

THESAURUS MEMORIÆ

DUŠAN KOS

BLESK ZLATE KRONE

dissertationes

ZGODOVINSKI INŠTITUT MILKA KOSA ZRC SAZU

1

**THESAURUS MEMORIAE
DISSERTATIONES 1**

DUŠAN KOS

BLESK ZLATE KRONE

GOSPODJE SVIBENSKI – KRATKA ZGODOVINA PLEMENTIH NASILNIKOV

ZALOŽBA
Z R C

THESAURUS MEMORIAE
DISSERTATIONES 1

DUŠAN KOS

BLESK ZLATE
KRONE

GOSPODJE SVIBENSKI – KRATKA
ZGODOVINA PLEMENITIH NASILNIKOV

ZGODOVINSKI INŠTITUT MILKA KOSA ZRC SAZU
LJUBLJANA 2003

KAZALO

UVOD	7
PRIZORIŠČE.....	13
Svibenska historična Svibnega	13
Mikrosvet	17
Gospodarjeva zgodba	28
Štajerska ali Kranjska?	40
Najbližji sosedi	44
Duhovnikova zgodba	53
O svibenski hiši božji	57
VZPON	63
Pradedova zgodba	63
Svibenski paralelni svetovi	80
Krona	109
Štajerska zlata doba.....	135
Kranjski obrat	144
Planina	157
Projekt Smlednik.....	172
Štirje bratje: avanturist, zavistnež, asket in šef.....	182
Usodna razhajanja	200
Leta črne ovce	207
Večna prijateljstva so minljiva reč	215
ZENIT	221
Viljemov Harmagedon. Uvertura	221
Finale	229
Sestavljanje črepinj	247
Čas konkurence	263
Sploh še sorodniki?	278

Planinski bratanci	282
Pozabljena podsreška epizoda	305
ZATON	309
Iskanje tretje poti	309
V četrtem krogu pekla	329
Čas molitev.....	334
V iskanju rešitve.....	341
Jurijeva ledena jesen	346
Zadnja leta na Svibnem.....	353
Zadnja pokončna moža	358
Obračanje v gnevu.....	370
Nova domovina	376
EPILOG	379
DODATKI.....	381
Genealoške preglednice	381
Viri in literatura	395
Objavljeni viri	395
Neobjavljeni viri.....	403
Literatura	404
Seznam slikovnega gradiva	428
Seznam tabel	431
Seznam zemljevidov	432
Register osebnih in krajevnih imen.....	433

UVOD

14. marec 1293 je prišel na soboto

pred prvo postno nedeljo, imenovano Judica (Sodi me) po starem cerkvenem redu (danes 5. postna nedelja). Kar simbolno primeren dan za usodno bitko, ki se je bila tega dne v bližini vasice Ruda na jugovzhodnem Koroškem. Bitka je bila odločilno dejanje v dolgotrajnem sporu med plemiško stranko pod vodstvom grofa Ulrika III. Vovbrškega in zaveznikoma – koroškim vojvodo Majnhardom in štajerskim Albrehtom na drugi strani. V bitki je v vojski grofa Ulrika menda sodeloval tudi oddelek kranjskih plemičev, ki jih je vodil Viljem II. Svibenski. Upor vovbrškega grofa bi bilo mogoče enostavno označiti za veleizdajo, saj se je uprl legitimnemu deželnemu gospodu Majnhardu. Zlasti pa je prelomil zemeljski red (božji mir) v deželi, ki ga je po božji milosti, kot se je glasila legitimacijska formula v listinah, varoval deželni knez. Po smrti kralja Rudolfa I. leta 1291 se je vovbrški grof Ulrik postavil na čelo upornikov in plemiške pravice povezal z zahtevami, ki naj bi mu šle kot možu Agnes, vdove po nekdanjem koroškem vojvodi Ulriku III. Spanheimskem in pranečakinje avstrijskega vojvode Friderika II. Vojvoda Albreht je na Štajerskem z uporniki opravil že konec marca leta 1292, na Koroškem pa je bil vojvoda Majnhard še več kot eno leto v vojnem stanju. Po navedbah dobro obveščene kronista Otokarja iz Gaala je prišel Viljem Svibenski v začetku marca 1293 s skupino Kranjcev na pomoč grofu Ulriku in se nastanil v gradu Grebinj nad istoimenskim trgov. S tem je dotlej lojalni kranjski plemič obrnil hrbet vojvodi Majnhardu. Njegov prihod ni ostal neopažen princu Otu, ki je svojim silam ukazal napasti Grebinj. Obe vojski sta se premaknili proti gradu Weißenegg južno od Grebinja. Do spopada naj bi prišlo na pobočjih vzpetine Wallersberg tik pod gradom. Po bitki je na bojnem polju med mnogimi obležal tudi Viljem, ki naj bi ga našel Konrad Aufensteinski, eden od nasprotnikov.¹

Viljem je bil v bitki smrtno ranjen. V njegov življenjski slog, kakršen je bil za Svibenske značilen v 12. in 13. stoletju, so enakovredno sodili zabava, politično spletkarjenje, viteški ideali in oborožen boj. Za njegov ugled pa je bila nujna tudi spektakularna smrt. Viljemova popularnost, sloves rodbine in prednikov so bili v tistem času tolikšni, da je krvava smrt botrovala nastanku deželne legende. Po njej naj bi umirajoči Viljem izročil čudežni prstan, ki mu je dotlej zagotavljal nepremagljivost, uspeh in slavo, zmagovitemu Aufensteincu.² Viljem prstana med bitko ni imel na roki. To je simbolno pomenilo, da ni bil več zvest gospodu. Prelomil je obljubo zvestobe, izgubil podporo Boga in zato

---

¹ MGH DC Ottokar, vrstice 62512-62915.

² Fräss-Ehrfeld 1984, 438.

moral umreti. Njegova literarna smrt je bila z gledišča viteškega zaznavanja časti ter pričakovane katarze pri poslušalcu oz. bralcu logična, pričakovana, celo nujna. Bog je milosten, vendar strašen in strog sodnik. Ko se meja nespoštovanja zemeljskega in božjega miru, v Viljemovem primeru spoštovanja zvestobe in hierarhičnega reda, prestopi, Stvarnik nima več razumevanja za prestopnika in posledice so zanj usodne.

***

Kaj ima skupnega osebna Viljemova tragedija z debelo knjigo? »Seciranje« neke rodbine in njenih članov je zrcalo splošnih človeških značilnosti. Zlasti *tuje* usode nas vedno privlačijo bolj kot usode naših bližnjih. Kot da bi želeli podoživeti njihovo življenje. S konkretnimi dogodki poskušamo zgodovinarji razložiti tudi strukture, trende, trajanja, rodbinsko izročilo in mite, vzorce, pojave, ki so vplivali na ravnanja posameznikov in so sestavljali nekakšno mrežo namišljenih skupnih značilnosti življenja. Brez dvoma je bila pot neke povezane skupine poleg splošnih strukturnih podstatih lahko posledica usodnosti konkretnega dogodka, ki nam danes vsaj na prvi pogled izgleda vsakdanji in malo pomemben. In za večino tudi je (bil). Včasih pa je tak dogodek, ko ga gledamo daleč v preteklost, posamezniku in njegovi rodbini povsem spremenil prihodnost, kar se pokaže šele kasneje. Primerov je nešteto, gotovo jih pozna ali pa jih je doživel že vsak. Lahko gre za usodnost trenutka (slučajna prisotnost) ob usodnem dogodku – usodnost »nesreče« v pravem pomenu besede. Pomemben dogodek je lahko torej spreminjal tradicionalne mikro in makro strukture ter jih nadomeščal z novimi. Vsak dogodek je imel svoje trajanje, svoj čas. Še tako majhen, nepomemben dogodek nam odkriva prtajene družbene konflikte in pojasnjuje vzvode in posledice vsakdanjega življenja. Vsak človek je imel in ima svojo zgodovino (»zgodbo«); skupek vseh dogodkov je njegovo »življenje«, v končni posledici pa nekakšna zaokrožena »zgodovina«. Posamezne »zgodovine« se križajo, tečejo vzporedno ali zaostajajo. Sestavljanje različnih človeških zgodovinskih v istem času v različnih kombinacijah zgodovinarju zlahka riše drugačne slike in predstave. In to je tista relativnost današnjih zgodovinarskih pogledov na preteklost ali razlikovanj v interpretacijah. Razlik je zaradi naše neseznanjenosti z osebnimi (nezapisanimi ali neiskreno in tendenčno zapisanimi) motivi ogromno. Prav motiv pa je za kriminalista še danes gibalo in počelo raziskovanja vsakega zločina! »Pravi« pogled na preteklost leži torej le v zgodovinarju samem, medtem ko ga dokumenti in predmeti omejujejo s svojo stvarnostjo, ki pa jo šele mora razložiti iz svojih načel, etike, znanja in izkušenj. Raziskovalec tako ugotavlja tisto, kar si je v bistvu zamislil in v kar sam verjame. Rezultat so »narejene« zgodbe, ki pa v stvarnem življenju v v taki obliki najbrž sploh niso obstajale.³

Če se vrnemo k zgornjemu dogodku, usodni bitki iz leta 1293, se torej smemo vprašati, ali je Viljemova katastrofa na Wallersbergu res zaznamovala usodo potomcev? Je šlo le za posledico preteklih dejanj, celo nekakšne strukture? Je šlo le za usodnost dogodka? Je bitka Svibenskim prihodnost začrtala povsem na novo? Je trpela vsa rodbina ali le njeni posamezniki? Vsekakor je bilo treba živeti drugače kot pred tem. V našem oz. Viljemovem primeru se zdi, da je poleg spreminjanja usode posameznika, v manjši meri tudi rodbine, bitka znotraj plemiškega stanu simbolno končala obdobje klasičnega viteškega načina življenja v Vzhodnih Alpah. Prav 13. stoletje, še bolj pa 14. stoletje sta v evropski zgodovini stoletji, v katerih je družbeno in ekonomsko prevladalo meščanstvo

³ Gl. uvodna razmišljanja Kajetana Koviča v romanu *Pot v Trento* (Murska Sobota 1995). Ta vprašanja so neskončna tema. Najbrž so bralcu mnogo lažje predstavljiva iz razmišljanja umetnika-pisatelja, ki ima pri fantaziji in interpretaciji svobodnejše roke.

in z njim neagrane oblike gospodarstva. Plemstvo z ruralnim izročilom in zadržano do novih pojavov, v katerih se zvečine še ni znašlo, je vidno izgubljalo vodilno vlogo in se težka prilagajalo spremenjenim razmeram. Tudi v vojaških spopadih, v katerih si je dotlej lastilo odločilno vlogo, sta ga v 14. stoletju zamenjavala najemništvo in pehota, ki sta v njih včasih že zmagovala.

Najprej pa moram razložiti, zakaj sem v podnaslovu zapisal »kratka zgodovina plemenitih nasilnikov«. Gre za eno večnih poglavij zgodovine v času, za katerega se je ustalila oznaka srednji vek. Toda to je le eden od ciljev monografije, ki je predvsem posvečena razjasnjevanju fenomena plemiške kulture v širšem smislu, plemiškega življenja ter drugih družbenih procesov v strogo določenem obdobju med 12. in 15. stoletjem na območju današnje Slovenije. Gre za tisto dobo, ko je plemstvo kot vodilni segment vzpostavilo, nato pa postopno spreminjalo viteško identiteto. Ker je bila ena glavnih značilnosti plemstva bojevanje, t.j. »dovoljeno nasilje«, blišč, samouveljavljanje, vzvišenost nad ostalimi družbenimi sloji ipd., je dober kazalec širših družbenih procesov prav dogajanje v zvezi z nasiljem, vojnami, bojevanjem – z vsem, kar je od nekdaj »odlikovalo« človeka. Prav viteštvo je nasilje dvignilo na raven splošne plemiške ideologije, posebne življenjske kulture. Znotraj teh dejavnosti je mogoče z določitvijo parametrov razkroja patriarhalne viteške kulture in socialnih vezi v sorazmerno kratkem obdobju dveh ali treh stoletij izdelati metodo za vzajemno potrjevanje strukturnih sprememb znotraj družbe: dopolnjevanje slik o vedenjskih vzorcih, mysticismu, religioznosti slovenskega viteštva in plemstva kot celote ter konkretnih posameznikov v omenjenem času. Daljše preiskovano obdobje bi pokazalo prevelike spremembe, kar bi nas lahko zapeljalo v ocene o veliki dinamiki, zanesljivo preintenzivni za klasično »dobo dolgih trajanj«.

Če so slovenski vitezi kot povsod v Evropi med 12. in 14. stoletjem še živeli v znamenju enakosti v duhu ter neenakosti v statusu in kakovosti življenja, so v 14. in 15. stoletju spremembe v čustvovanju, miselnosti, religioznosti in estetiki plemstvo že pošteno prestrašile pred izgubo privilegijev in tradicionalnega življenjskega sloga. To je sprožilo ohranjanje visokosrednjeveške viteške kulture z vsemi mitičnimi junaki vred. Viteška renesansa se je iz žarišč v Franciji in Burgundiji širila ne le na knežje dvore, pač pa v vsako plemiško družino, četudi z zamudo v provincah. Obnovljena sprejeta ideja se je tam razvila v popačeni obliki. Zazivel je človek iluzij in človek iskanja izginulih zlatih časov. Vidnejšo vlogo v pravih vojnah je plemič v 16. stoletju ohranil predvsem kot poveljnik najemnikov in kot oficir v nastajajoči redni vojski, sestavljeni iz nižjih slojev. Dejansko življenje vitezov, ki se je stoletja odvijalo po ustaljeni shemi, je bilo medel odsev idealov, ki jih je vitez podoživljal v visokosrednjeveških viteških romanih. Večina viteštva se je namreč borila za ekonomsko in posledično statusno preživetje, pri tem pa se redno ukvarjala s cestnim razbojništvom, plenjenjem kmetov in trgovcev, skrunjenjem žensk, laganjem, ponarejanjem, zastrupljanjem, požiganjem, rušenjem, ugrabitvami, blasfemijo, prešuštvovanjem, pretepanjem ipd. »vrlinami«. S 15. stoletjem se zaradi opisanih sprememb naše odkrivanje družinsko omejenega nasilja konča.

Ker se vsak dan sooča vsak izmed nas z nasiljem, včasih sploh ne moremo tajiti morbidnosti naših nravi. Mnogim je eno najljubših dnevnih opravil prebiranje črne kronike v časopisih, drugim naslajanje ob grozljivih filmih, tretjim prebiranje perverzних publikacij. Tega se ne da zanikati in človeške pozornosti se ne da umeriti k izključno pozitivnemu (kaj je sploh to?) gledanju in vedanju. Sodobna historiografija ni imuna pred trendi in zanimanjem bralstva. Ne le da poskuša znanstveno pojasnjevati podobne pojave in vzorce vedanja v preteklosti, ampak s svojo produkcijo zgodovin vojn, zgodovin kriminala, zgodovin diskriminacije itd., deloma tudi sama prispeva k glajenju

podobe sedanjosti. Iskanje takšne popularnosti pri bralcih pa v tej knjigi ni v prvem planu. Poleg Svibenskih je pozornost posvečena vprašanju nasilništva *vseh vrst*; ne le kriminala in vojskovanja ali »organiziranega« oz. institucionalnega državnega nasilja. Mnogovrstnejše nasilje pa je v knjigi obravnavano v širšem pomenu kot ena od značilnosti časa in integralni element življenja posameznika in družine; navsezadnje sta npr. tudi družinska poročna politika in praksa vsebovali določeno nasilje nad posameznikom v družini sami.

Za to problematiko, ki je bila v evropski medievistiki načeta že pred mnogimi desetletji in obdelana na strukturni in pravnozgodovinski ravni, pri nas pa še ne, je tudi zaradi ohranjenosti virov za preučevanje najpametneje izbrati plemstvo. V zgodovinopisju je bila viteška kultura v širšem pomenu vedno priljubljena tema. Vendar je bila raziskovana predvsem v središčih zahodnoevropske kulture in zgodovinopisja (Francija, Anglija, Nemčija), ali pa so se raziskave omejevale na lokalne razmere. Ob tem je bilo mnogo manj povedanega o temeljnem problemu; o tem, kako sta se navzven soočala visoka ideja in stvarno življenje. Še posebej manjkajo takšne raziskave za obrobja zahodnega krščanskega sveta. Slovensko zgodovinopisje je zaradi različnih razlogov posvečalo plemiški zgodovini pozornost le do začetka 20. stoletja, nato pa jo je za več kot pol stoletja pustilo ob strani. Kakovost starejših del je različna. V glavnem gre za drobne študije o posameznih osebah in rodbinah, ne da bi si prizadevali predstaviti preiskovanca v širšem zgodovinskem kontekstu. Take študije pomenijo pravzaprav nekakšno komentirano »gradivo« za morebitne kasnejše raziskave. V nekaterih deželah je izpovedno bogatih virov dovolj tudi za druge sloje, recimo za meščanstvo. Pri nas, razen v obalnih mestih z romanskim pravnim redom, ni tako. Te pojave je zaradi presojanja o trajanju, statičnosti in dinamiki potrebno najprej obravnavati znotraj neke podobne družbene skupine. Primerjave s celotno družbo bi zaradi velike razslojenosti, gospodarske in pravne neenakosti dala napačne, zavajajoče in morda celo nesmiselne rezultate. Dodatno zamegljevanje nam tu res ni potrebno.

Zato je plemstvo zaenkrat najboljši medij s pomočjo katerega se dajo opazovati tudi druge značilnosti življenja na Slovenskem med 12. in 15. stoletjem. Torej ne le nasilje in ne le plemstvo. Raziskati življenje ali vsaj nekatere odseke življenja pa je ne glede na dobo mogoča naloga. Za enega človeka je kar prevelika, razen če usmerimo pogled v preteklost le na nekatera področja življenja. Ker pa ima vsak še tako tanek sloj, ki ga opredelimo z nekimi skupnimi vrednotami in značilnostmi, nujno heterogeno sestavo, ni mogoče pričakovati, da bi to zlahka dosegli, ko bi preučili *vse* plemiške rodbine. Zelo verjetno bi bili po takšnem delu še bolj zmedeni, pričaralo nam bi še bolj zapleteno sliko o času. Bolj plastičen odsev je mogoče dobiti, če se usmerimo na eno samo rodbino. Dinastična rodbina, npr. grofovska, zaradi premočrtne in javne politike in jasne strategije, ne bi bila najbolj primerna. Kajti vojvode in grofje so v skoraj vseh notranjih družinskih in strateških načrtih, ciljih in dejanjih odstopali od večine plemstva. Zaradi maloštevilnosti dinastičnih rodbin in določene politične in socialne izoliranosti od nižjih slojev plemstva takšnih rezultatov raziskav pač ne bi bilo mogoče s pridom uporabiti, predvsem pa, zaradi pričakovanih rezultatov, preučevanje za zastavljeno problematiko ne bi bilo pretirano izpovedno. Je pa potrebno izbrano rodbino venomer preučevati znotraj širše družbene skupine, saj niti družina, ki temelji na isti krvi, ne deluje nujno enotno: njeni posamezniki delujejo diferencirano povsod tam, kjer se to dopusti. Zato je potrebno celo eno samo rodbino obravnavati glede na delovanje in kariero vseh njenih članov posebej, ne pa kot celoto. V nasprotnem bi vsaj pri številčno močnih rodbinah morali govoriti kot o subjektu, kar pomeni, da bi se zelo različni vzroki in posledice aktivnosti posameznih članov posploševali in na koncu sestavili povsem napačno sliko. Še ene

omejitve se je potrebno zavedati: zaradi družbene strukture, etike in pravnih običajev ter razpoložljivih pisnih virov je jasno, da takšna družina navzven deluje predvsem kot moška skupnost. V njej imajo sicer določeno vlogo tudi ženske pripadnice, ki pa so v virih slabše zaznavne. Zato se lahko tudi še tako dobro zamišljena pripoved o družini v srednjem veku še vedno hočeš nočeš pretežno ozira k moškimi članom, kar seveda nikakor ne ustreza notranjemu življenju družine.

Rodbina Viljema Svibenskega je za našo nalogo več kot primerna. Čeprav je o njej že pred desetletji in stoletji nastalo nekaj člankov, pa dejansko globlje še ni bila preučena. Starejši avtorji so se bolj ali manj ukvarjali le z njeno zemljiško posestjo in premoženjem ter z rodbino kot celoto, ločeno od širšega dogajanja in okolja ali pa so predstavljali čisto genealogijo rodu.⁴ Nekaj novejših del se posveča predvsem upravni razdelitvi ozemlja okoli Svibnega in Radeč, pomembnejšim arhitekturnim objektom, celo viteški kulturi oz. literaturi. Pomembnejše je monumentalno delo Huga Hebenstreita iz leta 1972 (tipkopisni elaborat),⁵ ki pa je pod močnim vplivom mnenj starih genealogov in zato pogosto netočno ali pa žrtev avtorjevega slabšega poznavanja preteklosti. Predvsem pa ni vpeto v kontekst in je tako rekoč brez osnovnega vodila. Tem pomanjkljivostim, zaradi katerih so rezultati pogosto brez povezav s srednjeveškim okoljem in družbo, torej so le sami sebi namen, sem se želel s svojo predstavitevijo o Svibenskih izogniti. Na osnovi izpovedno omejenih virov, zvečine listin o zemljiških transakcijah ali dolžniško-upniških razmerjih, sem se poskusil spustiti globlje – v globino zavesti, v ozadje tistih odločitev, dejanj in pojavov, ki jih lahko razbiramo med vrsticami ali včasih celo le slutimo. To je bilo stopanje po meji dovoljenega (in še smiselnega) – za kakega bralca pa morebiti celo že preko dopustnih meja. Takšne pomisleke sem sicer vedno imel pred očmi in sem jih kršil le, če sem našel dovolj analogij iz zgodovine za interpretiranje in drznejše domneve. Ob tem moram opozoriti, da so lahko tudi nekatere moje genealoške ugotovitve napačne, zaradi česar je izkrivljeno tudi njihovo interpretiranje. Kljub pomislekom pa sem moral vsaj poskusiti opozoriti na problematiko dvoumnosti odločanja znotraj družine in rodbine, na skladnost in neskladnost interesov *posameznikov*, iskal sem psihološke razloge za odklone in za nujnost sprejemanja odgovornosti. Pri tem sem se, kolikor je bilo le mogoče, izogibal poenostavljanju, a tudi sociološkemu poenotenju pojavov in razlogov za konkretne ali splošne odločitve (strategije). Svibenski se v tem pač niso (vedno) ozirali na pravila družbenih norm in splošnih dogovorov, pač pa so tudi kompromisarsko in pragmatično krmarili med želenim in družbeno sprejemljivim.⁶

Svibenski so se izkazali za dober izbor še zaradi nečesa. Smer njihove zavite poti je bila in ni bila tipična za druge še bolj ali pa manj pomembne plemiške rodbine. Konkretno, od vzpona do družbenega in gospodarskega padca in ponovnega vzpona v obdobju dobrih dveh stoletij so Svibenski dokazano in v virih izpričano doživljali tista življenjska valovanja, ki jih še danes doživlja vsaka družina in vsak posameznik. Po drugi strani se je znotraj posameznih družinskih celic dokazljivo dogajala diferencirana zgodovina rodbine. Včasih povsem nasprotujoča si dejanja nekaterih voditeljev so imela videz nesporazumov in napak, lahko pa jih obravnavamo kot del široke, v detajlih in vzvodih zgolj slutene strategije in izročila. Takšen razvoj seveda ni bil premočrten, kakor bi lahko sodili, če bi primerjali le začetno in končno obdobje Svibenskih. Kariere in moč Svibenskih so nenehno valovali, še posebej pa je zanimiv konec njihovega kranjskega obdobja: Svibenski so imeli kljub navideznemu polomu konec 14. stoletja

⁴ Preuenhueber 1646, Prenner 1840, Puff 1851, Orožen 1963, Koropec 1979 itd.

⁵ Hebenstreit 1972.

⁶ Gl. Levi 1995, 12-13.

srečo. Gospodarsko in politično so propadli na Kranjskem in spodnjem Štajerskem skoraj hkrati z velikimi spremembami, ki so zadele tudi slovenske dežele v 14. stoletju. Toda posamezniki so še pravočasno dobili novo priložnost v Gornji Avstriji in po letu 1500 tudi na Gornjem Štajerskem. Tu so ugodne socialne vezi v 15. in 16. stoletju izkoristili za ponoven razcvet. Zato ne gre za klasično historiografsko tragedijo ali, nasprotno, za zgodbo o uspehu. Toda avstrijsko-štajerski Svibenčani (Schärffenbergerji) razen imena in grba s svojimi kranjskimi predniki niso imeli dosti skupnega. Po značaju, izročilu in delovanju so bili pravzaprav neka druga rodbina z vprašljivo stopnjo kontinuitete v rodbinskem izročilu.

Raziskava tako združuje analizirane in komentirane biografije vseh znanih oseb iz rodbine Svibenskih, posameznih vej in rodbine kot celote, z ilustrativnimi poglavji iz vsakdanjega življenja in iz zgodovine vzorcev, struktur in pojavov plemiškega kroga, v katerega so sodili Svibenski. Zato je bil metodološki cilj združiti analitično in strukturno zgodovino z naracijo, ki omogoča lažje razumevanje zgodovinskih procesov. Pri izpeljavi projekta se prepletata dva načina: narativni način se omejuje na pripadnike Svibenskih med 12. in 15. stoletjem, ko je bila rodbina pomembna tako v političnem kot socialnem življenju daleč zunaj meja današnje Slovenije. Pokaže se »zgodba« o izjemno dejavni družinski skupnosti, ki je slovela po nasilju, individualizmu, političnemu avanturizmu, ljubezni do razkošja in pravega viteškega življenja, a tudi po vernosti, pretkanosti, pragmatizmu, premišljenosti, občasnim skupnim strategijam in gospodarski nesposobnosti. Zgodba »oplazi« tudi številne svibenske sopotnike – pripadnike sorodniških, prijateljskih ter poslovnih skupin, se ustavi pri pomenu rodbinskih legend za tedanje ljudi in današnje raziskave. Tako zasnovana naracija se dopolnjuje s prikazom struktur, sprememb ali stanj v plemiški družbi.

Toliko za uvod. Ob koncu se z veseljem in hvaležnostjo spominjam vloge nekaterih prijateljev in kolegov pri nastajanju knjige. Nekateri so mi bili v oporo ob nastajanju besedila, drugi pri zbiranju podatkov in premljevanju posamičnih problemov. V še posebej lepem spominu mi ostaja sodelovanje z dr. Herwigom Weiglom. Zahvaljujem se pristojnim na Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije za financiranje obsežne monografije, dr. Vojislavu Likarju, uredniku Založbe ZRC, da je uvrstil knjigo v program založbe, in prof. Jožetu Faganelu za lektoriranje, ter Milojki Žalik Huzjan za lepo knjigo. Hvala tudi vsem založbam in arhivom za dovoljenje za uporabo njihovega slikovnega materiala.

Ljubljana, september 2002
Dušan Kos

PRIZORIŠČE

SVIBENSKA HISTORIČNA GEOGRAFIJA

Ko sem tik pred koncem prejšnjega tisočletja potoval po ozemlju nekdanjega svibenskega gospostva, mi je videz lepe in hribovite pokrajine dajal vtis počasnega življenja. Malo ljudi sem srečal, malo avtomobilov videl, čas je tekel počasi. Občutje je stopnjevala tišina, ki je danes običajno tudi na podeželju ni več. Kot zgodovinarju se mi je postavilo vprašanje, ali so bili ti kraji tako pozabljeni, odrinjeni od živahnega utripa tudi pred mnogimi stoletji. Tišino pa je »presekala« pogled na svibenski grad. Še danes popotnika očara lega srednjeveškega gradu. Grajski hrib stoji devet kilometrov zahodno od Radeč. Nekoč je obvladoval slabih dvajset kilometrov dolgo ozko dolino rečice Sopote, ki teče približno vzporedno s Savo proti vzhodu in se pri Radečah izliva vanjo. Na severu dolino omejuje prek tisoč metrov visoko pogorje, ki mu severovzhodno od gradu kraljuje Kum (1216 m). Južno od rečice, pravzaprav malo večjega potoka, je hribovje nižje. Tam je več vasi, zaselkov in samotnih kmetij. Sopota izvira pod naseljem Polšnik in Polšniškim hribom skoraj 15 km zahodno od gradu. Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor, ki je svoje najbolj ustvarjalno obdobje preživel na gradu Bogenšperk nad cesto med Litijo in Radečami in je zato odlično poznal tudi širše svibensko območje, je v svojem spomeniku »Slavi vojvodine Kranjske« iz leta 1689 opisal tok Sopote pod Svibnim kot divji, bobneč zaradi kamnitih tal, a bogat z ribami in raki in primeren za pogon mlinov. Med deževji je rečica narasla do »neobičajne višine«.¹ Tudi v opisih k jožefinskemu vojaškemu zemljevidu (1763-1787) je bila širina struge Sopote na odseku med Svibnim in Radečami ocenjena na 3-4 sežnje (5,7-7,6 m), globina pa le na 1-3 čevlje (0,3-1 m); tudi zemljemerec je opozoril na kamnito dno potoka, ponekod na skalnate bregove, na moč potoka ob naraslih vodah, ki so s seboj nosile tudi večje kamenje. Povsod pa se je Sopotu dalo prebresti s konji, je še sodil opisovalec.²

Ob občudovanju ruševin in redkih srednjeveških gradov se nam postavlja vprašanje, čemu so ljudje gradili gradove skoraj vedno na nedostopnih vzpetinah, če seveda zanemarimo nam težko dojemljiv način obvladovanja ozemlja – vstran od (današnjih) glavnih cest, za katere včasih mislimo, da so imele vedno enak pomen. Srednjeveške ceste so zvečine temeljile na naravnih poteh in niso bile umetno grajene. Njihov potek se je tu pa tam spreminjal, padel na raven obvoznic, ki so dobile in spet izgubile pomen. Nadzor nad cestami in rekami je bil poleg obrambe in fizičnega obvladovanja teritorija eden od

¹ Valvasor 1689, II, 203.

² Vojaški zemljevidi 1996, 36, 56.

razlogov pri določitvi lokacije srednjeveškega gradu. Tudi svibenski grad, eden najstarejših »pravih« gradov na Slovenskem, je bil zgrajen premišljeno, na stožčastem »Grajskem hribu« pod istoimensko vasjo nad ozko dolino, a za današnjega opazovalca – pa brez zamere! – Bogu za hrbtom. Po tej ozki dolini, ki poleg rečice in ceste ne dovoljuje, da bi se razvila večja naselja, je od nekdanj, zlasti pa od 11. in 12. stoletja, ko je bila vzhodna meja Kranjske za kratko obdobje še na spodnji Krki, vodila pomembna, a kljub vsemu le tovorniška pot med Litijo, od rimske dobe do 19. stoletja pomembno savsko pristanišče, in Radečami. Tako se je pot izognila za cestni trgovski promet pretesni soteski Save nižje od Zagorja in številnim oviram v njej. Med obema svetovnjima vojnima je imela status banovinske ceste.³ Na prometne težave po dolini Save vzhodno od Litije in Mošenika je opozarjal tudi Valvasor, ki je opisoval ozkost savske soteske med strmimi in visokimi pobočji, brzice in slapove ter bralce opozarjal na nevarnosti nizke ali visoke vode. Opis je ilustriral z bakrorezom odseka pri znamenitem Belem slapu (tudi Bele skale) tik za cestnim odcepom, ki skozi Šklendrovec in Podkum pripelje do ceste Litija (Mirna-Trebnje)-Radeče. S podobe je razvidno, da je bila plovnost v njegovem času primerna le za majhne tovorniške čolne celake (zaradi trdnosti napravljene iz enega debla), ki so jih spretno obvladovali le savski čolnarji. Ozka in vrtoglava obsavska tovorniška pot pa je šla po pobočju, kjer je ilustrator upodobil jezdeca, tovornika in pešca. In tako vse do Radeč, kjer se je plovnost Save spet izboljšala.⁴ Savska dolina se je že prej razširila, prej slabi cesti pa se je nekaj kilometrov prej v Zidanem mostu priključila tista, ki je od nekdanj povezovala Celjsko kotlino s savsko dolino po dolini reke Savinje (rimska cesta Celeia – Neviodunum)⁵

Prav povezovanje doline Sopote med Ljubljansko in Celjsko kotlino ter Dolenjsko in Hrvaško je imela od 11., še bolj pa od 12. stoletja odločilno vlogo za zgraditev nekaterih

Pogled s svibenskega grajskega hriba proti vzhodu (foto: Dušan Kos)

³ Leksikon dravske banovine 1937, 268.

⁴ Valvasor 1689, II, 158-159; IV, 606-608, 607 (bakrorez); gl. tudi Umek 1986, 233 sl.

⁵ Arheološka najdišča 1975, 74 sl.

gradov, med njimi tudi gradu Svibno na najustreznejšem strateškem mestu nad potjo. Nekaj kilometrov od Svibnega proti vzhodu stoječi grad Žebnik je imel podobno vlogo nadzora doline in ceste, le da v korist drugega gospodarja.⁶ Žebnik in Svibno sta bila poleg gradu Radeče še v 14. stoletju edina »prava« gradova med Litijo in Radečami. Južno od Svibnega je tekla cesta skozi Počakovo, ki je prek Šentjanža povezovala Mokronog, še eno v srednjem veku severnodolenjsko kulturno in gospodarsko središče (trg), s sopoško traso pri vasi Jagnjenica, (ok. tri kilometre vzhodno od Svibnega). Trg Mokronog je bil križišče pomembne ceste, ki je povezovala Mirno in Šentrupert s Trebnjim na glavni dolenski cesti z Boštanjem, Škocjanom, Sevnico in Krškimi ob glavni savinjsko-savski cesti. Dolenski cesta je jugovzhodno od Svibnega dosegla že v 10. stoletju nastali obmejni freisinški trg Gutenwerd in poznejše mesto Kostanjevico na Krki.⁷

Posebno vlogo v povezavah med vzhodom in jugovzhodom je imel za lastnike Svibnega v srednjem veku brod v Kopolju ob Savi. Po svibenskem urbarju iz ok. leta 1420 sta ga tedaj upravljala oče in sin, ki sta posedovala še dve hubi. Vsak petek, na kvatre in v postu, sta morala oskrbovati grad z ribami, sicer pa sta morala biti vedno pripravljena voziti čez Savo blago in ljudi za potrebe gospodstva.⁸ Na prvi pogled morda preseneča, da so Svibenski posedovali brod v Kopoljah. Pričakovali bi, da bi si Svibenski izborili ugodnosti pri prevozu čez Savo v Radečah⁹ ali nekje bližje Zidanemu mostu. Toda tam je bila v 12. stoletju posest koroških Spanheimov, za njimi pa štajerskih mejnih grofov Otakarjev in Babenberžanov ter njihova mitnica. Gospodarji velikega laškega gospodstva v 12. in 13. stoletju niso bili pripravljene prepustiti strateških prehodov čez reko drugim gospodom. Zato so bili Svibenski tam vedno dolžni plačevati pristojbine. Še enkrat: zakaj ravno Kopolje kot lokacija broda? Pogled na zemljevid hitro razodene razlog: onstran Save se je pri vasi Breg začela pot, ki je mimo Jurkloštra pripeljala do trga in gradu Planine. Planina je bila od srede 13. stoletja v rokah Svibenskih oz. njihove vzporedne veje vse do leta 1363. Kopoljski brod je bil torej najpomembnejši savski prehod za Svibenske v njihovi gospodarski (prometni) strategiji na vzhodu. Iz podobnega razloga so bile za Svibenske in njihovo gospodstvo pomembne tudi lokalne ceste južno in jugovzhodno od Svibnega proti Šentjanžu in Boštanju, ne le cesta, ki je vodila od Svibnega do Radeč. Še en razlog je potrebno omeniti: iz Mokronoga v Boštanj in naprej ob desnem toku Save proti Kopolju in Radečam je vodila cesta, ki jo je na sredi nadzoroval grad Rekštanj, v rokah Svibenskih od začetka 14. stoletja. Ob teh poteh so nastali še nekateri gradovi, ki so jih Svibenski obvladovali vsaj za krajši, nekatere pa tudi za daljši čas: Trebnje, Lanšprež, Štatenberk, Mirna, Gorenji Mokronog. Od Svibnega proti zahodu je po dolini Sopote tekla cesta, ki je preko Polšnika dosegla na severu Savo pri Mošeniku. Pomembna je bila že v antiki, saj je imela traso Ljubljana – ... – Šmartno pri Litiji-Polšnik-Padež-Podkum-Svibno-Jagnjenica-Jelovo-Dobrava-Radeče.¹⁰ Tako se je izognila savski soteski, ki je bila hud prometni problem tudi za vzdržljivega Valvasorja v 17. stoletju. Opozarjal je namreč na tri nemške milje (ok. 22 km) dolgo neudobno potovanje do Radeč.¹¹ Zanimivo je, da je severno od te poti, v težko dostopnem pogorju Kuma že pred letom 1420 stal zaselek s pomenljivim imenom Špitaler (orig. *Spital*).¹² Popotna zatočišča s takim nazivom so bila predvsem v mestih, trgih in ob važnih poteh (npr. Špital nad Mošenikom ob Savi, Špitalič v

⁶ Gl. poglavje Najbližji sosedi.

⁷ Rus 1938, 57-58; Curk 1979, 78-79.

⁸ Milkowicz 1889, 12.

⁹ Koropec 1979, 62.

¹⁰ Arheološka najdišča 1975, 102.

¹¹ Valvasor 1689, II, 159. Gl. tudi Rus 1938, 51.

¹² Milkowicz 1889, 17.

Tuhinjski dolini, Špitalič pri Slovenskih Konjicah, špital samostana Stična pod Ljubeljem v 13. stoletju). Ime je posredni dokaz nekdanj živahnega prometa in težavnosti potovanja. Glavni krak sopoške ceste je Polšniku obrnil hrbet, se spustil proti jugozahodu ter se spet razcepil na dva kraka: prvi je zavil proti zahodu do Šmartnega pri Litiji ter nato pri Litiji dosegel Savo, stranski pa zavil na jug ter mimo Moravč in Čateža zahodno od Trebnjega dosegel glavno dolensko cesto; ali pa je Trebnje dosegel nekoliko vzhodneje po trasi mimo Tihaboja in Mirne. V osnovi je srednjeveška prometna mreža ostala do danes, toda pomen teh cest se je spustil na lokalno raven. Pot po dolini Sopote je bila pomembna do leta 1224, ko je bil zgrajen most v Zidanem mostu, nato pa je njen pomen padal na raven obvoznice. Poleg lokalnih prevoznikov so jo v 13. in 14. stoletju vse do porušitve Zidanega mostu sredi 15. stoletja uporabljali prevozniki, če so se želeli izogniti trgov in gradovom v Radečah, Žebniku in Laškemu, ki so jih okoli leta 1336 v svojih rokah združili gospodje (grofje) Žovneško-Celjski. Zaradi celjskih grofov je deželni knez, ki se je nevarnosti zapore prometa ob sotočju Save in Savinje zavedel v času prvih sporov z grofi konec 14. stoletja, po odselitvi Svibenskih s Svibnega na vse kriplje želel zadržati svibensko gospostvo v svojih rokah. Toda to je bilo za Svibno in sopoško cesto ugodno le do srede 15. stoletja, ko so Habsburžani podedovali vsa gospostva grofov Celjskih. Tedaj so spet pozabili na Svibno. Temu primeren je bil novoveški in današnji izgled cest na širšem območju Svibnega. Nekoč pomembna cesta po dolini Sopote je bila konec 18. stoletja v slabem stanju, primerna le za vožnjo majhnih voz z volovsko vprego oz. za tovarne konje in ježo, polna številnih in globokih kotanj, vzponov. Podobno so bili z očmi inženirca ocenjeni drugi odseki litijsko-radeške poti.¹³ Vendar so bile v prejšnjih stoletjih logistične zahteve manjše in so vendarle ustrezale namenu. Dokončno je prometni pomen območja upadel po letu 1862, ko je bila zgrajena železnica Zidani most-Zagreb in ustrežnejša cestna infrastruktura (mostovi). Rečni promet po Savi in obvoznih cestah med Ljubljansko kotlino in spodnjim tokom Save je naglo zamiral, le splavarstvo se je obdržalo do 30. let 20. stoletja.¹⁴

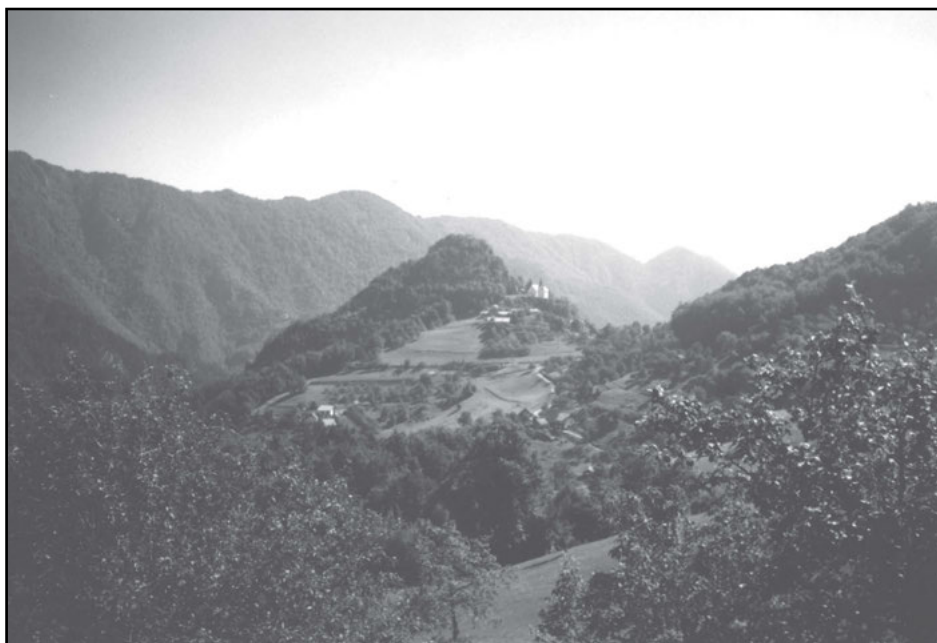
¹³ Vojaški zemljevidi 1996, 36, 55-56.

¹⁴ Leksikon dravske banovine 1937, 268; Rus 1938, 51; Krajevni leksikon Slovenije 1976, 194; Curk 1979, 79.

MIKROSVET

Za resnejše poljedelstvo pokrajina okoli Svibnega nikoli ni bila idealna. Svet je hribovit, poraščen z gozdovi. Tla so apnenčasta in peščena, torej sušna. Za poljedelstvo prestrma pobočja s precejšnjo nadmorsko višino so osojna. Kljub temu so klimatske in geološke razmere omogočale ljudem še kolikor toliko znosne razmere za naselitev.¹ Okoliški svet je bil poseljen od davnine, na kar opozarjajo ledinska imena »Gradec«, »Grac«, »Gradišče« in prazgodovinske najdbe; eno takšnih naselij je bilo tudi pri svibenski cerkvi sv. Križa.² Od gospodarskih dejavnosti je pred stoletji in desetletji prevladovala živinoreja (pred 2. svetovno vojno sta bila v Svibnem dva letna sejma), sadjarstvo, ogljarstvo in steklarstvo (toponim Glažuta!), suha roba, gozdarstvo, delno poljedelstvo; celo vinogradi v širši okolici gradu na južnih pobočjih hribov, ki jih kažejo jožefinski

Pogled na svibenski grajski hrib z vasjo Svibno in cerkvijo sv. Križa z jugozahoda (foto: Dušan Kos)

¹ Natančna geografska analiza sosednje Mirnske pokrajine in tudi južne polovice nekdanjega svibenskega gospostva je v: Topole 1998, 20-29 sl.

² Vojaški zemljevidi 1996, karta št. 202; Arheološka najdišča 1975, 265-266.

zemljevidi v Mlakah pri Prelesju in svibenskem gradu, omenjani tudi že leta 1571 v urbarju svibenskega gospostva,³ so se obdržali do nedavnega. Ker svibenski urbar iz ok. leta 1420 ni omenjal nikakršnih dajatev v vinu,⁴ je mogoče domnevati, da je šlo za (poznejše) obrobne poskuse vinogradništva za domače potrebe. V širši okolici so nekoč kopali bakrovo in železovo rudo, ki so jo v Radečah natovarjali na čolne. V Šentjanžu je bil od 19. stoletja rudnik rjavega premoga, v okolici Mokronoga pa rudnik cinkove rude. V trgu Radeče je bil konec 16. stoletja sedež rudarske družbe, še leta 1862 pa je bil tam tudi rudarski urad.⁵ Na rudnine se je navezoval Valvasor, ki je našel v bližnjem gozdu legendarni »Zlati rudnik«, ki ga je omenjala mlajša varianta legende o Viljemovem prstanu. Sam je v gozdu namreč našel minerale, med njimi tudi mineral zlate barve z lastnosti sulfatov in »marcasita«, ki v stiku z ognjem zgori.⁶ V gozdu med Svibnim in Jagnjenico je nedaleč od svibenskega župnišča pri cerkvi sv. Janeza naletel na tedaj med domačini čaščen izvir zdravilne vode (*Sdrauestudenz*), obkrožen s križi; tam so ljudje iz vraževerja na tleh puščali krajcarje in koščke sveč.⁷

Svibenski grad, istoimenski trg oz. današnja vas so (bili vedno) slikoviti. Najlepši pogled na Grajski hrib je z jugozahoda. Ta pogled je (bil) za fotografe najljubši: hrib, visok 643 metrov, se kot stožec, za katerega je Valvasor poetično zapisal, da so morali divji golobi nekajkrat počivati, preden so iz doline prileteli nanj,⁸ dviguje nad najožjim delom doline Sopote; nad sotesko Vidrna peč (ok. 300 metrov) ter ozkim slemenastim prehodom (Jatna, visoka do 866 m) na jugu, kjer je ločnica med zasavskim hribovjem in porečjem reke Mirne in med predalpskim in preddinarskim fitogeografskim območjem.⁹ Tam se je iz podgrajskega zaselka v 14. stoletju razvil trg. Trško naselje se je razvilo na zahodnem pobočju Jatne ne le zaradi odcepa šentjanške ceste, pač pa, ker so grajski gospodje speljali do podgradja obvozno pot, ki je pri Selah zahodno od Svibnega zapustila dolino Sopote, se na jugozahodu dvignila na pobočja nasproti Svibnega ter se pri Pristavi združila s šentjanško cesto. Cesta iz Šentjanža in Mokronoga do Jagnjenice je še pred dvesto leti vodila mimo Počakovega, ne pa Svibnega, kjer se je odcep, po vojaški izmeri iz 18. stoletja sodeč, pravzaprav končal. Zato je njen odcep pri Pristavi pripeljal promet v trg Svibno, ki se je tako sploh lahko razvil. Tik pod Grajskim hribom je vodila iz doline Sopote do trga še ena pot, ki pa je bila mikrolokalnega značaja, saj se je začela pri mlinu na Sopotu.¹⁰ Danes se cesta preko sedla nadaljuje do Jagnjenice, še prej pa se ji priključi nekdanja šentjanška cesta. Proti jugu, čez sedlo in nasproti grajskemu griču se dviguje 709 m visoki Legnanski vrh, za njim pa se skriva poleg Jagnjenice edina večja vas Počakovo.

Naselje je bilo vedno majhno. Tudi danes je še, ko skozi Svibno že dolgo ne vodi več prisilna pot in ni več letnih trgov, celo manjše od nekaterih bližnjih vasi, npr. Jagnjenice, Počakovega, Podkuma, katere je še v prejšnjem stoletju prekašalo, še večje pa je bilo v času, ko je bil grad še naseljen. Trg se je v virih prvič omenjal okoli leta 1420 (*Markt*), ko je bilo okoli osrednjega trškega prostora (*plac*) 29 gospodinjstev s 14 obrtniškimi oznakami in osmimi grajskimi oz. gosposčinskimi uradniki.¹¹ Leta 1570 je

³ Vojaški zemljevidi 1996, karta št. 202; Koropec 1979, 73.

⁴ Milkowicz 1889, 11 sl.

⁵ Leksikon dravske banovine 1937, 268; 1938, 21-22; Krajevni leksikon Slovenije 1976, 194; Curk 1979, 79.

⁶ Valvasor 1689, XI, 502.

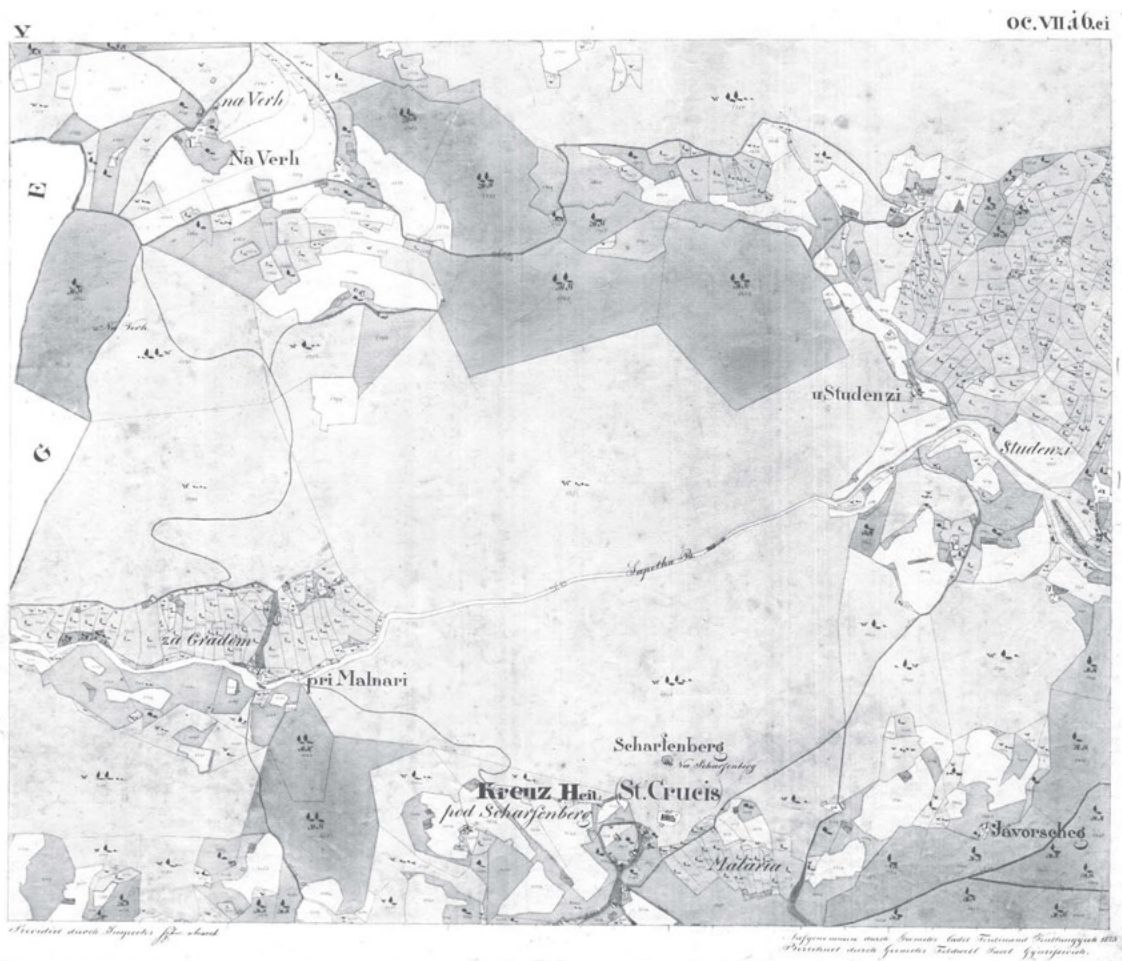
⁷ Valvasor 1689, II, 602-603; prevod v: Stopar 1982, 4-5.

⁸ Valvasor 1689, XI, 498; prevod v: Stopar 1982, 10.

⁹ O geografskih značilnostih gl. Topole 1998, 8 sl.

¹⁰ Vojaški zemljevidi 1996, karta št. 202; Arheološka najdišča 1975, 102 (možne poti v antiki).

¹¹ Milkowicz 1889, 10-11.

Širše območje gradu Svibno po franciscejskem katastru iz leta 1825 (ARS, Franciscejski kataster, katastrska občina Sv. Križ pri Svibnem, list V; foto iz digitalnega posnetka ARS)

imel trg le še 16 gospodinjstev, kar je kazalo na upad, gotovo povezan tudi z odhodom Svibenskih v začetku 15. stoletja, na drugačno gospodarsko politiko novih gospodarjev Habsburžanov in zakupnikov gospostva, na epidemije (kuga je še leta 1646 opustošila okolico Svibnega¹²), na bližino uspešnejšega trga Radeče in v osnovi na prometno nič več ugodno lego. Zato se v trgu nikoli ni mogla razviti avtonomija, ki bi se navzven kazala v izvoljenih organih in trški upravi. Tudi Valvasor konec 17. stoletja naselja ni imel več za trg. Trški značaj je dokončno izgubilo sredi 18. stoletja, ko je obvozna cesta med Litijo in Radečami izgubila prejšnji pomen, saj so državne oblasti zaradi merkantilističnih nazorov, oskrbovanja zahodnih dežel iz osvojenega Banata in logističnih zahtev vojske, ki se je borila proti Turkom na Balkanu, temeljito regulirale najtežje plovne odseke na Savi. Leta 1752 je komisija ob izdelavi rektificiranega »Terezijanskega katastra« lahko le še ugotovila, da trg brez sejmov in le s tremi gosposčinskimi podložniki ne obstaja

¹² Valvasor 1689, XI, 502. Valvasor je tudi navedel podatek, da se je v svibenski župniji v njegovem času letno krstilo ok. 54 otrok, dvanajst ljudi pa umrlo (VIII, 804). Preden pomislimo na soliden naravni prirastek, pa se je potrebno spomniti na visoko umrljivost otrok že v rani dobi.

več.¹³ Po dveh Valvasorjevih bakrorezih pa je Svibno konec 17. stoletja vendarle še ohranilo trško podobo.¹⁴ Podobo tipičnega majhnega kranjskega kmečkega poltrga. Enonadstropne hiše ob ozkem trgu, nekatere s slemeni obrnjene na široko cesto, ki je vodila mimo cerkve do gradu, za njimi pa sadovnjaki, gospodarska poslopja in manjše kočje. Zadnje, najuglednejše poslopje pod cerkvijo na levi strani je bila nova enonadstropna graščina – z balkonom nad glavnim vhodom, ograjenim zelenjavnim vrtom z gredicami in gospodarskim poslopjem. Graščino je leta 1575 na mestu starejšega dvora, omenjenega že ok. leta 1420, zgradil zakupnik Janez Schärfffenberški.¹⁵

Svibno brez okoliških zaselkov¹⁶ ima danes nekaj (pol)kmečkih hiš, trgovino, nižjo osnovno šolo. O stalnem upadu pomena naselja vsaj v zadnjih desetletjih govorijo tudi krajevni popisi prebivalstva: še leta 1884 je bilo v vasi Svibno 27 hiš s 139 prebivalci, skupaj z okoliškimi zaselki pa je bilo 75 hiš in 409 prebivalcev. V tedanji občini Sv. Križ pri Svibnem (v bistvu Svibno) na površini 67 km², s skupaj 398 hišami in 2316 prebivalci (brez izjeme katoliki in Slovenci), je bila vas Svibno eno večjih naselij, vendar ne tudi največje.¹⁷ Nato je število prebivalcev raslo počasi: do leta 1905 je v okolici Svibnega živelo 419 oseb v 85 hišah (v občini pa 2412 prebivalcev v 429 hišah).¹⁸ Leta 1919 se je število hiš in prebivalstva še nekoliko povečalo, kar je bilo glede na populacijske težave tik po 1. svetovni vojni razveseljivo: občina je imela 444 hiš in 2445 prebivalcev, od tega 4 evangeličane in 12 »tujcev«. Svibno s pripadajočimi zaselki se je povečalo na 92 hiš in 440 ljudi.¹⁹ V času, ko je bila poseljenost v občini Svibno ok. 35 ljudi na km², je v katastrski občini Svibno (skupaj 23,1 km²) močno prevladoval gozd (1694 ha), njiv in travnikov je bilo približno enako (244 oz. 208 ha), prav tako vinogradov in pašnikov (65 oz. 64 ha).²⁰ Vas je v začetku 20. stoletja lokalno še blestela, končno je leta 1871 oz. 1892 dobila osnovno šolo, medtem ko je župnišče pri cerkvi sv. Janeza z večino arhiva vred pogorelo. Med 2. svetovno vojno so Nemci izselili večino prebivalstva, na izpraznjene kmetije pa naselili južne Tirolce in Kočevarje.²¹ Po vojni se število prebivalstva ni več vrnilo na prejšnjo raven. Svoje so storili nenaklonjenost oblasti do individualnega kmetijstva, industrializacija ter z njo povezano izseljevanje v dolino in v širni svet. Sredi 90. let 20. stoletja je naselje s zaselki Cumer, Pristava in Rasberg štel le še 179 prebivalcev. Od teh se je petina še preživljala z živinorejo in sadjarstvom, večina pa je bila zaposlena v Radečah in drugih zasavskih središčih.²²

Grad. Naravni izgled grajskega hriba in nekdanje »uradno« (nemško) ime gradu sta bila kar se da ustrezna: »Schärfffenberg«, slovensko »Ostri vrh«. Staro slovensko ime griča in naselja pa je govorilo o nečem drugem. Na Kranjskem sta še dva podobna toponima. Prvi je vas pri Črnomlju (Svibnik), ki geomorfološko in historično nima nič skupnega z našim Svibnim, saj je ravninsko naselje. Drugo je ok. 500 m visoko hribovje nad Litijo in levim bregom Save, vendar brez stožčastih vrhov. Obeh slovenskih toponimov v srednjeveških pisnih virih ni zaslediti. Poznanih pa je še nekaj podobnih

¹³ Koropec 1981, 53 sl.; Golec 1997, 19, 45-46; Golec 2000, passim; Umek 1964, 194 sl.; Umek 1986, 234 sl.; Vojaški zemljevidi 1996, 44 sl.

¹⁴ Valvasor 1679, 235; Valvasor 1689, XI, 499.

¹⁵ Curk 1979, 103.

¹⁶ Glažuta, Jelše, Češence, Lepa ravan, Podboršt, Podsvibno, Studence, Vetrni vrh, Zagrad, Malarija, Cumer, Pristava, Rasberg, Podlog in še nekatere samotne kmetije.

¹⁷ Spezialortsrepertorium 1884, 38-40.

¹⁸ Gemeindelexikon 1905, 50, 52.

¹⁹ Spezialortsrepertorium 1919, 33.

²⁰ Gemeindelexikon 1905, 51.

²¹ Krajevni leksikon Slovenije 1976, 198; Stopar 1982, 6.

²² Geslo Svibno M. Natka v: ES 12, 404.

toponimov, hidronimov in ledinskih imen, ki se na Slovenskem omejujejo le na dolensko-štajerski pas, jih je pa še nekaj pri drugih slovanskih narodih. Ime izhaja iz »sviba«, »sviben«, t.j. iz poimenovanja drenovine oz. svibovine (lat. *cornus sanguinea*, nem. Hartriegel).²³ Valvasor je v »Slavi« pri opisu gradu zapisal tudi slovensko ime *Svivven*, medtem ko je nemško ime (pri eni od podob gradu napačno v maniri 17. stoletja: *vulgo Schafftenberg*) pravilno povezal z naravnimi danostimi, »ker stoji grad na zares ostrem in koničastem hribu«. O »kranjskem« (= slovenskem) imenu je postavil dve domnevi: po eni je ime morda nastalo zaradi pokvarjenega prevoda nemškega imena, po drugi pa po bližnjem velikem gozdu.²⁴

Danes vodi okoli grajskega hriba božja pot, ki se začne pri cerkvi sv. Križa na začetku nekdanje grajske poti. Nad krožno božjo potjo, ki vseskozi teče po približno isti višini, so strma, ponekod skoraj navpična skalnata pobočja, na severovzhodni strani poraščena z raznovrstnim grmičevjem in cvetjem, sicer pa z mešanim listnatim gozdom hrasta, jesena in črnega gabra.²⁵ Na vrh vodi nekaj komaj shojenih stez, ki pa niso ostanek nekdanje grajske poti. Na vrhu ozkega podolgovatega grajskega platoja ni ohranjenega nič starega. Nekaj novejših podrtilih drogov in ognjišče je avgusta 1998 pričalo, da je prostor namenjen lokalnim praznovanjem. Od mogočnega gradu v Valvasorjevem času je ohranjenih le nekaj nizkih zidov z linami v južnem predgradju, ki pa jim ni mogoče natančno določiti starosti in mesta v nekdanjem grajskem kompleksu. Janko Orožen je leta 1963 zapisal, da je pred vhodom (sic!) moč opaziti v skalo vsekano napol zasuto jamo, ostanek brezna v nekdanjem stolpu.²⁶ Te sam nisem uspel najti. Morda sem imel preslab vid jaz, morda Orožen pred polčetrnim desetletjem predobrega, ali pa je čas opravil svoje.

Grajski ostanki gradu Svibno tik pod zahodnim robom grajske planote (foto: Dušan Kos)

²³ Bezljaj 1961, 236.

²⁴ Valvasor 1689, XI, 498.

²⁵ Geslo Svibno T. Wraberja v: ES 12, 404.

²⁶ Orožen 1963, 232.

V Valvasorjevima deloma »Topografija Kranjske« iz leta 1679 in »Slava« iz leta 1689 so natisnjene po tri podobe gradu, kot ga je videl avtor.²⁷ Dve iz leta 1679 sta v mlajšem delu ponovljeni, po ena pa je v vsakem drugačna. Najbolj zanimiva je tista (v obeh delih razlikujoča se), ki kaže grad z jugozahoda in ima v spodnjem delu upodobljenih še nekaj trških hiš. Prva stvar, ki pade v oči je, da grajski grič v tistem času ni bil poraščen, pač pa je bil gol in skalnat. Edina pot na grad je iz trga in od mlajše graščine, zadnje trške stavbe, v loku dosegla prvi stolp v utrdbi na zahodni strani, z vseh drugih strani pa je bil dostop tudi v Valvasorjevem času očitno nemogoč. V tistem času je bil grad, ki ga je imel v lasti grof Janez Peter Wazenberg, že opuščen in delno porušen. Ob grajski poti, ki je bila vsekana v skalo in dovolj široka za dostop z vozom, je bilo upodobljenih še nekaj ostankov nekdanjega zunanjega obzidja, ostanki teh pa so ohranjeni še danes. Na obeh vogalih vzhodnega in zahodnega roba utrdbe so na podobah vidni ostanki (pol) okroglih stolpov s po enim oknom, vmes pa na južni strani s cinami zaključen bivalni del s štirimi okni. Po Valvasorjevih besedah²⁸ je bil (samostojni) vhodni stolp na zahodni strani zunanjega obzidja obdan s pečinami. Stanje gradu je bilo še v začetku 17. stoletja solidno. Tedaj je grajski grič skiciral Johannes Clobucciarich, ki je zaradi obrambnih načrtov preučil kranjske gradove in mesta. Okoli leta 1603 je narisal svibenski grad z južne strani, kjer ni prikazal ruševin, pač pa ohranjen grad.²⁹ Na zahodni strani grajskega kompleksa sta jasno vidna dva pravokotna (!) stolpa s strmima gotskima strehama, tak je tudi tisti na vzhodni strani. Vmes je dvonadstropni palacij, kot ga je upodobil tudi Valvasor. Zanimivo je, da je Clobucciarich pod gradom na južnem pobočju videl tudi še celoten zunanji zid s tremi stolpiči, a že brez streh, od katerih sta bila v Valvasorjevem času ohranjena le še dva.

Grad Svibno v Valvasorjevem času, pogled z juga (iz: Valvasor 1679, 235b)

²⁷ Valvasor 1679, 235 (tri podobe z isto številko); Valvasor 1689, XI, 499-500.

²⁸ Valvasor 1689, XI, 498 (opis gradu).

²⁹ Po objavi v: Stopar 1982, 2, gl. še str. 10.

Medtem ko v 12. in 13. stoletju grad v očeh pesnikov in z vplivi na poslušalčev predstavniki stoji ob morju na nedostopni skali, pod njim leži cvetoče mesto s pristaniščem. Ima mogočen obrambni stolp in globok jarek, okoli njega stoje sijajna palača, viteške hiše in gospodarska poslopja; vse je olepšano z zlatimi ali vsaj rdečimi strehami, mozaiki in keramiko. Vse obkroža nezavzetno obzidje s stolpiči. Okoli idealnega grajskega kompleksa so lepi vinogradi, sadovnjaki, vrtovi in polja, kjer živi povsem druga, »nedotakljiva« vrsta ljudi – kmetje.³⁰ Toda to je plemiški ideal, prostorski in družbeni. Realnost je bila bolj črna: v Evropi so lesene utrjene hišice (če ne upoštevamo knežjih gradov) na naravno ali umetno zaščitenih krajih od 11., intenzivneje pa od 12. stoletja stoletja zamenjevale tri- ali štirinadstropne zidane stolpaste zgradbe. Ne gre jih zamenjevati z masivnim »stolpom« (fr. *donjon*, nem. *Bergfried*, angl. *Keep*, lat. *propugnaculum*, *aula*). Takšna zgradba je obvladovala skromno predgradje, tu pa tam ograjeno z lesenimi palisadami. Ekspanzija gradnje je bila v zvezi z atomizacijo velikih gospoств, gospodarskim razcvetom, željami po obvladovanju trgovine in cest, osamosvajanjem viteštva, razpadom velikih rodbin in liberalizacijo notranjih družinskih odnosov.³¹ Bivališča večine nižjega in srednjega plemstva do 14. stoletja so bila torej skromna.³² Premožnejši so na istem arealu pozneje zgradili novejši stanovanjski del (palacij) ter večja gospodarska poslopja. Manjši gradiči večjih širitev niso omogočali, zato je nenehno prihajalo do prezidav, dozidav, širitev obstoječih zgradb in gradenj znotraj starega grajskega areala, pa tudi do novogradenj, osvobojenih pretirane varnosti na račun večje udobnosti. Formalno so morali imeti plemiči za vsako večjo gradnjo, celo za stolp, še posebej pa za nov grad dovoljenje deželnega kneza. To je bil najprej kraljevski regal, ki je v 13. stoletju neformalno prešel na kneze. S tem je knez nadzoroval mrežo gradov na svojem teritoriju in preprečil gradnjo tam, kjer bi lahko prišlo do kolizije interesov in groženj njegovi suverenosti. Dejansko je ves srednji vek prihajalo do rušenja protipravno sezidanih gradov.³³

Notranjosti večkrat prezidanega grajskega kompleksa se iz Clobucciaricheve in štirih Valvasorjevih upodobitev seveda ne da razbrati. Valvasor je tam opazil vklesano cisterno oz. vodnjak, ki je bil že zasut. Nekaj vode je bilo v še ne povsem zasutem manjšem vodnjaku med gradom in zidovjem na zahodni strani. Pri vhodu v sam grad je na desni strani videl še nenavadno globok stolp, vklesan v živo skalo, ki je bil po njegovem namenjen Turkom in drugim sovražnikom za ječo. To je bilo nemara tisto Orožnovo brezno (gl. zgoraj) oziroma resnični zapor, saj je bil na svibenskem gradu sedež deželskega sodišča. Vse upodobitve in opisi nam ne morejo razkriti načina življenja v gradu v času gospodov Svibenskih. Pri neki splošni predstavniki sliki se morda za zgodnje obdobje, 12. in 13. stoletje, lahko naslonimo na rekonstrukcijo bližnjega romanskega gradu Gamberk (Gallenberg),³⁴ ki je bil zgrajen nekaj desetletij pozneje od Svibnega in bil pozneje precej prezidan. Njegova podoba iz 17. stoletja je v Valvasorjevi »Topografiji« tudi na treh grafikah;³⁵ in to podoba ohranjenega, »živega« gradu. Najbrž je prvotno šlo za dvonadstropno utrjeno hišo, katere pritličje je bilo zaradi pozidanja

³⁰ Gl. ilustracije v koledarju vojvode Jeana de Berrya iz ok. leta 1416 (Berry, za mesece marec, april, junij-oktober); Bumke 1990, 145-148; Elias 2000, 353-362.

³¹ Barthélemy 1990, 69 sl. in Barthélemy-Contamine 1990, 374 sl. Tristan, 99.

³² Tako je npr. leta 1306 grof Henrik II. Goriški podelil v fevd svojemu vitezu Krešiču eno kmetijo v Leskovcu, *na kateri je živel* (ARS ZL 1306 I 6. Metlika).

³³ Npr. grad Rudenštajn nad Ljubnim, ki so ga pred letom 1326 protipravno zgradili vitezi z Vrbovca. Odvetnik samostana v Gornjem Gradu (lastnik zemljišča), grof Ulrik Pfannberški, je tistega leta obljubil menihom skorajšnje rušenje, kar se je tudi zgodilo (Kos 1994/1, 98, 125-127).

³⁴ Makarovič 1988, 133 sl.

na strmini pravzaprav nekakšna klet. Pozneje so dozidali še tretje nadstropje. V prvem obdobju je bilo koristne (netto) površine nekako 133,5 m². Pritličje z dvema prostoroma je bilo pravzaprav shramba za nekatere pridelke, odporne na vlago. Prvo nadstropje s tremi povezanimi prostori, ki je ustrezalo pravemu pritličju – vanj se je stopilo iz zunanjščine, je bilo namenjeno shranjevanju suhih dobrin. V drugem nadstropju sta bila dva prostora: večji, namenjen bivanju, opremljen s kaminom in pohištveno nišo, najbrž pa tudi s pozneje napravljenim straniščem, ter manjši – nekakšna predsoba oz. zveza med prvim in drugim nadstropjem. Tu se je torej »živel« v prvem obdobju gamberškega gradu. Kuhali so na talnem ognjišču, ki je tudi ogrevalo prostor, skozi predprostor so izlivali odpadno vodo in metali odpadke. Tam se je tudi spalo – seveda predvsem člani gosposke družine – na premičnih lesenih posteljah, ki so jih imeli čez dan pospravljene v okenskih nišah ali ob stenah. Nedvomno pa je v prvem obdobju gamberškega, pa tudi vseh drugih gradov po Evropi, vladala prostorska stiska. Osvetljenost prostora z maloštevilnimi in ozkimi okni je bila skromna. Po drugi strani pa so majhna okna preprečevala večje toplotne izgube pozimi. Kopali so se v prvem nadstropju, od tam so tudi metali smeti po grajskem griču, ki so zlasti poleti prismojale v vse kote gradu. Medtem ko je svibenski grad morda že ob nastanku premogel pravi vodnjak, zagotovo pa vsaj cisterno za zbiranje deževnice, na Gamberku vode ni bilo. Dobrih 20 m stran od romanske hiše je šele v novem veku nastala cisterna za meteorno vodo, edini vodnjak pa je bil v srednjem veku še dlje od hiše. Za obrambo je prvotno zadoščalo nemara zgolj leseno obzidje, ki je z lego na strmem griču, tako kot na Svibnem, že dokaj dobro zagotavljalo vsaj elementarno varnost. Po drugi strani je lega dopuščala prebivalcem in obiskovalcem dostop do gradu le peš, enako bi lahko domnevali za Svibno. Ko so pozneje na Gamberku dozidali tretje nadstropje, je stavba postala višja, vendar še vedno daljša kot višja. Po dozidavi je bilo koristne stanovanjske površine na Gamberku okoli 200 m². Le predstavljamo si lahko vsakodnevni vrvež v vseh prostorih in na dvorišču, še težje pa zimsko sobivanje vseh članov razvejane rodbine, ki se tedaj pač niso mogli umakniti gneči in se zadrževati zunaj gradu. Zato je prav utesnjenost, ne le tista, ki jo rekonstruiramo na Gamberku, pač pa tudi utemeljena s številčnostjo posameznih generacij in vseh vej Svibenskih, razumljiva ob fenomenu zapuščanja matičnih gradov in osnovanja rodbinskih vej s sedeži na drugih rodbinskih gradovih. Glavni bivalni (reprezentančni) prostor se je pozneje na Gamberku najbrž preselil v novo nadstropje, tisti v drugem pa postal manj pomemben. Manjši predprostor v tretjem nadstropju je kot čumnata služil predvsem kot ogrevana spalnica. Tako so grajski prebivalci imeli dve ognjišči, vendar je prebivalce pozimi kljub temu zeblo. Zaradi solidnih dimnikov pa prostori vendarle niso bili zadimljeni tako kot pri njihovih podložnikih. Takšno sliko bi najbrž videli v povprečnem slovenskem (in svibenskem) gradu do 13. stoletja, nato pa so potrebe po večjem udobju, po vsaj skromni zasebnosti, sanjah, (zahtevani) krepkosti, begu pred preočito domačo promiskuiteto in občasno prevelikim številom domačih stanovalcev (poleg poslov) zahtevale gradnjo novih poslopij ob stari hiši.³⁵

Tudi svibenski grad je bil od 13. stoletja naprej dozidavan, vendar je zaradi popolne porušenosti nekdanji izgled nemogoče rekonstruirati. Zdi pa se, da so imeli prvi Svibenski pri tem le nekoliko več možnosti kot Galli, predvsem pa denarja in volje, saj so zgornji del grajskega griča spremenili v raven plato, kjer so že kmalu dozidali tudi kapelo, še nekaj obrambnih (polstolpi) in gospodarskih objektov, tik pod platojem pa postavili obzidje. Z malo domišljije si lahko predstavljamo novo življenje na svibenskem gradu v 14. in 15. stoletju: iz stolpa, kjer je v več nadstropjih in od spodaj navzgor

³⁵ Valvasor 1679, 49 (tri podobe).

³⁶ Gl. Dibie 1999, 63 sl.

prvotno potekalo vse življenje plemičeve družine, gostov, posadke in služinčadi, se je v prostornejši palacij preselila le plemičeva družina z gosti, gospodinjstvo osebje pa le med opravili. V palacijo so bili zasebni prostori ožje družine (več spalnic), prostori za goste, orožarna, večje shrambe, manjkati pa ni smela večja »dvorana«. Tu je bilo novo središče avtarkičnega plemiškega mikrokozmosa. Tu sta gospodar in gospa dokazovala gostom svoje gospostvo. V starem obrambnem stolpu je bila nakopičena vojaška oprema, ostale so shrambe, ječa, tam je morda živela maloštevilna grajska posadka. Do 15. stoletja se je število prostorov v palacijah v večini gradov povečalo, se specializiralo glede na namen, predvsem pa so prostori postali udobnejši. Na severni strani notranjega grajskega kompleksa je Valvasor opazil kapelo z ostanki fresk s podobami sv. Helene, sv. Barbare (njej je bila kapela tudi posvečena), sv. Bolfenka (Wolganga) s kijem, sv. Janeza Krstnika v obleki iz kamelje kože in z jagnjem, samega »gospoda Kristusa«, privezanega k stebri, pa še enega nerazpoznavnega svetnika s škofovsko palico, druge podobe so bile uničene. Izbor svetih oseb glede na njihovo zaščitništvo sicer namiguje o posebnih nagnjenjih grajskih lastnikov, ki so bili naročniki fresk in gotovo tudi izbiralci motivov. Pa so bili to še kranjski Svibenčani? Glede na motive lahko, saj so se omenjeni svetniki slavili na krščanskem zahodu večinoma od 12. stoletja, patrocinj Janeza Krstnika pa je bil še starejši. Sv. Helena je bila mati rimskega cesarja Konstantina Velikega in najditeljica Kristusovega križa v Jeruzalemu. Slaviti so jo začeli zlasti v 15. stoletju, medtem ko so njen kult že od križarskih vojn v 12. stoletju povezovali s sv. Križem, to pa je bil patrocinj stare svibenske župnijske cerkve.³⁷ Heleni v čast naj bi po spominu domačinov sredi Grajskega griča stala kapelica,³⁸ ki je na Valvasorjevih grafikah ni videti. Drugače je z antično mučenko Barbaro, ki so jo začeli v naših krajih častiti med križarskimi vojnami. Veljala je za eno od štirinajstih priprošnjikov v sili, zlasti za srečno zadnjo uro, za vojake in rudarje. Po izročilu je bila hči poganskega kralja iz Nikomedije v Mali Aziji. Ujetništvo, nepredvidena smrt (klasična srednjeveška travma) in plemenitost pa so bila nedvomno glavna vodila plemstva. Ne glede na splošno priljubljenost v 14. in 15. stoletju bi morda lahko Barbarino umestitev v grajsko kapelo lahko povezali z rudarjenjem v okolici ali celo z udeležbo grajskih gospodov v 12. in 13. stoletju na križarskih vojnah ter romanjih v Sveto deželo.³⁹ Sv. Bolfenk, misijonar na Češkem, redovni reformator in regensburški škof v 10. stoletju, je postal priljubljen svetnik sicer šele v 15. stoletju, ko je veljal za zavetnika nekaterih obrtnikov, zlasti drvarjev.⁴⁰ Ker je bilo svibensko gospostvo močno poraščeno z gozdovi, je bila njegova upodobitev v tem oziru smiselna. Poleg svetniških podob so bile v kapeli tudi sledi nerazpoznavnih (mlajših?) grbov. Impozantnost gradu je leta 1603 tako navdušila škofa Tomaža Hrena, da je skupaj s spremljevalci za obnovo kapele in v tolažbo vernikom na kraju samem zbral 210 goldinarjev, toda njegove namere niso uresničili⁴¹: domačini čedalje težje dostopne grajske kapele v resnici niso več potrebovali.

V glavni dvorani, ki je bila v pritličju ali prvem nadstropju, je bilo z lončeno pečjo, morda tudi z odprtim kaminom še najbolje poskrbljeno za ogrevanje. Velike sobane z ravnimi lesenimi stropovi in po tleh obložene z opečnatimi tlakovci pa nista zadovoljivo ogrela ne peč ne odprt kamin, toplotne izgube niso mogli preprečiti metrski zidovi in majhna okna. Tudi zato preučevanja okostij plemičev največkrat izpričujejo okvare

³⁷ Leto svetnikov III, 379-383.

³⁸ Orožen 1963, 232.

³⁹ Burgen 1999/2, 63-65; Leto svetnikov IV, 444-446; Steklasa 1913, 227.

⁴⁰ Leto svetnikov IV, 225-228.

⁴¹ Stopar 1982, 11 (prevod Valvasorjevega opisa); Lavrič 1988, 58, 190.

kosti in zdravja nasploh zaradi revme in artritisa, raznih vnetij, tako pri mladih kot pri starih.⁴² Nekaj topline so prostoru dali barviti stenski tepihi in tapiserije,⁴³ grbi na lesenih tablah. Udobnejši so bili manjši zasebni prostori, ki so bili od 14. stoletja že obdani z lesenim opažem. Okoli poljubno sestavljive mize, peči in kamina so bile klopi, kjer so poležavali in sedeli domači moški z gosti. Del dvorane je bil namenjen občasnemu plesu, domačim in najetim glumačem in godbenikom, ki so v visokem srednjem veku godli premožnejši klienteli, v 14. in 15. stoletju pa so bili domači pri širšem krogu plemstva. Pozimi so se pri kaminu ali peči, poleti pa ob okenskih nišah, zbirale ženske in predle, vezle ali vsaj klepetale. Majhni otroci niso imeli v dvorani razen ob slovesnih dogodkih kaj iskati. Velika miza ni bila le menza, pač pa je vedno imela tudi simbolni pomen. Tu sta dominirala grajski gospod in gospa, varuha reda, simbola moči, dejanska gospodarja nad osebami in stvarmi. Tako ideja Kristusove zadnje večerje kot ideje vitezov okrogle mize sta upoštevali mizo kot zbirališče ljudi.⁴⁴ Osrednja miza je mikroadsev univerzalne tuzemskosti; drugačne, krutejše ali vsaj določnejše od tiste v romanih. Je zrcalo vseh človekovih hib in dobrih dejanj. Ulrik Liechtensteinski v pesnitvi Frauenbuch položi dami v usta očitek vitezu, da on (mišljeni pa so vsi vitezi) po lovu in igri sede za mizo, igra šah vse do polnoči, ob tem mnogo pije, s tem pa izgine njegova »moč«. Kakšna moč, dama takoj razloži – seksualna seveda, saj ga žena vseskozi čaka in sprejme (v postelji) z besedami dobrodošlice, on pa se le uleže in zaspi.⁴⁵ Da so bile dame v tem oziru tudi v krščanskem in formalno spolno zavrtem času (seveda le z današnjega gledišča!) drugačne od vilinskih bitij iz viteških romanov, odsevajo mnoge ilustracije v srednjeveških posvetnih delih. Če k temu dodamo še pikantne Chaucerjeve in Boccacciove zgodbe iz viteškega sveta in v duhu časa na eni strani ter resno feministično žuganje Kristine Pizanske na drugi strani, je resnica o teh stvareh zelo zapletena.

Pohištva je bilo najbrž malo; zvečine so poznali vzdane omare ter številne v gotiki tako priljubljene skrinje za obleke in ostalo. Jedilnica ali velika dvorana je tedaj dobila umivalno omaro s koritcem in vrčki z vodo, ki so zamenjale dotlej priljubljene prenosne akvamanile. Nekaj več pohištva je bilo v zasebnih, ženskih, gospodarjevih in spalnih prostorih družine in gostov. V živo pobarvanih vgrajenih omarah in zaklenjenih skrinjah je bilo dragocenejše posodje, nakit, blago, krzno, denar, listine, morda tudi dragocenejše začimbe (poper, žafran). Povsod so bile mizice: točilne (šank), odlagalne, pisalne (kombinirane s predalnikom), pa tiste z vsakodnevnimi predmeti. V spalnici sta imela gospod in gospa najlepšo posteljo v gradu. Gospodarjeva spalnica je bila središče družine.⁴⁶ Od vseh grajskih prostorov je bilo v dvorani najbolj svetlo, saj so majhna okna na večini gradov dobila steklo namesto pergamentnih zastorov šele v 15. stoletju. Luč je bila standardna – oljenice in lojene sveče v medeninastih in železnih svečnikih na stenah in mizah, ogenj v kaminu, morda celo enostavni kronasti lestenec s svečami, a le v dvorani. Čas je odmerjalo bitje zvonov župnijske cerkve sv. Križa pod gradom in sončna ura.⁴⁷ In če v gradu že ni bilo svetlo in toplo, je bilo vsaj zabavno. Igrale so se karte (tarok), dama, mlin, šah, trik-trak (prednik backgammona), kocke, plesalo se je,⁴⁸ poslušalo pustolovske zgodbe, debatiralo o politiki na Kranjskem, Avstrijskem in v

⁴² Zupanič Slavec 1999, 144-147.

⁴³ MGH DC Ottokar, vrstice 73711-73712: *swaz er ruckelachen / hete heizen machen / von sidinen tuochen, / swer der wolt gerouchen.*

⁴⁴ Santonino, *passim*.

⁴⁵ Frauenbuch, 437-454, 650-664. Gl. Schüppert 1982, 234, 238-239.

⁴⁶ Gl. npr. zelo podroben inventar gradov v Škofji Loki iz leta 1315 (Zahn 36, 69-72, 75-76, 105-106, 108-110, 122-149; prev.: Štukl 1964, 205-208). Lozar Štamcar 1995/1, 239 sl.; Žvanut 1994, 181 sl.

⁴⁷ Lozar Štamcar 1995/2, 261-264; Lozar Štamcar 1995/3, 265-266; Santonino, 19.

⁴⁸ Omembe: MGH DC Ottokar, vrstice 3179, 3197, 38917 (šah); 35167-35169, 60863, 65679, 89511, 89530 (kockanje); Santonino, 75-76 (ples). Gl. tudi Kluge-Pinsker 1991, 14 sl.; LexM 7, geslo Schachspiel H. Petscharja (1427-1428); geslo Spiele im privaten Bereich

cesarstvu. Poslušali so ljubezenske pesmi potujočih igralcev, sle z novicami, opravljivce o domačih škandalih, tu so se dogajale tiste grobe neslanosti, ki so srednjeveškega plemiča tako zelo zabavale.⁴⁹ To je bila napol javna, napol družinska scena. Zasebna sfera se je od 14. stoletja umikala v bolj ali manj provizorične intimne prostorčke; v spalnice, ženske in delovne sobice, ki jih je bilo lažje ogrevati in so nudile intimnejše bivanje. Individuum, samozavest, intimnost, egoizem so bili novo odkrita občutja.⁵⁰ V posebnem prostoru je bila kad, v bližnjih Rimskih Toplicah (in še kje) so bile naravne toplice, kjer so se gospe in gospodje Svibenski namakali in počivali. Kopalnica, prvotno je za umivanje služila kar spalnica, je bila nasploh prizorišče greha, saj so plemiču pri čedenju navadno pomagala dekleta ali se celo z njim kopala, kot kažejo uprizoritve kopanja iz srednjeveških ilustracij.⁵¹ Tudi po mestih so bila javna kopališča z vsem spremljajočim razvratom. Grajska kuhinja se je do konca srednjega veka povsod oddvojila od bivalnega prostora in pristala v pritličju. Z izjemo konjušnice, ki je zaradi specifičnega viteškega življenja sila pomemben grajski element, so bili goveji in svinjski hlevi, kurniki in zajčniki, pesjaki in golobnjaki pritikline, ki so, če je le bilo mogoče, najprej zapustili ožje območje stanovanjskega dela ter pristali v predgradju oz. pod svibenskim gričem. V najbližji okolici so bili še sadovnjaki, vrtovi zelišč, povrtine, okrasno grmičevje; celo posebne zabaviščne, rožne in živalske vrtove z živalmi iz bližnjih gozdov so si omislili nekateri najbogatejši graščaki. Znotraj grajskega kompleksa pa za tak luksuz ni bilo prostora, z izjemo bolj ali manj umetelnih vodnjakov.⁵²

Pod »starim gradom« je Valvasor sredi svibenskega hriba opazil tudi »novega«. Iz njegovih besed ni povsem jasno, na kakšno novejšo poslopje je mislil; morda kar na dvor pri cerkvi. V nadaljevanju je povzel zapis Janeza Ludvika Schönlebna in Hieronima Megiserja o nastanku gradu in izvoru Svibenskih ter izčrpno obnovil (mlajšo) legendo o smrti Viljema Svibenskega. O tem več na drugem mestu. Zdi se, da je bil tipični višinski grad v 18. stoletju, potem ko je bil v 17. stoletju že opuščen in namenjen kvečjemu skladiščenju ter funkcionalno povsem nadomeščen z leta 1575 zgrajeno graščino in pristavo zahodno od cerkve. Morda je bil celo načrtneje demoliran, material pa raznešen. Že v 16. stoletju je nastalo več neuresničenih načrtov obnove. Wazenbergi so v 17. stoletju pri cerkvi postavili nov dvor, ki je nadomestil v kmečkem uporju leta 1635 porušeno pristavo in graščino. Še več, tedaj je bila opuščena tudi grajska pot. Erozija je morda zmanjšala osrednji plato in povečala naklon pobočij, ker jih skupaj ni več držalo zidovje in skrb grajskih prebivalcev. Dokončno je svibensko gospostvo s sedežem v mlajši graščini (do začetka 19. stoletja, ko je pogorela in je bil sedež gospostva prenešen v Radeče) izgubilo poseben status v drugi polovici 19. stoletja. Leta 1868 se je v deželni deski omenjal zadnji lastnik Moritz Löwenfeld.⁵³

Razgled z najvišje točke Grajskega hriba pa je ostal izjemen do današnjih dni. Obiskovalčeve oči slede dolini Sopote proti vzhodu skoraj do Radeč. Še slikovitejši je pogled na strmo hribovje na severu, pod katerim se globoko ob vznožju hriba vije sopoška cesta. Na vzhodu popotnik opazi »konkurenčno« Žebniško goro in istoimenski zaselek (477 m), kjer je nekdaj stal grad Žebnik.

W. Endreia (2108-2110).

⁴⁹ Elias 2000, 144 sl.

⁵⁰ Santonino, passim; Braunstein 1990, 497 sl.

⁵¹ Gl. podobe v: Bartz 1994, 9, 24, 25, 65; Santonino, 31; Elias 2000, 362-363.

⁵² Junija 1267 je koroški vojvoda Ulrik III. podelil neke fevde kar *in viridario nostro supra turrim apud Laibach* (URBKr 2, št. 373).

Šlo je za igralni vrt ob stolpu na Šišenskem hribu, nekako nad poznejšo graščino Podturn. Gl. omembe pritiklin gradov Lengberg, Kühnegg na Koroškem in Konjice na Štajerskem v potopisu Paola Santonina (Santonino, 19-20, 33-34, 83).

⁵³ Stopar 1982, 9-10; Curk 1979, 103; Orožen 1963, 232.

GOSPODARJEVA ZGODBA

Arheološke ostaline v osrednjem delu srednjeveškega gospostva Svibno v nasprotju s sosednjima šentruperskim in šentjanškim hribovjem in gričevjem kažejo, da območje ni sodilo med med tista kulturna ozemlja, ki so bila izraziteje poseljena že v starejših dobah in antiki.¹ Obvozna posavska pot med Litijo in Radečami je bila vedno uporabljana, vendar prebivalstva ob njeni trasi zaradi goratega in zaraščenelega sveta najbrž ni bilo mnogo. Zato ne moremo govoriti o opaznejši kontinuiteti naseljenosti kulturne krajine od antike naprej, z izjemo redkih naselij na važnejših prometnih vozliščih. Drugače je bilo v južni soseščini, zlasti v širši okolici Mokronoga, Mirne in Trebnjega, ter vzhodno od Radeč, kjer so prihajajoči Slovani v 6. in 7. stoletju poselili že od bakrene in bronaste, prek halštatske in latenske dobe vse do rimske antike kultivirani svet.² Toda nekaj toponimov »Gradišče«, »Gradec« in številna krajevna imena po listavcih in sadnem drevju v širši okolici Svibnega³ ter halštatske najdbe pri cerkvi sv. Križa v Svibnem pričajo, da je bilo območje vendarle dovolj zanimivo za naselitev. Med 7. in 8. stoletjem je sodilo v slovansko kneževino Carniolo. Frankovska centralna oblast v 9. stoletju še ni uspela v celoti uveljaviti zahodnega fevdalizma in kolonizirati teh odmaknjenih predelov, pač pa je najprej poskrbela za pomembnejše predele Karantanije, Spodnje Panonije in Istre. Poseljenost je zato ostala redka vse do 10. stoletja, čeprav tega območja znotraj frankovske Posavske krajine oz. poznejše »grofije ob Savi« madžarski vpadi od konca 9. do srede 10. stoletja zaradi odmaknjenosti neposredno najbrž niso pretirano prizadeli.

Po upadu moči Madžarov v drugi polovici 10. stoletja sta se začeli intenzivnejši kolonizacija in fevdalizacija podalpskega ozemlja. Do 15. stoletja je nastala večina krajev v svibenskem gospostvu, ki jih poznamo še danes, nekateri pa so po 14. stoletju propadli. Ta kolonizacija je sovpadala z boljšimi obdelovalnimi načini (triletno kolobarjenje), ugodnimi klimatskimi razmerami, boljšimi donosi, z uvedbo hubnega sistema znotraj hierarhičnih fevdalnih odnosov, ki so pozitivno vplivali na rast prebivalstva po vsej Evropi. Domnevati smemo, da je tedaj nastala populacijska in gospodarska osnova za izdatnejšo poselitev svibenskega gospostva. Njegovi gospodarji so od 13. in 14. stoletja poskrbeli za krčenja v višjih in gozdnatih predelih, kjer je do 15. stoletja nastalo več zaselkov in samotnih kmetij z zemljišči v celkih. O starosti pričajo nekateri tipični toponimi, ki se končujejo na »-ovo« (Počakovo) ali pa izhajajo iz imen kolonizatorjev, zlasti pri samotnih kmetijah.⁴

¹ Arheološka najdišča 1975, 43 sl., 263-266.

² Prav tam, 214-217; Topole 1998, 136-138.

³ Gospodarska zgodovina 1970, 67 sl.

⁴ Prav tam, 72-79, 186 sl.

Prvi znani popis zemljiške posesti svibenskega gospostva je iz ok. leta 1420. Gre za urbar kranjskih deželnoknežjih uradov Svibno, Kamnik, Kranj, Križe in Postojna, ki ga je neki uradnik na Dunaju pri popisu v začetku 16. stoletja datiral v leto 1400. Wladimir Milkowicz, ki je leta 1889 celoten urbar objavil, ga je zaradi nekaterih vsebinskih prvin umestil v čas po letu 1400.⁵ Takšno datacijo sicer dopušča dogajanje v zvezi s habsburškim prevzemom gospostva, ki se je zgodilo v predzadnjem desetletju 14. stoletja. Ker se pa Svibenski s tem niso sprijaznili vse do leta 1397, je šele tedaj deželni knez lahko dal sestaviti urbar tudi za svibensko deželnoknežje gospostvo. Toda na primerih iz Kranja in okolice je bilo že pred časom ugotovljeno, da je celoten urbar nastal šele po letu 1418, morda še kasneje, zato naj zaenkrat obvelja datacija »ok. leta 1420«.⁶

Velika večina v urbarju omenjenih krajev znotraj ožjega svibenskega gospostva se je tedaj prvič omenjala v pisnem viru. In celo vse do leta 1500 je omemb posesti v teh vaseh v listinah malo. Iz tega lahko povlečemo več sklepov. Prvič, ozemlje južno od pogorja Kuma in zahodno od Jagnjenice je bilo v gospostvenem smislu skoraj homogeno. Z izjemo manjše raztresene posesti svibenske župnije so bili gospodje Svibenski dolgo edini zemljiški gospodje na tem ozemlju. A tudi cerkvena posest je še pred letom 1420 zvečine izšla iz njihovega gospostva. Drugič, ker je bilo svibensko gospostvo za Svibenske matično, ti niso z njim skoraj nikoli opravljali trajnih zemljiških transakcij z deli njegove posesti. Tu pa tam so podelili nekaj fevdov svojim viteškim hlapcem. Šele po odhodu Svibenskih leta 1397 so novi lastniki prodajali večje kose posesti (gl. tabelo 2). Avtarktičnost matičnih plemiških gospostev je bila v srednjem veku razumljiva: delno zaradi lažje uprave, ki so jo lastniki sami izvajali z gradu in zato niso potrebovali posebnih uradnikov za oddaljene zemljiške urade, še posebej pa zato, ker je imela vsaka družina bolj ali manj enovito strategijo preživetja, ki se je izogibala odtujevanju jedrne posesti. Zato so Svibenski v 14. stoletju, ko se niso več mogli izviti iz škarij dolžniško-upniških razmerij, prodajali zunanja zemljiška gospostva in njihove dele, skoraj nikoli pa kmetij znotraj svibenskega gospostva ali znotraj tistih gospostev, ki so bila matična za posamezne veje (Planina in Podsreda). Ko je stiska postala prevelika, so enostavno prodali neko zunanje gospostvo – naenkrat ali po deležih v več korakih (npr. gospostvi Smlednik in Krško).

Kakšna je bila tista posest, ki je v 12. stoletju postala glavna materialna osnova prvih Svibenčanov? Ob pozneje pridobljenih pomembnejših gospostvih je imela v 13. in 14. stoletju pravzaprav le še pomožno vlogo v ekonomiji Svibenčanov. Nedvomno je bila slika gospostva nekoliko drugačna od tiste, ki jo kaže urbar iz ok. leta 1420, predvsem manjša in omejena na najugodnejši teren. Po drugi strani se vse do 16. stoletja večina hribovskih zaselkov ni bistveno povečala ali nastala na novo. Zaradi umanjka pisnih virov za večino naselij do začetka 15. stoletja je kronološka geneza kmetij težko ugotovljiva, za našo temo pa tudi nepotrebna. Konec koncev nas ne zanima toliko zgodovina svibenskega ozemlja kot rodbina Svibenskih. Skica obsega gospostva do začetka 15. stoletja pa je vendarle potrebna, saj nam posredno omogoča razumeti nekatere motive za posestno ekspanzijo rodbine pri pridobivanju novih gospostev in s tem graditve preživetvenega ogrodja. Zemljiška renta, odvisna od števila kmetij, je bila pač osnova plemiškega gospodarjenja vse do 19. stoletja.

⁵ Naslov: *Item nota. Vermekcht all zins, nucz, gult und rentt der herrschaft Scherffenberg*. (Milkowicz 1889, 5-7). Jože Koropec, ki je svibensko gospostvo obdelal z agrarno-posestnega vidika, ga je umestil v leto 1400 (Koropec 1979, 55 sl.).

⁶ Žontar 1939, 29-30, 434 (op. 138).

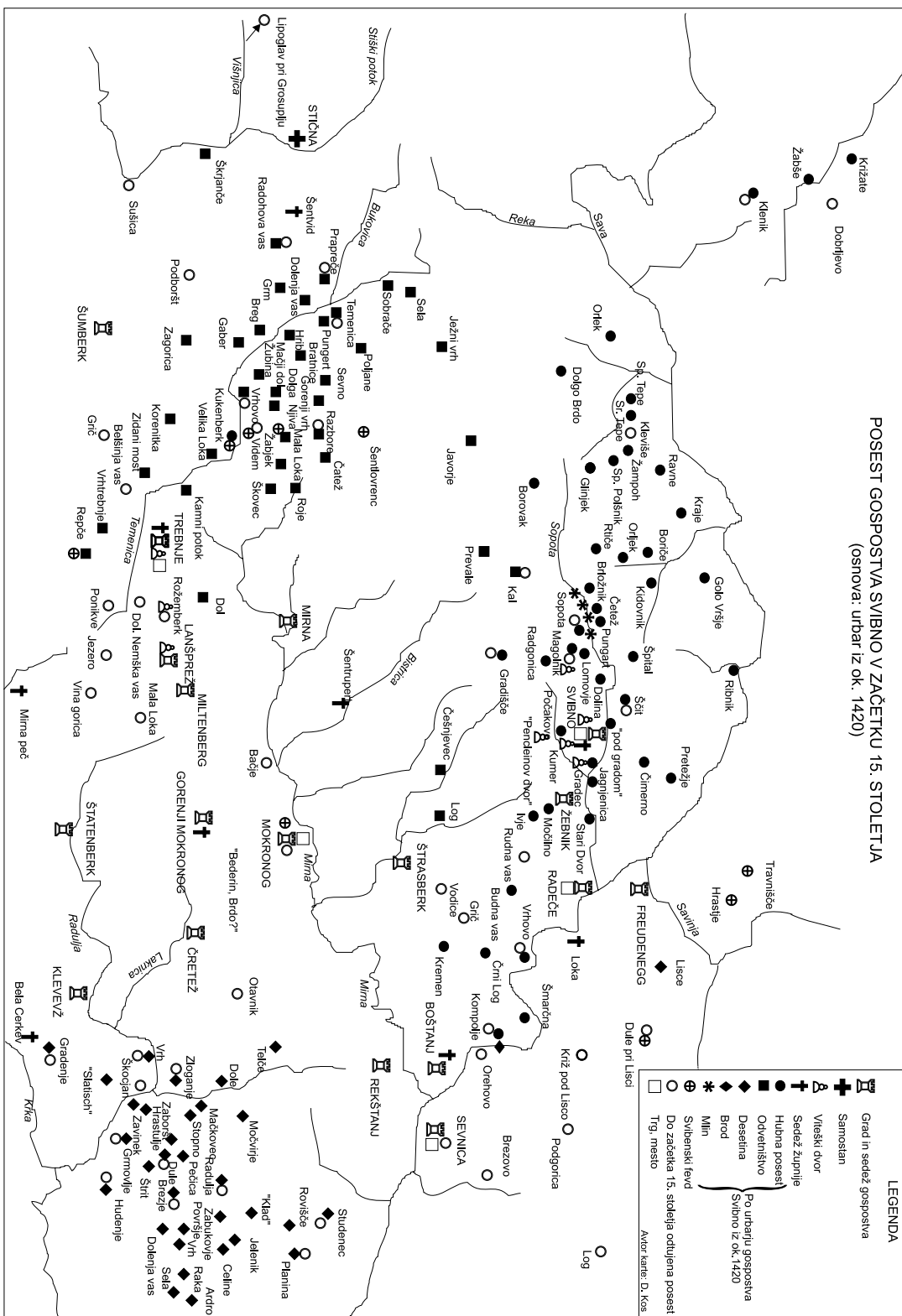

TABELA 1: SVIBENSKO GOSPOSTVO PO URBARJU IZ OK. LETA 1420⁷

<i>Kraji</i>	<i>Gospodarske enote</i>	<i>Hube</i>	<i>Velika pravda</i>
Trg Svibno	29 h		
Čimerno	6	6	ž, s
Pretežje	1	1	s
Ščit	1	1	ž, s
Črni Log	2	2	ž, s
Kremen pri Boštanju	7	6 1/2	ž, s
+ Kompolje ob Savi pri Boštanju	2	2	r
+ Šmarčna ob Savi	2	1 1/2	d
+ Vrhovo pri Radečah	1	1/2	d
Sopota	1 dv		d
Golo Vršje	1	1	d
»dolina pod gradom«	3		d
»ob cesti pri Jagnjenici«	1	1	d
»pod gradom pod gozdom«	1	1	d
Gradec nad Jagnjenico	1	1	d
+ Gorica pri Kandršah	1	1	d
+ Močilno	6	6	ž, s
+ Ivje pri Močilnem	2	2	ž, s
Gradišče, jz. od Počakovega	6	6	ž, s
Borovak pri Polšniku	5	5	ž, s
Glinjek pri Polšniku	2	2	ž, s
Spodnji Polšnik	4	4	ž, s
Srednje Tepe	4	3, 1 g	ž, s
Spodnje Tepe	7	7	ž, s
Žamboh pri Tepah	1	1	d
Dolgo Brdo pri Polšniku	3	3	ž, s
Kraje pri Konjšici	1	1	d
Boriše	1	1	d
+ Potok pri Šentjanžu	1	1	ž, s
Rtiče	3	3	d
Orljek pri Klenoviku	1	1	d
+ Kukenberk pri Trebnjem	1	1	d
Stari dvor pri Jagnjenici	1	1	d
Kidovnik pri Podkumu	2	2	d
Špital pri Gorenji vasi	1	1	d
Golo Vršje	1	1	d
Brložnik	1	1	d
Orlek	1	1	d
mlini pod Kumom (na Sopotu)	4 m	d	
Četež pri Podkumu	4	4	d
Ravne pri Podkumu	1	1	d
Pungart	3	3	ž, s
Lomovje	1	1	d

⁷ Vrstni red krajev in posesti ustreza tistemu v urbarju; lokalizacija je zvečine povzeta po: Koropec 1979, 55-56 in Kos 1975, 1 sl.

PRIZORIŠČE

<i>Kraji</i>	<i>Gospodarske enote</i>	<i>Hube</i>	<i>Velika pravda</i>
Radgonica	5	5	ž, s
Magolnik, Zgornji	2	2	
Magolnik, Spodnji		?	
dvor nad (svibenskim)			
župniščem (Pristava)	1 dv		d
hrib na poti k Svibnemu	1	1	d
Počakovo	8	8	d
Jagnjenica	3	2, 1 m	d
ob potoku pod gradom	1	1	d
v gozdu nad Gradiščem	1	1	d
+ Budna vas pri Vrhovem	1	1	d
+ Klenik pri Vačah	7	7	d
+ Križate pri Kandršah	4	4	d
+ Žabše pri Kandršah	3	2	d
<i>Skupaj (A)</i>	<i>165</i>	<i>122 1/2</i>	

Legenda:
+ kraj zunaj
jedrnega
svibenskega
gospodstva,
dv – dvor,
g – »posest«,
h – hiša,
k – kmetija,
m – mlin,
druga drobna posest
v tabelah ni posebej
navedena;
d – denar,
r – ribe,
s – svinja,
v – vino.
Jože Koropec je
tolmačil postavko
stewrswein kot
»vino za davek«
(Koropec 1979,
55-57). Originalni
izraz pa pomeni
pravzaprav »svinjo
za davek«, pa tudi
predpisana enota
je vedno »I« ne
pa prostorninska
mera kot npr. pri
žitaricah.

TABELA 2: DO OK. LETA 1420 ODTUJENA POSEST IZ OKVIRA GOSPOSTVA SVIBNO (BREZ FEVDŌV):

<i>Kraj (leto)</i>	<i>Gospodarske enote</i>	<i>Hube</i>
Dobrljevo pri Kandršah (1273)	4	4
Vrhovo pri Radečah (po 1323)	5	5
Magolnik (1359)	1	1
Kal pri Doleh (1375)	5	5
Sopota (1359, 1399)	11	11
Planina (1399)	4	4
Studenc (1399)	4	4, 1m
Dule pri Škocjanu (1404)	6	6, 1 m
Podgorica pri Sevnici (1404)	2	2
Orehovo pri Sevnici (1404)	2	2, 1 m
Križ pod Lisco (1404)	1	1
Log, severno od Sevnice (1404)	2	2
Kompolje (1404)	1	1
Grič pri Šentjanžu (1404)	2	2
Rudna vas pri Močilnem (1404)	6	5 1/2
Penclinov dvor pri Svibnem (1404)	1 dv	1 dv
Ščit (1404)	1	1
Kleviše pri Polšniku (1404)	3	3
Klenik pri Vačah (pred 1420)	1	1
<i>Skupaj (B)</i>	<i>56</i>	<i>54 1/2</i>
<i>Skupaj (A+B)</i>	<i>219</i>	<i>177</i>

TABELA 3: DROBNA POSEST SVIBENSKIH IN NJIHOVIH VEJ NA DOLENJSKEM ZUNAJ »SVIBENSKEGA GOSPOSTVA«, BREZ FEVDOV IN POSESTI V OKVIRU DRUGIH GOSPOSTEV

<i>Kraj (leto)</i>	<i>Hube</i>	<i>Prejemnik</i>
Radohova vas (pred 1169)	»posest«	Stična
Straža pri Novem mestu (pred 1191)	6	Stična
Sušica pri Muljavi (pred 1250)	6	Stična
»Colurete« pri Ždinji vasi (pred 1250)	6	Stična
Podboršt pri Šentvidu (pred 1250)	5	Stična
Videm pri Temenici (pred 1250)	4	Stična
Otavnik pri Mokronogu (1252)	»posest«	Freising
Telče pri Tržišču (1252)	»posest«	Freising
»Pri Bajnofu« (1274)	5 1/2	Stična
Župeča vas (1274)	4	Stična
Dolga njiva (1282)	1	Stična
Zloganje pri Škocjanu (1285)	8	Freising
Vrhovo pri Šentlovrencu (1301)	6	Stična
Razbore pod Zaplazom (1302)	2	Stična
Škocjan (1308)	2pd	Freising
*Voče pri Kostanjevici (1320)	1v	
Groblje pri Šentjerneju (1322)	7	Kostanjevica
Bršljin (1330, 1332)	10, 1dv	Stična
»Brdo« pri Mokronogu? (1330)	2	Krka
»Bederin« pri Mokronogu (1330)	3	Krka
Ločna pri Bršljinu (1331)	4	Stična
Župeča vas (1332)	1	H. Pijavški
*Dol v Podbočju (1336)	1	
*»Blagde« (1336)	1	
*Orehovica pri Kostanjevici (1336)	1	
*Prečna pri Novem mestu (1336)	1	
*Hudenje pri Škocjanu (1341)	1, 1v	
Lipoglav pri Grosupljem (1346)	4	Stična
Dol. Prapreče pri Temenici (1348)	2	Stična
Zg. Brezje pri Raki (1349)	10	Andlein Jäger
Žaloviče pri Šmarjeti (1351)	14	Stična
Mokronog (1359)	1sl	Turjaški
Groblje pri Šmihelu (1362)	2	Duringerji
Kal pri Mirni peči (1365)	12	Stična
Mala Loka (1372)	8	Rein
Golo pri Šentjerneju (1378)	d, g	Celjski
<i>Skupaj hub (brez *)</i>	<i>138 1/2 + druga posest</i>	

Legenda: * ni odujitive, v – vinograd, pd – podložnik, sl – selišče (dvor), d – desetina, g – gornina.

Razgled po vseh treh tabelah pokaže, da je bilo jedrno gospostvo pred letom 1420 celo za kranjske razmere povprečno, prej majhno kot veliko. Leta 1446 je bilo svibensko deželno knežje gospostvo pri razpisu izrednega davka za doto Katarine, sestre kralja Friderika IV., obremenjeno s 150 zlatniki. Več od gospostev Goričane, Šteberk, Kranj, Hašperk, Štatenberk na Dolenjskem, Raka in enako kot kostanjeviško gospostvo; manj pa od gamberskega, višnjegorskega, vicedomskega, kamniškega, iškega, postojnskega, vipavskega, pazinskega gospostva oz. deželno knežjega urada.⁸ Omejeno je bilo na ozemlje južno od pogorja Kuma, zahodno od soteske Šklendrovca, vzhodno od Polšnika, na jugu je le z nekaj vasmi prestopilo potok Sopoto in se omejilo s pogorjem Jatno, na vzhodu pa se je končalo s Starim Dvorom, kjer je mejilo na približno enakovredno žebniško gospostvo. To ga je obdajalo na ozemlju med Savo in Kumom. Zemljiško gospostvo je bilo manjše od ozemlja svibenskega deželskega sodišča, opisanega v urbarju iz leta 1570. Le-to se je na severu, kjer je mejilo na žebniško sodišče, pokrivalo z zemljiško posestjo, na jugu pa se je vzhodno od Jagnjenice spustilo skoraj do širine Šentjanža in v skoraj ravni črti mimo gradu Gallenstein (Podpeč) in tik ob Šmartnem doseglo Savo. Po Savi je meja tekla vse do izliva potoka Šklendrovec, tam pa zavila proti jugovzhodu na Kum, mimo Čimernega in skoraj do Žebnika.⁹ Očitno je bil hriboviti svet pretežak zalogaj za srednjeveške kolonizatorje, zato je bilo mnogo sveta zlasti na južnih in zahodnih robovih deželskega sodišča in gospostva slabo poseljenega. Poleg tega je bilo ozemlje severno od Kuma že v okviru laškega oz. radeškega deželskega sodišča oz. drugega gospodarja.

Znotraj svibensko-žebniškega ozemlja je bila pred letom 1420 opaznejša le razložena posest svibenske župnije, na zahodnem obrobju pa tudi posest župnije Loka. Leta 1499 je imela župnija Svibno znotraj svibenskega deželskega sodišča štiri hube v Zgornjih Tepah, dve hubi v Zgornjem Polšniku, v okolici Polšnika še dve hubi, šest hub v Stranskem vrhu, po eno v Borovaku, Ravnah pri Konjšici in še eno (Vodenik) v okolici, po eno še v Višjah, Borišah, Jesenovi Ravnih, Srednjem Osredku, Ravnah pri Podkumu, Zgornjih Vodica, Lamovju, Dolu, Ščitu, Plazu, Pretežju, Prelesju, Magolniku, Brezniku, Srebrnici, Ježevcu, Starem Dvoru, Potoku in Jagnjenici, dve v Počakovem, tri v Ključevici, tri v Veliki Gobi in eno v Mali Gobi. Skupaj 43 hub in precejšnjo desetino.¹⁰ Nekaj razdrobljene posesti je imelo svibensko gospostvo tudi jugovzhodno od Radeč. Precej posesti, kljub darovanju in prodajam od 12. stoletja naprej, je imelo v 15. stoletju svibensko gospostvo severno od Save v širši okolici Moravč in Vač. Ta posest je ležala blizu gradu Gamberk, torej na ozemlju, ki je v 12. stoletju tako kot svibensko gospostvo sodilo v okvir posesti Puchsov. Svibenski so to posest imeli zvečine kot eni od njihovih dedičev.¹¹ Del posesti svibenskega gospostva zahodno od Svibnega in delce svibenske preksavske posesti so pozneje dobili Galli in Gallenbergi. Ta posest je za časa gospodarjenja Svibenskih najbrž sodila v poseben čezsavski urad, ob popisu v 15. stoletju pa so jo vključili v enotno gospostvo, ker je pač izhajala iz zapuščine Svibenčanov. Podobno velja za obširno posest na Trebanjskem (zvečine odvetništvo nad

⁸ Koropec 1979, 57. GZL X/58.

⁹ Koropec 1979, 73. ARS VA, fasc. I/61. Gl. še Bizjak 1998, 3; Historischer Atlas, Bl. 32, Cilli.

¹⁰ Bizjak 1998, 10-12.

¹¹ Del posesti stiškega samostana okoli Temenice je pred letom 1228 podelil grof Henrik Andeški, ki pa jo je imel kot doto in zapuščino po tastu grofu Albertu Višnjegorskemu, torej Puchsu (URBKr 2, št. 170; gl. Mlinarič 1995, 97).

¹² Po primerjavi urbarja gospostva Svibno iz 15. stoletja in podatkov za gospostvo Trebnje iz srede 18. stoletja sta imeli obe gospostvi posest v krajih Trebnje, Gorenje Ponikve, Repče, Jezero in celo Štatenberk (za Trebnje: Mlinarič 1995, 674-675). To pa govori za isti izvor ali vsaj dolgo skupno upravo obeh gospostev. Podobno velja za posest gospostva Lanšprež, ki je še sredi 18. stoletja v velikosti dobrih 88 hub ležala v 26 vaseh mdr. tudi v Belšinjih vasi, Češnjevku, Medvedju, Javorju, Podborštu, Nemški vasi, Rodinah – torej tam, kjer so imeli do prodaje večine lanšpreškega gospostva posest Svibenski, nekaj ostankov pa je izkazoval tudi svibenski urbar (Smole 1982, 252).

cerkveno posestjo in ostanki trebanjsko-lanšpreške alodialne posesti¹²) in v širši okolici Rake (odvetništvo in gorsko pravo). Prva je bila zvečine v rokah stiškega samostana.¹³ Druga pa je najbrž predstavljala ostanke v 14. stoletju prodanega krškega gospostva in prisvojenih freisinških fevdov.¹⁴ Majhnost osnovnega svibenskega gospostva se ni toliko odrazila v ozemeljskem smislu, pač pa v številu kmetij, ki so bile ogrodje vsakega zemljiškega gospostva. Od 165 gospodarstev, zvečine kmetij v velikosti ene hube, je potrebno odšteti še 13 hub, ki so bile ok. leta 1420 uradno opustele; kot dodatek so jih imeli nekateri domačini. Torej nekaj nad 150 gospodinjestev. Velikost kmetij v hubah, standardiziranih merskih enotah (gruntih), je bila še manjša – le 122 1/2 hub; brez posesti zunaj sklenjenega gospostva je število hub padlo celo pod sto. Kljub seštevanju odtujene in preostale posesti je bila zgolj renta od kmetij iz svibenskega gospostva premajhna za širokopotezno politiko Svibenskih v 13. in 14. stoletju. Tudi če k temu dodamo še do leta 1420 odtujeno posest na ozemlju »svibenskega gospostva« (skupaj A+B = 177 hub),¹⁵ je razumljivejše nenehno hlepenje Svibenčanov po novih gospostvih, pa čeprav zelo oddaljenih. S to posestjo se bomo ukvarjali v drugih poglavjih. Odtujena posest (Tabela 2) je ležala zvečine na obrobju gospostva (Kal, Sopota, Planina, Rudna vas), največ pa je bilo v župnijah Loka in Sevnica. Slednja je ležala po besedilu prodajne listine iz leta 1404 še znotraj »svibenskega gospostva«. Tamkajšnja svibenska posest je bila mlajšega datuma in je imela, tako kot npr. brod v Kompolju, funkcijo povezovanja z gospostvom Planino. Zahodni in južni del te posesti (npr. v vasi Orehovo) je še v letih 1265-1267 sodil v laško gospostvo, pozneje pa deloma v okvir gospostva Žebnik.¹⁶ Po odhodu Svibenskih leta 1397 in še prej z izumrtjem njihove planinske veje (1363) pa novi lastnik gospostva take povezave ni več potreboval. Od svibenskega gradu bolj oddaljena posest je postala odveč. Vendar leta 1404 pravzaprav sploh ni bila dokončno odtujena, pač pa spremenjena v (službeni) fevd vsakokratnega svibenskega oskrbnika.¹⁷

Mnogo več dedne posesti kot v okolici svibenskega gradu so Svibenski v vseh vejah imeli do konca 14. stoletja na širšem Dolenjskem. Če ne štejemo zraven še pripadajoče posesti gospostev Trebnje, Lanšprež, Štatenberk, Krško, Rekštanj, Gorenji Mokronog, freisinških in deželnoknežjih fevdov, pač pa le »drobno« samostojno posest, je šlo za kar 130 1/2 hub in še več druge drobne posesti (vinogradi, travniki ipd.). To dokumentirano posest so Svibenski sčasoma prodali in poklonili, tako da deželnemu knezu leta 1400 ni ostalo prav veliko svibenske lastnine zunaj matičnega gospostva.

Okolica Svibnega je bila v srednjem veku pomembnejša kot danes. Ledinsko ime »Na gavgah« pod Legnanskim vrhom, izpričano leta 1526, 1700 in 1787, govori o morišču, ki je sodilo v okvir sodnih pristojnosti lastnika svibenskega gospostva in deželskega sodišča s krvnosodno oblastjo.¹⁸ V bližnji okolici je bilo več dvorov militov (nižjih vitezov) Svibenskih, ki so se imenovali po dvorih: npr. Nikolaj Kumer (*Cumer*), ki

¹³ Po urbarju stiškega samostana iz leta 1505 (po: Mlinarič 1995, 288-294) je bila v 1. uradu tudi bivša svibenska posest v Depali vasi (1 huba), Selu pri Vodica (2), Topolah (3) in Suhadolah (1) pri Mengšu – vse te vasi so sodile nekoč v smledniško gospostvo; na Trebanjskem pa v Ponikvah (1), Praprečah (2), Čatežu (3), Dolenji Nemški vasi (4) in Ravnah. Prav tako je bila v 3. uradu posest, kjer je imelo svibensko gospostvo odvetništvo: Temenica, Pugert, Radohova vas in Korenitka.

¹⁴ Gl. Blaznik 1958, 11 sl., 20 sl.

¹⁵ Leta 1274 je Viljem II. prepustil Nemškemu viteškemu redu v Ljubljani 4 hube v Dobrljevem pri Kandršah (GZL IX/5). Še leta 1340 so imeli Svibenski v Vrhovem pet hub (ARS ZL 1323 VIII 10.). Leta 1375 je Viljem V. odstopil studeniškemu samostanu 5 hub v Kalu (StLA AUR, št. 3228: 1375 VIII 5.). Leta 1399 je Gertruda prodala grofu Hermanu II. Celjskemu mdr. tudi 6 hub in gornino od petih hub v Sopoti, 4 hube in mlin v Studencu, vinograd in 4 hube v Planini ter 12 veder gornine v Ravnah (ARS ZL 1399 IX 1.). Leta 1406 je vrhovni avstrijski komornik Janez Ebersdorfer z dovoljenjem vojvode Ernesta prodal Ortolfu Wartenerju okoli 20 hub in precej desetine v župnijah Loka in Sevnica (ARS ZL 1404 VI 16. Dunaj); za konkretno posest gl. tabelo 1.

¹⁶ Dopsch 1910, 84-86; Koropec 1979, 63.

¹⁷ Gl. ARS ZL 1479 I 15. Gradec.

¹⁸ Leksikon dravske banovine 1937, 268; Stopar 1982, 3.

se je omenjal leta 1323, Uli z Magolnika, ki se je omenjal v letih 1340-1345, ali Stari dvor pod Gradcem.¹⁹ Ime Pristava, nekaj minut od vasi, priča o nekdanjem središču dominikalne gosposčinske posesti. Zanimivo je tudi ime zaselka Rasberg in toponimov Rasbergov Gradec in vas Gradišče (slednja v virih že ok. 1420), ki govore o starejših dvorih. Drugi je Gorupčev Gradec.²⁰

Kmetje na Slovenskem so se od uvedbe klasičnega fevdalnega gospostva v 10. in 11. stoletju pa vse do 14. stoletja spreminjali iz svobodnjakov v podložnike, ki plačujejo davke, se ravnaajo po predpisih in so vdani gosposki. Za povračilo naj bi jih ta varovala vsaj v njihovem mikrokozmosu. Na to so vplivali ugoden razvoj kmetijske dejavnosti do 13. stoletja, povečanje donosov, stabilne cene kmetijskih pridelkov, boljša obdelovalna tehnika, krčenje novih površin. Šele posledice spremenjene klime in kužne bolezni v 14. stoletju so tudi na Slovenskem pripeljale pogojno »zadovoljnega« kmeta do samostojnejšega in samozavestnejšega nastopa. Novo miselnost so kmetje dosegli pozneje kot inovativni in samozavestni meščani šele v 15. stoletju, v obdobju gospodarskih in duhovnih sprememb, ko so ne le samostojno trgovali, pač pa tudi dobili pravne svoboščine. Jasen znak povečane kmečke samozavesti so bili kmečki upori, v Svibnem npr. leta 1515, 1573 in 1635.²¹

Svibenski podložniki se od tistih na sosednjih gospostvih niso razlikovali. Med njimi so bili vaški obrtniki, zlasti v pomembnejših naseljih: ok. leta 1420 kovač in čevljar v »dolini pod gradom«, kovač v Glinjeku, tkalec v Glinjeku in Četežu, tesar v Gradišču in Srednjih Tepah, lončarji v vaseh pri Vačah, nekaj mlinarjev ob Sopotu. Obrtno središče je bilo seveda v trgu Svibno. Tam so bili štirje kovači, šest krojačev, mesar, čevljar, celo pisar. Slednji je bil potreben za uradne zadeve podložnikov in grajskega osebja ter za registriranje mitnine in carine, saj je v trgu živel tudi »carinik« (*zollner*). Pisar je bil morda zadolžen tudi za grajsko upravo in je pisal tudi za grajskega gospoda (oskrbnika), saj je bil edini profesionalni pisar daleč naokoli.²² Skratka, tipična podeželska srednjeveška idila. Tržane, ki so se sami imeli za »meščane« (leta 1439: *wurger*), svojih hiš in posesti niso mogli prodajati brez dovoljenja grajskega oskrbnika.²³

Če zanemarimo malo pravdo (prašički, jajca, laneno predivo, kokoši, jagenjčki, kozlički, med ipd.), se je glavna zemljiška dajatev (velika pravda) dajala v žitu (pšenica, oves), bobu in »davčni svinji« ali le v denarju. V prvem primeru se je velika pravda dajala le v tistih vaseh, ki so ležale ob glavnih prometnih poteh proti Svibnem. V hribovitem svetu je bilo pobiranje dajatev bolj odvisno od dobrih poti, teh pa je bilo malo, kot smo videli. Zato so nekatere od tako obdavčenih vasi ležale celo na obrobju jedrnega gospostva (tiste okoli Polšnika in Šentjanža), ne pa v bližini Svibnega, kot bi pričakovali. Pač zaradi nekoliko boljše dostopnosti. V ostalih vaseh je bila žitna pravda, ki je bila najbolj občutljiva za zbiranje in prevoz na grad, še pred letom 1420 spremenjena v denarno dajatev, povprečno ok. ene marke oglejskih denaričev na celo hubo, nekaj manj ali več. Malo pravdo je bilo lažje tovoriti, zato jo je bilo obvezno dajati povsod v svibenskem gospostvu. Sistema višine obremenitve iz urbarja ni mogoče enostavno pojasniti. Med tistimi kmetijami, ki so bile obvezne dajati le denar, so bile namreč tudi gradu najbližje kmetije. Verjetno je bil način obremenjevanja kmetij poleg prometnih povezav odvisen tudi od kakovosti in velikosti obdelovalnega zemljišča, od pravnega položaja kmetij in njihove starosti.

¹⁹ ARS ZL 1323 VIII 10.; CKL, št. 200; ARS ZL 1343 II 11.; ARS ZL 1345 II 10. Gl. Stopar 1982, 3; Curk 1979, 102.

²⁰ Orožen 1963, 232.

²¹ Koropec 1985, 33, 48, 139, 182.

²² Koropec 1979, 57.

²³ Gl. prodajo hiše, dvora, vrta in njive v trgu Svibno leta 1439 (ARS ZL 1439 IV 24.).

Tlake v gospostvu je bilo v 15. stoletju malo: le sedem kmetov v Pretežju, Ivju in Močilnem je bilo dolžno dnevno tlačaniti ali to nadomestiti z denarjem. To je bila posledica dejstva, da so lastniki gospostva skoraj vso dominikalno posest do leta 1420 že razdelili med kmete. Enako je veljalo za nekaj posesti okoli Starega dvora pri Jagnjenici in Pristavi, kjer sta še pred letom 1420 nastali po ena kmetija, le pri Pristavi se je še ohranilo staro ime (*hoff*), ki je nato prešlo v krajevno ime (Stari Dvor).

Urbar omenja le enega gosposočinskega »uradnika« (*schaffer*) v Dolgem Brdu, ki je bil pristojen za zahodne predele gosposočinske posesti. Tista okoli Svibnega in vzhodno od gradu je bila neposredno nadzorovana z gradu. Gospostvu v pomoč so bili župani v vaseh Čimerno, Kremen, Gradišče, Borovak in Radgonica. Za gosposočinske lovske pravice sta bila zadolžena lovca v Počakovem in v trgu Svibno. Tamkajšnji lovec je bil vrhovni lovski nadzornik in je bil po nazivu »mojster«. V Svibnem je imelo hiše z vrtovi, kleti in šupami še pet čuvajev (*hutter*), ki so bili obenem v grajski in trški službi.²⁴

Zdi se, da so bolj kot zemljiška posest gospostvu koristile druge pravice, ki pa niso bile prvotni del svibenskega gospostva. Upošteva je odvetščine (*vogtey*) nad posestjo cerkvenih zemljiških gospostev, zlasti samostanov Stična, nekaj tudi Kostanjevica, Rein na Štajerskem in Studenice, je bilo gospostvo solidnejše, te pravice pa celo pomembnejše kot kmetije. Nekaj žita in vina je gospostvo dobivalo še od desetine, vendar ne na svojem ozemlju. Tam je bil desetinski gospod v glavnem svibenski župnik. Odvetščina se je pobirala od posesti na jugu, globoko na Dolenjskem. Še ok. leta 1420 je šlo za kar 233 hub (kmetij) v 45 krajih vse do Šentvida in Trebnjega, Mirne, Mokronoga, Škocjana, Rake in Klevevža. Zvečine se je v svibenski grad dajalo nekaj ovs, kokoši ipd. Glede na lastništvo teh kmetij je delno šlo za posest, ki so jo Svibenski v vseh svojih vejah od 12. do 14. stoletja poklonili ali prodali omenjenim samostanom, vendar ohranili dedno sodno zaščito posesti (odvetništvo).²⁵ To potrjuje npr. omemba posesti samostana Studenice v Kalu pri Doleh, ki so jo Svibenski poklonili leta 1375,²⁶ ali pa posest v Kukenberku, Borštu, Malem Vidmu, Žabjeku in Šentlovrencu, ki jo je leta 1352 prodal samostanu Rein vazal planinske veje Nikolaj Kumer.²⁷ Del odvetščine pa so imeli Svibenski kot eni od dedičev po Puchsih oz. grofih Višnjegorskih. Konec 14. stoletja se je odvetništvo nad reinsko posestjo delilo med svibensko in štatemberško gospostvo. Prvo je obvladovalo reinsko posest v Zagorici, Rojah, Škovcu, Mali Loki, Žabjeku, Potoku, Vrhu, Gabrovki, Javorju in Mačjem Dolu; drugo pa je imelo pravice v vaseh Mali in Veliki Videm, Kukenberk, Boršt, Šentlovrenc in Mačkovec.²⁸ Pod Štatemberk je sodila predvsem posest, ki jo je v 14. stoletju poklonila planinska veja. Ta pa je obvladovala Štatemberk skoraj do izumrtja leta 1363. Kljub poznejšim nedokumentiranim svibenskim pridobitvam in odtujitvam²⁹ odvetništva nad stiško posestjo, preseneča celotno število odvetniških kmetij, ki je za več kot polovico presegalo število kmetij svibenskega gospostva ok. leta 1420.

Deloma pa so Svibenski dobili odvetništvo nad stiško posestjo tudi šele v 14. stoletju: leta 1338 je Viljem IV. Svibenski prevzel na prošnjo opata Janeza odvetništvo nad samostanskimi podložniki v Temenici in Dobrničju, seveda proti določeni odškodnini.³⁰ Poznejši zakupniki gospostva so to pravico obdržali kljub sporom s samostanom še

²⁴ Koropec 1979, 56.

²⁵ Vilfan 1961, 116.

²⁶ Milkowicz 1889, 19-21. Gl. Koropec 1979, 57.

²⁷ Mlinarič 1978, 132-133.

²⁸ Prav tam, 133, 135 (po urbarju samostana Rein iz leta 1395).

²⁹ Leta 1365 sta sta se npr. Jurij in Kunigunda Svibenska odpovedala odvetništvu nad posestjo stiškega samostana v Straži pri Novem mestu (Grebenc 1973, št. 236).

v novem veku. Leta 1523 pa se je stiški opat pritožil nadvojvodi Ferdinandu, ker je posestnica svibenskega gospostva, vdova po Gašperju Herbstu, čezmerno obremenjevala podložnike. Zahteval je celo, naj nadvojvoda prisili vdovo k odpovedi odvetništvu.³¹ Do tega ni prišlo, zato je težavno partnerstvo vodilo do kompetenčnih sporov kljub privilegiju, ki ga je samostanu leta 1443 podelil kralj Friderik IV. Po njem je imel samostan pravico samostojno upravljati svojo posest in podložnike, medtem ko naj bi bil odvetnik pristojen le za naseljevanje in odseljevanje podložnikov, pa še to le v sodelovanju z opatom. Privilegij je nato redno potrjeval vsakokratni deželni knez, saj je cerkveno odvetništvo v tistem času skoraj povsod prešlo v roke deželnega kneza. Zato kompetenčne zahteve tedanjega svibenskega gospoda Janeza Schärffenberškega v sporu s samostanom leta 1556 pri deželnih oblasteh (kranjskemu vicedomu) niso več mogle priti do veljave: Janez je namreč obtožil opata, da je neupravičeno zaprl nekega nasilnega samostanskega podložnika, ki je ušel iz zapora. Opat je poudaril, da je v takih okoliščinah upravičen ukrepati na podlagi privilegijev.³² In spor je z vicedomovo pomočjo zamrl.

K odvetništvu in prvotni svibenski posesti je po urbarju iz ok. leta 1420 mogoče prišteti še spoštljive dohodke od dveh tretjin žitne in vinske desetine v župnijah Raka in Bela Cerkev od 204 hub v 36 krajih ter desetinske deleže od 39 hub v župnijah Sevnica in Loka, ki je bila prodana leta 1404.³³ Ta posest je poprej zvečine sodila v gospostvo Krško in Klevevž, ki so ju Svibenski v 14. stoletju nekaj desetletij upravljali, nato pa so si njune delce kratkomalo prisvojili.

Urbar svibenskega gospostva je nastal v času, ko Svibenskih ni bilo več v svibenskem gradu. Med letoma 1403 in 1405 je gospostvo za deželnega kneza upravljal oskrbnik Janž Kozjaški, nadrejeni »glavar« pa je bil Janez Steindorffer (1406); sledili so Baltazar Hornegger (1409), od leta 1421 do 1439 Konrad Prenner, leta 1440 Martin Črnomaljski. Po letu 1443 je deželni knez, kralj in cesar Friderik III. gospostvo dajal v zastavo: leta 1443 Juriju Apfaltrerju za 2000 dukatov za vojaško službo. Leta 1466 je imel gospostvo Jurij Rainer, naslednje leto pa Wolfgang Novograjski za 200 dukatov letno. Nato so gospostvo in sodišče posedovali Obračani (1469- po 1479), ok. leta 1489 neki Kolb, do leta 1523 pa Gašper Herbst. Nato so ga dobili v zakup Thurni (do leta 1528), Ungnadi (1529-1554), v letih 1554-1579 Janez Schärffenberški, ki je živel na štajerskem sedežu rodbine gradu Hohenwang. Za njim so gospodovali Gustičiči, leta 1620 pa je deželni knez dotlej zakupno gospostvo prodal Wazenbergom. V 16. stoletju je upravitelj živel v novi graščini v trgu, ki so jo opustošili kmečki uporniki leta 1635.³⁴ Za časa gospodovanja Janeza Schärffenberškega je leta 1570/1571 nastal reformirani urbar, ki v kmečki posesti ne odstopa mnogo od starejšega, če ne upoštevamo nekaj novih krčevin in kajžarjev ter prevedbe nekaterih dajatev (svinj) v žito. To je bila tudi posledica naraščanja cen žita po daljšem obdobju nizkih cen med 14. in začetkom 16. stoletja.³⁵ Rovtarji so se pojavili celo blizu svibenskega gradu. Nasploh je hribovito svibensko gospostvo z razprostranimi gozdovi po 16. stoletju dopuščalo krčenja in nastanek majhnih, še skromnejših zaselkov,

³⁰ Grebenc 1973, št. 187 (= Smole 1997, 146: namesto Dobrniča ima »Dednik«).

³¹ Smole 1997, 145-146, 154.

³² Prav tam, 154-156.

³³ Milkowicz 1889, 21-22; ARS ZL 1404 VI 16. Dunaj. Gl. Koropec 1979, 57.

³⁴ Koropec 1979, 58, 67-76; Koropec 1985, 139; Curk 1979, 103. Viri za svibenske oskrbnike: ARS ZL 1404 VI 16. Dunaj; Mlinarič 1995, 194, 197; HHStA AUR 1433 IV 15. Krapina; ARS ZL 1439 IV 24.; GZL II/93; GZL II/93; HHStA AUR 1443 IV 15. Dunajsko Novo mesto; Otorpepec 1995/2, št. 132 (str. 30); HHStA AUR 1467 IV 7.; HHStA AUR 1468 IV 3. Gradec; ARS ZL 1479 I 15. Gradec.

³⁵ Abel 1978, 15, 57-60.

³⁶ ARS VA, fasc. I/60, I/61. V ARS sta ohranjena še urbarja iz leta 1602 (ARS ZU, II/22) in leta 1755 (ARS VA, fasc. 176), ter nekaj

kot so bili srednjeveški. Povečala pa se je razširjenost tlake: izmerjena je znašala ok. 8 dni na leto, neizmerjena pa celo do 50 dni. Tudi to je bilo v skladu s povečevanjem delovne obveznosti v 16. stoletju v Srednji Evropi. Celu brodniku v Kompolju se je povečala obvezna količina rib za grajske potrebe. Leta 1575 je deželnoknežja komisija določila obseg tlake (16 dni na leto/hubo), desetino spremenila v denarno dajatev. Je pa ta urbar bolj gostobeseden pri navajanju drugih gosposčinskih pravic, saj je omenjal tudi desetinske pravice v župnijah Raka, Škocjan in Svibno (tu le od 11 kmetij). V prvih dveh župnijah si je grajski gospod zagotavljal predvsem vino.³⁶ Znotraj zemljiškega gospodstva je bila tudi druga posest, ki pa je bila začasno že odtujena. Npr. tista, ki se je omenjala konec 15. stoletja in ni bila dosti manjša od zapisane v urbarju. Prišteti je potrebno tudi v urbarju iz ok. leta 1420 neomenjane ribolovne pravice in gozdove, v katerih so se proti odškodnini oskrbovali podložniki kakih 280 hub oz. kmetij v 87 naseljih. Šlo je za gozdove med Tenetišami pri Litiji, Kumom in Savo na vzhodu.³⁷

Poleg dominikalne in rustikalne posesti je potrebno računati tudi na fevde. Po prvem odhodu družine Viljema V. z gradu leta 1379 je deželni knez leta 1382 podelil majhne fevde upravitelju gospodstva Henriku Rogaškemu.³⁸ Ti so dotlej kot službeni fevdi pripadali nižjim vitezom. Ležali so na obrobju gospodstva, v vaseh Stari Dvor, Četež pri Podkumu, Magolnik, Kompolje, Vrhovo pri Radečah, Gorica, Križate in Žabše pri Kandršah; le fevdi v Rtičah, Počakovem, Borovaku in Ščitu so bili znotraj gospodstva.

Število prebivalstva znotraj gospodstva je do 15. stoletja zaradi pomanjkanja kvantifikacijskih virov težko oceniti. Na podlagi izračunov za podobne predele, zlasti za podobno škofjeloško gospodstvo, bi se dalo za 15. stoletje kot zasilni pripomoček ocenjevanja uporabiti količnik 5 na samostojno gospodarsko enoto (hubo = kmetijo, hišo ipd.); okrog tega količnika se vrtijo vsi dosedanji izračuni za nekatere slovenske predele (Gornji grad, Gradac v Beli krajini, Pomurje, Slovenske gorice). Opozoriti velja, da gre za približek, ki ne more upoštevati posebnosti, začasnih ali dolgotrajnejših posledic epidemij, naravnih katastrof in opustelosti, vojn itd.³⁹ Tako lahko število svibenskih podložnikov v 14. in 15. stoletju ocenimo na okoli 800 oseb. Če k temu prištejemo še približek iz kmetij drugih gospodstev, zlasti iz župnijskega in žebniškega (130 hub), smemo oceniti število prebivalstva med Savo, Šmartnim pri Litiji, Dulami in Žebnikom na ok. 1800. Potrebno pa je opozoriti, da je v 12. stoletju tam živelo še precej manj ljudi.

---

gosposčinskih spisov iz 16. in 17. stoletja v ARS VA in ARS AD. Leta 1576 je v okviru iste deželnoknežje akcije nastal tudi urbar gospodstva Žebnik (ARS VA, fasc. I/60). Koropec 1979, 68-73.

³⁷ Koropec 1979, 58-59.

³⁸ Prav tam, 55, 57-58.

³⁹ Gospodarska zgodovina 1970, 84-88.

ŠTAJERSKA ALI KRANJSKA?

Na jugovzhodnem delu Kranjske (večji del Dolenjske), ki je spadal v 10. in začetku 11. stoletju še v okvir Savinjske mejne grofije, so se oblikovale obrambne točke pred Madžari. Glede na položaj Svibnega bi lahko domnevali, da je bilo območje v obrambnem oziru sorazmerno pomembno že v 10. stoletju; za takega so ga imeli še v baročni dobi, ko so na nastanek gradu pisci navezali legendo o frankovskem izvoru Svibenskih.¹ Nemški cesarji so pošiljali za mejne grofe mark osebe iz osrednjih predelov cesarstva. Do prve tretjine 11. stoletja je bila moč grofov iz rodu grofa Viljema II. Breškega in žene Heme, poznejše svetnice, neomejena vse do Viljemove smrti leta 1036. Hema je zatem podelila večji del svojih sklenjenih posestev na Savinjskem in Dolenjskem krškemu benediktinskemu samostanu. Darovano posest je leta 1072 prevzela novoosnovana krška škofija. Nekaj posesti, najbrž tiste, ki jih je prinesel v zakon Viljem, pa ne. Med temi je bilo tudi ozemlje Svibnega, vsekakor pa posestvo Laško.² Posest okoli Slovenj Gradca, Vojnika, Žovneka, Svibnega, Laškega in Višnje gore so namreč obdržali Hemini dediči, t. i. Askvini, ki so se začeli imenovati po omenjenih krajih oz. istoimenskih gradovih. Savinjsko ozemlje je bilo od leta 1036 združeno s Kranjsko v mejno grofijo in do srede 12. stoletja so se daljni Hemini sorodniki še nekaj desetletij občasno imenovali »krajšniki« (»marchio«) s sedežem v Celju, čeprav je ta naziv v resnici pomenil le še nekakšnega namestnika kranjskega mejnega grofa za nekdanjo Savinjsko krajino.³ Nato se je naziv prenehal uporabljati in se do začetka 14. stoletja spremenil v kvazi namestništvo kranjskega mejnega grofa z nazivom »deželni grof«. Toda ta termin je pravno pomenil nekaj, do česar Savinjsko ni bilo upravičeno. Oseb s tem nazivom v resnici ni bilo, toda v kranjski deželni nomenklaturi se spomin nanj ni izgubil, saj so še koroški vojvode v popisu svojih posesti na »Kranjskem in v Marki« iz leta 1311 savinjsko posest še imenovali »deželna grofija« (... *div lantgrafschaft in dem Sewental ... vnd allez daz darzú gehört ze dem land ze Chernden. Zú der lantgrafschaft gehórnnt dí edilinger ze Zagór ...*).⁴ Združitve ali razlikovanja obeh krajin ni bilo posebej čutiti, kakor tudi ne oblasti kranjskega mejnega grofa, pač pa moč namestnikov in teritorialnih dinastov, ki so gospodovali na Kranjskem in v slovenjegraškem gospodstvu. Na »starem« Kranjskem so bili patriahovi namestniki od ok. srede 12. stoletja do leta 1208 grofje Andeški.

¹ Gl. poglavje Svibenski paralelni svetovi.

² Gl. Steklasa 1913. 29 sl.

³ Askvinski potomec in Hemin sorodnik Starkhand II. leta 1103 (MDC 3, št. 516). Günther Vovbrško-Hohenwarski je bil enkrat med letoma 1122 in 1137 v analih admontskega samostana naslovljen kot *marchio de Cylie* (GZS 4, št. 70a). Gl. Dopsch 1971/1, 111 sl.; Dopsch 1989, 12 sl.

⁴ MDC 8, št. 47 (str. 16-17). Hauptmann 1929, 359 sl.

Savinjska grofija je razcvet doživljala od konca 11., še bolj pa od druge tretjine 12. stoletja, ko je madžarska nevarnost za jugovzhodne dele cesarstva ugasnila. Večstoletno nevarno sosedstvo je pustilo sledi, saj so območje med Savinjo in Sotlo viri tedaj imenovali »Ogrska marka«. Po političnem porazu Heminih potomcev (t. i.) Askvinov v okviru bojev med papeško in cesarsko stranko v investiturnem sporu je Laško skupaj s spodnjedravskimi posestmi (Maribor in Slovenj Gradec) po letu 1106 od Askvinovega vnuka Starchanda II. dobil podravske (mejni) grof Bernard Spanheimski. Njegova rodbina, ki je bila privrženka zmagovite papeške stranke, je imela po izumrtju koroških vojvod Eppensteincev od leta 1122 tudi koroško vojvodino.⁵ Po nekaterih mnenjih je že tedaj tekla južna meja laškega gospostva od Prapretna mimo Brunka, Žebnika, Čimernega, Kuma in Pregorij do Prusnika, torej približno tam, kjer je bila pozneje izpričana severna in vzhodna meja svibenskega gospostva in deželskega sodišča.⁶ Na to mejo se navezuje urbar posesti štajerskih vojvod, ki pa je nastal šele v letih 1265-1267, ko je še zajemal drobno posest v krajih Počakovo, Jelovo, Kum ter v okolici Žebnika.⁷ Zato je verjetno, da je južna meja laškega gospostva (tako kot župnijska) spočetka segala še nekoliko bolj južno. Svibensko gospostvo se je osamosvojilo ok. srede 12. stoletja in nato od laškega odcepilo najjužnejše dele. S tem bi lahko pojasnili prepletanje posesti laškega in svibenskega gospostva od 13. stoletja naprej. Po Bernardovi smrti na 2. križarskem pohodu v Mali Aziji (1147) je posest leta 1148 podedoval njegov nečak, štajerski mejni grof Otakar III., deželsko sodišče Laško pa je mnogo pozneje razpadlo na Laško, Radeče in Loko (levi breg Save).

Na severozahodu je pozneje utrjena meja svibenskega deželskega sodišča dosegla sodišči Gamberk in Ponoviče. Ozemlje sodišča Slatna pa je morda nekoč celo sodilo pod Svibno. Ozemlje »pragospostva« Laško je na severovzhodu obsegalo posest od Celja vzdolž Savinje vse do Trbovelj in Sevnice, ležalo je celo na desnem bregu Save (Radeče).⁸ Laški urad otakarske posesti s sedežem na dvoru pri tržnem prostoru prvič neposredno omenja leta 1182 darovnica mejnega grofa Otakarja IV. za samostan v Žičah.⁹ Najpozneje do leta 1227 je kraj postal trg. Sklenjeno zemljiško gospostvo je imelo (višje) deželsko sodstvo, visoki lov itd., podrejeni so mu bili nekateri manjši gradovi znotraj gospostva, ki so imeli nalogo braniti meje gospostva (Žebnik, Klauzenštajn, Freudeneegg, Žaženberk). Predvsem zaradi prometne lege je bilo laško gospostvo od 12. stoletja eno najpomembnejših na južnem Štajerskem in poleg Celja osrednje v Savinjski grofiji.

Pomen sotočja Savinje in Save ter laškega gospostva, ki je zlagoma naraščal od začetka 11. stoletja, se je zelo povečal po letu 1224, ko je dal imetnik Laškega, štajerski vojvoda Leopold VI., pozidati za tiste čase impozanten most v Zidanem mostu. Z uveljavitvijo ljubljanske ceste med severnim Jadranom in Podravjem v 14. stoletju je Laško dobilo največji deželni pomen.¹⁰ Pomen sopoške obvoznice, Svibnega in Žebnika pa je upadal.

Savinjsko ozemlje nad Savo se je izvijalo iz Kranjske zaradi drugačne politične in geografske usmerjenosti svojih teritorialnih gospodov in je bilo še pred formalno priključitvijo k Štajerski leta 1311 realno že zunaj Kranjske, čeprav je koroški vojvoda Henrik (kranjski zastavni imetnik) celo vse do leta 1335 obvladoval spodnjo Savinjsko dolino. Toda že sredi 13. stoletja je deželnoknežjo oblast nad jugovzhodnim delom Savinjske grofije med Savo in Sotlo dejansko že dolgo izvajal štajerski vojvoda: leta 1265 je štajerski deželni glavar razsojal o gospostvu Podsreda, ki je bilo krški fevd; morda

⁵ Gospodarska zgodovina 1980, 136. O Spanheimih na Koroškem in Kranjskem gl. Dopsch 1991, 59 sl.

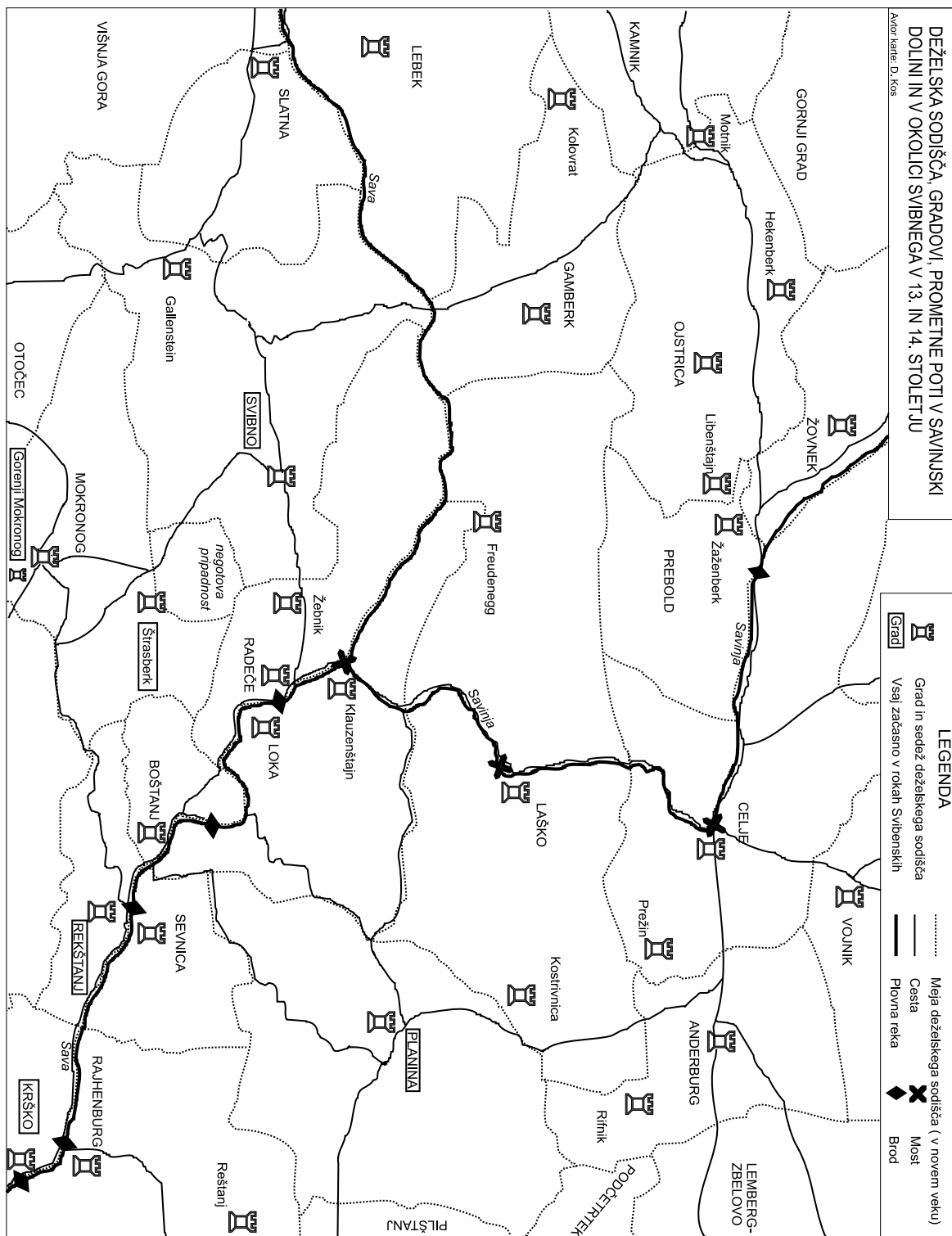
⁶ Curk 1979, 78; Historischer Atlas, Bl. 32, Cilli.

⁷ Koropec 1976, 248.

⁸ Hauptmann 1935, 225, 227, 235; Rybař 1976, 211.

⁹ GZM I/11. Rybař 1976, 212.

¹⁰ UBSt 2, št. 245. Rybař 1976, 211 sl.; Pirchegger 1962, 247; Mlinarič 1991, 105; Curk 1979, 79.

tudi zaradi odvetništva, ki ga je imel štajerski vojvoda nad krško škofijo. Tam so bila velika salzburška gospostva Sevnica, Rajhenburg, Brežice in Pišece, ki so jih imeli konec 13. stoletja že za del Štajerske. Ni pa to še veljalo za Laško. Južno od Save, brez svibenskega gospostva, pa so v 12. stoletju svoje pravice utrdile salzburška nadškofija, krška in freisinška škofija ter veja Starchandovega brata grofa Werganda (gornještajerski Puchsi) oz. njihovi potomci grofje Višnjegorski in koroški Spanheimi.¹¹

Ko je večji del nekdanje Savinjske grofije leta 1311 formalno prešel pod Štajersko in Habsburžane, naj bi to veljalo tudi za svibensko gospostvo. Nato naj bi po starejših mnenjih med letoma 1335 in 1369 spet pripadalo Kranjski. Pri tem so se nekateri sklicevali na upravo gradov Žebnika in Radeč s strani kranjskega vicedoma leta 1369. Kranjska uprava Žebnika in Laškega pa pred letom 1335 v resnici ni bila vprašljiva in se je eksplicitno omenjala še v letih 1328-1330. Temeljila je na posedovanju laškega gospostva od koroškega vojvode Henrika, v čigar imenu je upravo izvajal kranjski vicedom. Pred letom 1335, ko so Habsburžani končno lahko zasedli tudi Kranjsko, pa ni bilo možnosti, da bi Svibno in Žebnik priključili Štajerski, saj so imeli Habsburžani po letu 1335 v rokah obe deželi. Premiki meje niso bili več smiselni. Poznejše sporadične omembe, npr. še leta 1439 in 1570-1620, ki govore o pripadnosti Svibnega Štajerski (znotraj t. i. »celjske grofije«), so bile le relikti v napačnih predstavah, da je Savinjska grofija v celotnem obsegu že leta 1311 prešla pod Štajersko. Konec koncev je tudi laška župnija vse do 15. stoletja obvladovala cerkev v kranjskih Radečah.¹² Napačno prisojanje je bilo prejkone posledica dejstva, da je šlo pri večini tovrstnih omemb iz 15. stoletja mnogokrat za listine o prodajah tiste zemljiške posesti, ki je bila sicer res del svibenskega gospostva, je pa ležala severno od Save. Torej na Štajerskem (po letu 1311). Zadevna listinska formula, ki je zagotavljala podsodnost štajerskemu deželnemu knezu oz. sodišču, se je v resnici nanašala le na konkretno posest, ne pa na vse gospostvo.

¹¹ Pirchegger 1951/1, 37-40; Hauptmann 1929, 360 sl.; Gospodarska zgodovina 1980, 135.

¹² Primer iz leta 1439, ki zadeva prodajo posesti v trgu Svibno: ... *so sol sew der lanndesfurst in Steir oder wer an seiner stat ze Scherffenbergk gewaltig ist ... richten ...* (ARS ZL 1439 IV 24.). Gl. Orožen 1963, 231; Hauptmann 1929, 365 sl., 432, 444-445, 477-478; Curk 1979, 79. Hans Pirchegger je v tem kontekstu prisodil tudi svibensko gospostvo v okvir deželskega sodišča Laško, posledično pa naj bi to sodišče obsegalo od leta 1147 menda kar celo območje savinjskega arhidiakonata (Pirchegger 1951/1, op. 154 na str. 69 in str. 40). Gl. Orožen 1881, 482.

NAJBLIŽJI SOSEDI

Svibensko sosodstvo je bilo za nastanek gospostva in življenje gospodov Svibenskih več kot pomembno. Tisto na jugu je vplivalo na moč Svibenskih, ono na severu pa na njihovo politično in socialno usmeritev.

Najbližji sosed svibenskega gradu je bil grad *Žebnik*, ki je nastal pred ali ok. leta 1150 in tedaj ni več delil usode ozemlja gradu Svibno, pač pa je že bil trden del laškega gospostva. Grad je stal na hribu nad dolino Sopote, dober kilometer vzhodno od Svibnega. Žebnik se ni razvil iz tedaj povsod prevladujoče stolpaste zgradbe, marveč je bila že prvotna grajska zasnova velikopoteznejša, kar priča o pomembnem obrambnem in upravnem značaju gradu.¹ Vse do 14. stoletja je ostal laškemu gospostvu podrejena utrdba, ki je nadzorovala čezsavsko posest imetnikov Laškega, mejo proti svibenskemu gospostvu in sopoško cesto tik pred Radečami.² Ta podrejenost pa je Žebnik spremenila v naslednika ostankov laškega gospostva v pasu ob Savi. Temu ustrezno se je pozno izoblikovalo zemljiško gospostvo s posestjo v 36 krajih in v velikosti okoli 130 celih hub (leta 1267 le 43), ki so brez večjih enklav drugih posvetnih gospostev (pač pa svibenske župnije!) zvečine ležale od Šklendrovca (zahodno od Kuma) do Radeč ter med tokoma rek Save in Sopote – vzhodno in severno od svibenskega gospostva; precej posesti je imelo gospostvo tudi onstran od Save.³

Podrejenost laškemu gospostvu se je zrcalila v pripadnosti prebivalcev žebniškega gradu, ki jim v pisnih virih lahko sledimo od srede 12. in do konca istega stoletja. Neki Rudiger se je že okoli leta 1150 z mejnim grofom Otakarjem III. nahajal v Admontu, leta 1155 pa je bil z istoimenskim sinom v Rajhenburgu skupaj s krškimi, salzburškimi in bogenskimi ministeriali in gospodi.⁴ Eden od obeh Rudigerjev je bil donator stiškega samostana in zato z ženo Berto pokopan v samostanu.⁵ Naslednji Žebniški, ki so se omenjali do konca 12. stoletja, so bili morda bratje Rudigerja II.: okoli leta 1175 je Wolfil v navzočnosti mejnega grofa Otakarja IV. pričal v Admontu skupaj s Konradom Svibenskim.⁶ Rahwin je leta 1180 pričal skupaj z Weriandom Vojniškim v Ogleju.⁷ Še izraziteje je bil njihov ministerialni odnos do Otakarja IV. označen leta 1188, ko sta bila brata Oto in Tomaž v Krungelseju na Gornjem Štajerskem pričli skupaj z večimi vojvodovimi (otakarskimi)

¹ Komelj 1951, 69.

² Še leta 1328 je Peter z Liemberga kot *upravitelj laškega gospostva* posloval na Žebniku (StLAAUR, št. 1967: 1328 I 5.). Hauptmann 1929, 394; Curk 1979, 98.

³ Koropec 1976, 248. Gl. tudi analizo reformiranega urbarja iz leta 1576 v: Koropec 1979, 63.

⁴ UBSt 1, št. 307; MDC 1, št. 187.

⁵ Puzel 1719, 602.

⁶ UBSt 1, št. 564.

⁷ MDC 3, št. 1269.

ministeriali.⁸ Do začetka 13. stoletja je ta rod zapustil žebniški grad. Pred letom 1267 je Žebnik in druge okoliške gradove v laškem gospostvu za štajerskega vojvodo češkega kralja Přemysla Otokarja II. upravljal gradiščan Teoderik iz Stanga pri Deutschlandsbergu, ki je bil plačan z dajatvami od posesti.⁹

Za Žebnik v 13. stoletju je malo ohranjenih virov. V 30. letih 13. stoletja so Babenberžani sestavili urbar svojih posestev. Laško gospostvo je bilo razdeljeno na šest uradov, Žebnik pa je sodil v urad Loka. V urbarju Přemysla Otokarja II. (dediča Babenberžanov) iz let 1265-1267 so se uradi imenovali »šefonati«. Žebnik z okolico je sodil v prvega.¹⁰ Agnes, pravnukinji vojvode Leopolda VI. in vdovi koroškega vojvode Ulrika, je leta 1270 češki kralj Otokar podelil dohodke od gospostva in gradu Laško. Po Otokarjevi smrti leta 1278 se je imela Agnes, tedaj poročena z grofom Ulrikom III. Vovbrškim, za lastnico Laškega. Naslednje leto se je sporazumela s kraljem Rudolfom I. Za odpoved pravicam dediščine po Babenberžanih sta z možem prejela 6000 mark letnih dohodkov, za kar sta mdr. dobila v zastavo tudi večji del laškega gospostva ter več okoliških gradov, med njimi tudi Žebnik. Rudolfov sin vojvoda Albreht I. je poznal pomen laškega gospostva, še posebej pa Žebnika, za gospodovanje v Savinjski grofiji in varovanja habsburških pravic do celotne Kranjske. Zato je Albreht že leta 1286 izsilil od grofa Ulrika obljubo, da mu bo ta kadar koli na vojvodovo zahtevo izročil Žebnik, zemljiška posest pa bi Ulriku ostala v zastavi. Že naslednje leto je Albreht odkupil tudi to. Vojvoda pa je Žebnik leta 1291 predal koroškemu vojvodi Majnhardu.¹¹ Laški urad je še pred letom 1328 vojvoda Henrik kot kranjski gospod podeljeval v zakup in zastavo, nekaj okoliških gradov pa še posebej v »varstvo« (nem. »Burghut«) najzvestejšim (koroškim) plemičem (Liemberški) in ljubljanskim patricijem (Porgerji).¹²

Habsburžani so po prevzemu Kranjske leta 1335 že naslednje leto odslovili Majnhardincem zveste koroške Liemberge in zastavili Žebnik in druge gradove (Laško, Freudenek, Klauzenštajn, Radeče) Frideriku Žovneškemu, kateremu so dolgovali plačilo za vojaško pomoč proti Čehom in Ogrom v prejšnjih letih. Za gradove je Friderik plačal Janezu Liemberškemu kar 870 mark srebra in 900 mark oglejskih denaričev.¹³ Tako visoka je bila cena rente iz laškega urada z ljudmi in nepremičninami vred. Pred letom 1340 je na Žebniku živela družina gradiščana Hermana, ki je Žovneškim skupaj s sinom Jurijem tega leta obljubil zvestobo. Herman se je v legendi svojega pečatnika imenoval po Žebniku, kar je govorilo o določeni stopnji identifikacije sicer zamenljive uradniške družine z gradom.¹⁴ Hermanova družina se pozneje v virih ni več omenjala. V času celjske uprave se je Žebnik izločil iz laškega gospostva in ostal del Kranjske. Leta 1366 je grofom Celjskim za dosmrtno odškodnino prepustil grad Janž iz Kamnika, ki ga je imel pred tem od Habsburžanov za bivanje.¹⁵ Habsburžani so imeli podelitev vedno le za začasno in so grofom Celjskim formalno še naprej potrjevali posestništvo: še leta 1369 jim je knez za 1300 zlatnikov ponovno zastavil Žebnik z »varstvom« vred in si izgovoril »pravico odprtega gradu«. Za varovanje so Celjski od kranjskega vicedoma celo prejeli dohodek,

⁸ UBST 1, št. 691, 692.

⁹ ... *pro custodia quatuor castrorum, videlicet Sebenekke, Freudenekke, Rukenstein et Sachsenwarte* ... (Dopsch 1910, 61, 86).

¹⁰ Rybař 1976, 220-221.

¹¹ Krones 1900, 38; MDC 6, št. 19; Valvasor 1689, XI, 529; Koropec 1976, 251; Orožen 1881, 208-209.

¹² MDC 8, št. 51. Še pred letom 1328 in do leta 1335 sta imela Peter in Janez z Liemberga v zastavi od koroškega vojvode Henrika *purchwēt hincz Sybenek und hincz Freudenek und hincz Chlawsenstain* (GZL I/32); Kovač 1911, 54-55; CKL, št. 160. Gl. Orožen 1881, 210.

¹³ CKL, št. 160, 161. Koropec 1976, 253.

¹⁴ CKL, št. 200. Leta 1374 se je kot žebniški gradiščan omenjal neki Ortlin (Otošec 1995/1, št. 1304).

¹⁵ ARS ZL 1366 XI 25.

leta 1391 letno 60 mark šilingov.¹⁶ Žebnik je ostal celjski do leta 1456, vendar so grofje leta 1442 prenesli sedež in upravo žebniškega gospostva s porušenega gradu v Radeče. Po letu 1456 je bil Žebnik skupaj z Radečami združen z Laškim, še pred letom 1496 pa je Laško dokončno odpadlo od njega. V 16. stoletju je bil Žebnik zanemarjen in pred letom 1534 dokončno opuščen. Gospostvo z njegovim imenom pa je deželni knez še naprej podeljeval v zastavo.¹⁷ V 16., zagotovo pa v 17. stoletju je tam poleg grajskih ruševin zrasla Marijina cerkev.¹⁸ V Valvasorjevem času je bil grad sicer že opuščen (posestnik je bil Andrej Danijel Mordax), vendar je iz treh bakrorezov mogoče razbrati dobro ohranjeno kvadratno grajsko zasnovo s cinasto zaključenim obzidjem, a brez stolpov. Skalnat grajski grič ni bil tako oster kot svibenski, na južni strani je bil delno celo zasajen z vinogradom (vino je Valvasor mimogrede ocenil kot ne preveč sladko), grajski areal je bil celo večji od svibenskega – ravno dovolj še za cerkev. Kljub temu je bil tudi ta grad nedostopen s treh strani.¹⁹

Če odštejemo eno samo skupno pričanje nekega Žebniškega in Svibenskega leta 1175, v obravnavanem obdobju niso izpričani stiki med prebivalci Žebnika in Svibnega. To je seveda predvsem posledica maloštevilnosti in strukture listin, ki govore le o pravnih dejanjih, neuradna dejanja niso bila zapisana. Gotovo so se sosedje obiskovali, se zabavali, prepirali in dogovarjali, toda razlika v statusu med žebniškimi gradiščani, ki so bili ministeriali nižjega ranga in pozneje zamenljivi uradniki, in Svibenskimi je bila globlja od kraških brezen. Poslovna dejanja med njimi so bila izključena. Konec koncev prebivalci Žebnika niso imeli na Žebniku večjega lastnega premoženja, razen premičnin, zato za

Grad Žebnik v Valvasorjevem času, pogled z vzhoda (iz: Valvasor 1679, 237b)

¹⁶ ARS ZL 1369 III 20. Dunaj; Lackner 1996, 80.

¹⁷ Golia 1972, 62. Gl. Curk 1979, 98; Koropec 1979, 60.

¹⁸ Krajevni leksikon Slovenije 1976, 202.

¹⁹ Valvasor 1679, 237 (tri podobe); Valvasor 1689, XI, 527-529 (tri podobe).

Svibenske niso mogli biti resni poslovni in socialni partnerji. Oboji so proti drugemu varovali svojo posest ter se ovirali pri nadzoru sopoške ceste. In ne nazadnje, v Radeče so redno hodili žebniški gradiščani in prebivalci, ne pa v tržec Svibno.

Tudi z drugim, gospodarsko pomembnejšim sosedom, trgom *Radeče*, Svibenski »uradnih« (pravnih) stikov skorajda niso imeli. Radeče so še bolj kot trg Svibno izkoristile lego ob stiku sopoške in savske doline ter izhodu iz ozke doline proti Boštanju, Sevnici in Krškemu. Bližnji Zidani most je omogočal stalno vozarjenje, ne le tovarjenje, ki ga je dopuščala cesta po dolini Sopote. Radeški trg je bil center, Svibno periferija. In to celo v zavesti takih periferialcev kot so bili Zasavci. Tudi Radeče so skupaj z ozkim delom laškega gospostva južno od Save v 13. stoletju še sodile v urad Loka.²⁰ Urad Radeče se je osamosvojil leta 1336. Kraj se je kot trg omenjal od leta 1338. Konec 14. stoletja so z njim uspeli celjski grofje zaokrožiti območje med Laškim, Žebnikom in Krškim. Tako so obvladovali skoraj vse poti ob in po Savinji in Savi od Celja do izliva Krke, kar je ugodno delovalo na prometni položaj Radeč, le posredno pa tudi Svibnega. Radečanom je šlo na roko tudi, da se je porušil Zidani most leta 1442, saj se je promet spet bolj usmeril na Savo in Savinjo. V trgu so imeli (utrjene) hiše lokalni plemiči, v Svibnem pač ne. Po smrti zadnjega Celjana grofa Ulrika II. leta 1456 so Radeče, tako kot na desetine kranjskih, štajerskih in koroških trgov, mest, gradov in gospostev postale deželno knežja last; do leta 1490 so bile spet pridružene laškemu gospostvu, nato pa spet samostojne in edinole podrejeni kranjski upravi. Večji gospodarski razcvet trga se je pričel v 16. stoletju, ko je bila v trgu sezidana nova graščina; tam je bila mitnica, sedež deželskega sodišča, blizu šola, pojavili so se luteranci, pozidani so bili novi dvori itd.²¹

Južna svibenska soseščina je bila posestno mnogo bolj razgibana in za Svibenske od 13. stoletja vse bolj pomembna. Zvečine je temeljila na Hemini darovnici krški cerkvi oz. na nekdanjem gospostvu moža Viljema II. po kraljevih darovnicah iz leta 1016 in 1025.²² Na jugovzhodu je svibensko gospostvo mejilo na manjše gospostvo *Gallenstein* (Podpeč), do 15. stoletja v rokah Gallov, nato njihove veje Gallenbergov. Grad je stal še v okviru poznosrednjeveškega svibenskega deželskega sodišča.²³ Konec 13. stoletja so ga zgradili Galli, ki so del posesti na vzhodnem Gorenjskem in južno od Save imeli kot kognati Svibenskih, še več pa so jo pridobili od drugih plemičev od 14. stoletja naprej. To posest so Galli in Gallenbergi še daleč v novi vek ohranili tudi južno od Save in severovzhodno od samostana Stična.²⁴

Najpomembnejši južni sosed Svibnega je bilo krško gospostvo in trg *Mokronog* z zemljiško posestjo na ozemlju stare šentruperške župnije. Mokronog je bil za Svibenske pomemben kot stičišče cest med Trebnjim, Boštanjem, Sevnico in Krškim. Zato ne preseneča, da so gospodje v 13. in 14. stoletju vsaj za krajši čas posedovali omenjene gradove. Toda do Mokronoga se Svibenski niso mogli dokopati za daljše obdobje. Stolp (iz 12. stoletja) in mlajši grad (iz. ok. srede 13. stoletja) v trgu sta bila vedno last krške škofije, mnogo posesti pa so imeli v okolici tudi njihovi rivali Čreteški.²⁵ Prebivalci gradu (krški upravitelji in gradiščani) se v virih iz 13. in 14. stoletja niso pojavljali.

²⁰ Dopsch 1910, 84 sl.

²¹ Koropec 1979, 59-67; Curk 1979, 79-80, 87-89.

²² MDC 1, št. 12, 14.

²³ Historischer Atlas, Bl. 32, Cilli.

²⁴ Kos 1994/1, 19.

²⁵ Vse omembe gradu krškega škofa so v srednjem veku merile na »stolp« in ne na »grad« (Kos 1975, 374-376). Gl. še upodobitvi trškega gradu in Gorenjega Mokronoga v: Valvasor 1679, 157, 171. Posest okoli trga je darovala Hema Breško-Seliška že v letih 1043-1044 samostanu v Krki na Koroškem (MDC 1, št. 16-19). Čeprav so bile navedene listine falzifikati iz poznejšega časa, pa je vsebina v osnovi držala, saj je bilo škofiji potrebno s falzifikati legalizirati prenos posesti na škofijo leta 1072.

Šele leta 1372 je Viljem V. za štiri leta uspel priti do plačane službe za škofa; pogodba mu je omogočala varstvo gradu in bivanje v njem. Dejansko je s to službo uspel povečati pomen ozmelju, ki ga je imel kot zastavni imetnik sosednjega deželno knežjega gospostva Gorenji Mokronog.²⁶

Več vemo o *Gorenjem Mokronogu*, že v Valvasorjevem času porušenem gradu²⁷ nekaj kilometrov južno od trga proti Trebelnem in freisinškemu fevdu gradu Štatenberku. Krški škofje v 11. in 12. stoletju v okolici Mokronoga niso prejeli vse Hemine posesti. Morda so grad Gorenji Mokronog zgradili neki z Askvini povezani svobodni gospodje. Tam je v drugi polovici živela družina gospodov (Gorenje)Mokronoških, ki pa so konec 12. stoletja pristali pri spanheimski ministerialiteti.²⁸ Zaradi visoke uvrstitve med pričami v listinah jih smemo imeti za svobodne gospode: neki »A(da)lbert iz Mokronoga« je bil v listini patriarha Ulrika iz leta 1173 uvrščen takoj za grofi in svobodnimi gospodi in pred grofom Albertom Višnjegorskim. V večini listin iz 12. stoletja pa so bili Gorenjemokronoški po uvrstitvi prvi med ministeriali oz. zadnji med gospodi.²⁹ Okoli leta 1177 se je kot uglednejša priča od grofa Alberta Višnjegorskega in Engelberta Turjaškega v neki patriarhovi listini omenjal Oto iz Mokronoga, ki očitno še ni bil podrejen Spanheimom. Okoli leta 1215 je (skupaj z ženo) freisinškemu škofu prodajal obsežno posest na Dolenjskem. Dokazljiva spanheimska posest v okolici Mokronoga je izpričana šele ok. leta 1215, ko so Spanheimi tam odstopili freisinški škofiji 20 hub in jih nato prejeli v fevd.³⁰ Predvsem zaradi osebnega imena Albert obstaja celo možnost, da so bili Gorenjemokronoški v sorodstvu z Višnjegorskimi in posredno s Svibenčani. Ti so namreč imeli pozneje izpričano znatno alodialno in fevdno posest v širši okolici Mokronoga. Zaradi različne usode spanheimske posesti v Gorenjem Mokronogu, tiste v Laškem in krške v trgu Mokronog, pa ni verjetno, da bi Gorenji Mokronog (s tem pa tudi vmesno svibensko ozemlje) sredi 12. stoletja še sestavljal južni del laškega gospostva. Ko je leta 1208 grofa Henrika IV. Andeškega zadelo državno izobčenje, so si Spanheimi do poravnave leta 1224 spet podredili Gorenjemokronoške, po letu 1230 pa je grad po sporazumu med oglejskim patriarhom Bertoldom in Babenberžani pripadel slednjim.³¹ Zaradi državnega izobčenja vojvode Friderika leta 1236 je spet porasel spanheimski vpliv, ki je še pred letom 1246 privedel do dokončne in popolne podreditve prebivalcev Gorenjega Mokronoga.³² Ko sta leta 1256 sinova vojvode Bernarda Ulrik in Filip delila očetovo dediščino, je Gorenji Mokronog ostal Ulriku.³³ Po Filipovi smrti leta 1279 je pripadel novemu oglejskemu patriarhu. Njegovo lastništvo je bilo leta 1288 sporno za vojvodo Majnharda, ki si je kot koroški vojvoda prilaščal vso spanheimsko posest na Kranjskem, čeprav se ji je leta 1286 formalno odpovedal. Majnhardinci so uspeli uveljaviti svojo moč in so grad zanesljivo držali še leta 1311, verjetno pa do leta 1335.³⁴ Po letu 1335 so Habsburžani podeljevali grad z »grajskim varstvom« vred v zastavo. Zastavni imetniki so po letu 1335 podeljevali grajsko varstvo svojim gradiščanom.³⁵ Prihajalo je

²⁶ KLA AUR, št. C 705: 1372 IX 22. Straßburg; KLA AUR, št. C 704: 1372 X 6. Mokronog; KLA AUR, št. 1373 XI 1.; KLA AUR, št. C 896: 1374 XI 8.; KLA AUR, št. C 871: 1376 I 21.

²⁷ Valvasor 1679, 171.

²⁸ Neki *Heinrich de Nazvoz*, ki se omenja leta 1137 v listini salzburškega nadškofa (MDC 3, št. 686) pa ni bil iz Mokronoga, kot je to menil Franc Kos (GZS 4, št. 142), pač pa iz enako imenovanega kraja na Bavarskem.

²⁹ A(da)lbert v letih 1143-1147 (MDC 3, št. 770), med letoma 1158-1173 (UBLOE 1, št. 157), leta 1173 (UBSt 1, št. 551) in Oto leta 1177 (URBKr I, št. 173a; Zahn 31, št. 126).

³⁰ Zahn 31, št. 126; MDC 4/1, št. 2028.

³¹ Hauptmann 1935, 235; Hauptmann 1929, 412.

³² URBKr 2, št. 162. Hauptmann 1929, 419.

³³ MDC 4, št. 2627, 2863.

³⁴ MDC 5, št. 668, 392; MDC 6, št. 79, 81; Dopsch 1901/1, 461-462 (leta 1311 prvič kot *Nazzenfuoz daz ober*).

tudi do sekundarnih zastav gospostva: precej pred letom 1372 so grad dobili v zastavo Svibenski, leta 1372 pa ga je vdova Kolomana Svibenskega zastavila grofu Hermanu I. Celjskemu.³⁶ Po letu 1381 oz. 1385 ga je posedovala Elizabeta s Čreteža.³⁷ Gospostvo ni bilo homogeno, saj je posest tik ob gradu deželni knez posebej podeljeval v fevd.³⁸

Med mokronoško in boštanjško posestjo krške škofije in Svibnim je mir Svibenskih motil še en sosed: grad *Štrasberk* visoko nad vasjo Krmelj severno od Mokronoga, ki je bil le še formalno fevd krške škofije. Verjetno so ga Svibenski sredi 13. stoletja prevzeli od starih Planinskih, a so svojo polovico leta 1254 prepustili tesnim prijateljem in krškim ministerialom Lemberškim, katerim je grad tudi formalno postal nov sedež leta 1279. Odtlej in vse do konca 14. stoletja, ko so izumrli, so se imenovali zgolj »Štrasberški«.³⁹

Jugozahodno od salzburškega Šentruperta se je po sredi 12. stoletja oblikovalo gospostvo *Mirna*, s katerim pa Svibenski do 14. stoletja niso imeli mnogo stikov. Grad *Mirna* se je menda omenjal že leta 1180, verjetno pa je v skromni štirinadstropni stolpasti obliki stal na grebenu Mirenske Gore že prej. Tudi to območje je pripadalo rodu grofice Heme, nato grofom Višnjegorskim, leta 1209 pa ga je priženil grof Henrik IV. Andeški.⁴⁰ Osebe z mirnskim imenom so se v prvih desetletjih 13. stoletja zadrževale v bližini vseh pretendentov za kranjsko deželno gospostvo. Po smrti grofa Henrika IV. leta 1228 je postal grajski gospod Henrikov brat oglejski patriarh Bertold.⁴¹ Malo pred smrtjo je Bertold leta 1250 Mirno podelil koroškemu vojvodi Ulriku III.⁴² V tem obdobju so se po Mirni imenovali mnogi, vendar jasne zveze med njimi ni mogoče potegniti. Leta 1270 je Mirno zasedel češki kralj Otokar in šele po njegovem porazu leta 1275 je patriarh spet razpolagal z gradom ter ga podeljeval v fevd. Okoli leta 1288 ga je zahteval vojvoda Majnhard. Tedaj ga je za patriarha varoval, tako kot oglejski Lihtenberk zahodno od Svibnega, Bertold s Soffumberga v Furlaniji.⁴³ Pred letom 1337 je imel četrtno stolpa Henrik II. Svibensko-Planinski, dvor in posest na grajskem hribu pa Herman Mindorfer. Oba sta se odpovedala fevdu, ki ga je patriarh podelil Frideriku Žovneškemu.⁴⁴ Že leta 1339 je Henrik z Gradenika cel grad odstopil Frideriku Žovneškemu in ga takoj prejel nazaj v sekundarni fevd.⁴⁵ Za te vazale so grad upravljali vitezi, ki so se imenovali po njem. V 14. stoletju je bila v gradu le družina, ki se je omenjala od leta 1328.⁴⁶ Okoli leta 1400 je bil eden izmed Mirenskih celo kranjski deželni glavar. Družina je precej okoliške posesti uspela spremeniti v alod.⁴⁷ V drugi polovici 14. stoletja so grofje Celjski najprej odpravili sekundarno vazalstvo, ko so od Gradenikerjev odkupili vse pravice, zatem pa še delež Mirenskih.⁴⁸ Oglejski patriarhi pa so grad še naprej formalno in brez habsburškega vmešavanja potrjevali Celjanom.⁴⁹

³⁵ Gradiščan Svibenskih je bil leta 1372 *Wülffings des Vaisten ze den zeiten purchgraf daselbs ze Obernassenfiis* (ARS ZL 1372 III 14. Celje).

³⁶ ARS ZL 1372 III 14. Celje.

³⁷ ARS ZL 1381 IV 20. Gradec; HHStA AUR 1381 IV 20. Gradec.

³⁸ PA UR, št. 246: 1388 III 9. Dunaj (= Komatar 19, št. 246); PA UR, št. 262: 1396 I 31. Dunaj (= Komatar 19, št. 262).

³⁹ GZS 5, XXXVIII; prim poglavje Večna prijateljstva so minljiva reč.

⁴⁰ Kos 1975, 369. Hauptmann 1935, 235; Hauptmann 1929, 397.

⁴¹ MDC 1, št. 430; MDC 4, št. 1813, 1899, 1900; GZS 5, št. 241; URBKr 2, št. 138, 169, 170; Grebenc 1973, št. 93. Hauptmann 1929, 412; Komelj 1951, 82.

⁴² MDC 4, št. 2441.

⁴³ Hauptmann 1929, 423; MDC 6, št. 81.

⁴⁴ CKL, št. 167.

⁴⁵ Prav tam, št. 184, 192.

⁴⁶ ASt LP 1328 VI 24. Glede grba Mirenskih gl. CKL, št. 175.

⁴⁷ CKL, št. 175.

⁴⁸ ARS ZL 1362 XII 2.; ARS ZL 1365 IV 24.

⁴⁹ Npr. leta 1384 (ARS ZL 1384 V 3. Celje) in leta 1389 (ARS ZL 1389 II 19. Čedad).

Drugačno usodo je imel grad *Lanšprež*, nedaleč od Trebnjega. Iz potrdilne listine vojvode Ulrika III. za stiški samostan iz leta 1261 je znan *Vlricus de Landespris*, ki je že pred tem poklonil samostanu manjšo posest v Ponikvah pri Trebnjem in »v polju pri Krki«. ⁵⁰ Zdi se, da je šlo za isto osebo, kateri v čast in ob priliki njenega pogreba je vojvoda Ulrik potrdil stare darovnice – Ulrika I. Svibenskega! Valvasor je za leto 1284 omenjal še enega Ulrika, ⁵¹ pri katerem bi lahko šlo za Ulrika II. Svibenskega, sina Viljema I. in nečaka Ulrika I. Možno pa je, da je sploh šlo za istega Ulrika, le da je učenjak napačno datiral izgubljeno listino. Enačenje je dopustno zaradi pozneje izpričane posestne zgodovine Lanšpreža. Posest je prej delno sodila pod Puchse, še verjetneje pa pozneje pod svobodne gospode Vojniške (oboje so bili svibenski sorodniki), kar posredno potrjuje celo zgolj na enakem imenu temelječa Valvasorjeva trditev, da naj bi sosednji dvor oz. gradič *Trebnje*, ki se omenja šele od leta 1386, pozidal nek grof iz Trebnjega (Treffen) na Koroškem. ⁵² Veja Puchsev so bili namreč tako Vojniški kot grofje Trebanjski. ⁵³ Ozemlje, kjer sta bila pozneje zgrajena Lanšprež in Trebnje bi utegnili biti dota Vojničanke, poročene s Henrikom II. Svibenskim. Vsekakor je grad (najprej bergfrid in tik pod njim palacij z obzidjem) nastal le nekaj let, desetletje ali dve pred prvo omembo. Njegovo lokacijo gre menda iskati na grebenu pod današnjim naseljem Ažental, nekaj kilometrov vzhodno od Trebnjega. ⁵⁴ Svibenski so imeli Lanšprež po besedilu listine Rudolfa II. iz leta 1335 kot alod. ⁵⁵ Do leta 1367 so grad in gospostvo kupili grofje Celjski. ⁵⁶ Že leta 1372 pa so ga Celjski skupaj s Trebnjim podelili v fevd Viljemu V. Svibenskemu. ⁵⁷

Tudi grad *Miltenberg* jugovzhodno od Mirne so imeli do ok. leta 1242 zadnji svobodni gospodje Vojniški. Danes o gradu ni več sledu. Štajerski zgodovinarji so ga vedno iskali nekje pri Vojniku. ⁵⁸ Po novejših gledanjih je verjetnejša lokacija na grebenu Mlade gore (to je tudi približen prevod nemškega imena) nad izvirom Babje Loke, ki ima ledinsko ime »Arnsberg«. ⁵⁹ Listine, ki so v 13. stoletju skupaj z Vojnikom še omenjale Miltenberg, pa v 14. stoletju niso več poznale tega gradu, ki je bil očitno že zgodaj opuščen. ⁶⁰

Od Svibnega proti vzhodu, mimo Žebnika in Radeč ali od Mokronoga, se pride do *Rekštanja*. Gradič na pomolu hriba Smedovec, visoko nad okljuko reke Mirne, nekaj kilometrov zahodno od Boštanja, se je v virih do začetka 15. stoletja omenjal malokrat. Prvič leta 1327, ko je protikralj Friderik Habsburški za vojaško službo na Švabskem (ponovno) zastavil Svibenskim grad Rekštanj za dolžnih 400 graških mark srebra. Po besedilu listine sta grad nominalno prejela Rudolf II. in žena Katarina. ⁶¹ Leta 1336 so se na njem občasno zadrževali Svibenski in prekupčevali z manjšo posestjo v bližnjem Bačju. Tretja omemba je iz leta 1359, ko so štajerski Kacenštajni kupili od grofov Celjskih grad in gospostvo Boštanj. Med navedeno posestjo je bilo tudi nekaj hub in »gradišče nad Rekštanjem«, kar je imela v dosmrtnem preužitku Kunigunda, žena Jurija Svibenskega. ⁶² »Gradišče« ni imelo fizično zveze z gradom, saj je stalo na sosednjem

⁵⁰ URBKr 2, št. 278.

⁵¹ Valvasor 1689, XI, 328.

⁵² Prav tam, 587.

⁵³ Gl. poglavje Pradedova zgodba.

⁵⁴ Jakič 1997, 180-181.

⁵⁵ ... *rechts aygen ... als miers mein lieber vatter seliger gelazzen hat unt als ich ... inne gehabt haben* (ARS ZL 1335 XI 25. Krško).

⁵⁶ ARS ZL 1367 VIII 2. Celje.

⁵⁷ ARS ZL 1372 VI 15. Metlika.

⁵⁸ Hans Pirchegger se je npr. odločil za bližino Vojnika (Pirchegger 1962, 213).

⁵⁹ Jakič 1997, 211.

⁶⁰ V knjigi »Med gradom in mestom« sem Miltenberg še uvrstil med štajerske gradove (Kos 1994/1, 96).

⁶¹ Preuenhueber 1646, 109. Gl. tudi Reg. imp. 1865, št. 389 (str. 388), kjer je govora o letu 1328.

⁶² ARS ZL 1336 III 18. Rekštanj; ARS ZL 1359 IV 24.

hribu Tinger. Četrta omemba Rekštanja je iz leta 1392, ko ga je imel v zastavi (od Svibenskih?) Janž Čreteški in ga začasno zastavil ženi namesto materialnih poročnih daril. Bližina Boštanja navaja na misel, da je bil grad zgrajen razmeroma pozno na zemljišču boštanjanskega gospostva, saj se je rekštanjsko deželno sodišče odcepilo od boštanjanskega (pred 1526), to pa najbrž od mokronoškega.⁶³ To potrjuje tudi tituliranje krškega škofa Janeza kot fevdnega gospoda, čigar nečakinja je bila Janževa žena. Edina posest in možni fevd, ki se je omenjal v listini iz leta 1392, je bil grad Rekštanj. Grad je moral imeti v posesti že vsaj Janžev oče Fric Čreteški, ki je leta 1392 privolil v zastavo. Tako bi tudi grad moral biti fevd krške škofije.⁶⁴ Grajski kompleks z večjim bergfridom je nastal pozno, najbrž ne mnogo pred koncem 13. ali začetkom 14. stoletja. Z dovoljenjem krškega škofa so ga zgradili najbrž kar Svibenski, vendar je z njim še v prvi tretjini 14. stoletja (1327) razpolagal deželni knez kot odvetnik ali celo vazal krške škofije. Svibenski so gradili imeli za obrambne in lovske potrebe, saj je stal grad visoko nad ozko dolino in je do njega vodila skoraj dva kilometra dolga pot, ki jo je Valvasor shematično nakazal za mnogo krajšo.⁶⁵ Na nadzorno vlogo gradiča namiguje njegovo ime (starovisokonemško »rucke« = zaščita). Konec 14. stoletja so ga imeli grofje Celjski, Čreteški, nato pa po historiografu Reichartu Streinu leta 1407 Rudolf Svibenski. Pred letom 1425 ga je imel v zastavi od Svibenskih/Schärffenbergov Herbard Turjaški – sorodnik Čreteških, od leta 1425 pa prav tako čreteški sorodnik Janž Perneški (sekundarna zastava), ki je obljubil vrniti Schärffenbergom grad, če bi ga ti odkupili od Turjačanov. Perneški so očitno v naslednjih desetletjih uspeli izničiti posestništvo gornjeavstrijskih Schärffenbergov, vendar je bil grad že v kmečkem uporu leta 1515 porušen in nato obnovljen.⁶⁶

Tik za Rekštanjem stoji *Boštanj*, ki se je prvič omenjal leta 1197 v imenih *Otto et filius Wluingus de Sowenstein*. Oba sta bila ministeriala krške škofije, Wulfing pa se je omenjal še leta 1228 in 1231.⁶⁷ Ožje območje gradu na slemenu hriba Vetrnik je bilo poseljeno že v prazgodovinski in rimski dobi. Solidno opremljen grad z bergfridom in palacijem ter s pozneje prizidanimi stavbami znotraj obzidja⁶⁸ je nastal na pobudo krške škofije konec 12. stoletja. Z njim so škofje zaščitili najvzhodnejši del škofijske posesti na desnem bregu Save, saj mu je na levem bregu nasproti stal sevniški grad v lasti salzburške nadškofije.⁶⁹ Zadnje vesti o nekdanjih ministerialih so iz leta 1330

⁶³ Historischer Atlas, Bl. 32, Cilli.

⁶⁴ PA UR, št. 259: 1392 V 28. Mokronog (= Komatar 19, št. 259): z gradom je kot fevdni gospod razpolagal krški škof. Hauptmann 1929, 475-477. Napačno zgodbo je razvil Alfons Dopsch: prva omemba gradu naj bi šla že v čas med 1265-1267, ko so se v urbarju češkega kralja Otokarja med dohodki iz regalij omenjali tudi tisti iz gospostva Laško, ki pa so bili prepuščeni Teoderiku iz Stanga (pri Deutschlandsbergu) za plačilo varovanja gradov *Sibenekke*, *Freudenekke*, *Rukenstaine* et *Sachsenwarte*. Dopsch je menil, da je bil *Rukenstaine* Rekštanj. Obenem je zavrnil domnevo Franza Kronesa, da naj bi šlo za Klauzenštajn. Takoj pade v oči, da preostali trije gradovi stoje severno, le Rekštanj južno od Save in blizu Boštanja. V mlajših listinah, ki zadevajo gospostvo Laško in pripadajoče gradove, poleg Žebnika, Freudenegga in Žaženberka vedno stoji Klauzenštajn (prav tako severno od Save), ne pa Rekštanj (gl. tekst in opombe pri gradu Žebnik). Dopsch je poznal še eno omembo, in sicer *castrum Ruochenstein* iz leta 1297 v listini papeža Bonifacija VIII., temelječi na salzburški pritožbi glede protipravne zasedbe gradu s strani vojvode Albrehta (Dopsch 1910, 61 in posebej op. 4). Iz tega bi sklepali, da bi moral biti Rekštanj salzburška last, za kar pa ni indicev. V resnici je bil salzburški grad Reštanj (*Reichenstein*), jugovzhodno od Senovega. Listina se je nanašala nanj (glede Reštanja gl. Stopar 1993, 104-105; Pirchegger 1962, 256; Kos 1994/1, 97). Očitno se je pri izdelavi Otokarjevega urbarja lapsus linguae dopolnil še z lapsusom calami. Zato se je Rekštanj, ki ni bil nikoli babenberški oz. grad kralja Otokarja, nenadoma in samo enkrat znašel med deželnoknežjimi gradovi. Pisarjeva napaka je toliko bolj razumljiva, ker je Rekštanj stal blizu Laškega in ostalih treh gradov. Celo sodobna historiografija je jemala Dopschve sodbe za suho zlato, zato je napačnih lokalizacij in s tem povezanih lastninskopravnih sodb precej (npr. Koropec 1976, 251).

⁶⁵ Valvasor 1679, 208.

⁶⁶ Komatar 20, št. 330; PA UR, št. 347: 1425 IX 1. (= Komatar 20, št. 347); OÖLA SA Hs.5/17, pg. 91. Jakič 1997, 283.

⁶⁷ MDC 1, št. 520, 532, 369. Gl. Polšak-Železnik 1998, 81.

⁶⁸ Grafika v: Valvasor 1679, 214.

⁶⁹ Jakič 1997, 64.

(bratje Henrik, Pilgrim, Wulfing in Janž).⁷⁰ Kmalu so umrli, grad pa je krška škofija podeljevala v fevd štajerskim Kacenštajnom (1360-1381), nato pa grofom Celjskim. Ti so ga prodajali, podeljevali v sekundarni fevd, zastavljali in odkupovali, tudi od Judov.⁷¹

Med Radečami in Rekštanjem je visoko nad Vrhovim na koti Stari grad (517 m) stal gradič *Erkenštajn*, ki je nadzoroval pot med Radečami in Štrasberkom in dolino reke Mirne. Tudi ta je bil krški fevd in se je omenjal od leta 1300. Najbrž je bil zgrajen le malo pred tem letom. V letih 1381-1456 je bil v rokah grofov Celjskih, ki so ga v 15. stoletju podeljevali v sekundarni fevd. Opuščen je bil v 17. stoletju.⁷²

---

⁷⁰ HHStA AUR 1330 XI 30. Sicherstein itd. Gl. Arheološka najdišča 1975, 247-248.

⁷¹ ARS ZL 1359 IV 24.; ARS ZL 1360 IX 21. Celje; ARS ZL 1381 IX 28.; ARS ZL 1387 V 15. Vitanje; ARS ZL 1405 V 11. Kočevje. Gl. Jakič 1997, 64; Polšak-Železnik 1998, 82.

⁷² Jakič 1997, 101; Polšak-Železnik 1998, 93.

DUHOVNIKOVA ZGODBA

Nad prevalom in vasjo Svibno stoji tik pod strmino skalnatega grajskega pobočja obnovljena romanska, danes dvoladijska župnijska cerkev s pravokotno ladjo in kvadratnim prezbiterijem iz 13. stoletja. Ohranjeni so: po letu 1979 restavriran gotsko poslikan leseni strop, freska sv. Krištofa (zavetnika popotnikov in trgovcev), na zahodni strani in ostanki fresk križanja iz 14. stoletja, prekritih z uokvirjeno podobo iz 16. stoletja na južni strani. Še vedno stoje obokana zakristija, pokopališče, samostojni zvonik z linami in še vedno je isti pomenljivo star patronim sv. Križa. Menda še krožijo govorice o zasutem skrivnem rovu, ki naj bi cerkev skozi grobnico povezoval z gradom¹. Cerkev se je posredno prvič omenjala leta 1282 (*Bertholdus plebanus de Scherphenberch*²) ter v desetinskem registru leta 1296 (*Varnerus plebanus de Sarfumberch*). Cerkev so verjetno pozidali grajski gospodje kot lastniško cerkev najpozneje v 12. stoletju. Na oblastništvo Svibenskih kažejo tudi tožbe župnika iz leta 1296, češ da so mu vse župnijske dohodke pobrali gospodje Svibenski.³ To nečednost pa so si Svibenski lahko dovolili, ker so se kot imetniki patronata imeli za posvetne skrbnike župnije.

Ena od domnev je, da se je svibenska župnija izločila iz laške župnije sv. Martina, ki je tako kot laško gospostvo zajemala širok pas na desnem bregu Save vse do Radeč, morda celo tudi Svibno. Še v 15. stoletju je južni del laške župnije nadzoroval vikariat v Zidanem mostu (sv. Egidij ali sv. Ilj), nato pa sta nastala nova vikariata v Radečah in Loki. Naslednja domneva, ki pravzaprav sploh ne izključuje prve, je, da je utegnila svibenska župnija nastati še pred dokončnim oblikovanjem laškega in svibenskega gospostva. Laško župnijo je ustanovil oglejski patriarh – imetnik patronata, medtem ko je bila svibenska cerkev prvotno lastniška. Zaradi starih političnih in cerkveno-upravnih vezi je tudi svibenska cerkev nato skupaj s župnijami Šentrupert, Boštanj in Mokronog sodila v savinjski arhidiakonot vse do ustanovitve ljubljanske škofije leta 1461.⁴

Predjožefinske župnije so se največkrat razmejile z rečnimi tokovi in drugimi naravnimi ločnicami. V konkretnem primeru Sava ni postala meja laške župnije. Od 13. stoletja je

¹ Stopar 1982, 14 sl.

² GZL VII/5.

³ Sella-Vale 1941, 32 (št. 415): *Plebanus de Sarfumberch. Dominus Dombenus capellanus domini patriarce procurator ut dicebat domini Veneri plebani de Sarfumberch excusavit eum dominis collectaribus, procuratorio nomine ipsius, per iuramentum quod ab uno anno citra nichil perceperat de ipsa plebe dicens quod illi de Sarfemberch occuparunt fructus et proventus plebis predictae*. Gl. Höfler 1986, 19, 35-36, 66 (skrajšan prepis desetinskega registra iz leta 1296); Steklasa 1913, 27. Manzano navaja tudi nek vir, kjer se omenja neki župnik Jolfino, ki je leta 1290 za dve leti zastavil dohodke svoje župnije *di Scorfemberc* savinjskemu dekanu Simonu za 22 oglejskih mark (Manzano 1860, 216-217). Vendar ni povsem jasno ali gre za Svibno ali Soffumbergo v Furlaniji.

⁴ Zadnikar 1959, 229 (zemljevidi laške župnije in gospostva na str. 211-210 so napravljeni po razpravi Hansa Pircheggerja v Historičnem atlasu Štajerske); Orožen 1881, 482-483; Rybař 1976, 222; Ožinger 1976, 281-282; Miklavčič 1944-1945, 19-20; Steklasa 1913, 37 sl.; Höfler 2001/2, 178.

svibenska župnija ustrezala obsegu združenega svibenskega in žebniškega gospostva, razen zaledja Radeč in Loke. To potrjuje tezo, da je svibenska župnija nastala sicer pozneje kot laška župnija oz. morda celo iz nje, vendar še pred letom 1200, ko je bilo svibensko gospostvo že bolj ali manj dokončno oblikovano, njegovi lastniki pa so prinesli patrocinijske sv. Križa nemara iz prvih križarskih vojn.⁵ Pred tem je bila cerkvena organizacija precejšnja neznanka: pripadnost Svibnega savinjskemu arhidiakonatu je pomenila tudi izdatne vezi s starodavnim Šentrupertom na jugu, prav tako kot z Laškimi na severu.⁶ Obseg svibenske župnije v 12. stoletju na severu morda še ni bil utrjen in se je ustalil šele v začetku 13. stoletja. Na vezi Svibnega z južnimi kraji sem opozoril že na drugih mestih, za severno pa lahko domnevamo, da je bila posledica kolonizacijskih, politično-upravnih (gospostvenih) in cerkvenih tokov z Laškega na desni breg Save že v času grofa Bernarda Spanheimskega (do 1147) ali neposredno po njem. Vezi z okoliškimi župnijami savinjskega arhidiakonata so se kazale tudi v značilnih arhitekturnih elementih, ki svibensko cerkev umeščajo v t. i. laško skupino poznoromanskih in v zgodnji gotiki adaptiranih cerkva. Te so nastale v času gospodovanja avstrijsko-štajerskega vojvode Leopolda VI. laškemu gospostvu (1195-1230). Še določneje umetnostni zgodovinarji svibensko cerkev umeščajo v t. i. svibensko skupino romansko-gotskih cerkva, ki stoje na ozemlju nekdanjega svibenskega gospostva in v njegovi soseščini: vsaj s poznejšo podružnično cerkvijo sv. Lenarta v Rodežu pri Podkumu ter sv. Helene v Loki pri Zidanem mostu, sv. Jurija na Šentjurskem hribu pri Tržišču, Device Marije v Tržišču in celo v Gutenwerdu. Vpliv vojvode Leopolda VI. preko podobne cerkvene arhitekture v laškem gospostvu in župniji naj bi se odrazil tudi na širšem območju, kjer so živeli Leopoldu zvesti plemiči. To pa so prvi Svibenski bili kot zvesti člani babenberškega spremstva. Zato je arhitekturna sorodnost svibenske cerkvene arhitekture, tiste v južnejših krajih pa še bolj, ne le posledica umetnostnih tokov, pač pa tudi osebnih nagibov gospodarjev ozemlja. Ne nazadnje so imeli Svibenski še konec 14. stoletja v okolici Mokronoga in Tržišča precej zemljiške posesti.⁷ Nekateri so ob tem celo neposredno namigovali na sorodstvene vezi med Svibenskimi in lastniki Gorenjega Mokronoga oz. tamkajšnje kostnice sv. Petra.⁸

Na prve podatke o zemljiški posesti in drugih stvarnih pravicah svibenske cerkve in župnije naletimo šele v urbarju in desetinskem registru iz leta 1499, ko je bila župnija že skoraj štiri desetletja v rokah ljubljanskega stolnega kapitlja.⁹ Iz prejšnjih dob ni znana nobena darovnica župniji. Če odmislimo morebitno izgubo dokumentov, to pomeni, da je večino posesti dobila svibenska cerkev kot lastniška ustanova po običaju brez pisnega dokumenta kar ob ustanovitvi nekoč v 12. stoletju. Osnovna zemljiška posest (kmetije) je bila leta 1499 raztresena po vsem območju župnije in gospostva. Šlo je za 43 hub, kar niti ni bilo malo. Možno je, da je posest zahodno od Podkuma do Tep, ki se je po višini dajatev razlikovala od vzhodno ležeče posesti med Podkumom in Pretežjem, cerkev dobila naenkrat od ustanoviteljev. Ostalo (onstran Kuma proti Savi) pa postopoma med oblikovanjem žebniškega zemljiškega gospostva in po vključitvi (lastniške) svibenske cerkve v župnijsko organizacijo oglejskega patriarhata. Tedaj bi se utegnili ustaliti tudi meja med starimi župnijami (svibensko, laško in šentrupersko).

⁵ Miklavčič 1944-1945, 33, 51, zemljevid Cerkevna uprava na Kranjskem pred jožefinsko reformo. Zato je imel že M. Felicetti von Liebenfels svibensko župnijo za eno najstarejših na Savinjskem (Liebenfels 1873, 114-115). Isti patrocinijske cerkve v Podbočju (vzhodno od Kostanjevice), v Poljanah ob Kolpi, v Boštanju, Sv. Križu pri Rogaški Slatini in v Vinici (Höfler 1986, 56).

⁶ Steklasa 1913, 290-292.

⁷ URBKr 2, št. 189, 190, 261.

⁸ Stopar 1981, 19 sl.; Rybař 1976, 222-225; Zadnikar 1959, 230.

Takšno zgodbo dopuščajo tudi desetinske pravice svibenske župnije. Župnija jih je imela leta 1499 v nasprotju s hubno posestjo tudi na ozemlju žebniško-radeškega gospostva, torej v pasu med Sopoto in Savo severno od Svibnega. Vendar pa župnija ni imela nobenih desetih na območju polšniške župnije, pač pa tam le zemljiško posest. Polšnik je postal župnija šele leta 1509, ko se je izločil iz šentruperške župnije. Po nepreverljivem zapisu iz leta 1286 naj bi patriarh Rajmund della Torre ustanovil kuracijo v Polšniku, potem ko so trije bratje Apfatererji sezidali z dovoljenjem šentruperškega župnika Hermana cerkev v Polšniku. Župnik Herman je novi cerkvi izročil posest v širši okolici, Apfatererji pa so obdržali prezentacijsko pravico.¹⁰ Sklepati smemo, da ozemlje okoli Polšnika zares ni sodilo v interesno sfero svibenskih župnikov in svibenskih gospodov. Ker v tem primeru odsotnost svibenske desetine ni bila posledica od 13. stoletja priljubljenega trgovanja z desetiniami (prvotno stanje z desetiniami bi se lahko do leta 1499 bistveno spremenilo), je očitno, da je pomenilo območje desetinskih pravic tudi prvotno cerkveno upravo ozemlja južno od Save. Le severno od Sopotu bi utegnila v 12. stoletju ustanovljena svibenska župnija obdržati nekaj desetinskih pravic, ne pa urbarialne posesti, ki jo je dobivala zgolj oz. predvsem od ustanoviteljev in patronov – Svibenskih. Tedanji lastniki gospostev Žebnik in Laško (Spanheimi, Otakarji, Babenberžani) niso mogli biti več tako velikodušni do tuje (svibenske oz. patriarhove) župnije Svibno in ji v pasu ob Savi niso odstopili nikakršne zemljiške posesti. Na zahodu je desetinska meja svibenske župnije trčila na nepremagljivo oviro pri Polšniku – na ozemlje šentruperške župnije, ki pa jo je presegalo svibensko zemljiško gospostvo. Tako lahko pritrdimo mnenju, da je bil prvi center župnijske posesti v zahodnem delu svibenskega gospostva, tako kot svibensko gospostvo in posest več vej Puchsov.

S tem zaokrožamo hipotezo o nastanku svibenske župnije: župnija se je razvila iz lastniške cerkve Puchsov oz. prvih Svibenskih in je mlajša od šentruperške in laške župnije. Morda je do ustanovitve prišlo že v prvi polovici 12. stoletja ali celo še nekaj prej, najpozneje pa se je grobi obseg župnije oblikoval v času patriarha Ulrika II. (1161-1181), ki je bil sorodnik prvih Svibenskih. Hkrati z nastankom svibenskega gospostva pretežno zahodno od gradu Svibno (že nekaj kilometrov proti vzhodu so Svibenski sredi 12. stoletja trčili na laško gospostvo z Žebnikom kot obmejnimi gradom) so lastniki ozemlja zgradili cerkev v Svibnem, ki so ji darovali del svoje urbarialne posesti. Ker je imela nova lastniška cerkev in pozneje župnija nekaj desetine celo na ozemlju žebniškega gospostva, je možno, da je prvotna posest gospodov Svibenskih, katerih gospostvo je tudi pomenilo okvir cerkvene pristojnosti nove cerkve, v prvem obdobju ležala tudi precej bolj vzhodno od gradu Svibno, kot je to mogoče razbrati iz več sto let mlajših virov. Meja med svibenskim in laškim gospostvom je bila gotovo vsaj prvih nekaj let še nejasna. Pozneje so Svibenski najbrž v dogovoru z oglejskim patriarhom uspeli razširiti njeno judikaturu proti severu in severovzhodu, ponekod celo do Save na račun laške župnije. Lastniško cerkev so najpozneje v začetku 13. stoletja spremenili v običajno župnijo z desetinskimi pravicami na severnem ozemlju, a brez zemljiške posesti, ki je štajerski Otakarji in Babenberžani kot lastniki laškega in žebniškega gospostva niso bili pripravljeni prepustiti novi župniji, pač pa so jo raje prihranili žebniškemu gospostvu. Kaj takega ni bil pripravljen storiti niti oglejski patriarh kot imetnik patronata nad laško župnijo. Po vključitvi svibenske župnije v upravno strukturo cerkvene organizacije v Savinjski grofiji in savinjskem arhidiakonatu, se je župnijska posest proti vzhodu lahko

⁹ O kapiteljskih urbarjih, zemljiški posesti in desetinah župnije Svibno gl. analizo v: Bizjak 1998, 1 sl.

¹⁰ Koblar 3, 104-105.

PRIZORIŠČE

povečala z manjšimi volili edinih zemljiških gospodov na njenem ozemlju, Svibenskih, s katerimi pa si je morala deliti desetino. Dohodki iz posesti pa nikoli niso bili kaj prida: v popisu papeških kolekt iz leta 1323 je sodila svibenska župnija z eno marko in 40 denariči davka med skromnejše kranjske župnije znotraj oglejskega patriarhata.¹¹

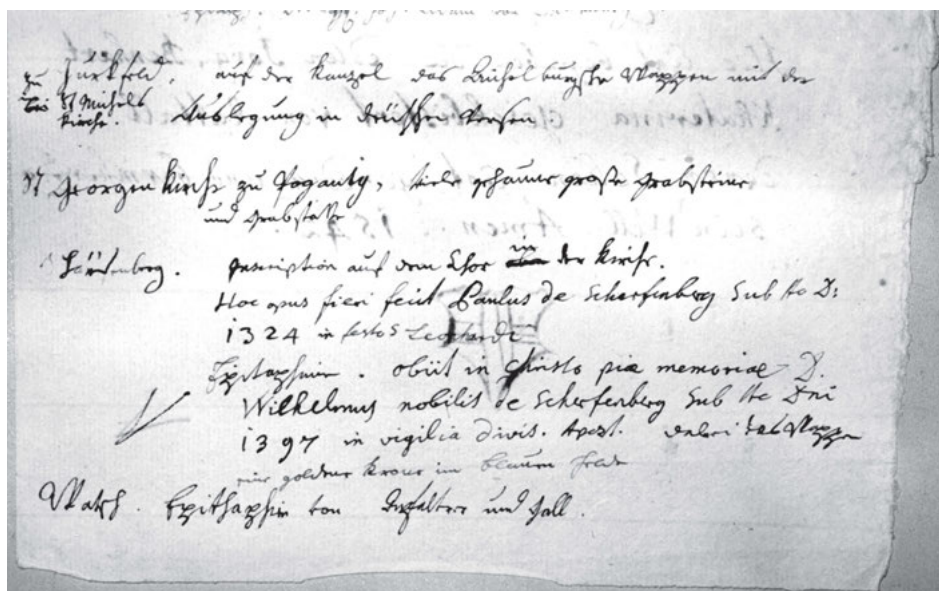
---

¹¹ Bianchi 1844, 593.

O SVIBENSKI HIŠI BOŽJI

Kaj nam lahko razkrije rekonstrukcija prvotne podobe svibenske cerkve pomembnega za vedenje o gospodarjih Svibnega? Po mnenjih umetnostnih zgodovinarjev naj bi imela cerkev ob postavitvi v 12. stoletju 12,15 m dolgo in 7,6 m široko ladjo, ki je bila znotraj visoka 7,5 m, zunaj pa zaradi visečega terena 0,8 m več. Na vzhodni strani je imela polkrožno apsidno. Stene so bile zunaj rustično zastičene. Tako so pozneje obdelali tudi prvotno neobdelane notranje stene. Cerkevno ladjo je prekrival poslikan lesen strop, viseč na tramovnicah. Notranjost sta naravno osvetljevali le dve okenci tik pod vrhom stene. Strma streha je bila krita s skodlami ali skriljem.¹ Cerkev so vseskozi prezidavali – v zadnjem stoletju še pred letom 1979 in izdatno že okoli leta 1900.² Valvasor in za njim morda tudi sam Franc Anton Breckerfeld (1740-1806), strasten popisovalec preteklosti, sta na koru še uspela videti zapis, da naj bi »to« dal napraviti Pavel Svibenski 6. novembra

Prepis napisa o prenovi Pavla Svibenskega na koru cerkve sv. Križa v Svibnem in epitaf Viljema V. Svibenskega, oboje iz 18. stoletja (ARS, DA, fasc. 127: Breckerfeld VIII, Zbirka prepisov, epitafov in napisov; foto: Dušan Kos)

¹ Curk 1979, 103-108; Stopar 1981, 12 sl.; Stopar 1982, 16-28.

² Stopar 1981, 9-12.

1324 (Valvasor: *Hoc opus fieri fecit Paulus de Schärffenberg, sub anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo quarto, in Festo S. Leonhardi*; Breckerfeld: ... *sub. A.D. 1324 in festo S. Leonhardi.*)³ Vsebina zapisa se je v prepisu, vrezanem v malti, menda ohranila do konca 70. let 20. stoletja (po Stoparju je bila razlika v pisanju imena: *Paulus von Serfumberch*). Svibenčan s tem imenom Stoparju v tem času ni bil znan. Zato je na podlagi nenavadnega imena za plemstvo tiste dobe sodil, da naj bi šlo za tedanjega župnika, ki je izpeljal vsaj poslikavo prezbiterja, če že ne prezidave. Genealoga Johann G. A. Hoheneck v 18. stoletju in Rudolph Puff v 19. stoletju sta imela nekega Pavla († 1402) za sina Viljema III. Hoheneck mu je za brata dodal v pisnih virih prav tako nedokazanega Gašperja, Puff pa še Rudolfa IV.⁴ Tretji genealog Svibenskih, Valentin Preuenhueber, leta 1646 za Pavla še ni slišal.⁵ Te genealoške omembe in letnica v napisu pa ne gredo skupaj zaradi prevelike razlike v letih. Če bi bil Pavel naročnik prezidave že leta 1324, bi bil leta 1402 star okoli sto let! To pa je doba, ko bi moral biti v virih vsaj enkrat omenjen. Pa ni. Potemtakem je manj verjetno, da je bil Pavel Svibenčan ali pa je treba dvomiti v natančnost Valvasorjevega branja napisa. Vsaj letnica 1324 je dvomljiva. Bolj priročno nam bi bilo branje »1523«, kar bi bilo mogoče pri površnem branju slabo čitljive številke 3. Pavlovo ime brez navedbe »poklica«, vendar v značilnem italijanskem načinu pisanja svibenskega imena, kaže na duhovnika, nekega svibenskega visokega uslužbenca in hkrati cerkvenega oskrbnika. Moteče za leto 1324 je tudi dejstvo, da je bil vsaj v letih 1319-1358 po virih iz patriarhove pisarne svibenski župnik zanesljivo neki Neidhard (tudi »iz Svibnega«).⁶ Se je napis nanašal le na freske, ne pa na prezidavo? Morda na nekega duhovniškega pomočnika, ki je z razliko od Neidharda stalno živel na Svibnem? Ob vsem tem je potrebno opozoriti, da slogovne značilnosti te poslikave po novejših umetnostnih sodbah celo ne ustrezajo letnici in jih je skupaj s to fazo prezidave potrebno premakniti v čas ok. leta 1280.⁷ S tem pa bi Pavla lažje imeli za župnika.

Kaj je dotičnega Pavla in sodobnike tako motilo v stari cerkvi? V tem času je svibenska cerkev postala premajhna, pa tudi liturgija je zahtevala večji prostor ob oltarju in kor. Zato so mojstri podrli apsido ter za 2,6 m podaljšali ladjo proti vzhodu. Namesto apsise so pozidali križno rebrasto obokan kvadratni kor (5,3 m x 5,3 m). Prezbiterij je zunaj enako širok kot ladja, znotraj pa malenkost ožji, saj so bile njegove stene debelejše kot ladijske. V vzhodno steno prezbiterja so vzdali okrašen trilstni zakramentarij (ohranjen), na severni strani pa prizidali kvadratno zakristijo z enakim obokom, kot ga je imel prezbiterij. Oba prostora je povezoval polkrožno sklenjen kamnit portal z železnimi vratnicami (ohranjen). Cerkev je dobila tudi nova okna v južni in vzhodni steni ter rozeto nad vhodnimi vrati na zahodni strani, notranji in zunanji omet, prezbiterij pa še freske. Nekatere so izhajale iz furlanske šole in so jih pozneje prekrile mlajše (evangelisti in cerkveni očeti, Marija zavetnica, Kristus ob stebri, Kristus s križem, Vnebohod).⁸ Po drugem mnenju naj bi do te prve večje povečave cerkve prišlo že v letih 1230-1240, ko naj bi podrli apsido, podaljšali in povišali ladjo in dozidali prezbiterij. Med zadnjimi popravili je bilo najdeno v kotu med apsido in ladjo precej kosti iz grobov izpred prve tretjine 13. stoletja.⁹ Najbrž je šlo za grobove tistih Svibenčanov, ki niso našli zadnjega počitka v stiškem samostanu, kjer je bila že od 12. stoletna rodbinska grobnica.¹⁰

³ ARS DA, fasc. 127. Gl. Umek 1991, 36.

⁴ Hoheneck 1733, 291; Puff 1851, 11.

⁵ Hugo Hebenstreit je imel Pavla kar za graditelja cerkve in Svibenčana po rodu (Hebenstreit 1972, 2/I, 7).

⁶ Gl. Otorepec 1995/1, št. 416, 873, 1059, 1235.

⁷ Höfler 2001/2, 182.

⁸ Stopar 1981, 14-15; Stopar 1982, 22.

⁹ Curk 1979, 104-106.

¹⁰ Gl. spiske (nekrologije) samostanskih dobrotnikov, tudi tistih, ki niso bili pokopani v Stični v: Puzel 1719, 583-668.

Ko so Svibenski leta 1397 dokončno izgubili svibenski grad, je patronat nad cerkvijo prevzel deželni knez. Eden njegovih prvih oskrbnikov je dal ponovno prezidati in poslikati cerkev. V prezbiteriju so celo ostanki poslikave klečečega donatorskega para in njenega grba. Brez dvoma gre za oskrbnika in njegovo ženo. Glede na slogovno stopnjo te faze poslikave bi bilo moč njegov ohranjeni grb (srebrno-zlato-črno deljen in polrazcepljen ščit) identificirati s svibenskim oskrbnikom Konradom Prennerjem (1421-1439).¹¹ Verjetno je objekt postal pretesen za trške prebivalce, saj je bilo to stoletje v gospodarskem smislu za trg Svibno še uspešno. Vendar za novo cerkev ni bilo dovolj denarja, čeprav so za vzdrževanje poleg grajskih oskrbnikov prispevali tudi župljani. Zato je dal Prenner oz. že njegov predhodnik podreti romansko severno steno ladje in prizidali severno ladjo v širini zakristije, ki je bila za polovico ožja od glavne. Po mnenju umetnostnega zgodovinarja je bil notranji izgled »polbazilikalen« – z višinsko stopnjevanima ladjama. Na temeljih podrte severne stene so postavili dva stebra, ki sta opirala novo arkadno predelno steno. Leseni strop stranske ladje je bil nižji, nova severna stena pa je imela le eno okno. Na zahodni strani so cerkev opremili z ložo, ki je bila po običaju najbrž namenjena uglednejšim grajskim prebivalcem. Po neki domnevi naj bi bila v tem času v trgu stavbarska in slikarska, cehovsko organizirana delavnica, ki naj bi delovala na vsem območju svibenskega gospostva in prezidala cerkve »svibenske skupine«. Pavel, dolgo bivajoč v Svibnem – zato »Svibenski«, in učenci?! V notranjščini in zunanjščini so freskarili od srede 13. in vse do 16. stoletja (okenska ostenja, Kristusova smrt na križu, Pohod sv. Treh kraljev).¹²

Po Valvasorju naj bi stransko ladjo na severni strani dozidali šele leta 1673. Najbrž pa je šlo le za prenovitvena dela: v baroku so modernizirali okna ter namesto lože pozidali pevsko emporo. Nemara je Valvasor mislil na to prezidavo stranske ladje. V njej je še danes baročni glavni oltar iz prve polovice 18. stoletja in kamnita kolorirana Pieta iz ok. let 1415-1420 iz delavnice mojstra Marijinega reliefa s Ptujске gore. Svibenska cerkev je bila torej še po odhodu Svibenčanov nadpovprečno ugledna, kar ji je priznaval tudi naročnik olepšav, deželni knez. Iz 15. stoletja so tudi ostanki fresk na podstrešju, ki sodijo v furlansko šolo. V cerkvi je še poznogotsko oblikovan kelih iz leta 1601, baročna monštranca, relikviarij s koščkom svetega Križa in baročni kelih. Monštranco, ki jo je dal leta 1590 napraviti tedanji župnik in ljubljanski kanonik Matija Latomus, pa si lahko zvedavo oko dandanes ogleda v Narodnem muzeju v Ljubljani.¹³

V Valvasorjevem času je cerkev obdajal soliden zid, vendar je zvonik iz konca 15. stoletja, z najstarejšim bronastim zvonom iz leta 1712, šilastim portalom in svetlobnimi linami ter s še strmo gotsko streho in križem, stal tik zunaj njega. Obzidje in po zunanjih značilnostih pravzaprav obrambni stolp sta dajala cerkvi skoraj taborski videz. Na dveh od treh podob iz tistega časa je bil nad cerkveno streho nad prehodom glavne ladje v nižji prezbiterij še majhen zvonik, ki ga danes ni več.¹⁴ Cerkev so osebno zaznamovali patroni Svibenski tudi drugače: na okenskih steklih so bili po Valvasorjevih besedah upodobljeni vitezi v oklepkih. Visel je tudi še epitaf Viljema (V.) Svibenskega z datumom smrti 14. julija 1397.¹⁵ Valvasor je v njej videl oltarje sv. Križa, Naše ljube Gospe, sv. Katarine (od leta 1685), sv. Ane in sv. Nikolaja. Razen prvega in predzadnjega kažejo patronimi na mlajši nastanek, nedvomno vsaj dve stoletji po pozidavi cerkve. Vsaj oltar sv. Rešnjega telesa, ki ga je omenjal škof Tomaž Hren leta 1609, pa je iz cerkve izginil. Veliko barokizacijo

¹¹ Höfler 2001/2, 181-182; Kraßler 1968, 26 (tu kot Breiner). Gl. poglavje Gospodarjeva zgodba.

¹² Stopar 1981, 16, 28; Stopar 1982, 22-23; Höfler 2001/2, 179-183.

¹³ Curk 1979, 106; Stopar 1981, 16; Stopar 1982, 23-25; Valvasor 1689, VIII, 801-802; Krajevni leksikon Slovenije 1976, 198.

¹⁴ Valvasor 1679, 235 (tri podobe z isto številko); Stopar 1982, 14-15 (opis zvonika).

¹⁵ *Obiit in CHRISTO pia memoria Dominus Wilhelmus, nobilis de Scharffenberg, sub anno Domini millesimo, trecentesimo, nonagesimo septimo, in vigilia divisionis Apostolorum.* (Valvasor 1689, VIII, 801). Podobno: ARS DA, fasc.127.

je cerkev doživela v začetku 18. stoletja, nato pa še prenovo konec 19. stoletja, ko so odstranili portal.¹⁶

V 17. stoletju je imela župnija še 16 podružnic, ravno toliko kot leta 1526, ko so bile na Kranjskem popisane in odnešene dragocenosti v kranjskih cerkvah. Sodeč po popisu je bila najbogatejša seveda župna cerkev s kar šestimi bratovščinami.¹⁷ Najbolj znana podružnica je bila v Valvasorjevem času na Kumu (sv. Neža) z odlično obiskanim proščenjem na binkoštno nedeljo pa tudi na nekatere druge praznične dni. Največ ljudi, več tisoč Kranjcev, Štajercev, celo Korošcev in Hrvatov, se je v Valvasorjevem času zbiralo na nedeljo po sv. Jerneju (24. do 31. avgust). Pod ločenimi banderi se je v procesijah zbiralo ljudstvo iz domače in okoliških župnij Šentrupert, Zagorje, Vače, Polšnik, Trbovlje ter patrov dominikancev iz Novega Kloštra. 29. avgusta 1688 je bil tam tudi Valvasor, ki je preoptimistično ocenil množico na kar 50.000 glav, od katerih se jih je menda 40.000 spovedalo in bilo obhajanih. Tri noseče ženske so rodile, stočilo se je 140 tovorov vina. Romarski kraj je bil v 17. stoletju tako priljubljen, da je bilo potrebno leta 1676 zgraditi dvonadstropno leseno poslopje. Toda še v istem letu, 30. avgusta, torej v glavni romarski sezoni, se je ponoči zaradi preobremenjenosti podrla in pravi čudež je bil, da so od kar 5.000 prenočevalcev (sic!) življenje izgubile samo tri osebe. Valvasorja so nesreče žensk nasploh pritegovale. Gotovo jih je, tako kot še danes, globoko pomiloval, zato je poudaril, da je bila ena od nesrečnikov noseča ženska. Cerkev na Kumu je imela značaj posebne svetosti, saj naj bi v njej kot večna luč lahko gorela le sveča, medtem ko so se oljenice same skrivnostno ugašale. Svetost je imela za posledico, da mežnarjeva žena ni smela prebivati na vrhu, pač pa v nižje ležeči vasi. Če pa je ostala, sveča v cerkvi ni hotela goreti. Ugasnila je tudi, če je do cerkve iz doline prišel prašič ali kakšna druga žival. Valvasor očitno s tem namiguje na nečistost žensk in skorajda enači žensko z živaljo, kar so v 17. stoletju zaradi čarovniških procesov še posebej poudarjali (prašič je bil najpriljubljenejša žival čarovnic). Zaradi zapovedovane čistosti je v kumski cerkvi prihajalo do čudežev. Med drugimi tudi do tistih manj skrivnostnih, ko so si vdove in dekleta pri sv. Neži primolile može. Glede na številnost in raznovrstnost romarjev moškega na Kumu resnično ni bilo nikoli težko stakniti.¹⁸

Od tega, za romarske kraje stereotipnega Valvasorjevega opisa cerkve sv. Neže si zapomnimo bistveno: tudi svibensko gospostvo je imelo svoj »sveti kraj«, svoje ljudsko versko središče, svoj stik s skrivnostnim nebom in Božjo previdnostjo. Na daleč poznan in priznan kraj. Toda to ni bila župnijska cerkev v Svibnem, kjer Valvasorju ni bil znan noben čudež. Svibenska cerkev je bila od nekdanj preveč pod vplivom posvetne moči in uprave patronov, njihovih neprijetnih značajev in slave, da bi jo ljudstvo povežalo s čudeži in romanji. Ne, tak sveti kraj je bil v hriboviti pokrajini lahko le na najvišjem vrhu pokrajine, 1220 metrov visoko, tik pod nebom, daleč od posvetnih skrbi.

O drugih svibenskih podružnicah je bil Valvasor bolj redkobeseden. Na Kumu je bila še cerkev sv. Jošta, v Završju nad Savo cerkev sv. Mihaela, kamor so iz zagorske župnije ob sušah procesije menda uspešno romale po dež. Zanj komaj omembe vredne so bile še cerkve sv. Ane pod Kumom, sv. Trojice v Čimernem (romanska), sv. Marjete na Jagnjenici, sv. Katarine v Borjah, sv. Lovrenca nad Selami pri Polšniku, sv. Jakoba v Padežu, sv. Jerneja v Javorju, sv. Jurija v Podkumu, sv. Lenarta na Rodežu (verjetno tudi romanska), sv. Uršule v Borovaku pri Podkumu, sv. Marije na Ključevici in sv. Brikcija pri Rtičah. Od teh je bila pomembnejša le cerkev sv. Janeza Evangelista na Zgornjem

¹⁶ Lavrič 1988, 200; Curk 1979, 108.

¹⁷ Koblar 5, 199-200.

¹⁸ Valvasor 1689, VIII, 802-803.

Počakovem, saj je stala poleg novega svibenskega župnišča, kamor so se preselili župniki po kmečkem uporu leta 1635. Razlog je bil najbrž v pomanjkanju primerne gradbenega prostora poleg svibenske cerkve. V Valvasorjevem času je župnik zgradil kaplanijo in v njej nastavljal posebnega kaplana. Konec 19. stoletja je bil edini duhovnik na Svibnem le še kaplan, ki je bival v hišici pod cerkvijo. V kaplaniji je bila do leta 1911 šola. Svibensko župnišče je ostalo na Zgornjem Počakovem do leta 1973, ko je stavba prišla v privatne roke, novo poslopje pa so zgradili v Jagnjenici.¹⁹ Tam je danes sedež svibenske župnije z dvema sožupnijskima cerkvama – svibensko in jagnjeniško. Župnija je štela leta 1985 ok. 800 prebivalcev, menda so bili vsi katoliki, in imela le še tri delujoče podružnične cerkvice: sv. Janeza Evangelista na Počakovem, sv. Marjete na Jagnjenici in sv. Trojice v Čimernem, ostale pa so pripadale že zdavnaj osamosvojenim župnijam.²⁰

---

¹⁹ Prav tam, 803-804; Stopar 1982, 6; Curk 1979, 102; Orožen 1963, 233.

²⁰ Letopis 1985, 103.

VZPON

PRADEDOVA ZGODBA

Srednjeveška legenda in baročna fantazija sta s pomočjo prikrojenih drobcev že za 10. stoletje obdali Svibenske s plaščem silnega ugleda. Realna svibenska genealogija je bila, kot je običajno, manj bleščeča in pričakovana glede na dogajanje na obrobju cesarstva. Izvor in genealoške razloge razcveta Svibenskih je mogoče približno razjasniti po nepristranskem mediju – omembah v ohranjenih listinah, ki pa na Kranjskem in Slovenskem Štajerskem za nedinastično plemstvo nikoli niso imele opore v bolj izpovednih kronikah in analih. Še tako pomembna plemenita družina je bila v listinah lahko skoraj nevidna, če se ni prepirala na sodiščih ali kupčevala s posestjo. To seveda ne pomeni, da ni bila politično in socialno dejavna, le njeni interesi so bili usmerjeni drugam. Kljub narativni pustosti listin¹ pa svibenske listine solidno osvetljujejo življenje Svibenskih, predvsem zaradi številčnosti ter zaradi za kranjske in spodnještajerske razmere nadpovprečno dejavnega življenja rodbine. Ta in naslednja poglavja so napisana brez posebnega analiziranja dvomljivih (legendarnih) sorodstvenih konstelacij v starejših genealogijah (predstavljene so v poglavju Svibenski paralelni svetovi). Če se zato obnašamo neprizadeto do legendarnih začetkov Svibenskih, pa je jasno, da se o Svibenskih do srede 12. stoletja ne da napisati nič, kar bi bilo podkrepjeno z jasnimi dejstvi v primarnih virih. Pravzaprav *skoraj* nič. Tako kot ne o večini »domačega« plemstva na Slovenskem. Za to tiče razlogi v politični, posestni, upravni in posledično družbeni strukturi ozemlja južno od Karavank.

Po izpeljavi še danes prevladujočega mnenja Ljudmila Hauptmanna je bilo poznejše gospostvo Svibno sredi 11. stoletja del ogromnega ozemlja rodu grofice Heme Breško-Seliške, ki je po polomu Askvincev na območju južnega dela Savinjske grofije po ok. leta 1106 zvečine pripadla Spanheimom (laško gospostvo), na jugozahodu Puchsom (Prisom) in poznejšim grofom Višnjegorskim, na jugovzhodu pa freisinški škofiji in grofom Bogenskim (Krško). Svibensko gospostvo se je osamosvojilo v 12. stoletju, vendar do tretje četrtine 12. stoletja ni ohranjenih virov za razjasnitev njegove geneze. Po Hauptmannu pa Svibenski niso sodili v genealogijo razvejanega rodu Heminih potomcev, ki ga je v razpravi o grofih Višnjegorskih sicer imenitno analiziral. Zato naj ne bi bili ena od vej Puchsov (Askvincev), ker naj bi ne imeli kontinuitete osebnih imen s Prisi (v resnici je delno obstajala), in to podkrepil le s prvim znanim Svibenskim Konradom (1169-1175).² Zadržkov do Puchsov pravzaprav ne bi smelo biti, saj je Hauptmann opozarjal tudi na dejstvo, da je leta 1043

¹ Kos 1994/6, 18-44.

² Hauptmann 1935, 227-229, 231.

grofica Hema iz darovnice krškim nunam na Savinjskem izvzela Rajhenburg z okolico in gospostvo Vojnik.³ Ta (ponarejena) listina pa je zamolčala tudi druge izjeme, npr. območje poznejšega laškega gospostva in ozemlje južno od Save ter zahodno od Mokronoga, ki je tudi spadalo med njeno posest. Drugačnega mnenja je bil August Jaksch, ki je začetnika Svibenskih videl v Henriku I. Prisu (1105/1126-1166) s štajerskega gradu Puchs (Pux) in žene Liutberge-Liebyrc (1152). Henrik je bil sin grofa Werganda (1091-1130/41) in nečak savinjskega grofa oz. namestnika kranjskega mejnega grofa na Savinjskem Starchanda († pred 1141); poleg tega naj bi bil Henrik tudi domnevni vnuk Askvina I. (Aschwina). Zato so bili Svibenski za Jakscha v neposredni zvezi z rodом grofice Heme in njenega moža grofa Viljema II. Breškega. V Jakschevem in Hauptmannovem rodovniku je bil brat Henrika I. Prisa Majnhalm »Kranjski« oz. »Višnjegorski« (1132-1155/1165), čigar sin je bil Albert, prvi grof Višnjegorski (1177-1209).⁴ Mimogrede, tudi njegovo ime ni imelo kontinuitete s Puchsi, kot je pri Svibenskih pričakoval Hauptmann. Jakscha je povzel Milko Kos v predzgodovini Novega mesta, ki je ob tem opozoril na Hauptmannovo odklonilno mnenje. Po Kosu pa naj bi bili Svibenski kljub vsemu veja grofov Višnjegorskih.⁵ Avstrijski zgodovinarji Hauptmannove razprave, ker je bila napisana v hrvaškem jeziku, niso poznali in proti njej niso polemizirali, niti je niso uporabljali. Zato so se tako rekoč vsi, ki so kakor koli omenjali Svibenske v 12. in začetku 13. stoletja, bolj ali manj naslonili na Jakscha. Tako sorodstveno razmerje je mimogrede omenil tudi Hans Pirchegger.⁶ V eni od razprav je svibensko sorodstvo s Prisi prevzel Heinz Dopsch,⁷ eksplicitno pa ga je zagovarjal Ernest Klebel. Ta je imel Henrika Svibenskega, ki se je omenjal leta 1244, za vnuka Henrika II. Prisa (po Kleblu: 1186-1211; po Hauptmannu: ok. 1160-1207) oz.

Pogled na lokacijo gradu Pux z juga. Prvotni grad je stal tik pod levo votlino v pobočju; levo (v gozdu) je vidna streha novoveškega gradu (foto: Dušan Kos)

³ MDC 1, št. 17.

⁴ MDC 4/2, priloga X.

⁵ Kos 1985, 314.

⁶ Pirchegger 1951/1, 91.

pravnuka Henrika I. Prisa. Klebel prvih Puchsov ni imel za sinove grofa Werganda, pač za vnuke Waltuna (1055/1057), ki naj bi bil tudi začetnik Ptujskih, Machlandov, gospodov iz Drave (Tra) idr.⁸ Hugo Hebenstreit se je naslonil na Jakscha in Pircheggerja ter Svibenske po ženski strani umestil med neposredne potomce Henrika I. Prisa. Z njegovo hčerko Matildo naj bi se poročil nek prišlek (Henrik I.) in od nje dobil za doto posest v širši okolici Stične, ki so jo imeli Svibenski še v 14. stoletju.⁹ Kljub temu, da Hebenstreit in Klebel nista analizirala najstarejše priške genealogije, se je izkazalo, da sta bila blizu najsprejemljivejši hipotezi.

Po osnovni Jakschevi shemi je torej veljalo, da so bili Svibenski ena od vej svobodnih gospodov s Puchsa, t.j. veje, ki je v prvi polovici 12. stoletja obdržala posest v širši okolici Svibnega in se poimenovala po novem gradu. Takšen razpad некоč enotnih rodbin na nove je bil običajen od 12. stoletja naprej. Nenazadnje se je tudi prvi višnjegorski grof Albert začel v približno istem času kot prvi Svibenski imenovati le po svojem glavnem gradu (od leta 1177) in s tem prekinil ohlapno poimenovanje po Višnji gori, Kranjski ali po Puchsu, kot je to počel še njegov oče Majnhalm (Meginhalm), oz. po Puchsu strica Ditrik in Henrik I. Pris. Hauptmann je za izvor in status Svibenskih dopuščal več interpretacij, čeprav je v nekem drugem delu izrecno omenil svobodni status Svibenskih vse do okoli leta 1228, ko naj bi skupaj s svobodnimi Turjaškimi in Gorenjemokronoškimi prešli med spanheimsko ministerialiteto.¹⁰ Vrat iz predsobe Hauptmannovih domnev je več, a omogočajo negotovo pot le proti enemu izhodu: eni od prednikov Svibenskih bi morali biti ministeriali podravskega grofa Bernarda Spanheimskega, do leta 1147 lastnika celotnega laškega gospostva, ter so se zato pojavili v virih šele po prehodu gospostva v roke štajerskega mejnega grofa Otakarja III. Zatem ali pa že za časa Bernardovega gospodovanja bi lahko z vednostjo novega gospodarja odcepili najjužnejši del laškega teritorija tostran Save, osnovali samostojno gospostvo ter ostali v zvezi z otakarsko, t.j. bivšo Bernardovo ministerialiteto. Na dolensko posest Puchsov bi se utegnili razširiti zaradi svaštva začetnika rodu s Puchsi po sredi 12. stoletja. S takim razmišljanjem, ki se posredno potrjuje v mnenju Herwiga Ebnerja idr., da Otakarju ni uspelo prevzeti vseh Bernardovih gospostev,¹¹ bi morali enega od prastaršev Svibenskih iskati med visokimi podravskega in koroškimi ministeriali. Resnici na ljubo so imeli prvi Svibenski veliko kontaktov s tamkajšnjim plemstvom. Svibenski pa niso imeli s Spanheimi opaznejših stikov vse do srede 13. stoletja, pa tudi svibensko gospostvo je bilo od nekdanj alodialno. V virih vse do 14. stoletja ni mogoče zaslediti fevdnih vezi do gospodarjev Laškega. Dejstvo je, da nobena od starejših hipotez ob vnovičnem pretresu virov in njihovem soočanju z dogajanjem v regiji sama zase ne zadostuje, prav tako pa je združitev obeh v smiselno sintezo možna le ob upoštevanju nekaterih dejstev iz mlajše svibenske zgodovine. Je torej mogoče z nekakšno kombinacijo spanheimsko-puchškega izvora lažje opravičiti strukturo jedrnega svibenskega gospostva in druge raztresene posesti Svibenskih na Dolenskem? Je mogoče postaviti novo hipotezo o izvoru Svibenskih ali stare vsaj nadgraditi?

Viri dopuščajo obe hipotezi – askvinsko in, recimo ji, spanheimsko. Prvo dejstvo,

⁷ V genealoškem debilu sorodstva ustanoviteljev samostana v Krki (Dopsch 1971/1, 121).

⁸ Klebel 1960, 152 in genealoško deblo III.

⁹ Hebenstreit 1972, 1/1, 17-21, 40-41.

¹⁰ Hauptmann 1929, 405, 419. Janko Orožen je navedel še dve starejši mnenji o izvoru Svibenskih: po Franzu Kronesu naj bi bili deželnoknežji ministeriali, po Francu Schumiju pa andeški ministeriali (Orožen 1963, 234). Zadnje je zagotovo napačno. Tudi Sergij Vilfan je sledil Pircheggerjevemu in Jakschevem mnenju, a zapisal, da so bili Svibenski najbrž stranska veja Višnjegorskih (Gospodarska zgodovina 1980, 135). O gospostvu Laško: Koropec 1979, 245 sl.; Rybař 1976, 211 sl.; GZS 5, XXXVII-XXXVIII.

¹¹ Ebner 1980, 242 sl.

ki potrjuje neposredno zvezo s Puchsi, je, da je bilo vse do konca 14. stoletja eno od vodilnih imen moških Svibenčanov Henrik (vsaj pet jih je bilo v vseh vejah!). Resda sta bila med Svibenskimi do prve tretjine 13. stoletja le dva Henrika, toda od drugih imen je znano samo še Konrad. Henrik pa je bilo ime, ki ga je imel vodilni Puchs prve polovice 12. stoletja Henrik I. Pris. Po sredi 13. stoletja se je plemiško imenoslovje zaradi socialnih pa tudi političnih in kulturnih sprememb nekoliko spremenilo. Pravila, da naj prvorojeni sinovi dobivajo imena po dedih (ali stricah) po materini strani, hčere pa po babicah in tetah, se starši niso več strogo držali. Ali drugače – dedi do vnukov niso več mogli uveljavljati vseh patriarhalnih pravic, tudi ne simbolnih, ki so ostajale ožjim družinam. Še posebej izrazit je postal ta prelom, ko so se začele v 12. in 13. stoletju tudi pri srednjem in nižjem plemstvu notranje družinske vezi rahljati in so posamezniki uspeli ustanoviti stranske veje. Te so kot vodilna imena začele uporabljati imena ustanoviteljev vej ali vplivnih kognatskih sorodnikov, po katerih so prevzeli večja posestva, kvečjemu še imena svojih staršev, ki niso bili nujno prvorojenci.¹² Tako se je zgodilo tudi pri Svibenskih v 13. stoletju.

Prvi znani Svibenčan je bil Konrad. V 18. stoletju ga je stiški kronist Pavel Pucel našel v listini iz leta 1169, ki se je ohranila le v njegovem regestu. Šlo je za potrjeno listino patriarha Ulrika II. (1161-1181), sina grofa Wolfrada II. Trebanjskega (Treffen na Koroškem) in Heme, sestre Henrika I. Prisa, Majnhalma in Ditrika, za več posesti stiškega samostana. To so darovali različni grofje in gospodi, npr. grof Bertold III. Andeški († 1188), koroški vojvoda Henrik V. Spanheimski (1144-1161), grof Majnhard Črnograjsko-Istrski, grof Bertold Bogenski († 1168) idr. Kot prva navedena in potrjena posest je v regestu neimenovana vas, ki jo je samostanu nekoč poklonil Konrad. Po mlajših stiških zapisih, ki omenjajo na tem mestu listine *hoff Radselo*, ter po rekonstrukciji Jožeta M. Grebenc in Metoda Mikuža naj bi šlo za posest v Radohovi vasi pri Šentvidu pri Stični.¹³ Sodeč po Puceljevi strukturi regesta, v katerega je celo vključil za listine cerkvenih knezov značilno sankcijsko formulo, je posebna listina iz leta 1169 nekoč res obstajala in ni šlo le za nekakšno tradicijsko notico. Drugič, Konrad je bil za stiški samostan eden uglednejših darovalcev, ki se je pri donacijah z višino daru lahko postavil ob bok svobodnim gospodom, grofom in vojvodam. Samostojna donacija cele vasi je pomenila, da zanj ni potreboval dovoljenja nadrejenega gospoda, kot je bilo to pravilo pri fevdih in ministerialih do okoli srede 12. stoletja in še dlje. Torej je imel obširno alodialno posest na tistem koncu Dolenjske, ki so jo leta 1136 trije bratje s Puchsa namenili za ustanovitev stiškega samostana.¹⁴ Tretjič: Konradova donacija se je zgodila pred letom 1169 in po letu 1152, saj je patriarh naenkrat potrdil verjetno vse (ustne ali tradicijske) darovnice, ki jih je samostan prejel od leta 1152, ko je prejšnji patriarh Peregrin zadnjič potrdil Stični več darovnic skupaj. To pomeni, da sta osebna Konradova (alodialna) posest in jedro svibenskega gospostva obstajala že precej pred letom 1169, skoraj tako dolgo kot npr. ločena posest višnjegorske veje Puchsov. Vprašanje je le, v kakšnem obsegu. Glede na srednjeevropski proces gradnje višinskih gradov od začetka 12. stoletja naprej se po tej zgodbi ponuja domneva, da je bil Konrad prvi stalno naseljeni priženjeni svak ali celo neposredni potomec enega od bratov s Puchsa v novem svibenskem gradu. Konrad bi celo utegnil sam zgraditi ali vsaj bistveno razširiti svibenski grad okoli srede 12. stoletja, kar bi bilo tudi kronološko v skladu z razmahom gradnje višinskih gradov, ki v vzhodnoalpskem prostoru razen centralnih dinastičnih gradov zvečine ni segal v starejšo dobo.¹⁵

¹² Gl. Zahn 1881, 15 sl.

¹³ Puzel 1719, 12 (= URBKr 1, št. 131). Gl. Grebenc 1973, št. 8; Mikuž 1946, 16.

¹⁴ Grebenc 1973, št. 1, 4, 8.

¹⁵ Kos 1994/1, 125-132. Po dendrokronološki analizi se je celo prezidava prvotne utrdbe na mestu pomembnega gradu Tirol v pravi

Del Puchsov – vsi Prisi in Višnjegorski, ne pa Hemini in Liutoldovi (grof Plainski 1122-1164) otroci – so ohranili na Dolenjskem do izumrtja v začetku 13. stoletja obširne posesti, ki so bile preostanek nekdanjih velikih darovnic cesarja Henrika II. Ta je Viljemu II. Breškemu leta 1016 kot zvestemu grofu in možu sorodnice Heme izročil posest med rekami Sotla, Savinja, Sava in Mirna (*inter fluenta Souue et Soune Zötle et Nirinę in pago Seuna in comitato suo*).¹⁶ Hauptmann tja ni vključil poznejšega svibenskega gospostva, niti ga ni iskal v darovnici kralja Konrada II. iz leta 1025 za posest *inter fluenta Gurke et Souuuę*,¹⁷ čeprav leži Svibno prav med Krko in Savo. Puchsi so dele svoje posesti v okolici Žužemberka, Trebnjega, Velike Loke leta 1145 zamenjali s stiškimi samostanom, od njega pa mdr. dobili vso Ždinjo vas. Pomenljivo pri tej je, da so tudi Svibenski še pred letom 1250 odstopili stiškemu samostanu nekaj kmetij prav v Ždinji vasi.¹⁸ To je bilo mogoče le, če so bili nekoč enakopravni člani rodu Puchsov in zato imeli pravico do njihove dediščine. Glede najpomembnejšega vložka pri nastanku svibenskega gospostva se spet posvetimo že omenjeni priški teoriji. Radohova vas ni ležala znotraj poznejšega svibenskega gospostva. Njen puchški izvor potrjujejo darovnice vseh tistih stiških dobrotnikov, ki so izhajali iz rodu Puchsov ali pa so bili vsaj njihovi ministeriali: vsa njihova izpričana dolenska posest je namreč ležala med ali tik ob posesti Svibenskih.¹⁹ Skoraj enak primer je lastništvo nad štirimi hubami v Lipoglavu pri Grosupljem, ki jih je leta 1346 Ulrik III. Svibenski podaril stiškemu samostanu.²⁰ Tam je imel še leta 1169 pet hub tudi grof Majnhard Šumberško-Istrski-Ortenburški, ki jih je podaril Stični. Majnhard pa je bil po rodu pol Ortenburžan, pol Puchs.²¹ Milko Kos je navedel še en dokaz: Leopold in Greif Čreteška sta leta 1346 podarila Stični deset hub v Bršljinu, ki so bile fevd deželnega kneza.²² Kos je menil, da naj bi dobili Čreteški fevd po izumrtju grofov Višnjegorskih, katerih ministeriali so bili.²³ Ker so imeli v Bršljinu posest tako Svibenski kot njihovi planinski bratrance, ki so jo v letih 1330-1334 predali Stični,²⁴ je mogoče svibenski izvor spet neposredno povezati s Puchsi oz. celo neposredno z Višnjegorskimi. Še več – celo lokacija poznejšega Novega mesta je bila do leta 1331 v rokah Svibensko-Planinskih, saj sta tedaj brata Henrik in Ulrik prodala Stični tudi posest *prope oppidum Marckstatt*.²⁵ Čeprav gre v zadnjem primeru za poznejši prepis listine, je samostanski pisar natančno zadel lokacijo prodane posesti. Posest okoli Novega mesta je bila v 12. in v prvih letih 13. stoletja sodeč po omembah torej skoraj izključno v rokah Puchsov oz. njihovih višnjegorskih sorodnikov. Naslednji primer: leta 1302 je Henrik IV. Svibenski z ženo in sinovi prodal stiškemu samostanu posest v vasi Razbore zahodno od Svibnega. Do leta 1351 so imeli tam posest tudi Galli.²⁶ Ker so Galli prišli že konec 12. stoletja do dela svibenske oz. višnjegorske posesti, še več pa so je prevzeli po letu 1209,

višinski grad začela šele leta 1138 (Erhard 1995, 64-66). Za tirolske gradove in t. i. vertikalni premik (z nižinskih dvorov v višinske gradove) gl. izčrpno analizo v: Bitschnau 1983, 9 sl. Starejše so bile seveda do salijske dobe (1024-1125) prevladujoče lesene ali polzidane utrdbe v obliki (obzidanih) stolpastih zgradb, ki pa so bile kasneje najpogosteje opuščene v korist »pravih gradov« (večdelnih grajskih kompleksov), katerih le redki na nemškem območju sodijo že v 10. stoletje, zvečine pa šele v čas po letu 1100 (Burgen 1999/1, 54-77).

¹⁶ MDC 1, št. 12 (listina je sicer falzifikat iz ok. leta 1170). Gl. Hauptmann 1935, 225; Dopsch 1989, 16-18.

¹⁷ MDC 1, št. 14. Gl. Hauptmann 1935, 226.

¹⁸ MDC 1, št. 138; Puzel 1719, 24 (= URBKr 2, št. 170 = Grebenc 1973, št. 34/25). Mlinarič 1995, 60-61.

¹⁹ Mikuž 1946, 14 sl.

²⁰ Grebenc 1973, št. 196.

²¹ Prav tam, št. 8. Mikuž 1946, 32; Štih 1994, 140-141.

²² Grebenc 1973, št. 194, 195.

²³ Kos 1985, 313-314.

²⁴ Grebenc 1973, št. 166-169, 172, 174, 179, 180.

²⁵ Prav tam, št. 172. Kos 1985, 315.

²⁶ Grebenc 1973, št. 108, 110, 204, 206.

ko so izumrli grofje Višnjegorski, je jasno, da je bila vsa ta posest še v prvi polovici 12. stoletja v rokah še enotnih Puchsov, zatem pa delno tudi Svibenskih.

V okviru poznejšega svibenskega zemljiškega gospodstva je opazno še nekaj povezav s Puchsi, natančneje z Višnjegorskimi. Leta 1145 je krški škof Roman I. kupil od Rudberta iz Salmanslitna (na Koroškem) posest v Biču in Moravčah jugovzhodno od Litije ter v Bitičah severno od Litije, ki mu jo je v zakon prinesla Margareta, vdova po Ditriku s Puchsa. Posest je bila njena dediščina po možu, torej puchšška.²⁷ Ležala je tik ob zahodni meji poznejšega svibenskega gospodstva. Bolj oddaljeno alodialno posest okoli Šmarjete in pri Radulji pa sta Henrik I. Pris in sestra Hema leta 1152 podarila Stični.²⁸ Znotraj svibenskega deželskega sodišča na zahodni meji gospodstva je ležalo gospodstvo Gallenstein (Podpeč). Istoimenski grad je nekaj pred letom 1300 zgradila glavna veja Gallov, že omenjenih koristnikov višnjegorske posesti. Svibensko gospodstvo oz. sodišče je imelo ob Savi celo skupno mejo z gospodstvom in sodiščem Gamberk (Gallenberg). Drugič, svibensko gospodstvo je imelo še v 16. stoletju posest tudi na levem bregu Save, v okolici Kandrš in Vač; še več posesti je imelo v širši okolici Moravč smledniško gospodstvo, ki je v 13. stoletju vsrkalo večino gorenjske posesti veje Henrika III. Svibenskega.²⁹ Na tistem območju je ležala strnjena posest gospodstva Gamberk oz. Gallov in njihove veje Gallenbergov: v ustanovni listini mekinjskega samostana iz leta 1300 je darovana posest Seifrida II. in Elizabete Gallenberške ležala tudi v Sveti gori nad Savo, v Borišah pri Polšniku in Petku (južno od Save); v listini iz leta 1386, s katero so bratje Gallenberški urejali očetovo zapuščino, pa se omenja gallenberška posest mdr. tudi v Lipoglavu pri Boštanju, Logu pri Vačah, Pečah pri Moravčah, Mošeniku, Lašicah pod Kumom itd.³⁰ Ker se je grof Henrik IV. Andeški okoli leta 1207 poročil s Sofijo Višnjegorsko, je leta 1209, ko je umrl grof Albert Višnjegorski, prevzel večino preostale višnjegorske posesti: na levem bregu Save, mdr. tudi koseze okoli Moravč in v uradu Zagorje.³¹ V vseh primerih je torej šlo za ozemlje, kjer je ležala skoraj izključno le posest Svibenskih in Gallov/Gallenbergov! Ker je ozemlje poznejšega gamberškega in svibenskega sodišča v 11. in 12. stoletju še sodilo v okvir posesti rodu grofice Heme in njenih dedičev, med katerimi so bili glavni Puchsi (Prisi in grofje Višnjegorski), in so Galli posest dobili iz gospodstva Višnjegorskih, je jasno, da sta obe gospodstvi nekoč spadali pod enega in istega gospoda.

Skupnih točk je še več: jedrna svibenska posest s središčem zahodno od svibenskega gradu je bila sredi 12. stoletja manjša od poznosrednjeveškega gospodstva, ki sodeč po svibenskem urbarju iz ok. leta 1420 (le ok. 122 1/2 hub in druga pripadajoča posest) ni preraslo v veliko gospodstvo. Le iz bolj oddaljene dolenske posesti so Svibenski med 12. in 14. stoletjem obdarovali stiški in kostanjeviški samostan. V urbarju je imelo gospodstvo odvetništvo nad kar 233 hubami oz. kmetijami stiškega, a tudi kostanjeviškega, reinskega in studeniškega samostana v 45 krajih na območju Trebnjega, Mirne, Šentvida in Primskovega.³² To odvetništvo je bilo prej v veliki meri v rokah Puchsov, zlasti do leta 1209 samostanskih odvetnikov grofov Višnjegorskih, delno pa najbrž tudi svobodnih gospodov Vojniških (okoli Trebnjega), ki so bili še ena domnevna veja Askvincev ter v začetku 13. stoletja v svaštvu s Svibenskimi. Za temi in/ali skupaj z njimi so odvetništvo nad samostansko posestjo na območju južno in jugozahodno od domačega gradu po letu

²⁷ URBKr 1, št. 97.

²⁸ Prav tam, št. 106. Mlinarič 1995, 61.

²⁹ Milkowicz 1889, 19; Levec 1896, 2 sl.

³⁰ Brunner 1995, št. 1 in 75. Nasploh so imeli Galli in Gallenbergi največ prvotne rodbinske posesti prav v Zasavju: v širši okolici Gamberka in med Črnim grabnom, Zagorjem in Savo (gl. listine v ARS ZL in Brunner 1995, passim).

³¹ Grafenauer 1952, 323, 331.

³² Milkowicz 1889, 19-21.

1209 očitno prevzeli Svibenski, ne pa Andeški, deloma pa so si ga prihranili po svojih obdarovanih Stične. Tudi odvetništvo nad tistimi dvanajstimi hubami, ki jih je pred letom 1169 poklonil Konrad Svibenski, je pripadalo imetniku svibenskega gospostva še po urbarju iz ok. leta 1420.³³

Ugotoviti, da je posest Svibenskih na Dolenjskem in v Zasavju nekoč izšla iz posesti Puchsov, bodisi Višnjegorskih ali Prisov, je bil lažji problem. Težji je odgovor na vprašanje, v kakšnem sorodstvenem razmerju, ki mu je omogočal prevzetje tako velikega dela posesti, je bil Konrad s Puchsi. Je bil kognat oz. agnat Puchsov; z drugimi besedami: je bil zet ali sin enega od Puchsov in katere njihove veje. Kot smo že omenili, je imel Askvinov pravnuk (in ne vnuk kot je menil Jaksch) Henrik (I.) Pris brate Majnhalma (Menginhalma), Ditrika in Liutolda (grof Plainski) ter sestro Hemo. Po Hauptmannovi domnevi naj bi zaradi njihovih neobičajnih imen šlo za posinovljence grofa Werganda, ki jih je v zakon pripeljala njegova žena, vdova po koroškem gospodu iz Kraiga, medtem ko naj bi bila le njihova polsestra Hema Wergandova krvna hči.³⁴ Bratje bi potemtakem morali imeti precej dedne posesti na osrednjem Koroškem. Poleg obširnih v Lungavu pa so imeli posest zlasti na Dolenjskem, t.j. v (Savinjski) Marki. Veliko posestvo Stična je bilo do leta 1136 njihov alod. V naslednjih letih je zlasti starejši Henrik Pris sodil v krog najuglednejših štajerskih gospodov, pogosto pričal in deloval pri različnih pravnih dejanjih knezov. Bil pa je tudi vazal koroškega vojvode Henrika V. in vazal grofa Bernarda Spanheimskega za posest v Breznem v Dravskem gozdu.³⁵ Socialni status Henrika Prisa je bil v zadnjih letih življenja že nekako fluiden. Nikoli ni bil izrecno označen za »svobodnega gospoda«, a je to po vrstnem redu med pričami v listinah vsekakor bil. Službovanje, vazalstvo in spremljanje visokih gospodov pa ga je dejansko vodilo proti skupini najmogočnejših koroških in štajerskih knežjih ministerialov, a je še pred zaključkom svoje pravne tranzicije umrl.

Če Konradovega imena po Hauptmannu ni v askvinskem izročilu, to še ne pomeni, da ne bi mogel biti agnat Puchsov: tudi Albert (Višnjegorski) npr. ni imel njegovega tradicionalnega imena. Čeprav se zdi, da je bil Hauptmannov pomislek o agnatskem sorodstvu Svibenskih do Puchsov z ugotovitvijo pripadnosti jedrne svibenske posesti že odstranjen, se moramo tu ustaviti. Ker smo poleg tega ugotovili tudi najtesnejšo zvezo svibenske in višnjegorske posesti, najprej pomislimo na domnevo o izvoru iz Višnjegorskih. Majnhalm je bil poročen z neko Sofijo. Zanimivo je, da je bilo to ime v 13. stoletju znano med Svibenskimi (hči Leopolda I.). Sofijin izvor ni znan, je pa morda šlo za članico rodbine svobodnih gospodov iz Gorenjega Mokronoga, med katerimi je bil v letih 1147-1173 znan predvsem Albert (Adalbert).³⁶ Seveda je to lahko zgolj slučaj, vendar pa so imeli Gorenjemokronoški sedež in središče posesti znotraj posesti Puchsov, kar bi tem lahko prišlo zelo prav. Prav tako ni mogoče določiti Sofijine dote na nekem oddaljenejšem območju. Majnhalm je dolga leta hodil po istih poteh kot brat Henrik Pris in se zaradi navezanosti na Dolenjsko včasih imenoval kar »s Kranjskega«. Sedež je v zadnjih letih življenja že imel na gradu v Višnji gori po katerem se je prvič imenoval leta 1152.³⁷ Njegov sin je bil Albert, prvi (titularni) grof Višnjegorski, ki je presegel očetov in stričev ugled ter ustvaril temelje za bodočo moč grofov Andeških na

³³ Prav tam, 20.

³⁴ Hauptmann 1935, 222-224. Podobno tudi Dopsch 1971/1, 117.

³⁵ MDC 1, št. 128, 187/I,II, 215; MDC 3, št. 641, 928, 973, 1377/VIII; URBKr 1, št. 95; Grebene 1973, št. 1, str. 224 sl.; Puzel 1719, 9-12 (= GZS 4, št. 130, 211); UBSt 1, št. 279, 280, 340, 355, 485; GZS 4, 258, 320, 451. Pirchegger 1951/1, 90; Mlinarič 1995, 39-40.

³⁶ MDC 3, št. 770; UBLOE 1, št. 157; UBSt 1, št. 551.

³⁷ MDC 1, št. 138, 187/II; MDC 3, št. 641, 672, 928, 1377/V; URBKr 1, št. 97; UBSt 1, št. 122, 174, 355, 488; GZS 4, št. 103, 927.

³⁸ GZS 4, XLIII, št. 756, 920; URBKr 1, št. 173a; URBKr 2, št. 19; UBSt 1, št. 661, 677; UBSt 2, št. 2, 54, 60, 100; MDC 4/1, št.

Dolenjskem in v Beli krajini. Albert je postal glavni odvetnik stiškega samostana, lastnik posesti med zgornjo Krko, Stično in Trebnjim, vse do Gorjancev in Kolpe (gradovi Mehovo, Črnomelj, Hmeljnik, Mirna, Otočec, Prežek). Obdržal pa je tudi nekaj dedne posesti na Štajerskem in odšel leta 1189 s cesarjem Friderikom I. na križarsko vojno v Palestino. Edinka Sofija je poročila grofa Henrika IV. Andeškega, ki je z njeno doto in dediščino v letih 1207-1209 postal najmogočnejši dolenski posestnik.³⁸ Po znanih virih grof Albert ni imel nobenega brata in sestre, a to ni nemogoče. To bi teoretično lahko bil Konrad, čigar potomci so po letu 1209 kot očitno edini preživeli Puchsi ohranili del nekoč enotnega višnjegorskega odvetništva nad Stično. Resnici na ljubo pa ob tem moti več stvari: 1. popolna odsotnost stikov med Albertom in Konradom ter med njunimi potomci v virih. 2. povsem drugačna tradicija imen, pri čemer je bil Konrad očitno bolj naklonjen poimenovanju sina po Henriku I. Prisu kot pa po domnevemu očetu in bratu. 3. V drugi polovici 12. stoletja je grof Albert Višnjegorski sodeloval s Prisi in Spanheimi pri osvajanju Gorjancev, Žumberka in Bele krajine, kamor so iz spodnje Krke in zahodnega roba Gorjancev do konca 12. stoletja premaknili kranjsko-hrvaško mejo. Po Prisih se je zato imenoval novi grad Prežek (Preisegg, Preiseck), Albert pa je zasedel Belo krajino.³⁹ Če bi bil Konrad Albertov krvni sorodnik, bi tako rekoč »moral« sodelovati pri vojaških osvajanjih. Tudi Svibenski bi zato morali imeti na desnem bregu Krke in vse do Gorjancev večjo posest, pa je niso (razen nekaj freisinških fevdov iz 13. stoletja in še pozneje pridobljeno gospostvo Krško). Najverjetnejši razlog je, da Konrada in njegovih otrok Puchsi oz. Višnjegorski niso imeli za enakopravne sorodnike. 4. Če primerjamo genealogije prvih Svibenskih in vseh vej Puchsov ugotovimo, da Konrada, Henrika I. in Henrika II. Svibenskih ne moremo spraviti v generacijske ravni z Višnjegorskimi: če leta Konradovih omemb primerjamo z Albertovimi, ugotovimo, da se je prvi začel v virih pojavljati osem let prej, vendar izginil iz virov kar 23 let prej. Albertova hči Sofija je živela kar do leta 1256, medtem ko sta dotlej umrla vsaj dva Konradova potomca, Henrik I. in Henrik II., Henrik III. pa je bil leta 1256 dejaven že poldrugo desetletje. Tako velik generacijski zamik je možno pojasniti le, če bi bil Konrad precej starejši od Alberta in bi imela on, sin in vnuk otroke zelo zgodaj, medtem ko bi Albert dobil Sofijo (in sina Engelberta, † pred 1228) šele v poznih letih. Primerjava svibenske generacijske mreže pa bistveno bolje ustreza mrežam drugih Puchsov: nastop Henrika II. Prisa (ok. 1160) približno ustreza Konradovemu, konec Henrika III. Prisa (1211) ustreza Henriku I. Svibenskemu (do ok. 1191, morda celo 1208). Še boljša pa je primerjava Svibenskih in Vojniških: Konradu ustreza Liupold (1165-1173), njegovemu sinu Wergandu (1173-1195) Henrik I. Svibenski, zadnji generaciji Vojniških, ki je umrla v letih 1241-1242, pa natanko Henrik II. Svibenski.

Manj primeren za starševstvo Konradu je Majnhalmov brat Ditrik. Ditrik je še pred letom 1145 umrl brez živega potomca. Do smrti je bil formalno posestnik gradu Puchs, nato ga je tam zamenjal Henrik I. Pris, ostalo posest pa so si bratje razdelili. Če bi Ditrik imel sina Konrada, bi ta gotovo prevzel gospostvo. Drugače pa je s sestro Hemo, ki je bila leta 1141 že poročena z grofom Wolfradom II. (1121-1180) iz Trebnjega (Treffen), sinom leta 1096 na Koroško priseljenega grofa Wolfrada iz Isny-Alshausna, vnukom Mangolda (1077-1104), poslanca cesarja Henrika IV. in prapravnukom grofa Wolfrada iz Alshausna-Veringena. Hema in Wolfrad sta se leta 1141 v korist salzburške nadškofije odpovedala gospostvu Cesta nekje vzhodno od Turjaka. Za odškodnino jima je bilo

1524, 1596, 1597. Hauptmann 1935; Kos 1994/1, 15, 21, 31, 33, 35, 45; Hauptmann 1929, 395-396.

³⁹ Kos 1994/1, 35.

⁴⁰ SUB 2, št. 203. Kos 1940, 66 sl.

obljubljenih sto hub na Gornjem Štajerskem, vendar le, če bi tedanji vazali umrli.⁴⁰ Je pa imela Hema kot očetovo dediščino posest tudi v Babnem vrtu na Gorenjskem, ki jo je leta 1152 s soglasjem bratov podarila stiškemu samostanu. Tam je imel npr. še leta 1309 posest tudi Oto Svibensko-Planinski, član henrikovske veje Svibenskih.⁴¹ Hemin sin Ulrik je bil najuglednejši Puchs: v letih 1161-1181 je bil namreč oglejski patriarh. Vsi trije so leta 1163 oglejski cerkvi podarili gradova Trebnje in Tiffen.⁴² Zakonca sta imela še hčer Wilbirgo († pred 1212), ki se je poročila z bavarskim grofom Henrikom iz Lechsgemünda, kasneje tudi imenovan po Slovenski Matreji (Windisch-Matrei) na Vzhodnem Tirolskem (1190-1207). Leta 1190 je grof Henrik podaril vetrinjskemu samostanu vas Loka pri Vetrinju, v zameno pa dobil vas Griebitsch pri Greifenburgu.⁴³ Grof Henrik in Wilbirga se ne omenjata v nobeni tradiciji in poslovni kombinaciji s Svibenskimi v času, ko že poznamo prve člane novega rodu.

Obstajajo oprijemljivi indici, da je Hema posedovala precej posesti tudi v Savinjski dolini. V letih 1177-1179 se je razplamtel spor med patriarhom Ulrikom in njegovima svakoma Otom in Rupertom, ki sta bila visoka cerkvena dostojanstvenika in diplomata z Bavarskega. Po mnenju Hansa Pircheggerja in Franza Tyrollerja sta Oto in Rupert izhajala iz bavarske rodbine gospodov Hohenburg (pri Tegernseeju).⁴⁴ Drugo genealogijo obeh klerikov je zagovarjal Hans Plechl. Po njem naj bi bila člana rodbine grofov iz Neuburg-Falkensteina (severno in zahodno od Tegernseeja). Imela sta še štiri brate in dve sestri. Šlo je za patriarhov poskus, da bi se polastil nekega gradu na Savinjskem, ki ga je prej posedoval pokojni Otov in Rupertov brat. Šlo naj bi za Gebharda Žovneškega, ki je bil poročen s hčerko grofa Wolfrada II. Brata sta želela posest zavarovati v korist pokojnikovega sina in hčerke, patriarh pa ga je želel vrniti svojim staršem, da bi ga ti nato poklonili Ogleju, tako kot že prej Trebnje in Tiffen. Plechl je izhajal iz dejstva, da je Gebhard, ki ga je v svojih pismih bratu sicer imenoval le »G.«, imel posest na Savinjskem (grad), kar je bila dota njegove žene, neke neznane hčerke grofice Heme. Po Plechlu je šlo za Žovnek, tedaj še majhno alodialno gospodstvo v zgornji Savinjski dolini.⁴⁵ Čeprav

⁴¹ UBSt 1, št. 350.

⁴² MDC 3, št. 1061.

⁴³ Prav tam, št. 1374.

⁴⁴ Pirchegger 1957, 289-290. Enako: Tyroller 1969, 390 (tabela 36).

⁴⁵ Plechl 1957, 450 sl. Po Plechlu pa Gebhard Žovneški iz leta 1173 ni bil identičen s tistim Gebhardom, ki se je že ok. 1125 imenoval *de Sovne*, leta 1144 pa *de Dendeburch* (MC 3, št. 572; MC 1, št. 128). Menda zaradi starostne razlike, saj sta bila njegova otroka še leta 1179 mladoletna, sam pa dejaven že leta 1130. Toda razlikovanje med dvema Gebhardoma ni smiselno, saj se potem sploh ne bi smel sklicevati na imensko enakost ter Gebharda *de Sónhec* iz leta 1173 (UBSt 1, št. 551) enačiti z leta 1177 umrlim Otovim bratom. To bi celo pomenilo, da Plechlava genealogija v delu, ki zadeva sorodstvo Neuburgov z Askvini prek leta 1173 umrlega Gebharda sploh ne drži, vsa njegova s tem povezana izvajanja, o katerih bo še govor, pa bi bila brez osnov. Plechl je domneval, da se je drugačno imenovanje leta 1144 nanašalo na Lemberg pri Poljčanah (fevd krške škofije), ki so ga Žovneški kasneje izpričano posedovali in se po njem imenovali (Kos 1994/1, 79). Pomoč Plechlovi zadregi pa pride od tam, kjer je ni pričakoval: leta 1139 sta ločeno v dveh listinah goriškega grofa Engelberta oz. oglejskega patriarha Peregrina pričala tudi neki *Geberhardus dendeburch* (GZS 4, št. 152) oz. *Gebehardus de Niwenburch* (GZS 4, št. 153). Jasno je, da gre v obeh primerih za isto osebo kot leta 1144. F. Kos je kraj lokaliziral v Novi grad na Gorenjskem (GZS 4, str. 571), a to ni verjetno, saj je bil ta grad v rokah andeških grofov. Leta 1140 se je v patriarhovi listini omenjal celo Konrad *de Niwenburch* (UBSt 1, št. 180). V prvem primeru ni nemogoče, da je šlo za Gebharda iz Neuburga na Bavarskem, ki se je tedaj šele preselil na Savinjsko in se še ni imenoval po Žovneku. Drugačno hipotezo je postavil H. Dopsch, ki je menil, da je leta 1139 že šlo za poimenovanje po »novem gradu« Žovnek (Dopsch 1999/2, 27). Tako poimenovanje je teoretično sicer možno, v praksi pa se brez pravega grajskega imena skorajda ni pojavljalo. Konrad bi utegnil biti Gebhardov bavarski ministerial, saj je bil po poziciji med pričami med ministeriali, Gebhard pa takoj za grofi. Da je Žovnek izhajal iz askvinske zapuščine, torej od prednikov grofice Heme Trebanjske, se je domnevalo že dolgo. Milko Kos pa je tega Konrada spravljal v zvezo z istoimenskim gradom vzhodno od San Daniela v Furlaniji ali z Neuenburgom na Vzhodnem Tirolskem pri Lienzu (Kos 1975, 171). Zaenkrat naj obvelja bistvo Plechlave hipoteze o Gebhardu (Neuburško)-Žovneškem, ki se najbolj smiselno vklaplja v dosedanje raziskave o Žovneških in ponuja odgovore na nekatera še zapletenejša vprašanja.

te hipoteze o izvoru prvih Žovneških ni mogoče stoddstotno potrditi, se smiselno vklaplja v zgodbo o enakem nastanku Svibenskih in Svibnega. V obeh primerih sta novi družini izšli iz dela askvinske rodbine v času, ko so dedovanjski običaji že dovoljevali nastanek stranskih vej in novih gradov.⁴⁶ Pri tem niti ni več pomembno, katera genealogija o izvoru Gebharda, Ota in Ruperta velja. Dejstvo je, da je šlo za prišleka (iz Bavarske). Tu se postavi vprašanje, ali Hema ni imela še ene hčere, ki se je poročila s Konradom (Svibenskim) in mu prinesla v zakon Svibno? Odgovor je podoben kot na vprašanje, ali bi bil lahko Konrad »z Novega grada« iz leta 1140 pravzaprav Svibenčan? Ker so bili Neuburgi grofje, praktično ni verjetno, da bi Konrad do leta 1175 izgubil ne le grofovstvo, pač pa tudi svobodo, saj je bil brez dvoma otakarski ministerial. Gebhard je recimo ni.

Kljub veliki posesti na Savinjskem kot Koroškem in Štajerskem, pa Hemine veje še ne moremo pripeljati v neposredno zvezo s Konradom Svibenskim, se pa možnosti, da je bila svibenska okolica prvotno njena, ne da izključiti.⁴⁷ Celo mnogo pozneje je bil opazen Hemin vpliv pri Svibenskih, saj je morda Ulrik I. Svibenski dobil ime po prastricu patriarhu Ulriku. Podobno težo ima stara hipoteza, da so Svibenski izšli iz družine Henrika I. Prisa.⁴⁸ Ko je Henrik I. Pris okoli leta 1166 umrl, je po Hauptmannovi genealogiji zapustil vdovo, eno neimenovano hčerko, ki se je poročila z Erchenbertom iz Moosbacha, in sina Henrika II. (ok. 1160-1207), ki je imel okoli leta 1180 že odrasla sinova Henrika III. in Gotfrida. Henrik III. se je omenjal do leta 1211, zadnja leta v spremstvih grofa Alberta Višnjegorskega in po letu 1209 andeškega grofa Henrika. Zadnja izpričana Prisa sta prešla med ministeriale svojih višnjegorskih sorodnikov, a obdržala večino očetove dediščine. Henrik II. Pris je leta 1186 skupaj z bratranecem grofom Albertom Višnjegorskim v Ennsu prisostvoval svečani designaciji Leopolda V. Babenberškega, ki ga je za svojega naslednika določil štajerski vojvoda Otakar I.⁴⁹ A, če bi bil Konrad še en *sin* Henrika I. Prisa, bi skoraj moral biti tedaj zraven kot predstavnik ene od vej Puchsov. Možno pa je, da je imel Henrik I. še eno hčer; tisto, ki bi bila lahko Konradova žena. In po Henriku I. Prisu so dobili nato kar trije Svibenčani ime. Nekoliko moti dejstvo, da bi bila v tem primeru dota te hčerke skoraj »previsoka«. Razen, če niso Konradovi potomci še več nekdanje priške in višnjegorske posesti pridobili kasneje in jo pridružili priški doti: Henrik III. Pris je namreč umrl do leta 1242, ko je z delom njegove posesti že razpolagal koroški vojvoda Bernard, s fevdi Svibenski, grad Puchs pa je pripadel goriškim grofom. To je bil konec »kranjskih« Prisov, njihove ministeriale na Kranjskem pa so prevzeli grofje Andeški in po letu 1230 njihovi dediči.⁵⁰ Prav goriški prevzem Puchsa in »prijateljjevanje« Henrika III. Svibenskega z grofom Majnhardom III. leta 1242 pa kaže na partnerstvo, ki se ga da razložiti le z dogovorom o delitvi priške dediščine v Lungavu.⁵¹

⁴⁶ DUBY 1987/1, 189 sl.

⁴⁷ Prav tako ima določeno težo lahko tudi domneva, da so Svibenski izšli iz tiste askvinske linije, katere začetnik je bil grof Ulrik I. (ok. 1090-pred 1152), brat grofa Werganda in stric Puchsov: Ulrikov istoimenski sin (1136-1170) se je že leta 1136 v ustanovni listini patriarha Peregrina za stiški samostan imenoval po Attemsju v Furlaniji (URBKr 1, št. 79). Bil je patriarhova najuglednejša priča med še nekimi oglejskimi vazali oz. ministeriali. Njegovo prisotnost ob tem dogodku, ki so mu bili botri bratje s Puchsa, pa morda lahko razložimo tudi s sorodstvom, saj je bil Ulrik njihov pravi bratranec. Nato je postal tudi mejni grof Tuscijski (Hauptmann 1935, 248). Toda pozneje niso izpričani prav nobeni stiki med Attemsji in Svibenskimi, niti niso imeli Svibenski dedne posesti (fevdov in alodov) v Furlaniji. Pač pa so si bili blizu Attemsji in njihovi sosedi Soffumberški. Zato se mi zdi ta hipoteza o skupnem izvoru zaenkrat manj verjetna kot druge, ki izhajajo neposredno iz Puchsov oz. veje otrok grofa Werganda.

⁴⁸ Četrty brat grof Liutold Plainški je brez otrok umrl leta 1164 (Hauptmann 1935, 238).

⁴⁹ GZS 4, št. 637 (= URBKr 2, št. 1, pod »c. 1200«); UBSt 1, št. 677.

⁵⁰ MDC 1, št. 430; MDC 4/1, št. 1597. Pirchegger 1951/1, 91; Hauptmann 1929, 397; Hauptmann 1935, 231. V neki listini, izdani leta 1277 v Fürstfeldu na Štajerskem, je bil kot priča med samimi manj uglednimi vitezi na zadnjem mestu zapisan tudi neki *Heynricus Pryse* (UBLOE 3, št. 502). Ta Henrik ni bil v sorodstvu s starimi Prisi, pač pa je njegov vzdevek prišel od drugod. Morda je bil le njihov nekdanji ministerial oz. vitez.

⁵¹ SUB 3, št. 982. Gl. poglavje Zlata štajerska doba.

Konradovega neposrednega oz. agnatskega izvora iz Puchsov se torej ne da dokazati. Predvsem zaradi velikega obsega jedrne svibenske posesti in njene zgovorne lege ni nemogoče, da je bil celo Višnjegorčan oz. še en Majnhalmov sin, ki se je spočetka imenoval le po Svibnem. V tem primeru bi bil nedvomno starejši od Alberta, zato je dobil sina Henrika bistveno prej kot Albert. Z njim pa se je spremenila generacijska mreža Puchsov. Konradu pa ni uspelo obdržati svobodnega statusa, kaj šele doseči grofa. Morda je k temu pripomogel nižji ministerialni status (neznane) žene, ki je otroke pahnil med otakarske ministeriale. Vsekakor pa bi bila po tej hipotezi Majnhalmova posest že pred njegovo smrtjo razdeljena na dve skoraj enakovredni polovici: Konrad bi dobil Svibno, Albert Višnjo goro, po celotah se je delila posest na Zgornjem Štajerskem, zunanja posest pa je bila deljena približno enakopravno med brata. Med obema podvejama pozneje ni bilo (opaznih) stikov; delno zaradi drugačnega statusa, delno zaradi drugačnih političnih interesov in razpada trdnih družinskih vezi med sinovi pokojnih Puchsov, ki so v zadnjih letih življenja nakazovali večji socialni individualizem in z realnimi delitvami posesti razbili rodbinsko moč. Večina njihovih potomcev je tako postala žrtev politike dinastov oz. knezov.

Še bolj možna je hipoteza, da je bil Konrad kognat Puchsov. V tem primeru bi bilo verjetnejše, da se je kot pomemben spanheimski in otakarški ministerial, morebiti pa celo svoboden gospod, poročil s hčerko Henrika I. Prisa, Majnhalma Višnjegorskega ali s hčerko njune sestre Heme. Žena bi mu prinesla v zakon posest na Štajerskem, v Zasavju in na Dolenjskem, a brez novo osvojenih ozemelj med Krko in Gorjanci, ki so jih prvi Puchsi prihranili sinovom. Toda iskanje Konradovega izvora pri drugih rodbinah je v našem primeru težko delo, saj je bilo ime v 12. stoletju modno, dovolj izpovednih virov pa malo. Toda sredi 12. stoletja s Konradom Svibenskim ni mogoče (teoretično) povezati mnogo oseb iz listin, ki so izhajale z ozemlja med Salzburgom in Istro in imele kaj opraviti s Puchsi in Savinjskim.⁵² Za njegov izvor bi se morali ozreti zunaj Savinjskega k družini, ki je poznala ne le ime Konrad, pač pa tudi Matilda in Henrik, ter imela dokazane stike s Spanheimi, Otakarji in Puchsi. Zakaj vsa ta tri imena? Leta 1235 je namreč Henrik (II.) Svibenski potrdil vetrinjskemu samostanu darovnico svoje babice Matilde za dušni mir deda Henrika, ki v listini sicer nista imenovana z izvornim imenom.⁵³ Na prvi pogled bi moralo iti pri obeh starih starših tudi za Svibenčana. Toda svibenski ded Henrika II. je bil Konrad. S tem pa se odpira verjetnejša domneva, da sta bila omenjena stara starša v resnici člana neke druge rodbine in s Henrikom II. v sorodu kot starša njegove matere. Kognata. Zlasti babičino ime je bilo v 12. stoletju priljubljeno predvsem pri knezih: npr. pri grofih Andeških, Goriških, pa tudi pri visokih ministerialih, npr. Trušenjskih, Ptujskih ipd. Matilda je bilo namreč ime ženi cesarja Henrika V., tako pa je bilo ime številnim kneginjam, kar je ime populariziralo pri njihovih vazalnih in ministerialnih na krščanskem Zahodu.⁵⁴ Pregled virov med Salzburgom, Štajersko, Avstrijo in Koroško nas usmerja le k eni družini, ki izpolnjuje ne le nominalne,⁵⁵ pač pa tudi statusne in politične zahteve: Konradu Svibenskemu bi najbolje ustrejal Konrad II. Trušenjski, Henrik in Matildi pa Henrik I. Trušenjski in njegova žena grofica Matilda Lebenavska. Vprašanje pa je, ali se njihovo življenje sploh lahko smiselno umesti med Svibno, Puchse in Trušnje?

⁵² Gl. npr. imenik krajev in oseb v MDC, UBSt in GZS.

⁵³ MDC 4/1, št. 2099 (= GZS 5, št. 643): ... *quod ava mea Mehtildis nomine pie memorie pro remedio avi mei Hainrici ...*

⁵⁴ Mitterauer 1993, 251 sl.

⁵⁵ Vsa tri imena so bila v 12. stoletju izjemno priljubljena prav v osrednjih predelih cesarstva in na Bavarskem, manj pa v podalpskih deželah. Že samo pregled bavarskega plemstva nam da na desetine rodbin, ki so v 12. stoletju imele člane s temi (včasih celo vsemi tremi skupaj) imeni (Tyroller 1969). Opozoriti pa velja, da kontinuiteta imen v rodbinah ni vedno obveljala, prav tako pa enaka imena ne pomenijo nujno tesnejšega sorodstva. Lahko so rezultat mode, samozavesti, botrstva itd. (gl. Mitterauer 1993, 244-245).

Kmalu po letu 1130 so pri nekem darovanju grofa Bernarda in žene Kunigunde šentpavelskemu samostanu skupaj pričali Henrik I. Pris ter Konrad Trušenjski in njegov istoimenski sin.⁵⁶ Okoli leta 1141, ko je bil Henrik Pris celo delegat pri predaji neke Bernardove posesti samostanu, je pričal tudi Henrik Trušenjski.⁵⁷ Leta 1147 so Bernardu pričali kar štirje Trušenjski: oba Konrada, Henrik in njegov oče Reginpreht.⁵⁸ Sodelovanje med Puchsi in Trušenjskimi bi lahko že pred sredo 12. stoletja preraslo v sorodstvo, ki bi bilo po godu grofu Bernardu kot neposrednemu sosedu posesti še združenih Puchsov južno od Save in zahodno od Laškega. Že leta 895 je cesar Arnulf predal plemenitem Waltuniju v last dva gradova pri Velikovcu. To posest je pozneje dedovala grofica Hema Breško-Seliška in jo deloma predala krškemu samostanu. Dva gradova Trušnje je v letih 1090-1106 predal krški protiškof Bertold Seliški grofu Engelbertu Spanheimskemu v fevd. Ta pa ju je predal nekemu zvestemu plemiču. Že leta 1106 se je po Trušnjah imenoval Gerolt. Zatem se omembe Trušenjskih kar vrste. Očitno pa je šlo že v prvi polovici 12. stoletja vsaj za tri družine. Konrad I., sin Konrad II. in (oddaljeni sorodnik?) Henrik I. so bili svobodni gospodje. Pirchegger obeh Konradov ni sorodstveno povezal s svobodnim Reginprehtom (1123-1147), ki je bil oče Henrika I. (1147-1187), Kolona I. (ok. 1130-1180), Gotfrida (1147-1159) in Ortolfa I. (1161-1167). Tudi ti bratje so v 60. in 70. letih 12. stoletja tako kot Puchsi (razen višnjegorske veje) padli med otakarske ministeriale, medtem ko naj bi s Konradom II. njegova veja po letu 1147 izumrla. Henrik I. Trušenjski je imel sinove Kolona II. (začetnik vuzeniške veje, 1181-1224), Gotfrida II. (začetnik grafensteinske veje, 1187-1218), šentpavelskega opata Konrada III. (1187-1239), Alberta (začetnik marenberške veje, 1187-1218) in Otona (1187-1239). Ortolf I. pa je bil po Pircheggerju začetnik dravograjske veje in domnevno imel sina Ortolfa Planinskega.⁵⁹

Konrad II. Trušenjski, ki se je skupaj z očetom zadnjič omenjal leta 1147,⁶⁰ bi bil lahko po eni varianti kar Konrad Svibenski, priženjen k Puchsom, odseljen na novi grad Svibno, po katerem bi se imenoval po letu 1147. Manj verjetno pa bi bil lahko Konrad Svibenski sin Henrika I. Trušenjskega, saj je bil njegov sin Konrad zanesljivo šentpavelski opat. Žena Henrika I. Trušenjskega je bila Matilda de Valley iz rodbine bavarskih Wittelsbachov. V prvem zakonu je bila poročena z grofom Sigfridom III. Lebenavskim († 1164), sinom Sigfrida II. in nečakom grofa Bernarda Spanheimskega oz. vnukom grofa Engelberta I. Spanheimskega († 1096).⁶¹ Po smrti grofa Bernarda leta 1147 bi grof Sigfrid lahko dobil najjužnejši del laškega gospostva kot del dediščine, ki je Bernardov večinski dedič štajerski mejni grof Otakar III. ni. Po njeni drugi poroki s Henrikom I. Trušenjskim kmalu po letu 1164, bi lahko Matilda to prinesla možu za doto. V tej različici moti nekaj stvari. Prvič, kje so tu Puchsi in puchški izvor večine jedrne posesti Svibenčanov? Drugič, če bi Konrada Svibenskega enačili s Konradom II. Trušenjskim, bi si le težko razložili, kaj je imel Henrik I. Trušenjski početi s posestjo okoli Stične. Če bi to razlagali npr. s tem, da je bil Henrik v prvem zakonu (nenazadnje se je sam omenjal v virih že 17 let pred poroko z Matildo) poročen z neko Puchsinjo in

⁵⁶ V Schroll 1876, Cap. IX (str. 13) je datacija »pred 1115«, v MDC 3, št. 521 pa »1105-1126«. Pirchegger 1951/1, 172 (op. 8) datira »tik po 1130«.

⁵⁷ Schroll 1876, Cap. XXII (str. 29).

⁵⁸ Prav tam, Cap. X (str. 14).

⁵⁹ Pirchegger 1951/1, 153-155; August Jaksch je v genealoški preglednici IX v MDC 4/2 vse Trušenjske spravljal v podobne zveze, razen dejstva, da naj bi bili vsi iz Reginprehtove generacije bratje (vključno s Konradom I.), njegovi sinovi pa bili vsi znani Trušenjski, razen Konrada II. Za Trušenjske gl. tudi Fräss-Ehrfeld 1984, 119, 120, 123, 187-188, 192, 221-223, 263, 539-540; Dopsch 1991, 61; Hausmann 1980, 228-230; Ebner 1980, 291 sl.; Feldbauer 1973, 88-89.

⁶⁰ MDC 3, št. 838, 839.

⁶¹ Dopsch 1991, 59-61.

imel z njo sina Henrika, bi tudi ta moral imeti za ženo Matildo, saj vnuk druge dedove žene pač ne bi imel za svojo babico. Torej bi se pri dedu in očetu kot žene zvrstili dve Matildi, kar pa je malo verjetno. Tretjič, tudi če bi Henrik I. Trušenjski imel v prvem zakonu s Puchsinjo sina Henrika, bi on sam in ne domnevni sorodnik Konrad II. upravljal zanj svibensko posest v obdobju sinove mladoletnosti.

Za varianto, po kateri bi bil Henrik I. Svibenski identičen s Henrikom I. Trušenjskim, smo ugotovili, da ni mogoča. Jaksch, Pirchegger in Mravljak v svojih genealogijah Trušenjskih⁶² niso »opazili«, da med sinovi Henrika I. Trušenjskega ni bilo enakoimenskega sina, kar bi po običajih plemiškega imenoslovja pričakovali za prvorojenca. Naslednji Henrik Trušenjski je bil namreč sin Kolona I. in je umrl že pred letom 1189. Henrik I. Svibenski pa je živel še vsaj leta 1191.⁶³ Odsotnost očetovega imena med sinovi Henrika I. Trušenjskega pa še ne pomeni, da ga ni bilo. Le imenoval se je morda po nekem drugem gradu, recimo po Svibnem (?!), ali pa je enostavno umrl že v otroški dobi, zato nomenklatura zadrega odpade. Še bolj kot to, pa je zanimivo, da med doslej znanimi otroki Henrika in Matilde Trušenjskih tudi ni Matilde, kakor je bilo vse do konca 13. stoletja ime mnogim članicam večih vej Trušenjskih. Tako se pojavi možnost, da je bila Matilda, žena Henrika I. Svibenskega, ki jo je omenjala listina patriarha Bertolda iz leta 1250,⁶⁴ pravzaprav hči Henrika I. Trušenjskega in grofice Matilde. Kakšni dokazi za to domnevo sploh obstajajo?

Pri »Slitreisdorfu« iz listine iz leta 1235 je najbrž šlo za Žitaro vas (danes Sittersdorf), južno od Velikovca, kjer so imeli Trušenjski vedno večjo jedrno posest. Iz te potrditve starejše darovnice lahko sklepamo naslednje: ker je bilo običajno, da se v dušni blagor za konkretno pokojno osebo daruje tisti cerkveni ustanovi, s katero je pokojnika ali darovalca vezala geografska, tradicionalna, čustvena ali ministerialna vez, sta stari Henrik ali vsaj Matilda zanesljivo imela trdnejše stike z leta 1142 ustanovljenim Vetrinjem in tistim plemstvom, ki mu je bilo naklonjeno. Samostan je bil ustanova grofa Bernarda Spanheimskega,⁶⁵ ki je bil lastnik sosednjega laškega gospostva. Torej bi lahko šlo za Matildino naklonjenost samostanu zaradi grofa Bernarda, ki jo je prinesla na Svibno. Ta posest je bila gotovo del njene dote in je zaradi lege ustrezala samostanskim bratom, saj so imeli na tistem območju enega od posestnih jeder. Čeprav so imeli Spanheimi tradicionalno grobnico v samostanu Šentpavel na Koroškem (nekateri člani tudi v Rožacu in pozneje Kostanjevici)⁶⁶ in Bernard zaradi tragične smrti v Mali Aziji leta 1147 ni bil pokopan doma, so zlasti Korošci – še posebej spanheimski ministeriali – odtlej prav v Vetrinju iskali mesto zadnjega počitka ali vsaj prosili za večne molitve in spomin. Ker pa so imeli prvi Puchsi grobnico v domačem Admontu, mlajši člani in Svibenski po letu 1136 pa tudi v Stični, bi bilo težko utemeljiti Henrikovo (in Matildino) naklonjenost Vetrinju, razen če Matilda ni pripadala rodbini, ki je imela domicil na Koroškem. Trušenjsko-svibensko zvezo potrjuje tudi nekaj posesti na jugovzhodu Koroške, ki so jo Svibenski posedovali še daleč v 13. in 14. stoletje: poleg tiste v vasi »Slitreisdorf« še nekaj v Granitztalu pri Šentpavlu, ki jo je leta 1275 Friderik I. Podsreško-Svibenski (sin Henrika III. Svibenskega) predal Hartmutu s Kollnizta, ter tiste okoli Libelič, ki jo je pred letom 1291 isti Friderik prodal grofu Ulriku Vovbrškemu.⁶⁷ To pa je bilo območje, kjer so imeli

⁶² Mravljak 1932, 6.

⁶³ Gl. omembe Trušenjskih v MDC III in IV.

⁶⁴ O tem več v poglavju Štajerska zlata doba.

⁶⁵ MDC 3, št. 749.

⁶⁶ Leitner 1991, 517-518.

⁶⁷ UBSt 4, št. 561; MDC 6, št. 167. Hebenstreit 1972, I/II, 26.

Trušenjski večino fevdov in alodov, ki so si jih otroci Henrika I. Trušenjskega pozneje razdelili. In še leta 1274 je kralj Přemysl Otokar II. naročil svojemu glavarju naj štiti posest »Henrika Planinskega« na Koroškem.⁶⁸ Velja pa opozoriti, da je pri Friderikovi posesti lahko tudi šlo le za njegovo dediščino po materi Geburgi Ptujski, vnukinji Ortolfu Planinskega in Geburge Trušenjsko-Dravograjske.

Potemtakem je zelo verjetna vsaj zveza med Henrikom I. Svibenskim in Matildo (mlajšo) Trušenjsko ter njenima staršema, Henrikom I. Trušenjskim in grofico Matildo. Kljub tej zvezi med Trušenjskimi in Svibenčani pa v igri za pradedovstvo Svibenskih ostaja celo od Matilde eno generacijo starejši Konrad II. Trušenjski: čeprav se je tudi Henrik I. Svibenski poročil z Matildo ml., pa to ni bilo v kanoničnem nasprotju s sorodstvom s Henrikom I. Trušenjskim in z grofico Matildo in Henrikom Trušenjskim, saj je bila zato Henrik I. Svibenski in Matilda ml. po tedaj že uveljavljenem germanskem (kanonskem) računanju bratranec in sestrična kolikor toliko še sprejemljivi (a formalne vendarle nedovoljeni) tretji stopnji sorodstva po germanskem oz. kanonskem štetju ter v šesti po rimskem štetju.⁶⁹ Ne glede na baročne predstave o izvoru Svibenskih iz rodbine frankovskih Schärffenbergov in schärfferberško tradicijo osebnih imen Konrad in Henrik v 12. stoletju je možno, da je Konrad (I. Trušenjski) prišel enkrat do začetka 12. stoletja s Spanheimi na Koroško iz širše okolice frankovskega gradu Sponheim – matice koroških Spanheimov; od tam pa (via Trušenje) v Laško; njegov sin se je poročil z neko Puchsinjo.⁷⁰ Ta je Konradu prinesla za doto posest v širši okolici Svibnega in tudi drugod na Dolenjskem, ki so si jo Puchsi dotlej že razdelili. V središču najbolj strnjene priženjene posesti je Konrad zgradil grad, ki ga je po naravnih značilnostih poimenoval »Schärffenberg«. Njegovo (trušenjsko) poreklo ga je po letu 1150 še tesneje kot Puchse priklenilo k otakarski ministerialiteti oz. štajersko-koroški družbi gospodarjev laškega gospostva. Tam so njegovi potomci v nasprotju z zadnjimi Puchsi videli več kariernih priložnosti.

***

Preden se posvetimo mlajšim Svibenčanom, si še enkrat v celoti oglejmo najverjetnejši scenarij dogajanja okoli Svibnega med 10. in 12. stoletjem. V poglavju Svibenski paralelni svetovi je razčlenjen izvor in smisel baročne legende o kraljevskem izvoru Svibenskih in njihovem prihodu s Frankovskega, ki jo je razvil Janez Ludvik Schönleben v genealogiji Gallenbergov. Njegova pripoved pravzaprav v grobem ustreza političnemu dogajanju na ozemlju Savinjske krajine. V naslednjih vrsticah nimam namena poskusiti vzpostaviti resne kontinuitete Svibenskih in gradu Svibno s časom in osebami, ki naj bi sledile začetniku Svibenskih, frankovskemu vojvodi Arnulfu leta 928. Prej gre za tipanje za izgubljenim časom in fantazmo, za tistimi leti, v katerih je ozemlje Kranjske zavito v meglice. Bralca moram posvariti, da decidiranega odgovora ne bo dobil, pač pa nekaj indicev za to, kako lahko današnje rekonstruiranje preteklosti sloni na prepletanju imaginarnosti in resničnosti.

Konec 9. stoletja je bila Karantanija z okoliškimi grofijami središče oblasti kralja in cesarja Arnulfa. Kraljeva posest je bila delno razdeljena med velikaše, oblikovala so se fevdalna zemljiška gospostva. Posest ob Spodnji Savi (Rajhenburg, Krško) je imel po besedilu ponarejene listine leta 895 prednik grofice Heme, Waltun, kraljev zaveznik,

⁶⁸ MDC 5, št. 154; Redlich 1894, št. 26.

⁶⁹ CIC Decr. Grat. II, C. 35 q. 5 c. 1. Izčrpano o tem: Goody 1989, 153-157; Barthélemy 1990, 126-128.

⁷⁰ Gl. poglavje Svibenski paralelni svetovi.

obenem pa tudi prejemnik trušenjske posesti.⁷¹ V tistem času so se začeli madžarski vpadi preko današnjega slovenskega ozemlja. Tudi če je hribovito območje Svibnega tedaj že zajela karolinška fevdalna organizacija, je do začetka 10. stoletja zastala. Redko naseljen teritorij je bil prepuščen samemu sebi in slovanski družbeni mikro ureditvi. Imena lastnika svibenskega teritorija ne poznamo. Cesarska oblast ni bila uspešna pri obrambi posavskih in podravskega teritorijev, toda občasno je tja vendarle pošiljala obrambne sile. Po odločilnem madžarskem porazu leta 955 pri Augsburgu so cesarske sile ponovno osvajale ozemlje južno od Karavank. Porečje Savinje vse do Krke in spodnje Save je omejevalo t. i. Savinjsko marko, prvič omenjeno leta 980. Zato prihod nekega člana rodu frankovsko-bavarskih vojvod ter njegova obramba ozemelj na Savi v 11. stoletju ni nemogoča. Teoretično bi res lahko šlo za Spanheime, tako kot je to v »Ogrski marki« v poznejši Avstriji sredi 11. stoletja počel Sighard, prvi Spanheim na jugovzhodu cesarstva. Poročil se je z Rikardo iz Lavanta in tako dobil posest na Koroškem. Z doti je prevzel tudi podrejeno plemstvo, nekaj pa ga je pripeljal s seboj s frankovskega gradu Sponheim pri Bad Kreuznachu. Zato se baročna legenda o prvem Svibenčanu tako lepo in »logično« vklaplja v današnje vedenje o Spanheimih, čeprav njeni avtorji niso niti slutili, kako blizu »resnice« so. Ker so bili neki spanheimski ministeriali ali celo svobodni gospodje tudi kognati prvih Svibenčanov, je torej prvi od njih morda res prišel s Spanheimi iz Frankovske. Vendar ne neposredno na Kranjsko in na Svibno, pač pa najprej na Koroško. In ne že v 10., pač pa šele v 11. stoletju,⁷² od tam pa v 12. stoletju tudi v spodnjo Savinjsko dolino oz. na južni del ozemlja laškega pragospstva. Manj verjetno je, da bi se lahko še v 12. stoletje kontinuirano obdržala katera od trdnjav, ki bi jih lastniki pragospstva že v 10. stoletju zgradili za obrambne namene. To velja tudi za Svibno. Del Waltunove posesti se je ohranil in so ga prevzeli njegovi sorodniki – Hemini predniki (Preslav, Svetopolk, Imma – Hemina babica). Precejšen del ozemlja so rimski kralji sčasoma na novo podelili svojim upraviteljem, škofijam in velikašem, ki so ponovno uvajali državno oblast in fevdalni sistem. Tudi grofica Hema Breško-Seliška je najbrž izhajala iz širšega kroga bavarskih Liutpoldingov in bila v sorodu s cesarjem Henrikom II. Jedro njegove moči pa je bilo na območju Frankovskega, Speyerja, Wormsa in Mainza, od koder je proti jugovzhodnim mejam cesarstva odšlo več njegovih sorodnikov. Glede na poznejši posestni izvor svibenskega pragospstva je to še v 11. stoletju sodilo v okvir alodialne posesti širšega (kognatskega) Heminega rodu ali pa rodu njenega tasta savinjskega mejnega grofa Viljema I. Breškega, ki je umrl ok. leta 983 in je bil eden povzpeticov iz rodu bavarskih Wilhelmincev. Njegovemu rodu je menda pripadala celo mati kneza Koclja in Pribinova žena. Vsekakor je kolonizacija v Savinjski marki, kjer je bil Viljem mejni grof konec 10. stoletja in v 11. stoletju, potekala s polno paro. Središče spodnjega dela grofije je bilo v Laškem. Južno od Save gre tak center iskati v Mokronogu in Šentrupertu. Od tam se je širila kolonizacija in uprava tudi južno od Save in na ozemlje poznejšega svibenskega pragospstva. Svibenska okolica zaradi obnovljenega prometnega pomena Posavja še ni bila tako pomembna, da bi imela lastno središče. Morda je obstajal dvor, vendar ne nujno na svibenskem Grajskem hribu, pač pa morda na eni od današnjih lokacij s toponimi Gradec ali Gradišče nad dolino Sopote. V 11. stoletju je okoliško ozemlje dobilo nove stalne lastnike: po smrti grofa Viljema II., Heminega moža (ok. 985/990-1036) in zaveznika cesarja Konrada II. v sporu s koroškim vojvodo Adalberom Eppensteinskim (odstavljen leta 1035) – Viljemovim domnevnim morilcem, je posest južno in jugovzhodno od Svibnega in vzhodno od Laškega s Heminimi darovnicami prišla v roke salzburške

⁷¹ MC 1, št. 3. Pirchegger 1951/1, 153; Fräss-Ehrfeld 1984, 119.

⁷² Hausmann 1977, passim; Dopsch 1991, 45 sl.

nadžkofije in leta 1043 ustanovljenega krškega samostana. Velik del Viljemove posesti je pripadel kognatskim sorodnikom (Askvinom).⁷³ Po porazu grofa Werganda leta 1106, ko je papeška stranka v investiturnem boju v vzhodnih Alpah zmagala, so cesarsko usmerjeni Askvini izgubili precej alodov med Savo in Dravo, celo tistih na Savinjskem, kjer so jih zamenjali Spanheimi (gospostvo Laško). Wergand se je umaknil na gospostvo Plain.⁷⁴ Toda razen ozemlja ob ozkem pasu južno od Save in gospostva Laško se je južno in severno od Celja ohranila moč Askvincev z gradu Puchs – po Hauptmannu »nedolžnih« Wergandovih posinovljencev. Posest okoli Žovneka je pripadla Hemi Trebanjski, tista severno od doline Sopot in Svibnega je po letu 1106 in do leta 1147 pripadala grofu Bernardu Spanheimskemu, južno od te fluidne ločnice pa Hemi Trebanjski, Majnhalmu Višnjegorskemu ali Henriku I. Prisu. Grof Bernard je laško gospostvo upravljal s pomočjo ministerialov in lojalnih svobodnih gospodov. Tedaj je že obstajala svibenska župnija, ki je približno sledila meji obeh gospostev. Zet enega od Puchsov, Konrad, je prišel iz Trušenj ali celo iz ostrčja cesarstva pod vodstvom Spanheimov. Z dovoljenjem očeta ali tasta in sorodstva je zgradil ali vsaj povečal grad Svibno in ga spremenil v center nove veje šele po smrti grofa Bernarda leta 1147. Konrad je sodeloval z Bernardovim dedičem štajerskim mejnim grofom Otakarjem III. ter z njegovim odobravanjem in tastovim dovoljenjem združil posest v širši okolici Svibnega, celo severno od Save, s podedovano na Dolenjskem v novo gospostvo. V smeri Laškega Konrad ni mogel razširiti oblasti zaradi trdne otakarske oblasti. Zaradi koristi so se tako kot prvi znani Svibenčani priključili Otakarju III. tudi mnogi drugi svobodni gospodje,⁷⁵ morda tudi Konradovi daljni sorodniki Gorenjemkronoški, zagotovo pa koroški Trušenjčani. Po drugi varianti je bil Konrad (še) svoboden potomec višnjegorske, trebanjske ali celo priške veje Puchsov, ki se je poročil z neznano plemkinjo. Konrad in Henrik I. nista imela tesnejših stikov z zadnjimi Puchsi, nista se udeležila osvajanj ozemelj onstran spodnje Krke, sta pa ohranila nekaj puchsške posesti v Lungavu, predvsem pa na Dolenjskem in v Zasavju.⁷⁶ Tudi če ta zgodba v detajlih ni popolna, je bil očitno za nastanek rodbine Svibenskih in njihovega gospostva *odločilen* predvsem posestni in statusni *vložek Puchsov na eni strani ter tesna politična navezanost na štajerske Otakarje oz. celo že na grofa Bernarda Spanheimskega z drugim delom sorodstva*.

Zakaj je postal center nove rodbine prav Svibno? Do začetka 12. stoletja je imelo ozemlje okoli Svibnega drugorazredni pomen za njegove lastnike. Prometni položaj je prišel do izraza šele, ko so že pred letom 1106 Spanheimi dobili posest v ljubljanski kotlini, po letu 1106 pa še laško gospostvo. Spanheimi so želeli povezati Laško s svojimi posestvi na Dolenjskem in Ljubljano. V 12. stoletju so Hrvatom iztrgali še območje ob spodnji Krki, leta 1131 pa je prišlo do premirja z Ogrji. To je dalo zagon trgovini med alpskimi in ogrskimi deželami. Varen promet po dolini Save in spodnjem toku Savinje pa je bil problematičen. Težko prehodnim savskim brzicam so gospodarji savske doline našli obvoznico, ki je tekla po hribovju med Litijo in Radečami in po dolini Sopot. S tamkajšnjim priključkom za Mokronog je bila za povezovanje Koroške, Savinjske doline in Ljubljanske kotline s Kostanjevico najbolj pomembna za Spanheime in grofa Bernarda, manj pa za mejaše Puchse. Stiki med posameznimi vejami sinov in hčera grofa Werganda so okoli srede 12. stoletja namreč zamirali. Izoblikovale so se samostojne veje, skupne

⁷³ Dopsch 1971/1, 95 sl.; Dopsch 1989, 13 sl.; Štih-Simoniti 1996, 63-74.

⁷⁴ Hauptmann 1935, 229 sl.

⁷⁵ O tem problemu v 12. stoletju: Zotz 1992, 22 sl. Gl. Dopsch 1991, 59-61; Dopsch 1999/1, 281, 284-286, 301; Dopsch 1999/3, 70 sl.; Ebner 1980, 291 sl.; Hausmann 1980, 230 sl. Že Janko Orožen je zapisal, da je bil svibenski grad »vojvodski«, Svibenski pa naj bi bili tudi vazali drugih dinastov (Orožen 1963, 235).

⁷⁶ Klebel 1960, 152.

dinastične zavesti pa ni bilo. Ker dotlej svibenski teritorij še ni imel naseljenega lastnika neizoblikovanega gospostva, je tudi strateška vloga območja porasla sočasno s prometnim pomenom do srede 12. stoletja, ko je postal »grad« kot simbol gospostva nujno potreben Spanheimom oz. Otakarjem pri nadzoru prometa po in ob Savi. O razcvetu gospodarstva pričajo kovnice v spodnjem Posavju, kjer se je prav zaradi trgovine z ogrsko-hrvaškimi deželami na veliko kovalo po vzoru breških denaričev od 12. do 13. stoletja.⁷⁷ Širok pas ob Savi v hribovju po dolini Sopote in posest med Jagnjenico, Radečami in Vrhovim je še ostal znotraj laškega gospostva, ozemlje pod njim pa je obvladovala svibenska veja Puchsov.⁷⁸ Že pred ali istočasno z osamosvojitvijo Svibenskih je ok. leta 1150 v neposredni bližini Svibnega nastal grad Žebnik,⁷⁹ čigar vloga je bila obramba južnih meja laškega gospostva pod Savo. Pri strategiji obrambe meja posestev sta se mejna grofa Otakar III. in Otakar IV. zgledovala pri salzburškem nadškofu Konradu I., ki je že pred njim utrdil Ptuj, Lipnico, Rajhenburg z gradovi in ministeriali.⁸⁰

Preden se posvetimo vzponu resničnih Svibenskih in podležemu blesku njihove kariere, se spustimo še v svet svibenskih srednjeveških in novoveških fantazem. K imaginarnim Svibenčanom. Z legendami o njihovih prednikih in grbu nam bo marsikaj iz časa prvih Svibenčanov bolj jasno. Ali pa bo še bolj zameglilo sliko ...

---

⁷⁷ Alram 1996, 97 sl.; Kos 1996/2, 165-177.

⁷⁸ Gl. poglavje Svibenska historična geografija.

⁷⁹ Ok. leta 1150 se je med pričami v listini Heranda iz Hachenberga skupaj z nekaterimi otakarskimi ministeriali in bratom mejnega grofa Otakarja III., Liupolda, omenjal *Roudgerus de Sibeneche* (UBSt 1, št. 307). Isti se je s sinom Rudgerjem omenjal še leta 1155 v salzburškem Rajhenburgu v družbi Henrika Prisa ter številnih bogenskih, salzburških, krških ministerialov (MDC 1, št. 187).

⁸⁰ Dopsch 1999/1, 281.

SVIBENSKI PARALELNI SVETОВI

Svibenski so bili ena tistih rodbin, ki je imela že v srednjem veku čast živeti v paralelnih svetovih: v dejanskem, ki jim zaradi resničnosti, pa tudi značajskih značilnosti, ni bil pretirano naklonjen oz. niso bili zadovoljni z njim, in v svetu mitov, imaginacij in iluzij ter slučajnih podobnosti. Ta jim je bil vedno na voljo. Želja po spreminjanju manj prijetnih detajlov o izvoru in statusu rodu je rodbino Svibenskih obvladovala do te mere, da so posamezniki od časa do časa izgubljali občutek za stvarnost in se pustili »povoziti« plemiški stvarnosti. Rekli bi, da jim je fantaziranje vsaj v 13. in 14. stoletju jemalo, obenem pa dajalo novo energijo, potrebno za politično in gospodarsko preživetje. Široko polje ugodnih in daljnoročno koristnih porok, po katerih so vseskozi tako kot vsi ljudje na tem svetu hlepeli, jih je v 15. stoletju pred popolnim propadom rešilo bolj po sreči in naključju, a niti slučajno to ni bila posledica fantazem in legend. Genealoška stvarnost Svibenskim niti ni bila slaba. Vseeno pa ne takšna, da je ne bi bilo potrebno vsaj od 15. stoletja naprej nenehno oplemenitevati, olepšavati, spreminjati. Seveda ravno toliko, da je bila bleščeča genealogija poslušalcem še verjetna, po drugi strani pa nepreverljiva. Pri iskanju (navidezne) resničnosti je potrebno slediti drobnim ostankom v mlajših genealoških zapisih in sodobnih ilustrativnih virih, saj primarni viri takih namigov ne vsebujejo.

Med prvimi je nekaj genealoških podatkov o Svibenskih zapisal Wolfgang Lazius v leta 1537 prvič tiskanem, nato pa večkrat ponatisnjenem in do 18. stoletja zelo vplivnem delu o evropskem plemstvu »De gentium aliquot migrationibus libri XII«.¹ Šlo je za standardiziran kratek opis njihove posesti in usode po preselitvi v Gornjo Avstrijo in Štajersko. Lazius je menil, da so Svibenski podedovali po grofih Mariborskih (sic!), gospodih iz »Troje«, Planine in Polhovega Gradca, mesto Maribor ter gradove in gospostva Kostanjevica, Trebnje, »Troja«, Planina in Polhov Gradec. V resnici so v 14. stoletju za kratek čas res imeli Maribor in Kostanjevico, vendar pa le Trebnje in Planino kot sorodniki izumrlih gospodov. Lazius do tu ni povedal nič pretresljivo novega in obenem resničnega. Preseneča pa nas dvoje. Prvič, pripisani status imetnikov Maribora – »grofje«. Kot da je mislil na podravskega mejnega grofa Bernarda Spanheimskega († 1147) ali

¹ Tu citiram izdajo iz leta 1572: Lazius 1572, VI, 246: *Domini a' Scherppffenberg, qui late patentem quondam in Dravi ripa ulteriori ditionem habebant extinctisque comitibus a Marchburg, dominis a Troia, Montparys & Billigracz, cognatis nimirum & proximo sanguine iunctis, Marchburgum civitatem, Landtrost, Treuen, Troiam, Montparys & Billigracz, arces ac dominia amplissima, alia pleraque possidebant tam potentes, ut Carinthiae principes, Austriaeque duces ad arma provocare non veriti sint a quibus in ordinem redacti, & cum feudorum iura per hanc contumaciam amisissent, ab his translati sunt in Styriam superiorem, atque Austriam supra Anisum amnem, ubi tenent ad huc Hohenwang, Rotengruob, Spilbergh & Ort in lacu Trunae, vulgo Gmindnersee. Supersunt ad huc, ac vulgo depravato vocabulo, domino a Schafftenberg cognominantur. Z malenkostnimi spremembami je bilo delo ponovno tiskano še pozneje, npr. leta 1600 (o Svibenskih v VI. knjigi, str. 196).*

njegovega dediča mejnega grofa Otakarja III. († 1164). Oba sta bila (mejna) grofa, lastnika mariborskega ozemlja, eden od obeh je bil tudi ustanovitelj mestne naselbine. Svibenski v resnici niso po obeh grofih ničesar dedovali, kvečjemu odškrunili del laškega gospostva na Savinjskem, kar pa Lazius ni mogel vedeti. Morda je Lazius izhajal iz domneve, da so bili Svibenski nasledniki grofa Bernarda na vseh omenjenih gradovih ali pa je celo enačil obe družini! Drugič, ker so bili Svibenski v prvi vrsti izhajali iz Puchsov, se je potrebno spomniti na Hemo, ženo grofa Wolfrada II. iz *Trebenj* (Treffen) na Koroškem, ki je bila sestra bratov s Puchsa! Je Lazius nekaj slišal, vedel in namigoval o tej povezavi in koroškem trebenjskem lastništvu? Toda to gospostvo je v resnici že pred koncem 12. stoletja prešlo v roke oglejskega patriarha. Kljub napakam, ki so izhajale iz Laziusovega nepoznavanja posestne zgodovine, njegova trditev posredno »dokazuje« odvisnost prvih Svibenčanov od grofa Bernarda, člana rodu lastnikov skoraj vseh navedenih gradov.²

V naslednem stavku je Lazius opozoril na nekakšno svibensko posebnost – uporništvo proti koroškim in avstrijskim vojvodom, ki so jih končno le pacificirali. Tu je mislil na upor Viljema II. Svibenskega proti koroškemu vojvodu Majnhardu ter Viljema V. proti Habsburžanom leta 1389 (okupacija Svibnega). Zaradi zadnjega so po učenjakovih besedah izgubili fevde in se odselili na Štajersko in v Gornjo Avstrijo, kjer so potem posedovali gradove Hohenwang, Rotengrub, Spielberg in Ort na (otočku) na Traunskem jezeru pri Gmündu. Odtlej naj bi se popačeno imenovali »gospodje Schafftenbergi« (v drugi Laziusovi izdaji iz leta 1600: *Schatenberg*). Tudi to ne drži, saj so Svibenski obdržali staro ime vse do izumrtja v 19. stoletju.³ Laziusov ohlapen oris razvoja Svibenskih je torej še najresničnejši v odlomku, ki govori o uporništvu rodbine, pri genezi posestne topografije pa je nezanesljiv. Tega mu ne gre očitati, saj je bil odvisen predvsem od skromnih podatkov, ki jih ni dobil od Svibenskih, pač pa od piscev koroške in štajerske provenience. O tem priča Laziusov izbor desetih Svibenčanov, katerih življenjske dosežke je skiciral v nekaj besedah. Na prvem mestu je navedel Viljema (II.). Hugo naj bi dobil gospostvo Planina po dedu Henriku, njegova hči Ana pa se je poročila s Koroščem Petrom Liemberskim. Rudolf naj bi posedoval grad Rekštanj (*Runkenstein*), za njim pa Kolo(man), ki je Rekštanj in Prežek menda dobil od Janža Liechtensteinskega. Rudolf je v dvoboju podlegel Frideriku Čreteškemu.⁴ Zares je leta 1378 Čretežan premaganega Rudolfa izročil milosti deželnega kneza, istega leta pa se je Viljem VI. na Dunaju boril z Janžem z Waldburga, kar je zapisal tudi Lazius.⁵ Menil je, da se je bojeval pravzaprav (oče) Viljem (V.), ki naj bi zato padel v nemilost pri vojvodi Leopoldu. Ta naj bi ga imel priprtega v Mariboru in na Dunaju, nato naj bi grofa Friderik Ortenburški in Herman I. Celjski zanj izprosila izpustitev. Viljem naj bi vseeno izgubil vso posest, ostalo mu je le oskrbništvu in glavarstvu nad Mariborom. Liechtensteinski je v resnici že leta 1377 podlegel v fajdi proti Rudolfu Svibenskemu in Janžu Kunšperškemu.⁶ Po Laziusu prva, šele ok. leta 1400 na območje Aniže (Enns) odseljena Svibenska sta bila Viljem in Burkhard, kar je daleč od resnice.⁷ Kar polovica pri njem omenjenih Svibenčanov je sodila v obdobje po odselitvi v Gornjo Avstrijo (Burkhard, Bernard, Janez, Evstahij,

² Gl. poglavje Pradedova zgodba.

³ Tudi Wiguleus Hund von Sulzmoos je že leta 1582 pri omembi Janža I., passavskega škofa (1381-1387), zapisal, da je njegovo ime (*baro de Scherffenberg*) *hodie paulum mutata voce Schafftenberg vocant* (Hund 1582). Ta imenska deformacija se je ohranjala še v mnogih zgodnjenovoveških genealoških in heraldičnih delih (gl. Siebmacher 1605, sl. 27: *Schäfftenberg*).

⁴ Mnogo kasneje je Karl Prenner, ki je povzel starejše genealoge, zapisal, da je bil Rudolf premagan in je zato moral zapustiti habsburške dežele (Prenner 1840, 170).

⁵ Gl. poglavje Zadnja pokončna moža.

⁶ Kos 1994/2, 118-120.

⁷ Gl. poglavje Nova domovina.

Wolfgang). Zato je mogoče domnevati, da mu starejši Svibenčani niso bili znani in jih novoveška rodbinska tradicija štajerskih in avstrijskih Schärffenbergov ni več poudarjala. Pač pa je v 16. stoletju v rodbini še vedno vladala tradicija o brezkompromisni bojevitosti Schärffenbergov, celo proti deželnemu gospodu. Protestantska usmerjenosti gornjeavstrijskega in štajerskega plemstva je še dodatno podpihovala mit o »dednem« uporništvu proti (katoliškim) Habsburžanom, čeprav kar sto ali dvesto let pred Luthrom.

Novoveška vpetost Svibenskih/Schärffenbergov v avstrijsko in gornještajersko deželno zgodovino ter lažja dostopnost podatkov sta nekatere mlajše historiografe nato usmerila le v orise mlajše genealogije rodbine: npr. benediktinskega patra s Švabskega Gabriela Bucelina v štirih zvezkih vsega po malem obsegajoča zgodovina nemških škofij »Germania topo-chrono-stemmato-graphica« iz let 1655-1678 (ponatis tudi iz leta 1699⁸), ali delo jezuita in graškega profesorja Marka Hansiza »Germania sacra I.« iz leta 1727, ki se je pri opisu škofovanja Janža I. Schärffenbergškega izrecno oprl na Laziusov zapis.⁹ Ti zapisi za nas niso pretirano uporabni.

V 16. in 17. stoletju so začele vsepovsod nastajati tudi posebne genealoške študije, posvečene tudi plemiškim rodbinam srednjega razreda. Največkrat po naročilu in zato s tendencioznimi legendarnimi vstavki. Prva znana posebna genealogija Svibenskih v nemškem jeziku je prišla leta 1646 izpod peresa Valentina Preuenhueberja oz. njegovega istoimenskega sina, saj je oče umrl že leta 1642. Genealogija, ki je nastala najbrž po naročilu, je bila natisnjena šele leta 1871, ko jo je v genealoško-heraldičnem časopisu Adler s komentarji v opombah in po lastnih zagotovilih neokrnjeno objavil Egon Gaston von Pettenegg.¹⁰ Preuenhueber st. je bil protestant in najpomembnejši meščansko-mestni historiograf v Avstriji v 17. stoletju. Bil je kronist mesta Steyr, od leta 1607 pa uradnik v mestni upravi. Bil je tudi avtor dela »Annales Styrenses«, natisnjene šele leta 1740,¹¹ in drugih spisov, posvečenih mestni zgodovini. Po letu 1637 je napisal še nekaj genealogij plemiških rodbin kot del nedokončanega projekta o genealogiji celotnega gornjeavstrijskega plemstva. Preuenhueber se je uspel na trenutke izogniti baročnemu fantaziranju, predvsem zato, ker je največjo pozornost posvetil zgodovini novoveških Schärffenbergov/Svibenskih po letu 1400. Za starejšo genealogijo se je kljub molku o izvoru svojih glavnih virov (večina listin iz obdobja do ok. leta 1400 so Svibenski po običaju morali predati skupaj s prodanimi gospostvi novim posestnikom) oprl na Laziusa, verjetno pa tudi na Joba Ennenckla in Reicharta Streina von Schwarzenau. Njegova dela so postala glavni vir mlajšim genealogijam drugih rodbin, ki so nastajale v habsburških deželah v 17. in 18. stoletju. Šele Preuenhueberjevi namigi o davnem izvoru so omogočili številnim piscem bolj ali manj neupravičeno fantaziranje. Svibenska genealogija je postala vzorčni primer, kako so stare legende, povezane tudi s stvarnimi dejstvi (imeneslovje, izpovednost grbov itd.) zamirale, ponovno vzplamtele, izginjale, nadomestile pa so jih nove, času in modi ustreznejše.

⁸ Bucelinus 1699, IV, 153. O njem gl. Coreth 1950, 115-116.

⁹ Hansiz 1727, 480 je ob tem površno zapisal, da je grad Svibno stal *in ulteriore Dravi*. Hansiz je študiral v Italiji, kjer je spoznal znane zgodovinarje Muratorija, Maffeia idr. (Coreth 1950, 80, 116-117).

¹⁰ Naslov: »Genealogia des uralten Löbl. Herrngeschlechtes der Herrn v. Scherffenberg auf Hohenwang und Spilberg, durch Valentinum Preuenhueber zusammengetragen anno 1646« (=Preuenhueber 1646, za obdobje do leta 1400 na straneh 107-109 in 127). Hugo Hebenstreit je navedel Preuenhueberjevo genealoško zbirko »Collectanea genealogica« (Hs. 30) v Gornjeavstrijskem deželnem arhivu v Linzu, fond Schlüsselberger Archiv (Hebenstreit 1966, 165, op. 1; Hebenstreit 1972, 1/I, 1 sl.). Najbrž pa je uporabljal tudi Streinov rokopis Hs. 5/17, ki omenja nekaj avstrijskih Svibenčanov/Schärffenbergov od 15. do 17. stoletja (OÖLA SA Hs. 5/17, pg. 91-92), ter rokopis Joba Hartmana Ennenckla »Collectanea Genealogica I-II«; z mnogimi imeni, izpisanimi iz originalnih listin od 13. do 16. stoletja (Ennenckl I, II).

¹¹ Preuenhueber 1740: na 3. strani omenja avtorje, iz katerih je črpal za svoje anale, mdr. tudi Richarda Streina. O njegovem delu gl. Coreth 1950, 131-133.

¹² Zeiller 1632, 191 (cap. 8, lib. I).

Že v prvem stavku je Preuenhueber brez zadržkov zatrdil, da Svibenski izvirajo iz rodu nekdanjih kraljev Bosne: o kraljevskem izvoru pa naj bi pričala krona v svibenskem grbu. Z omenjanjem Bosne je uveljavil neko starejšo intrigo, ki je med genealogi nato živela do 19. stoletja. Šlo je za necitiranega Martina Zeillerja, ki je leta 1632 v svojem delu »Itinerarij Nemčije« pri opisu gradu Spielberg na Donavi povzel Laziusa in še omenil, da naj bi bili Svibenski kraljevskega izvora. Zeiller je priznal, da o tem ni mogel najti zanesljive vesti, razen da mu je je bilo *rečeno*, da izhajajo iz rodu bosenskih kraljev.¹² Zeiller kraljevskega izvora ni mogel najti pri Laziusu, pač pa je očitno povzel govornice, ki so pričale o tem, da so Schärffenberški/Svibenski v 17. stoletju negovali neko srednjeveško izročilo. Od kod je prišlo in kdaj je nastalo? V »neki« stari knjigi, mislil je na enega od rokopisov »Kronike koncila v Konstanci« (1414-1418) Ulricha von Richentala iz leta 1483, je Preuenhueber videl grba in napisal »Rex Scherffenberg« in »Rex Britanniae«. Preuenhueber pa *sam* kljub temu ni potegnil pričakovanega zaključka – da so bili Svibenski »dokazano« kraljevskega rodu. Pač pa je lakonično ugotovil, da je rod zelo star, da je imel nekoč sedež na kranjskem gradu Svibno, ki pa mu ga je deželni knez odvzel. Grad je bil potem požgan, v njegovem času pa že opuščen. V grajski kapeli in cerkvi naj bi se še pred nekaj leti dalo videti precej svibenskih epitafov in grbov. Opis je ustrezal tedanjemu stanju in ga je nekaj desetletij pozneje potrdil Valvasor. Nato je Preuenhueber z Laziusovo pomočjo navedel že omenjena svibenska gospostva na Kranjskem in Spodnjem Štajerskem. Pettenege je v opombi navedel Laziusov odlomek ter mlajši Schönlebnov odlomek iz »Gallenberške genealogije« (gl. nadaljevanje). Tu lahko zaključimo, da sta v najkasneje v 16. stoletju v javnosti krožili vsaj dve genealoški teoriji o izvoru Svibenskih: Laziusova, ki je izhajala iz psevdospanheimske, in »kraljevska«, ki je temeljila na konstanški kroniki. Ta druga pa je izdatno vplivala na samo rodbino in tudi na mlajše avtorje, ker je izhajala iz heraldičnih osnov.

Preuenhueber je nasprotoval starejšim mnenjem, da naj bi postali Svibenski člani avstrijskega gosposkega stanu že leta 1269 in je njihovo selitev prestavil v stvarnejši čas ok. leta 1350. Večjo pozornost je avtor posvetil uporu Viljema Svibenskega proti koroškemu vojvodu Majnhardu, njegovim sinovom in avstrijsko-štajerskemu vojvodu Albrehtu. Za to je uporabil Laziusa in delno tudi mlajše pisce, npr. Nizozemca Gerarda Rooja, bibliotekarja nadvojvode Ferdinanda Tirolskega (1529-1595) in vodje umetniške zbirke v gradu Ambras. Roo je uporabljal stare kronike avtorjev Johannesa Aventinusa, Thomasa Ebendorferja, Ladislava Suntheima, toda ne tudi Laziusa. Zato je Viljema oz. Svibenske omenil le na dveh mestih v sklopu upora v letih 1291-1293, ko naj bi se voditelji zarote zbrali pri Trebenseeju pri Tullnu. Med njimi naj bi bil tudi Viljem ter npr. še dva, ki jih je Roo zmotno imel za Kranjca: Oto Weißeneški in grof Ulrik Vovbrški. Zarotniki so nameravali ubiti vojvodo Albrehta in njegove Švabe ter ustoličiti češkega kralja.¹³ Očitno so nekateri od piscev skupaj s Preuenhueberjem glede na detajlirano pripoved o uporu leta 1293 morda celo poznali delčke Otakarjeve rimane kronike. Zanesljivo pa je kroniko uporabljal Lazius, ki jo je v delu »Commentarium in genealogiam austriacam libri duo« iz leta 1564 navedel kot vir za opis Viljemove smrti na Wallersbergu.¹⁴ Pravo genealogijo je Preuenhueber začel šele s potomci Viljema II., čigar smrt je postavil v čas po letu 1297. Na tem mestu ne bom analiziral oseb, ki jih navaja genealogija, pač pa le nekaj ključnih nepravilnosti, ki kažejo na skromnost Preuenhueberjevih virov za čas do leta 1400. Gre za to, da kranjsko obdobje novoveških Schärffenberških ni več zanimalo oz. za to obdobje niso več posedovali primarnih

¹³ Roo 1592, 46, 59; Roo 1621, 46, 56. O Rooju kot historiografu gl. Coreth 1950, 33, 50, 156.

¹⁴ Lazius 1564, 233.

¹⁵ Gl. poglavje Čas konkurence.

Zemljevid Gerarda Mercatorja iz leta 1589: »Forum Iulium, Karstia, Histria et Windorum Marchia« (iz: Bohinec 1969, št. 3)

virov. Zato je Preuenhueber opis srednjeveškega obdobja zasnoval tako, da predstavlja le osnovo vzpona in ugleda avstrijsko-štajerskih Schärffenberških. V bistvu je v celoti izčrpal Laziusove omembe in jim dodal nekaj spremenjenih dejstev, najdenih v »starih kronikah«. V tem delu genealogije zato ne najdemo nobene nove legendarnosti. Viljem naj bi imel za ženo hčerko Henrika Planinskega, z njo pa otroke Henrika Mariborsko-Kostanjeviškega (1280), Huga iz »Troje« in Kostanjevice, Ulrika in Kolina (Kolona). To je v osnovi napačna konstelacija: prvič: Henrik (Svibensko-)Planinski je bil v resnici Svibenčan (IV.) in Viljem bi bil po Preuenhueberjevi umestitvi njegov bratranec, njegova hči pa zaradi pretesne sorodstvene vezi ne bi mogla postati Viljemova žena. Drugič, noben Henrik Planinski ni nikdar posedoval Maribora. Kostanjevico so Svibenski (Hugo I.) dobili šele leta 1324 kot varuhi gradu od kranjskega deželnega zakupnika koroškega vojvode Henrika.¹⁵ Četrto, »Trojo« je Preuenhueber enačil z rudarsko Idrijo, z drugim imenom *Craingebürg*, čeprav je začel rudnik živega srebra delovati šele konec 15. stoletja. Resnici na ljubo take onomastične napake ni pred njim niti za njim storil nihče drug, niti Lazius, ki je Trojo na svojem zemljevidu »Goritiae, Karstii, Chaczeolae, Carniolae, Histriae et Windorum Marchae descriptio« iz leta 1561 in ponatisnjeno v Orteliusovem atlasu iz leta 1570, s topografskim znakom za grad (sic!) in imenom *Troia*, postavil tja, kamor je fonetično sodila – na Trojane. Ni pa več poznal starega gradu Svibno, pač pa graščino *Scherfenstein* (Selo), ki so jo na Gradcu med Žebnikom in Svibnim pozidali šele sredi 17. stoletja.¹⁶

Od Preuenhueberjevih Svibenčanov naj bi imel potomce le Hugo: po imenih gre za resnične Svibenčan(k)e (Rudolf, Hartnid, Jurij, Ana), le da v napačnih razmerjih. Jurij naj bi bil celo poročen s »Kunigundo Svibensko«. V resnici je bila Kunigunda po rodu iz vrst vitezov iz Maribora. V naslednji generaciji je po Preuenhueberju prišlo do selitve

¹⁶ Ortelius 1570; Bohinec 1969, št. 4. Za dvorec Selo gl. Jakič 1997, 296. Antična Troja je imela od 7.-8. stoletja posebno mesto pri poudarjanju sage o izvoru Frankov. Z mitom so Francozi v času križarskih vojn celo legitimirali politične aspiracije po Aziji. Trojansko

v Gornjo Avstrijo in na Štajersko, ki naj bi jo povzročilo upornišтво in nasilnost Viljema (V.). Tega je imel vojvoda Ernest dolgo zaprtega in mu je po izpustitvi odvzel vso posest na Kranjskem. V resnici se je na Avstrijsko preselil že Rudolf III. kmalu po letu 1350, Viljem pa je umrl leta 1397, torej še pred nastopom vladanja vojvode Ernsta leta 1402.¹⁷ Nato se Preuenhueberjeva zgodba z Laziusovo pomočjo, najbrž pa tudi s pomočjo družinske

Zemljevid Nicolasa Sanson D'Abeville iz leta 1657: »Hertzogthümer Steyer, Kärnten, Krain etc.« (iz: Bohinec 1969, št. 5)

poreklo so v 15. stoletju še posebej poudarjali v sporih z Angleži (geslo »Trojanerabstammung der Franken« avtorja Ph. Contamineja v: LexM 8, 1041). Mit je bil zaradi ljudske podobnosti zanimiv tudi nemškemu piscem za nemško vojvodino Frankovsko v t. i. »origo gentis« (geslo »Trojadichtung, V. Deutsche literatur« E. Lienerta v LexM 8, 1039-1040; Anton 2000, 1 sl.). Zakaj je Preuenhueber Idrijo enačil z Laziusovo Trojo, čeprav je bil kraj vse do konca 15. stoletja, ko so tam našli živosrebrno rudo, nepomembna vas, ni jasno. V 14. stoletju je v kraju izstopal le gradič oglejskega patriarha. Grad Gewerkenegg je bil sezidan šele leta 1527 in bil do leta 1918 deželnoknežja posest (Jakič 1997, 137-138). V 15. in 16. stoletju pa so s tem antičnim imenom mislili tudi na Celje, saj so domačini ostankom antične Celeje po besedah Pavla Santonina konec 15. stoletja pravili »mala Troja« (Santonino, 88). Pač pa so se avtorji, tudi Lazius, že zavedali pomena antičnega Atransa, t.j. Trojan, ki so se v srednjeveških virih kot vas omenjale od leta 1229 kot *Troye, Troyn, Troyan*. Toda tam nikoli ni bilo nobenega gradu – najbližji je bil grad Kolovrat, približno 3 km v zračni črti proti jugu (Kos 1975, 648). Enako so npr. umestili Trojo na zemljevidu »Schlavoria, Croatiae, Carniae, Istriae, Bosniae finitimarumque regionum nova descriptio« iz let 1552 in 1565 tudi kartograf Augustinus Hirschvogel, ki je označil tudi grad *Schaffenberg* (Bohinec 1969, št. 6; tudi v: Ortelius 1570), Gerardus Mercator leta 1589 na zemljevidu »Forum Iulium, Karstia, Histria et Windorum Marchia« (Bohinec 1969, št. 3) in Nicolas Sanson D'Abeville na zemljevidu Hertzogthümer Steyer, Kärnten, Krain etc. iz leta 1657 (Bohinec 1969, št. 5). Morda je Lazius celo mislil na grad Treun (Draneč), ki je nastal na ozemlju, ki je bilo do srede 12. stoletja last grofa Bernarda. Pojavlja pa se še en problem: v visokem srednjem veku je bila »Troja« imenovana tudi posest Threuen severno od kraja Murau na Gornjem Štajerskem, kjer je še v letih 1150-1166 živel otakarski ministerial Liupold Troie (Troia) (UBSt 1, št. 287, 408, 412, 419, 495, 732. Pirchegger 1958, 3). Teoretično je možna celo lokalizacija ob jezeru Traunsee pri Gmündu v Gornji Avstriji, kjer so tudi imeli posest otakarski ministeriali.

¹⁷ Gl. poglavje Obračanje v genu.

kronike Schärffenbergov, ki je bila še leta 1928 v biblioteki heraldičnega društva Adler na Dunaju, a je obsegala le obdobje 1534-1648 (leta 1928 jo je objavil Hans von Bourcy¹⁸), prevesi v 15. stoletje in se začne odvijati na Štajerskem in v Gornji Avstriji. To pa nas več ne zanima – preveč resnična in dolgočasna je.

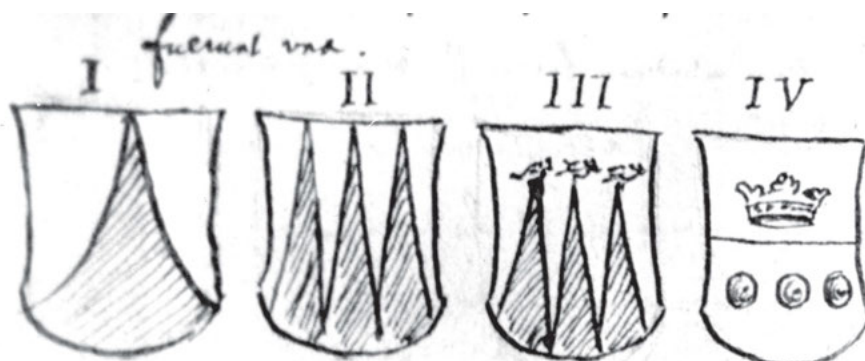
Za utemeljitev legendarnosti Svibenskih je bil najbolj zaslužen kranjski genealog in zgodovinar, ljubljanski dekan in ribniški nadduhovnik Janez Ludvik Schönleben; za promocijo njegovih zapisov pa njegov znanec Janez Vajkard Valvasor. Teoretično bi Schönleben do leta 1680 uspel preučiti Preuenhueberjevo genealogijo Svibenskih, saj je nekaj glavnih prvin ohranil in jih razširil, večidel pa je tako kot Preuenhueber povzemal po Laziusu in še nekaterih manj pomembnih nemških piscih. Težko je verjeti, da bi mu Schärffenbergi odstopili izvod svoje kronike. Nenazadnje bi obe gotovo citiral pri svojih objavah, tako kot tiste, ki jih je videl in uporabil. Rokopis Preuenhueberjeve genealogije, kakor tudi ne novoveška Schärffenbergška kronika, Kranjcu torej nista bili poznani. Nenazadnje je celo Valvasor opozarjal, da je bil Schönleben predvsem kabinetni raziskovalec, ki svojih domnev ni preverjal na terenu in je bil odvisen od tistega, kar mu je prišlo v roke – kot je Schönleben sam priznal, predvsem iz kranjskih samostanskih in mestnih arhivov.¹⁹ V 16. in 17. stoletju so imele nekatere veje Schärffenbergških politične in sorodstvene stike z nekaterimi starimi kranjskimi plemiškimi rodovi. Kako intenzivni so bili ti stiki in ali bi jih uspel Schönleben izrabiti za informiranje o starih Svibenskih, ni mogoče ugotoviti. Razpoložljive podatke pa je nadgradil do meja razuma, delno pa jih je prestopil in se podal v paralelne svetove. Tako je Schönleben najzgodnjšo svibensko genealogijo leta 1680 prvi sistematično postavil na spektakularnejšo raven; povsem drugačno od skromnih Laziusevih, Roojevih, Streinovih in Preuenhueberjevih poskusov. Takšno, ki je bila povšeči po slavi hlepečim baročnim plemičem. Takšno, ki je izvor rodbin postavljala vsaj onkraj prvega milenija, če je bila že antika preveč oddaljena.

Osrednje Schönlebnovo delo za najstarejšo genealogijo Svibenskih je bilo posvečeno neki drugi stari kranjski rodbini – Gallenbergom. Iz dela »Genealogija Gallenbergov« iz leta 1680, ki je imelo za osnovo rokopis genealogije iz leta 1664 ter deset let mlajšega dela »Dodatek k kranjskim analom«, v katerem je predstavil rodovnike in izvor večine kranjskega plemstva,²⁰ je povzel opis gradov Svibno in Osterberg tudi Valvasor v »Slavi vojvodine Kranjske« leta 1689. Bralca naslednjih vrstic, ki pozna osnovna dejstva slovenske zgodovine 10. in 11. stoletja, ni potrebno posebej opozoriti, da pogosto nič ni tako, kot je (bilo) zapisano, »da je bilo nekoč«. Takole je začel Schönleben v začetku genealoškega dela latinsko pisane gallenbergške genealogije, Valvasor pa je odlomke prevedel v nemščino: »Arnulf, ki izhaja iz rodu frankovskih vojvod, a je njegova vrsta večine (prednikov) težko določljiva, je bil okoli leta 928 ali še prej z drugimi plemenitimi vitezi poklican k obrambi meja rimskega cesarstva; potem se je naselil v Slovenski marki in spodnji Kranjski, kjer je na nadvse visokem hribu, nedaleč od bregov Save, pozidal grad Schärffenberg«, katerega ruševine se vidijo še danes.« Valvasor sam je po citatu nadaljeval, da so se ti »grofje Schärffenbergški« nato delili v različne linije, od katerih so ena grofje in gospodje Gallenbergi. Med grofi Schärffenbergški je bil, povzema Valvasor, celo bolgarski kralj. Nato najstarejšo zgodovino Schärffenbergško-Svibenskih, za katero je imel na razpolago Schönlebna in Christalnick-Megiserjevo »Koroško kroniko«, zaključil

¹⁸ Bourcy 1928, 297-305.

¹⁹ O Schönlebnovem genealoškem delu gl. Coreth 1950, 37-38, 152-153.

²⁰ »Genealogia illustrisimae familiae sac. rom. imp. comitum de Gallenberg« (Labaci 1680) = Schönleben 1680/1. »Appendix ad Annales et Chronologiam Carniolae sive genealogica« (= Schönleben 1674). Poleg teh je Schönleben sestavil tudi genealogije Ursinijev (1680), Turjačanov in Attemsov (1681).

Prima insignia videtur esse ab ipsa origine illustrissima profana ornamentum et matrix veterum, simpliciter ipsa sua simplicitate uelut: et his hodie videtur Domini de Gallenberg, licet in quibusdam

Fol. 2r z domnevnimi grbi Gallenbergov oz. Svibenskih iz dela: Joannes Ludovici Schönleben, Genealogia illustrissimae Familiae Dominorum á Gallenberg iz leta 1664 (ARS ZR, sign. R 49; foto: Dušan Kos)

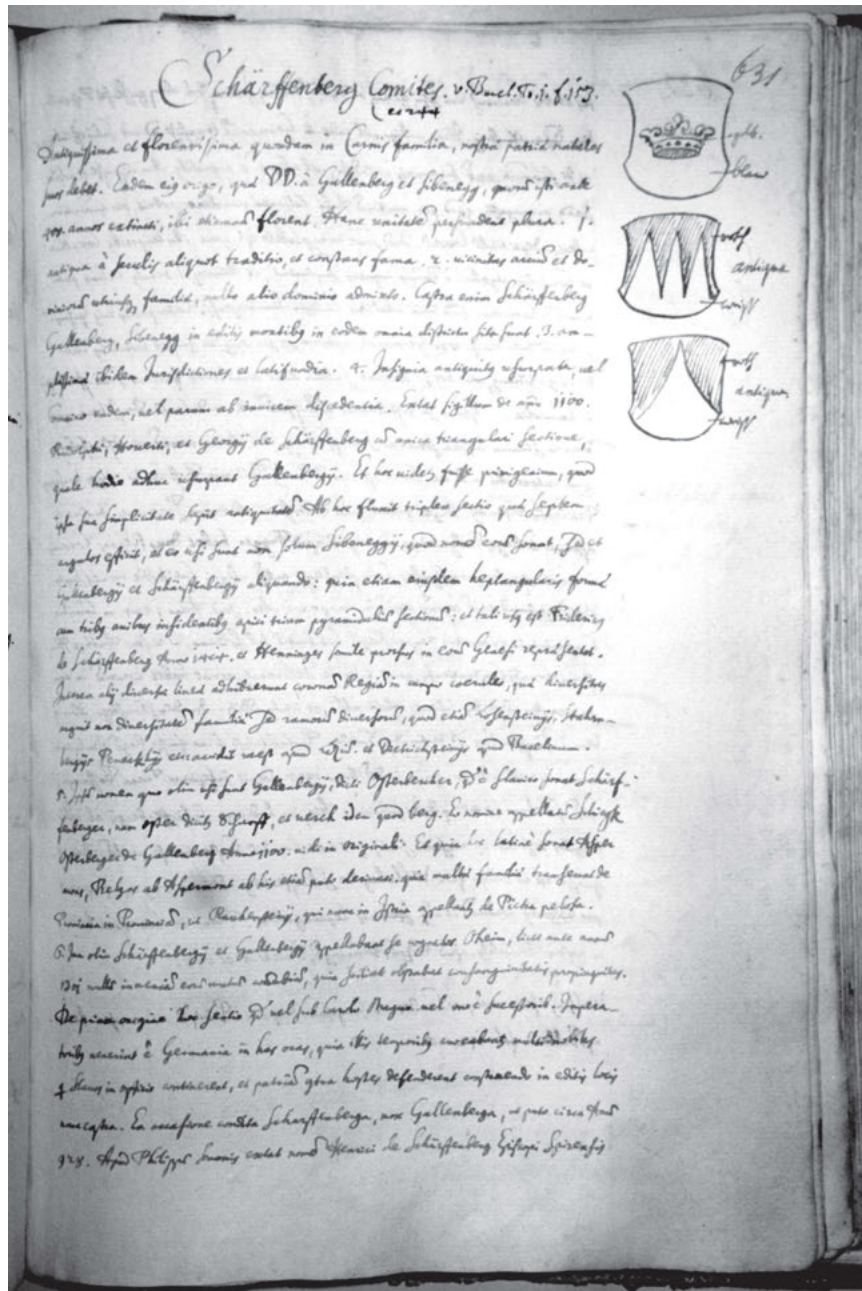
z enostavno ugotovitvijo, da so imeli grofje (sic!) svibenski grad in gospostvo še dolgo v posesti in da so bili zelo mogočni. Pripoved nato preide na legendo o Viljemovem prstanu. Njeno ozadje je Valvasor povzel po Christalnicks-Megiserju.²¹

To je bil povzetek začetka mnogo izčrpnjšelega Schönlebnovega meditiranja, ki je Arnulfove potomce razvrstil takole²²: Arnulfov sin je bil Ortolf I. Schärffenberški, grof v Slovenski marki. Deloval je ok. leta 960, žena nepoznana, otroka: 1. Oto Schärffenberški, grof v Marki – deloval ok. leta 990, začetnik linije Svibenskih; 2. Ortolf II., umrl ok. leta 980, ustanovitelj osterberške linije in graditelj gradu Osterberg ob sotočju Save in Ljubljane; deloval ok. leta 1015, umrl ok. leta 1030. Po slovensko so se nasledniki na Osterbergu imenovali *Ostervercher*, kar ustreza nemškemu »Schärffenberger«. Njegov sin je bil Ortolf III. Schärffenberški, »po slovensko« imenovan *Ostrivercher*, njegovi daljni potomci pa so se še v 13. stoletju imenovali po Osterbergu. Dejaven naj bi bil ok. leta 1040, ko je zgradil grad Gallenberg (Gamberk), po katerem se je imenovala njegova

²¹ Schönleben 1680/1, 11: *Arnulphus e Ducibus Franconiae oriundus, incertum qua maiorum serie, circa annum 928. vel citius, evocatus cum pluribus aliis nobilibus ad tutandos limites Romani Imperii, consedit in Marcha Vindorum & Carniolia inferiore, ubi arcem Schärffenbergam condidit in altissimo monte non procul a Savi ripa, cujus rudera etiamnum conspiciuntur.* (= Valvasor 1689, XI, 500). Nekoliko poenostavljen zapis o naselitvi Svibenskih je tudi v Schönlebnovem delu »Carniolia antiqua et nova« iz istega leta (= Schönleben 1680/2) na str. 490-491, kjer je opisana obramba in vojne cesarja Henrika II. leta 928. Cesar naj bi poslal na jugovzhodne meje mnogo plemstva iz Frankovskega, Alemanije in Saške, ki so se tam naselili in postavili gradove: *Hinc puto his ipsis temporibus conditam arcem Schärffenbergam prope Savi ripam in Carniolia inferiori, a qua nomenclaturam acceperunt Schärffenbergii, nec multo post aucta familia Osterbergam & Gallenbergam, quarum ista adhuc extat, illius solum ruinae monstrantur ad eandem Savi ripam, sive potius ad confluentes Labaci & Savi.*

²² Gl. genealoško deblo Svibenskih, napravljeno po Schönlebnovi genealogiji Gallenbergov.

veja; umrl je najbrž leta 1065. Sin Oto I. Gallenberški se je že imenoval »Osterberger (t.j. Ostrovrhar) z Gallenberga«, prvič pa je navedena tudi njegova žena Ana z Ehrenfelsa. Oto naj bi se leta 1074 celo podpisal (sic!) na neko listino. V nadaljevanju je Schönleben

Fol. 631 iz dela: Joannes Ludovici Schönleben, Appendix ad Annales et Chronologiam Carniolae sive genealogica iz leta 1674 (ARS ZR, sign. I/42; foto: Dušan Kos)

²³ Schönleben 1680/1, 11-12.

upošteval le še Gallenberge, do 13. stoletja z zvečine izmišljenimi podatki.²³ Valvasor je Schönlebnovo genealogijo zato izdatneje uporabil kar v opisu gradu Osterberg, kjer je ponovil, da naj bi grad pozidal neki gospod Schärffenberg ok. leta 1015 in ga poimenoval *Sosterberg*.²⁴ Pri opisu gradu Gamberk (Gallenberg) je Schönlebnovo delo spet uporabil za kratko trditev, da je grad leta 1040 zgradil Ortolf III. Schärffenberški, ki so ga »Slovenci« imenovali »Ostrivercher«. Tako naj bi se imenoval tudi prvi Gallenberžan, Oto I.²⁵

Osnovna Schönlebnova teza je torej bila: Osterbergerji so v resnici Svibenski z Gallenberga. Če dobesedno prevedemo ime Schärffenberg v slovenščino, mimogrede – vprašanje je, če so to Svibenski sploh počeli – res dobimo slovensko ime »Ostri vrh« ali celo »Ostra gora«.²⁶ Oseba s takim imenom, ki se na zahtevo samovšečne neveste poda v Bosno bojevati s Turki, od koder pripelje pašino sestro, nastopa v glavni moški vlogi v vsakemu kolikor toliko razgledanemu Slovencu znani Prešernovi romanci »Turjaška Rozamunda«. Ostrovrhar je Prešernu pomenil Svibenčana iz schönlebensko-valvasorske tradicije (»Schärffengerja«), saj je pesnik nedvomno poznal vsaj Valvasorjevo delo.²⁷ Nenazadnje je v drugi romanci po Valvasorju priredil tudi zgodbo o Urški in povodnem možu. Morda je pesnik poznal celo Pezovo izdajo Otokarjeve rimane kronike,²⁸ vsekakor pa še romantični Schlechterjevi in Budikovi baladi.²⁹ Še v 19. stoletju pa so pri »Ostrovrharjih« ljudje merili tudi na Osterbergerje z istoimenskega gradu na vzhodnem obrobju Ljubljanske kotline nad Sostrim. Prvi del imena tega gradu je Schönleben enačil s slovensko besedo, drugi del pa prevedel. Tako je dobil slovenski prevod nemškega imena »Schärffenberg«. To se mu ni zdelo napačno, saj je (pravilno) omenjal slovanski značaj Kranjske vse od 6. stoletja naprej in zato domneval, da so Svibenski enostavno prevzeli slovansko ime. Po njegovem so se prišleki v tujejezično okolje pogosto prilagajali okolici tudi z imeni, kar je podkrepil s preimenovanji nemškega plemstva, ki se je preselilo v Italijo (»Hohenembs« v Attems).³⁰ Valvasor pa je ime Osterberg spravljal v zvezo z imenom vasi Sostro, ker naj bi »Sosterberg« sčasoma izgubil prvo črko. Polihistor je na eni od upodobitev Svibnega pravilno in povsem drugače poslovenil Scharfenberg – v *Sviben*. Tu se torej ni naslonil na Schönlebna, pač pa na tisto, kar je od domačinov slišal na kraju samem.

Preprosto in napačno razlago imena Osterberg so nekateri starejši slovenski onomastiki podpirali še v 19. in 20. stoletju. Kombinacija slovenskega pridevnika in prevoda drugega dela imena (-berg), ki sta je bila sposobna večjezična Schönleben in Valvasor, je bila v 17. stoletju mogoča. Ni pa bila domača resničnim graditeljem Osterberga v 12. stoletju. Prav tako neverjetna je misel, da naj bi ti grad najprej imenovali »Ostri vrh«, saj je prisebnejši Valvasor npr. zgolj *Scharffenberg* prevedel v *Ostervercho*.³¹ Imena najstarejših gradov na Slovenskem se namreč zvečine niso izpeljevala iz slovenskih toponimov, pač pa iz samostalnika v nemškem jeziku in mikroznačilnosti gradu (-berg, -stein, – fels, -eck, -wart, -au, -bach, -werd, -wart itd.). V resnici je ime »Osterberg« v visokem srednjem veku pomenilo »(najbolj) vzhodni grad«, v smislu njegove lege na

²⁴ Valvasor 1689, XI, 434 (= Schönleben 1680/1, 12). Gl. Grilc 1995, 14-15.

²⁵ Valvasor 1689, XI, 159.

²⁶ Tako (*Ostrohora*) so Čehi prevajali oz. imenovali grad Scharfberg na zahodnem Češkem že v srednjem veku (Pangerl 1872, 6, 522-523, posebej še str. 583 in 621).

²⁷ Gl. tudi Vuga 1990, 54.

²⁸ Pez 1745, passim.

²⁹ Schlechter 1833; Budik 1843.

³⁰ Schönleben 1680/1, 3-4.

³¹ Valvasor 1689, XI, 434. Gl. Grilc 1995, 14, 34.

robu ljubljanskega gospostva, ki so jih varovali ministeriali Spanheimov. Tako kot je npr. v 9. stoletju pomenil izraz »Marchia (terra, provincia) orientalis« Vzhodno krajino (marko) oz. poznejše jedro mejne grofije Avstrije. Osterberg je nadzoroval vzhodne meje spanheimskega ljubljanskega gospostva in prehode v ozko savsko dolino. Danes se imena tega gradu ne prevaja več, ne le zaradi nehistoričnosti slovenskega prevoda »vzhodni grad (hrib!)« ali celo »velikonočni grad (hrib)«, pač pa tudi zaradi morebitnih zamenjav z resničnim »Ostrim vrhom« – gradom Svibno.³²

Pri Prešernovem Ostrovharju je torej nominalno šlo za Svibenčana, vsebinsko oz. historično pa za Osterbergerja. Od ok. leta 1360 in vse do leta 1562, t.j. v času, na katerega se nanaša pesnikova romanca, je bila lastnica Osterberga namreč veja Gallenbergov, ki so bili resnično dejavni v protiturški obrambi ter bili vsaj v vojaških zadevah v stikih s Turjaškimi gospodi, pa tudi štajerskimi Schärffenbergi. Zadnji član, Jurij, je leta 1562 padel pri Bihaču v boju s Turki. Del osterberško-dolskega gospostva so dedovali Raspi, del pa glavna veja Gallenbergov. Tako je bilo vse do leta 1688, ko so jih Schönlebnova znanca grofa Danijel in Jurij Sigmund ter Janez Baltazar Rasp prodali oz. odstopili Erbergom (ti so bili lastniki do leta 1882).³³ Toda zadnji kranjski Svibenčani so zapustili Kranjsko že kmalu po letu 1397 in zato v 15. in 16. stoletju in niso bili dejavni v spopadih s Turki!

Ta napaka pri prevajanju Osterberga, ki je ne navajam le kot ilustracijo, ni bila avtohtonost romantičnega 19. stoletja. Ali je bila zgolj izmišljija 17. stoletja? Od 15. stoletja se je tudi med srednjim in celo nižjim plemstvom v Evropi vzbudilo živo zanimanje za lastnimi koreninami. Nastajale so plemiške, ne le vladarske biografije in genealogije.³⁴ Na Kranjskem je nastala npr. turjaška genealogija, z le malenkost manj nedokazljivimi podatki za najstarejšo zgodovino, kot so si svoj izvor predstavljali Gallenbergi. Ti se niso mogli izkazati s pisnimi dokazi o uglednem izvoru pred letom 1200, zato so v 16. stoletju spodbujali govorice o zvezi z mnogo starejšimi in uglednejšimi Svibenčani. Pri tem se niti niso motili, le da so zvezo potisnili pregloboko v preteklost (gl. nadaljevanje). Pri tem niso imeli nikakršne opore za frankovski izvor in natančno genealogijo. To so prepustili Schönlebnu, ki je korenine Gallenberško-Svibenskih iskal celo v času ok. leta 700, saj naj bi pripadali karolinškemu plemstvu.³⁵ Špekuliral je tudi z zgodovino Svibenskih in Gallenbergov v 11. in 12. stoletju. Pri tem ni postavil togih tez, pač pa »upravičene domneve«, ki jih je gradil na njemu logičnih izpeljavah splošnih dejstev. Po njegovem naj bi Svibenski po naselitvi na Kranjsko ok. leta 930 najprej zgradili grad Svibno, ne pa gradu Gallenberg. Od obeh mlajši je bil Osterberg. Zaradi razlik med vejami so te dobile predikate po imenih gradov.³⁶ Videli smo, da Lazius in njegovi zunajkranjski epigoni takšnega začetka svibenske genealogije niso poznali. Zaradi nepoznavanja Gallenbergov, slovenskega jezika in geografije tudi niso mogli Svibenskih onomastično in historično pripeljati v zvezo z Osterbergom in Gallenbergi. Korenine takšnega izvora Svibenskih in imenskega enačenja smemo zato iskati zgolj v namenoma skrivnostni genealogiji Gallenbergov, ki se je prvič ali vsaj prvič natančneje zapisala Schönlebnu. Tako detajliran izvor Gallenbergov pa je za seboj potegnil tudi štajersko-avstrijske Schärffengebge. S tem se je psevdobosensko-bolgarski in spanheimski »tradiciji« kot zadnja pridružila še gallenberška oz. frankovska.

Najprej se kaže ustaviti ob nekaterih minornih elementih Schönlebnovega orisa prvih

³² Kos 1994/1, 128-129.

³³ Schönleben 1680/1, 12. Gl. Kos 1994/1, 32; Grlic 1995, 16-20; Umek 1991, 12 sl.

³⁴ Gl. Melville 1987, 203 sl.

³⁵ Schönleben 1680/1, 6. To je povzel Valvasor (Valvasor 1689, XIV, 267).

³⁶ Schönleben 1680/1, 6-7.

Svibenskih. Za 10. in 11. stoletje je nelogično že »tradicionalno« osebno ime Svibenskih, po Schönlebnu – Ortolf. To je postalo na Bavarskem in v Avstriji priljubljeno šele v 12. stoletju, vrhunec pa doživelo v 13. in 14. stoletju.³⁷ Poleg tega v zgodnjem srednjem veku izvornih imen sploh še niso poznali, pač pa zaradi kognatskega pojmovanja rodu, ki je enakopravno zajemal tudi sorodstvo po materini in babičini strani (nem. Sippe), le osebna. Zato izvornih imen po posesti in gradovih celo za višje plemstvo v 10. in 11. stoletju sploh še ni bilo. Kako naj bi Schönleben Ortolfa sploh lahko identificiral kot Svibenčana? Srh vzbujajoče pa so tri nove Schönlebnove intrige o izvoru, ki se jih ni preprosto ni mogel kar izmisliti. Nanje so morali vplivati neko sprevrženo (gallenberško?) izročilo, obskurne omembe v nemški genealoški literaturi in celo resnična dejstva. Njegove teze se nam danes zde na prvi pogled povsem zgrešene. Po premisleku pa moramo priznati, da zaradi določenih analogij in resničnih zgodovinskih drobcev v ključnih elementih dopuščajo hipoteze, ki Schönlebna v posameznostih celo potrjujejo, vendar ne tudi dokazujejo. Njegova prva teza je heraldična in je osvetljena v nadaljevanju (poglavje Krona); drugi dve sta v medsebojni zvezi: prvi Svibenčan, Arnulf, naj bi bil iz rodu frankovskih vojvodov, bil naj bi branitelj meja Slovenske marke. Ob tem je Schönleben spretno povezal Slovensko marko z grofovskim nazivom Ortolfa I. in Ota I. Oprl se je pač na svoje vedenje o predzgodovini Kranjske in cesarstva.

Najstarejša zgodovina Savinjske marke (grofije) – ozemlja med Savinjo, Krko in Sotlo – je bila zares povezana z obrambo pred Madžari (Ogri) od 10. do 12. stoletja. To sta Schönleben in Valvasor dobro vedela in o tem izčrpno pisala. Le da sta Savinjsko marko iz 10. in 11. stoletja preimenovala v poznosrednjeveško upravno formacijo »Slovensko marko in spodnjo Kranjsko« (= Dolenjsko). V 9. in 10. stoletju so ozemlje ob spodnji Savinji nadzorovali mejni grofje, ki so jih tja pošiljali cesarji. Na upravljanem ozemlju so si ustvarili obširno rodbinsko posest. Eden takih je bil že omenjeni Waltun, ki naj bi leta 895 od kralja Arnulfa dobil obširna kraljevska posestva na Koroškem, Štajerskem in ob Savi (Krško, Rajhenburg).³⁸ Če bi se za hip odločili, da ima Schönlebna teza o izvoru Svibenskih in prvem Svibenčanu Arnulfu v osnovi resnične korenine, bi morali frankovskega Arnulfa, sicer nezakonskega sina kralja Karlmana in poznejšega cesarja, pozabiti, saj je umrl že leta 899. Toda ok. leta 928 je bil bavarsko-karantanski vojvoda neki drugi Arnulf (907-937) iz roda Liutpoldingov, ki ga je neka kronika povezala »z rodom cesarjev in kraljev«. Njegov predhodnik na bavarskem prestolu je bil res frankovski vojvoda Konrad I., kasnejši kralj (914-918), ki se je poročil z Arnulfovo materjo Kunigundo (vdovo po Arnulfovem očetu Luitpoldu). Čeprav naj legenda ne bi temeljila na konkretnih dejstvih, se ponuja povezava tega vojvode Arnulfa s prvim Svibenčanom. Po tej zgodbi bi Arnulf ali nek njemu podoben visoki gospod lahko prišel braniti meje države na cesarjev poziv. To je kot bavarsko-karantanski vojvoda tudi moral početi v vojvodinah, ki so jim bile priključene mejne grofije. Toda Arnulf je leta 914 pred očimom pobegnil k Madžarom. Njegov odnos do teh vsiljivcev je bil torej ravno nasproten od tistega v legendi in je bolj ustrezal vlogama Ditrika in Rudigerja iz poznejšega epa o Nibelungih. Leta 916 se je Arnulf vrnil na Bavarsko, pregnal Konradovega brata in zavladal na skoraj kraljevski način. Leta 926 je sklenil mir z Madžari in se z njimi *ni* bojeval. Bavarski in karantanski vojvoda je bil v letih 976-983 in 995-1004 še en član salijske dinastije, ki je nosil t. i. svibensko ime: Oto iz Wormsa (ded cesarja Konrada II. in praded Henrika II.), prav v času, v katerega je

³⁷ Bahlow 1990, 363.

³⁸ MDC 1, št. 3. Gl. Wolfram 1995, 100-102.

³⁹ Reindel 1981, 280-289; Fräss-Ehrfeld 1984, 100 sl.; Mertens 1992, 241 sl.; Brunner 1994, 146 sl.

Schönleben postavil za grofa v Savinjski marki Ota I. Svibenskega!³⁹ Potemtakem Schönlebova legenda v začetnem delu sploh ne govori o *povsem* izmišljenih stvareh, le nekaj imen je spremenjenih in postavljenih v napačni čas. Vprašanje je le, ali je to posledica golega naključja ali Schönlebovega vedenja in prekanjenosti. To še ni vse. Po dosedanjih mnenjih je bil omenjeni Waltun prednik grofice Heme.⁴⁰ Spet velja omeniti, da je imel Waltun leta 895 dva gradova v Trušnjah, ki mu jih je tedaj dal kralj v last. Gradova so nato imeli Hemini dediči in nato svobodni gospodje Trušenjski.⁴¹ Teoretično bi bilo celo mogoče, da so Svibenski kot morebitni kognati nekih koroških ministerialov (Trušenjskih?!) že v srednjem veku gojili neko tradicijo o izvoru zaradi spomina na Waltuna, čeprav z njim niso imeli krvne kontinuitete.

Le z uporabo vse razpoložljive domišljije bi bilo torej možno, da je nek skromen predhodnik svibenskega gradu res stal že v 10. stoletju in imel obrambno vlogo, kot je trdil že Schönleben za po njegovem ok. leta 930 zgrajena gradova Gallenberg in Svibno.⁴² Po tej logiki bi bili njegovi graditelji lahko tako vojvoda Arnulf, ki ni bil frankovskega izvora, pač pa Bavarec, ali vojvoda Konrad, ali rod Salijca vojvode Ota iz Wormsa, ali rod grofice Heme in njenega moža Viljema, ali Spanheimi in njim podrejeni Svibenski.⁴³ Ta del legende se danes komu morda celo zdi smiselen, v Schönlebovem času pa je sploh veljal za zanesljivega. Dandanes pa bi taka zgodba lahko v grobem vzdržala preskus, če bi jo prestavili za stoletje v mlajši čas, recimo do začetka 12. stoletja, ko so še vedno plamteli boji z Ogrji na vzhodnem Kranjskem in Savinjskem, združeni kranjsko-savinjski mejni grofje pa so izvirali iz dežel v osrčju cesarstva (Spanheimi, Sempt-Ebersbergi, Weimar-Orlamünde).⁴⁴

Najkrepkejši Schönlebovi udarci po realizgodovini šele pridejo. Vojvodine Frankovske Schönleben ni omenil kar tako. Teoretično bi kot izvorna dežela Svibenskih lahko temeljila na zamegljenem rodbinskem izročilu, če bi nek začetnik Svibenskih prišel na Kranjsko skupaj z gospodarji, recimo s Spanheimi. Njihov izvorni grad Sponheim je stal znotraj stare historične vojvodine Frankovske!⁴⁵ Zanimivo je, da je že leta 1582 Hund spravljal prihod Spanheimov iz Porenja na Koroško in od tam na Bavarsko: že leta 884 oz. 900 naj bi se omenjal neki *Arnulf von Artemberg* (Ortenberg), ki naj bi bil tisti Spanheim, ki je zgradil tudi koroški grad Ortenburg.⁴⁶ Ta Ortenburg ni bil v zvezi niti z bavarskim Ortenbergom niti s Spanheimi. Če bi se podobna pot nanašala tudi na Svibenske oz. njihove domnevne koroške prednike, bi ti lahko v 11. ali v začetku 12. stoletja res prišli branit Kranjsko v službi Spanheimov – po izvoru potomcev nekdanjih Frankov! To je še en drobec, ki na novo opredeljuje svibensko preteklost v baročni luči. Baročni historiografi na čelu s Schönlebnom so izkoristili tudi dejstvo, da je bilo nemško ime gradu Svibno v visokem in poznem srednjem veku po vsem nemško piščem in pravnem območju, t.j. v delu rimskega cesarstva severno od Alp, pogosto za višinske grajske mikrolokacije na izrazito strmih vzpetinah. Brez poprejšnjega vedenja smemo zato postaviti tezo, da je bilo na Nemškem mnogo gradov, plemiških rodbin in toponimov »Schärffenberg«, ki po večini z našimi Svibenskimi historično in genealoško niso imeli zveze; drugačni so morali biti od 13. stoletja tudi njihovi grbi. V leksikalnih pregledih nemških (v geografskem smislu znotraj rimsko-nemškega cesarstva) gradov

⁴⁰ Hauptmann 1935, 237; Dopsch 1971/1, 117; Wolfram 1995, 386 sl.

⁴¹ Pirchegger 1951/1, 153-155.

⁴² Schönleben 1680/1, 5-6.

⁴³ Brunner 1994, 140. Gl. tudi Dopsch 1971/1, 108.

⁴⁴ Brunner 1994, 166-168.

⁴⁵ Ob tem ne smemo mešati otonske in salijske Frankovske s poznosrednjeveško, ki je imela center bolj vzhodno, okoli Bamberga).

⁴⁶ Hund 1582, 13 sl. Gl. Hausmann 1977, 125.

jih je navedenih kar devet, od teh tudi Svibno in Soffumbergo v Furlaniji. Ostalih sedem je stalo v Westfaliji (pri Brilonu), Thüringiji (okolica Ruhla, omenjen od 12. stoletja in propadel v 17. stoletju), na Saškem (okolica Meißen, omenjen od 13. stoletja, prezidan v 17. stoletju), v Šleziji (pri Grottkau), Porenju-Pfalškem (pri Trifelsu, gl. nadaljevanje), Zgornjem Pfalzu (pri Ambergu, omenjan od 12. stoletja, opuščen v 16. stoletju; domači grad minezengerja Albrehta Scharfenberškega) in na Württemberskem (pri Donzdorfu, gl. nadaljevanje). Tam je stal tudi grad Scharfenburg (včasih tudi s končnico -berg) v okrožju Meißen (med vojvodinama Saško in Šlezijo), omenjen prvič leta 1227 in nato v rokah meißenškega mejnega grofa; omeniti velja tudi istoimenske ruševine pri Ursensollnu pri Ambergu na severu Bavarske.⁴⁷ Poleg teh je znanih še sedem Scharfeneckov in še več Scharfensteinov.⁴⁸

Tu nastopi problem, ki sloni na že omenjenih skladnostih, mešanici dejstev in fantazije; za šalo mu recimo »Schönlebnov aksiom neverjetne podobnosti«: učenjak je menil, da so bili frankovski »Schärffenbergi« iz 11. stoletja matični del rodu, ki je ostal doma in ohranil staro ime, njegovi člani pa so bili vzgojeni na cesarskem dvoru. Ob tem je omenil speyerskega škofa Henrika iz leta 1067 kot enega od nemških Svibenčanov-Scharfenbergov. Res je bil škof v Speyerju v letih 1067-1072 neki Henrik, poprej menda kanonik pri sv. Simonu in sv. Judi v Goslarju. Bil je eden tistih nemških škofov iz vrst *državnih* ministerialov, ki so podpirali cesarja Henrika IV. v boju s papežem Gregorjem VII. Kralj je škofa Henrika podpiral kljub njegovi mladosti, ker sta bila prijatelja, je trdil analist hirschfelškega samostana, menih Lambert iz Aschaffenburga. Po drugi strani pa menih Bertold, ki je nadaljeval kroniko Hermana iz Reichenaua, ni poznal Henrikovega izvora, pač pa je navrgel, da je bil leta 1072 suspendiran iz službe. Henrik pa se v srednjeveških zapisih nikjer ni omenjal kot Scharf(f)enberg.⁴⁹ Novejša historiografija postavlja škofa Henrika, sodeč po zapisu v nekrologiju speyerske stolnice je umrl 26. februarja 1075, v sorodstvo z odvetnikom Egbertom. V nekrologiju pa se omenjata še Henrikova mati Berta in brat Eggehart *miles regis*, torej kraljev ministerial.⁵⁰ Da pa bi bila ironija še večja, je bil eden od poznejših speyerskih škofov celo iz rodu renske (frankovske) veje Spanheimov – Janez I. iz Kraichgaua (1090-1104), podobna pa je bila sorodstvena vez škofa Konrada IV. (1237-1245).⁵¹ Pri škofu Henriku torej načelno ni šlo za ministeriala Spanheimov, saj je celo mlajša tradicija izrecno poudarjala, da je bil Henrik kraljev oz. cesarjev ministerial, a s Scharfenberga pri Trifelsu. Mnogo mlajši katalog speyerskih škofov pa prinaša celo takšen zapis: *Henricus comes a Scharfeneck, canonicus Goslariensis, postulatur est praefuit annis octo, decessit 29. dec. a. c. 1075*. Scharfeneck je bil grad, ki ga je rodbina teh Scharfenbergov zgradila šele po sredi 12. stoletja.⁵² Zaradi poznavanja lokalnih razmer je bilo ime očitno zapisano v tradiciji kasnejšega razvoja rodbine (gl. nadaljevanje). Ob tej moram bralca tudi tu spomniti, da se izvorna imena v 10. stoletju še niso uporabljala, poleg tega pa še na dejstvo, da ni otipljivih vesti, da naj bi ta Scharfenberg stal že v 11. stoletju. Če pa že je, ni nujno,

⁴⁷ Gl. Burgen 1999, 199; Piper 1895, 780. Vsaj nominalno velja omeniti tudi gričevje Scharfenberg južno od Hamelna na nekdanjem Saškem. G. A. Seyler ima v svoji zgodovini heraldike podobo pečata viteza *Johanna Scharpenbergha* iz leta 1350. Grbovna podoba je v desno usmerjena vodoravna in šahirana strelica; na desnem zgornjem kotu je majhen, levopoševno postavljen šlem z dvema rogoma (Seyler 1970, 196). Listina izvira iz arhiva v mestu Lübeck, iz njegove okolice pa je moral biti Johann. Iz širšega nemškega območja je bil tudi leta 1398 omenjani deželni komtur Nemškega viteškega reda Walrab (tudi Walraf, 1377-1416) *von Scharfenberg*, ki je tedaj prezentiral novega črnomaljskega župnika (Pettenege 1887, št. 1587).

⁴⁸ Tillmann 1959, 939-941.

⁴⁹ Lampert, 112-113; Berthold, 18. Gl. Heidrich 1991, 192-193; Dahlhaus 1991, 403 sl.

⁵⁰ Metz 1983, 197, 201-203.

⁵¹ Hausmann 1977, 158-161; Mötsch 1988, 61, 64.

⁵² Remling 1852/2, 296 (v op. 551) in sl.; Boehmer 1868, 351-355; Gams 1931, 314.

da se je tako imenoval že spočetka, saj je lahko dobil ime šele ob prezidavah v 12. stoletju. Sploh pa so krajevna izvorna imena oseb v starih genealoških delih pogosto le zrcalila genealoško znanje za nazaj in s tem retrogradno večala samozavest potomcev oz. domnevnih upravičencev do slave oseb iz seznamov.⁵³ Posestniki tega gradu s poznejšimi kranjskimi Svibenskimi-Schärffenbergi (najverjetneje) niso imeli nič. Najbolj smiselna rešitev je, da je Schönleben škofa Henrika zgolj zaradi poznane mu speyerske škofijske tradicije iz novoveških historiografskih del in enakega izvornega imena povezal z najstarejšimi kranjskimi Svibenčani. Ker pa v njegovem času o resničnih članih teh nemških Scharfenbergov ni bilo v genealoški literaturi še nič zapisanega, Schönleben ni mogel nadaljevati svibenske genealogije vzporedno z gallenberško in ni navedel nobenega v virih zares dokumentiranega nemškega Scharfenberga od škofa Henrika naprej – torej za čas od 12. stoletja naprej. Kljub dejstvu, da smo razrešili genezo Schönlebnovega preskoka v Nemčijo, pa nam trifelški Scharfenbergi zaradi podobnih osebnih imen še ne dajo zapustiti paralelnega sveta.

Dejstva: leta 1202 je pri dejanju Liupolda, škofa v Wormsu, poleg speyerskega škofa Konrada idr. pričal tudi neki *Heinricus de Scharfenberc*, prav tako pri dejanju speyerskega škofa Konrada leta 1211 in 1212.⁵⁴ Isti *Heinricus de Scharphenberc (Scarfenberg)* je leta 1214 in 1218 v Speyerju oz. Friedbergu sopričal cesarju Frideriku II. ob potrditvi daru neki speyerski cerkvi oz. dortmundskemu samostanu.⁵⁵ Kot edini po statusu nižji od grofov in vojvod in škofa speyerskega Konrada. Zraven ni bilo nikogar, ki bi bil doma vzhodno od bavarskih meja. Dalje, leta 1234 je kralj Henrik VII., sin cesarja Friderika II., potrdil meščanom v Speyerju nek starejši privilegij. Med pričami dejanja so bili mnogi speyerski duhovni na čelu s škofom ter grofje in gospodje. Med njimi, sicer na zadnjih mestih, tudi *Heinricus de Scharphemberg*, *Heinricus filius eius*, *Conradus de Scharphemberg*.⁵⁶ Kako enostavno bi bilo vse tri enačiti s prvimi znanimi in celo istoimenskimi Svibenčani v tistem času! A se jih zgolj zaradi enakih (v tistem času sila konvencionalnih) osebnih imen ne sme, čeprav je imel Henrik II. Svibenski zares sina Henrika III. Tudi speyerski škof Konrad bi bil po tej logiki lahko v neposredni zvezi s Konradom Svibenskim, čigar zadnja zanesljiva omemba v virih je iz leta 1175.⁵⁷ Toda Svibenski v tem času brez gospoda (Babenberžanov) niso bili dejavni zunaj njihovih dežel. Omembi iz leta 1218 in 1234 smemo torej pripisati predvsem slučajno podobnost ter kvaziidentičnost s kranjskimi Svibenskimi.⁵⁸ Enaka podobnost je bila npr. tudi z v isti listini iz leta 1234 navzočim Otom z Ebersteina, ki je bil grof iz okolice Badna, ne pa goriški ministerial z enakoimenskega gradu na Koroškem. Ali pa naključje s Friderikom *de Tanne* iz iste listine, ki ni bi salzburški ministerial in dedni komornik z gradu Altentann, po katerem se je v istem času imenoval neki Ekhard, pač pa državni ministerial ter nosilec senešalstva in točajstva z enako imenovanega nemškega gradu.⁵⁹ Speyerski škof Konrad (ok. 1165- †1224) je bil Scharfenberg, sorodnik mogočnega državnega ministeriala Markwarda iz Annweilerja in po rodu državni ministerial (tako kot že škof Henrik); v letih 1186-1196 je bil prošt in dekan v St. Germanu pri Speyerju.

⁵³ Gl. Störmer 1997, 216. Starejši zgodovinarji so zaradi pojasnjevanja za nazaj tudi škofu Henriku pripisovali schärffbenški grb – bel (srebrn) rjoveč lev z razcepljenim repom in zlato krono v rdečem (Remling 1852/2, 296, op. 551).

⁵⁴ Baur 1860, št. 22; Hilgard 1885, št. 27 (= Remling 1852/1, št. 152), 28.

⁵⁵ Wirt.UB 3, št. 562, 563; Wilmans 1880, št. 263.

⁵⁶ Hilgard 1885, št. 53 (= Remling 1852/1, št. 197, = MB 30, št. 878, = Reg. imp. 1882, št. 4365). Konrad se je sam omenjal v dveh speyerskih listinah še leta 1235 (Hilgard 1885, št. 54) in 1243 (Remling 1852/1, št. 233).

⁵⁷ Gl. poglavje Pradedova zgodba.

⁵⁸ Na nesprejemljivost enačenja je izrecno opozarjal tudi Hugo Hebenstreit, in to kljub podobnosti osebnih imen (Hebenstreit 1972, 1/1, 38-39).

⁵⁹ Arnold 1999, 71-72, 185, 214, 219-220; Feldbauer 1973, 174-175.

Kot protonotar je bil najprej v službi kralja Filipa, kjer je ostal tudi po izvolitvi za speyerskega škofa ok. leta 1200. Po Filipovem umoru, ki mu je bil leta 1208 priča v Bambergu (eden glavnih osumljencev je bil grof Henrik IV. Andeški), je celo odnesel cesarske insignije v Trifels. Ko je Staufovcem izročil insignije, ga je novi kralj Oto IV. imenoval za državnega kanclerja, nekakšnega srednjeveškega cesarjevega premiera. Leta 1212 se je priključil stranki kralja Friderika II., ki ga je obdržal za vodjo državne pisarne, papež pa ga je priznal tudi kot škofa v Metz. V naslednjih letih je bil eden najožjih Friderikovih svetovalcev in mu leta 1220 v Italiji pripravljal cesarsko kronanje. Do smrti 24. marca 1224 je bil vpliven tudi pri vladanju mladoletnega Friderikovega sina kralja Henrika VII. Konrad je bil eden tistih cerkvenih knezov, ki so bili brezpogojno privrženi kralju in zato mnogo bolj dejavni v državni politiki kot v cerkveni službi. Je pa tudi odprl vrata naselitvi dominikancev in frančiškanov na Nemškem.⁶⁰ Prav Konradovo škofovanje v Speyerju je mlajše genealoge najbrž prepričevalo v pravilnost enačenja škofa (»grofa«) speyerskega Henrika in njegovega rodu z Arnulfovimi deblom. Pomenljivo pa je, da tega niso storili s samim Konradom (gl. zgoraj in nadaljevanje). Po drugi strani je k enačenju škofa Henrika s svojim rodом prispeval celo škof Konrad sam, ki je bil naklonjen umetnosti, znanosti, šolstvu, in bi tako utegnil sprožiti neke zametke izmišljene legende o izvoru svojega rodu, za katerega je seveda želel kot vsi ministeriali višji status. Tudi če je v njegovem času obstajala takšna legenda, je bila brez povezav s kranjskimi Svibenčani in ni zadevala škofa Konrada, saj je že živel v času, ko se je s pisnimi dokazi dalo preveriti njegov izvor. Tudi grb trifelških Scharfenbergov je bil povsem drugačen od svibenskega: rjoveč in zravn s srebrnim levom v rdečem, kot ga je kazal pečatnik na listinah iz leta 1253 in 1255.⁶¹

Za popestritev svibenskih paralelnih svetov moramo pogledati še drugam. V dveh listinah cesarja Friderika I. iz leta 1154 in 1156 so kot priče nastopali Bertolf *de Scarphenberch* ter brata Oto in Friderik *de Scharphenberch*. V eni od listin kar vsi trije skupaj.⁶² Leta 1172 je kot priča v listini istega cesarja nastopil tudi *comes Sibodo de Scarfenberg*.⁶³ Družbena okolica navedenih oseb in dejanj je bila brez avstrijskih destinatarjev in prič. Pri teh omembah, tako kot pri škofu Konradu in njegovih sorodnikih Henrikih, spet ni šlo za naše Svibenske, pač pa za državne ministeriale z dveh gradov v osrčju Nemčije: Bertolf je bil zanesljivo z gradu Scharfenberg pri Trifelsu, ki je z njim in gradom Anebos že v 11. stoletju sestavljal nekakšno cesarsko grajsko triado. Po mnenju Karla Bosla je bil ta prvi znani staufovski Scharfenberg oče speyerskega škofa Konrada. Ob tem je potrebno pojasniti, da je bil Trifels zgrajen kmalu po letu 1000 in nato eden najpomembnejših cesarskih gradov oz. centrov staufovske moči zahodno od Landaua in reke Ren v današnji zvezni deželi Porenje-Pfalz (severno Porenje) in do 12. stoletja skupaj s Speyerjem v območju Frankovske. Cesarski uradniki so se po njem imenovali že od leta 1113 naprej. V Trifelsu so bili državni zbori, tam so pogosto prebivali staufovski cesarji, tam so bili v 12. stoletju in vse do leta 1298 (od kralja Albrehta I. naprej) državna zakladnica (za vladarske insignije), arhiv in zapor – mdr.

⁶⁰ Remling 1852/2, 421-450; Bosl 1950, 230-233; Staufer 1977/I, 68-69 in III/št. 98; P. Thorau v LexM 5, stolpca 1355-1356; H. M. Schaller v NDB 12, 528; Zotz 1992, 46.

⁶¹ Lehmann, 83; Bosl 1950, 234.

⁶² MGH D.F.I., št. 76, 132, gl. še imenski register na str. 437; Wirt.UB 2, št. 353. Leta 1221 sta v listini speyerskega in meškega škofa Konrada pričala tudi Henrik s Scharfenecka in Bertold s Scharfenberga, ki sta bila njegova brata (Wirt.UB 3, št. 646; Hilgard 1885, št. 28; Remling 1852/1, št. 185, 230).

⁶³ Böhmer 1870, št. 131. V listini cesarja Henrika VII. iz leta 1312 je omenjen grad *Scharphenberg* nekje na Nemškem (Böhmer 1870, št. 646).

⁶⁴ Remling 1852/2, 421; Bosl 1950, 218-226; Werle 1954, 111 sl.; Arnold 1999, 183, 201, 217-218.

tudi za angleškega kralja Riharda Levjesrčnega.⁶⁴ To je bilo v 10. stoletju resnično območje vojvodine Frankovske, od koder naj bi po legendi leta 928 prišel Arnulf braniti cesarstvo pred Madžari na Savo. Frankovsko pa je občasno vključevala tudi Bavarska. Še v 14. stoletju je ležal Speyer tik ob Kurpfalzu, ki je bil del Bavarske. Toda Scharfenberg, ki se najbrž ni osamosvojil od Trifelsa že v 11. stoletju, je bil šele sredi 12. stoletja izpričano v rokah Konradove rodbine. V 13. stoletju je bila v njem kovnica denarja za mesto Annweiler, zato je imel tudi ime »Münze«. Bertolfovemu sinu je bilo ime Bertold. Bil je vodja scharfenberške veje in je brez otrok umrl leta 1232. Drugi sin Henrik st. (I., 1208-1249) je osnoval stransko linijo s sedežem na novem gradu Scharfeneck blizu starega sedeža. Sam se je imenoval še po obeh gradovih. Imel je sinove Konrada II. (1234-1250) in menda celo dva Henrika – enega na Scharfenbergu (1264), drugega na Scharfenecku (1249-1251). Taka genealogija je zaradi skrajno nenavadnega običaja dajanja istega imena dvema sinovoma sicer vprašljiva, vendar za nas niti ne več pomembna. V 13. stoletju je glavna scharfeneška veja z bratoma Witegom in Hartlibom izumrla, grad Scharfeneck pa je podedovala veja četrtega sina Henrika I., Janeza I. (1232-1263), ki se je imenovala tudi po Metz. Scharfenberg je ostal rodbini do smrti Petra (1285-1305), sina omenjenega Henrika. Zatem je bil podeljevan v fevd, leta 1305 burgundskemu plemiču Janezu iz Chalona. Kralj Albreht je grad leta 1307 predal svojemu protonotarju Nikolaju iz Speyerja. Od leta 1336 je bil last opatije Weissenburg. Porušen je bil v kmečki vojni leta 1525. Danes je še ohranjen 20 m visok bergfrid. Veja Janeza I. je ostala na Scharfenecku, a se je obenem imenovala po Metz: tako tudi njegov sin Janez II. († 1264), vnuki Henrik III. († 1315), Janez III. (1291-1335), Janez IV. (1283-1299) in Agnes (1274) in pravnuk Janez V. († pred 1360). Zadnji se je imenoval le še po Metz. Janezova veja je izumrla pred letom 1416 z bratoma Hermanom in Friderikom.⁶⁵

Že omenjena brata Oto in Friderik sta bila z enako imenovanega gradu severozahodno od Geislingena (vzhodno od Stuttgarta) v okrožju Donzdorf, blizu izvornega staufovskega gradu Hohenstaufen v današnji deželi Baden-Württemberg. Grad je bil že v 10. in 11. stoletju znotraj vojvodine Švabske na mejnem območju proti Frankovski. Od leta 1194 do začetka 13. stoletja se je po tem gradu imenoval neki Gotfrid, v začetku 14. stoletja pa je bil grad že v rokah gospodov Rechbergov. Po letu 1310 so grad zasedli Helfensteini in ga 1379 spet prodali Rechbergom, ki so se zato včasih imenovali tudi »Scharfenbergi«. Grad je bil v 15. in 16. stoletju popolnoma prenovljen in bil sedež glavne linije Rechbergov vse do leta 1568; opuščen je od leta 1826, a je kljub temu ostal v rokah Rechbergov vse do leta 1971.⁶⁶

Za imensko podobnost s Svibenskimi velja omeniti še dva gradova Scharfenberg. Najprej tistega na severnem obrobju visokosrednjeveške Frankovske: Scharfenberg med Hersfeldom in Eisenachom (v Thüringiji) se je omenjal že leta 1137, torej v času cesarja Lotarja, v listini opata Henrika iz Hersfelda v imenu Hardunga, ene od prič dejanja in skupaj z bratom Bobbom *de Lapide*. Oba sta sodila med ministeriale samostana v Fuldi.⁶⁷ Grad je po kratkem sporu z Güntherjem in Henrikom iz Salza najpozneje leta 1329 o(b)stal v rokah grofov Henneberških, ki so ga upravljali z gradiščani še v 14. stoletju, od leta 1349

⁶⁵ MGH Const. IV/1, št. 226. Lehmann, 81 sl., 170 sl., genealoško deblo »Stammtafel der Herren von Scharfeneck«; Piper 1895, 780; Bosl 1950, 221-233.

⁶⁶ Wirt.UB 2, 485. Piper 1895, 780.

⁶⁷ Henn.UB 1, št. 4.

⁶⁸ Henn.UB 2, št. 88, 116, 134, 173; Henn.UB 3, št. 102; Henn.UB 4, št. 145; Henn.UB 5, št. 123; MB 39, št. 236; MB 41, št. 121. Gl. Piper 1895, 780.

⁶⁹ Riezler 1891, št. 703. Ta Herman oz. njegov istoimenski sin se je kot pododvetnik v Frauenfeldu v Thüringiji omenjal še v dveh listinah iz leta 1376 in 1377 (ThUB 7, št. 3394, 3457).

pa so ga zastavljali.⁶⁸ Leta 1326 sta v njem živela Herman *de Scarpenerberch*, in njegov sin Teoderik, ki jima je papež Janez XXII. dovolil zamenjavo kanonikata in prebende bonnske prošnje.⁶⁹ V istem času se je v kranjskih virih omenjal tudi Herman Svibenski z otroki!⁷⁰ Isto, tedaj pogosto ime, je bilo spet slučajna podobnost s Svibenskimi.

Nek drugi Scharfenberg nam je geografsko mnogo bližji: v Furlaniji, severozahodno od Čedadada in severno od naselja Campeglio je stal grad *Soffumbergo*, v virih imenovan že leta 1184. Tega leta in še leta 1202 sta se po njem imenovala Matija in sin Veriand, oba oglejska ministeriala. Soffumbergo in njegovi prebivalci niso nikoli imeli nič skupnega s Svibnim, razen izvornega imena in celo nekaterih osebnih imen (Ulrik,⁷¹ Henrik, Janez, Herman, Hugo). Pa še ob tem navajajo furlanski raziskovalci tudi domnevo, da je morebiti šlo v resnici za »Schafenberg«, torej »ovčja gora« oz. grad, saj naj bi že v srednjem veku tam pasli ovce.⁷² Kakor koli, prvotno ime gradu je bilo zaradi sufiksa -bergo brez dvoma nemško in je bilo šele pozneje poitaljančeno. V nemških virih so Soffumbergo in njegove prebivalce še daleč v 14. stoletje pisali kot »Scharfenberg« ipd. V nasprotju s svibenskih hribom soffumberški grajski grič sploh ni bil stožčast. Pravzaprav stoji grad (danes so vidne le še ruševine) na manjšem pomolu v samem pobočju gričevja in večje geografske podobnosti s svibenskim grajskim arealom ni. Zanimivo pa je, da je bila tudi ob gradu Soffumberg v 13. stoletju zgrajena cerkva sv. Roka, podobno v kot cerkev sv. Križa pod Svibnim. Toda v Furlaniji Svibenski nikoli niso imeli posesti in pravic, niti – kolikor je znano – sorodnikov. Pač pa so v vasi daleč pod gradom imeli gastaldijo oglejski patriarhi. Mnogo oglejskih patriarhov je od 11. do srede 13. stoletja namreč prišlo iz nemških dežel, od koder je bil najbrž tudi tisti njihov ministerial, graditelj oz. prvi posestnik gradu, ki je dal gradu ime. Soffumberžani so imeli grad vse do srede 13. stoletja le v varstvu, niti ne v fevdu, in so bili pravzaprav le dedni gradiščani patriarhov. Leta 1241 se je po njem spet imenoval Matija, leta 1269 *Euerard* (Herbard), leta 1275 Ulrik, leta 1284 Ulrik, leta 1288 Bertold itd. V tem času so grad že imeli v fevdu, skupaj z večjo zemljiško posestjo v zaledju Čedadada, pozneje celo na Tolminskem in Vipavski dolini.⁷³ Vsi naštetih in naslednji Soffumberžani kljub nekaterim skupnim (a tedaj zelo pogostim imenom⁷⁴), niso imeli nikakršnih pravnih, sorodniških, imenskih ipd. stikov s Svibenskimi.⁷⁵ Glede na dejstvo, da so Svibenski kljub razdeljenosti na veje vedno ohranili v skupni lasti vsaj del dedne zemljiške posesti in imenske tradicije, je zaenkrat najverjetnejša domneva, da furlanski

⁷⁰ Gl. poglavje Sploh sorodniki?

⁷¹ To ime je zavedlo tudi Antona Koblarja, da je Ulriku Svibenskemu pripisal vrnitev fevdne desetine v Vipavi oglejskemu patriarhu leta 1337 (Koblar 4, 20). V resnici je šlo za Soffumberžana, ki se je omenjal v tistem času v Furlaniji in tudi v zvezi z njegovi fevdi v Vipavski dolini.

⁷² O avtentičnosti vesti iz leta 1025, po kateri naj bi se grad tedaj že stal, danes dvomi večina mlajših furlanskih zgodovinarjev (Strassoldo 1994, 18-19).

⁷³ Domnevni potomec Hermana iz leta 1331-1333 je bil tudi tisti Herman, ki je bil najbrž kot eden zadnjih članov rodbine zaradi njenega opaznejšega donatorstva v preteklosti v drugem desetletju 15. stoletja kaplan cerkve v Logu pri Vipavi. Cerkev so najbrž zgradili nekdanji oglejski vazali na vipavskem gradu Ostroviški v začetku 13. stoletja. Janez Höfler ga je imel za Svibčana, vendar pa na Vipavskem Svibenski niso imeli posesti (Höfler 2001/1, 147-148).

⁷⁴ Npr. v letih 1302-1347 Janez, leta 1328 Nikolaj (tudi še leta 1339 in 1360), Ulrik v letih 1328-1366, v letih 1337-1345 Henrik, v letih 1331-1333 Herman in Friderik, leta 1331 Hugo, leta 1347 in 1354 Leonard, leta 1347 Matej, leta 1373 Frančišek (Otošec 1995/1, št. 244, 478, 634, 662, 675, 1040, 1266; Manzano 1862, 102-103, 253, 436; Manzano 1865, 10, 33, 101, 107, 121, 182, 272, 278; Strassoldo 1994, 20-22).

⁷⁵ Schwind-Dopsch 1895, št. 20; URBKr 2, št. 396; Wiesflecker 2, št. 570. Ponemčeno ime v urbarju samostana v Šentpavlu iz let 1371/1372 je zapeljalo izdajatelja Walterja Fresacherja, da je imel gospode *Scherffenberg*, okupante desetine oz. odvetništva v vasi Villacaccia (orig. *Chatzel*) jz. od Vidma/Udine kar za Svibčane (Fresacher 1968, 212). Enako napako je napravil Edmund Oefele, ki je grad Svibno imel za alod grofov Andeških, češ da je na njem Agnes Meranska, vdova po štajerskem in avstrijskem vojvodi Frideriku, izstavila listini leta 1246 in 1248, leta 1258 pa se je imenovala celo *de Scharphenberch* (Oefele 1877, 68-69). V resnici sta leta 1246 oglejski patriarh Bertold in *Scorphemberch* podelila fevde njenemu ministerialu Rapotu iz Essenbacha, leta 1248 pa sta mu *apud Scorphemb[er]g* skupaj podelila v zastavo še nekaj posesti na Tirolskem (Oefele 1877, 245, št. 19; 248, št. 23). V tej obliki je ime vedno pomenilo Soffumbergo. Gl. tudi Bianchi 1859, št. 599, 602, 749 za leta 1291-1296: *Sorphumberch*, *Scherfemberch*.

Soffumbergo in njegovi prebivalci razen imenske podobnosti niso imeli skupne zgodovine. Soffumberški so leta 1352 grad dokončno prepustili patriarhu, ki ga je nato podeljeval novim vazalom oz. gradiščanom v varstvo ter se sam pogosto zadrževal na njem. Zadnji člani rodbine so se preselili v Čedad in Cortevecchio. Zadnji član rodbine, Leonard, je umrl ok. leta 1440 kot čedajski kanonik.⁷⁶

Vrnimo se k cesarju Konradu III. V njegovem času in okolici mimogrede trčimo še na problem ločevanja štajerskih in nemških Prisov. Gre za nekega Konrada Brisa (Prisa) iz srede 12. stoletja, za katerega je le Franc Kos dopuščal možnost, da je bil »kak sorodnik« štajerskega Henrika I. Prisa,⁷⁷ ki smo ga imeli za enega od očetov Svibenskih. Že leta 1142 se je med pričami v Würzburgu izdanem privilegiju kralja Konrada III. za neki samostan omenjal *Chunradus Bris*.⁷⁸ Glede na leta bi celo lahko šlo za generacijo treh bratov Prisov na čelom s Henrikom I. Toda podmene, da gre pri Konradu Brisu, ki bi lahko bil (pol)brat Puchsov ali z njimi v nekem tesnem sorodstvu, za isto osebo, ki se leta 1169 imenuje »Konrad Svibenski«, ni mogoče z ničemer potrditi. Konrad Bris je bil namreč zanesljivo staufovski ministerial in je včasih nosil naziv točaj (*pincerna*). Omenjal se je v mnogih kraljevih listinah med letoma 1138 in 1146.⁷⁹ Njegov brat je bil Valter iz Oberschüpfa (1144-1157), severno od Badna v Nemčiji, ki se je omenjal leta 1154 v družbi z Bertolfom Scharffenberškim. V rodbini Schüpfov se je ime Henrik pojavilo šele leta 1269, sicer pa so prevladovala imena Konrad, Ludvik, Valter in Berengar. Nekateri so bili pomembni še v prvi polovici 13. stoletju, saj je npr. prav Valter II. (Limburški) nagovoril kralja Henrika VII., da se je uprl očetu cesarju Frideriku (1235).⁸⁰

Po zapisanem smemo sedaj sumarno rekonstruirati pravo ozadje nastanka Schönlebnove legendarne genealogije. Svibenskih v njegovem in Valvasorjevem času že dolgo ni bilo več na Kranjskem, oba pisca pa sta pisala predvsem o Kranjcih in Kranjski. Svibenski/Schärffenberški, ki so bili v 17. stoletju le štajerski deželani, so ohranili stike s kranjsko družbo. V letih 1554 in 1575 je bil denimo zakupnik svibenskega gospostva Janez Schärffenberški, vrsto let tudi štajerski deželni glavar, za njim pa do leta 1579 njegova vdova Felicita Lamberg (Kranjica). Kot glavar je Janez moral sodelovati s kranjskimi funkcionarji, če ne drugače v skupni upravi notranjeavstrijskih dežel in Vojne krajine na Hrvaškem in v Slavoniji. Prav tako so imeli stike s kranjskim plemstvom njegov, leta 1542 rojeni sin Friderik, ki je leta 1593 poveljeval štajerski konjenici v bitki pri Sisku, vnuk Janezovega brata Ulrika, (Krištof) Ulrik, ki je bil leta 1635 dejaven na Hrvaškem, sicer pa leta 1628 štajerski deželni upravitelj. To še ni vse: v 16. stoletju so na bližnjem Gallensteinu živeli Gallenbergi. Ker so bili ti veja Gallov, za katere bom v nadaljevanju predstavil hipotezo, da so se konec 12. ali najpozneje v začetku 13. stoletja stoletja priženili k prvim Svibenskim in od njih dobili del ozemlja zahodno od Svibnega s središčem pri gradu Gallensteinu (še znotraj svibenskega deželskega sodišča) ter njihovo in višnjegorsko posest v okolici Zagorja in Moravč, kjer so postavili grad Gamberk, je povsem možno, da je med Galli in Gallenbergi vseskozi živel nejasen spomin na daljno sorodstvo s Svibenskimi. Zanimivo pa je, da ne v 13. ne v 14. stoletju v listinah skoraj ni omembe vrednih skupnih omemb Svibenskih in Gallov oz. Gallenbergov. Na Kranjskem

⁷⁶ Strassoldo 1994, 21-22. Manzano 1865, 101; Otorepec 1995/1, št. 125, 208, 214, 244, 322, 478, 634, 662, 1002, 1040, 1055, 1194, 1207, 1217-1219, 1226-1231, 1234, 1235, 1266, 1284, 1364, 1365, 1377. Fevdne podelitve gradu: leta 1382 Janezu Longu (Manzano 1865, 364), leta 1388 Ulriku Laschu (Manzano 1868, 15).

⁷⁷ GZS 4, št. 258 (v op. št. 3). Gl. Störmer 1997, 219-220.

⁷⁸ UBLOE 1, št. 134.

⁷⁹ MGH D.Co.III., št. 15, 57, 79, 80, 97-100, 109, 110, 113, 139, 160.

⁸⁰ MGH D.F.I., št. 76. Gl. tudi: Pöhlmann 1961, 63 sl.; Arnold 1999, 74, 181, 215, 221.

so najmanj do leta 1680, ko je Schönleben napisal genealogijo Gallenbergov, še delovali nekateri Schärfffenberški ali pa si tam iskali poročne partnerje, npr. pri Lambergerjih, Turjaških in Kacijanarjih.⁸¹

Do konca 17. stoletja je neka legenda očitno živela v zamegljeni tradiciji Gallenbergov. Schönleben je namreč argumentiral skupni izvor obeh rodbin prav s *staro tradicijo in izročilom*, a brez kakršnih koli konkretnih navedb dokumentov. Še več, zdi se, da je delo vseskozi dopolnjeval v skladu lastnimi predstavami, morda pa celo naročnikovimi željami: v ohranjenem rokopisu genealogije iz leta 1664 sploh še ni navedb njegovih virov, poleg tega pa je prvega Gallenberga umestil šele v leto 1050, ob tem pa sploh ni navedel Arnulfa in dogajanja v 10. stoletju, pač pa le kratek stavek, da njegov sodobnik (in naročnik) grof Jurij Sigmund Gallenberški izhaja iz rodbine Svibenskih in Žebniških. Je pa celotno genealogijo že povzel deset let pozneje v rokopisnem »Dodatku k kranjskim analom«, ki ga je neprestano dopolnjeval. V največji meri so ga na genealoško zvezo pripravili bližina gradov (tu je omenjal tudi Žebnik), »podobni« grbi in dejstvo, da v slovenščini 'oster pomeni isto kot scharff'. Torej: Osterberg = Scharffenberg.⁸² Zato so lahko Gallenbergi šele s Schönlebnovo pomočjo dobili podrobno utemeljeno povečanje izvora. To se jim je zdelo nujno, saj so bili tedaj ena najpomembnejših kranjskih rodbin: številna, z mnogimi stranskimi linijami, premožna in politično vplivna, ki je v duhu časa potrebovala še znanstveno utemeljitev prastarega izvora. Ob tem jim je šlo na roko dejstvo, da so bili Galli in Gallenbergi tedaj eni redkih, ki so se lahko pohvalili s kontinuiranim prebivanjem na Kranjskem še iz predhabsburških časov. Schönleben je gallenberško genealogijo, podobno kot vse druge svoje genealogije, napisal po naročilu; v tem primeru na željo grofa Jurija Sigmunda Gallenberga, enega najuglednejših kranjskih plemičev in politikov svojega časa. Najbrž za denar. Njemu je natisnjeno delo leta 1680 posvetil. Zato v genealogiji ni mogel in znal napisati, da so bili Gallenbergi le veja bavarskih vitezov Gallov, ki so prišli na Kranjsko šele konec 12. stoletja kot ministeriali grofov Andeških in se nato ustalili na gradu Gallenberg. Ta pa v najboljšem primeru ni nastal pred zadnjim desetletjem 12. stoletja, ter se zgolj s srečnimi povezavami dokopali do dote po Svibenskih, do nekdanjih višnjegorskih fevdov in alodov ter dediščine po izumrlih andeških vitezih Mekinjskih. Stranska veja Gallov se je še vse do konca 13. stoletja občasno imenovala po Mekinjah, od srede 14. stoletja pa obdržala staro ime z dodatkom »-berg«.⁸³ Nikakor pa ni bilo Gallenbergov na Kranjskem že v 11. stoletju. Podobnih kronoloških olupšav so bile v baročnih genealogijah deležne tudi uglednejše rodbine, npr. Turjačani, ki jim je Schönleben prav tako pripisal izvor in naselitev na Kranjskem še pred letom 1000.⁸⁴ In Turjačani so bili v 17. stoletju že knezi, grofje, statusno in premoženjsko višje od Gallenbergov in Schärfffenbergov. A le Schönlebnovim napačnim prevajalskim izhodiščem gradu Osterberg, ki so ga do leta 1570 več kot dve stoletji že imeli Gallenbergi (tako kot Gallenstein) in ga je že zato moral nekako vstaviti v najstarejšo genealogijo, tiskanim delom starejših nemških historigrafov, podobnosti izvornega imena Schärfffenberg z nemškimi, z za manipulacijo pripravno grbovno osnovo in Valvasorjevi popularizaciji so se Gallenbergi lahko zahvalili za podaljšanje svoje

⁸¹ Koropec 1979, 72-74; Smole 1982, 361; Kos 1994/1, 18-19; Kos 1997/2, 212; Jakič 1997, 245; Puff 1851, 16 sl. Omembe Schärfffenbergov v 16. in 17. stoletju na Kranjskem: ARS AD, fasc. 281 (str. 1330), 283 (str. 829), 284 (str. 1006), 285 (str. 1193-1196), 287 (str. 453, 977), 289 (str. 45), 295 (str. 572, 623, 641, 645), 292c (str. 1443), 295a (str. 1817), 296 (str. 154), 297 (str. 70), 298a (str. 75, 1140, 1143, 1147), 300a (str. 1247), 302a (str. 61, 65, 69, 149), 304 (str. 90, 103), 308a (str. 266). Rattkay 1652, 233, 260; Puff 1851, 16-17.

⁸² Schönleben 1664, fol. 1r sl.; Schönleben 1674, 631-634; Schönleben 1680/1, 2. O pomenu ustne tradicije o sorodstvu za samozavest plemstva gl. tudi Duby 1987/1, 158-159.

⁸³ Kos 1994/1, 17-18; Stopar 2000, 50 sl.

⁸⁴ Schönleben 1681, 1 sl. Duby 1987/1, 159.

nejasne izvorne tradicije v 10. stoletje. Konec koncev je bilo to mogoče pričakovati že po uvodnem delu genealogije (»Prooemium«), v katerem je Schönleben odločno zatrdil, da je rodbina Gallenbergov ena najstarejših in najplemenitejših v deželi.⁸⁵

Grof Jurij Sigmund Gallenberg je takoj izkoristil Schönlebenovo delo. Že leta 1682 je dal kot odvetnik mekinjskega samostana vzidati dve latinsko pisani spominski tabli kot spomin nase, saj je tedaj končal s temeljito prenovo samostana. Tabli je kmalu nato videl Valvasor in njuno vsebino objavil že leta 1689 v »Slavi«. Prva tabla je bila nad portalom, ki vodi ob zvoniku v samostan, druga pa nad vrati refektorija (jedilnice). Vsebinsko sta si podobni, v obeh pa so omenjeni grof Jurij Sigmund (s polno titulacijo) in njegov brat Janez Friderik (oba kot samostanska odvetnika), ustanovitelj (Seifrid) samostana, njuni neposredni predniki in sorodniki, pa tudi začetnika Gallenbergov Arnulf in Ortolf »Schärfffenberška« z letnicami ustanovitve (zaradi skupaj pisanega števila sedmih oktobrskih id napačno: 1307; recte: 1300) in prenove samostana (1682) ter gradu Gamberk (1000).⁸⁶ Ker sta med natisom genealogije in postavitvijo obeh spominskih tabel minili le dve leti, bi sicer smeli celo domnevati, da sta vsebovali povzetek stare in natančne gallenberške pisne tradicije. Toda omenili smo že, da Schönleben takšne (zapisane) tradicije pri izdelavi genealogije ni poznal! Zato je najbolj verjetno, da se je grof Jurij Sigmund pri sestavi teksta za tabli oprl na dve leti staro Schönlebenovo delo, ne pa obratno. To dokazuje tudi Jurijevo navajanje, da je bil 13. generacija od ustanovitelja samostana Seifrida, na drugi tabli pa je omenjeno še, da je bil slednji 11. generacija od Arnulfa ter da je med Jurijem in Seifridom preteklo 382 let. Tako natančno navajanje zaporedja generacij pa je v resnici zapisal Schönleben: ustanovitelj samostana je bil 11., grofa Jurij in Janez pa 24. generacija od Arnulfa!⁸⁷ Za skupno genealogijo je bilo pomembno tudi, da je učenjak še zapisal, da naj bi se hči Viljema II. Gallenberškega Margareta poročila z Nikolajem Sommereckerjem, istoimenska hči Viljema II. Gallenberškega pa že leta 1321 z Ulrikom Weißprianskim. Viljem II. naj bi imel za ženo Margareto Svibensko, hčer Viljema (II.) Svibenskega, poročenega s hčerko Henrika Planinskega (sic!). Sin gallenberškega para naj bi bil zgoraj omenjeni sin Viljem III. Gallenberški.⁸⁸ Toda teh povezav iz 14. stoletja iz sicer številnih listin, novoveškega aktovnega gradiva in posestne strukture obeh rodbin ni mogoče dokazati, so pa seveda možne.

Schönleben je bil torej avtor natančne geneze o frankovskem izvoru obeh rodbin in nemških sorodnikih. Zanesljivejši je bil za obdobje po letu 1300, ker se je lahko oprl

⁸⁵ Schönleben 1680/1, 1.

⁸⁶ Valvasor 1689, XI/369-369. Obe tabli sta ohranjeni in ju je z malenkostnimi popravki objavil leta 1929 France Stele v: Stele 1929, 307-308. Tu citiram njegov prepis obsežnejše in za našo raziskavo pomembnejše druge table: *MONASTERIUM S. CLARAE IN MÜNKENDORFF / QUOD OLIM / D. SIGEFRIIDVS NOBILIS DE GALLENBERG / OTTONIS EX GVTTA DE WEISSENECK FILIVS / WILHELMI EX ANNA DE SVMEREK NEPOS / SIGISMVNDI EX UXORE CVIVS / NOMEN ETSI SERA NEGLEXERIT HISTORIA / VITVTEM LOQUITVR PRONEPOS / SIGEFRIIDI EX BERTHA DE FÜNKENBERG ABNEPOS / SCHIEGY EX UXORE INCOMPERTA ET / OTTONIS EX CONIVGE ANNA AB EHRNFELS / DEMVM ORTHOLPHI DE SCHERFFENBERG QUI CIRCA AN: M: / PRIMVS CONDIDIT ARCEM GALLENBERG / TRINEPOS QUADRINEPOS ET VLTRA / ANNO SALVTIS MCCCVII IDVS OCTOBRIS / DIE SS. DIONYSY RVSTICI ET ELEVTHERY M. M: / PRIMVS FVNDAVIT / HOC / GEORGIVS SIGIS. S. R. I. COMES ET D. / DE GALLENBERG / S. C. M. CAMERARIVS DVCATVS CARNIOLIAE / IVDICIORVM PROVINCIALIVM PRAESES / ET SVPREMI CAPITANEATVS LOCVMTENENS / CVM GERMANO SVO IOANNE FRIDERICO / HAEREDITARY ADVOCATI IN MÜNKENDORFF / FVNDA TORIS PER XIII GENERATIONES SERI NEPOTES / VETVSTATE IAM CADENS PENE A FVNDA MENTIS REPARARUNT ANNO MDCLXXXII.*

⁸⁷ Schönleben 1680/1, 14. Učenjakova negotovost se vidi tudi v popravljanju generacijskih navedb: v rokopisu iz leta 1664 je grofa Jurija Sigmunda še imel za 21. generacijo; morda zaradi izpustitve treh generacij iz 10. stoletja, skupaj z Arnulfom vred (Schönleben 1664, pg. 31).

⁸⁸ Schönleben 1680/1, 16, 18.

⁸⁹ Večina srednjeveških listin iz arhiva Gallenbergov je bila v 19. stoletju prodana na Štajersko ter nato prišla v Štajerski deželni arhiv; pred nekaj leti jih je objavil Walter Brunner (Brunner 1995, passim). Večina rodbinskega arhiva za obdobje med 16. in 19. stoletjem,

Spominska plošča grofa Jurija Sigmunda Gallenberga iz leta 1682 nad portalom ob zvoniku samostanske cerkve v Mekinjah (foto: Dušan Kos)

tudi na primarne vire iz gallenberškega rodbinskega arhiva idr. virov.⁸⁹ Svibenski so v gallenberškem olepševanju dejstev dobili častno mesto. Njihov, pa tudi gallenberški skupni izvor je bil opisan blizu resnici, saj so Svibenski posredno izhajali iz plemstva, ki je imelo od 11. do 12. stoletja zares opraviti z obrambo jugovzhodnih grofij in meja države. Toda čas ni ustrezal: Schönleben in Gallenbergi so nejasne rodbinske vezi s Svibenskimi projicirali že v 10. stoletje. Svibenski/Schärffenbergi pa vsaj v novem veku svojih korenin niso iskali v tej smeri, o čemer priča Preuenhueberjeva genealogija, ki sploh ni segala onkraj 13. stoletja. In ker Schärffenbergov/Svibenskih v 17. stoletju ni nihče vprašal po podatkih iz njihovega arhiva in po njihovih tradicijah, sami pa niso nasprotovali ne srednjeveškimi ne olepšanim baročnim (pol)resnicam, so se s slavo začeli strinjati in jo morda širili tudi sami. Dokler je pač šlo. Šlo pa je še dlje, saj so nekateri pisci, npr. Oskar Meister še leta 1965, sicer brez komentarja, omenjali agilolfiński izvor Svibenskih prek Arnulfa, obrambo pred Avari (sic!) in se pri tem sklicevali na Schärfferberško družinsko izročilo, da naj bi jih cesar Henrik IV. že leta 1040 povzdignil v grofe; v resnici so Svibenski/Schärffenbergi postali baroni šele leta 1630, grof je postal en sam član nekaj pred letom 1688, celotna rodbina pa je prešla med grofe s cesarsko diplomo šele leta 1717.⁹⁰

Če smo ugotovili, da vez Svibenski-Gallenbergi načelno verjetno drži, le da je precej

vezanega na gospostvo Osterberg oz. njegovega pravnega naslednika graščino Dol, pa je še danes v Arhivu Republike Slovenije v okviru arhiva gosposčine Dol (gl. historiat in popis dojskega arhiva v: Umek 1991, 18 sl., in Umek 1992, 304-360).

⁹⁰ Meister 1965, 3-4. Celó Janko Orožen je v razpravi o Svibenskih (Ostrovharjih) povzel Valvasorjevo in Schönlebnovo pripoved o njihovi genezi, pri čemer je zapisal, da »jedro Valvasorjevega pripovedovanja o Ostrovharjih je vsekakor točno, posamezne podrobnosti, zlasti navedbe o zgraditvi gradov, so pa nezanesljive« (Orožen 1963, 233-234). Na katere podrobnosti je mislil? Sodeč po njegovi pripovedi, temelječi na listinah od 12. stoletja naprej in omembi znanstvenih teorij o izvoru rodu, na nobene. Kaj pa mu je sploh preostalo? Arnulfova zgodba.

mlajša, se moramo še enkrat vprašati, ali je potemtakem tudi frankovski izvor Svibenskih zares *povsem* napačna misel? Kljub neargumentiranosti, napakam, ugotovljenim imenskim ipd. naključjem smisla Schönlebnove legende o frankovskem izvoru rodbine Svibenskih ne smemo prehitro vreči v koš. Še posebej, če legendo oklestimo napačnih detajlov in jo golo postavimo v okvir političnega dogajanja v podalpskem svetu v 10. in 11. stoletju. Ob tem se spomnimo na prve gospodarje Svibenega in na dejstvo, da Konrad Svibenski morda ni bil agnat Puchsov. Zakaj torej ne bi mogel biti prišlek iz osrčja cesarstva, morda kar iz Frankovske? Glede na bližino spanheimskega matičnega gradu pri Bad Kreuznachu, le nekaj deset kilometrov zahodno od Speyerja, in fevdne vezi speyerske škofije z Spanheimi,⁹¹ bi Konrad kot začetnik Svibenskih zares lahko bil »frankovski« branitelj Kranjske in Save, ki pa ga rimski kralj ni že v 10. stoletju poslal na jugovzhod države, pač pa bi do tega lahko prišlo konec 11. stoletja, ko so s Frankovske na Koroško s cesarjevim dovoljenjem prišli Spanheimi. V njihovem spremstvu so bili do leta 1147 npr. tudi možni svibenski kognati gospodje Trušenjski. Se je že v srednjem veku prav zaradi njih ali njim podobnih, ker so morda občasno upravljali s spanheimsko posestjo na Savinjskem, spletlo megleno izročilo o izvoru Svibenskih? Se je torej prvi Svibenčan Konrad na Kranjsko preselil iz Koroške via okolica Bad Kreuznach via Scharfenberg pri Trifelsu (Speyerju)? Je bil to nek sorodnik škofa Henrika? Nič ni nemogoče, je pa žal nedokazljivo – kljub tistim Scharfenbergom iz 12. in 13. stoletja, ki so imeli ista imena kot prvi Svibenčani. Nenazadnje so vezi med Speyerjem in Kranjsko obstajale že v 11. stoletju: leta 1048 je npr. cesar Henrik III. dosegel izvolitev svojega kanclerja Gotebolda za oglejskega patriarha (1048-1063).⁹² Ta je bil eden od vrste t. i. nemških patriarhov v 11. in 12. stoletju. Izmed zvestih klerikov cesarja Henrika IV. je npr. v letih 1077-1084 zasedal katedro v Ogleju cesarjev kaplan Henrik, prej augsburški kanonik, njegov brat Ellenhard pa je bil škof v Pulju.⁹³

Po napisanem bi bistvo legende (nemško-frankovski izvor) lahko imelo neko težo. Ključni problem tovrstnih legend pa je v tem, da se njihovih resničnosti (»zgodovinskosti«) z današnjim mnogo večjim znanjem ne da ne potrditi ne zanikati. Mikavna legenda enostavno lebdi okoli dejstev, ki sem jih v prejšnjem poglavju navedel pri iskanju korenin resničnih Svibenčanov. Ostaja pa nauk, da stare genealoške legende, ki se na prvi pogled zde v celoti privlečene za lase, lahko celo temeljijo na nekaterih resničnih dejstvih in na dolgem spominu celo le pri kognatih, pa čeprav so še tako zamegljene z napakami in naključnimi podobnostmi v lokacijah, imenih in letnicah. To je bilo lahko storjeno v dobri veri, a je šlo zaradi nepreverljivosti in zaradi nepoznavanja dejstev v prid ambicijam opisovanih rodbin. Danes pa z natančno analizo in obilico še dopustne domišljije zveni izmišljeno, a obenem, paradokсно, tudi resnično. V svibenskem primeru je že tako: čeprav je neko izročilo vsaj pri Gallenbergih v srednjem veku očitno obstajalo, je bilo drugačno od baročnih legend in od svibenskega izročila. V 16. in 17. stoletju je namreč pri Svibenskih prevladala druga, prav tako deformirana tradicija, ki ni več poznala Gallenbergov in Frankovske, pač pa je govorila kar o kraljevskem bosenskem izvoru. Vsekakor pa obe varianti še nista vsebovali nemških Scharfenbergov. Zato Schönleben razen škofa Henrika in nekega Huga ni poznal imen mlajših resničnih trifelških Scharfenbergov, ki so v 12. in 13. stoletja tako osupljivo ustrezala svibenski imenski tradiciji. Poznal je le tiste, ki jih je našel v njemu dostopnih tiskanih razpravah. V teh pa so se v 16. in 17. stoletju opisovali predvsem opati, škofje, grofje, vojvode, kralji, ne pa nižje (ministerialno) plemstvo.

⁹¹ Mötsch 1988, 59 sl.

⁹² GZS 3, št. 140, 226.

⁹³ Prav tam, št. 335, 361.

Laziusov, Roojev, Zeillerjev, Preuenhueberjev, predvsem pa Schönlebnov in Valvasorjev vpliv na baročno genealogijo Svibenskih je ostal odločilen na avtorje vse do 20. stoletja. Za čas po letu 1200 je bil najizpovednejši in v nekaterih segmentih celo zelo točen Schönlebnov »Dodatek« iz leta 1674.⁹⁴ Ker pa ni bil nikoli natisnjen, je vprašanje, ali je sploh lahko vplival na zunajkranjske genealoge. Omeniti velja, da je Schönleben kot prvi in še dolgo edini npr. pravilno zapisal, da je bil Henrik (II., op. avt.) omenjen že leta 1207; njegov sorodnik (sin?) Ulinus (Ulrik) je imel sina Henrika III. in Leopolda, njuna mati pa je bila Gertruda Miltenberška, hči Elizabete Vojniške. Zato naj bi po njegovem Elizabeta leta 1242 imela Henrika za vnuka (nepos). Prepoznal je celo Henrikovo ženo Matildo Greifenfelško, le da je nato kot njunega potomca navedel le sina Ota ter vnuka Henrika, »posestnika Troje« in Ulrika (Planinska, op. avt.). Leopold pa naj bi imel sina Viljema (I., op. avt.). Ti dve napačni konstelaciji pa nadaljuje pravilno: Viljem je imel hči Matildo ter sinova Ulrika in Viljema II. (napačno mu je za ženo pripisal grofico Agnes Vovbrško). Nato se spet moti, ko Viljemu II. pripisuje, da je oče Henrika (IV., op. avt.), temu pa pravilno pripisuje sina Huga I. in napačno Rudolfa I. Nato pozna skoraj vse Svibenske, le da za 14. in 15. stoletje v napačnih zvezah; nekoliko bolj zanesljiv je pri opisih Planinskih (t.j. svibenske veje), ki jim je pravilno pripisal sorodstvo s Svibenskimi, nepravilno pa z Gallenbergi. To Schönlebnovo delo je trpelo isto bolezen kot gallenberška genealogija – omejenost z viri: avtor je citiral le neke rokopise iz Vetrinja, Bistre, Stične in Gornjega Grada, že omenjeno Bucelinovo genealogijo in genealogijo Aufensteinov (?), ter Laziusovo delo »De migrationibus«. Nič pa listin in podobnega arhivskega gradiva.

Mlajši avtorji so s pridom uporabljali *tiskane* genealogije, obenem pa ustvarjali sklenjene rodovniške linije Svibenskih vse od princa Arnulfa naprej. Zato so njihove navedbe do začetka 13. stoletja prav tako težko verjetne, schärffenberška imena pa lahko zvečine pripišemo navedbam iz nemških kronik in analov ter piščevi dobri veri, da gre za kranjske Svibenčane in njihovo nemško sorodstvo. Šele za čas od 13. stoletja so se genealogi lahko oprli na ohranjene primarne vire, zvečine listine, katerih genealoške podatke pa so še vedno nemalokrat napačno tolmačili. Pogosto so zamenjevali osebe, iz ene naredili dve osebi ali pa več oseb z istim imenom združili v eno. Značilno je, da so se avtorji iz nemških in avstrijskih dežel opirali predvsem na Laziusa in Bucelina, raje kot na Schönlebna pa na Valvasorja. Tipičen predstavnik takega pisanja je bil Johann Georg Adam von Hoheneck (1669-1754), ki je v letih 1727-1747 objavil obsežno tridelno kompilacijo genealogij plemiških rodbin, članic gornjeavstrijskih deželnih stanov, ki v 18. stoletju ni manjkala v skoraj nobeni avstrijski in štajerski plemiški knjižnici. Med stotnijo in več plemenitih rodbin, sad njegove obsežne rokopisne zbirke, je predstavljena tudi rodbina gospodov Svibenskih (*Schaerffenberg alias Scherffenberg*).⁹⁵ Ob tem se je naslonil na Ennencklove in Preuenhueberjeve izpise, predvsem pa na zbirko »Manuscriptum Genealogicum« Reicharda Streina von Schwarzenaua, ki so danes skupaj z Ennencklovo genealoško zbirko izpisov iz starejših listin v Gornjeavstrijskem deželnem arhivu v Linzu.⁹⁶ Strein (1537-1600) je bil visok državni uradnik, ki je zbral genealoške podatke za mnoge avstrijske, štajerske, koroške in kranjske plemiške rodbine. Hoheneck je leta 1702 prepisal Streinov rokopis in ga uporabil za svoje delo. Hoheneckovi (lastni) začetni poudarki so bili na predstavitvi »kraljevskega grba« in kraljevskega izvora rodu. Ob tem je na kratko predstavil dve prevladujoči teoriji: izvor iz Bosne in Bolgarije (po

⁹⁴ Schönleben 1674, 456, 634-638.

⁹⁵ Hoheneck 1733, 290-318. O Hoheneckovem delu gl. Coreth 1950, 130.

⁹⁶ OÖLA SA Hs. 5/17, pg. 91 (*Scherffenberg*). Gl. Krones 1901, 166; Hebenstreit 1966, 165, op. 7. O Streinu gl. Coreth 1950, 130.

kroniki koncila v Konstanci Ulricha von Richentala), ali/in iz rodu starih bavarskih kraljev – »bavarskega kraljevskega rodu Agilolfingov«,⁹⁷ iz katerih naj bi izšle tudi stare frankovske vojvode. Tako je Arnulfov frankovski izvor potisnil še dlje v zgodnji srednji vek. Citiral je vse dotlej navedene avtorje, razen Preuenhueberja. Morda zato, ker je šlo pri njem za rokopis, ne pa za tiskano delo. Nato je citiral odlomke o izvoru iz Laziusa, Schönlebna, Valvasorja in nekaj podatkov iz 11. stoletja iz Bucelina in Schönlebna: o speyerskem škofu Henriku Scharfenbergu in o (izmišljenem) turnirju iz leta 1165. Po njegovem naj bi imel Oto Svibenski iz okoli leta 1000 sina Henrika (1040), ta pa Henrika škofa († 1075) in Rudolfa. S tem je sam ustvaril pravo svetopisemski podobno genezo, saj za to dobo ni mogel najti nobenih podatkov v citiranih delih. Rudolfovi sinovi so bili Rudolf II. (1100), Hubert ali Hovercus (1100) in Jurij. Ta naj bi imel sina Jurija II. (1135), ta turnirskega bojvnika Janeza (1165), ta pa leta 1196 omenjanega Abrama. Njegov sin je bil Ulinus (= Ulrik), ki se je menda omenjal v listinah leta 1231 in 1251, njegova žena pa je bila Gertruda Miltenberška. Nato je spet neupravičeno pripisal Ulrikovemu sinu Leopoldu in ženi Genovefi Čušperški starševstvo Viljema I. (poročenega s Sofijo) in Ulrika I. (poročenega z Adelhajdo Planinsko) itd. Za Svibenske iz konca 13. stoletja si je – tako kot Valvasor – priskrbel nekaj (že izdanih) listin, med njimi je v celoti citiral dve iz stiške provenience iz leta 1274, ki pa jih ni znal spraviti v genealoški red.⁹⁸ Povzel je Valvasorjevo zgodbo o Viljemovem uporu leta 1293, njegovo smrt in zgodbo o čudežnem prstanu ter o usodi Friderika Aufensteinskega, ki se je leta 1396 (prav: 1368) uprl deželnemu gospodu. Sledi še nekaj strani genealoških podatkov za čas do začetka 17. stoletja. Hoheneckov prispevek je bil v tem, da je mlajšo genealogijo po Schönlebnovem in Preuenhueberjevem molku za dobo po 13. stoletju uspel razširiti z njemu dostopnimi listinskimi viri in tako premostil vrzel med 12. in 15. stoletjem, ko je rodbina pognala nove korenine v Avstriji.

Nastop kritičnih zgodovinarjev v drugi polovici 19. stoletja Svibenskih/Schärffenbergov osebno ni več zadeval, saj je rod po moški strani malo prej izumrl. Ljubiteljski genealogi so zato brez strahu prepisovali baročne legende, le da jih na srečo vseh niso uspeli tiskati. Taka je bila npr. Lazzarinijeva genealoška zbirka v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, čez katero sem glede gesla »Schärffenberg« potegnil črto po dvajsetih minutah natančnejšega pregleda uporabljenih virov.⁹⁹ Lazzarini je namreč uporabil le že znane genealoške podatke. Za današnje opazovanje preteklosti je zbrano gradivo prej zavajajoče kot uporabno. Za genealogijo v novem veku so uporabnejši rodovniki posameznih oseb, npr. tisti od baronice Eve Regine Starchenberg iz druge polovice 18. stoletja,¹⁰⁰ ki so zajemali le posamezne veje in potomce osrednje osebe.

Usodnejše so bile obsežne tiskane razprave iz 19. stoletja. Prvo je leta 1840 v nadaljevanjih v časopisu Carniolia objavil Karl Prenner. Za najstarejšo dobo, do 13. stoletja, je uporabil Schönlebnovo genezo Gallenbergov in Svibenskih, jo malenkostno predelal in prestavil v romantičen jezik. Tako je graditeljstvo gradu Svibno pripisal kar Arnulfu, ki naj bi imel tri sinove, ustanovitelje Svibenskih, Osterberških in Gallenberških. Tam so iste trditve, iste onomastične poenostavitve (Osterberg = Ostri vrh = Schärffenberg). Novost je, da naj bi najmlajši Arnulfov sin zgradil grad Žebnik ter osnoval posebno vejo, ki je grad izgubila konec 13. stoletja z zastavo vojvodi Albrehtu za kar 12.000 mark srebra. V resnici je bil Albreht kot dedič Otakarjev in Babenberžanov

⁹⁷ Zadnji Agilolfing na bavarskem vojvodskem prestolu je bil slovenski zgodovini in mitu o pokristjanjenju Karantancev znani vojvoda Tassilo III., ki ga je leta 788 odstavil Karel Veliki.

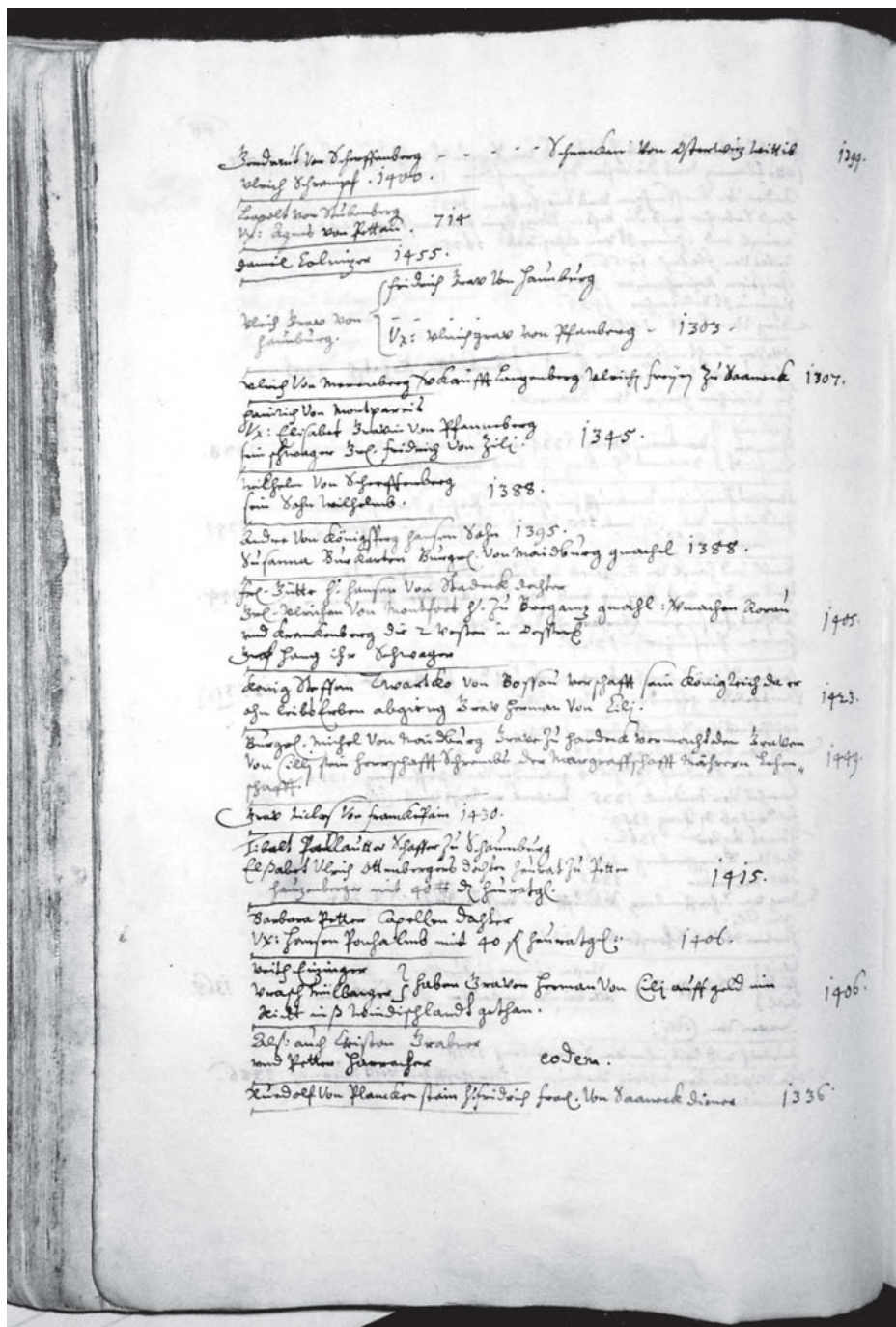
⁹⁸ ARS ZL 1274 II 16. Stična; Hoheneck 1733, 294 (a). Gl. tudi genealoško deblo, ki sem ga napravil po Hoheneckovih podatkih.

⁹⁹ ZAL LJU-340 (Lazzarini).

¹⁰⁰ ARS R, fasc. IV, št. 14.

neprekinjeno lastnik laškega gospostva in Žebnika, ki pa so ju on in nasledniki neprekinjeno podeljevali v zastavo.¹⁰¹ Ker je Prenner poznal le stare pisce, je naslednjo poglavje posvetil uporništvu Viljema Svibenskega leta 1293, v katerem je opisal tudi

Fol. 89v iz dela: Job Hartman Ennenckl, Collectanea Genealogica II (OÖLA, Schlüsselberger Archiv, Sammlung Hoheneck, Hs. 109 in 110; foto: Dušan Kos)

ozadje upora ter legendo o prstanu. Selitev Svibenčanov na gornje Štajersko je pripisal zavezništvu Janeza II. Gallenberškega (1427) vojvodi Albrehtu proti cesarju Frideriku III. sredi 15. stoletja. Po Albrehtovem porazu naj bi njegovi privrženci prišli v nemilost, Gallenberški pa naj bi izgubili gradove Gamberk, Stari grad v Kamniku in Hohenwang na Štajerskem. Tega je kralj Maksimilijan podelil Janezu Schärffenberškemu, ker je bil že njegov sorodnik Mihael zvest cesarju. Ta zgodba je napačna, saj so Gallenbergi izgubili izvorni grad že v 14. stoletju. V 15. so ga imeli Šteberški, ki so ga leta 1433 prodali deželnemu knezu. Hohenwang pa je deželni knez (cesar Friderik III.) podelil leta 1490 v fevd otrokom Bernarda Schärffenberškega in njegove žene Elizabete Fladniške, ki je bila sestra leta 1489 umrlega posestnika Hohenwanga, Viljema st. Bernard je bil gornjeavstrijski Schärffenberg, brez stikov s staro domovino. Prenner se je dlje zadržal pri opisovanju Hohenwanga in grobnice Schärffenbergov v župnijski cerkvi v Langenwangu. Njegove omembe najstarejših resničnih Svibenčanov se omejujejo na peščico listin iz 13. in 14. stoletja, zvečine citiranih kar po Valvasorju in Hohenecku. Po zadnjem je povzel tudi bolgarsko kraljevsko epizodo v zvezi z grbom, po Schönlebnu pa sorodstvo z Žebniškimi in Osterbergi. Ob tem je omenil najdbo srebrnega gallenberškega pečatnika leta 1688 pri Postojni, ki naj bi bil po njegovem celo iz leta 1150. Zanesljivo je šlo za mnogo mlajši pečatnik, saj je celo sam navedel odlomek iz listine iz leta 1409, ko so bili Gallenbergi z Osterberga gradiščani na gradu Hašperku. Z napačno interpretiranimi omembami iz 13. stoletja je poskušal enačiti Gallenberge in Osterberge s Svibenskimi, zato je večji del feljtona posvetil razvoju obeh domnevnih stranskih linij.¹⁰² Prenner je torej le podaljševal legendo o izvoru Svibenskih, manjše novosti pa so bile predvsem v »argumentiranju« sorodstva z Gallenbergi in Osterbergi.

Skoraj enak način in strukturo pripovedi je leta 1851 izbral častni član kranjskega zgodovinskega društva dr. Rudolph Puff, ki je romantično »historično skico« naslovil kar »Die Grafen von Schärffenberg«.¹⁰³ S spisom se je že lahko poklonil spomenu zadnjega moškega Svibenčana, leta 1847 v Mariboru umrlega grofa Hansa. V čast pa mu je, da je zgodbo o bolgarski kroni imenoval »saga« in je niti ni poskušal dokazovati, obnovil je le opis grba iz kronike konstaškega koncila leta 1414. Kljub temu je bil prepričan v začetek z Agilolfingom Arnulfom in je zgraditev Svibnega postavil natančno v leto 902; na dolgo je ponavljal Schönlebnove osterberške in gallenberške začetke, Prennerjeve »izboljšave« z Žebniškimi in nekaterimi drobci iz 13. in 14. stoletja, Hoheneckovo genealogijo 11. in 12. stoletja je še »izboljšal« ter omenil upodobitve svibenskega grba v otomanskem cesarstvu. Tako je npr. poznal Henrika (po njegovem III.), ki ga je umestil v čas med 1140 in 1182; prav tako je poznal (po njegovem brata) Konrada iz leta 1171. Obnovil je Laziusovo zgodbo o dvobojevanju Rudolfa Svibenskega s Friderikom Čreteškim in opis svibenske posesti. Kljub podedovanim pomankljivostim in napakam je bil njegov prispevek za svibensko genealogijo pomemben. Predvsem za obdobje po 15. stoletju vse do leta 1847 je spravil v urejeno sorodstveno hierarhijo prek 170 oseb. Ta del genealogije lahko označimo za soliden izdelek.¹⁰⁴ Očitno je uspel pregledati celo nekaj srednjeveškega listinskega, predvsem pa novoveškega arhiva in podatke primerjati s starejšimi genealoškimi in kronikalnimi poskusi prvih sistematičnih avstrijskih genealogov.¹⁰⁵ V jokavem zaključku je omejenost z viri pojasnil, češ da pri Svibenskih/

¹⁰¹ Gl. poglavje Najbližji sosedi.

¹⁰² Prenner 1840, 161-162, 165-166, 169-170, 173-174, 177-178, 181-182; Kos 1994/1, 18; Pickl 1954, 67-68.

¹⁰³ Puff 1851, 8-12, 15-19.

¹⁰⁴ Med genealoška debela sem uvrstil tudi Puffovo varianto genealogije Svibenskih, a le za čas do začetka 15. stoletja. Njegovo delo je najbrž tudi v detajlih nekoliko drugačno grafično genealoško deblo Svibenskih od Arnulfa naprej, ki se nahaja v StLA Herrschaft Schärffenberg, Sch. H/1 (Ahnentafeln).

Schärffenberških žal nista ohranjena ne rodbinska slika ne rodovnik. Puff je bil prvi, ki je poskušal iz amorfnе mase 55 svibenskih sinov in hčera, ki jih je uspel naštetih do Bernarda (druga polovica 15. stoletja), napraviti nekakšno rodbinsko zgodbo. Omenil je najvidnejše člane in usodne dogodke za rodbino, celo njihove strateške usmeritve, npr. širitev na Štajersko sredi 13. stoletja. Legendo o Viljemovem prstanu, obogateno z fantazijskim premim govorom, je povzel po leto dni starejšem zapisu Petra Hitzingerja, »Der Schärffenberger Ring«.¹⁰⁶

Iz iste tradicije velja bolj zaradi opozorila na netočnosti kot zaradi novih dejstev omeniti znani in še danes vobče uporabni Wurzbachov »Biographisches Lexikon des Kaisertums Oesterreich«; natančneje na njegov 29. zvezek s samostojnim geslom »Schärffenberg«.¹⁰⁷ Obširnejšim biografskim skicam posameznikov ne gre očitati nič, saj gre predvsem za osebe iz 18. in 19. stoletja. Zasnova starejših genealoških podatkov v leksikonu je seveda morala sloneti na starejših delih (navedeni so npr. Schönleben, Prenner idr. mlajši pisci), zato ne presenečajo iste napake in prenašanje legendarnih prvin pri 22 »opaznejših članih« od Arnulfa do 19. stoletja.¹⁰⁸ Za lase privlečena je npr. trditev, da naj bi Svibenski živeli na Kranjskem vse do 17. stoletja. Zanimiva je nepreverljiva Wurzbachova misel, da naj bi legenda o Viljemovem prstanu živela v tradiciji rodbine neprekinjeno od Otokarjeve avstrijske rimane kronike naprej, pri čemer pripisuje visoko stopnjo poetičnosti predvsem tisti veji, ki je živela na gradu Hohenwangu.

Tudi italijanski zgodovinarji so podlegli starim genealoškim legendam, ki so temeljile na Laziusu: leta 1860 je Francesco di Manzano povzel neko starejše Nicolettijevo delo, češ da so Svibenski posedovali Maribor, Trojo, Planino itd.¹⁰⁹ Na stare genealogije so se zanašali še daleč v 20. stoletju.¹¹⁰ Ljubiteljski zgodovinar Hugo Hebenstreit iz Linza je več desetletij zbiral podatke o Svibenskih, a uspel objaviti le krajšo razpravo o Svibenskih/Schärffenbergih v Linzu. V njej je omenil tudi svoj rokopis z naslovom »Die Herren und Grafen von Schärffenberg«.¹¹¹ Tipkopis, ki je bil končan leta 1972, je zelo izčrpen in poln ilustracij, a zaradi napak pri povzemanju starih avtorjev (menil je npr., da so Svibenski prišli kolonizirat Kranjsko v času frankovskih vojvodov, vendar je oporekal kraljevskemu izvoru¹¹²) – kljub občasnemu kritičnemu disputu z njimi¹¹³, zaradi napačnih identifikacij, lokalizacij (plemiče iz Soffumberga ima npr. za vejo Svibenskih!), nepoznavanja jezika¹¹⁴ in zgodovine podalpskih dežel, je za zgodovino kranjskih Svibenskih le delno uporaben. Zanimala ga je predvsem genealoška razporeditev posameznih članov, manj ali nič pa npr. njihovo delo, struktura družine in notranje silnice v rodbini, vpetost v družbo ipd. Od petih tipkopisnih zvezkov je Hebenstreit v prvih dveh analiziral zgodovino rodbine do 15. stoletja. Nasledni trije zvezki so posvečeni

¹⁰⁵ Pri tem je poleg že omenjenih baročnih zgodovinarjev navedel tudi leta 1846 latinsko spisan rokopis o zgodovini Svibenskih Carla Schneiderlechnerja, uradnika v Deutschlandsbergu na Štajerskem. Rokopis je avtor menda predal graškemu muzeju Joaneum (Puff 1851, 18).

¹⁰⁶ Hitzinger 1850, 4-5.

¹⁰⁷ Wurzbach 1875, 56-62. V tem delu navedeni »Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser« in podobni priručniki za srednjeveško genealogijo niso uporabni, saj so bili usmerjeni k novoveškim rodbinskim zvezam, zlasti v 18. in 19. stoletju (Gotha 1870).

¹⁰⁸ Podobni podatki so bili povzeti tudi v genealogiji Schärffenbergov/Svibenskih v grbovni knjigi nižjeavstrijskega plemstva (Siebmacher 1983, 29-34).

¹⁰⁹ Manzano 1860, 163.

¹¹⁰ Janko Orožen je pri pregledu zgodovine gradu Gamberk še leta 1980 povzemal Schönlebnovo in Valvasorjevo genezo Gallenbergov in Svibenskih (Orožen 1980, 13-14).

¹¹¹ Hebenstreit 1966, 165, op. 1.; Hebenstreit 1972, 1-2, passim.

¹¹² Hebenstreit 1972, 1/I, 1 sl.

¹¹³ Prav tam, 37-39.

¹¹⁴ Zato je menil, da ime Schärffenberg izhaja iz popačenja imena »Stärkenberg« (prav tam, 36).

gornjeavstrijski in štajerski zgodovini v novem veku. Ti so zanesljivejši. Hebenstreit je zbral mnogo, zlasti že izdanega gradiva in kritične literature, manj sreče pa je imel z neizdanimi viri. Te je dobil predvsem s posredovanjem arhivarjev iz nekaterih dunajskih arhivov. Vendar pa ni poznal neizdanega gradiva iz štajerskega in koroškega deželnega arhiva, niti iz slovenskih arhivov. Zaradi neurejenosti, napak in pomanjkljivega historičnega znanja delo ni zrelo za objavo. Zaradi vestnosti in obsega pa si kot edino tako za Svibenske kljub temu zasluži citiranje, tudi zato, ker so mu tu in tam uspele rešitve nekaterih drobnih genealoških problemov.

Leta 1890 prvič v celoti izdana Otokarjeva avstrijska rimana kronika, eno glavnih kronikalnih del za 13. in začetek 14. stoletja – še posebej pa za bajko o svibenskem prstanu, je skupaj z zapisi uglednih avtorjev vplivala tudi na prikaze iz najstarejše genealogije Svibenskih pri literatih. Pesnik in dramatik Anton Medved je leta 1894 objavil petdejanko »Viljem Ostrovrhar«, ki se večidel vrti okoli zgodbe o prstanu. Ker se je avtor pri orisih Viljemovega ugleda in izvora rodbine naslonil na avtorje iz 19. stoletja, je zato v dramo vključil tudi južnoslovanski oz. bolgarski kraljevski izvor. Panslavizem oz. jugoslavizem je bil konec 19. stoletja med slovenskimi umetniki zakon. Medved je omenil sorodstvo z Osterbergi, domnevni turnir v Zürichu leta 1165, na svoje pa dodal še udeležbo Viljemovega pradede Ulrika (sic!) v 3. križarski vojni s cesarjem Friderikom I. Seveda je bil Ulrik zmagovalec nad »Turki«.¹¹⁵ Toda to so bile pesnikove besede, pesnikom pa je dovoljeno vse. Skoraj vse, tako kot osebam v paralelnih svetovih.

---

¹¹⁵ Medved 1894, 1. dejanje, 9. prizor (str. 363), 12. prizor (str. 365).

KRONA

Poseben, iz misterija svibenskega grba prevzeti element Schönlebnove gallenberške genealogije, je bilo povezovanje Svibenskih in posredno Gallenbergov z bosensko in bolgarsko kraljevsko hišo. Tu ni šlo več za napačno interpretacijo virov in dejstev, pač pa za razširitev neke starejše legende, ki je izhajala predvsem iz »kraljevske podobe« svibenskega grba. Pravzaprav je bila v nasprotju s Schönlebnovimi povezavami Arnulfa in Frankovske in zamenjavami z nemškimi Scharfenbergi. Schönleben pa ni bil prvi, ki je napravil povezavo. Legenda je bila namreč starejša od svibensko-gallenberške geneze iz Arnulfa. V prejšnjem poglavju bežno omenjena bosensko-bolgarska psevdokraljevska tradicija si zato zasluži posebno analizo. Kraljevski izvor Svibenskih iz bosanskih kraljev je omenil že Martin Zeiller leta 1632, češ »da je nekaj slišal o tem«.¹ Za kaj gre? Grb Svibenskih in Svibensko-Planinskih se po znanih virih vsebinsko ni spreminjal: zlata trilitna krona (v starejših variantah celo krona s tremi križi) v modrem (polju) je bila prvič (seveda brez barv) izpričana leta 1235 v pečatniku Henrika II. Svibenskega.² Grbi so kot nujni znaki razpoznavanja s šlemom zakritih vitezov, mode in posledično plemiške posebnosti posamično nastajali od druge tretjine 12. stoletja, bolj množično in kot skoraj nespremenljivi dedni znaki pa od konca 12. in v začetku 13. stoletju.³ Od konca 13. stoletja je heraldična krona največkrat prišla v nadščitje grbov kraljev in imela vidne le tri liste oz. konice nad čelnim obročem.⁴ Tri zlate krone v modrem polju se je npr. že v 13. stoletju pripisovalo grboma mitičnega angleškega kralja sv. Edmunda († 870) in kralja Artusa,⁵ idola, pravzaprav »boga« viteške dvorske kulture. V realnem življenju je krona vsekakor pomenila določene *kraljevske aspiracije oz. pravice*.⁶ V ljudski sferi pa je enostavna večlistna krona simbolizirala rodovitnost, čistost in čarobno moč, zlasti v zvezi s poročnimi znaki. Na krščanskem vzhodu so krone pomenile božje otroštvo in »krono življenja« kot končni cilj ljudi.⁷ S krožno obliko je poudarjala popolnost in nebeškost, *superiornost*; simbol slednje je bil krog. Krona je obljubljala nesmrtnost in odrešenje, zato je bila simbol oblasti, zmage, celo poroke. Ob tem je bila pomenljiva simbolika heraldičnih barv v svibenskem grbu, ki je že v srednjem veku obljubljala veliko, do baroka pa dodelila

¹ Zeiller 1632, 191 (cap. 8, lib. I).

² MDC 4/1, št. 2099.

³ Galbreath-Jéquier 1990, 18-21; Paravicini 1998, 351 (z obsežnim seznamom literature).

⁴ Prav tam, 165, 184-191.

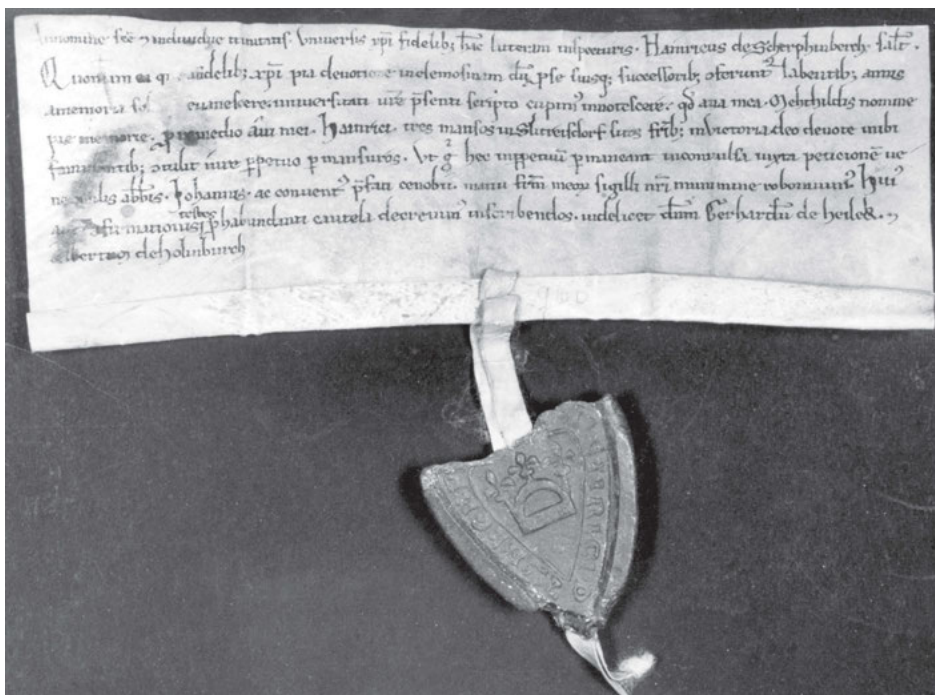
⁵ Gl. srednjeveško podobo kralja Artusa v: Neubecker 1991, 170 in 171 sl.; Waldner 1992, 25.

⁶ Seyler 1970, 210; isti avtor je na drugem mestu zapisal, da v večini primerov, ko so v grbovnih podobah krone na glavah oseb, krone ne pomenijo statusnih (rangirnih) kron, niti šlemnih kron, temveč so običajno le šlemno okrasje. V 14. stoletju je krona na ščitu dokončno izgubila hierarhičen pomen (str. 211). Pri tem gre vendarle za drugačen problem, saj krona v svibenskem grbu ni bila v zvezi s šlemom oz. je bil ta kasneje le dodatek kroni.

⁷ Geslo Krone Viktorja H. Elberna v: LexM 5, 1546.

barvam take lastnosti: zlata je srednjeveškim učenjakom pomenila razum, ugled, srečo, visokost in (viteško) krepost; modra zvestobo, modrost, pravičnost in stanovitnost. Zlata je bila barva sonca, modra planeta Jupitra. Sonce (Sol, Helij) in Jupiter (Zeus) sta bila bogova svetlobe, zaščitnika zvestobe, prava, reda.⁸ Če so bili Svibenski od srede 12. stoletja člani ministerialsko-vazalskih spremstev teritorialnih in deželnih gospodov, je pri tem problemu bistveno vprašanje, *zakaj* so si privzeli v grb kraljevski simbol in ne nek enostavnejši heraldični znak ali pa celo varianto grba svojega gospoda. Recimo tako, kot so storili nekateri spanheimski ministeriali na Dolenjskem (Kostanjeviški, Črnomaljski, Žumberški) ali andeški na Kamniškem (Kolovski in Kamniški).⁹ Tu trčimo na uganko, ki je ne moremo zlahka pojasniti le s povzemanjem starejših genealoških zgodb. Kakšne so bile kraljevske aspiracije Svibenskih in do česa? Do neke namišljene kraljevske ali knežje dediščine? Do frankovskega Arnulfa, bolje – nemških državnih, t.j. cesarskih ministerialov in zaupnikov kraljev oz. cesarjev v 11., 12. in 13. stoletju? Ali do nečesa, o čemer je govorilo neko povsem drugo izročilo?

Svibenski po socialnem izvoru niso bili kraljevskega rodu. So pa s krono v grbu uspeli uveljaviti heraldično »kraljevskost« prej kot kdor koli drug zunaj kraljevskih dinastij. Večina plemstva si je krone upala upodobiti v grbih šele s cesarjevim oz. kraljevim dovoljenjem od 14. stoletja naprej. Bolj kot je bil grb enostaven, večkrat je prihajalo do podvajanj grbov; zlasti, če jemljemo v ozir celoten kulturni krog krščanske Evrope. Vsakdo naj bi praviloma imel drugačen grb, kar pa zaradi številnosti upravičencev v resnici ni bilo mogoče doseči. Še leta 1381 je vojvoda Leopold III. zaradi nevednosti, ali še verjetneje

Pečat Henrika II. Svibenskega na listini za vetrinjski samostan iz leta 1235 (KLA AUR; obj. v: MDC 4, št. 2099; foto: KLA)

⁸ Vitezović 1702, 57-58 (122); Neubecker 1991, 56; geslo Farbensymbolik R. Suntrupa v LexM 4, 289-290.

⁹ Paravicini 1998, 353-354.

– zaradi nepomembnosti in za njegovo heraldiko tako rekoč neškodljivosti dejstva, da je nekdo na drugem koncu Evrope že imel enak grb, podelil Hansu Starckenbergerju grb s tremi kronami – povsem enak tistemu, ki ga je že imela kraljevina Švedska.¹⁰ Naj pripomnim, da vsi meni znani nemški Scharfenbergi niso imeli krone kot grbovne podobe, torej Svibenski grba zanesljivo niso prevzeli od njih. Na Nemškem je bila krona relativno priljubljena kot glavni grbovni element. Toda tisti grbi niso bili simbolno tako pomenljivi kot svibenski, saj so bile v njih krone kombinirane vsaj s pomožnimi simboli. Če je imel grb kraljevine Švedske od leta 1277 v pečatnikih in od leta 1364 kot uradni simbol kvadrirano kombinacijo treh zlatih kron (2:1) v 1. in 4. polju ter vzpenjajočega se kronanega rdečega leva v zlatem v 2. in 3. polju, in je bil grb pruskega mesta Königsberg že delno »govoreč« (zlata trilistna krona na zlatem trohribu v modrem), je bil tak izbor razumljiv.¹¹ Toda to se ni dalo primerjati s svibenskim ali pa s tistimi v Siebmacherjevi grbovni knjigi iz leta 1605, kateri so grbi koroških plemičev Shecken (zlata trilistna krona v modrem, s trojno perjanico iz sredine krone), tirolskih Schürfov (nekakšno enostavno trirogeljno zlato pokrivalo v modrem), bavarskih Jagendorfov (tri zlate krone v razmerju 2:1 v rdečem) ali augsburških patricijev Haintzlinov (zlata krona, nad njo srebrn slonji rilec?, vse v modrem).¹² Omenim naj še leta 1254 izpričani grb nekega Ernixa (sic!) von Landskron, ki pa je bil očitno v zvezi z imenom staufovskega gradu, saj je bil sam le gradiščan, tako kot pred njim v 40. letih 13. stoletja Gerhard von Sinzing.¹³ Podobno velja za množico nemških meščanskih rodbin, ki so imele že vsaj v 16. stoletju v grbih eno ali več kron, običajno v kombinaciji še z dodatnimi heraldičnimi elementi. Toda med njimi ni bilo »Scharfenbergov«.¹⁴ In pri tem smo se omejili le na območje novoveškega rimsko-nemškega cesarstva in evropskih kraljevin! Toda to je bil že čas bohotenja novega plemstva in omenjene rodbine niso bile ne toliko stare in ne tako ugledne kot Svibenski, njihovi grbi pa ne tako jasni v kraljevskem smislu. Iz podalpske regije gre omeniti desno polovico grba trga Vojnik, upodobljenega v pečatih od 15. stoletja naprej, ki je prvotno menda vseboval zlato krono v zelenem polju. Vojniški tržani pa so še leta 1763 trdili, da je njihov grb vseboval le zlato kronano granatno jabolko v modrem polju, pri čemer so ne le pozabili na levo polovico starega grba, pač pa nevsakdanje upodobljeno krono zamenjali z jabolkom.¹⁵ Tako so se v barvah in vsebini približali preprostosti svibenskega grba. Na tem mestu bralca spominjam, da sta imela Svibno in Vojnik v 11. stoletju podobno lastniško zgodovino, v začetku 13. stoletja pa sta bila tamošnja gospodarja celo v svaštvu (Henrik II. Svibenski se je poročil z Vojničanko). Čas nastanka vojniškega grba je v resnici manj skrivnosten kot svibenska enigma, saj najbrž ni nastal prej kot v 14. stoletju. Vendar pa Svibenski z vojniško doto niso prevzeli grba Vojniških. Tudi če bi ga, motiva krone ne bi pojasnili, problem bi le prestavili k Vojniškim. Sploh pa je bil grb gospodov Vojniških drugačen od trškega in svibenskega in je po navedbi Hansa Pircheggerja menda vseboval podobo mačka.¹⁶ Scharpffenbergi iz bavarske Zgornje Pfalze po Siebmacherju niso imeli krone ali trohriba v grbu, pač pa deljen in polrazcepljen ščit (1. polje zlato, 2. srebrno, 3. modro).¹⁷ Neki istoimenski meščani so imeli pšenično klasje s srpom in dvema puščicama v vznožju.¹⁸ Saški Scharfenbergi so imeli dve desnopoševni prečki.¹⁹

¹⁰ Kraßler 1968, 160-161.

¹¹ Siebmacher 1605, 2 (*Schweden*), 223 (*Königsberg*). Grb mesta Köln je od ok. leta 1288 vseboval tri zlate krone v rdečem (Waldner 1992, 25).¹² Siebmacher 1605, 27 (*Schäftenberg*), 43 (*Schürf*), 47 (*Shecken*), 79 (*Jagendorf*), 217 (*Haintzlin*).

¹³ Waldner 1992, 25; Arnold 1999, 218.

¹⁴ Wappen-Bilder-Lexikon 1992, 771-773. Rodbine Schweigger, Dietschi, Cron, Küng, Precht so imele celo le po eno trilistno krono v grbu, tako kot Svibenski. Žal mi kovine in barve njihovih grbov niso poznani.

¹⁵ Otorepec 1988, 192.

¹⁶ Pirchegger 1962, 211.

¹⁷ Wappen-Bilder-Lexikon 1992, 87; Siebmacher 1971, 175.

Nekaj grbov s krono kot glavno figuro iz Siebmacherjevega dela »New Wapenbuch« iz leta 1605: pg. 2 (*Schweden*), 27 (*Schäftenberg*), 43 (*Schürf*), 47 (*Schecken*), 79 (*Iagendorf*), 87 (*Scharffenberg*), 217 (*Haintzlin*)

Pri izvoru svibenske heraldične krone se tako pojavi več hipotez. Prva izhaja iz že omenjene artusijanske mitologije, ki so je bili polni viteški romani 12. in 13. stoletja. Na drugem mestu bo govor o naklonjenosti Svibenskih do dvorske kulture v 13. stoletju. Tu velja opozoriti, da so Henrik II. in njegovi sinovi gotovo poznali pesnika Heinricha von Türlina, avtorja priljubljenega romana »Krona«, ki je nastal v 30. letih 13. stoletja najbrž na spanheimskem dvoru v Šentvidu na Koroškem.²⁰ Je ta roman (so)vplival na svibenski grb? Risarsko ne bi bilo težko spremeniti prvotnega svibenskega-scharffenberškega (ostrega) heraldičnega (tro)hriba (govoreči grb!) v enostavno trilstno krono.²¹ To bi lahko storil Henrik II., recimo zaradi impresioniranja nad romanom »Krona« ali pa celo že njegova oče in ded pod vplivom dvorske kulture v okolju babenberškega dvora oz. plemstva. V prvem ohranjenem pečatu Henrika II. na listini iz leta 1235 krona na prvi pogled res spominja na zaobljen hrib, ki je nakazan v polkrožnem loku nad enostavnim čelnim obročem. Šele tri lilije (listi) nad lokom določneje pojasnjujejo, da gre za krono. Taka krona je izhajala iz heraldičnih

¹⁸ Prav tam, 676.

¹⁹ Siebmacher 1977, 106.

²⁰ Dopsch 1999/1, 96-98. O artusijanski mitologiji gl. geslo Artus (Arthur), Artussage, Artusromane skupine več avtorjev v LexM 1, 1074-1089.

²¹ Tudi Josef Kraßler je pri upodobitvi grba iz pečatnika nekega Marnberga iz leta 1350 zapisal, da je trohrib »skoraj v obliki krone« (Kraßler 1968, 105). Neki nemški meščani Scharffenbergi so imeli npr. (logičen) govoreči grb: oster hrib (Wappen-Bilder-Lexikon 1992, 87), drugi trohrib, na katerem se je vzpenjal gams – podobne variante je imelo mnogo nemških meščanov (Wappen-Bilder-Lexikon 1992, 329). Ob tem velja omeniti, da bi teoretično lahko prišlo tudi do spremembe treh heraldičnih konic (ali heptagularnega reza) v krono kot je namigoval že Schönleben leta 1664 in 1680 (Schönleben 1664, 1v; Schönleben 1674, 631; gl. tudi nadaljevanje tega poglavja). Takšen grb so imeli Attemsi (Kraßler 1968, 47), ki so bili v resnici sorodniki Puchsov – tucijski mejni grof Ulrik II. (1136-1170), prvi, ki se je imenoval tudi po Attemsju v Furlaniji (npr. URBKr 1, št. 79, 106, 128), je bil pravi bratranec Henrika I. Prisa in njegovih bratov in sestre (sin Wergandovega brata Ulrika I.). Gl. Hauptmann 1935, 238. Vendar je to manj verjetno, saj bi potemtakem Svibenski v resnici izhajali iz družine mejnega grofa Ulrika II. in bi že zaradi statusa in ugleda ohranili attemško ime in grb. Sploh pa gre dvomiti, da so Attemsi in Svibenski imeli že povsem izoblikovana grba – tako kot drugo podobno plemstvo – že ok. leta 1150.

in sfragističnih osnov kron nemških kraljev in cesarjev od druge polovice 12. stoletja do srede 13. stoletja.²² Zanimivo je, da so skoraj enako krono nato imeli nekateri Svibenčani v pečatnikih še v prvi tretjini 14. stoletja (npr. Hartnid), le da so lilije nadomestili enostavni križi, ščit s krono pa je lahko imel nad levim vogalom šlem z okrašeno perjanico.²³ Od srede 13. stoletja in s pečatniki Henrika III. so svibenske sfragistično-heraldične krone postajale podobnejše pravim sodobnim kronam gotske dobe.²⁴ Tako bi bila sprememba iz hraba v krono razumljiva, s tem pa tudi sprejemljiva izpeljava Schönlebnove domneve o spremembi treh piramid v krono (gl. nadaljevanje). Asociacijsko in oblikovno so bili troglavi heraldični hribi zelo blizu heraldičnim kronam v risarsko slabših delih še daleč v baročnem času.²⁵ Ker centralna državna in deželna oblast na Kranjskem vse do zadnje tretjine 13. stoletja ni prišla do veljave, se ob samovoljno spremembo takšnega grba ni nihče obregnil. Dejstvo je, da jim je okolica grb priznala; konec koncev jim ga tudi ni mogla odreči.

Druga hipoteza nas vodi k družbenemu okolju cesarjev in kraljev na zahodu, od koder bi lahko prišel prvi Svibenčan oz. Schärffenberg na Kranjsko. Tudi, če ni šlo za trifelške Scharfenberge, pač pa za nek drug rod iz osrčja cesarstva. Omenjeni Scharfenbergi so bili od 11. stoletja salijski in staufovski ministeriali, bi to naključje ob predpostavki poznavanja nemških Scharfenbergov lahko izkoristili Svibenčani v začetku 13. stoletja. S tem bi namignili na svoj skrivnosten izvor, ki je dal sodobnikom priložnost za oblikovanje nenavadne, z grbom utemeljene legende. Tako smo spet pri Schönlebnu. Toda ta genealoška legenda je, kot smo videli, mlajša. Bolj smiselno je mogoče pojasniti heraldično podobo s konkretno naklonjenostjo kranjskih Svibenčanov staufovskim vladarjem v 13. stoletju. Posebej pa cesarju Frideriku II., ki se je v 30. letih dejavno vmešal v razprtje med vojvodo Friderikom in štajersko-avstrijskim plemstvom. S krono na pečatniku na listini iz leta 1235, ki je imela tipično obliko iz staufovskega obdobja, bi Henrik II. Svibenski simbolno poudaril odklon od Babenberžanov in priznal za svojega neposrednega gospodarja kar cesarja. Glede na dejstvo, da je Henrik sredi 30. let zanesljivo osebno spoznal cesarja in njegov dvor, je takšno razmišljanje lahko blizu resnici.²⁶ Nasploh izboljševanje statusa in ugleda ter izkazovanja politične usmeritve s pomočjo heraldike v 13. stoletju ni bilo nenavadno.²⁷ Zato tudi sprememba svibenskega grba (nek grb so najbrž imeli že v času Konrada Svibenskega) ne bi bila nobena posebnost: gospodje Ptujski, od srede 40. let 13. stoletja svaki Svibenskih, so v tistem času namesto heraldičnega krzna (t. i. Feh) prevzeli v svojo heraldiko na glavo obrnjeno sidro od gospodov Treunskih in črva od koroških Hollenburgov, lastnikov gradu Vurberk. S tem so Ptujski utemeljili novo rodbinsko posestno in genealoško osnovo. Podobno je veljalo za Svibenske, ki niso imeli puchškega grba,²⁸ pač pa so s samosvojo heraldično simboliko želeli nakazati posebno rodbinsko izročilo.

Nedokazljiva, a vabljava domneva je, da so bili prvi Svibenčani v času razcveta viteške kulture in rojstva heraldike udeleženci križarskih vojn. Plemstvo iz slovenskih dežel je imelo ob tem srečo, da je živelo na robu ozemelj, po katerih so potovali križarji in romarji. Maloštevilno podalpsko plemstvo je dobilo vsaj posreden stik z Orientom,

²² MDC 4/1, št. 2099. Gl. Neubecker 1991, 172-173.

²³ ARS ZL 1323 VIII 19.

²⁴ Gl. pečate pečatnike Svibenčanov na ARS ZL 1335 XI 25.; ARS ZL 1337 IV 15.; ARS ZL 1338 V 31. Radeče itd.

²⁵ Kos 1997/1, 183; Neubecker 1991, 170.

²⁶ Gl. poglavje Štajerska zlata doba.

²⁷ Scheibelreiter 1997, 82-84.

²⁸ Paravicini 1998, 357-358. Grb Puchsov je menda vseboval tri levopoševne puščice (Krafler 1968, 130).

verjetno pa so se tja podali tudi sami, že vsaj sredi 11. stoletja. Med prvim križarskim pohodom so se nekateri oddelki francoskih križarjev avgusta 1096 pomikali skozi Lombardijo in Furlanijo, mimo Ogleja, skozi Istro, Dalmacijo, od tam pa v Palestino.²⁹ Jeseni 1100 se je z dovoljenjem koroškega vojvode Henrika Eppensteinskega skupina lombardskih križarjev v Palestino podala skozi Koroško, Ogrsko in od tam v Bolgarijo.³⁰ Eden od pomembnejših udeležencev naj bi bil npr. tudi bogenski grof Friderik.³¹ Že prej je bil v Jeruzalemu grof Sigfrid I. Spanheimski, ki je umrl na poti z romanja v »Bolgariji«³² julija 1065, vdova pa ga je dala prepeljati domov.³² Bi se Svibenski lahko sklicevali že na ta dogodek, na spremljanje grofa Sigfrida v Sveto deželo? To bi bilo možno, če bi se trdneje naslonili na misel o svibenskem izvoru v Porenju. Toda grbov v 11. stoletju še ni bilo in bi se morebitna rodbinska tradicija konec 12. ali v začetku 13. stoletja pri iskanju grba prej naslonila na Otakarje ali Babenberžane kot na Spanheime.

Za drugo križarsko vojno (od 1147) imamo več podatkov o osebah s slovenskega prostora, ki so v Palestino zares odšle. Sredi junija 1147 so na Dunaju dočakali kralja Konrada III. in z njim skozi Ogrsko, Srbijo in Bolgarijo odšli na dolgo pot tudi Reginher s Steierberga, andeški grof Popo, Macelin *de Coz*, Richer Wildonski, podravski mejni grof Bernard Spanheimski, ki je še pred prihodom v Palestino novembra 1147 padel v Mali Aziji, grof Rapoto Ortenberški, štajerski mejni grof Otakar III., bogenski grof Hartwik, češki vojvoda Vladislav II., freisinški škof Oto (kraljev brat), neki Moosbacher in vovbrški grof Viljem. Odit je nameraval tudi istrski mejni grof Engelbert III. Spanheimski, a se je premislil.³³ V spremstvu mogočnih grofov, zlasti Bernarda Spanheimskega in Otakarja, je zelo mogoče jahal tudi Svibenčan oz. njegov neposredni prednik. To bi bilo glede na način novačenja skorajda nujno. Udeležbo Svibenskih smemo domnevati tudi v poznejših pohodih štajerskih Otakarjev in Babenberžanov v Palestino, npr. med tretjo križarsko vojno (od leta 1188), ko je cesar Friderik I. aprila 1189 krenil iz Nemčije skozi Avstrijo in Ogrsko proti vzhodu. V njegovi vojski so bili npr. istrski mejni grof Bertold IV. Andeški in grof Albert Višnjegorski, grof Sigfrid IV. Lebenavski in Popo z Albecka. Avstrijski vojvoda Leopold V. pa se je čakajoč na smrt štajerskega vojvode Otakarja in izpolnitev dedovanja po njem najprej odpovedal pohodu, nato pa spomladi 1191 vendarle iz Benetk prispel v Sveto deželo in sodeloval pri zavzetju Akkona.³⁴ Že v obdobju med drugim in tretjim pohodom so nekateri domači plemiči, ki so bili zanesljivo znanci Svibenskih, romali v Sveto deželo, npr. ortenburško-črnograjska grofa Majnhard in Albert leta 1162 in Rajnbert s Cmureka, ki je leta 1164 tam tudi umrl.³⁵ Leta 1179 je v Jeruzalemu umrl krški škof Roman II.³⁶ Leta 1196 so cesarja Henrika VI. spremljali v Palestino avstrijsko-štajerski vojvoda Friderik I., ki je tam umrl aprila 1198, koroški vojvoda Ulrik II. Spanheimski, goriški grof Majnhard II., meranski vojvoda Bertold IV. Andeški in grof Oto Ortenburški.³⁷ Nekaj podatkov je o udeležbi na četrtem pohodu (1202-1204) oz. zavzetju Konstantinopla, kjer je mdr. sodeloval tudi Friderik III. Ptujski.³⁸

²⁹ GZS 3, št. 411. Runciman 1995, 130 sl.

³⁰ GZS 4, št. 947.

³¹ Kluckhohn 1910, 242.

³² Schroll 1876, 10-11 (Cap. VII). Gl. Dopsch 1991, 49.

³³ MDC 1, št. 150; MDC 3, št. 823, 830, 831, 847/I, 844, 1377/I; GZS 4, št. 241, 244, 245, 258. Kluckhohn 1910, 242-244. Dopsch 1999/1, 130-132.

³⁴ GZS 4, št. 756, 765, MDC 1, št. 348, 349, 351; MDC 3, št. 1414. Schütz 1998, 28; Runciman 1995, 775 sl., 803, 823.

³⁵ Puzel 1719, 11; Grebenc 1973, št. 7, 8; Röhricht 1894, 50; Kluckhohn 1910, 244.

³⁶ Röhricht 1894, 47.

³⁷ GZS 4, št. 877, 902a, 903; MDC 3, št. 1471. Hellmuth 1988, 78; Runciman 1995, 866 sl.

³⁸ Kluckhohn 1910, 246; Runciman 1995, 889 sl.

Največ vemo o udeležencih z začetka 13. stoletja, ko so so na romanja in v nove vojne odšli v Egipt, Palestino in Sirijo skorajda vsi vzhodnoalpski in podonavski dinasti s svojimi ministeriali. Vojvoda Leopold je bil navdušen križar, pri čemer je najbrž svoje odigrala žena, bizantinska princesa Teodora (poročena od 1203). Že leta 1212 se je odšel bojevat proti albižanom v Južno Francijo, od tam pa v Španijo. Septembra 1217 je odjadral v Akkon, od tam odšel v Sirijo in nato na jug, v severni Egipt, kjer je s spremstvom sodeloval pri obleganju trdnjave Damiette. To epizodo je opeval pozneje jurkloštrski menih Seifrid (»Gesta ducis Leupoldi«).³⁹ Z njim so odšli na vzhod ogrski kralj Andrej II. z nadškofom Kalocze Bertoldom Andeško-Meranskim (poznejšim oglejskim patriarhom) in njegovimi tremi brati – meranskim vojvodom Otom VII., grofom Henrikom IV. in bamberskim škofom Ekbertom; tam so bili še tržaški škof Konrad, passavski škof Ulrik, morda tudi salzburški nadškof Eberhard, zagotovo pa tirolski grof Albert III., goriška grofa brata Majnhard II. in Engelbert III., bogenska grofa Adalbert IV. in Bertold II. (umrl leta 1218 v navzočnosti brata in avstrijsko-štajerskega vojvode Leopolda VI.), grof Henrik Ortenburški, Engelbert Turjaški, ter visoki ministeriali Friderik Ptujski, Vajkard s koroškega Karlsberga, Henrik Krnoški, Rajnbert Cmureški, Ditmar Liechtensteinski (brat pesnika in avanturista Ulrika), dvorska pesnika Neidhard iz Reuentala in Herrand Wildonski (morda je bil zraven celo neprekosljivi Walter von der Vogelweide), Ulrik in Ulvin Stubenberška idr.⁴⁰ Leta 1219 se je skoraj celotna odprava na čelu z vojvodo vrnila domov.⁴¹ To je bila najbolj luksuzna izložba vzhodnoalpskega in podonavskega plemstva in visoke družbe v Orientu! V kronikah in redkih listinah so bili naštetih v bistvu vsi tisti dinasti in gospodje, s katerimi so se Svibenski v resnici poznali in srečevali. Ker so imeli visoki gospodje v spremstvih mnogo nižjih vitezov, v virih seveda anonimnih, je na udejstvovanje evropskega plemstva v križarskih pohodih in romanjih pravzaprav treba gledati drugače: iz vsake plemiške družine, ne glede na to, ali je razpolagala z dovolj premoženja za opremo in potnino ali ne, se je v dveh stoletjih obsedenosti z Orientom vsaj en član odpravil na vzhod. Bolj zanimiva kot udeležba, ki je bila nekaj najbolj normalnega v življenju plemiča, je bila neudeležba in razlogi zanjo. Vendar se je o tem zdelo kronistom vredno pisati le za kneze in grofe. Ob vsem tem je bilo ne le mogoče, pač pa skoraj zanesljivo, da sta bila v pohodih svojega gospoda vojvoda Leopolda v prvi četrtini 13. stoletja zraven tudi Henrik I. in Henrik II., tako kot vsi njima podobni vitezi. Prav ona sta bila tisti, s katerim smemo začrtati dobo nastanka oz. dokončne predelave svibenskega grba.

Ne glede na to, ali so vzeli Svibenski krono kot grbovno figuro v zadnji tretjini 12. stoletja, ali pa šele od prve četrtine 13. stoletja, so bili z njo Svibenski »prisiljeni« oblikovati lastno heraldično tradicijo. Vedno so morali imeti pri roki odgovor na vprašanje, čemu imajo v grbu kraljevski simbol. To se je dalo brez posebnega dokazovanja najlažje pojasniti s kraljevskim izvorom ali s posedovanjem neke kraljevske krone v preteklosti. Zaradi nepreverljivosti so Svibenski v 14. in 15. stoletju pristali pri nekem vzhodnjaškem kraljestvu, saj so bile zahodne vladarske hiše genealoško prelahko preverljive. Orientalna moda je bila še posebej priljubljena na viteških turnirjih, kjer so se v poznem srednjem veku širile in spreminjale stare legende in fantazme, torej zgodbe o posameznikih, s katerimi so dodatno popestrili teatraličnost dogodka. Zato ne preseneča zapis opazovalca in kronista koncila v Konstanci (1414/1415), Ulricha

³⁹ Rybař 1976, 214; Gantar 1976, 236 (vrstice 75-79); Dopsch 1991, 45; Runciman 1995, 935-927, 935.

⁴⁰ GZS 5, št. 129; MDC 4/1, št. 1695; UBSSt 2, št. 157; Reg. imp. 1892, str. 1606-1608. Röhricht 1894, 97, 100, 108-111; Hellmuth 1988, 78; Powell 1986, 210, 211, 215, 218-220, 227-229, 233, 234, 236, 239, 244, 245, 248, 251; Schütz 1998, 38; Dopsch 1999/1, 182-183; Komac 2000, 19.

⁴¹ Röhricht 1894, 110-111.

von Richental, ko je na prizorišče prijahal neki plemič z zlato krono v modrem ščitu, da je šlo za »Svibenčana« in povrh tega še za (gledalcem manj znanega orientalnega) »kralja«. Lažje samo v nekaj besedah ni bilo mogoče opozoriti na barvitost dogodka in udeležencev. Konkretnega razloga oz. ikonografski motiv svibenskega grba pa ne moremo določiti. Je Svibenčanu stopila v glavo udeležba v križarski vojni in srečanje s slikovitim Balkanom ali/in Orientom? Je doma pripovedoval »resnične zgodbe«, recimo, da je prišel nekje na vzhodu skoraj do roke neke plemkinje – recimo bolgarske, bosenske, srbske, vlaške?

Asociativna pripravnost svibenskega grba je postala v 16. ali 17. stoletju tako všeč Schönlebnu in Gallenbergom, da so se problematike grba lotili kar pri genealogiji. Genealoški del je, kot smo videli, »znanstveno« utemeljil Schönleben. Pri grbu pa je Arnulfovo praočetovstvo nadgradil z že nekaj stoletij znano bolgarsko-bosensko epizodo v genezi Svibenskih. Preden se ji posvetimo, pogledajmo, kaj je imel povedati Schönleben. Njegova geneza gallenberškega grba (konica) je bila heraldično napačna, a tehnično smiselna: prvotno naj bi šlo za za tri »piramide«, ki imajo skupaj sedem kotov (če upoštevamo tudi kote med piramidami), to pa se po nemško imenuje *Sibenegg*. To je bilo po Schönlebnovem mnenju ime tretje rodbine z istimi koreninami (Žebniški).⁴² Iz treh piramid naj bi nastala »kraljevska krona« v modrem polju. Po njegovem so standardni gallenberški grb na začetku uporabljali Gallenbergi in najstarejši Svibenčani, navaden tripiramidni grb so rabili poleg teh še Žebniški, tripiramidni hrib s ptički na vrhu konic in krono pa pozneje le Svibenski. Tistega s ptički naj bi imel neki Friderik Schärffenberški leta 1414,⁴³ enojno konico pa že kar leta 1100 štirje bratje Svibenski in Gallenbergi. Vse štiri oblike je Schönleben tudi upodobil (gl. sliko 11). Razloge za te variacije je iskal v razcepu rodbine v veje in potrebi po razlikovanju njihovih članov v viteških igrah, npr. leta 1165 na turnirju v Zürichu.⁴⁴

Večina njegovih razlag in »dejstev« je napačna: grbi so se v srednji Evropi širili s kraljevskih in dinastičnih sfer na nižje sloje svobodnega plemstva šele od ok. srede 12. stoletja, pri ministerialnem plemstvu pa še pozneje, torej v času ko so bili kranjski Svibenčani že posebna rodbina, Gallenbergi pa so pravzaprav še kot Galli živeli na Bavarskem. Grbe so popularizirali viteški turnirji, toda Schönleben je pisal o svibenskem in gallenberškem grbu že kar v 10. in 11. stoletju! Mimogrede, turnirja leta 1165, na katerem naj bi sodelovali tudi Sigmund in Ernest Gallenberška ter *Jo(hannes)* Svibenski, v resnici ni bilo.⁴⁵ Motiv spremembe grba je Schönleben zaradi logičnosti genealogije moral na vsak način najti. Grb s krono naj bi tako prevzeli Svibenski, potem ko se je po njegovem rodbina zaradi vojn in porok posestno razširila tudi na Hrvaško, Slavonijo ter celo v Bosno in Bolgarijo. Tam naj bi postali prvi med kraljevimi plemiči in bili pozneje poklicani prevzeti kraljevsko oblast. Menda naj bi v Bosni zgradili grad *Brussihora*, čigar ime naj bi po bošnjaško pomenilo isto kot Schärffenberg oz. Ostri vrh. Na onomastično zvezo s Svibenskimi naj bi opozarjalo tudi tamošnje krajevno ime *Ostroschitz*. Je z njim mislil na grad Ostrožac na Uni ali celo na Ostrožac pri Jablanici, ki sta bila v 16. in 17. stoletju znana iz protiturških bojev? Vsi Svibenski po njegovem niso prevzeli grba s krono, pač pa le tista veja, ki je dala bosenske oz. »sosednje« bolgarske kralje in se pozneje vrnila

⁴² Morda je šlo za enačenje državnih ministerialov Siebeneichov, v 12. stoletju zvestih staufovskih spremljevalcev in komornikov (Arnold 1999, 219) ali nekega drugega nemškega gradu s podobnim imenom..

⁴³ Schönleben je tega Friderika prisodil k Svibenskim, čeprav je šlo za viteza s švabskega Scharfenberga, omenjenega v Schönlebnu znani kroniki koncila v Konstanci (Chronik des Constanzer Concils 1483, CCCCLVIII = str. 198; Chronik des Constanzer Concils 1536, CCv = str. 206).

⁴⁴ Schönleben 1674, 631-632; Schönleben 1680/1, 2-3.

⁴⁵ Kos 1997/2, 80-81.

na Kranjsko. Doma so postali najplemenitejši plemiški rod z uzurpiranim (bolgarskim) kraljevim grbom. Zaradi nujnega razlikovanja so se Gallenbergi pozneje odpovedali temu grbu. To grbovno-genealoško zgodbo je Schönleben dodatno argumentiral z istim izvorom nekaterih drugih štajerskih plemiških rodbin, ki so imele pozneje drugačne grbe in imena. V odlomku o bosensko-bolgarskem kraljevskem izročilu je Schönleben v bistvu le nadgradil Laziusov in Preuenhueberjev kratek namig o svibenskem sorodstvu z bosenskimi kralji. Najbrž ga ni našel pri omenjenih avtorjih, pač pa v citiranem delu »Oesterreichische Eerenwerk« Johanna Jakoba Fuggerja. Manj verjetno je, da bi ga prevzel iz svibenskega ali gallenberškega izročila. Fugger (1516-1575), bogataš, prijatelj učenjakov in cesarski svetnik, je sredi 16. stoletja potoval po Evropi in ljubiteljsko skupaj s pomočniki zbiral gradivo za zgodovino Habsburžanov. Delo je izšlo šele leta 1655 pod temeljitim uredništvom Sigismunda von Birkena (Betulius). Ta je s pomočjo Laziusovih, Roojevih idr. del po cesarjevem naročilu predelal Fuggerjeve zapiske in upodobil tudi domnevni »bolgarski« kraljevski grb, ki se je od svibenskega razlikoval le v tem, da sta bili v ščitu dve kroni ena nad drugo (spodnja je bila obrnjena navzdol). Ali, kot je Schönleben suho komentiral: »razlika je majhna, barve so iste.«⁴⁶ V resnici pa je šlo pri tem grbu za izmišljeni grb neobstoječe kraljevine *Moesia*, ki ga je malo kasneje (1702) upodobil in opisal tudi Pavel Ritter-Vitezović v svoji heraldični zbirki »Ilirski grbovnik«. Vitezović si je grbe Mezije, ki jo je v njegovem času imel za Turkom podložno Bolgarijo (sic!), in še nekaterih balkanskih dežel brez heraldičnih tradicij enostavno izmislil oz. prevzel iz starejših, prav tako fantazijsko naravnanih del.⁴⁷

Ta tradicija je starejša od 16. stoletja in vodi k že omenjeni upodobitvi grba nekega Svibenčana/Schärffenbergarja v kroniki koncila v Konstanci (1414-1418), natisnjeni leta 1483 v Augsburgu. To delo je poleg Preuenhueberja upošteval tudi Schönleben v svoji gallenberški genealogiji. Schönleben je pregledal prvo tiskano izdajo kronike in tisto iz Frankfurta iz leta 1575 (obstaja še ena iz Augsburga iz leta 1536). Po razlagi očitvidca in pisca kronike v drugem desetletju 15. stoletja, konstanškega meščana Ulricha von Richentala (ok. 1360-1437), so med množico zahodnih knezov in kraljev ali vsaj njihovih odposlancev prišli na koncil tudi grški cesar, kralji, knezi in poslanci »azijskih« (npr. sultan Babilona – v srednjem veku so bili tako označevani arabski vladarji, tatarski kan itd.) in »afriških« (mislil je na južne predele Evrope) kraljev in cesarjev.⁴⁸ Nad vrati prenočišč so obesili svoje grbe in grbe gospodov. V spisku vseh udeležencev je Ulrich naštel na stotine pomembnejših prisotnih oseb, nekatere pa je ilustriral z risbami grbov. Med orientalskimi poslanci je opazil grbe despota Srbije (»Rascie«), Velike in Male Vlaške – vse »pod turško nadoblastjo«. V aulendorfskem rokopijskem kodeksu, ki je najstarejši ali vsaj najpopolnejši, napravljen sredi 15. stoletja (po predlogi iz 20. let istega stoletja), je na str. CCCCLXXVII tudi naslednji zapis z grbi: *Kaiser von Bulgary* [slika grba]. *Rex Chaldeorum* [grb]. *Der kayser von Bulgari muß och ainen haben zu vicarien von Ordo und hett under im regem Chaldeorum* [dva grba]. *Rex*

Grb Moesie v grbovni knjigi Pavla Ritter-Vitezovića (iz: Vitezović 1702, sl. 29)

⁴⁶ Schönleben 1680/1, 3, 7. O Fuggerju: Coreth 1950, 52.

⁴⁷ Vitezović 1702, sl. 29 (str. 65), opis: str. 69 (126); gl. uvod Iva Banaca in str. 19.

⁴⁸ Gl. Hellmuth 1988, 155, 158; Chronik des Constanzer Concils 1483, 203-206.

Scherffen-berg. Rex Britanie. Die sind under kayser soldan [dva grba]. *Rex de Morocht. Rex Syrie ...*⁴⁹ V augsburškem tiskanem izvodu iz leta 1536 so na različnih folijih grbi »kralja Britanije pod sultanom« (fol. LXXXIIv) – kvadriran grb, v 1. in 4. polju je rdeča trilistna krona v zlatem, na fol. XCIXr pa napis *Der Durchleüchtig Künig vonn Scherffenberg ist vnder dem Soldan*. Po slovensko bi to pomenilo: »presvetli kralj Svibenski je pod sultanovo oblastjo«. Spodaj je grb z zlato trilistno krono v modrem, pod krono pa ena poleg druge tri zlate krogle. Na različnih straneh so še drugi grbi z zlatimi kronami: na fol. LXXVIv in LXXVIIIv je švedski grb (tri zlate trilistne krone, 2:1, v modrem), na fol. CLVIIv pa kvadriran grb gospoda Laurentza von Batscach (1. in 4. polje: zlata trilistna krona v modrem). S tem se pojavi vprašanje, ali je bilo povezovanje Svibenskih s kraljem zgolj napaka pri vidni prepoznavi grba, *izvirna* špekulacija 15. stoletja ali del neke stare psevdotradicije, ki so jo slišali in razširili v Konstanci?

Poskusimo interpretirati pojav Ulrichovih omemb in grbov, ne da bi prestopili tanke meje med fantaziranjem in še upravičenimi domnevami. Ulrich je bil očitno bleščočih dogodkov v Konstanci. Zanj je podatke menda zbiralo več oseb. Tudi sam je kot nekaj reporter med koncilom hodil od hiše do hiše in si zapisoval, kar je videl in slišal od stalnih in začasnih stanovalcev. Ker pa so se ob prepisovanju njegovih konceptov pisarji izmenjevali z ilustratorji, je gotovo lahko prišlo do zmešnjave z lističi, zlasti tistimi z grbi. Zaradi heraldične zmešnjave in želje po čimvečji eksotičnosti se je Ulrich npr. vdajal špekulacijam in opisoval grbe, ki jih na prenočiščih gostov zanesljivo ni bilo; ne gostov ne grbov – npr. biblijskih kraljev; na fol. LXXVIIr je upodobljena celo varianta grba kralja Artusa (zlat križ v modrem!).⁵⁰ Možni sta dve razlagi. Prva: Ulrich je med švabskimi plemiči v Konstanci navedel tudi nekega *Fridrich von Scharpfenberg*.⁵¹ Očitno je šlo za tistega Friderika, ki ga je pozneje omenjal tudi Schönleben (gl. zgoraj), a je v resnici šlo za viteza z gradu Scharfenberg v bližini gradu Hohenstaufen v današnji deželi Baden-Württemberg.⁵² Morda je prišel tudi neki, tedaj že avstrijski Svibenčan (Schärffenberg), recimo v spremstvu kralja Sigismunda, salzburškega nadškofa, avstrijskega vojvode idr.; manj verjetno pa skupaj z grofom Hermanom II. Celjskim, ki je na otvoritev koncila leta 1414 menda prijahal s kar 300 vitezi. Ulrich je izmed teh izrecno navedel le ok. dvajset oseb.⁵³ Po besedah in upodobitvah kronista se je Hermanov sin grof Friderik II. tedaj na priložnostnem turnirju leta 1415 v vsem sijaju turnirske opreme za »bodenje« dvobojeval s Habsburžanom Friderikom IV. Tirolskim. To je tudi edina turnirska upodobitev s koncila.⁵⁴ Večina spremstev visokih gospodov se je zaradi visokih stroškov kmalu vrnila domov, Svibenčan/Schärffenger pa bi utegnil ostati dlje. Dovolj dolgo, da ga je Ulrich ali njegov pomočnik opazil. Druga hipoteza: poleg drugih je bil na koncilu tudi kralj iz jugovzhodne Evrope, ki je tedaj že bila podložna turškemu sultanu. Imel je podoben znak oz. kvazi grb kot Svibenski, zato ga je imel Ulrich za Svibenčana. Ob kralju bi najprej pomislili na bosenskega kralja oz. njegovega odposlanca, ki je prišel prosit podpore za obrambo pred Turki. Dejansko je skupaj s kraljem Sigismundom in njegovo ženo Barbaro Celjsko prišla tudi hči Stjepana II. Kotromanića Elizabeta *küingin von Wofsen* (vdova po pokojnem ogrskem kralju Ludviku) skupaj z nekaj rojaki. Kot znak visokega položaja so njeni heroldi, ki jih je omenjal Ulrich, nosili njen grb ali vsaj znak s krono – tako, kot so jo imeli Svibenski.⁵⁵

⁴⁹ Chronik des Constanzer Concils 1483, 204.

⁵⁰ Neubecker 1991, 31; Chronik des Constanzer Concils 1483, uvod na str. 1-8.

⁵¹ Chronik des Constanzer Concils 1483, 198.

⁵² Gl. poglavje Svibenski paralelni svetovi.

⁵³ Chronik des Constanzer Concils 1483, 210-210.

⁵⁴ Chronik des Constanzer Concils 1536, LXVIv-LXVIIr. Neubecker 1991, 157; Kos 1997/2, 82-83.

⁵⁵ Chronik des Constanzer Concils 1483, 35, 37, 50, 72, 92, 183.

Do heraldične zamenjave je prišlo torej tudi, če Svibenčana sploh ni bilo v Konstanci. Ulrich je znak oz. grb bosenskega kralja zamenjal za svibenski grb, saj je bilo ime in grb Svibenskih že v 14. stoletju dobro poznano vsaj v vzhodni Švici, na Švabskem in Bavarskem. To potrjuje upodobitev svibenskega grba v znamenitem Züriškem zvitku grbov (»Wappenrolle von Zürich«), najstarejšem v originalu ohranjenem tovrstnem heraldičnem viru v srednji Evropi iz ok. let 1335-1345. Kljub temu, da je zvitek verjetno nastal na območju Bodenskega jezera (od tam je največ upodobljenih grbov), vsebuje tudi mnogo grbov dežel, cerkvenih ustanov, mest in plemiških rodbin iz Nemčije in vzhodnoalpskih dežel. Med njimi pa so – pozor! – tudi grbi kraljevin oz. kraljev Maroka, babilonskega »kralja sultana« (kronana glava), *Lipschga* (*under dem Soldan*) in Britanije ali *Bersia* (trije meči nad hribom).⁵⁶ Torej takšnih, kot jih je nekaj desetletij pozneje »videl« Ulrich v bližnji Konstanci. Jih je v resnici že kar v Züriškem grbovnem zvitku? Originalni izvod zvitka vsebuje kar 450 grbov in 22 praporov, dve mlajši kopiji pa še 108 grbov, ki so v originalu izgubljeni. Skupaj torej 558 grbov. Med njimi je na 102. mestu tudi svibenski grb (*Scharpfenberg*).⁵⁷ Očitno je ugled Svibenskih, vsaj posredno pa tudi z njimi povezane (heraldične) zgodbe, sestavljalca zvitka prepričal, da ga je vključil v zbirko, kjer je tudi edini grb s krono kot edinim simbolom. Ilustrator svibenskega grba pravzaprav ni natančno poznal, saj je uporabil napačne barve: modro oz. skoraj črno krono in svetlo (belo) polje. Še daleč zunaj Kranjske (njenega deželnega grba med grbi sosednjih dežel, npr. Koroške, Avstrije, Štajerske itd. sploh ni!) je bilo ime Svibenskih oz. Schärffenberških ena redkih kranjskih blagovnih znamk, ki je kaj pomenila v viteškem miljeju, verjetno predvsem zaradi aktivne vloge v habsburških idr. vojnah. Mnogi plemiči so tudi po zamrtju križarskih držav v 14. stoletju iskali zaslužek in slavo po vsem znanem svetu: od Skandinavije, Britanskega otočja, do Španije, severne Afrike, Bližnjega vzhoda, Balkana (Srbija) itd. Peter Suchenwirt je opisal poti več vitezov z druge polovice 14. stoletja, npr. Albrehta Nürenberškega, Friderika Chrewzpecka, Ulrika I. Celjskega, Friderika von Locken, Hansa Trauna (slednjega v Zürich!).⁵⁸ V Züriškem grbovnem zvitku sicer ni grbov gospodov Ptujskih in grofov Celjskih, tedaj najbolj znanih habsburških najemnikov in knežjih spremljevalcev z območja današnje Slovenije, kar pa ne zanikuje njihove slave. Od nam bližnjih rodbin so v zvitku upodobljeni grbi Ortenburžanov (št. 83), Stubenbergov (št. 180) in Wallseejev (št. 49).⁵⁹ Tudi ti gotovo zaradi izrazitejše vojaške in politične dejavnosti zunaj matičnih dežel. Nekateri Svibenski in Planinski so se od začetka 14. stoletja do 60. let 14. stoletja zvečine v službi Habsburžanov izpričano bojevali daleč zunaj Kranjske: Rudolf I. in Hugo I. v Švici, na Bavarskem, Švabskem, severni Italiji v letih 1313-1326. Svibensko-Planinski so se z enakim grbom vdinjali Habsburžanom v vojnah proti mestu Zürich (sic!), švicarski prisežni zvezi, v Furlaniji in v severni Italiji v letih 1351-1355, Ulrik V. in Hertel leta 1363 na Bavarskem ter Rudolf Svibenski konec 14. stoletja pod salzburškim praporom.⁶⁰ Nek Svibenčan se je utegnil v 14. stoletju skupaj s Švicarji znajti celo v Prusiji, kamor je evropsko plemstvo od 13. stoletja zahajalo vsako leto na romanja oz. udejstvovanja v bojih proti Litovcem in Prusom na strani Nemškega viteškega reda. Že leta 1254 je odšel v Prusijo goriški grof Majnhard v spremstvu češkega kralja Otokarja. Z njim so odšli mnogi furlanski ministeriali oglejskega patriarha.⁶¹ V letih 1371-1372 in

⁵⁶ Wappenrolle 1996, št. 7 (*Britania* ali *Bersia*), 11 (*Marrack* = Maroko), 15 (*Lipschga*), 20 (*kung Soldan von Babylon*). Gl. tudi Siebmacher 1972, 10.

⁵⁷ Wappenrolle 1996 in Wappenrolle 1999, v obeh na II prednji strani, št. 102.

⁵⁸ Suchenwirt, VII, XIV, XVI, XVII, XVIII itd.

⁵⁹ Peter Suchenwirt je imel za slavnega viteza tudi Ulrika Wallseejevskega in njegovo vojaško udejstvovanje na Zahodu (Suchenwirt, XIII).

⁶⁰ Gl. poglavja Sestavljanje črepinj, Čas konkurence, Iskanje tretje poti.

Svibenski grb
v Züriškem
grbovnem zvitku
(iz: Die Wappenrolle
von Zürich,
Pergamentstreifen II,
Vorderseite, št. 102)

leta 1378 je bil tam komaj dvajsetletni vojvoda Leopold III., leta 1377 pa tudi njegov brat, 29 letni Albreht III., ki je tam celo prejel viteški udarec. Z njim je prišlo pet grofov in petdeset vitezov, med njimi tudi grof Herman I. Celjski – človek, ki so se ga tam spominjali po bogatih gostijah in po tem, da je prav on podelil viteški udarec vojvodi Albrehtu in mnogim drugim plemičem. Njegov brat Ulrik I. se je od 40. let do smrti leta 1368 bojeval tudi v Bosni in Srbiji proti srbskemu carju, v Bolgariji, v Dalmaciji, na Tirolskem, v Litvi in Prusiji, kjer je prejel viteški udarec. Je bil v vojvodovem ali grofovem spremstvu tudi kateri od Svibenčanov?⁶² Veliko težo je imela preselitev sinov Rudolfa II. in Jurija v Gornjo Avstrijo v prvi polovici 14. stoletja in izgon Rudolfa III. leta 1378 iz habsburških dežel. Pripomniti še velja, da je bil v znamenito pesniško antologijo, v Codex Manesse iz začetka 14. stoletja, uvrščen tudi minezenger Svibenski. Ker je kodeks nastal v Nemčiji, je jasno, da je bil rod Svibenskih na Zahodu poznan tudi po tej, recimo ji kulturniški plati. Zato tudi ne preseneča članstvo Evstahija Svibenskega in Bernarda Ptujskega v bratovščini sv. Krištofa na Arlbergu, ki je nastala v drugi polovici 14. stoletja in bila potrjena leta 1386. V bratovščinski knjigi, bogato ilustrirani z grbi članov, sta upodobljena grba obeh navedenih vitezov.⁶³

Ulrich von Richental in njegovi bralci resnične svibenske genealogije niso poznali. Krona v grbu je Ulricha zaradi mnogih gostov iz vzhodne Evrope in (Male) Azije pripeljala do sklepa, da je sicer šlo za Svibenčana, a obenem tudi za kralja iz dežel, podložnih turškemu sultanu. To v tistem času ni bilo nenavadno razmerje in je bilo bralstvu logično: nenazadnje je bilo dobro obveščnemu zahodnjaku znano, da so celo v Perziji, med Tatari, mongolskimi gospodarji in drugimi muslimani na bližnjem in daljnem vzhodu v 14. in 15. stoletju misijonarili frančiškani in dominikanci. Iz njihovih vrst je bil tudi nadškof v »Sultaniji« (*Soldania*; danes Sultaniyya, mesto 200 km zahodno od Teherana), zadnji v letih 1398-1412 Janez (III.), ki je deloval v Timurjevem kanatu. Kan Timur je bil v stikih

⁶¹ Wiesflecker 1, št. 614.

⁶² Suchenwirt, IV/30 in 268, XVI/77 sl., XVIII/500 itd. Kos 1995, 223, 226; Voje 1996, 62; Paravicini 1989, 84-87, 148-152; Paravicini 1995, 128-129, 131, 134; Mlinar 2001, 41 sl. O švicarskih, švabskih in alemanskih najemnikih v habsburških vojnah v 14. stoletju gl. Bittmann 1991, 64-83.

⁶³ Ströhl 1899, Tafel XXIII; Hupp 1937-1939, 54; Siebmacher 1893, 403.

Reprodukcija folija z grbom Evstahija Svibenskega iz knjige bratovščine sv. Krištofa na Arlbergu (iz: Ströhl 1899, Tafel XXIII)

s kastilskim dvorom, »modri« nadškof Janez pa je bil v letih 1402-1405 celo njegov odposlanec pri iskanju protiturških zavezništev na evropskih kraljevskih dvorih (Francija, Italija, Anglija, papeški in cesarski dvor) in kot tak pod imenom presbiter Johannes tudi prišel v Konstanco. Papež mu je zaupal misijonarjenje na Kitajskem oz. položaj metropolita vsega vzhoda.⁶⁴ Termin in ime »Sultanija« sta bila za Ulricha in sodobnike torej znan sumaren izraz za muslimanske dežele.

Ker je Ulrichovega »kralja Svibenskega« torej še najlažje iskati v jugovzhodni Evropi in zaradi poznejšega izročila eksplicitno v Bosni, poskusimo poiskati korenine te prvine baročne legende. Najprej problem bolgarskega in bosenskega kraljevskega grba, ki ju je poudarjal Schönleben. Grb kraljevine Bolgarije in njenih kraljev je bil v resnici daleč od raznih variant s krono v ščit. Pri Schönlebnu citirani Mauro Orbini ga je upodobil v leta 1601 izdanem delu »Il regno de gli Slavi«. Vseboval je v desno vzpenjajočega se leva, simbol kraljevske oz. knežje moči. Res pa je bila na podobi krona *nad* levovo glavo. Takšen je še danes bolgarski državni grb, seveda brez krona oz. v polpretekli dobi nadomestka v obliki rdeče zvezde nad ščitom. Že prej pa je bil znan tudi v bolj ali manj izmišljenih grbovniških zbirkah t. i. ilirskih grbov, ki so nastale na Balkanu in se nato širile v osrčje cesarstva. Npr. v grbovni knjigi Korjenić-Neorić iz časa po letu 1582, ki jo je dal zaradi želje po argumentiranju svojega porekla pri španskem kralju Filipu II. sestaviti njegov admiral Petar (don Pedro) Ohmučević. Ta je pripadal plemičem iz Huma, ki so po letu 1482 pobegnili v Dubrovnik in od tam v

Španijo. Tam pa jim kralj ni priznal plemiškega porekla, saj niso imeli dokazov. Tega jim ni potrdila niti dubrovniška republika. Petar se je pri španskem podkralju v Neaplju nato skliceval na potrjene dokaze, npr. na izjavo bosenskega škofa, ki je Ohmučeviće imela za najuglednejše plemiče iz Bosne. Petar pa je še pred letom 1594 naročil izdelavo grbovne knjige s svojim in še mnogimi drugimi (skupaj 157), v veliki meri izmišljenimi grbi plemenitih rodbin in dežel »ilirskega cesarstva«. Toda bosenska heraldika je bila v 14. in 15. stoletju še zelo omejena in nedefinirana, od druge polovice 15. stoletja pa zaustavljena s turškimi običaji, ki niso bili naklonjeni zahodnjaškim grbom; bolgarska in srbska heraldika pa je bila v srednjem veku povsem odvisna od bizantinskih modelov. To je v zbirki vidno npr. pri rabi (bizantinskih) levov kot simbolov (tudi pri domnevnih naslednikih Kotromanovičev: rdeč in okronan vzpenjajoči se lev v zlatem polju s tremi modrimi poševnimi prečkami). Sestavljalec originala je zato zapisal, da gre za prepis knjige, ki naj bi jo leta 1340 sestavil herold carja Dušana Stanislav Rubčić. To seveda ni res. Kompilator se je pri izdelavi v veliki meri, celo pri naslovu, naslonil na zahodne vzorce: na grbovno knjigo Virgila Solisa (Nürnberg 1555), iz katere so grbi Bosne, Dalmacije, Hrvaške, Slavonije, Primorja. Grbi Ilirika, Bosne in Slavonije pa so prvič upodobljeni že v »Kozmografiji« Sebastiana Münstra (prva izdaja: Basel 1544). V 16. in 17. stoletju, ko se je med učenjaki oblikoval t. i. »ilirski« pogled na slovansko integracijo jugovzhodne Evrope (Slovani naj bi izhajali iz Noetovega vnuka Tira), je Ohmučevićeva zbirka, ki se danes zvečinoma imenuje po družini Korjenić-Neorić, ki je posedovala najstarejši izvod, Petrovo grbovno knjigo so zatem na veliko kopirali, saj še danes obstaja 16 kopij.⁶⁵ Orbini je to zbirko poznal in zato v svojem delu ponovil sliko bolgarskega grba. Prav tako je

⁶⁴ Reichert 1999, 349 sl.; Chronik des Constanzer Concils 1483, 203.

⁶⁵ Münster 1550, 1035-1036 (Bosna); Orbini 1601, 398; Korjenić-Neorić, uvod Iva Banca na str. 12-15 in 133, sl. 6 (154) – grb Makedonije in 12 (160) – grb Bolgarije; Fojnica Crest, 2, 8; za moderni bolgarski grb gl. Neubecker 1991, 90-96, 99.

Grb Bolgarije v grbovni knjigi Pavla Ritter-Vitezovića (iz: Vitezović 1702, sl. 10)

Ohmučevićevo zbirko poznal Vitezović – začetnik nekakšnega pankroatizma, ki je iz nekega prepisa iz leta 1614 nje povzel 56 (predvsem hrvaških) grbov, mdr. tudi bosenskega, bolgarskega, ilirskega in humskega, nekaj pa jih vključil na novo oz. si jih izmislil (Mezija, Turčija itd.). Njegovo zbirko so nato ponatiskovali še celo 18. stoletje.⁶⁶

Mnogo usodnejše za Schönlebnovo tolmačenje svibenskega grba je, da je Orbini na drugem mestu zapisal še eno legendo, ki je vplivala na povezovanje bosenskih vladarjev s Svibenčani: po smrti bosenskega bana Kulina (1204/1205) je ogrski kralj poslal v Bosno svojega barona *Cotromanno Tedesco*. Ta je deželo osvojil in za nagrado postal ban Bosne. Ko je eden od Kotromanovih naslednikov, Stjepan, leta 1310 umrl, so ga nasledili sinovi Stjepan II., Ninoslav in Vladislav. Rodbina pa se je imenovala Kotromanići.⁶⁷ Ljudevit Thalloczy je Orbinijevo epizodo o izvoru Kotromaničev prvi temeljito analiziral in prišel do zaključka, da je Orbini oz. tisti, ki je bil praoče te legende, vedel le, da so Kotromanići imeli v Bosni dedno oblast in da so bili ogrski fevdalci. Thalloczy je avtorstvo legende o nemškem izvoru Kotromana pripisal avtorju dubrovniških analov iz 15. in 16. stoletja, kjer je govor o *Cotromano Gotto*. Še danes se zgodovinarji razhajajo glede njegovega izvora: po mnenju enih so bili Kotromanići domačini in v sorodu z najvišjim bosenskim plemstvom že v prvi tretjini 13. stoletja. Ti se razhajajo le v tem, iz katerega domačega roda naj bi izšli: nekateri menijo, da naj bi

bil Kotroman dedič banov Kulina in Mateja Ninoslava, drugi, da naj bi bil povezan s hrvaškimi Šubići. Drugo mnenje, ki ga je zastopal Vladimir Čorović, opozarja na grofa Kotromana (*comes Cotromanus*), ki je leta 1163 pričal pri nekem dejanju ogrskega kralja Štefana, in na možni pomen imena Prijezda (prvi zanesljivi Kotromanić), ki naj bi v ljudskem jeziku pomenilo »prišlek«. To je Čorović podkrepil z navedbo iz »Gesta Hungarorum« avtorja Simona de Kéza, ki jo je napisal v letih 1282-1285. V njej je omenil nekega viteza Gotfrida, ki naj bi odšel leta 1163 po ukazu ogrskega kralja v Bosno in premagal tamkajšnjega vojvoda – mišljen naj bi bil prejšnji ban Borić. Prvi naslednji znani ban je bil od leta 1180 Kulin. Čorović je menil, da je pri grofu Kotromanu in Gotfridu šlo za pristaša ogrskega kralja, ki sta, tako kot mnogi drugi, odšla v Bosno in nato tam ostala kot kraljeva izvajalca nove politike.⁶⁸ Vzpon Kotromaničev se je začel s (prišlekom) Prijezdo, ki se je z »zahodnjaškim« osebim imenom *Urbanus dictus Priesda Nicoslavi ducis de Bosna consaguineus* omenjal že leta 1233 v neki papeževi listini bosenskim dominikancem glede boja proti bosenskim bogomilom⁶⁹ (in ne šele v letih 1250-1287, kot je navajal Čorović). Prijezdin sin Stjepan I. Kotromanić (†1305/1315) se je konec stoletja celo poročil z Elizabeto (Jelisaveto), hčerko srbskega kralja Štefana Dragutina, ki je bil zet ogrskega kralja. Stjepan se je nenehno spopadal z drugimi pretendenti za bosensko bansko oblast, tako da je po njegovi smrti sin Stjepan II. z materjo po Orbiniju moral celo zbežati v Dubrovnik. Že leta 1318 pa je bil Stjepan

⁶⁶ Vitezović 1702, Bosna – sl. 9 (str. 45), opis 62-63 (98-99); Bolgarija – sl. 10 (str. 46), opis 63 (99); Ilirik – sl. 1 (str. 37), opis 58-59 (122); Hum – sl. 16 (str. 52), opis 65 (125).

⁶⁷ Orbini 1601, 350-351 (= Orbini 1968, 140-141).

⁶⁸ CDC 2, št. 93. Čorović 1925, 17 sl.

⁶⁹ Potthast 1874, št. 9303.

II. ban osrednje Bosne in leta 1322 postal najtesnejši zaveznik ogrskega kralja Karla Roberta v vojni proti Mladenu II. Šubiću in pozneje proti nelojalnim hrvaškim plemičem. To zavezništvo, podkrepjeno s poroko njegove hčerke Elizabete z novim ogrskim kraljem Ludvikom leta 1353, mu je prinašalo koristi vse do smrti leta 1353. S kraljevo pomočjo mu je, kljub temu, da je bil najbrž pravoslavac in je toleriral bogomile, uspelo preprečiti papeževo namero za križarski pohod v Bosno (1337/1338). Že za življenja si je podredil nekatere pomembne domače plemiče, z odprtjem rudnikov srebra in svinca pa je izboljšal gospodarsko strukturo dežele. Leta 1353 ga je nasledil nečak Stjepan Tvrtko I. (1353-1391), ki je zaradi neposlušnosti velikašev v začetku iniciativo prepustil ogrskemu kralju. Pozneje je sam uspel Bosno skoraj povsem ločiti od ogrske nadoblasti, saj je bil od leta 1377 kralj: kot vnuk Jelisavete (Elizabete) Kotromanić se je imel za dediča nemanjiške kraljevske dinastije in se zato okronal za »kralja Srbov in Bosne«. Vendar pa so se v njegovem času osamosvojile nekatere plemiške rodbine (Hrvatinići, Kosača itd.), ki so ovirale uspešno vladanje. Po njegovi smrti so po kraljevski časti občasno posegale celo nekatere stranske veje (Dabiša, Stjepan Ostoja, Stjepan Ostojić).⁷⁰

Kotromanići so bili torej že od konca 13. stoletja, zlasti pa v 14. stoletju uspešni politiki in za povrh še oplemeniteni s kraljevsko krvjo. Kot kraljem podobni so bili, še preden so leta 1377 posegli po bosensko kraljevski časti, primeren objekt za špekulacije o tujem izvoru. Orbini je omenil legendo, ker je bila neobičajna in je »pojasnjevala« nekatere dogodke iz bosenske zgodovine po letu 1251. Po Čoroviću pa je bila legenda znana v Dubrovniku še pred letom 1432, ko se je s sklicevanjem na leto 1423 omenjala v nekem dokumentu dubrovniške republike. Torej še v času kralja Tvrtka II., neposrednega potomca prvega Kotromanića. Ko je leta 1463 rod Kotromanićev s kraljem Stjepanom Tomaševićem izumrl, je ostal spomin na Kotromaniće živ med izobraženci v srednji in jugovzhodni Evropi.⁷¹ So v Dubrovniku poznali Ulrichovo kroniko, oz. nasprotno – je dubrovniško izročilo vplivalo na prepisovalce kronike koncila v Konstanci? Ker so imeli zadnji Kotromanići občasno v pečatnikih krono (vendar ne kot grbovno podobo), so v 17. stoletju avstrijski zgodovinarji, ne pa tudi dubrovniški, enačili obe rodbini oz. nakazovali ugled Svibenskih kot bosenskih vladarjev. K temu je Schönleben pritaknil podobnost imen Ostri vrh (Schärffenberg) in Ostrožac, saj je bila ta trdnjava ob Uni (vzhodno od Bihača) v 16. in 17. stoletju dobro znana kranjskemu plemstvu. Z malo zlobe bi se ob vsej Schönlebnovi zlorabi onomastike lahko čudili, kako da ni povezal tudi imena Svibnemu najbližjega gradu Žebnik (nem. Siebenegg) z dalmatinskim mestom Šibenik, ki ga je npr. citirani Lučić v svojem delu pisal kot *Sibenec*.

Baročna legenda, ki je temeljila na heraldični zmedi Ulricha von Richentalala iz 15. stoletja, bi z morebitnimi stiki Svibenskih in Kotromanićev že pred 15. stoletjem lahko postala resnica. Toda dokazljivih stikov ni bilo. Je pa enačenje izkoristil Johann Georg Adam von Hoheneck, ki je leta 1733 navrgel govorico, da naj bi avstrijski poslanec na turškem dvoru, baron Schwarzenhorn, na številnih kapelah in cerkvah v osmanskem cesarstvu videl »svibenski« grb.⁷² Baron je zares lahko videl krono, vendar le kot kraljevski simbol že davno izginulih bosenskih ali celo srbskih in bolgarskih kraljev, ni pa bil to *grb Svibenskih* – kljub morebitni enaki podobi. O tem se smemo prepričati iz pečatnika bosenskega kralja Tvrtka II., ki je leta 1443 vseboval podobo konjenika. Ta je v roki držal ščit z veliko krono. Toda na ščitu na konjevem boku in na praporu

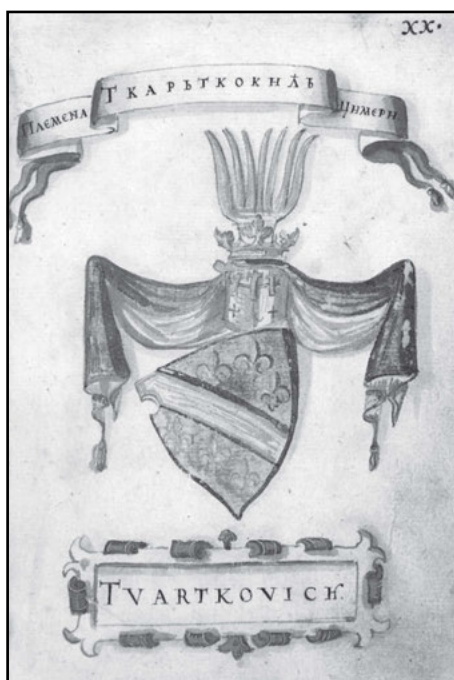
⁷⁰ Šišić 1962, passim; Klaić 1976, 635 sl.; Fine 1990, 275-284, 368 sl., 454 sl.; Čremošnik 1949-1950, 116.

⁷¹ Thalloczy 1906, 429-430; Čorović, 1925, 15-16; Orbini 1968, 341.

⁷² Hoheneck 1733, 294.

⁷³ Ströhl 1899, Taf. LXIII/4. Konjeniški pečatnik je imel že vsaj Stjepan II. Kotromanić, za njim pa tudi vsi nasledniki (Čremošnik

je pravi Tvrtkov (kotromanički) grb: (desno) poševna prečka z lilijastimi konicami (t. i. Gleve).⁷³ V Tvrtkovem pečatniku je torej krona pomenila zgolj *kraljevski* simbol, niti ne *grb kraljevine Bosne*, še manj pa stari rodbinski grb Kotromanića Tvrтка ali celo svibenski grb. V grbovni knjigi Korjenić-Neorić je predstavljen grb kraljevine Bosne, ki vsebuje rdeč srčni ščit, v katerem sta srebrna ležeč polmesec, nad njim pa zvezda; srčni ščit je pripet na stičišče dveh prekrižanih praporov s po eno okronano glavo zamorca na vrhu.⁷⁴ Toda to je bil izmišljen grb, ki so mu renesančni učenjaki zaradi muslimanstva gospodarjev Bosne prisodili muslimansko figuraliko. To potrjuje tudi dejstvo, da je imel v istih zbirkah grb »Ilirika« enako podobo kot srčni ščit v bosenskem grbu.⁷⁵ Zahodnjaški heraldiki ustreznega (stalnega) grba srednjeveška krščanska kraljevina Bosna torej sploh (še) ni imela. Solovjev je sicer menil, da je že v času kralja Tvrтка I. grb obstajal in vseboval v komolcu ukrivljeno desno roko, ki sega od ramena navzdol, z mečem v dlani. V resnici pa je šlo spet za mlajši grb, ki je bil v grbovnih zbirkah Korjenić-Neorić

Grb Tvrtkoviće v grbovni knjigi Korjenić-Neorić (iz: Korjenić-Neorić, sl. 20)

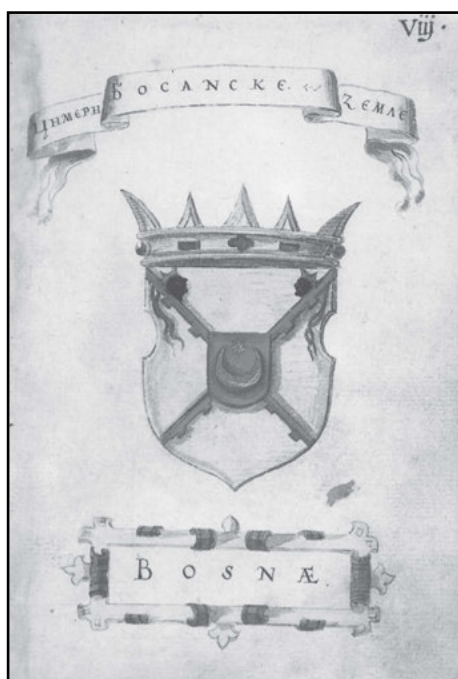
Grb Kotromanoviće v fojniki grbovni knjigi (iz: Fojnica Crest, sl. 12)

1949-1950, 112 sl.). V 16. stoletju so si predstavljali kotromanički grb tudi povsem drugače. V grbovni knjigi Korjenić-Neorić iz leta 1595 vsebuje grb izmišljenih naslednikov »Kotromanoviće« vzpenjajočega se rdečega leva s krono v polju s tremi poševnimi modrimi prečkami v zlatem. To je izmišljen grb (Korjenić-Neorić, sl. 17 (165); podobno v: Fojnica Crest, 12. gl. Solovjev 1933, 113-115). Stari kotromanički grb je v isti zbirki pripisan »Tvrtkoviæem« (Korjenić-Neorić, sl. 20, 168; Fojnica Crest, 15). Krona, okrašena z lilijami (te so lahko tudi samostojen element), je bila priljubljena v ornamentaciji pri bosenskih in srbskih kraljih; npr. tudi v cirilično pisanem rokopisu »Bosenske cerkve«, ki se hrani v knjižnici sv. Marka v Benetkah in še nekaterih drugih evangelijarjih (Šidak 1975/1, 136-137; z ilustracijami: Šidak 1975/2, 145 sl.). Tudi pečatnik kralja Tvrтка I. z listine iz leta 1380 kaže na aversu po srbski tradiciji kralja na tronu, ki ima na glavi zahodnjaško krono, ne pa bizantinskega venca; na reversu pa je stari bosanski konjeniški grb s krono in lilijami v konjenikovem ščitu (Čremošnik 1949-1950, 125-126).

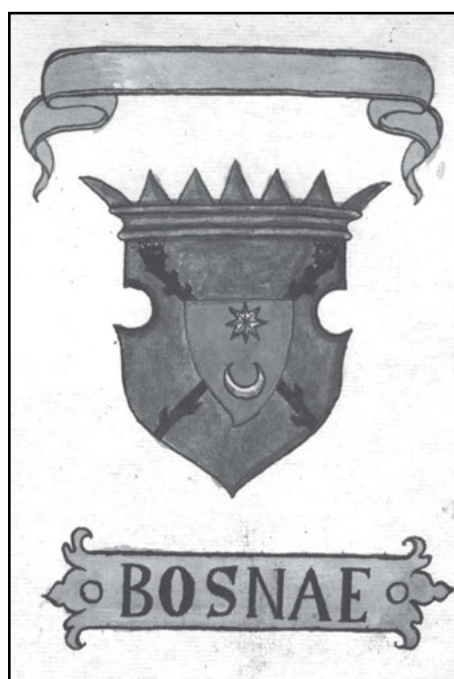
⁷⁴ Korjenić-Neorić, sl. 8 (156); podobno v: Fojnica Crest, 4.

⁷⁵ Korjenić-Neorić, sl. 7 (155); podobno v: Fojnica Crest, 3.

⁷⁶ Solovjev 1933, 113-115. Korjenić-Neorić, sl. 15 (163); gl. še uvod, str. 14-15; podobna slika je v: Fojnica Crest, 11; Vitezović 1702, sl. 16 (52).

Grb Bosne v grbovni knjigi Korjenić-Neorić (iz: Korjenić-Neorić, sl. 8)

Grb Bosne v fojnički grbovni knjigi (iz: Fojnica Crest, sl. 4)

Grb Ilirika v grbovni knjigi Pavla Ritter-Vitezovića (iz: Vitezović 1702, sl. 1)

Grb Huma v grbovni knjigi Pavla Ritter-Vitezovića (iz: Vitezović 1702, sl. 16)

pripisan Primorju, celo pokrajini Rama in Hum, in bil šele kasneje pripisan Bosni.⁷⁶ Tak grb je mnogo pozneje dobilo dalmatinsko mesto Makarska, predvsem zaradi nekdanje podložnosti tamkajšnjega ozemlja turški Bosni.

Thalloczyju je bilo poznano Preuenhueberjevo in Richentalovo mnenje. Zato je opozoril, da krona ni bila nikoli element grba Kotromaničev, pač pa je njihov grb vseboval srebrno desnopoševno prečko (včasih s tremi krogli) in s po tremi zlatimi lilijastimi konicami na vsaki strani prečke.⁷⁷ Mimogrede – takšen grb je imela Republika Bosna in Hercegovina v letih 1992-1995, odtlej pa skupaj s hrvaško šahovnico sestavlja združeni grb ene od dveh bosensko-hercegovskih entitet, Federacije BiH. Ker se svibensko sorodstvo s Kotromaniči ne more dokazovati s krono v grbu, to še ne pomeni, da sorodstvenih stikov Kotromaničev z neko vzhodnoalpsko rodbino že v 13. stoletju ni moglo biti. Po obvestilu Anthonyja von Siegenfelda je Thalloczy mimogrede opozoril na skoraj identičnost kotromaničevskega grba z grbom gospodov iz Rogatca. Medtem ko je Siegenfeld odkrito domneval, da je šlo pri Rogaških in Kotromaničih za sorodstvo, potrjeno z imenom prvega znanega Rogačana Štefana, je bil Thalloczy pri tem previdnejši. Je pa še sam opozoril na toponim *Kotrou* pod »Donatom« (t.j. Donačko goro pri Rogatcu) iz 15. stoletja in na dejstvo, da so bili Kotromaniči v 13. in 14. stoletju v sorodstvu tudi z goriškimi, ortenburškimi in vovbrškimi grofi, ne le s hrvaškimi grofi Babonići, ogrskimi in srbskimi kralji. Zdi se, *kot* da je imelo enačenje bosenskih kraljev s Svibenskimi oz. Schärffenberškimi korenine prav v posrednem štajerskem sorodstvu Kotromaničev.

Recimo nekaj o Rogaških. Prvi zanesljivi Rogačan je bil *Štefan*, ki se je omenjal le leta 1195 in 1197 (v zadnjem skupaj z Bertoldom).⁷⁸ Nato o njem in imenu Štefan med Rogaškimi ni več sledi. Rogaški so bili veja gospodov Konjiških, deželnoknežjih (otakarskih) ministerialov, ki so leta 1192 izkoristili spremembo kneza in od krškega škofa dobili v fevd veliko obmejno gospostvo Rogatec, ki ga je imel dotlej v fevdu vojvoda Otakar. Novi vojvoda Leopold V. († 1194) menda ni želel prevzeti fevda, zato ga je škof podelil Konjiškim. Je bil Štefan tudi začetnik rogaške veje? Štefan je bilo za štajerskega plemiča in plemiča iz cesarstva v tem času zelo redko ime. Zvečine so ga nosile osebe, katerih starši ali stari starši so imeli nek poseben odnos do Ogrske, kjer je bil sveti kralj Štefan glavni svetnik. Pomenljivo je, da je bila žena prvega Babenberžana kot štajerskega vojvoda Leopolda V., Helena, hči ogrskega kralja Geze (Štefana) II. Tudi njegova sestrična Agnes, hči avstrijskega vojvode Henrika II. Jasomirgotta (1141-1177) in Leopoldovega predhodnika v Avstriji je bila prvič poročena z ogrskim kraljem Štefanom III. Če so bile sorodstvene vezi med dinastijami vedno žive, so se sčasoma stkale tudi med podrejenim plemstvom obeh dežel. Zato obstaja možnost, da so bili Štefanovi predniki ogrski plemiči, ki so se nekoč v drugi polovici 12. stoletja povezali s Konjiškimi, sam pa je ostal na Štajerskem. Rogaški so nato od leta 1207 izpričani kot štajerski deželnoknežji ministeriali: Albert se je omenjal v letih 1207-1227 v družbi konjiških sorodnikov in vedno v spremstvu štajerskega vojvode. Hans Pirchegger je menil, da je bil šele Albert k konjiškim priženjeni plemič in je zato s pomočjo žene prevzel Rogatec in del Konjic. Njegov grb naj bi izpričeval podobnost z grbom Kollnitzov s Koroškega. Skupaj z Jožetom Mlinaričem je imel Alberta za sina Ortolfa I. Konjiškega (ok. 1175-1202), leta 1191 komornika štajerskega vojvode. Ortolf, sin prvega znanega Konjičana Leopolda I. (1164), je imel še brata Otokarja I. (1181-1213) in Leopolda II. (1182-1234) ter sestre Kunigundo (poročeno z Gotfridom Mariborsko-Viltuškim) in še neimenovano sestro, poročeno z nekim vitezom

⁷⁷ Takšen grb sta imela v pečatnikih tudi ban Stjepan II. in sin Tvrtko I., pozneje pa tudi Katarina Kotromanička-Celjska (Voje 1981, 289).

⁷⁸ UBSt 2, št. 13, 20.

s Freudenberga. Po Pircheggerju naj bi bil Leopold I. v svaštvu z gospodi iz Gradca, na kar naj bi kazala njihova osebna imena. Isti pa je imel omenjena Štefana in Bertolda le za gradiščana Konjiških v Rogatcu.⁷⁹ Toda Štefanov odnos do Alberta ni bil nujno zgolj služben; morda je bil njegov sorodnik, kar je kazal velik ugled med pričami v edinih dveh listinah, kjer se je omenjal. Albertov sin Henrik I. se je omenjal od leta 1234 do 1267. Poročen je bil z Gizelo, imel hčeri Gertrudo in Prido (1249), sestre Sofijo (poročeno s Richerjem iz Jaunegga), Gertrudo (poročeno s Henrikom Viltuškim) in Rihco (poročeno z Otom Kunšperškim). Sofija je leta 1245 ustanovila samostan v Studenicah, kamor so kmalu poslali hčere tudi Svibenčani.⁸⁰ Henrik I. Rogaški je imel istoimenskega sina (1263-1296), s katerim je veja okoli 1299/1300 po moški strani izumrla.⁸¹ Ti Rogaški nas pravzaprav ne zanimajo, pač pa njihov grb in domnevni sorodnik začetnika linije Štefan. Paralele Rogaških s Kotromanići so vsaj nominalno in heraldično močne: »ogrsko« ime Štefan-Stjepan je bilo do konca dinastije leta 1463 tipično in obvezno prvo ime Kotromaničev. Konjiški so imeli v grbu le (srebrno) desnopoševno prečko (v modrem), medtem ko je bil grb Henrika I. Rogaškega tako rekoč enak kotromaničkemu: (srebrna) poševna (enkrat celo levopoševna) prečka s po tremi lilijami (Gleve) v obeh poljih.⁸² Eno lilijo oz. Gleve kot pečatno podobo (ne grb) pa je imel celo Otokar Konjiški v pečatniku že leta 1206.⁸³ Lilija in prečka sta bili torej značilna elementa Rogaških, konjiška veja pa je imela pozneje le prečko.

Rogaški grb v tej obliki pa ni ustrezal le kotromaničkemu, pač pa je spominjal tudi na grb francoskih kraljev oz. posameznikov iz kraljevske dinastije. Ob tem velja opozoriti na hipotezo, ki bi delno ustrezala anžuvinski oz. bosenski teoriji. Štajerski heraldik Josef

Pečat Henrika Rogaškega na listini iz leta 1234 (KLA AUR 1234.; obj. v: MDC 2, št. 545; foto: KLA)

Kraßler je pri omembi svibenskega grba ponudil domnevo, da naj bi trije listi nad kronskim obročem predstavljali lilije, katere simbol je bila modra barva.⁸⁴ Heraldične lilije so bile znak kraljevskega dostojanstva (zato skoraj vedno zlate ali srebrne v modrem). Najbolj znane so bile tiste, ki so bile simbol francoskih kraljev, njihovih mest in z njimi povezanih oseb oziroma dežel. Prvič pa so se lilije pojavile že leta 1179 na praporu Burbonov oz. kralja Filipa II. Avgusta. Menda so prišle tja z vzhoda, v času križarskih vojn. To pa je pomenilo, da lilij oz. Gleve pred tem letom prejkone ni bilo na konjiškem oz. rogaškem grbu. Pač pa šele ok. leta 1206 (Otokar Konjiški), ko je znak prerasel v grb. Lilije so se po slovenskih deželah razširile še pozneje, ko je imel npr. tudi grb trga Senožeče šest zlatih lilij, ker so bile lilije v grbu tedanjih lastnikov trga knezov Portia. Trg Žalec pa je imel v pečatniku že v začetku 14. stoletja zgornji del dveh lilij. Tri srebrne dvojne lilije v modrem polju (2:1) so bile simbol trga Laško, ki mu ga je podelil šele nadvojvoda Ferdinand leta 1598. Laški trški grb pred tem ni izpričan in je bil najbrž umetno ustvarjen na nadvojvodovem dvoru,

⁷⁹ Prav tam, št. 87, 98, 211a, 245. Pirchegger 1958, 237-241; Pirchegger 1962, 139; Mlinarič 1991, 33.

⁸⁰ MDC 2, št. 545; MDC 4, št. 2333; UBS 2, št. 453; UBS 3, št. 59, 86, 100; UBS 4, št. 4, 42, 44, 99, 148, 179, 243; GZM I/73, 76, 84, 86, 92, 95. Pirchegger 1958, 242.

⁸¹ UBS 4, št. 99, 180, 181, 243, 352, 407; GZM II/41; MDC 5, št. 387; MDC 6, št. 11. Pirchegger 1958, 243; Pirchegger 1962, 233.

⁸² Ohranjeni so vsaj štirje pečati treh različnih pečatnikov Henrika I. Rogaškega.

⁸³ UBS 2, št. 77. Pirchegger 1958, 139, 238-239.

⁸⁴ Kraßler 1968, 160.

morda kot varianta treh zvezd v celjskem grbu, zaradi patrocinijskega sv. Martina (svetnik iz Francije!) v laški župni cerkvi. Možna je tudi razlaga, da je bil motiv vzet tudi zaradi Marijinega kulta v laški župnijski cerkvi, saj je bila lilija v cerkveni ikonografiji simbol čistosti in nedolžnosti.⁸⁵ Seveda se Svibenski in Rogaški pri iskanju legendarnega izvora niso mogli sklicevati na francosko izročilo, prej na bizantinsko, toda srednjeveškemu opazovalcu bi zlata lilija v modrem polju, ki bi izhajala iz grbovnihih običajev znotraj otakarskega ali babenberškega plemiško-posestnega kroga, spodbujenega z modo iz križarskih vojn, spodbudila iluzijo, ki se ji slavohlepni plemiči ne bi upirali.

Burbonov in Anžuvincev v 12. in 13. stoletju še ni bilo na ogrskem prestolu. Že Thalloczy pa je opozoril na omenjanje Anžuvincev, Rogatca in Rogaške gore v gralskem romanu »Parcifal« Wolframa von Eschenbacha iz ok. let 1200-1210.⁸⁶ Pesnik je v romanu nekaj vrstic posvetil tudi avanturam svojih junakov na slovenskem Štajerskem. Njegovo poznavanje krajev je morebiti temeljilo na zvezah mecena thürinškega deželnega grofa Hermana I. z ogrskim dvorom. Grofov sin Ludvik IV. se je namreč že leta 1211 zaročil s komaj štiriletno princeso Elizabeto, hčerko ogrskega kraljevskega para kralja Andreja II. in Gertrude Meransko-Andeške. Stiki med Thuringijo in Ogrsko pa so obstajali še od prej. Punčka je rano mladost preživela na gradu bodočega tasta Wartburgu. Tam je ostala tudi po materinem umoru leta 1213 in se leta 1223 poročila z Ludvikom. Pobožna Elizabeta, kasneje svetnica, je bila podpornica križarskih in duhovnih gibanj. Morda je Wolfram obiskal Ogrsko prav med eno od misij grofa Hermana v zvezi s poročnim projektom in še med nastajanjem romana.⁸⁷ Nas pa na tem mestu zanima predvsem epizoda, ko v romanu menih Tavrizen pripoveduje nečaku Parcifalu zgodbe iz svojega viteškega življenja. V brezglavem iskanju naklonjenosti svoje gospe je nekoč prispel do Rogatca (*Rohas*), kjer se je nadejal viteških avantur. Kot že mnogokrat, so mu tudi tam prišli nasproti vitezi, »častni slovenski možje«, t.j. vitezi (*ein werdiu windisch diet*) in mu predlagali dvobojevanje. Še prej pa je v Celju srečal Parcifalovega očeta, ki mu je prepustil nečaka Itherja, kralja Kukumerlandije, s katerim sta nadaljevala avanture. Iz Celja (*Zilje*) sta prijezdila v Rogatec, kjer se je Tavrizen tri ponedeljke bojeval na turnirjih. Nato je odjezdil v oddaljeno mesto Hajdin (*stat Gandîne*), po katerem se je imenoval Parcifalov ded Gandin. Tam so prepoznali Itherja. Hajdin je Ptuj, saj ga Wolfram pravilno postavi tja, kjer se Grajena (*Greian*) izliva v Dravo (*Trâ*). Na Ptujju so Itherja bogato obdarovali, tu je našel svojo ljubico in gospo, Parcifalovo teto Lammire, ki je bila gospodarica dežele Štajerske (*Stîre*). Parcifalov ded Gandin iz rodu Anjou (*Anschouwe*) jo je tam postavil za gospodarico.⁸⁸ Milko Kos je v komentarju k temu delu romana sicer dopuščal možnost, da je imela rodbina Anjou okoli leta 1200 kakšno posest okoli Ptujja. Zvečine pa je bil ta del zanj literarno prikrojen: v tem času je bil štajerski vojvoda Leopold VI. (1195-1230), ki je bil poročen s Teodoro, vnukinjo bizantinskega cesarja Izaka Angelosa II. Ker so lilije kot grbovni element prišle z vzhoda v Francijo, je možno, da so prišle s Teodoro oz. Leopoldom tudi na Štajersko in na Ogrsko. Člani rodbine Anjou pa niso (še) bili dejavni na Štajerskem, niti ni bila Teodora dedinja ali regentka v deželi. Rodbina se je v ogrsko politiko vpletla v zadnjih desetletjih 13. stoletja, a je prišla šele leta 1308 na ogrsko-hrvaški prestol (Karl Robert 1308-1342, Ludvik 1342-1382), s tem pa tudi do Bosne. Toda Eschenbach je pisal že v prvih letih

⁸⁵ Waldner 1992, 26; Otorepec 1976, 301-306; Otorepec 1988, 194-196; Galbreath-Jéquier 1990, 53 sl.

⁸⁶ Thalloczy 1906, 431-433. Gl. UBSt II, št. 13, 20; Pirchegger 1962, 233; Kraßler 1968, 36, 194.

⁸⁷ Machilek 1998, 96-98.

⁸⁸ Parzival, priredba orig. kitic 496, 498, 499 na str. 255-257. Skrajšani slovenski prozni prevod tega dela in odlomek je v: GZS 5, št. 83. Hans Pirchegger je postavil te dogodke v čas okoli leta 1212, *Gandîne* pa je po njegovem Hajdina pri Ptujju (Pirchegger 1962, 181).

13. stoletja. Tedaj pa je bil na francoskem prestolu Kapeting Filip II. Avgust, ki se je leta 1196 poročil z Agnes, hčerko meranskega vojvode in andeškega grofa Bertolda IV. Druga hčerka Gertruda je bila tedaj že poročena z ogrskim princem Andrejem, od leta 1205 kraljem. Gertruda je podpirala prihod nemškega plemstva na Ogrsko, leta 1206 je dosegla tudi izvolitev brata Bertolda za nadškofa v Kaloczi. Pri njej se je po letu 1208 najbrž krajši čas skrival tudi brat Henrik IV. Andeški, ki je bil obtožen sodelovanja pri umoru rimskega kralja Filipa II. Za časa Henrika I. ali II. Svibenskega je prišlo do poroke med nekim Gallom in Svibenčanko. Ker so bili Galli ministeriali andeškega grofa Bertolda IV., bi Svibenčan lahko kot znanec Andeških in Gertrude lahko prišel na Ogrsko. Skupna kraljevska epizoda se je končala z razveljavitvijo Agnesine in Filipove poroke leta 1200 in njeno smrtjo leta 1201. Bivšemu možu je zapustila hčerko Marijo in šele leta 1201 rojenega sina Filipa, ki ga je papež Inocenc III. še istega leta legitimiral.⁸⁹ Ni nemogoče, da se je Wolframova Parcifalova družina, polna tet, stricev ipd., zgledovala po tedanjih ogrsko-francoskih stikih na kraljevski ravni in je zaradi prisotnosti izvorne rodbine obeh kraljic Meransko-Andeških na Kranjskem in v Slovenski marki ter nekaterih njenih drugih članov na ogrskem dvoru poenostavljala stike med sosednjima deželama in dinastijama. Je bila s Parcifalovo teto Lammire mišljena Gertruda? Je Parcifal v tej epizodi posebej princ Filipa, Gandin pa njegovega deda francoskega kralja Ludvika VII. in morda neko od ogrskega kralja princu Filipu podeljeno posest na obmejnem ogrsko-štajerskem območju? Takšno razmišljanje je sicer predrzno, in čeprav historično napačno, aludira na pesnikovo seznanjenost s političnimi razmerami onstran meje rimskega cesarstva. Tako si je lahko dovolil pesniško svobodo in za poslušalstvo še ostal »verodostojen«.

Kosova stroga kritičnost pesniške svobode in Thalloczyjevo zanikanje resničnosti legende o Kotromanu Nemcu torej še ne pomeni, da si je Eschenbach štajersko epizodo v celoti izmislil. Kaj ga je gnalo, da je tako poudarjal Rogatec, sicer majhen kraj in obmejni grad, kakršnih je bilo na Štajerskem precej? Možno bi bilo, da je imel nek Anžuvinec posest na vzhodnem Štajerskem in/ali na zahodnem Ogrskem, Rogatec in njegovi posestniki pa so imeli že ok. leta 1200 opazne zveze z Ogrsko. Tako opazne, da jih je opazil pesnik. Da je Rogatec v začetku 13. stoletja v dvorski kulturi resnično pomenil nekaj posebnega, priča tudi ime enega od vitezov kralja Artusa v že omenjenemu romanu »Krona«: neki *Lohenís de Rahaz* se je pregrešil z mladenko in kralj Artus mu je naložil pokoro.⁹⁰ Mnogovrstni stiki med ogrskim in avstrijsko-štajerskim plemstvom in Bosno so se zaradi soseščine in nenehnih vojn in premirij, sovraštev in prijateljstev med štajerskim knezom in ogrskim kraljem stkali že v 12. stoletju. O tem nas je sugestivno prepričeval že Čorović. Še več, stiki med vzhodnoalpskim in balkanskim plemstvom so se še posebej okrepili med križarskimi pohodi, ki so zvečine vodili prav skozi balkanske dežele: tako so se leta 1189 v Nišu v Srbiji resno pogovarjali o poroki med hčerko grofa Bertolda IV. Andeškega in Toljenom, sinom humskega kneza Miroslava. Toda Toljenova spodletela poroka je bila dinastični projekt. Do znanstva s srbskim plemstvom je morda prišlo še pred Bertoldovim spremljanjem cesarja Friderika I. v Sveto deželo.⁹¹ K »srbsko-slovenskim« stikom med 12. in 13. stoletju bi lahko prisodili tudi drugačne namige ali posledice – npr. skoraj enaka imena za štajerske oz. srbske samostane Studenice (Studenica) in Žiče (Žiča). Seveda gre zgolj za naključje. V 12.

⁸⁹ Schütz 1998, 29-31, 37.

⁹⁰ Crône, verzi 19378 sl. Gl. Schultz 1880/I, 459.

⁹¹ GZS 5, XIV.

⁹² Dopsch 1977, 93 sl.

in 13. stoletju sta bili vojvodini Štajerska in Avstrija v času vojvodov Leopolda VI. in Friderika II. (do leta 1246) središče srednjeevropske viteške dvorske kulture.⁹² Tudi v času kraljevanja Gertrude Meransko-Andeške (1203-1213), nadškofovanja njenega brata Bertolda v Kaloczi (1206-1218) in bojev med vojvodo Friderikom in ogrskimi kralji v 30. in 40. letih 13. stoletja, še posebej pa v obdobju bojev za babenberško dediščino med češkim kraljem Otokarjem in ogrskim kraljem Belo IV., ki je bil v letih 1254-1260 celo štajerski vojvoda ter v času kralja Rudolfa I. (1273-1278), so obstajali sorodstveni stiki med plemstvom z obeh strani državne meje. Oboji so se za krajši ali daljši čas tudi zadrževali v sosednji deželi (državi). Ogrski kralj je zato najpozneje po letu 1254 zlahka zvalil del štajerskega plemstva v boje v Bosni, ki jo je povsem obvladal šele v drugi polovici 13. stoletja, ko jo je podredil banu in lojalnemu plemstvu.⁹³ K tem vezem moramo prišteti še stike iz križarskih vojn, zlasti z začetka 13. stoletja – npr. skupen odhod vojvode Leopolda VI. in ogrskega kralja Andreja II. v Sirijo in Egipt leta 1217. Zato je zveza gospodov Rogaških in bosenskih Kotromaničev možna: zaradi sodelovanja nekega Konjičana oz. Rogačana npr. v enih križarskih vojn proti bogomilom, proti upornim bosenskim plemičem, kot viteza na ogrskem dvoru že konec 12. stoletja ali pa šele okoli srede 13. stoletja. In z Rogačanom bi utegnil iti tudi kateri od Svibenskih, ki s Konjiškimi in Rogaškimi nikoli niso bili v sorodstvu!

Vprašanje je torej le, kdaj bi se lahko Konjičan sorodstveno povezal z neko ogrsko rodbino in se dejavno vključil v spore v ogrski kraljevski dinastiji. Čorović je menil, da se je to zgodilo že v zadnji tretjini 12. stoletja. Možno, toda tedaj grbi še niso bili utrjeni med nižjim plemstvom in najbrž ne bi prišlo do tolikšne podobnosti, celo enakosti med grbi Rogaških in Kotromaničev. Videli smo, da je Otokar Konjiški imel še leta 1206 v pečatniku zgolj podobo, simbol lilije, ne pa pravega grba. Po drugi strani to lahko pomeni, da so lilije prišle v grb Rogaških (niso pa se mogle ustaliti pri Konjiških!) od ogrskih sorodnikov. Ker ni mogoče najti konkretnih vesti, smemo postaviti le nekaj, kolikor je mogoče, smiselnih domnev: Štefan Rogaški bi utegnil biti že sorodnik že leta 1163 omenjenega grofa Kotromana, viteza Gotfrida ali neke druge osebe iz spremstva ogrskega kralja, ki je prišla z zahoda. Po, recimo, materini strani je kot kognat Konjiških prišel do posesti okoli Rogatca. V času, ko so bili grbi še fleksibilni in je lilija prišla z Orienta na Zahod, je kombiniral grbovne elemente obeh rodbin. Zato so imeli njegovi sorodniki Rogaški grb, ki je le delno ustrežal konjiškemu. Prav tako mogoče je, da je eden njegovih najbližjih sorodnikov (sin?), ki se je v ogrski službi vpletel v boje ogrskega kralja s plemstvom v Bosni, ostal tam in obdržal enak (očetov?) grb, kot so ga imeli bratje (?) oz. bratranci iz Rogatca. Po tej interpretaciji bi utegnil biti šele ban Prijezda Štefanov sorodnik, morda ne ravno v direktni liniji. Spet se moramo spomniti na možen pomen Prijezdinega imena – »prišlek«. Po tej domnevi bi šele Prijezdi uspel prodor z Ogrske v Bosno okoli preloma iz prve v drugo tretjino 13. stoletja. Tudi Prijezdin sin ban Stjepan I. je obdržal grb sorodnikov v regiji in dvorski kulturi visoko cenjenih Rogaških, zlasti ker je njihov grb spominjal na grb francoskih kraljev in z njimi povezanih visokih fevdalcev (ne glede na ne povsem jasen izvor rogaške – tj. anžuvinske – variante grba) ter bil kot »kraljevski« simbol sila primeren za ambicioznega bosenskega bana. Primeren čas za selitev v Bosno bi bil še pred letom 1234, ko je papež Gregor IX. po večletnih izjalovljenih poskusih podreditve bosenske cerkve izrecno pozval vernike (t.j. plemstvo) iz slovanskih pokrajin (Kranjska, Istra, Dalmacija, Bosna, Hrvaška, Srbija), naj se kot

⁹³ Fine 1990, 275 sl. Tudi kronist Otokar iz Gaala je v svoji rimani kroniki med naštevanjem knezov in vojaštva večkrat sumarno omenil Bosno.

⁹⁴ GZS 5, št. 611. Šidak 1952-1953, 288 sl.; Šidak 1975/3, 180 sl., še posebej 189-192; Lambert 1991, 210 sl.

križarji udeležijo boja proti heretikom (bogomilom) v Bosni, ki ga je za papeško stranko v letih 1236-1237 vodil vojvoda Koloman. Bosensko bogomilstvo je bilo tako ali tako že vsaj v 12. stoletju znano v zahodni Evropi, najbrž že desetletja prej vabljivo tudi za podalpske križarje?⁹⁴ Prav v tistem času se začne prve omembe Kotromaničev v Bosni. Najpozneje pa bi se to lahko zgodilo v obdobju vladavine ogrskega kralja na Štajerskem v letih 1254-1260. Ker nas Rogaški in Kotromaniči sami po sebi niti ne zanimajo, lahko na tem mestu prenehamo iskati izvor Kotromaničev in njihove legende ter se vrnemo k motivu bosenskega kralja Svibenskega.

Očitno je že Ulrich von Richental v želji po eksotičnosti koncila zgrešeno spravil Svibenske, Elizabeto Kotromaničko in bosenske kralje, tedaj res že pod udarom turških sultanov, na nominalno isto in napačno raven. V širšem kontekstu pa je imel celo prav. Ulrich ni vedel nič o Rogaških in Kotromaničih. Nič o njihovih grbih in kvečjemu nekaj o izvoru bosenske kraljevske dinastije (Kotromaničev) z zahoda. Pač pa je poznal Svibenske in njihov grb. Ravno dovolj, da je pod grb oz. bosenski znak s krono zapisal Svibensko ime. To pa je bilo pozneje za renesančne in baročne pisce že dokaz o svibenskem kraljevanju v Bosni. Tako lahko ne le potrdimo napačnost Schönlebnove geneze grba, pač pa tudi zapišemo, da z *Bosno niso bili nikoli povezani Svibenski, pač pa posredno neka druga »nemška«* rodbina, morda celo res *Konjiško-Rogaški*. Ker je nek prišlek, ne glede na to, kako mu je bilo ime in v kako tesni sorodstveni zvezi s Konjiškimi je bil, prišel v Bosno na poziv ogrskega kralja nekoč med zadnjo tretjino 12. in do druge tretjine 13. stoletja, ter se povezal z domačim plemstvom, je o tem nastala meglena tradicija. Učenjaki in politiki so še v 15. stoletju slutili, da je izvor Kotromaničev povezan z Zahodom, zato je lahko prišlo do povzemanja med dubrovniškimi in srednjeevropskimi pisci. Slednji pa so poudarjali predvsem »kraljevskost« rodbine, ne pa njenega imena, ter iskali njihov izvor s paralelami pri zunanjih simbolih njim znanega zahodnega plemstva. Za Ulricha so prišli Schärffenbergi-Svibenski s svojo zlato krono v modrem kot nalašč. Morda so celo sami spodbujali govorice o tem, saj so vedeli za bosenske kralje in njihove vladarske simbole (ne pa za grb!). Kotromaniči so bili namreč dobro znani plemstvu iz slovenskih dežel že mnogo pred koncilom v Konstanci. S Kotromaniči so se npr. povezali grofje Celjski, ki so se sredi 14. stoletja že vpletali v balkansko politiko. Grof Ulrik I. je leta 1354 sodeloval pri napadu ogrsko-hrvaškega kralja Ludvika I. Anžuskega (moža Elizabete Kotromanič) na Zadar, naslednje leto je s kraljem sodeloval v bojih z Benečani v Dalmaciji, leta 1359 in 1365 pa se je bojeval v Srbiji in Bolgariji. Tudi njegov sin Viljem se je z ogrskim kraljem boril proti Turkom v Srbiji. Ulrikov brat Herman I. pa je balkansko politiko zastavil še bolj odločno, ko se je leta 1361 poročil s Katarino, Elizabetino sestro in hčerko tedanjega bosenskega bana Stjepana II. Kotromaniča! Leta 1374 je Katarina od moža celo dobila v zastavo za obljubljeni poročni darila gospostvo Krško, ki je bilo še nekaj desetletij prej v lasti Svibenskih.⁹⁵ Ker so bili v tem obdobju Svibenski finančno že odvisni od Celjanov, ni nemogoče, da so nekateri člani z njimi tu pa tam celo odhajali na Balkan in spoznavali prave *bosenske kralje*, ti pa njihov grb.

Zaradi kraljevskih simbolov pri širom Evrope znanih bosenskih kraljih (krona) so si mlajši pisci torej logično razlagali heraldično zmešnjavo Ulricha von Richental. Seveda so le zahodni pisci, med katerimi je najbolj zablestel Schönleben, za to izbrali Svibenske. Dubrovniški pisci in heraldiki njihovega grba niso poznali in tega niso storili. Z večjim znanjem so zahodnjaki svibensko heraldiko in genealogijo poskušali umestiti v širšo bosensko in bolgarsko politiko. Pri tem pa niso imeli sreče. O Bolgariji

⁹⁵ Voje 1981, 288; Voje 1996, 62; Voje 1999, 103-104.

⁹⁶ Lucius 1666, lib. V, cap. 5, 255-260.

recimo Schönleben ni vedel nič več, kot je prebral pri Orbiniju. Bolgarija je bila zato po njegovem že leta 1414 del turškega imperija, tistega leta pa so začeli Turki vpadati v Bosno in jo leta 1445 okupirali. Dogodke v Bosni je povzel po Lučićevem delu »O kraljestvu Dalmacije in Hrvaške«.⁹⁶ Leta 1408 naj bi prišlo v Bosni do silovitega spora glede kraljevske krone, kar se je po Schönlebnovem (upravičenem) mnenju nasploh dogajalo v vseh volilnih kraljevinah. Tedaj naj bi bil za kralja izvoljen nek Svibenčan, ki je sprejel nadoblast turškega sultana. Po naključju naj bi bile tiste tri krogle Ulricha von Richentala v svibenskem grbu del grbov nekaterih dežel, ki so bile v okviru kraljevine Bolgarije, zato naj bi jih Svibenčan vključil v svoj novi grb. V tem času naj bi si nekateri kranjski Svibenčani uzurpirali krono za grbovno podobo, drugi pa ostali pri treh konicah ali, kot jih Schönleben imenuje, pri »heptagularnem rezu«. Tako naj bi bilo do Mihaela Svibenskega leta 1446, baje zadnjega s tripiramidnim grbom, nato pa so vsi Svibenski stari grb zamenjali s kronskim.⁹⁷ Tudi če bi verjeli Schönlebnovi genealogiji Svibenskih za 10. in 11. stoletje, je ta pasus v nasprotju s pojavom krone v svibenskem grbu oz. pečatniku že vsaj leta 1235 (gl. zgoraj); prav tako pa nima zveze z Orbinijevo legendo o izvoru Kotromaničev. Schönleben tu ni imel srečne roke: 1. Ni poznal številnih svibenskih listin z ohranjenimi pečati, pač pa le tiskana historiografska dela. 2. Ni poznal bosenske srednjeveške in novoveške psevdoheraldike. 3. Ker je želel spraviti v kronološki red Ulrichovega »kralja Schärffenberga pod sultanovo oblastjo«, je svibenski prodor v Bosno gladko postavil v začetek 15. stoletja, zato da bi Svibenčan kot bosenski kralj leta 1414 že lahko prišel v Konstanco. Skoraj odveč je pripomniti, da bosenska in bolgarska kraljevska zgodovina ne poznata nobenega »Schärffenberg« na tronu. Svibenskih stalno ni bilo v Bosni; če pa so že bili, so bili tam v 13. stoletju kot občasni križarji, v 14. stoletju pa v spremstvu celjskih grofov. Še več, tudi Lučićeva zgodovina kraljevine Dalmacije in Hrvaške na pri Schönlebnu citirani strani 262 ne pozna imena Schärffenberg. V resnici je bil v letih 1404-1409 bosenski kralj Kotromanić Tvrtko II. Tvrtković, v letih 1409-1415 pa Stjepan Ostoja, marioneta vojvode Hrvoja Vukčića in pripadnik stranke kralja Ladislava Neapeljskega. Ostoja je nato postal vazal ogrskega kralja Sigismunda, ki se je želel okronati za bosenskega kralja. Tudi pravni konec tedaj že tributarnega bosenskega kraljestva bi lahko postavili v leto 1463, ko je bil ubit kralj Stjepan Tomašević ali celo v leto 1477, ko je nominalno kraljevanje končal od ogrskega kralja Matije Korvina postavljeni Nikolaj Iločki. Druga stvar je realna kraljevska oblast, ki so jo Turki zares končali že sredi 15. stoletja. Lučiću pa so bile znane aspiracije grofa Hermana II. Celjskega po bosenski kroni, ki mu jo je leta 1427 obljubil sorodnik kralj Tvrtko II., če bi ostal brez nasledstva. Obljuba je izgubila veljavo najpozneje leta 1435, ko je Herman umrl oz. leta 1437, ko je umrl njegov zaščitnik cesar Sigismund. Grof Herman ni uspel niti približno udejaniti dedovanja v Bosni. Temu so se uprli velikaši, saj je kralj Tvrtko prelomil bosenski običaj, da dedujejo krono najbližji moški sorodniki – t.j. oseba izmed Kotromaničev.⁹⁸ Možno je, da je Schönleben pri tej epizodi pomešal še Svibenske in Celjske, še posebej vlogo grofa Ulrika II. Celjskega, ki se je v 40. in 50. letih vpletel v ogrsko, s tem pa neposredno tudi v visoko bosensko politiko, a tu ni naletel na prijatelje.⁹⁹

Zanimivo je, da je Schönleben v obsežnem pregledu zgodovine Kranjske do leta 1000 (»Carnioli antiqua et nova«), ki je izšla istega leta kot gallenberška genealogija, pri dogajanju v letu 936 zapisal, da so bili med tistimi, ki so v vojni med bolgarskim

⁹⁷ Schönleben 1680/1, 7-8.

⁹⁸ Brković 1998, 78-83; Voje 1981, 289-290; Voje 1999, 104-105.

⁹⁹ Voje 1996, 71-76.

¹⁰⁰ Schönleben 1680/2, 494: citiral je Lučića (Lucius 1666, lib. II, cap. 2, str. 65).

carjem Simeonom Velikim (ok. 864-927) in Hrvati vdrlji v Bolgarijo, tudi Kranjci. Nato naj bi zgradili grad Svibno, pozneje pa so odšli v Bolgarijo, posegli po kraljevski kroni ter spremenili grb.¹⁰⁰ Pri tem avtor ni niti namignil, da naj bi se to zgodilo šele leta 1408, kot je zapisal v genealogiji. Bralec tega dela zato dobi vtis, da naj bi Svibenčan postal kralj kmalu po letu 936 (je Schönleben mislil na čas takoj po smrti carja Simeona leta 927?). Tedaj je bilo bosensko ozemlje (sploh še ne kraljevina) v resnici del hrvaškega kraljestva, sosed konkurenčne kraljevine Bolgarije, nekaj pozneje celo v coni oblasti raškega kneza, nato Samuelovega makedonskega carstva (do 1014) in končno skupaj z obema kraljestvoma podložno Bizancu.¹⁰¹

S tem smo sklenili krog vzročnosti in posledičnosti legend o svibenskem grbu. Nismo pa uspeli presekati njegove krožnice in razložiti motiva nastanka grba. Kjerkoli stopimo v zgodbo o genezi grba, nas iskanje vzrokov pripelje v nasprotno smer. Iz kroga se ne da izstopiti, kar ni posledica izpeljave analize, pač pa odraz nejasnega izvora rodbine Svibenskih in njihovega grba. Struktura mlajše večdelne in kontradiktorne legende in grba je bila pozneje namerno zamegljena. Oba elementa sta se prepletala, dopolnjevala, pojasnjevala. Resnica, legenda, eksotika, mit. Katera koli razlaga o prevzemu krone je že bližje resnici, vse imajo dovolj prvin za naknadno pojasnjevanje legendarne svibenske genealogije. Nek za tiste čase precej običajen dogodek, ki je pripeljal do izbire (ali spremembe podobe) grba, je vse do koncila v Konstanci pojasnjeval popularne razlage grba, ki pa so šele s kroniko Ulricha von Richentalu v 15. stoletju in interpretacijami v 16. stoletju preraščale v bosensko-bolgarsko kraljevsko izročilo. Zaradi podobnosti znakov na pečatih in celo spomenikih bosenskih kraljev s »svibenskim grbom« ter zaradi večstoletnih povezav ogrskega, hrvaškega in bosenskega plemstva z vzhodnoalpskim – še posebej od konca 14. stoletja, ko je bila žena grofa Hermana I. Celjskega Katarina Kotromanić, je po Ulrichu von Richentalu in njegovem opisom koncila v Konstanci ter z recipiranjem dubrovniške tradicije o nemškem izvoru Kotromanićev legenda v 17. stoletju prerasla v novo sintezo. In njen prerok je bil Schönleben.

Krona in legende so od 13. stoletja pomagale dvigovati ugled Svibenskih. Morda so bile tudi odraz njihovih skritih ambicij. Brez dvoma so prispevale k visoki samozavesti, tako kot sama simbolika krone. Vse skupaj je pomenilo ideal visokoleteče osebe. Osebe, ki je grb prevzela, pri čemer pa seveda ni imela v mislih bosenskega kraljestva. Če se že moramo odločiti za konkretno osebo, ki je utemeljila svibenski grb s svojim življenjem in ambicijami, sta morda najprimernejša Svibenčana Henrik II. in njegov istoimeni oče. Če pa grb povežemo s križarskimi vojnami in osnovanjem posebne, od Puchsov oz. Prisov neodvisne veje, ostaja kot morebiten utemeljitelj celo najstarejši znani Svibenčan Konrad. Njun življenjski čas je sovpadal z izjemnim razmahom pečatnikov in grbov ministerialnega plemstva na jugovzhodu rimskega cesarstva. Začetnik resničnega vzpona rodbine je želel utelešati v viteški ideologiji vrhunske, v praksi pa nedosegljive »kraljevske« vrline ter z grbom nakazati novo rodbinsko strategijo, povezano s čaščenjem dvorskih idealov. On in najstarejši sin Henrik III. sta se kljub pripadnosti babenberški ministerialiteti v 30. letih zaradi nasilja vojvode Friderika skupaj z večino štajerskega in avstrijskega plemstva obrnila k cesarju Frideriku II., doma pa začela iskati stike s spanheimskim dvorom. To pomeni, da so Svibenski z ideološko premišljenim izborom grba celo lahko poudarili ne le starost in ugled prednikov (v 11. in 12. stoletju morda res potomcev cesarskih ministerialov), pač pa tudi nove politične cilje in ideale rodbine. Res so bili kranjski Svibenski prvo stoletje

¹⁰¹ Brković 1998, 61. Simeon je umrl že leta 927, potem ko je leta 924 zasedel Srbijo. Srbski begunci na Hrvaškem so nato povzročili dvoletno bolgarsko-hrvaško vojno, ki jo je končalo šele posredovanje papeža Janeza X. (gl. geslo Symeon der Große avtorja V. Gjuzeleva v: LexM 8, 360-361).

rodbinske zgodovine takšni: zvesti in stanovitni zaščitnikom knezom in kraljem: morda že grofu Bernardu Spanheimskemu, zanesljivo pa štajerskim Otakarjem in Babenberžanom, cesarju Frideriku in kralju Přemyslu Otokarju II., salzburškemu nadškofu in koroškimi vojvodam Spanheimom. Bili so ugledni in premeteni, če že ne razumni, uspešni pri večanju premoženja, pogumni ljubitelji viteških vrlin. Le formalne visokosti, ki je pritikala njihovemu grbu, niso nikdar dosegli. To je dejstvo.

ŠTAJERSKA ZLATA DOBA

Politična kariera prvih Svibenskih ni šla v korak z drugimi potomci grofa Werganda. Medtem ko so se Višnjegorski in Prisi obrnili v osvajanje vzhodne in jugovzhodne Dolenjske in premikanja meja Kranjske, sta Konrad in Henrik Svibenska pozornost usmerila na sever k sosedom, štajerskim mejnim grofom (in kognatom Trušenjskim). V nadaljevanju se bomo prepričali, da je bila politična usoda Svibenskih vse do konca 13. stoletja povezana prav z lastniki laškega gospostva. Status prvih Svibenskih je bil posledično ambivalenten: po izvoru, vplivu in moči so bili na isti ravni kot povprečni svobodni gospodje (npr. Vojniški in Žovneški), pravno pa zaradi vezi z otakarsko politiko nekakšni »odvisni gospodje«, saj se nikoli niso imenovali kot »svobodni« (»liber«, »nobilis«), kot »ministeriali« pa le v navedbah skupin prič v listinah. Konec 12. stoletja se je njihov status, enako kot nekaj desetletij pozneje pri zadnjih Prisih, približal klasičnemu ministerialnemu. Ker je bila dejavnost Svibenskih vse do leta 1246 podrejena interesom štajerskih deželnih gospodov, so jih ti imeli za pomembne, osebno skoraj svobodne zaveznike, ne pa za običajne nesvobodne ministeriale. Najboljša opredelitev bi bila, da so bili eni odličnejših vazalov in članov grofovega/vojvodinega spremstva.¹ Matičnemu gospostvu so Svibenski uspeli ohraniti alodialen status vse do leta 1379, ko ga je Viljem V. Svibenski z deželnim knezom zamenjal za grad Zgornji Maribor.²

Okoli leta 1175 je bil Konrad skupaj z Otakarjem ter njegovim ministerialom in svojim sosedom Wolfilom Žebniškim (najbrž) v štajerskem Vorauvu, kjer je pričal pri obdarovanju admontskega samostana. Čeprav je v tradicijski notici pred Konradom zapisana vrsta grofovih ministerialov, ga okolica očitno še ni imela za enega od njih, saj je bil naveden na koncu z bratom mejnega grofa, Liupoldom, in višnjegorskim ministerialom Gotfridom Mirenskim.³ To je bila Konradova zadnja sodobna omemba in ena zadnjih, iz katere so še opazne svobodne korenine nove rodbine. Konrad je morda umrl v vojnah in obširnih fadjah, ki so jih v letih 1173-1177 vodili pristaši papeške in cesarske stranke v vzhodnih Alpah.⁴ Dolgotrajna papeška shizma in boj med papežem Aleksandrom III. (1159-1181) ter cesarjem Friderikom I. Barbarosso in njegovimi protipapeži (Viktor IV., Pashal III., Kalikst III. in Inocenc III.) je v vojni vrtinec zajela predvsem Italijo in sosednje dežele cesarstva. Dogajanje v podalpski regiji je bilo brez dvoma intenzivno, saj je npr. cesarjev notar Burkhard ok. leta 1161 za cesarja osebno novačil in terjal finančno podporo na Koroškem, Kranjskem, v Istri, na južnem Štajerskem, kjer je tudi preganjal pristaše papeške stranke.⁵

¹ Ivan Mlinar je imel Svibenske za prave otakarske ministeriale, v 13. stoletju (do leta 1250) pa kar za ministeriale andeških grofov (Mlinar 1930, 8).

² Gl. poglavje Obračanje v gnevu.

³ UBSt 1, št. 564.

⁴ Pirchegger 1, 163; Plechl 1957, 450 sl.

Papeževi privrženci v vzhodnih Alpah so bili štajerska mejna grofa Otakar III. (1129-1164) in njegov sin Otakar IV. (1165-1192), salzburški nadškofje Eberhard I. (1147-1164), Konrad II. (1164-1168), predvsem pa Adalbert III. (1168-1177). Cesarja sta podpirala koroški vojvoda Herman (1161-1181) in avstrijski mejni grof oz. vojvoda Henrik (1141-1177). Cesar je spomladi 1170 celo prišel v Lipnico. Tedaj so cesarju stali ob strani najvažnejši koroški dinasti, mdr. vojvoda Herman (Spanheimski), goriški grof Engelbert, istrski mejni grof Engelbert (Spanheimski), ortenberški grof Rapoto, andeški grof Bertold III. in vovbrški grof Viljem II. Oglejski patriarh Ulrik II. je bil kljub propapeškemu prepričanju po sili razmer najprej cesarjev zaveznik. Po porazu cesarske vojske pri Rimu leta 1167 je prešel v papeški tabor in tam ostal vse do leta 1176. Leta 1173 je prišlo med vzhodnoalpskimi knezi do vojne, ki se je razširila na Kranjsko in Savinjsko grofijo, ki ju je že leta 1170 prizadel rušilni potres. Tam sta se borila patriarh Ulrik in andeški grof Bertold III. Na državnem zboru v Regensburgu maja 1174 je cesar Friderik v prisotnosti že omenjenih zaveznikov odstavil salzburškega nadškofa Adalberta, kar je obnovilo vojno med koroškim vojvodom Hermanom in mejnim grofom Otakarjem IV. Štajerske in češke čete so leta 1175 močno pustošile po Koroškem.⁷ Leta 1176 je Lombardska zveza italijanskih mest in papeža Aleksandra porazila cesarja Friderika. Cesar se je moral pogajati z nasprotniki. 1. avgusta 1177 sta papež in cesar podpisala končni mirovni sporazum. Patriarh Ulrik se je tudi sam hitro spravil s cesarjem, malo pozneje je to uspelo mejnemu grofu Otakarju, saj ga je aprila 1180 cesar povzdignil v vojvodo.⁸ Podpis premirja med papežem in cesarjem v vzhodnih Alpah leta 1177 pa še ni prinesel miru. Boji so se z državne prenašali na raven obračunavanja koroškega vojvode s patriarhom. Njihovi ministeriali so začenjali fajde zaradi posestnih sporov, ki so povsem izgubili poprejšnji ideološki naboj spora med cerkvenim in posvetnim Kristusovim namestnikom.

Konrad je bil gotovo pokopan v Stični, kjer je imel kot član Puchsov zagotovljeno grobnico. Nasledil ga je Henrik (I.). Oba skupaj (*Henricus et Conradus de Scherffenberg*) sta se brez sorodstvene oznake pojavila le v sumiranem prepisu potrditve več darovnic patriarha Bertolda iz leta 1250, kjer je bila omenjena njuna skupna daritev šestih hub; po mnenju Janeza Vajkarda Valvasorja in Jožeta M. Grebena je šlo za posest v Straži pri Novem mestu.⁹ Po vrstnem redu posamičnih vpisov je daritev sodila v zadnjo četrtino 12. stoletja. Po naravi dejanja bi sicer lahko šlo za brata,¹⁰ vendar je bolj verjetno, da je šlo za očeta in sina: šele ko se je Konrad po letu 1175 nehal pojavljati v listinah, se je pojavil Henrik. Iz te darovnice se vidi politika prvih Svibenskih, da naj se posest znotraj jedrnega svibenskega gospostva ne odtuja. To so spoštovali tudi poznejši člani rodbine vse do končnega poloma na Kranjskem sredi 14. stoletja.

Henrik je bil leta 1182 že sam pri vojvodi Otakarju v Gradcu. Med pričami v tam izdani listini je bil naveden na uglednem drugem mestu, pred mnogimi ministeriali, pred domnevnim dedom Henrikom I. Trušenjskim in le za Otom Kunšperškim.¹¹ Henrik I. se je zaradi žene Matilde ml. Trušenjske še bolj navezal na štajersko in koroško družbo, še posebej na Otakarje in po letu 1192 na Babenberžane. Manj izrazita osrednja kranjska

⁵ GZS 4, št. 437.

⁶ UBSt 1, št. 513; MDC 1, št. 265; MDC 3, št. 1140. Gl. Pirchegger 1, 159-161; Jaksch 1928, 299-303.

⁷ MDC 3, št. 1184; UBSt 1, št. 551; GZS 4, št. 550, 561. Za Barbarossino politiko na zgornjem Jadranu gl. Härtel 1992, 310-311, 322-324, 326 sl.; Jaksch 1928, 308-310; Pirchegger 1, 162-163.

⁸ GZS 4, št. 518, 577-599, 628. Härtel 1992, 324.

⁹ Puzel 1719, 23 (= URBK 2, št. 170 = Grebenc 1973, št. 34/3).

¹⁰ Rudolph Puff je menil, da je šlo za očeta in sina (Puff 1851, 9), medtem ko Preuenhueber in Hoheneck za konec 12. in celo 13. stoletje nista poznala nobenega Henrika ali Konrada (gl. njuni genealoški preglednici). Da sta bila Konrad in Henrik brata, je menil Jože Mlinarič (Mlinarič 1995, 96).

¹¹ UBSt 1, št. 619.

družbena scena ga ni zanimala. Zaradi formalnega statusa pa ga ni bilo zraven leta 1186 pri znameniti potrditvi privilegijev štajerskemu deželnemu plemstvu (Georgenberški ročin), kjer so pričali grofje in svobodni gospodje, mdr. tudi njegova sorodnika Henrik II. Pris in grof Albert Višnjegorski.¹² Leta 1191 je bil z nekaj najpomembnejšimi (npr. vovbrška grofa Ulrik I. in Gero, goriški grof Engelbert, Kolo II. in Gotfrid II. Trušenjska, Swiker, Oto in Almerik Hollenburški, Friderik III. Ptujski idr.) v Brežah, kjer je med pričami dejanja v listini salzburškega nadškofa Adalberta IV. pristal v vodilni skupini, označeni kot *fideles ecclesie*. To je bila ohlapna oznaka za vazale, ne glede na to, ali so bili obenem ministeriali Salzburga ali svobodni plemiči.¹³ Ali pa okoli leta 1190 v stari otakarski ustanovi samostanu Formbachu, kjer je bil po nekem izročilu zapisan med pričami na drugem mestu.¹⁴ Darovalec je bil v tem primeru andeški grof Bertold IV.

Konrad Svibenski je morda imel še (vsaj) eno hčerko, ki se je verjetno poročila z bavarskim ministerialom Gallom. Njihov izvorni sedež je bil po danes prevladujočem mnenju v Oberzeismeringu pri Starnbergu oz. Tutzingu na Bavarskem. Galli so bili stara rodbina: že v dveh tradicijskih noticah za samostan v Tegernseeju iz let 1092-1113 oz. 1126 se je med pričami omenjal neki *Adalpero Gallo*. Poleg še nekaterih drugih Gallov pa je bil konec 12. stoletja na Bavarskem še vedno dejaven tudi neki *Chónradus Galle*, v notici iz let 1182/1206 med pričami iz vrst andeških ministerialov, a brez enega samega Kranjca. Morda isti Konrad se je nato omenjal še v letih 1213-1228, še verjetneje pa je v zadnjih letih že šlo za njegovega sina.¹⁵ Konrad (II.) Gall je namreč živel še v 60. letih 13. stoletja, kar bi ga zaradi tako dolge kariere težko enačilo s tistim Konradom iz ok. 1182/1206 oz. 1213. Sedež kranjskega Konrada II. je bil grad Gamberk (Gallenberg), ki pa se je prvič omenjal šele leta 1248, ko se je Wilburga, hči Konrada Galla in žena Wersa Blejsko-Kamniškega, na Gamberku odpovedala posesti v Poženiku, ki jo je njen mož podaril freisinški škofiji.¹⁶ Očitno je bila ta posest njena dota ali celo moževa jutna. Ljudmil Hauptmann je menil, da do leta 1228 Galli sploh niso stalno živeli na Kranjskem in da je Gamberk nastal šele po stalni naselitvi Konrada Galla po letu 1228, ko so se po smrti grofa Henrika Andeškega vsi bavarski andeški ministeriali vrnili domov, on pa je ostal v družbi bivših višnjegorskih ministerialov. Torej ne pri starih andeških, pač pa višnjegorskih. Po Hauptmannu naj bi preostale bavarske ministeriale umrlega moža na Kranjskem naselila šele Henrikova vdova Sofija Višnjegorska. Konrad naj bi šele takrat zgradil skromnejše bivališče na vzhodnem Gorenjskem z nalogo, da nadzoruje prehode med višnjegorsko in andeško posestjo med Črnim grabnom in Zasavjem.¹⁷ Za tako pozno zgraditev Gamberka se je Hauptmann odločil, ker je grad stal na prvotno askvinskem, kasneje pa višnjegorskem ozemlju, kjer o andeški posesti v 12. stoletju ni bilo sledu.

¹² Spreitzhofer 1986, 17, 72.

¹³ MDC 3, št. 1381. Arnold 1999, 114. Franc Kos je imel Henrika zaradi poimenovanja *de Sappffenberch* za osebo iz furlanskega Soffumberga (GZS 4, št. 786 in str. 535). Samo dejanje, kraj in priče pa ne dovoljujejo takšne identifikacije. Šlo je za variabilnost pisanja imena: nenazadnje je imel še leta 1235 Henrik II. v pečatni legendi napis *SARFENB...* (MDC 4/1, št. 2099), kar je bilo zelo podobno Soffumbergu.

¹⁴ UBLOE 1, št. 215. Ista notica je v starejši ediciji MB 4 pod št. 113 datirana »ok. leta 1180«.

¹⁵ Acht 1952, št. 138, 176b; Schlögl 1967, trad. št. 26 (ok. 1173-1182), 28c (ok. 1182-1206), 35d (1213-1228), 37 (1227-1228); Kos 2001, 214-217; takšen izvor Gallov povzema tudi Walter Brunner, ki pa mu zveza med Galli in Gallenbergi ni jasna (Brunner 1995, 64). Po ustnem obvestilu Karla Straussa iz Tutzinga, ki se že dolgo ukvarja z zgodovino Andeških in njihovih ministerialov na Bavarskem, v Oberzeismeringu danes ni mogoče lokalizirati nobenega plemiškega dvora. Glede Konrada (I.) Galla pa dopušča možnost, da je tisti »Konrad iz Andechs«, ki je bil leta 1209 zapisan med izobčenimi pomočniki zarotnikov pri umoru kralja Filipa II., pravzaprav Konrad Gall, saj v tistem času med andeškimi ministeriali ni bilo nobenega drugega Konrada (gl. Hucker 1990, 676 sl.). Če bi to enačenje držalo, bi smeli domnevati, da se Konrad I. Gall vsaj do leta 1209 še ni stalno naselil na Kranjskem, pač pa po letu 1209, ko je moral s svojo družino in gospodom, grofom Henrikom IV., v izgnanstvo.

¹⁶ Datacija: *Datum apud Gallenberch ...* (Zahn 31, št. 152).

¹⁷ Hauptmann 1929, 398; URBKr 1, št. 116.

Zadnje drži, toda do zgraditve Gamberka je lahko prišlo že precej pred letom 1223, ko se je Konrad II. začel redno omenjati v listinah grofa Henrika. Povsem drugačno sliko daje ocena umetnostnih zgodovinarjev, češ da je bil grad, sodeč po značilni zidavi, pozidan že konec 12. stoletja.¹⁸ To pa dopušča prvo domnevo, da se je že Konrad (I.) Gall priženil v neko z Višnjegorskimi zvezano rodbino že pred letom 1213, nato pa na ozemlju, ki ga je dobil zaradi ženinega izvora, na novo pozidal ali le prezidal nek starejši dvor v grad, ki je dobil ime po njem. Konrad I. Gall bi tako utegnil biti celo sin iz zakona med nekim bavarskim Gallom in neko hčerko Svibenskih. Tudi Svibenski so imeli kot domnevni Višnjegorci oz. vsaj kognati Puchsov vse do preselitve v Avstrijo (dokončno po letu 1397) v okviru svibenskega zemljiškega gospostva tudi posest v bližini Gamberka, ki jo je izpričeval urbar gospostva iz ok. leta 1420 (v vaseh Križate, Žabše, Klenik, Vače, Dobrljevo, Kandrše);¹⁹ znotraj smledniškega gospostva pa je bila še večja posest na vzhodnem Gorenjskem, kjer je izpričano od 13. stoletja ležala večina jedrne posesti Gallov in Gallenbergov (posest v Soteski, Mošeniku, Trnovčah).²⁰ Grad Gamberk in gospostvo sta torej nastala na višnjegorsko-svibenskem ozemlju, ki ga je nevesti neznanega Galla dal njen oče, del pa so Galli dobili od andeških grofov in Sofije Višnjegorske, mdr. tudi koseze okoli Zagorja in Izlak. Lahko bi šlo za Konrada I. Galla, kar bi utegnilo potrditi dejstvo, da je bilo ime Konrad tradicionalno pri Gallih in Gallenbergih, a šele od konca 12. stoletja naprej, nikoli pa pri Svibenskih, ki so se pri dajanju imen otrokom raje naslonili na imenske tradicije svojih vplivnejših kognatov (gospodov Vojniških, Ptujskih itd.). Prav tako se je v približno istem času kot Konrad I. Gall omenjal tudi neki Henrik Gall. Ni nemogoče, da je bil Konradov brat, ki bi utegnil tako nenavadno ime pri Gallih dobiti po Henriku I. Svibenskemu (stricu?). Seveda je tudi možno, da ga je dobil po svojem gospodu grofu Henriku Andeškemu. Prav imenska tradicija dopušča možnost, da bi lahko šlo že pri Konradu I. Gallu za nečaka Henrika I. Svibenskega in vnuka Konrada Svibenskega. Druga hipoteza pa je, da bi lahko zaradi generacijske podobnosti postal mož hčere Henrika II. Svibenskega šele Konrad II. Gall. S prvo hipotezo je mogoče razložiti nastanek gradu Gallenberg že konec 12. stoletja (pri tem niti ni več pomembno ali ga je zgradil Konrad Gall ali nekdo drug), z drugo pa najkasneje v prvih dveh desetletjih 13. stoletja. Še bolj smiselno pa to razmišljanje postane, če upoštevamo že enkrat omenjeno dejstvo, da je tudi mlajši sedež Gallov, grad Gallenstein (izpred leta 1300), stal južno od Save in *znotraj* deželskega sodišča Svibno (jugozahodno od gradu Svibno), kjer je bila vedno koncentrirana le posest Svibenskih; nekaj posesti pa so imeli Galli (in Gallenbergi) tudi v sosednjem deželskem sodišču Ponoviče. Ker so Gallenbergi pozneje dedovali po Mekinjskih, je večina njihove posesti pozneje ležala med Kamniško Bistrico in Moravčami, Galli pa so jo imeli predvsem med Moravčami in Zagorjem. Manjši del okoli Izlak sta imeli pozneje obe veji. Z vsem tem postane Schönlebnova genealogija, ki je temeljila na izročilu o izvoru Gallenbergov (veje Gallov) iz Svibenskih, seveda v povsem drugem času in z drugimi imeni, do neke mere celo resnična.²¹ Kljub tej sorodstveni zvezi pa se Galli vse do nastopa Konrada II.

¹⁸ Schlögl 1967, trad. št. 37 (1227-1228), listinska št. 11 (1223). Komelj 1967, 18; Stopar 2000, 42-54; tudi Gorazd Makarovič je tipološko postavil stavbo »prej v 12. kot v 13. stoletje« (Makarovič 1988, 125 sl.); Hauptmann 1929, 398.

¹⁹ Milkowicz 1889, 5 sl.; Orožen 1980, 22.

²⁰ Za osnovno gallenberško posest, ki ni bila nakupljena v 14. in 15. stoletju: Brunner 1995, št. 1, 4, 16, 22, 26-28, 46, 49, 54, 60, 62, 69, 70, 75, 83, 86. Za jedrno posest Gallov oz. gamberškega gospostva: HHStA AUR 1433 VII 14. Gradec in urbar iz leta 1498, na katerega me je opozoril Matjaž Bizjak, za kar se mu zahvaljujem, ARS VA, šk. 81. Gl. tudi posest gamberškega gospostva po urbarju iz leta 1571 v: Orožen 1980, 36 sl.

²¹ Gl. poglavje Svibenski paralelni svetovi. Na določeno povezanost kaže tudi sistem prisedništva v deželskem sodišču Gamberk, izkazan sicer šele v 16. stoletju, po katerem so bili tržani Svibnega določeni za prisednike v Gamberku in Radečah (Orožen 1980, 22, 25-26; Golec 2000, 533). Toda to je lahko posledica mnogo mlajše sodno-upravne organizacije in dejstva, da sta sodišči Svibno in Gamberk

Galla (1223) še niso integrirali v gorenjsko andeško ministerialiteto, pa tudi listinsko izpričanih stikov s Svibenskimi vse do vstopa generacije Henrika III. in njegovih bratov v kranjsko politično sceno in družbo do srede 13. stoletja ni bilo. Sploh pa so se Svibenski tedaj še ukvarjali predvsem s štajerskimi zadevami in tamošnjo višje strukturirano plemiško družbo, domnevne gorenjske sorodnike in njihove gospode pa bolj ali manj puščali v nemar.

O Svibenskih med letoma 1191 in 1208 ni nobenih vesti. V Klosterneuburgu pri Dunaju pa se je tedaj v javnosti znova pojavil Henrik I. Svibenski in kot kognat Trušenjskih pričal pri sporazumu glede delitve otrok Rajnberta II. Cmureškega (veja Trušenjskih) med štajersko-avstrijskim vojvodo Leopoldom VI. in salzburškim nadškofom Eberhardom II.²² Henrik je bil med pričami skupaj s Kolonom II. in Gotfridom II. Trušenjskim uvrščen v zanj neobičajno zadnjo tretjino spiska prič prav na konec vplivnih babenberških ministerialov (npr. za Herrandom Wildonskim, Ulrikom Stubenberškim in Ditmarjem Liechtensteinskim), katerim so nato sledili salzburški (npr. Friderik III. Ptujski). Zaradi slabše pozicije se lahko celo vprašamo, ali ni šlo že za sina Henrika II.

Kakšne so bile razmere v družini Henrika I.? V patriarhovi potrdilni listini za stiški samostan iz leta 1250 so bili med darovalci poleg že omenjenega dvojca Henrika I. in Konrada Svibenskih iz zadnje četrtine 12. stoletja posebej omenjeni tudi *Henricus senior de Scherffenberg*, takoj nato *ejusdem filii* in končno še *Mechtildis eorundem mater*. Henrikovih šest darovanih hub naj bi po Valvasorjevem in Grebenčevem mnenju ležalo v vasi Sušica pri Stični, posest njegovih sinov in posledično žene Matilde pa v Ždinji vasi.²³ Pri tem se pojavi problem kronološke vrste prek 50 omenjenih darovalcev v listini. Pričakovati je, da je patriarh Bertold potrdil darovnice na podlagi nekih starejših zapiskov, morda (izgubljene) stiške tradicijske knjige ali še enostavnejšega popisa, ki je nastajal sproti v daljšem obdobju. Za vsaj prvih 16 darovnic v potrdilni listini je jasno, da so se zgodile še pred letom 1200, saj so bili njihovi avtorji dejavni predvsem v zadnji tretjini 12. stoletja (npr. Bertold iz Krškega, Henrik I. in Konrad Svibenska, koroški vojvoda Herman, Štefan I. Devinski, grof Valter I. Vovbrško-Maltski, grof Albert Višnjegorski, Popo z Albecka). Zapisa o ostalih Svibenčanih, po Grebenčevem oštevilčenju 24. in 25. po vrsti, sta uvrščena med tiste, ki so izhajali iz dejanj iz obdobja po letu 1200, vendar precej pred letom 1250. Problem je, da ravno za večino drugih darovalcev med 16. in 24. zapisom ne moremo ugotoviti, kdaj natančno so bili dejavni. Med tema zapisoma jih je še nekaj, ki jih lahko postavimo v prva tri desetletja 13. stoletja. Očitno je šlo za časovno precej oddaljena darovanja, pri 3. zapisu za Henrika I., pri 24. in 25. pa zanj, za ženo Matildo Trušenjsko, sina Henrika II. in vsaj še za enega sina. Mladoletnost obeh (ali večih) sinov – mati je namesto njiju odškodovala samostan – ter samostanu povzročena škoda kaže, da je šlo za začetek 13. stoletja, ko je Henrik I. še živel in so ga stiški menihi zaradi sina z istim imenom označili za starejšega, toda mladi Henrik II. in njegov brat še nista bila polnoletna, da bi bila lahko posebej imenovana. Da najbrž le še ni šlo za čas tik pred letom 1250 in že za Henrika III. pa govori dejstvo, da je v enem od zadnjih zapisov (47.) omenjeno posebno dejanje Viljema I. Svibenskega, brata Henrika III. Seveda pa ostaja dopustna tudi taka razlaga in datiranje spora v 30. ali zgodnja 40. leta 13. stoletja.

mejili na Savi. Prav zaradi mejaštva in nevtralnosti so bila takšna »gostujoča« prisedništva v drugih deželskih sodiščih pogosta tudi drugod. Po drugi strani pa je zanimivo, da Svibenčani niso bili predvideni za prisednike v bližnjih sodiščih na jugu in zahodu (Ponoviče, Mokronog itd.).

²² SUB 3, št. 617. Janko Orožen te in naslednjih listin ni poznal. Naslednjo omembo Svibenčana po letu 1191 postavlja šele v letu 1235 (Orožen 1963, 235).

²³ Puzel 1719, 24 (= URBKr 2, št. 170 = Grebenc 1973, št. 34/24, 34/25). Mlinar 1930, 6.

Kakor koli, šele leta 1227 naletimo v virih zanesljivo na Henrik II. Svibenskega, ko je bil omenjen med pričami v listini bamberskega škofa Ekberta, ki je v Gradcu sklenil mir s koroškim vojvodom Bernardom. Kljub pomembnosti svoje družine je bil uvrščen skromno. Pristal je celo na zadnjem mestu, za nekaterimi (sicer pomembnimi) ministeriali.²⁴ Luknjo v svibenski biografiji v letih 1208-1227 in v življenju Henrika II. lahko za silo premostimo z razgledom po dogajanju znotraj podalpske in podonavske družbe. Okoli sposobnega in močnega vojvode Leopolda VI., najmogočnejšega vzhodnoalpskega in podonavskega kneza, so se zbirali najpomembnejši ministeriali, grofje in gospodje, ki so iskali v cvetoči babenberški vladavini v Avstriji in na Štajerskem koristi za podporo pri reševanju lastnih sporov s cerkvenimi fevdnimi gospodi. Plemstvo je oboževalo karizmatičnega vojvodo, poročenega z bizantinsko princeso Teodoro, izkoriščalo njegov posluš za dvorsko kulturo in umetnost ter z njim rado jahalo daleč od knežjega dvora. Z njim se je izživljalo v križarskih vojnah: leta 1212 je vojvoda Leopold popeljal kontingent vitezov v južno Francijo, v boj proti krivoverskim albižanom, vendar je glavne boje že zamudil. Tudi v Španijo je prišel prepozno, da bi se lahko boril z Mavri. Septembra 1217 je le odšel na peto križarsko vojno skupaj z ogrskim kraljem Andrejem II. ter številnimi ministeriali. Pristali so v Akkonu, nato odšli Sirijo in končno v Egipt, kjer so sodelovali v bojih za trdnjavo Damiette. A tudi od tam se je vojvoda vrnil še pred koncem bojev maja 1219. Zelo mogoče je bil z njim tudi Henrik II. Vojvoda Leopold je uspel utrditi agrarno gospodarstvo, sodstvo, trgovino, ustanavljal je mesta, kovnice in samostane, gradil je prometno infrastrukturo. Ministeriali so se medtem oblikovali v deželno plemstvo, in končno – Avstrija in Štajerska sta postajali pravi deželi. Deželam je zagotovil dolgo obdobje miru, ki ga oslavljeni sosedi Bavarci, Čehi in Ogri niso ogrozili. O tem je bila javnost dobro seznanjena, kar priča še v letih 1261/1262 napisana pesem jurkloštrskega kartuzijana Seifrida o »slavnih dejanjih vojvode Leopolda«.²⁵ Stalna prisotnost umetnikov na babenberškem dvoru je dvorjane vodila nekje vmes med viteško domišljijo in stvarnimi dogodivščinami. Štajerska je veljala za deželo z najboljšimi možnostmi za viteško življenje v najširšem pomenu; vsaj tako jo je poslušalcu opisoval pesnik v epu Biterolf. Že med letoma 1150 in 1185 je na babenberškem dvoru nastala nemška dvorska lirika, t. i. »podonavski minezeng« z vsemi ženskimi muhami.²⁶ Med pričami graškega miru so bili omenjeni nekateri udeleženci fiktivnega turnirja v Brežah leta 1224, ki naj bi nastal med iskanjem poravnave med sptima strankama, in dvobojev v sklopu Venerinega potovanja. Oboje je nastalo v glavi pesnika Ulrika Liechtensteinskega. To so bili npr. andeški grof Henrik IV., grof Bernard Lebenavski, grof Viljem Vovbrški in grof Herman Ortenburški, Leopold in Konrad Žovneška (slednji morda v resnici le vitez Sonneški-Žineški?!), ministerial Rajnbert Cmureški ter sam Ulrik Liechtensteinski z bratom Ditmarjem.²⁷ Čeprav so si turnir izmislili, pa je bila večina na njem omenjenih oseb resničnih in vsaj v Ulrikovih očeh leta 1255, ko je napisal roman, so bili vzorni vitezi. Ulrik sicer v romanu nikjer ni omenjal Svibenskih, morda zaradi drugačne politične usmeritve sredi 13. stoletja, ko je bil Henrik III. Svibenski z brati na strani spanheimske in salzburške politike, toda Henrik II. je bil na tekočem z resničnimi dvornimi spektakli štajerskih ministerialov.²⁸ Morda je viteška učna leta preživljal na babenberškem knežjem dvoru, najvišjemu organu, kjer so delili denar med mlade in stare viteze. Tu je še dolgo živel spomin na lov na evropskega superviteza angleškega kralja Riharda Levjesrčnega. Kralja Riharda je dal

²⁴ MDC 4/1, št. 1938.

²⁵ Röhricht 1894, 97, 109-111; Runciman 1995, 925 sl.; Rybař 1976, 213-214; Gantar 1976, 235-239.

²⁶ Dopsch 1999/1, 26; Bumke 1996, 55-60, 83-84.

²⁷ Frauendienst, kitice 185 sl. in kitice 599 sl.; Kos 1997/2, 66-74.

²⁸ Gl. poglavje Krona.

decembra 1192 vojvoda Leopold V. ujeti in zapreti, ko se je Rihard prek vzhodnih Alp skrivaj vračal iz Svete dežele. Na račun ogromne odkupnine, ki jo je zbirala vsa Anglija, je vojvoda uspel uresničiti mnogo gospodarskih in kulturnih prejektov.²⁹ Vojvoda Leopold je po združitvi Avstrije in Štajerske uresničeval svojo željo, da bi prodril do zgornjega Jadrana. Posledice so bile vidne v obvladovanju trgovine z italijanskimi mesti, ki je na poti proti Ogrski in Balkanu morala prečkati njegova ozemlja. Da bi promet med Avstrijo in Benetkami, ki je dotlej sicer potekal tudi skozi Koroško, čim dlje zadržal na svojem ozemlju, je uvedel pot skozi Gradec, Maribor in naprej do Save, nato pa ob Savi do Ljubljane in skozi postojnska vrata v Furlanijo.³⁰ Babenberška južna politika je prinesla nov pomen svibenskemu gospostvu, ki je ležalo v neposredni bližini Zidanega mostu – tega cestnega in rečnega vozlišča v trgovini med Avstrijo in Italijo oz. Hrvaško. Pomembna prvina Henrikove štajerske usmeritve je bilo mejnost. Svibensko gospostvo je mejilo na babenberško laško gospostvo, obe pa sta formalno sodili v kranjsko »Savinjsko grofijo«. Zato je geostrateški pragmatizem zacementiral Henrikovo prisotnost v babenberškem krogu. Geografski domicil v obdobju še neizoblikovane dežele Kranjske v začetku 13. stoletja še ni bil odločilen pri iskanju političnega botrstva, pač pa predvsem ozemeljska moč in privlačnost gospodov.

Sposobnost in ugled Henrika II. pri štajerskemu deželnemu knezu ter gospodarska moč sta mu omogočila znaten socialni skok. Uspelo se mu je poročiti s članico ene redkih rodbin iz savinjsko-kranjskega sosedstva, ki se je lahko še izkazovala s svobodnim statusom in bila potencialno godna za prevzem z dedovanjem. Poleg Henrika II. je leta 1227 v Gradec prihajal tudi Viljem I. z Vojnika (1220-1241). Ta je bil od približno drugega desetletja 13. stoletja Henrikov svak. Nekateri starejši genealogi so menili, da je bilo Vojničanki ime Gertruda; po mnenjih enih naj bi bila žena Ulrika I. (1231-1250), po bolj treznejših mnenjih pa Henrikova,³¹ saj je bilo kasneje tako ime vnukinji oz. hčerki sina Henrika III. Dota Vojničanke je bila bogata, tudi v družbenem smislu: bila je svobodna gospa, kar Henriku II. in otrokom kljub maksimi, da naj status otrok sledi statusu (v tem primeru svobodne) matere (uterinska filiacija – veljala je tako za podložnike koz plemstvo), ni pomagalo in jih ni moglo dvigniti med svobodne, prav tako pa bi le z veliko sreče lahko računali na dedovanje vseh vojniških posesti. Rodbinska posest v mešanih zakonih se je namreč dedovala predvsem po moški strani.³² Ta zveza pa jim je omogočila večji ugled, družbeni vzpon in gospodarski zalet znotraj višje babenberške ministerialitete.

Zanimivo je, da je Vojnik najbrž tudi imel askvinsko predzgodovino. Prvič se je pojavil v ustanovitveni listini žičkega samostana mejnega grofa Otakarja III. iz leta 1165 v imenih Liupolda I. (1165-ok. 1199) in sina Werganda (1265-1211)³³, torej približno takrat kot Svibno. Grad nad trgovino in staro rimsko cesto Celeia-Poetovio je nadzorovalno vlogo ohranil tudi v srednjem veku. Njegovo gospostvo je ležalo na območju med Koprivnico, Hudinjo in Voglajno, ki ga je grofica Hema leta 1043 izvzela iz darovnice za krške benediktinke.³⁴ Vojniški so bili pravi svobodni gospodje (v listinah z naslovom »liber«), ki so si kot stranska veja Askvincev in grofa Werganda s Plaina, tako kot Žovneški in Svibenski, izbrali za sedež grad, zgrajen ok. srede 12. stoletja, čeprav ni mogoče zanikati

²⁹ GZS 4, št. 817, 818. Pernoud 1999, 211 sl.; Dopsch 1999/1, 157-158.

³⁰ Rybař 1976, 214-215, 226.

³¹ Gl. Hebenstreit 1972, 1/1, 45-52 in ustrezne genealoške preglednice.

³² Dejansko se je v 13. stoletju uveljavilo patrilistično sledenje statusa, vendar v obeh primerih otroci v svibensko-vojniški zvezi ne bi mogli postati svobodni (Freed 1995, 65-66, 74-75; Freed 2000, 96). Gl. tudi Durkheim 1992, 84.

³³ UBSt 1, št. 485. Gl. genealoško deblo Vojniških v razdelku Genealoške preglednice.

³⁴ Hauptmann 1935, 231. Hans Pirchegger je na podlagi osebnih imen domneval sorodstveno vez z Žovneškimi (Pirchegger 1962, 211).

nastanka že prej. Zemljiško gospostvo je še v začetku 16. stoletja obsegalo okoli 160 hub in pripadajočo posest.³⁵ Pota Vojniških in Svibenskih pa so šla kljub svaštvu bolj ali manj vsaksebi.³⁶ Zaradi vpliva Vojniških pa so se spremenila imena v Henrikovi družini: noben Svibenčan se ni imenoval Konrad, le imeni Henrik in Ulrik sta ostali tradicionalni puchški. Po Henrikovi poroki sta najmlajša sinova, pozneje pa tudi vnuki, dobila »vojniški« imeni Leopold in Viljem. Ti sta posrečeno sodili tako v evropsko kraljevsko in knežjo tradicijo (Viljem) kot tudi v babenberško (Leopold).³⁷

Liupold I. in Wergand Vojniška sta bila politično dejavnejša od prvih Svibenskih, a sta se kljub temu omejevala na savinjske zadeve. Leta 1173 je bil Liupold celo imenovan za enega od razsodnikov skupaj z drugimi svobodnimi gospodi v sporu med krškim škofom Henrikom I. in kunšperškim graščakom Otom z Ehrnegga v okviru obsežne fajde pro- in protipapeških zaveznikov na Koroškem in Savinjskem.³⁸ Liupold je umrl malo pred letom 1199, saj je tedaj neka njegova ministerialka, po besedah njenega moža Sigmarja Žamerškega, spet lahko izbirala svojega gospoda.³⁹ Wergand je še pred očetovo smrtjo neprekinjeno vzdrževal stike z gornještajerskim in koroškim plemstvom in se kot ugledna priča omenjal v listinah in noticah različnih gospodov s Štajerskega, največ za admontski samostan.⁴⁰ Tam je v imenu družine upravljal z nekaj dedne posesti.⁴¹ Tudi na Kranjskem ni bil neznan: leta 1177 je bil kot priča v listini patriarha Ulrika II. za stiški samostan uvrščen med »laike«, takoj za grofi in celo pred grofom Albertom Višnjegorskim in svobodnim gospodom Engelbertom Turjaškim.⁴² Za Werganda je bilo sodelovanje s patriarhom zelo pomembno. V tem je bil podoben Gebhardu II. Žovneškemu, s katerim je bil npr. leta 1180 v Ogleju kot najpomembnejši posvetni gospod.⁴³ Okoli leta 1200 je bil še vedno eden najtesnejših zaupnikov patriarha Peregrina II. (1195-1204), ko je leta 1202 v Krminu kot vodja patriarhove delegacije s prisego potrdil mirovno pogodbo med patriarhom in goriškimi grofi; nekaj dni pozneje je v Vidmu posredoval še pri patriarhovem prevzemu zastavljene andeške posesti na Kranjskem.⁴⁴ Zato ne preseneča, da je bil v obnovitveni ustanovni listini vojvode Leopolda VI. za jurkloštrsko kartuzijo iz leta 1209 med pričami uvrščen na prvo mesto: pred Žovneškim, Ptujskim, Liechtensteinskim in še dvajsetimi drugimi.⁴⁵ Zadnjič se je živ omenjal leta 1211, ko je v Slovenj Gradcu pričal pri dejanju andeškega grofa Henrika IV. za krško škofijo.⁴⁶ Wergand je umrl med letoma 1211 in 1213, ko je koroški vojvoda Bernard brez njega odločil v sporu, ki je zadeval koroške posesti Vojniških med Vrbskim jezerom in Celovcem.⁴⁷ Ta posest je bila verjetno dota Wergandove žene, ki je najbrž prišla iz rodu grofov Vovbrških. Starejši od obeh sinov Liupold II. (1209- † pred 1241) je že leta 1209 v družbi spanheimskih ministerialov pričal

³⁵ Pirchegger 1951/1, 156; Koropec 1974, 269 sl.; Mlinar 1930, 6.

³⁶ Oboji so imeli različna grba: Vojniški naj bi imeli imeli po eni verziji v grbu mačka, po drugi pa črno-srebrno šahovnico z zlatim praznim mestom desno zgoraj (Otošec 1988, 192; Pirchegger 1951/1, 157). Smiselne paralele s podobnimi grbi med štajerskim svobodnim plemstvom je zaradi pomanjkanja primerov do srede 13. stoletja težko potegniti: Kacenštajnski z mačko v grbu so bili npr. tedaj ministeriali, zato ne pridejo v poštev (gl. Kraßler 1968, 238).

³⁷ Gl. Gartmayer 1973, 50 sl.; Mitterauer 1993, 245-248.

³⁸ MDC 1, št. 279; UBSt 1, št. 551. Pirchegger 1951/1, 157.

³⁹ MDC 1, št. 373.

⁴⁰ UBSt 1, št. 576, 579, 704; MDC 3, št. 1452; UBSt 2, št. 60.

⁴¹ MDC 4/1, št. 1630.

⁴² Puzel 1719, 13 (= URBKr 1, št. 173a).

⁴³ MDC 3, št. 1269. Gl. Plechl 1957, 464.

⁴⁴ MDC 4/1, št. 1524; MDC 1, št. 289. Pirchegger 1951/1, 157.

⁴⁵ UBSt 2, št. 98. Pirchegger 1951/1, 157.

⁴⁶ UBSt 2, št. 114.

⁴⁷ MDC 4/1, št. 1275.

pri vojvodi Bernardu.⁴⁸ Ta je v spremstvu kralja Ota IV. ravno odhajal na cesarsko kronanje v Rim. Navzočnost mladega Liupolda imamo lahko za učna leta viteza na knežjem dvoru. Pozneje je vodil z bratom Viljemom I. (1220-1241) rodbino. V nasprotju z neodvisno očetovo politiko, da je iskal mentorje med bolj oddaljenimi knezi, sta bila sinova zanesljiva pristaša štajerskega vojvode Leopolda VI. Zaradi želje po vplivanju na regionalno politiko sta se udeleževala srečanj z oglejskim patriarhom Bertoldom v Zgornji Savinjski dolini in Slovenj Gradcu. Njun ugled v vojvodovih listinah je bil soliden, prehitevali so ju že le gospodje Žovneški; območja Savinjske grofije in južne Štajerske pa nista več zapuščala.⁴⁹

O doti, ki jo je Vojničanka prinesla Henrik II., je malo konkretnih podatkov. Verjetno je šlo za alodialno posest okoli Trebenj in Lanšpreža (o tej bo še govora) ter za manjšo posest v širši okolici Vojnika. Leopold I. Svibenski je imel namreč do leta 1260 deset hub v Bukovcu in v »Odderniz«⁵⁰ pri Polskavi. Še preden pa je Henrik II. lahko položil roko na vojniško dediščino, mu je umrla žena. Ker je bilo vprašljivo, ali bo sploh lahko dedoval, je premoženje povečal na tipičen fevdalni način – z novo poroko; vendar ne svojo, pač pa sinovo. Ker sam ni bil standardni član najvišjega kroga štajerskih ministerialov, se je moral po ustrezni snahi ozreti drugam – na Kranjsko in Koroško. Tja je sredi 30. let 13. stoletja nameraval usmeriti rodbinsko strategijo.

---

⁴⁸ Prav tam, št. 1632. Hans Pirchegger je menil, da je Liupold II. nastopal kot delegator neke posesti za krško škofijo (Pirchegger 1951/1, 157). Vendar je verjetneje, da je šlo pri tem dejanju za očeta, ne pa za mladega sina.

⁴⁹ MDC 4/1, št. 1812, 1899, 1900, 1938; UBSt 2, št. 211a, 285. Pirchegger 1951/1, 157.

⁵⁰ UBSt 4, št. 4.

KRANJSKI OBRAT

Odmik Henrika II. od štajerske družbe v začetku 30. let 13. stoletja sovpada z večjim številom omemb Svibenskih v virih. Šele te omembe pa omogočajo resnično »svibensko mikropripoved« in razkrivajo notranje družinske odnose, ki smo jih doslej lahko le slutili. V tem obdobju so postale listine, ki se nanašajo na družinske (rodbinske) zadeve (dediščine, dote ipd.) pogoste. Zaradi širše dedne upravičenosti med kognati so v njih kot priče in sopečatniki tudi osebe, ki na prvi pogled tja ne sodijo. Natančnejša analiza pa jih pogosto razkriva kot kognatske sorodnike. Zanimivo je, da je bilo tudi zgolj omenjanje Svibenskih v listinah od približno srede 13. stoletja celo bistveno intenzivnejše kot omenjanje npr. nekaterih svobodnih gospodov in grofov. Šlo pa je predvsem za pričanje v tujih zadevah, kar za družino ni bilo tako odločilno kot za konkretnega posameznika. Z drugimi besedami: če se nek posameznik kot priča omenja zelo pogosto in se celo uvršča na ugledna mesta, še ne pomeni, da je tako ugledna celotna družina ali celo rodbina. Njegova slava ni avtomatično »prenosljiva« in »dedna«, pač pa si oboje sorodniki šele morajo izboriti v daljšem obdobju. Zato zgolj številčnost virov s skromno izpovednostjo o neki konkretni osebi (npr. kot priča) ni nujno premosorazmerna z njenim družbenim vplivom, kaj šele z vplivom njene družine. Drug problem so prelomnice znotraj družin in rodbin. Pri urejanju časa so se ljudje največkrat opirali predvsem na prelomne trenutke v svojem življenju in življenju lastne družine, manj na spremembe v zunanem svetu, kaj šele na politične prelome. Vsaka družina je imela in ima svoj koledar dogodkov in oseb, ki pa je bil znan le zaprtemu družinskemu krogu. Delno so bili takšni dogodki poznani in priznani tudi v širši sosesčini, odvisno od vpliva družine. Posameznik je živel najprej v mnogo pomembnejšem »družinskem času«, njegovo spreminjanje mu je narekovala sorodstvena ureditev. Čas skupnosti in družinski čas sta vedno živela zunaj kakršnega koli linearnega poteka in sta bila subjektivna. Vdor zunanje zgodovine se nam danes zdi velik prelom v družini, v resnici pa ga je družina komaj zaznavala.¹ Zato poglavja v svibenski zgodovini ne morejo biti razmejena zgolj z velikimi prelomi v politični zgodovini dežel ali z obdobji vladanja deželnih knezov. Ta na notranjo svibensko rodbinsko življenje niso imela večjega vpliva, kot mu ga je dalo samo. Po drugi strani pa tudi menjava generacij v družinah ni nujno pomenila večjega preloma v družinskih strategijah. Do tega, če sploh, je prihajalo v času življenja več voditeljev družin in rodbin. Zdi se, da je prav kombinacija zgodovinske usodnosti in notranjih družinskih sprememb pri Svibenskih prinesla konec 30. let 13. stoletja novost; tedaj so začeli dvigovati glavo še mladoletni sinovi. To je bilo obdobje, na katerega je minezenger Ulrik Liechtensteinski še v 50. letih 13. stoletja gledal z nostalgijo človeka, ki se mu je s

---

¹ Gl. Makarovič 1995, 8 sl.

Friderikovo smrtjo leta 1246 in izumrtjem Babenberžanov podrl svet in je izgubil smisel življenja.² Zato bi utegnila biti smiselna, čeprav nepreverljiva (romantična) vest, da je bil že na svečnico leta 1232 sin Henrik III. med tistimi dvestotimi mladimi plemiči, ki jim je mladi vojvoda Friderik skupinsko podelil viteško čast.³

To so bila učna leta mladega Henrika, ki se niso razlikovala od življenja podobno rangiranega plemstva. Mladi plemič je bil do okrog sedmega ali osmega leta starosti običajno še v varstvu matere, doжил in varušk. Nato so prišle obveznosti. Medtem ko je odhod z doma fantiča navdajal z velikim pričakovanjem, očeta pa s ponosom, je mati vsaj na tihem to globoko obžalovala: ko se je npr. romaneskni junak Perceval nepreklicno odločil oditi v svet in postati vitez, mu je mati branila, opisovala očetovo in bratovo viteško tragično usodo, propad družinske posesti ter ga strašila s celo tako nazornimi nevarnostmi, kot je ranitev med nogami (kastracija!). Ob slovesu pa je skoraj izsiljevalsko padla v nezavest – avtor Chrétien de Troyes je menil, da bo od žalosti kar znorela.⁴ Fantič je moral oditi po očetovi volji ali celo brez nje na dom (grad) kakega gospoda, navadno sorodnika, družinskega prijatelja ali zaščitnika⁵ in se kot paž približno do srede drugega desetletja življenja učiti viteške etike, zlasti obnašanja in bojnih veščin. Z igro je spoznaval orožje, vendar ga resno še ni uporabljal. Najbolj srečni so učna leta preživeli na cesarskem oz. kraljevem dvoru. Nato je paž postal vitezov oproda.⁶ Oproda je bil odgovoren za gospodovo orožje, opremo in konje; z njim je jahal v vojne, a se praviloma še ni bojeval. Usposabljal se je za zdravljenje ran, ravnanje z orožjem pa tudi za groba lovsko-kuharska opravila; zlasti razkosavanje mesa za jedilno mizo je bila pomembna civilizacijska in viteška vrlina.⁷ Z drugimi oprodami in pod nadzorom trenerjev se je ukvarjal z borilnimi igrami, skrbel za telesno pripravljenost, sodeloval na »šolskih« turnirjih in lovu ter se kalil v dvorski kurtoaznosti:⁸ v obnašanju do dam, plesanju, v poznavanju glasbe, romanov, od 13./14. stoletja se je spoprijemal tudi s pisanjem in branjem.

Če je bil oproda spreten in dovolj izučen, je bil enkrat do tretjega življenjskega desetletja povzdignjen v viteza. Običajno ob večjih slovesnostih v družini gospoda (poroke, krsti), državnih dogodkih, pred bitko ali turnirjem, ko je poveljniku manjkalo pravih vitezov ali pa je želel mladce še dodatno spodbuditi. Tudi viteška potovanja so bila primeren dogodek za povzdignjenje v viteški stan.⁹ Povzdigovanje mladeničev, ki

² Frauendienst, kitice 1677 sl.

³ Prenner 1840, 166.

⁴ Perceval, 12-19.

⁵ Drugačno, pravzaprav pa med kralji in knezi pogosto usodo je doživel Janž, sin grofa Henrika IV. Goriškega. Janž je bil rojen leta 1439. Ker pa je njegov oče leta 1437 sklenil dedno pogodbo z bivšima svakoma grofoma Friderikom II. in Ulrikom II. Celjskima, je moral že decembra 1443 obljubiti grofoma, da jima bo čimprej poslal komaj štiritletnega dečka v varstvo (ARS ZL 1443 XII 18. Lienz). Fantiča je oče želel nazaj šele leta 1451, ko je bil že bolehen (umrl je spomladi 1454). Za sinovo vrnitev je obljubil celjskima grofoma pisno obvezo za izpolnitev prejšnjih obljub, najbrž dedne pogodbe (ARS ZL 1451 VII 20. Schöneck). Čeprav so dečka na celjskem dvoru lepo obravnavali in vzgajali, je očitno, da je bil pravzaprav talec pretendentov za dedovanje po njegovem očetu. Ker pa je doma imel še dva mlajša brata, je bilo njegovo talčevanje najbrž predvsem v funkciji prevzgoje v celjsko korist. To se je pokazalo zelo koristno leta 1455, ko je komaj šestnajstleten obnovil dedno pogodbo. Čeprav so Celjski naslednje leto izumrli, pa Janž svoje pogodbe in zahteve po ortenburško-celjski posesti na Koroškem ni mogel uveljaviti proti habsburško-celjskemu dednemu sporazumu. Njegove vojaške akcije za dediščino so se katastrofalno končalo z mirom v Požarnici (Pusarnitz) januarja 1460, ko je izgubil vso svojo posest na Koroškem (gl. Pizzinini 2000, 4-5).

⁶ Nesamostojnosti vitezovega »oprodu« iz 12. in 13. stoletja ne smemo mešati s plemiško stopnjo »knecht« in funkcionalno sposobnostjo v 14. in 15. stoletju. Tedaj je »oprodu« lahko že posloval povsem samostojno: leta 1498 je bil npr. Mihael Pramperger upravitelj deželnoknežjega gospostva Kočevje (Koblar 3, 24).

⁷ Tristan, 8.

⁸ Pojem je poznal tudi Štajerec Otakar iz Gaala (MGH DC Ottokar, vrstice 5143, 25739, 64325, 74981).

⁹ Tako so bili skupaj s Friderikom V. (bodočim cesarjem) leta 1436 v Jeruzalemu povzdignjeni tudi Jurij Apfaltrer, Jurij Črnomaljski in Sigmund Windischgrätzer. Friderik je bil tedaj star 21 let (Lhotsky 1971, 195-197). Grof Ulrik II. Celjski pa je šel leta 1430 na viteško

niso pripadali kraljevski ali knežji družini, se je uveljavilo šele v 12. stoletju, gotovo šele v neposredni povezavi z etabrirano dvorsko kulturo. Pozneje starost in izkušnost kandidata, ki je lahko pred tem imel za sabo že velike vojaške podvige, nista več imela pomena, povzdignjenje se je lahko povezalo z nekim drugim, čisto osebnim dejanjem.¹⁰ Slovesnost je imela strog protokol: Perceval je bil po francoski navadi iz 12. stoletja povzdignjen takole: gospod mu je nadel ostroge, ga opasal z mečem in izjavil, da mu daje ta meč najvišji red, ki ga je ustvaril Bog – *viteški red*. Tu ni nikakršnega udarca z mečem, ki do 14./15. stoletja pri povzdignjenju ni bil običajen. Povzdignjenje je bilo sestavni del srednjeveških inicijacijskih obredov – oblika investiture v krog elite.¹¹ Meč je imel velik simbolni pomen in bil povezan s sakralnim dejanjem. Skupinsko povzdignjenje je bilo v navadi od 12. stoletja. Deloma zaradi pripadnosti kandidatov fevdnemu gospodu.¹² V nekaterih okoljih se je kandidat dan pred povzdignjenjem okopal in se s tem očistil grehov, nato pa noč prebedel ob molitvi v cerkvi. Pogosto je skupinskim povzdignjenjem sledilo praznovanje, tudi turnir.

V 14. stoletju se je simbolni del povzdigovanja spremenil. Skupinskih povzdignjenj pred bitkami ni bilo več, pač pa so postali del kraljevih ali cesarjevih mladeniških ali inavguralnih potovanj. Bistvena sprememba pri samem dejanju pa je bil obvezni gospodov rahel udarec z mečem po rami ali z roko po licu, čelu ali tilniku.¹³ Udarec naj bi simbolno gospodovo moč prenesel na novinca. Nov običaj je botroval frazi »viteški udarec«. O povzdigovanju vitezov je razmišljal Enej Silvij Piccolomini, kasnejši papež Pij II., v 50. letih 15. stoletja pa kancler cesarja Friderika III., v delu »Zgodovina cesarja Friderika III.« Takoj po kronanju za cesarja leta 1452 je namreč Friderik na Hadrijanovem mostu v Rimu z udarcem meča povzdignil menda kar tristo nemških vitezov. Na novo povzdignjeni vitezi so bili prepričani, da imajo zaradi izjemnosti trenutka in kraja statusno prednost pred vsemi drugimi.¹⁴ Celo v zlatem času viteštva pa vsak plemiški sin ni postal vitez. Mnogi so sodelovali v številnih spopadih, vendar je njihov pogum gospod prezrl. Drugi so šli v cerkvene službe, tam pa viteška čast ni veljala nič. Tretji so bili preveč bojazljivi ali mirnejšega značaja. Mnogo jih je bilo prerevnih, zlasti drugo-, tretjerjenci itd., da bi si lahko omislili dragoceno bojno in civilno opremo. Bili so finančno odvisni od očeta in gospoda, pa tudi življenje oprod je znalo biti mnogo zabavnejše od viteškega, polnega (prevelikih) nevarnosti in naporov. V mnogih srednjeveških listinah se tako kot »vitezi« omenjajo le redki, predvsem premožnejši plemiči. Drugi pa so bili v njih imenovani zgolj kot »plemeniti možje«. Zato je razumljivo, da morda niti niso bili formalno povzdignjeni nekateri poznejši Svibenčani; celo tisti iz vzhodnoapske elite morda ne (Rudolf I., Hugo).

Henrik II. kljub tradicionalni usmeritvi ni bil več slepi Friderikov privrženec, pač pa je zaradi »prirojenega« pragmatizma rodbino usmeril dlje, kot je sanjal oče. Ne

potovanje v Santiago de Compostella. Tedaj je bil star že 24 let. Za potovanje mu je oče Friderik posodil kar 32.000 ogrskih zlatnikov in dodelil 60 plemenitih spremljevalcev. Najbrž je bil tam tudi povzdignjen v viteza (Voje 1984, 226 sl.).

¹⁰ Ko se je grof Majnhard IV. Goriško-Tirolski 6. oktobra 1259 v Münchnu poročil z Elizabeto, hčerko bavarskega vojvode in vdovo po kralju Konradu, je ni smel »objeti« (t. j. telesno konzumirati zakona), ker še ni bil vitez! Povzdignjenje se je zgodilo »z veliko slovesnostjo« šele nekaj dni pozneje, saj je ženi šele 9. oktobra (po poročni noči) svečano izročil jutno (Wiesflecker I, št. 671-673).

¹¹ Bumke 1990, 318-341; Lindeck-Pozza 1990, 96-99.

¹² Leta 1205 je prišel goriški grof Engelbert III. s svojimi vitezi v cerkev v Ogleju ter izročil patriarhu v posvetitev zlate verižice in z zlatom okrašene meče, ki so bili namenjeni vitezom kot nekakšna odlikovanja. Blagoslovljeno orožje je grof nato izročil klečečim vitezom in jim okrog vratu obesil verižice. Vitezi so vstali, z desnico izdrli meč, z levico (sic!) pa prisegli na evangelij, da se bodo bojevali proti nevernikom, branili vdove in sirote (t.j. nemočni del družbe) ter nasploh živeli častno (GZS 5, št. 94). Manjkala je le gospodova izročitev oz. namestititev ostrog – drugi simbol viteštva (= bojevanja na konju, ki je rezervirano za plemstvo).

¹³ Lindeck-Pozza 1990, 99-100; Erben 1932, 19 sl.; Sandberger 1976, 87 sl.

¹⁴ Aeneas Silvius, 83-84.

le v kopičenju premoženja – njegovi nasledniki v različnih vejah so ga nominalno imeli še več, marveč tudi v izpolnjevanju vizije uspešnega povzpeticarja tostran Drave. Zaradi spremenjenih političnih razmer na Kranjskem se je moral svibenski rod ozreti tudi po nemirni zahodni svibenski soseščini, po osebah in spletkah, s katerimi se ne Henrik I. ne Henrik II. dotlej nista ukvarjala. Pred letom 1235 se je drugič poročil, vendar statusno nižje, kot je bil poprej. Tega leta je v Vipavi njegov svak Henrik III. Krnoško-Greifenfelški, glavni oglejski gradiščan na gradu Zgornja Vipava,¹⁵ dovolil vitezu Hermanu iz Žrelca (pri Celovcu), ki ga je nekoč odstopil sestri za poročno darilo (*pro nuptiis contractis*), ko se je ta poročila s Henrikom II. Svibenskim, da sme prepustiti neko posest samostanu v Vetrinju.¹⁶ Tega leta je Henrik potrdil darovnico babice Matilde (Trušenjske) vetrinjskemu samostanu. Listino je pečatil sam. Henrik je v koroboracijski formuli listine izrecno navedel, da je listino pečatil skupaj z brati (*manu fratrum meorum*),¹⁷ kar je pomenilo, da so bili neopazni. Morda pa vemo vsaj za ime enega od njih: leta 1234 je bil kaplan oglejskega patriarha Bertolda neki *Conradus clericus de Sarphenberch*.¹⁸ Prav zaradi osebnega imena, ki je bilo enako dedovemu, obstaja možnost, da je bil Svibenčan, ki mu je oče namenil cerkveno kariero v oglejski Cerkvi. Natančneje, pri bratu grofa Henrika IV. Andeškega, s katerim so Svibenski želeli ohraniti dobre odnose, zlasti zaradi prepletanja njihove posesti z andeško-višnjegorsko na Gorenjskem in po letu 1209 Dolenjskem. Druga možnost Konradovega izvora pa je, da je šlo za osebo iz furlanskega Soffumberga. Henrikovo dejanje ni bilo nenavadno: ob pomembnih družinskih dogodkih, npr. porokah ipd., je navadno slavljene obdaroval neko cerkveno ustanovo v dušni blagor *deda*.

Henrikova poroka s Korošico in ministerialko je bila skoraj logična posledica družbenih in političnih sprememb. Na politični ravni je na Kranjskem ravno tedaj prišlo do preloma po smrti grofa Henrika IV. Andeškega (†1228), do tedaj edinega vplivnega kranjskega »državnika« in zaradi kraljevskih sorodstev pravega svetovljana. Labilno ravnotežje med pretendenti za kranjsko deželno gospodstvo – koroškimi vojvodami Spanheimi, oglejskim patriarhom in Andeško-Meranskimi je bilo prekinjeno. Po nekaj letih boja za andeško-višnjegorsko dediščino je bilo več »zmagovalcev«: Henrikova vdova Sofija Višnjegorska je stopila v admontski samostan. Henrikov brat, meranski vojvoda Oto VII. (senior rodbine), se je že leta 1230 odpovedal vsem pravicam na Kranjskem v korist brata, oglejskega patriarha Bertolda,¹⁹ ki si je kot mejni grof upravičeno lastil tudi deželnoknežjo oblast. Bertold je kot eden najvidnejših cesarjevih privržencev uspel zadržati nekaj velikih Henrikovih alodialnih gospodstvenih centrov (Slovenj Gradec, Vipava, Postojna, Lihtenberk, Vernek, Mirna), od katerih sta nekatere pozneje prejela v fevd avstrijsko-štajerski vojvoda Leopold VI. Babenberški in koroški vojvoda Bernard Spanheimski. Leta 1230 je vojvoda Friderik II. nasledil očeta Leopolda in si zagotovil pravice do andeške dediščine s poroko z nečakinjo grofa Henrika Andeškega in hčerko Ota Meranskega Agnes. Od freisinškega škofa Gerolda je že leta 1229 prejel obsežne fevde, ki jih je imel prej grof Henrik Andeški.²⁰ Šlo je za posest ob srednji Krki, med Mirno in Krko, ter trg Gutenwerd. S tem je povezal svoja savinjska gospodstva z južnim delom Savinjske marke, razen krškega Mokronoga in seveda Svibnega. To pa je tudi Svibenčanom kot zvestim babenberškim plemičem odprlo pot

¹⁵ Kos 1994/1, 44.

¹⁶ MDC IV/1, št. 2100.

¹⁷ MDC 4/1, št. 2099.

¹⁸ GZS 5, št. 610.

¹⁹ Schumi 1884, str. 157. Štih 2001, 31-32. O patriarhu Bertoldu: Kos 1917/1, 5 sl.; Štih 1999/2, 47-50; Härtel 2001, 91 sl.

²⁰ Zahn 31, št. 129. Štih 1999/2, 48-49; Štih 2001, 32.

do andeških in freisinških fevdov.

Na podlagi Agnesine dote in freisinških fevdov si je začel vojvoda Friderik po smrti tasta Ota (1231) lastiti kranjsko deželno gospostvo. To ni bilo trdno in ozemeljsko ne homogeno. Na Gorenjskem je sicer imel veliki kamniško in kranjsko gospostvi, ne pa osrednjega dela v ljubljanski kotlini. Na Dolenjskem je imel obširne freisinške fevde s središčem v Gutenwerdu, višnjegorsko in mehovsko gospostvo, na Savinjskem pa laško in krško gospostvo (to od leta 1242). Ni pa imel posesti na Notranjskem, ki je pripadala patriarhu, Turjačanom in Ortenburžanom. Spanheimi so ga omejevali še v Žumberku in na spodnji Krki (Kostanjevica).²¹ Razbitost njegove oblasti na Kranjskem potrjuje edini Friderikovi kranjski kovnici denarja, ki sta bili med letoma 1230 in 1243 v Kamniku in med letoma 1229 in 1246 v Gutenwerdu. V Kamniku je imela nato v letih 1243-1248 kovnico žena Agnes.²² Na Kranjskem se je vojvoda tako lahko oprl le na redke zares pomembne ministeriale. Svibenski so bili med njimi, a so za to zahtevali posebno plačilo: Henrik in otroci so morda že od Friderika prejeli delno v fevd ali last obsežno posest na vzhodnem Gorenjskem, ki je bila do leta 1228 last andeških grofov.²³ Henrik II. se je poročil ravno v času, ko je bila Friderikova oblast že močno okrnjena zaradi upora deželnih ministerialov. Julija 1236 je vojvodo zadelo državno izobčenje. Od njega so odpadla skoraj vsa štajerska mesta, cerkveni gospodje in večina ministerialov. Tem se je priključilo tudi koroško visoko plemstvo, patriarh in salzburški nadškof, češki kralj in bavarski vojvoda ter njihovi ministeriali. Decembra 1236 je cesar prišel v Gradec, januarja pa na Dunaj. Tam je ostal do aprila in v tem času podelil številne državne privilegije Cerkvi in plemstvu. Logično je, da so tudi Svibenski v sporu izbrali varnejšo pot, ki je plemstvu zagotavljala potrditev pridobljenih pravic. Henrik II. je imel za politične boje sredi 30. let 13. stoletja dovolj časa, sredstev in tudi že ugleda med štajerskimi, avstrijskimi in kranjskimi plemiči, da so ga sprejeli v vrste upornikov proti vojvodu. Februarja 1237 je bil Henrik v spremstvu cesarja Friderika na Dunaju, kjer je pričal pri nekem dejanju. Njegov položaj je bil ugleden: bil je edini Kranjec in med pričami (ob nekem drugem cesarjevem dejanju iz istega leta je bil zraven Konrad II. Gall) na samem čelu koroških in štajerskih ministerialov, tik za svobodnimi gospodi.²⁴ Ko je kmalu nato vojvoda Friderik kapituliral, je Henrik ostal pri cesarju, ki je aprila 1237 potrdil in razširil pravice štajerskega plemstva.²⁵ Friderikova oblast je v vseh deželah obležala v prahu, še posebej na Štajerskem in Kranjskem, ki ju cesar sploh ni več priznaval za vojvodovi deželi. V zadnji je vladal cesarjev zaveznik, oglejski patriarh Bertold, zato se do poravnave s cesarjem leta 1239 Friderik ni več imenoval za kranjskega gospoda. Zaradi cesarjevih neuspehov v Italiji se je vojvoda uspel pobotati z njim in štajerskim plemstvom. V naslednjem letu je spet prevzel Štajersko in kranjske posesti. Po poravnavi je moral Friderik iskati ravnovesje s cesarjem, patriarhom in koroškim vojvodom Ulrikom III. Cesarju je v zakon celo obljubljal nečakinjo Gertrudo, za povračilo pa pričakoval povzdignjenje svojih vojvodin v kraljevino. Junija 1243 pa se je vojvoda Friderik ločil od Agnes Meranske, s katero ni imel otrok, in se najbrž nameraval ugodneje poročiti. Toda še pred izpolnitvijo ambicij je junija 1246 z nepričakovanim odhodom na

²¹ GZS 5, XXI-XXV; Hauptmann 1929, 392-394.

²² Kos 1994/4, 311-312; Hauptmann 1929, 412.

²³ Dvanajst hub v Pšati, Kostanju v Tuhinjski dolini in Trnovčah pri Zlatem polju (leta 1258 jih je podarila Agnes samostanu v Velesovem, 2 hubi v Topolah pri Mengšu (pred letom 1262 jih je Henrik odstopil žičkim kartuzijanom) ter 11 hub v Trzinu in Malem Mengšu (pred letom 1273 jih je Viljem podaril Nemškemu viteškemu redu v Ljubljani); gl. URBKr 2, št. 255, 300, 330; GZL IX/5. Po smlodniških urbarjih iz let 1558, 1559 in 1626 je sem mogoče prišteti vsaj del številčne hubne posesti in različnih pravic na širokem območju med Radomljami in Drtijo (Levec 1896, 54, 143, 174-175).

²⁴ UBLOE 3, št. 47. Gl. Dopsch 1999/1, 192-194.

²⁵ GZS 5, XXIII, št. 670; UBSt 2, št. 323, 349, 354; UBLOE 3, št. 47; Schwind-Dopsch 1895, št. 35. Pirchegger 1949, 23-24; Dopsch 1999/3, 78. UBSt 2, št. 354.

oni svet spravi mnogo boj za kranjsko gospostvo na raven dvoboja.²⁶

Henrik II. s poroko s Korošico ni imel v mislih integracije v koroško, pač pa v kranjsko družbo. Ta je bila v prvi tretjini 13. stoletja nekoliko drugačna kot dotlej v družini prevladujoče štajersko sorodstvo. Razlike med obema fizično ločenima deželnicama skupnostima so bile opazne. Štajersko sceno so Svibenski poznali dlje in bolje, saj so se kot otakarski in babenberški ministeriali in sorodniki uglednih štajerskih rodbin imeli prej za Štajerce kot Kranjce, najboljša oznaka bi bila za *Savinjčane*, t. j. prebivalce savinjske grofije, znotraj ohlapnih meja »Velike Kranjske«. Medtem ko so na Savinjskem (nad Savo) visoki ministeriali že pred letom 1200 aktivno sodelovali v zemljiških transakcijah in bili manj omejeni pri dedovanju, prodajanju, podarjanju premoženja, so bili na Kranjskem cerkveni in dinastični ministeriali v javnem življenju do druge četrtine 13. stoletja zvečine manj opazni. Večji vpliv na njihovo aktivnost je imel čvrstejši nadzor kranjskih posvetnih dinastov, predvsem Spanheimov, grofov Ortenburških, Andeških in Višnjegorskih. Na Štajerskem je še ok. leta 1230 cvetelo vsaj 40 gosposkih rodbin, leta 1280 jih je bilo še ok. 30, na Kranjskem pa le peščica. Pod »gospode« tu razumemo tako svobodno plemstvo kot visoko ministerialiteto z večjimi sodnimi in dednimi pravicami, posestjo in gradovi. Po drugi strani so cerkveni gospodje na Kranjskem v tem stoletju hitreje izgubljali nadzor nad svojimi fevdi: še posebej je to veljalo za freisinško (Škofja Loka), briksenško (Bled) in krško (Mokronog) škofijo, medtem ko je nominalni kranjski mejni grof oglejskih patriarh postal odvisen od gospodov, ki so obvladovali njegove fevde in sodne pravice.²⁷

Nekoliko slabši položaj kranjskih dinastičnih ministerialov v začetku 13. stoletja je bil tudi posledica dejstva, da se je Kranjska mnogo počasneje oblikovala v deželo. Zato dotlej še ni nastala skupina deželnoknežjih ministerialov, ki bi (kot na Štajerskem) s knezom dejavno sodelovala pri upravi dežele. Kljub temu pa kranjski ministeriali niso bili brez posebnih pravic. Ker pa je bila listinska praksa vse do ok. leta 1200 na Kranjskem slabše razvita, moramo iskati njihove pravne transakcije predvsem v ustnem poslovanju. Pravni odnosi s cerkvenimi ustanovami so bili zapisani pozneje v kvazitradicijah, kakršna je bila osnova za že večkrat omenjeno patriarhovo potrdilno listino iz leta 1250. Večji pomen so dobili ministeriali po letu 1208, ko je bil grof Henrik Andeški izobčen zaradi suma sodelovanja pri umoru kralja Filipa II. Kralj Oto IV. mu je odvzel državne fevde, mdr. tudi istrsko mejno grofijo ter celo alode – mišljeni so bili seveda tudi tisti na Kranjskem. Grof Henrik je lahko obdržal oblast na kranjskih alodih le tako, da se je opiral na zveste ministeriale. Ti so izkoristili Henrikove težave za lasten socialni dvig in hitrejše trganje ministerialnih omejitev. Tudi zato so se začeli ministeriali v večjem številu pojavljati v virih, pogosteje celo kot samostojni poslovni partnerji. Še večji prelom je za andeške ministeriale pomenila smrt grofa Henrika leta 1228. Novo politično delovanje posameznikov je postalo odvisno predvsem od lastne sposobnosti, ambicioznosti in pripravljenosti za vključitev v politiko glavnih andeških dedičev na Kranjskem ter od uspešnih socialnih povezav, ki bi jim lahko v nekaterih primerih že prisodili značaj družinskih strategij. Pri pravnih in političnih odločitvah so dobivali nekateri posamezniki vsaj od drugega desetletja 13. stoletja skoraj proste roke. Gorenjski andeški ministeriali so se sicer leta 1230 uklonili štajerskemu vojvodi Frideriku kot dediču Andeških. Zaradi nižjega statusa od babenberških deželnoknežjih ministerialov vse do vojvodove smrti leta 1246 niso bili pritegnjeni k vojvodovim dejanjem kot priče. Zato jih ni v virih. Sorazmerno obrobni so bili v tem obdobju deloma tudi zaradi socialne endogamije, ki je nekateri bivši andeški ministeriali vse do 50. let 13. stoletja še niso presekali. Z drugimi besedami, celo njihovi otroci so se

²⁶ GZS 5, XXIV-XXVI. Reichert 1985, 19-40.

²⁷ Gl. Sablonier 1979, 87 sl.; Gospodarska zgodovina 1980, 137; Kos 1994/1, 125 sl. (z navedeno literaturo).

po ohranjenih podatkih do tedaj poročali v glavnem še vedno z nekdanjimi andeškimi ministeriali z Gorenjske. Toda v nasprotju z njihovimi očeti si je generacija izpred srede 13. stoletja že lahko »širila« obzorja, povečevala premoženje in vzpostavljala temelje novih strategij, karier in družbenih vezi z drugimi babenberškimi ministeriali, oz. po letu 1248 s spanheimskimi ministeriali iz bližnjega ljubljanskega ali koroškega okolja. Seveda je to najprej izkoristila višja ministerialiteta, tista, katere posamezniki so bili že v času grofa Henrika včasih označeni kot »gospodje«. Pri tem je bilo pomembno pridobiti si fevde tujih (cerkvenih) gospodov, ki so potencialne zveste vazale realno iskali lahko le med nižjim plemstvom.

Nekatere skupine koroških in kranjskih ministerialov so si tako še pred sredo 13. stoletja pridobile pisne potrditve privilegijev od svojih gospodov, ki so jim omogočali razpolaganje s premoženjem, dediščinami, nižjim sodstvom, obenem pa še omejevali njihove poročne zveze: npr. salzburški ministeriali v Krškem leta 1246 in vovbrški v Ložu leta 1237.²⁸ Čeprav so te pravice dejansko imeli že prej, so se lahko formalizirale šele po drugem privilegiju za štajerske deželne ministeriale, ki ga je leta 1237 na Dunaju izdal cesar Friderik II.²⁹ Kranjsko plemstvo kot celota ni dobilo podobnega privilegija kot štajersko že leta 1186 in 1237 vse do deželnega miru kralja Rudolfa leta 1276; ta je tedaj izenačil pravice grofov, gospodov in ministerialov, oz. končno do deželnega privilegija leta 1338 (za goriško grofijo v Slovenski Marki in Metliki leta 1365).³⁰ Na Kranjskem pred sredino 13. stoletja namreč ni bilo močnega mejnega grofa, ki bi mu uspelo preseči razlike in antagonizme vseh dinastičnih ozemelj. In šele tedaj je tudi v praksi, ne pa formalno, izginjala osebna nesvoboda ministerialov, čeprav so znaki njenega obstoja ostali vse do začetka 14. stoletja. Svibenčani, ki so se imeli za tako rekoč svobodne gospode, se v notranjih rodbinskih zadevah niso kaj prida ozirali na finese (formalno še neobstoječega) kranjskega privilegijskega prava. Za njih je že desetletja veljal liberalizem georgenberškega privilegija iz leta 1186.³¹ Drugače je bilo z njihovim odnosom do podrejenih ministerialov, ki so jim Svibenski po eni strani želeli čimbolj omejiti pravice, po drugi strani pa je bila njihova politična kariera odvisna prav od podpore vitezov. To razmerje so Svibenski uravnavali na način, ki je bil sredi 13. stoletja običajen – s postopnim sproščanjem omejitev in podelitvami dednih fevdov.

Med letoma 1228 in 1246 so si nekdanji andeški ministeriali poiskali nove gospode, predvsem freisinške škofo in Spanheime, vendar nove vezi niti približno niso bile tako tesne kot vezi s prejšnjimi gospodarji. To se je navzven odrazilo tudi v pojavu prvih listin teh ministerialov v vlogi izstaviteljev, ko so začeli samostojno poslovati, bodisi darovati ali prodajati/kupovati zemljiško posest. Zato se je v tem obdobju hitro zmanjševalo število potrditev pravnih dejanj (darovanj, prodaj posesti) od gospodov za svoje ministeriale. Zato ni nenavadno, da so člani najpomembnejših ministerialnih rodbin prav leta 1238 s privolitvijo formalnih gospodov ustanovili prvi gorenjski samostan, samostan dominikank v Velesovem. Ta je imel že spočetka ne le versko in kulturno poslanstvo, pač pa je regionalnemu plemstvu služil tudi kot ustanova za izobraževanje in dostojno preskrbo ženskih članic.³² Ta funkcija samostana pa je definitivno kazala na ustrezen porast samozavesti prvih velesovskih benefaktorjev. Razpadanje klasičnih ministerialnih odnosov, predvsem pa posledično večje spremembe v strukturo družinskih socialnih in kariernih strategij, so vodile k oblikovanju po izvoru

²⁸ Lož: URBKr 2, št. 96; Krško: SUB 3, št. 1095. Gl. Freed 1995, 64 sl.

²⁹ URBKr 2, št. 93; UBSt 2, št. 354.

³⁰ MDC 5, št. 224. Gl. Štih-Simoniti 1996, 102, 137; Štih 1999/1, 124 sl.

³¹ Spreitzhofer 1986, 20-34, 81-89.

³² Lechner 1985, 281 sl.; Kos 1996/1, 35 sl.

drugačnega klientelnega plemstva, brez usodnejših posledic iz pravnega izvora iz ministerialitet minulih dinastov.

V tem kontekstu smemo presoјati izbor Henrikove neveste. Čeprav je do poroke prišlo še pred izobčenjem vojvode Friderika leta 1236, si je Henrik poiskal ženo raje že v fluidni skupnosti spanheimskih in ne babenberških ministerialov. To pa je pomenilo posreden odklon *vseh* Svibenskih od babenberške skupnosti. Greifenfelški oz. Krnoški so bili za Henrika zelo zanimivi tako zaradi oddaljenosti od neprijetnega vojvode Friderika, dobrih stikov z mnogimi dinasti, a tudi zaradi posedovanja precejšnje posesti na Gorenjskem. Prvi znani Krnošan Bernard (1142-1189) je bil ministerial grofa Bernarda Spanheimskega, po letu 1147 pa se je z bratoma Geiselbertom I. (1171-1189) in Henrikom I. (1176) otresal spanheimskih vezi. Bernard, Geiselbert in Alram so bili leta 1189 tudi označeni za ministeriala bogenskega grofa Adalberta, občasno pa so sodelovali pri dejanjih različnih drugih gospodov.³³ Po letu 1200 je rodbino vodil Henrik II. (1207- † pred 1235). Zdi se, da se je ta prav zaradi dotlej pridobljene posesti na Gorenjskem ter naklonjenosti do vetrinjskega samostana pogosto sukal v krogih kranjskih teritorialnih gospodov (npr. grofa Henrika Andeškega, koroškega vojvode Bernarda). Pred letom 1230 je Henrik II. Krnoški z bratom Wulfingom I. (1227-1255), ki ga je omenjal tudi Ulrik Liechtensteinski v epizodi o Venerinem potovanju, protipravno zgradil grad na ozemlju vetrinjskega samostana.³⁴ Njegov sin Henrik III. (1235-1256) se je občasno že imenoval po spornem gradu kot »Greifenfelški« in imel v nasprotju s krnoškimi bratranci, ki so izhajali iz strica Wulfinga I. (sin Geiselbert II.) odtlej drugačen (kvazigovoreči) grb s podobo grajfa, medtem ko je krnoška veja ohranila v grbu tri kroge oz. plošče.³⁵ Rodbina je bila zaradi posesti tudi zunanja članica salzburškega ministerialnega kroga, po službovanju in najbrž tudi po poročnih vezeh, pa celo kroga oglejskih in goriških vazalov in ministerialov. Henrik III. Greifenfelški je bil namreč že leta 1235 v oglejski službi v Vipavi. V tej agilni osebi je Henrik II. Svibenski našel somišljenika in nove možnosti razširitve družinske strategije, ki je babenberški primež ne bi več omejeval. Henrik III. Greifenfelški se je ok. leta 1235 sorodstveno integriral tudi v trušenjski krog in tako postal celo daljni svibenski kognat; poročil se je z neko Matildo, ki jo je leta 1251 Gizela, vdova po Albertu Trušenjsko-Marenberškemu, imela za nečakinjo.³⁶ Zato je Henrik skupaj z bratrancem Geiselbertom II., ki je od srede 13. stoletja sodil v najožji krog zaveznikov koroškega vojvode Ulrika III., občasno sodeloval tako z vojvodo kot s člani trušenjskih veja pri nekaterih dejanjih, ki so zadevala razmerja znotraj kroga teh kognatov – tu pa tam tudi s Svibenskimi.³⁷ Henrik III. Greifenfelški je poroko z Matildo izkoristil za prodor na vzhodno Koroško, kjer je leta 1255 s pomočjo sorodnika Seifrida Marenberškega dosegel, da mu je bamberski škof zastavil pomembno gospostvo Muta.³⁸

Vpliv greifenfelške in krnoške veje na lokalno družbeno sceno je bil na Kranjskem vsaj tolikšen kot na Koroškem. Obe veji Krnoških sta že dolgo imeli na Gorenjskem precej več posesti kot Svibenski. Verjetno so jo imeli kot nekdanji vazali bogenskih grofov (ti pa kot delni dediči po mejnih grofih iz rodu Weimar-Orlamünde), saj o usodi otipljive posesti na Gorenjskem od konca 12. stoletja sicer ni drugih vesti. Do konca 14. stoletja sta obe veji še obvladovali oz. delno že izgubili mdr. tudi večjo posest

³³ MDC 3, št. 749, 769, 835, 1008, 1035, 1060, 1143, 1206, 1358, 1377/II,X.

³⁴ MDC 4/1, št. 1596-1682, 1816, 1927, 1982, 2016, 2162, 2327, 2600.

³⁵ Prav tam, št. 2100, 2309, 2328, 2600, 2636. Weiß 1869, 70, 73; Fräss-Ehrfeld 1984, 531-532.

³⁶ MDC 4/1, št. 2466. Mlinarič 1997, 27.

³⁷ MDC 4/1, št. 2462, 2598, 2626, 2628, 2629, 2700, 2992, 3005. Mlinarič 1997, 51-52.

³⁸ MDC 4/1, št. 2599.

v Šenčurju, Lužah, Predosljah, v Polju, na Polici in Olševku,³⁹ kjer je bila pozneje izpričana tudi posest otrok in vnukov Henrika III. Svibenskega oz. smledniškega gospostva (gl. tabela 4).⁴⁰ Zdi se, da je poznejša posest Henrika III. v veliki meri izhajala iz dote njegove mačehe izpred leta 1235. S tem in s staro očetovo dediščino na Gorenjskem je mladi Henrik dobil večjo možnost prodora v kranjsko politično sceno. Zanimivo je, da Henrik II. ni zahteval dote na Koroškem. Tam Svibenski niso nikoli imeli omembe vredne posesti. To pomeni, da je Greifenfelške načrtno izbral za sorodnike in imel ob tem že izdelano kranjsko strategijo. Greifenfelška dota pa je bila skupaj s svibensko dediščino kljub vsemu še premajhna za opaznejši svibenski vpliv na Gorenjskem.

Dejavnost Henrika II. je bila do začetka 40. let 13. stoletja v znamenju vzpostavljanja novih političnih zavezništov. Ženina dota kljub vsemu ni bila visoka, saj je bila zelo odvisna od tega, koliko bratov in sestra ima. Določala se je glede na rang in premoženjsko stanje obeh partnerjev oz. njunih družin. Kaj in koliko sme dobiti žena za doto in jutno, je teoretično določala vrsta pravnih določil, npr. nekaj pozneje Švabsko zrcalo, za katerega pa velja, da se je v naših deželah uveljavljalo šele po prihodu Habsburžanov (na Štajerskem že od 80. let 13. stoletja, na Kranjskem pa v večji meri kasneje): knezi in drugi »svobodni« gospodje naj bi dajali po 100 mark dohodkov, »srednji« svobodni 10 mark, knežji ministeriali 5 mark dohodkov; ostali pa samo enega dobrega konja ali drugo vrsto živine itd.⁴¹ Absolutno največje breme je pomenilo zaženilo.⁴² Jutna je lahko dosegala višino dote,⁴³ ali pa jo celo presejala.⁴⁴ Odnos med poročnimi prejemki in izdatki je mogoče po virih le približno oceniti, največkrat pa natančneje ovrednotiti. Najkasneje v 14. stoletju je bilo razmerje že trdno v korist žene; prejemki moške strani so bili včasih celo več kot dvakrat višji od onih z ženine strani.⁴⁵ Višina obeh se je potemtakem morala ravnati po spodnji ravni zmožnosti manj premožne stranke v zakonu. Ker je bila tendenca pri iskanju poročnih zvez zagotoviti otroku stanovsko ali/ in premoženjsko približno enakovrednega partnerja, so prejemki in izdatki v grobem ustrezali rangu obeh partnerjev; razen, če je bilo potrebno zaradi večjega števila otrok v družini zmanjšati delež posameznika. Izdatke je na najnižjo še sprejemljivo raven zniževal predvsem strah pred razkrojem družinske jedrne posesti.⁴⁶ Kljub temu, da Greifenfelčanka še zdaleč ni bila edinka, sta ji oče in brat sta zaradi lastnih ambicij namenila solidno doto. Po drugi strani pa Greifenfelški Henriku III. Svibenskemu še

³⁹ MDC 6, št. 452; MDC 7, št. 16, 78, 153, 209, 218, 317; MDC 9, št. 597; GZL I/5; ARS ZL 1321 X 21.; ARS ZL 1346 VI 15.; ARS ZL 1353 IV 23.; ARS ZL 1376 I 17. Gl. Žontar 1939, 23.

⁴⁰ Druga greifenfelška in krmoška posest na osrednjem Gorenjskem (po listinah): Duplje (MDC 4/1, št. 2328), Visoko (MDC 7, št. 152, 223; MDC 8, št. 115), Suha (GZL XI/32; MDC 7, št. 224), Zabrdno (MDC 7, št. 282), Glinje pri Cerkljah (MDC 7, št. 487; MDC 8, št. 435), gospostvo Novi grad (MDC 8, št. 332), Cerklje (MDC 6, št. 452), Štefanja gora (MDC 6, št. 351), Zgornji Brnik (MDC 8, št. 445; ARS ZL 1382 VII 25.), Repnje (ARS ZL 1319 XII 31.), Nasovče (ARS ZL 1327 II 24.), Tupaliče (ARS ZL 1382 VII 25.).

⁴¹ MGH Fontes iuris Schwabenspiegel, Landrecht, čl. 20.

⁴² MDC 7, št. 148; ARS ZL 1371 III 7. Celje; ARS ZL 1371 IV 2. Celje; ARS ZL 1373 X 14. Beljak; ARS ZL 1373 X 14. Beljak; ARS ZL 1400 I 31. Beljak. Bilowitzky 1977, 73-75 ugotavlja tako stanje za celo Štajersko. Za Tirolsko ugotavlja Schwobova, da so bile jutrne enake, ali pa veliko manjše od dot. Žal ne navaja podatkov za zaženilo (Schwob 1982, 164). Th. Mayer-Maly še posebej poudarja razmerja 1:1, 1:2, 2:3, 1:3, 1:4, ki naj bi imela tradicijo v pozni antiki (HRG 3, 679). Na drugem mestu navaja za Dunaj razmerja v korist jutrne, združene z zaženilom pod enotnim nazivom »jutna« (Mayer-Maly 1969, 388-389).

⁴³ MDC 7, št. 148; HHStA AUR 1309 V 28. Ptuj; Komatar 19, št. 259.

⁴⁴ Komatar 18, št. 124; ARS ZL 1368 VII 4.; Komatar 19, št. 229; ARS ZL 1392 VI 28. Dunaj.

⁴⁵ Primer: leta 1373 je grof Majnhard Goriški obljubil dati hčerki Elizabeti za doto 3000 oglejskih mark, njen ženin grof Viljem Celjski pa naj bi ji dal 6000 mark zaženila in 1000 mark jutrne (ARS ZL 1373 X 14. Beljak; ARS ZL 1373 X 14. Beljak). Gl. tudi grafikon v: Kos 1994/5.

⁴⁶ Tako je okoli leta 1391 Viljem Lamberger dal doto hčeri in nečakinji: hči Katarina je prejela 390 mark beneških šilingov, nečakinja Agnes pa precej manj – 100 mark beneških šilingov (ARS ZL 1391 I 30.; ARS ZL 1391 IX 18.; ARS ZL 1392 III 12.). Gl. Bilowitzky 1977, 67-69. Gl. Mayer-Maly 1969, 385.

niso mogli odpreti vrat pri Spanheimih. To so Krnoški in Greifenfelški celo zase dosegli šele po sredi 13. stoletja in nato bili do leta 1269 eni najpomembnejših ministerialov, ki jim je vojvoda zagotovil mnogo posesti na Kranjskem. V Ljubljani so se posamezniki celo stalno naselili in napeljali sorodstvene vezi z najvplivnejšimi meščani.⁴⁷

Henrik II. Svibenski je zato želel čimprej poiskati dodatne materialne vire pri starih sorodnikih. Spet je okrepil stike s sorodniki Vojniškimi, ki so bili tik pred izumrtjem: Liupold II. Vojniški je brez živih otrok umrl pred letom 1241, Viljem I. pa je bil tega leta že rahlega zdravja, saj je bolan že napravil oporoko, v kateri je mnogo premoženja daroval samostanu v Žičah. V naknadni potrdilni listini sta bila omenjena pokojni brat, sestra Elizabeta in sin ali nečak Viljem II.⁴⁸ Oba Viljema sta še v istem letu umrla, rodbinsko posest pa je verjetno dedovala neporočena sestra Elizabeta (1241-1242), ki je pred tem živela na dolenskem gradu Miltenbergu.⁴⁹ Druga sestra, žena Henrika II. Svibenskega, pa je tudi že bila pod rušo. Zadnji Vojniški so našli večni mir v najbližjem samostanu, v kartuziji Žiče, ki jo je Viljem II. Vojniški še tik pred smrtjo bogato obdaroval.⁵⁰ Vojniško gospodstvo je bilo alodialno in je ležalo v mejah nadzora štajerskih vojvodov (tako kot večji del Posavinja severno od Save), čeprav je še bilo v mejah Velike Kranjske. Toda zaradi dejanske oblasti Babenberžanov je zanj sredi 13. stoletja obveljalo štajersko deželno pravo, ki je v georgenberškem privilegiju za štajerske deželne ministeriale določalo dedovanje fevdov tudi hčerkam umrlih ministerialov, ne da bi gospod lahko uveljavil pravico vrnitve fevda. Nasploh so bila oporočna določila subsidiarna splošnim določilom iz običajnega oz. deželnega prava, ki pa so dajala prednost najbližjemu moškemu krvnemu sorodniku ali, če ga ni bilo, deželnemu knezu (= deželi). Dedovanje je bilo torej enostavno, če sta zakonca imela sina, toda tega pri zadnji Vojničanki ni bilo.⁵¹ Privilegij cesarja Friderika II. iz leta 1237 je skoraj izenačil dedovanje fevdov in alodov, vendar so hčerke in vdove zvečine obdržale fevde le za časa življenja. Sicer pa je fevde tudi po mlajših privilegijih, npr. za plemstvo v »grofiji v Slovenski marki in Metliki« iz leta 1365, prejel najstarejši sin, šele nato hči. Za alode je bilo na Štajerskem po letu 1237 žensko dedovanje dovoljeno tudi ministerialom brez obstoja testamenta, vendar v 13. stoletju še omejeno na neposredno potomstvo (hčerko ali sestro). Širitev kroga dedičev na vse agnate in kognate do sedmega kolena (sorodniškega kroga), a brez stranskih vej, se je uveljavila pozneje.⁵² Ker se je žena Henrika II. ob poroki po običaju gotovo odpovedala očetovi dediščini in leta 1242 ni bila več živa, je Henrik II. želel priti do vojniške dediščine s pomočjo svojih otrok, Elizabetinih nečakov. Sam namreč ni imel do nje nobenih pravic, toda tudi sinovom oz. Elizabetinim nečakom zgolj kognatsko sorodstvo ni moglo pomagati pri dedovanju.

Za vojniško dediščino pa se niso potegovali le mladi Svibenčani. Še večje ambicije so imeli grofje Vovbrški, ki so z Vojnikom nameravali povezati svoje gospodstvo Celje z vzhodnokoroškimi posestvi. Obe rodbini se za Elizabetino zapuščino nista sprli, pač pa sta zaradi majavih dedovanjskih argumentov obojih raje sodelovali. Henriku

⁴⁷ Kos 1956-1957, 10-12.

⁴⁸ UBSt 2, št. 397. Pirchegger 1951/1, 157.

⁴⁹ Morda je bil eden od njenih bližnjih sorodnikov ponikvanski župnik Oto Miltenberški, ki se je v tej funkciji omenjal leta 1262 kot *Otte de Miltenburch plebanus de Bonkil* (UBSt 4, št. 61. Gl. Koropec 1974, 267), še prej pa je bil (ok. leta 1241) župnik v Novi Cerkvi, ko je bil celo Viljemov spovednik (UBSt 2, št. 397). Janko Orožen je menil, da naj bi še en grad Miltenberg stal pri Vojniku, na Tomaževem hribu, kjer je ledinsko ime Gradišče. Po njegovem naj bi se ime preneslo z enega gradiča na drugega (Orožen 1963, 236). To je teoretično možno, a manj verjetno kot lokalizacija na Dolenskem.

⁵⁰ Mlinarič 1991, 464.

⁵¹ Kos 1994/5, 60-61.

⁵² Kos 1994/3, 41-44. Za privilegij iz leta 1237, ki je bil za dedovanje Vojnika v 40. letih 13. stoletja odločilnejši kot tisti iz leta 1186, gl. UBSt 2, št. 354.

II. je partnerstvo ustrezalo, saj je v zapletenih političnih razmerah potreboval novega zaščitnika, ki bi mu pomagal pri širitvi na Kranjskem, ne bi ga pa omejeval in nadzoroval, kot je bilo to verjetno pričakovati od vojvode Friderika. Vovbrški so bili za povrh na Koroškem in Kranjskem tudi pomembni oglejski vazali. Z njihovo pomočjo in podporo svaka Henrika Greifenfelškega, ki je bil že prej v oglejski službi v Vipavi, je očitno nameraval poseči po oglejskih fevdih, ki jih dotlej Svibenski niso posedovali. Vovbrško prijateljstvo s starim Henrikom sicer ni neposredno izpričano. Prvi stik je med rodbinama je dosegel s pomočjo sinov leta 1242, ko sta brata grof Viljem IV. Vovbrško-Maltski in Ulrik II. Vovbrško-Štenberški pričala v povsem privatni Henrikovi zadevi, ko je njegova bivša svakinja Elizabeta Miltenberška podelila stiškemu samostanu neko posest. Listino je pečatil Henrik, pričali so tudi njegovi (še mladoletni?) sinovi, sicer imenovani le kot »bratje Svibenski«, in le še en koroški plemič.⁵³ Vovbrška grofa sta bila najbrž Elizabetina nečaka, vsekakor pa sorodnika, ki sta se tako kot Henrik II. potegovala za dediščino. Nenazadnje je Elizabeta najbrž dobila ime po materi ali teti Vovbržanki, tako kot brat Viljem I. po dedu ali starem stricu Viljemu II. Vovbrškemu. Tako kot Svibenskim, pa tudi vovbrškima grofoma ni uspelo prevzeti Vojnika, pač pa le drobce zapuščine. Zdi se, da so mladi Svibenčani uspeli po teti Elizabeti dobiti ozemlje okoli Lanšpreža in Trebnjega na Dolenjskem, ne pa Miltenberga. Na to nas navaja dejstvo, da tam ni bilo strnjene in večje posesti Puchsov. Svibenski so nato tam zgradili gradič Lanšprež, čigar ime je izšlo iz viteške epike (»slava dežele«) in kot tako botrovalo bolj znani in starejši štajerski Planini (Montpreis), ki jo je sredi stoletja podedoval Henrik.

Alodialno vojniško gospostvo je tako po običaju po izumrtju rodu pripadlo štajerskemu deželnemu knezu. Štajerski vojvoda in ogrski kralj Bela IV. ga je okoli leta 1254 skupaj s pripadajočima gradovoma Miltenberg in Žalec podelil Bertoldu s Treuna (do 1258), princ Štefan Ogrski pa še pred letom 1259 svojemu dvornemu točaju Chaku.⁵⁴ Zmaga češkega kralja Přemysla Otokarja II. v boju z ogrskim kraljem in njegova zasedba Štajerske leta 1261 je zamenjala posestnike Vojnika. Leta 1263 je za deželnega kneza grad upravljal neki Reinboto z Vojnika.⁵⁵ Podobno upravo so ohranili koroški Majnhardinci kot kranjsko-savinjski zastavni gospodje, ki so imeli na Vojniku po letu 1278 skrajnje severovzhodno gospostvo na Savinjskem. Še pred izgubo Savinjske doline (1311) so Vojnik prepustili Haugu s Taufersa. Njegova vdova je dosmrtno zadržala Vojnik in Žaženberk ter trg Žalec tudi pod Habsburžani.⁵⁶

Kaj so dobili grofje Vovbrški, ni znano. Najbrž le drobce posesti okoli Celja. Henrik pa je kljub ne povsem uspešnem projektu ohranil stike z obema grofoma. Zanimivo je, da se je še leta 1265 s Henrikom III. glede Podsrede prepirala Agnes Šternberška, vdova po Ulriku I. Žovneškem in svakinja Friderika V. Ptujskega. Razlog ni jasen, je pa očitno izhajal iz Agnesine predstave o upravičenosti dedovanja (po možu, svaku?⁵⁷). Vsekakor je Henrik II., vsaj že okoli leta 1242, dobro izkoristil finančne težave Vovbržanov in se tudi z njihovo pomočjo približal vzhodnoalpski eliti. Premogel je dovolj kapitala, da so ga grofje kot poroka potegnili v svoje zadeve. Za začetek posojilodajalske, ki pa so bile v zvezi s salzburškim nadškofom, njegovim zaokroževanjem gospostva v Lungavu in njegovimi vazali oz. Henrikovimi sosedi v Lungavu: grof Viljem IV. je še pred letom 1242 dosegel pri grofu Henrik I. Ortenburškemu, da je posest v Labotski dolini, ki jo je imel prej v fevdu Rajnbert II. Cmureški, podelil njegovim ministerialom. Ti pa so mu

⁵³ URBKr 2, št. 120.

⁵⁴ UBSt Erg., št. 72. Pirchegger 1962, 212; Koropec 1974, 267.

⁵⁵ UBSt 4, št. 116.

⁵⁶ RHSt, št. 279. Pirchegger 1962, 212; Pirchegger 1951/1, 40. Koropec 1974, 268.

⁵⁷ Gl. poglavje Planina.

fevd zastavili za 3000 mark srebra. Ker je salzburški nadškof Eberhard II. želel ta fevd za svojo cerkev, mu je grof Viljem odstopil zastavo in obljubil, da bo od Ortenburžanov dosegel, da se bodo odrekli fevdu. Kot garancijo za to obljubo pa je grof Viljem nadškofu zastavil grad Vovbre in vse salzburške fevde za 1000 mark ter vse zastavne pravice na že omenjenem fevdu za 3000 mark. Šlo je za to, da je bil grof zadolžen, saj je nadškof obljubil namesto njega poplačati naštete plemiče, med katerimi je dolgoval Henrik Svibenskemu kar 320 mark srebra.⁵⁸ Maja 1244 sta bila znanca v Tolminu pri patriarhu, ki je prevzel poroštvo za izplačilo grofa Hermana Ortenburškega, ki je zahteval denar za izpustitev Viljemovega brata grofa Ulrika II., ujetega pred tem v fajdi.⁵⁹ Ker je Henrik ok. leta 1244 umrl, je stike z Vovbržani ohranil sin Henrik III. Še leta 1250, tik pred smrtjo, je grof Viljem IV. npr. posredoval pri Henrikovi poravnavi s kostanjeviškimi samostanom.⁶⁰ Aprila 1256 sta grof Ulrik II. in nečak Ulrik III. v Sevnici skupaj s Henrikom III., Viljemom in Leopoldom Svibenskimi, Henrikovim tastom Friderikom IV. Ptujskim idr. pričala pri znameniti delitvi dediščine po koroškem vojvodi Bernardu med bratoma vojvodo Ulrikom III. in salzburškim nadškofom Filipom Spanheimskima.⁶¹ Henrik pa je še pred letom 1265 prevzel za vojvodo Ulrika 100 mark poroštva v okviru vojvodove obljube, da bo patriarhu Gregorju vrnil gradova Treffen in Tiffen, ki mu jih nekoč zastavil grof Ulrik II. Šternberški.⁶² S Henrikovim političnim vrhuncem v 60. letih in njegovo priključitvijo Spanheimom ter češkemu kralju Přemyslu Otokarju II. so stiki začasno zamrli. Okrepili so se spet v 80. in 90. letih med grofom Ulrikom III. ter Ulrikom II. in Viljemom II. Svibenskima.⁶³

Hkrati kot z Vovbržani je Henrik II. Svibenski navezal partnerske in prijateljske stike z goriškim grofom Majnhardom III. (*dilectus amicus* je Henrika imenoval grof leta 1242). Zdi se, da je to prijateljstvo temeljilo na nekem drugem zapuščinskem projektu, pri katerem so imeli Svibenski podobno negotove pravice kot na Vojniku. Goriški grofje so namreč po izumrtju Prisov po letu 1211, morda pa šele deset ali dvajset let pozneje, uspeli priti do gospostva Puchs,⁶⁴ ki ga je po smrti brata Ditrika sredi 12. stoletja nadzoroval Henrik I. Pris. Vendar pa vse priške posesti Goriški niso dobili. Gospostvo St. Michael je namreč obdržal Henrik II. Svibenski, njegovi sinovi pa še nekaj posesti na osrednjem Dolenjskem, saj so bili Svibenski po izumrtju Višnjegorskih edini preživeli agnatski sorodniki Puchsov. Zdi se, da je do obeh prevzemov prišlo po dogovoru med Goriškimi in Svibenskimi, kar je Henriku II. omogočilo zadržanje naklonjenosti grofa Majnharda. Zato je prav grof februarja 1242 v Lienzu na prošnjo »prijatelja« Henrika in njegovih sorodnikov (t. j. sinov) odstopil Henrikovo najstarejšo hčerko Matildo salzburški nadškofiji.⁶⁵ Druga je bila Agnes, ki se je omenjala šele mnogo pozneje. Podobna dejanja v korist nadškofije v tistih letih niso bila redka. Nekatero rodbine iz vrst deželno knežje ministerialitete so si prizadevale posamezne člane vriniti v salzburško službo in s tem priti bližje cerkvenim fevdom, odvetništvom in cerkvenim službam. To je bilo še posebej intenzivno po letu 1213, ko je kralj Friderik II. podelil vso kraljevo posest v Lungavu nadškofu Eberhardu II., leta 1242 pa je avstrijsko-štajerski vojvoda Friderik izrecno priznal izključno

⁵⁸ MDC 4/1, št. 2238. Gl. Dopsch 1998, 22-23.

⁵⁹ Prav tam, št. 2285.

⁶⁰ URBKr 2, št. 168.

⁶¹ MDC 4/1, št. 2627.

⁶² MDC 4/2, št. 2863.

⁶³ Gl. poglavje Viljemov Harmagedon.

⁶⁴ Pirchegger 1951/1, 91.

⁶⁵ SUB 3, št. 982. John B. Freed je najbrž zaradi tega sporazuma in izrecnega prijateljstva napačno sodil, da je bil Henrik III. Svibenski ministerial goriškega grofa Majnharda (Freed 1995, 104).

nadžkofovo fevdno gospostvo v pokrajini.⁶⁶ Vsi vazali v Lungavu so ugotovili, da jim ohranitev pravic v Lungavu omogoča le priznanje salzburskega gospostva, zato so se želeli z različnimi dejanji še bolj približati nadškofu. Tudi Svibenski. V Matildinem primeru je šlo še za nekaj drugega: Henrikova, verjetno že pokojna žena Greifenfelčanka je bila po materi verjetno goriška ministerialka in si jo je zato lastil goriški grof, ali pa je bila celo salzburska ministerialka. Zaradi tega ali pa ujetosti njene izvorne družine v salzburski krog je imel do nje pravico nadškof in si jo s pomočjo zaveznika goriškega grofa še enkrat izbral. Istega dne je grof Majnhard tudi sam sklenil s salzburskim nadškofom sporazum o enakopravnem dedovanju oz. delitvi otrok obojnih ministerialov v mešanih zakonih tako na alodih kot fevdih.⁶⁷ Mala Matilda je bila očitno prva žrtev tega sporazuma. Kljub formalni babenberški odvisnosti je Henrik z vztrajnimi prošnjami pri grofu Majnhardu najbrž želel preprečiti tudi aktivno vmešavanje Babenberžana v svibenske družinske zadeve; obenem pa je tudi s pomočjo Matilde okrepil prijateljstvo z goriškim grofom in Salzburgom. Njegovo dejanje je pomenilo vzpostavitev trdne in še bolj pomembne zveze Svibenskih s Salzburgom.⁶⁸ Tako je tudi Matilda, ki je po starem običaju ime dobila po po babici, vdano in dokončno zapustila Svibno. Njena pot se je morda končala v enem od salzburskih samostanov, kjer je bilo pozneje – sodeč po nekrologih – ime Matilda med nunami pogosto ime. Naklonjenost Svibenskih Salzburgu pa je bila vedno močna.⁶⁹

---

⁶⁶ MDC 4/1, št. 1863; UBSt 2, št. 402. Dopsch 1998, 20-22. Celo pesnik Ulrik Liechtensteinski je »svojemu gospodu« nadškofu leta 1250 obljubil, da bo svojega sina in nečaka poročil v okviru salzburske ministerialitete (UBSt 3, št. 70).

⁶⁷ Freed 1995, 70 sl., 78-79. SUB 3, št. 983.

⁶⁸ Dopsch 1999/1, 349-352.

⁶⁹ Wiedemann, 190-191 (samostan St. Peter), 207-210 (St. Erentruda), 255 (St. Rupert).

PLANINA

Po smrti druge žene, ali pa še pred njo, je Henrik II. umrl. Najbrž ne v celoti zadovoljen zaradi izgube vojniške dediščine in nedokončanega prestrukturiranja družinske politične strategije. Vendar pa je bil še vedno dovolj odločen, da sinovom še ne gre prepustiti samostojne pobude. Mladi, a ne več mladoletni sinovi so si takoj »razdelili delo«. Njihov delovni moto v naslednjih desetletjih bi lahko strnili v slogana »ločeno korakati, skupaj udariti« oz. »biti zraven«. To je bila tipična ekspanzivna taktika srednjeveških plemiških rodbin, ki pa je običajno uspevala le v nekaj zaporednih generacijah. Najstarejši od sinov, Henrik III., si je takoj prilastil vodenje rodbine. Za popolno, tudi simbolno vlogo gospodarja svibenske »hiše«, pa je moral čimprej dobiti svojo gospo oz. ženo. Če je želel udejaniti gospodarski in socialni dvig, se je moral ozreti po uglednejši in bogatejši nevesti, kot si jo je v drugem zakonu privoščil pokojni oče. Henrikove ambicije in nova strategija, ki se že skoraj desetletje ni več vezala zgolj na vojvodo Friderika, so se udejanile že leta 1244 s poroko z Geburgo Ptujsko, edino dedinjo, ki se ji je nasmihalo dedovanje velikih spodnjesavinjskih gospošte Planina in Podsreda. Ker je to v naslednjih letih za vedno spremenilo odnose v rodbini Svibenskih, si moramo Henrikovo pot do planinske dediščine natančno ogledati.

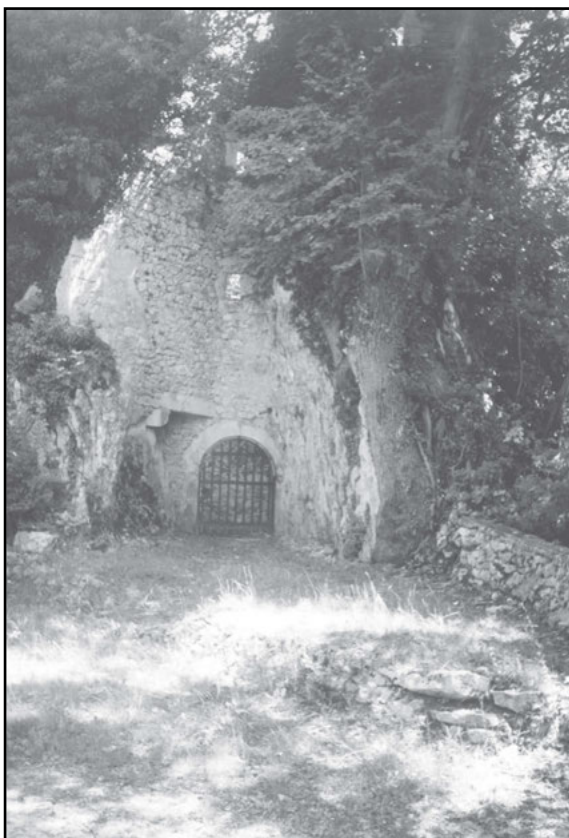
Planina (*Montpreis*) in Podsreda (*Herberg*) sta bila dva od petih »glavnih fevdov« (*feuda principia*) krške škofije, sedeža deželskih sodišč in velikih zemljiških gospošte. Zgrajena sta bila na zemlji grofice Heme, ki jo je leta 1016 podelil njenemu možu grofu Viljemu II. cesar Henrik II.¹ Po analogiji z drugimi najstarejšimi krškimi gradovi v Posotelju je bila Planina zgrajena v zadnji četrtini 12. stoletja, za Podsredo pa je mogoče domnevati celo nekaj desetletij starejši nastanek. Pri obeh pa je možno, da sta na njunem mestu stali manjši utrdbi ali dvora že v 11. stoletju. Njun nastanek je potrebno postaviti v zvezo z obrambo Posotelja pred Ogrji, kar sta salzburška nadškofija in krška škofija zaupali vazalom oz. ministerialom. Tedaj so v režiji obeh cerkvenih gospodov nastali ali bili obnovljeni gradovi Rajhenburg, Rogatec, Kunšperk, Kozje, Podčetrtek, Bizeljsko in Pilštanj.²

Planina je imela konec 12. in v 13. stoletju na širšem savinjskem območju pomembnejšo vlogo kot Svibno. V antiki je skozi poznejše trško naselje vodila rimska cesta. Od ponovne osvojitve ozemlja po madžarskih vpadih je bilo v naselju stičišče cest, ki so prek Kozjanskega povezovala Jurklošter in spodnjo Savinjo pri Rimskih Toplicah, Celje, Sevnico in Rajhenburg s Posoteljem in z mejo s Slavonijo. Pomembna je bila zlasti cesta Šentjur-Planina-Pilštanj-Kozje-Podsreda-Kunšperk.³ Planinsko

¹ MDC 1, št. 12, 17. Koropec 1981, 204-205.

² Koropec 1981, 205.

³ Wambrechtsamer 1932, 65; Vojaški zemljevidi 1999, karti 217 in 200.

Ruševine notranjosti gradu Planina (foto: Dušan Kos)

Pečat Ulrika Planinskega na listini iz leta 1234 (KLA AUR 1234.; obj. v: MDC 2, št. 545; foto: KLA)

gospostvo je na jugozahodu segalo skoraj do Sevnice in severovzhodne meje svibenskega gospostva. Romanski grad z bergfridom, dvonadstropnim podkletenim palacijem in izpostavljenim stolpom na strmem griču nad naseljem, ki se je ponašalo s tremi letnimi sejmi (kot trg prvič omenjeno leta 1345) in sedežem vikariata, od 14. stoletja pa tudi z grajsko kapelo sv. Pankracija, je bil bistveno večji in med regionalnim plemstvom popularnejši kot svibenski.⁴

Prvi znani posestnik obeh gradov in morebitni graditelj Planine, ne pa Podsrede, je bil Ortolf, ki se je s planinskim izvornim imenom prvič omenjal leta 1190, nato pa še leta 1192 in 1199; vselej kot priča pri dejanjih, ki so neposredno zadevali salzburškega nadškofa.⁵ Po Pircheggerju je šlo za sina Ortolfa I. Trušenjsko-Dravograjskega († 1167), ker je vseboval grb v pečatniku zadnjega Planinčana Ulrika (v prvem polju deljenega ščita) podobo zgornjega dela ptiča (orla) z razprostrtima perutima (v drugem polju je imel škarnico, česar Pirchegger ni omenil).⁶ Grbi Trušenjskih in njihovih vej so si bili res podobni in so kazali na veliko povezanost rodbine kljub razcepljenosti na veje od začetka 13. stoletja: Kolo II. Trušenjsko-Vuzeniški je imel npr. leta 1248 (celega) orla, pod njim pa navzdol obrnjeno škarnico; podoben pečatnik je imel leta 1278 njegov sin Kolo III.; Gertruda, hčerka Ota II. Trušenjsko-Dravograjskega je leta 1278 pečatila s pečatnikom okoli leta 1253 umrlega deda Henrika III. Trušenjskega, ki je vseboval zgolj podobo orla.⁷ Toda Ulrik ni bil Trušenčan, njegov grb pa kljub pomenljivi vsebini ni izpričevalen za starejše Planinske (gl. nadaljevanje).

Prepričljivejšo zgodbo o izvoru Planinskih je zapisal Ernest Klebel, ki ga je delno povzel John B. Freed. Oba sta mimogrede opravila tudi z Ulrikom: Ortolf je bil vnuk svobodnega gospoda (po Freedu že salzburškega ministeriala) Hartwika (1144-1149) z gradu Katsch pri Murau, ki je imel še brata Duringa in Ditrika. Hartwik je imel sinova Ortolfa I. (1148-1162) in Henrika (1142-1162). Verjetno je imel le Henrik potomce – Ortolfa, ki se je še s katschkim imenom prvič omenjal leta 1180 kot (salzburški) ministerial skupaj z večimi drugimi, ki so bili v sporu

⁴ Blaznik 1988, 78; Stopar 1993, 68-69; Orožen 1887, 181 sl.

⁵ MDC 1, št. 356, 374.

⁶ MDC 2, št. 545. Gl. Pirchegger 1951/1, genealoška preglednica Trušenjskih na koncu knjige (V: Trixner); MDC 4/2, genealoška preglednica IX: Trixen-Unterdrauburg itd.; Pirchegger 1962, 243; Kraßler 1968, 206-208. Trušenjski izvor Planinskih je domneval tudi Heinz Dopsch: Planinski naj bi izhajali od Cmureških, ki pa so res bili veja Trušenjskih (Dopsch 1979, 231). Napačno je tudi starejšo mnenje, da naj bi bil Ortolf Planinski potomec Prisov (Wambrechtsamer 1932, 67-69).

⁷ MDC 4/1, št. 2380; MDC 5, št. 344.

s salzburškim nadškofom; tako kot njegov vrstnik Friderik III. Ptujski je bil v listini imenovan *puer*, kar je pomenilo, da je bil še mladenič. Po Freedu naj bi *krški škof* Ditrik I. (1179-1194) zaradi varnosti preselil Ortolfa ml., tedaj že njegovega *ministeriala*, na spodnjo Štajersko. Tam naj bi zgradil grad Planino in se odtlej imenoval po njem.⁸ Katsch je najpozneje do leta 1142 postal fevd salzburške nadškofije, prvotno svobodni gospodje Katschi pa njeni ministeriali. Freedova domneva o menjavi posesti je problematična, ker krški škof ni razpolagal s Katschem. Do menjave za spodnještajersko krško Planino je lahko prišlo le s soglasjem salzburškega nadškofa, pa še to ne za celotno gospostvo Katsch, pač pa le za drugo Ortolfovo posest. Ortolf II. pa po preselitvi ni zapustil salzburškega ministerialnega kroga in ni prešel v krškega. Ker se je Freedova domislica nanašala zgolj na Ortolfa II., ne pa na celotno rodbino, te ne Klebel ne Freed nista natančneje analizirala, je pa Klebel Ortolfu pripisal hči Herado in sina Ulrika. Analiza je nujna za razjasnitev izvora in sorodstva Ulrika Planinskega.⁹

Približno hkrati s Planino je Ortolf Planinski dobil še krški fevd Podsredo. Tako je postal najmočnejši posavsko-obsoletski vazal škofije. Vseskozi pa je bil zvest salzburškemu nadškofu.¹⁰ Razpolagal je s številnimi vitezi, ki so bili del grajske posadke, in se zato imenovali po obeh gradovih. Leta 1213 so bili omenjeni *milites de Muntparis* Oftrigel, Bernard iz Studenega (pri Reštanju), Bernard *de Ueznach* (Brezno pri Vuzenici?), Rudiger *de Ellen* ter Ditrik in neki O. iz Žalma (Seldenheim, severozahodno od Celovca, trušenjska posest). Med darovanimi podložniki so bili omenjeni Odalskalk z ženo in Hildebrand, sin Askvina iz Studenega. Med *milites de Herberch* pa so bili naštet: Hildebrand s sinom Wolfhardom, Ekhard, Gotfrid in Henrik *procurator domus de Herberch* – očitno gradiščan in grajski upravitelj obenem. Večdelnost obeh grajskih kompleksov je tem vitezom omogočala (ločeno) sobivanje z njihovimi gospodi. Ob tem mimogrede padejo v oči imena ministerialov, ki so v veliki meri izhajala iz epa o Dietrichu, tako kot ime Ortolfove hčerke Herade. Tudi ime Geburga (Herburga, Kiburga) je bilo priljubljeno pri častilcih romana Willehalm Wolframa von Eschenbacha, kjer je bila princesa poganskega kralja Terramerja in Willehalmova soproga, po usodi pa nekakšna srednjeveška Antigona. Sam roman se je zgledoval po francoski predlogi po zgodbi karolinškega grofa Viljema iz Toulusa († 819) in njegovih bojih z Arabci. Zato je bil priljubljen pri plemstvu, ki je bilo naklonjeno križarskim pohodom. Pa tudi planinsko grajsko ime (*Montpreis*, *Montpris*, *Montparis*) v pomenu »gora slave (časti, nagrade)« ipd.) je pričalo o popularnosti južnofrancoske dvorske epike med vzhodnoalpskim plemstvom in še posebej pri prvih Planinskih. Obenem pa prav zaradi tega grajsko ime ne daje osnov za zgraditev Planine pred zadnjo četrtino 12. stoletja, kar potrjuje Freedovo domnevo, da je Ortolf (iz »Katscha«) zgradil grad šele po letu 1180.¹¹ Šele z nemškimi prevodi in predelavami viteških romanov Chrétiena de Troyes po ok. letu 1170 so namreč tovrstni romani postali tako popularni med nemškim plemstvom, da so imena iz njih dajali svojim otrokom in gradovom.¹²

⁸ MDC 1, št. 163, 313; MDC 3, 751, 1041. Pirchegger 1951/1, 104; Fräss-Ehrfeld 1984, 233, 260, 509; Freed 1987, 608; Freed 1995, 96, 121-122, 155, 160, 221-222, 265. Gotbert Moro je vse omembe Katschev umestil v grad Rauchenkatsch, južno od prelaza čez Katschberg v Liesertalu nad Gmündom, torej na Koroško. Dopustil je le možnost, da se je rodbina že v 12. stoletju razdelila na več vej, od katerih je ena severno od prelaza zgradila tudi grad Katsch. V resnici je bil Rauchenkatsch dokazano od 13. stoletja, po Moru pa celo od leta 1142 salzburška posest (Moro 1948, 176-197).

⁹ Klebel 1960, genealoška preglednica III.

¹⁰ UBS 2, št. 65.

¹¹ Pirchegger 1951/1, 373; Pirchegger 1962, 243; Freed 1995, 221-222; Mitterauer 1993, 288; Stopar 1993, 89 sl.; Dopsch 1999/3, 52; Müller 1895, 48-49; Bumke 1996, 180-186, 263. Ana Wambrechtsamerjeva in redaktor njenega članka o Planini Fran Kovačič sta izpeljala ime »Montpreis« iz delnega prevoda slovenskega imena »planina« in »preža« (Wambrechtsamer 1932, 65).

¹² Gl. geslo Chrétien de Troyes v LexM 2, 1897-1904.

Čeprav Pircheggerjeva hipoteza o trušenjskem izvoru *vseh* Planinskih ne drži, kaže na sorodstveno vez, ki je v prvi tretjini 13. stoletja postala ključna za usodo obeh Ortolfovih gospostev. V večini listin (največkrat je bil izstavitelj salzburški nadškof Eberhard II. ali štajerski vojvoda) se je namreč Ortolf vedno omenjal v družbi Trušenjskih: npr. kot priča leta 1192 (z Gotfridom II. Trušenjskim), leta 1199 (z Otom I. Trušenjsko-Dravograjskim) in leta 1202 (z brati Otom I., Gotfridom II., Kolom II. Trušenjskimi in Rajnbertom II. Trušenjsko-Cmureškim).¹³ Zdi se, da je bila to predvsem posledica svaštva. En Trušenjski (Oto) je bil zraven že leta 1208, ko je krški škof Valter Ortolfovi ženi Geburgi in hčeri Heradi na Ortolfovo prošnjo podelil neke fevde, v zameno pa dobil Ortolfove dohodke v Lungavu, pri Straßburgu in v Olimju. Podelitev je dopuščala uživanje fevda tudi otrokom, ki bi se zakoncema še rodili.¹⁴ To je pomenilo, da je bila Herada edinka, saj bi bil kateri koli drug živ otrok poimensko naveden. Herada pa sploh ni bila več tako mlada. Leta 1213 je nadškof Eberhard II. naznanil, da je Ortolf podelil ženi Geburgi grad Podsredo z vsem pripadajočim. Po določilu sporazuma bi Podsreda, če bi zakonca umrla brez sina, po Geburgini smrti pripadla najbližjemu sorodniku. Predajo so s prisego potrdili Oto iz Kremsa (pri Voitsbergu na Štajerskem), brata Oto Trušenjsko-Dravograjski in Albert Trušenjsko-Marenberški, brata Friderik III. Ptujski in Oto Kunšperški ter prošt pri Gospe Sveti na Koroškem Henrik. Friderik Ptujski je še posebej obljubil, da zaradi te daritve ne bo nadlegoval Geburge.¹⁵ Zakaj? Ker je bil njegov sin Friderik IV. že poročen s Herado. Joseph von Zahn se je v objavi listine v datacijski formuli spraševal, ali sintagmi *Acta sunt hec apud Herberch quando filia sepedicte* (recte: *sepedicti*) *Ortolfi Friderico de Petówe iuniori* morda ne manjka še *nupta fuit*. Razmišljanje, da je do predaje prišlo ob priliki Heradine poroke in je dejanje pravzaprav pomenilo zagotovitev Geburgine doživljenske preskrbe, obvarovanje njenih pravic pred zetom in regulacijo dedovanja njenega prežitka, ima smisel.

Čeprav so bila za preskrbo žene oz. vdove določena poročna darila, se jim je vdova za odškodnino včasih odpovedala. Nekateri izdatki so bili namenjeni starostni preskrbi vdov, katerih vzdrževanje ni bila več dolžnost primoženih družin.¹⁶ Po smrti enega od partnerjev je drugi skupno premoženje obdržal kot pravo lastnino in ne le kot dosmrtni užitek, ženina dota in zaženilo pa sta se spet vrnila k družinam, ki sta ju dali, ali pa drugim določenim dedičem oz. prejemnikom. Dote in zaženila torej načelno ni bilo mogoče dedovati zunaj darovalčeve rodbine.¹⁷ Jutrna pa je trajno ostala ženi in njenim najbližjim dedičem ali komur koli po prosti izbiri.¹⁸ Svojo doto je vdova lahko prodala tudi kognatskim sorodnikom po moževi strani, še posebej, če agnatskih ni več imela, ali pa je bilo to zanjo ugodnejše.¹⁹ Vdove v drugem zakonu niso bile več upravičene do

¹³ SUB 2, št. 485, 530; SUB 3, št. 554.

¹⁴ UBSt 2, št. 89. Obersteiner 1969, 75.

¹⁵ UBSt 2, št. 124. Wambrechtsamer 1932, 69; Pirchegger 1962, 242-243; Freed 1995, 155.

¹⁶ »Leibgeding« v pomenu »dosmrtnega prežitka« za zakonca pogosto ni nič drugega kot izraz za zaženilo: *leibding* leta 1365 (Komatar 19, št. 156), *laibding* leta 1379 (ARS ZL 1379 VI 21.). O »Leibgeding« gl. MGH Fontes iuris Schwabenspiegel, Landrecht, čl. 22 in 200; Bischoff 1875, čl. 189, 190, 191; Mayer-Maly 1969, 387; Brauneder 1986, 581; geslo Dos W. Ogrisa v HRG 1, 777.

¹⁷ Primer: leta 1373 je goriški grof Majnhard jasno določil, da naj doto, ki jo bo dal hčerki Elizabeti, v primeru njene smrti brez otrok do svoje smrti uživa njen bodoči mož grof Viljem Celjski, nato pa naj se doto vrne Goriškim (ARS ZL 1373 X 14.). O sistemu ženinega in (moževega) dedovanja poročnih prejemkov gl. MGH Fontes iuris Schwabenspiegel, Landrecht, čl. 151. Vilfan 1961, 256; Schwob 1982, 163; Brauneder 1986, 576. Nekoliko drugače v geslu Morgengabe Th. Mayer-Malya, ki pravi, da z nepremičninami vdova ni mogla prosto razpolagati in je imela le pravico do prežitka (HRG 3, 678).

¹⁸ Kunigunda Slovenjegraška je prodala leta 1355 s privoljenjem drugega moža Viljema, sodnika v Vuzenici, grofu Frideriku I. Celjskemu jutro svojo pokojnega moža Janža iz Kotelj (ARS ZL 1355 I 21.). Katarina z Loža je leta 1380 zapustila sinovoma iz prvega zakona z Winterjem iz Hoffstettna svojo jutro (ARS ZL 1380 XII 21.). Gl. Mayer-Maly 1969, 392-393.

¹⁹ Leta 1230 je grafica Sofija Višnjegorska prodala svojo doto svaku vojvodi Otonu VII. Meranskemu (URBKr 2, št. 68); leta 1394 je

nove jutrne, temveč le do zaženila novega moža, saj so staro jutro zadržale. Novi mož pa je tedaj dobil v upravo »staro« doto in jutro.²⁰ Mož ali sin ji je zato še pred smrtjo volil posebne dohodke (dosmrtno rento), ki je bila potem pogosto predmet spora z dediči. To se je zgodilo tudi s planinsko zapuščino. Standardna vdovska preskrba je obsegala stanovanje, hrano, manjšo vsoto denarja in nedotakljivost osebnega premoženja, za kar se je obvezal eden od (glavnih) dedičev (otrok). Podobne pravice so bile zagotovljene testatorjevim nezakonskim otrokom. Mladoletne otroke so pred sodediči šteli varuhi, navadno iz vrst agnatskih sorodnikov.²¹

Našteti prisežniki v listini iz leta 1213 so bili zainteresirani sorodniki. Oto Kunšperški je bil brat Friderika III., torej stric Friderika IV.; prav tako je bil Ptujčan prošt Henrik, od leta 1214 krški škof. Oto iz Kremsa je bil babenberški in obenem salzburški ministerial, predvsem pa je bil zraven kot svak Friderika III., saj je bil poročen z Benedikto Ptujsko – domnevno hčerko Friderika II. Prisotnost obeh Dravograjčanov pa se da pojasniti le s tem, da sta bila najbližja sorodnika (brata), ki sta varovala Geburgine pravice.²²

Dejstvo je, da je leta 1213 postala posestnica Podsrede Geburga, posredno pa tudi Herada. Ženski pa nista bili upravičeni do Planine. Herada je do materine smrti razpolagala z doto, ki je izhajala le iz gospostva Podsreda. Zato je mož Friderik lahko le z njenim privoljenjem leta 1233 poklonil stiškemu samostanu več kmetij, ki so ležale znotraj podsreškega gospostva in bile deloma celo salzburški fevd; povsem sam pa je to počel z ženino posestjo šele v letih 1241-1249, ko Herada ni bila več živa.²³ Na Planini je po letu 1213 še naprej gospodoval Ortolf sam. Sedaj trčimo na problem Ulrika Planinskega, ki se je prvič pojavil v virih s planinskim imenom leta 1227. Tedaj je bila v listini vojvode Leopolda VI. za samostan v Jurkloštru njegova posest znotraj planinskega gospostva okoli Gračnice pri opisu meja samostanske posesti navedena ločeno od Ortolfove.²⁴ Njuno sorodstveno razmerje ni bilo omenjeno, je pa pomembno za razjasnitev prehoda Planine v roke Ptujskih in Svibenskih, obenem pa tudi za utrditev hipoteze o trušenjsko-planinskem sorodstvu zaradi podobnega grba. Zdi se, da je bil Ortolf leta 1227 še živ, planinsko gospostvo pa je bilo nekako razdeljeno med oba Planinčana. Ko je vojvoda Leopold že leta 1209 svečano obnovil jurkloštrski samostan, je dal že v tej listini natančno zapisati meje samostanske posesti. Tam se omenja le Ortolfova posest, ne pa Ulrikova.²⁵ To pomeni, da Ulrika leta 1209 še ni bilo, kar je veljalo tudi za neomenjanje leta 1213. Očitno se je zakoncema rodil po letu 1213. V tem primeru Podsreda po pogodbi iz leta 1213 ne bi prešla v roke Geburge in Heradinega primoženega svaštva, pač pa vsaj delno v Ulrikove roke. Friderik Ptujski bi ostal ne le brez možnosti do Planine, pač pa tudi brez Podsrede. To se je tudi zgodilo. Ker Podsrede tako ali tako Friderik ne bi mogel formalno posedovati sam, pač pa le kot skrbnik Heradinih otrok, je to pomenilo čakanje na razplet Ulrikovega življenja. Formalna izročitev dela matične posesti sinu še za življenja očeta je bila nekoliko nenavadna. Še posebej, ker vemo, da Ulrik leta 1227 ni mogel biti starejši od 13 let. Ločeno posest si razlagamo z Ortolfovo željo, da bi preprečil ženi in hčerki dedovanje po svoji smrti na

Ana, vdova po grafu Viljemu Celjskemu, v zameno za 16000 zlatnikov odstopila od svoje dote (20000 zlatnikov), jutrne (10000 zlatnikov) in zaženila (?) v korist moževega bratranca grofa Hermana II. (ARS ZL 1394 IX 16. Celje).

²⁰ Gl. Bischoff 1875, čl. 190. Mayer-Maly 1969, 395.

²¹ Primeri v: Kos 1994/3, 47-50.

²² Jože Mlinarič je menil, da je bila Geburga Ortolfova druga žena (Mlinarič 1997, 65). Ker je bil v listini iz leta 1208 kot prvo navedena priča zapisan grof Viljem IV. Vovbrški, pa se je Hans Pirchegger spraševal, ali ni bila kar Vovbržanka (Pirchegger 1951/1, 175, v op. 49). Za Ota iz Kremsa gl.: Freed 1995, 189.

²³ Puzel 1719, 21-23; Grebenc 1973, št. 24, 28, 32, 33.

²⁴ UBSt 2, št. 245. Wambrechtsamer 1932, 69-70.

²⁵ UBSt 2, št. 98.

Planini. Seveda ne iz sebičnosti, pač pa zaradi želje, da tako dolgo pričakovani sin²⁶ kot edini legitimni dedič imena in grba nadaljuje planinski rod in prepreči Ptujskim prevzem večine njegovih gospostev. Ulrikova ločena posest ni pomenila, da je bilo planinsko gospostvo realno razdeljeno na pol, saj je bilo vseskozi pravno enoten fevd. Ortolf je po preselitvi na Planino ohranil tudi nekaj posesti v Lungavu okoli gradu Katsch, ki jo je po njegovi smrti obdržal le Ulrik, ne pa starejša hči. Šlo je za krške fevde in odvetništvo nad posestvi salzburškega kapitlja v Lungavu.²⁷ Grb na edinem Ulrikovem ohranjenem pečatu na listini iz leta 1234²⁸ je pomenil, da je Ulrik zaradi navezanosti na uglednejše materine sorodnike Trušenjske, ki so se po očetovi smrti najbrž uveljavili kot njegovi varuhi pred Ptujskimi, prevzel njihov oz. materin grb. Kognatska izbira grba ni bila posebnost – bila je odraz uterinske filiacije oz. pripadnosti pozno rojenega sina materinemu sorodstvu in statusu. Kakšen pa je bil Ortolfov grb, ni znano, saj ni pečatil nobene znane listine.

Ulrik je po Ortolfovi smrti po letu 1227 sam prevzel planinsko gospostvo. Na Podsredi je imela dosmrtno pravico mati. Vendar to še ni bilo odločilno, saj je Ulrik po določilu iz dedovanjskega sporazuma iz leta 1213 lahko računal tudi na ta fevd. Pred letom 1239 se je poročil z Adelhajdo, hčerko Hartnida I. Ptujskega in obenem nečakinjo sestre Herade. Jasno je, da so si želeli Ptujski, ki so spoznali, da Friderik IV. in Herada ne bosta imela drugih otrok kot Geburge II., zagotoviti dedovanje tudi na Planini in so mu zato za ženo vsilili svojo članico. Leta 1239 je cesar Friderik II. kar na prošnjo Hartnida Ptujskega podelil njegovo hčerko Adelhajdo, čeprav je že bila Ulrikova žena, kot državno ministerialko salzburški nadškofiji.²⁹ Kakšen smisel je imelo vmešavanje tasta? Če zanemarimo morebitno Ulrikovo nezmožnost, bolehanje ipd., tiči eden od razlogov v tem, da je bila Planina krški fevd, Ulrik pa je bil salzburški ministerial. Hartnid Ptujski je želel hčerki zagotoviti, da bi formalno postala salzburška ministerialka, čeprav se je Hartnid tedaj že otresal salzburških ministerialnih vezi, ki Ptujskim de iure niso zagotavljale dviga nad sloj pripadnikov salzburške (uradniške) ministerialitete, ter med najvišje štajerske deželne »gospode«. Hartnid je računal na koristi od nadškofa, zlasti potrditev dela hollenburške dediščine (gospostvo Vurberk), saj je gospodom Hollenburgom že grozilo izumrtje (dejansko 1246). Adelhajdina mati je bila namreč svobodna gospa Hollenburška, zato je njen status določal tudi hčerko. O svobodnih gospodih pa je lahko odločal le deželni knez. Ker pa je bil vojvoda Friderik v sporu s cesarjem, je ta na Štajerskem prevzemal njegove pristojnosti, poleg tega pa je bilo salzburško ministerialno pravo ugodnejše od babenberškega.³⁰ Adelhajda bi torej imela šele kot salzburška ministerialka pravico do dedovanja Ulrikovega odvetništva nad posestjo salzburškega kapitlja v Lungavu in obenem Planine. Cesarjevo odločanje v tem dejanju je bilo obenem rezultat kraljeve potrditve subsidiarnosti v temporalijah krške škofije Salzburgu iz leta 1213 in 1214, ko je npr. tudi krškim ministerialom podelil pravo državnih ministerialov. Iz njihove ministerialne prisega zvestobe krškemu škofu proti vsem, razen proti kralju oz. cesarju, pa je izvzel še salzburškega nadškofa.³¹ To je pomenilo, da

²⁶ Leta 1221 sta bila v listini nadškofa Eberharda na manj uglednih pozicijah omenjena tudi *Rudigerus et Wlricus de Cetse ministeriales* (MDC 4/1, št. 1832). Obe osebi sta tam omenjeni prvič in zadnjič. V kakšnem odnosu sta bila, ni jasno, najbrž pa sta bila brata. Teга Ulrika ne gre enačiti z Ulrikom Planinskim, čeprav je bil morda celo njegov sorodnik. Ker leta 1213 Ortolf še ni imel sina, je neverjetno, da bi manj kot desetleten deček pričal pri nekem pravnem dejanju. Pa tudi pozicija med pričami prej kaže na nižja viteza s Katscha.

²⁷ SUB 3, št. 969. Klebel 1960, 153.

²⁸ MDC 2, št. 545.

²⁹ SUB 3, št. 943.

³⁰ Dopsch 1971/2, 26–27. Nasploh je konec 30. in v začetku 40. let 13. stoletju najbrž zaradi obnove pravic različnih cerkvenih gospodov po obdobju samovoljnih dejanj vojvode Friderika in cesarjevega posega leta 1236 precej otrok (formalnih) ministerialov prišlo s posebnimi pravnimi akti pod te gospode (npr. MDC 2, št. 559). Marca 1239 je namreč cesar Friderik potrdil salzburškemu nadškofu, regensburškemu in passavskemu škofu vse stare pravice v Avstriji, na Štajerskem, Koroškem in Bavarskem. Obljubil jim je tudi pomoč pri odpravi vseh uzurpacij v njihovo škodo (MDC 4/1, št. 2173).

so morali biti krški ministeriali zvesti pravzaprav dvema (cerkvenima) gospodoma. Ta privilegija sta veljala do leta 1232, ko ju je nadomestil dokončni sporazum med krškim škofom in salzburškim nadškofom, s katerim so slednjemu potrdili prevlado, določilo o prisegi ministerialov pa je tudi ostalo.³² Zaradi obeh cesarjevih privilegijev je zdaj bolj jasno, zakaj je leta 1213 salzburški nadškof Eberhard II. nadzoroval Ortolfovo predajo *krškega fevda* Podsrede Geburgi in prisostvoval Heradini poroki: s cesarjevo pomočjo je dejansko dobil pravico vmešavanja v krške regalije oz. ministerialne poroke in posledično tudi v fevdne zadeve. Podobno je veljalo tudi za dogodek iz leta 1239, ki je bil posledica zakona hčerke svobodne gospe in salzburškega ministeriala s krškim ministerialom. Drug velik razlog pa je bilo zaokroževanje salzburškega gospodstva v Lungavu s podporo cesarja. Številno visoko plemstvo, ki je imelo tam posesti, je to razumelo kot grožjo lastnim pravicam. Ker so tudi Ptujski posedovali dedno posest in fevde v Lungavu, je bilo potrebno z Adelhajdino predajo in cesarjevim posredništvom še enkrat podkrepiti staro salzburško-ptujsko ministerialno zvezo; podobno je leta 1242 storil Henrik II. Svibenski s svojo hčerko Matildo. Hartnidova pričakovanja v Lungavu pa so se kljub nadškofovi podpori izjalovila. Po Ulrikovi smrti leta 1241 nadškof Eberhard odvetništva v Lungau ni več mogel podeliti po svoji volji (Ptujskim), ker si je pravico pridržal stolni kapitelj.³³ V listini je pokojnega Ulrika imenoval za »svojega ministeriala«, kar je izhajalo iz že omenjenega salzburškega fevdnega gospodovanja nad Katschi in Planinskimi. Nadškof pa se ni odpovedal oblasti nad Ptujskimi: oktobra 1246 se je moral Hartnid odpovedati alodialni posesti v Lungavu in obljubiti nadškofu Eberhardu, da se bo njegov sin Friderik V. v nekaj mesecih poročil s salzburško ministerialko oz. bo to storil kak drug sin.³⁴ Vendar do poroke ni prišlo, saj je že decembra istega leta nadškof umrl, Hartnidova družina pa je ohranila pridobljeno svobodo; obenem je ostala tudi brez dejanskega gospodarja, kajti Babenberžani so ravno tedaj izumrli.

Po smrti Ulrika Planinskega je kazalo, da so Ptujski uresničili projekt Planina-Podsreda. Z velikimi pričakovanji pa je tako, da se najraje začno podirati, ko so načrti dokončno izdelani. Adelhajda je postala leta 1241 dedinja Planine, a je umrla kmalu po letu 1246. S tem je njena dedna pravica pripadla najbližji Ulrikovi sorodnici, Adelhajdini ujni in Ulrikovi sestri Heradi. Ta je imela z Adelhajdinim stricem Friderikom IV. Ptujskim le še hčerko Geburgo II., drugi otroci so umrli že prej. Ker je bila Herada leta 1241 že pokojna,³⁵ sta postala dediča obeh gospostev Geburga in namesto Adelhajde po letu 1246 oče Hartnid. Ptujčan, ki je edini imel sinove in zato veljal za nadaljevalca rodbine, pa je naletel na objektivno in subjektivno oviro, ki ju sredi 13. stoletja štajersko plemstvo ni več moglo obiti. Po štajerskem deželnem pravu sta bila Friderik IV. in Geburga II. in ne Hartnid I. dediča po ženi oz. materi, pa tudi po stricu Ulriku, ki ni zapustil otrok, nad katerimi bi Hartnid uveljavljal varuštvo in nadzor nad Planino. To je bila objektivna ovira. Kot subjektivna ovira se je leta 1244 pojavil podjetni Henrik III. Svibenski, ki se je poročil z mlado Geburgo. S tem se je dedna upravičenosti za obe gospostvi razširila tudi na Henrika oz. na njune pričakovane otroke. Toda tako kot nekoč Friderik IV. Ptujski tudi Henrik ni mogel upravljati ne Planine ne Podsrede sam vsaj do Geburgine smrti, šele nato bi bil do dediščine upravičen skupaj z otroki.

³¹ MDC 1, št. 442, 445. Gl. Obersteiner 1969, 77, 88-91; Oberhammer 1973, 45-48; Geschichte Salzburgs 1, 321-325.

³² MDC 1, št. 538. Obersteiner 1969, 89-90.

³³ SUB 3, št. 969.

³⁴ UBSt 3, št. 370.

³⁵ Leta 1241 je Friderik IV. Ptujski v blagor pokojne Herade poklonil stiškemu samostanu v dar nek salzburški fevd. Nadškof mu je to sicer dovolil, vendar z dostavkom, da gre le začasno predajo. Namesto fevda naj kasneje podeli samostanu enakovredno posest oz. dohodke iz posesti pokojne žene, ki jo je imela v Štatenberku (UBSt 2, št. 395).

Zdi se, da so bila Henrikova pričakovanja usmerjena še dlje od dote – k novi strategiji rodbine Svibenskih, ki jo je domislil po prelomnih dogodkih in spremembah med štajerskim plemstvom in poskusno uresničil že po letu 1242 s prijateljevanjem z goriškimi in vovbrškimi grofi ter nadškofom Eberhardom. Če pustimo ob strani te domneve, se moramo vprašati, kako si je Henrik predstavljal poroko z Geburgo v materialnem ter družbenem oz. socialnem smislu. Brez dvoma je šlo pri izvajanju poročnih strategij za bolj ali manj prikrito nasilje, celo pri tistih porokah, o katerih so se dogovorili. Z današnjega stališča je takšno odločanje o življenjski usodi drugega, odvisnega človeka nasilje, s tedanjega ne, čeprav je v neki drugi situaciji romaneskni junak Parzifal pesnika Wolframa von Eschenbacha ugotavljal, da je 'sorodstvo gonilo greha, mi pa moramo nositi njegovo breme'.³⁶ »Rod« se je v 12. stoletju partikulariziral v samostojne rodbine, celo ožje družine, ki so se dopolnjevale v bolj ali manj dejavnejšo skupino (rod) še živečih potomcev istega očeta in matere v vsaki generaciji znova. Je pa še vedno ostajal močan kognativizem, ki je vplival na vse dejavnosti rodbine.³⁷ Tudi nekateri viteški romani iz 12. in 13. stoletja so poudarjali zelo oddaljene kognatske povezave glavnih junakov, npr. Parzifal Wolframa von Eschenbacha iz časa po letu 1200.

Tudi poroka s sorodnico ni bila med svobodnim plemstvom in visokimi ministeriali vsaj od 10. stoletja nič zelo spornega. Gospodje so morali krmariti med endogamijo, ki so jo zahtevali njihovi gospodje, in kanonskim pravom, ki je predpisovalo eksogamijo in izogibanje pretesnim sorodniškim vezem med statusno maloštevilnimi potencialnimi partnerji. Z drugimi besedami, Cerkev je tabuizirala poroke med sorodniki, ne le krvnimi. V 12. in 13. stoletju je končno prišlo do kompromisa. Na 4. lateranskem koncilu leta 1215 je bil uradno prepovedan zakon med sorodniki znotraj četrte stopnje (po germanskem-kanonskem štetju), prej pa se je prepoved raztezala kar na sedem stopenj. Podobno je prepovedovalo tudi Švabsko zrcalo. Določil o preprečevanju krvoskrunstva še dolgo ni bilo mogoče ignorirati in se jim je vsaj višje plemstvo s prakticiranjem eksogamnih porok s sorodstveno oddaljenim plemstvom spretno izogibalo.³⁸ Zlasti za manj odmevne poroke nižjih ministerialov pa je upoštevanje prepovedi same po sebi bolj vprašljivo in zaradi neznanega izvora žena težje preverljivo.³⁹ Konec koncev pa je tudi za njih čista eksogamija označevala

³⁶ Parzival, str. 239 (verz 465,5). Gl. Bumke 1996, 173.

³⁷ Barthélemy 1990, 97 sl.

³⁸ Gl. Bouchard 1981, 268; Duby 1987/1, 122 sl., 146; Bumke 1990, 545-546; Durkheim 1992, 78 sl.; Heinemann 1992, 216-227; Freed 1995, 81 sl. Kanon 50 IV. Lateranskega koncila iz leta 1215 je prepovedoval le še zakonske zveze med sorodniki druge in tretje stopnje. I. in II. Lateranski koncil pa sta v kanonu 5 oz. 17 leta 1123 in 1139 zgolj na splošno prepovedovala poroko med krvnimi sorodniki, ne da bi natančneje opredelila meje prepovedanega. Formalno je še celotno 12. stoletje veljala prepoved porok znotraj sedme sorodstvene stopnje (Freisen 1893, 371 sl.; geslo Ehe, Recht R. Weiganda v LexM 3, 1623-1624). Kako občutljivo je bilo kleriško računanje sorodstvenih stopenj, priča primer iz Vita Adalberonis II. Mettensis episcopi iz leta 1003: na neki škofovski sinodi, ki se je je udeležil rimski kralj Henrik II., so škofje poudarili protizakonitost zakonskih zvez med sorodniki. Škof Adalbero je navedel, da je karantanski vojvoda Oto, oče navzočega vojvoda Konrada, sin Liutgarde, hčere cesarja Ota I. Otova sestra Gerberga pa je dala svojo hčer burgundskemu kralju Konradu, čigar hči Gerberga je bila mati Matilde, žene vojvode Konrada. Po škofovem računu je šlo za drugi red, ker se brat (Oto) in sestra (Gerberga) pri štetju nista upoštevala. Nastalo je veliko razburjenje (ni jasno, ali zaradi ugotovitve sorodstva ali nestrinjanja z njo). Razburjeni vojvoda Konrad je želel kar z orožjem obračunati s škofom, ki je zgolj povedal resnico (GZS 3, št. 12). V resnici sta bila zakonca bratranec in sestrična v osmi stopnji po rimskem računu oz. v četrthi stopnji po germansko-kanonskem računu (Goody 1989, 153). Kljub temu pa zakon ni bil razveljavljen. Družine so teorijo izigravale na različne načine ali pa se sploh niso ozirale nanjo; o tem: Freisen 1893, 406 sl.; Barthélemy 1990, 126-129; Freed 1995, 82 sl.

³⁹ Leta 1265 je ministerial Henrik iz Straßburga s pomočjo številnih prič (prijateljev) od svojega gospoda krškega škofa preko delegiranih razsodnikov (klerikov) dosegel ločitev od žene Matilde. Še prej ji je seveda pobral večino njenega premoženja. Matilda je bila v prvem zakonu poročena z Eberhardom, ki naj bi imel istega prednika kot Henrik. Čeprav ni šlo za krvno sorodstvo, je bila po pojmovanju sorodstvenih stopenj njuna vez moralno dvomljiva, še posebej, ker je šlo za sorodstvo, ki je bilo višje od četrte stopnje (MC 2, št. 674; gl. Freed 1995, 84-86).

tudi večjo svobodo. Kljub temu in zaradi domnevnega upoštevanja načela uterinske filiacije je med njimi prihajalo celo do povsem nevzdržnih in neformalnih zvez med očeti in hčerami, čeprav se je takšna incestna zveza tudi v romanih obravnavala kot zločin in nevzdržno stanje.⁴⁰ Nekateri literarni junaki so sploh izhajali iz t. i. »nenormalnih zvez« in zato že v genih nosili romaneskni zaplet. Razumevanje še primernih porok je bilo v praksi celo bolj liberalno kot danes: ne glede na stroge prepovedi, celo botrstvo je bila lahko ovira, je zlasti visoko plemstvo lahko prišlo do (naknadne) dispense (odpusta) zaradi pretesnega sorodstva.⁴¹ Cerkev za kršilce ni predvidevala posebnih kazni, le zakon bi moral biti razveljavljen. Priti do razveljavitve pa je bilo težko, saj so bili v postopku razveljavljanja krvoskruskega zakona potrebni stvarni dokazi, ne le izjave zainteresiranih strank. Henrik in Geburga sta bila glede na skupni trušenjski izvor bratranec in sestrična četrte stopnje (v isti generaciji) po germanskem štetju oz. v 8. stopnji po rimskem. To pa od leta 1215 ni bila zveza, ki bi jo bilo potrebno razveljaviti, celo dispensa ni bila nujno potrebna.⁴² Je pa bila ta poroka še ena med mnogimi, do katerih je prihajalo med gospodi le zaradi pretenzij dedovanja, in se ni veliko ozirala na moralo in kanonska pravila. Obenem je Henrikova izbira neveste potrdila hipotezo, da je skozi več zaporednih generacij kljub omejitvam in zvečine zaradi dedovanjskih pretenzij prihajalo do porok med sorodstveno in socialno dotlej že povezanim plemstvom. V našem primeru tudi, ker je simbolna povezanost prvotnega trušenjskega klana v kognatski veji med drugotnim klanstvom že v dveh ali treh generacijah usahnila in je tako že nastal nov »rod«.⁴³

Razmere v Ulrikovi in Heradini družini, neobstoj sinov oz. otrok v njenih zakonih ter dejstvo, da je Geburga II. edina neposredna dedinja, so bile Henriku znane. Kot dober taktik je pričakoval odpor tasta Friderika IV. in Hartnida I. Ptujskih. Ptujski so bili kljub sijaju formalno še vedno le ministeriali, kar npr. družina Henrikove matere gospodov Vojniških ni bila. Toda osebna nesvoboda je ravno okoli srede 13. stoletja izgubljala pomen pri poročnih zvezah visokega plemstva, že prej pa pri dedovanjskih in fevdnih vprašanjih deželnoknežjih in tudi cerkvenih ministerialov. Ministerialni status je sicer še vplival na sklepanje poročnih zvez ter delitev otrok iz mešanih zakonov, a žHenrik I. Trušenjski se je že leta 1164 poročil z grofico Matildo Lebenavsko, čeprav je kmalu nato, ali pa celo že prej, pristal med štajersko deželnoknežjo ministerialiteto. Ministerialna nesvoboda, ki bi jo lahko Henrik III. Svibenski preklinjal zaradi padca prednikov med otakarske ministeriale, zanj kot visokega ministeriala (gospoda) ni več pomenila ovire. Edino res pomembno vprašanje pri socialnih vezeh višje ministerialitete je postala intenzivnost vmešavanja gospodov, t. j. njihova poročna regulativa,⁴⁵ ter dota in karierni (politični), po drugi strani pa premoženjski (dedovanjski) potenciali svaštva. Proces razpada ministerialnih

⁴⁰ Durkheim 1992, 79-80, 108-109; Freisen 1893, 575 sl. Vitezu Veidlu iz Bresternice se je leta 1300 mdr. očitilo, da je občeval s svakinjo in snaho (GZM II/91). Švabsko zrcalo pa je npr. prepovedovalo le spolni odnos med sinom in materjo oz. mačeho (= očetovo ženo) (MGH Fontes iuris Schwabenspiegel, I. Landrecht, čl. 201m).

⁴¹ Canons of the Councils, Lateran IV 1215, kanon 50; MGH Fontes iuris Schwabenspiegel, čl. 334. Gl. Weigand 1981, 231-233; Buschinger 1985, 109-112; Erdö 1986, 253-256; DUBY 1987/1, 122 sl.; 146; Freed 1995, 81 sl. dispensa: leta 1368 oz. 1369 sta dispenzo zaradi pretesnega sorodstva (četrta stopnja: *in quarto simul consanguinitatis gradu*) s posredovanjem papeža Urbana V. dobila od oglejskega patriarha Markvarda Janž, sin grofa Hermana I. Celjskega, in grofica Margareta Pfannberška (ARS CE 1368 I 13. Rim; ARS CE 1369 III 26. Oglej). Njuno (krvno) sorodstvo pravzaprav ni bilo tesno: le Janžev praprapraded Konrad I. je bil namreč v prvi polovici 13. stoletja poročen z neko Pfannberžanko. Več pa je bilo posrednih (svaških) sorodstev, ki sta jih obe rodbini dotlej imeli z drugim plemstvom, npr. z Ortenburžani, Goriškimi, Wallseeji, Vovbržani, Ptujskimi (gl. Pirchegger 1951/1, genealoški preglednici III Pfannberger in VII Sannegg-Cilli). Te zveze so bile razlog zaprosila za dispenzo.

⁴² Za računanje sorodstva gl. CIC Decr. Grat. II, C. 35 q. 5 c. 1. Goody 1989, 149-162; Barthélemy 1990, 126-129.

⁴³ Durkheim 1992, 81-82; Freed 1995, 81-87; Goody 1989, passim.

omejitev se je pri večini gospodov zvečine končeval v začetku 14. stoletja, ko se je plemstvo pravzaprav delilo le še na grofe ter bogate in revne plemiče različnega, navadno ministerialnega izvora. Henrik je bil pri teh vprašanjih zelo pragmatičen: dota, stvarna in tista v novih zavezništvih, je bila zanj odločilna.

Rodbina Henrikove neveste je bila v materialnem in političnem smislu resnično pomembnejša od vseh dotedanjih svibenskih kognatskih sorodnikov. Celo tako pomembna, da moške Svibenske ni nikdar priznala za primerne može svojih članic, pač pa je k njim pozneje poslala le Geburgo, ženo Huga I. Svibenskega. Začetniki gospodov Ptujskih so prišli na Ptuj že v prvi tretjini 12. stoletja iz koroških ali celo bavarskih posesti salzburške nadškofije in ostali v Podravju kot nominalni gradiščani. Friderik II. se je v 30. letih 12. stoletja poročil z Benedikto, eno od dedinj gospodov iz Drave (na Koroškem) in Machlanda in dobil ogromno posest v današnji Gornji Avstriji, na Koroškem in Gornjem Štajerskem. Prvi Ptujski so postali gospodje velikega ptujskega gospostva in nekaterih deželnoknežjih posesti, ter bili sredi 13. stoletja najbogatejša negrofovskaja rodbina južno od Drave. Okoli leta 1190 so Ptujski prišli do gospostva Kunšperk, fevda krške škofije, kjer so osnovali posebno vejo. Ogrskemu kralju so do začetka 13. stoletja iztrgali območje Velike Nedelje in sredi 13. stoletja prejeli v fevd Borl in Središče.⁴⁶ Friderik IV. Ptujski je bil eden najpomembnejših zaveznikov Babenberžanov in Salzburga. Hartnid I. se je poročil s hčerko Swikerja Hollenburškega in si zagotovil dedovanje na Koroškem in spodnjem Podravju. Kot taki so bili Ptujski v času prve zveze s Svibenskimi pravzaprav samostojni gospodje, pomembnejši od marsikaterih druge svobodne rodbine, npr. od Žovneških in Turjaških.⁴⁷ Interes za povezovanje sta imeli obe rodbini. Ptujski so s povezovanjem s Henrikom računali na zavezništvo savinjskih plemičev pri njihovem obvladovanju zgornje Savinjske doline (Kacenštajn, Hekenberk itd.). Henrik Svibenski je vedel, da ob primerni politiki v zvezi s skoraj neodvisnimi Ptujskimi ne more izgubiti ničesar, pridobi pa od njih in salzburškega nadškofa precej, čeprav bi bili njegovi otroci s poroko lahko v nevarnosti, da pridejo pod formalni nadškofov nadzor. Računal je, da bo s poroko prišel v neposredno svaštvo z eno najbolj vplivnih rodbin znotraj elitnega kluba štajerskih gospodov. Tam njegov oče še ni imel stalnega mesta. To je bilo zrelo razmišljanje slavohlepnega moža, ne pa mladega zaletavega idealista, ki mu je senca prve žene že presedala. Njegovi načrti so se izkazali za dobre, saj se vse do konca 13. stoletja geografsko oddaljeni salzburški nadškofje niso vmešavali v zadeve njegove rodbine, ki je tako ostajala samostojna. Vseeno pa je bila pri kranjskih Svibenskih do srede 13. stoletja stalnica zavezništvo Salzburgu. To pa je bilo včasih bolj, drugič manj izrazito.

Kaj je Henrik leta 1244 pridobil? Friderik IV. je hčeri Geburgi izročil lepo doto. Poleg polovičnega dedovanja na Heradini Podsredi, svojih obširnih salzburških fevdov v spodnjem Podravju z deležem na Ptujju vred. Henrik je dobil tudi oprijemljivo možnost, da prevzame Planino. Z ozirom na lego njegovega matičnega gospostva pa sta bila še pomembnejša gradova in gospostvi Štatenberk južno od Trebelnega ter morda celo Smlednik. Štatenberk je Svibenskim omogočal povezavo z njihovimi freisinškimi fevdi na Dolenjskem. Iz nekaterih omemb in posestnih pravic je razvidna usoda tega gospostva. V potrdilni listini patriarha Bertolda za samostan v Stični iz leta 1250 se je takoj za že omenjenimi darovnicami Svibenskih omenjala *Gerburgis de*

⁴⁴ Freed 1995, 103 (genealoška preglednica Ptujskih).

⁴⁵ Prav tam, 67 sl.

⁴⁶ Kos 1994/1, 93-94; Pirchegger 1951/2, 3 sl.; Klebel 1960, 152 sl.

⁴⁷ Pirchegger 1951/2; Oberhammer 1973, 44.

Stettenberg in njene štiri darovane kmetije, menda v Vidmu pri Veliki Loki zahodno od Trebnjega ali ob izviru Krke.⁴⁸ Do srede 13. stoletja sta se na Kranjskem v virih omenjali le dve dejavni Geburgi. Prva je bila žena Ortolfa Planinskega. Druga je bila Henrikova žena, vnukinja Geburge Planinske. Prav njegovo Geburgo so imeli stiški menihi in patriarh Bertold za Štatenberžanko. V tej listini je bila imenovana po gradu, ki ga je Frideriku IV. Ptujskemu prinesla za doto ali celo dediščino že mati Herada Planinska. Zna biti, da je Geburga II. na njem stalno živela še pred poroko ali/in tudi po njej. Ženino ločeno življenje na svojem ne pa moževem gradu ni bilo nič nenavadnega, še posebej, če je bil mož pogosto odsoten od doma, kjer se je drenjala njegova širša družina (bratje z družinami in sestre). Svibenski grad pa je bil sredi 13. stoletja že pretesen za vse Svibenske in služinčad. Identifikacijo Geburge Štatenberške s Henrikovo ženo potrjuje še ena listina iz leta 1250, s katero je skesani Henrik predal kostanjeviškemu samostanu manjšo posest, ki je sodila k Štatenberku in je bila izrecno ženina last. Ženi je dal za odškodnino svojo vas Jezero vzhodno od Trebnjega, še en ostanek materine ali očetove dediščine.⁴⁹

Po štatenberškem gradu se za »gospo Geburgo« ni več nihče imenoval. Verjetno je bil naseljen z gradiščani in svibenskimi nižjimi vitezi. Nastanek kastelnega gradu nad vasjo s pomenljivim imenom Podturn (izgled gradu je bil očitno dolgo enostaven, stolpast ter v nasprotju s pomenom samega imena – »trden«, celo »udoben« ipd.) ob potoku Radulja južno od Trebelnega je sodil še v konec 12. stoletja, čeprav je bil tam že v 3. in 4. stoletju romanski refugij.⁵⁰ S svojo pozicijo je pomenil nadzorno točko nad cesto, ki je povezovala Mokronog s freisinško posestjo okoli Šmarjete in Škocjana. Najbrž je imel za Svibenske vlogo lovskega gradiča in nadzorne postojanke nad obvozno cesto med Trebelnim, Šmarjeto in Gutenwerdom v dolini Radulje.⁵¹ Svibenski so posedovali Štatenberk do srede 14. stoletja, ko so imeli grajske deleže potomci Henrika III. oz. veja sina Henrika IV., ki je ostal na Svibnem in veja vnuka Ota. V 40. letih je štatenberške deleže (šlo je za četrtine) združevala planinska veja.⁵² Leta 1333 se je omenjala navidezna odvisnost gradu od grofov Ortenburških. Grofa Herman in Majnhard sta bila v zgodnjih 30. letih 14. stoletja kranjska deželna glavarja, v katerih delokrog je sodil tudi nadzor cerkvenih odvetništev. Odvetništvo nad freisinško cerkvijo na Kranjskem so po izumrtju Spanheimov, ki so ga imeli že od okoli leta 1160 dalje, kot nominalni kranjski gospodje konec 13. stoletja dobili Habsburžani, medtem ko je bil sam Štatenberk prvotno freisinški fevd v rokah starih Planinskih. Njihovo matično gospostvo Katsch je bilo od leta 1007 namreč last freisinške škofije. Sami so bili v 12. stoletju tudi freisinški vazali, odvetništvo pa je ok. leta 1180 imel Henrik II. Pris. Ernest Klebel je celo domneval, da je bila žena prvega znanega Katscha Udalschalka (ok. 1130) sestra bratov s Puchsa. Glede na najbližje sosedstvo obeh gradov to ne bi bilo nemogoče. Prvi Planinski, Ortolf, pa naj bi bil njun vnuk.⁵³ Očitno so vazalne, morda celo sorodstvene povezave botrovale ne le selitvi nekaterih Katschev na Planino, pač pa tudi fevdni podelitvi štatenberške

⁴⁸ Puzel 1719, 24 (= URBKr 2, št. 170 = Grebenc 1973, št. 34/26).

⁴⁹ URBKr 2, št. 168. Mlinarič 1972, 46. Valvasor je domneval, da je šlo za samostojen rod, Geburga pa naj bi bila žena leta 1220 imenovanega Viljema Štatenberškega. Za njo naj bi imel grad sin Rupert. Zadnji tega rodu naj bi bil neki Wild (sic!), ki naj bi junaško utonil leta 1291 v bitki v okviru upora štajerskega plemstva proti vojvodi Albrehtu. Grad naj bi zatem pripadel deželnemu knezu, ker pa v njem ni nihče živel, je propadel (Valvasor 1689, XI, 554). Valvasor se je ob tej napačni in kar se tiče propadanja pesimistični zgodbi oprl na dva (danes izgubljeni) rokopisa, enega iz stiške samostanske knjižnice in drugega iz knjižnice Schrottenthumov.

⁵⁰ Ciglencečki 1987, 95-96; Jakič 1997, 337. Prim navedbe v: Kos 1975, 627.

⁵¹ Kos 1994/1, 40, 135-136, 145-146.

⁵² MDC 9, št. 632; ARS ZL 1338 V 31. Radeče; ARS ZL 1342 X 13. Gl. tudi poglavje Planinski bratranci.

posesti, kjer so imeli pozneje nekaj drobcev tudi Prisi. Vprašanje pa je, ali niso bili prvi freisinški vazali tam celo kar Puchsi. Leta 1277 je kralj Rudolf podelil odvetništvo nad fresinško posestjo grofom Tirolsko-Goriškim, spanheimskim naslednikom na Koroškem. Pozneje so Habsburžani zaradi sporov koroškimi vojvodam oporekali nekatere pravice, saj ti formalno niso bili kranjski deželni gospodje; torej je tudi odvetništvo de iure pripadalo Habsburžanom. Očitno so koroške vojvode, ki so si še leta 1311 lastile odvetništvo nad freisinško posestjo v Marki, odstopile od zahtev.⁵⁴ Zato so Ortenburžani pozneje lahko prejeli in podeljevali Štatenberk kot namestniki imetnika odvetništva nad freisinško posestjo, tj. deželnih knezov Habsburžanov. V drugi polovici 14. stoletja so Planinsko-Svibenski grad in gospostvo Štatenberk izgubili na račun vojvode Rudolfa IV., ki je zasegel mnogo cerkvenih gospostev v svojih deželah, tudi freisinških. Nejasno ostaja, kdaj so stari Planinski Štatenberk izničili kot freisinški fevd, saj Štatenberka natančni popisi freisinških fevdov v 14. in 15. stoletju niso omenjali. Verjetno se je to zgodilo še pred izumrtjem Planinskih leta 1241. Tako je leta 1365, dve leti po izumrtju planinske veje Svibenskih, vojvoda Rudolf suvereno podelil Štatenberk skupaj s Kostanjevico, Novo mesto, Višnjo Goro, Litijo, Šentvid idr. goriškemu grofu Albertu oz. njegovi ženi Katarini Celjski v dosmrtni užitek. Ta posest je mejila na goriško Grofijo v Slovenski marki in Metliki, zato je bila za Goriške še toliko bolj pomembna. Goriški so bili s Štatenberkom najmočnejši gospodje med Litijo in Gorjanci. Po smrti grofa Alberta leta 1374 je vse skupaj še vedno posedovala Katarina, ki ji je dedič goriških posesti na Dolenjskem, deželni knez vojvoda Leopold III., leta 1386 dovolil, da je vse skupaj zastavila grofom

Pogled na vas St. Michael v Lungavu z juga. Priško-svibenski grad je stal na mestu cerkvice tik po gozdno mejo (foto: Dušan Kos)

⁵³ Zahn 31, št. 55, 111. Klebel 1960, 166.

⁵⁴ URBKr 1, št. 121; Zahn 31, št. 323. V popisu posesti koroških vojvod iz leta 1311: *Auch ist mein herre von Chernden vogt vnd hat daz gerichte vber allez daz gu't ovf der March daz zu dem gotshovs gehört von Freisingen* (Dopsch 1901/1, 461-462). Gl. še Hauptmann 1929, 462. Za ortenburško glavarstvo gl. v: Kos 1995, 231 (op. 35).

Ortenburškim. Za njimi so to posest po letu 1420 dedovali Celjski, po letu 1456 pa Habsburžani, ki so Štatenberk zastavljali in še pred letom 1500 tudi prodali brez slabe vesti do freisinške škofije. Gradič je bil že v Valvasorjevem času popolnoma porušen, tako da se je moral polihistor v »Slavi« opravičiti bralcem, ker ni natisnil njegove podobe.⁵⁵

Henrik III. Svibenski je dal Geburgi za jutrnjo alodialni grad in gospostvo St. Michael v Lungavu, saj ji jedrne posesti okoli Svibnega ni želel in ni smel odtujiti. Očitno je St. Michael kot najstarejši sin imel le on, ali pa je brate in sestre odškodoval z drugo posestjo. Jutrna, ki so jo prvotno predali možje zjutraj po poročni noči, je imela simbolni pomen pri spremembi žene iz konkubine v »hišno gospo« oz. gospodarico. Proti koncu srednjega veka je značaj jutrne vedno bolj postajal antipod višini prejemkov ženinih sorodnikov, saj je bilo potrebno utrditi enakovredno obdarovanje. Poznosrednjeveško zaženo je bilo nasledek »dote«, ki jo je v nasprotju z rimskimi pravnimi normami dal ob poroki mož ženi. Na začetku še vedno posredno preko njenih sorodnikov, kasneje pa neposredno njej. Zgodilo se je, da je bila jutrna celo edini možev izdatek. Nasprotno je imela npr. slovanska jutrna širši pomen, saj je zajemala ne le moževa darila ženi, marveč tudi darila drugih sorodnikov. Pod vplivom recipiranega rimskega prava se je tudi pri nižjih slojih termin »jutrna« širil na vse poročne prejemke.⁵⁶ Poročni izdatki so predstavljali hude obremenitve proračuna, kar je prisililo tudi višje plemiške sloje v zadolževanje. Ker dajalcu ni bilo v interesu odtujiti zemljiške posesti, s tem pa zmanjšati gospodarsko zmogljivost, zlasti jutrne pogosto določali v denarju. Vendar pa je zaradi kroničnega pomanjkanja denarja največkrat mož zastavil nepremičnine z določilom, da naj žena prejema dohodke do končnega izplačila denarja. Glede na to, da največkrat ni prišlo do poravnave dolga, je vsota pravzaprav pomenila merilo, koliko posesti se prepušča partnerju brez upa, da bo prišlo do izplačila v denarju.⁵⁷ Lungau je bil za Henrika daleč in zunaj njegove vizije širitve na Kranjskem in spodnjem Štajerskem. K temu ga je nagovarjalo tudi ptujsko svaštvo, ki je želelo s St. Michaelom razširiti svojo tamkajšnjo posest. In ker je bila jutrna manjša od dote, predvsem pa od Henrikovih pričakovanj po dedovanju na Savinjskem, je Hartnid Ptujski za Planino zahteval ustrezno povračilo. Jutrna v Lungavu bi namreč ob normalnem razpletu v družini zakoncev tako ali tako ostala Henrikovim otrokom. Zato se je moral Henrik septembra 1244 v Mariboru s soglasjem tasta, varuha Geburginih materialnih pravic, in mlade soproge (njena je jutrna formalno bila) odpovedati posesti v Lungavu ter jo izročiti Hartnidu.⁵⁸ Zakaj njemu? Hartnid se je s tem očitno odpovedal dedovanju po hčeri Adelhajdi na Planini. Obenem je Henrik dokončno in skoraj v celoti izgubil gornještajersko dedno posest, ki so jo imeli Svibenski kot sorodniki Puchsov. Henrikovi vnuki so tam pozneje še imeli nekaj drobcev, ki pa so morda izhajali kar iz posesti Katschev-Planinskih. Henrikova poroka in njene posledice so pomenile dokončen prelom v rodbinski posestni strategiji, ki se je odtlej usmerila predvsem na širšo okolico Svibnega, Slovenske marke in Kranjske.

⁵⁵ Valvasor 1689, XI, 554; MDC 9, št. 632. Štih 1999/1, 134-135; Smole 1982, 493. Golia 1972, 62.

⁵⁶ Kot primer gospodove garancije navedem lahko obljubo oglejskega patriarha Bertolda iz leta 1225, da bo varoval doto žene svojega ministeriala Henrika iz Slovenj Gradca, ki je bila ministerialka krške škofije (MDC 1, št. 500). Gl. Schwob 1982, 163; Th. Mayer-Maly v HRG 3, 678-679, 681-682; Brauneder 1986, 582; Vilfan 1961, 254-256.

⁵⁷ Rudolf Liechtensteinski je leta 1358 namenil hčerki Katarini, poročeni Viltuški, 600 funtov dunajskih denaričev in namesto njih nakazal zetu Henriku 60 funtov imenja (ARS ZL 1358 IX 26.). Nikolaj Posch je nakazal leta 1360 ženi Doroteji za 50 mark imenja dohodke od posesti okoli Begunj (ARS ZL 1360 IX 12.). Gl. Schwob 1982, 163; Mayer-Maly 1969, 393-394.

⁵⁸ SUB 3, št. 1054. Mlinar 1930, 11; Klebel 1960, 152-153; Hebenstreit 1972, I/II, 4-5.

S Henrikovo in Geburgino poroko, izmenjavo poročnih daril in predajo posesti v Lungavu se urejanje ptujsko-svibenskih razmerij še ni končalo. Edina dediča po Heradi in Alhajdi Planinski sta ostala Friderik IV. Ptujski (Geburgin oče) in Henrik (Heradin zet in v imenu žene Geburge II.).⁵⁹ Soupravljanje obeh gospostev je bilo mogoče le na kratek rok, česar se je zavedal krški škof Ulrik I., ki jima še ni formalno podelil obeh gospostev. V njunem imenu je Planino upravljal gradiščan, leta 1244 Henrik »Bavarec s Planine«.⁶⁰ Nato se je Henrik, opogumljen s Hartnidovim poplačilom zahtev do Planine, namenil odločneje razčistiti odnose vsaj na tem gradu, kjer Friderik po njegovem ni imel nič iskati. Zato sta Henrik in Geburga že leta 1250 poslovala na planinskem gradu v prisotnosti tamošnjih vitezov in brez navzočih Ptujskih.⁶¹ Po sporu, ki je očitno izhajal iz Friderikovega prepričanja, da mora on dedovati po ženi in nečakinji Alhajdi, sta se le domenila za skupno upravo Planine in Podsrede. Hkrati pa sta se zapletla v fajdo s krškim škofom Ulrikom in njegovim ministerialom Nikolajem z Lemberga, ki je Henrika celo ujel. Končno jima je avgusta 1251 le uspel dogovor s škofom: dosegla sta skupno podelitev obeh gradov v fevd. Za to sta se morala odpovedati maščevanju Nikolaju, škofu pa dati odškodnino – vsak po 20 mark od dohodkov gospostev Štatenberk in Smlednik (Henrik) in od posesti v Poljčanah (Friderik), a sta jih takoj prejela nazaj v fevd.⁶² Brez škofovega vmešavanja sta nato planinsko-podsreško dediščino začasno razdelila: Planino je obvladoval le Henrik, Podsredo pa Friderik. Ker pa je Friderik IV. leta 1260 umrl, za njim razen Geburge ni ostal noben drug dedič, Henrik pa je bil zvest štajerskem deželnemu knezu kralju Přemyslu Otokarju II., je Henrik končno prevzel celotno podsreško-planinsko posest in postal največji gospod na Savinjskem. Leta 1264 mu je že bilo povsem zvesto podrejeno uradništvo obeh gospostev: »gradiščan« Tomaž, »prokurator« Henrik, »uradnik« (*officialis*) Lienhard, »sentenciaris« Rade in neki Henrik Hesse.⁶³ Namesto pokojnega Friderika pa se je za Podsredo sedaj potegovala grofica (Ana) Žovneško-Lemberška (roj. Šternberška). Anina zahteva po Podsredi ni slonela na neposrednem sorodstvu z Geburgo I. in Herado, pač pa morda zgolj na njenem svaštvu s Hartnidom. Ana je bila namreč (od leta 1265) vdova po Ulriku I. Žovneškem. Njena svaka Gebhard III. in Leopold III. se nista mešala v ptujsko-svibenski spor. Ker pa je bila njena svakinja Sofija žena Hartnidovega sina Friderika V., se je imela očitno za sodedinjo. Njena dedovanjska stopnja je bila po štajerskem pravu, na katerega se je skliceval deželni glavar olomouški škof Bruno, nižja od Henrikove. Zato je leta 1265 škof Bruno na deželnem sodišču v Mariboru v prisotnosti salzburškega nadškofa, krškega škofa in Friderika V. Ptujskega odločil v korist Otokarjevega zaveznika Henrika, grofica Ana pa je ostala praznih rok.⁶⁴

Tako je bilo obema gradovoma usojeno, da sta kmalu postala sedeža kratkotrajnih, a mogočnih vej Svibenskih.⁶⁵ Že imeni Henrikovih sinov Henrika IV. in Friderika I. iz zakona z Geburgo sta nakazovali oblikovanje posebnih svibenskih vej: eden je nosil tradicionalno svibensko ime (Henrik), drugi pa ptujsko ime (Friderik). Naslonitev na ptujsko izročilo in tudi grb (t. i. Feh = heraldično krzno) pri podsreški veji nista bili malenkost. Šlo je za jasen vpliv uterinske filiacije, ki pa je v naslednjih generacijah

⁵⁹ Mlinar 1930, 11; Kos 1994/1, 90, 92.

⁶⁰ SUB 3, št. 1054.

⁶¹ URBKr 2, št. 168.

⁶² MDC 2, št. 600. Krones 1883, 75-78; Mlinar 1930, 11-12; Wambrechtsamer 1932, 70-71; Orožen 1963, 236, 246; Koropec 1979, 205.

⁶³ URBKr 2, št. 331.

⁶⁴ UBSt 4, št. 179. Orožen 1963, 237. Franz Krones je domneval, da je Ana izhajala iz rodu Svibenskih (Krones 1900, 40-41).

med plemstvom že zamrl. Povrh tega je Geburga po očetu Frideriku IV. podedovala celo del posesti in gradu v Ptuju, kar vse je sin Friderik I. Svibensko-Podsreški leta 1274 prodal nazaj ptujskim stricem in bratrancem, potem ko se je salzburški nadškof odločil, da ima na Ptuju raje samo gospode Ptujске – čeprav težavnega značaja – kot pa Henrika Svibenskega in njegovo še bolj nepredvidljivo družino. Svibensko-Podsreški so do izumrtja leta 1332 obdržali obširno posest na Ptujskem polju in v Slovenskih Goricah, predvsem salzburške fevde. Tako je še leta 1285 salzburški nadškof Rudolf naročal Frideriku I. Podsreškemu naj spet pridobi nazaj vse fevde, ki jih je nadškofiji odtujil stric Friderik V. Ptujski.⁶⁶

Zaradi večjega udobja, obsežnejšega zemljiškega gospostva, lažje prehodnih prometnic, ohlapnejših vazalnih in statusnih odnosov do krške škofije in pestrejšega štajerskega družbenega ozračja, se je Henrik lahko odpovedal tudi prevladi na Svibnem, pri čemer si je z manjšim deležem na matičnem gradu in gospostvu zagotovil nadzor nad družinami mlajših bratov Ulrika I., Leopolda I. in Viljema I. Henrikova svibenska veja je znotraj matičnega svibenskega gospostva ohranila del preksavskih posesti ob cesti Loka-Jurklošter ter ministeriale in uradnike starih Planinskih, saj vseh tistih s Svibnega in Dolenjske ni mogel pripeljati s seboj. S Planino in Podsredo pa je utrdil spodnjесavinjsko-kozјansko posestno in prometno »hegemonijo« zduženega svibenskega rodu.

⁶⁵ Starejši genealogi Henriku III. zvečine niso pripisovali začetništva planinske veje. Zaradi nepoznavanja dedovanja Svibenskih po starih Planinskih pa v svoje sheme niso zajeli oseb, ki so se imenovale le »Planinski«. Le Hoheneck je upošteval nekatere člane, ki so še naprej živeli na Svibnem (Henrik III. = IV., Albreht, Henrik IV. = V., Hugo). Toda vsi ti naj bi bili vnuki Leopolda in Genovefe oz. sinovi Ulrika II. in grofice Adelhajde Planinske (sic!). Rudolph Puff, ki je Henrika štel kot IV., mu je pripisal očetovstvo Ota, s katerim pa naj bi se njegova linija končala. Henrika V., Kolona, Huga in Ulrika III. pa je imel za sinove Viljema I. Janko Orožen in Jože Koropec sta planinsko vejo z začetnikom Henrikom III. upoštevala, vendar nista zajela in pravilno razvrstila vseh članov (gl. Genealoške preglednice).

⁶⁶ UBSt 4, št. 509; Kos 1939, 86. Koropec 1979, 205; Koropec 1981, 205; Freed 1995, 114-115.

PROJEKT SMLEDNIK

Za Henrikovo politiko in rodbinsko strategijo je bil ugoden tudi prevzem planinske posesti na Smledniškem in oblikovanje tamošnjega gospostva. Ker se je v njegovi okolici razpletala tudi usoda kranjskega deželnega gospostva, se moramo posvetiti posebej. Najprej zaradi vprašanja izvora planinskega posestništva nad Smlednikom, nato pa zaradi geneze samega gospostva ter problema delitve celotne svibenske posesti med brati. Na mestu starega gradu Smlednik je stala utrdba morda že v rimski dobi, ko naj bi z vrha 515 metrov visokega stožčastega hriba nadzorovala cesti Ljubljana-Kranj (in naprej na Koroško) in Škofja Loka (do Furlanije)-Kamnik (na Štajersko). Visokosrednjeveški grad je bil eden tistih, čigar usoda v 11. in 12. stoletju ni jasna. V določeni meri, ne pa v celoti je bil verjetno povezan s kranjskimi mejnimi grofi in njihovimi namestniki. V začetku 12. stoletja je grof Bertold II. Andeški po poroki s Sofijo, hčerko mejnega grofa Popona Weimar-Orlamünde († 1101) sicer res podedoval precej posesti na Gorenjskem, vprašanje pa je koliko in pod kakšnim pravnim naslovom. Del posesti je tam namreč dobil tudi bogenski grof Bertold s poroko z drugo Poponovo hčerko Liutgardo. Andeški grof Bertold je na Gorenjskem del posesti takoj priženil kot ženino doto, večino pa je do ok. leta 1141 najbrž še vedno obvladoval grof Popo Vovbrški kot namestnik mejnega grofa za Kranjsko. Po Poponovi smrti je najpomembnejša posest, kamniško gospostvo, prešlo na nove namestnike grofe Andeške.¹ Sem pa zanesljivo ni bilo več vključeno celotno območje poznejšega smledniškega gospostva, ki je sicer do ok. leta 1400 še sodilo v okvir nekdanjega andeškega deželskega sodišča Kamnik.²

Južno od Smlednika se je že konec 11. stoletja oblikovalo ljubljansko gospostvo koroških Spanheimov, na severu (okoli Kranja) pa je bil lastniško heterogen skupek posesti različnih gospodov.³ Na vzhodu je Smlednik mejil na kamniško gospostvo, na zahodu na posamične spanheimske mejne posesti (Goričane) ter na gospostvo freisinške škofije na desnem bregu Save. Znotraj poznejšega smledniškega gospostva so še v začetku 12. stoletja imeli alodialno posest plemiči, ki so tam posedovali tudi lastniške cerkve: okrog leta 1118 sta Eberhard iz Kranja in Bertolf predala oglejskemu patriarhu Ulriku I. ter vodiški župniji alodialno posest v Trbojah. V zameno je patriarh podelil njunim kapelam in cerkvam v Trbojah in Smledniku (Eberhard) ter v Šmartnem, Zgornjih in Spodnjih Pirničah in Hrašah (Bertolf), ki sta jih podedovala od prednikov, krstno in pogrebno pravico. Oba darovalca sta najbrž identična z istoimenskima osebama, ki sta se v Kranju omenjali v letih 1050-1097. Konec 11. stoletja sta bila še svobodna

¹ Štih 1999/2, 45-47; Štih 2001, 11-13, 25-26.

² Milkowicz 1889, 39-40.

³ Arheološka najdišča 1975, 173; Hauptmann 1929, 457-458; Kaspret 1929, list 31 (Laibach); Žontar 1939, 16-17; Reisp 1987, 5.

Ruševine smledniškega bergfrieda
(foto: Dušan Kos)

plemiča, leta 1118 pa morda že (ali pa še ne!?) ministeriala.⁴ Očitno je, da je bilo nekaj posesti znotraj poznejšega smledniškega gospostva še v začetku 12. stoletja v rokah obeh gospodov, ki sta se menila, da sta edina pristojna in dolžna organizirati cerkveno življenje na tako obsežnem ozemlju. Te lastniške cerkvice so nato prešle v okvir vodiške župnije, a so se že v 13. in 14. stoletju osamosvojile.⁵ Oprijemljivejša oblast od leta 1093 nominalnega mejnega grofa oglejskega patriarha nad Smlednikom se je virih pokazala le leta 1136, ko se je v spremstvu patriarha Peregrina nahajal neki Ulrik iz Smlednika.⁶ Ta je bil morda Eberhardov in Bertolfov potomec in je živel na utrjenem dvoru, če ne celo že v stolpastem višinskem gradu. Stolp je bil tedaj eden najmogočnejših na Slovenskem (visok kar 20-30 m). Šele v gotski dobi mu je bilo dodano obzidje s palacijem.⁷ Če ta dejstva povežemo z razvojem okoliških gospostev, vidimo, da je bil Smlednik nekakšen otok znotraj dinastičnih in posestnih celot, iz katerih so izšla tudi mlajša cerkvena gospostva: iz delov posesti grofov Andeških in njihovih ministerialov je po letu 1238 severovzhodno od Smlednika nastalo npr. gospostvo samostana v Velesovem, ki pa kljub prepletanju posesti na obrobju ni segalo v neposredno okolico Smlednika. Gospostvo reda Ivanovcev v Komendi pa je ostalo sodno (preko odvetništva)

⁴ Kos-Žontar 1939, 238-243.

⁵ Prav tam, 242; Žontar 1939, 52 sl.; Höfler 1992, 90-93.

⁶ MDC 3, št. 675.

⁷ Stopar 1998, 65-70. Jakič 1997, 305; Reisp 1987, 5-6. Velikost grajskega kompleksa je razvidna iz Valvasorjevih grafik, čeprav je bil grad v 17. stoletju že v ruševinah (Valvasor 1679, 44).

⁸ Žontar 1939, 21-25.

povezano z gospodarji Smlednika vse do 19. stoletja.⁸ To daje težo domnevi, da Smlednik ni bil več v rokah andeških grofov. Kako malo nam ob tem pomagajo pozneje izpričane upravne razdelitve, priča bližnji andeški grad Mengeš, zgrajen verjetno v istem času ali malo pozneje kot Smlednik, a je zaradi uprave vedno ostal podrejen andeškemu Kamniku. Prav tako Mengešu ni več »pomagala« starost v cerkveni organizaciji, ki je sodila še v 10. stoletje in segala od Motnika do Šenčurja.⁹ Čigav je potemtakem bil Smlednik v 12. stoletju in kako je prišel do Svibenskih?

Pomoč poskušajmo najprej poiskati v mlajši dobi. Leta 1313 je Friderik Kunšperški prodal samostanu v Gornjem Gradu štiri kmetije v Trbojah,¹⁰ še dvajset pa do leta 1340 Frideriku Žovneškem.¹¹ Trboje so pozneje sodile v okvir smledniškega sodišča, Kunšperški pa so bili veja gospodov Ptujskih iz konca 12. stoletja.¹² Ker je moral Henrik III. Svibenski za podedovani delež na fevdih Podsreda in Planina leta 1251 krškemu škofu odstopiti dohodke iz štatemberškega in smledniškega gospostva, tast Friderik IV. Ptujski pa iz posesti okoli Poljčan,¹³ je to mogoče razlagati s tem, da je škof zahteval dohodke le iz posesti, ki ni bila krški fevd, je pa bila prej last Planinskih. Na Gorenjskem krška škofija ni imela nikoli posesti. Če bi jo imela, bi bila zahteva škofa po smledniških dohodkih razumljiva, saj bi z njimi povečal škofijsko posest na tem območju. Henrik je leta 1251 torej neodvisno od Planine in Podsrede že obvladoval obe kranjski gospostvi. Za Štatenberk smo že ugotovili, da je bil dota njegove žene Geburge, podobno pa smemo domnevati tudi za posest na Smledniškem, vendar ne v celoti. Malo verjetno je, da so imeli stari Planinski Smlednik kot dediči Katschev, bolj pač kot kognati Trušenjskih.¹⁴ Ker pa so pozneje smledniško gospostvo obvladovali le potomci Henrika III., je jasno, da je šlo predvsem le za *njegovo* posest, ne pa za svibenski dedni alod; ta je bil med Kamnikom in Kranjem dotlej majhen (okoli Olševka, Trzina in Komende), najbrž je šlo za doto Matilde Trušenjske ali/in Greifenfelčanke. Smledniške posesti pozneje zaradi posebne delitve med sinovi Henrika III. niso enotno upravljali: nekaj let pred izumrtjem svibensko-podsreške veje (ok. 1332) so njeni zadnji člani prodali oz. izročili večji del svojih posesti sorodnikom Kranichbergom,¹⁵ očitno tudi del nekdanjega svibenskega smledniškega gospostva. Šele leta 1334 je Friderik Žovneški združil podsreški del na Smledniku s planinskim delom (kupljenim že leta 1328¹⁶). Od bratov Kranichbergov je namreč kupil precej alodialne posesti v Smledniku in v okolici skupaj z gradiščem na Šmarni gori, od kranichberškega vazala Henrika Saurerja pa nekaj posesti v Podreči in Mostah.¹⁷ Delce posesti okoli Trboj so dobili Kunšperški najbrž šele po letu 1251 od sorodnikov Ptujskih.

Sedaj se lahko posvetimo vprašanju gospodovanja smledniškemu gospostvu v 12. in začetku 13. stoletja ter njegovi genezi. Trušenjski izvor dela gospostva, poudariti moram, da ne vsega šele v 14. stoletju oblikovanega gospostva, potrjujejo prvi znani prebivalci smledniškega gradu v 13. stoletju, ki so bili vitezi starih Planinskih: v listini koroškega vojvode Bernarda za freisinško škofijo iz let 1214/1220 sta se med člani škofovega spremstva omenjala Wergand (tudi Weriand, Wernand) in Rapoto.¹⁸ Smledničana pa nista bila ne spanheimska ne freisinška ministeriala. Weriand je nastopal v listini Alberta

⁹ Höfler 1992, 81 sl.

¹⁰ RHSt I/1, št. 581.

¹¹ CKL, št. 205. Žontar 1939, 29.

¹² Pirchegger 1951/1, 169-170; Obersteiner 1969, 51; Kos 1994/1, 77.

¹³ MDC 2, št. 600.

¹⁴ Klebel 1960, 150 sl.; Mlinarič 1997, 23 sl.

¹⁵ Kos 1994/1, 92.

¹⁶ CKL, št. 122-125.

¹⁷ Prav tam, št. 148, 151. Gl. Žontar 1939, 28-29.

¹⁸ Zahn 31, št. 127 (datirano: ok. 1215) = GZS 5, št. 232 (datirano: 1214-1220).

Marenberškega iz leta 1216 kot destinatar in bil označen z »gospod«, torej pomemben ministerial. Albert, ki so ga imeli Joseph von Zahn, Franc Schumi in Milko Kos za osebo z gradiča na Šmarni gori, je Weriandu (verjetno) v Trušnjah (*in castro novo Thusin* je Schumi interpretiral kot »in Fusin« ter lokaliziral v Fužine pri Zagradcu ob Krki, kar pa je politično in geografsko nesmiselno) s soglasjem Weriandovih sinov Bertolda in Ulschalka dovolil podariti gornjegrajskemu samostanu kmetijo v vasi Zbilje (orig. *Villach*; omenjeni zgodovinarji so jo lokalizirali v Belo pri Predvoru ali celo Beljak). Dejanju je prisostvoval še Weriandov zet Rapoto.¹⁹ Ob tem je zanimivo, da je bilo ne prav pogosto ime Rapoto značilno v eni od ministerialnih družin Svibensko-Planinskih še daleč v 14. stoletje. Ker so bili Marenberški veja koroških Trušenjskih, Weriand pa je bil Albertov vazal oz. ministerial, se moramo vprašati, kaj drugega bi dajalo Albertu pravico, da dovoli vitezom s Smlednika darovanje njihove (fevdne) posesti, kot to, da mu je bila Weriandova družina na Smledniku podrejena. Weriand je bil tako najbrž doma s Koroškega. Neki Weriand, zelo mogoče isti kot leta 1216, je bil v letih 1239-1245 eden od štirih gradiščanov na gradu Dravograd, ki je prav tako pripadal Trušenjskim oz. njihovi dravograjski veji. Leta 1245 je celo pričal skupaj z Ulrikom Trušenjskim, njihovimi ter spanheimskimi vitezi pri neki razsodbi vojvode Bernarda.²⁰ Ponuja se rešitev, da je del smledniške posesti dobil Ortolf Planinski po poroki z Geburgo Trušenjsko.²¹ S tem bi lahko rešili tudi odgovor na vprašanje, zakaj zadnji Planinski niso imeli večje posesti na območju sklenjene trušenjske posesti na vzhodnem Koroškem, kot bi glede dote pričakovali. Mnogo težje je vprašanje, kdaj in kako so se do Smlednika dokopali Trušenjski. Ob tem moramo imeti pred očmi posebno neenotnost smledniškega območja v 12. stoletju. Mogoče si je predstavljati, da so Trušenjski nekoč med sredo in koncem 12. stoletja tam uspeli obvladati sam smledniški grad. Ker pa so bili Trušenjski konec 12. stoletja že formalno otakarski ministeriali, ne pa spanheimski, je potrebno tenko vez, ki je smledniškega Werianda pripeljala v družčino spanheimskih in freisinških ministerialov – resnici na ljubo so bili leta 1214/1220 zraven tudi nekateri andeški ministeriali iz Kamnika – iskati celo še pred sredo 12. stoletja. Tedaj so bili Trušenjski podrejeni grofu Bernardu Spanheimskemu.²² Po tem letu bi Trušenjski kot ministeriali štajerskega mejnega grofa Otakarja III., dediča grofa Bernarda, lahko obdržali posest na Smledniškem, kajti Otakar *ni prevzel vse* Bernardove posesti med Koroško in Savo in v Furlaniji.²³

Kako pa je bilo z drugimi lastniki smledniškega ozemlja? Še v začetku 12. stoletja so bili gospodarji okoliške posesti kranjski mejni grof (iz rodbine Weimar-Orlamünde), v manjši meri celo neki askvinski sorodniki grofice Heme (predvsem Hema iz Trebenj)²⁴ in malo pozneje grofje Bogenski oz. Andeški. Po Weimar-Orlamündskih so morda Spanheimi po letu 1106 prevzeti tudi ožje območje Smlednika, saj sta bila grofa Bernard in Engelbert II. po sestri Rikardi svaka Popona Weimar-Orlamünde. Po smrti grofa Engelberta II. leta 1135 oz. Bernarda leta 1147 namreč sin prvega, Engelbert III., ni bil upravičen do druge spanheimske posesti na Kranjskem, ki jo je obvladoval njegov brat Ulrik I. Zato Smlednik

¹⁹ UBSt 2, št. 144, po prepisu iz 17. stoletja (= URBKr 2, št. 31 = GZS 5, št. 261). O Albertu Marenberškem gl.: Mlinarič 1997, 23-24.

²⁰ MDC 4/1, št. 2172, 2293.

²¹ Gl. poglavje Planina.

²² Dopsch 1991, 59-61.

²³ Ebner 1980, 282 sl.; Hausmann 1980, 228 sl.; Schmidinger 1954, 160-161. Ob tem naj vsaj kot zanimivost omenim, da je izvirno ime vasi Pirniče v smledniškem gospostvu, prvič omenjene že leta 1118, najbrž izhajalo iz imena Bernhard (Kos 1975/2, 427). Vabljive misli, da bi morda lahko šlo za Bernarda Spanheimskega seveda ni mogoče potrditi.

²⁴ Domnevo o Heminem rodu kot lastniku posesti v okolici Komende je pri vprašanju nastanka župnije v Komendi s pomočjo vzporednic na Štajerskem in Savinjskem postavil Janez Höfler; tudi komendska župnija naj bi zato nastala iz lastniške cerkvice nekega Heminoga sorodnika najkasneje v 11. stoletju (Höfler 1999, 28 sl.).

ni bil pridružen velikemu ljubljanskemu gospostvu. Morebiten Bernardov delež pa so prevzeli njegovi ministeriali oz. vazali (gl. zgoraj). V tistem času je oglejski patriarh izgubil vso oblast nad smledniško posvetno posestjo. Ni nemogoče, da jo je v resnici podelil ali kako drugače prepustil grofu Engelbertu III., ki se mu je zdel v nasprotju z andeškimi grofi v bližnjem Kamniku in Spanheimi v okolici Ljubljane manj nevaren za njegovo krajišniško oblast. Nenazadnje je bil Engelbert brez otrok, njegovo posest pa so po letu 1173 prevzeli drugi Spanheimi, zunaj Kranjske pa tudi Andeški (istrsko mejno grofovstvi). Grof je zato Smlednik glede uprave moral prepustiti svojemu plemstvu, v našem primeru recimo nekaterim Trušenjskim. Na osnovi trušenjske provenience dela smledniške posesti smemo domnevati, da jo je Svibenskim nekaj prinesla za doto že Matilda Trušenjska, poleg že omenjene manjše posesti na Koroškem. Kakor koli, tu obstaja vez do hipoteze, da je *grad* Smlednik že konec 12. ali najpozneje v začetku 13. stoletja kot alod prišel od Trušenjskih v roke starih Planinskih. Zato je bila njegova usoda po smrti Ulrika Planinskega in Geburge II. Ptujsko-Planinske povezana le s Henrikom III. Svibenskim. To posredno potrjuje tudi listina Ota Svibensko-Planinskega iz leta 1299, s katero je prodal brod na Savi in pripadajočo hubo v Tacnu Marsi Porger iz Ljubljane.²⁵ V njej pravi, da je dobil to posest od očeta, ki jo je imel v lasti več kot sto let. Resnici na ljubo je listina na tem mestu gramatikalno nekoliko nedosledna, saj ni povsem jasno je pisar mislil, da naj bi brod imel sto let Otov oče ali da je bil toliko časa v lasti rodbine. Najbrž je mišljeno zadnje. Ne glede na to, da »več kot sto let« tu najverjetneje ne gre razumeti dobesedno (tako se je v preteklih stoletjih označevalo predvsem zelo dolgo dobo onstran življenja najstarejših živih prič), pač pa le, da je šlo za zelo dolgo obdobje, treh ali več generacij, je jasno, da je Oto govoril o lastništvu nad brodom še pred svibenskim prevzemom celotnega gospostva Smlednik. Njemu je brod, ki je bil leta 1299 del gospostva Smlednik, seveda zapustil oče Henrik IV. Ta pa ga je dobil od Henrika III., medtem ko je bil v času pred letom 1200 očitno v rokah starih Planinskih. Seveda pa je možno tudi, da je bil brod tedaj pravzaprav del skromne svibenske alodialne posesti.

Henrik je leta 1251 dohodke iz smledniškega in štatemberškega gospostva po izročitvi krškemu škofu takoj prejel nazaj v fevd.²⁶ Krško gospostvo je kmalu nato izničil. Obseg smledniškega gospostva v njegovem času še ni bil trden in enak tistemu, ki ga določata prva znana urbarja gospostva iz leta 1558 in 1559 ter tisti iz leta 1626 (gl. tabelo 4).²⁷ Pri opredeljevanju njegovega obsega v 12. in do svibenskega prevzema sredi 13. stoletja moramo upoštevati, da je Henrik planinski posesti na Smledniškem priključil:

- a) svoj delež po Puchsih (Babni vrt);
- b) delce po pokojni mačehi Greifenfelčanki (Olševke, Šenčur, Predoslje, Polje, Luže, Polica);
- c) svojo fevdno vzhodnogorenjsko in kamniško posest daleč zunaj meja pozneje izpričanih meja smledniškega gospostva, ki jo je dobil od grofov Andeških, vojvode Friderika Babenberškega in žene Agnes Meranske – dedinje andeške in višnjegorske posesti na Kranjskem (posest v vaseh vzhodno od Kamnika in okoli gorenjskih Moravč);
- č) svoj del po babici podedovane trušenjske posesti na Gorenjskem.

To potrjujejo urbarji gospostva Smlednik, ki ločijo med osrednjo smledniško in vzhodno gorenjsko posestjo.²⁸ Druge veje Svibenskih pa so obdržale nekaj stare puchške posesti na Moravškem in bivših andeško-višnjegorskih fevdov, ki so bili še v 15. stoletju del

²⁵ GZL II/1.

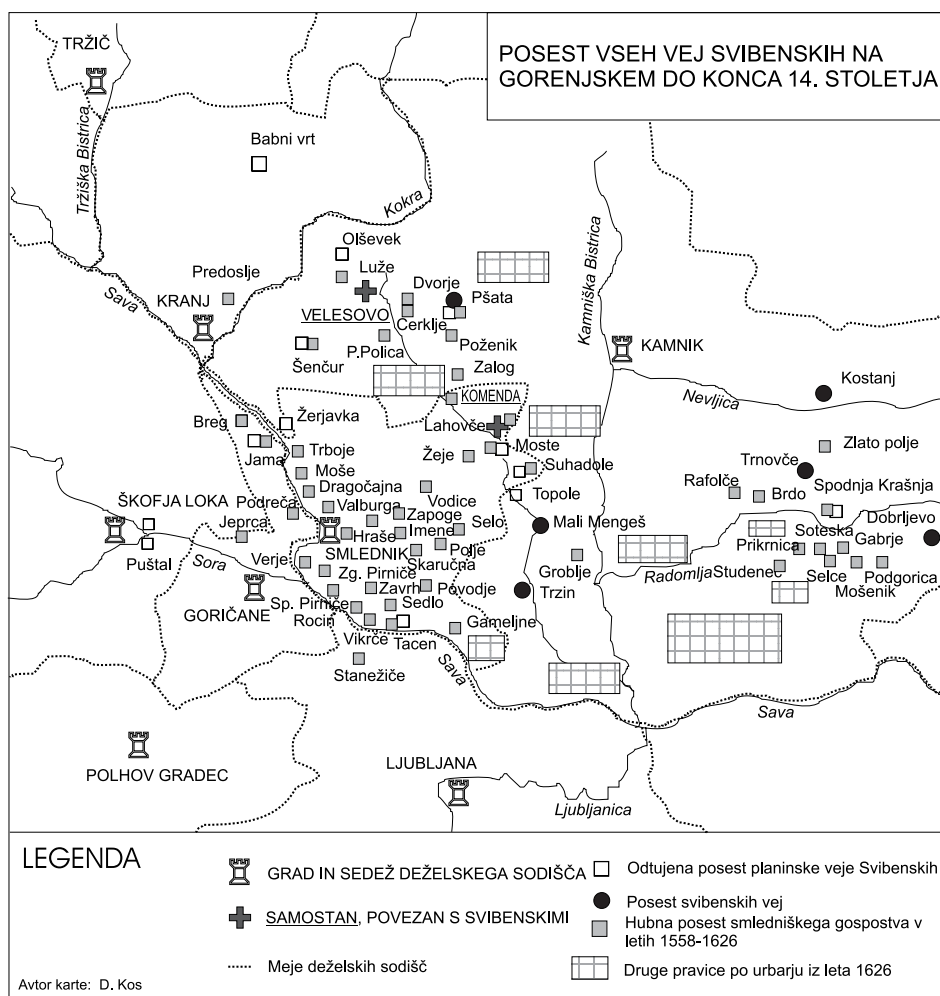
²⁶ Janko Orožen je domneval, da naj bi »Henrik I.« Svibensko-Planinski pridobil Smlednik po izumrtju starih oglejskih vazalov (torej šele konec 13. stoletja) (Orožen 1963, 239).

²⁷ Levec 1896, 51 sl.; Zalaznik 1999, 34-40).

²⁸ Levec 1896, 52 sl.

svibenskega gospostva.²⁹ Šlo je za posest na obrobju in znotraj poznejšega smledniškega gospostva oz. vzhodno od Kamnika, kjer Puchsi poprej niso imeli posesti. V teh vaseh pa so imeli posest koroški in andeški ministeriali ter njihovi sorodniki: npr. skupaj s Svibenskimi izpričano v vaseh Cerklje, Poženik, Zalog, Lahovče, Mengeš, Luže, Topole, Olševek, Trzin, Šenčur, Tacen, Suhadole, Moste, Polica, Gameljne, Olševek in Pšata zahodno od Kamnika. Ta posest se je prepletala s tisto, ki je sodila k kamniškemu deželskemu sodišču. Vzhodno od Kamnika pa je se je svibensko-smledniška posest v vaseh Trnovče, Kostanj, Krašnja, Rafolče, Zlato polje, Brdo, Soteska, Prikrnica, Studenec, Tuštanj, Mošenik, Dobrljevo, Gabrje prepletala v Tuhinjski dolini s kamniškim sodiščem, na jugovzhodu (med Kamniško Bistrico in Moravčami) pa s posestjo gospostva Zgornji Kamnik.³⁰ Veliko prepletenost dopolnjujejo tudi omembe velike posesti (48 hub), ki so se ji leta 1260 v korist novega samostana v Bistri odpovedali nekdanji andeški ministeriali, tedaj že v službi ustanovitelja koroškega vojvode Ulrika Spanheimskega. Našteti so bili

²⁹ Milkowicz 1889, passim ter poglavje Gospodarjeva zgodba.

³⁰ O tej posesti v rokah andeških ministerialov gl. omembe v: URBK 1 in 2, še posebej pa v: URBK 2, št. 102, 103, 272, 382; ARS VA, šk. 101 (urbar gospostva Zgornji Kamnik iz leta 1439); Milkowicz 1889, 23-40 (urbar deželjskega sodišča Kamnik iz ok. leta 1420); Žontar 1939, 15. sl.

izrecno imenovani kot dediči nekdanjega patriarhovega vicedoma Werianda Kamniškega (1238-1260): Gebhard Limberški, Bertold Rabensberški, Valter I., Valter II., Witigo, Ortolf in Gerloh Kamniški. Mdr. je posest ležala tudi v Tuštanju, Vinjah, Gameljnah, Topolah, Srednji vasi pri Velesovem in Mengšu. Med pričami dejanja je bil tudi Henrik III. Svibenski, vendar ne kot sorodnik.³¹ Tu je potrebno opozoriti, da so imeli med 13. in 15. stoletjem na tem območju večjo posest tudi Gallenbergi.³²

Iz smledniškega gospostva pa so svibenski domnevni sorodniki Galli in tudi Svibenski sami dotirali tudi samostane v Stični (Suhadole, Selo pri Vodica, Topole, Olševek), Velesovem, Mekinjah ter gospostvo viteškega reda Ivanovcev v Komendi.³³ Žovneško-Celjski so po letu 1328 precej spremenili njegovo podobo, vendar so v njegovem okviru pustili posest, ki vanj geografsko sploh ni sodila (na vzhodnem Gorenjskem), pač pa je bila pravno njegov sestavni del od časa Henrika III. Svibenskega. Potemtakem je bilo poznosrednjeveško gospostvo Smlednik eno tistih, ki se je razvijalo v več korakih vse do okrog leta 1328. Henrik je na Smledniku obdržal staro osebje. Vitezi oz. ministeriali »Smledniški« so ostali na gradu vsaj do prvih let vladavine Henrikovih otrok, ki so jih nato počasi zamenjali z drugimi vitezi. Leta 1260 in 1286 se je omenjal prebivalec smledniškega gradu Heinz (Henrik),³⁴ med letoma 1299 in 1306 njegov sin Konrad in neki Peterlin leta 1299,³⁵ leta 1321 pa še Majnhard.³⁶ Gospostvo je zatem ostalo last le njegovih sinov in vnukov, dokler ga leta 1328 Henrik II. in Ulrik III. Svibensko-Planinska nista zastavila in nato prodala Frideriku Žovneškemu.³⁷

Ob vprašanju geneze smledniškega gospostva smo mimogrede naleteli na zanimivo vprašanje osnovanja postojanke viteškega reda sv. Janeza (Ivanovcev) v Komendi. Pri tem je najpomembnejša listina iz februarja 1256, v kateri je »Henrik Svibenski« podelil redovni hiši v Komendi štiri kmetije v Mostah in »Salchs Dorf«. ³⁸ Gotovo je bila darovana posest prej del smledniškega gospostva. Po nekaterih mnenjih naj bi bili po dikciji listine prav Svibenski ustanovitelji redovne postojanke v Komendi. Starejši avtorji so za čas ustanovitve navajali celo letnico 1223,³⁹ toda takrat Svibenskih na smledniškem gradu najbrž še ni bilo. So pa imeli raztreseno posest pod obronki Kamniških planin, Krvavca, celo okoli Mengeša in Trzina. Listina iz leta 1256 v naraciji omenja spor, ki ga je imel Henrikov oče z redovnimi vitezi v Komendi. Pri opredelitvi časa spora in njegovih akterjev imamo dve možnosti. Prva varianta predvideva, da je bila komenda ustanovljena malo pred letom 1256, do spora pa ni prišlo dosti pred tem. Tedaj je Henrik III. namesto žene Geburge dejansko upravljal z več kot polovico planinske posesti. Druga varianta pa zahteva čas malo pred letom 1251. Henrik III. je tedaj tudi formalno

³¹ URBKr 2, št. 272. Gl. Mlinarič 2001, 39-47. V članku o andeških ministerialih na Kranjskem sem zaradi te, v veliki meri skupne posesti s previdnostjo še zastopal mnenje, da je bil Henrik I. Svibenski poročen z neko andeško ministerialko, morda Kamniško. Že tedaj sem nihal med trušenjsko in kamniško varianto. Vendar je pozneje prva prevladala (Kos 2001, 198-200). Zato na str. 247 nemška verzija rodovnika Kamniških vsebuje Svibenskega kot moža hčerke Gerloha I. Kamniškega

³² Brunner 1995, št. 1, 4, 16, 22, 26-28, 46, 49, 54, 60, 62, 70, 69, 75, 83, 86 itd.

³³ Zalaznik 1999, 41-47.

³⁴ URBKr 2, št. 273; Zahn 31, št. 395.

³⁵ MDC 6, št. 452; ARS ZL 1300 XI 11. Ljubljana; GZL I/13. Leta 1297 je Oto Svibensko-Planinski predal freisinškemu škofu hčerko svojega smledniškega gradiščana, ženo Wintherja s Puštala. Pričala sta tudi Ulrik Chropf in istoimenski sin (Zahn 31, št. 422). Oba sta se omenjala še leta 1299, vendar ne kot gradiščana (MDC 6, št. 437; GZL II/1).

³⁶ ARS ZL 1321 XII 21. Gl. še Levec 1896, 6-7.

³⁷ CKL, št. 122-125.

³⁸ DAP OPL 1256 II 21. (sign. Jo 63 sv. Petr 1, inv. št. 3093). Gl. Zalaznik 1999, 53-55, reprodukcija listine na str. 103; Mlinarič 1999, 21; gl. tudi regesto mlajšega prepisa listine v: Baraga 1998, 181.

³⁹ Gl. navedbe v: Mlinarič 1999, 20-21; Zalaznik 1999, 16-18.

⁴⁰ Jože Mlinarič je menil, da naj bi bila komenda vsekakor ustanovljena pred šesto križarsko vojno (1248-1254), ni pa bil naklonjen možnosti, da bi se to zgodilo že leta 1223 (Mlinarič 1999, 21-22).

že obvladoval večino planinske dediščine vključno z gradom Smlednik.⁴⁰ V tem primeru bi bil omenjani »Henrikov oče« Henrik III., darovalec iz leta 1256 pa sin Henrik IV. Toda pečat na listini je t. i. »rožni«, ki ga je imel med Svibenskimi le Henrik III. Pa še nekaj je napoti odločitvi za Henrika IV. kot darovalca – njegova mladost, saj se je zanesljivo pojavil v virih šele leta 1268. Leta 1256 je bil še mladoleten, star kvečjemu 11 let in se *sam* še ne bi mogel poravnati z redovnimi vitezi, malo verjetno pa tudi sodelovati pri nasilništvu nad komendsko posestjo. Po drugi, verjetnejši verziji je bil darovalec leta 1256 Henrik III., njegov omenjani oče pa malo pred letom 1244 umrli Henrik II. V tem primeru bi morala komenda tedaj že stati in bi se domneve o njeni ustanovitvi ok. leta 1223 lahko potrdile. To leto je tudi v skladu z ustanavljanjem postojank redovnih vitezov v srednji Evropi.⁴¹ Besedilo v listini je poleg dovoljenja komendi in njenim podložnikom, da se oskrbujejo z lesom iz bližnjih gozdov, omenjalo tudi njeno dolžnost, da enkrat letno prenoči Henrika z dvanajstimi jezdeci vred, ter ohranitev Henrikovih odvetniških pravic nad darovano posestjo. To sicer ni bilo nujno posledica njegovega ustanoviteljstva komende.⁴² Skoraj vedno so si uglednejši plemiči pridržali odvetništvo nad kakršno koli posestjo, ki so jo darovali Cerkvi in si to pravico dali pogosto zapisati v listine. Toda odvetništvo nad komendo se je vedno vezalo na smledniško zemljiško gospostvo in se skupaj z njim prodajalo, ki je zato imelo še po urbarjih iz leta 1558, 1559 in 1626 gozdne pašne pravice v gozdovih okoli Komende, pravico do pristojbine pri menjavi komturja in odvetništvo nad posestvi komende Ivanovcev, stiškega, velesovskega in mekinjskega samostana znotraj smledniškega sodišča. To posest so nekoč prejele te ustanove od posestnikov Smlednika, pa tudi od drugih okoliških plemičev.⁴³ Dejstvo je, da je bil ustanovitelj komende lastnik smledniškega gradu. Ker so Svibenski okoli 1223 že razpolagali z dedno alodno in fevdno posestjo v najbližji okolici Komende, z gradom pa le, če bi ga dobili neposredno že kot trušenjsko doto, je možno, da so bili Svibenski ustanovitelji komende. Če pa so grad dobili od Planinskih, so ustanovili komendo oni; morda res že v 20. letih 13. stoletja, potem ko so se Henrik II. Svibenski, Ortolf Planinski in neki Greifenfelčan (Henrik II.) utegnili udeležiti križarskih vojn pod babenberškim praporom in tedaj spoznali pomen viteških redov. Ob tem vsaj kot zanimivost omenimo sovpadanje prisotnosti sina potencialnega soustanovitelja Henrika II. Greifenfelškega na Vipavskem in Komendi: na podružnični cerkvi sv. Matije v Slapu pri Vipavi je ohranjenih nekaj kamnitih t. i. malteških križev, ki so po izročilu ostanek naselitve Ivanovcev na tem območju ok. leta 1230. Tedaj pa je bil Henrik III. Krnoško-Greifenfelški glavni gradiščan v službi oglejskega patriarha Bertolda Andeškega na bližnjem gradu Zgornja Vipava. O prisotnosti Ivanovcev v Slapu ni nobenih pisnih vesti: še leta 1223 je imel tam vsaj šest hub grof Henrik Andeški, ki jih je tedaj podaril samostanu v Diessnu.⁴⁴ Ni nemogoče, da bi prav Greifenfelčan pripeljal v Slap njemu domače redovne viteze, ki pa se pozneje na Vipavskem niso ustalili. Lahko pa je imel ob tem prste vmes tudi Henrik Andeški, ki je v času državnega izobčenja po letu 1208 verjetno odšel tudi v Sveto deželo. Manj verjetno bi tja prišli po volji Svibenskih, ki na Vipavskem niso imeli posesti. Do poravnave spora med Svibenskimi in Ivanovci iz začetka 40. let 13. stoletja, ko je bil Henrik III. Svibenski že politično (in vojaško) dejaven, oče pa še živ, je prišlo šele čez približno desetletje, ko je Henrik III. utrdil planinsko dediščino, obenem pa tudi urejal razmerja med smledniškim gospostvom in sosednjimi gospodi. Prav tako je

⁴¹ Prva komenda Ivanovcev je bila ustanovljena v Melju pri Mariboru še pred letom 1217, v bližnji soseščini pa še desetletje ali dve prej v Polzeli in Pulstu (Mlinarič 1999, 18-19).

⁴² Jože Mlinarič je menil, da naj bi prav to potrjevalo ustanoviteljstvo Svibenskih (Mlinarič 1999, 21).

⁴³ Levec 1896, 143-146. O celotnem gospostvu Komenda sredi 18. stoletja gl. v: Košir 1999, *passim*.

⁴⁴ Höfler 2001, 153. URBR 2, št. 43.

bilo potrebno urediti župnijsko organizacijo vodiške župnije: v času boja za planinsko dediščino se je smledniška vikarija osamosvojila ter imela lastnega župnika. Zdi se, da je bila listina iz leta 1256 ena od posledic popravljanja starih krivic. Podobno je bilo z nekdanjim Henrikovim svakom Henrikom III. Greifenfelškim, ki je bil pred letom 1246 celo izobčen zaradi škode vetrinjskemu samostanu. Za poravnavo je moral samostanu prepustiti vas Duplje.⁴⁵ Henrik III. Svibenski je bil najbrž prisiljen v popuščanje tako novemu patriarhu Gregorju kot komendskim redovnikom zaradi poslušnosti vojvodi Ulriku, v čigar političnem krogu je bil. Nenazadnje je vojvoda tudi sopečatil Henrikovo listino za redovne viteze. Smledniška župnija je tako kmalu spet padla na raven vikariata in šele leta 1461 postala župnija.⁴⁶

Tabela 4: ZEMLJIŠKA POSEST GOSPOSTEV V OKVIRU GORENJSKIH POSESTI VSEH VEJ SVIBENSKIH

Vas v smledniškem gospostvu	SP (1558)	S	KA	IV (1750)	ST (1505)	GR	KR
Smlednik	1						
Valburga	1						
Dragočajna	3						
Moše	7						
Trboje	20						
Podreča	6						
Breg ob Savi	9			6 1/2			
Jama	1						
Šenčur	4+7		x			1	1
Predoslje	6						1 1/2
Luže	1			4 1/2			
Pšata	8+4		x				
Cerklje	1		x				
Praprotna Polica	2		x	1		x	
Poženičnik	1						
Lahovče	1		x	8			
Komenda	1						
Zalog pri Šenčurju	1						
Moste	3			6			
Žeje	5						
Suhadole	1			6	1		
Vodice	6			2			
Selo pri Vodicach	2				2		
Skaručna	5						
Polje	1						8
Dvorje pri Cerkljah	3						
Zapoge	7						
Tacen	3+1						

⁴⁵ MDC 4/1, št. 2328.

⁴⁶ Smledniški župnik Henrik se je omenjal v letih 1228-1251 (URBKr 2, št. 59; UBSt 3, št. 88). Gl. Höfler 1992, 91.

VZPON

Vas v smledniškem gospodstvu	SP (1558)	S	KA	IV (1750)	ST (1505)	GR	KR
Rocin pri Pirničah	2						
Spodnje Pirniče	1						
Zavrh	4						
Sedlo na Šmarni gori	1						
Vikrče	1						
Zgornje Pirniče	2						
Verje	2						
Hraše	5						
Imene	1						
Povodje	1						
Stanežiče	1						
Jeprca	1						
Gameljne	1		x				
Rafolče	4						
Zlato polje	4						
Studenec pri Krtini	1						
Gabrje pri Moravčah	1						
Krašnja	4+4						
Prikrnica pri Moravčah	6						
Soteska pri Moravčah	1						
Mošenik pri Moravčah	1						
Podgorica pri Kandršah	1						
Selo pri Lukovici	2						
Brdo pri Lukovici	1						
Groblje	1						
Vasi zunaj smledniškega gospodarstva							
Babni vrt	1						
Depala vas					1		
Žerjavka	2						
Topole			x		1		
Olševik			x		1	3	
Trzin		6					
Mali Mengeš		1					
Dobrljevo		4					
SKUPAJ	161+16	11		34	6	4	10 1/2

Legenda: SP – Svibensko-Planinski oz. gospodarstvo Smlednik po urbarju iz leta 1558, S – Svibenski brez planinske veje, IV – Komenda reda Ivanovcev po rektificiranih tabelah iz leta 1750, ST – Samostan Stična po urbarju iz leta 1505, GR – Greifenfelsi po listinah, KR – Krnoški po listinah, KA – ministeriali Kamniški po listinah, GAL – Gallenbergi po listinah, +n – odtujena posest, vse enote so v hubah.

ŠTIRJE BRATJE: AVANTURIST, ZAVISTNEŽ, ASKET IN ŠEF

Junija 1246 se je s smrtjo vojvoda Friderik II. plemstvo otreslo sence odločnega deželnega gospoda. Kljub olajšanju so v Avstriji, na Štajerskem in Kranjskem globoko žalovali, tudi zaradi negotove politične prihodnosti. Na Kranjskem je večji del nekdanje višnjegorske in andeške dote s poroko Friderikove vdove Agnes Meranske kmalu prešel na Ulrika Spanheimskega. Začela se je druga faza boja za andeško zapuščino in kranjsko deželno gospostvo med edinima preostalima tekmečema: patriarhom Bertoldom, zadnjim Andeškim, in vojvodo Bernardom Spanheimskim s sinovoma Ulrikom III. in Filipom na drugi strani. Cesar Friderik II. je v obe deželi in na Kranjsko poslal grofa Ota Ebersteinskega kot državnega namestnika, ki ga je že leta 1248 na Štajerskem kot generalni kapitan zamenjal goriški grof Majnhard III., »prijatelj« pokojnega Henrika II. Svibenskega. Grof pa zaradi splošnega odpora do leta 1250, ko je umrl cesar, ni mogel umiriti kršilcev miru ter vrniti cesarju fevdov tistih cerkvenih gospodov na Kranjskem in Štajerskem, ki so mu odrekli poslušnost zaradi cesarjevih sporov s papežem Inocencem IV.¹ Patriarh Bertold je s Spanheimi občasno moral sodelovati v boju proti zanj še nevarnejšim goriškim grofom. Zato je leta 1250 vojvodom celo podelil v fevd mejnogrofovsko oblast. Grof Majnhard III. je zasedel Mengeš, Višnjo goro, Postojno in Vipavo, ki jih je moral po bojih leta 1251 vrniti novemu patriarhu Gregorju.² Po Bertoldovi smrti so zmagali Spanheimi. Na svojo stran so privabili večino domačega plemstva, vključno s Svibenskimi in Turjaškimi, ki so formalno postali njihovi ministeriali. S Koroškega so v upravne in politično-stabilizacijske namene pripeljali zanesljivejše viteštvo, kot je bilo kranjsko, prevzeto od grofov Andeških in Babenberžanov. Bertoldov naslednik patriarh Gregor je še uspeval zavirati propad oglejskega gospostva, ko je leta 1261 prisilil Ulrika III., da se je odpoved lastništvu nad starimi spanheimskimi alodialnimi gospostvi v Ljubljani in okolici, v Vipavi, Postojni itd., a jih je Ulrik takoj prejel v dosmrtni fevd skupaj z mejnim grofovstvom.³

Medtem ko je Henriku III. že v tem času uspevala širokopotezna igra, je prišel po letu 1244 trenutek za ureditev družinskih zadev in razmislek o dopolnitvi politične strategije. V rodbini sicer niso izbruhnila odkrita nasprotja, toda nekaj let pred razpletom projekta Planina-Podsreda so postali opravilno sposobni mlajši bratje Leopold I., Ulrik I. in Viljem I. V njih je imel Henrik oporo, saj se mu v njegove osebne zadeve, sodeč po virih, niso vtikali. Bolj nepredvidljiva je bila njihova samostojna politična dejavnost, ki je mejila na avanturizem. Za protiuslugo lojalnosti neformalnemu seniorju so bratje pričakovali

¹ Schumi 1884, št. 61 (str. 204); UBSt 3, št. 30, 57. Gl. Kos 1917/1, 40.

² URBKr 2, št. 174; Reg. imp. 1882, str. 1024-1038. Štih 1999/2, 50; Wiesflecker 1955, 25-26; Hauptmann 1929, 419.

³ URBKr 2, št. 290. Hauptmann 1929, 421; Štih 1999/2, 50-51.

pravično delitev dohodkov iz jedrne svibenske posesti. K njihovi oz. vsaj Leopoldovi in Viljemovi samozavesti je prispevalo dejstvo, da so pozno mladost preživeli brez očeta in njegove avtoritete. Tudi pri poznejših Svibenčanih se je tak način uveljavljanja mladih sinov v javnem (pravnem) življenju pojavljal ob zgodnejši smrti očeta, zelo redko pa že za časa njegovega življenja. Primerov, da bi zapustili premlade, čeprav ne več nujno mladoletne⁴ sinove, je bilo pri Svibenskih v 14. stoletju pravzaprav malo.

Svibenski način urejanja notranjih družinskih zadev je do Henrika II., tako kot je bilo v navadi vsaj pri višjem plemstvu, temeljil na klanski enotnosti, na prevladi rodbine in družine nad posameznikom in tesnih zvezah med njimi.⁵ To ni bilo težko, saj je imel Konrad Svibenski očitno le enega sina, ta pa prav tako le enega moškega dediča, ki je preživel mladost. Enotnost je šla v prid ene same kolektivne strategije in koristi vseh Svibenskih, seveda v primeru, da je bil vodja sposoben in so bili drugi člani disciplinirani. Navadno je bil vodja najstarejši brat, njegovi ožji družini pa so šle po njegovi smrti najbolj na roko posebne ugodnosti iz vodenja. Mlajši bratje niso mogli zlahka priti do ustreznega premoženja, da bi se lahko primerno poročili, odselili in osnovali nove veje, še posebej, če je bila rodbina po premoženju šibka. Zato je bilo v prvi polovici 13. stoletja še opazno pravilo, da naj bi se znotraj iste generacije poročile vse ženske (hčere) ali odšle v samostan, od moških (sinov) pa naj bi se poročila kvečjemu dva, le v številčno močnih družinah pa trije. To pravilo se je pogosteje kršilo vsaj pri drugorojencih pri bogatem svobodnem plemstvu že v 12. stoletju, pri ministerialnem pa počasi od začetka 13. stoletja. Vzrok ni bila le večja verjetnost preživetja rodbine, pač pa tudi večje možnosti za uspešnost strategij. Cepitev družin je bila posledica, obenem pa tudi generator demografske ekspanzije, ki je slonela na gospodarskem razcvetu evropske družbe v začetku 13. stoletja, na višjih dohodkih iz rent itd. Premožnost in liberalnejši dedovanjski običaji so v rodbini Svibenskih sredi 13. stoletja že omogočili poroke vsem mlajšim sinovom, vendar pod pogojem vzajemnosti pri dedovanju rodbinskega premoženja. Svobodni gospodje Žovneški so leta 1262 v dedovanjskem sporazumu celo formalno zagotovili vzajemno dedovanje bratov v primeru, da umrli ne bi zapustil živih potomcev, omejili obseg pogrebnih izdatkov in jutrn svojim bodočim ženam; vse za to, da se rodbinsko premoženje v nobenem primeru ne bi zmanjšalo. Takšna strategija je v dobri meri omogočala uspešnost Žovneško-Celjskih vse do leta 1456, ne glede na začasne delitve dedne alodialne in fevdne posesti med brate Žovneške v drugi polovici 13. stoletja. Podobno strategijo so sčasoma razvili tudi drugi dinasti in njim podobno visoko plemstvo.⁶ Pri tem moramo upoštevati dejstvo, da je bilo listinsko poslovanje v fevdnih zadevah pred letom 1300 še relativno skromno, omejeno na višje sloje, zato iz skromnejših navedb še ni mogoče podajati apriornih sodb o družinskih razmerah znotraj različnih slojev plemstva. Mnenje, da naj bi ministerialne omejitve pri porokah in dedovanjih takšno samostojnost na splošno preprečevale, bi bilo najbrž pretirano.⁷

⁴ Po avstrijskem deželnem pravu izpred leta 1237 se je mladoletnost pri dečkih končala pri štirinajstih, pri deklicah pa pri dvanajstih letih (Schwind-Dopsch 1895, št. 34, čl. 52. Gl. tudi Oberhammer 1973, 16 sl.; Kos 1994/3, 48-49). Verjetno se je taka starostna meja v tem času uveljavila tudi na Štajerskem. Te starosti (mladosti) pa ne gre enačiti z resnično gospodarsko in vojaško dejavnostjo. Za to so bili dečki (in deklice) še neizkušeni in prešibki. V 14. stoletju se je meja premaknila nekoliko navzgor, npr. v poročni pogodbi med Ano Svibensko in Petrom Liemberškim iz leta 1331 je bila določena meja petnajst let (ARS ZL 1331 X 1. Laško).

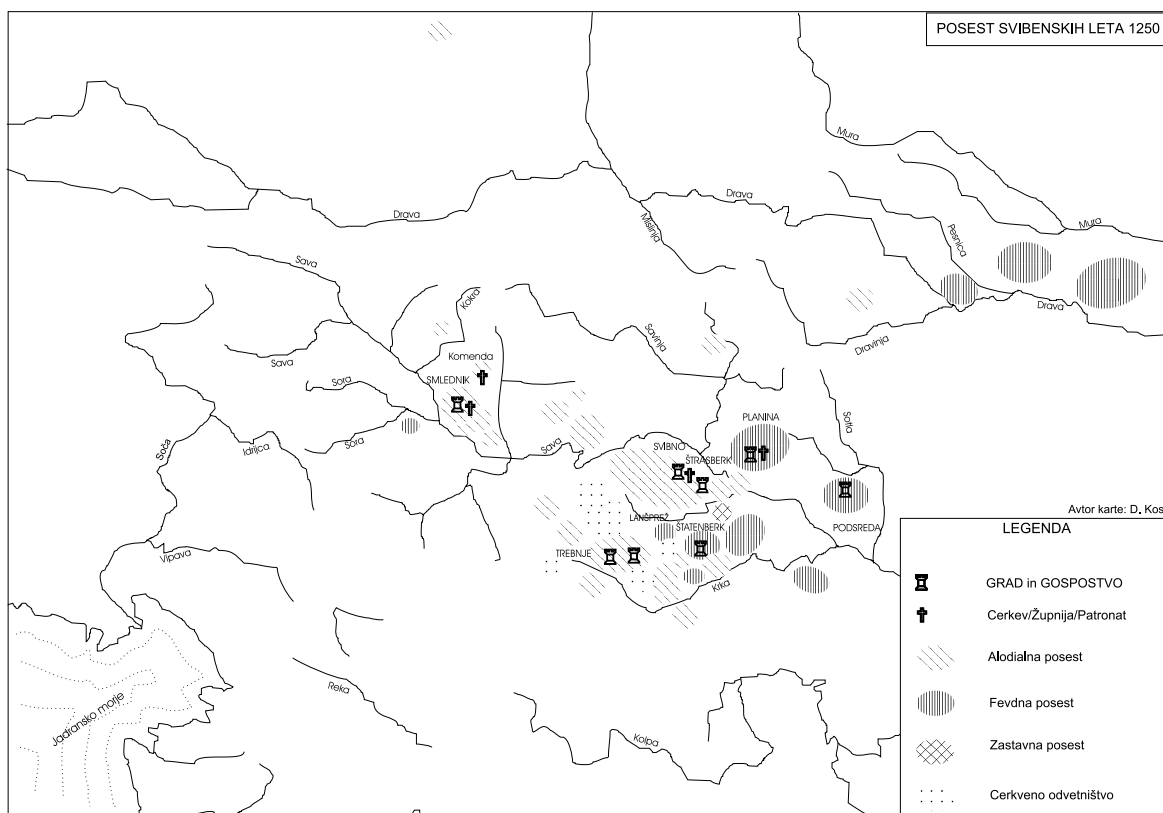
⁵ O klanstvu med visokim plemstvom: Sablonier 1979, 32-41. Iz vidika preprostih družb gl.: Durkheim 1992, 78 sl.

⁶ CKL, št. 31. Krones 1883, 19-20, 27-30. Podobno pogodbo sta sto let pozneje sklenila tudi edina preostala moška voditelja dveh rodbinskih vej mrzla bratranca Hartnid IV. in Herdegen-Hartnid II. Ptujška. Obljubila sta, da bosta vso alodno in dedno fevdno posest združila, ne bosta je odtujevala (niti zastavljala) in jo enotno izročala dedičem. Toda tu je šlo predvsem za (zaradi »stiske« izsiljeno) obljubo salzburškemu nadškofu Ortolfu, saj se je besedilo v nadaljevanju nanašalo le na salzburške fevde (HHStAAUR 1363 V 13.).

⁷ Oberhammer 1973, 24 sl., preglednice na str. 89-95; Sablonier 1979, 198 sl.; DUBY 1987/1, 189-192; Freed 1995, 90, 116 sl., 133 sl.

Kadar je rodbina posedovala več gradov in gospostev, je od srede 13. stoletja še lažje prihajalo do realnih razcepov rodbin in posledično premoženja tudi med ministerialnim plemstvom, ne le med dinasti. Večina očetov in prvorojencev je seveda težila k enotnosti in ohranjanju vsaj alodialne jedrne posesti, s čimer bi preprečili uničenje družine. Vsi pa so se zavedali, da delitev ne bo mogoče večno preprečevati in da bodo različne ambicije, sposobnosti in usode njihove potomce slejkoprej oddaljile od nekoč enotne in varne rodbine. Sinove oz. mlajše brate so zato še vedno pošiljali na viteška potovanja, v cerkvene in dvorne službe dinastov in knezov ter se tresli pred vrnitvijo zrelejših sinov.⁸ Hčera pa tako ali tako ni nihče nič vprašal in so odšle na možev dom, če so le imele srečo s primerno poroko, v samostan ali pa so ostale doma kot tete – uporabne v družinskih opravilih, brez pravic glavnih dedinj in pozabljene v pisnih virih.

Henrik III. znotraj družinskih razmerij – tu ne mislim na medčloveške, pač pa na pravne odnose – ni imel takšne sreče kot oče in ded. Ni bil edinec, mlajših bratov in sestra pa v duhu 12. stoletja ni več mogel odpraviti brez enakovrednih pravic na dedni posesti. Ne le utrditev deželnega prava, obporočni in dedovanjski običaji, tudi gospodarski razcvet ter določen generativni oz. populacijski porast so od srede 13. stoletja omogočali plemstvu enostavnejše deljenje zapuščin in pravico do sredstev za vzdrževanje lastnih družin, vsaj s pomočjo poročnih daril, ki jih je moral zagotoviti oče ali najstarejši brat.⁹ In mlajši Henrikovi bratje, ki so se več let klatili po krščanskem in poganskem svetu, so samozavestneje dvigovali glave, zahtevali svoje pravice in poskušali vsiliti svojo voljo

⁸ DUBY 1987/2, 103-116; DUBY 1988, 91 sl.; KOS 1997/2, 32-36.

⁹ Gl. Sablonier 1979, 198-204; DUBY 1987/1, 191-192.

pri strateških odločitvah. Ne oziraje se na prihodnost in vzdrževanje trdne gmotne ravni, ki jim ga je dotlej zagotavljala institucija enotne družine (rodbine). To pa je pomenilo tudi določen upad dinastične zavesti.¹⁰ Emancipiranje mlajših Svibenčanov je opazno iz več listin, predvsem iz druge polovice 13. stoletja, ko so med pričami pravnih dejanj vse pogosteje nastopali pari svibenskih bratov ali še več njih, pogosto poleg očeta. Fenomen je bil na Štajerskem vsidran že približno ok. leta 1200, na Kranjskem pa nekaj pozneje. So pa bile tudi izjeme, ki so se s soupravo, senioratom ali celo primogenituro želele ubraniti razkroju materialne osnove.

Vključitev v nove kognatske kroge, ki so kljub nekaterim pomislekom vedno imeli močan vpliv vsaj na posredni ravni izvajanja strategije, je še pred sredo 13. stoletja za novo generacijo Svibenskih pomenila seznanitev z drugačnim krogom plemstva teritorialnih gospodov na Savinjskem in Štajerskem. V tem času so se tudi mlajši bratje odvrnili od kroga babenberških ministerialov. Na Štajerskem so bile možnosti razcveta po zaključenem dedovanju po Planinskih izčrpane, še posebej zaradi hkratnega vzpona tekmecev svobodnih Žovneških in gospodov Ptujskih v zgornji Savinjski dolini. Iskanje novih zavezništev na Kranjskem je moralo s seboj prinesiti nujno odločitev za enega od tekmecev za kranjsko gospodstvo. Zaželeno je bila podpora katerega od mogočnih koroških dinastov, npr. grofov Vovbrških ali Ortenburških. Povsem samostojna dejavnost katere koli svobodne, kaj šele ministerialne rodbine, ni mogla biti več uspešna. Socialno in družbeno prestrukturiranje rodbinske strategije še pred usodnim letom 1246 se je zdelo najprej preuranjeno, kmalu pa se je pokazalo za pametno potezo, saj je po smrti vojvode Friderika morala podobno storiti vsa njegova ministerialiteta. Svibenčani so torej imeli določeno prednost.

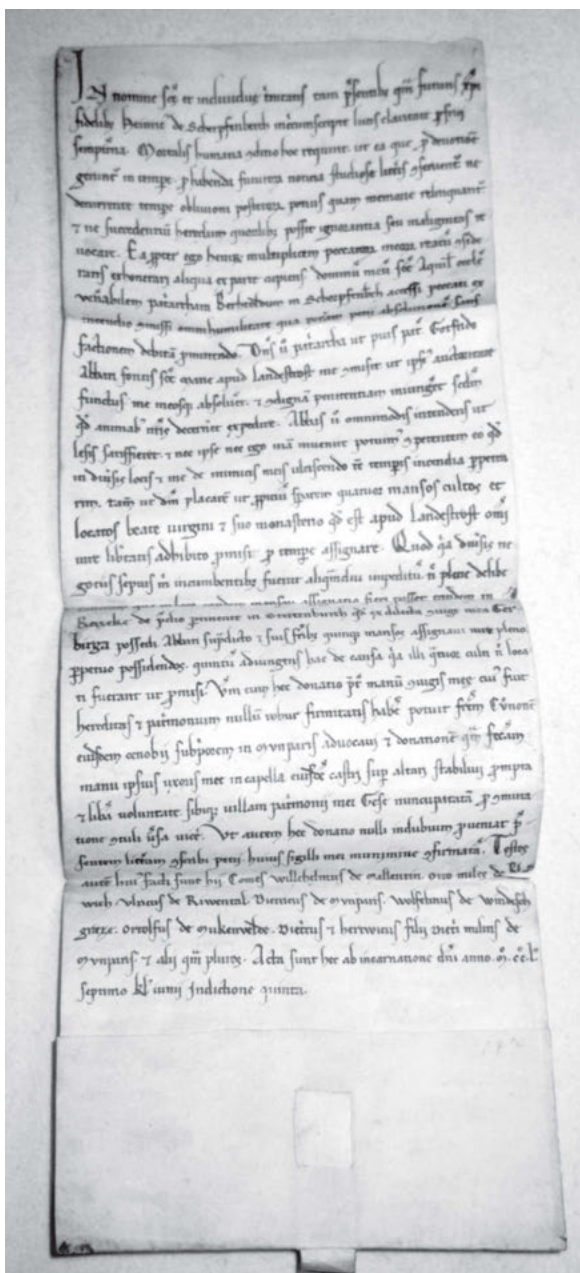
Henrik III. se je še pred smrtjo oglejskega patriarha Bertolda (1251) kot prvi od Svibenčanov dejavno vključil v moštvo koroškega vojvode Bernarda. O tem priča prva Henrikova darovnica kostanjeviškemu samostanu leta 1250, ki mu je za odškodnino za neko povzročeno škodo odstopil pet hub v Rajcu pri Trebelnem. Posest je bila pravzaprav ženina, saj je šlo za štatemberško posest. Po deželnem običaju je Henrik razpolagal z njeno doto le z njenim pristankom. S poročnimi prejemki pridobljeno premoženje zakoncev je bilo namenjeno za stanu primerno skupno gospodinjstvo. Del premoženja je bil skupen. Z recepcijo rimskega prava pa se je vedno uveljavljalo načelo ločenih posesti – najprej pri plemstvu, nato meščanstvu. Mož je imel dolžnost upravljati in varovati premoženje žene tako, da se je njegova vrednost vsaj ohranila: ženine prejemke je moral kapitalsko zavarovati oz. naložiti v rento s približno 10-odstotnim donosom.¹¹ Žena pa je prosto razpolagala s svojim premoženjem. Še več, v primeru nuje se je mož celo zadolžil pri ženi.¹² Vsaka finančna obremenitev ali odtujitev ženinih poročnih prejemkov se je lahko zgodila le z njenim privoljenjem. V sporih in poravnavaх glede prejemkov se je rzsodba zato običajno glasila v korist žene, njene rodbine oz. otrok iz vseh zakonov.¹³ Zato se je Henrik Geburgi moral oddolžiti s svojo posestjo v vasi Jezero pri Trebnjem. Henrik se je poprej v Kostanjevici pokesal in spovedal, s čimer so ga spet polnovredno

¹⁰ DUBY 1987/1, 145-149.

¹¹ Ebner 1969, 201; Vilfan 1961, 256; Bilowitzky 1977, 27-34, 36; Mihelič 1978, 25-27. Prim še ARS ZL 1370 VIII 24. Primeri kapitalizacije dote: 50 mark dohodkov za 500 mark šilingov leta 1321 (Zahn 35, št. 542), 20 mark dohodkov za 200 mark oglejskih denaričev leta 1324 (Komatar 18, št. 39), 15 mark dohodkov za 150 mark oglejskih denaričev leta 1349 (HHStA AUR 1349 VI 9.). Leta 1312 je Gotfrid Mariborski obljubil tastu Frideriku Kunšperškemu, da bo ... *phünt an legen schol an güeter in dem land ze Steyer* ... (GZM III/20).

¹² Brauneder 1986, 574-575.

¹³ Bilowitzky 1977, 37. O obveznem ženinem dovoljenju za prodajo, zastavo, sporih itd. gl. tudi MGH Fontes iuris Schwabenspiegel, Landrecht, čl. 21. Gl. še Schwob 1982, 164-165; Ebner 1969, 202.

Listina Henrika III. Svibenskega za kostanjeviški samostan iz 1250 V 26. (ARS ZL; obj. v: URBKr 2, št. 168; foto: Dušan Kos)

sprejeli v krščansko skupnost.¹⁴ Opat je nato k njemu poslal meniha, ki je simbolično prevzel odškodnino. Formalno dejanje Geburgine lastnoročne izročitve posesti samostanu se je zgodilo svečano pri oltarju v kapeli planinskega gradu, pri tem pa je bilo omenjeno poprejšnje posredovanje patriarha Bertolda na gradu Soffumbergo v Furlaniji. Večina prič dejanja je sodila med Henrikove planinske ministeriale.¹⁵ Brez dvoma je k premiku k Spanheimom pomembno prispevala izvolitev Bernardovega sina Filipa za salzburškega nadškofa, formalnega gospoda Henrikove žene Geburge in (vsaj dela) otrok. Filip je bil s pomočjo propapeško usmerjenega očeta Bernarda v letih 1247-1249 izvoljen za nadškofa, vendar ni imel potrebnih duhovniških redov. Bil je bolj vojskovodja in politik kot cerkveni knez; še kot mlajši sin je gojil neprekrbite ambicije po (so)vojvodovanju na Koroškem. Zato ni bilo presenečenje, da je leta 1257 odklonil prejem visokih cerkvenih redov in se tako de iure odpovedal nadškofovski časti, čeprav je formalno opustil naslov »izvoljeni salzburški nadškof« šele leta 1267.¹⁶ Svibenski so hitro stopili v širši krog plemstva, ki se je skoraj koristolovsko udingal nadškofu. To je za njih pomenilo posrečeno zvezo s Salzburgom in Spanheimi. Napovedovala se je še ena svibenska geopolitika, usmerjena daleč na sever, v Salzburg.

Pomiritev s kostanjeviškimi menihi je bila pomenljiva: obdobje skorajda neartikuliranega nasilniškega vstopanja bratov s Svibnega na kranjsko sceno se je umirjalo. Kostanjeviški samostan pa je bil ustanova vojvode Bernarda iz leta 1234 in Spanheimi so do izumrtja leta 1279 skrbno bdeli nad njim. V njem sta bila pozneje pokopana tudi Bernardova žena Juta in sin Bernard.¹⁷ Zato je Henrikovo dejanje pomenilo ne le resnično kesanje, ki ga je vzpodbudil tudi ukaz papeža Inocenca leta 1247 patriarhu in vsem duhovnikom, naj izbčijo vse, ki so škodovali samostanu,¹⁸ pač pa obenem tudi laskanje Bernardu, pač pa tudi akt sprejetja družbenih norm znotraj širše spanheimske »družine«. Ugled Svibenskih kot najpomembnejših kranjskih spanheimskih zaveznikov je bil velik: pri kostanjeviških menihih

¹⁴ O kazni in spokorjenju gl. geslo Busse (liturgisch-theologisch). D. Westkirche F. Nikolascha in C. Vogla v LexM 2, 1130-1135.

¹⁵ URBKr 2, št. 168. Gl. Orožen 1963, 237; Freed 1995, 159. O simbolnih gestah v srednjem veku: Schmitt 2000, passim.

¹⁶ Fräss-Ehrfeld 1984, 316-317, 325.

¹⁷ Kos 1993, 43; Mlinarič 1987, 132-133.

¹⁸ ARS ZL 1247 V 22. Lyon. Podobne grožnje so pošiljali naokrog tudi (nad)škofje: leta 1250 npr. tudi salzburški nadškof Filip (Spanheimski) v korist vetrinjskega samostana (MDC 4/1, št. 2443). Toda šele leta 1254 je predvsem papeževa intervencija pripomogla k odškodovanju tega samostana, ki so ga nadlegovali koroški in štajerski plemiči (MDC 4/1, št. 2538, 2580, 2581).

je bil v zavesti še precej pozneje, ko so v kvazi spanheimskem stilu ponaredili darilno listino vojvode Bernarda z letnico 1235 (ali 1232) in jo poleg vojvodovega opremili še s pečatom hrvaškega bana Štefana in Henrika III. Svibenskega.¹⁹ A tudi Henrik je bil vse do konca 50. let 13. stoletja še vpleten v nasilništvo proti cerkvenim gospodom, ki so bili v anarhičnih obdobjih praviloma na udaru plemstva. Zvečine so bili razlogi materialne narave.²⁰ Koliko so na takšna ravnanja na mikroravni vplivali tudi hiliastični miti o skorajšnji Apokalipsi in prihodu nebeškega Jeruzalema, ni mogoče presoditi. Brez dvoma so bile tudi v podalpskem prostoru razširjene prerokbe kalabrijskega meniha Joachima da Fiore, ki jih je napovedoval za leto 1260. Nauk je zahteval spokornost, enakost ljudi, bil je naperjen tudi proti Cerkvi, proti grabežljivosti in maličenju medčloveških odnosov in je z bičarji, spiritualci in fraticelli preživel usodno leto.²¹ Henrik je bil kot lastnik Smlednika ob tem dejaven predvsem na Gorenjskem proti sosedu freisinškemu škofu Konradu I., ki ga je skupaj z najbolj nasilnimi spanheimskimi ministeriali ne najbolj uspešno napadal. Avgusta 1252 je bil v Škofji Loki porok za sto mark ter sopečatnik in priča pri poravnavi škofa Konrada s spanheimskim ministerialom Gerlohom Jeterbenškim. Marca 1253 je bil tudi sam omenjen v listini princa Ulrika, ki je v Kranju posredoval pri poravnavi škofa z bivšim loškim kaščarjem Hajdenrikom iz Hallegga, ki ga je dal škof zapreti zaradi zlorabe položaja in povzročene škode. Tudi Henrik je škofu pred tem povzročil nekaj škode, morda celo v okviru obsežne fajde Seifrida Marenberškega. Za poravnavo škode in za odpoved maščevanja škofu in Wernherju Škofjeloškemu, glavnemu freisinškemu uradniku, ki ju je v spopadih ujel, je s Hajdenrikom jamčil s celimi 300 markami v obliki jamstva v posesti na Kranjskem. Listino je poleg Henrika in princa sopečatil tudi bojni tovariš Gerloh Jeterbenški.²² Ta poraz je Henrik končno discipliniral in freisinškega škofa, s katerim je razčistil nesoglasja, odtlej pustil pri miru. Enako so pričakovali od mlajših bratov. Tako se je npr. leta 1251 princ Ulrik poravnal s freisinškim škofom Konradom I. in mu vrnil trg Gutenwerd in drugo freisinško posest, ki jo je oče Bernard pred tem protizakonito zasedal.²³ V naslednjem letu sta tudi Leopold in Viljem Svibenska v ločenih dejanjih v Gutenwerdu vrnila škofu posest v Otavniku in Telčah pri Mokronogu, razen zastavnih pravic. Brata Henrik in Ulrik sta sopričala pri obeh dejanjih.²⁴ Šlo je za poravnavo protipravnih dejanj še iz časa vojvode Friderika ali tik po njegovi smrti. Stično so bratje nadlegovali verjetno že v 40. letih, ko so samostanu prizadejali škodo v višini 40 mark. Za to so redovnikom dali tri hube v »Colurete« pri Ždinji vasi, Viljem pa še posebej pet hub v Podborštu pri Šentvidu.²⁵

Henrikov prestop k Spanheimom, poudariti velja, da le v okviru kranjskih zadev, sicer ni bil absolutno obvezujoč za mlajše brate. Zaradi vsaj formalne družinske homogenosti, Henrikove dokazano dobre politike in obetanja protiuslug pri zaokrožanju rodbinske posesti na območju med Trebnjim, Štatenberkom in Mokronogom, se tej usmeritvi nihče ni uprl. Henrikova posestna strategija je bila logična, uspešna in skoraj vizionarska: iz kopice gospostev in drobne posesti s pomočjo Spanheimov ustvariti svibenski

¹⁹ MDC 4/1, št. 2474.

²⁰ Koroški vojvoda Bernard si za dosego nekega zemljišča, ki je bilo v lasti šentpavelskega samostana, tega pa so ustanovili *njegovi predniki*, pred letom 1230 ni pomišljal zaseči samostansko posest in menihe dobesedno izstradati (MDC 4/1, št. 1990).

²¹ Le Goff 1974, 234-237; Lambert 1991, 275 sl. Leta 1267 so po besedah Janeza Vetrinjskega s Sicilije prišli v Lombardijo in nato na Koroško, Štajersko, Kranjsko, Avstrijo in Češko bičarji (MGH SS Victoriensis, 98). V resnici je sekta nastala v Perugii leta 1260 in se razširila vse do Poljske (Mlinar 1996, 31-33).

²² URBKr 2, št. 192, 200. Gl. Blaznik 1973, 49-50.

²³ URBKr 2, št. 180.

²⁴ Prav tam, št. 189, 190. Viljemova zastavna pravica je ugasnila aprila 1259 (URBKr 2, št. 261).

²⁵ Prav tam, št. 170 (= Grebenc 1973, št. 34/25, 34/47).

kvazidominij med zgornjo in srednjo Krko ter Savo. Vse taktiziranje njegove in naslednje generacije Svibenskih je bilo usmerjeno k temu cilju. Zadrževanje brata Leopolda nekaj mesecev po smrti vojvode Friderika septembra 1246 v spremstvu salzburškega nadškofa Eberharda II. v Brežicah, ko je potrdil fevdne, sodne in dedovanjske pravice ministerialom v Krškem,²⁶ je bilo npr. še posledica sočasne salzburške strategije, ki se je v naslednjem desetletju z novim nadškofom Filipom srečno pokrila s spanheimsko. Filipova izvolitev je prišla torej tudi posestno Svibenskim še kako prav – stare vezi do salzburške nadškofije, ki so bile dotlej predvsem posledica Henrikove priženitve v politični in družbeni krog salzburških ministerialov Ptujskih, so nadgradili z vključitvijo v spanheimski politični prostor, ne da bi bili pri tem usodno razpeti med dva knežja konkurenta. S spanheimsko pomočjo so se Svibenski obetali materialne koristi tako v Posavju in Posavinju od nadškofa Filipa, na Kranjskem pa od vojvode Bernarda. Tudi domnevno najmlajša Leopold I. in Viljem I. se spanheimskemu približevanju nista upirala, kljub poprejšnji vpetosti v štajersko družbo, saj sta imela zaradi viteškega došolanja na Koroškem od mladih let mnogo koroških in kranjskih prijateljev, zvečine spanheimskih ministerialov. Eden teh, Nikolaj Lemberški je pozneje usodno zaznamoval Viljemovo kariero.²⁷ Zato je Viljem že leta 1251 v Kostanjevici pričal pri potrditvi neke samostanske posesti od princa Ulrika. Med naštetimi plemiškimi pričami je imel po razvrstitvi sicer najnižji ugled, saj je bil zapisan celo za kostanjeviškimi gradiščanom ter spanheimskimi ministeriali Herbardom Turjaškim, Markvardom Iškim in Leopoldom Anderburškim. Slaba uvrstitev je bila najbrž še posledica mladosti.²⁸ Spanheimsko zavezništvo pa je pomenilo konec goriško-svibenskega prijateljstva. Do popolnega preloma med nadškofom Filipom in grofoma Albertom III. Tirolskim in zetom Majnhardom III. Goriškim je prišlo po bitki pri Greifenburgu leta 1252, ki je imela za grofa usodne posledice.²⁹

Kljub obetavnim samostojnim začetkom so mlajši bratje za nekaj let spet postali nevidni v listinah. Morda so nadaljevali z avanturiranjem in se vključili v donosne spopade med Spanheimi in njihovimi nasprotniki³⁰ oz. v boje za babenberško dediščino med češkim kraljem Otokarjem in ogrskim kraljem Belo IV. po letu 1252. Zunanjim opazovalcem se je tako leta 1253 zdelo, da bo po kratkem intermezzu Henrik spet sam krojil rodbinsko strategijo. Večjo posest, ki jo je imel še v letih 1252-1253 v zastavi od salzburške nadškofije oz. nadškofa Filipa Spanheimskega za 400 mark brežiških ali kostanjeviških denaričev, je npr. upravljal sam.³¹ Mlajši bratje pa se niso tako zlahka odpovedali mladostniškimi objestnostim, še posebej ker so se zavedali, da take poročne in dedovanjske sreče kot jo je imel Henrik, sami ne bodo doživeli.

Aprila 1254 so se z mirovno pogodbo v Peči (Pecs) končali večletni boji za babenberško dediščino. Mlajši Svibenčani so se dezaktivirali in postali žrtve srednjeveškega »vietnamskega sindroma« (sic!). Z drugimi besedami, zaradi umanjka večjih spopadov med knezi doma, se je viteško nasilje po vsakem večjem mirovnem sporazumu z veterani širilo po ozemlju, ki prej ni bilo vojaško prizadeto. Nekateri dinasti so uspevali kanalizirati njihovo (samo)destruktivnost v svojo korist in so jih uporabljali za provokacije, strahovlado

²⁶ UBSt 3, št. 4.

²⁷ Gl. poglavje Leta črne ovce.

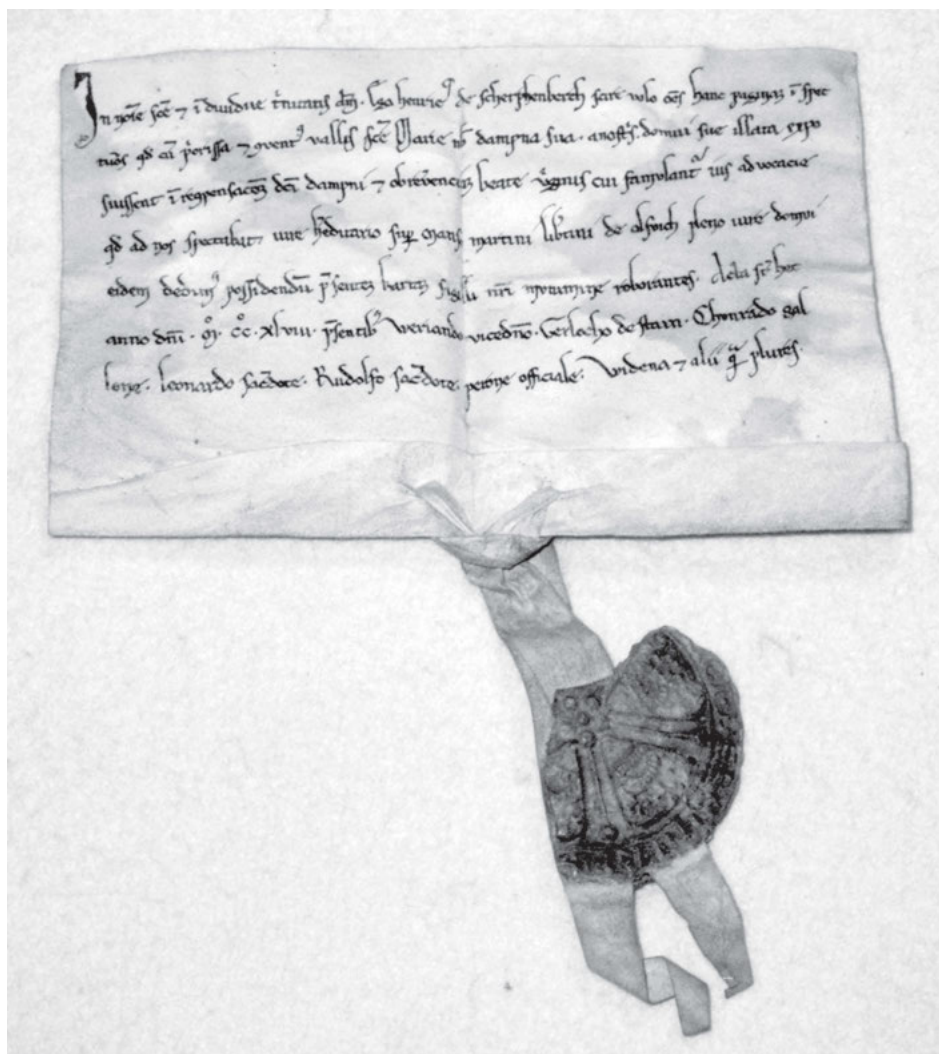
²⁸ URBKr 2, št. 184.

²⁹ MDC 4/1, št. 2500.

³⁰ Fräss-Ehrfeld 1984, 318 sl. V tem času je bil v bojih menda ujet tudi pesnik Ulrik Liechtensteinski, ki ga je šele po enem letu osvobodil cesarjev namestnik goriški grof Majnhard (Frauendienst, kitice 1728-1730). Da so bili ti spopadi za plemstvo, zlasti nedeželno, ki se je bojevalo v službi drugih gospodov, zelo donosno, priča listina iz leta 1252, s katero je salzburški nadškof Filip podelil Štajercema Albrehtu Viltuškemu in Ulriku Mariborskemu 64 dunajskih mark srebra za pomoč pri obrambi (koroške) dežele in gradu Sachseburg. Ker Filip ni imel toliko gotovine, je za izplačilo jamčil Friderik V. Ptujski, ki je prejel zato v zastavo vas Zrkovci (UBSt 3, št. 114).

³¹ URBKr 2, št. 197.

in fajde proti drugim gospodom, zlasti cerkvenim. Henrikovi bratje pa so bili rojeni nasilneži in posledično nasilni do neposredne okolice. Morda so tudi mlajši Svibenčani po vrnitvi domov doživeli mirnodobni šok, se sprli s preudarnejšim civilistom Henrikom in se nato udinjali princu Ulriku. Tedaj še neformalnemu vojvodi (oče Bernard je umrl januarja 1256) je njihova podpora koristila in ugajala. Dvor vojvode Bernarda in princa Ulrika v Šentvidu na Koroškem je bil sredi 13. stoletja zadnji preostanek udejanjene viteške dvorske kulture med Jadranom in srednjim Podonavjem. Zaradi spanheimskih zvez z Babenberžani je bil Šentvid pribežališče vseh tistih, ki se niso mogli sprijazniti z zatonom podoživljanja klasičnih viteških idealov. Konec koncev sta tam nekoč pesnila tudi slavni Walter von der Vogelweide, v letih 1220-1230 pa tudi Henrik von dem Türlin (romana Plašč, Krona).³²

Poškodovani »rožni pečat« Henrika III. Svibenskega na njegovi listini za samostan v Velesovem iz leta 1248 (ARS ZL; obj. v: URBKr 2, št. 160; foto: Dušan Kos)

³² Pferschy 1978-1979, 74 sl.; Bumke 1996, 14, 220-222; Graber 1948, 164 sl.; Graber 1949, 266 sl.; Verfasserlexikon 3, 894-898.

Sreda 13. stoletja je minevala v uku in bojevanju Leopolda I. in Viljema I.³³ Njuno ravnanje se je dalo razumeti, saj sta imela časa na pretek, očetove avtoritete namreč ni bilo. Pohajkovanje z drugimi dvorjani pa ni imelo dobrih posledic za njuni duši. Viljem je bil sodeč po poznejši karieri tipičen najmlajši sin (tako kot pozneje njegov prapravnuk Viljem V.), ki se ni želel in/ali mogel držati umirjenejše družinske politike. Zanj je bil domači grad tudi zaradi skromno odmerjenih sredstev premajhen. Rabil je avanture in zanemarjal misli na prihodnost. Tudi Leopold ni bil dosti drugačen, čeprav mu literarna zgodovina pripisuje avtorstvo dveh ohranjenih viteških pesmi (*Der von Scharpfenberg*), ki bi utegnile nastati pod vplivom tradicije na babenberškem dvoru. Po teh mnenjih naj bi bil Leopold eden najožjih spremljevalcev vojvode Friderika, o čemer sicer ni neposrednih vesti, vsekakor pa naj bil najbolj izobražen od bratov; izobražen v viteškem smislu.³⁴ Kandidatov za čast pesnika med Svibenčani pa je ob tehtanju nekaterih dejstev in indicev v resnici več.

Toda tako kot za sinove, smemo domnevati, da je nekaj časa preživel na babenberškem dvoru že njihov oče Henrik II., ki je osebno poznal pesnika Ulrika Liechtensteinskega: že leta 1227 sta v Gradcu skupaj sopečatila sporazum med bamberskim škofom Ekbertom in vojvodom Bernardom.³⁵ Tudi Henrik III. se je hitro znašel v Ulrikovem avanturističnem krogu. O tem je pričal njegov pečatnik izpred leta 1244.³⁶ Šlo je za t. i. rožni pečatnik (okrogel, premer 57 mm), ki je imel za podobo petih enakih »normanskih« ščitov v krogu okoli peterolistnega cveta, sestavljenega iz šestih krogel. V vsakem ščitu je bila po ena enostavna trilistna krona, podobna tisti iz leta 1235 v pečatniku očeta Henrika II. (čelni obroč z lokom in tremi lilijastimi zaključki; gl. sl. 15), med ščiti pa je od vsakega cveta med ščiti tekla črta vse do legende. Tako pečatno podobo je imel Henrik na dveh pečatnikih. S prvim je pečatil listine iz leta 1244, 1248 in 1250.³⁷ Vse skupaj izgleda kot velik peterolistni cvet. Mlajša varianta v enaki velikosti je na falsificirani listini vojvode Bernarda iz časa po letu 1252 ali celo 1265 (orig. datirana 1232) in Henrikovi listini iz 1256 za komendo Ivanovcev, kjer so krone »modernejšee«, od osrednjega cveta (bolje: nekakšne peterokrake zvezde) pa do legende (+ *S. DOMINI HAINRICI D + SC[HAE] RPPHENBERCH*) pa ne tečejo radialne črte.³⁸ Z rožnim pečatnikom se je kot prvi v Vzhodnih Alpah najpozneje leta 1232, nato pa še vse do leta 1259 lahko hvalil pesnik in politik Ulrik Liechtensteinski. Njegov najstarejši rožni pečatnik z žensko na prestolu in lilijo v roki je postal vzor tudi za grofa Viljema Vovbrškega, Seifrida Kranichberškega, Wulfinga Stubenberškega, Hartnida Ptujskega, Swikerja Hollenburškega idr. Alfred Anthony von Siegenfeld je celo postavil tezo, da je bilo rožnih pečatov med letoma

³³ Lechner 1985, 252-274.

³⁴ Verfasserlexikon 8, 604-605. Pesmi so ohranjene v Codex Manesse, 68 (fol. 204r).

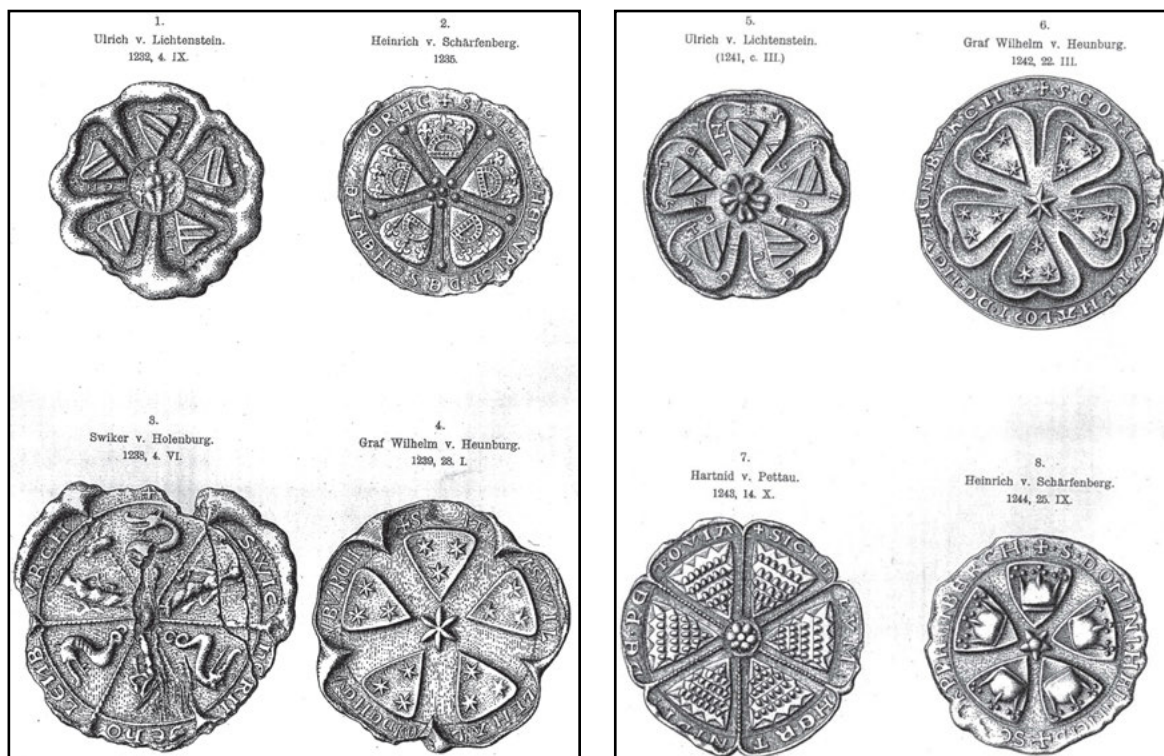
³⁵ MDC 4/1, št. 1938.

³⁶ SUB 3, št. 1054.

³⁷ URBKr 2, št. 160, 168. Anthony von Siegenfeld 1895, 475-476.

³⁸ Zanimivo ob tem je napačno videnje podobe tega Henrikovega pečata v opisu Franca Schumija na listini iz domnevno leta 1235 ali po originalnem besedilu celo 1232 (Schumi 1884, št. 52, str. 176); v mojem prevodu se Schumijev opis glasi takole: »+ *SIGILLUM HEINRICI DE S.....ERhC* (sic). Stari svibenski grb, pet ščitov s Kalvarijo in tremi križi na polloku; pod lokom je predstavljen Sveti grob.« August von Jaksch (MDC 4/1, št. 2475) pa je ta pečat enačil s tistim na listini iz leta 1235 (MDC 4/1, št. 2099), listino pa je datiral v leto 1252, ker je na listini pripet vojvodov pečat, ki ga je uporabljal šele od leta 1248. Jože Mlinarič je ob tem pripomnil, da je posest, ki se omenja v tej listini, kostanjeviški samostan dobil šele leta 1265. Torej bi kazalo nastanek listine postaviti v čas po 1265, a še pred leto 1405, ko je vojvoda Viljem potrdil tudi to listino (Mlinarič 1972, 51). Tako je jasno, da je bil Henrikov pečat odrezan z neke druge listine in pripet na ta falsifikat. V enem in drugem primeru pa ni nikjer ne duha ne sluha o Schumijevem božjem grobu in Kalvariji. Tudi Alfred Anthony von Siegenfeld je to listino postavil v leto 1235, vendar je napis v legendi dopolnil: + *SIGILLUM · HEINRICI · DE SCHERFE..ERCH* (Anthony von Siegenfeld 1895, 475 sl.). Posebno branje pa je v Stöckbauerjevem prerisu iz ok. 1800 v ARS DA, fasc. 79: + *SIGILLUM · HEINRICI · DE · SCHERPHEBERHC*. Za pečat na Henrikovi listini iz leta 1256: DAP OPL 1256 II 21. (sign. Jo 63 sv. Petr 1, inv. št. 3093).

1232 in 1250 kar deset odstotkov vseh ohranjenih pečatov posvetnih oseb s Štajerskega, Koroškega in Kranjskega, moda pa se je nato razširila še v Avstrijo in Tirolsko. S to modo naj bi začel sam Ulrik z opisom svojega pečata v Venerinem potovanju (1227). To pa je bilo leto njegovega zanesljivega družjenja s Henrikom II. Svibenskim! Na Venerinem potovanju Henrik II. sicer ni omenjen, kar po svoje priča, da v času, ko je Ulrik pisal roman, mlajši Henrik ni bil takšen avanturist kot Ulrikovi izrecno omenjeni tovariši ali morda pokojni oče. Ulrik naj bi imel do takšnega pečatnika pravico kot kraljica Venera, ne pa kot »vladar«, kateremu je bila pridržana pravica do trona v pečatniku.³⁹ Lilija in vrtnica sta bila namreč simbola ljubezni. Heraldična simbolika peterolistnega cveta je še globlja: pomeni lahko posvetno ljubezen, njeno skrivnostnost, Marijo ali Kristusa, sodno oblast, večnost, molčečnost.⁴⁰ Zvečine torej elementov idealnega dvorskega življenja in ljubezni. Malo pred Ulrikom so imele takšne pečatnike Teodora, vdova po vojvodi Leopoldu VI., in Agnes Andeško-Meranska, druga žena vojvode Friderika II., in po letu 1248 žena koroškega princa Ulrika III. Ulrik Liechtensteinski je bil v mladih letih menda na dvoru njenega strica grofa Henrika IV. Agnes pa naj bi bila po nekaterih interpretacijah kar njegova prva idealna gospa, čeprav je bila še punčka. Prav ona naj bi bila tudi upodobljena na Ulrikovem prvem pečatniku.⁴¹ Dejansko pa je bil na dvoru Henrika st., vojvode v Mödlingu. Kmalu potem, ko je Ulrik zamenjal starejši rožni pečatnik s peterolistnim, si

Rožni pečati; št. 2: starejši Henrikov rožni pečat (iz: Anthony von Siegenfeld 1895, Taf. 1)

Rožni pečati; št. 8: mlajši Henrikov rožni pečat (iz: Anthony von Siegenfeld 1895, Taf. 2)

³⁹ Anthony von Siegenfeld 1895, 473 sl.

⁴⁰ Prav tam, 465 sl.; Reichert 1981, 434 sl.

⁴¹ Frauendienst, 29; Reichert 1981, 425-433; Kos 1997/2, 72-73. Za Ulrikov krog znancev gl. Krenn 1999, 121-129.

ga je očitno omislil tudi Henrik III. To je še en indic, da je tudi Henrik III. vsaj nekaj časa preživel v istem družbenem miljeju in bil pod vplivom istih idealov in politike kot drugi visoki štajerski in koroški ministeriali. S posedovanjem rožnega pečatnika je tudi Henrik iz istih razlogov – materializiranja dvorske kulture in službe gospej v pečatni simboliki – tudi na zunaj izkazoval pripadnost krogu avanturistov še po smrti vojvode Friderika II. Torej bi lahko bil pesnik on.

Nasploh je bilo štajersko plemstvo še vedno dovzetno za dvorsko umetnost. Junaški ep »Biterolf in Dietleb« je nastal v plemiškem okolju kot odmev na burna 50. leta 13. stoletja in vladavino ogrskega kralja na Štajerskem. Štajerska je imela zaradi dvorske kulture in razvite viteške literature v 13. stoletju daleč naokrog pozitiven predznak, kljub geografski, a ne literarni odrinjenosti na rob cesarstva. Zato ni bilo naključje, da je bilo tam toliko plemičev-pesnikov.⁴² Tisti Svibenski, ki je imel več smisla za umetnost kot ostali bratje, pa se je v poetiki zgledoval po pesniškem inovatorju, nasprotniku klasičnega »izmišljenega« minezenga, Neidhartu von Reuentalu, ne pa po konservativnem Ulriku Liechtensteinskemu. Neidhard je uvedel v viteški liriki zvrst (*niedere minne*), ki je poudarjala vaško tematiko, naturalizem, komičnost, grobost, kmečko zvitost in uspeh. S tem se je odrekel ideji o visoki dvorski ljubezenski liriki (*hohe minne*) kot družbeno dogovorjeni laži in jo zamenjal s posmehom, satiro in ironijo. Neidhard je umrl na babenberškem dvoru ok. let 1240/1245, torej so ga svibenski bratje verjetno osebno poznali. Čeprav Svibenčanu literarni zgodovinarji ne pripisujejo večjega navdiha, izvirnosti in dovršenosti, je bil eden od znanilcev novega časa, socialnih in duhovnih sprememb v plemiškem stanu. Njegovi ohranjeni pesmi, ki govorita o frivolni ljubezni med kmečko hčerjo in vitezom oz. o kmečkih deklinah, ki se naravnost ponujajo vitezom, sta posredno izpričevali odnos in pogled bratov na plemiško vsakdanjost.⁴³ Ta je bila za njih v mladih letih vedno razburljiva, zabavna, užitek polna, groba, nič kaj idilična. Skratka, avanturistična. Kdo med štirimi brati je torej bil pesnik, ostaja odprto vprašanje, saj njegovo ime v Codex Manesse manjka. Omenjena dejstva celo prej namigujejo na Henrika kot Leopolda, toda pesniške muze niso nujno naklonjene najbolj odločnemu človeku.

Še več vsakdanjih znakov o stalni recepciji viteških idej in romanov, celo o priljubljenosti nekaterih, daje vpogled v plemiška osebna imena. Med 12. in 14. stoletjem je bilo med starši še priljubljeno dajati otrokom nekatera germanska imena iz romanov in sag z vzori iz visokega, mnogo manj pa zgodnjega srednjega veka ali antike, npr.: Seifrid oz. Sigfrid in Rudiger (iz epa o Nibelungih), Viljem (iz Eschenbachovega Willehalma), Gotfrid (prvi križarski jeruzalemski kralj, Ditrik (po gotskem kralju Teoderiku),⁴⁴ le malokrat pa npr. imeni iz artusijanske mitologije Artus, Gawein, Gamaret ter Tristan;⁴⁵ zato pa velikokrat Zeld (= Izolda). Resnici na ljubo je bilo veliko imen, zlasti v francoskih romanih, mnogo preveč zapletenih, nenavadnih in povsem izmišljenih, da bi se lahko vsa prijela med plemstvom. Omeniti velja tudi izvirna imena nekaterih gradov, npr. *Liebenstein* nad Preboldom, *Pilštajn* (*pil* je trenutek, ko se na lovu preganjana žival postavi v bran lovskim psom), štajerska *Frauenburg* in Fram – *Frauheim* itd. Vsa ta nedvomno odražajo živo zanimanje za viteško idejo (ljubezen) in goreče vživljanje graditeljev v idealni svet.

⁴² Birkham 1999, 157 sl.; Dopsch 1999/3, 49-55.

⁴³ Bumke 1996, 302-306; Janko 1997, 19-21, obe pesmi sta objavljeni in prevedeni na str. 53-60.

⁴⁴ Bahlow 1990, passim.

⁴⁵ URBKr 2, št. 282 (*Artusius* iz Gutenwerda leta 1261), ARS ZL 1376 I 17. (*Gabein* Krnoški), Lhotsky 1971, 197 (*Gamaret* Silberberger leta 1426), HHSStA AUR 1417 V 4. (*Tristan* iz Sajeveca in ujec *Tristan* iz Valburge), GZM VI/62 (breški meščan Hans Kribitz, imenovan *Tristram* iz leta 1435).

Upodobitev viteza
 »von Scharpfenberg«
 in njegovega
 (izmišljenega grba)
 na fol. 204r v Codex
 Manesse (iz: Codex
 Manesse, Tafel 68)

Mlajši bratje so ostali po smrti starega koroškega vojvode Bernarda leta 1256 pomembni člani spremstva novega vojvode Ulrika III. Sodelovali so na njegovih vojaških pohodih, tudi če ti niso bili povsem v interesu Henrikove štajerske politike, pa pri političnih sporazumih in vizitacijah vojvodovih gospošte. Spomladi 1256 je Ulrik pregledoval posest na Kranjskem. Nekaj časa so bili v njegovem spremstvu tudi Ulrik, Viljem in Leopold. Slednja sta neko vojvodovo listino v Sevnici celo sopečatila.⁴⁶ Pri

⁴⁶ MDC 4/1, št. 2626.

nekaterih vojvodovih sporazumih na Kranjskem je listine sopečatal tudi Henrik, npr. tisto iz leta 1256, ki je bila izdana v predgradju mengeškega gradu.⁴⁷

Ob vedno pogostejšem pričanju in sopečatenju Svibenčanov v pomembnih javnih zadevah velja opozoriti na izbor pravnih in fizičnih oseb, ki so (so)pečatile listine. Izbor največkrat ni bil naključen: bil je povezan z značajem listine in pomenom pravnega dejanja, krajem izstavitve, s sorodstvenimi vezmi in pravicami ter posebnimi prejemnikovimi zahtevami. Sopečatenje ob vojvodu je bilo sredi 13. stoletja prihranjeno resnično za najuglednejše in najzvestejše plemiče. Kljub formalnemu statusu so bili Svibenski priznani sredi 13. stoletja tudi zunaj okvira Kranjske. Največ listin je bilo do konca 13. stoletja pečatenih le z izstaviteljevim pečatom ne glede na značaj izgotovitve. Tudi prejemniška izgotovitev je za avtentičnost zahtevala dokaz o izstaviteljevem strinjanju z besedilom listine, kar je dokazoval in ne le overovljal njegov pečat. Mnogo manj kot samostojnih izstaviteljskih, vendar še vedno več kot številnejših sopečatenj, je bilo primerov, ko je imela listina pečat izstavitelja in enega sopečatnika. Šlo je za enostavno, čeprav v bistvu nepotrebno dodatno overovitev listine še s pečatom sorodnika, prijatelja, gospoda ali uglednega uradnika. Celotno 13., še posebej pa 12. stoletje, je bilo na Kranjskem tudi doba, ko posedovanje tiparja pri ministerialnem plemstvu še ni bilo pravilo – tudi zaradi njegove visoke cene, pa tudi funkcionalne nepotrebnosti, saj ga ministerial ni potreboval, dokler ni začel samostojno poslovati ali vsaj ni dosegel takšnega osebnega ugleda, da sta postala njegova prisotnost in sopečatenje zaželena in dobila overovitveno moč. Do teh sprememb je prišlo med kranjskim plemstvom v 40. in 50. letih 13. stoletja. Približno od takrat se je začelo število sopečatenj domačega plemstva zelo hitro povečevati, vendar le izjemoma tudi za listine visokih izstaviteljev.⁴⁸ Takšna izjema so bili Svibenski.

Sloves o Henriku III. je v 50. letih 13. stoletja dosegel vse kote Kranjske in Štajerske. Pogosto je pričal na Koroškem pri dejanjih pomembnih plemičev. Bil je zadnji Svibenčan, ki je še vzdrževal stike z daljnji sorodniki Trušenjskimi: leta 1259 je v Vetrinju pričal pri dveh pobožnih dejanjih Ota iz Rohra in njegovega tasta Ota II. Trušenjsko-Dravograjskega, očeta tedaj umrle Matilde.⁴⁹ Po tem dejanju se je skoraj stoletno prepletanje Svibenskih in Trušenjskih v pravnem življenju prekinilo. Nenazadnje sta novi generaciji pri obojih že pozabili na stare vezi. Še pred letom 1260 so se začeli končno umirjati tudi Henrikovi mlajši bratje. Še so pohajkovali z vojvodom Ulrikom, so pa vedno bolj skrbeli za svoje pravice. To je bil znak prehoda v zrela leta in znamenje naraščajočih družinskih obveznosti. Prvi se je po letu 1258 ustalil Leopold. Že leta 1256 mu je spremljanje Spanheimov tako dvignilo ugled, da so ga nižji štajerski in koroški plemiči vabili za rabsodnika v medsebojnih sporih.⁵⁰ Seveda pa se v tem še zdaleč ni mogel primerjati s Henrikom. Leopold je bil tedaj že poročen z neko Diemut. Imela sta hčerki Elizabeto in Sofijo ter sina Leopolda II.⁵¹ Ker je bilo ločeno premoženje treh mlajših bratov vendarle manjše od njihovega slovesa, saj so se dohodki iz stare svibenske dediščine delili na štiri dele, nekaj pa je dobila tudi sestra Agnes, ki je bila nuna v Velesovem, Leopoldovi hčerki, ki sta ime nemara dobili v spomin na andeške grofe (grofica Elizabeta pa je bila zapovrh že leta 1235 kanonizirana), nista mogli pričakovati

⁴⁷ URBKr 2, št. 230.

⁴⁸ Kos 1994/6, 83-87.

⁴⁹ MDC 4/1, št. 2699, 2700.

⁵⁰ URBKr 2, št. 237.

⁵¹ Po Hohenecku naj bi bil Leopold I. sin Ulrika I. (Ulinus) in Gertrude Miltenberške ter poročen z Genovefo Čušperško. Tudi Rudolph Puff ga je imel za sina Ulrika I. in Gertrude Wildenberške ter moža Čušperčanke. Po mnenju obeh genealogov naj bi bil prav on oče Viljema I. in Ulrika II., medtem ko resničnega sina Leopolda II. in dveh hčera sploh nista omenila (gl. Genealoške preglednice). To je izpodbijal Hugo Hebenstreit, ki je menil, da sta bili Juta in Gertruda njegovi hčerki (Hebenstreit 1972, 1/I, 45-50, 61).

visoke dote in uglednega ženina. Leopold je razpoložljivo (osebno) premoženje hranil za edinega sina, naslednika na Svibnem. Po običaju je hčerkama zagotovil vstop v ugleden ženski samostan, kjer sta slavili Gospoda, živeli stanu primerno, se izobraževali in šteli leta v upanju (ali pa ne!) na morebitno nepričakovano poročno priložnost. Oče in mati sta ju skupaj leta 1260 poslala h dominikankam v Studenice in jima za popotnico izročila deset hub v Bukovcu pri Zgornji Polskavi (7) in »Odderniz« (nekje pri Polskavi). Darovana posest je bila dota Leopoldove pokojne matere Vojničanke.⁵² Dejanje se je zgodilo najbrž na Ptuju, zraven pa ni bilo nobenega bližnjega sorodnika. Domnevati smemo, da je bila odločitev intimna zadeva Leopolda in Diemute, pri kateri bratje niso sodelovali. Vsi so se brez odvečnih besed dobro zavedali, da prostora in sredstev za življenje prav vseh njihovih otrok na Svibnem ni več dovolj. Svibenski so se torej sredi 13. stoletja *morali* začeti resneje ogledovati po širitvi življenjskega prostora zunaj svibenskega gradu, ki je maloštevilnim prednikom do tedaj omogočal varno življenje.

Mlajši bratje Henriku niso več želeli prepuščati absolutnega upravljanja z rodbinskimi zakladi, niti ne taktične izpeljave neke skupne strategije. Navsezadnje so bili že v zrelih letih in so se imeli za modre in izkušene, tudi če to niso bili. Ker so po pričakovanju dobili ustrezne dediščinske deleže na Svibnem, sami pa prevzeli še vojniško doto, so se lahko poročili s primernimi, finančno sploh ne tako »dragimi« mladenkami kot npr. Henrik. Kljub dotam so bili Henriku verjetno zavistni, saj je v tistih letih Henrik sam sklepal sporazume glede ogromne planinske dediščine s krškim škofom in gospodi Ptujskimi. Tam bratje niso bili omenjeni, saj kot Geburgini svaki niso imeli od škofa in Henrika kaj pričakovati. Toda Svibno in druga jedrna rodbinska posest so bili tudi njihovi in se ji nikakor niso želeli odpovedati. Henrik se je moral ukloniti soupravljanju na Svibnem in delitvi vsaj stare eksterne svibenske dediščine na Dolenjskem. Vsem kranjskim zadevam se že zaradi Štatenberka in Smlednika ter doseženega zaupanja pri Spanheimih ni mislil odreči. Na planinsko posest bratov ni nikoli spustil, pa tudi sam se je raje ukvarjal s štajerskimi zadevami. Zato je npr. decembra 1254 s svakom Friderikom V. Ptujskim in še nekaterimi Štajerci v Mariboru posredoval pri pomiritvi Wernerja iz Hompoša z vetrinjskimi menihi.⁵³ Friderik pa je naslednje leto postal maršal ogrskega kralja na Štajerskem,⁵⁴ kar je Henriku omogočilo ohranitev na glavni štajerski sceni. Tudi v uporih Štajercev proti Ogrom leta 1257, ko je kralj Štefan oblegal svakovo oporišče Ptuj, je najbrž sodeloval. V Ptuju je namreč imel hišo, ki jo je dobila za doto žena.

Kako so si bratje razdelili očetovino? Henrik je od očetove dediščine zadržal manjši delež svibenskega gospostva, zato pa večino dedne posesti na vzhodnem in osrednjem Gorenjskem ter nekaj na osrednjem Dolenjskem ob srednji Krki. Viljem je poleg deleža na Svibnem obdržal drobce na Gorenjskem, Leopold pa je sodeč po doti svojima hčerkama prevzel večji del vojniške dediščine na Savinjskem. Tista na Dolenjskem je imela posebno usodo. Po letih verjetno drugi najstarejši brat, v virih komaj opazni Ulrik I., ni bil poročen, vsekakor pa je bil brez živih otrok. Umrl je tik pred 12. marcem 1261. Tega dne so ga pokopali v stiškem samostanu, domači ustanovi Svibenskih. Še do začetka 12. stoletja je sicer veljalo pravilo, da je bila neka oseba lahko pokopana le v domači župnijski cerkvi oz. na pokopališču. Dovoljenja papežev, ki so dovoljevala v samostanih pokopavati laike, so od 12. stoletja sprožila plaz zidanja rodbinskih grobnic v samostanih. Laiki so se nadejali stalnih in izdatnih molitev za njihove grešne duše, obenem pa so si želeli zagotoviti oskrbovane grobove. Tako je oglejski patriarh Wolfger leta 1205 dovolil, da

⁵² UBSt 4, št. 4.

⁵³ MDC 4/1, št. 2580.

⁵⁴ UBSt 3, št. 163.

se sme v poslopju prošnije v Jurkloštru tudi pokopavati. Polovica dohodkov, darovanih za pokop, naj bi pripadla kanonikom, polovica župnijski cerkvi. Tudi naznanitvena listina o ustanovitvi samostana v Velesovem iz leta 1238, ki jo je izdal oglejski patriarh Bertold, govori o tem, da so lahko v samostanu pokopani vsi tisti laiki, ki so »storili svojo dolžnost do njihove župnijske cerkve«. To pa je pomenilo, da so morali poprej obdarovati cerkev za nadomestilo izpadlih dohodkov od pogreba.⁵⁵ Poleg bližine so vabile v določen samostan z gledišča pokopavanja predvsem njegove reference. Cistercijski samostan v Stični, kjer so bili vsaj že v 13. stoletju pokopani nekateri Svibenski, ni imel čara samo zaradi starosti ustanove in obsežne posesti, marveč tudi zaradi grobov ustanoviteljev grofov Višnjegorskih (Sofija). Pod vtisom tako uglednih mrličev si je na pokopališču ob cerkvi sčasoma zagotovil pokop širši krog nižjega lokalnega plemstva; do leta 1719 je bilo v nekrologiju, prepisanem v Pucljevi kroniki, zapisano skupaj več kot 1500 oseb, resda je bilo med njimi precej menihov ter laikov, ki so bili zapisani le zaradi molitev.⁵⁶

Tistega marčevskega dne leta 1261 se je poleg treh še živih svibenskih bratov, stiških menihov in kostanjeviškega opata v samostanu zbral cvet najzvestejših spanheimskih vitezov z vojvodo Ulrikom na čelu, ki so samostanu skupaj darovali večjo posest. V dataciji listine je izrecno omenjeno, da se je daritev zgodila na (beri: takoj po) Ulrikovem pogrebu. Pogreb je bil kranjski spektakel leta, saj se z odsotnostjo ni želel nihče zameriti Svibenskim in vojvodu. Med nekdanjimi darovalci samostana se je v listini omenjal tudi neki Ulrik z Lanšpreža, ki bi utegnil biti identičen z Ulrikom I.⁵⁷ Potemtakem je bilo njegovo življenje povezano z odmaknjenim Lanšprežem. Zdi se, da je kot drugi najstarejši brat obvladal pomembnejši del vojniške zapuščine na Dolenjskem. Ulrik je grad Lanšprež morda celo sam zgradil. Okoli Trebenj in Lanšpreža pa tudi Henrik in njegovi potomci niso imeli posesti. Očitno je prišlo med brati do posebnega delitvenega ključa, po katerem se je Ulrik v korist obeh najmlajših bratov odpovedal Svibnemu, zato pa od njiju prejel izključno posest na Lanšprežu. K temu gre dodati, da je bil Ulrik ne le v javnosti, pač pa tudi v družini bolj cenjen od npr. Leopolda, saj so njegov spomin še mnogo pozneje posredno ohranjali z dajanjem imena Ulrik v Viljemovih in Henrikovih vejah, Leopoldovega imena pa ni dobil nihče več. Morda je bil nečakom posebej drag stric, ki se je ukvarjal z njimi več kot avanturistični očetje. Vzroka Ulrikove rane smrti ne poznamo. Lahko ga je doletela nenadna smrt v postelji, ali pa celo v bojih vojvode Ulrika proti trenutnemu sovražniku – oglejskemu patriarhu oz. goriškim grofom.

Po Ulrikovi smrti so morali stiški cistercijani na lastne stroške prepeljati darovalčevo truplo v samostan, ga pripraviti na pokop, krsto postaviti v cerkev in ob njej moliti ter ga po možnosti tretji dan po smrti dostojno pokopati v krsti, ne pa na siromaški deski in zavitega v rjuho. Obred so spremljali zadušnica, absolucija, prižiganje kadila in kropljenje z blagoslovljeno vodo, da bi se umrlemu odpustile kazni za grehe, ter izpostavitve vitezovih simbolov (ščita, šlema) na oltar ali pred krsto. Sprevod na pokopališče, če grobnica ni bila v sami cerkvi, je bil svečan, spremljevale so ga z molitve in psalmi. Zadnje dejanje pokopa – spuščanje krste v grob (včasih so priložili viteške stvari, t.j. simbole) – je bilo v skladu s krajevnimi navadami, npr. s trikratnim metanjem prsti na krsto, blagoslovom groba

⁵⁵ MDC 1, št. 410. Mlinarič 1991, 115-116, 462. URBKr 2, št. 103. O smrti, pogrebu, testamentu, nagrobnikih itd. na Slovenskem v preteklosti gl. Makarovič 1995, 145-212.

⁵⁶ Za Višnjegorske gl. URBKr 2, št. 57, 99, 100. Mnogo primerov osnovanja plemških grobnic na slovenskem ozemlju v 12. in 13. stoletju je v: Kos 1993, 43-44. Gl. tudi: GZS 4, št. 20, 116, 196, 393, 454, 845, 849, 854; GZS 5, št. 50, 77, 96, 487, 687, 688, 699, 714, 821, 862, 876, 899; URBKr 2, št. 245, 259, 301, 356, 363, 391; MDC 5, št. 94, 145, 528; Brunner 1995, št. 31, 72. P. Pucel navaja v (nepopolnem) seznamu med uglednejšimi tudi Markvarda *marchio Croniburgensis* in ženo Kunigundo, grofa Henrika IV. Andeškega ter več uglednih kranjskih plemičev (Puzel 1719, 15, 601-602, 617-668).

⁵⁷ *Datum ... in coenobio Sithicensi, ... in sepultura Ulrici de Scherphenberch.* (URBKr 2, št. 278). Gl. Puzel 1719, 34-35.

ipd. Končno so morali menihi s sorodniki opraviti sedmino in tridesetino.⁵⁸ V listinah, ki so bile izdane pred ali po pogrebu, so oskrbo groba natančno določili glede na socialni status plemiča in na višino daru.⁵⁹ Vesti o pokopih v cerkvenih objektih v pisnih virih ni malo, še več pa je materialnih preostankov, predvsem nagrobnih plošč – toda te so lahko naknadno prinesli z bližnjega pokopališča – ter epitafov, ki pa niso imeli zveze s pravim grobom.⁶⁰ Mnogo slovenskih srednjeveških cerkva je bilo v novem veku prezidanih ali na novo postavljenih. Njihovo usodo so delili nagrobni spomeniki. Zato tudi Ulrikove plošče, kakor tudi ne plošč njegovih sorodnikov, v Stični ni več. Nagrobna plošča je bila lahko napravljena že za življenja naročnika in so datum smrti celo pozabili naknadno vklesati, seveda pa tudi šele po smrti ali mnogo let, celo desetletij po smrti. Nagrobniki so varovali telo do poslednje sodbe in spominjali potomce in pogodbene skrbnike (duhovnike in menihe) na osebo, za katero morajo skrbeti. Po analogiji iz sosednjih dežel so do okoli srede 13. stoletja verjetno tudi na Slovenskem pri tistih redkih visokih plemičih in cerkvenih dostojanstvenikih, ki so bili pokopani tam, prevladovale enostavne pravokotne nagrobne plošče s križem ali brez, šele od 13. stoletja tudi pogosteje obkrožene z napisom z imenom in uradnimi naslovi.⁶¹ Šele od konca 13. stoletja so se začeli pojavljati viteški nagrobniki z grbi, kombiniranimi z mečem, šlemom in okrasjem ali/in križem ter do 14. stoletja večinoma z latinskim, od 15. stoletja pa nemškim napisom (imenom in datumom smrti), bogatim šlemnim okrasjem, vitičjem idr., kar je pač zahtevala moda. Takšen je bil nemara tudi nagrobnik Viljema V. Svibenskega iz leta 1397 v svibenski župnijski cerkvi, zagotovo pa nagrobnik njegovega daljnega potomca Ulrika, ki je živel v Avstriji in bil leta 1503 pokopan v župnijski cerkvi v Waidhofnu na Ybbsu. Pripadnost družini v grbu, a tudi individualiziranje posameznika v napisu, sta bila v takih nagrobnikih enakovredna.⁶²

Vrnimo se k Ulrikovim bratom. Po delitvi dediščine je med brati ostalo odprto vprašanje enotne ali posebne politične strategije. Zdi se, da se je Leopold po Ulrikovi smrti čutil poklicanega, da se pri določanju rodbinske strategije postavi ob bok Henriku ter svoji in Viljemovi družini ohrani izključne in neokrnjene pravice na Lanšprežu in Svibnem. Morda ga je k temu napeljal strah, da že tako bogati Henrik ne bi zahteval Ulrikovega zapuščinskega deleža. To je Leopoldu delno uspelo, saj si je Ulrikovo premoženje v največji meri razdelil z Viljemom. Čeprav je bil Henrik kljub Planini, Podsredi, Štatenberku in Smledniku čustveno in materialno še vedno navezan na rojstni grad, je pri tem moral upoštevati slabše materialno stanje mlajših bratov. Osnovna strategija je sicer še ostala skupna, toda mlajša brata sta v 60. letih tudi zaradi drugačnih značajev in navezanosti na spomin matere Henriku zlagoma postala nekakšna notranja družinska opozicija. Njihove poti, tako geografske kot politične, so se opazno ločevale. Celo pri poslih z istim partnerjem se niso pogajali na iste dni v istih krajih: Henrik se je 22. aprila 1259 v Škofji Loki odpovedal fevdni posesti v Strmici pri Šmarjeti in Lutškem selu pri Kronovem v korist fevdnega gospoda freisinškega škofa Konrada II.⁶³ Med pričami ni bilo nobenega od bratov. Čez dva dni se je v istem kraju zastavljeni freisinški posesti v Telčah odpovedal še Viljem.⁶⁴ Henrika ni bilo zraven. Sta prišla v Škofjo Loko ločeno?

⁵⁸ Leta 1302 je podarila Gertruda z Dravograda dve hubi samostanu v Marenberku pod pogojem, *swa ich stirbe in der naehe, da si mich volreichen mügen, da schuln si mich in ire selber arbeit und choste in ir chloster bringen und schu^eltn mich da erberlich pivilden und schuln meiner sele tun als ir swester einer* (MDC 7, št. 140).

⁵⁹ Kos 1993, 44.

⁶⁰ Gl. klasično delo Bauch 1976, passim.

⁶¹ Primeri s področja nekdanjega avstrijskega dela monarhije v: Atlas 1892, tabli I (sl. 1-8) in III (sl. 4-6).

⁶² Cevc 1981, 48 sl.

⁶³ URBKr 2, št. 260.

⁶⁴ Prav tam, št. 261.

Se sploh nista srečala? Ali pač, le da sta s škofom poslovala brez pomoči in nasveta drugega. Henriku je bržkone predsedal Viljemov avanturizem, Viljemu so šli nemara na živce konservativna drža starejšega brata, njegova premišljenost in načrtnost, Leopoldu pa za povrh še Henrikovo ločeno premoženje in neprekosljiv ugled.

O odkritih nasprotovanjih v bratovskih odnosih v pustih virih seveda ni izrecnih vesti, toda določena antipatija med njimi je bila poznana pronicljivemu opazovalcu visoke družbe. Čeprav so bili bratje trdni spanheimski in salzburški zavezniki, jih je bilo celo v spremstvu vojvode Ulrika skupaj mogoče videti le redko: npr. Henrika in Leopolda novembra 1260, ko je vojvoda obdaroval svoj novi samostan, kartuzijo v Bistri.⁶⁵ Leopold je aprila 1263 v Kranju kot najuglednejša priča sam prisostvoval delitvi dediščine med grofoma Friderikom in Henrikom Ortenburškima. Skoraj identična situacija je bila tudi avgusta istega leta na Semmeringu in septembra 1265 v Škofji Loki.⁶⁶ Decembra 1264 je bil v Kostanjevici spet sam pri zelo pomembnem posredovanju vojvode Ulrika pri poravnavi t. i. albeškega spora med krškim škofom Ditrikom II. in grofi Pfannberškimi z zavezniki, gospodi Žovneškimi. Kljub pomembnim pričam (grofje Vovbrški, Ortenburški, krški in spanheimski ministeriali), Henrika in Viljema očitno ni bilo zraven. Tam pa je bil Viljemov in Leopoldov prijatelj Nikolaj Lemberški.⁶⁷ Deželni sodni zbori, kot je bil tisti julija 1261 v Mariboru, kjer sta Henrik in Leopold prisostvovala razsojanju deželnega glavarja Woka z Roženberka glede pripadnosti gradu Helfenstein, so bili izjema. Toda tam sta morala biti kot deželana zaradi svojih posesti na Štajerskem, morda tudi kot priči (šlo je za zadevo o kateri je nekoč odločal Leopoldov zaščitnik vojvoda Friderik), skupaj z najpomembnejšim plemstvom in sorodniki, npr. Henrikovim svakom Friderikom V. Ptujskim.⁶⁸ Razlog njune skupne prisotnosti 24. junija 1265 v Mariboru pri poravnavi spora med Ulrikom I. Žovneškim in krškim škofom Ditrikom II., kjer sta imela kot priči celo vodilno mesto, je bil drugačen.⁶⁹ Dan pred tem je namreč Henrik uspel na sodišču pod predsedstvom glavarja olomuškega škofa Bruna dobiti izključno pravico nad gradom Podsredo.⁷⁰ Spet pa je šlo za zasedanje sodišča. Z Leopoldom je bil tedaj tudi »mladi«
sin Leopold II., seveda na ustrezno nižjem mestu med pričami.

Sredi 60. let je Leopoldova kariera dosegla zenit. Med kranjskim plemstvom in pri vojvodi Ulriku je dosegel podoben položaj kot Henrik. Kmalu po vrnitvi iz Škofje Loke pa je iz neznanih razlogov opustil večje politične dejavnosti. Morda je k temu največ prispevala smrt vojvode Ulrika leta 1269, s katerim je izgubil mentorja, v novih razmerah pa se ni več znašel. Edini Leopoldov dedič je bil sin Leopold II., ki ga je oče šele v zadnjem letu življenja vodil s seboj po svetu. Morda je slutil bližnjo smrt in je sina poklical domov. Še decembra 1264 je bil namreč Leopold II. član spremstva in ministerialitete krškega škofa Ditrika II., ki se je z gospodom mudila na krškem gradu Pilštanj. Med neposlušnimi krškimi vitezi, sodeč po uvrstitvi med pričami, še ni užival večjega ugleda: bil je še brez naslova »gospod«, kar pomeni, da še ni bil obravnavan kot polnokrven vitez.⁷¹ Zaradi mladosti in neizkušenosti, morda tudi neambicioznosti, v javnem življenju ni mogel nadomestiti očeta. Vse do naslednje omembe leta 1279, ko je bil v Gradcu skupaj z bratrancema Ulrikom II. in Henrikom IV. porok pri rabsodbi kralja Rudolfa I.,⁷² se sploh ni pojavil v listinah. Možno je, da je večino časa preživel

⁶⁵ Prav tam, št. 272.

⁶⁶ Prav tam, št. 317, 323, 353.

⁶⁷ MDC 2, št. 662. Gl. še MDC 2, št. 663, 664; Obersteiner 1969, 102-103.

⁶⁸ UBSt 4, št. 42. Gl. še št. 41.

⁶⁹ Prav tam, št. 180, 181.

⁷⁰ Prav tam, št. 179.

⁷¹ MDC 2, št. 661.

na Koroškem, v službi krškega škofa, ne pa pri Spanheimih kot nekoč strici. Doma so ga strica Henrik III. in Viljem I. in njuni sinovi odrinili od svibenskih zadev. Njegovo zadnje znano dejanje je bilo darovanje neke posesti studeniškemu samostanu za svoji sestri Elizabeto in Sofijo februarja 1281. Pa še to je moral storiti s privoljenjem bratranca Henrika in »sester« Gertrude in Jute.⁷³ V resnici ni šlo za njegovi sestri, pač pa za sestrični. Umrli je kmalu za očetom po letu 1281.

Z Leopoldom II. se je posušila že druga potencialna veja zlate generacije Svibenskih. Leta 1279 je ostal senior in poglavar, če se spomnimo na vsebino svibenskega grba, kar rodbinski »kralj«, ostareli Henrik III. Toda navezanost na Planino je njegove sinove že pred tem stala glavne besede na Svibnem. Tam so zavladali vihravi brat Viljema I. in njegovi še bolj nepredvidljivi potomci, ki so s Henrikovo privolitvijo prevzeli večino Leopoldove materialne dediščine.

---

⁷² MDC 5, št. 399.

⁷³ StLA AUR, št. 1185: 1281 II 22. Gl. Krones 1883, 150.

USODNA RAZHAJANJA

Če je bila delitev jedrne svibenske posesti pogoj mlajših bratov za priznavanje bolj ali manj enotne strategije, so se vsi morali zavedati, da bo kmalu prišlo ne le do določene ekonomske in socialne osamosvojitve njihovih družin, pač pa posledično tudi do uveljavljanja drugačnih političnih interesov. Henrika na Svibnem ni bilo več prav pogosto videti. Zadrževal se je na svojih gradovih, kjer je imela njegova družina več prostora in zasebnosti. Kljub premožnosti je moral pravočasno poskrbeti za še ne polnoletna sinova Friderika in Henrika IV. Kako zelo je Henrik še cenil grad in gospostvo Svibno, je izpričal s tem, da se je v korist sina Henrika,¹ ki je obdržal tudi nekaj stare svibenske posesti na Dolenjskem, odpovedal Planini ter tisti posesti, ki jo je nasledil po starih Planinskih. Tudi Smlednik je namenil starejšemu sinu. Frideriku pa je od planinske dediščine namenil Podsredo. Friderikovo odtujevanje Svibenskim po grbu in tradiciji osebnih imen in njegovo odvisnost od sorodnikov Ptujskih je Henrik III. vzel v zakup, saj je moral Ptujskim za zmago na sodišču leta 1265 dati koncesijo, pa čeprav tako, ki je posegala v notranje življenje družine – Friderikovo družino je prepustil nadzoru ženinega klana. Od zadnje četrtine 13. stoletja se je sin Henrik IV. zvečine imenoval po Planini, ne pa tudi vsi njegovi otroci, razen Ota, ki je konec 13. stoletja postal edini lastnik planinske dediščine.² Zato je sinove Henrika IV. težko ločevati od bratrancev in sestričen s Svibnega, ker so vsi ohranili izvorno ime in stari svibenski grb s krono.³ Očitno je imela rodbina Svibenskih vsaj v prvih desetletjih po delitvi posestev v načrtu še nadaljnje skupno delovanje na večini vitalnih področij življenja. Henrik III. pa je morda celo še menil, da bo prav njegova planinska veja ostala vodilna. Na Planini naj bi bil sedež vodje klana in novi center stare tradicije. Toda to se ni zgodilo. Še pred njegovo smrtjo so zaradi številčnosti, večje ambicioznosti in agresivnosti vodstvo prevzeli pripadniki Viljemove veje, ki so v 80. letih 13. stoletja sporazumno obvladali večino stare svibenske posesti. Z njimi so Henrikovi otroci in vnuki s Planine ohranili vezi, vendar so se njihovi interesi že opazno oddaljevali. Tudi zaradi drugačnih pravnih postulatov: planinsko gospostvo je bilo fevd krške škofije, zato so Svibensko-Planinski morali priznati vazalstvo s svojim jedrnim gospostvom, medtem ko drugim Svibenskim tega za alodialno Svibno ni bilo potrebno. Krško vazalstvo je v nekaj desetletjih spremenilo krog sodelavcev in znancev planinske veje z njihovimi problemi vred. Le planinska veja je ohranila tradicijo vodilnega osebnega imena Svibenskih (Henrik), kar govori o ločevanju duhov, in da so se mlajše veje rade volje odpovedale spominu

¹ Hugo Hebenstreit ga je imel za sina Leopolda I. (Hebenstreit 1972, I/VI, 91).

² Gl. Orožen 1963, 237 in nadaljevanje tega poglavje.

³ Tako je imel Henrik II. Svibensko-Planinski še leta 1339 v pečatni legendi napis »S Svibnega«, medtem ko je krona kot pečatna podoba tako ali tako ostala standardni znak planinske veje (ARS ZL 1339 IX 28. Celje).

na močnega Henrika III. ter poskušale živeti same s seboj in *svojim* (novim) izročilom. Poleg očetovega in dedovega imena je bil Otu očitno ljub tudi stric Ulrik II. Svibenski, po katerem je imenoval svojega drugorojenca, razen če ni mislil na Ulrika Planinskega, Ulrika I. Svibenskega ali celo zavetnika smledniške cerkve, nad katero je imel patronat, sv. Ulrika. Z ostalimi osebnimi imeni (Štefan, Eberhard, Oto) so se Svibensko-Planinski hitro oddaljevali od skupnega izročila. Zaradi neznanega izvora nekaterih poročnih partnerjev lahko le domnevamo, da so bila druga imena del primoženega izročila ali pa del mode.⁴

Kljub stalni štajerski usmeritvi se je Henrik III. po ureditvi odnosov z brati vključil v gorenjsko družbeno sceno, a drugače kot brata Leopold in Viljem. Slednja na Gorenjskem zaradi majhne lastne materialne osnove nista iskala ozemeljskih zavezništov, pač pa je krog njunih prijateljev bržkone slonel na osebnih simpatijah s spanheimskimi in freisinškimi ministeriali. Henrik III. je kot dober politik vedel, da si bo določeno naklonjenost pri lokalnem plemstvu pridobil z obdarovanjem tistih samostanov, kjer so bile v večini domače plemiške hčere. To niso bili redovni vitezi iz Komende, ki so bili zvečine tujci, pač pa samostan dominikank v Velesovem. Tam je bilo od ustanovitve leta 1238 duhovno središče nekdanjih andeških gorenjskih ministerialov, vključno z njihovimi neformalnimi voditelji Kamniškimi in Galli. Naklonjenost teh vitezov, sredi 13. stoletja zvečine podrejenih koroškemu vojvodi Ulriku kot dediču Andeških, je bila za Henrikove načrte in ohranjanje ravnotežja, ki ga je majalo ravnanje vihravih bratov Leopolda in Viljema, več kot pomembna. Morda je prav zato leta 1260 podaril velesovskim dominikankam podložnika Ulrika.⁵ Zaradi posedovanja freisinških fevdov je vseskozi ohranjal stike tudi s freisinškimi škofi.

V 60. letih je Henrik kot izkušen politik rad posredoval v sporih, dajal nasvete sorodstvu in okoliškemu plemstvu ter za njih pričal pri mnogovrstnih dejanjih: recimo, kot najuglednejša priča pri poravnavi bratov Limbuških s šentpavelskim samostanom leta 1259 na Ptujju zaradi povzročene škode v preteklih vojnah, nato pa še pri darovanju dveh koroških plemičev samostanu v Vetrinju.⁶ Rad je prisotvoval dejanjem, ki so zadevala ljubi mu samostan v Studenicah, kjer je od leta 1264 živela hčerka Agnes, tam pa sta bili že leta 1260 nečakinji Elizabeta in Sofija. Ob Agnesinem vstopu v samostan je podaril pet hub pri Šenčurju in še sedem pri planinskem gradu v vasi »Winthergesiez«.⁷ Februarja 1281 je pričal, ko je daroval manjšo posest v Podgorju nečak (»dragi sorodnik in prijatelj«) Leopold II. istemu samostanu ob preobleki svojih sester Elizabete in Sofije. Novembra 1282 je pričal v podobni listini Friderika Kunšperškega za isti samostan.⁸ Naklonjenost do Studenic je Henrik »podedoval« s planinsko dediščino.

Svibenski so bili pred tem bolj naklonjeni kranjskim samostanom, zlasti Stični in Velesovem, kjer je bil v 50. in 60. letih 13. stoletja nuna Henrikova sestra Agnes. Stari Planinski in Ptujski pa so imeli za družinska samostana Studenice in Jurklošter. Redovniki (-ce) so bili v teh ustanovah pogosto v tesnih sorodstvenih vezeh. Pomembne rodbine so imele svoje članice v več samostanih hkrati. Takšna strategija je bila lahko tudi meddeželna. Opazne so bile tudi sosedske vezi, ki so vplivale na odhod v isto ustanovo, če ne kar dogovorjeni odhodi v isto ustanovo oz. posnemanje življenjskih vzorcev. Velesovo

⁴ Proces izgubljanja tradicionalnih rodbinskih (t. i. vodilnih) imen poudarja Michael Mitterauer (Mitterauer 1993, 298-299). Vendar to pogosto ne velja, še posebej ne pri Svibenskih ali vsaj pri njihovih prvo- in drugorojencih. Gl. genealoško preglednico Planinskih in Svibensko-Planinskih po virih.

⁵ URBK^r 2, št. 273. Gl. Kos 1996/1, 36.

⁶ Schroll 1876, št. 101; MDC 4/1, št. 2699, 2700.

⁷ URBK^r 2, št. 331.

⁸ Wambrechtsamer 1932, 72.

je imelo na Kranjskem vedno najvišji status. Ni naključje, da je bilo tudi po ustanovitvi samostana v Mekinjah leta 1300 tam več redovnic iz uglednejšega plemstva, katerih prisotnost je privabljala tudi nižje plemkinje: pravzaprav – njihove očete in brate, ki so pričakovali določene ugodnosti iz statusnega enačenja in prijateljevanja sorodnic med seboj. Na nižji ugled Mekinj je kasneje kazala tudi prisotnost meščank, česar si Velesovo v 14. stoletju tedaj še ni dovoljevalo. Še bolj pomemben dejavnik sta bila status in moč družine v trenutku, ko je bilo potrebno poslati hči v samostan. Tudi pri svibenski politiki pošiljanja v samostane je potrebno upoštevati tudi dejstvo, da so družine dedovale rento, ki so jo nekoč darovali njihovi predniki za oskrbo svojih sorodnic, in so že plačano »članarino« pač morali uporabiti, saj je drugače postala absolutna last ustanove. Tradicija in moč velikih ustanovnih darovnic, ki so jih dedovale potomke prvih darovalcev, je bila vedno prisotna pri ustanoviteljih, ne pa nujno tudi pri drugih plemičih.⁹

Podoben značaj kot Velesovo, torej primarno oskrbovanje plemiških hčera, sta imela samostana dominikank v Marenberku (od 1251) in Studenicah (od 1237).¹⁰ Po nekaterih raziskavah, ki pa ne temeljijo na konkretnih podatkih, pač pa po analogijah iz drugih cistercijanskih samostanov, naj bi do 15. stoletja v Stični (od 1136) in Kostanjevici (od 1234) prevladovalo kranjsko in štajersko plemstvo. Kasneje so njihovo mesto prevzeli meščanski sinovi. Poleg njih je bil v konventu še del bratov iz drugih (predvsem severnejših) dežel, saj je bilo izmenjavanje bratov pri cistercijanih zelo običajno. Benediktinci v Gornjem Gradu (od 1140) se glede porekla najbrž niso razlikovali od cistercijanov. Drugače je bilo v kartuzijah Bistra, Pleterje, Žiče in Jurklošter. Tam so kartuzijanska pravila terjala izrazitejšo kontemplativnost, kar je odbijalo plemiške sinove, da bi vstopili. Kartuzijanska askeza je bila v nasprotju s plemiško samozavestjo in tradicijo, kar se je nenazadnje zrcalilo tudi v dejstvu, da pretežno niso uporabljali plemiških izvornih imen. Za plemstvo mnogo manj zanimivi so bili minoriti, dominikanci in avguštinci, ki so jih zaradi propagirane revnosti čislali meščani in kmetje. Izključno plemiško sestavo sta zaradi ostrih pravil imela Nemški viteški red in in red Ivanovcev. Viteški redovi so zagotavljali lažje in pestrejše, t.j. viteško življenje, obenem pa zagotavljali visoko stopnjo ekskluzivnosti. V kranjskih in spodnještajerskih komendah viteških redov (Ljubljana, Metlika, Črnomelj, Velika Nedelja, Melje, Polzela, Komenda) je bil delež tujih redovnih vitezov bistveno večji od domačih. Tu je šlo za delegiranje višjih dostojanstvenikov na tuje komende, manjše zanimanje domačinov zaradi strogih zahtev glede plemiškega izvora pri vstopu, drage opreme itd.¹¹

Za vstop v samostan je bil potreben finančni prispevek, ki ni pomenil le vstopnine, pač pa predvsem individualno namenjeno življenjsko rento, različno glede na položaj, številčnost in premoženje družine ter ugled ustanove. Znotraj samostanske skupnosti so z njo upravljali skupno. Obenem je za samostan pomenil finančno stabilnost, saj je po smrti redovnika (-ce) lahko samostojno razpolagal s temi sredstvi, če jih ta izrecno ni volil sorodniku, ki naj bi ga nasledil v samostanu. Tako so samostani dobivali (tudi) značaj socialnih ustanov.¹² Dar je bil neposreden ali posreden. V prvem primeru je darovalec dar neposredno namenil sorodnici; dar (peculium) je postal zasebna posest nune, ki je z njim sama upravljala. Čeprav je bila taka posest nezdružljiva z redovnimi pravili, je v 14. stoletju prišlo do sprememb in do pojava zasebne posesti med redovniki(-cami). Odveč je dodati, da je to najmočneje vplivalo prav na socialne razlike znotraj konventov,

⁹ Kos 1996/1, 39-40.

¹⁰ Pirchegger 1962, 158; Kos 1996/1, 36-38.

¹¹ Orožen 1876, 122; Rübsamen 1987, 427-447; Mlinarič 1987, 86-89; Mlinarič 1991, 511 sl.; Mlinarič 1995, passim; Kos 1996/1, 38-39.

¹² Rübsamen 1987, 225-230; Ebner 1986, 524; Mlinarič 1987, 160; Kos 1996/1, 35.

postavljanje kapitalskih meja za vstop v posamezen samostan in za selekcijo. Zasebna posest je najmočnejše vplivala na razpad redovne discipline. Razpolaganje s to obliko daru je bilo v 14. stoletju praktično neomejeno in lahko prešlo kot zapuščina v roke posvetnih oseb. Velikokrat je bila posest predvidena za sorodnice, ki bi prišle v isti samostan, kar spet dopolnjuje odgovor na vprašanje, zakaj so posamezne rodbine, tudi Svibenski in njihovi sorodniki, pošiljali hčerke le v en samostan. V drugem primeru je donator poklonil dar samostanu, vendar s pristavkom, da je posest namenjena sorodnici nuni. Samostan je obdržal lastništvo, upravo pa nuna. Tedaj se je darovano označevalo tudi kot »dos« (dota), ki jo je novinka tako kot nevesta ženinu, prinesla Kristusu. Prvotno (še v visokem srednjem veku) je bil samostan glavni prejemnik in lastnik, saj je dar služil za skupno »gospodinjstvo«. Samostan je namreč prevzel skrb za preživljanje novinke, tako kot mož za ženo. Vendar po kanonskem pravu samostanska dota ni bila obvezna. Spodnja meja višine dote je bila v 13. stoletju za srednje in nižje plemstvo pri eni ali dveh hubah. V 14. stoletju se je meja nekoliko zvišala (največkrat izražena v ustrezni denarni vsoti, renti).¹³

Henrik je hčerki najbrž že ob rojstvu začrtal samostansko življenje in ji zato dal ime po njemu tako ljubi sestri. Agnes Meranska je leta 1258 potrdila darilo 18 hub, po šest v vaseh Pšata, Trnovče in Kostanj na Gorenjskem, ki jih je samostanu v Velesovem poklonila Agnes Svibenska. Posest je bila pred tem najbrž njen fevd, zato je bilo njeno dovoljenje za predajo nujno. Dve leti pozneje se je sestra Agnes omenjala v listini za velesovski samostan, ko mu je Henrik s soglasjem žene in otrok daroval nekega podložnika za dušni mir svoje družine.¹⁴ Z višino celotne Agnesine oskrbe je Henrik poudaril svoj ugled. Po večinskem mnenju naj bi povprečni samostan konec 13. stoletja potreboval ok. 12 mark na osebo ali 1-2 marki dohodkov letno (za ženske celo manj). Večji prispevek je omogočal redovniku boljšo oskrbo in ugled znotraj konventa. Na Kranjskem so se še v 14. stoletju preživnine gibale le med 2 in 4 mark srebra letno, kar je nekaj manj kot 1 marka dohodkov. Vsaj v Marenberku pa so bile bistveno višje (6 do 20 mark srebra).¹⁵ Agnesina renta pa je bila očitno precej višja.

Čas bojov za kranjsko gospostvo in odsotnost močnega gospoda sta sovpadala z bojem za štajersko-avstrijsko gospostvo. Najsposobnejši posamezniki, čeprav še vedno ministeriali, so si izbirali in menjavali gospodarja skoraj po želji. V vzhodnih Alpah se je pojavil mnogo nevarnejši pretendent za kranjsko gospostvo, češki kralj Přemysl Otokar II., ki je leta 1260 kot novi vojvoda Štajerske s posestvi v Savinjski grofiji postal sosed Svibenskih in Spanheimov. Na Štajerskem sta se za vojvodski klobuk od leta 1246 potegovala Otokar, tedaj še češki princ, ki ga je leta 1251 štajersko plemstvo izbralo za vojvodo. Leta 1252 se je zaradi želje po legitimiranju oblasti poročil s Friderikovo sestro Margareto, vdovo po sinu cesarja Friderika II., kralju Henrik VII. Njegov tekmeč je bil badenski mejni grof Herman, ki pa je umrl že leta 1250 in vdovo Gertrudo, nečakinjo vojvode Friderika prepustil ženitovanjskemu trgu, kjer jo je za kratek čas ujel nek sorodnik ogrskega kralja. Otokarjevo oblast so mnogo bolj ogrožali Ogrji. Leta 1254 se je pogodil s kraljem Belo IV. Ostala mu je vojvodina Avstrija, od Štajerske pa vse, kar je bilo severno od Semmeringa. Medtem ko je Otokar k sebi pritegnil večino avstrijskega plemstva, Ogrom na Štajerskem to ni uspelo. Uporno je bilo zlasti podravsko plemstvo pod vodstvom Ptujskih. Ni preveč drzna misel, da so bili v vrstah upornikov tudi njihovi sorodniki Svibenski na čelu s Henrikom III. Ogrji so na Štajerskem izgubljali oblast, deželo pa je zajemalo brezpravje, ki ga slabotni rimski protikralji niso mogli preprečiti.

¹³ Kos 1996/1, 41.

¹⁴ URBK^r 2, št. 255, 273.

¹⁵ Kos 1993, 46-49; Ebner 1986, 525; Rübsamen 1907, 225-231; Kos 1996/1, 43.

Nasledniki cesarja Friderika vse do izvolitve Rudolfa Habsburškega leta 1273 niso imeli več nikakršnih moči v Vzhodnih Alpah in Podonavju. Njihova dejanska moč se je omejevala na ozemlja, kjer so imeli ministeriale in zaveznike, zunaj njih pa pogosto sploh niso potovali. Tako npr. eden od protikraljev, kastilski kralj Alfonz (vnuk kralja Filipa II.) od izvolitve leta 1256 kljub dobrim namenom vse do smrti leta 1284 ni stopil na tla cesarstva. Štajerci so si bolj kot ogrskega princa Štefana želeli za kneza Otokarja, ki bi v deželi vzpostavil red. Za božič leta 1259 so se uporniki povezali z Otokarjem in pregnali Ogre. Otokar je tako postal tudi štajerski vojvoda, naslov avstrijskega vojvoda pa je v 60. letih nominalno še imel Margaretin sin Friderik, zaveznik pretendenta za kraljevanje Konradina (oba sta bila ujeta in obglavljena oktobra 1268), vendar brez kakršnih koli posledic in vplivov na Otokarjevo vojvodovanje.¹⁶ Otokar je na Štajerskem takoj postavil svojega deželnega glavarja, ki je zahteval od plemstva s krivico pridobljena posestva nazaj. Zato je dal v letih 1265-1267 Otokar sestaviti urbar vseh deželnoknežjih dohodkov, tudi za posest na Kranjskem.¹⁷

Že okoli leta 1260 je Henrik III. kot prvi Svibenčan navezal pristnejše stike s češkim kraljem Otokarjem, ki je postal leta 1261 štajerski vojvoda. Kot štajerski deželan se je moral Henrik odločiti za lojalnost Čehu. Zvestoba kralju mu je omogočila mirno upravljanje posesti na Štajerskem in ga približala ožjemu krogu najvplivnejših Otokarjevih svetovalcev iz podalpskih dežel. Kralj se mu je oddolžil leta 1264, ko mu je v Pragi kot točaj oglejskega patriarhata iz tega urada podelil nekaj fevdnih desetih, ki jih je imel prej pokojni Albert iz Koritnega (pri Konjicah).¹⁸ Še pomembnejša je bila za Henrika naklonjenost najvišjih Otokarjevih štajerskih uradnikov: junija 1265 mu je Otokarjev štajerski glavar olomuški škof Bruno dokončno prisodil grad Podsredo, zaradi katerega se je prepiral z Ano Žovneško-Šternberško.¹⁹

Lojalnost kralju Otokarju na Kranjskem v 60. letih 13. stoletja še ni veljala. Tam je Henrik neprekinjeno vzdrževal stike s koroškim vojvodom Ulrikom III. Januarja 1256 je poleg vojvoda pečatil njegovo listino, izdano v Mengšu;²⁰ aprila istega leta je z Viljemom in Leopoldom ter drugimi uglednimi plemiči (Vovbrški, Ptujski) prisostvoval delitvi dediščine med Ulrikom in Filipom Spanheimskima po vojvodu Bernardu, nato pa še pri Ulrikovi potrditvi darovnic svojih ministerialov studeniškemu samostanu.²¹ Poleg tega je bil Henrik v dobrih odnosih z oglejskim patriarhom Gregorjem, ki je v mirovni pogodbi z goriškima grofoma Majnhardom IV. in Albertom II. leta 1264 skupaj s Kolom z Wasserleonburga izrecno omenil kot osebo, proti kateri (patriarh) grofoma ne bo pomagal v morebitni vojni. Te milosti so bili izrecno deležni le še papež, cesar, češki in ogrski kralj, padovanski grof, koroški vojvoda, tridentinski škof.²² Henrik je v regiji brez dvoma igral eno najpomembnejših in precej samostojnih vlog v spanheimski politiki, zvečine pa so bila njegova dejanja v nasprotju s patriarhovimi interesi. Maja 1265 je bil skupaj s Otom Turjaškim porok vojvodi Ulriku III. za 100 mark pri patriarhu Gregorju, ki je po končani vojni, v kateri so gotovo sodelovali tudi Henrik in brati, z vojvodo sklenil obširen sporazum glede posedovanja oglejskih posesti na Koroškem in Kranjskem.²³ Nekaj mesecev pred Ulrikovo smrtjo leta 1269 pa je v Ljubljani z njim in najpomembnejšimi ministeriali

¹⁶ Reg. imp. 1882, str. 907 sl.

¹⁷ Pferschy 1977, 367 sl.; Dopsch 1999/1, 203-207, 255-258, 453 sl.

¹⁸ URBKr 2, št. 330.

¹⁹ UBS 4, št. 179.

²⁰ MDC 4/1, št. 2619.

²¹ Prav tam, št. 2627, 2630.

²² Joppi 1886, št. 35; Wiesflecker 1, št. 716.

²³ URBKr 2, št. 345.

sopričal v listini briksenškega škofa Bruna za bojevitega spanheimskega ministeriala Gerloha Jeterbenškega.²⁴

Najstarejši sin Henrik IV. je v javno življenje zanesljivo stopil šele leta 1268, ko je bil priča pomembnemu političnemu dogodku: v St. Radegundi na Koroškem je prisostvoval poravnavi med vojvodom Ulrikom in salzburškim nadškofom Vladislavom zaradi škode, ki jo je nadškof utrpel v vojni zaradi Ulrikovih pretenzij po nadzorovanju salzburške Cerkve. Med množico škofov, prelatov, štajerskih in koroških grofov in ministerialov je bil Henrik zapisan na zadnjem mestu, kot edini (formalni) Kranjec. Poslednje mesto je bilo posledica mladosti, ki je bila poudarjena z vzdevkom »mlajši« (*iunior*) ob svibenskem imenu – tako kot pred njim Oto z Weißenegga.²⁵ Zdi se, da je tam nastopal še kot član spanheimskega dvora, kjer je najbrž preživel učna leta. Ob zasledovanju (redkih) zgodnjih omemb Henrika IV. trčimo na genealoški problem: Ali sploh lahko enačimo Henrika »Svibenskega« s Henrikom Planinskim s konca 13. stoletja? Problem je daljnosežen, saj bi ob odločitvi, da ne gre za njegovega sina, trčili na vprašanje, čigav sin pa je bil. Obenem pa bi problem kohabitacije več plemiških vej – tako bivalne na svibenskem gradu kot pravne (absolutna delitev premoženja) – odpadel. Ob nasprotni odločitvi bi potrdili domnevo, da je planinska veja poleg občasne rabe svibenskega imena ter stalne rabe svibenskega grba legitimno ohranila del pravic do stare svibenske posesti na Dolenjskem in na Svibnem. Obe alternativni sta teoretično enakovredni. Spomniti se velja npr. na Galle in njihovo vejo Gallenberge, ki so si do konca 13. stoletja razdelili večino premoženja, vendar so oboji ohranili nekaj pravic in posesti v istih krajih, različno izvorno poimenovanje pa se je dokončno ustalilo šele v drugi generaciji.²⁶ Kako je bilo pri Svibenskih?

Starejši genealogi so povzemali Laziusove in Preuenhueberjeve variante, ki pa so bile za čas do 14. stoletja napačne ali celo izmišljene. Podobno so povzemali to obdobje pisci v 19. stoletju: Rudolph Puff je Henriku III. Svibenskemu pripisoval le sina Ota, bratu Leopoldu I. pa nadaljevanje glavnega rodu. Viljem I. in Ulrik I. naj bi bila npr. kar Leopoldova sinova; in le Viljem I. naj bi imel s Sofijo »Planinsko« (sic!) sinove Ulrika III., Huga, Henrika in Kolona. Nato naj bi Svibenski živeli le v Hugovi in morda Kolo(mano) vi veji (Puff tu ni jasen).²⁷ Že bežna primerjava teh trditev z ohranjenimi primarnimi viri pokaže, da so vse te povezave napačne. Janko Orožen in Jože Koropec sta v drugi polovici 20. stoletja ponudila drugačno genealogijo, saj sta oba utemeljevala zgodbo na listinskem materialu. Kljub Orožnovim tožbam, da v virih sorodstvene vezi običajno niso navedene, njuni verziji niti nista zelo napačni. Očitamo jima lahko le nekaj napak z letnicami in nekaj napačnih povezav pri manj pomembnih Svibenčanih: Henrik III. Svibenski je po njenem imel hčerki Matildo in Nežo (Agnes) ter sinova Henrika Planinskega (1250-1301) in Friderika Podsreškega, kar je res. Henrik Planinski naj bi imel sinova Ota (1292-1301) in chiemseeškega škofa Ulrika, Oto pa sina Henrika (1343-1362) – zadnjega Svibenčana na Planini. Njegovo ženo sta oba pisca imela za Žovneško, v resnici pa je bila grofica Pfannberška.²⁸ Tako zgodbo je pravzaprav zapisala že Ana Wambrechtsamerjeva nekaj desetletij prej: Henrik I. Svibensko-Planinski naj bi po njenem umrl leta ok. leta 1285, njegov sin Henrik (»Planinski«) pa brez otrok leta 1297. Planino naj bi potem prevzel brat Oto, čigar otroci so bili Henrik, Ulrik in Adelhajda.²⁹ Zagovornikom ideje o »dveh

²⁴ Prav tam, št. 397.

²⁵ MDC 4/2, št. 2974.

²⁶ Kos 1994/1, 17-19.

²⁷ Preuenhueber 1646, 4; Puff 1851, 9-11.

²⁸ Orožen 1963, 246; Koropec 1979, 58.

²⁹ Wambrechtsamer 1932, 71-73.

osebah z istim imenom« nasprotuje poznejša posest Henrika IV. Svibenskega na osrednjem Dolenjskem, kjer so zadnji Svibensko-Planinski do srede 14. stoletja podarili in prodali vso dedno posest. Poleg tega moramo upoštevati »pravilo«, da Henrik III. ni mogel imeti dveh sinov z istim imenom, od katerih bi bil eden šef planinske veje, drugi pa varoval družinske pravice na Svibnem. Da bi enako ime dali še enemu (mlajšemu) otroku znotraj iste ožje družine ni bilo običajno, pravzaprav je bilo etično skoraj neprimerno. Edina možnost bi bila, če bi bil eden od otrok z enakim imenom ob rojstvu drugega že mrtev. Take zgodbe pa v našem primeru ni bilo. Tako je za zdaj najprimerneje imeti vse različne Henrike s konca 13. stoletja za Henrika III. Svibenskega, ki se je enkrat poimenoval po Planini, drugič po Svibnem, ter za njegovega sina (t.j. Henrika IV. = »mlajšega«), ki je spočetka tudi živel na Svibnem.

LETA ČRNE OVCE

Vihravi Viljem I. je ubral samosvojo življensko pot, ki se je usodno povezala z neuglednim gradičem Štrasberkom v bližini Svibnega, na hribu Stari grad visoko nad zaselkom Krmelj severno od Mokronoga, in njegovimi prebivalci.¹ Grad je stal ob (za Svibenske) pomembni poti, ki je povezovala trg Mokronog mimo Tržišča in Šentjanža s Svibnim. O njegovi primarni nadzorni nalogi je govorilo že ime (»cestni grad«). Štrasberk se je prvič omenjal leta 1228 v imenih ministerialov Ota in Eisenreicha, ki sta sopričala pri podelitvi gradu Lebek v fevd koroškemu vojvodi Bernardu.² Šlo je za ministeriala starih Planinskih oz. deda Geburge II., žene Henrika III. Svibenskega. Planinski so bili tudi s tem gradom krški vazali, vendar pa Henrik in ptujski sorodniki Štrasberka niso prejeli v fevd. Grajsko varstvo so tedaj že izvajali Otovi dediči, ki pa so ga nekako že imeli za fevd. Leta 1254 so morali po razsodbi škofa Ditrika I. prepustiti v dosmrtno varstvo polovico grajskega varstva in 40 hub za plačilo pomembnemu krškemu ministerialu Nikolaju z Lemberga, tesnemu prijatelju Svibenskih. Škof tej podelitvi sicer ni bil najbolj naklonjen, se ji je pa moral po »nasvetu« princa Ulrika III. ukloniti. Nikolaju je obljubil varovanje njegovih pravic pred Otovimi dediči, a mu naložil, naj se mirno poravna z njimi, da škofija ne bi imela več sitnosti. Za nadomestilo je moral Nikolaj škofu odstopiti krške fevde v okolici Vitanja.³ Z Nikolajem so Svibenski dobili za soseda nevarnega individualista in avanturista.

Kdo je sploh bil Nikolaj Lemberški in kaj je imel opraviti z Viljemom I.? Njegova družina iz vrst krških ministerialov se je pojavila v virih z Eberhardom, ki je leta 1213 z bratom Uschalkom z Ranšperka pričal v Mariboru pri vojvodi Leopoldu VI.⁴ Grad Lemberg nad istoimenskem naseljem ni bil zgrajen dosti pred prvo omembo. Možno je, da je Eberhard pozneje odšel na bližnji, skoraj hkrati zgrajeni grad Dobrna, kjer je še v 14. stoletju živel neki Eberhard z ranšperškim grbom. Zatem je skoraj tri desetletja (1248-1271) na Lembergu živel vitez Nikolaj, resnična oseba pesnika Ulrika Liechtensteinskega v romaneskni avanturi »Artusovo potovanje«, s katerim sta iskala dvobojev po Štajerskem in Avstrijskem. Ulrik kot kralj Artus, Nikolaj kot Tristan.⁵ Nikolaj je bil po letu 1247 zanesljiva opora salzburškemu nadškofu Filipu Spanheimskemu in seveda zaveznik Filipovega brata Ulrika III. Že leta 1248 je bil skupaj z nadškofom Filipom na Ptuju, leta 1269 pa z ostarelim vojvodom Ulrikom v Gößu in Spittalu na Semmeringu.⁶ Tako se je znašel v tistem družbenem krogu, kjer so že bili Svibenski. V 60. letih je bil zato zagrizen

¹ Kos 1994/1, 41.

² MDC 2, št. 520.

³ Prav tam, št. 617. Obersteiner 1969, 107.

⁴ UBSt 2, št. 125.

⁵ Frauendienst, kitice 1454, 1543, 1546, 1551, 1603. Več o tej epizodi v: Vidic 1998, 54-55, 102 (posebej za Nikolaja).

⁶ UBSt 3, št. 38; UBSt 4, št. 333, 335.

nasprotnik češkega kralja Přemysla Otokarja II., drugače kot Henrik III., ki je uspešno krmaril med obema vladarjema.

Nikolajeva življenjska zgodba je v dobršni meri kmalu postala Viljemova. Njuno prijateljstvo pa je imelo drugačne začetke. Nikolaj je bil avgusta 1251 skupaj z mnogimi krškimi zavezniki in ministeriali prisoten pri poravnavi Friderika V. Ptujskega in Henrika III. Svibenskega s krškim škofom Ulrikom I. glede gradov Planina in Podsreda. Del poravnave je neposredno zadeval tudi njega, saj je bil do tedaj v sporu s Henrikom. Bil je celo v Henrikovem ujetništvu, najbrž kot še vedno zvest krški ministerial, ki mu je preprečeval zasedbo Štrasberka in planinske dediščine.⁷ V tistem času je bil kljub nominalno nizkemu statusu že samostojna in prominentna nasilniška osebnost. Že leta 1250 sta ga v pogodbi glede nekaterih kranjskih gradov omenjala oglejski patriarh Bertold in princ Ulrik III. Spanheimski kot eno redkih izrecno navedenih oseb, proti katerim naj bi v prihodnosti, če bo potrebno, oba nastopila složno in strogo. Tako poimensko »čast« si je v pogodbi zaslužil npr. le še goriški grof Majnhard III., sumarno pa še Štajerci in ministeriali bamberske cerkve.⁸ Nikolajeva samosvojost, avanturizem in bojevitost pa niso bile značilnosti osebe z jasnim ciljem, npr. takih (povečanje rodbinske posesti), kot jih je imel Henrik III. Svibenski. Nikolajev cilj je bila »akcija«. Zdelo se je, da je Viljem hotel živeti Lancelotovo, Nikolaj pa Gaweinovo romaneskno življenje, če za primerjavo vzamemo legendarni krog vitezov Artusove okrogle mize. Oba sta, vsaj iz perspektive sodobnega zgodovinarja, prenašala romaneskni ideal v življenje. In ko je človek v iluzijah, ki jih začne mešati s stvarnostjo, se ta zanj usodno spremeni.

Če sta imela Leopold in Viljem Svibenska pri avanturah proste roke, saj sta bila gospoda, je bil Nikolaj Lemberški le ministerial in vazal krškega škofa. Bil je tudi vodja rodbine, prejkone nekaj let starejši od obeh Svibenčanov. Njemu se nasilništvo, ki je odmevalo po vzhodnih Alpah, zaradi seniorstva ni spodobilo. Ali pač? Oboroženi spor s Henrikom III. glede Štrasberka je bil lahko tudi posledica koleričnega značaja obeh protagonistov, Nikolaja in Henrika, pri čemer je Nikolaj zaradi stalnega podporništv in ministerialne podrejenosti krškemu škofu uspel iztržiti vsaj polovico Štrasberka. Nikolaj se je tako uspel naseliti blizu prijateljev. V 50. letih je Nikolaju na viteškem vandranju in povzročanju zmede nekaj časa delal družbo Leopold I. Svibenski, ki pa ga je v zrelejših letih vendarle srečala pamet in se pozneje ni več šel neobveznega postopaštva. Eden zadnjih skupnih Leopoldovih in Nikolajevih podvigov je bil razbojniški napad vojvode Ulrika III. na novega salzburškega nadškofa Ulrika pri Radstadtu na Salzburškem septembra 1258. Pri tem sta viteza delovala v nasprotju z večino štajerske ministerialitete, ki je podpirala nadškofa. Po besedah kronista Otokarja iz Gaala sta se pri tem napadu še posebej odlikovala.⁹ Odtlej sta tovariša spremljala vojvodo Ulrika: npr. leta 1263 v Kremsmünster in Šentvid na Koroškem,¹⁰ in leta 1264 v Kostanjevico na poravnavo krškega škofa Ditrika II. z grofi Pfannberškimi, ki se je dogodila v režiji vojvode Ulrika.¹¹

Viljem I. je dobil ime po materinem bratu Viljemu I. Vojniškem. Zdi se, da ga je že v mladosti značajsko zaznamoval tudi avanturizem epskih junakov, npr. Willehalma pesnika Wolframa von Eschenbacha, čigar dogodivščine je gotovo poznal. Viljem se v nasprotju z Leopoldom ni podrejal Henrikovi disciplini. Morda je prav zaradi kljubovanja najstarejšemu bratu postal Nikolajev prijatelj. Sploh pa je tedaj že krožilo mnenje, ki ga je Hartmann von Aue izrazil pri opisu prijateljstva med Iweinom in Gaweinom: »Ni

⁷ MDC 2, št. 600.

⁸ MDC 4/1, št. 2441.

⁹ MGH DC Ottokar, vrstice 6125-6129 (= MDC 2, št. 2689). Gl. Pferschy 1978-1979, 81.

¹⁰ MDC 4/2, št. 2814, 2820.

¹¹ MDC 2, št. 662.

trdnejšega prijateljstva, kot je prijateljstvo med nesorodniki.¹² Z dediščino po bratih Ulriku in Leopoldu je uspel v svojih rokah združiti večino stare svibenske posesti na na Kranjskem. To mu je omogočilo večjo politično in vojaško aktivnost daleč onkraj deželnih meja, kot jo je bil sposoben v času, ko si je materialne pravice še moral deliti. Leta 1267 je že kazal prav posebno politična nagnjenja: po Kranjskem, Koroškem in Štajerskem ni spremljal le vojvoda Ulrika¹³, pač pa tudi njegovega brata Filipa.¹⁴ V tistem času si je Filip prizadeval priboriti pri bratu enakopravnejši položaj. Zato se je po odpovedi naslovu salzburškega nadškofa leta 1267 začel naslavljalati »gospod Koroške in Kranjske«. Bratu Ulriku je neupešno podtaknil ponarejeno listino iz leta 1249 oz. 1251, s katero naj bi rimski kralj Viljem Holandski v primeru smrti njunega očeta podelil Koroško obema; če pa bi umrl Ulrik brez otrok, bi postal Filip edini vojvoda, četudi bi bil nadškof.¹⁵ Medtem ko je Henrik III. podpiral le vojvoda Ulrika, si Viljem ni pomišljal zamenjati zaščitnika. Morda je menil, da se bo Filip obdržal v Salzburgu, kar bi mu prineslo koristi. Konec 60. let 13. stoletja je instiktivno slutil, da bo njegovih pet minut, ko ne bo več v senci brata Henrika in suženj njegove strategije, še prišlo.

Ta trenutek je napočil 27. oktobra 1269, ko je v Čedadu umrl in bil v tamkajšnji stolnici pokopan vojvoda Ulrik III. Mesec dni pred tem je s podporo češkega kralja Přemysla Otokarja dosegel izvolitev brata Filipa za oglejskega patriarha, vendar papež izvolitve ni nikoli potrdil.¹⁶ Za podporo je Ulrik moral Otokarju obljubiti dedovanje svojih dežel in posesti v primeru, če bi umrl brez sinov: vse, kar mu je leta 1256 pripadlo v svečani delitvi z bratom Filipom in so ji bili priča bratje Svibenski. Pogodba, ki sta jo Otokar in Ulrik sklenila decembra 1268, pa Filipu ni bila znana.¹⁷ Ulrikova smrt po dobrem mesecu bivanja v Čedadu je bila menda naravna, kar koli si pod tem pač predstavljamo. Po nekajdnevni zmedenosti in čakanju na razplet so Ulrikovi koroški in kranjski ministeriali in uradniki, v nasprotju z grofi in cerkvenimi dostojanstveniki, ki so bili skraja naklonjeni Otokarju, 2. in 28. novembra 1269 ter v začetku leta 1270 raje prisegli zvestobo bratu Filipu kot deželnemu gospodu. Najprej so to storili ljubljanski gradiščan Rudelin, Herman Rabensteinski, Herbard in Oto Turjaška in Gerloh Jeterbenški, nato še Friderik Falkenberški. Ostale najvidnejše kranjske spanheimske zaveznike je pri ob prisegi vodil Viljem Svibenski, prvonavedeni v zadevni listini. Na drugem mestu je bil zapisan Nikolaj Lemberški. In šele za njima so bili v listini naštetih bratje Kostanjeviški, Seifrid II. Gallenberško-Mekinjski, Gerloh Jeterbenški, Uschalk Lemberški (Nikolajev brat) idr. kranjski in koroški plemiči.¹⁸ Prijatelja sta v pozni jeseni leta 1269 postala vodilna kranjska upornika proti kralju Otokarju. Očitno sta menila, da ju pogodba pokojnega vojvode ne zavezuje ali pa se nista imela za njegovo »posest« oz. ministeriala. Otokar povrh vsega s svojo v Avstriji in na Štajerskem preizkušeno politiko v času bojev za kranjsko deželno gospodstvo razpuščenim in osamosvojenim kranjskim plemičem ni obetal nič dobrega. Čeh se ni mislil odpovedati Koroški, Kranjski in dostopu do Jadrana. Spal pa ni tudi patriarh Filip. Novembra 1269 je oglejski kapitelj sklenil premirje z goriškima grofoma Albertom II. in Majnhardom IV., saj se oglejski kanoniki niso želeli vojskovati z dvema nasprotnikoma hkrati.¹⁹ Manjše spore so hiteli

¹² Iwein, vrstice 2700-2710.

¹³ Verbič 1967, 70-71.

¹⁴ URBKr 2, št. 375.

¹⁵ Fräss-Ehrfeld 1984, 325.

¹⁶ MDC 4/2, št. 3018-3020, 3024, 3025. Dopsch 1899, 16.

¹⁷ MDC 4/1, št. 2627. Fräss-Ehrfeld 1984, 326-327.

¹⁸ MDC 5, št. 1, 3, 5. Dimitz 1874, 180; Dopsch 1899, 16-17.

¹⁹ MDC 5, št. 2.

poravnavati tudi nekateri drugi podalpski plemiči. Toda januarja 1270 je bil izid boja za koroški vojvodski klobuk že jasen. Nenazadnje se je tudi Otokar spravil z goriškim grofom Albertom, podprli pa so ga tudi najmočnejši koroški gospodje, ndr. grof Ulrik III. Vovbrški ter številni vzhodnoalpski in podonavski škofje. Otokar je začel na Dunaju v velikem slogu potrjevati privilegije koroškim samostanom, freisinški in briksenški škof pa sta mu v začetku februarja podelila vse fevde svoje škofije, ki jih je prej imel vojvoda Ulrik.²⁰ To je pomenilo prejem vseh cerkvenih fevdov na Kranjskem, razen oglejskih. Ni presenetljivo, da so ob teh dejanjih kot priče »svetili« nekateri ugledni plemiči. S Kranjske so bili tam npr. Gebhard Limberški, Ortolf Krški, Konrad Škofjeloški in Konrad III. Gall, sicer pa še grofje Goriški, Ortenburški in Pfannberški ter mnogi škofje. Zraven pa ni bilo nobenega Svibenčana, niti Lemberžana. Gotovo sta bila Viljem in Nikolaj s soprisezniki še vedno trdna Filipova zaveznika. Prvega aprila 1270 je Otokar uradno očital Filipu, da ga ovira pri prevzemu spanheimske zapuščine.²¹ Filip se je vmes zadrževal v Furlaniji, na Koroškem in Kranjskem, tudi v Ljubljani, kjer je utrjeval svojo krhko oblast. Za patriarhat mu v prvi vrsti sploh ni več šlo, saj je maja 1270 oglejski kapitelj na čelu mest in ministerialov sklenil premirje z Otokarjem, Filip pa je nastopal kot koroški vojvoda. Kljub temu je ob imenu poleg sintagme »izvoljeni patriarh in koroški vojvoda« nosil tudi naziv generalnega kapitana (glavarja) Furlanije, ki mu je dajal pravico posvetnega vladanja v patriarhatu.²² Otokar pa za končni obračun s Filipom poleti 1270 še ni bil pripravljen, saj je Filipa podpirala večina plemstva in mest. Zato je julija z ogrskim kraljem sklenil premirje, medtem pa novačil privržence med plemstvom.²³

Filipova oblast na Kranjskem je zgodaj jeseni 1270 usihala. V njegovih listinah kranjskih plemičev, ki so mu še prejšnjo jesen svečano obljubljali zvestobo, ni bilo več. Bolj ali manj so se sprijaznili z Otokarjevo oblastjo in demoralizirani čakali na njegov prihod. Po Furlaniji so poleti s Filipom potovali le tisti najbolj izpostavljeni akterji »novembrskih priseg«, ki na Kranjskem niso imeli domicila. To sta bila npr. bivši ljubljanski gradiščan Rudelin in komendator ljubljanske komende Nemškega viteškega reda Ditrik, ki sta avgusta spremljala Filipa v Čedad.²⁴ Konec avgusta je Filip uvidel, da mu pred Otokarjem ne kaže storiti drugega, kot da se poveže z njegovimi potencialnimi nasprotniki. Filip in oglejski kapitelj sta se zato avgusta pogajala za zavezništvo z ogrskim kraljem Štefanom V. proti Otokarju in goriškim grofom.²⁵ Toda z zavezništvu je pač tako: le redka zdržijo dlje od čakanja, da se posuši črnilo na svečani listini.

Jeseni 1270 je kralj Otokar, ne da bi sploh stopil na Kranjsko in Koroško, pri nekaterih gospodih že užival ugled koroškega in kranjskega deželnega kneza. Večina plemstva se mu je kmalu uklonila. Le redki so skupaj z mestnimi oblastmi še nasprotovali njegovim uradnikom. Med njimi sta bila kot voditelja ruralne plemiške gverile tudi Viljem Svibenski in Nikolaj Lemberški. Kralju Otokarju sploh nista več nasprotovala, da bi ustoličila Filipa Spanheimskega, pač pa zaradi strahu pred Otokarjevo centralizirano vlado. Zato sta celo brez omembe vrednih zaveznikov (ne)načrtno pustošila po posestvih plemičev, še posebej pa cerkvenih gospodov, ki so se že uklonili kralju. Pri tem Viljem ni imel podpore brata Henrika, ki je kot rodbinski patriarh, zvest štajerski usmeritvi, kar je bilo enako Otokarju, na Planini čakal na izid. Delovanje prijateljev je bilo intenzivnejše poleti in v začetku jeseni, ko se je kralj Otokar odločil, da bo za zmeraj obračunal z upornimi

²⁰ Prav tam, št. 12-16. Dimitz 1874, 181; Mlinar 1996, 45-46.

²¹ MDC 5, št. 19.

²² Prav tam, št. 21, 22, 25.

²³ Prav tam, št. 26. Dimitz 1874, 181-182; Dopsch 1999/1, 460-461.

²⁴ MDC 5, št. 39, 41.

²⁵ Prav tam, št. 41. Dopsch 1899, 18-20.

plemiči. V bojih je bil do jeseni opustošen Nikolajev grad Štrasberk. Pravzaprav je šlo za simbolno dejanje, ker sam grad za Otokarja ni imel nikakršne strateške vloge. Zdi se, da je leंबरški del do tedaj varoval Nikolajev brat Uschalk kot zvest krški gradiščan in potemtakem Viljemov in bratov nasprotnik. Ker pa je poleti ali jeseni 1270 (morda v boju?) umrl, je kralj Otokar oktobra 1270 kot »gospod Kranjske in Marke« ukazal Uschalkovi vdovi Mazzi, naj izroči vse z grajskim varstvom povezane dohodke glavarju na Kranjskem Ulriku iz Dürrenholza, da jih bo ta lahko vrnil krškemu škofu.²⁶

Konec oktobra je zaradi Filipove nepripravljenosti za kompromis in zasedbe mesta Pordenone v Furlaniji propadlo premirje med njim ter češkim in ogrskim kraljem.²⁷ Otokar je več oddelkov pod poveljstvom ostarelega pesnika Ulrika Liechtensteinskega poslal na Kranjsko, sam pa je sledil z glavnino vojske. V nekaj dneh je zavzel Slovenj Gradec, nato se je po Savinjski dolini odpravil v dolensko Marko, se ustavil v Stični ter po treh dneh obleganja osvojil Ljubljano, s tem pa celotno Kranjsko. Postavil je svojega glavarja in pisarja, ki sta vzpostavljala novo civilno oblast. Že 6. decembra je bil v Beljaku, od koder je začel še zmagoviti pohod po Koroškem, ki se je končal v nekaj dneh s premirjem in Filipovo odpovedjo vsej spanheimski dediščini.²⁸ Filipova oblast v obeh deželah je bila za vedno končana, čeprav tega za Kranjsko naslednji oglejski patriarhi še dolgo niso hoteli priznati. Otokarju je bilo usojeno še šest let vladavine v vzhodnoalpskih deželah. Toda obeh dežel nikoli ni dobil v fevd od rimskega kralja, niti se ni dal kot koroški vojvoda ustoličiti na Gosposvetskem polju.²⁹

Ob Otokarjevi zasedbi sta Viljem in Nikolaj kot kolovodji spanheimske stranke na Kranjskem s še nekaterimi plemiči zbežala na ogrski dvor. Njuna destruktivnost in karizmatičnost je bila na Kranjskem vsaj v političnem in spletkarskem smislu za kralja Otokarja preveč moteča. V končni mirovni pogodbi z ogrskim kraljem Štefanom, ki je formalno opravila s Filipovimi pretenzijami, sklenjeni v Pragi 13. julija 1271, sta bila upornika celo ena od točk sporazuma: Štefan je Otokarju obljubil, da jima bo odrekel gostoljublje, vse službe in zaščito, ki sta jih dotlej uživala na njegovem dvoru.³⁰ Po letu 1271 o Nikolaju v pisnih virih ni več sledu; morda je umrl v izgnanstvu, morda je bil ubit ali pa je odrinjen od javnega življenja, a pomiloščen, in tako kot Viljem Svibenski kmalu (vsekakor pred letom 1279) umrl.

Viljem je bil zaradi pomembnosti rodbine obravnavan v rokavicah in kmalu pomiloščen. Toda vse do Otokarjeve uklonitve sklepom državnega zbora in kralju Rudolfu 25. novembra 1276 mu ne bratje ne Otokarjevi uradniki niso več dovolili, da bi se vključeval v visoko politiko.³¹ Rodbina zaradi upora ni utrpela takšne škode kot Nikolajeva, ki je izgubila matični grad Lemberg. Tega je med letoma 1270 in 1279 imel Hartnid z Guštanja, deželski sodnik v Savinjski dolini, najbrž po službeni dolžnosti, vsekakor pa z odobritvijo krškega škofa. Lemberg je škof odstopil Frideriku Ptujskemu in sinovom, ki naj bi s potomci po mnenju Hansa Pircheggerja od tedaj pa vse do izumrtja leta 1438 imeli grad.³²

Medtem ko je kralj Rudolf od izvolitve leta 1273 združeval somišljenike za protiotokarsko fronto, sprejemal pritožbe salzburškega nadškofa Friderika in nominalnega

²⁶ MDC 5, št. 45.

²⁷ Prav tam, št. 46. Dimitz 1874, 182.

²⁸ MGH DC Ottokar, vrstice 10659-10662 (povzetek v: MDC 5, št. 50); MDC 5, št. 52, 53. Dimitz 1874, 182-183; Mlinar 1996, 48.

²⁹ Fräss-Ehrfeld 1984, 330; Mlinar 1996, 46-47; Dopsch 1899, 20 sl.

³⁰ CDB V/2, št. 636, 637; MDC 5, št. 78. Gl. Dimitz 1874, 184-185; Orožen 1963, 240.

³¹ Fräss-Ehrfeld 1984, 331-333; Dimitz 1874, 188-191; Wiesflecker 1955, 114-115.

³² Pirchegger 1962, 216.

koroškega vojvode Filipa Spanheimskega o domnevem Otokarjevem nasilništvu na Štajerskem in Koroškem ter zbiral finančna sredstva z leta 1274 razpisanim 3-odstotnim splošnim davkom,³³ je Viljem tiho čakal na razplet dogodkov. Februarja 1275 je nadškof prišel s predlogi, ki so predvidevali vključitev tirolsko-goriškega grofa Majnharda v boj proti Otokarju na Štajerskem, da bi Čehe prisilili na umik iz Avstrije. Brez odločnejšega Rudolfovega posredovanja so bile vzhodnoalpske dežele prepuščene nasilju Otokarjevih glavarjev nad Rudolfovimi somišljeniki.³⁴ Trenutek za veliki obračun je prišel 15. maja 1275 na državnem zboru v Augsburgu, kjer so bile Otokarju odvzete dežele Avstrija, Koroška, Štajerska in Kranjska, prav tako Češka in Moravska.³⁵ V tem obdobju je bil več mesecev ob Rudolfu ambiciozni Filip Spanheimski, od leta 1275 tudi nominalni koroški vojvoda. Filip je januarja 1276 dosegel, da so bili razveljavljeni vsi zanj neugodni sporazumi in obljube pokojnega brata, nadškof Friderik pa je Rudolfa pregovoril za vojaški pohod v Avstrijo. Za to je pridobil tudi bavarskega vojvodo Ludvika, goriškega grofa Alberta in njegovega brata Majnharda.³⁶

Henrik III. je svojo družino v 70. letih sorazmerno mirno pripeljal skozi boje med kraljema Otokarjem in Rudolfom. Že decembra 1270, kmalu po zmagovitem Otokarjevem pohodu na Kranjsko in Koroško, je bil Henrik s kraljem in vsemi najpomembnejšimi koroškimi in štajerskimi plemiči v Beljaku, kjer je Otokar vetrinjskemu samostanu potrjeval privilegije. Med pričami je bil uvrščen za grofi, za bratrancem Friderikom Ptujskim, Seifridom Marenberškim in Julijanom Seeburškim.³⁷ Z zvestim spremljanjem mu je kralja le uspelo prepričati, da nima nič skupnega z uporništvom brata Viljema. V naslednjih letih je Henrikov ugled pri Otokarju spet zažarel. Septembra leta 1274 je češki kralj ukazal koroškemu glavarju Ulriku iz Taufersa, naj Henrika »Planinskega« (sina Henrika III.) ne nadleguje v njegovih pridobljenih pravicah (na Koroškem), niti naj česa takega ne dovoli Frideriku iz Brež.³⁸

V tem času so Henrikov družabni krog sestavljali spodnještajerski plemiči, zlasti krški vazali, zvesti novemu gospodarju, kralju Rudolfu. Henrikova osebna odločitev za kralja Rudolfa in prelom z Otokarjem leta 1276 sta bila logična, saj je češkega kralja že leta 1276, dokončno pa pred odločilno bitko pri Jedenspeignu in Dürnkrutu 26. avgusta 1278 zapustila večina plemstva iz vzhodnoalpskih dežel. Henrik je bil celo eden zadnjih, ki so zapustili Čeha. Že Otokarjev politični poraz leta 1275 in 1276 je grofu Majnhardu Tirolsko-Goriškemu septembra 1276 omogočil gladko zasedbo Koroške in Kranjske, Dolenjsko pa je okupiral Majnhardov brat Albert II.³⁹ Po kronikalnih vesteh so Otokarjeve čete skoraj brez bojev zapustile obe deželi in se umaknile na Štajersko. Nekaj tednov kasneje so Rudolfove čete zasedle tudi Avstrijo. Rudolf je 24. septembra ukazal koroškim in kranjskim plemičem poslušnost vojvodu Filipu ter amnestijo do tedaj zavedenim Otokarjevim zaveznikom. Henriku ni preostalo drugega, kot da se jim pridruži. To pa je bil trenutek, ko se je tudi Viljem spet vključil v politiko: s Henrikom in drugimi najpomembnejšimi koroškimi in štajerskimi plemiči sta 19. septembra 1276 v samostanu Rein na Štajerskem prisegla zvestobo kralju Rudolfu. To je rodbini sicer prineslo Otokarjev srd in izsiljeno predajo kakega od mladih otrok (morda Rudolfa I.) za talca na Češko, o čemer je malo desetletij

³³ Reg. imp. 1898, str. 89, št. 319, 332, 336.

³⁴ Prav tam, št. 336, 371.

³⁵ Prav tam, str. 105-106. Pferschy 1976, 170.

³⁶ Reg. imp. 1898, št. 503, 577, 579, 599. Pferschy 1976, 171-172.

³⁷ MDC 5, št. 54.

³⁸ Prav tam, št. 154. Gl. Wambrechtsamer 1932, 71.

³⁹ MDC 5, št. 214, 215. Kusternig 1978-1979, 239-240.

pozneje pisal Janez Vetrinjski.⁴⁰ Ni pa bilo več usodno. Značilno za to prisego je, da sta bila tam kot edina Kranjca, a zaradi posestnih in poročnih vezi tudi ugledna štajerska deželana. Viljem je kot nekdanja Otokarjeva žrtev imel ob tem celo moralno »pravico«. Zanimivo je, da je bil Henrik med pričami uvrščen za Viljemom, čeprav je bil starejši. Zdi se, da je bil Viljem kot poklicni upornik proti Otokarju za prisotne bolj pomemben. Tako se je Viljem s sinom in drugimi sorodniki dejavno vključil v zaključne boje proti Otokarjevim četam oktobra 1276, ko je kralj Rudolf oblegal Dunaj in so mu na pomoč nenehno prihajale okrepitve s Koroške in Štajerske. Morda so bili Svibenski navzoči tudi ob sklenitvi mirovnega sporazuma 21. novembra, ko se je Otokar tudi sam odpovedal že prej odvzetim deželam.⁴¹ Še februarja, najbrž pa tudi avgusta 1277, se je Viljem skupaj s Henrikom zadrževal pri kralju Rudolfu na Dunaju, ki je sklepal in utrjeval prijateljstva s podalpskim plemstvom.⁴² Biti s kraljem in mu svetovati je pomenilo Viljemu doseči težko pričakovani vrh. Spust z njega pa je bil mnogo hitrejši.

Če je bila Reinska prisega Viljemovo »vstajenje od mrtvih«, je bila za Henrika politični »labodji spev«. Bivši Otokarjev pristaš za kralja Rudolfa le ni bil najbolj verodostojen zaveznik. Zato se je Henrikova dejavnost kmalu omejila na sodelovanje v lokalnih zadevah, pri deželnih pa se je odtlej udejstvoval le Viljem: leta 1278 je Henrik npr. v Mariboru pečatil listino v zadevi Henrika Rogaškega in studeniškega samostana, poleg pa sta bila še Henrik Zbelovski in bodoči sorodnik Seifrid Kranichberški.⁴³ Vprašanje je, ali se je zaradi starosti in Rudolfovega nezaupanja sploh udeležil odločilne bitke proti kralju Otokarju. Za konservativnega Henrika, še vedno zagovornika vazalne zvestobe, za njegove zastarele politične obrazce v času nenehnih novih zavezništev, uporov in fajn ni bilo več prostora. Umril je še pred letom 1284 ali 1285, potem ko je v zadnjih letih življenja odmaknjeno živel na Planini. Za kraj zadnjega počitka si je najbrž izbral samostan Jurklošter ali Žiče, ki so ju bogato obdarovali že stari Planinski. Pa tudi sam je še pred letom 1262 poklonil Žičam dve hubi v Topolah pri Mengšu,⁴⁴ Jurkloštru pa neznano kdaj vas Migore pri Žetalah, kar sta leta 1328 potrdila pravnuka Henrik II. in Ulrik III. Svibensko-Planinska.⁴⁵ Z njegovo smrtjo se je tudi simbolno končalo najuspešnejše obdobje v zgodovini rodbine.

Tudi Viljemu I. se je življenje iztekalo. Do leta 1276 sta ga v javnosti zastopala sinova Ulrik II. in Viljem II. Zadnji je bil po značaju podoben očetu ali je bilo celo še večji avanturist. Viljem mlajši je mukoma varoval družinske interese, pri čemer mu oče ni mogel pomagati. Tako ga je leta 1273 Otokarjev glavar Ulrik iz Dürnholza prisilil v odpoved enajstim hubam v okolici Ljubljane (v vaseh Dobrljevo, Trzin, Mengeš) v korist ljubljanske komende Nemškega viteškega reda, ki jih je nekoč oče obljubil redu.⁴⁶ Leta 1274 sta brata zaradi prizadejane škode stiškemu samostanu podarila pet hub in pol v Bajnofu pri Novem mestu. To dejanje je bilo posledica podpore opata Konrada kralju Rudolfu, kar je goriškega grofa Alberta celo pripravilo do tega, da je opata zaprl. To je izkoristilo kranjsko plemstvo, ki je opustošilo samostansko posest. Ko pa je opat spet dosegel priznanje, so bili plemiči prisiljeni nakradeno vračati. Gotovo pa svojih dejanj, ki so bile povsem v nasprotju s poprejšnjimi dobrimi odnosi s stiški cistercijani, iskreno niso nikoli obžalovali, pa čeprav sta brata na Marijin oltar kleče položila roke in obljubila, da česa podobnega ne bosta več storila. Samostanska tradicija je to kesanje pozneje povezala z Viljemom I.,

⁴⁰ UBSt 4, št. 600; MGH SS Victoriensis, L. II., str. 229, 275. Pferschy 1976, 172. Za to epizodo gl. tudi Mlinar 1996, 56-57.

⁴¹ Reg. imp. 1898, str. 165, št. 623. Obersteiner 1969, 105.

⁴² MDC 5, št. 254; Reg. imp. 1898, št. 702, 847.

⁴³ GZM II/41. Wambrechtsamer 1932, 72.

⁴⁴ URBKr 2, št. 300.

⁴⁵ ARS ZL 1328 VIII 6. Jurklošter. Gl. Kos 1921, 64.

⁴⁶ GZL IX/5.

njegovo ženo Sofijo, hčerko Matildo in obema sinovoma, dodala pa je še darovanje štirih hub v Župeči vasi pri Cerkljah.⁴⁷ To je bila tudi edina omemba Viljemove žene in hčerke.⁴⁸ Zelo verjetno je imel še eno hčerko – Alhajdo, ki je bila poročena s Friderikom s Kraiga na Koroškem. Ta je bil zelo dejaven na Kranjskem. Alhajda je leta 1314 v zadnji listini, v kateri se je omenjala kot živa, pečatila s pečatnikom, ki je imel za podobo svibensko krono, medtem ko je bila v legendi titulacija kraiška (+ *FRAW . ALHAET . VON . CHREICK .*).⁴⁹ Zakaj Alhajda ne bi mogla biti hčerka Viljema II. ali katerega drugega Svibenčana? Ker je bila leta 1282 že mati, njen sin iz zakona s Friderikom Kraiškim, Viljem, pa je bil že pokojen. Tedaj je Friderik poklonil ljubljanskim križnikom manjšo posest za dušni blagor v ljubljanski komendi Nemškega viteškega reda pokopanega sina. Med pričami je bil prisoten tudi svibenski župnik Bertold.⁵⁰ Žal ne vemo, koliko star je Viljem umrl, najbrž pa je bil še otrok. Dejstvo, da je dobil ime po dedu, govori o velikem vplivu Viljema I. na regionalno plemstvo. Kot Alhajdina očeta ne prideta v poštev niti Ulrik I. in Leopold I., še manj pa Viljem II., ker je bil premlad. Kraiško svaštvo je Viljema II. in brata Ulrika II. še tesneje povezalo s koroškim plemstvom. Še več, s svakovo pomočjo sta brata ohranila stike s kranjskimi vitezi spanheimske provenience, s katerimi sta v naslednjih desetletjih vse do bridkega Viljemovega konca leta 1293 krojila deželno politiko. Obenem pa ju je svak Friderik vključil v zaupni krog novega koroškega in kranjskega gospoda, grofa Majnharda Tirolsko-Goriškega in za Viljema II. usodnega Konrada Aufensteinskega.

---

⁴⁷ ARS ZL 1274 II 16. Stična; Grebenc 1973, št. 66/1. Gl. Milkowicz 1889, 312; Mlinarič 1995, 115; Mikuž 1946, 22.

⁴⁸ Hoheneck je pravilno zapisal, da sta bila Viljem II. in Ulrik II. njegova sinova, Sofija žena, Matilda pa hči. Pri Rudolphu Puffu so bili uvrščeni napačno: Ulrik II. naj bi bil brat Viljema I. in Matilde, žena Viljema I. naj bi bila Sofija Planinska (sic!), sinovi pa Ulrik III., Henrik V., Kolo in Hugo (gl. genealoške preglednice).

⁴⁹ GZL VII/14. Gl. Melly 1846, 240. Z njenim pečatnikom je nato pečatil listino njen nečak Viljem III. leta 1321 (Martin 1934, št. 272). Očitno tedaj ni bila več živa, je pa Viljemu še prej zapustila pečatnik.

⁵⁰ GZL VII/5.

VEČNA PRIJATELJSTVA SO MINLJIVA REČ

Po poravnavi s kraljem Otokarjem v začetku 70. let so Svibenski obdržali Štrasberk, a so se problemi z njimi in še posebej s krškim škofom še kar vrstili. Njihova rešitev je bila odvisna od dokončnega razpleta drame med Otokarjem in Rudolfom. Leta 1278 so nasprotja prestopila rob sprejemljivega. Spor je morala odločiti nova bitka, ki je bila glede na vložek obeh strank, »mati vseh bitk«. Julija 1278 je Otokar vdrl v Avstrijo, kjer so se začele zbirati čete obeh kraljev. Avstrijci, Štajerci, Korošci in Kranjci niso bili najbolj prepričani v ugoden izid in se julija še niso pojavili v polnem številu na zbornem mestu. Kralj Rudolf jih je moral konec julija posebej opozoriti, naj pridejo v sedmih dneh na Marchegg. Zamudniki so prišli šele v tretjem tednu avgusta. Tam so bili mdr. goriški grof Albert II., grofa Ulrik III. Vovbrški in Friderik Ortenburški. Le grof Majnhard Tirolsko-Goriški zaradi spora s tridentinškim škofom ni prišel. Rudolfu so se priključili še salzburški nadškof, ogrski kralj Ladislav IV., Švicarji in Švabi. Kralj Otokar je imel še bolj heterogeno vojsko: poleg Čehov in Moravcev so ga podprli Thuringijci, Bavarci, Šlezijci, Sasi in Poljaki. Do bitke, zadnjega velikega viteškega spopada, je prišlo 26. avgusta pri Jedenspeignu pri češki meji. Kralj Otokar je bil na begu ubit, morilci pa so bili plemiči iz vrst štajerskega plemstva, ki so se mu hoteli maščevati za umor Seifrida Marenberškega izpred nekaj let.¹ 17. oktobra je bilo podpisano premirje med Otokarjevim sinom Vencljem II. in kraljem Rudolfom, podkrepjeno z dvema poročnima zvezama med njunimi otroki.

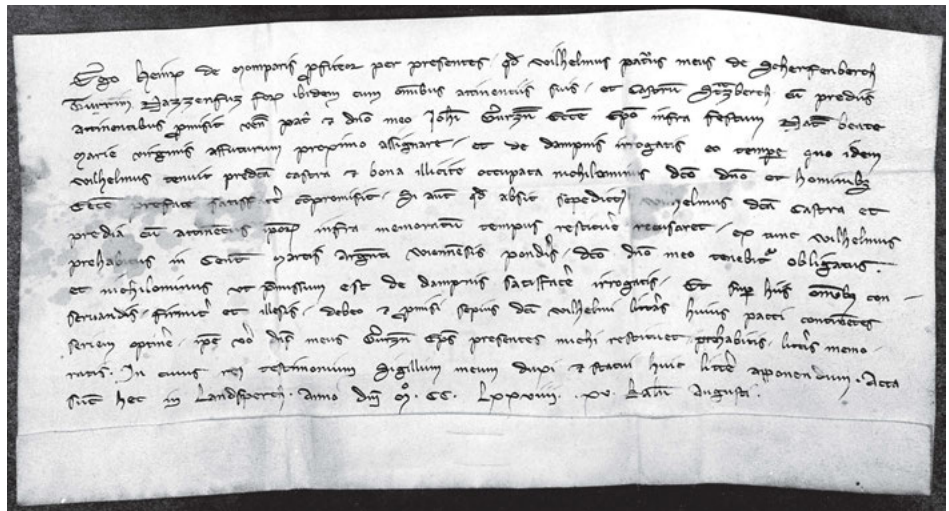
Udeležba nekaterih Svibenskih v tej bitki izrecno ni omenjena, je pa možna, in celo verjetna; seveda na Rudolfovi strani, v tretji vrsti v bojnem razporedu, ki so jo sestavljali vitezi vzhodnoalpskih dežel in Švabi. Nenazadnje so bili izpričano tam nekateri znanci Svibenskih, ki so s številnimi nižjimi vitezi sodelovali, po Valvasorjevih virih jih je bilo menda skupaj okoli 500: npr. grof Ulrik Vovbrški, ki je v začetku julija 1278 jurkloštrskim kartuzijanom poklonil manjšo posest, »preden bo šel na vojno«.² Ali pa Leopold III. Žovneški, ki je pred odhodom v boj v strahu pred smrtjo podaril gornjegrajskim menihom patronat nad župnijo Braslovče.³ Oba sta se živa vrnila iz bitke.

Po Otokarjevi smrti je novi krški škof Janez (predhodnik Ditrik je umrl novembra 1278) kot najtesnejši zaupnik kralja Rudolfa želel spet prevzeti oblast nad vsemi škofijskimi posestmi, ki jih je njegova Cerkev izgubila v času Otokarjeve oblasti. V resnici je krška oblast na širšem savinjskem območju v času državnega interregnuma in Otakarjeve

¹ MGH DC Ottokar, vrstice 15292-16734 (= MDC 5, št. 356, 357, 359); Reg. imp. 1898, str. 246-250. Dimitz 1874, 194-195; Pferschy 1977, 377-378; Kusternig 1978-1979, 255-311; Dopsch 1999/1, 478-480; Mlinar 1996, 58-61.

² MDC 5, št. 353; Valvasor 1689, XV, 300 sl. Dimitz 1874, 194; Mlinar 1996, 59. Tudi Hugo Hebenstreit je menil, da naj bi Viljem I. sodeloval v bitki pod poveljstvom grofa Ulrika Vovbrškega (Hebenstreit 1972, I/III, 4).

³ CKL, št. 48.

Listina Henrika IV. Svibensko-Planinskega iz leta 1279 za krškega škofa (KLA AUR 1279 VII 18.; obj. v: MDC 5, št. 391; foto: KLA)

vladavine (1250-1275) skoraj razpadla. Še leta 1279 je npr. mogočni krški vazal Henrik Rogaški obljubljal škofu Janezu, da bo rešil talce, ki jih je postavil zase in so bili zaprti v gradu Podčetrtek. Škof Janez je s pomočjo kralja Rudolfa, čigar sinovom je že škof Ditrik konec leta 1277 podelil krške fevde, uspel šele leta 1281 dobiti nazaj grad Rifnik, ki ga je dotlej zasedal Gebhard III. Žovneški.⁴ Kralj Rudolf je moral po zmagi poplačati glavne zaveznike na račun deželnega plemstva, ki je postalo njegova žrtev v prejšnjih nasilnih akcijah proti cerkvenim gospodom. Plemiško nasprotovanje Rudolfovi obnovi starega reda, ki ga je zaznamovala že obljuba škofom, da vojni davek od cerkvenih posesti leta 1277 ne bo postal pravilo,⁵ je doseglo vrh oktobra 1279, ko je moral kralj sklicati koroško in kranjsko plemstvo na posvetovanje.⁶

Krški škof, že nekaj let najtesnejši Rudolfov zaveznik, je uspel izkoristiti razmere in se končno odkrižati tudi obeh upornih rodbin. Julija 1279 Viljem I., ki je po smrti brata Leopolda spet postal glavni na Svibnem, zasedenih Štrasberka in trga Mokronog še vedno ni hotel vrniti škofu, zato je posredovanje za Viljemovo odpoved obljubil nečak Henrik IV.⁷ Upiranje kraljevim zahtevam je imelo za posledico, da Viljem ni bil več zaželen sogovorec kralju Rudolfu, namesto njega pa je družino pri tem sporazumu zastopal sin Viljem II. Tako je grad Štrasberk postal formalno prost vazalov ali bolje – okupantov Svibenskih. Istočasno je želel krški škof spraviti Lemberške z gradu Lemberg. Zato je kralj septembra 1279 posredoval pri poravnavi med škofom in Nikolajevimi nečaki Nikolajem II., Bertoldom in Viljemom I. ter svakinjo, Uschalkovo vdovo Mazzo. Med poroki odpovedi Lemberških nekaterim fevdom in nasilno zasedeni posesti so bili že omenjeni Viljem II., Henrik IV. ter Leopold II. in Ulrik II. Svibenski. Torej mlajša generacija Svibenčanov. Ni pa bilo nekoč dragega leمبرškega prijatelja Viljema I.⁸ Kje bi lahko tičal?

⁴ MDC 5, št. 369; CKL, št. 49. Obersteiner 1969, 105 sl.

⁵ Schwind-Dopsch 1895, št. 54.

⁶ MDC 5, št. 404. Dopsch 1999/1, 477.

⁷ MDC 5, št. 391. Obersteiner 1969, 112-113.

⁸ MDC 5, št. 399; Diestelkamp-Rödel 1986, št. 198. Pavle Blaznik je v štajerski topografiji za leto 1261 navedel *dominus Cholo de Lewenburch*. Ta je bil v resnici Kolo z Rasa na Koroškem, ki se je občasno imenoval po Wasserleonburgu na Koroškem. Enako velja za

Zdi se, da se je Viljem I., sprt z »vsem svetom«, najbrž tudi z Lemberškimi, najbolj pa jezen na krškega škofa in v nemilosti zaradi nenehnih preprirov pri kralju Rudolfu, začasno umaknil v Nemški viteški red.⁹ Da bi poročen plemič, tudi če še ni bil vdovec, zapustil družino in stopil v viteški red, ni bilo posebno nenavadno. V tistem času so križniki nujno potrebovali izkušene bojevnike, saj se je vidno približeval konec križarskemu kraljestvu v Palestini, pa tudi pri širitvi v Prusiji so potrebovali novih moč. Tega sta se že leta 1254 zavedala češki kralj Otokar II., ki je odšel na sever z mogočnim spremstvom in leta 1273 njegov zaupnik olomouški škof Bruno.¹⁰ Viljem se je zdel križnikom pripravna oseba, nenazadnje jim je nekaj let prej obljubil precejšnje darilo, ki pa ga je po opominu izpolnil šele sin Viljem II. (gl. zgoraj). Seveda je mogoče, da je domneva o Viljemovem »pomenišenju« napačna, saj se je »Viljem križnik s Svibnega« omenjal kot priča le v listini iz leta 1279.¹¹ Leta 1282 je v Ljubljani pričal pri nekem darovanju Friderika s Kraiga ljubljanskim križnikom tudi »brat Viljem«, zraven pa je bil tudi svibenski župnik Bertold.¹² V obeh primerih bi lahko šlo tudi za kakega drugega Svibenčana. Toda v isti generaciji z Viljemom I. ali celo Viljemom II. glede osebnega imena ni bilo prostora še za enega Viljema. Pa tudi Viljem II. se pozneje nikoli ni naslavljal kot »križnik« ali gibal v bližini Nemškega viteškega reda. Mogoče je Viljem I. že v prvi polovici 70. let načrtoval vstop med ljubljanske križnike, jim zato obljubil večjo posest, vendar se je za pomenišenje odločil šele po Otokarjevem porazu, sporih z okolico in z razdraženim kraljem Rudolfom. Viljem kljub novi »službi« ni prekinil stikov z družino. Tega od njega niti ni nihče pričakoval. Do leta 1282, ko se za njim v zapisih izgubi sled, je s sinom Viljemom II. tu pa tam potoval na vazalska sodišča. Takšno obnašanje je hočeš nočeš zaznamovalo tudi sina. Maja 1280 sta bila oba skupaj s še nekaterimi Štajerci v sporu s salzburškim nadškofom Friderikom zaradi dolgov, nasilništva ipd. Papež Nikolaj IV. je tedaj ukazal sekovskemu proštu uradno preiskavo. Oktobra so preiskovalci zaradi izogibanja sodišču nad neposlušneži izrekli izobčenje.¹³

S takim prijateljem si Lemberški niso imeli kaj pomagati. Nikolaj I. z ženo (neko Štrasberčanko) ni imel otrok. Z Lembergom so po njegovem pobegu leta 1270 tako ali tako upravljali sinovi brata Uschalka. Odtlej so še lahko živeli na Lembergu, a so se morali z izsiljenimi porokami s krškimi ministerialkami, kar so obljubili v pogodbi leta 1279, tesneje navezati na krškega škofa. Običaj podrejanja nižjega plemstva s predpisanimi porokami konec 13. stoletja ni bil več najbolj uspešen, čeprav so se ga zlasti cerkveni gospodje še posluževali. Lemberški so bili v naslednjih letih nenehno v konfliktu s Ptujskimi, ki so imeli formalno grad v fevdu. S tem pa so bili posredno v sporu tudi s Svibenskimi. Zato so s poravnavo s krškim škofom uspeli zagotoviti vrnitev na nekoč odvzeti Štrasberk: leta 1299 sta brata Viljem I. (1279-1307) in Bertold Lemberška, imenovana kar »s Štrasberka«, vrnila grad Lemberg škofu, ta pa ga je podelil Hartnidu Ptujskemu; Štrasberk sta prejela v fevd. Med pričami dejanja sta bila na najuglednejših prvih mestih pred samimi krškimi vazali in ministeriali tudi Rudolf I. in Ulrik II. Svibenska.¹⁴

Tako je grad Štrasberk postal novi sedež Lemberških. Že omenjeni Bertold leta 1297 in

Kolona *de Levenburch*, omenjenega leta 1264 skupaj s Henrikom III. Svibenskim (Joppi 1886, št. XXXV). *Wl[...]/ de Lewenb(ur)ch* iz leta 1288 pa je bil Ulrik Žovneški, imenovan po Lembergu pri Poljčanah. Dvomim, da je bil z Lemberga še »Wernher von Lewenberch« (Blaznik 1986, 415).

⁹ Zanimivo je, da je Davorin Vuga v poljudnem članku takšen umik v duhovnost predvideval za Viljemovega brata Henrika (Vuga 1990, 55).

¹⁰ Wiesflecker 1, št. 614. Gl. Paravicini 1989, 24.

¹¹ ARS ZL 1279 IV.

¹² GZL VII/5.

¹³ Martin 1928, št. 946-949; MDC 5, št. 457-459.

¹⁴ UBLOE 4, št. 340.

pozneje (njegov sin ali nečak) Uschalk II., ki se je prvič pojavil v neki listini leta 1324,¹⁵ so se imenovali le po njem. Tudi Uschalkov brat Janž (1330-1346) se je poistovetil z gradom. Selitve plemiških družin, celo rodbin, v 13. stoletju pri nižjem plemstvu niso bile nobena posebnost. Včasih je bil razlog dedovanje, ki je napravilo prostor za selitev vsaj ene veje z utesjenih gradičev (npr. pri Gallih). Še v začetku 13. stoletja so teritorialni gospodje lahko prosto selili svoje ministeriale, toda od konca istega stoletja so to lahko počeli le še s svojimi uradniki (gradiščani), manj pa z vazali. Gospodje so jih lahko preselili drugam le s posebnimi finančnimi spodbudami, pa še to le v primeru izdaje in podobnih zločinov. Izgon močne ministerialne rodbine z matičnega gradu na nepomemben gradič, pa odmeval. Pri Lemberških je krški škof izkoristil vse pravne možnosti: izdajo fevdnega gospoda, nasprotovanje deželnim gospodom, nasilništvo ipd. Zaradi omejene moči pri obvladovanju samozavestnih krških ministerialov na Štajerskem je načrtovani izgon Lemberških trajal celi dve desetletji. Pa še nadomestno bivališče je škof moral zagotoviti »brezdomcem«. Majhen, od sveta odmaknjeni Štrasberk ni bil ustrezen nadomestek strateško pomembnemu Lembergu¹⁶, je pa bil vsaj »grad« (leta 1251: *castrum*) in ne »dvor«. Preselitev je bila zanimiva še zaradi nečesa: okoli leta 1300 se je pričel neprekinjen proces (bolj ali manj prostovoljnega) preseljevanja nižjega plemstva v druge dežele, celo »tujja« mesta: z dovoljenjem svojih gospodarjev ali brez; vzrok so bile gospodarske težave ipd.¹⁷

»Novi« Štrasberški so ohranili stari leंबरški govoreči grb (lev, ki pleza na tri skale; nem. ime gradu je bilo *Lewenberg* ipd.).¹⁸ Kakor koli pa so Nikolajevi nečaki obračali svojo usodo, so ostali povezani s Svibenskimi. Navsezadnje so bili njihovi sosedi, ne le avanturistični sodrugi. Prijateljstvo so še posebej ohranjali s sinovi in vnuki stričevega prijatelja Viljema I. Toda Svibenski jim za povračilo niso nikoli naklonili milosti sorodstvenih povezav. Za to so se jim zdeli Lemberško-Štrasberški vedno prenizkega statusa in brez večjega gospodarskega potenciala, za povrh pa so bili še izpričano nevarnega značaja. Nase so jih priklenili tako, da so jim kot mentorji v naslednjih desetletjih določali splošno politično in celo notranjo družinsko usmeritev, npr. poročne partnerje. Ti so bili za oboje lahko celo iz iste družine, kar je posameznike s Svibnega in Štrasberka vodilo v sekundarno svaštvo, vsaj njihove otroke pa v virih navidez izenačevalo. Seveda ne dobesedno. Tako se je Bertold pred letom 1297 poročil z Diemut Rihemberško in požrl bratovo obljubo krškemu škofu, da bo vzel krško ministerialko. Diemut je bila hčerka Volkerja Rihemberškega, ministeriala goriškega grofa Alberta II. Njena sestra Getruda je bila poročena z Rudolfom I. Svibenskim, sinom Viljema II., druga sestra Agnes pa z Majnclinom Turjaškim. Vsi trije Volkerjevi zeti so se februarja 1297 s posredništvom grofa Alberta II. poravnali s tastovim bratom Ulrikom Rihemberškim glede dediščine.¹⁹

Bertold se je do leta 1307, ko se je za njim izgubila sled, omenjal še dvakrat: leta 1304 je v Ljubljani sopričal pri nekem družinskem sporazumu Ota Jeterbenškega, tri leta pozneje pa je od brata Viljema I. kupil materino dediščino za 32 mark oglejskih denaričev.²⁰ Ker je verjetno edini imel otroke (brat Nikolaj II. je umrl že prej) in bil senior rodbine, je bil nakup razumljiv. Z njim je preprečil, da bi Viljem zaradi denarnih zadreg prodal svoj delež zunaj rodbine, če bi Bertold umrl pred njim. Tako je bila večina rodbinske dediščine leta 1307 prihranjena Bertoldovim otrokom. Viljem I. je najbrž kmalu nato umrl, v javno življenje

¹⁵ ARS ZL 1324 X 19. Štatenberk.

¹⁶ V srednjem veku z večdelno grajsko zasnovo, kapelo, dvema stolpoma, v skalo vsekano znamenito gotsko kletjo, obzidjem idr. (Stopar 1992, 69-70).

¹⁷ Kos 1994/1, 129 sl.

¹⁸ ARS ZL 1338 V 31. Radeče; ARS ZL 1340 IX 9.; ARS ZL 1350 V 5.; ARS ZL 1362 I 7. Gl. Blaznik 1986, 414-415.

¹⁹ TLF GT, št. 22: 1297 II 23. Gorica. Gl. Štih 1994, 118-119 in poglavje Sestavljanje črepinj.

²⁰ GZL VII/9; PA UR št. 20: 1307. (= Komatar 18, št. 20).

pa sta šele po sedemnajstih letih tišine stopila Bertoldova domnevna sinova Uschalk II. (1324-1362) in Janž (1330- †1346). Morebiti sta bila v prvem in drugem desetletju 14. stoletja še premlada za samostojno nastopanje v javnem življenju. Njun mentor in zaščitnik je bil do 1317-1320, ko je umrl, Rudolf I. Svibenski, ki je kot Viljemov in Bertoldov »ujec« leta 1307 sopečatil prej omenjeno listino.

Starejši Uschalk je po Rudolfovi smrti družinsko strategijo še odločneje usmeril k Svibenskim, vendar k planinski veji in Henriku II. Svibensko-Planinskemu. Ta prelom je bil posledica manj pristnih odnosov z Rudolfovimi sinovi Rudolfom II., Hartnidom in Jurijem. Tradicionalna povezanost in zgodovinski spomin o nerazdružljivosti Viljema I. s prastricem Nikolajem I. Lemberškim sta pri Štrasberških iz generacije v generacijo pešala. Rudolfovi sinovi pa so imeli važnejše skrbi s svojimi gospodstvi in ženinimi dediščinami, da bi se družili s statusno tako ali tako nižjo najmlajšo generacijo Štrasberških. Prav v 30. letih 14. stoletja so se Rudolfovi sinovi poročili z uglednimi plemkinjami s Koroškega in Štajerskega (Weißnegg, Maribor, Ptuj). Višji status je v nekem smislu »zahteval« opuščanje mladostnih prijateljstev iz skromnejše svibenske soseščine. Uschalka je bilo od leta 1324 mogoče srečevati kot pričo pri dejanjih mladega Henrika II. Svibensko-Planinskega, zlasti na Dolenjskem, v katerem so Štrasberški našli zaščitnika, on pa ju je tu pa tam celo naslavljal kot ujca.²¹ Leta 1324 je Uschalk kot najuglednejši plemič na dolenskem Štatenberku prisostvoval Henrikovi poravnavi s plemiči z Otočca, leta 1330 pa z bratom Janžem v Stični pri Henrikovi prodaji posesti bratu Eberhardu, stiškemu opatu.²² Brata sta družinsko premoženje upravljala skupaj, skupaj sta tudi nastopala v javnem življenju. Avgusta 1331 sta bila s Henrikom II. spet priči v Stični,²³ oktobra sta v Mokronogu krškemu škofu Geroldu vrnila dve fevdni hubi,²⁴ maja 1332 pa sta v Stični pričala pri dejanju bratov Svibensko-Planinskih.²⁵ Prisotnih je bilo več uglednih dolenskih plemičev, ndr. tudi Rudolf II. Svibenski, Volker Turjaški, dva Mehovska, Rutlib Hmeljniški; med njimi sta Štrasberžana po poziciji uživala kar lep ugled. Nenazadnje je bil Janž poročen z Alhajdo Turjaško, kar je obema dvigalo ugled in poslovne možnosti med Dolenjci. Alhajdina brata Herbard in Volker sta zato uporabila Janža za sopečatnika (npr. 1335), še posebej, če so dejanja zadevala posredne Alhajdine pravice.²⁶ Tudi Uschalk, ki je bil poročen z neko Agnes, je vzdrževal raznovrstne stike z dolenskim plemstvom.²⁷ Potem pa se je Henrik Svibensko-Planinski zaradi »ustreznejših« sorodnikov in prijateljev distanciral od obeh Štrasberžanov.

Zvestoba Svibenskim in Svibensko-Planinskim, ne glede na prisotno zavest o socialni neenakosti, se je tretji generaciji Štrasberških vendarle izplačala. Če pozabimo na drobna darila in ugodnosti, o katerih nimamo konkretnih podatkov, je bila glavna ugodnost sopesodovanje gradu Štatenberk. Kdaj in zakaj so jim Svibensko-Planinski odstopili del pravic, ni jasno. Morda je šlo za začasno zastavo. Leta 1333 sta delež vrnila grofu Hermanu Ortenburškemu in ga prejela nazaj v fevd.²⁸ V 30. in 40. letih 14. stoletja je deleže (šlo je za

²¹ ASt LP 1332 V 25. (= Grebenc 1973, št. 174).

²² ARS ZL 1324 X 19. Štatenberk; ASt LP 1330 VI 11. (= Grebenc 1973, št. 166).

²³ ASt LP 1331 VIII 15. (= Grebenc 1973, št. 171).

²⁴ MDC 9, št. 479.

²⁵ ASt LP 1332 V 25. (= Grebenc 1973, št. 174).

²⁶ Janž je bil leta 1335 celo imenovan kot brat Herbarda Turjaškega, kar pa je bila pisarjeva napaka (PA UR št. 53: 1335 III 24. = Komatar 18, št. 53; Brunner 1995, št. 10). Navidezno bratovstvo je mogoče razbrati tudi v listini iz leta 1345, ker sta listino skupaj izstavila Janž in Alhajda, ki sta oba skupaj imenovala Herbarda za brata, čeprav je bil le Alhajdin (PA UR št. 73: 1345 VIII 24. = Komatar 18, št. 73). Za Janževo sopečatenje in sodelovanje pri Alhajdinem poslovanju z brati, zlasti s Herbardom Turjaškim gl. še: PA UR št. 62: 1341 IX 12. (= Komatar 18, št. 62); PA UR št. 63: 1341 XI 23. Šumberk (= Komatar 18, št. 63); PA UR št. 74: 1345. (= Komatar 18, pt. 74).

²⁷ PA UR št. 54: 1335 V 25. (= Komatar 18, št. 54); KLA AUR 1340 III 25.

²⁸ MDC 9, št. 632. Albert Muchar je za leto 1347 navedel tudi regist listine, s katero naj bi Janž priznal vazalstvo do goriškega grofa

četrtnine) zbirala planinska veja.²⁹ Brata pa se v 30. letih 14. stoletja le nista povsem naslonila na Svibensko-Planinske. Tudi sosedje s svibenskega gradu so potrebovali njuno pomoč, če ne drugače pa vsaj kot priči in sopečatnika.³⁰ Janž je bil okoli leta 1340 eden najuglednejših dolenjskih plemičev, gospod (*her*), razsodnik v plemiških sporih, sopečatnik, porok itd. To pomeni, da so se Štrasberški uspeli šele v njegovi generaciji povsem integrirati v regionalno plemiško skupnost. Leta 1340 je bil celo eden od razsodnikov v sporu med bratoma Rudolfom II. in Jurijem Svibenskima.³¹

In, zanimivo, v začetku 40. let 14. stoletja sta prišla Janž in Alhajda v finančne škripce. Tako kot njun znanec Henrik Svibensko-Planinski in mnogi Svibenčani že v prejšnjih letih, sta si začela izposojati spoštljive vsote, najraje pri celjskih Judih. Poroki so jima bili sorodniki Turjaški in zaščitniki Svibenski, ki so pravzaprav sami potrebovali takšno »zaščito«. ³² Janževe težave so se leta 1345 elegantno rešile. Na enak način kot šest let prej težave Ulrika III. Svibensko-Planinskega. Umril je. To se je zgodilo med 24. avgustom 1345 in 14. junijem 1346, ko ga je grof Friderik Celjski že omenjal kot pokojnika.³³ Štrasberška rodbinska posest je padla na pleča manj opaznega, čeprav starejšega Uschalka. Ta je nadaljeval rodbinsko tradicijo obveznega prijateljstva s Svibenskimi in Henrikom Svibensko-Planinskim do svoje (po januarju 1362) in Henrikove smrti (1363).³⁴

Edini Uschalkov krvni štrasberški dedič je bil Viljem II., sin enega od pokojnih bratov. Toda Viljem se je omenjal le leta 1389, ko je prodajal fevdno desetino v šentruperški župniji celjskim grofom.³⁵ Nasploh se je v redkih omembah rodbinske posesti v drugi polovici 14. stoletja omenjala le štrasberška drobna posest okoli Šentruperta na Dolenjskem, ki so jo imeli v fevdu podrejeni vitezi ali pa je bila celo njihov alod.³⁶ Viljemov ugled in položaj se je v primerjavi s prejšnjo generacijo še zmanjšal, celo pri lokalnem plemstvu. Že leta 1365 se je v virih pojavil Peter »s Štrasberka«, ki se je omenjal do leta 1397 le kot sopečatnik pri lokalnih plemičih in kot freisinški vazal za šest hub v Jeprjeku v klevevškem gospostvu. Po grbu v edinem ohranjenem pečatu (trije polmesci, eden nad drugim) ni bil član družine, pač pa najbrž uradnik neznanega gospoda: morda deželnega kneza, ki za grad Štrasberk ni kaj dosti skrbel.³⁷ In res je bil že v 15. stoletju, skoraj nič povečan stolpasto-obodni grad, opuščen, tako da ga niti Valvasor v 17. stoletju ni več našel.³⁸ Ob spremenjenih politično-geografskih in prometnih razmerah v Posavju, ga nihče več ni potreboval.

Z Viljemom II. so Lemberško-Štrasberški v moški strani izumrli. Tako so skoraj istočasno s sto in več letnimi zaščitniki Svibenskimi končali životarjenje na Kranjskem. Le da bolj dokončno, kot je to nameraval zadnji kranjski Svibenčan, po naključju z istim imenom kot začetnik svibensko-leंबरškega prijateljstva, Viljem V.

Henrika in ortenburškega grofa Friderika in njegovega brata za delež gradu Štatenberk, ki ga je kupil od Uschalka (Muchar 1849, 433).

²⁹ ARS ZL 1338 V 31. Radeče; ARS ZL 1342 X 13.

³⁰ ARS ZL 1336 VII 10.; ARS ZL 1336 VII 10.; ARS ZL 1336 XI 15.; ARS ZL 1337 V 3.; ARS ZL 1338 V 31. Radeče.

³¹ ARS ZL 1340 IX 9.

³² Brunner 1995, št. 10; PA UR št. 73: 1345 VIII 24. (= Komatar 18, št. 73); PA UR št. 74: 1345. (= Komatar 18, št. 74).

³³ ARS ZL 1346 VI 14. Celje. Mucharjeva regesta listine iz 27. februarja 1347, v kati je Janž omenjen kot izstavitelj listine glede vazalstva za grad Štatenberk, je gotovo napačno datirana ali pa gre za tiskarsko napako (Muchar 1849, 433). To potrjuje naslednji zapis o predaji Svibnega Pavlu Ramungu že 24. V 1348, kar naj bi storil vojvoda Leopold (sic!) Ramung je grad prejel šele leta 1384 (HHStA AUR 1384 V 14. Rheinfeden).

³⁴ PA UR št. 117: 1358 VI 13. (= Komatar 18, št. 117); ARS ZL 1362 I 17.

³⁵ ARS ZL 1389 IV 22. Celje. V pečatniku je imel »leंबरški« grb.

³⁶ ARS ZL 1346 VI 14. Celje; ARS ZL 1350 V 5.; ARS ZL 1389 IV 22. Celje. Izjemi sta bili freisinško vazalstvo z eno hubo v Škocjanu na Dolenjskem pred letom 1306 (Blaznik 1963, 177) in oglejska fevdna desetina v župniji Laško, ki sta jo okoli leta 1338 od Uschalka kupila brata Janez in Martin Rifniška (Otošec 1995/1, št. 848).

³⁷ ARS ZL 1365 IV 24.; PA UR, št. 158: 1366 III 1. (= Komatar 19, št. 158); Baraga 1995, št. 23; ARS ZL 1397 X 11.; Blaznik 1963, 244.

³⁸ Valvasor 1679; Jakič 1997, 316.

ZENIT

VILJEMOV HARMAGEDON. UVERTURA

Resumé preteklih desetletij: v zadnji četrtini 13. stoletja so Svibenski na Kranjskem in Spodnjem Štajerskem dosegli zenit. To je bil že čas razpada starega družbenega reda, ko je plemstvo dokončno spoznalo, da je čas vrednot in posnemanja življenja iz viteških romanov preteklost. Zlato življenje v času avstrijsko-štajerskih vojvodov Babenberžanov je bilo odmaknjen spomin,¹ plemstvo se je usmerilo v stvarnost: v varovanje starih pravic, anarhično urejanje sporov v času državnega interregnuma po letu 1250 in bojev za avstrijsko-štajersko dediščino po letu 1246, v boj proti propadu klasičnega fevdnega in podložniškega sistema. V gospodarskem smislu se je zdelo, da bodo uspehi Henrika III., bratov in sinov pri ustvarjanju kvazidominija med Krko in Savo ter med Planino in Podsredo večni in se bo njihovo bogastvo strmo povečevalo še v naslednjih generacijah. Velika pričakovanja rodbine so se usmerila v samostojnejše politično delovanje na naddeželni ravni. Tu pa jih je zadelo prvo občutnejše opozorilo. Tega ne gre jemati dobesedno, saj je še v prvih desetletjih 14. stoletja kazalo, da so nekatere napačne, preveč drzne in nedomišljene politične odločitve ter zavezništvo s strankami, obsojenimi na poraz, pozabljene. Toda poleta ter skupnega delovanja in zato neprekinjenega vzpona kot v obdobju načelovanja Henrika III. ni bilo več. Svibenski so se morali sprijazniti, da življenje nujno vsebuje tudi padce. Njih in bratrance s Planine in Podsrede so na domačem igrišču prehitevale druge rodbine, zlasti svobodni gospodje Žovneški (od 1341 grofje Celjski), Wallseeji in gospodje Ptujski, na Kranjskem so se vzpenjali Turjaški, Čreteški, Galli, Gallenbergi, na Koroškem Aufensteini idr. V nasprotju z njimi Svibenski niso uspeli spregledati, da je uspešno zaokroževanje gospošte neposredno odvisno od dveh taktičnih predpostavk:

- a) od enotnega delovanja vseh članov rodbine;
- b) od dolgih političnih zvestob deželnemu knezu in regionalnim dinastom.

Težavice so prerasle v velik problem čim je načelovanje svibenski veji konec 70. let 13. stoletja prevzel Viljem II. Posledice njegovega vstopa v visoko politiko (post)otokarske dobe so prišle do vrhunca v zadnjem desetletju 13. stoletja. To je bilo pričakovati, saj na Svibnem ni imel treznega svetovalca: stric Henrik III. se je že prej z večino sinov in hčera umaknil na Planino, Ulrik I. je umrl leta 1261 brez otrok, stric Leopold I., ki je imel poleg dveh hčera sicer še sina Leopolda II., pa ok. leta 1279. Viljemu II. je v začetku 80. let dajal oporo le brat Ulrik II. Pričakovanja okolice, kranjskih in savinjskih plemičev, ki so imeli Svibenske za najmogočnejše in najvplivnejše plemiče, so bila za Viljema breme.

---

¹ Dopsch 1999/1, 27-28.

Težava je bila v tem, da se Viljem, tako kot že ne več njegov oče ni držal rodbinske doktrine, ki ni dovoljevala (odkritih) soočenj z deželnim knezom. Poleg tega je pri večanju svibenskega ozemlja na račun sosednjih, zlastih cerkvenih gospodov deloval povsem ločeno od planinskih bratrancev in preveč agresivno, da bi to močni deželni knezi, ki so si sledili po letu 1269 še mirno prenesli. Viljem je dobil za življenje svojega očeta premajhne in napačne politične izkušnje. Poleg vsega ga je prehitro doletela vloga reševalca očetove usode, ko je moral zaradi upora proti kralju Přemyslu Otokarju II. leta 1270 v izgnanstvo. Sinovo namestništvo ni bilo podobno pretehtani diplomaciji, pač pa ad hoc reševanju vsakega konkretnega primera posebej. Zato ne presenečajo njegove težave z zmagovalcem nad Otokarjem, kraljem Rudolfom I. Podobno kot drugi plemiči, ki so v zadnjo četrtino 13. stoletja stopili še pod vplivom politične tradicije, je mladi Viljem menil, da bo življenje tudi po letu 1278 teklo kot prej: plemstvo bo še naprej neodvisno od deželnega kneza, bedelo bo nad doseženimi pravicami in držalo kneza v precepu pri pomembnejših odločitvah. V tem so se vsi tragično motili. V prvi vrsti ne zaradi kralja Rudolfa, ki je imel nenehno težave z nemškimi knezi in državno politiko, pri čemer je moral iskati ravnotežje s popuščanjem zaveznikom. Glavni problem plemičev Viljemovega kova sta postala v 80. letih 13. stoletja koroški vojvoda Majnhard in Rudolfov sin vojvoda Albreht. Prvi na Koroškem in Kranjskem, drugi pa na Štajerskem in v Avstriji. Oba sta bila agresivna, vplivna in odločna; naklonjena le svojim koristim in brez obzira do starih plemiških pravic. Pri tem sta se raje opirala na nižje plemstvo in plačane uradnike kot pa na hierarhični (posvetni) kler in deželne vazale oz. ministeriale iz vrst srednjega in višjega plemstva.

Tudi že nekajletno Otokarjevo vladanje na Kranjskem (1270-1275) je imelo na deželno plemstvo močne učinke: po Otokarjevem porazu so porasli plemiška samozavest, individualizem, karierizem. Deželno plemstvo se je dokončno izoblikovalo v »deželo«, kar je v zadnjih dveh desetletjih spanheimske vladavine skoraj uspelo že vojvodoma Bernardu in Ulriku. Centralizirana vladavina tirolsko-goriških grofov (Majnhardincev) s središčem na tirolskem dvoru in tamkajšnji pisarni je bila plemstvu v nasprotju s Spanheimoma nenaklonjena in bližja meščanstvu. Vojvoda Majnhard je bil eden tistih knezov, ki so dodobra spoznali učinek denarja v politiki. To se je navzven zrcalilo v podeljevanju oblasti in uprave v zakup sodnikom in celo v odvzemanju starih dvornih uradov visokemu plemstvu in podeljevanju klientelnim vitezom. Ker se plemstvo ni držalo ožjih območij – kot deželani večih dežel hkrati so bili naklonjeni političnemu delovanju tudi daleč od domicilnih območij, je ekonomsko prednost prepuščalo kohezivnejšemu meščanstvu. Prav z majnhardinsko oblastjo opazamo intenzivnejše javno poslovanje ljubljanskih, kamniških in kostanjeviških meščanov. Modernejši upravni modeli so s severnoitalijanskimi oz. južnotirolskimi uradniki, trgovci in vitezi prinašali še več zahodnih gospodarskih in družbenih vzorcev. Vpliv italijanskega gospodarskega praktikuma je bil na Kranjskem – v nasprotju z npr. Štajersko in Koroško – vedno v ospredju, tudi zaradi cerkvene in (formalne) posvetne podrejenosti oglejskemu patriarhu in zaradi kroženja italijanske duhovščine po kranjskih župnijah. S trgovino med severno Italijo in ogrskimi deželami se je potrjeval še daleč v novi vek tudi z novčnimi zakladnimi najdbami, ki kažejo na izrazito prevlado denarja iz raznih italijanskih kovnic (med importiranimi novci) vse do 14. stoletja, medtem ko sta se celo do 17. stoletja na Kranjskem prepletala avstrijski in beneški denarni sistem.² Če je bilo to ugodno za družbeno in gospodarsko podobo dežele, ni bilo za ambicije starega plemstva. Viljem I., njegov sin in somišljeniki so se počutili vedno bolj odrinjene od vzvodov deželne oblasti, to pa je pri značajsko tako

² Kos 1994/4, 312-316; Vilfan 1986/1, 168-184; Vilfan 1986/2, 397 sl.; Riedmann 1990, 430 sl.; Haidacher 1995, 113-117.

ekstrovertiranih osebah, kot sta bila Svibenčana, moralo izzvati konflikte – največkrat z deželnim knezom ali njegovimi uradniki, pa tudi s cerkvenimi gospodi in sosedi. Pravih rešitev plemstvo do preloma stoletja še ni našlo: kot družbena elita se mu še ni uspelo organizirati v politično stanovsko družbo in doseči politično enotnost v usodnih vprašanjih. Obenem se je izgubljala nekdanja stanovska solidarnost med posameznimi sloji plemstva. Ob težavah je ostajal vsak sam. Plemstvo je kljub formiranju deželnega prava še vedno fluidno prehajalo med zakoni, pravili in običaji ter se vedno bolj soočalo s težavami pri prenosu privilegijev na naslednje generacije. Šlo je za nematerialno dediščino, za ugled, službe, vojaške kariere. Medtem pa je ekonomska moč, ki je postala edini pravi vzvod stanovske vzvišenosti, v veliki meri še naprej temeljila na mrtvem kapitalu, naloženem v zemljiški posesti. Z njo se v dinamičnem svetu ni dalo pomagati drugače, kot jo prodajati.³

Viljem I. je umrl med oktobrom 1280, ko je bil skupaj s sinom izobčen oz. letom 1282, ko se je omenjal neki križnik Viljem,⁴ in najpozneje marcem 1284, ko se je Viljem II. zanesljivo spet pojavil v virih. Najprej sam, pozneje najpogosteje z bratom Ulrikom II. Ta je tedaj morda upravljal tudi Lanšprež, če ga povežemo z osebo iz Valvasorjeve notice iz leta 1284, ki vsebuje nekega Ulrika Lanšpreškega.⁵ Oče Viljem se je skesan pomiril s cerkveno oblastjo in morda spokorjen umrl v Ljubljani ali v kateri od redovnih postojank po svetu. Z njim je bilo konec »zlate« generacije Svibenskih. Zanimivo je, da so trije bratje umrli le v razdobju nekaj let. Ker za domneve, da so umrli v bojih, ni trdnjše podlage, bi morebiti celo lahko pomislili na depresivnost ali resigniranost kot enega od razlogov ali vsaj bližnjic do smrti. Dejansko je pri Svibenskih najpozneje po propadu Otokarjeve oblasti leta 1278 že vladala nova generacija. Novi ljudje za nove izize, ki jim niso bili več kos.

Ta leta so na Kranjskem in Koroškem že prinesla precejšnje politično-socialne spremembe. Tirolsko-goriški grof Majnhard ni trpel upiranja in nasilja, tudi med najuglednejšimi rodbinami ne. In če kaj takega ni dopuščal na Tirolskem, zakaj bi na Kranjskem in Koroškem?⁶ Leta 1284 pa vprašanje Majnhardove oblasti v obeh zasedenih deželah še ni bilo dokončno urejeno, saj je bil od leta 1276 na Koroškem le državni namestnik, na Kranjskem pa zastavni gospod. Vojvodi Albreht I. in Rudolf II. sta postala v teh deželah ter v Avstriji in Štajerski nominalna kraljeva vazala leta 1282. Naslednje leto je postal Albreht edini regent v Avstriji in na Štajerskem, formalno pa tudi na Kranjskem. Rudolf, ki naj bi bil odškodovan z denarjem, je umrl že leta 1290.⁷ Vojvoda Albreht je želel takoj obnoviti oblast nad deželnoknežjimi posestmi, ki so v prešnjih letih trpela nasilje deželnega plemstva. Pri tem se je raje oprl na zveste Švabe, kot na lojalne domačine, ki so se mu na Štajerskem zdeli premočni že zaradi pravic iz Georgenberškega privilegija in privilegija cesarja Friderika iz leta 1237.⁸ Ker so bili tudi prestopki Viljema II. težki, se je moral dogovoriti s svojim nominalnim gospodarjem vojvodo Albrehtom. Ta je namreč leta 1279 ob podelitvi Kranjske grofu Majnhardu v zastavo formalno obdržal pravice nad območjem Svibnega in Žebnika ter še nad nekaterimi savinjskimi gradovi, patronati in odvetništvu, nominalno pa nad celotno dediščino koroških vojvodov na Kranjskem. V resnici pa je večina pravic ostala pod vplivom grofa oz. vojvode Majnharda, ki se je od

³ Gl. Sablonier 1979, 149-151.

⁴ Gl. poglavje Večna prijateljstva so minljiva reč.

⁵ Valvasor 1689, XI, 328.

⁶ Haidacher 1995, 113-117; Žontar 1966, 283-292.

⁷ Fräss-Ehrfeld 1984, 335 sl.; Wiesflecker 1955, 116 sl., 154 sl.; Dopsch 1899, 25 sl.

⁸ Lhotsky 1967, 65-69.

⁹ Hauptmann 1929, 432-433; Dopsch 1899, 57 sl.

leta 1282 imenoval »gospod Kranjske«.⁹ Viljem, ki je bil do npr. freisinške škofije prav tako nasilen kot grof Majnhard, je za dosego ponovne milosti pri deželnemu knezu moral popustiti. Ne le pri odnosu do freisinškega škofa Emicha, pač pa tudi do salzburškega nadškofa. Viljem je med izobčenjem zaradi narave kazni lahko komuniciral le z laiki, če so ga sploh želeli za sogovornika. Za cerkvene osebe pa ni obstajal. To stanje je izkoriščal, ko je plenil cerkvena, zvečine freisinška posestva na Dolenjskem, čeprav je vedel, da bo plačilni dan za to napočil še pred dokončnim pred Kristusom. V začetku leta 1284 se je moral Viljem II. vendarle pomiriti z božjimi zemeljskimi zastopniki in posvetno oblastjo. Že marca je pričal pri nekem sporazumu med kostanjeviškim samostanom in Ofom Kostanjeviškim,¹⁰ kar je pomenilo, da se je že počutil sposobnega za ponoven vstop v javno življenje.

Končno je 8. maja 1284 na Dunaju pred vojvodo Albrehtom sprejel knežjo milost in se podredil diktatu. Priznal je popolno Albrehtovo oblast in podsodnost njegovim sodiščem na Štajerskem. Obljubil je, da bo v naslednjih štirih tednih zapustil Kranjsko in Štajersko in brez dovoljenja v naslednjem letu ne bo prestopil meja obeh dežel. Zase in za vse potomce je obljubil poslušnost deželnemu knezu, prav tako je obljubil miroljubnost vsaj za naslednja tri leta. V nasprotnem bi vse njegovo premoženje brezpogojno pripadlo deželnemu knezu. Za to je obljubil postaviti dvanajst svojih ljudi za poroke.¹¹ Viljem je na papirju oz. pergamentu kot eden zadnjih upornikov postal lojalen novemu, pravzaprav že staremu deželnemu knezu, s tem pa tudi novemu političnemu redu. Albrehtova milost mu je naložila poravnavo sporov z žrtvami. Pomembno pa je bilo še nekaj: Viljem je priznal podrejenost deželnemu knezu tudi z vso posestjo. Vendar to, sodeč po poznejšem dogajanju, ni pomenilo klasične vazalske odvisnosti, saj so imeli Svibenski npr. Smlednik še izrecno kot alod vse do leta 1328. Isto je obveljalo za Svibno, čigar status pa je bil vendarle nekoliko fluiden: razen leta 1343, ko je vojvoda Albreht podelil del gospostva v fevd Herdegnu Ptujskemu, se grad in gospostvo nista v virih označevala ne kot alod ne kot fevd. Očitno so Svibenski oboje imeli še naprej za alod, knez pa (vsaj del) gospostva morda za fevd. Vendar zaradi tega nikoli ni prišlo do sporov. Nobeni od strank se zato v listinah ni zdelo vredno posebej naglašati statusa gospostva. Ker torej leta 1284 ni šlo za umestitev Svibnega med deželne fevde, je šlo le za priznavo deželnoknežje sodne in teritorialne oblasti Albrehta kot dediča Babenberžanov na Savinjskem in njihove (ohlapne) oblasti nad Svibenčani kot njihovimi formalnimi ministeriali. Še posebej, ker se je Viljem pokoril *štajerskemu*, ne pa kranjskemu deželnemu pravu, čeprav je Svibno ležalo znotraj Kranjske. Toda južno od Save (z izjemo žebniškega dela laškega gospostva) *štajerski* vojvoda Albreht ni imel realne oblasti. Je pa imela Albrehtova nominalna oblast v očeh sodobnikov formalno veljavo ves čas majnhardinskega zakupništva Kranjske.¹² Zato se Viljem ni šel pokoriti h grofu Majnhardu, pač pa k Albrehtu. Sicer pa ga Majnhard, ki je bil cerkvenim gospodom še bolj gorak, k pokori najbrž sploh ni silil.

Temu dejanju je septembra 1284 sledila še poravnava s salzburškim nadškofom. V 13. stoletju se je po Evropi po zgledu kanonskega prava tudi v laični sferi uveljavilo poravnavanje in razsojevanje sporov zunaj uradnih sodišč. Izogibanje sodiščem je bilo posledica domneve o ugodnejšem razpletu pred zasebnimi razsodniki in posredovalci. Na splošno je imelo takšno subsidiarno razsojevanje in poravnavanje podporo tako pri Cerkvi kot pri deželnem knezu in uradnih instancah, ki bi se sicer zadušile z nerešenimi primeri. Sporov glede pristojnosti ni bilo, niti ni bilo težko spraviti morebitne nerešljive

¹⁰ ARS DA 1284 III 25. Gl. Mlinarič 1972, 55. Hugo Hebenstreit je menil, da je bil Viljem nasilen do habsburških uradnikov in plemičev s Švabskega (Hebenstreit 1972, I/III, 1, 14).

¹¹ Krones 1899, št. 14; prepis listine v: ARS SCH, št. 16: 1284 V 8. Dunaj.

¹² Dopsch 1899, 82-87.

zadeve kasneje pred uradno instanco. Ker pa sta bila razsojevanje in poravnavanje v bistvu zunajsodna načina, je vprašljivo, v kakšni meri so sodišča upoštevala predhodni sporazum. Najverjetneje ne v celoti, saj bi bilo potrebno izpeljati sodni postopek od začetka, vključno s preiskavo, dokazovanjem, sodbo itd. Uveljavitev rzsodbe, še bolj pa poravnave, je bilo bolj kot katerakoli druga pravna pot odvisna od dobre volje udeležencev.¹³ »Priateljske« poravnave in rzsodbe so prišle v življenju podalpskega plemstva v pošte zlasti, če se fajde in spori niso dali razrešiti po uradnih poteh, bodisi zaradi premajhne moči in nepopolnega formiranja dežele, zaradi nezaupanja sprtih strani v uradno sodbo in njeno hitro realiziranje, ali zaradi zmanjšanja sodnih stroškov. Na rzsodišče so se sprte strani zatekale na nasvet sorodnikov (prijateljev) pa tudi lastne klientele. Vsekakor je bila zunajsodna poravnava primernejša, če je bila uveljavitev sodbe vprašljiva in že vnaprej obsojena na neuspeh.¹⁴

»Poravnava« je bila manj toga različica »rzsodbe«. Sprti strani sta se lahko poravnali brez pomoči posrednikov (poravnalcev) ali pa šele po njihovem nasvetu in posredovanju. Poravnava ni zahtevala obsežnejšega preiskovalnega postopka, marveč je bila podobna nekaki razpravi, ki ji je ob uspehu sledila naznanilna listina. Zato so se je posluževali predvsem v civilnem pravu, manj v fevdnem, nič pa v kazenskem, saj v zapletenih sporih ni bilo verjeti, da bi bil kompromis sploh mogoč. Uspešna poravnava je bila kompromis, v katerem ni bilo izrazito poražene stranke. Tudi tisti, ki je izgubil pravico, je za odpoved skoraj vedno prejel neko odškodnino. Če se poleg izrecno navedenih oseb upošteva še priče in (so)pečatnike, naletimo na pester izbor posrednikov. To je razumljivo, saj so slednji potrebovali vsaj osnovno pravno znanje, poravnalci pa so se smeli bolj opirati tudi na intuitivnost, življenjske izkušnje, neobičajne rešitve ipd. Najpogosteje izbrani posredniki so bili iz vrst sorodstva obeh strani. V sporih, ki so zadevali posest in pravice gospodov, so bili ti zelo zainteresirani, da bi sprti strani prišli do enostavnejšega sporazuma brez sojenja, zato so pogosto poravnali svoje ljudi (klientelo) in prebivalce (zastavljenih) mest med seboj ali celo svoje ljudi s tujimi.¹⁵ Če je bila pritegnitev njihovega gospoda v pomembnejših sporih skoraj nujna, pa so bili tuji gospodje, večinoma dinasti, pritegnjeni zaradi ugleda, ki je zagotavljal sprejemljiv izid v doglednem času. Bili pa so tudi sprejemljivi v sporih med višjim plemstvom, ki se je na mnenje klientele opiralo le izjemoma. Funkcionarji uradnih instanc in uradni postopki so bili zvečine predvideni kot apelacijska stopnja.¹⁶

Dolgotrajne fajde med štajerskimi plemiči – nekateri so bili sorodniki Svibenskih (Liechtensteinski, Svibensko-Planinski, Wildonski, Kranichberški), in salzburškimi nadškofom ter njegovim sufraganom krškimi škofom, so bile končane. Ta spor je imel daljšo predzgodovino. Leta 1277 je Henrik IV. namreč postal glavar na gradu Brežice. To je bila ugledna in donosna funkcija, saj je veliko brežiško gospostvo ležalo v soseščini planinskega in z njim sestavljalo ozemeljsko celoto v spodnjem Posavju. Po pogodbi je moral Henrik za salzburškega nadškofa proti plačilu varovati grad (nem. »Burghut«), imel pa je tudi vse sodne pravice. Po funkciji je bil s Konradom v večletni fajdi, med katero je Konrad s Pišec celo ujel njegovega sina in ga zaprl v svoj grad. Konrad se je na prigovarjanje novoizvoljenega salzburškega nadškofa Rudolfa, sekovskega škofa Leopolda in še dveh salzburških vazalov oz. funkcionarjev, v Brežicah obvezal, da ga bo spustil. Henrik pa naj bi Konradu v roku enega meseca priskrbel listine s ponovnim prejemom milosti od vojvode Albrehta, krškega škofa Hartnida, Seifrida Kranichberškega, Ota Liechtensteinskega, Hartnida Wildonskega in bratranca Viljema II. Svibenskega – t.

¹³ Hageneder 1967, 62-68, 97-106, 195; Kobler 1967, 17-21; Kroeschell 2, 33-34; Kos 1994/2, 75-76..

¹⁴ MDC 4, št. 1710. Tak motiv je po besedah papeških delegiranih rzsodnikov vodil vetrinjski samostan in Valterja iz Gorič leta 1221 pri izbiri razsojevalnega načina (URBKr 2, št. 42). Gl. Kroeschell 2, 33; Weigl 1991, 277; Hageneder 1967, 186 sl..

¹⁵ Kos 1994/2, 95.

¹⁶ Kos 1994/2, 102-103.

j. Henrikovih »pomagačev« v fajdi. Ti so bili v več kot štiriletnem sporu s salzburškim nadškofom in jih je leta 1280 zadelo izobčenje. Med pričami poravnave je bilo še nekaj pomembnih salzburških vazalov ter Friderik Svibensko-Podsreški.¹⁷ Do večletne fajde je najbrž prišlo zaradi sporov glede salzburških fevdov v Posavju, ki so jih nekoč Henrik III. in sinovi prejeli kot salzburški vazali oz. sosedje s Planine. Poravnava spora je imela za Henrika IV. še eno posledico: Konrad se je kasneje poročil z njegovo hčerko, kar je čez nekaj desetletij povzročalo težave podreški in planinski veji Svibenskih.

Novembra 1284 se je Viljem s posredovanjem vojvode Albrehta na sodišču na Dunaju poravnal še s freisinškim škofom Emichom zaradi nasilništva do freisinške posesti na Dolenjskem (zasedba Gutenwerda), uradnikov, vazalov, fevdov in zastavščin. Viljem je moral škofu za jamstvo izročiti freisinške fevde v Mokronogu, dvajset mark rente in mu obljubiti izplačilo precejšnje odškodnine, ki jo je (delno) odplačal šele januarja 1285. V poravnalni listini se je že omenjal kot *diener* (ministerial) vojvode Albrehta, kar je kazalo o njegovi dokončni uklonitvi.¹⁸

Z vnovičnim sprejetjem v krščansko in deželansko občestvo se je za Viljema II. začelo novo življenje. Pogosto je potoval k avstrijskim in štajerskim znancem, celo na Dunaj, kjer je pričal pri njihovih dejanjih.¹⁹ Toda svojih ambicij ni povezal s štajerskim deželnim knezom, pač pa z novim (zastavnim) gospodom Kranjske in Savinjske grofije (Slovenske marke), grofom Majnhardom Tirolsko-Goriškim. Viljem vojvodi Albrehtu ni mogel oprostiti dunajskega ponižanja leta 1284, poleg tega pa je po besedilu pogodbe iz 1284 moral oditi s Kranjskega. Kam? Najprimerneje se mu je zdelo, da k Majnhardu, ki je bil Viljemu po letu 1286, ko je postal koroški vojvoda, zelo naklonjen. V njem je v nasprotju z večino omahljivega in zadržanega kranjskega plemstva videl osebo, ki bo znala obračunavati s privrženci Habsburžanov na Kranjskem. Majnhard je Viljemu puščal proste roke pri širokopoteznih načrtih ter ga prav zaradi vihravosti in bojevitosti vključil v svoje spremstvo in, če sodimo po opazki kronista Otokarja iz Gaala, v ožji krog dvora. Viljem je postal Majnhardov vitez. Usodnejše pa se je njegovo življenje zapletlo z vovbrškim grofom Ulrikom III., tedaj še lojalnim Majnhardovim zaveznikom na Koroškem. Morda se je pod njegovim poveljstvom celo boril v Günsu (zahodna Ogrska), ko je grof v Majnhardovi službi oblegal mesto. Zato je bil avgusta 1288 Viljem z bratom Ulrikom v Ljubljani priča Majnhardovi potrditvi nekega koroškega fevda grofu Ulriku v zahvalo za vojaško pomoč na Ogrskem.²⁰ To je bila tudi zadnja skupna omemba obeh bratov, pa tudi Viljema II. v listinskih virih. Na istem mestu so bili skupaj skoraj vsi protagonisti poznejše legende o Viljemovem prstanu.

Po avgustu 1288 se je sled za Viljemom v virih izgubila vse do kronikalne epizode za leto 1293. Očitno je teh nekaj let preživel pri vojvodi. To potrjujejo besede kronista Otokarja, da naj bi imel Majnhard Viljema *rad kot svojega otroka*, ko je želel s tem še podkrepiti Viljemovo verolomnost leta 1293.²¹ To pa mimogrede potrjuje še nekaj: Viljem je bil za približno generacijo ali vsaj pol mlajši od vojvode Majnharda (rojen ok. leta 1238). Torej ni mogoče imeti uporniškega Viljema iz 80. in 90. let 13. stoletja za tistega Viljema, ki je bil dejaven od leta 1250 in bil dejansko le kakšno desetletje starejši od Majnharda, kot je domnevala starejša historiografija. V tem primeru bi po kronistovih besedah moral imeti Majnhard Viljema *rad kot brata*, ne glede na splošno

¹⁷ Martin 1928, št. 849, 1128. Orožen 1963, 238-239. Ana Wambrechtsamer prinaša napačno interpretacijo (Wambrechtsamer 1932, 71-72). Hans Pirchegger je pravilno menil, da je bil brežiški glavar Henrik IV. (Pirchegger 1962, 244).

¹⁸ Zahn 31, št. 385, 387. Gl. Krones 1899, št. 14; Hebenstreit 1972, I/III, 8-9; Weigl 1991, 53.

¹⁹ Npr. 23. maja 1287 (Frölich-Pusch 1756, I, št. LVIII = Lang 1931, št. 199/2).

²⁰ MDC 6, št. 108.

²¹ MGH DC Ottokar, vrstici 61835-61836. Gl. Poglavlje Finale.

paternalistično knežjo držo. Poleg tega je bil Otokar kasneje znanec Viljemovega sina Rudolfa I. Domnevamo lahko, da je zgodbo o Viljemovi tragediji izvedel prav od njega, če mu ni bila znana že od prej. Vsekakor pa je vsaj malo poznal razmere v Viljemovi družini.

Na mikroravni so Viljemovi problemi prihajali s severa. Že leta 1270 so Svibenski dobili neprijetnega sosedu. Tedaj je dohodke sosednjega laškega gospostva kot odpravnino za odpoved zahtevam po Štajerski prejela v zastavo Agnes, pranečakinja štajerskega vojvode Friderika in vdova po koroškem vojvodi Ulriku III., skupaj z novim možem grofom Ulrikom III. Vovbrškim. Zastavo je leta 1279 potrdil kralj Rudolf, nenazadnje zaradi grofove vojaške podpore. Za odškodnino ji je namenil 6000 mark srebra. Za to pa sta Agnes in grof Ulrik obdržala dohodke iz Laškega, štiri pripadajoče gradove brez vitezov in svobodnih plemičev. Salzburški nadškof jima je podelil mnogo fevdov, ki sta jih imela dotlej sinova kralja Rudolfa. S tem je Vovbržan postal najmogočnejši neposredni sosed Svibenskih, saj je že od prej imel gospostvo Celje. Takšen hegemon v Savinjski dolini je ostal vse do leta 1287, ko je vojvoda Albreht rešil zastavo.²² Grof Ulrik je začel Svibenske pritegovati v svojo družbo že leta 1279, ko je Viljem ravno spet prišel v milost deželnega kneza. Grof je do novega prijateljstva zlahka prišel tudi s sklicevanjem na prijateljstvo Henrika III. Svibenskega z grofoma Viljemom IV. in Ulrikom II. v 40. in 50. letih 13. stoletja. Prav v Vovbržanovi intrigantski naravi smemo iskati določene razloge za upiranje Svibenskih deželnemu knezu v 90. letih 13. stoletja. Vovbržanova igra spletkarjenja proti vojvodi Majnhardu je bila dolgo prikrita. Medtem ko je Viljem II. zaradi izobčenja do leta 1284 živel zunaj Kranjske, je brat Ulrik II. popuščal čarom Vovbržana. Grof je bil z Ulrikom II. septembra 1279 v Gradcu, ko je kralj Rudolf poravnaval brate Lemberške s krškim škofom Janezom.²³ Februarja 1282 je bil Ulrik II. z grofom v Jurkloštru, kjer je ta potrdil tamkajšnjemu samostanu svojo darovnico iz leta 1278.²⁴ Nekaj dni zatem je v Laškem skupaj z vovbrškimi vitezi in laško duhovščino sodeloval pri grofovem nakupu gradiča Ekenštajn v Šaleški dolini od koroških Kraigov, s katerimi je bil v svaštvu.²⁵ Februarja 1283 je bil v koroškem Špitalu že eden od porokov grofu Ulriku, ko je ta obljubil grofu Albertu II. Goriškemu svojo hčer za ženo grofovemu sinu Albertu III. Poroki za nevestino doto in poroko so bili le najuglednejši vovbrški sorodniki in zavezniki: grof Friderik Ortenburški, Oto Emmerberški, Oto z Weißenegga in seveda Ulrik II. Svibenski.²⁶ Ulrikov nastop pri tako pomembnem vovbrškem družinskem dejanju je lahko pomenil le, da je bil v tistem času brez dvoma stanoviten in eden najodličnejših vovbrških zaveznikov. Tudi v naslednjih dveh listinah, kjer se je omenjal, je šlo za pričanje pri dejanjih Vovbržanov: marca 1285 pri gradu Greifenburgu ob podeljevanju fevdov grofa Valterja Šternberškega (Vovbrškega) in v prisotnosti bratov grofov Alberta II. Goriškega in Majnharda Tirolsko-Goriškega in njunih vitezov, ter maja 1288 na Ptuju, ko je Friderik Ptujski obljubil grofu Ulriku vrnitev fevdov in odvetščine v Gornjem Gradu.²⁷ Ni pa ga bilo zraven julija 1286, ko se je grof Ulrik sporazumel z vojvodo Albrehtom glede gradu Žebnik, ki je še kako zadeval žebniške sosedu Svibenske.²⁸

²² MDC 5, št. 406, 407; MDC 6, št. 57. Pirchegger 1962, 246; Kos 1994/1, 67, 78; Dopsch 1970, 328; Fräss-Ehrfeld 1984, 338; Dimitz 1874, 204.

²³ MDC 5, št. 399.

²⁴ Prav tam, št. 507.

²⁵ Prav tam, št. 510. Dopsch 1970, 330; prim tudi poglavje Leta črne ovce.

²⁶ MDC 5, št. 539.

²⁷ Prav tam, št. 630; MDC 6, št. 100.

²⁸ MDC 6, št. 19.

Okoli leta 1290 pa se je Ulrik II. odpovedal mentorstvu grofa Ulrika. Deloma zato, ker je grof leta 1287 izgubil Laško in se Ulrik ni več nadejal aktivne grofove zaščite, deloma pa, ker je spregledal Vovbržanove spletke v zvezi z vojvodo Majnhardom. Prelom se je zgodil najbrž kmalu po avgustu 1288, ko se je Ulrik še v Vovbržanovem spremstvu v Ljubljani srečal z bratom Viljemom, ta pa je prišel tja v spremstvu vojvode. Morda ga je prav tam Viljem prepričal, naj zapusti nevarnega gospoda. Tako je Ulrik leta 1290 v Stični že sam sopečatil listino pri nekem dejanju gutenwerškega tržana, prisotni pa so bili le redovniki in dva nižja dolensjska plemiča.²⁹ Okoli leta 1290 pa so začeli naraščati dvomi o vojvodi Majnhardu pri Viljemu. Njegovo poznejše ravnanje je bilo za rodbino mnogo usodnejše kot avanturizem vseh prednikov skupaj. Osebna Viljemova katastrofa se je, patetično zapisano, dvigovala za obzorjem gradu Grebinj, do leta 1293 še trdno v rokah grofa Ulrika Vovbrškega.

---

²⁹ ASt LP 1290.

FINALE

Viljemov značaj in ambicije, gledane z današnjimi očmi in vedenjem o preteklosti, so morali pripeljati do katastrofe. Do te je prišlo 14. marca 1293, o čemer govori le odlomek iz Otokarjeve avstrijske (tudi »štajerske« imenovane) rimane kronike, ki je opisovala predvsem dogodke na Štajerskem, Koroškem in Avstriji v letih 1250-1309. Njen avtor je bil razgledani in učeni vitez Otokar iz Gaala (orig. *Geul*; ok. 1260/1265-ok. 1319/1321), z dvora blizu Knittelfelda na Štajerskem in iz rodbine vitezov iz Strettwega. Njegovi potomci so bili v 19. stoletju že grofje. Otokar je bil o političnem dogajanju zelo dobro seznanjen, je pa nekatere dogodke prikrojil po svoje, ker ni bil politično nevtralen: bil je vitez Ota II. Liechtensteinskega, sina minezengerja Ulrika, torej zagovornik liechtensteinske in habsburške politike. Konec 13. stoletja je študiral v Bologni. V liechtensteinski službi ali sam je obiskal precejšen del srednje Evrope: leta 1304 se je celo udeležil vojne kralja Albrehta proti Čehom, leta 1313 je bil morda član poslanstva vojvode Friderika Lepega, ki je obiskalo aragonskega kralja Jakoba, sam pa je potoval po Italiji, Nizozemski in zahodnih predelih Nemčije.¹ V delu kronike, ki ga je napisal po letih 1308 oz. 1312,² je na široko opisal spore in vojno med vojvodo Majnhardom na eni strani ter grofom Ulrikom Vovbrškim, salzburškim nadškofom in bavarskim vojvodom, na drugi strani. Podrobno je opisal odločilno bitko med njimi, ki je bila menda pri Grebinju (Griffen) na Koroškem na že omenjeni dan. Ozadje Viljemove smrti je Otokar nenavadno podrobno opisal, še posebej če upoštevamo, da po domicilu Svibenski niso bili primarno štajerski, koroški ali avstrijski plemiči, ki so v kroniki razumljivo uživali visoko mesto. Bil je kranjski oz. savinjski vitez. Za tedanjega opazovalca sta bila njegovo življenje in njegove sposobnosti tako nenavadno, da se je zdelo Otokarju njegovo usodo podrobno opisati. Ne le to – Viljemovo umiranje in predzgodovino s pravljničnim zapletom je na simbolni ravni predstavil kot opozorilo težnjam deželnega plemstva po samostojnosti, proti njegovi verolomnosti in nujni zvestobi. Viljemova smrt je nekaj let pozneje prerasla v legendo, pripovedko z nadnaravnimi elementi, značilnimi za prepletanje realnega in bajeslovnega. Pripovedka je živela le med plemstvom, ki je bilo pravzaprav ciljna skupina tako kronike kot same epizode, zaradi oseb in dogodkov zlasti na Koroškem. Ker ni prerasla v ljudsko zgodbo oz. ker ni iz nje izšla, so je pozneje prenašali le v skopih izročilih v kronikah. Po nenavadnem prepletu pravljčnosti, politične stvarnosti, strahu pred kaznijo, želji po prepričljivem pojasnjevanju dogodkov je znatno preseгла danes bolj znane legende o Erazmu Predjamskem, kralju Matjažu ter Pegamu in Lambergerju, tj. legende z zgodovinskim ozadjem. Viljemova zgodba je še bolj spletkarska, čeprav danes navidez in

¹ MGH DC Otokar, LXXXVIII sl. Dopsch 1999/3, 54-55; Knapp 1999, 372.

² MGH DC Otokar, LXXXIX sl.

v bistvu sprejemljiva za zgodovinarja; v 14. stoletju, ko so bila vilinska bitja še resnične osebe, pa je bila za povprečnega poslušalca resnična; zakon. Po obdobju večstoletnega spanja se je legenda v neokrnjeni obliki pojavila med izobraženci šele s prvo tiskano izdajo dela Otokarjeve rimane kronike v uredništvu melškega patra Hieronima Peza iz leta 1745 v zbirki »Scriptores rerum Austriacarum«.³ To je bil čas tik pred ponovnim odkritjem starejše nemške literature in čas zbiranja kulturnega blaga, npr. bratov Grimm, ki je vrh doživel v 19. stoletju v obdobju romantike. Natančno prebiranje variant opisov mita o Viljemovi smrti, ki so mu zbiratelji dajali naslov Svibenski prstan ipd., razkriva nekaj pomembnih razlik v pravzaprav preprosti zgodbi. Razlike so imele globlji pomen, odvisno od pripovedovalčevih ambicij, namena in ciljnega občinstva.

Že na prvi pogled se zdi, da je imela zgodba kot skoraj klasičen mit na simbolni ravni praktičen cilj, imela je torej predvsem opozorilni in opravičevalni značaj. Mit je bil med občinstvom uspešen, ker je subtilno upošteval psihologijo geografskega območja Koroške in Kranjske ter konkretnih oseb. Viljemova smrt je tako iz osebne in družinske tragedije, zgodbe o Viljemovem notranjem boju med »zahtevami nadjaza in željami jaza po samoohranitvi« prerasla v enkratno pesimistično vzgojno opozorilo,⁴ pozneje pa v romantično nostalgično zgodbo za plemiško družbo, ki jo je vzpon meščanstva stisnil v gospodarski in posledično statusni precep. Nenazadnje je že Hartmann von Aue skoraj sto let prej v romanu Iwein položil nekemu vitezu v usta tožbo, češ 'če bi uspel urediti svoje gospodarstvo, bi tudi druge stvari veliko bolje uspele'. Po drugi strani pa je bil v tem času pesnikov zaključni pozdrav »Bog, daj nam srečo in čast« že čisti anahronizem.⁵ Plemstvo se je zavedlo, da ne more doseči nekdanje Viljemove (idealne) slave, vendar ne sme posnemati njegovega življenja, če si želi dobro.

Najprej analizirajmo Otokarjev original.⁶ Kronist je bil namreč duhovni oče samo dela legende, ki pa ni nujno nastala le v njegovi glavi, temveč najbrž na podlagi pripovedovanja prič, verjetno celo Viljemovega sina Rudolfa I., ki ga je Otokar spoznal vsaj že ok. leta 1309.⁷ Viljem Svibenski je v zajetni kroniki omenjen le v tistem delu, ki opisuje priprave in boje med sprtimi strankami v letih 1292-1293.⁸ Če se v pripovedi odločimo za iskanje resničnosti, moramo za nekatere ključne Otokarjeve verze poiskati kolikor toliko logično pojasnilo, logična predvsem za tedanje občinstvo. Bitka pri Grebinju je bila po kronistu Otokarju odločilno, čeprav še ne končno dejanje v dolgotrajnem sporu med plemiško stranko in zaveznikoma koroškim vojvodo Majnhardom in štajerskim Habsburžanom Albrehtom. Upor je pomenil prelom urejenega zemeljskega reda (deželnega miru iz leta 1276⁹) na ozemlju, ki ga je varoval po Božjem ukazu in cerkvenih naukih deželni knez. V očeh vsaj dela sodobnikov pa ta plemiški upor ni bil pravo izdajalsko dejanje, pač pa tudi boj za (domnevno) legitimne pravice.

Predzgodovina: konec 80. let 13. stoletja je mineval v znamenju spopadov vojvode Albrehta z Ogrji in s salzburškim nadškofom. Vojvoda je februarja 1289 zasedel in opustošil glavno salzburško oporišče na Koroškem, mesto Breže, nato pa še več drugih posestev.¹⁰ Po smrti kralja Rudolfa (15. julija 1291) so prišli Habsburžani v spor z novim kraljem Adolfom, zvezo švicarskih mest, bavarskimi vojvodami in češkim kraljem Vencljem II. Konec istega leta se je grof Ulrik Vovbrški postavil na čelo štajersko-koroškim upornikom. Ti so

³ Pez 1745, 539 sl. Gl. Coreth 1950, 110.

⁴ Bettelheim 1999, 52-57.

⁵ Iwein, vrstice 2840-2845, 8166.

⁶ O zgodovini edicije Otokarjeve avstrijske rimane kronike gl. v: MGH DC Ottokar, I sl.

⁷ Gl. poglavje Sestavljanje črepinj.

⁸ MGH DC Ottokar, vrstice 61803-62913.

⁹ Schwind-Dopsch 1895, št. 52.

¹⁰ MDC 6, št. 122, 139. Gl. Lhotsky 1967, 86 sl.

zahtevali priznavanje prisvojenih pravic iz časa interregnuma in zamenjavo Albrehtovega glavarja admontskega opata Henrika. Grof Ulrik je zase zahteval še pravice, ki naj bi šle ženi Agnes. Podjetni par je želel izkoristiti politične težave Habsburžanov in se prikopati do izgubljene ženine dediščine. Po poznejšem Ulrikovem zatrjevanju ga je le nadlegovanje Albrehtovih uradnikov, zlasti Konrada Aufensteinskega, ki so mu celo odvzeli dedno odvetništvo nad samostanom v Gornjem Gradu, prisililo v upor proti vojvodi Majnhardu in v organiziranje protihabsburške in protimajnhardinske vojaške zveze. V resnici se je odnos z obema vojvodoma zaostрил kmalu po letu 1286, ko je Majnhard postal deželni knez z vsemi ekskluzivnimi pravicami. To je jezilo grofa Ulrika, ki se je imel po izvoru in statusu za enakovrednega vojvodi.¹¹

Leta 1291 se je poslabšal zunanjepolitični položaj vojvod Albrehta in Majnharda. Po smrti kralja Rudolfa tega leta je štajersko in avstrijsko plemstvo želelo obračunati z osovraženimi Albrehtovimi svetovalci iz Švabske in znova uveljaviti soodločanje pri upravi dežele. Vojvoda Majnhard pa je bil poleg tega vse od 80. let nenehno v sporu s cerkveno oblastjo, saj so cerkveni knezi dolgo preprečevali njegovo povzdignitev v koroškega vojvodo. Leta 1291 ga je zadelo še izobčenje papeža Nikolaja IV. zaradi napadov na tridentinskega škofa. Salzburški nadškof, ki ga je motilo Majnhardovo in Albrehtovo prisvajanje salzburskih fevdov, je izobčenje razglasil na sinodi v Salzburgu januarja 1292.¹² Nekateri plemiči so menili, da je končno prišel čas obračuna z Majnhardom in Albrehtom ter njunimi osovraženimi uradniki.¹³ Izobčenje je namreč zahtevalo od vseh, da pretrgajo stike z izobčenim in se mu upro. Seveda je bilo izvajanje takih ukrepov odvisno od izobčenčeve resnične moči, ki je bila na Koroškem odvisna predvsem od zvestobe tirolskih in zahodnokoroških vitezov Majnhardu, ne pa od podpore domačega plemstva. Še bolj je bilo to očitno na Kranjskem, kjer je tirolsko in koroško uradniško plemstvo uspešno krotilo domače plemstvo.

Že 1. januarja 1292 so si v štajerskem Deutschlandsbergu salzburski nadškof Konrad, grofje Ulrik Vovbrški, Ulrik Pfannberški in Valter Šternberški, gospodje Wildonski, Stubenberški, Rudolf z Rasa in Friderik Weißeneški prisegli petletno medsebojno pomoč za zaščito starih pravic in svoboščin dežele Štajerske. Vsi so obljubili zaščito salzburski Cerkvi in skupno nastopanje na pogajanjih z deželnim knezom.¹⁴ Februarja so se začele odkrite sovražnosti, vojni spopadi so se razširili po Koroški in Štajerski. Grof Ulrik je takoj zasedel grad Grebinj, ki je bil sicer last bamberske škofije, in v njem organiziral glavni štab koroških upornikov.¹⁵ Združene salzburske in bavarske čete, med njimi tudi enota grofa Ulrika, so v istem mesecu zasedle mesto Leoben na Štajerskem.¹⁶ Vojvoda Albreht je na Štajerskem z uporniki opravil že konec marca istega leta, ko je v Brežah v prisotnosti vojvode Majnharda in mnogih koroških plemičev Štajercem potrdil vse privilegije kralja Rudolfa.¹⁷ Skupna fronta Korošcev in Štajercev se je razbila. Toda na Koroškem je bil vojvoda Majnhard še več kot eno leto v vojnem stanju, ki ga je še zapletlo vmešavanje češkega kralja Venclja II., pretendenta na dediščino pokojnega očeta kralja Otokarja, in spodnjebavarskega vojvode Ota – prav tako hlepečega po štajerski in avstrijski dediščini.¹⁸ Tako je socialno-politični upor dela koroškega plemstva postal predvsem vzvod visoke politike.

¹¹ MGH DC Ottokar, vrstice 63110 sl. Dopsch 1901/2, 610 sl.; Fräss-Ehrfeld 1984, 351-352; Niederstätter 2001, 97 sl.

¹² Tangl 1860, 216 sl.; Fräss-Ehrfeld 1984, 340 sl.; Niederstätter 2001, 98-101. MDC 6, št. 180, 205. Dopsch 1901/2, 605-607.

¹³ Krones 1900, 145 sl.; Lhotsky 1967, 78 sl.

¹⁴ MDC 6, št. 202. Dopsch 1901/2, 612; Krones 1900, 148, 228-229; Lhotsky 1967, 88.

¹⁵ MGH DC Ottokar, vrstice 58068 sl. Gl. Lhotsky 1967, 79; Dopsch 1970, 326; Fräss-Ehrfeld 1984, 354-355.

¹⁶ MGH DC Ottokar, vrstica 56652. Dopsch 1901/2, 619 sl.

¹⁷ MDC 6, št. 212. Tangl 1860, 222 sl.; Dopsch 1901/2, 604-605; Fräss-Ehrfeld 1984, 355-356.

¹⁸ Dopsch 1901/2, 601-602, 608-609.

Pogled na grad Grebinj (Griffen) z juga (foto: Dušan Kos)

Kranjsko plemstvo se v spopade do srede leta 1292 kot celota ni vpletalo. V virih in v opisih bojev je le tu in tam mogoče naleteti na posamezne Kranjce. Majnhardar niso podpirali, odkrito nasprotovati pa se mu tudi niso upali. Po kronistu Otokarju in Janezu Vetrinjskem, ki ju je v 15. stoletju povzemal še Thomas Ebendorfer, pozneje pa tudi Hieronim Pez,¹⁹ je grof Ulrik zaradi pomanjkanja mož poslal k Viljemu Svibenskemu v Slovensko marko zvestega viteza Eberharda iz Šentpetra, da bi pritegnil Viljema in novačil tamošnje plemstvo. Menda naj bi Eberhard imel za to na voljo 400 mark srebra. Alfonsu Dopschu je bila ta vest dvomljive vrednosti. Ohranjena pa je listina iz julija 1292, ki govori o poročtvu spodnjebavarskega vojvode Ota za 200 mark srebra, ki jih je grof Ulrik v svojem in v imenu salzburškega nadškofa ter vojvode Ota obljubil kranjskim vitezom Hartwiku Falkenberškemu, Gerlohu Jeterbenškemu, Majnclinu Turjaškemu in Frideriku Kraiškemu. Vse je k uporabi dodatno navedla podpora oglejskega patriarha.²⁰ Omenjeni so bili v tistem času med glavnimi nasilneži na Kranjskem. Še posebej radi so se znašali nad cerkvenimi gospodstvi: Turjačan, Jeterbenčan, Svibenčan in neki Ižanec so bili npr. okoli leta 1284 nasilni do patriarhovih pravic na gradu Vrbovec pri Mozirju.²¹ Gerloh Jeterbenški je več desetletij nadlegoval škofjeloško gospodstvo freisinške škofije. S freisinškimi uradniki je bil še leta 1278 kot vitez goriških grofov v fajdi. Ta se je zanj končala neuspešno, saj so ga ujeli. Nato se je začasno umiril, občasno je bil celo v škofovem spremstvu in septembra 1286 pri Gospe Sveti skupaj s še nekaterimi Majnhardu zvestimi plemiči s Kranjske (Gall, Gallenberg) prisostvoval Majnhardovemu ustoličenju za koroškega vojvodo. V tistih letih je postal eden najuglednejših kranjskih plemičev, prisoten na sodiščih in dejaven pri izrekanju javnih razsodb. Vseskozi je ohranil naklonjenost do goriškega grofa Alberta, ki je bil do leta 1292 tudi član protihabsburške koalicije, vendar jo je pravočasno zapustil in se v končni obračun z bratom vojvodo Majnhardom ni spustil. Je pa to očitno dopustil svojim vazalom in ministerialom, seveda

¹⁹ MGH SS Ebendorfer, 218; Pez 1721, 372. Janez Vetrinjski te podrobnosti v svoji kroniki ni navedel, kar priča o drugačni pripovedni tradiciji (MGH SS Victoriensis, 314).

²⁰ MGH DC Ottokar, vrstice 61780-61819; MDC 6, št. 225. Dopsch 1901/2, 620-621.

²¹ Otorepec 1995/1, št. 27.

formalno brez dovoljenja: tudi Majnclinu Turjaškemu, ki je bil zaradi posedovanja gradu Hmeljnik goriški vazal in ministerial.²² Skupaj s Hartwikom Falkenberškim (1268-1292), s katerim je Gerloh Jeterbenški npr. leta 1287 v Kamniku kot razsodnik končal fajdo med Konradom III. Gallom in Henrikom Helfenberškim,²³ je Majnclin predstavljal trdno jedro »društva« bivših spanheimskih ministerialov. Ti so do začetka 90. let še prenašali Majnhardovo oblast.

Viljem je bil vsaj do poletja 1292 še Majnhardov pristaš. Na njegovo držo je vplival tudi domnevni svak Konrad Aufensteinski. Julija 1292 se še ni odzval prošnjam koroških zarotnikov, saj bi bil skoraj gotovo omenjen v listini. Rodbina je imela v teh dogodkih shizofreno vlogo. Ulrik II. se je že nekaj let prej umaknil iz političnih igrice. Morda je celo zapustil Kranjsko in odšel v širni svet, npr. na romanje v usihajočo Sveto deželo. Viljem je nihal med vojvodo Majnhardom in grofom Ulrikom, starejši sin Rudolf I. pa je že težko čakal na bojno zabavo. Že pri ujetju Majnhardovega sina Ludvika, torej še pred Viljemovim prihodom na Koroško, je na salzburško-bavarski strani sodeloval tudi Rudolf.²⁴ Tudi člani henrikovske veje, zlasti Henrik IV. se niso želeli priključiti upornikom, saj jim je bilo v opozorilo nevtralnno ravnanje njihovega mentorja goriškega grofa Alberta. Novačenju vovbrškega grofa se je nato odzval zaradi samovoljnih Majnhardovih poveljnikov, morda pa ga je k temu navedlo vojvodovo izobčenje. Jeziček na tehtnici je premaknilo prigovarjanje svaka Friderika s Kraiga in sestre Alhajde ter starih bojnih tovarišev, ki so jih nanovačili leta 1292. Historiograf Gerardus de Roo je v svojih analih habsburških vojn leta 1592 zapisal, da naj bi bil Viljem že eden od tistih najvidnejših zarotnikov proti vojvodi Albrehtu, ki so se leta 1291 zbrali pri Trebenseeju pri Tullnu in sklenili ubiti Albrehta in njegove Švabe ter s pomočjo salzburškega nadškofa, bavarskega vojvode in ogrskega kralja v deželo pripeljati češkega kralja. Med voditelji je omenil tudi Ota Weißenškega in Ulrika Vovbrškega, ki pa ju je – tako kot Viljema – imel za Kranjca!²⁵ Prav ta oznaka kaže, da je Roo pomešal osebe, ki jih je prebral iz ene od kronik ter da je vest o Viljemovem zarotništvu že v letu 1291 prejkone brez trdnejših osnov.

Grof Ulrik je po Otokarjevih besedah julija 1292 zasedel in opleni glavno Majnhardovo oporišče – mesto Šentvid na Koroškem, salzburški vicedom v Brežah Rudolf iz Fohnsdorfa pa je s pomočjo izdajalskih meščanov tam ujel Majnhardovega sina princa Ludvika.²⁶ S salzburškim nadškofom je avgusta uspel pritegniti k zaveznikom še oglejskega patriarha Rajmunda, nezadovoljnega z Majnhardovimi proticerkvenimi ukrepi na Kranjskem.²⁷ Jeseni 1292 se je začela vojna sreča spreminjati. Vojvodi Albreht in Majnhard sta oblegala Breže in ga požgala. Majnhard je poslal sina Ota na osrednjo Koroško, da bi se maščeval za sramotno ujetega Ludvika. Oto je na gradu Freiberg sklical koroške deželane. Večino je ujel in jih nekaj dal usmrtiti.²⁸ Tisti uporniki, ki niso nasedli Otovem pozivu, so še naprej plenili vojvodove gradove. V začetku leta 1293 je grof Ulrik Vovbrški spoznal, da je njegova politika izgubljena. Februarja se je podredil vojvodi Albrehtu, mu prisegel zvestobo in upal, da je vsaj enega nasprotnika izločil iz boja. Marca so potekala mirovna pogajanja med sprtima stranema, ki pa so propadla, ker vojvoda nista hotela v sporazum vključiti tudi kolovodij upora, grofov Vovbrških, Pfannberških in Friderika Stubenberškega.²⁹

²² Kos 1994/1, 23, Štih 1994, 118-119. Gl. Zahn 31, št. 361, 373, 392, 402; MDC 6, št. 27; Komatar 18, št. 16, 17.

²³ Kos 1994/1, 17. Kovač 1914, str. 173.

²⁴ Jaksch 1929, 123-136.

²⁵ Roo 1592, 46.

²⁶ MGH DC Ottokar, vrstice 60675 sl.; MDC 6, št. 228, 229. Fräss-Ehrfeld 1984, 357.

²⁷ MDC 6, št. 230, 231.

²⁸ MGH DC Ottokar, vrstice 57821 sl., 61105 sl. Fräss-Ehrfeld 1984, 358.

²⁹ MDC 6, št. 248; MGH DC Ottokar, vrstice 60455, 61417.

Po kronistu Otokarju je grof Ulrik v pričakovanju odločilnega spopada v obupu še enkrat prosil za pomoč Svibenske, stare znanca iz obdobja njegovega upravljanja Laškega v 70. in 80. letih. In zgodilo se je, kot se je glasil stari viteški rek: »Kdor pošlje dobrega poslanca, ta doseže namen.«³⁰ Novi ad hoc zarotniki, ki so se odzvali pozivu, še posebej Viljem, so bili za javnost novica leta. Viljem je zato v legendi dobil negativno avreolo odpadnika in izdajalca, grof Ulrik pa »le« upornika. Po kronistovih besedah se je Viljem priključil stranki grofa Ulrika iz maščevanja, ker ga je vojvoda Majnhard nekoč grobo užalil. Kako, ne pove. Če upoštevamo ta razlog, potem užaljenost ni temeljila le na osebni prizadetosti, pač pa je bila povezana s posledicami Majnhardovega načina vladanja na Koroškem in Kranjskem. Mlajši avtor »Avstrijske kronike 95 gospostev« pa je Viljemovo izdajo dobrega Majnharda komentiral s suhimi besedami, da mu je bilo srebro pač ljubše.³¹ Viljemovo kratkotrajno vlogo v zadnji bitki upora je bilo treba tako ali drugače pojasniti, pa čeprav ob pomoči pravljičnih bitij in predmetov.

Viljemovo izdajo in danes težko razumljivo ravnanje smemo presojati tudi drugače, tj. s psihološkimi pojasnili. Vpliv posebnih geografskih danosti okolja na psiho prebivalcev je pri preučevanju istega okolja v daljših obdobjih pomemben element, ki pa ga pogled v preteklost konkretno komajda lahko razkrije brez poprejšnjih izčrpnih psiholoških orisov oseb. V primarnih historičnih virih podatkov o obnašanju in motivih ljudi pri konkretnih dejanjih zvečine nimamo: takih podatkov ne poznajo prevladujoče listine, urbarji, sezname ipd., pač pa kronike. Te so pisali ljudje šele po dejanjih, ki so jih opisovali. Ljudi zvečine niso osebno poznali, pač pa so si izoblikovali svoje predstave na podlagi pripovedovanja drugih ali prebiranja starejših zapisov. Ti so že vključevali vrednostne sodbe, ki so jih kronisti prevzemali in spreminjali v skladu s svojim političnim in osebnostnim prepričanjem, pogosto tudi pod vplivom naročnika kronike in legitimiranja njegovega ravnanja oz. propagande. Poleg tega se je značaj ljudi na nekem območju postopno, a neprestano spreminjal zaradi vplivov, ki so prihajali od zunaj, zaradi duhovnih gibanj, gospodarskih in potrošniških sprememb itd.

Na tem mestu lahko poskusimo postaviti nekaj domnev, pogojno veljavnih v preteklosti pri vseh socialnih slojih, torej pri ljudeh, ki jih nismo nikoli videli, slišali in poznali. Konkretno – pri Viljemu. Svibno in širšo okolico lahko umestimo med gorate predele (vsaj v okviru Kranjske), pri čemer ne gre upoštevati le morfologije terena, pač pa tudi tradicijo in (pod)zavest domačinov. Vpliv gora na človeško ustvarjalnost ter duhovnost je bil povsod, tudi na Slovenskem, tako pomemben, da sta se celo mitologija in ljudska tradicija neposredno navezali nanje: npr. na sveto goro in boga Triglava ali pa na bajko z resnično zgodovinsko osnovo o kralju Matjažu in goro Peco.³² Goratost je vplivala na trdost, grčavost, morda celo neprijaznost, obenem pa je to lahko pomenilo tudi večjo značajnost, konservativnost in zvestobo (gospodu). Izrazitejša samozavest Svibenčanov in težke gospodarske razmere so v srednjem veku najbrž odmevale v večji stopnji nasilnosti ter sodelovanju v vojnah in migraciji, kot je bilo deželno povprečje. To se je npr. kazalo v posestveni ekspanziji Svibenskih na Dolenjskem in Štajerskem in tudi v njihovih političnih in vojaških službah daleč od doma od 13. stoletja naprej. Zdi se, da je domača morfologija obremenjevala psiho Svibenčanov, zlasti tistih, ki so pogosteje potovali v oddaljene dežele in se srečevali z odprtejšimi ljudmi in pokrajinami. Trdnost prepričanja, zaprtost, molčečnost, celo neprijaznost, hribovski ponos in prevzetnost, po drugi strani pa tudi vihravost in impulzivnost lahko zaznamo

³⁰ Iwein, vrstice 6064-6066.

³¹ MGH DC Österreichische Chronik, 172.

³² Trstenjak 1992, 34 sl.

v tveganih političnih dejanjih, ki so bila, vsaj z današnjimi izkustvi, v nasprotju z zdravo logiko, npr. upor Viljema I. proti češkemu kralju Otokarju in upor Viljema II. proti vojvodi Majnhardu leta 1293. Konservativnost se je kazala v ne vedno učinkovitih poskusih Svibenskih, da bi se uspešno spoprijeli z novimi gospodarskimi in socialnimi razmerami v 14. stoletju. Plemstvo na Slovenskem je bilo vseskozi zvečine ruralno, z izrazitejšo tradicijo, navezanostjo na domačo zemljo, čeprav je imelo že od 13. stoletja hiše tudi v mestih in trgih.³³ Zato so bili plemiči, tudi tisti, ki so se povzpeli iz meščanskih vrst, konservativni in so nasprotovali novim družbeno-gospodarskim oblikam, saj se v njih niso najbolje znašli. Prav zato je njihovo zaničevanje in dolgo odklanjanje meščansko-trgovske miselnosti ter mestnega gospodarstva ter kulture preživelo skoraj ves srednji vek.

Druga značilnost poznosrednjeveškega svibenskega gospostva je bila obrobnost. Gospostvo je na severu mejilo na laško-žebniško gospostvo, na jugu se je dotikalo »prave« Kranjske in Dolenjske, na vzhodu obmejnih savskih štajersko-kranjskih gospostev Radeče, Sevnica in še naprej Krškega; na zahodu se je naslanjalo na periferna gospostva Ljubljanske kotline. Geografska obrobnost je imela za posledico, da je bil človek poleg vpliva od zunaj nenehno v asimilacijski izmenjavi z zunanjim svetom. Človek z obrobja pa se (tudi nehote) prilagaja sosedom. To se je kazalo npr. v tekmovanju s sosedom ali pa nasprotovanju in porastu samozavesti, celo sovraštvu do zunanjega sveta.³⁴ V našem primeru npr. do »tujih« deželnih knezov, kar bi se morda lahko kazalo v sporih Viljema II. s Habsburžani po letu 1279 in njegovi končni uklonitvi vojvodi Albrehtu leta 1284. Dotlej je bil Viljem bolj ali manj *marginaliziran* – predvsem v visokih političnih krogih, pa tudi med delom deželnega plemstva. Ali ni bilo že to dovolj za frustriranost ruralnega plemiča iz gora do katere koli deželne oblasti in kneza? Po drugi strani mejnost Svibnega v nekaterih pogledih ni imela negativnih posledic. Deželne meje v vsakdanjem življenju ljudi v srednjem veku, npr. vse do 14. stoletja, niso imele večje vloge. Meje, pogosto le zasilno določene in nejasne v mikrolokacijah (če že ni šlo za izrazite naravne ločnice), niso bile splošno znane. Pomembnejši je bil vpliv in odnos do sosedov: za kmeta je bilo mnogo pomembnejše, kakšen odnos imajo do njega uradniki sosednjega gospostva, ko se je npr. podajal prodajat pridelke. Ali pa, kakšen odnos ima sosednji patrimonialni gospod do mešanih porok med podložniki različnih gospodov. Dežela pri tem do absolutistične dobe ni bila odločilna. Svibenski so se tako npr. vse do srede 13. stoletja raje naslanjali na lastnike sosednjega laškega gospostva, ki je formalno sodilo le v ohlapen okvir t. i. Velike Kranjske oz. Savinjske grofije. Nasprotno vse do tedaj niso pokazali večjega zanimanja za kranjske teritorialne gospode, kaj šele za nominalnega mejnega grofa, oglejskega patriarha. Tam jih je zanimala le južna soseščina Svibnega, kjer so ležali fevdi freisinške in krške škofije. Tako je rodbinska strategija na Kranjskem do srede 13. stoletja predvidevala zgolj povezovanje s krško škofijo, ne pa toliko npr. s Spanheimi in andeškimi grofi.

Razdeljenost svibenske okolice med različne velike gospode in dežele je najbrž imela določen vpliv na oblikovanje značajnih lastnosti prebivalcev, s kopico avto- in heterostereotipov. Mejnost Svibnega je preko tradicionalnih predstav sčasoma vplivala na oblikovanje posebnega značaja, ki se je v stoletjih seveda spreminjal, vendar ohranjal določene postulate. Morebitna večja odprtost posavskih in savinjskih sosedov Štajercev in posledično heterostereotip o večji nezanesljivosti in neznačajnosti Svibenskih že v

³³ Kos 1994/1, 169 sl.

³⁴ Trstenjak 1992, 12-13.

srednjem veku je možen, a nedokazljiv. V dejanjih in življenju posameznih Svibenčanov v preteklosti po modernih, a shematičnih raziskavah današnjega sveta psihologa Antona Trstenjaka lahko zaznamo tako idealizem vzhodne Slovenije kot naturalizem in čutnost zahoda, pa tudi splošno pobožnost. Vzhodnoslovensko družabnost, poudarjanje vsebine pesmi (vsebine legende o Viljemovi smrti?), ne pa melodije, sanjavost, sangvinično ekstrovertiranost, pri kateri čustvo preide v dejavnost, morda lahko razberemo iz domnevnega minezegerstva nekega Svibenčana in celo upornosti obeh Viljemov. Čustvena odzivnost oz. temperament Svibenčanov je potemtakem lahko (bila) mešanica treh od štirih glavnih temperamentov: vzhodnoslovenske in primorske sangvinične živahnosti, družabnosti, dobrohotnosti ter imponirajoče individualistične melanholije in hribovske koleričnosti.³⁵ Svibenčanov pa toplo, čutno in barvito mediteransko življenje ni pretirano zanimalo, saj so se na Primorskem do Viljemove katastrofe le redko zadrževali, še največ pri goriških grofih ali pri sorodnikih svojih (redkih) primorskih žena v času Rudolfa I. Anton Trstenjak je ta odklon od »normalnosti« razkrival pri Slovencih sicer od 19. stoletja naprej, vendar je mejnost in goratost na to lastnost bržkone vplivala na psiho že prej. Nevrotičnost se je pri nekaterih Svibenskih, kot smo in še bomo videli na drugih mestih, kazala v pretirani občutljivosti, prepirljivosti, zamerljivosti, zavisti, pa tudi v depresivnosti in tenkovestnem izčrpavanju življenjskih moči. Pri tovrstnem pesimističnem generaliziranju je treba biti previden.³⁶ Viljemovo verolomnost pa je mogoče presojati ne le v luči njegovih že prislovičnih in nenadnih menjav političnih strank, političnih izobčenj in ponovnih milosti. Poleg tega je bil najbrž še vedno zagledan v ideale viteškega življenja in zaplete Ereca, Gaweina, Iweina, Parcifala, Artusa idr. To dodatno pojasnjuje nekatera nasilniška ravnanja plemstva v srednjem veku in njegovo izrazitejšo nevrotičnost.

Pustimo psevdopsihologiziranje in se vrnimo k Otokarjevi »resnici«. Ko je opisal priprave na odločilni spopad, ki se je imel zgoditi v bližini Grebinja, na položni vzpetini Wallersberg pri vasi Ruda (Ruden) tik pod gradom Weißenegg ob cesti med Grebinjem in Lipico (Lippitzbach) ob Dravi, je opisal potek same bitke: Henrik Toldu, tirolskemu maršalu, velikovškemu glavarju in glavnemu poveljniku Majnhardovih čet ter Konradu Aufensteinskemu je že grozil poraz, ko so v poslednjem poskusu le zmagali njuni vitezi. To je bil klasičen srednjeveški opis bitk – bodoči zmagovalec je bil pred porazom zaradi božje pomoči ali izjemne srčnosti rešen, dotlej zmagujoči in številčno močnejši sovražnik pa pobit ali pregnan. To je bilo v zgodbi nujno, ker je bilo bistvo tako obširnega opisa bitke pravzaprav Viljemova nesrečna smrt in ne obratno. Po kronistovih besedah je grof Ulrik Vovbrški neslavno zbežal z bojišča, zaveznike pa prepustil maščevanju vladnih sil in končnemu porazu. Na bojišču je Konrad Aufensteinski po dolgem iskanju le našel tistega, ki mu je Otokar prisodil krivdo za izdajo, ne pa za poraz. Umirajočega Viljema. S tem je bila zaradi poučnosti zgodbe bralcu sugerirana demonizacija Viljema. Konrad naj bi bil Viljemov mladostni prijatelj iz časa, ko sta se skupaj učila viteških veščin na Majnhardovem dvoru na gradu Tirol. To je bilo možno, saj je bil Majnhard starejši od obeh grebinjskih nasprotnikov. Po starejših gledanjih naj bi bil Viljem celo poročen z Aleiso Aufensteinsko, a o tem ni zanesljivih podatkov. Toda neka posebna naklonjenost med obema junakoma je vendarle bila. Tako bi lahko razložili Otokarjevo in Konradovo sočutje do znanca (ali sorodnika). Le-to še tako zagrizenim bojevnikom ni bilo tuje. Otokar je npr. v epizodi obleganja gradu Mute, ki jo je Henrik Viltuški leta 1301 s silo odvzel bamberski škofiji, posebej poudaril, da se je Kolo Vuzeniški sila nerad odzval zahtevi vojvode Rudolfa za sodelovanje pri obleganju gradu. Razlog: Kolova sestra je

³⁵ Prav tam, 64-69.

³⁶ Prav tam, 26-27.

Pogled na grad
Weißenegg z zahoda
(foto: Dušan Kos)

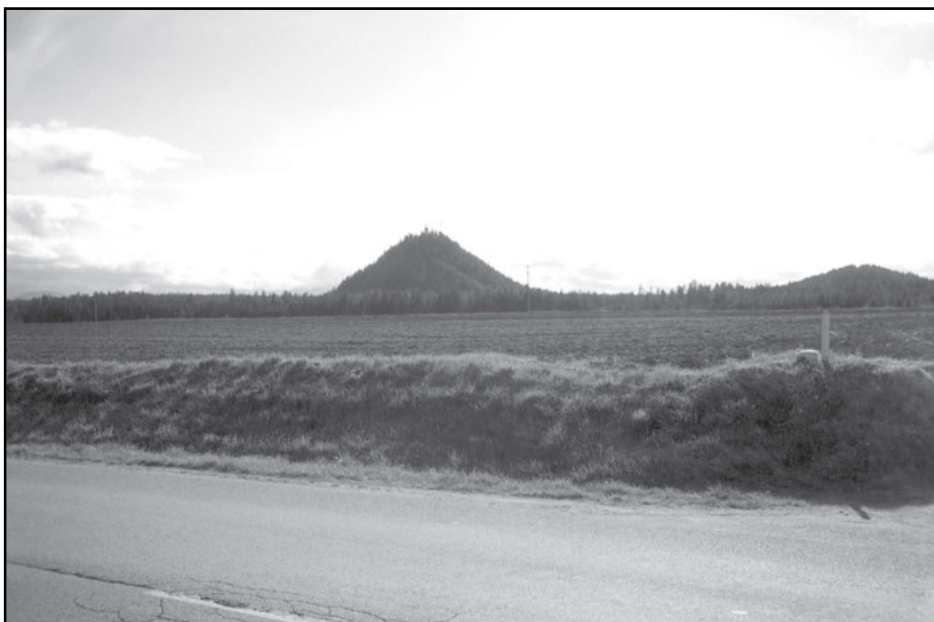
bila Henrikova žena in Kolo jo je videl v gradu. Torej je zvestobi in poslušnosti vojvodu Kolo skoraj enakovredno postavil osebno nagnenje. Drugače kot Henrikov nečak Bertold Emmerberški, ki je bil med najodločnejšimi zavojevalci gradu.³⁷ Zato torej ne preseneča Otokarjeva poudarjena čustvenost ob srečanju obeh vitezov: ko je Konrad Aufensteinski našel Viljema,³⁸ preberemo patetično anamnezo smrtnih poškodb: kopje skozi prsi in še sedem ran (pravljичno število!). Konrad ga je zaradi iznakaženosti celo vprašal, ali je res Viljem. Tudi Viljem Konrada najprej ni spoznal in ga je šele pozneje le povabil k sebi, češ »če je res Aufensteinec«. Kar takoj mu je kot »najljubšemu prijatelju« (srednjeveški izraz za sorodnika) ponudil prstan, ki naj bi mu dal oblast nad posestjo in deželo, viteške vrline, slavo in čast, dokler ga bo imel na roki. Viljem med bitko ni imel na roki prstana, kar je še dodatno potrdilo njegovo usodo. Zatem zgodba preide v drugo dejanje, ko je dal maršal Henrik Told naložiti Viljema na konja in prepeljati v Velikovec. Tam je Viljem izdihnil. V naslednjih dneh sta obe strani zamenjali ujetnike in padle. Okoli Viljema, še vedno opremljenega z orožjem, so se zbrali tovariši in jokali v globoki žalosti. Še posebej ga je objokoval grof Ulrik Vovbrški in mu izrekel nekaj besed v slovo. Morda je bil scenarij Viljemovega umiranja zares tak, a to za mrtvega viteza ni bilo več pomembno. Bolj pomembno je bilo nekaj, česar legenda ni omenjala: bitka pri Rudi je bila zadnji večji spopad, ki ga je začelo deželno plemstvo proti zakonitemu deželnemu knezu v najvzhodnejših predelih Alp. To je bil ne le simbolni, pač pa tudi resnični konec samovoljnega in nasilnega viteškega nastopanja in zadnji poskus visokega politiziranja mimo kneza ali proti njemu.

Z opisom Viljemovih zadnjih ur se začenja dolga vsebinska interpolacija o čarobnih lastnostih prstana; kot bomo videli tako zaradi opravičevanja Viljemove izdaje kot tudi zaradi izjemne politične kariere Konrada Aufensteinskega po letu 1293. Prstan sicer ni bil »zmagovalnega tipa« in lastnika ni obvaroval pred udarci, kot smo sicer vajeni iz

³⁷ MGH DC Ottokar, vrstice 78837-78849.

³⁸ Poleg njega je bil izrecno omenjen kot ubit še Eberhard Šentpetski, ki pa je po virih sodeč živel še leta 1314, ko je kot zvest vitez vojvode Henrika sodeloval na pohodu v Frankfurt na Majni (Davidsohn 1917, 196).

Pogled na domnevno območje zadnje bitke Viljema II. (foto: Dušan Kos)

podobnih pravljic. Mu je pa omogočal splošen uspeh. Po ljudskem mnenju je običajno sporočilo zgodb s čarobnimi prstani ipd. predmeti, da vsakdo, ki ga dobi v roke, prej ali slej pozabi na uveljavljeno etiko in ga izkoristi proti njej. V svojo korist in posledično v škodo. Platonistično ravnanje sicer utemeljuje z višjimi koristmi, ki pa jih poslušalec ali bralec zgodbe ne razume kot pozitivne vrednote in ravnanje. Ta del legende je torej govoril o nujni (absolutni) zvestobi deželnemu gospodu, ki je pomembnejša od vseh osebnih koristi. Brezpogojna viteška zvestoba gospodu je bila v 12. stoletju klasičen, konec 13. stoletja pa v resnici izumirajoč pojem. Zato je želel avtor podalpsko plemstvo spet spomniti na zvestobo in hude posledice drugačnega ravnanja. Mit je bil zato v skladu z vedenjskimi vzorci in mišljenjem poznosrednjeveškega viteštva. Bil je vpet v realno, vsakdanjo zgodbo o zvestobi, nagradi in kazni knezu ali celo Bogu. Obenem se je z razumevanjem mita o Viljemovi smrti lahko počutil varnega, dokler je bil zvest in pošten do gospoda, ki je zato lepo skrbel zanj, njegovo življenje se je odvijalo v mirnih lokalnih krogih.³⁹ Seveda je bil to idealizem, saj so celo mnogi Svibenčani še v 14. stoletju delovali v nasprotju z naravno pogodbo s knezom.

Sedaj se velja spustiti v globine bajk in legend, palčkov in Viljemove nesrečne duše. Oglejmo si vsebino in namen srednjeveške legende o Viljemu in čarobnem prstanu. Takole se je po Otokarjevih besedah nekoč dogodilo pod svibenskim gradom: Viljem je bil na cvetoči jasi v opoldanskem soncu priča sanjskemu prizoru: prišli so štirje palčki, ki so na zlatih palicah nosili purpurni baldahin. Pod njim je »viteško«, tako rekoč kraljevsko jahal palček. Na glavi je imel zlato krono. Sedlo in uzde je imel okrašene z dragulji in zlatom. Viljem je onemel v začudenju. V spoštovanju je odkril klobuk, dokler ga ni kraljevski palček ogovoril z imenom. Povedal mu je, da išče njegovo možatost in zvestobo, saj mu je prišla na uho vest o Viljemovem junaštvu. Viljemu je zaupal, da je sam v viteški fajdi z nekim mogočnim kraljem, ki mu želi s prevaro odvzeti neko deželo. V šestih tednih bo obračun. Ker pa je ta kralj močan in povrh še velikan, ga je palček po nasvetu prijateljev prosil, naj ga kot kralju primerljiv in najuglednejši vitez zamenja na bojišču, da palčkovo

³⁹ Bettelheim 1999, 65 sl.

kraljestvo ne bo uničeno. Pri enačenju statusa se ne moremo znebiti vtisa, da so besede merile na legendarni svibenski »kraljevski« grb in legende v zvezi z njim. Z velikanom pa je pisec očitno namigoval na grofa Ulrika Vovbrškega in ambicije po štajerski dediščini, njegovo ogrožanje palčkovega kraljestva pa na boj za plemiške pravice na Koroškem. Palček bi tako lahko simboliziral koroškega vojvodo Majnharda, ki je iskal v svojih deželah podporo za boj proti salzburško-vovbrški zvezi.

Od kod Otokarju ideja »zamaskiranja« Majnharda s palčkom in Ulrika z velikanom? Obe pravljici bitji sta bili sinonim nadnaravnega, obe nenormalno velike moči – zlasti v germansko-skandinavski in keltski mitologiji. V visokem srednjem veku sta obe bitji postali pomembni figuri v viteških romanih, mitih in sagah. Palček kot pomanjšani vitez ali celo kralj z dvornega okolja, ki vstopa v enakopravne odnose z ljudmi, je bil pogosta figura. Takšen palček z viteško opremo in krono je bil prvič opisan na Tirolskem v drugi polovici 13. stoletja (Laurin). Pozneje so bili palčki pogosto predstavljeni kot umetniki kovaštva in rudarstva, pravi moderni tehnologi podzemlja. Zato ni presenetljivo, da je v mlajši varianti legende kraj srečanja »zlato rudnik« pri svibenskem gradu, palček pa sploh ne več kralj in vitez. Pravljici sovražniki (dobrih) palčkov so bili vedno velikani. Medtem ko so bili palčki do ljudi prijateljsko razpoloženi, so bili velikani v viteških zgodbah sovražniki glavnih junakov.⁴⁰ Z distinkcijo dobrega palčka in slabega velikana sta bila pri poslušalcu ustvarjeno protivovbrško razpoloženje in naklonjenost do deželnega kneza. Tudi kraj srečanja je bil v skladu z zunanjo podobo čarobne pokrajine, ki je obenem odgovarjala okolici Svibnega: gozd je bil v razumevanju ljudi ozemlje, kjer se skrivajo nadnaravna bitja, begajoči vitezi, ljudje na robu ali zunaj zakona ipd. To je nekultivirani svet, območje vseh mogočih nevarnosti in izzivanja usode, kjer vitezi v dvorski literaturi srečajo najbolj neverjetna bitja, ki jim spremene usodo.⁴¹

Kralj palček je Viljemu obljubil, da ga bo napravil mogočnega in ga opremil s čarobnimi močmi pred vsemi »umrljivimi«. Zato mu je obljubil pas, ki ga bo ščitil pred smrtjo in ranami in mu podvajseteril moč. Tako mu je Viljem, vesel zaradi zaupanja, obljubil služiti s svojim življenjem, »častjo, mečem in ščitom«. Palček ga je ob tem potolažil, da sam ni nikakršno peklensko strašilo, pač pa pravi kristjan, ki veruje v Sveto Trojico, da je bil »Bog« (= Kristus) na človeški način rojen iz božje dekle in da veruje v dejanja Svetega duha v človeških srcih. Viljema so ta pojasnila dokončno prepričala. Palčku je obljubil, da mu nič razen smrti in boleznin ne bo preprečilo izpolniti prisege. Palček mu je naročil, naj natančno čez pet tednov spet pride s konjem, opremo in enim oprodo na isto mesto, a o tem ne sme nikomur pisniti, niti svoji ženi, sicer bi prisega, obljuba in čar izginili. Viljem je prisegel še tretjič. Preden je odšel, mu je palček izročil prstan s poukom, da naj bo ta priča o dogovoru, saj mu bo omogočil tisočletno življenje in neokrnjeno premoženje, če ga bo le nosil in ostal zvest palčku.

Prstan in pas sta imela v srednjem veku poleg uporabnih lastnosti za okras in kot pečatni prstan, za prepasanje itd. mnogo simbolnih lastnosti. Prstan je simboliziral neko vez, bil je znamenje pripadnosti politični stranki, stanu, potrdil je zvestobo in ljubezen (gospodu, ženi-možu⁴²), politične zaveze⁴³, bil je znamenje milosti,⁴⁴ posebnih časti⁴⁵ in

⁴⁰ Gl. geslo Zwerg, Riese, Troll avtorjev Ch. Daxelmüllerja in R. Simeka v: LexM 9, 727-730; Moeglin 1991, 65-67.

⁴¹ O tem Le Goff 1974, 165-167.

⁴² Leta 1476 sta v nekem južnotirolskem gradu goriškega grofa Henrika pred javnim notarjem ženin in nevesta sklenila poroko oz. poročno pogodbo. Ženin je nevesti nataknil zlat prstan v znamenje pravega in veljavnega zakona (ARS ZL 1476 II 17. Vesina/Fassing). Gl. geslo Ehering W. D. Wackernagla v: HRG I, 840-843.

⁴³ Npr. prstan, ki naj bi ga dal leta 1061 cesar Henrik III. grofu Bertoldu Zähringu kot potrditev obljube, da mu bo podelil švabsko vojvodino. Po cesarjevi smrti pa je cesarjeva vdova Agnes kot regentka mladoletnega sina podelila vojvodino drugemu. Bertold ji je jezen pokazal prstan, ki ga je vdova prepoznala, a se mu je lahko oddolžila le s podelitvijo Karantanije (GZS 3, št. 219). Že Franc Kos pa je opozoril na mnenja zgodovinarjev, da je bila epizoda s prstanom izmišljena.

funkcij ter medij magičnih lastnosti, ki naj bi nosilca obvarovali pred boleznimi in demoni (amulet) in mu dajali nadnaravno moč. Tudi okoli prstana grofice Heme, daljne prednice Svibenskih, se je že v srednjem veku spletla posebna legenda. Podobno moč kot amulet je lahko imel pas, zlasti pri nadnaravnih prenosih moči.⁴⁶ Takšno moč je imel pas, ki ga je palček prav tako dal Viljemu, vendar se njegova magija v nadaljevanju legende ni več omenjala. Tudi tirolski palček Laurin je imel pas, ki je dajal nosilcu moč dvanajstih mož. Magiji dragih kamnov in amuletov sta bili neločljivo povezani.⁴⁷

Viljem se je zamišljen vrnil domov. Domači so ga zasuli z vprašanji, kod je hodil. Molčal je, vendar ni bil več tako vesel kot prej. Ukazal je oskrbeti bojnega konja, popraviti verižno srajco, poslal po spovednika, se mu spovedal in zaupal skrivnost ter zaužil Kristusovo telo. Viljemova žena je začutila, da se z žalostnim možem dogaja nekaj nenavadnega in je iz dneva v dan skušala od njega izvleči resnico. Spovednik je njene prošnje zavračal, saj mu je spovedna molčečnost narekovala molk. Nato je žena poslala najzaupnejše sorodnike, da so duhovnika zvekli v grajsko čumnato, mu položili nož na grlo in zahtevali resnico. Duhovnik je v smrtnem strahu spregovoril. Žena je ukazala, naj sorodniki poizvedo po načrtih še od Viljema. Ker se ta ni hotel izdati, so mu sami povedali, kar so izvedeli. Viljem se je zlomil in vse priznal. Sorodniki so ga jeli prepričevati, naj odneha in odstopi od vojne. Toda naš junak ni želel prelomiti prisege, ki mu je bila najvišja vrednota, saj bi bili omadeževani čast, grb in šlem, izgubil pa bi tudi grad in vso posest. Končno ga je užaloščeni ženi uspelo prepričati, da ga je palček prevaral. Ostal je sam in nesrečen z zavestjo, da je prelomil prisego.

V tem delu pripovedke smemo iskati ozadje Otokarjevega pojasnjevanja, kako je Viljem nihal med obljubo zavezništva vojvodi Majnhardu, do katerega sta ga vezala prijateljstvo in vazalna zvestoba, proti grofu Ulriku Vovbrškemu (tj. »nasilnemu kralju« in »velikanu«). Poskusi žene in sorodnikov, da bi prelomil obljubo palčku zvene negativno in to je bil namen zgodbe. V njih je mogoče prepoznati obsodbo nesprejemljivega hujskanja kogar koli, celo od članov družine, proti zvestemu služenju deželnemu gospodu. Še posebej ženska je bila od obdobja propada lika idealne dvorne gospe v dvorni literaturi v začetku 13. stoletja naprej pripravna za moralno obsodbo. Viljemu je po daljšem prigovarjanju okolice postala zvestoba Majnhardu očitno manj sveta kot avanturistični iziv. Kljub slabi vesti ob prelomu prisege, ga je misel na upor, ki je v pripovedki skrit za navidezno miroljubnim značajem žene in sorodnikov, vabila. S takim scenarijem je kronist želel opravičiti Viljemovo vlogo v upor in krivdo zvaliti na ramena sorodnikov in žene. S premikom od realnega v pripovedko, kjer je vedno vse jasno in črno-belo, je sodobnikom želel pojasniti Viljemovo odločitev, čeprav mu ozadje – dogajanje v Viljemovi glavi in spletke med sorodstvom na domačem gradu kljub Rudolfovemu pojasnjevanju čez dobrih deset let le ni bilo (vsaj v celoti) znano.

Legenda se konča dramatično, vendar brez napovedovanja konkretne Viljemove usode. Ta se je tako ali tako pokazala že prej, v opisu Viljemove smrti. Pol leta po srečanju s palčkom se je Viljem s spremstvom nekega dne vračal iz Kostanjevice proti svojemu gradu. Nenadoma se je ob njem pojavil palček in mu dejal, da je lagal tisti, ki mu je hvalil Viljemovo možatost. Ker ga je izdal, si je zaslužil kazen Boga. V prihodnosti

⁴⁴ Iz Svete dežele vračajoči se angleški kralj Rihard Levjesrčni je leta 1192 preko odposlanca v vlogi trgovca poklonil goriškemu grofu zlat prstan, ko ga je prosil milosti in spremstva pri potovanju po njegovi deželi (GZS 4, št. 817).

⁴⁵ Pesnik in avanturist Ulrich Liechtensteinski je v svojem romanu Frauendienst obljubil vsakemu vitezu, ki bi se dvobojeval z njim (tj. Kraljico Venus), zlat prstan, ki ga prejemnik nato lahko pošlje oboževani dami. Prstan naj bi imel moč, da damo polepša (Frauendienst, pismo B za kitico 479).

⁴⁶ Gl. geslo Gürtung O. Holzapfla v: HRG I, 1863-1865.

⁴⁷ Gl. geslo Ring avtorja A. B. Chadourja v: LexM 7, 855-856; Trnek 1989, 147 sl.; Kropelj 1995, 70; Moeglin 1991, 66-68.

bo poraženec, prstan mu ne bo pomagal, brez žene in otrok bo živel v revščini. V tem mu je palček hotel sneti prstan, a mu je Viljem odtegnil roko in odjahal. Palček ga je preklel in izginil. Tu se pripovedka konča. Viljem se je po Otokarju odločil za staro politiko dela kranjskega plemstva, tj. upor ali vsaj odtegnitev pomoči deželnemu gospodu, zato je izgubil njegovo milost. Poučnosti Viljemove usode ni mogel uiti noben poslušalec. To je bil cilj kronistovega namernega pomešanja elementov resničnosti s pravljičnimi. Zanimivo je, da je omenjena Kostanjevica, ki je bila konec 13. stoletja zares v Majnhardovi lasti. Iz virov ni razvidno, da bi imeli Svibenski že tedaj mesto in grad v posesti. Je pa bil eden od zakupnikov leta 1324 Hugo Svibenski, sin Henrika IV., ki je bil ob nastajanju legende oz. pisanju tega dela kronike eden vojaško najbolj dejavnih Svibenčanov in zato gotovo znan Otokarju. Tako kot Rudolf I. je bil Hugo habsburški in tirolsko-goriški zaveznik, kar je bilo po godu kronistu, ki je na ta način pravzaprav objokoval, da to ni bil že Viljem.⁴⁸

Vsebina interpolacija mita o prstanu v pripoved o zaroti, bitki in Viljemovi smrti na bojnem polju je bila že v rimani kroniki ne le opozorilna, pač pa tudi politično naravnana. Ne zgolj proti plemiški samovoljnosti, političnemu neredu, ki je vzhodne Alpe pretresal od leta 1246 in proti izdajanju deželnega gospoda, pač pa tudi proti vojvodi Majnhardu. Ta, še bolj pa njegovi sinovi, so bili namreč v začetku 14. stoletja v bojih za češko krono habsburški nasprotniki. Obenem pa tudi nasprotniki Viljemovih otrok.⁴⁹ Ker je bil tudi kronist Otokar privrženec Habsburžanov, se je z žuganjem izdajalcem postavil v vlogo moralista in propagandista, čeprav na način, ki je poudarjal predvsem viteško moralo in nujnost upoštevanja fevdnih odnosov med deželnim plemstvom in knezom v izogib neredu in osebni nesreči. Drug razlog zapisa Viljemove tragedije je skrival bolj »človeške« lastnosti: sin Rudolf, tedaj že habsburški zaveznik, je želel občinstvu skozi Otokarjeva usta oz. pero pojasniti, da Viljem ni povsem po svoji volji in brez pomislekov sodeloval v upor. Povrhu tega je bil Otokar zaradi pripadnosti gospodom Liechtensteinom posredno naklonjen Svibenskim, ki so bili prek žene Ota Svibensko-Planinskega liechtensteinski kognati.⁵⁰ Zato je bil Viljem v celoti na koncu predstavljen prej v pozitivni kot negativni luči. Nekakšen tragični grški ali keltski mitološki junak. Najbrž tudi zato, ker je bil v upor nasprotnik Majnhardincev. Ti avstrijskim piscem iz 14. in 15. stoletja niso bili nesimpatični, celo ob večjih značajskih in političnih napakah ne. Mit torej obžaluje in pojasnjuje Viljemovo ravnanje in smrt – smrt nesojenega habsburškega zaveznika. Obenem je Otokar z legendo zvito usmeril poslušalčevo pozornost z imaginarnega in nepreverljivega k realnemu in za občinstvo pomembnejšemu: z Viljema na koroške Aufensteine, ki jim je z izdajo in predajo prstana pravzaprav *omogočil vzpon*. V mlajših verzijah je bil Viljem predstavljen celo le kot *povzročitelj propada* Aufensteinov v 14. stoletju. Ti so bili za koroške in avstrijske pisce vrednejši dolgega opravičevanja napak, ne pa »neki« Svibenčani s Kranjskega. Vzpon vzhodnotirolskih Aufensteinov na Koroškem – Konrad, ki je prišel v deželo z Majnhardom, je postal leta 1293 koroški maršal, v letih 1294-1335 pa je bil neprekinjeno deželni glavar in lastnik oz. posestnik kopice gospostve v vzhodnem Podravju, je bil osupljiv. To je bilo Otokarju in sodobnikom težko dojemljivo. Najlažje so si to razlagali s pridobitvijo čarobnega talismana. Obenem so z Viljemovo smrtjo opozarjali Konrada in sodobnike na zvestobo deželnemu knezu.

Otokarjeva legenda o Viljemovi smrti je imela zanesljivo le eno – Viljemovo smrt na bojnem polju, v upor proti vojvodi Majnhardu. Vse ostalo je bilo zvečine plod poznejše

⁴⁸ Kos 1994/1, 26.

⁴⁹ Gl. poglavje Sestavljanje črepinj.

⁵⁰ Gl. poglavje Planinski bratrancei.

retrospektive kronista Otokarja, najbrž pa tudi Rudolfa Svibenskega.⁵¹ V resnici Viljemova slikovita smrt v tistem času in družbenem okolju ni bila zelo nenavadna. Konec na bojnem polju, na lovu ali divjih turnirjih je vzel marsikdo, čeprav mnogo manj pogosto, kot si danes predstavljamo. Viljemove vernosti in bogaboječnosti v tej legendi ni, kar je zaradi poante razumljivo. Prav tako ni nobenih besed o usodi njegovega trupla, npr. kje je bilo pokopano. V zavesti srednjeveškega viteza pa so bile te zadeve pomembne in vsakodnevno prisotne.⁵² Vitezom je bila jasna poanta upodobitev večnega prekletstva po cerkvah, vsepovsod upodabljanih lobanj kot simbolov smrti, ruševin kot pojmom minljivosti in od 14. stoletja pojavljajočih se upodobljenih in literarnih mrtvaških plesov, ki so opozarjali na stalno prisotnost smrti. Ta smrt je bila celo dialoško razpoložena pri prepričevanju, da je nujno umreti ne glede na stanovski položaj.⁵³ Intenzivneje so na smrt mislili v kontekstu zagotavljanja odrešitve duš cele družine, pri čemer so bili dejavni tudi vitezovi sorodniki. Ker je rodbina Svibenskih imela konec 13. stoletja dogovorjeno tradicionalno grobnico v samostanu Stična, je bilo Viljemovo truplo pripeljano iz Velikovca na Koroškem najverjetneje na stroške menihov in pokopano v samostanski kapeli poleg pokojnih sorodnikov, v prisotnosti širšega kroga rodbine, menihov, posvetnega klera, prijateljev, sosedov in zijal, tako kot sta zahtevala tradicija in pokojnikova razvpita slava. Obred je bil slovesen, pospremljen s petimi psalmi in mašo za umrle, blagoslovom trupla v črni leseni krsti, morda bahaško oblečeni v črn saten z izvezenim svibenskim »kraljevskim« grbom. Rodbina za posebno nagrobno ploščo ni poskrbela, kvečjemu za leseno poslikano tablo z grbom. Prav tako menihom leta 1293 in tik zatem očitno ni prišlo v roke nič novega svibenskega premoženja za obrede, posebej za Viljemov dušni mir. Kljub temu je bilo njegovo ime zapisano v samostanski nekrologij. Mesto v njem so že prej ali pozneje dobili še njegova daljna prednika, prva omenjena Svibenska, Konrad in Henrik I., Ulrik I., Ulrik III. ali IV., Viljem IV. in Jurij ter bratrance z gradu Planina.⁵⁴ Poleg tega je imel zagotovljeno standardno dušno oskrbo, za katero so poskrbeli predniki, kasneje pa še nekateri bolj bogaboječi in premožnejši potomci. Osnova je bila najbrž večna luč, v prvih dneh po pogrebu še nekaj maš zadušnic. Vprašanje je, če je sploh imel lasten večni aniverzarij – bolj verjetno le nekaj obletnih maš v prvih letih, nato pa le skupinskega (rodbinskega). Konec 14. in v 15. stoletju je ostal spomin živ med sorodniki, ki so Viljemovo slavo širili v primožene rodbine, ter med nostalgичnim kranjskim plemstvom. Posredno je Viljemovo ime ostalo javno v skupnih molitvah menihov za pokojne iz rodbine Svibenskih, v pripovedih Svibenčank v samostanih, zlagoma pa se je pozabljal po odselitvi rodbine s Kranjskega.

Ohranjeni pisni viri pa kažejo bolj zanesljivo, a še vedno le posredno usodo preživelih Svibenskih po marcu 1293, ko so bili v javnem življenju zaradi Viljemovega sodelovanja v uporuh tako rekoč izobčenci, še posebej sin Rudolf. Vojvoda Majnhard se Viljemovi družini sicer ni posebej maščeval, saj je imelo Viljemovo sodelovanje v uporuh celo zanj značaj posameznikove nepremišljenosti. Toda zanj vse do smrti leta 1295 Svibenski politično niso več obstajali. Družbena okolica se je Svibenskim hočeš nočeš morala izogibati. Za deželne uradnike je bil po letu 1293 bojeviti Rudolf⁵⁵ beli zombi.

⁵¹ V razpravi »Pot na Avalon« sem izhajal iz domneve, da naj bi bil Viljem I. brez lastne družine. Ker je razprava posvečena razumevanju občutenja smrti v poznem srednjem veku pri plemstvu na Slovenskem, ta genealoška »napaka« njegove vrednosti ne krni (Kos 1997/1, 165 sl.).

⁵² Gl. Schuler 1987/1, 90 sl.

⁵³ Glede vprašanja občutja in doživljanja smrti velja omeniti vsaj nekaj klasičnih del: Delumeau 1987, passim; Tenenti 1987, passim; Aries 1977, passim; Vovelle 1983, passim; Ohler 1990, passim.

⁵⁴ Puzel 1719, 586-605.

⁵⁵ Njegovo ime je povsem ustrezalo značaju (iz »čast«, »slava«; gl. Zahn 1881, 36).

Človek, ki za smrtnike ne obstaja, a živi kot kadaver. Ki ga ponoči vidiš, podnevi pa o njem nihče nič ne ve. Zaradi kolektivne odgovornosti⁵⁶ so bili pri koroškem vojvodi spregledani tudi ostali »nedolžni« člani rodbine: celo »miroljubni« Ulrik II. in njegov domnevni sin klerik Ulrik IV. sta se zavila v anonimnost. Le Henrik IV. (ali pa že njegov sin Henrik V.) se je po letu 1294 omenjal v okolici goriških grofov Alberta in Henrika, edinih dinastov, ki sta bila pripravljena imeti Svibenčane v svojem spremstvu. Vse do leta 1297 članov svibenske veje zato ni mogoče najti v nobeni, tudi najmanj pomembni listini, ki bi jo lahko spravili v zvezo z deželnim knezom in njegovim plemstvom. To je mladega Rudolfa potisnilo v iskanje novih partnerstev in obnavljanja že davno pozabljenih. Svibenskim je tako po letu 1293 poleg goriških grofov, ki so že pred pol stoletja nudili zaščito in prijateljstvo Henriku III., ostal le še Salzburg. Šele po Majnhardovi smrti je Svibenčanom postopno uspelo priti do milosti Majnhardovih sinov Ota, Ludvika in Henrika, ki so zaradi novih političnih konstalacij pozabljali na zamero. Nenazadnje jih je k temu prisililo intenzivnejše vpletanje goriških grofov v kranjske zadeve in novačenje zaveznikov zunaj meja goriške grofije v Slovenski marki. Z goriškima stricem Albertom II. in bratrancem Henrikom pa nove koroške vojvode niso bile več v tako dobrih odnosih, kot je bil pokojni oče Majnhard.

***

Zgodbe o Viljemovem prstanu mlajše srednjeveške kronike niso več omenjale: ne stvarni in resnicoljubni Janez Vetrinjski v prvi polovici 14. stoletja, niti avtor »Avstrijske kronike 95 gospostev«, Thomas Ebendorfer sredi 15. stoletja in ne župnik Jakob Unrest v svojih »Koroški kroniki« in »Avstrijski kroniki« nekaj desetletij pozneje. Kot da interpolacije ne bi bilo v prvotni verziji Otokarjeve rimane kronike, čeprav so jo vsi poznali in iz nje v veliki meri črpali podatke. Najmanj kar lahko domnevamo, je, da se jim je zdela v času pojava humanizma tako neresnična, prevsem pa nepomembna v njihovem opisovanju širokega loka zgodovinskega razvoja. Po večstoletnem molku je mit spet bežno omenil Wolfgang Lazius leta 1564, ki je citiral »kroniko Otokarja iz Hornecka« (Gaala, op. D. K.) po dveh rokopisih iz samostana Gaming.⁵⁷ Za njim je legendo povzel Reichart Strein von Schwarzenau (1538-1603). Nato je zgodbo sredi 17. stoletja postavil v ospredje Valentin Preuenhueber v svoji genealogiji Svibenskih. Prebral jo je v »nekem starem rokopisu«. Prej kot na Laziusa bi pri tem pomislili na neizdane Streinove zapiske, saj je znano, da je ta neposredno uporabljal mnoge stare kronike, vendar ne celotne Otokarjeve kronike. Poznal je le Laziusove izvlečke.⁵⁸ Streinovo zanimanje za Svibenske je razumljivo, saj so bili v njegovem času ugledni gornjeavstrijski deželani, podobno kot Streinova rodbina. Po drugi strani pa Streinovo posredno povzemanje legende pomeni, da sta bili kronika in izvirna legenda v 16. in 17. stoletju znani le redkim bralcem in celo učenjakom, sploh pa ne več Svibenskim. Strein in za njim Preuenhueber sta navedla nekaj podrobnosti, ki so odstopale od pripovedi v Otokarjevi kroniki. Šlo je predvsem za napovedovanje in komentiranje aufensteinske usode ter pripoved, da naj bi prstan dobil Viljem od »neznanca« v gozdu pri »Goltberglein« kot nekakšen zaklad. Če je bil mišljen nek zlatokop ali rudnik, potem bi smeli domnevati, da se ta verzija povezuje z osebo, ki je vedela, da se v okolici Svibnega v novem veku res koplje bakrova ruda! Poleg tega sta zapisala še

⁵⁶ Gl. Levi 1995, 87.

⁵⁷ Lazius 1564, 233.

⁵⁸ O Streinu (ali Streunu) gl. Großmann 1927, 1 sl. O vplivih starejših kronik na Streinove rokopise gl. Seemüller 1893, 681 sl.; za legendo o Viljemovem prstanu pa str. 684.

nov element, ki je Otokarjeva kronika še ni mogla vsebovati: poleg opozorila Konradu Aufensteinskemu, da mu bosta vse dotlej, dokler bo nosil prstan in se ne bo uprl svojemu gospodu, uspevala premoženje in slava, je tam še historiat Aufensteinov. Ti so, pristavlja Preuenhueber, pozneje (leta 1369) proti Habsburžanom napravili enako napako in doživeli podobno usodo kot Svibenski.⁵⁹ Zaradi zadnjega dostavka, ki očitno ni bil samostojen genealogov komentar, pač pa ga je prebral v »starem« (Streinovem) kodeksu, smemo domnevati, da je šlo za mlajšo varianto legende, iz Otokarjeve izpeljano po letu 1369. Glede na neomenjanje legende v mlajših kronikah, bi lahko celo pomislili, da je šlo pri zgodbi o prstanu prej za napovedovanje usode Aufensteinov, deloma pa tudi Svibenskih, in temu prirejeno (koroško) tradicijo, ki je bila naknadno predelana v mlajših kronikah. Poleg tega je očitno Streinovo poudarjanje nujnosti sožitja plemstva z deželnim knezom, ker je bil sam diplomat in kljub protestantskemu prepričanju zvest katoliškemu Habsburžanom in njihovemu absolutističnemu konceptu države.⁶⁰

Nekaj več je Preuenhueber (ne pa Strein) zapisal o Viljemovi vlogi v upor, pri čemer je v nadaljevanju molče zanikal njegovo smrt leta 1293, saj ga je kot živega omenjal še leta 1297, ko naj bi z ženo, sicer hčerko Henrika »Planinskega«, imel štiri sinove.⁶¹ V resnici ta poročna vez ni bila možna, saj bi bila žena po rodovniku njegova prava nečakinja. Pa tudi glede sinov je bil v zmoti, enako tudi Rudolph Puff dve stoletji pozneje.⁶² Ob tem se je naslonil na Wolfganga Laziusa, ki je zapisal, da je bil Viljem tako mogočen, da si ni pomišljal napasti vojvodi Ludvika in Henrika (Majnhardova sinova) ter vojvodo Albrehta.⁶³ Preuenhueber je zgodbo nadaljeval v letu 1291, ko so se najvidnejši avstrijski, štajerski in kranjski plemiči dvignili proti vojvodi Albrehtu. Viljem je bil eden najvidnejših upornikov. V naslednjem letu se je na strani grofov Ulrika in Friderika Vovbrških, Konrada in Hermana s Freiberga, Rudolfa z Vannsdorffa, Friderika z Weißenegga, Karlsberškega in Dörfflingerja vključil v vojno proti vojvodi Majnhardu. In ... konec!

To verzijo je v nato predstavil Valvasor v XI. knjigi »Slave« pri opisu gradu Svibno.⁶⁴ Po njegovem so grofje Vovbrški in Freiburški leta 1293 poslali na Kranjsko poslanca, ki naj bi na njihovo stran pritegnili Viljema Svibenskega. Ta je upornikom prihitel na pomoč, čeprav je pred tem od vojvode Majnharda prejel mnogo milosti. Majnhardova vojska je pod poveljstvom Henrika Tolda in Konrada Aufensteinskega premagala upornike v gozdiču Wallersberg, nedaleč od Weißenegga. Po Valvasorju, ki ne navaja vira, je Konrad *sam* smrtno ranil *bratranca* Viljema. Ta mu je predal prstan, *ki ga je nekoč dobil v gozdu »Gold-Berglein« od neznane device, ki je potem ni več videl*. Obljubil mu je, da ne bo nikoli škodoval svojemu zakonitemu gospodu. Aufensteini so nato uživali srečo in bogastvo, dokler so bili zvesti (deželnim) gospodom. *Toda zadnji Aufensteinec, Friderik, se je uprl vojvodi Viljemu. Bil je ujet in leta 1396 je zaradi veleizdaje izgubil vse premoženje*. Verjetnost zgodbe o prstanu je Valvasor podkrepil s podobnim primerom grofa Ota Oldenburškega iz leta 989 v Winckelmannovi »Oldenburški kroniki«. Naravoslovca Valvasorja je ob tem bolj zanimala lokacija »Zlatega rudnika« pri Svibnem.

Ta okrnjena verzija je nastala zaradi namernega poudarjanja aufensteinske usode. Zato se je večji del vrtela okoli Konrada in ne Viljema. Tudi sprememba palčka v devico (»nimfa«, je zapisal Valvasor), izpričuje mlajši nastanek. Kdaj in kje? Verjetno na Koroškem v 15. ali celo šele 16. stoletju, saj je ni, kot sem že omenil, ni poznala nobena

⁵⁹ Preuenhueber 1646, 108-109; gl. Fräss-Ehrfeld 1984, 438-440.

⁶⁰ Großmann 1927, 22 sl.

⁶¹ Preuenhueber 1646, 108-109.

⁶² Gl. Genealoške preglednice.

⁶³ Lazius 1572, VI, 246. Gl. Moeglin 1991, 73.

⁶⁴ Valvasor 1689, XI, 500-502.

od obsežnejših avstrijskih kronik, nastalih do konca 15. stoletja. Ker je Valvasor poznal Chrystalnick-Megiserjevo koroško kroniko, je razumljivo, da je šlo za popularizacijo te, recimo ji »južne« variante. Brez dvoma je bila zapisana šele po koncu Aufensteinov v 80. letih 14. stoletja, saj je tedaj umrl zadnji član rodu, ki je 1369 izdal deželnega kneza. Po Jean-Marie Moeglinu je šlo za predlogo, ki je sicer izhajala iz Otokarjeve tradicije, a je od nje precej odstopala in živela vzporedno z njo. Zato te verzije niso poznali koroški pisci Paracelsus, Megiser in Unrest v svojih koroških kronikah. Morda je bil njen avtor Georg Khevenhüller, ki je v 16. stoletju napisal genealogiju svoje rodbine. V njej je omenil, da naj bi izhajala iz nekega Aufensteinca že v 12. stoletju. To hipotezo potrjuje sestavek, ki ga je leta 1850 Peter Hitzinger posvetil svibenskemu prstanu. Šlo naj bi za sintezo vseh znanih variant, vendar z odločilnim Streinovim deležem. Večji del je povzet po poročilu, ki je izšlo v Wiener Zeitschrift leta 1840 (št. 69) izpod peresa nekega Kaltenbaecka.⁶⁵ V članku je predstavljena mlajša varianta, ki jo je Kaltenbaeck dopolnil z uspehi in tragično Aufensteinov po Viljemovi smrti. Konrad Aufensteinski naj bi se s prstanom na roki poročil z bogato vdovo po pokojnem Glaneggerju. Knez naj bi mu bil naklonjen in ga zato imenoval za deželnega glavarja Štajerske, Kranjske in Koroške. V resnici je bil Konrad poročen z Aleiso, od leta 1313 pa se je omenjala njegova snaha Diemut Ptujška, žena Konrada ml.⁶⁶ Novembra 1293 je res prejel maršalsko čast na Koroškem.⁶⁷ Konradova hči se je poročila s sinom grofa Ulrika Vovbrškega, Friderikom. S tem sta se oba smrtna nasprotnika pomirila na način, ki je bil v navadi pri plemstvu, ko sta zmagovalec in poraženec tudi z družinskimi vezmi podkrepila mir (prim. dvojno poroko otrok pokojnega kralja Otokarja in kralja Rudolfa jeseni 1278).⁶⁸ Konrad je tako postal »varuh deželnega miru«, kakor ga je objokovalo ljudstvo po njegovi smrti. Po njegovi smrti sta se po pripovedki za prstan sprla sin in bratranec. Po poravnavi je eden dobil obroček, drugi pa drag kamen. Potem sta se oba spremenila iz miroljubnih v divja viteza. Zato ju je deželni knez ujel in zaplenil njune gradove. Do smrti sta ostala v zaporu na gradu Strehau na Štajerskem. Ljudje so to menda komentirali z besedami, da je pač tako, kadar moč ni združena s krščanskim življenjem in zvestobo; drugi pa, da si je vsak, ki je prišel v ječo, to tudi zaslužil. V drugem delu sestavka je Hitzinger dobesedno prenesel odlomek iz rokopisne zapuščine Richarda Streina s podnaslovom »Aufenstein. Ex genealogia Vngnadorum«. Naslov je bil v zvezi z nedokazanim, a pozneje mnogokrat ponovljenim enačenjem Viljemove žene z Ano, hčerko Konrada Ungnada.

V zgodnji romantiki sta mit po verziji v rimani kroniki (po Pezovi izdaji) v prozno obliko priredila brata Grimm v zbirki »Deutsche Sagen I« leta 1816 z naslovom »Der Scherfenberger und der Zwerg«.⁶⁹ Valvasorjeva pripoved, morebiti celo Pezova izdaja Otokarjeve rimane kronike in Grimmova pripoved so bile vir Prešernove romance »Turjaška Rozamunda«, kjer govori o neustrašnem Ostrovharju, kar je prevod imena Schärffenberger, seveda v povsem drugem historičnem ozadju bojev proti Turkom. Te vire je leta 1833 uporabil tudi ljubljanski uradnik, pesnik Anton Jožef Schlechter s psevdonimom Hugo von Schwarzthal, ki je spisal dolgo balado »Wilhelm von Schärffenberg«.⁷⁰ Podobno štiridejanko je deset let pozneje objavil tudi celovški bibliotekar Peter Budik, znanec

⁶⁵ Hitzinger 1850, 4-5. J.-M. Moeglin je zapisal, da naj bi Valvasor uporabljal Megiserjevo kroniko (Moeglin 1991, 73-74), ki pa te zgodbe v resnici ni poznal. Valvasor pa svojega vira sploh ni navedel.

⁶⁶ Paus z Glaneggerjevo vdovo ima že Strein (Seemüller 1893, 684). Za Aleiso gl.: MDC 6, št. 405; MDC 7, št. 55, 102, 192, 193, 220, 251, 272, 321. Za Diemut gl.: MDC 8, št. 283, 325, 339, 437, 627, 646, 814.

⁶⁷ Gl. MGH DC Ottokar, vrstica 60603 in opombe k njej.

⁶⁸ Fräss-Ehrfeld 1984, 360; Moeglin 1991, 69.

⁶⁹ Grimm 1816, 36-38 (št. 29).

⁷⁰ Schlechter 1833.

⁷¹ Budik 1843.

Matije Čopa.⁷¹ Georg Graber je v zbirki »Sagen aus Kärnten« v drugi izdaji iz leta 1914 priredil tako Grimmovo (t. j. Otokarjevo) zgodbo (Der Scherfenberger und der Zwerg) kot tudi mlajšo koroško verzijo (Der Ring des Schärfenbergers), in jo kičasto dopolnil s pejsažnimi opisi in dopolnil s tragedijo zadnjega Aufensteina.⁷² Enako je že leta 1887 storil Johann Rappold v zbirki »Sagen aus Kärnten«.⁷³ Zanimivo je, da sta Rappold in Graber legendo že umestila med koroške »sage«, čeprav se je v svojem bistvu nanašala na kranjskega viteza. Toda sama bitka in aufensteinsko nadaljevanje usode prstana sta bila v zvezi zgolj s Koroško. Leta 1940 je Julius Franz Schütz in po Seemüllerjevi objavi Otokarjeve kronike prepesnil v moderno nemščino tiste verze (62284-62912), ki zadevajo Viljemovo smrt in zadevo s palčkom.⁷⁴ V slovenskem jeziku velja omeniti dramo »Viljem Ostrovrh« Antona Medveda iz leta 1894. Medved se je oprl na nekaj štajerskih in kranjskih zgodovinopisnih del iz 19. stoletja ter izdajo kronike v Monumenta Germaniae historica.⁷⁵ V petdejanki je zanimivo in historično sploh ne zelo napačno združil nesrečno ljubezensko zgodbo Viljemove (izmišljene) hčere Tilde (= Matilda), dileme požrtvovalne in zveste soproge Ane, Viljemov notranji boj, pokvarjenost grofa Ulrika, hrabrost Viljema in nekaterih vitezov in njegovo smrt. Dandanes, ko se spet krepi zanimanje za starejšo slovensko zgodovino in vojaške uspehe »Slovencev«, je to delo morda spet primerno za uprizoritev. Vsaj za zabavo. O moralnem poduku pa kdaj drugič.

Tudi zgodovinarji se legende niso branili vključiti v svoje članke. Legendo o Viljemovi smrti je na kratko predstavil Emil Lichnowsky že leta 1837 v drugem delu svoje zgodovine Habsburžanov (Geschichte des Hauses Habsburg).⁷⁶ Po Valvasorju je zgodbo leta 1840 skoraj nespremenjeno povzel Karl Prenner v svojem pregledu genealogije Svibenskih;⁷⁷ Rudolph Puff jo je v zgodovini Maribora napačno postavil v čas uporov Viljema V. in Viljema VI. Svibenskih proti deželnemu knezu vojvodi Leopoldu v 80. letih 14. stoletja. Po njegovem naj bi bil Viljem (starejši) ujet »kljub slavnemu prstanu nimfe z Zlatega studenca«.⁷⁸ Karlmann Tangl je v prvi obsežnejši razpravi o vovbrških grofih povzel listine, Otokarjev opis bitke in Viljemovo smrt, vendar ni omenil legende.⁷⁹ Po Otokarju jo je leta 1874 povzel pisec zgodovine Kranjske (Geschichte Krains) August Dimitz. Vendar ne v poglavju o političnih dogodkih, pač pa v poglavju o kulturni zgodovini med letoma 1278 in 1335 (Kulturgeschichte des Zeitraumes von 1278-1335).⁸⁰ Viljemovo romantično smrt v obeh variantah legende je omenil Davorin Vuga v krajšem zapisu o Svibenskih.⁸¹ Zgodbo je leta 1991 v posebni razpravi predstavil še Jean-Marie Moeglin, ki so ga zanimale predvsem predloge in literarni vplivi na nastanek legende, skoraj nič pa zgodovinsko ozadje in simbolika kranjsko-koroške scene konec 13. stoletja.⁸²

⁷² Graber 1914, 393-396 (št. 546, 547).

⁷³ Rappold 1887, št. 59, 60.

⁷⁴ Schütz 1940, 6-11.

⁷⁵ Medved 1894, 356 sl.

⁷⁶ Lichnowsky 1837, 74.

⁷⁷ Prenner 1840, 165-166.

⁷⁸ Puff 1847, 63.

⁷⁹ Tangl 1860, 240-243.

⁸⁰ Dimitz 1874, 222-224.

⁸¹ Vuga 1990, 55.

⁸² Moeglin 1991, passim.

SESTAVLJANJE ČREPINJ

Takoj po bitki na Wallersbergu so stekla mirovna pogajanja. Protimajnhardsko zavezništvo je z izločitvijo grofa Ulrika Vovbrškega razpadlo. Aprila je bila opustošena osrednja vovbrška posest na Koroškem in grof je maja 1293 vrnil grad Grebinj bamberski škofiji.¹ Sredi maja so se začela pogajanja v Linzu, 25. maja 1293 je prišlo do mirovnega sporazuma med salzburškim nadškofom Konradom, spodnjebavarskim vojvodo Otom na eni in vojvodom Albrehtom in Majnhardom na drugi strani. Posredovala sta regensburški škof Henrik in zgornjebavarski vojvoda Ludvik. Po besedilu listine naj bi grofa Ulrika vojvoda Albreht pregovoril, da bi izročil salzburškemu nadškofu vse listine v zvezi z ujetništvom Majnhardovega sina Ludvika in pozabil na stara zavezništva. Dogovorili so se, naj bodo tisti, ki so bili krivi, da so Ludvika ujeli, pomiloščeni. Šlo je za salzburške vazale in »pogodbenike«²: na prvem mestu so bili naštetih breški vicedom (Rudolf), (Friderik) Weißeneški, neki Schrankbaumer, vitez Fric Vovbrški, neki Freiberger, Oto Kunšperški, Konrad Pišečki in dva Kranjca, Rudolf Svibenski in (Oto) Jeterbenški. Poleg njih so bili omenjeni še »pomagači«³. Za njih je bilo vojne konec, ostala je le zamera. Viljema II. mirovna pogodba ni omenjala, ker je bil mrtev, o mrtvih pa se je vedno spodobilo, če že ni bilo mogoče lepo govoriti, vsaj molčati. Viljemov svak Friderik s Kraiga je ponovno milost dosegel okoli leta 1295 in umrl pred avgustom 1301, ko je vdova Alhajda podarila ljubljanskim križnikom posest v njegov dušni blagor.⁴ S Friderikom sta imela poleg že leta 1282 pokojnega sina Viljema še hčerko Sofijo, ki je dobila ime po Alhajdini materi. Sofija je bila že pred letom 1301 poročena z Otom Jeterbenškim, sinom pokojnega Gerloha. Ta je kot prijatelj Viljem II. Svibenski očitno tudi padel leta 1293, saj kasneje ni bilo več njegovih omemb v virih. Sofija je umrla še pred materjo okoli leta 1312, ko je vdovec Oto v blagor tasta Friderika in Sofije poklonil manjšo posest križnikom.⁵ Alhajda je po zapisu v stiškem nekrologiju umrla nekega septembra po letu 1314 in bila pokopana v rodbinski grobnici v Stični: bolj se je imela za Svibenčanko kot pa Kraigovko.⁶ Z njo so zamrli družinski stiki Svibenčanov z bivšimi spanheimskimi ministeriali. Zdi se, da se je na Sofijo še najbolj navezal mladi nečak Viljem III., ki je od nje podedoval pečatnik s pomenljivo krono kot pečatno podobo. Z njim je pečatil neko listino še leta 1321.⁷ Morda mu je prav

¹ MDC 6, št. 252, 259. Tangl 1860, 243 sl.; Krones 1900, 39.

² Tako tudi Pirchegger 2, 13.

³ MDC 6, št. 256. Tangl 1860, 244-245; Orožen 1963, 240-241.

⁴ GZL I/6; GZL VII/7.

⁵ GZL VII/9, GZL VII/11.

⁶ GZL VII/14; Puzel 1719, 656.

⁷ HHStAAUR 1321 IV 24. Sevnica; pečatna legenda: + S. ALHEIDIS . D. SCHERFENBERCH. Alhajda je imela očitno še en pečatnik z enako podobo (ne grbom), a z nekoliko drugačnim napisom, kot ga je ok. leta 1800 neki prerovallec posnel iz Dueliusove »Zgodovine Nemškega viteškega reda« iz leta 1727: + FRAW ALHAIT VON CHRAICH (ARS DA, fasc. 79).

Alhajda po prežgodnji očetovi smrti nudila oporo in toplino, ki je od starejšega brata Rudolfa in strica Ulrika II. ni mogel pričakovati. Svibenski Alhajdin izvor je bil pri Otu Jeterbenškem, ki jo do milosti koroških vojvod spet prišel po letu 1300, visoko cenjen, čeprav mu Sofija v zakon ni prinesla veliko svibenske dote. Zato je Otova in Sofijina hči dobila materino oz. babičino ime.⁸ To je nekaj pomenilo za jeterbenško rodbino, ne pa več za Svibenčane. Še največ dediščine je dobila od Alhajde v obliki materine jutrne, ki je bila del kranjske posesti Kraigov.

Oto Kunšperški in Rudolfov sorodnik Konrad Pišečki (poročen z Rudolfovo sestrično) sta postala dejavnejša okoli leta 1299, a le pri krških fevdih.⁹ Rudolfova krivda je bila za Majnharda večja od Viljemove, ker je štel vojvoda zajetje sina za hudo sramoto. Kot druge preživele upornike iz zadnje bitke so tudi Rudolfa po porazu formalno oprostili krivde. Viljemov brat Ulrik II. je delil njegovo usodo v nekoliko blažji obliki, saj ni sodeloval v bojih. Kazen je oplazila tudi planinsko vejo, še posebej bratranca Ota in Henrika V., ki sta sodelovala v javnem življenju šele po letu 1294 oz. 1297, vendar daleč od političnih krogov vojvode Majnhard in njegovih sinov.

Enajstega junija 1293 je vovbrški grof s posredovanjem grofa Friderika Ortenburškega na Dunaju dosegel milost vojvode Albrehta, potem ko je končno zapustil Grebinj in vojvodu prisegel zvestobo. V pogodbi je bilo določeno, da mora grof prepustiti vojvodu vse svoje gradove, plačati 1000 dunajskih funtov denaričev kazni ter se podati v internacijo v Dunajsko Novo mesto.¹⁰ Tam je žena Agnes, ki je bila grofu eden od izgovorov za upor in simbol zelenih posebnih pravic, umrla januarja 1295, le nekaj mesecev pred vojvodo Majnhardom.¹¹ Grof Ulrik, krivec za Viljemovo katastrofo, je bil izpuščen in odtlej živel življenje frustriranega politika, bogaboječega vdovca, velikodušnega do cerkvenih ustanov, a pozabljivega do nekdanjih zvestih viteзов. Je pa v naslednjih letih spet uspel pridobiti mnoga gospostva in gradove na Štajerskem, saj je zares zvesto služil Habsburžanom.¹² S Svibenskimi je imel do svoje smrti leta 1308 le še en dokumentiran stik.

Po letu 1293 in do prvih let 14. stoletja Svibenski niso bili vključeni v spremstvo deželnih gospodov. Delno je bila to posledica Rudolfove izločitve iz kroga knezom zvestih plemičev, deloma razširitve pravnega in listinskega poslovanja med nižje družbene sloje, ki so se za priče ozirali tudi po meščanih in nižjem plemstvu. V splošnem pa je šlo za posledice konca obdobja, ko je deželno plemstvo v vzhodnih Alpah še samostojno krojilo naddeželno politiko, kar je bilo prej možno zaradi bojev med dinasti za deželno gospodovanje. Novi kranjski gospodarji, za njimi pa tudi domači dinasti in cerkveni gospodje, so na novo organizirali dvorno upravo s šolanimi kleriki in klientelnimi plemiči iz okolice dinasta/kneza, staro (dokazano intrigantsko) deželno plemstvo z dednimi uradi pa so izrinili.¹³ Ker Svibenski zaradi stalnega uporništv in še posebej dogodkov leta 1293 niso bili več »zvesti«, tako kot v času vojvode Ulrika Spanheimskega 60. letih 13. stoletja, sploh niso »mogli« postati deželni funkcionarji. Poleg tega na Kranjskem ni imel sedeža noben dinast, v čigar službi in spremstvu bi se lahko ukvarjali z javnimi zadevami. Zato so izpadli iz neposredne bližine knezov in posledično tudi iz njihovih pravnih dejanj in listin.

Po Majnhardovi smrti leta 1295 so Koroški in Kranjski skupaj zavladali sinovi

⁸ GZL II/11.

⁹ MDC 6, št. 431; MDC 7, št. 48.

¹⁰ Krones 1900, 39.

¹¹ MDC 6, št. 294.

¹² Krones 1900, 39.

¹³ Kos 1995, 209-211.

Oto (1295-1310), Ludvik (1295-1305) in Henrik (1295-1335). Kot koroški vojvoda se je v virih največkrat pojavljal Henrik. Kralj Adolf jim na prigovarjanje salzburškega nadškofa Konrada po letu 1295 ni hotel podeliti obeh dežel, zato so se povezali z avstrijsko-štajerskim vojvodom Albrehtom, ki je že bil v vojni s Salzburgom. Spomladi 1297 je Albreht poslal na Koroško enote, ki so opustošile salzburške posesti. Ker se je medtem položaj kralja Adolfa v odnosu do državnih knezov poslabšal, je nadškof Konrad sklenil mir z Albrehtom, ki so ga potrdili tudi koroški vojvodi.¹⁴ Dokončen mir je bil sklenjen 24. septembra 1297 na Dunaju. Udeležili so se ga najprominentnejši cerkveni knezi in plemiči oz. zavezniki obeh strani. Med salzburškimi je bil kot priča sporazuma pri koncu seznama zapisan Rudolf Svibenski, toda navedene so bile zares le najuglednejše osebe.¹⁵ Svibenski so se torej tudi v tej vojni postavili na stran nasprotnikov deželnih gospodov, ker vojvoda Albreht ni neposredno obvladoval Kranjske. Vendar v tem primeru ni šlo za upor kot leta 1293. Pa tudi vojni izid je bil neodločen. Salzburški nadškofje odtlej niso več nasprotovali Habsburžanom; še več, vse do druge polovice 15. stoletja so bili njihovi zavezniki. To je za Svibenske pomenilo spremembo doktrine. Rudolf je okoli leta 1300 postal zaradi protimajnhardinske naravnosti in tradicionalnega salzburškega zavezništva posredno zaveznik Habsburžanov. Ne sicer brezpogojni, toda odkrito nasprotoval jim ne on ne sinovi in drugi sorodniki ni več. Celo s habsburškimi zavezniki, tudi če mu osebno niso bili pri srcu, v mirnodobnem času ni začel fajd. Toda to je bila taktika do deželnega kneza. Zaradi izobčenja iz kroga kranjskemu gospodu (koroškim vojvodam) zvestih plemičev je bila odločitev za salzburškega nadškofa, od katerega Svibenski dotlej stvarno niso bili osebno odvisni, edina z daljšo perspektivo tudi na gospodarski in socialni ravni. Če pa vzamemo za pogoj Rudolfovo hrepenenje po udejstvovanju v visoki nadregionalni politiki, iz katere je bil z bratom in stricem štiri leta izločen, je šlo celo za naravno usmeritev. Poleg tega je bil salzburški nadškof daleč in zato manj neprijeten kot deželni knez s svojimi uradniki. Prosalzburška usmeritev se je kmalu izkazala za uspešno, najprej na gospodarskem (pridobitev Krškega), nato pa na cerkveno-kariernem področju, ki je pozneje omogočilo selitev Rudolfovih vnukov v Gornjo Avstrijo in na Salzburško. Ta usmeritev pa je zadevala le njegovo vejo oz. družino in potomce, ne pa planinskih bratrancev (sinov Henrika IV.).

Rudolfova deželna vojaško-politična dejavnost je ostala po letu 1293 protimajnhardinska, vendar ne več pretežno kranjska kot še pri očetu. Tako kot oče si je tudi Rudolf iz podpore salzburškemu nadškofu obetal znaten zaslužek in pokritje primanjkljaja v družinski blagajni. Tik pred letom 1296 je bil namreč še vedno odvisen le od družinske posesti. Zato ne preseneča, da si je tedaj prilastil dohodke svibenske župnije, o čemer je pobiralcem papeških kolekt potožil tedanji župnik Wernher (*Varnerus*). Ta sredstva so mu bila najbolj pri roki brez posebne nevarnosti, da bi posredoval deželni knez.¹⁶ Leta 1298 so Rudolfu določili odškodnino za konje, ki jih je izgubil v spopadih z gospodi Žovneškimi in vitezi Freudenberškimi, in sicer v obliki desetine v več krajih na Koroškem.¹⁷ Še aprila 1299 pa mu je bil nadškof Konrad dolžan še 60 graških mark srebra od obljubljenih 200 mark za škodo iz spopadov pred šestimi leti, za kar je Rudolf do leta 1310 obdržal v zastavi vas Potoče pri Vidmu v brežiškem urbarju.¹⁸ V listini je kot upnik nastopal le Rudolf, pokojni oče Viljem pa je bil vendarle omenjen. V bistvu je bil Rudolf s tem lahko kar zadovoljen, saj je nadškof npr. Ota Jeterbenškega in njegovega

¹⁴ Fräss-Ehrfeld 1984, 351-363.

¹⁵ Martin 1931, št. 345, 346, 351. Fräss-Ehrfeld 1984, 363.

¹⁶ Sella-Vale 1941, 32 (št. 415).

¹⁷ Janko Orožen je menil, da je šlo za odškodnino za škodo iz udeležbe v uporu v letih 1292-1293 (Orožen 1963, 241).

¹⁸ Kos 1939, 77-78.

očeta, tudi nekdanja salzburška zaveznika, izplačal šele leta 1305.¹⁹ Rudolfova vključitev v krog salzburških vazalov in formalno visokih ministerialov, dejansko pa zaveznikov, ga je s potomci vred pripeljala v tesnejšo pravno in socialno odvisnost od nadškofa. K temu je brez dvoma sodilo, da so prejeli posesti v zastavo, kar je bilo v tem času pri nekaterih gospodih celo že zamenjava za fevde. Zastava je namreč lahko vsebovala izvajanje neke službe, največkrat vojaške, vendar tako kot fevd tudi z osebno prisego zvestobe.²⁰ V sporazumu o odškodnini iz leta 1299 je Rudolf zato obljubil, da svojih otrok s samovoljnimi porokami ne bo odtujil salzburški Cerkvi in da bo pri tem upošteval priporočila nadškofa, ta pa mu je obljubil dobre nasvete in podporo.²¹ Po več desetletjih je tako spet prišlo do izrecne osebne (ministerialne) podreditve nekega Svibenčana visokemu gospodu. Omejevanje svobodnih poročnih zvez je bila še vedno ena od prvin nekdanje zelo uspešnega nadzorovanja socialnih in gospodarskih zvez (bivših) ministerialov zunaj gospodove »družine«. In salzburški nadškofje so na to skrbno pazili še v 14. stoletju.²² V nekaterih primerih odvisnost od močnega gospoda pri porokah vse do konca 14. stoletja za klientelno plemstvo še ni izginila, kljub formalni izenačitvi in osvoboditvi s privilegiji iz leta 1338. To je bilo odvisno od dejanske moči gospoda. Takšno moč so na podalpskem območju imeli tedaj pravzaprav le še grofje Celjski nad delom svojih vitezov.²³

Rudolf in njegova veja Svibenskih kljub obljubam, ki so jih glede porok spoštovali še njegovi otroci, niso bili klasični salzburški ministeriali in osebno podrejeni nadškofovi »familiji«, tako kot bi pogodbo tolmačili še pred manj kot pol stoletja, pač pa predvsem vazali z obvezno (vojaško) pomočjo gospodu. Očitno je šla Rudolfova obljuba iz leta 1299 v ta kontekst, saj Svibenski, razen deželnega kneza in kralja, nad seboj niso imeli nobenega (vmesnega) gospoda. Podobno je že njegov praprastric Henrik II. leta 1242 s posredovanjem goriškega grofa Majnharda III. odstopil hčerko Matildo salzburški nadškofiji.²⁴ Poleg tega je Rudolf želel prejeti pomembno salzburško gospodstvo in trg Krško – najbrž zaradi pričakovanega poplačila že omenjenih salzburških dolgov – ter s Krškimi postati vazal salzburške nadškofije. To je še dodatno pojasnjevalo motive Rudolfovega zavezništva nadškofiji, njegovih ministerialnih obljub iz leta 1299, kasnejših cerkvenih služb posameznikov s Svibnega v Salzburgu in vzdrževanja stikov z drugimi salzburškimi vazali v Posavju. Že leta 1304 je bil tako s stricem Ulrikom II. in bratrancem Henrikom V. v Lipnici priča Gotfridu Reštanjškemu, salzburškemu vazalu v Posavju.²⁵ Vključitev v višjo salzburško ministerialiteto je zanj torej pomenila zgolj korist, ne pa socialnega padca. Nekaj takega, kot je bilo vztrajanje gospodov Ptujskih pri nadškofu.²⁶

Za Rudolfovo kariero in družino je postal posredno aktualen še en sporazum, ki ga je davnega leta 1242 goriški grof Majnhard sklenil s salzburškim nadškofom Eberhardom glede delitve otrok obojih ministerialov v mešanih zakonih.²⁷ Zdi se, da je nadškof Konrad leta 1299 dobro vedel za to pogodbo, saj je bila Rudolfova žena Gertruda hčerka Volkerja (VII.) Rihemberškega, zelo uglednega ministeriala goriškega grofa Alberta II. Volker je umrl okrog leta 1296. Njena sestra Diemut je bila poročena z Bertoldom Lemberško-Štrasberškim, druga sestra Agnes pa z Majnclinom Turjaškim, ki se je včasih

¹⁹ MDC 7, št. 283.

²⁰ Gl. Sablonier 1979, 160 sl.

²¹ Martin 1931, št. 424. Gl. Orožen 1963, 241.

²² Geschichte Salzburgs 2, 871 sl.

²³ Leta 1390 sta Janž Weißeneški in žena Wilburga obljubila grofoma Hermanu in Viljemu Celjskima, da bosta lahko Celjana dala Wilburgino hčer iz prvega zakona, ko ta napolni dvanajst let, po svoji volji v zakon komur koli (ARS ZL 1390 VII 27.).

²⁴ SUB 3, št. 982. Gl. še poglavje Štajerska zlata doba.

²⁵ Martin 1931, št. 702.

²⁶ Dopsch 1979, 239 sl.

²⁷ SUB 3, št. 983.

imenoval po Hmeljniku, ker je bil začetnik tamkajšnje veje Turjaških. Februarja 1297 so se vsi trije Volkerjevi zeti s posredništvom goriškega grofa Alberta poravnali s tastovim bratom Ulrikom Rihemberškim glede dediščine. Pravzaprav so se zeti prepirali z Ulrikom v imenu svojih žena. Grof je določil, naj se Volkerjeva dediščina razdeli na tri enake deleže: eden za Ulrika ter po eden za Gertrudo in Diemut. Podobno so bile razdeljene tudi druge pravice in dolžnosti, pri čemer je bil le Manjclin očitno izključen iz tega dednega kroga.²⁸ Najbrž je dobil odškodnino in delež drugje. Posredovanje grofa Alberta ni bilo le posledica ministerialne odvisnosti, pač pa tudi dejstva, da je bil Ulrik Rihemberški njegov dvorni mojster. Po običaju je imel grof določene pravice pri razdeljevanju in potrjevanju dediščine ministerialov in njihovih porok. Konec koncev je pomenila jasen grofov nadzor tudi obljava Manjclina, ki je že leta 1295 obljubil grofu Albertu II., da bo svoje otroke poročil le z grofovimi vazali (vazalkami).²⁹

Ob že omenjenih vezeh te veje Svibenskih, še posebej Rudolfa in strica Ulrika II. (ta je bil priča dedovanjskega sporazuma iz leta 1297), z goriškimi grofi in njihovo ministerialiteto, se je potrebno vprašati, ali so bili razlogi za to še globlji od Rudolfovega »političnega azila« po letu 1293. V prvi vrsti je bila Rudolfova ženitev res posledica eksila pri edinem realnem dinastičnem zaščitniku v podalpskem prostoru pred Majnhardinci – pri goriških grofih Albertu II. in njegovemu sinu Henriku II. Salzburški nadškof Svibenskim zaradi oddaljenosti namreč ni mogel stvarno zaščititi na Kranjskem nobenega svojega ministeriala in vazala. To pa so Rudolfu in sorodnikom omogočali goriški grofje, oponenti sinov pokojnega vojvode Majnharda. Grofje so že od konca 13. stoletja v želji po posestni ekspanziji in oblikovanju lastnih dežel navezovali stike s potencialnimi zavezniki, celo s hrvaškim plemstvom (Babonići, Šubići, Frankopani).³⁰ Pri novačenju kranjskega in štajerskega plemstva pa so imeli konkurente v deželnih knezih in drugih dinastih. Zato so bili grofje prošelj Svibenskih brez dvoma lahko veseli. Novo taktično politično usmerjenost je bilo mogoče opaziti že v prvi listini Ota Svibensko-Planinskega iz leta 1297 tudi pri sorodnikih s Planine. Celo »benigni« Henrik IV. iz tistega dela planinske veje, ki je imela domicil na Svibnem, je že leta 1294 in nato še leta 1296 (ali pa pravzaprav že njegov sin Henrik V.?) pečatil listino goriškega ministeriala Manjclina Turjaško-Hmeljniškega,³¹ kar je kazalo na iskanje zatočišča in zavezništva *celotne rodbine* pri goriških grofih. Na usodni strateški ravni je torej rodbina ok. leta 1300 na zunaj še vedno delovala enotno, kljub realni razdeljenosti na veje. Dejansko se je ta zveza ujela s starim ohlapnim zavezništvom iz leta 1292, saj je bil goriški grof Albert II. tudi član ohlapne protihabsburške koalicije, vendar se v njej ni izpostavljal, niti se ni soočil z bratom, vojvodom Majnhardom in sploh ni sodeloval v bojih.³²

Po običaju je bilo obnovljeno svibensko-goriško zavezništvo nujno podkrepiti s sorodstveno povezavo. V to so Goriški prisilili večino svojih novih vazalov iz vrst tuje ministerialitete (npr. vse veje Turjaških).³³ S tem so del plemstva uspeli vsaj začasno prikleniti nase z ministerialnimi sponami ter jih izkoristiti za upravo svojih posesti na Dolenjskem. Svibenski kljub bistveno večjemu ugledu in statusu seveda niso mogli računati z grofovskim svaštvom, pač pa le z njihovo ministerialiteto. Rudolf se je z Volkerjem

²⁸ TLF GT, št. 22: 1297 II 23. Gorica. Gl. Štih 1994, 118-119. Po Kamillu Trotterju naj bi bilo Manjclinovi ženi ime Berta (Trotter 1929, 492-493). Hugo Hebenstreit je imel Gertrudo za prvo Rudolfovo ženo, ker ga je napačno enačil z Rudolfom II. (Hebenstreit 1972, I/VI, 7).

²⁹ HHStA AUR 1295 VI 24. Mehovo.

³⁰ Kos 1917/2, 283 sl.

³¹ ASt LP 1294 V 19.; ARS ZL 1296 XI 24.

³² Dopsch 1901/2, 604 sl.

³³ Gl. Štih 1994, katalog gradov; Komac 2000, 27-28.

Rihemberškimi verjetno seznanil še pred usodnimi dogodki leta 1293 s posredovanjem očeta Viljema II. in strica Henrika IV., ki sta se v 80. in 90. letih pragmatično tu pa tam zadrževala v bližini goriških grofov. Še verjetneje pa je do poroke prišlo takoj po očetovi smrti leta 1293, ko je tudi formalno prevzel načelovanje svoji veji. Volker je bil tako kot prej Viljemovi kranjski soborci in goriško-tirolski vitezi tudi gorak tedanjemu freisinškemu škofu, s katerim je bil leta 1278 celo v fajdi.³⁴ Potemtakem Volker ni bil za Svibenske le »ministerial«, pač pa eden najpomembnejših goriških svetovalcev. Le zaradi izjemnega vpliva pri grofih je lahko postal svibenski tast. Rudolf je novo politično zvezo ok. leta 1295 utrdil še s poroko (domnevne) sestre Sofije s Henrikom II. Lupoglavsko-Pazinskim (1282-1305). O Sofiji zatem ni več podatkov, z možem pa tudi nista imela (živih) otrok, ki bi ohranili stike s Svibenskimi. Henrik je moral že leta 1295 prodati gospostvo Žužemberk grofu Albertu, da je lahko poplašal upnike. S tem gospostvom je bilo prometno povezano svibensko gospostvo Trebnje, zato ne preseneča Rudolfova izbira Sofijinega moža, ki je bil za Rihemberškimi drugi najpomembnejši goriški ministerial na Dolenjskem in v Istri.³⁵

Pri teh zvezah torej ni šlo zgolj za obuditev po letu 1242 zamrlega prijateljstva Henrika Svibenskega z grofom Majnhardom III., pa tudi ne le za trmo in prizadetost zaradi žalostnega konca Viljema II. leta 1293. Rodbinska strategija je – drugače kot pri Salzburgu – izkoristila nekdanjo naklonjenost, ki je sedaj služila upiranju politiki Majnhardinov. Goriški grofje so imeli od 40., še bolj pa od 70. let 13. stoletja, na Kranjskem oblast predvsem na svojem dominiju, nastajajoči deželi v Slovenski marki in Metliki (del Dolenjske in Bela krajina), medtem ko so njihova gorenjska posestva zvečine že prevzeli drugi dinasti. Zato Svibenskim, ki v goriškem delu Slovenske marke niso imeli večje posesti, niso bili nevarni. Kljub zaščiti in poročnim zvezam Svibenskim niti ni bilo potrebno skleniti z Goriškimi klasičnega ministerialnega sporazuma, kot so bili to prisiljeni nekateri kranjski ministeriali (npr. Turjaški). Svibensko razmerje do grofov je moč ustrezneje označiti za nekakšno mešanico zaveznitva in le delno uslužbenstva oz. celo vojaškega najemništva. Oddaljeni salzburški nadškof tej zvezi ni nasprotoval, saj je njegove koristi neposredno varovala obljuba iz leta 1299 in privlačnost fevdov, sploh pa se je podpora Svibenskih grofov omejevala na ozemlje med Furlanijo, Kranjsko in južno Koroško – torej na goriške domene, ki se niso prekrivale s salzburškimi. Z drugimi besedami: vez Svibenskih s Salzburgom je bila odločilnejša na visoki politični in vizionarski ravni, vez z goriškimi grofi pa na regionalni ravni. Rudolf je bil tako še avgusta 1301 eden najuglednejših plemičev, ki so v Krmini v Furlaniji pričali pri obljubi zvestobe Ota Planinskega grofu Henriku II. Bil je sicer edini, ki ga med goriškimi dvornimi vitezi niso označili za viteza,³⁶ verjetno ker se ni udeležil nobene od tedanjih vojn v vrstah deželnega gospoda ali kralja. Zaradi protimajnhardinske nastrojenosti ga morda tudi ni bilo na znameniti povzdignjenju 500 vitezov v Šentvidu na Koroškem 16. oktobra 1298, kjer so poleg Korošcev in Tirolcev pričakali povzdignjenje tudi mnogi Kranjci.³⁷ V naslednjih letih je Rudolf trdno stal v vrstah goriškega viteštva, ki je spremljalo grofe po Koroškem: julija 1306 je bil v Judenburgu ena od prič grofoma Albertu III. in Henriku II., ki sta

³⁴ Zahn 31, št. 362. Še leta 1280 je moral kralj Rudolf ukazati grofu Majnhardu naj izroči freisinškemu škofu deželsko sodišče Škofja Loka, ki ga je škofu protipravno odvzel (Zahn 31, št. 366). Gl. tudi Štih 1994, 30.

³⁵ HHStA AUR 1295 V 13. Gorica. Za Sofijo gl.: Štih 1994, 72-73, 90. Peter Štih je menil, da naj bi bila Sofija hčerka Leopolda I. Svibenskega, ki je leta 1260 vstopila v samostan Studenice. Toda leta 1295, ko ji je mož izplačeval jutro (poročno darilo!), je bila ta Sofija že prestara za leta 1282 še mladoletnega Henrika. Poleg tega je bolj smiselno njeno neposredno sorodstvo iskati pri Rudolfu, saj je zaveznitvo z goriškimi grofi zadevalo predvsem njegovo družino. In še nekaj: Sofijino ime je izhajalo iz tradicije babičinega imena, tako pa je bilo ime ženi Viljema I.

³⁶ MDC 7, št. 101.

³⁷ Fräss-Ehrfeld 1984, 365.

Rudolfovemu znancu grofu Ulriku III. Vovbrškemu in njegovima sinovoma zastavila grad Stein. V tej listini je bil Rudolf končno tituliran z *ritter*.³⁸ Še pomembnejšo vlogo je imel Rudolf pri delitvi vseh posesti med grofoma Henrikom in Albertom junija 1307: bil je prvonavedena priča med več najpomembnejšimi goriškimi vitezi.³⁹ Morda je Rudolf okoli leta 1306 sodeloval tudi v vojni med patriarhom Otobonom, ki so ga podpirali koroški vojvoda Henrik, Konrad Aufensteinski in kranjski deželni vicedom Henrik Galant na eni ter grofom Henrikom Goriškim na drugi strani.⁴⁰

Spomladi 1298 je vojvoda Albreht, tedaj izvoljen za protikralja, krenil z vojsko Avstrijcev, Korošcev, Štajercev, Ogrov in Čehov v Porenje. Julija je Albreht porazil kralja Adolfa in postal edini kralj. Med najbolj zaslužnimi za njegovo zmago je bil koroški vojvoda Henrik, ki je imel v svojih enotah gotovo nekaj Kranjcev.⁴¹ Tudi Svibenčanov? Glede na zapisano v prejšnjih odstavkih, morda še ne. Kljub Albrehtovi deklarativnosti, da Kranjska in Štajerska pripadata njegovemu sinu Rudolfu (1299),⁴² se za Svibenske ni spremenilo nič, kar bi jih že neposredno sililo v habsburški tabor. Rudolf in Ulrik II. sta se v tistem času udeleževala le še vazalnih zborov in sodišč krškega škofa. Že leta 1297 je bil Ulrik najuglednejša priča med krškimi ministeriali v Straßburgu na Koroškem, kjer je škof Hartnid prodal nek stolp zmagovalcu nad Viljemom II., Konradu Aufensteinskemu.⁴³ Septembra 1299 sta se oba udeležila zasedanja sodišča ter bila ugledni priči (Ulrik uvrščen pred Rudolfom), ko so se sorodniki Kranichbergi sporazumevali o zapuščini.⁴⁴ Oktobra istega leta sta bila s krškim škofom Henrikom v Vitanju priča podelitvi gradu Lemberg Hartnidu Ptujskemu, potem ko sta se mu odpovedala Bertold in Viljem Štrasberška.⁴⁵ V naslednjih letih se je Ulrik posvetil družini, svibenskim zadevam in lokalni družbi, saj ga vazalstvo oz. odvisnost od Salzburga in Goriških osebno niso zadevali. Aprila 1301 je bil skupaj s svibenskim župnikom Konradom, Hugom s Tauffersa idr. v Žičah, kjer je sopečatil darovnico nekega nižjega plemiča za žičko kartuzijo.⁴⁶ Decembra 1305 pa je v Mokronogu v družbi krških vitezov sopečatil prodajno listino za škofa Henrika.⁴⁷

Rudolf je postal aprila 1301 gradiščan in oskrbnik freisinških gradov in gospostev Prežek, Klevevž in Gutenwerd. Šlo je za plačano službo, saj so Rudolfu natančno določili ugodno plačilo v naturalijah.⁴⁸ Rudolf ni postal uradnik freisinškega škofa Emicha le zaradi zaslužka in nuje po konsolidiranju družinskih financ po dolgotrajnih vojnah. Obetal si je prejem novih freisinških fevdov na vzhodnem Dolenjskem, kjer Svibenski tedaj še niso imeli večjega premoženja ter obenem želel izkoristiti težave slabotnih freisinških škofov za neupravičeno uzurpiranje dohodkov. S to službo je obnovil stike s freisinškimi škofi, ki so cveteli v času njegovih starih stricев in deda sredi 13. stoletja in se v jezi končali v 70. letih. Poleg tega je bil freisinški škof Emicho sorodnik in zaveznik goriškega grofa Alberta II.,⁴⁹ kar je Rudolfu seveda dalo pri Emichu prednost pred drugimi kandidati. Tudi prejem Krškega v posest je njegovi družini, ki se je tedaj opazno namnožila, omogočilo prodor na freisinško posest na spodnji Krki. Rudolf v zaupanih mu gradovih sam zvečine

³⁸ MDC 7, št. 345.

³⁹ Prav tam, št. 394.

⁴⁰ Prav tam, št. 339.

⁴¹ MDC 6, št. 398, 407. Lhotsky 1967, 97.

⁴² Lhotsky 1967, 106-107.

⁴³ MDC 6, št. 389.

⁴⁴ GZM II/89, II/90.

⁴⁵ MDC 6, št. 447.

⁴⁶ StLA AUR, št. 1620: 1301 IV 10. Gl. Mlinarič 1991, 71.

⁴⁷ MDC 7, št. 313.

⁴⁸ Obljubljenih mu je bilo po 100 modijev (ok. 12.200 l) pšenice, rži in ovsa, četrtnina vina od škofijskih posesti in mitnina v Gutenwerdu v vrednosti 18 mark letno (Zahn 35, št. 443). Gl. Blaznik 1958, 11-12.

⁴⁹ Strzewitzek 1938, 245. Za izrecno omenjeno sorodstvo gl. Zahn 31, št. 392, 393, 396, 398, 405.

ni prebival, pač pa je imel tam oborožence in uradnike. V upravnih freisinških središčih pa se je udeleževal nekaterih dejanj vazalov, npr. januarja 1306 v Gutenwerdu.⁵⁰

V tem času je med Habsburžani in koroškimi vojvodami izbruhnila vojna za češko dediščino (1306-1311). Po dolgem času se je pozornost Majnhardovih sinov spet usmerila k dotlej v strateškem oziru nekoliko zanemarjeni Kranjski. Četrtega avgusta 1306 so v Pragi umorili češkega kralja Vencelja III., s katerim so izumrli Přemysli. Rimski kralj Albreht je Češko in Moravsko kot državni fevd podelil najstarejšemu sinu vojvodu Rudolfu III., ki ga je na Štajerskem in v Avstriji v vladanju zamenjal brat Friderik I. Naslednjo pomlad se je vojvoda Rudolf zapletel v spore s češkim plemstvom, že 4. julija pa umrl. Češki stanovi so 15. avgusta 1307 izvolili za kralja koroškega vojvodo Henrika, ki je bil od leta 1306 poročen s starejšo sestro kralja Vencelja, Ano. Albreht je zaradi samovoljne izvolitve začel vojno proti Henriku, ki so jo obojni zavezniki razširili v vzhodnoalpske in podonavske dežele. Po izrecnem Albrehtovem ukazu naj bi zavezniki napadli Koroško in Kranjsko, ki sta bili brez posebne zaščite, saj je bila glavčina Henrikovih čet na Češkem. Kralja Albrehta pa je 1. maja 1308 umoril nečak Janez. Vojna se je, kot je bilo v srednjem veku v navadi, lahko kar takoj končala: 15. avgusta so podpisali mir, s katerim je Friderik Habsburški priznal Henrika za kralja, 27. novembra pa je bil izvoljen novi rimski kralj, Henrik VII. (Luksemburžan). Sinovi pokojnega Albrehta so obdržali že podeljene vojvodine in druge posesti.⁵¹

Povezanost z goriškimi grofi, salzburškim nadškofom in freisinškim škofom je Svibenske tudi v tej vojni tako rekoč avtomatično postavila v protikoroški tabor, ki je pod habsburškim vodstvom združil večino najmočnejših gospodov, cerkvenih gospodov in tudi hrvaških zaveznikov. Čete zavezniških goriških in ortenburških grofov so zgodaj jeseni 1307 na ukaz vojvode Friderika zasedle več majnhardinskih gradov in mest na Kranjskem (Višnja gora, Kranj, morda tudi Kamnik) in v Savinjski dolini, Ljubljano pa je kranjski vicedom Henrik Gralant obranil. Goriški grofje so morda z grofi Babonići opustošili patriarhove gradove v Furlaniji. Premirje med koroškim vojvodom Otom in grofom Henrikom II. Goriškim iz julija 1308 je obnovilo predvojni status quo med sorodniki, saj se je grof odpovedal zasedeni posesti na Kranjskem.⁵² Toda Svibenski so v vojni, ki je pravzaprav trajala le do umora kralja Albrehta maja 1308,⁵³ utrpeli precejšnjo škodo; Ulrik II., ki so ga zadnjič omenjali februarja 1308,⁵⁴ je morda v zadnjih mesecih v bojih celo izgubil življenje. Njegova smrt ni povzročila krize, saj ni bil nikoli vodilni rodbinski strateg, pač pa je v 90. letih 13. stoletja predvsem ohranjal politične stike za ponoven Rudolfov nastop na politični sceni. Njegov domnevni sin Ulrik IV. se je s posestjo in premoženjem omejeval le na ožji del svibenskega gospostva, ki je pripadal očetu. Svibenski so zaradi Rudolfove službe poveljevali freisinškemu viteštvu, ki se je borilo na Dolenjskem proti zaveznikom koroških vojvod. Obenem so občasno sodelovali v enotah goriških grofov; najbrž tudi še v letih 1309-1310 proti oglejskemu patriarhu v Furlaniji.⁵⁵ Rudolf je že marca 1308 spremljal goriškega grofa Henrika II. in njegove zaveznike Baboniće v Gradec, kjer je vojvoda Friderik goriškemu grofu obljubil zaščito in podporo proti koroškim vojvodam. Rudolf je bil skupaj s Friderikovimi štajerskimi plemiči, uradniki in krškimi škofom Henrikom ena od uglednih prič.⁵⁶ Okrepil je tudi stike s svobodnimi gospodi Žovneškimi

⁵⁰ Zahn 35, št. 455.

⁵¹ Fräss-Ehrfeld 1984, 369 sl.; Lhotsky 1967, 146 sl., 191.

⁵² MDC 7, št. 481. Gl. Dimitz 1874, 211-212; Mlinar 1996, 81; Kos 1917/2, 285-287; Lhotsky 1967, 182 sl.

⁵³ Štih 1994, 30-31.

⁵⁴ Zahn 35, št. 470.

⁵⁵ Gl. Bianchi 1844, 36 sl. Noben Svibenčan se ni omenjal v premirju med goriškimi grofi in koroškimi vojvodami julija 1308 (MDC 7, št. 481).

⁵⁶ MDC 8, št. 460.

in grofi Vovbrškimi (s sinovoma zloglasnega Ulrika III.), saj sta bili obe rodbini največji posestnici v zgornji Savinjski dolini in obenem habsburški zaveznici. Februarja 1309 je bil v Mozirju, kjer je gornjegrajski opat spet priznal Vovbrške za samostanske odvetnike. Med sopečatniki in pričami dejanja in listine so bili še krški škof Henrik, Ulrik Žovneški, Friderik Kunšperški in še nekateri savinjski plemiči.⁵⁷

Svibensko vojskovanje na Dolenjskem kljub bleščečim zaveznikom ni bilo najbolj uspešno. Je bil to že odraz slabosti ali celo »dedne« vojaške nezanesljivosti? Dokaz je listina iz 10. septembra 1309, s katero so se v Škofji Loki Oto Svibensko-Planinski, Rudolf I., Viljem III. in Hugo I. Svibenski v korist freisinškega škofa Emicha odpovedali odškodnini za škodo, ki so jo utrpeli v spopadih (*vrlevgn*) s četami koroškega vojvode, ki so jih vodili Ofo Kostanjeviški, bratje Čreteški (Ortolf, Greif, Fric in Herman), Oto Sichersteinski in Majnclin Turjaško-Hmeljniški s pomagači. Listina govori o požigih in ropih ter o Viljemovem ujetništvu. Škof ga je odkupil od Čreteških za 600 mark oglejskih denaričev, kar je bil velik kup denarja.⁵⁸ Svibenskim ni preostalo drugega, kot da škodo vknjižijo na svoj račun; od nasprotnikov je niso mogli izterjati, saj so bili sami po vsem sodeč v bojih premagani. Svibenski pomagači so bili morda tisti, ki so pričali pri tem dejanju: Friderik Kunšperški, sorodnik Seifrid Podreško-Svibenski in Bertolf Freudenberški. Viljemova izpustitev je dolgo trajala: še novembra sta prijatelja Čreteških Markvart Polhograjski in loški gradiščan Konrad prejela od škofa 100 mark, še 200 mark pa jih je ostal dolžan.⁵⁹

Boji med Svibenskimi in Čreteškimi so bili torej označeni za fajdo, ne za »pravo vojno«. Za preučitev oblik nasilnosti poznosrednjeveškega plemstva je potrebno osvetliti pojem tovrstnih spopadov. Fajde so bile de iure oblike sodne samopomoči in običajne, kadar mirna poravnava, zadevajoča cele družine ali rodbine, ni bila mogoča. V tem se je fajda razlikovala od druge oblike samopomoči – maščevanja, natančneje, krvnega maščevanja.⁶⁰ Mnoštvo sopomenk je pomenilo, da fajd niti ni mogoče vedno razlikovati od širših oboroženih spopadov, saj sta npr. vojna in fajda potekali po podobnih pravilih, le da na različnih ravneh; fajda je bila pogosto del širšega spopada, ki je imel za cilj spremeniti režim v deželi oz. državi. Fajda takih ambicij ni imela. Še težje je bilo fajdo razlikovati od nedovoljenega razbojništva.⁶¹ Po mainškem deželnem miru leta 1235 je bilo določeno, da fajde ni smel začeti nihče, če ni prej vložil tožbe na sodišče. Šele če to ni bilo uspešno, je smel »odpovedati zvestobo« in začeti fajdo. Odpoved je bila obvezna in naj bi bila vedno pisna,⁶² zvečine pa so se fajde napovedovale ustno. Začetnik fajde zaradi napovedi ni ostal brez »časti« ali pravne varnosti, zato ni bil izenačen z navadnim nasilnežem. Pomagači voditeljev fajd so bili sorodniki, prijatelji, služabniki, najemniki, zaščitniki.⁶³ Med dovoljenimi sredstvi fajd je bilo najdrastičnejše uboj, najbolj pogosta pa rop, požig, pustošenje,⁶⁴ ujetništvo in odkupovanje ugrabitev otrok, kraja pridelkov in

⁵⁷ RHSI I/1, št. 63.

⁵⁸ Zahn 35, št. 480. Viljemovo ujetništvo je bilo najbrž kratko, saj je bil gotovo po običajih izpuščen na (časno) besedo, odkupnina pa je bila izplačana pozneje. Takšno ravnanje z ujetimi plemiči je bilo povsem običajno, celo s popolnimi tujci: leta 1441 so grofje Celjski v Zagrebu ujeli Bartolomeja de Mollualdys iz Firenc. Takoj so ga izročili Volkerju Turjaškemu, ki ga je 8. avgusta izpustil iz turjaške ječe, a bi se moral vanjo vrniti oz. plačati 600 zlatnikov, če se sam ne bi vrnil na Turjak do 29. septembra (PA UR, št. 407: 1441 VIII 8.; = Komatar 20, št. 407). Ujetništvo oz.časna prostost je bila torej običajno povezana z odkupnino oz. zbiranjem denarja. Podobno je veljalo tudi za nižje sloje: leta 1475 je cerkljanski župnik in arhidiakon Kancijan zaprl nekega Ahaca »po domače Vipavca ali Jugovica« v Kranju, a mu je ta ušel iz ječe. Zato je Kancijan prodal njegovo pohištvo (Koblar 2, 35).

⁵⁹ MDC 8, št. 481.

⁶⁰ Brunner 1965, 19; Mitteis 1988, 43, 301.

⁶¹ Ohler 1997, 13, 160, 299-304; geslo Krieg P. Thoraua v LexM 5, 1525-1527. Termini za vojaške aktivnosti oz. fajde: Zahn 31, št. 361, 362 (... *ratione homicidii* ...); Zahn 35, št. 496 (vrleuge); HHStAAUR 1335 VI 26. Ljubljana (*raub*); HHStAAUR 1345 IV 21. Dunaj (*chrieg und auflouf*); ARS ZL 1348 IX 25. Dunaj (*in dem offen chrieg*). Brunner 1965, 79 sl.

⁶² Gl. pisne napovedi fajde salzburškemu nadškofu v letih 1425-1450 (Lang 1939, št. 545/1-8).

⁶³ Kroeschell 2, 160 sl.; Brunner 1965, 34-25, 49-50, 73-76; Mitteis 1988, 301.

živine. Nista pa smela biti zasedena grad ali hiša, ni se smelo prisvojiti nepremičnin, čeprav so to radi kršili.⁶⁵ Spoštovati so morali fizično integriteto produktivnih sredstev, smeli pa so si prisvojiti pridelek, načelno so bile zaščitene ženske, otroci, kmetje, duhovniki, menihi, nune in cerkvena posest.⁶⁶ Koristno si je bilo podrediti nasprotnikovo klientelo in podložnike, ki pa so se smeli odkupiti od opustošenja in ropanja. V resnici so bile fajde, tako kot vojne, vedno krvave, polne mučenja, izsiljevanja in ubijanja ujetnikov, vsaj do 13. stoletja zaradi slabe deželne oblasti brez posvetnega sankcioniranja.⁶⁷ Fajde in vojne so se končale s soglasnim premirjem in objavo trajnega miru.⁶⁸ Fajda – v vojaškem smislu vojna v omejenem obsegu – se je najdlje ohranjala na obrobju vplivnega področja močnega gospoda, medtem ko znotraj dinastičnega teritorija, gospodove »familije« in gospostev spopadov med različnimi vazali (klientelo) ni bilo veliko, saj je gospod hitro naredil konec samovoljnemu poravnavanju računov med svojimi in tujimi vitezi. Posebno veliko, sodeč po listinah o odpovedih maščevanja, jih je bilo med interregnumom v tretji četrtini 13. stoletja in habsburško zasedbo Kranjske leta 1335.⁶⁹ In čeprav kmetje in meščani niso imeli pravice do fajde, se je njihovo nasilje včasih približalo pravim plemiškim fajdam.⁷⁰ Zakaj je torej bil spopad med Svibenskimi in Čreteškimi označen za fajdo in ne za vojno? Najbrž zaradi načina vodenja (neke vrste državljskih) vojn znotraj dežele. Nobena od obeh strani ni bila »tujec«. Zato so tako Habsburžani kot koroški vojvodi prepustili taktično pobudo domačemu plemstvu, ki je na mikroravni delovalo pač tako, kot je bilo navajeno – z lokalnimi fajdami.

Listina iz leta 1309 pa je pomenljiva za Svibenske tudi drugače. Izkazovala je vsaj pet notranjih premikov v rodbini: prvič, vojaško – s tem pa tudi že zunanje in simbolno inferiornost Svibenskih do statusno nižjega plemstva (nasprotniki so bili še nekaj desetletij prej skromni ministeriali deželnega kneza⁷¹). Sploh ni bilo nenavadno, da sta se Ulrik II. in Rudolf Svibenska celo še leta 1307, ko se je že znanila vojna, prijateljsko družila s Čreteškimi: s Fricem leta 1304, z Greifom leta 1305 in Ortoľom leta 1307.⁷² Ta rodbina je namreč že v zadnjih desetletjih 13. stoletja najbolj ogrožala freisinško posest na Dolenjskem, ki jo je škofija leta 1301 zaupala v varovanje Rudolfu.⁷³ Zavezniki pri okoriščanju s freisinško posestjo pa so se zaradi službovanja visoki politiki ne glede na nekatere podobne koristi (okoriščanje z freisinško posestjo) vseeno morali soočiti na bojnem polju. Greif je kmalu po premirju leta 1309 prešel v tabor goriških grofov in se npr. leta 1313 kot grofov poslanec pogajal glede odškodnine goriškim vazalom z zastopnikom freisinškega škofa Otom Liechtensteinskim.⁷⁴ Drugič, vidni so bili znaki prve finančne

⁶⁴ Primeri za požiganje in ropanje: UBSt 1, št. 472; GZS 4, št. 483 (po Vita Gebehardi), 592a; GZS 5, št. 587; MDC 5, št. 169, 170, 429 itd. Rušitev gradov: UBSt 1, št. 504; MDC 5, št. 45, 224, 225, 595; MGH DC Ottokar, verz 29761 itd.

⁶⁵ MDC 1, št. 279; URBKr 2, št. 131; MDC 5, št. 50, 103, 215, 496; ARS ZL 1343 V 6. Stična itd.

⁶⁶ Požig cerkva: GZS 4, št. 59, 561, 661; MDC 5, št. 170.

⁶⁷ Kot npr. salzburški nadškof Thiemo, ki so ga skupaj z nekimi sorodniki leta 1098 med investiturnimi boji na Koroškem ujeli pristaši cesarske stranke. Ob obleganju mesta Breže so ga privezali k oblegovalnemu stroju, ker pa ni hotel oblegovalcem prepustiti mesta, so ubili dva njegova plemenita sorodnika (GZS 3, št. 417, odlomek iz Passio Thiemonis archiepiscopi). Sicer pa so bila že v zgodnjem srednjem veku običajna sredstva znašanja nad ujetniki oslepitev (GZS 2, št. 305), kastriranje (GZS 2, št. 124, 258), pozneje tudi utopitev (Golia 1972, 19-20), obglavljenje (GZS 2, št. 305), MGH DC Ottokar, verzi 4372, 4613, 5108, 11447, 11896) itd.

⁶⁸ Brunner 1965, 98-101, 105-106; Kroeschell 2, 161; Ohler 1997, 227.

⁶⁹ Zahn 31, št. 361, 362, 374; Zahn 35, št. 467, 480. Brunner 1965, 95.

⁷⁰ Leta 1411 se je celo kmet Lovro iz Rakitnika pisno odpovedal maščevanju samostanu v Bistri zaradi ujetništva, v katerega je prišel, ker je z nožem napadel dva samostanska brata laika. Ob tem je zagotovil, da se ne bodo maščevali niti njegovi *helffer und günnner*, kar je bil izraz za zaveznika v fajdi (GZL IX/55).

⁷¹ Med vitezi vojvode Ota sta bila leta 1308 npr. tudi neki Gall (HHStA AUR 1308 I 22. Tirol) in Seifrid III. Gallenberški (MDC 7, št. 455).

⁷² Martin 1931, št. 702; MDC 7, št. 313; PA UR, št. 20: 1307. (= Komatar 18, št. 20).

⁷³ Blaznik 1958, 11.

⁷⁴ To so bili bratje iz Iga in štiri plemkinje (od tega tri vdove!) s Hmeljnika (Zahn 35, št. 496).

oslabelosti, saj Svibenski sami niso bili (takoj) sposobni zbrati odkupnine. Najbrž tudi zato, ker so plačila freisinškega škofa kasnila, pa še sorazmerno nizka so bila.⁷⁵ Denarja pa nedinastično plemstvo nikoli ni imelo shranjenega v gotovini, pač pa v zemljiški posesti, kar je oteževalo hitra izplačila. To pa je njihovim gospodom, ki so prevzemali poroštvo za odkupnine, še naprej omogočalo klientelni nadzor nad njimi.⁷⁶ Tretjič, kljub temu je Svibenske regionalno plemstvo še vedno imelo za zelo premožne in zato postavilo visoko odkupnino.⁷⁷ Četrtrič, protimajnhardinska deželna politika se je med vojno dokončno izkazala za rodbini škodljivo. Svibenski so ugotovili, da je odnos do deželnega kneza potrebno spremeniti, vendar tako, da ne bi trpelo njihovo zavezništvo Habsburžanom. Ker je visoka vsota hudo obremenila Rudolfa še za naslednja leta, ni presenetljivo, da so posamezniki v naslednjih letih zamenjali tabor ali vsaj delovali v svojo korist in v nasprotju z zaupano jim službo. Rudolf je npr. leta 1311 zasegel freisinški škofiji »vso« posest in dohodke na Dolenjskem in s tem škofijo oškodoval za več kot 2000 oglejskih mark.⁷⁸ Tako se ji je oddolžil za utrpjeno in nepplačano škodo v minulih letih ... Petič, vsi v listini iz leta 1309 omenjeni Svibenčani so bili tedaj vodje posameznih vej oz. družin klana: Oto je načeloval planinski veji, Hugo veji Otovih bratov, ki je ostala na Svibnem, Viljem III. in Rudolf pa sta načelovala vsak svoji družini z domicilom na Svibnem. Ker je odpoved maščevanju zahtevala izjavo vseh polnoletnih moških sorodnikov ujetega, so to v konkretnem primeru v njihovem imenu storile glave družin. Če pa je planinska veja še sodila v okvir širše svibenske rodbine, to ni več veljalo za podsreško vejo, saj od Seifrída odpovedi niso zahtevali. Za javnost, celo sorodnike, se sam ni več imel za člana notranjega kroga svibenskega klana. Potemtakem so v začetku 14. stoletja klan formalno sestavljale štiri veje, od tega kar tri nominalno po domicilu »Svibenske«. To pa je obenem znak nezmožnosti za oblikovanje enotnega vodstva ali celo nekakšnega seniorata znotraj rodbine ter posledično nedinastične države Svibenskih.

Decembra 1310 so kralja Henrika pregnali iz Češke. Odtlej se je posvečal predvsem upravi dednih dežel. Za novega češkega kralja je bil izvoljen sin rimskega kralja Henrika VII. Janez. Aprila in julija 1311 sta se vojvoda Friderik in Henrik le pomirila. Zapravljivi in zaradi vojne obubožani, a še vedno slavohlepni Henrik je moral premočnim sosedom odstopiti Savinjsko dolino oz. »deželno grofijo«, kot jo je imenoval v že znamenitem popisu svojih posesti iz istega leta. Porušili naj bi se vsi novozgrajeni gradovi, Kranjska pa je ostala Majnhardincem le do odkupa s 6000 markami srebra.⁷⁹ Tako so Svibenski z matičnim gradom in gospostvom formalno postali neposredni mejaši Štajerske: po besedilu mirovnega sporazuma bi Habsburžani pravzaprav morali dobiti vso Savinjsko dolino, tudi na desnem bregu Save (celoten obseg »Marke«). Nova deželna meja pa za nikogar ni pomenila globoke ločnice. Še najmanj za Svibenske. Konec koncev so Majnhardinci ohranili realno oblast nad spodnjo Savinjsko dolino (laškim gospostvom) vse do leta 1335, tako da se je šele potem lahko začela oblikovati zavest o deželni pripadnosti med lokalnim prebivalstvom. Zato je bilo za Svibenske tudi po letu 1311 še vedno pomembnejše, kdo je gospodar sosednjega laškega gospostva in kakšno politiko

⁷⁵ Po nekem nedatiranem reverzu je bil v približno tistem času škof za vojaško službo plačal Rudolfu 40 funtov (Zahn 36, 107).

⁷⁶ Finančna poroštva za odkupitev iz ujetništva: npr. koroški vojvoda Bernard skupaj s svojimi ministeriali za Friderika Gosseja z Grebinja leta 1242 (MDC 2, št. 563); oglejski patriarh Bertold za vovbrškega grofa Ulrika leta 1244 in 1245 (MDC 4/1, št. 2285, 2320); grof Herman Ortenburški za grofa Alberta III. Tirolskega leta 1252 (URBKr 2, št. 196); koroški vojvoda Henrik za sina Rajnherja Schenka iz Ostrovice leta 1334 (MDC 9, št. 695); Friderik Žovneški za Friderika Aufensteinskega leta 1334 (CKL, št. 155); celjski grofje za Rudolfa s Pernegga leta 1382 (ARS ZL 1382 XI 19. Ptuj); cesar Friderik III. za številne ujetnike leta 1453 (GZM VII/48) itd. Gl. tudi geslo »Kriegsgefangene« Ph. Contamineja v LexM 5, 1528-1530.

⁷⁷ Bittmann 1991, 98.

⁷⁸ Zahn 36, 57.

⁷⁹ MDC 8, št. 51, 53, 54. Lhotsky 1967, 201; Fräss-Ehrfeld 1984, 377-378; Mlinar 1996, 82.

ima do njih, ne pa v katero deželo gospostvo sodi.

Po končani vojni je Rudolf ohranil vodstveno mesto na Svibnem. Njegovi otroci so bili še premladi, da bi se vtikali v strategijo in upravo skupnega premoženja, medtem ko so bili sinovi strica Henrika IV., Hugo I., Henrik V. in Albreht na Svibnem – tako kot že prej njihov oče – odrinjeni od strateških vprašanj. Bili so tudi mlajši in manj premožni od Rudolfa. Albreht je bil tako ali tako duhovnik, Henrik V. pa se je v očetovi listini omenjal le v letih 1302-1304 in nato umrl ali zapustil Svibno.⁸⁰ Domnevni sin pokojnega Ulrika II. Ulrik IV. je kot duhovnik živel na Gornjem Štajerskem oz. v Passavu. Na svibenskem gradu pa sta živela še dva sorodnika, za Rudolfove otroke hujša konkurenca.

Rudolfov oče Viljem II. je žalostno umrl leta 1293. Tisti Viljem, ki so ga Čreteški ujeli pred letom 1309, je bil najbrž njegov sin in mlajši Rudolfov brat, nikakor pa ne Rudolfov oče. V listini iz leta 1309 so si v intitulaciji sledili Rudolf, Oto »Planinski«, šele nato pa »Viljem in Hugo«. Veznik »in« tu le zaključuje naštevanje imen.⁸¹ Skoraj nemogoče je, da bi v primeru neposredne zveze do Rudolfa izostala navedba sorodstvene stopnje, pa tudi vrstni red bi moral biti spremenjen v Viljemovo korist. Tako pa tedaj najpomembnejšemu Svibenčanu sledi stric Oto, šele nato pripadnika vej s Svibnega. Zato se v listini iz leta 1302 Viljem III. ni omenjal skupaj s sinovi Henrika IV. Henrikom V., Albrehtom in Hugom I.⁸² Zdi se, da je bil še premlad – nenazadnje je bilo v tej listini celo Hugovo ime zapisano kot deminutiv (»Huglin« = mali ali mladi Hugo), od leta 1308 pa je bil Hugo imenovan le še kot »Hugo« (orig. *Haug, Heugel* ipd.).⁸³ Viljem se je začel pojavljati v virih leta 1306. Ob rojstvu kljub imenu ni bil predviden za vodjo svibenskega klana, je pa bila z njim ohranjena tradicija deda Viljema I. Rudolf je zanj vseskozi skrbel kot varuh. Ravno on je nosil največjo težo bremena pri odplačevanju odkupnine za ujetega Viljema leta 1309. Ker Viljema III. kasneje nikoli niso omenjali skupaj z Rudolfom, je pa bil polovični lastnik Lanšpreža (sedež leta 1261 umrlega Ulrika I., po katerem so grad prevzeli otroci Viljema I.), niti ni bil z Rudolfovimi sinovi sodedič posesti v Krškem, je najverjetneje, da je bil brat glavnega dediča po Viljemu II. Raba tega imena je vse od časa Viljema II. nakazovala boj za prevlado znotraj celotne rodbine, še posebej v 14. stoletju, ko so imele skoraj vse preživele svibenske veje (otroci Rudolfa I.) v svojih družinah v vsaki generaciji Viljema. Zakaj Viljem II. ni dal prvorojencu imena Viljem, ni jasno. Morda je bilo ime Rudolf zaradi popularnosti in usodnosti kralja Rudolfa I. po 1273, ko se je najbrž rodil Rudolf Svibenski, tako popularno med plemstvom, da je občasno preglasilo celo staro družinsko tradicijo. Prav z njim in v generaciji njegovih otrok se je spremenilo imenoslovje pri Svibenskih. Kot da bi tudi z imeni želeli pokazati, da so spremenili rodbinsko strategijo. Tradicionalnim moškim imenom Ulrik in Viljem so se za sinove priključila med plemstvom priljubljena imena (Albreht) ter ona iz novih kognatskih tradicij (Hartnid = Herdegen?, Kolo = Koloman⁸⁴) in modernejša (Jurij). Izginila so ženska imena Juta, Agnes, Sofija in Matilda; ohranilo se je le Gertruda, a le zato, ker so bile nekatere k Svibenskim primožene neveste Gertrude in je bilo to ime tradicionalno pri svibenskih kognatih. Od moških se po letu 1300 zunaj planinske veje ni ohranilo celo nekoč vodilno ime Henrik. To je bila tudi simbolna posledica preloma s prejšnjimi kognatskimi krogi in socialno usmeritvijo v novo družbo.

⁸⁰ Grebenc 1973, št. 108.

⁸¹ Zahn 35, št. 480.

⁸² Grebenc 1973, št. 108.

⁸³ Hugo je bil po Johannu Hohenecku imenovan »Kostanjeviški«, kar je prevzel od Valentina Preuenhueberja (gl. ustrezni debli v: Genealoške preglednice).

⁸⁴ Ebner 1973, 115, 119.

Rudolf značajsko kljub mladostnemu nasilništvu vendarle ni bil zelo podoben očetu Viljemu II. Bil je po Henrik III. nedvomno najpomembnejši in najspodobnejši Svibenčan. Z njim je bil dosežen vrh v posebnem in političnem smislu. Bil je odločen vodja, trmast, radoveden, pogumen in goreč nadaljevalec očetovih političnih vzorcev. Ni se ustrašil niti invazije kobilic pri Slovenski Bistrici, ko so te leta 1309 prekrile južno Štajersko in nadaljevale pustošenje proti Zagrebu in Jadranu, kar je opazoval od blizu. Nasploh je bil pogum pogoj viteštva, a so se ob tako nenavadnih dogodkih le najpogumnejši vitezi upali spustiti v sredo naravnih pojavov – po tedanjem gledanju Božjih (apokaliptičnih) znamenj. Kronist Otokar se je pri opisu kobilic neposredno oprl na Rudolfovo pripoved – očitno ga je tudi osebno poznal, in omenil prigodo, ko je nek vitez Ulrika Žovneškega kljub prepovedi odjahal na polje, prekrito s kobilicami, te pa so ga s konjem vred požrle.⁸⁵

Konec češke vojne je za dejavnega Rudolfa pomenil obdobje čakanja na nove bitke in udejstvovanje v politiki. V vmesnem času je kot najvišji freisinški uradnik na Dolenjskem mimo škofove vednosti posegal v škofijsko posest. Leta 1311 si je po besedah škofa Konrada III. nasilno prisvojil vso letino in posest.⁸⁶ Tega leta je namreč umrl škof Emicho, ki se ga Rudolf dotlej zaradi škofovih sorodnikov grofov Goriških ni drznil odkrito nadlegovati. Sedaj je prišel pravi čas. Ob tem je imel oporo pri skoraj vsem vzhodnodolenjskem plemstvu, ki je imelo v največji meri freisinške fevde. Tudi njegovo pečatenje listine bratov Peutel za Ota Sichersteinskega (vsi so bili freisinški vazali) v krogu pomembnih okoliških plemičev (Ofo Kstanjeviški, trije Treunerji iz Kstanjevice, Ortolf Turjaški, Henrik iz Rake idr.) maja 1312 (najbrž) v Kstanjevici je pomenilo zbiranje somišljenikov.⁸⁷ Spori s škofom Konradom, ki je za pridobitev svojih pravic moral plačati 500 mark, so se končali februarja 1315 z arbitražo na Ptuju. Pri razsodbi sta posredovala krški škof Henrik in salzburški nadškof Vajkard. Za Rudolfa sta odločala daljnji sorodnik in znanec Hartnid Ptujski ter Friderik Lipniški, za škofa Konrada pa poleg Ota Liechtensteinskega še prošt v Podkrnosu. Z razsodbo je Rudolf moral vrniti škofu trg in gospostvo Gutenwerd ter se mu s šestnajstimi možmi obvezati za enoletno služenje. Obe strani sta morali poravnati škodo druga drugi, kar pomeni, da se je Rudolf pri sporu morda poslužil fajde. Škof bi za morebitno nadaljevanje službovanja ali njegovo končanje moral izročiti Rudolfu 100 starih graških mark.⁸⁸ S tem se je dolgotrajno Rudolfovo »varovanje« freisinške posesti na Dolenjskem končalo. V naslednjih letih se je obrnila vsa Rudolfova pozornost spet k Salzburgu. Goriško zavezništvo je zamrlo. Pri tem sta imela določeno vlogo bratranca Ulrik II. Planinski, ki je bil tedaj že kanonik v Salzburgu, in Ulrik IV., ki je bil kanonik v Passavu. Rudolfa je k temu pripravilo tudi posedovanje salzburških fevdov: še leta 1309 je imel v fevdu sedem opustelih hub v vasi Senožeti in osem obdelanih v Spodnjih Potočah pri Vidmu, oboje v tedaj zaradi vojn in poplav že močno opustelem brežiškem gospostvu.⁸⁹ Januarja 1314 je s krškim škofom Henrikom v Brežicah sopečatil v neki fevdni zadevi nadškofa Vajkarda,⁹⁰ čez leto dni je v istem kraju, v podobni zadevi in družbi (zvečine salzburški vitezi in uradniki) sopričal,⁹¹ naslednje leto pa spet sopečatil listino.⁹²

⁸⁵ MGH DC, Ottokar, vrstice 95980-96162. Za datacijo gl. RHMSt I/1, št. 145. Kobilice so te dežele obiskovale izpričano že v letih 1195-1196 ter 1307-1311 (gl. navedbe iz analov in kronik v: GZS 4, št. 875, 887; Mlinar 1996, 101-103).

⁸⁶ Zahn 36, 56. Blaznik 1958, 11-12.

⁸⁷ ARS DA 1312 V 27. Rudolf je imel pri Kstanjevici tudi vinograde, zato je bilo njegovo zadrževanje v mestu razumljivo (ARS ZL 1317 V 25.).

⁸⁸ Zahn 35, št. 500. Orožen 1963, 241.

⁸⁹ Kos 1939, 77-78. Gl. poglavje Planinski bratranci.

⁹⁰ Martin 1931, št. 1190.

⁹¹ RHMSt I/1, št. 713.

⁹² Martin 1934, št. 5.

Kot nesporni poglavar rodbine, ki je spet »zmagovala«, je Rudolf zlasti na Štajerskem užival nedeljen ugled med deželnimi funkcionarji in deželani. Takšnega slovesa na Kranjskem zaradi dolgotrajne vključenosti v protimajnhardinski blok ni mogel imeti, vsaj med večino obljublanskega in gorenjskega plemstva, med katerim je bilo največ pristašev koroških vojvod. V tistem času je opešalo zdravje sorodnika Ota Svibensko-Planinskega († ok. leta 1312), z njim pa tudi dominanten vpliv planinske veje na Štajerskem. Zato ne čudi, če je bil februarja 1312 v Mariboru prav Rudolf, ne pa Oto skupaj z Ulrikom Žovneškim ter Rudolfom in Otom Liechtensteinskim eden od porokov štajerskemu glavarju Ulriku Wallseeju in Hartnidu Ptujskemu pri nakupu večje posesti; isti dan je bil Rudolf priča tudi pri odpovedi obeh Liechtensteinov deležu na konjiškem gradu.⁹³ Po uvrstitvi med pričami za javnost očitno ni bil pomembnejši kot omenjeni poroki in priče, toda njegova ponovna pritegnitev v ekskluzivni klub starih štajerskih gospodov je bila pomenljiva: kot najbližji sorodnik je zamenjeval Ota Planinskega, vsaka Liechtensteinskov pri njihovih zadevah.

Rudolf je torej prav s pomočjo zvestih habsburških zaveznikov in obenem sorodnikov Liechtensteinov in Ptujskih vzpostavil in ohranil odlične stike s Habsburžani. Že decembra 1311 je bil v spremstvu vojvode Friderika v Dunajskem Novem mestu.⁹⁴ Rudolf je skoraj gotovo (še z nekaterimi sorodniki) sodeloval v vojnah salzburškega nadškofa in Habsburžanov z zgornjebavarskim vojvodo Ludvikom jeseni 1313. Zaradi pomiritve s koroškim vojvodom Henrikom in tradicionalnega prijateljevanja z goriškim grofom Henrikom je bil najbrž prisoten tudi ob sklenitvi zavezništva omenjenih knezov z vojvodom Friderikom novembra 1313 in julija 1314 ter 20. oktobra 1314 v Sachsenhausnu oz. Frankfurtu na Majni pri izvolitvi vojvode Friderika za (proti)kralja Ludviku Bavarskemu, ki je bil bila dan poprej. Friderika je podprl vojvoda Henrik, ki je v ta namen s seboj pripeljal precej Tirolcev, Korošcev in Kranjcev. Ti so ob vrnitvi domov pod poveljstvom Konrada Aufensteinskega na Bavarskem dobili precej udarcev od pristašev sovražnega protikralja, za kar jim je v naslednjih mesecih vojvoda izdal odškodninske listine.⁹⁵ Najbrž je bil med po statusu in geografsko zelo heterogenim plemstvom⁹⁶ v Frankfurtu tudi Rudolf, saj je bil že aprila 1314 eden od 48 porokov premirja med bavarskim vojvodom in avstrijskim vojvodom, sklenjenim v Salzburgu s posredovanjem nadškofa Vajkarda idr. cerkvenih in posvetnih knezov. Rudolf je sodil k Friderikovi polovici porokov, zapisan pa je bil na predzadnjem mestu.⁹⁷ Vendar pa med poroki ni bilo nobenega drugega Kranjca in Spodnještajerca (zvečine so bili Avstrijci), kar je pričalo, da je po statusu, ugledu in politično-vojaškem pomenu izstopal in da je bil vključen v habsburški dvor. Vprašanje je le, ali je prišel v Frankfurt v spremstvu vojvode Henrika ali Friderika; glede na poprejšnje dogajanje, je prišel prej s Friderikom. Ne glede na to, pa so bili dogodki leta 1314 politični vrhunec Svibenskih. Višji od tistega pred tri četrt stoletja na dvoru vojvod Leopolda in Friderika Babenberških, vendar z več kot samo lepотно napako: ugled in vpliv pri Habsburžanih je imel zgolj Rudolf, ne pa vsi člani, kar je pomenilo, da se bo po njegovi smrti uspešno lobiranje pri knezu bolj ali manj končalo, če ga ne bo pri tem nasledil prav tako sposoben sin. Rudolf je za pomoč in dolg v višini 200 mark srebra tedaj dobil od

⁹³ GZM III/13, 14, 17.

⁹⁴ Weis 1859, št. 38.

⁹⁵ ... *dominus Chonradus de Avvenstayn veniens de Franchenfurt cum nobilibus de Charinthia et Carniola* (Davidsohn 1917, 194 sl.). Gl. tudi Baum 1994, 82 sl.

⁹⁶ Tako je bil tam tudi Štajerec Friderik Kunšperški, ki je v Frankfurt odšel v spremstvu vovbrškega grofa, in odškodnine ni dobil vse do leta 1323. Zaradi finančnih težav je moral zastaviti sorodnikom Ptujskim gradova Hekenberk in Velenje za 200 dunajskih mark srebra (ARS ZL 1323 II 3. Ptuj). Utrpljena škoda iz leta 1314 je bila najbrž manjša, saj je bil Friderik v težavah tudi zaradi drugih stvari.

⁹⁷ MGH Const. V, št. 22; Wittmann 1861, št. 250.

vojvode v zastavo pet vasi v širši okolici Maribora (Partinje, Vukovje, »Golzendorf«, Pekre, Brezje).⁹⁸

Zaradi vključenosti med najpomembnejše zaveznike je skoraj gotova tudi njegova udeležba v habsburških švicarskih in bavarskih vojnah vsaj od leta 1314 ter pri dvornih slovesnostih Habsburžanov: morda je bil januarja 1314 v Judenburgu celo priča poroki kralja Friderika z aragonsko princeso Izabelo in habsburški katastrofi na Morgartnu v Švici novembra 1315 in premirju leta 1318.⁹⁹ Morda je še leta 1319 pod vodstvom Greifa Čreteškega sodeloval v vojni goriških grofov proti oglejskemu patriarhu.¹⁰⁰

Rudolf je umrl med letoma 1316 in 1320, gotovo bližje zadnji letnici.¹⁰¹ Sorazmerno mlad, star morda le okoli 50 let, poln načrtov in upanja po ponovnem družbenem dvigu klana Svibenskih. Kljub ustrezni politični strategiji – lojalnosti Habsburžanom in Salzburgu ter spravi s koroškim vojvodo – je vse ostalo pri še ne izživetih željah. Dejstvo je, da je zaradi novih političnih mentorjev njegovo paktiranje z goriškimi grofi in njihovim plemstvom po več kot četrto stoletje v zadnjih letih Rudolfovega življenja zamiralo. To za svibensko politiko na Dolenjskem v perspektivi sicer ni bilo najbolj ugodno, vendar je bila v Rudolfovi viziji tedaj že očitna skoraj popolna usmerjenost na sever, k Habsburžanom in Salzburgu, medtem ko je bil njegov odnos do koroškega vojvoda bolj rezerviran, a ne več sovražen. Vsekakor pa ni preživel znanca, štajerskega kronista Otakarja iz Gaala, ki je umrl v letih 1319-1321. Gospodarska kriza, pospešena zaradi ohlajevanja podnebja, silnih povodenj, opustelosti kmetij, cikličnih slabih letin, pomanjkanja in naraščanja cen živil v drugem desetletju 14. stoletja v Evropi, je zadela tudi njegovo rodbino. Rudolf ji je še ušel, saj je bil eden zadnjih Svibenčanov, ki je pri svojem gospodarskem poslovanju lahko vedno izkazal pozitivno finančno bilanco (gl. tabelo 5).

TABELA 5: FINANČNI TOKOVI RUDOLFA I. SVIBENSKEGA V LETIH 1299-1315*

	<i>leto</i>	<i>dobi</i>	<i>posodi</i>	<i>daje</i>
+ drugi	1299	200 grm		600 ogm
	1309			
	1311	200 ogm		
	1314		200 mA	
	1315	500 ogm		
SKUPAJ		<i>700 ogm + 200 grm</i>	<i>200 mA</i>	<i>600 ogm</i>

Tik pred njegovo smrtjo pa je kriza prvič jasno pokazala na dotlej morda prikrite pomanjkljivosti in napake preteklih generacij, ki so se posvečale visoki politiki, niso pa pravočasno spremenile gospodarske strategije rodbine. Rudolfovim sinovom in nečakom se je napovedovala zla prihodnost. Toda to nam je jasno šele danes iz historične distance. Tedaj pa vidnih prelomnih znakov zatona še ni bilo. Posamezna dejanja, npr. zadolženost, so bila vsakodnevna stalnica pri večini plemstva in niso vzbujala pretiranega strahu. Naravne katastrofe pa so tako ali tako vedno zadele vse družbene sloje.

⁹⁸ Chmel 1849, 556 (št. 124). Gl. Hebenstreit 1972, 1/VI, 17.

⁹⁹ Primeri zadolžnic in plačil plemstvu za službovanje v vojskah v letih 1316-1319: ARS ZL 1316 VI 26. Dunaj; MDC 8, št. 325, 432, 508. Gl. Lhotsky 1967, 237-238; Fräss-Ehrfeld 1984, 379 sl.; Baum 1994, 88-90.

¹⁰⁰ Bianchi 1844, 368-369. Gl. Lhotsky 1967, 257-258.

¹⁰¹ Ker je Hugo Hebenstreit enačil Rudolfa I. in Rudolfa II., mu je pripisal smrt v letu 1351. Prav tako je enačil Viljema I. in Viljema II., zato je sodil, da so bili sinovi Viljema I. stari 80 let, ko so umrli (Hebenstreit 1972, 1/VI, 6-7, 42-43).

* LEGENDA: grm – marka graških denaričev, ogm – marka oglejskih denaričev, mA – marka srebra.

ČAS KONKURENCE

Od sinov Henrika IV. in vnukov Henrika III. je konec prvega desetletja 14. stoletja ostal na Svibnem le Hugo I. Brat Henrik V. je bil mrtev, Albreht pa je postal duhovnik. Vendar ne v salzburški nadškofiji kot nečaki iz rudolfovinske veje in bratranci iz planinske veje, pač pa je stopil v vrste oglejske duhovščine. V tem smemo videti neko diferencirano politično, predvsem pa cerkvenokarierno strategijo, ki je predvidela udejstvovanje posameznikov v cerkvenih službah tistih metropolitov, h katerim je bila sicer usmerjena politična pozornost omenjenih vej. Pri izboru ustanove oz. mesta službovanja plemiča klerika je igrala precejšnjo vlogo bližina družinskega sedeža, bistveno večjo kot pri klerikih neplemičih, ki niso imeli rodbinske tradicije in jih na domačo skromnost ni nič vezalo. Predvsem župniki in kanoniki v kraju službovanja pogosto sploh niso stalno prebivali, saj so vsaj začasno živeli v bližnjih mestih, domačih krajih, kanoniki pa na sedežih kapitljev. Namestniki (vikarji, kaplani) so namesto njih opravljali redne dolžnosti in jim pošiljali večino dohodkov. Seveda so morali župniki dobiti izrecno dovoljenje za daljšo odsotnost in nastavitev vikarja. Najbolj iskana služba je bila čim bližje domu. Nekateri plemiški kleriki so takšno nastavitev upravičeno pričakovali, ker so njihove rodbine imele patronat nad nekaterimi cerkvami. Tudi kleriki, ki niso službovali v bližini doma, so se tam pogosto mudili. Upravičeno smemo domnevati, da so tam daljši čas tudi prebivali. Zelo ugodno je bilo daljše zadrževanje v Čedadu, Vidmu, Ogleju, Salzburgu, tj. glavnih upravnih središčih oglejskih patriarhov oz. salzburških nadškofov. Tam je bilo mogoče tako ali drugače doseči boljšo službo, prebendo, predvsem pa biti v središču političnega in cerkvenega odločanja. Dobiti službo v bližini domovanja družine je pomenilo še eno važno prednost: družini je omogočala manipuliranje s cerkveno posestjo, saj je bilo samoumevno, da jim je šel njihov bližnji sorodnik in klerik poslovno na roko. Nekateri plemiči pa so dajali prednost pri izbiri službe višini prebende, zato jih lahko najdemo precej daleč od doma. Dolgotrajno službovanje na enem mestu in politični vpliv na predstojnike je lahko pripeljalo naslednika iz vrst iste rodbine, čeprav ta tam ni imela patronata. Večinoma so plemiški kleriki ostajali vsaj v domači regiji, če že ne v kraju, praviloma pa v svoji deželi. Le odhod v svet je omogočal boljšo kariero in dohodek.¹

Veja Henrika IV. je očitno zaradi tesnejše vpetosti v kranjsko politiko pogledovala predvsem za službami v oglejskem patriarhatu, morda pa celo širše. Še leta 1308 je mladi Albreht s Hugom prodajal dva hlapca iz Škocjana freisinškemu škofu Emichu,² januarja 1319 pa ga je oglejski patriarh imenoval za savinjskega arhidiakona.³ Poleg tega je bil

¹ Schulte 1910, 284; Kos 1996/1, 32-33.

² Zahn 35, št. 470.

³ Bianchi 1844, 210; Zahn 1870, 90.

Albreht leta 1325 župnik v Konjicah ter zaradi poznavanja domačih razmer tudi znanec svibenskega župnika Neitharda, katerega je že leta 1319 po patriarhovem naročilu uvedel v župnijo.⁴ Kakor koli, kopičenje več služb v eni roki je bilo normalno. To je uspevalo predvsem kanonikom, ki niso bili nujno podvrženi celibatu in so imeli kleriške redove nižje od subdiakona (t.i. minoristi). H čedajskemu kanonikatu je avtomatično pripadala župnija v patriarhatu. Tudi služba arhidiakona je bila večinoma povezana z župnikovanjem.⁵ Zadnjič se je Albreht omenjal še leta 1347, ko mu je pisal patriarh Bertrand v zvezi z župnijo v Krškem ter naročal svibenskemu župniku Neithardu in župniku Hermanu v Vidmu pri Krškem, naj vpeljeta novega župnika, »brata Ulrika«, v krško župnijo.⁶ Najbrž je bil mišljen mrzli nečak Ulrik III., ki je v 40. letih opustil posvetni stan in šel za klerika oz. župnika.

Član henrikovske veje je bil morda tudi tisti Janž (II.), »sin Henrika«, ki je bil že pred letom 1352 kaplan ogrskega kralja Ludvika I. in kardinala Guillelma de Judice, obenem pa tudi nerezidirajoči kanonik v Čazmi v zagrebški škofiji. Leta 1352 mu je kardinal priskrbel pri papežu še kanonikat in arhidiakonski naziv v škofiji Mako (orig. *Cenadium* – hist. ime za Csanad, vzh. od Szegeda).⁷ Ker je bil tam kanonik že prej, prav tako kaplan pri kralju in kardinalu, smemo domnevati, da je bil leta 1352 že v zrelih letih in dovolj star, da bi bil sin edinega »razpoložljivega« svibenskega Henrika, Henrika V. Postavlja pa se vprašanje, kako je Svibenčan sploh prišel do funkcij na Ogrskem oz. Hrvaškem? K temu bi utegnili prispevati ugled in stiki Henrika IV. zunaj meja Kranjske in Štajerske. Je pa bil kaplan Janž sposoben in učen mož, verjetno magister oz. bakalavreat neke italijanske univerze, kjer je prišel v stik s kardinalom, preko njega pa še z ogrskim kraljem. Če že imamo tega Janža pogojno za Svibenčana, pa je dejstvo, da sta se njegovo življenje in kariera odvijala brez stikov s sorodniki, v drugi državi in daleč stran od njihovih problemov.

Če jemljemo tradicionalnost kot važno postavko pri izbiri cerkvene ustanove znotraj istih jedrnih družin, je morala biti zaradi gorenjske kariere hči Henrika V. tudi Izolda, ki je bila v letih 1346-1348 prednica dominikank v Velesovem.⁸ V 14. stoletju med plemstvom priljubljeno ime je dobila po tragični junakinji iz ljubezenskega romana o Tristanu in Izoldi, čeprav ji je bila najbrž že ob rojstvu zaželena duhovna kariera. V velesovskem samostanu je bila že sto let prej Izoldina daljna sorodnica Agnes, hči Henrika II. Po običaju je imela celotna planinska veja Svibenskih zaradi velikih dotacij (t. i. duhovnih »dot«) za določene posameznice tam rezervirano mesto, saj je bilo število nun v samostanih omejeno z njihovo gospodarsko osnovo.⁹ Po ohranjenih virih nobena od svibenskih vej v 14. stoletju ni več pošiljala hčera v še uglednejše Studenice, kjer so bile v 60. letih 13. stoletja hkrati kar tri Svibenčanke.¹⁰

Morebiti je k tej veji sodil tudi neki leta 1392 že pokojni Henrik (VI.), čigar sin Bertold je tedaj bil bakalavreat artistske fakultete in je dobil v prebendo cerkev sv. Petra v Žičah. Leta 1401 pa je bil prezentiran na oltar sv. Jakoba v konjiški župni cerkvi.¹¹ V resnici domneva o njuni pripadnosti Svibenskim temelji le na očetovem imenu iz stare svibenske tradicije ter o službah v Konjicah, saj je bila ta župnija že prej v rokah

⁴ Zahn 1870, 91, 95; Otorepec 1995/1, št. 497.

⁵ Schulte 1910, 282-285; Kos 1996/1, 34.

⁶ Otorepec 1995/1, št. 1059.

⁷ Lang 1906, št. 441.

⁸ ARS ZL 1346 VI 15.; ARS ZL 1347 VII 4.; ARS ZL 1348 V 1.; ARS ZL 1348 VIII 5.; ARS ZL 1358 IV 25.

⁹ Kos 1996/1, 36 sl.

¹⁰ Gl. poglavje Štirje bratje: avanturist, zavistnež, asket in šef.

¹¹ Otorepec 1995/1, št. 1352, 1353, 1425.

Albrehta Svibenskega. Tako bi lahko šlo za nasledstvo daljnjega sorodnika v isti cerkveni funkciji, kar je bilo med plemstvom v 14. stoletju pogosto.¹² Če so omenjeni kleriki in redovnica res sodili v henrikovsko svibensko vejo, smemo zaključiti, da se je ta v zadnji generaciji skoraj povsem usmerila v cerkvene službe in bila tako »obsojena« na izumrtje po moški strani.

Medtem ko so se brat in domnevni nečaki in nečakinja posvečali molitvam in cerkveni karieri, je Hugo vodil politiko širše družine, pri čemer se je vsaj v prvih letih moral ozirati na strategijo nespornega vodje celotnega svibenskega klana Rudolfa I. Z mrzlim bratrancem Viljemom III. se je pod Rudolfovim vodstvom v letih 1306-1308 vključil v boje proti Majnhardincem zvestim plemičem na Dolenjskem. Viljem je nato ostal v Hugovi senci. Upravljal je osebno posest, v redkih finančnih poslih (leta 1318 porok, leta 1321 upnik) pa sodeloval s freisinškimi škofi, gorenjskim plemstvom in salzburškim nadškofom, katerega je imenoval »moj gospod«. Ne le zaradi rodbinske navezave na Salzburg, pač pa tudi zato, ker je zanj do tedaj opravljal neko službo ali vsaj poslanstvo: nadškof Friderik III. mu je aprila 1321 nakazal kar 50 mark srebra.¹³ Pred umikom v zasebnost in pred smrtjo se je Viljem omenjal skupaj z nečakom Rudolfom II. maja 1323, ko sta koroškemu vojvodi Henriku obljubila zvestobo za grad Gračeno, ki sta ga kupila od hrvaških (*von den Vngeren*) Baboničev in ga obljubila vrniti vojvodu, če bi ga ta od njiju odkupil.¹⁴ Stiki z vojvodom so se otoplili zaradi najemništva nekaterih Svibenskih v vojski vojvode Henrika, ki je odšla v Italijo (gl. nadaljevanje). Gračeno pa sta Svibenčana odprodala že v naslednjih letih. Avgusta 1323 je Viljem še zadnjič pričal v listini nečaka Hartnida, ki je stricu Hugu zastavil pet hub in dva rovta v Svibnem in še dve hubi v Vrhovem za 50 oglejskih ali graških mark.¹⁵ Prav nakupovanje svibenskih hub, ki jih zaradi geografskih danosti v samem naselju Svibno ni moglo biti veliko, priča, da je veja Henrika IV. znotraj svibenskega gospostva zares razpolagala z zelo omejeno posestjo, temelječo na manjšem deležu Henrika III. Viljem III. je najbrž umrl kmalu po letu 1323 in zapustil mladoletna sinova Viljema IV. in Ulrika III. Nad njima so skrb prevzeli bratrance iz Rudolfinske veje.¹⁶

Hugo se je otrešel sence Rudolfa I. šele po njegovi smrti ok. leta 1320, zlasti ker so se Rudolfovi sinovi začeli bolj posvečati svojim družinam, salzburški politiki, karieram ter gospostvu Krško, manj pa so posegali v regionalno in deželno politiko. Rudolfovi sinovi niso več mogli krojiti univerzalne politično-gospodarske strategije vseh svibenskih vej, da planinske sploh ne omenjamo. Enotnost, ki je bila od zadnje četrtine 13. stoletja vedno bolj ohlapna, je ok. leta 1320 dokončno razpadla: *enotna* rodbina Svibenskih ni več obstajala. Hugo je takoj po Rudolfovi smrti, če ne že prej, povsem pozabil na zamere do koroških vojvod. Morda je v enotah vojvode Henrika že sodeloval v bitki pri Mühldorfu 28. septembra 1322,¹⁷ ali celo že leta 1319 in 1320 v Italiji, zanesljivo pa je poleti 1324 kot edini znani Svibenčan skupaj s 24 težkimi oklepnimi vitezi in 11 strelci sodeloval na vojaškem pohodu vojvode Henrika v severno Italijo, ko so najemniki iz podalpskih dežel na nagovarjanje kralja Friderika Habsburškega podprli Henrikovo pomoč mestu Padovi. Le redki gospodje so vodili več vitezov kot Hugo: avstrijski vojvoda Oto, ortenburški in pfnanberški grof, Konrad Aufensteinski, Liebenbergi, Greif Čreteški, Herdegen

¹² Kos 1996/1, 32-34.

¹³ Zahn 35, št. 530; HHStA AUR 1321 IV 24. Sevnica. Najbrž se je zapis v urbarju klevevškega gospostva iz let 1291/1306, da si je prilastil osem hub v Zloganju pri Škocjanu, nanašal še na Viljema II. (Blaznik 1963, 175).

¹⁴ HHStA AUR 1323 V 6. St. Zenoberg. Gl. Kos 1994/1, 19.

¹⁵ ARS ZL 1323 VIII 10.

¹⁶ Gl. poglavje Iskanje tretje poti.

¹⁷ Lhotsky 1967, 273-276; Baum 1994, 90-91.

Ptujski, manj pa npr. celo Friderik Žovneški, Turjaški idr. vitezi. Za udeležbo je Hugo prejel skupaj 864 veronskih liber (ok. 66,5 oglejske marke).¹⁸ Morda ga je rodbina kot najstarejšega določila za poveljnika svibenskega nižjega viteštva, nato pa sta si obe veji, že globoko v finančnih težavah, razdelili težko pričakovani zaslužek. Zdi se, da je Hugo s soglasjem svoje veje čisti dobiček vložil v grad Kostanjevica (ne mesto), ki ga je maja 1324 dobil v zakup od grofa Albrehta Ortenburškega za 200 starih oglejskih mark. V bistvu je šlo za zakup gradiščanske službe, saj se je moral Hugo obvezati, da bo na grofovo zahtevo skrbel za varstvo gradu vse do vrnitve zakupnine.¹⁹ Grad je bil formalno sicer še naprej pod kontrolo Ortenburžanov, ki so ga nekaj let prej prejeli v zastavo od vojvode Henrika. Hugo se je s tem prek Ortenburžanov povezal z njihovo kranjsko politiko in obrnil proti goriškim grofom, ki so bili v tem času v konfliktu z njimi zaradi notranjskih in dolenjskih posesti. Hugo pa v resnici ni sam varoval kostanjeviškega gradu, pač pa ga je februarja 1326 za isto vsoto in z zahtevo po upoštevanju njegove »pravice do odprtega gradu« zaupal naprej nečaku Viljemu in Elizabeti s Pišec. Tudi ta sta varstvo zaupala naprej Filipu Mehovskemu.²⁰ Pišečka²¹ sta kasneje odkupila Hugove pravice, grad pa je ostal v rokah Ortenburžanov do izumrtja leta 1418.

Hugo se je še pred letom 1322 poročil z daljnjo sorodnico Geburgo Ptujsko. Stopnja Hugovega in Geburginega sorodstva pa še zdaleč ni bila alarmantna. Geburgin brat Herdegen – sila ugleden gospod, ki mu je enega od slavnostnih nagovorov posvetil tudi borec za pravo viteštvo dvorni pesnik Peter Suchenwirt (druga polovica 14. stoletja)²² – je v naslednjih letih postal njegov zaščitnik. S tem se je tudi Hugo počasi odvrčal od kranjskih dinastov in politične scene, pozornost obrnil proti severu in zato posredno navezal stike s salzburškim nadškofom. Toda zanj to ni pomenilo osebne podreditve kot pri politični obvezi rudolfinske veje. Huga namreč sporazum iz leta 1299 formalno k poroki s salzburško ministerialko ni obvezoval. Zdi se, da je šlo predvsem za Hugovo samostojno odločitev in interese, povezane s Ptujskimi, le posredno pa s Salzburgom. Hugo je že junija 1322 na Ptuj priča pri nekem poslu Herdegna Ptujškega;²³ leta 1323 je tam pričal Herdegnu in Frideriku VI. Ptujskima, ki sta od Friderika Kunšperškega prejela v zastavo dva gradova. Med štajerskimi plemiči je bil Hugo v obeh listinah uvrščen na častno drugo mesto, takoj za Amelrikom Ptujskim.²⁴ Z ugodno poroko, vojaškim najemništvom, z zmernim zadolževanjem (gl. tabelo 6) in diplomatičnim poslušom je Hugo uspel svoji družini zagotoviti dostojno življenje. Upravljanje z ženino doto pa je zahtevalo njen pristanek za vse transakcije. Zato je Geburga pri pravnih dejanjih pogosto nastopala skupaj z možem. Tako sta oba leta 1326 posodila sorodniku Henriku II. Svibensko-Planinskemu 80 mark srebra, v zastavo pa vzela za 10

¹⁸ Davidsohn 1917, 210 sl., 365 sl.; Riedmann 1977, 546-548. Lhotsky 1967, 267-268; Kos 1995, 223-226. Seveda je šlo za bruto zaslužek. O realnih plemiških zasluhkih v vojaškem najemništvu gl. Bittmann 1991, 57 sl.

¹⁹ ARS ZL 1324 V 3. Ljubljana. Janko Orožen je menil, da naj bi Svibenski dobili grad šele leta 1327 (Orožen 1963, 245). Po Karlmannu Tanglu (Tangl 1866, 172) in Hugu Hebenstreitu (Hebenstreit I/VI, 88) naj bi Hugo pomagal pri zbiranju odkupnine za v bitki pri Mühlendorfu (1322) ujetega grofa Albrehta Ortenburškega (v ujetništvu je bil najkasneje do začetka leta 1324) in za to dobil v zastavo Kostanjevico.

²⁰ ARS ZL 1326 II 10. Svibno. Gl. Kos 1994/1, 26.

²¹ Viljem s Pišec je bil najbrž sin Hugove, v virih sicer neomenjane sestre, ki se je poročila s salzburškim vazalom Konradom s Pišec. Pomenljivo je, da sta njuna sinova dobila ime Rudolf in Viljem po svibenski tradiciji.

²² Suchenwirt, XII (str. 38-40).

²³ StLA AUR, št. 1903: 1322 VI 1. Ptuj. Hugo Hebenstreit se je motil, ko je s povzemanjem Bucelina menil, da naj bi bila Hugova žena neka Uršula Hofmann (Hebenstreit 1972, I/VI, 90).

²⁴ ARS ZL 1323 II 3. Ptuj.

²⁵ ARS ZL 1326 III 9. Ptuj. Na isti dan je Henrik izstavil še eno listino, v kateri pa je govor o prodaji te rente le za 60 mark srebra (ARS ZL 1326 III 9. Ptuj). Očitno je šlo za jamstveno listino, ki bi postala veljavna v primeru nezmožnosti vrnitve dolga z odbitkom obresti.

mark rente.²⁵ Kot vodja veje je pri skupnih zadevah sodeloval z vodjo rudolfinske veje, Rudolfom II. Septembra 1326 sta se oba v Waidhofnu na Ybbsu poravnala s freisinškim škofom Konradom, ko sta skupaj prejela 160 oglejskih mark odškodnine za neko staro škodo.²⁶ Ugodno premoženjsko stanje se je zrcalilo tudi v darovanju štirih dunajskih funtov pogoreli cerkvi sv. Mihaela na Dunaju avgusta 1328, ki naj bi jih izplačal svak Herdegen Ptujski. V besedilu listine je omenjena duhovna tolažba (poslednje olje?), ki jo je prejel od te cerkve, ko je bil bolan.²⁷ Očitno je bil Hugo poleti 1328 že na meji onostranstva in je najbrž kmalu umrl.

TABELA 6: FINANČNI TOKOVI HUGA I. SVIBENSKEGA V LETIH 1324-1326*

	<i>leto</i>	<i>proda za</i>	<i>dobi</i>	<i>posodi/daje</i>
	1324		<u>200 ogm</u>	66,5 ogm
	1326	<u>200 ogm</u>		
+ Rudolf II.	1326		160 ogm	
SKUPAJ	<i>200 ogm</i>	<i>160 ogm</i>	<i>200 ogm</i>	<i>66,5 ogm</i>

Z Geburgo je Hugo imel le hčerko Ano, ki jo je stric Herdegen Ptujski kot varuh zaradi mladoletnosti oktobra 1331 nameraval poročiti s prav tako mladoletnim Petrom Liemberškim, sinom istoimenskega in uglednega koroškega plemiča, zaupnika vojvode Henrika in, zanimivo, nečakom Aufensteinov. Peter starejši je bil tako kot Hugo udeleženelec vojn koroškega vojvode Henrika v Italiji leta 1324, za kar je v naslednjih letih prejel v zastavo precej posesti, leta 1328 pa še celo gospostvo Laško. Po poročni pogodbi naj bi do poroke prišlo, ko bi bodoča zakonca dosegla 15 let. Anin bodoči tast je snahi obljubil tudi lepih 600 oglejskih mark jutrne; do izplačila naj bi ji pripadli dohodki iz zastavljenega gospostva Kravjek. Po običaju naj bi se jutrna vrnila Liembergom, če bi Ana umrla brez otrok. Peter starejši je za poroke postavil brate Janža, Ulrika in Swikerja, Henrika iz Ehrenfelsa ter strica Konrada Aufensteinskega, koroškega maršala in nasprotnika Svibenskih iz bitke na Wallersbergu leta 1293.²⁸

Tu se zastavljata vprašanji, zakaj so pogodbo sklenili še v času mladoletnosti obeh zaročencev in zakaj Anin skrbnik ni bil kateri od številnih Svibenčanov. Oboje pa pravzaprav ni bilo posebnost. V srednjeveškem pojmovanju so bile ženske zgolj objekt poročne politike očetov in bodočih zetov. Kdaj se bodo poročile in kako, ni bila tema ženskih diskusij. Res pa je, da na območju med severnim Jadranom in vzhodnimi Alpami vesti o samostojnih dejanjih plemkinj, razen posestnih dejanj, do poznega srednjega veka ni veliko. To je delno posledica strukture virov, saj prevladujejo z zanimivimi naracijami skope listine o zemljiških pravnih dejanjih moških kontrahentov, pa še to v večji meri šele od 12. stoletja naprej. Tudi v narativnih virih (kronike, anali) je govor predvsem o moških in njihovih junaških dejanjih, vsakdanje življenje pa je nakazano v šablonah. Ženske omenjajo kot reprezentantke plemenitih rodbin, ki jamčijo za moč svojih mož in družin. Omejitvev je tudi ideološka: ker so bili avtorji teh virov kleriki – možje (načelno) brez izkušenj z ženskami – je potrebno upoštevati njihov (ideološki) pogled na odnose med moškimi in ženskami. To je bil tako močen filter, da so se v zapisih že dejstva, kaj šele interpretacija vrednot, močno spremenila.

²⁶ Zahn 35, št. 569, 570.

²⁷ HHStA AUR 1328 VIII 15. Dunaj.

* LEGENDA: ogm – marka oglejskih denaričev, podčrtano: povezana dejanja med Svibenskimi.

²⁸ ARS ZL 1331 X 1. Laško. Kos 1994/1, 78; Kos 1994/5, 58 sl. MDC 8, št. 817; MDC 9, št. 147.

V institutu zakonske zveze se je odražal ideal združitve močeve vojaške moči in ženinega bogastva na način, da ne bi vzpostavljala stranskih vej, ki bi slabile moč starih rodbin. Institucija zakona kot kulturnega sistema sorodstva, potrebnega za reprodukcijo in urejanje odnosov med spoloma, za vodenje dinastične politike. Poroka je bila moška stvar, s katero so od davnine želeli disciplinirati tekmovanje za ženske in ga omejiti z obredi. Tako kot je bila moška stvar nujna po nadaljevanju rodbine in prenašanju moževih vrlin na sina. Pri tem je bila ženska oseba, skoraj stvar, ki da za potomca na voljo maternico. Poroka je bila pravilna le, če je bila javna in če ni kršila verskih prepovedi, saj je zakon ležal na področju naravnega in spiritualnega.²⁹ V 12. stoletju se je uveljavila oblika, da je najprej moralo priti do zaroke (*desponsatio*), nekakšnem zaključku dogovorov o pravnih in materialnih pogojih nove zveze. To je bilo le pri višjem (dinastičnem) plemstvu od 13. stoletja že pred sklenitvijo zaroke tudi zapisano, pri nižjem pa najbrž ne.³⁰ Starost zaročencev ni bila zelo važna, saj so starši pogosto zaročali še čisto majhne otroke. Z zaroko se je nevestina družina obvezala v določenem roku, od nekaj dni do več let, izročiti žensko ženinovi družini skupaj s poročnimi darili: a na tej stopnji se je še dalo razdreti dogovor, seveda za dogovorjeno odškodnino, ki jo je moral plačati tisti, ki je razdrl zaroko.³¹ Ženin je obljubil, da bo nevesto odpeljal domov, z njo sklenil zakonsko zvezo ter ob tem plačal njeni družini dogovorjena darila. Zato je imelo vse skupaj značaj »nakupa žene«. Po preteku določenega časa so nevesto izročili ženinu (*traditio*). Ženin je doma nevesto uvedel v hišo in svojo družino, pred zbrano javnostjo sta si obljubila zvestobo, prejela duhovnikov blagoslov in se udeležila svečanega obeda. To je šele bila poroka (*nuptia*), polna ritualnih in simbolnih gest. Sledilo je konzumiranje zakona, naslednje jutro pa predaja jutrne, ki je dokončno preobrazila dekle v zakonsko ženo.³² S predpisano ceremonijo je Cerkev želela spiritualizirati zakon in obenem preprečiti sila razširjene klandestinske (tajne) poroke. Cerkev je tolerirala predporočno sporazumevanje o materialni bazi za naslednje rodove,³³ je pa za protiutež in kontrolo v 11. in 12. stoletju uveljavila zahtevo po nevestinem konsenzu,³⁴ s katerim

²⁹ Geslo Ehe (Ehe in der Gesellschaft des Mittelalters) E. Ch. Suttnerja v LexM 3, 1635, 1638-1639; Freisen 1893, 138 sl.; Duby, 1987/1, 15, 28; Duby 2000, 7-8; Fichtenau 1992, 125, 147; Bumke 1990, 534; Grabmayer 1999, 248-249; O razumevanju seksualnosti v Cerkvi gl. Heinemann 1992, 138 sl.

³⁰ Freisen 1893, 123 sl. Primeri tipičnih plemiških poročnih pogodb: SUB 3, št. 1016; MDC 1, št. 417, 420, 674; MDC 2, št. 636; MDC 5, št. 173, 482, 484, 539, 541; MDC 7, št. 148, 328; Tangl 1866, 143; ARS ZL 1373 X 14. Beljak (dve listini); ARS ZL 1379 I 9.; ARS ZL 1380 VIII 3. Ptuj; ARS ZL 1388 IX 30.; ARS ZL 1400 I 31. Beljak; ARS ZL 1401 II 7. Schaunberg; ARS ZL 1412 XII 26. Schaunberg; ARS ZL 1424 II 4. Salzburg; ARS ZL 1443 XII 11. Lienz; ARS ZL 1455 VIII 1. Buda.

³¹ Tako je bil pred letom 1335 Rajnbert iz Glanegga pri trinajstih letih zaročen z devetletno Elizabeto Liemberško. Poroka pa je padla v vodo, ker Elizabetini starši ob predvidenem času niso želeli izročiti dote. Rajnbert je vseeno moral prositi oglejskega patriarha za razrešitev zaroke (Otošec 1995/1, št. 714). Leta 1241 pa sta se ortenburški grof Herman in vovbrški Viljem IV. sporazumela, da se razdre poročna pogodba med Viljemovo hčerko in Poponom iz Peggaua, ki naj se poroči s hčerko grofa Hermana. Ta je Viljemu obljubil odškodnino (MC 2, št. 562). Grofica Elizabeta Schaumberška pa je leta 1401 obljubila grofu Hermanu II. Celjskemu, da se bo v nekaj mesecih poročila z njegovim sinom Hermanom III., sicer bo morala plačati kar 32000 zlatnikov (ARS ZL 1401 II 7. Schaunberg). Gl. tudi Erdö 1986, 259.

³² Geslo Ehe P. Mikata v HRG 1, 810 sl.; geslo Ehe (Recht) R. Weiganda v LexM 3, 1623-1624; Weigand 1981, 227-228; Schulze 1992, 19 sl.; Fichtenau 1992, 142 sl.; Duby 1987/1, 32-33; Duby 2000, 15, 18, 25-26, 38 sl.; Barthélemy 1990, 132-140; Bumke 1990, 544-550; Grabmayer 1990, 251. O gestah: Schmitt 2000, passim; o poročnih navadah med plemstvom po kronikah in dvorski literaturi: Schultz 1880, 485 sl.

³³ Tako je celo bamberski škof Ekbert nekoč v letih 1230-1236 obljubil s stotimi breškimi markami finančno podpreti zakonsko zvezo med svojim maršalom Henrikom Pfangowerjem in hčerko svojega vazala Hermana iz Šoštanja zato, da zveze zaradi pomanjkanja pozneje ne bi razglasili za neveljavno (... *illus contractus, ne propter inopiam possit in irritum revocari* ...). Kljub temu, da sta mladoporočca dobila skupaj za 88 mark poročnih daril (MC 4, št. 1972). Očitno je bila sicer spodobna vsota tedaj za javnost premajhna za uspešno gospodarsko osnovo zakona. Duby 2000, 10-13; Duby 1987/1, 109-110; Erdö 1986, 258; L'Hermite-Leclercq 1993, 225-231.

³⁴ Freisen 1893, 323 sl. Lep primer izpostavljanja pomena konsenza pri knezih je v Vita Norberti archiepiscopi Magdaburgensis in v Alberici Chronicon (odlomka sta v GZS 3, št. 74): ok. leta 1123 je prišel v Regensburg sv. Norbert (ustanovitelj premonstratskega reda) skupaj s poslanci grofa Teobalda iz Champagne. Brat tamkajšnjega škofa Hartwika je bil istrski mejni grof Engelbert Spanheimski.

Marijina zaroka; freska iz ok. leta 1504 na južni steni cerkvene ladje v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom prikazuje poznosrednjeveško poroko (foto: Dušan Kos)

je želela omejiti popolno samovoljo sorodstva. Seveda so konsenz največkrat izsilili, saj sta upornico sorodstvo in kler lahko kratkomalo označila za grešnico, ki ljubi drugega in jo bo zato kaznovalo nebo.

Dogovor o zakonski zvezi je zakoncema potrdil materialno osnovo za življenje. Seveda pa ne moremo zanikati, da ni bilo zraven tudi ljubezni. Ta se je sčasoma spreminjala v zavest o pripadnosti, naklonjenost (*affectio*) in spoštovanje. Prvotna zaljubljenost se zakoncema ni več spodobila. Cerkev je že od samega začetka predpisovala krščansko *dilectio* in *caritas*. Zakoncema je bila prepovedana telesna sla pri občevanju (*amor carnalis, eros, cupiditas*). Še posebej je bilo potrebno kontrolirati ženo, ki naj bi bila bolj nagnjena k seksualnosti kot mož. Njeno »pretirano« nagnjenost k seksualnosti so v nasprotju z moževo vedno poudarjali. Učeni kanonik oglejskega patriarha Wolfgerja Thomasin de Zerclaere je v začetku 13. stoletja mlade viteze svaril pred spolno slo, ki možu odvzame »svobodo«, tj. sposobnost svobodnega odločanja. Je pa bila spolna sla dovoljena neporočenim vitezom. Ti so jo zadovoljevali s prostitutkami, posilstvi ipd., mož pa le s statusno nižjimi, največkrat nesvobodnimi priležnicami.³⁵ Čeprav je med

Njegovo hčer Matildo so poslanci prosili, da bi se poročila z grofom Teobaldom. Ko je Matilda pristala, so se poslanci vrnili domov. Sv. Norbert, ki je očitno pri tem imel vlogo uglednega posrednika, pa je odšel v Rim. Gl. tudi geslo Familie. II. Kanonisches Recht G. Vismare v LexM 4, 260.

³⁵ Rougemont 1999, 68 sl.; DUBY 1987/1, 20 sl., 115 sl.; DUBY 2000, 45-46; Bumke 1990, 513 sl.; Dalarun 1993, 33-37; Vecchio 1993, 123-130; L'Hermite-Leclercq 1993, 234-235; Opitz 1993, 294-296. O seksualnosti v dvorski literaturi gl. Karnein 1994, 81-96; Margetts 1985, 259-276; Beutin 1985, 277-300; Kasper 1995, 19-28; Brunner 1999, 248-249, 258; Der Welsche Gast 1, verzi 2641-2662, 11979-12482; o prešuštvu še posebej geslo Ehebruch več avtorjev v LexM 3, 1649 sl. O prostituciji v srednjem veku: Rossiaud

Thomasinovim učenjem in Anino poroko minilo dobrih sto let, ko se je svet spreminjal v miselnosti, je visokosrednjeveški pogled na odnose med spoloma ostal v osnovi enak vsaj v splošnih potezah.³⁶ Medtem ko ženina smrt v primeru obstoja otrok, še posebej sinov, za moža v materialnem oziru nikakor ni bila boleča – še več, prinesla je možnost za novo poroko, je bila moževa smrt za ženo huda preizkušnja. Epizode iz romanov opisujejo tak trenutek z ženino izgubo zavesti, jokom in stokom, ruvanjem las, skoraj blaznost. Razumljivo, saj se je v tistem trenutku spremenila v vdovo brez pravic, ki jih je imela prej. Njena družina je simbolno razpadla. Izgubila je prvenstvo na gradu. Na možovo in njeno mesto je stopil nestrpni sin s snaho, svak, včasih celo upnik, ki jo je lahko namesto dosmrtno oskrbe kratkoma poslal v samostan ali nazaj k njenim agnatskim sorodnikom. Odvisna je ostala od lastnega premoženja (dota, jutrna).³⁷ Še slabša pa je bila moževa odslovlitev oz. ločitev, ki jo je Cerkev sicer obsojala, če ni šlo za opravičljive razloge, npr. bigamija, impotentnost, prisila v poroko, ugrabitev, sorodstvo (celo duhovno). V takem primeru je prišlo do cerkvenega procesa, kjer je bil mož lahko celo izobčen (ne pa vedno) ali vsaj materialno kaznovan, saj je ženski moral prepustiti doto. Toda žena je vendarle morala prepustiti mesto drugi ter se vrniti k starešem oz. bratom in sestram.³⁸

Medtem ko sta bila psihološka prevlada in nasilje vedno prisotna v zakonu, je od 13. stoletja grobo nasilje nad plemkinjami upadalo kot način seksualnega obvladovanja tujih žensk ter želje po nasilnem spreminjanju sorodstvenih vezi oz. dediščin.³⁹ Drugačno je bilo ravnanje z ženskami (in seveda tudi moškimi) v vojaških spopadih. Tedaj se je z velikim veseljem⁴⁰ ubijalo in posiljevalo, ugrabljalo in pohabljaljo. Vendar so tako grobo nasilje od 11. stoletja izživljali na nižjih slojih, na meščanstvu in kmetih, predvsem v vojnem času. Z obojimi niso varčevali niti cerkveni knezi oz. njihove vojske, so pa deželna in mestna prava (v mirnodobnem času) s smrtno kaznijo sankcionirala posilstvo žensk, še posebej devic.⁴¹ Ugrabljanje plemkinj je postajala manj primerna oblika vzpostavljanja zakonske zveze med dvema družinama brez udeležbe ženske pri izbiri moža. Največkrat je do nje prišlo pri vzpostavljanju eksogamnih zvez, neredko pa tudi pri endogamnih porokah, npr.

1994, *passim*. Da je bilo priležništva med plemstvom ogromno, pričajo nezakonski otroci, ki jim je oče kasneje izbral legitimnost ali skupaj z materjo vsaj poskrbel za njih; npr. goriški grof Engelbert II. je ok. leta 1145 nesvobodno priležnico Adelhajdo, s katero je imel hčerko, podelil samostanu v Michaelbeuernu (SUB 1, št. 57); grof Herman I. Celjski je imel pred letom 1368 za ljubico kar neko celjsko Judinjo Goldo, o kateri se je tega leta odkrito pogajal z njenim očetom (ARS ZLI 24. Celje); kaj si je o tem mislila njegova žena Katarina Kotromanič, s katero je bil poročen že osem let, je druga zgodba. Zelo znana je tudi zgodba o grofu Frideriku II. in Veroniki Deseniški. Po drugi strani pa je Paolo Santonino jasno namigoval na »oporečno« življenje lepe majšperške graščakinje Omelije, žene Hartmana s Hornegga, kot na skoraj škandalozno obnašanje (Santonino, 70, 74-76).

³⁶ Že leta 873 je papež Janez VIII. panonskemu knezu Koclju pisal, da morajo biti tisti, ki so zapustili žene in se poročili z drugimi, izobčeni oz. naj se ločitev ne dovoli (GZS 2, št. 219, 220). Gl. geslo Ehe P. Mikata v HRG 1, 825-826, Ehebruch večih avtorjev v LexM 3, 1649-1961; DUBY 1987/1, 45 sl., 115 sl.; Mihelič 1997, 98.

³⁷ Skoraj neverjetno tragedijo je npr. leta 886 doživela nečakinja furlanskega vojvode Berengerja. Škof Liutward, ki je bil kancler cesarja Karla, jo je vzel iz samostana v Brescii, da bi jo poročil s svojim nečakom. Ta pa je v poročni noči umrl. Berenger je zato napadel škofovo mesto Vercelli ter zaplenil njegovo imetje (GZS 2, št. 274, po Annales Fuldenses). Očitno je Berenger vedel, da bo nečakinja kot vdova izgubila vse pravice do moževe dediščine, saj otrok seveda nista imela. Presodil je, da je bila njegova nečakinja izigrana, zato ji je z zaplembo po njegovem krivčeve posesti skušal vrniti doto. Gl. geslo Ehe P. Mikata v HRG 1, 828-829; Barthélemy 1990, 150 sl.

³⁸ Koroški vojvoda Liutold se je pred smrtjo ločil od zakonite žene in si z dovoljenjem protipapeža Wiberta izbral drugo. Zato in ker je bil pristaš cesarja Henrika IV. je bil izobčen (GZS 3, št. 391, iz različnih kronik). Gl. Freisen 1893, 800 sl.; geslo Familie. II. Kanonisches Recht G. Vismare v LexM 4, 259-260; Weigand 1981, 230-241; Erdö 1986, 264-272; MGH Fontes iuris Schwabenspiegel, I. Landrecht, čl. 150.

³⁹ DUBY 1987/1, 12-13, 29, 121-122.

⁴⁰ O plemiškem odnosu do nasilja gl. Elias 2000, 333 sl.

⁴¹ Poleti 1024 je oglejski patriarh Popo zasedel mesto Gradež, njegovi vojaki pa so izropali mesto, porušili cerkve in samostane, pobijali menihe in celo posiljevali nune (GZS 3, št. 60, 65). Za sankcioniranje posilstev gl. npr. Zahn 31, št. 244, 306; Ptujski statut, čl. 28, 29, 192; Mihelič 1997, 96; Mihelič 1999, 344.

znotraj družin vitezov istega kneza. O tem govore številni primeri in sage.⁴² Pri ugrabitvi v prvi vrsti ni šlo za jemanje časti rodbini in ugrabljenki, niti najprej za potešitev strasti, pač pa je bila okrnjena čast posledica nasilnega vzpostavljanja novih sorodstveno-materialnih stikov. Največkrat je šlo za izsiljevanje materialnih koristi od ugrabljenkine družine, kar se je prepletalo z arhaično moško zavestjo, da se osvoji ženska z močjo, brez ozira na njene želje in želje njenih sorodnikov. Tudi na slovenskem ozemlju ugrabitve niso bile neznane, a jih viri redko omenjajo; pa še to zvečine le kot ilustracijo npravne nesprejemljivosti v narativnih virih in osebni korespondenci.⁴³

V 12. stoletju rimski kralj ni več mogel nadzorovati družinskega življenja svojih vitezov, sploh pa ne zunaj ozkih območij svojih domen, na ozemljih skoraj samostojnih državnih knezov. Ti so prevzeli v svoje roke tudi družbeno moralo. Toda pravo v primeru ugrabitve do poznega srednjega veka zvečine ni predvidevalo ostrih kazni, če le ni šlo za poročene ženske ali mladoletnice (device).⁴⁴ Od frankovske dobe naprej so pravna dela razlikovala med »ugrabitvijo« (*seductio*) in »ropom ženske«. Obe obliki sta bilo naperjeni v bistvu proti skrbniku (očetu, bratom) ženske ter označeni za »raptus«. Za »ugrabitvev« je bil celo potreben pristanek ugrabljenk, zato se je vse skupaj paradokсно približevalo zahtevam kanonskega prava po konsenzu neveste za poroko. S tem je izključevalo poročno »nasilje« najbližjega sorodstva.⁴⁵ Ugrabitvev je bila lahko tudi iz statusnega razloga po godu dekletom, če se jim je obetal višji družbeni položaj. Resnejši problem za njih je bil strah pred očetovo jezo, razdedinjenjem ter »prirojena« bojazen pred odsloovitvijo in prikritim (spolnim) nasiljem v zakonskih zvezah, ki je najbrž presegalo klasično meddružinsko nasilje. Slednje je izhajalo iz grobe prakse izpolnjevanja zakonskih dolžnosti, nenehnih nosečnosti in rojstev ter s tem povezanih bolečin in prezgodnje smrti;⁴⁶ pa tudi zaradi koleričnih izbruhov moža in znašanja nadnjo.⁴⁷ Ugrabljanje žensk prvenstveno zaradi

⁴² Barthélemy 1990, 146; Geslo Frauenraub (raptus) A. Erlerja v HRG 1, 1210-1211; geslo »Ehe« P. Mikata v HRG 1, 810, 815-816.

⁴³ Tako je bil kot »mlad in predrzen« ugrabitelj nezakonske hčerke kralja Arnulfa leta 893 omenjen Engelskalk, ki je z dekletom zbežal na Moravsko. Nato se je pomiril s kraljem in celo postal mejni grof v Vzhodni marki (GZS 2, št. 305 po Annales Fuldenses). Poleti 1178 pa sta grof Viljem III. Vovbrški in Herrand Wildonski ugrabila hčeri Liutolda Waldsteinskega, se spopadla z njim in hčeri odvedla domov. Pozneje sta se pomirila s tastom (UBSt 1, št. 559, dat. v junij 1174).

⁴⁴ Tako je Švabsko zrcalo določalo, naj se obglavijo ugrabiteljji in njihovi pomočniki, pobije vsa živina v ugrabiteljevi hiši in končno hiša poruši do tal (MGH Fontes iuris Schwabenspiegel, II. Landrecht, čl. 270).

⁴⁵ Freisen 1893, 587 sl.; gesla Ehe P. Mikata v HRG 1, 815-822, Ehe F. Merzbacherja v HRG 1, 833-836, Entführung (crimen raptus) R. Lieberwirtha v HRG 1, 944-945 in Frauenraub (raptus) E. Kaufmanna v HRG 1, 1212; Schulze 1992, 20-21; gesla Ehe (Recht) P. Weimarja, R. Weiganda, G. Di Renzo Villalta, D. Anex-Cabanis, F. de Arvizu, T. M. Charles-Edwards v LexM 3, 1621-1634, »Ehe« (Ehe in der Gesellschaft des Mittelalters) E. Ch. Suttnerja v LexM 3, 1635-1641; DUBY 1987/1, 28-29. Podobna določila so se uveljavila tudi v mestnih pravnih redih, tudi v mediteranskem okolju – npr. v istrskih mestih: člani v statutu mesta Trst iz leta 1421 o ugrabitvi ženske ustrezajo starejšim običajem iz viteškega družbenega okolja; podobno velja za člene o ravnanju z ženskami pri drugih seksualnih ekscesih. Očitno je, da je šlo za splošno uveljavljen sistem zahodnokrščanskih pogledov na odnose med spoloma, zato iskanje razlik med južno in severno Evropo itd. vsaj na načelni ravni ni potrebno (Mihelič 1997, 96; Mihelič 1999, 343-344; Mihelič 2000, 30 sl.).

⁴⁶ Grabmayer 1999, 266-267; geslo Schwangerschaft und Geburt avtorja K. Bergdolta v LexM 7, 1612-1616. Ilustrativen primer nenehnih rojstev in smrti otrok in nazadnje še žene je bila družina Andreja Galla z Rožeka in Vrhrke, o kateri je v svoji družinski kroniki za leta 1554-1606 zapisal nekaj čustveno podatkov: Andrej se je rodil 13. X. 1554; v letih 1565-1572 je bil v uku pri baronu Lovrencu Lantieriju v Gorici; nato je bil v letih 1574-1592 v deželni vojaški službi; poročil se je šele 3. XI. 1596, star kar 42 let, potem ko je v istem letu postal senior družine in se septembra 1596 zaročil z Ano Verneško. Že 30. IX. 1596 mu je Ana na Čušperku rodila sina Jurija Andreja. 6. IX. 1598 mu je rodila hčerko Ano Marijo. 25. I. 1600 je prišla na svet hčerka Elizabeta, 2. I. 1602 hčerka Eva Barbara. Že marca 1605 sta eden za drugim umrla najstarejša hčerka Ana in edini sin Jurij Andrej. 17. VIII. 1606 je žena Ana rodila dvojčka: oba je v spomin na pokojna otroka spet imenoval Jurij Andrej in Ana Marija. Toda žena je čez dva dni zbolela in 28. VIII. umrla. Mala Ana Marija je umrla 24. IX. in Jurij Andrej 9. X. (Radics 1903, 9-15). Tragedija pa sploh ni bila redkost.

⁴⁷ Passio salzbürškega nadškofa Thiemona je ilustrirala takšno nestrpnost do žene: seliškega grofa Popona je zaradi ugrabitve in mučenja nadškofa Thiemona ok. leta 1100 zadela božja kazen v obliki boleznii – hudega protina, zaradi katerega je vsako noč spuščal vodo in nehote močil tudi ženo. Včasih se je zaradi tega zbudil, postal besen in hotel zadaviti ženo (GZS 3, št. 417).

želje po vključevanju v dedovanjski sistem druge družine, kar je bilo največkrat razlog ugrabitev, je z vzpostavljanjem deželne oblasti od 13. stoletja med plemstvom upadalo. Ugrabljenkina družina je s pomočjo sodišča lahko kaznovala ugrabiteljeve ambicije in ga izločila iz kroga dednih upravičencev. Ugrabljanje se je v poznem srednjem in novem veku premaknilo v polje seksualnega oz. čustvenega. Libido je zamenjal preračunljivost in krojil sedaj ne več klasično ugrabljanje pač pa zapeljevanje ali celo pobeg žensk. To pa je bilo vsaj v cerkvenih krogih še vedno sankcionirano.⁴⁸

Toda obravnati žensko kot povsem nemočni objekt srednjeveškega poželenja, dogovorov sorodstva in žrtev (pred)zakonskega nasilja je le ena plat resnice. Plemkinja, tudi formalno nesvobodna ministerialka, je imela že precej pred 14. stoletjem mnogo stvarnopравnih pravic, povezanih z njenim rodом, predvsem pa odvisnih od osebnega premoženja v novi družini in moralnih norm. Znotraj »hiše« oz. družine je bila formalno enakopravna možu, čeprav mu je morala biti poslušna skoraj tako kot otroci. Toda bila je »gospa« oz. gospodarica, upravljalca družine in hišne ekonomije. Imela je nesporen in družbeno dogovorjen ugled in pravno varnost. Tudi v primeru gospodarske nesposobnosti ji pravzaprav mož ni mogel veliko.⁴⁹ Visoko- in poznosrednjeveška prava so ji načelno priznavala upravičenost do dediščine po starših, zlasti materi, včasih celo enakopravno z brati. O tem pričajo pisna soglasja možu ali sinu za upravljanje z njenim premoženjem ali pa primeri, ko sta pri pravnih dejanjih nastopala mož in žena skupaj. Samo soglasje pa še ni bilo tudi dokaz o enakopravnosti ženske. Kljub večanju pravic od 12. stoletja naprej – nekateri celo pišejo o »fazi matriarhata«, celo deklarirane enakosti v zakonu, pa je bilo ženino soglasje pravzaprav le zunanji znak prevlade moža v zakonski zvezi, ki je želel obvarovati svoj monopol nad ženino dediščino in jo zagotoviti svojim potomcem in agnatom. Ali drugače: dedno pravo ženskam dejansko še ni omogočilo absolutnega uresničevanja vseh pravic.⁵⁰ Pa tudi plemiško nasilje nad meščanko od 14. stoletja ni bilo več neopaženo pri deželnem knezu, ki je posredoval v njeno korist.⁵¹

Na poroke so tudi še v 14. stoletju vplivale predstave o ljubezni, ki so se oblikovale v 12. in 13. stoletju v dvorski literaturi in kljub vsej neživljenskosti v 14. stoletju, ko je realizem vsakdanjika premagal fantazme, ki so živele še naprej vsaj v podzavesti plemstva, še posebej visokega. To literaturo je vedno *moralo* sprejeti okolje, sicer se ne bi tako hitro razširila in tako dolgo obdržala v plemiški kulturi. Napisana je morala biti tako, da je bila razumljiva vsem in podobna resničnemu življenju.⁵² Literatura je gojila

⁴⁸ Tako je leta 1497 oglejski patriarh naročil dolenjskemu arhidiakonu Jakobu Turjaškemu, naj s pomočjo svibenskega glavarja Andreja a Turre aretira višnjegorskega glavarja Janža Lengenhamerja, ker je Ambrožu Repiču »ukradel« ženo Anico (Koblar 4, 28).

⁴⁹ Tako je leta 1454 žena Huga iz Lienza z nepremišljenim ravnanjem izgubila večje moževino premoženje in zadolžnico za 2600 zlatnikov. Mož je zato moral pri celjskih grofih doseči razveljavitev zadolžnice. Toda žene v listini ni omenjal drugače kot »soproga« (*hawsfraw*); brez slabšalnosti, brez jeze (ARS CE 1454 III 17.). Gl. geslo Familie. VI. Germanisches und deutsches Recht R. Schulzeja v LexM 4, 264-265; Mihelič 1978, 31 sl.; Vecchio 1993, 128-137.

⁵⁰ Primer iz leta 1237: Rihca, žena Ota Kunšperškega, je z dovoljenjem moža in otrok podelila večjo posest, ki jo je podedovala po očetu, cerkvi in špitalu v Studenicah (UBSt 2, št. 363). Primer iz 15. stoletja: leta 1481 sta dali sestri Doroteja Snežniška in Ana Guštanjska, obe roj. Mehovski, nečaku oz. sinu Janžu Guštanjskemu polnomočje (do preklica) za upravljanje s premoženjem, ki sta ga podedovali po sorodniku Baltazarju Mehovskem in njegovi ženi Katarini Glaner (ARS ZL 1481 III 28.). Gl. tudi DUBY 2000, 10 sl. Izbor literature, ki se nanaša na obravnavano regijo: Bilowitzky 1977, passim; Brauneder 1986, 573-585; Ebner 1986, 509-552; Ehlert 1991/2, 153-166; Fichtenau 1992, 144-153; L'Hermite-Leclercq 1993, 213-215, 238-240; Freed 1995, passim; Kocher 1986, 475-486; Kos 1994/3, 35-56; Kos 1994/5, 58-69; Schwob 1982, 157-182; Mihelič 1978, 26 sl.

⁵¹ Leta 1478 se je cesarju Frideriku III. pritožila ljubljanska meščanka Uršula, ker jo je skupaj z otrokom v cerkvi v Lučah, kjer je očitno urejala zapuščino po pokojnem stricu župniku Jerneju, ujel Andrej Rintschaid, graščak na gradu Žlembek. Po njenih besedah naj bi jo imel trinajst mesecev vklenjeno v tamošnji grajski ječi, zaradi česar je njen otrok čez tri dni umrl. Andrej si je medtem prisvojil vso župnikovo posest. Cesar mu je ukazal, naj Uršuli vrne zapuščino, sam pa mora v določenem roku priti na zagovor pred cesarja (GZL VI/52). Gl. geslo Familie. II. Kanonisches Recht G. Vismare v LexM 4, 259.

⁵² O problematiki sociološkosti literature, še posebej dvorske: Kuhn 1976, 172 sl. Gl. tudi DUBY 2000, 82; Dienst 1986, 213-242.

poročno tematiko, ki je bila raznolika in včasih celo v skladu z grobimi običaji v času in prostoru. Tudi motivov ropa in ugrabitve žensk pesniki niso zamolčali. Že v zgodnjem Chrétienovem romanu »Vitez od cize« je na začetku zaplet z Artusovo ženo, ki jo ugrabi prišlek (Lancelot), njen poznejši ljubimec.⁵³ Dvorska kultura je v 12. stoletju spremenila predstave o ljubezni in vlogo sorodstva. Trdno paternalistično razmerje med možem in ženo je nadomeščala z enakopravno ljubeznijo dveh, s svojimi zakoni, rituali in retoriko. Mlademu Percevalu je mati, po besedah Chrétiena de Troyes, ob Percevalovem slovesu naročala, naj vsakemu nemočnemu dekletu nakloni pomoč, »zakaj to je častno.« Kdor namreč ne izkazuje časti gospem, zavrača lastno čast. Le če bo uslužen damam, ga bodo vsi spoštovali. Ljubezenski pobudi dame se ne da odreči: ko je Perceval neko dekle rešil nasilnežev, ga je dekle vesela odpeljala v svoje stanovanje, »in nič je ni bilo treba prositi, naj mu dovoli poljube in objeme.«⁵⁴ Bistvo večnega odnosa ženska – moški, natančneje dama – vitez, ni več nujno razgaljeno v dilemi, kdo bo prevladal v njunem odnosu. To pa je bilo v nasprotju s kleriško doktrino, ki je izhajala iz postulata, da je ženska šibko bitje, ki mora biti moškemu podrejeno. Zakon naj bi počival na neenakosti med spoloma. Dvorska ljubezen je s svojimi vrednotami civilizirala viteške mladce oz. njihovo poželenje (»amor«) tako, da je moškimi ponujala tekmovanje za ugledno žensko, gospodovo ženo. To je bil pedagoški sistem, ki ga je vodila poročena gospa kot njihova učiteljica na dvoru. Gospa je dopolnjevala moževo vlogo, ki je želel tudi z njeno pomočjo obdržati vazale. Šlo je za kulturo bojevnikov, ki je bila arogantna do kulture klerikov, obenem pa glasno opozarjala na svoje probleme v družbi. Tudi dvorna ljubezen je bila »boj« – tako kot viteški turnir –, dvoboj enakopravnih v ljubezni, a neenakih po spolu in zato po naravi. Le v trouversko-trubadurskem in minezengerskem okolju je bila visoka ljubezen (fin' amor, hohe Minne) naturalistično simbolična, a običajno fiktivna in neizpolnjena. Vlogi moškega in ženske sta bili v liriki jasno začrtani: trubadurjeva oz. minezengerjeva dama – s fevdnim gospodom poročena gospa ali celo neporočeno dekle – se pojavlja kot ukazodajalec: ali kot je pel slavni avstrijski pesnik Dietmar von Aist (umrl. ok. 1171): »Kar koli (gospa, op. D. K.) ukažeš, bom storil.« Pevec ne pričakuje izpolnitev svojih ljubezenskih želja oz. seksualnega vrhunca, saj lahko uspešno nastopa v vlogi neuslišane ljubimca predvsem, če dama ostaja nedostopna. Isti pesnik še pravi: »Ni ljubezni brez trpljenja.«⁵⁵ Po drugi strani je taka ljubezen adrenalinska in polna strahu pred razkrinkanjem izpolnjene ljubezni oz. prešuštvom ter kaznijo. Zato gospa ni nikoli imenovana. Vitez pa mora kljub zagotavljanju nesmrtnosti ljubezne po ljubezenski noči stran. Stran od gospe, stran od ljubice, stran od njenega moža in sorodstva, ki ju ne »razume«.⁵⁶ Tako kot npr. ženske iz pesmi Hartmanna von Aue, ki jo je sorodstvo postavilo pred dve slabi izbiri: ali želi še naprej ljubiti ali pa ljubimca zapustiti in ostati zvesta sorodstvu. Toda ona je želela imeti oboje; kljub nasprotujočim družbenim normam je postavila na kocko čast družine, svojo čast, življenje in razum: jasen namig o groznjah sorodstva, da ji v prvem primeru ne bo več zagotavljalo (dostojnega) življenja in obrambe (materialnih) pravic.⁵⁷

Viteški roman je bil v odnosu ženska-moški drugačen od lirike. V njem ne izstopa visoka ljubezen, malo je prešuštva, skritih ljubezni, več je grobsti v odnosu med spoloma.

Neposredno razloži program dvorske ljubezni in službe gospej Ulrik Liechtensteinski v dialoški pesnitvi Frauenbuch že v prvih osemnajstih vrsticah ter nato v celotnem dialogi. Gl. Der Welsche Gast I, passim.

⁵³ Masser 1990, 109 sl.; Bumke 1996, 79-82. Geslo Brautwerbepos, Brautwerbungsmotiv V. Mertensa v LexM 2, 592-594. Lancelot, passim.

⁵⁴ Pintarič 2001, 20-21, 115. Perceval, 17-18, 21-24, 55-56, 60, 84-86. Dallapiazza 1990, 167-184.

⁵⁵ Kuhn 1976, 184 sl.; Bumke 1996, 98-100. Tagelieder, pesem I (str. 84-85). Grabmayer 1999, 252.

⁵⁶ To je bistvo »jutranjic«, orig. alba oz. Tagelied (gl. Tagelieder, 44 sl.).

⁵⁷ Frauenlieder, pesem XXIII (str.72-73). Gl. Duby 2000, 28-30; Duby 1987/1, 34.

Celo kadar pride do seksualnega razmerja, je zakonolom predstavljen brez posebnih (negativnih ali pozitivnih) čustev. V realnem svetu pa je to drugače: prešuštnika lahko v mnogih pravih izgubita glavo.⁵⁸ Nekateri mlajši romani, npr. o Tristanu in Izoldi, so bili v sporočilnosti v družbenem smislu celo revolucionarni. Vitez in ljubica se postavita po robu krščanskemu pojmovanju ljubezni in neločljivosti zakonske zveze, obenem pa tudi po robu fevdalni zvestobi. Odločita se za čisto ljubezen. Prepovedana ljubezen se sicer konča tragično, vendar se poslušalec raje identificira z nesrečnima ljubimcema kot z normo zakonske zvestobe. Dvorska ljubezen prestopi zakone, zanika družbeni red in se spusti v temine strasti.⁵⁹ Roman pogosto neprikrito kaže tudi psihološko nasilje nad žensko; čeprav je v bistvu fantastičen, zrcali tipične frustracije mladega, po svetu begajočega viteštva. Osebnostne težave junakov (Iwein, Erec, Perceval-Parzifal) so vplivale na celotno družbo. V njih se je kompenzirala jeza mladcev, ki niso mogli stopiti v svet enakopravnih poročenih moških. Frustracije so vodile mlade viteze v roparske in agresivne spolne fantazije. Ali ni zato nasilje do žensk, čeprav zvečine ne kaznovano (kot v romanih), neposreden odgovor mladih vitezov na neživljensko dvorsko ljubezen, na prepreke sorodnikov za osnovanje lastnih družin, na avanture, v celoti pa na strukturalne probleme znotraj plemstva? Nekakšna groba ljubezenska igra v realnem svetu, uperjen proti redu, ki ga predstavljajo seniorji.⁶⁰ Paradoks dvorske literature je bil, da je poveličevala plemenitost žensk, a hkrati – tako kot Cerkev – opozarjala na njihovo temno plat in grešen značaj. V Chrétienovem romanu o Percevalu neki vitez razkrije temeljno vprašanje, ki je drugačno od idealnega gledanja na dvorsko ljubezen v liriki in je bližje cerkvenim predstavam o ženski: dvomiti gre, ali ženska sploh lahko stori kaj dobrega. Brž ko ženska dobi, kar si želi, pozabi na vse drugo.⁶¹

Nasilje v službi visokih (v bistvu pa materialnih) koristi tudi v dvorski kulturi ni bilo nujno ovrednoteno negativno, če je npr. imelo korenine v ljubezni. Junaki skorajda posiljujejo nedolžna dekleta, a se nato poročijo z njimi. Če se je v romanih le pojavil dvom o nesprejemljivosti nasilja, je šla vsa krivda na račun ženske preračunljivosti. Primer: ko je junak Iwein ubil Laudininega moža, je s pomočjo njene služabnice in svetovalke Lunete njeno sovraštvo spremenil v ljubezen. Predvsem zaradi Laudininega strahu pred izgubo moške posesti (dediščine). Še več, vdova, ki se ji je zaradi njenega zasuka od žalovalke k pragmatični nevesti očitalo nedvorsko vedenje, je razmišljala takole: kdor je ubil njenega moža je *boljši* od njega; Iwein pa se je po njenem le branil.⁶² V istem Hartmannovem romanu je zgodba o plemiču, ki mu je »velikan« opustošil posest, ker mu ni hotel dati za ženo svoje hčerke. Poleg tega je velikan ujel njegovih šest sinov in dva od teh obesil.⁶³ Nasilje do žensk je v romanih tudi prikrito: mati mladega Percevala na prvo pot z doma pospremi z besedami, da mlado dekle da veliko, če se pusti poljubiti. Vendar naj se za božjo voljo Perceval zatem ne spušča globlje ... Že ob prvem stiku z dekletom ravna Perceval ravno nasprotno: iztrga ji prstan in ukrade poljub, kar osramočenemu dekletu zagreni življenje, saj ji njen vitez ne verjame, da je oboje izgubila *s silo*. Zatem se pojavi ljubosumje, ki je v romanih sicer redko nakazano (v liriki pa sploh ovrednoteno kot negativno čustvo), a je vseeno mora prizadetih žensk: ljubosumni vitez ne verjame dekletu, da je izgubila le prstan in poljub; meni, da nihče ne bo verjel, da ji ni storil še kaj več, »saj eno izhaja iz drugega

⁵⁸ Npr. v MGH Fontes iuris Schwabenspiegel, II. Landrecht, čl. 201k, 2011.

⁵⁹ Perceval, 140. Rougemont 1999, 28 sl.; geslo Ehebruch (Literatur ...) K. Rotha v LexM 3, 1658-1659.

⁶⁰ DUBY 1987/1, 29.

⁶¹ Perceval, 124. Gl. Bumke 1990, 507 sl.

⁶² DUBY 2000, 48-49; DUBY 1987/1, 155. Iwein, 2030-2050. Bumke 1990, 459; Brunner 1999, 245, sl.

⁶³ Iwein, 4465-4480.

... Ženska, ki prepusti svoja usta, zlahka da tudi vse ostalo, saj vsi vemo ..., da hoče ženska v vseh rečeh zmagati.«⁶⁴

Določen vpliv na ljubezen so najbrž imele tudi tedanje predstave o lepoti. Oboževana ženska pa je bila tudi v dvorski literaturi vedno naravnost nebeško bitje, prej angel kot človek. Takemu bitju se ne da upreti. Ideal ženske bi danes lahko celo označili za seksističnega glede vrednotenja zunanosti.⁶⁵ Recimo, bela polt je bila zakon. Pesnik Heinrich von Morungen govori o »bolj belem kot sneg«, kar je obenem topos čistosti in neomadeževanosti.⁶⁶ Potem, biti mora svetlolaska z dolgimi lasmi. Taka je bila že dvorska primadona Guenievra, žena kralja Artusa. Poudarjali so odvisnost med človekovo zunanostjo in njegovim značajem: svetla polt (svetlolasost) osebe sama iz sebe izžareva pozitivno energijo. Črnelaske so simbol greha, nezvestobe, hudobije – rojene morilke, lažnivke ali čaravnice. Idealna ženska pa je vitka, bele polti, »zdravih potez« (kar koli si že mislimo s tem) in belih zob, elegantna, fina, seveda se mora tudi znati obnašati.⁶⁷ Toda tudi idealna ženska lepota ne sme zavesti viteza: Thomasin de Zerclaere jasno opozarja, da je le norec plen ženske lepote.⁶⁸ Lepi ženski pa se normalen vitez ne more zlahka upreti. Za to je potrebna volja: Hartmann von Aue pravi, da je moški lahko vzdržan do tuje ženske le, če *sam tako hoče*. Toda takih ni veliko ...⁶⁹ Čeprav v 14. stoletju v vsakdanu ni bilo več sledu o idealni gospej in oboževalcu – nek pariški trgovec leta 1393 svoji mladi ženi, še otroku, jasno pove, da zunanja lepota izgine, ostanejo pa le še notranje kreposti⁷⁰ – je ostala temeljna paradigma dvorskega oz. plemiškega okolja večvrednost moškega. To nedvomno vidimo pri sila vplivnemu Ulriku Liechtensteinskemu, ki je sredi 13. stoletja jasno naročal ženski, naj bo podložna možu (vitez), da bo mir. Pa čeprav je bilo ženski (in seveda Ulriku) sodeč po dialogu jasno, da so se dvorski običaji sredi 13. stoletja že precej razlikovali od tistih v 12. stoletju.⁷¹

V našem primeru je na zgodnjo poroko vplivalo predvsem materialistično gledanje na zakon. Do tako zgodnjih porok, kot je bila Anina in Petrova, je prihajalo še posebej v primerih, ko je oče umrl, skrbnik-varuh otroka pa je želel čimprej poskrbeti zanj in se otresti težav pri iskanju ustreznega ženina/neveste. Seveda je bila potrebna (formalna) privolitev mladoletnih otrok. Kanonsko pravo je imelo že v 12. stoletju štirinajstletne fante in dvanajstletna dekleta za sposobne sklenitve veljavne poročne zveze. Tudi posvetno Švabsko zrcalo s konca 13. stoletja je štirinajstletnim fantom dovoljevalo poroko z očetovim privoljenjem.⁷² Naglica je bila ne glede na očetovo smrt vsaj v 14. stoletju značilna tudi pri gospodih, ki so že v najzgodnejših letih sklenili s statusom in premoženjem ustrezno rodbino predporočno pogodbo za svoje otroke.⁷³ In izbor skrbništva? Stopnja sorodstvenega razmerja med obema vejama na Svibnem je bila v Haugovem času dejansko že manj pomembna od Herdegnovega do Ane. Le rodbinska

⁶⁴ Perceval, 68-69.

⁶⁵ Duby 2000, 30, 82-87; Bumke 1990, 464-466; Bumke 1996, 110-114, 162 sl.; Pintarič 2001, 129-130.

⁶⁶ Tagelieder, pesem II (str. 87-88). Bumke 1990, 461 sl.; 529 sl.

⁶⁷ Bumke 1990, 451-454; pesem Marboda Rennskega »Odgovor ljubljeni deklici« (Cvetnik, 197); Perceval, 99. Gl. opombo k str. 21 J. Negra v Romanu o Tristanu in Izoldi (Tristan, 166). Göller 1990, 39-66; Duby 2000, 68; Duby 1987/1, 155.

⁶⁸ Der Welsche Gast I, verzi 1707 sl.

⁶⁹ Iwein, verzi 6575-6583.

⁷⁰ Hausbuch, 44.

⁷¹ Geslo Liebe (Mentalitäts- und Literaturgeschichte) P. Dinzelbacherja v LexM 5, 1965-1967; Painter 1976, 40-43; Duby 1987/1, 25; Duby 2000, 36-37, 87-88; Kasper 1995, 5-8. Frauenbuch, vrstice 151 sl., 1931-1954; Bumke 1990, 454-458.

⁷² CIC X 4.2.3.-10. Jaffé 1885, št. 14126 idr. Freisen 1893, 323 sl. Ta starost je bila v Švabskem zrcalu tudi meja vazalne sposobnosti (MGH Fontes iuris Schwabenspiegel, I. Landrecht, čl. 51, Lehnrecht, čl. 60).

⁷³ Oberhammer 1973, 17 sl.; Erdő 1986, 261-262. Sicer pa 15 let kot starost za poroko sploh ni bila zelo nizka, saj se npr. za hčerko Wilburge Weißeške omenja 12 let kot starost, ko jo bodo njeni gospodje že lahko poročili (ARS ZL 1390 VII 27. Celje).

tradicija (grb) ter nekaj skupne posesti gospostva Svibno sta še povezovali obe veji (ter planinsko), še najbolj pa prisilno bivanje na svibenskem gradu. Člani obeh vej so si bili le mrzli bratrance, tako da je politično in socialno močnejše kognatstvo Ptujskih prevladalo. Po družinskem (dednem) pravu so bili zaradi razpada rodbine tudi najbližji sorodniki zakonskih partnerjev (kognati) prav tako upravičeni do premoženja posameznih Svibenčanov kot bratrance. Vpletanje kognatov je bilo v praksi najlažje uresničljivo, če so bili vsaj toliko ali še bolj ugledni in premožni kot drugi Svibenčani. Druga pot je bila vpletanje visokega gospoda v poroke svoje klientele. V Hugovem primeru bi šlo za salzburškega nadškofa, ki je želel s Herdegnovo pomočjo navezati nase vse Svibenčane, ne le Rudolfince. Takšno situacijo je štajerski maršal Herdegen Ptujski, v čigar sijaju se je Hugo za življenje tako rad sončil, brez težav izkoristil in se mimo Ane v naslednjih letih nenehno vpletal tudi v druge zadeve vseh svibenskih veja. Pomenljivo pri tem je bilo, da celo pri sklepanju poročnega sporazuma ni (izpričano) sodeloval noben drug Svibenčan – kljub bližini Laškega. So bili užaljeni zaradi odrinjenosti ali pa so moč kognatskega sorodstva brez upiranja priznali?

Še preden sta postala otroka zmožna poroke in konzumiranja zakona, je maja 1332 Herdegen z bratrancom Amelrikom pritisnil na Petra Liemberškega starejšega in od njega na Ptuj izsilil še 300 mark iz liemberškega zemljiškega urada. Poleg tega je dosegel, najbrž na željo Svibenčanov, da naj bi Hugova vdova Geburga zapustila Svibno in odšla živeti k njemu, k mladima zakoncema ali pa kamor koli drugam; v zadnjem primeru ji je Peter obljubljal 30 mark rente (ok. 150 mark srebra). Peter je za naslednja tri leta obljubil naložiti po deset mark v nekakšen rezervni sklad mladih zakoncev v primeru njune zadolženosti.⁷⁴ Herdegen se je tako rešil skrbi za ovdovelo sestro Geburgo, saj bi jo po običaju pravzaprav moral sprejeti on. Najbrž pa je Geburga tudi želela zapustiti utesnjeno in od sveta odrinjeno Svibno, kjer po hčerinem odhodu ni imela več prave prijateljice. Sorodniki, ki jih je bilo preveč, da bi ji priznali kontinuiteto veje Henrika IV., bi jo slejkoprej vtaknili v najslabše stanovanjske prostore. Geburga ni bila vdova vodilnega Svibenčana, zato je s Hugovo smrtjo njena vloga padla na raven preužitkarice. Zanimivo je vprašanje, zakaj je Peter Liemberški starejši sploh privolil v zanj neugodne predloge. Morda predvsem zaradi Anine dote. To pa niso bili le neugotovljivo veliko Haugovo osebno premoženje in pravice do delov svibenskega gospostva, pač pa tudi obljubljeni materina dota od Ptujskih in materina jutna od Svibenskih. Oboje sicer še ni bilo v celoti v Aninih rokah, saj je mati še živela, toda ona je bila njen edini dedič. In tega sta se oba Petra leta 1332 dobro zavedala.

Ana in Peter sta zaživela skupno življenje najbrž kmalu po letu 1332. Anina mrzla bratranca Viljem IV. in Ulrik III. sta si kasneje prisvajala del dediščine po Hugu. Zakaj se je njun spor z Ano in Petrom glede deleža na Svibnem končal šele leta 1342, lahko le ugibamo. Morda, ker leta 1332 bratov sploh ni bilo doma ali pa sta bila premlada, da bi se lahko vmešala v spor glede zapuščine. Morda sta čakala na Geburgino smrt, saj bi jima ta lahko še delala preglavice pri obračunu z Ano in se dotlej upirala formalnemu dogovoru z Ano. Zasedala sta namreč njen delež, ona pa jima ni mogla nič. Oba sta se zavedala, da so njune maksimalistične zahteve nestvarne, še posebej po Petrovi fajdi z Herdegnom, ki se je končala šele leta 1335.⁷⁵ Zato sta Ani in Petru celo očitala, da ne skrbita za Geburgo, ki je še vedno živela na Svibnem. Septembra 1342 sta se morala ukloniti poravnavi, ki so jo pripravili Anin zaščitnik Herdegen Ptujski, tedaj kranjski deželni glavar, ki je imel po funkciji tudi formalno moč, da brata prisili v spoštovanje sporazuma, ter Albreht Hollenburger

⁷⁴ MDC 9, št. 540.

⁷⁵ HHStA AUR 1335 VI 26. Ljubljana.

in Petrov stric, neki Emmerberžan. Zakonca sta lahko obdržala Anin (četrtinski) delež na gospostvu Štatenberk. To je bil še en ostanek sorodstvene vezi Huga s Henrikom IV. in z njegovimi pravicami do svibensko-planinskega Štatenberka. Peter je obljubil odtlej z Ano sam skrbeti za taščo; Ulrik in Viljem sta Anine pravice na Svibnem obljubila v naslednjih tednih odplačati s 300 oglejskimi markami. V primeru neplačila sta brata obljubila zastaviti dohodke od stolpa v Trebnjem ter od druge njune svibenske posesti. Ko bi brata izplačala nečakinjo, bi jima Ana izstavila listino, s katero bi vse svoje podložnike, vazale in hlapce odvezala pokorščine in jih prepustila bratoma.⁷⁶ Sinovi Rudolfa I. se v ta spor niso vmešavali. Bili so že preveč odvisni od Herdegnove dobre volje, ker jih je z nakupi delov posesti krškega gospostva od leta 1335 vezal nase z reševanjem iz finančnih zagat. Ane in Petra pa se ni dolgo držala niti tista svibenska posest, ki sta jo uspela rešiti. Že pred oktobrom istega leta sta prodala Herdegnu svojo četrtino Štatenberka in nekaj drobne posesti, ta pa je vse prodal stricu Henriku II. Svibensko-Planinskemu, ki je želel končno združiti deleže na gradu.⁷⁷ Ana in Peter sta se tako le rešila težavnih sorodnikov s Svibnega in težko obvladljive zemljiške dediščine. Ane s Svibnim ni vezalo nič več.⁷⁸ Še ena veja Svibenskih je zapustila matični grad.

---

⁷⁶ HKA UR 1342 IX 3.

⁷⁷ ARS ZL 1342 X 13. Gl. poglavje Planinski bratrancei.

⁷⁸ Zanimivo je, da je v nekrologiju dunajskih minoritov zapisano, da je bila Ana žena Viljema Liemberškega; za oba so se minoriti zavezali maja in julija opravljati aniverzarij – molitve ob obletnici smrti (MGH Necr. V, 177, 180).

SPLOH ŠE SORODNIKI?

S Svibnim so bili v prvi polovici 14. stoletja vedno manj povezani nekateri posamezniki, ki so se redko omenjali v virih in jih ni mogoče jasno povezati z glavnimi svibenskimi vejami. Če je res šlo za Svibenske, je bil njihov pojav v virih gotovo tudi znak vse ohlapnejših sorodstvenih vezi znotraj rodbine od konca 13. stoletja. Ni bilo več absolutnega vodje in posamezniki so dobili proste roke pri poslovanju in vsakršnjem udejstovanju. S privilegijem iz leta 1338 so se formalno izenačevale pozicije otrok tudi znotraj rodbin, saj so drugo itd. rojeni otroci lažje zahtevali dedne deleže in enakopravnejšo obravnavo. Seveda to ni pomenilo, da se bo premoženje vseh plemiških rodbin odtlej le še drobilo. V resnici so premožnejše rodbine uspešno uveljavljale načelo skupne uprave in uživanja jedrne posesti, predkupne pravice in skrbi za izvajanje strategij pa so dogovorno prepuščale najsposobnejšim posameznikom. Mlajšim otrokom, tudi nezakonskim, pa je bilo v 14. stoletju mnogo bolj kot prej omogočeno ne le posegati po cerkvenih službah in funkcijah, pač pa tudi po uradniških na knežjih dvorih in v deželni upravi; ali pa so se celo posvetili znanstveni karieri na univerzah.

Takšna je bila nemara družina Hermana Svibenskega, o kateri je le nekaj omemb izpred srede 14. stoletja. Za njihovo sorodstvo z obema svibenskima vejama govori nekaj Hermanove posesti v južni okolici Svibnega in osebne kariere. Herman, sin Jurij II. in hči Margareta so se prvič omenjali v dveh listinah z dne 4. junija 1326. V njih je Herman obljubil »svojemu gospodu« Konradu Aufensteinskemu in ženi Diemuti, da jima bo v naslednjih treh mesecih izročil hčerko Margareto; če bosta z njo zadovoljna, bo hčerki v letu dni dal 70 oglejskih mark. V službo pa jima je obljubil poslati še sina Jurija, ki mu bo prav tako namenil nekaj sredstev, če bosta Aufensteinca zadovoljna z njim. Za to so bili poroki nižji-srednji plemiči s Koroškega in Kranjskega, Herman Staudach, Gall z Lebeka, Nikolaj Kumer, Greif s Kolovrata in še dva »Svibenčana«, Friderik in Oto.¹ Tej družbi Svibenskih bi lahko dodali še »gospoda« Nikolaja Svibenskega, ki je leta 1323 na sredinski poziciji med statusno skromnimi pričami sopričal pri zastavi posesti v Svibnem in Vrhovem Hartnida Svibenskega Hugu Svibenskemu.² Tam sta bila kot priči tudi Nikolaju podoben »gospod« Ot iz Podsrede in Nikel Kumer. Oto in Friderik sta bila očitno viteza Svibensko-Podsreških oz. Svibenskih, torej nikakor ne člana Svibenskih. Oto je bil morda identičen z Otom Svibenskim iz leta 1326.³ Pri Nikolaju najbrž ni šlo za tistega Nikolaja

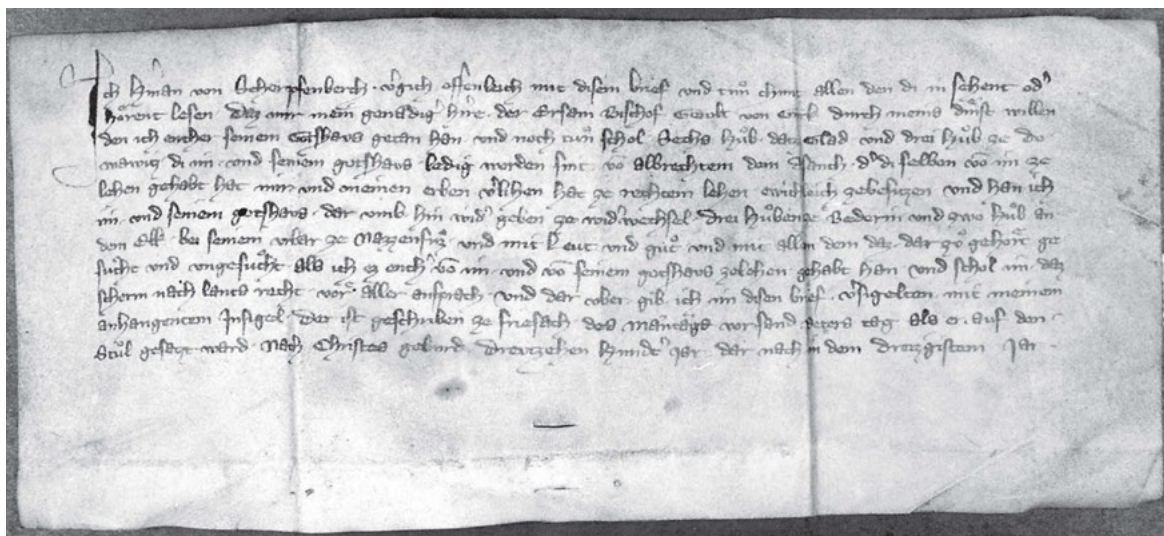
¹ HHStA AUR 1326 VI 4. Gl. MDC 9, št. 24, 25.

² ARS ZL 1323 VIII 10.

³ Ta Friderik pa ni bil identičen z istoimenskim sinom nekega Hermana Soffumberškega iz istega časa, ki je leta 1331 v Čedadu urejal neko škodo pri (izgubljenih) konjih. V notarskem zapisu je razvidno, da je bil tedaj Friderik služabnik Huga (še eno svibensko ime! Hugo Svibenski je namreč umrl že leta 1328) Soffumberškega: *Fidrich (sic!) de Sayfnberch condam Hermanni, seruitor domini Ugonis de Sayfnbergo* (Otošepc 1995/1, št. 634). To je bila standardna zahteva povračila škode za udeležbo v

de Scharphenberch, ki je bil leta 1288 član Nemškega viteškega reda. Pri njem je morda šlo za enega od nemških Scharfenbergov, saj so po doslej znanih podatkih v viteške redove slovenski vitezi vstopali še redkeje kot v kontemplativne. Seveda je možno, da podatkov ni, ker so morali zaradi potreb pogosteje zapuščati domače dežele. Križnik Nikolaj, ki je junija 1288 v Štrigovi skupaj s sobrati pričal pri darovanju ozemlja ob državni meji, dotlej v lasti grofa Arnolda, komendi Nemškega viteškega reda v Veliki Nedelji, se na Slovenskem ni omenjal več.⁴ Morda je kmalu odšel v katero od redovnih postojank na Nemškem. Po drugi strani pa je potrebno opozoriti, da naklonjenost Svibenskih križnikom le ni bila izjema, saj je bil v 70. letih 13. stoletja, v času politične nemilosti, v redu najbrž tudi Viljem I.

Toda, če bi bil Herman enakopraven Svibenčan, bi si težko razlagali njegovo naslavljanje Konrada Aufensteinskega za (svojega) »gospoda«. Kaj takega so si Svibenčani sicer dovoljevali le pri fevdnih gospodih (cerkvenih in posvetnih knezih), ne pa pri statusno podobnih plemičih. Zdi se, da je bil Herman do Aufensteincev vendarle v nekakšnem podrejenem položaju. Ne le zaradi političnega sijaja Konrada, koroškega maršala, posestnika ogromnih gospostev na Koroškem in najtrdnjše vojvodove opore, pač pa zaradi službenega odnosa. Obe listini govorita o odhodu Hermanovih otrok v službo na aufensteinski dvor, če bosta zadovoljila aufensteinska merila (gospe Diemut). Torej ni šlo za »obvezno« službo, temelječo na osebni odvisnosti, pač pa *morebitno* kooptacijo v vrste plemenitih služabnikov. To je pomenilo sprejem med mlade plemiče in plemkinje, ki so se na dvorih visokih gospodov učili plemiških veščin. Ker je bil interes za tovrstno izobraževanje velik, konkurenca pa huda, so gospodje pričakovali finančni prispevek staršev za čas bivanja otrok pri njih, lahko pa so tudi odklonili pretendente za paževstvo, če jim niso ustrezali. Potemtakem je šlo v obeh listinah za nekakšen

Listina Hermana Svibenskega iz leta 1330 za krškega škofa (KLA AUR 1330 II 19.; reg. v: MDC 9, št. 325; foto: KLA)

vojni. Tudi ta Herman je zaslužek iskal kot najemnik: še leta 1333 je bil tudi on v patriarhovi službi. Novembra tistega leta se je skupaj z nekim Raspom Kraiškim poravnal s patriarhovimi finančnimi funkcionarji in se odpovedal dodatni odškodnini za škodo na konjih (Otošec 1995/1, št. 675).

⁴ ARS SCH, št. 28: 1288 VI 30. Štrigova. Muchar 6, 55. Hugo Hebenstreit ga je imel za člana furlanskih Svibenčanov, pri čemer pa je pomešal nekatere Svibenčane s Stoffumberžani (Hebenstreit 1972, 1/VII, 24).

Hermanov »zakup« mesta pri Aufensteincih za otroka. Kako je naslavljal naslovnike, je bilo morda celo le odraz kurtoaznosti. Hermanov pečat na eni od dveh starejših listin in še na tisti iz oktobra 1338 kljub ustreznemu »svibenski« legendi ni vseboval klasičnega grba Svibenskih (krona). V prvem primeru je vseboval lončasti šlem z dvema velikima bivoljima rogovoma in ušesoma, pod njim pa nekakšen zvonec. V dve leti mlajši listini pa je bil v grbu v pečatu obroč s tremi zobci na obodu, kar bi z nekaj dobre volje lahko imeli za enostavno krono. Že samo posedovanje pečatnika v tem obdobju je govorilo za več kot oboroženega hlapca. Če k temu dodamo ime njegovega sina Jurija, ki je enako imenu mnogo pomembnejšega sina Rudolfa I., je misel o nekem (daljnem) sorodstvu z gospodi Svibenskimi vsaj dopustna.

Herman je torej morda bil eden od plemičev, ki so zaradi nizkega premoženja in nerazumevanja sorodnikov iskali službo zunaj rodne dežele. To jim je deželno pravo omogočalo brez ovir, gospodarska nuja pa jih je v to naravnost silila. Skupaj s še nekaterimi svibenskimi oboroženci je bil tedaj morda v službi pri Konradu Aufensteinskem ali kakšnem drugem gospodu. Herman je bil npr. najkasneje okoli leta 1330 v službi krškega škofa Gerolda (morda na Kranjskem?), ki mu je februarja 1330 v Brežah predal v fevd šest hub v »Glad« in tri v Donawitzu (na Gornjem Štajerskem) za »njegovo službo«. Te je imel prej v fevdu neki Albreht Asanch. Herman pa je škofu hkrati predal dve hubi »an dem Ek« v mokronoškem gospostvu ter tri v »Bederin«.⁵

Kakor koli že, Hermanova družina pa ni mogla računati na dostojen dedni delež. Morda zato, ker je bil Herman nezakonski sina kakega od pokojnih Svibenčanov. Neenakost so zastopali tudi stari genealogi od 17. do 19. stoletja, ki ga – v nasprotju z izmišljenimi Svibenčani iz 10. do 12. stoletja – zvečine niso vključevali v svoje rodoslovne preglede. Z izjemo Hohenecka, ki je imel celo nekega Ota za sina Ulrika II., Jožeta Koropca in Janka Orožna, ki sta med sinove Rudolfa (I.) umestila tudi Hermana, Orožen pa še Hartwida.⁶ Ker pa sta Herman in žena Kunigunda celo Petra Liemberškega in ženo Ano, hčerko pokojnega Huga Svibenskega, še leta 1338 naslavljala za »našega ljubega gospoda ... in njegovo ženo«, je to vendarle zanikovalo vsaj neposredno sorodstveno zvezo z gospodi Svibenskimi, če že ne sorodstvo nasploh. Tedaj sta Herman in Kunigunda od omenjenih prejela v zastavo posest v Straži pri gradu Klauzenštajn v laškem gospostvu za posojenih spodobnih 40 oglejskih mark.⁷ Hermanove solidne finance in posest (v tistem času je prodal še desetino v Boštanju Herdegnu Ptujskemu⁸) potrjujejo, da Herman ni bil zgolj vitez nižjega ranga, čeprav je funkcionalno sodil v vrste viteštva Svibenčanov in se zato imenoval po Svibnem. Bil je vitez, ki je v iskanju preživetvenih možnosti zapustil Svibno in se podal iskati novo službo. S Svibnom je Hermana tako povezovalo predvsem ime in posest v okolici gradu. Zadnjič se je skupaj z nekaj žovneškimi nižjimi vitezi omenjal kot priča v listini Jurija Zbelovskega za Friderika Žovneškega iz marca 1339.⁹ Zdi se, da je pri temu gospodu končal svojo kariero, za otrokoma pa se je izgubila sled. Sin Jurij je sicer daroval neko premoženje stiškemu samostanu, ni pa bil pokopan v grobnici Svibenskih.¹⁰ Tako kot tudi ne (domnevni sin) Friderik, Nikolaj in Oto. Za Hermanovo krvno vez z gospodi

⁵ KLA AUR, št. C 2179: 1330 II 19. Breže (= MDC 9, št. 325). Tudi po mnenju Janka Orožna je prejeta posest ležala pri Judenburgu in Donawitzu na Gornjem Štajerskem (Orožen 1963, 245).

⁶ Hugo Hebenstreit je imel Nikolaja (1261, 1299-1328), poročenega z Beatrice, za sina furlanskega Ulrika Scharfenberškega (1275-1299) (Hebenstreit 1972, I/VII, 24). Gl. genealoške tabele.

⁷ HHStA AUR 1338 X 8.

⁸ Loserth 1906, št. 64 (str. 81).

⁹ CKL, št. 182.

¹⁰ Puzel 1719, 605.

Svibenskimi pa govori še nekaj: v kapeli sv. Kolomana v samostanski cerkvi v Mekinjah so upodobljeni grbi opatinj, med njimi tudi od *Kunigund von Scherffenberg*. Podobe so nastale v začetku 18. stoletja, imena opatinj pa so brez letnic.¹¹ Vendar zanesljivo ne gre za tisto Kunigundo, ki je umrla leta 1365 kot žena še živega Jurija I.¹² Možno je, da je bila opatica Kunigunda žena ali hči Hermana Svibenskega ali pa Jurijeve hči ali pa hči nekega drugega Svibenčana v 14. stoletju. Če je bila Hermanova sorodnica, je to pomenilo, da je bila statusno precej visoko, višje od navadne plemenite služabnice, saj je bila funkcija mekinjske opatice v 14. stoletju prihranjena le plemkinjam iz uglednih družin. Pa tudi ime Hermanovega sina Jurija II. je govorilo o posebni naklonjenosti do gospoda Jurija I.

---

¹¹ Stele 1929, 290.

¹² Gl. poglavje Jurijeve ledena jesen.

PLANINSKI BRATRANCI

Za Henrikom III. je vso očetovo in materino planinsko, smledniško in manjši del svibenske posesti, pa tudi tisto na Štajerskem, dedoval najstarejši sin Henrik IV.¹ Ker je Henrik IV. januarja 1285 za mir očetove duše poklonil studeniškemu samostanu kmetijo pri Presičnem na Kozjanskem,² lahko na podlagi običajev pri podarjanju posesti v dušni blagor pokojnih sklepamo, da Henrik III. ni umrl dolgo pred tem dejanjem – vsekakor pa med letoma 1282 in 1285. Henrik IV. je imel poleg bratov Friderika Podsreškega in Štefana vsaj še eno živo sestro, Gertrudo. Juta, ki so jo omenjali skupaj z njo še leta 1281,³ je že prej umrla ali vsaj zapustila dom. Za Gertrudo je po običaju poskrbel Henrik. On jo je poročil (če tega ni storil že oče), on je varoval njene pravice do materine in očetove zapuščine, on je z njo ostal v stikih. On je bil njena stalna, morda edina vez s svibenskimi in planinskimi sorodniki vse do njene smrti, ki jo je doletela kot ženo nekega viteza (Hartwika ali Nikolaja⁴) s Falkenberga pri Turjaku. Ko je leta 1301 Gertruda prodala stiškemu samostanu šest hub v Vrhovem ob Savi, je Henrik IV. pečatil listino in se odpovedal vsem morebitnim zahtevam do te posesti.⁵ Verjetno je šlo za njeno dediščino po materi ali jutno.

Gertrudina primožitev v socialno nižjo rodbino je pač odslikavala stvarnost kranjskega plemiškega ženitvenega trga okoli leta 1300. Drugorojenci itd., še posebej pa dekleta, so se morali zvečine zadovoljiti z nižjimi partnerji in ustrezno majhnimi poročnimi prejemi, po drugi strani pa tudi z izdatki. Ker je skupna strategija zlasti v dotah temeljila na podrejenosti posameznika širši družini, nihanja višin poročnih daril niso nujno kazalec negativnega trenda pri ugledu Svibenskih v celoti. Podobno (pre)nizko je bil poročen tudi Henrik IV., čigar ženo Siguno so omenjali le leta 1302, ko je z njenim privoljenjem in vednostjo mladih sinov Henrika V., Huga in Albrehta prodal dve hube v Razborah stiškemu opatu Henriku.⁶ Siguna se je v listini omenjala pravzaprav le zaradi privolitve. O njenem rodu ne vemo nič. Sodeč po imenu, ki je postalo popularno z Eschenbachovima romanoma Parzival in Titurel, še bolj pa z njegovim nadaljevanjem »mlajši Titurel«, so bili njeni starši še zazrti v preteklost in dvorno kulturo.⁷ Tudi neimenovana Henrikova

¹ Neki Wulfing s Planine, ki je leta 1286 pričal v Kozjem v družini krških gradiščanov in malih vazalov, ni bil član rodbine, marveč le njihov vitez (NŠAL ZL 1286 I 10. Kozje). Nasprotno mnenje je v: Wambrechtsamer 1932, 72.

² HHStA AUR 1285 I 27. Orožen 1887, 251; Muchar 6, 20; Wambrechtsamer 1932, 72; Orožen 1963, 239.

³ Krones 1883, 150.

⁴ Kos 1994/1, 48 (op. 82).

⁵ Grebenc 1973, št. 105.

⁶ Prav tam, št. 108.

⁷ Müller 1895, 48; Bumke 1996, 177 sl. »Mlajši Titurel« je bil delo Albrehta, najbrž nekega bavarskega Scharfenbergerja. S 50.000 verzi je bil najdaljši nemški roman iz 13. stoletja in nadaljevanje Wolframovega Titurela. Nastal je v letih 1260-1270, vsekakor pa pred letom 1294, ko je umrl Albrechtov mecen bavarski vojvoda Ludvik II. (Bumke 1996, 226-229). Siguna je imela v Parcifalovih avanturah

hčerka se je pred letom 1300 poročila nižje od pričakovanj rodbine, s Konradom s Pišec. Z njim je imela sina Viljema (svibenska imenska tradicija!), ki si je v letih 1322-1343 prizadeval ohraniti stike s Svibenčani in po nekaterih celo dedovati. Kot salzburški vitez je imel v tem oporo zlasti pri sinovih Rudolfa I. Kljub temu so bili Henrikovi potomci pozneje socialno višje kot svibenski bratranci, saj sta bila zadnja moška člana poročena s članicama zelo uglednih gosposkih oz. grofovskih rodbin. Toda to jima neposredno ni pomagalo pri socialnem vzponu, ker je dobra poročna partija pogosto pomenila predvsem potencial, ki ga je bilo potrebno šele izkoristiti.

Henrik IV. je z družino v 80. letih morda občasno še živel na svibenskem gradu. Lahko pa se je imenoval po Svibnem še po inerciji in zato redko po Planini.⁸ Tam je že živel najstarejši sin Oto z družino. Na Svibnem Henrik ni mogel imeti glavne vloge, saj so si zadnjo besedo upravičeno lastili bratranci po Viljemu I. Tam je bil le »najdražji« bratranec ali stric, brez resnih možnosti za dedovanje. Po letu 1293 je to postala tudi politična usmeritev Rudolfa I. Svibenskega, sam pa je bil v zadnjih letih življenja dejaven v politiki goriških grofov.⁹ Najbrž je bil tedaj tudi v (vojaški) službi goriškega grofa – pač v skladu s protimajnhardinsko naravnostjo celotne rodbine. Bratranca Ulrik II. in Viljem II., sinova Viljema I., sta ga že v 80. letih odrinila na stranski tir. Zato se na svojo srečo ni vključil v boje proti majnhardinsko-habsburški zvezi. Njegovo delovanje se je zato usmerilo proč od Svibnega. Po ohranjenih virih je bil dejaven predvsem na Dolenjskem. Že v 80. letih 13. stoletja se je gibal v krogih ministerialov-vazalov goriškega grofa Alberta II., na čigar dvoru v Gorici se je občasno (leta 1287) tudi pojavljal.¹⁰ Najbrž pa ni preveč zmotna misel, če Henriku konec 13. stoletja pripišemo marginalnost znotraj rodbine Svibenskih; morda tudi kot posledico značajske umirjenosti ali manjšega političnega talenta. Pomenljivo je, da so ga celo še leta 1296 imenovali Heinzlin, kar je sicer bila pomanjševalnica za mlade osebe. Toda tedaj sploh ni bil več mlad, zato bi smeli špekulirati z razlago, da je pomanjševalnica prej kot na mladost merila na njegovo »otročkost«, naivnost oz. »preprostost« – razen, če ni pravzaprav že šlo za njegovega sina Henrika V., ki je morda na goriškem dvoru preživel vitezsko učna leta.

Henrika IV. so, ko je bil še živ, zadnjikrat omenjali leta 1302. Maja 1304 je kot sopečatnik v listini salzburškega vazala oz. gradiščana Gotfrida Reštanjsko-Rajhenburškega za nadškofa nastopil sin Henrik V. V Lipnico je prišel v spremstvu brata Ota ter Svibenčanov Ulrika II. in Rudolfa I. Oto je bil tedaj nesporni vodja planinske veje, zato je bil očitno mlajši Henrik med pričami zapisan za njim.¹¹ Henrik V., Albreht in Hugo I. so še trdneje nadaljevali očetovo družinsko filozofijo in politično-geografsko omejenost: bolj so se povezovali s svibenskimi bratranci kot z bratom Otom in njegovimi sinovi. To je še posebej veljalo za enega vodilnih Svibenčanov v prvi tretjini 14. stoletja, Huga I.¹² Zato je o njih bolj smiselno govoriti na drugem mestu (v poglavju Čas konkurence).

Poleg omenjenih je bil Henrikov sin morda tudi Ulrik II. »Planinski«. V virih je bil znan že leta 1304, ko ga je jurkloštrski konvent vzel v bratstvo.¹³ Ulrik je že od mladih let

pomembno in pozitivno vlogo inteligentne, zveste in pobožne ženske: gl. kitice 138-142, 249-255, 434-442, 804-805 (Parzival, 72-75, 128-132, 224-227, 408).

⁸ Zadnjič leta 1288 (Kummer 1880, 301, št. 4).

⁹ Leta 1296 je npr. pričal pri darovanju Majnclina Turjaško-Hmeljniškega za stiški samostan. Takrat so pričali še nekateri drugi Majnclinovi sorodniki (ARS ZL 1296 XI 24.).

¹⁰ ARS SCH, št. 23: 1287 II 27. Gorica.

¹¹ Martin 1931, št. 702. Gl. Kos 1994/1, 97.

¹² Tudi Ana Wambrechtsamerjeva in Fran Kovačič sta bila mnjenja, da je Henrik IV. umrl brez otrok, a s pristavkom, da je leta 1297 za njim dedoval Oto, ki pa sta ga imela za njegovega mlajšega brata (Wambrechtsamer 1932, 73).

¹³ Martin 1931, št. 714. Wambrechtsamer 1932, 73. Hugo Hebenstreit ga je imel za sina Henrika III. Svibenskega (Hebenstreit 1972, I/II, 45).

živel v Salzburgu in postal že leta 1307 kanonik. Bil je zelo premožen in je v naslednjih letih odigral pomembno vlogo pri pobiranju papeških nabirk (kolekt) in v sojenju na cerkvenih sodiščih v salzburški nadškofiji. Leta 1322 je postal 9. škof v Chiemseeju (do smrti 10. XI 1330)¹⁴ – torej je bil že v zrelih letih. Dotlej pri Svibenskih tako vplivnih klerikov še ni bilo. To so postali šele Rudolfovi sinovi sredi 14. stoletja.¹⁵ Ni pa verjetno, da bi bil poznejši škof Ulrik identičen s tistim Ulrikom Svibenskim, ki je bil leta 1337 kanonik v Passavu, v letih 1319-1349 pa župnik v Gratweinu na Štajerskem. Ta Ulrik (IV.) se je vedno imenoval »Svibenski«. Da bi opravljal hkrati službo škofa in župnika je malo verjetno, čeprav je bila škofija Chiemsee podrejena Salzburgu kot lastniška in je obsegala le deset župnij. Ustanovljena je bila v letih 1215-1216. Njeni škofje, zvečine salzburški kanoniki ali prošti, so vsaj od začetka 14. stoletja stalno bivali v Salzburgu in bili člani tamkajšnjega kapitlja.¹⁶ Z bratanci in nečaki je kanonik Ulrik ohranjal stike. Še več, bil je prvi Svibenčan na visokem cerkvenem položaju, ki je načrtno skrbel za rodbinske interese daleč zunaj Kranjske in Štajerske, tudi z vzgojo posameznikov za cerkveno kariero, saj je bilo precej Svibenskih sredi 14. stoletja župnikov, kanonikov in celo škofov v salzburški nadškofiji.

Rodbina je ok. leta 1300 strategijo razširila tudi v moške duhovniške službe. Ob tem se je odločila za službe v salzburški nadškofiji, ne pa v oglejskem patriarhatu, kamor je sodila. Takšna odločitev je bila povezana tako z neposrednim vazalstvom salzburškemu nadškofu ali/in njegovemu sufraganu krškemu škofu, stalnemu druženju in medsebojnem podpiranju z nekaterimi štajerskimi vazali in ministeriali salzburške nadškofije, s posestjo na Štajerskem in Koroškem, vojaškemu udejstvovanju v četah nadškofa Konrada IV. (1291-1312) v njegovih bojih z Bavarci od začetka 14. stoletja naprej in neprekinjeno zvestobo habsburško-salzburškemu zavezništvu. Tako so se že v prvem četrtletju s pomočjo znanstev in sorodstev Svibenski in Svibensko-Planinski utrdili kot stalni pretendenti do visokih salzburških cerkvenih in posvetnih služb, predvsem na Salzburškem, Bavarskem in na osrednjem Štajerskem. Torej daleč od starega doma. V tem so se močno razlikovali od večine statusno nižjega kranjskega in spodnještajerskega plemstva, ki je cerkveni karieri sledilo na domačih tleh, po možnosti čim bližje domačemu gradu. Ta strategija je odsevala sorazmerno višjo rodbinsko samozavest, pogojeno z večjim premoženjem in zmožnostjo investiranja v zakup cerkvenih karier. Ena od posledic takšne cerkvene karijerne strategije pa je bilo oblikovanje duhovnih, gospodarskih in deželanskih pogojev za počasno umikanje nekaterih vej Svibenskih iz Kranjske od srede 14. stoletja. Na območju oglejskega patriarhata je bila poleg vsega tudi velika konkurenca italijanskih duhovnikov, pretežno videmskih ali čedadskih kanonikov, ki so imeli podravske župnije kot prebende, včasih kar po več skupaj. Poleg tega so bili Svibenski odvetniki Stične, svibenske župnije in patroni še kakšne druge, kar jim je omogočalo okoriščenje s cerkvenimi pravicami in dohodki tudi od »zunaj«, ne da bi bili sami cerkveni funkcionarji. Posledica je bila, da so v domačih deželah člani vseh veja Svibenskih v 14. stoletju posegali predvsem po škofovskih, kanoniških in župniških, le delno pa tudi po najvišjih samostanskih funkcijah.¹⁷

¹⁴ Martin 1931, št. 714, 835, 891, 1056-1058, 1082, 1119, 1177; Martin 1934, št. 96, 102, 120, 123, 170, 177, 221, 242, 281, 303, 340; Lang 1906, št. 17b, 18a, 26a, 38b, 40a. Hund 1620, 234; Wiedmann 1863, 154, 203. Gl. Widmann 1909, 85; Wambrechtsamer 1932, 74.

¹⁵ Gl. poglavje Čas molitev.

¹⁶ Bischöfe 1996, 788; Geschichte Salzburgs 1, 324 sl.; Geschichte Salzburgs 2, 994-998.

¹⁷ Kos 1996/1, 21 sl. Ignac Orožen je v popravkih k II/1 delu serije »Das Bisthum und die Diözese Lavant« v 5. delu brez posebne obrazložitve in navedbe vira zapisal, da je bil v benediktinskem samostanu v Gornjem gradu v letih 1353-1365 opat neki Ulrik Planinski (Orožen 1884, 540). V opisu obdobja opata Ulrika v 2. delu še ni bil tega mnenja in družinskega izvora ni omenjal (Orožen 1876, 132-138). Tega mnenja je bil tudi v 6. delu (Orožen 1887, 254). Orožnovo naknadno pojasnilo ni brez verjetnosti, vendar zanj avtor ni imel druge opore kot dejstvo, da je opat Ulrik sklenil nekaj posestnih sporazumov s Svibensko-Planinskimi.

Vodja planinske veje je sredi 90. let postal Oto. Po značaju, sposobnostih in strategiji je bil podoben svibenskemu sorodniku Rudolfu I. Z Otom je bilo sodelovanje obeh glavnih svibenskih vej še zadnjič v sozvočju, nato pa so šle poti obeh vsaka k sebi. Oto je prvi prekinil nomenklaturno tradicijo, tako, kot sta počela oče in ded, in se je imenoval le še po Planini. Tam je bival tudi (domnevni) brat Štefan, ki se ni poročil. Omenjal se je le enkrat, ko je leta 1282 zamenjal svojo hubo in travnik v Dolgi njivi za dve hubi v Kukenberku pri Trebnjem.¹⁸ Sodelovanje z Rudolfom Svibenskim je bilo nemara tesnejše tudi zaradi generacijske podobnosti, čeprav je bil Oto nekaj let starejši od Rudolfa. Prav podobna starost je bila za sodelovanje pogosto bolj pomembna kot dejanska stopnja oz. bližina sorodstva. Oto v prvem desetletju samostojnega gospodarjenja ni bil pretirano dejaven (do leta 1297 ni znana nobena njegova omemba v virih, če odštejemo, da so mislili nanj, ko so pisali o ujetju »Henrikovega sina« v fajdi s Konradom iz Pišec leta 1284), čeprav ga »izobčenje« svibenskih bratrancev zaradi upora Viljema II. in Rudolfa I. ni neposredno prizadelo. Tako kot oče Henrik IV. je ostal zvest goriškim grofom. Leta 1301 se je v Krminu v Furlaniji s svečano izjavo vključil med zaveznike in viteze grofa Henrika II. v bojih proti grofom Ortenburškim. Dejanju je prisostvoval tudi bratranec Rudolf I.¹⁹ Med vojno za češko krono (1306-1311) se je priključil pristašem oglejskega patriarha Otobona, prav tako nasprotnika koroškega vojvode Henrika, nominalnega češkega kralja. Zanj je moral proti vsem, razen proti kralju Albrehtu in njegovemu sinu avstrijskemu vojvodi Frideriku z dvajsetimi oboroženci opravljati vojaške naloge na Kranjskem: leta 1308 ga je patriarh npr. pooblastil, da ponovno zasede oglejsko posest v Žumberku, ki jo je zasedal koroški vojvoda, za nagrado pa mu je obljubil dohodke od te posesti.²⁰

V tistem času je bil Oto s sorodniki zaradi posedovanja freisinških fevdov na Kranjskem v prvih vrstah freisinškega vojaštva, ki se je borilo na Dolenjskem proti zaveznikom koroških vojvodov. Septembra 1309 se je skupaj s sorodniki v korist freisinškega škofa Emicha odpovedal odškodnini za škodo, ki so jo utrpeli v bojih s četami koroškega vojvode.²¹ Protikoroška politika Svibenčanov se je tudi zanj med to vojno izkazala za neustrezno in Oto se je v naslednjih letih umiril. Nič več ni iskal družbe vihravih bratrancev s Svibnega, njihovih bojov in zavezništev. Nič več ga ni veselila prisotnost ob pomembnih javnih (tujih) zadevah, tako kot npr. še leta 1304 v Lipnici.²² Družino je želel obvarovati pred vsemi nevarnostmi političnega angažiranja. Postal je pravi plemiški konzervativec.

V prvih letih 14. stoletja je tudi pri Svibensko-Planinskih prišlo do premika v političnem in družbenem pojmovanju zavezništev, pripadnosti deželi in usmerjenosti v geografski prostor. Medtem ko je Henrik III. zaradi osebne sposobnosti in ugleda uspeval uravnesiti delovanje med Kranjsko, Savinjsko grofijo in Štajersko, so njegovi otroci in vnuki ambicije vedno bolj prenašali na Kranjsko in ožje območje Savinjskega. Kmalu so postali dolenjsko in gorenjsko plemstvo, kranjski samostani in mesta prevladujoči sodelavci v strategijah planinske veje. Celo pri donatorstvu v dušni blagor so se zadnji Svibensko-Planinski na Štajerskem omejili le na domača oz. tradicionalna samostana v Jurkloštru in Studenicah (delno tudi na samostan v Gornjem Gradu), medtem ko so na

V več kot dveh ducatih ohranjenih listinah z opatom Ulrikom kot izstaviteljem ali prejemnikom pa ni najmanjšega namiga, da bi bil član te rodbine.

¹⁸ Grebenc 1973, št. 84.

¹⁹ MDC 7, št. 101. Gl. Kos 1921, 63; Wambrechtsamer 1932, 73.

²⁰ RHSt I/1, št. 4. Gl. Kos 1921, 63; Wambrechtsamer 1932, 74.

²¹ Zahn 35, št. 480. Gl. poglavje Sestavljanje črepinj.

²² Martin 1931, št. 702.

najuglednejše Žiče tako rekoč pozabili. Strateško ugodna pozicija planinskega gradu v Posavinju je tej svibenski veji prinesla težave z ambicioznimi gospodi Žovneškimi, ki so v nekaj desetletjih izrinili večino konkurentov. K njim se je v nekaj desetletjih obrnilo domače nižje plemstvo, ki je od 20. let 14. stoletja postajalo čvrsta opora gospoda oz. grofa Friderika Žovneško-Celjskega. Svibensko-Planinski tega izrinjenja niso znali in mogli nadomestiti drugače kot tako, da so se naslonili na svojo posest na Kranjskem ter na bratrance na Svibnem in njihovo politiko, ki je bila po letu 1300 vedno bolj kranjska. Hitro so sprevideli, da po formalni priključitvi Savinjskega k Štajerski in po habsburškem favoriziranju Žovneških severno od Save ni več možnosti za nove posestne pridobitve. Nadregionalni značaj svibenskih vej se seveda ni povsem izgubil kljub političnim in vojaškim tragedijam v 90. letih 13. stoletja. Oto je štajersko politiko vzdrževal pri življenju predvsem s pomočjo svakov: njegova žena je bila Geburga iz zelo pomembne štajerske rodbine gospodov Liechtensteinov.²³ Najbrž je šlo za hčerko sestre pesnika Ulrika Liechtensteinskega, ki je bila poročena z avstrijskim komornikom Henrikom z Wasserburga.²⁴ Za poroko je poskrbel njegov oče, ki se ga je dalo še v 80. letih 13. stoletja tu pa tam srečati v družbi štajerskega komornika Ota II. Liechtensteinskega: npr. leta 1288 v Neumarktu skupaj z nekaterimi pomembnimi štajerskimi in koroškimi ministeriali.²⁵ Z Geburgino pomočjo in doto je Oto ohranjal stike s štajersko visoko družbo, še posebej ugodno pa je bilo, da je bil ženin stric Hartnid v najbolj vihravih letih za svibenski klan (1283-1298) škof v Krki in Otov nominalni fevdni gospod. Z njegovo pomočjo je Otu uspevala mirna simbioza s cerkvenimi gospodi. Geburga je moža preživela vsaj za 16 let, saj je živela še leta 1328. Leta 1325 je s sinovoma Henrikom z ženo ter Ulrikom in hčerko Adelhajdo prodala precej alodialne in fevdne posesti okoli Frauenburga pri Judenburgu Rudolfu Liechtensteinskemu za 102 mark srebra.²⁶ Šlo je za njeno doto, ki ji jo je iz družinske posesti podaril oče in je za njeno prodajo potrebovala pristanek otrok. Tudi v Lungavu je Oto še imel viteške osebe, ostanek nekdanje dediščine po Puchsih: leta 1286 npr. Ota iz Weißpriacha (*de Lonke*), ki je bil *servus heredum de Mvmparis* in poročen s stubenberško ministerialko. Njune otroke je istega leta delil s Stubenbergi.²⁷

Zaradi nove usmeritve je bil Oto kot vodja planinske veje pogosto na Smledniku in v Ljubljani, kjer je podeljeval fevde vazalom in posloval z loškimi in ljubljanskimi meščani, pogosteje kot npr. oče Henrik. Leta 1297 je odstopil freisinški škofiji hčerko svojega gradiščana na Smledniku, Ulrika Chropfa, poročeno s freisinškim ministerialom Wintherjem iz Puštala.²⁸ V istem letu se je poravnal z gornjegrajskim samostanom, s katerim je bil v sporu glede nekih desetini okoli Planine.²⁹ Samostan je bil namreč imetnik planinske župnije oz. vikariata, tj. pilštanjске župnije. Zato si je pilštanjški nadžupnik upravičeno lastil desetino, čemur je Oto oporekal, dokler mu krški škof leta 1297 ni

²³ Kraßler 1968, 163. Hans Pirchegger jo je imel za Liechtensteinko (Pirchegger 1962, 244).

²⁴ Dopsch 1977, genealoška preglednica.

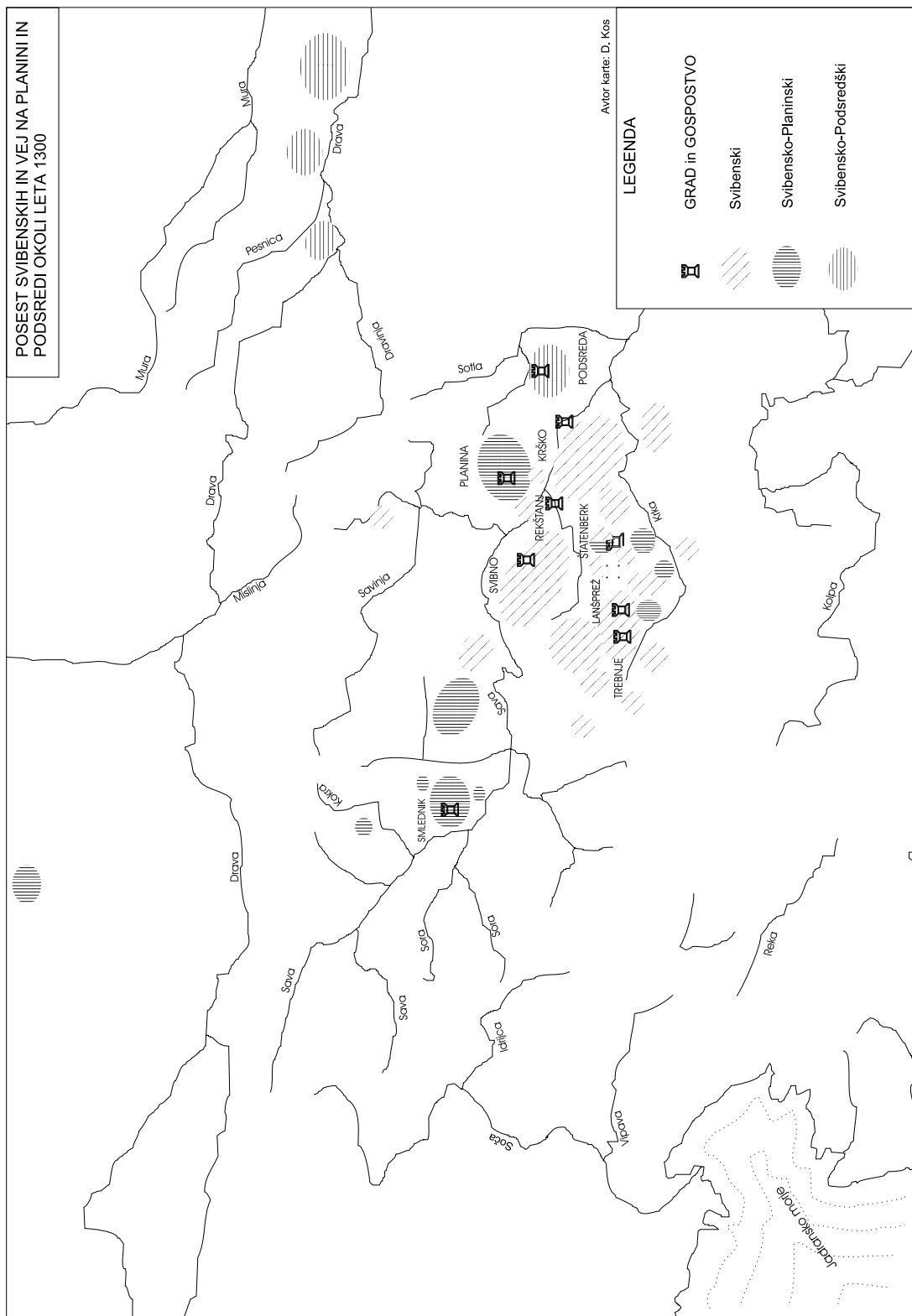
²⁵ Kummer 1880, 300-301 (št. 4).

²⁶ StLAAUR, št. 1931: 1325 IV 20. Judenburg. Po besedilu listine v Loserth 1906, št. 532 (str. 137) je bil kupec Friderik Liechtensteinski (gl. Pirchegger 1958, 189; Wambrechtsamer 1932, 74).

²⁷ ARS ZL 1286 V 6. Judenburg. Julija 1286 je isti pričal pri nekem dejanju krškega škofa v Neumarktu na Gornjem Štajerskem (Wambrechtsamer 1932, 73). Hans Pirchegger je menil, da je bilo Otovo ime dvodelno z vzdevkom – Henrik Oto »der Loenker« (Pirchegger 1962, 244). Doselej so to »Lonko« v zgodovinopisju zaradi značilnega imena (Blaznik 1973, 6, 39) lokalizirali v Škofjo Loko (Kos 1921, 62; Wambrechtsamer 1932, 72). Vendar je prav zaradi Stubenbergov, Judenburga in svibenske posesti v Lungavu bolj smiselna Dopschova lokalizacija v današnji Weißpriach pri Tamswegu. Tam je bil konec 13. stoletja upravitelj posesti salzburškega stolnega kapitlja neki »Oto iz Weißpriacha«. Njegovi dediči so se pozneje otesli svibensko-planinske oblasti, v 15. stoletju pa je iz njihovih vrst izšel celo nadškof Burkhard (Geschichte Salzburgs 1, 397; Dopsch 1998, 18).

²⁸ Zahn 31, št. 422.

²⁹ Orožen 1887, 252.

ukazal poravnave.³⁰ Leta 1299 je podelil hubo v Šenčurju, ki jo je imel prej v fevdu Peter iz Rechberga, loškemu meščanu Petru Silbersachu.³¹ V istem letu je v Ljubljani prodal brod v Tacnu in eno hubo ljubljanski patricijki Marsi Porger.³² Pri teh dejanjih sta ga spremljala Ulrik Chropf in njegov istoimenski sin. Leta 1309 je podelil še hubo v Babnem vrtu nad Kranjem Ločanu Jakobu Swanu, ki jo je prej imel kranjski meščan Henrik Leymtasch.³³

Oto je umrl okoli leta 1312. Morda je slutil bližajočo se smrt, saj se je tik pred tem odpovedal odvetniškim pravicam nad podložniki samostana v Jurkloštru.³⁴ Zatem ga je generalni kapitelj kartuzijanov po priporočilu žičkih in jurkloštrskih menihov zaradi izjemnih dejanj v korist reda, morda v zvezi z zatiranjem manihejske herezije na območju patriarhata, ki jo je moral preganjati velevplivni žički prior Gotfrid (1302-1314) leta 1312, sprejel v svojo družbo; ob tem ga je kapitelj v nevednosti imenoval kar »grof«. Otu je to gotovo godilo. Sprejem je leta še enkrat 1335 potrdil jurkloštrski prior Gotfrid.³⁵

Ota sta nasledila sinova Ulrik III. (1321-1339)³⁶ in Henrik II. (1321-1263). Zdi se, da je bil Henrik starejši in je zato nosil tradicionalno svibensko ime. Po ženi Ulrika Planinskega, Adelhajdi Ptujski, je dobila ime tudi edina sestra. Ob tem je bilo za javnost pomenljivo, da razen imena Henrik in grba Otova veja javno ni hlepela po celotni svibenski tradiciji. Sinova sta postala polnoletna in opravilno sposobna okoli leta 1321, saj ju pred tem ni mogoče zaslediti v virih. Zato je dotlej Geburga tudi v njunem imenu prodala različnim destinatarjem tudi nekaj posesti na Gorenjskem, ki je sodila v okvir smledniškega gospostva (fevdna desetina v Suhadolah pri Komendi, dve hubi v Žerjavki in štiri hube v Pšati) ali pa je bila morda del njene jutrne.³⁷ Sama je studeniškimi dominikankam (iz lastnega premoženja) leta 1320 podarila dohodke v Suhu in Repuši.³⁸ Mladoletnost sinov so izkoristili strici iz Liechtensteina, ki so vplivali na prelom v strategiji zadnje generacije planinske veje, saj sta se mlada brata kmalu odvrnila od kranjske scene – tako v socialnih stikih kot v gospodarskih zadevah. Tudi s svibenskimi mrzlimi bratranci ju ni združevalo skoraj nič več, z izjemo nekaj dedne posesti na Dolenjskem in gradu Štatenberk. Zadnja Svibensko-Planinska sta se torej odločila za štajersko politično orientacijo in prispevala k razbitju rodbinske enotnosti.

Značilno za brata je bila skupna uprava vsega premoženja. Večina listin z njunimi posli navaja oba ali vsaj obvezen pristanek enega. To je bilo ob njunem načinu življenja in sposobnostih skoraj nujno, saj z gospodarjenjem v naslednjih letih nista bila najbolj uspešna. Verjetno je k temu vplivalo tudi dejstvo, da je bila njuna družina maloštevilna. Poleg sestre Adelhajde je bil znan še Eberhard, ki je bil menih v Stični: vsaj že leta 1321 je bil profes in samostanski kaščar, leta 1323 ekonom, v letih 1326-1331/1332 celo opat; umrl pa je po letu 1337. Pri povečevanju samostanske posesti, v veliki meri prav z nakupi in milodari od sorodnikov, je bil eden najdejavnejših stiških opatov v 14. stoletju.³⁹ Prav konzervativno nakupovanje zemljiške posesti je označevalo njegovo

³⁰ Wambrechtsamer 1932, 73.

³¹ MDC 6, št. 437. Gl. Kos 1921, 62; Wambrechtsamer 1932, 73.

³² GZL II/1. Wambrechtsamer 1932, 73. V Ljubljani je Oto posloval tudi leta 1297 (GZL IX/8). Gl. Kos 1921, 62.

³³ RSt I/1, št. 113. Gl. Kos 1921, 63.

³⁴ RSt I/1, št. 312. Gl. Mlinarič 1991, 107; Orožen 1887, 298.

³⁵ ARS ZL 1312. Gl. Mlinarič 1991, 21-22; Kos 1921, 63; Wambrechtsamer 1932, 74.

³⁶ Wambrechtsamerjeva in Kovačič sta imela Ulrika za Otovega mlajšega brata, na naslednji strani njune razprave pa je zapisano, da je imel Oto sinova Ulrika in Henrika ter hčerko Alhajdo (Wambrechtsamer 1932, 73-74).

³⁷ ARS ZL 1322 X 2.; NŠAL ZL 1324 XII 20. Planina; ARS ZL 1328 II 21. Planina. Gl. Kos 1921, 63.

³⁸ Orožen 1887, 253.

³⁹ Puzel 1719, 52-53, 339; Mlinarič 1995, 123-124, 126, 131-136, 888. Jože Mlinarič je ob tem navedel mnenje Gerharda Jaritza, da se je Eberhard kot »Planinski« imenoval šele pri Valvasorju in Puclju, zaradi česar njegova pripadnost Svibensko-Planinskim ni zanesljiva.

plemiško poreklo. Adelhajda se je v virih omenjala le med letoma 1325 in 1332. Kot sodedinja je skupaj z bratoma prodala Rudolfu Liechtensteinskemu še preostalo podedovano liechtensteinsko posest na Štajerskem, leta 1328 pa je privolila v zastavo in prodajo gospostva Smlednik Frideriku Žovneškemu. Leta 1332 je dala še soglasje za prodajo plemiškega dvora v Bršljinu stiškemu samostanu.⁴⁰ Adelhajda je do leta 1332 živela na Planini, vendar brez posebnih pravic. Nato se je preselila na dom domnevnega moža Henrika Gradeniškega.⁴¹ Kako sta prišla brata v sorodstvo z Volkerjem Turjaškim, ki sta ga leta 1332 imela za ujca (*ohaim*), ni znano. Morda je bil Volker svak njunega deda Henrika IV. Svibenskega, poročenega s Siguno, ali pa je bilo sorodstvo poudarjeno zaradi Rudolfa Svibenskega, poročenega z Rihemberžanko in svaka Turjačanov. Njun ujec je bil tudi Janž s Štrasberka – zaradi žene Alhajde Turjaške, Henrik z Gradenika pa je bil njun svak.⁴² Obstaja tudi možnost, da bi imela brata še eno teto (Gertrudo), ki bi utegnila biti poročena z Volkerjem Turjaškim. Medtem ko so vezi z uglednimi sorodniki Svibensko-Planinski poudarjali, so statusno nižje svaštvo v listinah redno zamolčevali, od 40. let 14. stoletja pa ne več.

Brata Henrik in Ulrik sta začela takoj po nastopu samostojnega gospodarjenja urejati gospodarske zadeve, ki so že opozarjale na težko prihodnost njunih družin. Finančna kriza, odplačevanje jutrn in zaženil svojima visokima ženama ter nezainteresiranost za realno delitev očetove zapuščine ju je povezala v skupnem poslovanju. Nenazadnje jima je manjkalo smelosti. Nista premogla daljnoročnih vizij, talentov in uspešne špekulantske žilice, pa tudi sreče ne. Brata sta se sicer dobro poročila: Henrik z grofico Elizabeto Pfannberško,⁴³ Ulrik pa s Katarino Devinsko,⁴⁴ toda razen enkratnega prejemka svežega kapitala z doto jima obe rodbini nista mogli odločilno pomagati pri boju za ohranitev visokega statusa. Ravno nasprotno: njuna protidarila za ženo so ju že spočetka pahnila v krog zadolževanja. S tem se pojavi hipoteza, da celo zelo ugodni kognatski krogi konkretni družini *lahko* pomagajo, a ne nujno. Če kdo v tistem času, sta bila brata prepuščena lastni iznajdljivosti in gosposčinskim uradnikom, ki jim zaradi pomanjkanja avtoritete nista mogla nikoli povsem preprečiti zlorabljanja zaupanja. Ker je bil Elizabetin bratranec Friderik Žovneški,⁴⁵ je kognatska vez oba brata po letu 1329 hitro pripeljala v odvisnost od Žovneških, podobno kot sinove Rudolfa I. od gospodov Ptujskih.

Brata sta vse do konca 30. let finančne zadrege reševala predvsem s prodajami najbolj oddaljene zemljiške posesti. Šlo je za drobno posest in fevde na osrednjem in vzhodnem Gorenjskem, ki so bili dotlej vključeni v smledniško gospostvo. Planinsko gospostvo je bilo matično in neodtujljivo. Gorenjska posest je bila v precejšnji meri že v rokah nižjih vitezov, ki so lokalnim cerkvenim ustanovam z dovoljenem bratov odtujevali fevde, tudi tiste, ki so bili del smledniškega gospostva. Tako je leta 1321 njun vitez Rapoto Schrawas z dovoljenjem in v prisotnosti lokalnih plemičev prodal hubo v Šenčurju

⁴⁰ CKL, št. 122-125; Grebenc 1973, št. 174; Loserth 1906, št. 533 (str. 137). Gl. Wambrechtsamer 1932, 74.

⁴¹ Wambrechtsamerjeva je brez navedbe vira zapisala, da se je Alhajda leta 1334 poročila z Andrejem iz Ausseja na Gornjem Štajerskem (Wambrechtsamer 1932, 76).

⁴² ASt LP 1332 V 25.; ARS ZL 1337 V 3.; ARS ZL 1338 V 31. Radeče.

⁴³ Očitno je šlo pri Henrikovi ženi »Agi«, ki se je po Ani Wambrechtsamerjevi omenjala leta 1325, v resnici za Elizabeto in pisarjevo napako, ne pa za njegovo prvo ženo (Wambrechtsamer 1932, 74-75), saj je bil poročen z Elizabeto vsaj že leta 1324. Hans Pirchegger jo je imel za Žovnečanko (Pirchegger 1962, 244).

⁴⁴ Wambrechtsamerjeva je menila, da je bila Katarina njegova druga žena, ni pa povedala, katera naj bi bila prva (Wambrechtsamer 1932, 75).

⁴⁵ Zato je Henrik leta 1340 Friderika Žovneškega napačno imenoval za svojega »svaka« (CKL, št. 199). V resnici sta bila oba poročena s sestričnima Vovbrškima. Elizabetina mati Margareta pa je bila v drugem zakonu poročena z grofom Ulrikom IV. Pfannberškim. Gl. Tangl 1864/2, 93-94; MDC III (Stammtafel IX: Grafen von Heunburg-Sternberg).

⁴⁶ ARS ZL 1321 XII 21. Gl. Kos 1921, 64.

dominikankam v Velesovem.⁴⁶ Ker vsi fevdi niso bili dedni, so jih Planinski nekaj prodali oz. podelili naprej, vedno pogosteje meščanom, ki so se v tistem času gospodarsko že tako emancipirali, da so bili sposobni posedovati (in kupovati) plemiške fevde. Leta 1322 sta brata z materjo Geburgo prodala desetino od dvanajstih hub v Suhadolah pri Komendi, ki jo je dotlej imel v fevdu že omenjeni Rapot, kamniškemu meščanu Ulriku Wrku za 29 mark oglejskih denaričev.⁴⁷ Štiri hube v Spodnji Krašnji je Henrik z bratovim privoljenjem prodal leta 1325 Gerlohu Stuppleinu iz Slovenj Gradca (Kamnika) za 36 mark oglejskih denaričev.⁴⁸ Enosmerno poslovanje obeh bratov, tj. odtujevanje posesti, je sredi 20. let opozarjalo na težavno finančno stabilizacijo in napovedovalo nemirna leta za finančne špekulacije, ki so bile med plemstvom običajno zadnji poskus preobrniti kolo (ne)sreče. Ker sta brata okoli leta 1324 zašla v špekulacije z desetino v Planini, ki jo je imel gornjegrajski samostan, sta temu morala prodati dve hubi v Žerjavki pri Kranju za 24 mark savinjskih denaričev.⁴⁹

Ni jasno, kaj sta brata nameravala s svojim deležem na gradu Otočec, ki je bil fevd freisinške škofije. Po letu 1300 je freisinška posest na Dolenjskem, še posebej na desnem bregu Krke, nezadržno propadala. Leta 1324 so sinovi viteza Hermana z Otočca na gradu Štatenberk dali Henriku in Ulriku za Otočec fevdno obljubo po grajskem pravu, ne da bi z besedo omenili freisinško gospostvo. Brata sta si pridržala pravico do odprtega gradu in odločanje o gradu, ko bi dosegel polnoletnost glavni otoški dedič, nečak omenjenih gradiščanov, za katerega so tedaj grad upravljali ujci.⁵⁰ Njuno vpletanje v otoške zadeve ni bilo dolgotrajno, saj pozneje o njunem posestništvu ni nobenih vesti.

V politično življenje in spore regionalnega plemstva se Ulrik in Henrik v prvih letih še nista vtikala. Njuna vojaška aktivnost zunaj deželnih meja v času, ko se je koroško, kranjsko in štajersko plemstvo rado udeleževalo pomembnih in donosnih vojn med Habsburžani, Luksemburžani (češkimi kralji) in bavarskimi Wittelsbachi (boj za tron v letih 1314-1326), ni izpričana. V začetku 20. let sta bila še premlada.⁵¹ V domačem okolju je bilo vojskovanje urejeno drugače. Ker sta se odvrnila od kranjske scene, jim je ostala le štajerska. Ko so izumrli Vovbržani leta 1322 je prišlo do boja za njihovo dediščino med Friderikom Žovneškim in Konradom Aufensteinskim. Brata sta bila še vedno ena uglednejših spodnještajerskih plemičev, vendar ne dovolj močna, da bi si lahko privoščila nevtralnost. Tako kot sorodniki Svibenski nista bila upravičena do dedovanja po odpovedi grofov Pfannberških v korist Žovneških. Zaradi svaštva s Pfannbergi (Henrik je bil preko Elizabete Pfannberške, njene matere – po rodu Wallseejevke ter materine sestre Diemut, v neposrednem sorodstvu z Žovneškimi), prijateljevanja Weißeneggov s Svibenskimi, a ker sta bila soseda in sorodnika z neposredno vpletenima rodbinama, sta bila prisiljena leta 1325 vstopiti v zavezništvo s Friderikom Žovneškim, svakom grofom Ulrikom IV. Pfannberškim in Hartnidom z Weißenegga v podporo štajerskemu deželnemu glavarju Ulriku II. Wallseeju in Amelriku Ptujskim v njuni fajdi proti Aufensteinskemu. Fajda je trajala ob podpori Friderikovih zaveznikov grofov Pfannberških vse do leta 1331, ko je prišlo do poravnave in Friderikovega prevzema polovice Celja. V obeh ohranjenih poravnalnih listinah bratov, čeprav omenjajo druge pomagače v fajdi, ni navedenih.⁵² Zdi se, da sta se iz bojov umaknila že prej, morda že okoli leta 1328. Zakaj?

V tistem času je kriza pri bratih dosegla prvega od cikličnih vrhov. Morebiti je bil

⁴⁷ ARS ZL 1322 X 2.

⁴⁸ ARS ZL 1325 VIII 10. Gl. Kos 1921, 63.

⁴⁹ NŠAL ZL 1324 XII 20. Planina. Gl. Orožen 1876, 101-102.

⁵⁰ ARS ZL 1324 X 10. Štatenberk. Blaznik 1963, 9, 52-54.

⁵¹ Kos 1995, 222 sl.

⁵² CKL, št. 116, 117, 133, 136, 137.

izstop posledica opustošenja njune posesti v fajdi, saj je še leta 1329 Henrik zahteval od krškega škofa Gerolda odškodnino za neko škodo, a mu je škofovi uradniki niso priznali. Pač pa je uspel dobiti le konja, obleko in nekaj denarja za »zvesto službo«, za kar je Henrik obljubil škofu vazalno zvestobo z gradom Planino. To pa ni bilo nič novega.⁵³ Dogodki leta 1328 so se napovedovali že prej, ne le v prodajah posesti na Gorenjskem, ki vedno večjih potreb pri pokrivanju starih dolgov in zagotavljanju »dostojnega« življenja niso več dohajale. Tudi Henrikove prodaje 10 mark dohodkov za 80 mark srebra Hugu Svibenskemu in njegovi ženi Geburgi Ptujski leta 1326 na Ptuju, štirih hub v Pšati Friclajnu z Mehovega za 35 mark oglejskih denaričev leta 1328 in štirih hub v okolici Planine »grofu Reutnu« (sic!?) leta 1329⁵⁴ niso zadostovale za poravnavo starih dolgov. Na povečano stisko bratov je opozarjala odsotnost njunih vitezov pri obeh dejanjih in udeležba še nedolgo nazaj Svibensko-Planinskim zvestih Rapota Schrawassa in Ulrika iz Valburge leta 1327 v spremstvu Friderika Žovneškega v Kranju.⁵⁵ Viteza sta že iskala uspešnejšega in močnejšega gospoda, oz. ju je izbral on. Obenem pa je vsaj Rapoto ohranil svibenske fevde v Krškem. Da bi bila žalost še večja, je v letu 1328 umrla mati Geburga. Takoj je bilo potrebno izplačati sestro Adelhajdo. Grad in gospostvo Smlednik sta bila kot prva velika in zaokrožena posest ene od veja Svibenskih obsojena na prodajo: aprila in julija leta 1328 sta ju Ulrik in Henrik s privoljenjem sestre Adelhajde z vsemi pritliklinami (odvetništvo, deželsko sodišče, nesvobodni vitezi itd.), a ločeno – Henrik na žovneškem gradu Lemberg, Ulrik pa v Ljubljani – zastavila sorodniku Frideriku Žovneškemu. Za slednjega je strateško pomembno smledniško gospostvo pomenilo odskočno desko za prodor na Gorenjsko. Verjetno sta bila brata prav zato prisiljena prepustiti Frideriku pravice do Smlednika, čeprav bi svoje dolgove lahko poplačala tudi z drugo posestjo. Friderik, eden redkih gospodov, ki je bil sposoben z gotovino preplačati vse, kar si je zaželel, se pri strateških interesih ni vdajal usmiljenju in prošnjam. Za posojeni denar, morda tudi kot plačilo za že zapadla posojila, je zahteval najvrednejšo posest Svibensko-Planinskih, razen Planine. V dveh Henrikovih listinah iz 17. aprila 1328, kjer sta bila grad in gospostvo Smlednik sploh prvič izrecno označena kot alod (*aygen veste*), je Henrik najprej vse zastavil za 2000 mark srebra, oz. prodal za 1012 mark.⁵⁶ Skoraj identični listini je 25. julija izdal še Ulrik.⁵⁷ V čem je bilo bistvo večdelne finančne operacije?

Takšni večkratni zapisi o istem dejanju so razumljivi, če je bil nek objekt najprej zastavljen, nato pa dokončno prodan; še posebej, če je bila med tem sprejemljiva časovna razlika. Drugače je bilo, če je bila prodajna listina izdana sočasno z zastavno.⁵⁸ Jasno je, da sta bili omenjeni vsoti mišljeni za vse prodajalce skupaj, ne pa za vsakega posebej. Toda od kod razlika 988 mark? Rešitev je (morda) preprosta: Henrik in Ulrik sta dala z dodatno listino Žovneškemu jamstvo, da bo v primeru nerešitve dolga Smlednik tudi pravno upnikova last. V primeru njunega oporekanja bi Friderik že razpolagal s pravnoveljavnim dokumentom, ki bi mu bilo pred sodiščem težko oporekati. Svibensko-Planinski so dejansko prejeli skupaj 2000 mark, ko so dokončno prepustili lastništvo do Smlednika, medtem ko so prvi obrok prejeli že ob zastavi (= dejanski dolg) – 988 mark, ostanek 1012 mark pa je bil poračun razlike za zamenjavo pravnega statusa (lastništva). Primer gradu Smlednik kaže torej na programirano prodajo, ki zaradi pridobivanja obveznega

⁵³ MDC 9, št. 245. Gl. Wambrechtsamer 1932, 76.

⁵⁴ ARS ZL 1326 III 9. Ptuj; ARS ZL 1328 II 21. Planina. Gl. Kos 1921, 63; Wambrechtsamer 1932, 75-76.

⁵⁵ CKL, št. 119.

⁵⁶ Prav tam, št. 122, 123. Vladimir Levec in Franc Kos sta navedla napačno letnico 1332 (Levec 1896, 7; Kos 1921, 63). Gl. Wambrechtsamer 1932, 75.

⁵⁷ CKL, št. 124, 125. Gl. Wambrechtsamer 1932, 75.

⁵⁸ Weigl 1991, 298. CKL, št. 122-125.

soglasja soupravičenca ni mogla biti takoj izvedena. Do dokončne prodaje je imel zato kupec objekt v zastavi, ki bi jo lahko ob nestrinjanju drugega upravičenca proti vrnitvi kupnine (dolga) vrnil.

Friderik Žovneški je Smlednik že naslednje leto skupaj z več drugimi gradovi zastavil svakom Wallseejvcem.⁵⁹ Žovneški oz. grofje Celjski Smlednika, ki je bil do pridobitve ortenburških gospostev na Gorenjskem leta 1420 njihov glavni center, niso izgubili vse do izumrtja leta 1456, ko je postalo gospostvo deželnoknežje.⁶⁰ Od Smlednika do razprodaje družinske srebrnine Svibensko-Planinskih ni bilo daleč. Ta proces je bil skorajda istočasen s podobnim pri sorodnikih Svibenskih in povezan z vzdrževanjem življenjskega sloga, realnim padcem dohodkov in izplačevanjem obljubljenih poročnih daril ženam. Ob tem je potrebno vedeti, da cene ob takih, recimo jim izsiljenih prodajah, niso bile tržne in odvisne od ponudbe in povpraševanja. Odvisne so bile od kupcev, ki niso pristajali na postavljene cene, razen če niso bili npr. bližnji sorodniki prodajalcev, ki so v oblikovanje cen lahko lažje vnašali solidarnostni moment. Cene Henrikove in Ulrikove (in tudi od drugih Svibenskih) prodane posesti so se oblikovale kot posledica ravni medsebojnih stikov s kupcem oz. med drugimi člani njegove družine.⁶¹ Svoje so k zbijanju cen prispevale dotedanje zadolžitve pri kupcu, kar je zmanjševalo vpliv tržnih mehanizmov, s tem pa za prodajalca tudi neposredno uporabnost izkupička od prodaje.

Po letu 1328 so si posamične prodaje drobne posesti obeh planinskih Svibenčanov sledile skoraj neprekinjeno do konca 30. let. V največji meri so bili kupci cerkvene ustanove (samostani), nekateri gospodje, posamezniki iz vrst nižjega viteštva Svibensko-Planinskih ter seveda sorodniki Svibenski in gospodje Žovneški (grofje Celjski). Slab mesec po prodaji Smlednika sta Henrik in Ulrik menjala z jurkloštrskimi kartuzijani neko manjšo posest na Kozjanskem, a očitno v svojo škodo.⁶² Od leta 1330 pa so si prodaje vrstile takole:

TABELA 7: ODTUJEVANJE ZEMLJIŠKE POSESTI SVIBENSKO-PLANINSKIH V LETIH 1330-1338 (BREZ PODELJENIH FEVDOV)⁶³

<i>Leto</i>	<i>Odtujitelj</i>	<i>Posest</i>	<i>Kupnina</i>	<i>Prejemnik</i>
1330	Ulrik	Bršljin, 5 h	27 m.o.d.	Stična
1330	Henrik	Bršljin, 2 h	15 m.o.d.	Stična
1330	Henrik, Ulrik	Bršljin, 5 h	odškodnina	Stična
1330	Henrik, Ulrik	Veliki Cirknik, 10 h, f	52 m.o.d.	Krka
1331	Henrik, Ulrik	Bršljin, 3h; »Markstatt«, 2 h	17 m.o.d.	Stična
1331	Henrik, Ulrik	Grčevje, 5 h	30 m.o.d.	Čreteški
1332	Henrik, Ulrik	Bršljin, 1 d + 3 h	18 m.o.d.	Stična
1334	Henrik, Ulrik	Ločna, 4 h; Bršljin, 3 h, 1 m	34 m.o.d.	Stična
1337	Henrik	Jezero, 5 h; Ponikve, 2 h	37 m.o.d.	Jurij Sv.
1338	Henrik, Ulrik	Jezero, 1 h; Sp. Ponikve, 2 h	—	Jurij Sv.
<i>Skupaj</i>		<i>52 h, 1 d, 1 m</i>	<i>230 m.o.d.</i>	

Legenda: d – dvor, f – fevd, h – huba, m – mlin, m.o.d. – marka oglejskih denaričev, Sv. – Svibenski

⁵⁹ CKL, št. 127.

⁶⁰ Žontar 1939, 28-29; Golia 1972, 62; Kos 1994/1, 37.

⁶¹ Levi 1995, 108 sl.

⁶² ARS ZL 1328 VIII 6. Jurklošter.

⁶³ Grebenc 1973, št. 166-169, 172, 174, 180; MDC 9, št. 374; StLA AUR, št. 2007a: 1331 IV 29.; ARS ZL 1337 V 3.; ARS ZL 1338 VI 5.

Henrik je bil sposobnejši, vsekakor pa ambicioznejši in uglednejši od Ulrika ter dejavnejši v družabnem in političnem življenju. On se je prvi pogovarjal s fevdnim gospodom Planine, on je napravil prve korake pri prodaji Smlednika Žovneškim, upravljal s freisinškimi fevdi in zaključeval večino pravnih zadev. Zato je bil od konca 20. let dobrodošel gost na gradovih spodnještajerskega plemstva. Njegove besede so bile v sporih sprejemljive tudi za sprte strani, zato ga je npr. Diepold Kacenštajnski leta 1329 postavil za enega od štirih cenilcev in porokov ob prodaji gradu Kostrivnica Frideriku Žovneškemu.⁶⁴ Mlajši Ulrik v plemiških krogih ni bil tako opazen. Pri pravnih zadevah je redko nastopal sam ali z ženo (po letu 1334). Konec koncev je bila žena ugledna Devinčanka, toda njena dota in Ulrikovo ločeno premoženje sta bila manjša kot Henrikovo in Elizabetino premoženje. Večji del življenja je preživel na Planini in Štatenberku, Henrik pa ga je jemal s seboj, če je bila prisotnost obeh nujna pri nekem pravnem dejanju. Ker je brat Eberhard že dolgo živel v stiškem samostanu, sta po odselitvi sestre Alhajde ok. leta 1332 brata ostala sama s svojima družinama na Planini, vedno več stikov sta imela z dolenjskim plemstvom, ki je bilo, razen Turjaških, sicer nižjega statusa.

Ko pregledujemo ohranjene listine z njunimi omembami, nam omembe ponujajo sliko uglednih in samozadostnih štajerskih plemičev. Henrik in Ulrik se po vsem sodeč nista kaj prida ukvarjala z visoko politiko v 30. letih, ko so se Habsburžani pomirili s cesarjem Ludvikom in Luksemburžani s češkega dvora, se z njimi še občasno prepirali in leta 1335 po koroškem vojvodi Henriku prevzeli Kranjsko in Koroško. Brez dvoma sta z zavistjo opazovala meteorski vzpon sorodnika Friderika Žovneškega, ki je kopičil posest vsenaokrog Planine in napovedoval, da bo v nekaj letih postal »milostljivi gospod grof«. Finančnih težav pa ni hotelo biti konec. Pravzaprav kriza pri bratih ni več nastopala v ciklikih, pač pa je bila že akutna. In za to brata nista mogla kriviti deželnega kneza, njegovih davkov, vsakoletnega slabšanja kakovosti denarja in naraščajoče inflacije, niti ne pomanjkanja denarja za izplačilo poročnih daril ter zaradi tega tudi zadolževanja.

Poleg prodaj je bil zunanji znak njunega definitivnega gospodarskega in s tem statusnega zatona v zgodnjih 30. letih opazno zapuščanje vitezov. V 20. in v začetku 30. let 14. stoletja je brata še obdajal širok krog vitezov, ki so prihajali zvečine z Gorenjske. Leta 1320 se omenja neki Gerhard »s Planine«, ki je studeniškemu samostanu poklonil manjšo posest, leta 1321 Majnhard s Smlednika, leta 1324 so bili pri dejanju obeh bratov navzoči Rapoto Schrawass in Ot iz Narpla pri Krškem (*Narrenpuchler*) ter trije Gorenjci: Friderik Flôhel, Fricel Chroph in Ule iz Valburge, v neki drugi listini pa še Jansel Stozz z Dolenjske. Vsi so se v spremstvu Svibensko-Planinskih omenjali še leta 1325, pri čemer je bil Schrawass najvplivnejša oseba, ki ji je Henrik leta 1325 podelil v fevd pet hub v okolici Planine.⁶⁵ Sredi 30. let pa so bratoma ostali zvesti redki vitezi iz prejšnjega desetletja: leta 1328 so jima še vedno stali ob strani Friderik Flô(h)el, Rapoto Schrawass in Albert Ztemats, leta 1329 pa Wulfing Vreunt.⁶⁶ Gorenjski vitezi, zlasti tisti iz smledniškega območja, so dokončno postali odvisni od Friderika Žovneškega. Kljub temu sta brata še imela dovolj oborožencev za dejavno politično življenje. Leta 1330 so bili priče nekega Henrikovega dejanja Stepel Schhrewäz (Schrawass), Nikolaj (leta 1334 imenovan »uradnik« – *amman*) iz Mačkovca ter brata Henrik in Schayd iz Ždinje vasi na Dolenjskem.⁶⁷ Leta 1331 so bili poleg Henrika iz Ždinje vasi zraven še Ulrik in Konrad iz Narpla, Albreht Schaffer in Bertold Schurbs (slednja leta 1332 kot *Albrecht und Schueba, unser diener von Monpreis*),

⁶⁴ CKL, št. 126.

⁶⁵ Orožen 1887, 252-253; ARS ZL 1321 XII 21.; ARS ZL 1324 X 19. Štatenberk; NŠAL ZL 1324 XII 20. Planina; ARS ZL 1325 VIII 10. Wambrechtsamer 1932, 74.

⁶⁶ ARS ZL 1328 VIII 6. Jurkloster; MDC 9, št. 245.

⁶⁷ Grebenc 1973, št. 166, 174.

Hilbrand iz Bršljina (tudi leta 1334), Ulrik iz Laporja (še leta 1334), leta 1331 Ottel Stuppel (iz Kamnika) in Ehel Newnchirchner (oba: *der Muntpareyser diener*),⁶⁸ leta 1334 pa še Henrik Tzernügel. Na Planini sta živela omenjena Albreht in Ekkel »s Planine«, ki sta še leta 1337 pričala v neki Ulrikovi listini. Njun vitez je ostal tudi Jansel Stozz, ki je tedaj prodajal stiškemu samostanu štiri hube v Ločni pri Bršljinu, leta 1334 pa še eno hubo v »Markstattu« (lokacija poznejšega Novega mesta) in dvor s tremi hubami v Bršljinu (njegovo bivališče). Vse to je bilo fevd Henrika Svibensko-Planinskega.⁶⁹ Še leta 1332 je na dvoru v Bršljinu živel tudi »služabnik« (= viteški hlapec) Hilbrand s podrejenim Heinzlom Phannerjem (*diener und sein aygen*).⁷⁰

Okoli leta 1334 sta brata razdelila rodbinsko posest, verjetno na obojestransko željo, saj se Ulrik bržkone ni najbolje počutil v družbi z avtoritativnim in uglednejšim starejšim bratom in njegovo visokostno ženo, »grofico« Elizabeto, ki je na svojo po letih mlajšo in statusno nižjo novopečeno svakinjo Katarino najbrž gledala zviška. Ulrik si je končno želel ustvariti ločeno gospodinjstvo, čeprav kar na Planini. Planinski grad, še posebej mogočni romanski palacij s prislonjenim bergfridom, je bil v tistem času že dodobra prezidan in razširjen⁷¹ in je omogočal intimnejše življenje in skrivanje pred bratovimi očmi. Delitev je bila pogodu obema bratoma še zaradi nečesa: nobeden od njiju ni želel, niti ni več zmožal solidarnostno kriti dolgove drugega. Tega se je dobro zavedal predvsem Henrik, ki ni bil tako zadolžen kot Ulrik. Kot starejši je razpolagal tudi z nekaj več kapitala, posesti in življenjske modrosti. Solidarnostno pokrivanje dolgove bi lahko zahtevali upniki, če bi rodbinska posest ostala enotna. Tako sta brata s privolitvijo fevdnega gospoda krškega škofa Lovrenca razdelila planinsko gospostvo in grad (seveda le uporabo prostorov). Ulrik je leta 1334 prepustil ženi Katarini svojo polovico Planine in še 20 mark dohodkov od posesti.⁷² Šlo je za začasno zastavo posesti za davno zapisano jutro in zaženo. Ker je bilo prostega kapitala premalo kljub Ulrikovim izdatnim prodajam posesti na Dolenjskem (gl. tabelo 7) od leta 1330 naprej, je moral ženi in njeni družini začasno jamčiti pokritje in zavarovanje daril ter tudi sam konkretno prispevati k osnovanju lastnega gospodarstva z najvrednejšim, kar je premogel – s polovico matičnega gradu. Takšen način pokrivanja in zavarovanja poročnih izdatkov v 14. stoletju med plemstvom ni bil neobičajen. Še več, bil je skorajda pravilo med vsemi sloji plemstva, zlasti tam, kjer osebno premoženje ni zadostovalo za izenačitev z nevestino doto. In kar je posebej pomembno – zdi se, da so bila prav poročna darila eden glavnih razlogov za tovrstne finančne zadrege. Bila so morda še bolj boleča kot vzdrževanje statusu primerne vsakdanjega življenja ali kot stroški za bojevanje, ki jih navadno niso pokrivali z zastavljanjem ali prodajanjem matičnega gradu. Do velikih daril in posledično velikega zastavljanja je prišlo takrat, ko je nevesta prišla iz ugledne rodbine, kar so Devinski bili.⁷³ Niti dota Henrikove in Ulrikove žene niti razprodaja posesti na Dolenjskem, od katerih sta v slabem desetletju dobila spoštljivo vsoto 230 mark oglejskih denaričev, niso zadostovali za pokritje starih dolgove v spirali zadolževanja (gl. tabelo 8). Niti predstavljati si ne moremo, koliko denarja sta brata vsako leto izdala za viteze, osebje, popravila gradov, oblačila, luksuzne predmete, orožje, potne stroške ipd. in koliko ženama za poročne dolgove. Kljub morebitnemu varčevanju še vedno mnogo preveč! Vzdrževanje statusa in ugleda je zahtevalo neverjetno visok davek. Že

⁶⁸ StLA AUR, št. 2007a: 1331 IV 29.

⁶⁹ Brunner 1995, št. 10; Grebenc 1973, št. 174, 179 (= ASt LP 1334 VI 24.).

⁷⁰ ASt LP 1332 V 25.

⁷¹ Stopar 1993, 68-69.

⁷² MDC 9, št. 654. Gl. Wambrechtsamer 1932, 75.

⁷³ Kos 1994/5, 28 sl.

leta 1335 sta se skupaj z Rudlom s Kacenštajnom zadolžila pri skromnem, a sposobnem štajerskem vitezu in krškemu vazalu Albrehtu Žusemskemu za slabih 28 mark srebra za dobo enega leta. Za poroka so dolžniki postavili Friderika Žovneškega.⁷⁴ S tem se je senca mogočnega gospodarja Celja in takratnega kranjskega deželnega glavarja spet spustila nad Planino in tokrat za vselej. Friderikovega vpliva, denarja in njegovih »dobrih uslug« se brata nista več rešila do smrti. Friderik je v znanem slogu začrtal dolgoročno strategijo podreditve planinskega gospostva. Če ne prej, pa ob smrti bratov, pri čemer je moral upoštevati tudi morebitne dediče Svibenske. Toda ti so se v istem času prav tako utapljali v dolgovih.

Žovneška strategija je v prvi fazi (pri prodaji Smlednika Friderik še ni mogel računati na tako hiter zaton Svibensko-Planinskih) oba brata obravnavala za statusno enakopravna plemiča. Nenazadnje, ker je bil Friderik s Henrikom v posrednem svaštvu. Zato se sredi 30. let 14. stoletja neposredno ni želel vmešavati v njune zadeve bolj kot je bilo nujno. Celo prodaje manjše posesti obeh bratov na Kranjskem ga vsaj na videz niso zanimale in jih je velikodušno prepuščal stiškim menihom in Svibenskim. Ni se vpletal v stare planinske fevde in vazale. Z nekaj besedami, z bratoma je ravnal spoštljivo, še bolj kot z njihovimi sorodniki Svibenskimi, s katerimi je v istem času tudi že trše poračunal dolgove. V bližino obeh bratov je Friderik pošiljal svoje ljudi, ki so bratoma »svetovali«, jima »pomagali«, v resnici pa nadzorovali njuno posest in namere. Tako je leta 1335 posredoval pri Henrikovi in Ulrikovi poravnavi sporov z jurkloštrskimi menihi Ortolf s Hornegga, ki je bil od leta 1332 eden najzvestejših Friderikovih vitezov, svetovalcev in pooblaščenih uradnikov.⁷⁵ Poravnava pa vseeno ni uspela. Tako je moral leta 1339 vojvoda Albreht II. naročiti štajerskemu deželnemu glavarju, naj v Jurkloštru konča vse spore, od Svibensko-Planinskih pa doseže poravnavo škode.⁷⁶

Ulrikove finančne težave so z vso silo izbruhnile leta 1338, ko je v Radečah v prisotnosti mrzlih bratrancev s Svibnega prodal bratu in svakinji svoj delež gradu in gospostva Štatenberk za 170 mark graških denaričev.⁷⁷ Svibenski so budno pazili na njune poslovne odločitve, saj so tudi oni imeli četrtno Štatenberka po otrocih Henrika III. To in še nekaj drobne posesti v okolici gradu je nekaj let prej dobila za doto Ana, hčerka Huga I. Svibenskega. Pozneje je njen mož Peter Liemberški vse prodal svaku Herdegnu Ptujskemu, ta pa leta 1342 Henriku Svibensko-Planinskemu.⁷⁸ Svibenski so še v 30. letih računali na morebitno dedovanje, saj sta bila Henrik in Ulrik še vedno brez (živih) otrok, Ulrik pa nemara še šibkega zdravja. Zato si je poslovno tedaj najuspešnejši bratranec s Svibnega, Jurij, nekaj dni zatem uspel zagotoviti tri hube v Jezeru in Spodnjih Ponikvah, ki jih je imel od obeh bratov v fevdu Uschalk iz Prekope.⁷⁹

Dvaindvajsetega septembra 1339 je Ulrik prišel v svojo »Canosso«. V Celju je v prisotnosti najpomembnejših žovneških vitezov, dveh Svibenčanov in bratranca Viljema s Pišec, za dve leti in pol zastavil svojo polovico planinskega gospostva Frideriku Žovneškemu za solidnih 700 mark starih graških denaričev, vendar je brat ohranil predkupno pravico do aprila 1342, ko bi zapadla.⁸⁰ Ulrik vsega denarja najbrž ni prejel, pač pa je le poravnal dolgove Žovneškemu, tudi za njegovo poroštvo. Na

⁷⁴ CKL, št. 157. Kos 1994/1, 109.

⁷⁵ ARS ZL 1335 III 30. Jurklošter. Gl. Wambrechtsamer 1932, 76. Za Ortolfa: CKL, št. 140-142, 146, 148, 151-153, 177, 178, 188, 189, 194, 197-210.

⁷⁶ Mlinarič 1991, 108.

⁷⁷ ARS ZL 1338 V 31. Radeče. Gl. Kos 1921, 64.

⁷⁸ ARS ZL 1342 X 13. Franc Kos je zmotno pisal o gradu »Ratenburg« (Kos 1921, 64).

⁷⁹ ARS ZL 1338 V 5.

⁸⁰ CKL, št. 187. Gl. Kos 1921, 61.

svoji polovici je smel ostati, dokler ne bi zapadla zastava in bi vse dokončno prišlo v roke Žovneškemu. Friderik torej naslednji dve leti in pol ni imel nič od posojenega denarja. Ni še mogel postaviti svojih ljudi na polovici Planine, niti ni pobiral polovice dohodkov od planinskega gospostva. Henrik je dal pisno privolitev za zastavo šele čez šest dni, ko je tudi sam prišel v Celje. Naslednji dan mu je Friderik velikodušno dovolil podaljšanje roka za rešitev zastave še za eno leto, saj je bilo jasno, da Ulrik ni sposoben rešiti ničesar, Henrik pa toliko kapitala ne bi mogel zbrati v dveh letih in pol.⁸¹ S tem si je Friderik zagotovil mirno čakanje na razplet zastavne pogodbe. Tako so Žovneški upravičeno upali, da bodo najpozneje leta 1343 prišli do realne posesti za polovico Planine. Do zastave pa je prišlo brez dovoljenja krškega škofa, ki je bil posebej občutljiv glede svojih »glavnih fevdov«. Škof Konrad je sprožil spor, ki ga je julija 1341 v Vitanju na vazalskem sodišču formalno končalo 16 razsodnikov na čelu s Herdegdom Ptujskim, tedanjim kranjskim deželnim glavarjem in štajerskim maršalom. Po njihovi razsodbi naj bi škof dobil nazaj zastavljeno polovico Planine najpozneje v šestih tednih.⁸² Razsodba je bila pričakovana in pravno utemeljena, saj je šlo za Friderikovo in Ulrikovo ravnanje brez vednosti fevdnega gospoda. Poleg tega je bila tudi politično naravnana: gospodje Ptujski so bili najtrši konkurenti Žovneško-Celjskim na Spodnjem Štajerskem. Sam izrek razsodbe še ni zagotavljal njene udejanitve. Ker Friderik zastavljene posesti ni želel in mogel vrniti brez garancije Ulrikove vdove za posojeni denar, se je spor vlekel do leta 1343, ko je škof Konrad na vazalskem zboru v Vitanju Ulrikovi vdovi formalno odvzel njeno polovico. Ni pa je mogel podeliti nobenemu drugemu kot siceršnjemu zastavnemu imetniku Frideriku Celjskemu.⁸³

Ulrika je zastava polovice rojstnega gradu dotokla. Vrnitev desetine od fevdov, ki jo je nato prejel Friderik Žovneški in od 15 kmetij v Primskovem na Dolenjskem oglejskemu patriarhu Bertrandu pred letom 1341 je ob izgubi rojstnega gradu pomenila le piko na i.⁸⁴ Kmalu zatem je umrl, za seboj pa pustil nepreskrbljeno vdovo Katarino, ki je lahko le upala na svakovo pomoč in na usmiljenje Friderika Žovneškega. Z Ulrikovim polomom in smrtjo je prišlo do zanimive menjave poslovno-tehnične taktike obeh oz. le še enega od bratov. Do leta 1339 sta svojo posest v nuji le *prodajala*, zatem pa jo je Henrik zvečine le še *zastavljaj* (gl. tabelo 8). Tega fenomena ni mogoče zlahka pojasniti. Zdi se, da je srečnejši Henrik, ki je še uspeval krotiti krizo do leta 1340, ko je kot edini dedič prevzel bratovo posest, z vdinjanem v raznih službah predvideval, da bo vse dolgove nekoč že uspel vrniti. S tem je ohranjal privid, da pravzaprav ničesar ni dokončno odtujil, pač pa le začasno. Seveda se je motil. Morebiti so ga k zastavljanju prisilili upniki, ki so med potekom zastavne dobe vleкли obresti oz. rento iz zastavljene posesti, obenem pa vedeli, da Henrik večine zastavljene posesti ne bo mogel vrniti in bo zastava slejkoprej zapadla. Tako bi v nekaj letih dobili več kot zgolj z enkratnim nakupom posesti. Henriku solidno plačano najemništvo ni dišalo, pač pa toliko bolj upravne službe pri deželnemu knezu: okoli leta 1339 je bil npr. glavar deželnoknežjega gradu in mesta Kostanjevica.⁸⁵ To mu je prinašalo solidne dohodke. Po Ulriku je dedoval tudi dolgove, še posebej pa ga je žrla zastavljena polovica Planine.

Ko je skromna bratova efektiva skopnela, se je tudi Henrik znašel na poti brez vrnitve. Hkrati se je povečal pritisk grofov Celjskih, ki so hitro povečevali svoje ozemlje s priključevanjem Celju obrobni gospodstev. Henrik se je zavedal brezizhodnosti položaja

⁸¹ CKL, št. 188, 189.

⁸² Wiessner 1951, št. 249; Wambrechtsamer 1932, 76-77.

⁸³ Wambrechtsamer 1932, 77.

⁸⁴ ARS ZL 1341 VI 7. Čedad. Gl. Kos 1921, 65.

⁸⁵ ARS ZL 1339 V 6. Gl. Mlinarič 1972, 72.

TABELA 8: FINANČNI TOKOVI HENRIKA II. IN ULRIKA III. SVIBENSKO-PLANINSKIH V LETIH 1322-1363*

<i>leto</i>	<i>proda za</i>	<i>zastavi za</i>	<i>dobi</i>	<i>posodi</i>
1322	29 ogm			
1324	24 sm			
1325	36 ogm			
1326	102 mA			
1328	2000 mA			
1328	35 ogm			
1329			5 brm	
1330	94 mA			
1331	47 mA			
1332	18 mA			
1334	34 mA			
1335		28 mA		
1337	37 mA			
1338	170 grm			
1339		700 grm		
1340			432 grm	
1343		100 g		
+ drugi 1346		76 grm		
1349		28 ogm		
1350				400 ogm
1351	250 g	50 ogm		177 ogm
1352		140 ogm		
1354		36 ogm		
1355			2500 g	100 duf
1360				250 ogm
1361		157 g		
1363		324 g		
SKUPAJ	<i>100 ogm + 24 sm + 2333 mA + 170 grm + 250 g</i>	<i>28 mA + 776 grm + 581 g + 254 ogm</i>	<i>5 brm + 432 grm + 2500 g</i>	<i>827 ogm + 100 duf</i>

in se zatekel k edinemu nematerialnemu sredstvu, ki mu je ostalo: Frideriku Žovneško-Celjskemu se je začel dobrikati – ne le kot novopečenemu grofu, pač pa kot »ljubemu svaku«, kakor ga pred letom 1340 ne on ne pokojni Ulrik nista nikoli naslavljala.

Slaba dediščina in negotove razmere, ki so v 40. letih 14. stoletja bile plat zvona tik pred populacijsko katastrofo v Evropi, Henrika vendarle še niso vrgli v brezno pesimizma. V tem času se je spet tesneje povezal s sorodniki s Svibnega. Ti so bili v podobno slabem položaju kot on, čeprav so imeli nominalno večjo posest, saj je bila njihova rodbina številčnejša in njene potrebe zato večje. Še posebej zadolžena sta bila brata Viljem IV. in Ulrik III. Januarja 1340 ga je v Celju Ulrik III. Svibenski pregovoril, da je prevzel poroštvo za njegove dolgove v višini 131 mark starih graških denaričev do prvotnih Ulrikovih porokov brata Viljema IV., Diepolda Kacenštajnskega in Henrika Pebingerja. Zadnja sta bila že

* LEGENDA: brm – marka breških denaričev, duf – funt dunajskih denaričev, g – gulden, grm – marka graških denaričev, ogm – marka oglejskih denaričev, sm – marka savinjskih denaričev, mA – marka srebra, podčrtano – povezana dejanja med Svibenskimi.

prej Ulrikova poroka za štiri štajerske Jude. Isti dan je postal Henrik skupaj z Friderikom Žovneškimi in Viljemom porok še do petega Juda za dodatnih 80 mark. Še več, Henrik Svibensko-Planinski in Ulrik Svibenski sta postavila še svoje poroke, Viljema Svibenskega, Diepolda Kacenštajnskega in Pebingerja nasproti Judom za omenjenih 131 mark.⁸⁶ Henrik in Elizabeta, ki je bila v obeh listinah omenjena v vlogi subsidiarne porokinje, sta bila v prevzem zapletenega vzajemnega poročstva prisiljena. Le tako je Henrik lahko prišel do ostankov zapuščine po bratu Ulriku (432 mark), ki mu jo je naslednji dan izplačal Friderik Žovneški.⁸⁷ Ta je s poročstvi zavaroval svoje interese, podrejene Jude pa pred možno izgubo, saj Svibenčana tudi nista bila več kreditno sposobna. Najlažje je v poročstvo prisilil prijem že zadolženega Henrika. Ti Friderikovi posojilniški posli so bili eni prvih večjih, ki so naznanili novo dobo Žovneško-Celjskega poslovanja in ekonomskega, posledično pa klientskega podrejanja regionalnega plemstva s pomočjo njihovih »domačih« Judov Schebleina in sina Hačima. Takšno politiko je grof Friderik še intenziviral po letu 1343.⁸⁸

Friderik Celjski je Henrika v naslednjih letih čedalje bolj stiskal v primež zapletenih dolžniško-upniških razmerij. Ob tem se ni posluževal klasičnega posojanja denarja, saj je imel Henrik tega zase še dovolj. Toda prevzemanje poročstev za tretje osebe je imelo za poroke lahko hude posledice, saj so morali na vsak način vrniti posojilo, a ga od pravega dolžnika običajno potem niso več mogli izterjati. Najbrž ni napačna misel, da so prav posledice slabo premišljenih poročstev celotno plemstvo zdelovale še bolj kot sami dolgovi, saj se je krog dolžnikov samo še širil. Čeprav je bil Henrik nominalno premožen, so ga izsiljena poročstva pripeljala v tabor zadolženih. Tako se je leta 1343 za slabega pol leta zadolžil pri soporoku Frideriku za 100 zlatih florentinov, ki so bili njegova polovica poročstva za Leopolda Čreteškega proti upniku Albrehtu Hollenburškemu.⁸⁹ Naslednje leto ga je Viljem IV. Svibenski postavil za poroka Judu Schebleinu za 30 mark denaričev ob obljubi povrnitve morebitne škode.⁹⁰ Vse to je Henrika hočeš nočeš in za vedno prikovalo v krog klientele grofov Celjskih. Še pred letom 1345 je zato moral sodelovati v fajdi Friderika Celjskega in številnih zaveznikov (= sorodnikov) proti daljnima sorodnikom – bratoma Herdegnu in Frideriku Ptujskima zaradi posestništva gradu Rudenek. Nasilje je leta 1345 ustavil šele vojvoda Albreht II.⁹¹ Obenem je poleti 1345 skupaj z grofom Otom Ortenburškim, Albrehtom Trušenjskim, Janezom Šteberškim idr. kot najemnik pomagal (ali ga napadal) oglejskemu patriarhu Bertrandu v vojni proti goriškemu grofom, za kar je od Goriških leta 1352 brez uspeha zahteval odškodnino.⁹² V tem obdobju je Henrik našel prijatelja v sorodniku grofu Otu Ortenburškem. Očitno je v njem videl prijaznejšega patrona kot v grofu Frideriku Celjskem. Toda grof Oto je bil daleč od Planine. Ni imel časa in možnosti reševati Henrika pred pogrežanjem v celjsko brezno. Zato je bilo Henrikovo dovoljenje grofom Otu, Henriku in Frideriku Ortenburškemu, da smejo uporabljati njegov grb, če bi umrl brez dedičev, le obupen in ne najbolj resen poskus reševanja, ki je ostal brez posledic. Listino je Henrik izdal v nuji konec aprila 1345, ko se spet ni mogel rešiti finančnega pritiska Friderika Žovneškega in pokriti stroškov vojskovanja proti grofom Goriškimi.⁹³

⁸⁶ CKL, št. 197, 198; PA UR, št. 61: 1340 I 29. (= Komatar 18, št. 61).

⁸⁷ CKL, št. 199.

⁸⁸ Lohrmann 1990, 254.

⁸⁹ ARS ZL 1343 XI 20. Celje. Gl. Wambrechtsamer 1932, 77.

⁹⁰ ARS ZL 1344 VII 1.

⁹¹ Orožen 1876, 125-126; Kos 1994/1, 97-98; Kos 1921, 66.

⁹² Zahn 1877, št. 43. Gl. Wambrechtsamer 1932, 79.

⁹³ Kos 1921, 66. Grb je bil načelno neodtuljiv, vsaj pri še živečih plemičih: leta 1358 je Alber Melcz s Turjaka prodal daljnima sorodnikoma Volkerju in Janžu Turjaškimi ter njunim bratom in dedičem vse svoje pravice na gradu Turjak, razen izrecno »turjaškega grba« (PA, št. 114: 1358 III 4. (= Komatar 18, št. 114). Toda le dve leti pozneje je Janž Kostanjeviški prodajno listino za Henrika II.

Maja 1337 je bil Henrikov brat Ulrik s Svibenskimi porok sorodniku Janžu s Štrasberka in ženi Alhajdi nasproti bratom Širskim glede predaje neke oglejske desetine v okolici Laškega, Henrik pa je kot najuglednejši plemič skupaj z Jurijem Svibenskim in nekaterimi dolenjskimi in štajerskimi vitezi (Krški, Erkenštajner, Štrasberški, Zbelovski, Mindorfer ipd.) pričal ob dejanju; avgusta 1345 je poleg navedenih porokov (jasno, brez brata Ulrika) s Herbardom Turjaškim in Friderikom Čreteškim jamčil več celjskim Judom za 135 oglejskih mark.⁹⁴ Posledice Henrikove vpetosti v te spore so se pokazale že naslednji mesec, ko sta Henrik in Elizabeta na Dunaju predala Frideriku Celjskemu še svojo polovico gradu, gospostva, trga in deželskega sodišča Planina, prejela pa celjsko (= Ulrikovo) polovico v doživljenski (sekundarni) fevd. Ker ni bilo več verjetno, da bosta imela Henrik in Elizabeta potomce, je Friderik obljubil Henrikovi ženi, da bo smela do smrti živeti na podeljeni polovici; šele po njeni smrti pa jo bo njeno osebje vrnilo grofom Celjskim. Henriku in Elizabeti je bilo realno (gospodarsko) razpolaganje s Planino omejeno na bivališče, pa še to bi izgubila, če bi dobila potomca.⁹⁵ Ker je šlo v bistvu za poravnavo starih dolgov, sorodniki Svibenski niso bili omenjeni kot sodediči. Tu se moramo vprašati, kakšen smisel je sploh imela posestna rokada? Šlo je za to, da se je Henrik zase, za ženo in potomce vnaprej odrekel fevdu tudi s simbolno in dejansko izgubo domovanja. Zato je krškega škofa v skladu s pogodbo prosil za prenos fevda na novega vazala. Zadnja svibensko-planinska sta postala prežitkarja na domačem gradu brez pravice, da bi odtujila tudi najmanjši del pripadajoče posesti. Škof Ulrik, ki je bil skupaj s Friderikovimi sorodniki in klientelnimi vitezi prisoten ob dejanju, si je vzel nekaj časa za premislek. Šele julija istega leta je celotno planinsko posest formalno podelil v dedni fevd grofu Frideriku, vendar tudi on s klavzulo, da smeta ostati Henrik in žena do smrti na gradu.⁹⁶

Henrik in Elizabeta sta se morala z vsem osebjem preseliti v že prej zastavljeni in Ulrikov del planinskega gradu, kjer sta ostala do smrti. Do te pa je bilo še dolgih 18 let. V njunem delu so odtlej prebivali Friderikovi gradiščani in uradniki. Gotovo mu je nekatere dolgove uspelo vrniti ali vsaj pokriti z najemom novih dolgov, toda številne ohranjene zadolžnice, ki niso bile nikoli uničene (kasirane), potrjujejo domnevo, da najpomembnejših le ni uspel vrniti. Latentne finančne težave pa višjemu plemstvu niso bile prepreka za poseganje v diplomacijo in vojaške zadeve. Nasprotno, s tem se je dalo dobro zaslužiti. V tistem času je Henrik zaradi finančnih potreb, a še vedno visokega ugleda – zlasti pri deželnem knezu – potoval po širši regiji, od Furlanije do Koroške in Avstrije. Ker je bil individualni ugled pri plemstvu deloma neodvisen od finančnega stanja, obenem pa je bil pri višjem plemstvu še tako rekoč »deden«, se Henrikovo dotlejšnje zadolževanje ni odrazilo v socialnem padcu. Zato je brez slabe vesti lahko služboval kot diplomat in vojak vojvode Albrehta II. v Furlaniji (1351) in Švici (1355), kjer si je za 30 oklepnikov in 30 strelcev v treh mesecih pred Zürichom prislužil poltretji tisoč zlatnikov, ki mu jih je vojvoda delno (s 520 zlatniki) izplačal z zastavo mesta in gospostva Kostanjevica.⁹⁷ Poleg tega je izkoristil dolgo službovanje svaka grofa Ulrika Pfannberškega na mestu koroškega deželnega glavarja (1335-1354), ki ga je v letih 1348-1351 postavil za svojega

Svibensko-Planinskega pečatil z novim pečatnikom z družinskim grbom, saj je starega z grbom vred že prej *prodal* sorodnikoma Henriku Sichersteinskemu in Engeleinu Žumberškemu. Kupca sta mu le za to priložnost ljubeznivo dovolila izdelavo novega pečatnika (ARS ZL 1360 VI 21.). Prodaja grba v tem primeru kupcema ni prinesla nič, saj sta že tako imela skoraj enak grb (šahirano prečko). Verjetno pa sta želela preprečiti, da bi zadolženi Janž prodal grb komu tretjemu, kar je bilo v 14. stoletju že možno. S tem pa bi pri poslovanju lahko prišlo do nesporazumov.

⁹⁴ Brunner 1995, št. 10; PA UR, št. 73: 1345 VIII 24. (= Komatar 18, št. 73).

⁹⁵ ARS ZL 1345 V 1. Dunaj. Gl. Kos 1921, 61; Wambrechtsamer 1932, 77-78.

⁹⁶ ARS ZL 1345 VII 6. Konjice. Gl. Kos 1921, 61; Wambrechtsamer 1932, 78.

⁹⁷ HHStA AUR 1355 IV 10. Kos 1921, 66; Lhotsky 1967, 358 sl.; Hebenstreit 1972, I/II, 59.

namestnika oz. oskrbnika (*phleger in Chernden*), celo kot poveljnika (koroških čet) v habsburških bojih z oglejskim patriarhom v Furlaniji.⁹⁸ To je bila edina znana deželna funkcija nekega Svibenčana oz. Planinčana, a ne na Kranjskem in Štajerskem, pač pa v njim »tujji« Koroški. Vojaško udejstvovanje, sicer v podobni senci in odvisnosti kot so ga doživljali člani svibenske veje glede na svake Weißenegge – govorili bi lahko kar o »mentorstvu« nad njimi, je Henrika dejansko dvigalo nad plemiški srednji sloj.

Grof Friderik Celjski se ni zadovoljil s celotnim planinskim gospodvom. Henriku je s poroštvi želel odvzeti še tisto posest, ki ni sodila h gospodvu. Tako so maja 1346 Henrik, njegov stric Rudolf in Potencijana Pišečka ter Henrik iz Brežic za dolgovanih 76 mark postavili za poroka grofa Friderika proti upnikoma Eberhardu in Viljemu z Vrbovca; ta sta bila že prej njihova poroka Judu Schebleinu.⁹⁹ Posledice katastrofičnega leta 1348 z januarskim potresom na Koroškem in Kranjskem, s poplavami, slabimi letinami, lakoto, zmanjševanjem prebivalstva (podložnikov), dvigom cen in kugo na Henrika in njegovo gospodarjenje v ohranjenih dokumentih ni zaznati. Konec koncev pa listine o zemljiških ali upniško-dolžniških razmerjih v pustem pravnem jeziku običajno niso vsebovali niti drobnih namigov o tem. Del Henrikovih zadolžnic in prodajnic je bil gotovo tudi posledica naravnih nesreč in njihovih gospodarskih posledic. Henrik in Elizabeta pa sta se lahko le Bogu zahvalila, da sta vsaj še živa. Marsikateri plemič je v tistih letih storil bridek in hiter konec. Siromašenje je Henrik še naprej reševal z zadolževanjem, tudi pri tedaj za izbruh obtoževanih Judih. Leta 1349 je Henrik dolgoval dvema Judoma 28 oglejskih mark in zato postavil poroka Nikolaja Sommereckerja.¹⁰⁰ Leta 1351 in 1352 je Henrik spet postavil za poroka grofa Friderika za 50 oz. 140 oglejskih mark.¹⁰¹ Pred marcem 1354 je Henrik dolgoval borne 4 oglejske marke tudi svojemu vitezu Frideriku Halleškemu, ki pa jih je uspel vrniti.¹⁰² Henrik in Elizabeta sta istega leta postavila Janža Kunšperškega za soporoka Rudolfu Žovneškemu za 32 oglejskih mark, Janž pa Henrika mesec dni zatem za poroka za 60 zlatnikov dvema Judoma.¹⁰³ S Henrikovim premoženjem so se okoriščali tudi drugi: npr. stiški samostan, ki mu je leta 1351 Henrik prodal 14 kmetij v Žalovičah, gozd in gornino za 250 zlatih florenov.¹⁰⁴ Leta 1352 je moral potrditi svojemu vazalu Nikolaju Kumerju prodajo 17 hub in dveh mlinov v Žabjeku, Kukenberku, Malem Vidmu, Šentlovrencu in Borštu (zahodno od Trebnjega) samostanu v Reinu.¹⁰⁵ Leta 1357 je zastavil pet hub v Hrušovju pri Planini trem bratom Rajhenburškim.¹⁰⁶ Henrikovi vitezi so že dolgo posedovali drobno posest znotraj planinskega gospodva, ki je sicer pripadala grajskim gospodom. Še posebej v trgu Planina, kjer so jo vitezi lahko šele po Henrikovi smrti prodali celjskim grofom: šlo je za fevdne hiše in kmetije. Leta 1363 je Janez iz Kircheima prodal grofom zidano hišo v trgu blizu jarka pod gradom in še en dvor. Leta 1375 je Janez Raumschüssel zamenjal z grofom Hermanom I. mlin v Planini za drugo posest. Leta 1368 pa je večjo posest znotraj gospodva prodal grofoma Ulriku I. in Hermanu I. še Erchinger Studnik.¹⁰⁷

Okoli leta 1350 pa je Henrik izplaval iz najhujših finančnih težav. Smrt nekaterih

⁹⁸ MDC 10, št. 303; HHStA AUR 1351 VI 24. Weberinig 1983, 66-68. O vojni v Švici gl. Niederstätter 2001, 142-144.

⁹⁹ ARS ZL 1346 V 18. Celje. Franc Kos je imel Potencijano zmotno za Henrikovo mater (Kos 1921, 63). Za vse nadaljnje primere Henrikovega zadolževanja, poroštva in upništva gl. Kos 1921, 64-66 in Wambrechtsamer 1932, 77-80.

¹⁰⁰ ARS ZL 1349 IX 4.

¹⁰¹ ARS ZL 1351 VIII 31.; ARS ZL 1352 V 31. Gl. Wambrechtsamer 1932, 79.

¹⁰² ARS ZL 1354 III 6.

¹⁰³ ARS ZL 1354 VI 6.; ARS ZL 1354 VII 6.

¹⁰⁴ ARS ZL 1351 VII 25. Gl. Grebenc 1973, št. 209.

¹⁰⁵ Mlinarič 1978, 132.

¹⁰⁶ Wambrechtsamer 1932, 80.

¹⁰⁷ Kos 1921, 66.

plemičev v veliki kugi je po letu 1348 zredčila število upnikov in njihovih dedičev. Preživeli izkušeni plemiči so postali pri deželnemu knezu zaželeni sogovorniki in uradniki. Med nenehnim sposojanjem in veriženjem je Henrik v 40. in 50. letih 14. stoletja končno uspel zbrati dovolj sredstev za življenje. Celó več, v naslednjih letih je razpolagal s solidno efektivo – morda iz zaslužka za vojaške storitve. Vendarle ni zadoščala za rešitev celotne Planine. Sicer pa si tega morda niti ni več želel, saj je bila žena preskrbljena, otrok pa ni bilo. Za koga naj bi torej varčeval?! Denar je raje začel še sam posojati, obenem pa se je še vedno zadolževal. Očitno je menil, da je napočil primeren čas za ambicioznejše aktivno finančno verižništvo. Tako mu je bil leta 1350 svak grof Ulrik Pfannberški dolžan kar 400 oglejskih mark, za kar mu je grof obljubil, da ga bo rešil dolgova pri celjskih in mariborskih Judih.¹⁰⁸ Čez pet let mu je grof dolgoval 100 dunajskih funtov, za kar mu je ponovno zastavil Slovenj Gradec, ki ga je imel grof v zastavi od vojvode Albrehta II.¹⁰⁹ Slovenj Gradec, nominalno oglejski fevd, je v 50. letih postal Henrikovo pribežališče, njegovo gospostvo pa stalni vir za pokrivanje dolgova. V okolici si je Henrik do leta 1359 zagotovil več oglejskih fevdov, kar zaradi dobrih odnosov (tako kot Viljem IV. Svibenski) s patriarhom Bertrandom (1334-1350) in Nikolajem (1350-1358) ni bilo težko. Že leta 1358 ga je Nikolaj pooblastil za upravitelja tistih oglejskih fevdov na Slovenjegraškem, ki so spet pripadli patriarhu po smrti Lovrenca Guštanjskega, naslednje leto pa je bil s patroni celjskimi grofi posrednik v sporih patriarha Ludvika s Habsburžani.¹¹⁰ Leta 1351 sta bila Henrik in Hartnid Svibenski poroka Juriju in Kunigundi Svibenskim za 177 oglejskih mark pri dveh Judih, za kar sta prva dobila v zastavo grad Lanšprež in posest okoli trga Trebnje ter v Zasavju.¹¹¹ Leta 1360 je skupaj s Henrikom Sichersteinskim postal porok Amelrika Emmerberškega Kolomanu in Evfemiji Svibenskima za 95 oglejskih mark.¹¹² Istega leta je bil še porok svaku grofu Janžu Pfannberškemu za pri nekemu Judu iz Brež izposojenih 460 dunajskih funtov denaričev.¹¹³

Henrik se je zato lahko spet vrgel celo v nakupovanja posesti in fevdov. Motivov za kopičenje posesti ne poznamo, saj je šlo v glavnem za raztreseno posest daleč od Planine. Morda je želel le naložiti prosta sredstva na način, ki je bil najbolj običajen pri starem plemstvu – v zemljo. Tako je leta 1355 proti letni odškodnini prejel od gornjegrajskega samostana v dosmrtno posest desetino v planinski župniji, ki je bila že dolgo inkorporirana k temu samostanu.¹¹⁴ Značilno za ta uspeh je, da je do njega najbrž prišlo s pomočjo ali vsaj s privoljenjem grofa Friderika Celjskega, ki je sopečatil listino. Friderik je bil namreč samostanski odvetnik. Poleg tega mu je samostan dovolil posedovati dvor v »Ponpach«.¹¹⁵ Ob vsem tem so se grofje posluževali svojih finančnih svetovalcev in eksekutorjev, sami pa v 50. in 60. letih 14. stoletja niso imeli več časa za neposredno poslovanje z obubožanim plemstvom. Eden takih, v 60. letih celo najpomembnejši od vseh svetovalcev, je bil Ulrik s Turna, ki so ga aprila 1361 Henrik in trije bratje Svibenski postavili za poroka za izposojenih 157 zlatnikov proti dvema Judoma.¹¹⁶ Ulrik je bil član t. i. Gundakarjeve veje vitezov z gradiča Turn pri Velenju, ki je bila že vrsto let zvesta grofom Celjskim.¹¹⁷ Leta 1360 je Henrik kupil od Janža Kostanjeviškega dvor pri

¹⁰⁸ ARS ZL 1350 XI 1. Gl. Kos 1921, 65.

¹⁰⁹ ARS ZL 1355 V 1. Gl. Tangl 1864/1, 279; Kos 1921, 65; Wambrechtsamer 1932, 78; Hebenstreit 1972, 1/II, 61.

¹¹⁰ ARS ZL 1359 XII 7. Videm/Udine; Otorepec 1995/1, št. 1223; Zahn 1877, št. 87.

¹¹¹ ARS ZL 1351 VIII 1.

¹¹² ARS ZL 1360 IV 2.

¹¹³ ARS ZL 1360 VIII 10. Gl. Tangl 1864/1, 193; Hebenstreit 1972, 1/II, 61.

¹¹⁴ Orožen 1887, 224.

¹¹⁵ Orožen 1876, 133-134.

¹¹⁶ ARS ZL 1361 IV 26.

¹¹⁷ ARS ZL 1362 I 7. Gl. Kos 1994/1, 101-102.

Gutenwerdu, 22 kmetij in gornino v vaseh pod severozahodnimi obronki Gorjancev.¹¹⁸ Iste leta je dobil v zastavo precejšnjo posest na osrednjem Dolenjskem od nečaka Ota iz Wolfsava in njegove žene Traute za posojenih 250 oglejskih mark: 41 1/2 hub, gornino in gozdnino, 5 hub pa je kupil.¹¹⁹

V zadnjih letih življenja je Henrik zaradi dobrih, bolje, zaradi klientelnih odnosov do Celjskih (zvestoba), stare slave in srečnejšega razpletanja dolžniško-upniških razmerij ohranil ugled med štajerskim plemstvom. K temu sta še največ pripomogla življenjska izkušnost in starost. Leta 1360, leto dni po smrti patrona grofa Friderika Celjskega, je bil star vsaj med 55 in 60 leti, kar v srednjem veku ni pomenilo le kroničnih zdravstvenih težav, izpadlih zob, revmatizma, pač pa že starčevsko modrost. Zato ne čudi, da je bil leta 1361 izbran za enega od štirih razsodnikov, ki so v Slovenski Bistrici razsodili o nasilnih sporih med uglašnim tandemom sinov pokojnega grofa Friderika Celjskega, grofoma Ulrikom I. in Hermanom I. ter Viljemom V. Svibenskim. Rzsodniki so bili še ugledni Friderik Wallseejevski, Friderik iz Lipnice in Janž Kunšperški. Sporne so bile zadeve glede lastništva nad klientelnimi plemiči (nekdaj pod Svibenskimi), njihove posesti v Posavju in okoli Svibnega idr.¹²⁰ Eno zadnjih Henrikovih dejanj je bil prevzem stolpa v Zapužah v gospostvu Planina, ki mu ga je januarja 1362 vrnil vazal Osvald s Turna.¹²¹

Henrik je umrl po 6. februarju in pred 27. aprilom 1363. Sploh še ne povsem obubožan, vendar bolan. Zavedal se je, da ženi Elizabeti ne bo zapustil dosti več kot nekaj premoženja in efektivne. Strt je bil zaradi zavesti o likvidaciji rodu. Še 6. februarja je postavil grofa Ulrika I. Celjskega oz. v njegovem imenu viteza Rudolfa Kacenštajnskega za poroka za izposojenih 100 zlatnikov nasproti dvema Judoma. Za odškodnino jima je obljubil denar, ki ga je kot upnik pričakoval od že dolgo zastavljenega mu gospostva Slovenj Gradec.¹²² Tega dolga nikoli ni vrnil.

Po njegovi smrti je napočil čas za zadnji obračun. Najbolj boleč. Vdova Elizabeta je morala priznati pogodbo z grofom Friderikom Celjskim iz leta 1345. 27. aprila 1363 je na Planini v prisotnosti dveh slovenjegraških plemičev izstavila in pečatila listino, v kateri je grofoma Ulriku I. in Hermanu I. Celjskima, svojima »dragima stricema«, priznala, da sta ji dovolila do smrti ostati na planinskem gradu. Grofoma je zagotovila, da ne bo noben njen sorodnik posegel po gospostvu, da bo njenemu gradiščanu priskrbela primerno bivališče na gradu; gradiščan pa brez njenega dovoljenja ne bo smel posegati in upravljati z njenim osebnim premoženjem.¹²³ Tega, razen osebnih predmetov, ni bilo veliko. Konec koncev ji je že pokojni mož za jutro nakazal dohodke iz zastavljenega gospostva Slovenj Gradec, kar so 3. maja 1363 (verjetno v Slovenj Gradcu) potrdili slovenjegraški župnik in še osem lokalnih plemičev z gradiščanom na čelu.¹²⁴ Tam naj bi bilo odtlej njeno vdovsko bivališče. Toda tudi zastavščina v Slovenj Gradcu ni bila več neokrnjena. Že Henrik je posamezne deleže podeljeval v sekundarno zastavo, npr. 14 hub Nikolaju Gaallerju, svojemu zaupniku in najbrž oskrbniku za 224 zlatnikov; ta je vse z dovoljenjem vojvoda Rudolfa IV. zastavil svoji ženi.¹²⁵ S Henrikovo smrtjo je postala prosta tudi hiša v Ljubljani (pri frančiškanskem samostanu, po nekdanjem imetniku imenovana tudi »Čretežanova hiša«), ki je bila deželnoknežji fevd. Vojvoda Rudolf IV. jo je že septembra podelil Janžu Turjaškemu.¹²⁶

¹¹⁸ ARS ZL 1360 VI 21. Gl. Kos 1921, 64.

¹¹⁹ ARS ZL 1360 VIII 18.; ARS ZL 1360 VIII 18.; ARS ZL 1360 VIII 19. Gl. Kos 1921, 64.

¹²⁰ ARS ZL 1361 IV 9. Slovenska Bistrica. Gl. Wambrechtsamer 1932, 80.

¹²¹ ARS ZL 1362 I 7.

¹²² ARS ZL 1363 II 6. Gl. Kos 1921, 63; Wambrechtsamer 1932, 80.

¹²³ ARS ZL 1363 IV 27. Planina. Gl. Kos 1921, 61.

¹²⁴ ARS ZL 1363 V 3. Gl. Kos 1921, 62.

¹²⁵ ARS ZL 1363 VI 3. Dunaj. Gl. Tangl 1864/1, 183.

¹²⁶ GZL IX/33.

Zadnje dejanje je bilo prihranjeno obema celjskima grofoma. Tridesetega julija 1363 so bili sporazumno določeni trije ali štiri cenilci, ki naj bi do 1. septembra ocenili vse premoženje, iz katerega bi se določila preživnina (po en funt graških denaričev na vsako marko dohodkov, za davek od hubne posesti pa še po 40 denaričev od vsake hube).¹²⁷ Elizabeta ni več nameravala bivati na Planini. To ji je bilo vse težje, ker so prevladali uradniki in posli celjskih grofov, zaradi maloštevilnosti lastnega osebja in skromne oskrbe in pritiska Celjskih, naj se izseli. Najbrž pa tudi zaradi osebnega občutka ponižanosti. Nekoč ponosna nevesta iz stare grofovske rodbine, vsega lepega in dobrega vajena žena uglednega savinjskega plemiča – baje celo kraljevskega izvora in s krono v grbu (tudi sama je v pečatnik k svojemu dodala še možev »svibenski« grb, čeprav je bil Henrik nižjega statusa!),¹²⁸ se na starost ni mogla sprijazniti, da je življenje večino časa in za večino ljudi kruto. Spominov na brezkrbna leta ni mogla zatreti, pravzaprav jih sploh ni več želela. V osamljenosti se jim je predajala in čakala na ponovno in dokončno srečanje z možem, morda pa še prej s Pfannberškimi, ki so v moški liniji izumrli že leto prej. Ti že prej na Štajerskem niso več pomenili mnogo, so pa bili nekaj časa deželni glavarji na Koroškem in maršali na Avstrijskem.¹²⁹ Še ena tipična zgodba o neuspehu in propadu nekdanje veličine. Zato Elizabeti, ki kljub formalni pogodbi ni več računala na pretirano razumevanje ne grofov Celjskih ne lokalnega plemstva ne sorodnikov Pfannbergov, še manj pa Svibenskih, nekaj mesecev po Henrikovi smrti ni kazalo drugega kot izseliti se s Planine. Kam? Edino možno bivališče je pomenil Slovenj Gradec, ki ji je po moževi smrti edini ostal in kjer ji je Henrik že prej zagotovil njeno jutro. Slovenj Gradec, formalno oglejski fevd, pa je po porazu patriarha Ludvika leta 1362 proti vojvodi Rudolfu IV., tako kot večina oglejske posesti v habsburških dednih deželah, dejansko pristal v rokah Habsburžanov in zaveznikov. Henrik je za življenja sodil v ta krog, nenazadnje tudi kot sorodnik in klient celjskih grofov, v tistih letih še spodobnih habsburških zaveznikov. Deželni knez Rudolf IV. se je zato tiho strinjal z Elizabetino selitvijo, čeprav slovenjegraškega gospostva zaradi nje ni mogel podeliti v zastavo primernejšemu posojilodajalcu. Ko so cenilci končali delo, se je Elizabeta 18. in 20. septembra 1363 v Slovenj Gradcu v prisotnosti lokalnih plemičev dokončno poravnala s celjskima grofoma. V prvi listini njena pravica dosmrtnega bivanja na Planini ni bila vprašljiva. Toda v dva dni starejši listini je Elizabeta potrdila, da se je za neko protidarilo odpovedala zase in v imenu vseh sorodnikov dosmrtnemu bivanju na Planini. Izgovorila si je le to, da grofa ne bosta oporekala tistemu premoženju, ki ga bo Elizabeta še namenila za možev dušni blagor Cerkvi oz. ga še bo za svojo dušo. Tisto premoženje, ki ga je od moževe smrti do tedaj že porabila zase, je obljubila povrniti iz lastnih dohodkov.¹³⁰ Zdi se, da je imel za njeno odpoved največ zaslug župnik Pilgrim, ki je poleg nje edini sopečatil odpovedno listino. Drugi »prijatelji« so jo zapustili. Preden se je Elizabeta poslovila od zunanjega sveta, je bila zadnjič omenjena v drugi listini iz 20. septembra, v kateri je njen slovenjegraški uradnik Nikolaj Gaaller obljubil, da bo za oba celjska grofa obračunal tiste dohodke podrejenih uradnikov na gospostvu Planina, ki jih bo Elizabeta porabila do naslednjega Jurijevega (1364) in da jih bodo grofje odšteli od Elizabetine rente.¹³¹ V tem širokogrudno odmerjenem odpovednem roku je imela Elizabeta čas zapustiti Planino, si urediti novi domek in odpeljati osebne stvari. Odšla je še pred iztekom roka. Svibenskih po dobrem stoletju ni bilo več na Planini. Od vseh pozabljeni Elizabeti so ostali spomini, sorodnikom Svibenskim, ki po Henrikovi smrti niso dobili nič, pa

¹²⁷ ARS ZL 1363 VII 30. Gl. Kos 1921, 61.

¹²⁸ V nekem drugem pečatniku je zaradi poudarjanja uglednega sorodstva dodala še celjski grb (Melly 1846, 231).

¹²⁹ Pirchegger 1951/1, 137.

¹³⁰ ARS ZL 1363 IX 18. Slovenj Gradec; ARS ZL 1363 IX 20. Gl. Kos 1921, 61-62.

¹³¹ ARS ZL 1363 IX 20. Gl. Kos 1921, 62.

nazorno opozorilo o grozeči usodi.

Krški škofje, formalni fevdni gospodje, so grofom Celjskim od tistih dob in vse do leta 1456 redno potrjevali gospostvo Planina v fevd.¹³² Leta 1390 je bilo gospostvo še veliko, ocenjeno na impozantnih 5000 zlatnikov, ko sta ga grofa Herman II. in Viljem zastavila grofici Katarini Modruški.¹³³ Če jemljemo za izhodišče, da so v 14. stoletju cenitve navadno upoštevale desetletne dohodke od posesti, potem lahko z obžalovanjem ugotovimo, da zadnjim Svibensko-Planinskim ni bilo dovolj za dostojno preživljanje ok. 500 zlatnikov na leto zgolj od planinskega gospostva. Cinično bi lahko zaključili, da je bil konec rodu Svibensko-Planinskih, pravzaprav za njihove nikoli rojene otroke rešitev pred bedo. Toda to je le pogled iz sodobnosti v preteklost. Odločitve Svibenskih v vseh dobah so bile pravzaprav v glavnem »normalne« in pričakovane. Posledic pač niso uspeli predvideti. In le nam je danes jasno, da dejanja niso bila najboljša. Zato je potrebno spremeniti slabševalne oznake pri takih osebah in pri njihovih dejanjih. Sploh pa, ali bi mi zgolj s tedanjim znanjem znali ravnati drugače?

---

¹³² ARS ZL 1378 XI 4. Podčetrtek; ARS ZL 1387 V 15. Vitanje; ARS ZL 1404 X 25. Vitanje. Gl. Kos 1921, 62.

¹³³ ARS ZL 1390 VI 22. Gl. Kos 1921, 62; Orožen 1887, 256.

POZABLJENA PODSREŠKA EPIZODA

Domnevno (naj)mlajši sin Henrika III. Svibenskega, Friderik I., je bil določen za podsreškega graščaka (brat Henrik IV. za dediča na Svibnem in na Planini) in bil začetnik veje, ki se je vedno imenovala po Podsredi; v pečatni legendi je še imel napis »s Ptuja«,¹ njegovi potomci pa ne več. Vsi so imeli stari dedov (ptujski) grb (»krzno«, nem. »Feh«).² To priča o navezanosti te veje na ptujske sorodnike in njihovo vlogo pri vzgoji mladih sorodnikov. Nenazadnje je bil Friderik vse do leta 1274 kot sodedič po materi Geburgi in dedu Frideriku IV. Ptujskem še vedno posestnik dela gornjega ptujskega gradu, ki ga je od njega aprila 1274 odkupil Friderik V. Ptujski.³ Ne svibenska veja ne mlajša veja s Planine odtlej nista imeli s podsreško posebnih uradnih stikov, kar priča o povsem kognitivni naravnosti te veje. Friderik je moral po materi podedovati delež na ptujskem Malem gradu že leta 1277 prodati ptujskim bratrancem. Leta 1283 jim je prodal še neke fevde, 1288 pa še moštvo v Lobnici.⁴ Njegovo načelovanje družini je bilo precej pasivno. Bil je poročen z Diemut Kranichberško. Iz njene dote oz. kranichberške dediščine ali celo trušenjske dediščine bi utegnila biti posest na Koroškem: tisto v Granitztalu pri Šentpavlu je leta 1275 predal Hartmutu s Kollnita, ono okoli Libelič pa je pred letom 1291 Friderik prodal grofu Ulriku Vovbrškemu.⁵ Zaradi svojega svibenskega izvora je tu pa tam (kot priča) sodeloval pri lokalnih zadevah posavskega plemstva in sorodnikov, ni pa se priključil uporom proti vojvodu Albrehtu v 90. letih 13. stoletja. Leta 1284 je v Brežicah pričal skupaj z Viljemom II. Svibenskim pri končanju fajde med bratom Henrikom IV. in (bodočim) svakom Konradom s Pišec.⁶ Tak slog je prenesel na štiri sinove. Umril je okoli leta 1301. Sinovi so nosili tradicionalna imena: Oto (1323) in Ulrik (1318-1331) iz svibenske in planinske, Seifrid (1301-1331) iz kranichberške in Friderik II. (1301-1332) iz ptujske tradicije. Ulrik je bil župnik v Pischelsdorfu in kanonik v Passavu, Oto pa je ostal neporočen in brez večjega ugleda celo med lokalnim plemstvom; omenjal se je le v listini iz leta 1323.⁷ Dejavnost sta bila Seifrid in Friderik II., ki pa sta v prvih letih kazala opazno brezbriznost do javnega udejstvovanja, če ju primerjamo s sorodniki Svibenskimi in Svibensko-Planinskimi. Zadovoljevala sta se z redkim pričanjem na Štajerskem, kjer sta

¹ UBSt 4, št. 561 (grbovna legenda: *S. FRIDERICI. DE. PETOVIA*; grbovna podoba: »Feh« = krzno). Pirchegger 1962, 242. Friderika in podsreške veje ni v svojih pregledih upošteval noben starejši genealog, pač pa sta to z manjšimi nepravilnostmi storila Janko Orožen in Jože Koropec (gl. Genealoške preglednice).

² HHStA AUR 1319 X 31.; CKL, št. 113. Kraßler 1968, 12.

³ UBSt 4, št. 509.

⁴ Loserth 1906, št. 21 (str. 78), 51 (str. 80), 84 (str. 83).

⁵ UBSt 4, št. 561; MDC 6, št. 167. Hebenstreit 1972, I/II, 26.

⁶ UBSt 4, št. 509; Martin 1928, št. 1128.

⁷ ARS ZL 1323 VIII 10. Gl. Pirchegger 1951/2, 18; Krones 1883, 151.

še le konec prvega desetletja 14. stoletja dosegla določen ugled, saj sta bila »gospoda«.⁸ Da se nista več imela za trdna Svibenčana, priča listina iz leta 1309, kjer so se vsi vodje svibenskih vej odpovedali maščevanju zaradi ujetja: namesto, da bi se maščevanju odpovedal tudi Seifrid, je listino le sopečatil.⁹ Bolj kot za sorodnike, status in premoženje sta se brata zanimala za viteško življenje: ko je leta 1315 Seifrid privolil, da njegovi vazali poklonijo neko posest komendi Nemškega viteškega reda v Veliki Nedelji, si je od komende izgovoril le enega kragulja (za lov) za letno odškodnino.¹⁰ Ne denar in posebne molitve, zanimal ga je lov, medtem ko mu je družinska posest polzela iz rok. Zaradi sorodstva s Kranichbergi s Cmureka sta se brata pozneje pojavljala tudi na gradu Cmureku, kjer pa med pomembnejšimi štajerskimi plemiči nista uživala večjega ugleda.¹¹

V letih 1318-1320 sta očitno že opazno zadolžena brata Ulrik in Seifrid z ženo Elizabeto (1318-1320) v več korakih (obročno) in z dovoljenjem krškega ter salzburškega nadškofa prodala stricu Seifridu Kranichberškemu (s Cmureka) dedno posest za 336 mark srebra – grad in gospostvo Podsredo in več salzburških fevdov.¹² S tem sta

Pečat Friderika II. Svibensko-Podsreškega iz leta 1322 (ARS ZL 1322 IX 29.; foto: Dušan Kos)

⁸ HHStA AUR 1301 VI 24.; CKL, št. 69, 76, 79; Zahn 35, št. 480.

⁹ Zahn 35, št. 480.

¹⁰ Petteg 1887, št. 928. Podobno nezainteresiranost so pokazali bratje Seifrid, Friderik in Ulrik leta 1320, ko so privolili v prodajo svoje posesti isti komendi, ki jo je že prej poklonil nek njihov vazal (Petteg 1887, št. 987).

¹¹ MDC 8, št. 191.

preprečila morebitne dedne zahtevke sorodnikov Ptujskih, Svibenskih in Svibensko-Planinskih, saj za dedovanje ni ostalo več veliko. Izgovorjeno leto za možni odkup jima ni koristilo, saj sta morala še leta 1319 prepustiti stricu tudi posest v Poljčanah, ki sta jo že prej zastavila Rudolfu Zbelovskemu, a je nista več mogla rešiti.¹³ Polom je bil očiten: še več posesti (ok. 700 kmetij, 60 fevdov, gornina idr. v vrednosti 533 mark srebra letnih dohodkov!), tudi v Slovenskih goricah in v Podravju sta morala v teh letih prodati salzburškemu nadškofu Frideriku, ki je leta 1322 z novim urbarjem uredil nadškofijsko posest in fevde v Podravju in Posavju, že leta ogrožene in opustošene zaradi vremenskih katastrof, habsburških zaveznikov Ogrov, Hrvatov in Kumanov v okviru vojn med Friderikom Habsburškim in kraljem Ludvikom.¹⁴ Brata sta smela ostati na podsreškem gradu, saj so imeli Kranichbergi več drugih gradov. Friderik II. se je Podsredi očitno že prej odpovedal in ga listine niso več omenjale. Verjetno je živel na krškem fevdnem gradu Kostrivnici, ki ga je imel do leta 1322, ko sta ga z ženo Ano, grofico Šternberško, prodala Žovneškim za borih 20 mark rente in 40 mark srebra.¹⁵ Razprodajam »družinske srebrnine« so nemo prisostvovali gospodje Ptujski, ki pa sorodnikom niso bili pripravljene pomagati ali pa jim niso več mogli. Še verjetneje so računali na prevzem njihovih salzburških fevdov v Podravju. Leta 1331 sta Ulrik in Seifrid prodala Ptujskim še posest v »Chlam«, Seifrid sam pa fevde, ki jih je dotlej imel njegov vazal Konrad Wartenauer.¹⁶ Tudi razvejane rodbine Svibenskih podsreška žaloigra ni več zanimala. Imeli so dovolj svojih problemov. To je bil dejanski konec te veje Svibenskih, formalni z izumrtjem pa je prišel v naslednjih letih. Leta 1331 sta brata Seifrid in župnik Ulrik prodala sorodnikoma Herdegnu in Frideriku Ptujskima nekaj posesti in podložnikov v Mali vasi (med Ptujem in Ormožem),¹⁷ ki je bila ostanek podsreške posesti na Ptujskem polju. Leta 1332 je v javnost še enkrat nastopila Friderikova vdova Ana, ko je prodal Frideriku Žovneškemu dve kmetiji v Zibiki.¹⁸ Med pričami so bili le še tujci. Kar je za Podsreškimi ostalo, so pospravili dediči Kranichberški, ki so Podsredo že leta 1338 prodali Frideriku Žovneškemu za 600 mark srebra, kljub nasprotnemu prizadevanju Viljema s Pišec, vnuka Henrika IV. Svibenskega.¹⁹ To pa si je Žovnečan za vsak slučaj dal potrditi še od potencialnih dedičev Svibenskih: decembra 1339 so bratje Svibenski – najbrž večno prepirljiva Viljem IV. in Ulrik III. (listina je ohranjena le v skopem registru) prodali Frideriku grad Podsredo za 450 oglejskih mark.²⁰ Če je vest resnična, je šlo glede na nizko kupnino za prodajo dedovanjskih pravic, saj je bil sam grad z gospodstvom vred vreden v resnici bistveno več. Spomin na svibensko vejo na Podsredi je po tem dejanju zatem hitro potonil v pozabo.

¹² RHSt I/1, št. 941; HHSStA AUR 1319 X 31.; HHSStA AUR 1319 XI 4.; HHSStA AUR 1320 X 13.

¹³ HHSStA AUR 1319 X 26.

¹⁴ Kos 1939, 63-68, 86-98. Koropec 1981, 205.

¹⁵ CKL, št. 113, 114. Koropec 1981, 206.

¹⁶ Loserth 1906, št. 95 (str. 84), št. 110 (str. 85).

¹⁷ StLA AUR, št. 2018c: 1331.

¹⁸ CKL, št. 145.

¹⁹ Pirchegger 1962, 242. Leta 1332 je bila Friderikova žena že vdova (CKL, št. 145). CKL, št. 173. Kos 1994/1, 92; Koropec 1981, 206.

Leta 1344 se je neki Friderik s Podsrede zadolžil pri grofu Frideriku Celjskemu za manjšo vsoto denarja. Po grbu v pečatu (petkrat deljen ščit) ni šlo za Svibensko-Podsreškega (ARS ZL 1344 VII 16. Celje). Omenjal se je še leta 1359, ko je istemu grofu prodal večjo posest na Kozjanskem in Savinjskem, ki so jo imeli v posesti različni celjski vitezi. Tudi tedaj je imel v pečatniku podoben grb (dve prečki), grofa pa je naslavljal »naš milostljivi gospod«, kar je govorilo o tem, da ni bil potomec enega od zadnjih Svibensko-Podsreških, pač pa nek celjski vitez, ki je živel na gradu Podsreda kot uslužbenec (ARS ZL 1359 III 24.). Franz Krones ga še imel za člana rodbine (Krones 1883, 151).

²⁰ Tangl 1864/2, 92-93.

ZATON

ISKANJE TRETJE POTI

Rudolf I. je umrl pred 22. junijem 1320, ko so njegovi sinovi Rudolf II., Hartnid in Jurij I. v Krškem skupaj potrdili, da je Henrik iz Rake prodal kostanjeviškemu samostanu njihovo fevdno posest v Kozarjah, katere lastništvu so se bratje zato odrekli. Fevd je Henriku podelil njihov »pokojni oče Rudolf«.¹ Tovrstno skupno izstavljanje listin bratov (in sestra) je bilo za plemstvo značilno za čas tik po očetovi smrti, ko do delitve zapuščine še ni prišlo. Največkrat so bila prva dejanja potomcev usmerjena v zagotavljanje zadušne oskrbe pokojnega. Pogosto prav po skupnih darovnicah lahko dokaj natančno določimo, kdaj je oče umrl.

Smrt in pogreb sta bila zadnja tuzemska stopnica na poti v raj ali pekel po poslednji sodbi, od 12. stoletja pa po ljudskem verovanju in teoloških nauk običajno najprej v vice, kjer se je morala duša očistiti pred končno rešitvijo.² Kristusova žrtev, odrešitev, najprej pa očiščevanje duše v vicah, so bile najpomembnejše stalnice v tedanjem razumevanju odnosa do Boga, ki je bilo enakozvočno s teološkimi razmišljanji. Novi ikonografski motivi, ki so jih podpirali sodobni mistiki, so v 14. stoletju poudarjali intimno povezavo med vernikom in Bogom, očitno pa še posebej ljubeče čustvovanje in sočutje. Bogaboječi, zavedajoči se smrti, so poudarjali Marijino vlogo pri odreševanju duš. Marijino zaščitništvo je bila splošna evropska želja sodobnikov od apokaliptičnega 14. stoletja naprej, ko je krščanski svet v strahu čakal na konec sveta.³ Za individualno rešitev duše v vicah, lastne in duše najbližjih, je bilo potrebno poskrbeti pred smrtjo. S pogodbo z izbrano cerkveno ustanovo glede groba in trajnih molitev se je poleg skrbi za dušo v vicah ohranjal večni spomin na osebo – t.i. memorija. Pot do dokončne odrešitve je nujno peljala preko materialnih oddolžitev, ki jih je vsaka družina vključila v svojih strategijah, morale pa so biti v ravnovesju s preživetvenim potencialom družine. Izrazita prestižnost, tekmovanje med donatorji in prepričanje o boljši dušni oskrbi z visokimi darovi so bili del viteškega življenja in njegovih predstav o posmrtnem življenju. Zato poslovanja s Cerkvijo ni nikoli oviral niti darovalčev ali prodajalčev sloves skrunilca, heretika, iztirjenca ali zločinca na splošno.⁴ Skrb za memorijo in odrešitev je bila v obdobju zenita in propada Svibenskih (1280-1400) sorazmerno konstantna med plemstvom v celinskih predelih Slovenije. Kriza med plemstvom in v Cerkvi je plemiče od začetka 15. stoletja vendarle odvrčala od prejšnje

¹ ARS ZL 1320 VI 22. Krško. Gl. Mlinarič 1972, 66. Janko Orožen je imel Rudolfa I. za živega še leta 1322 (Orožen 1963, 241).

² O ideji vic gl. Le Goff 1981, *passim*.

³ Cevc 1963, 74, 84, 92, 96-100, 141-146. Gl. Schuler 1987/1, 92-94.

⁴ Leta 1300 so ugledni štajerski cerkveni funkcionarji na ukaz salzburškega nadškofa izvedli preiskavo glede domnevnih zločinov viteza Veidla iz Bresternice pri Mariboru. V poročilu z dne 2. maja je bil obtožen umorov (tudi otrok), ropov, ponarejanja pečatov, »nečistovanja« s snaho in svakinjo, posilstev (spolni delikti so bili sploh njegova posebnost), idolatrije drevesa pri svojem dvorcu, pogovorov s hudičem itd. Ob rob tako hudim obtožbam, ki bi neplemiča verjetno pripeljala na grmado, je potrebno dodati, da je bil eden od Veidlovih sinov duhovnik. Veidel torej ni mogel biti povsem protikrščansko usmerjen. Veidel je tudi s pristankom cele družine že 21. maja istega leta prodajal oskrbniku posesti samostana Rein v Mariboru neko posest. Veidel je bil morda samo neotesan veseljak, ki se je zameril kleru in

tradicije bogatih obdarovanj. Njihova darovanja so se omejevala na natančno določene molilne protiusluge zase in za nekaj najbližjih sorodnikov ter se v obsegu zmanjševala z ozirom na 13. in 14. stoletje, razen pri redkem visokem plemstvu. Individualizem je bil na pohodu. Tako se je povečevalo vstopanje v bratovščine, podeljevanje odpustkov, oprostitev od posta (dispenze), bogatejši so si omislili osebne spovednike in dovoljenja za maše na gradovih; vse seveda za denar.⁵ Plemstvu se je v 14. stoletju za približno dve stoletji začelo pridruževati najprej bogato, nato tudi povprečno premožno meščanstvo, vse do reformacije, ki je bistveno spremenila stare vrednote. Toda obe stanovski skupini sta se v 15. stoletju preusmerjali od enosmernega poklanjanja k dvostranskemu poslovnemu sodelovanju (kupoprodajni posli, zastavljanje ipd.).⁶ Mreža samostanov in lokalnih cerkva sta omogočala enostaven nakup odrešitve. Večino življenja je povprečni plemič preživel v domači okolici. Bližina obdarovane ustanove je darovalčevi družini omogočala nadzor nad izvajanjem dogovorjenih obredov. Dinastičnim rodovom je bogastvo omogočalo razsipanje z darovi tudi v času latentne gospodarske in duhovne krize 14. in 15. stoletja. Še pomembnejša sta bila njihova prisotnost in simpatiziranje z lokalnim plemstvom v navidezno enotni skupini donatorjev določene cerkvene ustanove.⁷

Rudolfovi sinovi pa niso bili več sposobni nadaljevati očetove in njegovih prednikov širokopotezne in politike.⁸ Ne le, da niso premogli očetove in dedove karizme, časi so se spremenili in edini politični subjekt, ki je vodil deželno politiko, je bil deželni knez, ki odločilne pomoči nekoč pomembnih ministerialov in vazalov ni več potreboval. Plemstvo mu je bilo v nasprotju z načinom vladanja Babenberžanov in Spanheimov le v občasno pomoč, vloga posameznikov pa je v visoki politika padala na raven izvrševalcev knežje volje. Aktivno viteško ustvarjanje politike se je povsod v podalpskih deželah končevalo; konkretno tudi zato, ker vse do začetka 15. stoletja, ko se je razplamtel boj med Habsburžani in Celjani, v širši regiji ni bilo več velikih dinastičnih bojev za gospodovanje v posameznih deželah. Medtem ko je Rudolf I. kot spremljevalec in član knežjih dvorov še sodeloval v visoki politiki Habsburžanov, Salzburga in koroških vojvodov, njegovi sinovi tega niso bili več sposobni. Ne le zaradi omenjenih političnih in družbenih sprememb, pač pa tudi zaradi menjav deželnih knezov v 20. in 30. letih 14. stoletja. Nova generacija Habsburžanov je pozabila na premlade in manj izkušene Svibenčane⁹ (z izjemo Huga I.) in se raje oprla na uradniško plemstvo oz. lojalne in sposobne posameznike iz vrst švabskega in tudi domačega srednjega plemstva. Pozneje se ta generacija Svibenskih ob močni konkurenci plemstva iz dednih dežel ni več mogla prebiti v bližino habsburškega dvora. To jim je na nižji (deželni) ravni spet uspelo šele v 50. letih, ko so Svibenski s službovanjem pravzaprav reševali svoj status. Zgodba o Svibenskih je postala značilna poznosrednjeveška zgodba o omejitvi zlasti vojaško-političnega pomena plemstva. Po drugi strani moramo v dolgem neudejstvomljanju videti

bližnji okolici, za kar mu je ta pripravila življenjsko nevarno presenečenje. Obdolžitev je stala očitno na trhljih nogah, saj je Veidel živel še leta 1332, ko je mimo pričal v nekem poslu, sklenjenem v Mariboru (GZM II/91, 92 in III/108).

⁵ Grof Friderik II. Celjski je dobil leta 1447 od papeža Nikolaja V. dovoljenje, da sme med vsemi postnimi dnevi uživati meso, jajčne in mlečne jedi. Poleg tega mu je bila dana milost, da so mu enkrat v življenju pri spovedi odpuščeni tudi tisti grehi, ki jih sicer lahko odpušča le papež (ARS ZL 1447 XI 10. Rim, dve listini). Za odpustke, maše na gradu in osebne spovednike: Koblar 1, 7; Komatar 18, št. 78; ARS ZL 1412 XI 6. Rim; ARS ZL 1439 IV 2. Mainz itd. Bratovščine: ARS ZL 1312 s. d.; ARS ZL 1370 VI 2. Neapelj; ARS ZL 1402 IV 26. Žiče; Puzel 1719, 615-618.

⁶ Kos 1993, 25-27.

⁷ Kos 1993, 29-32.

⁸ V vseh dosedanjih svibenskih genealogijah so sinovi in vnuki Rudolfa I. naštet v zgrešenih konstelacijah (gl. Genealoške preglednice).

⁹ Ker je Hugo Hebenstreit prisodil Rudolfa II., Jurija in Hartnida očetu Viljemu I., je menil, da naj bi bili ob smrti (1351-1367) stari vsaj 80 let (Hebenstreit 1972, I/VI, 7).

tudi nekakšno odbojnost do službovanja, ki je stanovsko izenačevalo plemstvo.¹⁰ Na kaj takega Svibenski še niso bili pripravljene in so raje gojili določeno deželno-uradniško samoosamitev, kot da bi sodelovali s statusno nižjimi povzpeticnik. Posamezniki so zaradi finančne nuje občasno sklepali le vojaško-najemniška razmerja.

S smrtjo Rudolfa I. se je spremenila tudi struktura omemb Svibenskih v pisnih virih. Medtem ko so bili celotno 13. stoletje Svibenski dejavni pri političnih odločitvah in so jih zato omenjale listine dinastov in knezov vsaj med pričami, so se od ok. 1320 Rudolfovi otroci in vnuki zvečine omenjali le v listinah, ki so zadevale zgolj zasebne, družinske oz. rodbinske zadeve. Tudi če vpletenost Svibenskih v politiko ni bila več dokumentirana, a vseeno možna (včasih celo verjetna), zanesljivo ni bila več tako pomembna, da bi se jo zdelo vredno kronistom in pisarjem zabeležiti, tako kot so to počeli v 13. in še v prvih letih 14. stoletja. Mladi Svibenčani so se kot tisti del visokega plemstva, ki je bil brez dinastičnih ambicij, zmožnosti in talentov, po smrti Rudolfa I. skorajda užaljeno umikali iz deželne politike v svet družine; deželno politiko so prepustili Habsburžanom zvestim deželanom, ki so z razliko od njih uspeli udejaniti dinastične ambicije. Ob tem velja omeniti zlasti svobodne gospode Žovneške, ki ok. leta 1320 še niso razpolagali s tako velikim premoženjem (gospostvi) kot Svibenčani, pa so vendarle že v tretjem desetletju 14. stoletja z dinastično vizijo ter enotno gospodarsko strategijo in upravo socialno in politično presegle »rod zlate krone«. Plemstvu brez dinastičnih možnosti je postalo jasno, da je pomembneje poskrbeti zase in za materialne koristi družine kot za čast in slavo. Premišljeno sodelovanje s sorodniki in prijatelji vsaj pri materialnih vprašanjih je postalo nuja. Temu bi lahko rekli celo fenomen umika iz oblikovanja politike v svet pasivnejšega dojemanja sveta okoli sebe, v svet egoističnega individualizma, usmerjenega v ožje materialne koristi družine. Brez dvoma je bil to tudi eden od znakov dokončnega propada klasične viteške ideologije ter umika iz glasnega javnega življenja v realnost. Viteški blesk, zaradi katerega so pred desetletji bojevitvi Svibenski še postavljali na kocko usodo rodbine, za Rudolfove potomce niso bile več vredne večjega tveganja. Zato se v naši zgodbi od te generacije Svibenskih ne bomo več posvečali visoki politiki, razen če so bili v njo tu pa tam še neposredno vpleteni nekateri člani. Le Rudolf II. je bil od otrok Rudolfa I. še opazen na nadregionalni ravni, drugi pa so se bolj kot predniki posvetili načrtovanju in izvedbi karier svojih otrok. Še vedno pa so se dobro zavedali ugleda, moči, bogastva in izročila rodbine – gotovo zaradi ponosa na dosežke očeta in deda, deloma pa zaradi razumljivega občutka o nekdanji izjemnosti in veličastju rodbine, ki je v tistih letih dosegla gospodarski vrh. Vsa svibenska gospodstva (brez tedaj sorodstveno že preveč oddaljene podsreške veje, ki je sama imela izjemno veliko fevdov¹¹) so okoli leta 1320 zgolj v kmetijah štela prek 700 hub,¹² kar je bilo več celo od stiškega, gornjegrajskega idr. samostanov. To je pomenilo, da so bile vse veje Svibenskih od druge polovice 13. stoletja do prve tretjine 14. stoletja skupaj še vedno *največji zemljiški gospod* na ozemlju med Jadranom in Dravo, če seveda odmislimo gospodstva in fevde cerkvenih knezov, nekaterih grofovskih dinastov (npr. goriški in ortenburški grofje) in deželnega kneza (Habsburžanov in koroških Majnhardincev). Zato so bratje okoli leta 1324 zlahka financirali temeljito obnovo, razširitev in olepšavo svibenske župnijske cerkve,¹³ kjer so imeli drugo grobnico. Obiskovalce Svibnega je bilo potrebno z vsem razkošjem prepričati o sijaju in stanovski veličini rodbine s cerkvijo, saj grajskega kompleksa zaradi ozko

¹⁰ Sablonier 1979, 147.

¹¹ Gl. poglavje Pozabljena podsreška epizoda.

¹² K temu je potrebno prišteti še mitnine, sodne pravice in pristojbine, odvetništva, podeljene in prejete fevde, vinograde, gozdove, lovišča, ribolovne pravice itd.

¹³ Gl. poglavje O svibenski hiši božji.

odmerjenega areala ni bilo mogoče bistveno povečati. Toda nova generacija Svibenskih je v prelomnem obdobju v nasprotju z dinastičnimi konkurenti v notranjih razmerjih in v odnosih do planinske veje namesto enotnosti izbrala nekakšno ohlapno konfederativnost. Delitev posesti med rodbinske člane je v osnovi preprečevalo dinastične nastavke in je največkrat pripeljalo v socialno razslojitev rodbin. Tega ni moglo preprečiti niti občasno povečevanje posesti, ki je bilo pri Svibenskih le še posledica širitve sorodstvenih stikov, in je dejansko služilo reševanju pred gospodarskim in statusnim propadom, ne pa za ambiciozno politiko. Seveda ni mogoče trditi, da Svibenski tudi v tem obdobju niso več premogli določenih enotnih vizij, a so te podlegle individualističnim tendencam. Kakor koli, tudi za svibensko videnje razvoja bi bile bistvene kompleksne družinske strategije, ki naj bi pozabile na v 14. stoletju že manj izjemno sklicevanje na stanovsko posebnost glede na viteško plemstvo. Enotnost, usodnost in dvoumnost strategij pa nista bili odvisni le od krvnih vezi, pač pa tudi od individualnih in trenutnih odločitev, izbir nevidnih prijateljskih povezav, od posameznikovih sposobnosti, dobrotljivosti, protekcij, klientelizma ipd.; skratka, od v pravnih virih težko ali sploh nevidnih mehanizmov, katerih obsega in emotivnih vzvodov v konkretnih primerih ne bomo mogli natančno določiti in ovrednotiti. Zato bomo hočeš nočeš ostali pod vplivom pustih podatkov iz listin, ki prevladujejo v strukturi virov za slovenske dežele v 14. stoletju, pri čemer nam bo zlahka ušla sprotna prilagodljivost vsakodnevnih odnosov med Svibenčani samimi in njih z zunanjim svetom. To pa je tista prilagodljivost, ki se oblikuje in spreminja zlasti v času negotovosti, recimo ji kar »preživetveni količnik«.¹⁴

Rudolfove sinove je za več desetletij zaznamovalo intenzivno ukvarjanje z velikim fevdnim gospodvom Krško, ki so ga dobili v fevd od salzburškega nadškofa. Z njim se je geografska strategija te veje Svibenskih nekoliko spremenila: Sinovi so pozornost posvetili vzhodni sosesčini Svibnega, saj oblasti na območje med Trebnjim, Gutenwerdom in Mokronogom zaradi razbitosti in prepredenosti s posestjo drugih laičkih in cerkvenih gospodstev niso več mogli širiti, niti je upravljati kot zaokrožen dominij. Krško gospodstvo med Savo, spodnjo Krko, Mirno in Raduljo¹⁵ je mejilo na sklenjeno salzburško posest severno od Save, s salzburškimi nadškofi pa je rodbino že skoraj sto let vezalo le občasno prekinjano zavezništvo, tudi vazalstvo, ne tako dolgo celo določena stopnja osebne odvisnosti. Do tedaj prožna vazalska naklonjenost je v prvih letih 14. stoletja prerasla v nov, kmalu prevladujoč element v splošni svibenski rodbinski strategiji: Svibenski in deloma tudi mrzli planinski bratrance so po letu 1320 našli »tretjo pot« preživetja tako, da so se glede kariere skoraj povsem naslonili na salzburško nadškofijo ter na njene velike vazale. Je pa vprašanje, ali je šlo za dogovorjeno delovanje obeh vej ali je vse postalo bolj slučajno kot ne. V salzburški službi so nekateri Svibenčani napravili zelo uspešno kariero in ustvarili pogoje za naselitev ene veje v Avstriji in na Salzburškem že v tej generaciji. S tem so sredi 14. stoletja v regiji in deželi izkazali najbolj širokopotezno in dolgotrajno tovrstno karierno in sorodstveno strategijo, ki se je sicer vlekla pravzaprav že od srede 13. stoletja naprej, vendar nikoli ni bila tako intenzivna. Razvoj takšne karierne in politično-teritorialne strategije je bil v skladu z njihovimi potenciali: še pred letom 1246 so prvotno predvsem štajersko (deželnoknežjo, od ok. 1244 salzburško) usmeritev nadgradili z manj izrazito kranjsko – za krajši čas goriško, nato pa spanheimsko politiko, še pred letom 1292 so spet navezali tesne stike s salzburškim nadškofom in goriškimi grofi, po letu 1299 pa je postala poleg kranjske, stalnica salzburška usmerjenost – tudi zaradi oblube Rudolfa I., da bo otroke poročal le s salzburškimi ministeriali. To se je odrazilo v ženi sina

¹⁴ Levi 1995, 57, 67.

¹⁵ Gl. karto posesti gospostva v: Mlinarič 1977, 44.

Rudolfa II., Katarini Weißeneski;¹⁶ pa tudi Hartnidova žena Gertruda Wolfsavska je prišla iz Salzburgu podrejene rodbine. Celotni brat Jurij se je uklonil določilom pogodbe in vzel Gertrudino sorodnico Kunigundo Mariborsko (gl. nadaljevanje), hčerka Henrika IV. pa je bila poročena na salzburški grad Pišece. Katarinini sorodniki so bili ugledni salzburški, obenem pa tudi bamberski vazali, ki so po letu 1293 prevzeli precej vovbrške posesti na Koroškem in postali tekmeči Aufensteinov. Nekaj časa so bili tudi vovbrški gradiščani na zloglasnem grebinjskem gradu, Friderik Weißeneski je bil eden glavnih zaveznikov Salzburga in Vovbržanov, s tem pa tudi nesrečnega Viljema II. Svibenskega v uporu v letih 1292-1293.¹⁷ Weißeneggi so bili salzburški ministeriali iz podobnega razloga kot Svibenčani – nadškof je bil primerno oddaljen, po drugi strani pa ravno prav blizu, da jim je še omogočal koristi. Weißeneggi so bili že v začetku 14. stoletja visoki salzburški cerkveni in posvetni funkcionarji. Poleg tega so bili z Weißeneggi tedaj v ožjem sorodstvu gospodje Ptujski, saj je bila Katarina, hči Herdegna Ptujsko-Ormoškega (1319-1354), poročena z Hartnidom Weißeneskim. Ta zveza je tudi Svibenskim v naslednjih desetletjih prinesla precej koristi, pa tudi omejitvev (gl. nadaljevanje).¹⁸ Vse do dokončne zapustitve Kranjske konec 14. stoletja so bile tako uspešne svibenske povezave z novim krogom nekaterih statusno celo nižjih, a toliko bolj koristnih in ustreznih sorodnikov, prejkone redkost med kranjskim nedinastičnim plemstvom, ki česa takega v 14. stoletju še ni bilo sposobno. Obenem pa je odpiranje rodbine porokam z nižjimi sloji plemstva načenjalo stanovsko opredeljeno kohezivnost svibenskega dela rodbine, ne pa – zanimivo – planinskega. Taktični rezultati Rudolfa I. in Rudolfa II. so bili torej daljnosežni za svibensko socialno stratifikacijo in strategijo večine rodbine. Vsem svibenskim vejam pa takšno razumevanja preživetvene politike ni toliko pomagalo doma na Kranjskem kot zunaj nje. To je bila pomembna pomanjkljivost eksteritorialne strategije, ki je celotni rodbini pripomogla preživeti v času, ko so se mnoge druge stare in nekoč ugledne statusno zrušile ali izumrle.

Krško gospostvo je bilo za Svibenske pomembno še zaradi nečesa. Tam niso imeli nobenih pravic sinovi Ulrika II. in Henrika IV. To pomeni, da so sinovi, še verjetneje pa že njihov oče Rudolf I. v zadnjih letih življenja, sami prejeli Krško – tako kot nekoč Henrik III. planinsko dediščino – in sploh ne za vse Svibenčane.¹⁹ Prav na primeru Krškega se nam zato potrjuje še ena plat notranjerodbinskih odnosov na Svibnem, ki jih lahko prenesemo na večji del poznosrednjeveškega plemstva: ne le da so posamezniki pogosto ravnali samostojno in so šle nato pota posameznih vej vsaka k sebi, vsota interesov vseh skupnih strateških (posestnih) zadev ni mogla preseči ohlapnosti »konfederalizma«. In to kljub homogeniziranju s splošno dedovanjsko vzajemnostjo in skupnim življenjem na svibenskem gradu. Nekaj podobnega so v tistem času npr. bolj ali manj uspešno, a v manjši meri uveljavljali Turjačani, Galli, Čretežani, Polhograjski – tj. najpomembnejše kranjske rodbine. Najbolj trdno in enotno, naravnost bleščeče pa je nastopal Friderik Žovneški (po letu 1341 prvi grof Celjski). Nehomogenost svibenskih vej je imela neposredne posledice v premoženjskih razmerah in še posebej v dojemanju osebne oz. družinske politike/posesti kot nekaj, kar sploh ne zadeva vse rodbine, čeprav so imeli vsi Svibenčani vsaj minimalne pravice do nekaterih zunanjih posestev, ki jih je rod pridobil z nakupi ali kot fevde do 13. stoletja. Iz tega ni bila izločena niti planinska veja, ki je

¹⁶ Job Ennenckl je celo domneval, da naj bi imel Rudolf I. še hčerko, ki naj bi se poročila z Ditmarjem Weißeneskim (Ennenckl II, 227; Hebenstreit I/VI, 227). To v resnici ni bilo mogoče, saj bi se Rudolf II. potemtakem poročil s pravo (krvno) nečakinjo.

¹⁷ Fräss-Ehrfeld 1984, 264, 355 sl., 394 sl.; Kronos 1900, 105.

¹⁸ Gl. poglavje Čas molitev.

¹⁹ Hans Pirchegger je domneval, da bi Svibenski utegnili prejeti Krško zaradi pomoči Salzburgu že v 90. letih 13. stoletja (Pirchegger 1956, 7).

še v 14. stoletju ohranila nekaj stare svibenske posesti na Dolenjskem. Če je takšno partikularistično dojetje »rodbine« po eni strani omogočalo lažje premagovanje osebnih težav posameznikov, je obenem še tako sposobnim članom onemogočalo v celoti obnoviti in bistveno povečati gospodarsko zmogljivost.

Rudolfinska veja zato ni mogla upravljati s celotno svibensko posestjo, celo ne s celotnim matičnim gospostvom. Vseskozi pa je imela ekskluzivo pri krškem gospostvu vse do njegove dokončne prodaje sredi 14. stoletja. V postopnem izgubljanju Krškega in druge dolenjske posesti so Rudolfovi sinovi posnemali planinske sorodnike (ali obratno), ki pa jim je na račun istih upnikov uhajalo celo jedrno gospostvo Planina. Verjetno so v krškem gradu vsaj nekateri Svibenski tudi živeli, medtem ko so bili omejeni na svibenski grad mrzli strici in bratanci, sinovi Henrika IV. in Viljema III. Krško, čeprav ni bilo matično, je bilo še pomembnejše gospostvo kot Planina, saj je nadzorovalo živahen promet po dolini Save in trgovino med Savinjsko dolino in Hrvaško na mestu, kjer se je ozka dolina Save odprla v Krško in Šentjernejsko polje z reko Krko, prastarim trgov Gutenwerd in mlajšim mestom Kostanjevica. S sorodniki s Planine so Svibenčani obvladovali ohlapen konglomerat prometnih nadzornih točk, sodnih in fevdnih posesti na širšem območju Zasavja in spodnjega Posavja.

Zakaj so Rudolfinci že v tej generaciji izgubili Krško? Najenostavnejši odgovor bi bil, da zaradi splošnih gospodarskih težav, finančnih potreb pri »kupovanju« cerkvenih prebend in naslovov otrokom v salzburški nadškofiji (predvsem sinovi Rudolfa II.), izplačevanja poročnih daril ženam in sestram ter zato zadolženosti. Prodaje po letu 1320 so šle vsaj delno tudi na račun »likvidacije« kranjskih posesti, ki je šla v korak z nezainteresiranostjo za kranjsko deželno politiko. V tem pa so bili Rudolfinci naprednejši od planinskih bratrancev in *nikakor ne »zgube«*, kot bi prehitro pomislili zgolj ob pogledu na številne prodaje posesti. K prodajam so svoje dodale ambicije sorodnikov Ptujskih, ki so želeli preprečiti svojim rivalom, grofom Celjskim, da bi posestno povezali celotno Savinjsko dolino s spodnjim Posavjem. Razlogi so torej tičali tudi v vabljeni strateški legi Krškega, ki je že stoletja poprej in pozneje zanimala najpomembnejše dinaste in gospode. V propulzivnem naselju so se morali soočiti z nekoliko drugačno družbeno strukturo prebivalstva, s kakršnim so imeli Svibenski dotlej le bežne stike na poslovnih obiskih v mestih. V Krškem so se soočili z enim temeljnih nasprotij srednjeveške fevdalne družbe: s kohabitacijo ruralnega plemstva, viteškega uradništva in urbanega meščanstva. Treh v osnovi različnih stanov, z drugačnimi pogledi na produkcijo in razdeljevanje dobrin, na etične vrednote in način življenja. Predvsem pa so se Svibenski soočili z običaji, ki jim niso dopuščali popolnega patrimonializma, kot so ga bili vajeni pri odnosih s svojimi kmečkimi podložniki ali celo svibenskimi tržani. Res je že Rudolf I. nekaj let upravljal freisinški trg Gutenwerd, druga veja (Hugo I.) v tistem času tudi Gutenwerdu konkurenčno mesto Kostanjevico; Svibenski so imeli oblast ali vsaj posest tudi v trgih Trebnje, občasno v Mokronogu, morda v celo Radečah. Povsod pa jih je omejeval trški/mestni gospod, še posebej v Krškem, ki se mu salzburški nadkof ni mogel odpovedati. Še v nečem je bilo Krško pomembno: Svibenski so v njem in v okolici našli številne viteškozmožne hlapce (»kvaziviteze«), ki so jim pomagali pri upravi. Ti so se sredi 14. stoletja zaradi starega ministerialnega privilegija iz leta 1246 in sukcesivnega udejanjanja pravic, ki so se končno zapisale v kranjskem deželnem privilegiju leta 1338, osamosvajali.²⁰ Svibenski niso več zmogli obdržati mehanizma, s katerim bi nase brezpogojno privezali zveste viteze, tako kot so grofje Celjski to počeli s statusno še višjim plemstvom ne oziraje se na privilegij

²⁰ SUB 3, št. 1095; insert listine iz 1338 IX 16. Gradec v: ARS ZL 1414 VIII 2. Gl. Dimitz 1874, 245.

iz leta 1338 idr.²¹ Nasprotno, svibenski vitezi so s posedovanjem vedno več posesti delno pripomogli k gospodarskemu zatonu bratov. Krško je bilo torej za Svibenske drugačen svet, pravzaprav – naj se sliši še tako paradokсно – modernejša skupnost, s katero so poskušali obdržati visok status. Zdi se, da je iluzija sorazmerno »bogatega« Krškega celo pripomogla h hitrejšemu odvijanju rodbinske usode. Zato si je potrebno še pred slikami iz življenja Rudolfovih sinov najprej ogledati starejšo preteklost Krškega.

Grad v Krškem je bil zgrajen za kranjske²² razmere zgodaj, vendar ne že leta 895, kot je pisalo v 11. ali še 12. stoletju ponarejeni ali vsaj močno sumljivi listini, s katero naj bi kralj Arnulf podelil posest *Gurcheuelt* vazalu Waltunu.²³ Možno je, da je nad mlajšim trgom na pečini Gora že konec 10. stoletja stala utrdba, ki je do začetka 12. stoletja prerasla v pravi grad. Grad bi torej lahko nastal še v času savinjskih grofov iz rodu grofice Heme Breško-Seliške. Njihovi kognatski dediči so bili grofje Bogenski, prvi znani imetniki gradu.²⁴ Grad so razširili in ga leta 1189 zastavili, leta 1202 pa prepustili salzburški nadškofiji ter ga takoj prejeli v dosmrtni fevd.²⁵ Že Bogenski so prepustili upravo svojim ministerialom, ki so se od leta 1154 imenovali po gradu.²⁶ Leta 1246 jim je salzburški nadškof podelil vse pravice svojih ministerialov-gradiščanov glede fevdov, porok itd. Za tisti čas in za kranjske razmere so bile to solidne pravice. Tedaj so krški ministeriali že razpolagali s fevdi, hišami v in ob krškem gradu, s patrimonialnim sodstvom, pravico do prenočišča v vsaki vasi, posebno pomembna pa je bila obljuba, da domačih ministerialov pri upravi gradu in gospodstva nadškof ne bo zamenjal s »tujimi« osebami.²⁷ »Hiše« v krškem gradu so pomenile ločena ministerialna bivališča v sklopu širšega grajskega kompleksa (*domos eorum in castro Gurkevelde*).²⁸ Ta določila so imela večino elementov gradiščanstva po grajskem pravu, predvsem glede nezamenljivosti posadke in ločenih bivališč. Zanimivo je, da se ministeriali tedaj niso omenjali v salzburškem družbenem okolju, marveč pri drugih gospodih, kjer so bili v službi. V 13. stoletju je najbrž šlo za več družin, ki jim je načelovala tista, pri kateri so bila tradicionalna imena Oto, Ortolf, Bertold in Geiselbreht. Ta rod je bil do druge polovice 13. stoletja zelo dejaven, politično deloma že samostojen, predvsem pa ugleden. Nekateri so imeli zanimive življenjske poti. Prvi se je leta 1154 in 1162 omenjal Bertold.²⁹ Med letoma 1189 in 1211 se je omenjal Ortolf. Neki Ortolf (sin ali vnuk) je kot spanheimski vitez, bivajoč

²¹ Grof Friderik Celjski je tako v letih 1357-1358 uspel uveljaviti stare pravice že leta 1322 izumrlih grofov Vovbrških nad njihovimi nekdanjimi ministeriali s Turna (pri Velenju). V nekaj ločenih dejanjih so se vse veje Turnskih podvrgle Frideriku na način, kot je bil poprej običajen pri Vovbržanih (ARS ZL 1357 V 1.; ARS ZL 1358 II 24. Žalec; ARS CE 1358 VI 15.). Deset let pozneje so trije bratje iz Lemberga, gradiščani na tamkajšnjem gradu, ki so ga imeli Celjski v fevdu od krškega škofa, podobno priznali grofoma Ulriku I. in Hermanu I., rekoč, da »pripadajo grofom s telesom« – torej so osebno odvisni od grofov (ARS CE 1368 V 12.).

²² Čeprav danes leži večji del mesta na levem bregu Save, je srednjeveško naselje z gradom na vzpetini ležalo na desnem bregu, tik za razširitvijo savske doline v Krško polje (za to glej podobo mesta in gradu v: Valvasor 1679, 84). Zato je naselje še sodilo v okvir Kranjske. Večina zemljiškega gospodstva je tako ali tako ležala v vinorodnem gričevju zahodno od Krškega in v nižini med Savo in Krko. Zaradi mejnosti lokacije Krškega se je v nekaterih virih, ki so bili izdani v Krškem v 14. stoletju, pri sklicevanju na deželno pravo v zaščitnih klavzulah pojavljalo »štajersko deželno pravo«, tudi, če je predmet pogodbe (zemljiška posest) ležal npr. v okolici Lanšpreža na Dolenjskem (ARS ZL 1335 XI 25. Krško; gl. Kos 1994/1, 143-144). Šlo je za pisarjevo napako, ko je negotovost glede pripadnosti kraja izstavitve (Krškega) prenesel na posest.

²³ MDC 1, št. 40. Wolfram 1995, 100-102; Mlinarič 1977, 28.

²⁴ Hauptmann 1935, 217, 225-226.

²⁵ GZS 5, str. XLI; SUB 3, št. 554, 1095. Gl. Mlinarič 1977, 29-31.

²⁶ Kot prva, leta 1154 *Perhtoldus de Gurchewelt* in njegov sin *Waltherus de Gurfelde*, leta 1155 pa še *Reginmarus de Gvrkeuelde et filius eius Svikkerus* (Mlinarič 1977, 28).

²⁷ SUB 3, št. 1095.

²⁸ Opis krških dvorov je v: Jakič 1977, 175 in Valvasor 1679, 84.

²⁹ MDC 1, št. 185, 187/II; MDC 3, št. 1041.

na gradu Mengeš, med letoma 1257 in 1270 presegel njegov pomen.³⁰ Že malo prej je napravil kariero Bertold II.: že v prvi omembi (leta 1223) je bil kot priča uvrščen pred mnogimi andeškimi ministeriali. Bil je priča pri poslovanju krškega škofa Ulrika (1228), oglejskega patriarha Bertolda (1238), vojvode Bernarda in princa Filipa Spanheimskega (1249). Z bratom Geiselbrehtom sta bila omenjena kot glavna prejemnika že omenjenega privilegija iz leta 1246. Okoli leta 1250 je bil Bertold II. oglejski gradiščan v Mengšu (pozneje tudi Ortoľf) in se precej zadrževal na Gorenjskem. Po smrti patriarha Bertolda leta 1251 se ni trdneje navezal na nobenega gospoda. Potemtakem so v 13. stoletju nekateri od salzburških ministerialov v Krškem dosegli emancipacijski dvig, ki pa se je ustavil v drugi polovici stoletja. Ko so začeli salzburški nadškofi podeljevati grad, trg in gospostvo v fevd, je postalo sobivanje močnih ministerialov-gradiščanov v vazalovi bližini nemogoče. Zato so bili vitezi Krški prisiljeni oditi z gradu.³¹ Rod se je preselil na gorenjski grad Mengeš še pred prihodom Svibenskih v Krško, drugi pa so ostali na nižji socialni stopnici kot služabniki oz. uslužbenci gospostva. Po Valvasorju naj bi poslednji (bivši) ministerial, Herman, umrl leta 1322, kar pa je vprašljivo, saj ga v (tedaj številčnih) listinah ni mogoče zaslediti.³²

V Krškem so se Svibenski naslonili na številne viteške hlapce, ki so po odhodu starih »Krških« ostali na gradu, nekaj pa so jih pripeljali iz drugih svibenskih gospostev. Šlo je za osebe s tipičnimi viteškimi vzdevki. Premožensko in statusno niso bili homogeni. O njihovi upravni in ministerialni vlogi je govorila v svibenskih listinah pogosto uporabljena oznaka *diener*. Najprej se je omenjal neki Prach kot priča že leta 1291 v Kostanjevici, ko je bil uvrščen v listini celo pred Ofom Kostanjeviškim.³³ V prodajni listini Svibenskih za Herdegna Ptujkega iz leta 1335 je moč razbrati njihov še nesvobodni značaj, saj so bili navedeni kot izjema, ki ne pride v okvir prodaje: poleg Wintherja Pracha so bili omenjeni še Winther in Gotzlin Grasmuk, Nikolaj in Gertruda (otroka Pankraca Pencla), Jakel Dornberger in še nekateri. Vsi so imeli zemljiško posest in dvore – ne le v Krškem, pač pa tudi drugod v regiji – kar je po drugi strani pričalo o večjem ugledu, kot so ga imeli na gospodovem gradu bivajoči običajni služabniki.³⁴ Njihov pomen je bil torej kljub osebni nesvobodnosti večji, kot bi sodili na prvi pogled: ko je npr. Hartnid Svibenski leta 1336 podaril bratu Juriju slugo Frica iz Češenc (pri Krškem), ga je imenoval *unser erber diener*, v isti listini pa so pričali še njegovi viteški hlapci (*erber leut*) Winther Prach, Pankrac Paenzel, Valter z Griča (nad Krškim) in Merchel Wolf.³⁵ Sin Nikolaja Kumra pa je bil leta 1322 celo župnik v Leskovcu pri Krškem.³⁶ Poleg fevdov in sposobnosti pričanja so imeli celo alode.³⁷ Ti oboroženci so bili porazdeljeni med posamezne Svibenčane, ki so jim posebej podeljevali fevde. Zato so v listinah sami lahko izrecno imenovali le določenega Svibenčana za *svojega* gospoda, medtem ko drugega Svibenčana niso imeli za *svojega* gospoda. Tak primer se je zgodil leta 1335, ko je Pöltel iz Krškega z ženo Klaro in v prisotnosti številnega krškega viteštva prejel od

³⁰ Glede Ortoľfov gl.: SUB 3, št. 554; MDC 4, št. 1573; MDC 1, št. 430; URBKr 2, št. 14, 249, 353, 391. Več omemb je v: Mlinarič 1977, 31-32.

³¹ Golia 1972, 62. Gl. Hauptmann 1929, 409; Mlinarič 1977, 29-35.

³² Nekaj Bertoldovih omemb: URBKr 2, št. 43, 102, 174, 351. Leta 1246 še skupaj z Geiselbrehtom (SUB 3, št. 1095). Gl. navedbe v: Mlinarič 1977, 31-32. Glede Hermana gl. Hartwиков rod, imenovan po Mengšu v: Kos 1994/1, 30-31. Morda je Valvasorja zanesla zapletena situacija s plemiči v Mengšu in je mislil na nekega (napačnega) Hermana, ki je živel v Mengšu med letoma 1325 in 1342.

³³ ARS DA, 29-30: 1291 V 25.

³⁴ ARS ZL 1335 XI 19. Krško.

³⁵ ARS ZL 1336 XI 15. Za Wolfa gl. tudi ARS ZL 1340 VIII 19. Prach je bil živ še leta 1342 (ARS ZL 1342 IV 21.), njegov sorodnik Gerloh, Hartnidov vazal, pa leta 1353 (ARS ZL 1353 XI 11.).

³⁶ ARS ZL 1322 XII 24. Krško.

³⁷ ARS ZL 1342 IV 21.

njegovega gospoda Hartnida Svibenskega dovoljenje, da proda nek fevd Hartnidovemu bratu Juriju. Ta je bil v listini imenovan kot – nekoliko pretirano – »plemeniti gospod«. ³⁸ Pridevnik *edel* je namreč pripadal grofom ali svobodnim gospodom. Drugače je bilo s fevdi, ki so jih imeli od članov svibenske in planinske veje (npr. Nikolaj Kumer).

Druga kategorija krških plemičev je bila v družbeni hierarhiji krškega prebivalstva nekoliko višje, čeprav kakšnih zelo izrazitih ločnic med njima le ni mogoče opaziti. V to družbo so sodili posamezniki, ki še niso posegali po viteški časti, so pa bili samostojnejši v delovanju in imeli obširnejše svibenske in planinske fevde. Samozavest se ni kazala le v posedovanju pečatnika, naslovu »erber«, prostem razpolaganju z alodi, marveč tudi v diktaciji njihovih listin. Gospoda so izvolili pritegniti zraven le kot sopečatnika. Take osebe so bile Ulrik Perger,³⁹ brata Bertold in Nikel Fuchs,⁴⁰ Bertold Grasmuk,⁴¹ Henrik iz Rake⁴² in njegov brat Pankrac Paenzel z Griča (nad Krškim),⁴³ Henrik Praentel z Narplja nad Krškim,⁴⁴ Ortolf Schild,⁴⁵ sorodnik (sin?) Rapota Schrawassa (viteza planinske veje Svibenskih) Ulrik Schrawass,⁴⁶ Friderik Streytel,⁴⁷ Pesolt (Pöltel) iz Krškega,⁴⁸ Herman Pijavški⁴⁹ in Nikolaj Kumer (tudi vazal planinske veje s fevdi v širši okolici Trebnjega).⁵⁰ V času gospodovanja Svibenskih so ti sestavljali njihovo stalno spremstvo. Vojaška komponenta se je zrcalila zlasti v vzdevku Ortolfa Schilda (»ščit«), ki je izhajal z dvora v zaselku, ki je dobil ime po njem (v Ščitu pri Svibnem).⁵¹ Njihova bivališča so bili enostavni dvori v okolici krškega gradu in pred trgov, kar je pričalo o individualni izbiri bivališč in fizični ločenosti od gospostvenih uradnikov na gradu.⁵²

Obe osnovni kategoriji sta se tudi s kranjskim deželnim privilegijem iz leta 1338, torej že ko se je končevalo svibensko gospodovanje v Krškem, približali druga drugi, toda večini se ni uspelo dvigniti med viteze, kaj šele gospode. Druga polovica 30. let 14. stoletja je za te, od Svibenskih nekdanj s fevdi solidno preskrbljene krške »hlapce«, pomenila začetek propada. Brez izjeme so prodajali težko izborjene alode in fevde gospodom Ptujskim in celjskim grofom.⁵³ Ob koncu 14. stoletja sta v Krškem kljubovala le še dva izmed njih: Ortolf Schild in Ulrik Schrawass, pa še ta sta se morala podrediti grajskemu gospodu – grofom Celjskim.⁵⁴ Svibensko nižje plemstvo so nadomestili celjski gosposočinski uradniki, pozneje tudi plemičem podobni tržani.

Kdo je bil pred Svibenskimi salzburški vazal v Krškem, ni znano. Morda nihče, saj so nadškofje v 13. stoletju gospostvo in naselje verjetno upravljali z ministeriali in

³⁸ ARS ZL 1335 X 9. Krško.

³⁹ ARS ZL 1320 III 9. Krško; ARS ZL 1322 XII 28. Kostanjevica.

⁴⁰ ARS ZL 1357 X 23.

⁴¹ ARS ZL 1322 XII 24. Krško.

⁴² ARS ZL 1320 III 9. Krško; ARS ZL 1320 VI 22. Krško; ARS ZL 1322 XII 24. Krško.

⁴³ ARS ZL 1322 XII 24. Krško; ARS ZL 1335 X 9. Krško; ARS ZL 1336 XI 15.; ARS ZL 1339 IX 1.

⁴⁴ ARS ZL 1335 X 9. Krško; CKL, št. 181.

⁴⁵ ARS ZL 1363 IV 6.

⁴⁶ ARS ZL 1320 III 9. Krško; ARS ZL 1335 X 9. Krško; ARS ZL 1358 VII 21.

⁴⁷ ARS ZL 1359 V 23.

⁴⁸ ARS ZL 1320 III 9. Krško; ARS ZL 1335 X 9.

⁴⁹ ARS ZL 1332 XI 19.

⁵⁰ ARS ZL 1322 XII 24. Krško; ARS ZL 1335 XI 25. Krško; ASt LP 1338 VI 24. Mlinarič 1977, 38; Mlinarič 1978, 132. Za župnijo Leskovec gl. Höfler 1986, 36-37.

⁵¹ ARS ZL 1351 XII 6. Lanšprež; ARS ZL 1363 IV 6.

⁵² Primeri: Winther Prach in Friderik Streytel sta imela dvora pri Sv. Lovrencu nad Krškim (ARS ZL 1342 IV 21.; ARS ZL 1359 VI 8.), Merchel Wolf tik ob krškem gradu (ARS ZL 1358 XII 13.), Bertold in Nikolaj Fuchs pred trgov na otočku na reki Savi (ARS ZL 1357 X 23.).

⁵³ ARS ZL 1335 X 9. Krško; CKL, št. 181; ARS ZL 1339 IX 1.; ARS ZL 1342 IV 21.; ARS ZL 1351 XII 6. Lanšprež; ARS ZL 1357 X 23.; ARS ZL 1358 VII 21.; ARS ZL 1358 XII 13.; ARS ZL 1359 V 23.

⁵⁴ ARS ZL 1376 IX 13. Celje; ARS ZL 1379 II 2.

upravniki. Toda konec 13. stoletja so se ti osamosvojili, postali neprijetni za salzburško oblast, salzburški zavezniki pa so v tistem času pričakovali ustrezna plačila. Veliki fevdli so bili zaželen način in Svibenski so npr. že v 80. letih 13. stoletja imeli gradiščanstvo v salzburškem gospostvu Brežice. Regionalna povezanost Brežic, Planine, Podsrede, Štatenberka, Lanšpreža, Trebenj, krške posesti okoli Mokronoga, freisinških Gutenwerda in Klevevža (po letu 1301), vsaj od leta 1327 pa še Rekštanja, so Svibenčane pripravili do potegovanja za Krško. Že prva listina s Hartnidovo omembo iz marca 1320, ki jo je Hartnid sopečatil, je bila izstavljena v Krškem.⁵⁵ Zakaj ne že prej? Morda zato, ker je bil Hartnidov oče Rudolf vendarle še zadovoljen z že zdavnaj pretesnim Svibnim kot tistim centrom, od koder naj bi vladali širnemu svibenskemu »dominiju«. Rudolfovi otroci so bili pred letom 1320 tudi še premladi, da bi zapuščali Svibno, če seveda zanemarimo domnevno večletno bivanje in viteško učenje na nekem knežjem ali gosposkem dvoru.

Leta 1320 so bratje Hartnid, Rudolf II. in Jurij I., stari tedaj kvečjemu nekaj več kot dvajset let, zaradi očetove smrti hočeš nočeš prevzeli krmilo družine v svoje roke. Tedaj so bili že pravi vitezi, morda so si čast zaslužili v eni od številnih vojn, ki so jih kot avanturistični mladeniči bojevali v službi Salzburga in Habsburžanov v Švici, Italiji, na Bavarskem itd. Konec koncev je to od njih pričakoval že oče, ki jim je dal »bojevita« imena (Rudolf – čast, Hartnid – moč, bojevitost, Jurij – krščanski vitez⁵⁶, Hugo – po njihovem stricu Hugo I.), ne pa dotlej standardna imena iz svibenske tradicije. Tudi v tem je bilo razpoznavni prelom v novem pojmovanju »hiše« (rodbine) in pojav nove svibenske tradicije, ki je temeljila na posebni ožji družinski tradiciji, samozavesti posameznih vej, večjemu individualizmu in globalnim družbenim spremembam, ki so se zrcalile tudi v poimenovanju otrok (več krščanskih imen ipd.). Ta fenomen je bil v Vzhodnih Alpah opazen pri podobnih rodbinah od okoli leta 1300.⁵⁷ V nekaj naslednjih letih so bratje zvečine še skupaj zastavljali in prodajali posest v širši okolici Krškega zlasti kostanjeviškemu samostanu⁵⁸ in med seboj,⁵⁹ ali pa so dajali dovoljenja svojim vitezom za prodaje ali darovanja fevdov in pečatili njihove listine; leta 1320 Henriku iz Rake⁶⁰ in Ulriku Pergerju.⁶¹ Vsa dejanja, ki so zadevala posest na Krškem polju, so se praviloma dogajala v Krškem. Sredi 20. let 14. stoletja sta družinsko posest in politiko nadzorovala Rudolf II. in Hartnid. Sodeč po zaporedju v že omenjeni listini iz leta 1320, je bil Rudolf najstarejši, Hartnid drugorojenec, Jurij pa najmlajši. Rudolf se je kot zvest salzburški vazal občasno zadrževal tudi v salzburških Sevnici in Brežicah: julija 1323 je npr. sopečatil v Sevnici.⁶²

Bratu Hugu II. je oče namenil cerkveno kariero. Še pred bitko pri Mühldorfu 28. septembra 1322 se je z nedatiranim pismom obrnil Rudolf Svibenski, vitez v salzburški službi, na svojega *vetter* Ulrika II. Planinskega«, (salzburškega) stolnega kanonika. V pismu se je Ulriku opravičil, ker mu obljubljenega srebra ni poslal pravočasno, saj so ga ovirali kralj (verjetno rimski kralj Ludvik IV. Wittelsbach ali češki kralj Janez) in drugi »njegovi« (vitezi). Sedaj pošilja sedem mark srebra preko lipniškega vicedoma, saj slom v teh nemirnih časih ne gre zaupati.⁶³ Zakaj je šlo? Rudolfov sin je bil po

⁵⁵ ARS ZL 1320 III 9. Krško.

⁵⁶ Gl. Zahn 1881, 32, 37; Bahlow 1990, 209. V nekem patriarhovem zapisu iz maja 1341 je bilo Hartnidovo ime zapisano v varianti »Herand« (Zahn 1870, 125).

⁵⁷ Gl. Gartmayer 1973, 70 sl.; Mitterauer 1993, 330 sl.

⁵⁸ Sedem hub v Grobljah (ARS ZL 1322 XII 24. Krško).

⁵⁹ Hartnid je leta 1323 zastavil pet hub v Vrhovem bratrancu Hugu (ARS ZL 1323 VIII 10.).

⁶⁰ ARS ZL 1320 VI 22. Krško.

⁶¹ ARS ZL 1320 III 9. Krško; ARS ZL 1322 XII 28. Kostanjevica.

⁶² Martin 1934, št. 375.

⁶³ Martin 1934, št. 303. Gl. Freed 1995, 143.

besedilu listine že eno leto pri Ulriku, v nekakšni učni pripravljalnici. Bilo je namreč predvideno, da naj bi ga kapitelj sprejel medse (kot Ulrikovega naslednika?). Rudolf je sedaj želel jasen odgovor, ali se bo to uresničilo; ali naj sina dokončno prepusti kapitlju ali pa naj ga vzame domov. Zaradi precejšnih stroškov oskrbe, za katero je šlo pri tistem srebru, Rudolf ni več želel, da mladi sin živi v gostišču (*lichthaus*). Že Franz Martin je domneval, da naj bi bil ta sin identičen s Hugom (II.) Svibenskim, ki je bil leta 1357 salzburški stolni kanonik, leta 1359 pa 12. škof v Chiemseeju s sedežem v Salzburgu.⁶⁴ Tisti Hugo (I.), ki je največkrat dokumentiran v listinah s kranjskimi Svibenčani, ni bil klerik, pač pa je bil poročen z Geburgo Ptujsko in z njo imel hčerko Ano. Poleg tega je bil sin Henrika IV. in umrl že leta 1328, zato leta 1322 ni mogel biti duhovnega uka željan mladenič. Očitno se je Rudolfov sin, nečak Huga I., zares imenoval Hugo (II.). Ob tem se zastavlja vprašanje, kateri Rudolf je bil njegov oče. Rudolf I. je zanesljivo umrl pred junijem 1320. Sin Rudolf II. je dokazano imel hčerko Katarino in vsaj sedem sinov, ki pa so se vsi rodili šele v 30. letih 14. stoletja. Naslavljanje kanonika Ulrika z »vetter«, ki je pri Svibenskih in njihovih vejah pogosto pomenila »ujec«, »stric« ali celo »stari stric«, tu ustreza današnjemu »bratranec«, saj sta bila dopisovalca v isti generaciji. Oče mladega študenta je bil torej še Rudolf I., omenjeno listino pa je potrebno postaviti v čas pred junijem 1320. Hugo II. je umrl že 30. oktobra 1359 kot še ne potrjen škof (*non confirmatus*) v Chiemseeju.⁶⁵

Rudolf II. je sodeloval s sorodnikom Hugom I. pri izposlovanju visoke odškodnine od freisinškega škofa Konrada, ki je škofijo močno zadolžil, po lastnih besedah za več kot tretjino letnih dohodkov celotne škofije. Teh leta 1327 škof ni bil sposoben obvarovati pred grofom Majnhardom Ortenburškim, (Rudolfom) »plemenitim« Svibenskim, in Ditmarjem Weißeneškim, čez katere se je ustno pritožil pri papežu Janezu XXII.⁶⁶ Izkoriščanje freisinške posesti na Dolenjskem, ki jo je tako rekoč »institucionaliziral« že oče, in se je formalno končalo s poravnavo leta 1315, se je nadaljevala še naprej: julija 1320 je Rudolf izdal reverz o plačilu, ki ga je prejel za varovanje Prežeka, Gutenwerda in skrb za obdelanost hubne posesti (40 oglejskih mark).⁶⁷ Večidel samovoljno službovanje se je zaključilo šele leta 1327: junija je Rudolf v Gradcu obljubil poravnavo škode, ki jo je povzročil škofu na gradu Prežeku.⁶⁸ Rudolf je bil tedaj že poročen s Katarino Weißeneško, hčerko Ane in leta 1330 že pokojnega Ditmarja. Svibenski so torej tudi še v tej generaciji ohranili stara prijateljstva s koroškimi plemiči in jih nadgradili z obetavnimi poročnimi zvezami. Te pa so v prvi vrsti koristile neposrednemu »povezovalcu« Rudolfu II. in predvsem njegovim otrokom (gl. nadaljevanje). Tradicija in dolgi spomin sta torej imela konkreten smisel. Rudolf je julija 1330 kot zet vdove Ane aktivno sodeloval pri njeni predaji gradu Seeburg in še druge posesti na Koroškem nekdanjemu svibenskemu rodbinskemu sovražniku št. 1, ostarelemu deželnemu glavarju Konradu Aufensteinskemu. Njegove čete so v fajdi okoli leta 1329 ubile Hartnida Weißeneškega. S taščo Ano in ženo Katarino se je moral tudi sam posesti izrecno odpovedati. Ob tem je bil Anin edini svetovalec, kar priča o njegovem ugledu in naklonjenosti v ženini družini.⁶⁹ Pri Weißeneških je bil drag gost tudi mlajši brat Hartnid, ki je istega leta v Brežah pričal pri nekem dejanju Hartnida II. Weißeneškega kot edini nekoroški plemič.⁷⁰

⁶⁴ Hund 1620, 234.

⁶⁵ Martin 1934, št. 303; MGH Necr. II, 211. V salzburškem nekrologiju je kot dan njegove smrti zapisan 16. oktober (Wiedmann 1863, 249). O srednjeveški terminološki tranziciji sorodstvene nomenklature gl. Goody 1989, 275 sl.

⁶⁶ MDC 9, št. 72; Zahn 35, št. 569, 570; Lang 1906, št. 123a.

⁶⁷ Zahn 36, 53.

⁶⁸ Zahn 35, št. 576.

⁶⁹ MDC 9, št. 356. Gl. Fräss-Ehrfeld 1984, 391 sl.

⁷⁰ Ožinger 1989, št. 16. Fräss-Ehrfeld 1984, 395.

Domnevno tretji brat po letih Jurij I. je imel od koroškega sorodstva najmanj: večji del 20. let 14. stoletja je verjetno preživel na tujem. Nekaj časa se je morda udeleževal v vojnah, ki so jih Habsburžani bojevali proti Bavarcem in Švicarjem. Ob tem sta se mu občasno pridružila bolj bojevita brata: npr. še pred letom 1327, ko jim je neslavno propadli protikralj Friderik Habsburški za (najemniško) vojaško službo na Švabskem (ponovno) zastavil grad Rekštanj pri Boštanju za dolžnih 400 graških mark srebra. Tako je v svibenske roke prišel še zadnji razpoložljivi grad med Svibnim in Krškim, če odmislimo Žebnik, Radeče in Boštanj, ki pa so bili za Svibenske strateško nedosegljivi. Pravzaprav sta po besedilu listine grad nominalno prejela Rudolf in žena Katarina za pet oklepnih vitezov in pet strelcev na pohodu na Švabsko, ki so kraljevi blagajni povzročili 100 mark srebra stroškov, 300 mark pa je bilo vojaškega dolga od prej.⁷¹ Rekštanj, gradič nad ozko dolino Mirne tik pred njenim izlivom v Savo, je nadzoroval promet po cesti med Mokronogom in Savo in bil za Svibenske strateškega pomena.

Vse do začetka 30. let 14. stoletja je Rudolf, med sorodniki in prijatelji priljubljeni »Rudel«,⁷² še ni izgubil smisla za vojskovanje. Tudi pri gospodarjenju je še imel srečno roko. Od ok. leta 1332 pa se ni več najbolje znašel v spremenjenih družinskih razmerah: mlajša brata – zdi se, da sposobnejša – sta se ustalila na Svibnem in Krškem, ki mu sam ni posvečal pretirane skrbi. K vsemu je svoje dodala smrt strica Huga I. leta 1328, ki mu je pred tem pomagal rešiti marsikateri zaplet. Občutek osamljenosti, morebiti zagrenjenosti ob zavedanju, da otroci, ki so se mu rodili precej pozno, ne bodo mogli imeti glavne besede na Svibnem, je moral biti moreč. Morda se tudi ni več znašel v političnih spremembah, ki jih je prinesla smrt protikralja in vojvode Friderika leta 1330 ter koroškega vojvode Henrika leta 1335, habsburška zasedba Koroške in Kranjske in vzpon novih plemenitih družin na kranjski sceni. Svibenskih pa osrednje kranjske zadeve že dolgo niso več posebej zanimale. Rudolfa in bratov npr. ni bilo zraven pri zelo pomembnem svečanem zaključku fajde med grofi Ortenburškimi in Turjaškimi ter njihovimi pomagači (tudi Aufensteini) avgusta 1329 v Ljubljani in junija 1343 na Ortneku. Fajde in njenega konca so se udeležili mnogi ugledni dolenski plemiči, saj se je zvečine dogajala na Notranjskem in Dolenjskem.⁷³ Svibenskim se udeležba očitno ni zdela vredna truda. Zaradi izolacionizma ni nanje na Kranjskem nihče niti računal. Kljub temu, da so bili Habsburžani že desetletja pokrovitelji Svibenčanom, Rudolf ni navezal pristnejših stikov s Friderikovim bratom, sposobnim vojvodom Albrehtom II., ki je prevzel vodenje Habsburžanov. V virih zato ni sledov o Rudolfovi udeležbi in zaslužku v vojnah vojvod Albrehta II. in Ota I. proti Bavarski in Češki v 30. letih, prav tako ne v tistih pod praporom oglejskega patriarha ali goriških grofov na Notranjskem, v Istri in Furlaniji, ali vsaj v fajdah štajerskega in koroškega plemstva (Žovneških, Aufensteinov, Ptujskih, Wallseejevcev idr.).⁷⁴ Morda ga celo ni bilo zraven pri nastopnem obisku vojvode Ota v Ljubljani in na Koroškem (maj-junij 1335), ko se je knez pogovarjal s patriarhom Bertrandom in se dal ustoličiti za koroškega vojvoda.⁷⁵ Vso energijo je Rudolf vložil v ohranitev koristi iz salzburške orientacije. Tako so se v 30. letih začele vrstiti Rudolfove prodaje in zastave deležev rodbinske posesti (gl. tabelo 9). Po svoje ponižujoče je bilo, da sta

⁷¹ Preuenhueber 1646, 109. Po Hebenstreitu so Svibenski dobili Rekštanj leta 1328 za plačilo v bitki pri Mühlendorfu (Hebenstreit 1972, I/VI, 20-25).

⁷² Tako je bil imenovan maja 1332 v listini Henrika II. in Ulrika III. Svibensko-Planinskih, ki jo je sopečatil (Grebenc 1973, št. 174).

⁷³ PA UR, št. 45: 1329 VIII 10. Ljubljana (= Komatar 18, št. 45); PA UR, št. 70: 1343 VI 18. Ortnek (= Komatar 18, št. 70). Gl. Komac 2000, 31-34.

⁷⁴ Gl. MDC 9, št. 409; Bianchi 1845, št. 698; CKL, št. 136-138, 150, 155, 160; PA UR, št. 56: 1337 I 7. Gorica (= Komatar 18, št. 56).

⁷⁵ Lhotsky 1967, 324.

z ženo morala prodati posest tudi služabnikom: npr. novembra 1332 Hermanu Pijavškemu pet alodnih hub v Račji vasi, Župeči vasi in Veliki vasi pri Drnovem, toda, kot da bi se kupcem maščevala, za kar 60 graških mark.⁷⁶

TABELA 9: FINANČNI TOKOVI RUDOLFA II. SVIBENKEGA V LETIH 1320-1341*

	<i>leto</i>	<i>proda za</i>	<i>zastavi za</i>	<i>dobi</i>	<i>posodi</i>
+ Hugo I. + drugi	1320			40 ogm	400 mA
	1326			160 ogm	
	1327				
	1332	60 grm			
	1335		<u>155 ogm</u>		
	1336	24 ogm			
	1337	50 grm			
	1340			400 g	
	1341				<u>25 grm</u>
<i>SKUPAJ</i>		<i>24 ogm + 110 grm</i>	<i>155 ogm</i>	<i>200 ogm + 400 g</i>	<i>400 mA + 25 grm</i>

Pri opuščanju Rudolfove pobude na Kranjskem je imela močno vlogo žena Katarina, ponosna weißeneska gospa, ki si je emancipirano dala napraviti pečatnik. Ta je v pečatni podobi združeval oba grba: primoženega svibenskega in rodnega weißeneskega.⁷⁷ Poleg tega pa je vplivala na Rudolfa pri poimenovanju nekaterih njunih otrok po Weißeneggih (gl. nadaljevanje). Katarina je bila po Geburgi Ptujski (ženi Huga I.) zadnja vplivnejša žena enega od kranjskih Svibenčanov. Bila je zadnja, zaradi katere je nek Svibenčan skoraj povsem podredil lastno družino večjim možnostim ženine rodbine oz. kognatskim sorodnikom – tako kot nekoč Henrik III., ko se je poročil s Ptujčanko ali Hugo I., ki je tudi vzel Ptujčanko in sam še bolj kot ded zapadel vplivu svakov s Ptuja. Očitno so prednosti kognatizma lahko prevladale v posameznih družinah pogosteje in še daleč onstran časovnih meja, kot smo to doslej mislili. Z Rudolfom II. je prišlo do opaznega preloma s Svibensko-Planinskimi, saj se je skupna tradicija o izvoru že pred tem izkazala za manj koristno od novih sorodstvenih vezi. Agnes Viltuška (žena Viljema IV.), Gertruda Wolfsavska (Hartnidova žena), Kunigunda Mariborska (Jurijeva žena) in Ana Kunšperško-Mariborska (druga žena Viljema V.) so bile po družbenem in političnem vplivu njihovih družin in možnosti, ki so jih te omogočale njihovim možem, že drugoligašnje. Ob tem seveda ne gre zanemariti njihovih gospodarskih (dedovanjskih, dotalnih ipd.) vrlin.

Medtem ko je Rudolf v 40. letih izgubljal pobudo, sta krmilo pri rodbinskih zadevah prevzela Hartnid in Jurij. Le iz današnjega gledišča se je mogoče vprašati, ali je bila to dobra zamenjava? Prav leta 1335 je na Krško namreč vrgel oko kognatski sorodnik bratov – Herdegen Ptujski. Tisti Herdegen (tedaj štajerski maršal), ki je bil svak pokojnega Rudolfovega vzornika Huga I. in skrbnik njegove mladoletne sirote Ane, ki ji je v letih 1331-1342 izposloval doto in jutno od koroških Liembergov. Poleg tega pa je bil tudi velik vazal salzburške nadškofije, kar mu je pri nadškofih Frideriku III. (1315-1338) in Henriku (1338-1342) dajalo določeno prednost pri prevzemanju novih salzburških fevdov. Herdegen je kot svibenski svak uveljavljal nadzor nad doto primožene Ptujčanke in izplačili njenih prejemkov, ki po običaju niso bili izplačani takoj. Zato je po Krškem posegel tudi

⁷⁶ ARS ZL 1332 XI 19.

* LEGENDA: g- gulden, grm – marka graških denaričev, ogm – marka oglejskih denaričev, mA – marka srebra, podčrtano: povezana dejanja med Svibenskimi.

v vlogi izterjalca jutrn in zaženil – Svibenski pa so jih lahko izplačali le z zastavljanjem in prodajanjem celih gospostev. Leta 1342 je Herdegen tako npr. posegel tudi po deležu štatemberškega gradu. Gospodarske težave treh bratov se pravzaprav še niso kazale tako jasno kot v istem času pri planinskih sorodnikih. Prodajanja se bratje niso lotili načrtno, kar je bilo tudi pričakovati: predpogoj sistematične reforme in moderne uprave posesti bi bil sestava urbarja ali vsaj enostavnih popisov njihovih gospostev, toda kaj ko se urbarjev nedinastično plemstvo do konca 15. stoletja praviloma še ni posluževalo.⁷⁸ Bratje so se tako skupaj lotili Krškega, največjega ali vsaj najdonosnejšega gospostva, ki so ga imeli v posesti. Zavest, da vendarle ne gre za matično gospostvo in da bodo posest po deležih slejkoprej izgubili zaradi velikih gospodov – sorodnikov Ptujskih in grofov Celjskih – ter strukturalni problemi v trgu (porast moči in neodvisnosti nesvobodnih vitezov ter tržanov), so prižgali zeleno luč prodaji. Deleže so prodajali postopoma, odvisno od trenutnih potreb. Pri tem se niso ozirali na nominalnega fevdnega gospoda salzburškega nadškofa. Morda zato, ker so v Salzburgu že imeli nekaj svojih članov, ki so lahko vplivali pri nadškofu.

Med 19. in 25. novembrom 1335 so bratje na Krškem med seboj in Herdegnom Ptujskim sklenili več povezanih dejanj, zadevajočih njihove krške deleže. Najprej sta Jurij in žena Kunigunda prodala Herdegnu svojo tretjino gradu in gospostva Krško (40 hub) in še dodatno pravice, ki jih je Kunigunda dobila za jutarno, a so bile salzburški fevd. Prodaja je zajela tudi Jurijevo osebje na gradu (služabnike), ne pa Jurijevih viteških hlapcev (*diener*) v Krškem.⁷⁹ Prodajna vsota ni bila navedena, a je bila menda že izplačana. Šlo za tiste vrste prodajo, ki je običajno sledila prejšnji zadolženosti. Očitno je Herdegen nekoč zanj zložil večjo vsoto denarja. Herdegen je zakoncema takoj izstavil listino, s katero jima je obljubljal, da ne bo zahteval še več njune posesti.⁸⁰ Jurij se je s Kunigundo, po rodu iz nekoč pomembnega rodu otakarskih in babenberških ministerialov z gradu Maribor, poročil konec leta 1327 ali v začetku leta 1328. Januarja 1328 ji je s privoljenjem bratov za »doto« (pravilneje bi bilo: »jutarno«) po »pravu jutrne na Štajerskem« zapisal tretjino pravic od svoje tretjine na krškem gradu in še 40 mark rente, od tega za jutarno 100 graških mark srebra. Pogodba je bila (najbrž) sklenjena v Mariboru v prisotnosti ujca bratov, v tistem času in pri njihovih poslih skoraj vedno prisotnega Viljema s Pišec, Kunigundinega polbrata Gotfrida IV., brata Ulrika V. in drugih plemičev oz. sorodnikov iz mariborske okolice, ter svibenskega »zaščitnika« Herdeгна Ptujškega. Jurij je bil do Kunigunde radodaren: v primeru njegove smrti brez otrok bi lahko do smrti obdržala omenjene dohodke kot preživnino, potem pa bi pripadli najbližjim Svibenčanom (Hartnidu in Rudolfu). Dobila je tudi viteške služabnike (*erber leut*), ki leta 1335 niso postali predmet prodaje: Paenzleina z Griča z ženo in otroki, Nikolaja, Baltheina, Paenzleinovega nečaka, pa Hartnidovega sina Gündleina, nečaka Winterja Grassmüllerja (Grasmuka?), hčerko Bertolda s Prežeka Alhajdo, Merchleinovo hči Elizabeto in še 16 obrtnikov.⁸¹ Jurijeva radodarnost je bila preračunljiva. Nenehno je računal na Kunigundine dedne pravice po njenem svaku Ulriku IV. Mariborskem, čeprav so bili Mariborski tedaj še daleč od izumrtja. Čakati je moral skoraj tri desetletja, da se je Kunigunda decembra 1356 poravnala z nečakom Gotfridom V. Mariborskim glede dediščine po pokojnem Ulriku.

⁷⁷ ARS ZL 1336 III 18. Rekštanj.

⁷⁸ Gl. spisek ohranjenih srednjeveških urbarjev za gospostva na historičnem slovenskem ozemlju v: Kos 1939; Bittmann 1991, 34 sl.

⁷⁹ Navedeni so bili: vdovi po Valterju in Gotfridu, Winther, sin Wintherja Pracha, Göttschlein, Grasmukov sin, Penzleinova nečaka Nikolaj in Getruda, Jaklein, sin Dornbergerja, Bertoldov sin Wulfing, Kundel, hči Kundleina in Nikleina, vsi njihovi otroci in še neki grajskimi uradniki in obrtniki, npr. kovač in kuhar (ARS ZL 1335 XI 19. Krško).

⁸⁰ ARS ZL 1335 XI 19. Krško.

⁸¹ GZM III/85.

Tu se je potrebno ustaviti še pri eni poročni pogodbi, ki je bila znanilec novega položaja Svibenskih: pri Hartnidovi. Ta se je že leta 1322 poročil z Gertrudo, hčerko Kunigunde Mariborske, ki je bila drugič poročena z Otom z Wolfsava. Oto je Kunigundi in Gertrudi februarja 1322 obljubil, da bodo otroci, ki jih bosta morda še imela s Kunigundo, pri dedovanju njegovega premoženja izenačeni z Gertrudo, razen pri 25 markah rente, ki jih bo v enem letu izročil zetu Hartnidu. Če pa tega ne bo storil, bi moral Kunigundi (ne pa Gertrudi!) izročiti kar 80 mark rente ali 400 mark srebra (razmerje 1:5). Za to je postavil osem porokov: lavantinskega škofa Ditrika in še sedem uglednih štajerskih plemičev.⁸² Tudi s to poroko se je več kot pol stoletja pozneje prezadolženemu Hartnidovemu sinu Viljemu V. in vnuku Viljemu VI. ponudila formalna osnova za dedovanje Zgornjega mariborskega gradu, preselitev s Svibnega in končanje več kot dvestoletne kranjske zgodovine rodbine. Resnici na ljubo sta bila z Mariborčanko poročena tudi Viljem V. in Jurij I. Seveda leta 1322 Hartnid še ni mogel predvideti dedovanja, saj je bilo živih še precej članov razvejane rodbine Mariborskih. Njegov izbor žene je kazal na ohranjanje svibenske ženitvene strategije, podrejene interesom salzburske nadškofije, saj so bili Wolfsavi po izvoru salzburski ministeriali in v Hartnidovem času še zvesti vazali nadškofije. Obenem je Hartnid računal na ugodnosti, ki bi mu jih utegnil izkazati tedanji lavantinski škof Ditrik (1317-1332). Ta je bil Wolfsavčan in je dobro poznal že Hartnidovega očeta Rudolfa I.: leta 1315 je namreč prav on, tedaj še magister in prošt, predsedoval uglednim razsodnikom, ki so na Ptuju po nasvetu salzburskega nadškofa idr. razsodili spor med Rudolfom in freisinškim škofom Konradom glede fajde zaradi dolenskih posesti in služb.⁸³ Stiki med Ditrikom in Rudolfom, ki je cenil prošta, saj ga ta drugače ne bi priznal za razsodnika, so ostali. Iz njih se je razvila politično in socialno ustrezna poroka med Svibenčani in Wolfsavi. Tudi Mariborski še konec 13. stoletja ne bi bili ustrezni sorodniki Svibenskim, toda Hartnidova generacija pa se je že morala zadovoljiti tudi s stransko dedinjo. Zanimivo je, da bratje niso iskali nevest na Kranjskem – morda zaradi še nižjega statusnega poprečja tamošnjega plemstva, kot je bilo na Štajerskem. Pa še nekaj je bilo v ozadju poželjivega oziranja proti Mariboru: mesto Maribor se je zaradi političnih in tradicionalnih vezi s Štajerci in Štajersko zazdelo tej generaciji Svibenčanov za najprimernejše urbano središče, kjer bi lahko občasno živeli. V gospodarsko še pomembnejšem Ptuju zaradi sorodnikov gospodov Ptujskih in nadzora salzburskih uradnikov ne bi imeli mirnega življenja. Vseskozi bi bili v primežu ptujsko-salzburskih nasprotij. Ne eni ne drugi strani pa se niso želeli in smeli zameriti. Druga spodnještajerska mesta in trgi so imeli premočne gospode (Celje), nekateri so bila predaleč od njihovih gospošte ali pa so bila naselja premajhna. Druga kranjska mesta pa jih zaradi nezainteresiranosti do kranjske družbene scene niso mamila. Konec koncev pa so v tem obdobju že obvladovali eno takšnih naselij, Krško.

Tako sta bila kar dva brata poročena s članicama iste štajerske rodbine salzburskih vazalov. Še več, Jurijeva Kunigunda bi utegnila biti celo vdova po Otu z Wolfsava, Hartnidova Gertruda pa njena hči!⁸⁴ Jurijeva poročna pogodba je postala zaradi preživetvene nuje po sedmih letih brezpredmetna. 25. novembra 1335 sta Rudolf in Katarina prodala Juriju in Kunigundi svoj delež (tretjino) gradu Lanšprež s trinajstimi navedenimi »viteškozmožnimi hlapci« (*rittermaezzige leute*), osmimi trebanjskimi

⁸² GZM III/61.

⁸³ Zahn 35, št. 500.

⁸⁴ Hans Pirchegger je v razpravi »Die Herrschaft Marburg« predstavil mestoma napačno genealogijo Mariborskih in Viltuških, vsaj v delu, ki zadeva Svibenske: Kunigundo je imenoval »Kundlein«; poročena naj bi bila le z Otom iz Wolfsava. O Gertrudi, Viljemovi ženi Ani ter Agnes Viltuški (ženi Viljema IV.) pa pri njem sploh ni podatkov. Res pa je pri rodovnem deblu pristavil besedo »osnutek« (Pirchegger 1952, 46-47, 52-53).

tržani, petimi hubami, nekaj drobne posesti in polovico mitnice in sodstva vred za 155 oglejskih mark.⁸⁵ Istega dne je Rudolf dovolil plemenitemu kostanjeviškemu meščanu Otokarju Phoffoyczerju in ženi Luneti, da prodata Juriju Rudolfov fevdni kmečki dvor pri Lanšprežu in opuščeno selišče prav tam za 45 oglejskih mark.⁸⁶ Tretji brat Hartnid je prisostvoval dejanjem in molče sopečatil listine. S tem je Jurij izgubil vse pravice do Krškega, vendar mu je bila omogočena preselitev na Lanšprež, katerega polovico je trem bratom zapustil že oče Rudolf I., drugo polovico pa sta imela sinova Rudolfovega brata Viljema III. Glede na nepomembno prometno in obrambno lego (kljub napihnjnemu imenu »Landespreis«) je imel grad v 14. stoletju najbrž le še funkcijo lovskega gradiča Svibenskih, zemljiška posest na Trebanjskem pa je v precejšnji meri sodila med tisto, ki so jo Svibenski imeli kot odvetniki nad stiškimi samostanom, kot doto od Vojniških v začetku 13. stoletja ali pa celo že od Puchsov v 12. stoletju. Tam je Jurij začel s polovico gradu in gospostva ter nekaterih pravic v Trebnjem. Jurij je imel torej zaradi prodaje svojega deleža na Krškem vse do ok. leta 1350 dovolj efektivne, da je lahko celo kupoval razno posest. V tem je bil njegov finančni saldo povsem nasproten npr. tistemu, ki sta ga imela v istem obdobju planinska bratranca Henrik II. in Ulrik III. ter Viljem IV. in Ulrik III. Svibenska. Pri tem je potrebno tudi upoštevati, da sta se z njegovim denarjem v tem obdobju predvsem okoristila brata. Ker je pri poslovanju med Svibenskimi v letih 1320-1367 v precejšnji meri torej šlo za vzajemno prelivanje finančnih tokov, je denar ostal znotraj rodbine Svibenskih. To je bilo ugodno. Slika zunanje zadolženosti celotne rodbine po ohranjenih podatkih pa ob navzkrižni primerjavi rodbinskih poslov ni tako velika, kot bi to na prvi pogled sklepali ob enosmernem prebiranju številnih zadolžnih in prodajnih listin (prim. tabele 8, 10, 12, 13). Ob tem je potrebno seveda omeniti, da vsi finančni posli niso bili zapisani oz. se vse listine niso ohranile. Toda nek trend je le razviden. Potemtakem je potrebno biti vedno zelo previden pri ovrednotenju gospodarskega stanja in razvoja neke rodbine, predvsem pa jo je potrebno diferencirano obravnavati po njenih članih posebej.

Jurijeva selitev je bila kljub utrditvi družinskih financ za njegovo družino boleča. Udobnejše stanovanje v Krškem je izgubila, na Svibno pa se ni mogla vrniti, ker je tam gospodarila tudi še veja pokojnega Viljema III., na čelu z Viljemom IV. in Ulrikom III. Zdi se, da se je Jurij dobro zavedal rodbinskih težav in je z odselitvijo s Svibnega želel začeti novo življenje. Rodbinske tradicije sicer ni dokončno prekinil, saj se je v intitulaciji, inskripciji, titulaciji in koroboraciji nekaterih listin in v pečatniku še vedno imenoval »s Svibnega«. Toda v očeh rodbine je bil že »nepravi«, saj ga je nečak Viljem V. leta 1384 kot pokojnika imenoval »Jurij z Lanšpreža«.⁸⁷ Regionalno plemstvo pa je ta odklon opazilo še prej: že v neki listini iz leta 1359 sta Rudolf Kacenštajnski oz. pisar mimogrede imenovala in zapisala njegovo ženo Kunigundo za »Lanšprežanko«.⁸⁸

Medtem se je v 30. letih 14. stoletja Rudolf II. ukvarjal predvsem s salzburško posestjo v Posavju in z ženino dediščino po pokojnem tastu na Koroškem (delež na gradovih Weißenegg in Hartnidstein). Zahtevke sta zakonca naznanila že z weißenesko imensko tradicijo pri nekaterih sinovih. Toda dediščini sta se dobrih deset let po njegovi smrti, aprila 1340, dokončno morala odpovedati v korist Wallsejevcev proti 400 zlatnikom odškodnine.⁸⁹

⁸⁵ Hainzel Asanch, Haydenreich iz Češnjevka, »gospa« Macz – žena Sachshaimerja – z osmimi otroki, »gospa« Greta, žena Otleina Pauzwaengla, s tremi otroki in »gospa« Preyd, Češnjevškova žena, s tremi sinovi in dvema hčerama; poleg teh je bilo predmet prodaje še osem Lanšprežanov oz. trebanjskih tržanov, deleži od Rudolfove trebanjske posesti, mitnice, sodišča in večja kmečka posest (ARS ZL 1335 XI 25. Krško).

⁸⁶ ARS ZL 1335 XI 25. Krško.

⁸⁷ ASt LP 1384 XI 11.

⁸⁸ *vrow Chunigund die Lanspergerinne* (ARS ZL 1359 IV 24.).

⁸⁹ MDC 10, št. 121.

TABELA 10: FINANČNI TOKOVI JURIIJA SVIBENSKEGA V LETIH 1327-1367*

	<i>leto</i>	<i>proda za</i>	<i>zastavi za</i>	<i>kupi za</i>	<i>posodi</i>
+ drugi	1327				400 mA
	1335			<u>45 ogm</u>	<u>155 ogm</u>
	1336				27 ogm
	1337			<u>37 ogm</u>	
	1337			<u>60 ogm</u>	
	1341			<u>7,5 ogm</u>	
	1350			<u>45 ogm</u>	
	1351		<u>177 ogm</u>		
	1353				32 ogm
	1357	100 duf			
	1358	220 g			
	1359	20 ogm			
+ drugi	1361		157 g		
	1362		<u>71 g</u>		
	1366		20 mbš, 12 g		
	1367	80 mbš			
SKUPAJ 400 mA		100 duf + 220 g + 20 ogm + 80 mbš	177 ogm + 240 g + 20 mbš		194,5 ogm + 214 ogm

Rudolf je občasno kot salzburški zaveznik, vazal in oče bodočih pretendentov na salzburške prebende pečatil listine salzburških vazalov,⁹⁰ sicer pa z občasnimi prodajami skrbel za finančno likvidnost družine: leta 1336 je Frideriku Ptujskemu prodal vas Gradišče pri Svibnem,⁹¹ junija 1337 je na Ptuj prodal nadškofu Frideriku kopalnišče v Sevnici za 50 graških mark,⁹² julija 1341 je prejel od nadškofa domec v predgradju krškega gradu,⁹³ maja 1346 pa eno hubo v okolici Sevnice.⁹⁴ Rudolf je Jurijevo gotovinsko likvidnost hitro izrabil. Marca 1336 je Juriju in Kunigundi prodal tri hube v okolici Podbočja za 24 oglejskih mark.⁹⁵ Zakonca sta se tedaj odločila povečati gospodarsko osnovo družine s posestjo v gričevnati okolici Lanšpreža in Trebnjega. Julija 1336 sta za 27 oglejskih mark prejela v zastavo dve hubi v Ponikvi in eno v Jezeru od Uschalka in Diemut iz Prekope. Hkrati sta zastavljalca izstavila še prodajno listino za posest z enako vsoto, ki naj bi jamčila prenos popolnega lastništva v primeru nezmožnosti plačila dolga do praznika sv. Jurija leta 1337.⁹⁶ Uschalk je bil tedaj vitez Friderika Žovneškega, tako kot sopečatnik listine žovneški gradiščan Rudolf, zato v tej zastavi ne moremo videti nadomestka za nekakšen plačani (službeni) fevd. V obeh listinah so Jurija spet imenovali »plemeniti gospod«, kar je bilo zaradi ugleda njegove rodbine med prisotnimi pričami – samimi nižjimi plemiči (Janž Štrasberški, Henrik z Gradenika, Oto Mindorfer, Otokar Phoffoyczer, Rutlib Trebanjski, Hainzel Asanch) in šentrupeškega vikarja Karla, razumljivo.

* LEGENDA: mbš – marka beneških šilingov, duf – dunajski funt denaričev, g- gulden, grm – marka graških denaričev, ogm – marka oglejskih denaričev, mA – marka srebra, podčrtano: povezana dejanja med Svibenskimi.

⁹⁰ Martin 1934, št. 1024.

⁹¹ Loserth 1906, št. 29 (str. 79).

⁹² Martin 1934, št. 1057.

⁹³ Prav tam, št. 1248.

⁹⁴ Lang 1939, št. 464/1.

⁹⁵ ARS ZL 1336 III 18. Rekštanj.

⁹⁶ ARS ZL 1336 VII 10.; ARS ZL 1336 VII 10. Določene pravice do te posesti sta si lastila tudi brata Henrik II. in Ulrik III. Svibensko-Planinska, ki sta se jim odpovedala šele junija 1338 (ARS ZL 1338 VI 5.).

Seveda Hartnid in Rudolf (pa tudi drugi sorodniki) nista z veseljem opazovala Jurijevega skromnega življenja na polovici Lanšpreža. Občasno sta mu pomagala, zlasti s podarjanjem ljudi in posesti, ki je sama nista potrebovala ali pa jima je povzročala nepotrebne stroške. Hartnid je novembra 1336 npr. podaril »ljubemu bratu« Juriju in Kunigundi svojega služabnika Frica iz Češenc z otroki in premoženjem vred, poleg tega pa še posest v Prečni pri Novem mestu in hubo v Pijavškem pri Krškem.⁹⁷ Celo Henrik II. Svibensko-Planinski se je maja 1337 vključil v reševanje Jurija in Kunigunde, ko jima je za svoj vedno prazni žep prodal 7 hub v Jezeru in Ponikvi za 37 oglejskih mark.⁹⁸ Gospodarska stiska je tako začasno spet zbližala planinsko in svibensko vejo in že maja 1338 sta Jurij in Viljem IV. v Radečah sopečatila listine Ulrika III. Svibensko-Planinskega za brata Henrika II. glede prodaje deleža Štatenberka.⁹⁹

Konec 30. let 14. stoletja sta prišla v virih na dan Viljem IV. in Ulrik III., domnevna sinova Viljema III. Viljem se je prvič omenjal februarja 1337, ko se je njegova žena Agnes, vdova po Albrehtu III. Viltuškem, v korist sina Albrehta IV. in svaka Henrika odpovedala vsem zahtevam po dedovanju po pokojnem možu in tudi po svojih starših.¹⁰⁰ Tudi Viljem si je torej pred letom 1337, podobno kot sorodniki iz rudolfinske veje, poiskal ženo na Štajerskem in ne na Kranjskem. Agnes je bila hčerka zadnjega Wildonca Hartnida († 1322), o čemer priča tudi podoba na njenem pečatniku na listini iz februarja 1337 (na glavo obrnjeno srce). Prvič poročena je bila že leta 1325, njena dota pa je bila vabljava: glede na zaženilo v višini 400 mark srebra leta 1325 je morala biti tudi dota približno taka.¹⁰¹ Viljema je dota, do katere je bil vsaj delno upravičen, seveda zanimala. Zato ga ni motilo, da je bila Agnes precej starejša in že vdova s sinom. Tu se velja vprašati, zakaj Viljema IV. ne moremo enačiti z Viljemom III. (1308-1323) in ga imeti za sina Viljema II. V listini iz aprila 1337 sta namreč brata Viljem in Ulrik imenovala Jurija za njunega *vetter*, kar je tu lahko pomenilo le bratranec, Kunigundo pa za *muome*.¹⁰² Njena oznaka ni mogla pomeniti nečakove žene (če bi šlo pri Viljemu za eno in isto osebo od leta 1308 dalje), pač pa kvečjemu ženo »sorodnika« v isti generaciji, še raje v starejši. Poleg tega sta brata skupaj posedovala polovico Lanšpreža in Trebnjega. Če bi bila brata Rudolfa I., bi si vsi trije posest delili na tretjine. Viljem IV. je leta 1351 imenoval tedaj že pokojnega Rudolfa II. za *vetter*, v tem primeru prevedeno »bratranca«, ne pa za nečaka; njegovih otrok pa sploh ni posebej poudaril.¹⁰³ In če bi bila brata sinova Rudolfa I., bi tudi onadva imela delež na Krškem (verjetno petinskega). Vendar iz te listine je razvidno, da sta tretjino Krškega dobila od tistih mladih sinov Rudolfa II., ki so bili kleriki in so živeli zunaj Svibnega, zato te posesti niso potrebovali. Če pa bi bil namesto Rudolfa II. v listini mišljen njegov oče, bi morala posebej omeniti, da sta tretjino Krškega dobila od Rudolfa II. Tako je tudi jasno, da je bil Lanšprež prej last edinole Viljema II., še prej pa morda Viljema I. – torej celotne viljemovske veje, ki tega gradu ni dedila s henrikovsko vejo, zadovoljivo preskrbljeno s Planino in do leta 1328 tudi s Smlednikom. Po smrti Viljema II. sta po polovico gradu Lanšprež in polovico gospodstva imela sinova Rudolf I. in Viljem III., njuni sinovi pa so pravice med seboj razdelili po svoje, vendar ne z bratanci. In še en, še enostavnejši pomislek pri morebitnem enačenju Viljema III. s IV. je: vsaj Viljem, če že ne Ulrik III., bi morala biti takoj po letu 1320 vsaj omenjena kot brata izpričanih sinov Rudolfa I. Pa v nobeni od številnih listin nista bila.

⁹⁷ ARS ZL 1336 XI 15.

⁹⁸ ARS ZL 1337 V 3.

⁹⁹ ARS ZL 1338 V 31. Radeče.

¹⁰⁰ ARS ZL 1337 II 2. Gradec.

¹⁰¹ ARS ZL 1325 IX 14. Gradec.

¹⁰² ARS ZL 1337 IV 15. Lanšprež.

¹⁰³ ARS ZL 1351 VII 31. Rogatec.

Vrnimo se k Viljemu IV. Viltuško sorodstvo ga je pritegovala tudi zato, ker so bili svaki daljni sorodniki Mariborskih in pretendenti na visoke cerkvene funkcije: Ulrik Viltuški je bil v letih 1344–1351 celo krški škof, kar Svibenskim nikakor ni moglo škodovati. Če pa je Viljem računal, da mu bo z bogato Agnes uspelo poseči po glavnini wildonske zapuščine, se je motil. Glavni dediči so bili namreč sorodniki Ptujski. Krog novih sorodstev in prijateljstev mariborskih plemičev pa so Svibenčani vendarle zapirali, a še ne povsem zaprli. Viljem in Agnes sta v Gradcu sklenila sporazum z Viltušani, ki so se bali, da bi bivša svakinja odnesla s seboj na Svibno tudi viltuško jutrnjo. Za sopečatnika sta vzela »ljubega sorodnika« Ulrika z Wallseeja, štajerskega deželnega glavarja. Zraven ni bilo nikogar s Svibnega. Bratranski stiki med obema svibenskima linijama so bili že tako vsaksebi, da jih celo pomembni družinski sporazumi niso več združevali. Vendar pa je generalno ocenjevanje meddružinskih stikov po svoje tudi posledica gledanja na rodbino iz poznejše perspektive nazaj na podlagi ohranjenih in vsebinsko slabo izpovednih virov. Znotraj posameznih družin neke rodbine je bilo sodelovanje občasno lahko tesnejše tudi, če je rodbina že razpadla oz. so posamezne veje vodile svojo politiko, kot smo to že nekajkrat bolj ali manj intenzivno zaznali celo pri odnosih pripadnikov planinske veje s svibenskimi. O tem se lahko prepričamo iz stotin plemiških listin, kjer so skupaj dejavno ali zgolj pasivno nastopale nekakšne ad hoc interesne združbe bratrancev, ujev, stricev in nečakov, ki so temeljile na konkretnih primerih, npr. reševanju dediščinskih zadev. Vendar velikokrat ni šlo za posledico trdne in dolgotrajne zavesti o nujnosti sodelovanja, pač pa so se v vsaki generaciji posebej oblikovale interesne združbe, mnogokrat na povsem osebnih simpatijah. O stopnji psiholoških momentov pri sodelovanju v vsakdanjem življenju znotraj že razdeljenih rodbin v 14. stoletju je mogoče zvečine le domnevati, saj smo omejeni na ocenjevanje redkih zapisanih pravnih dejanj, nimamo pa podatkov o osebnih odnosih v vmesnem času. Ta zaradi dolgih intervalov med posameznimi omembami oseb zgodovinarju celo daje vtis, da »čas ne obstaja« oz. da je statičen; kot da se vmes *ni dogajalo nič*. S tem pa zapademo v iluzijo statičnega in enosmernega sveta, nespremenljivosti medosebnih odnosov, nasprotij, trajnosti prijateljstev, celo strategij. Vsako tovrstno sodelovanje je torej danes možno le ocenjevati z absolutno subjektivno presojo zgodovinarja, ne pa z dejanskimi konkretnimi psihološkimi vzvodi. Zato lahko na tem mestu, kakor tudi ob vseh podobnih svibenskih »bratranskih« in tudi bratovskih skupnih projektih, le ohlapno ocenimo, da sta kljub oddaljevanju interesov tudi brata Viljem in Ulrik *prišla na pomoč* Juriju. Ali pa, da sta v prvi vrsti *reševala svoje finančne zadrege*: aprila 1337 sta mu kar na gradu Lanšprežu za 60 oglejskih mark prodala svojo polovico Lanšpreža, drobno posest pod gradom, dvor v Roženberku in pomerij v *Laupach*. Jurij je končno postal edini lanšpreški gospod. Prisoten je bil tudi njun mrzli stric Ulrik IV. (domnevni sin Ulrika II.), tedaj župnik v štajerskem Gratweinu.¹⁰⁴ V tej funkciji se je omenjal v virih že od leta 1319, vse do leta 1349. Do Gratweina mu je pomagalo dvoje: 1. podrejenost župnije svibenskemu patronu salzburškemu nadškofu, čeprav je z njo od leta 1260 upravljala sekovska proštija; 2. Ulrikova pripadnost rodbini ustanoviteljev stiškega samostana, čigar matica je bil samostan v Reinu, ki je stal le nekaj kilometrov od Gratweina. Stiški cistercijani bi torej utegnili imeti posredne zasluge za podelitev ravno te župnije Ulriku. Leta 1327 je Ulrik postal kanonik v Passavu in leta 1338 sopričal v neki passavski zadevi skupaj z Gotfridom Weißeneškim (tudi kanonikom).¹⁰⁵ Leta 1345 pa mu je papež Klemen VI. kot kanoniku naročal investituro nekega duhovnika v župnijo. Umrl je novembra 1355 v Passavu.¹⁰⁶

¹⁰⁴ ARS ZL 1337 IV 15. Lanšprež.

¹⁰⁵ Martin 1928, št. 330; Martin 1934, št. 589, 1054; Reg. Boic. 1839, str. 224.

¹⁰⁶ StLA AUR, št. 1859b: 1319 XI 29.; StLA AUR, št. 1979e: 1329 IV 28.; StLA AUR, št. 2110f: 1337 V 18. Čedad; StLA AUR, št.

Jurijeve zadrege s preselitvijo na Lanšprež še niso bile rešene. Decembra 1337 je z ženo prodal solastniku Krškega Herdegnu Ptujskemu še nekaj ostankov svojih pravic okoli Krškega: peščico služabnikov in obrtnikov, tri hube, brod, dvor idr. drobno posest v Drnovem, Krškem in Veliki vasi, vse za neznano vsoto denarja; najbrž je šlo spet le za poravnavo starega dolga.¹⁰⁷ Zdi se, da je z Viljemom IV. postal okoli leta 1338 član moštva kranjskega deželnega glavarja Friderika Žovneškega. V njegovem spremstvu je Viljem junija 1338 sopečatil listino za stiški samostan,¹⁰⁸ avgusta pa je v Ljubljani prejel odvetništvo nad stiško posestjo v Temenici in Dobrniču.¹⁰⁹ Jurij je v Ljubljani pričal pri Žovnečanovem nakupu manjše posesti oktobra istega leta.¹¹⁰ Skupaj z ujcem Viljemom s Pišec, ki se je odpovedal zahtevam do Podsrede, sta bila septembra 1339 v Celju, ko je Ulrik III. Svibensko-Planinski zastavljal Frideriku Žovneškemu polovico planinskega gospostva.¹¹¹ Medtem ko je Jurij za nekaj let rešil svoje probleme, so izbruhnile težave pri bratih in drugih sorodnikih na Svibnem. Zakaj? Jasno, zaradi pomanjkanja svežega kapitala, beri: zaradi dolgov! Reševati so jih začeli na skoraj enak način, včasih celo skupaj s planinski sorodniki. Polom se je kot neizbežna jutranja zarja začel dvigati tudi nad Svibnim.

2387a: 1349 VI 15. Lenzenweger 1974, št. 145, str. 219, 221; Lang 1906, št. 124. Gl. Weis 1886, 14-15, 53. Po Ludwigu H. Kricku naj bi umrl 23. novembra 1355 na Dunaju (Krick 1924, št. 156). Po Koblarjevih izpisih iz furlanskih arhivov je župnik Ulrik *in Graedwein* leta 1337 menjal župnijo z ljubljanskim župnikom Ivanom (Koblar 2, 63). Ker pa je Ulrik ostal gratweinski župnik še naprej, menjava očitno ni bila udejanjena. Morda se je zapis v resnici nanašal na posredovanje pri menjavi svibenske in cerkljanske župnije, ki sta jo leta 1339 udejanila svibenski župnik Neidhard in Henrik iz Ljubljane (Otošec 1995/1, št. 873; Koblar 3 ima na str. 17-18 popačeno vsebino tega zapisa, češ da naj bi šlo za ljubljansko župnijo, pravilneje pa je v povzetku na str. 195). Vendar tudi ta menjava ni bila dokončna: leta 1342 je bil svibenski župnik menda Henrik (Koblar 1, 27), leta 1358 pa (spet?) Neidhard (Otošec 1995/1, št. 1235. Gl. Koblar 3, 192).

¹⁰⁷ ARS ZL 1337 XII 6.

¹⁰⁸ ASt LP 1338 VI 24.

¹⁰⁹ Grebenc 1973, št. 187.

¹¹⁰ CKL, št. 180.

¹¹¹ Prav tam, št. 186-189.

V ČETRTEM KROGU PEKLA

Svibenski so našli najenostavnejši, a za plemstvo brez inovativnih finančnih zamisli usoden način reševanja finančnih težav: zadolževanje pri Judih in Frideriku Žovneškem, v manjši meri tudi pri redkih posojilodajalsko še sposobnih plemičih. Tako kot pri planinskih sorodnikih je takšno ravnanje pomenilo, da so le za nekaj let, v najboljšem primeru za desetletje odložili propad, saj se je dolžniško-upniški krog neprekinjeno krpal z najemanjem novih posojil in preraščal v spiralo. Tam je Svibenske na vrhu čakal le še padeč v brezno. Toda sreča je ravno v tem času poskrbela, da so se Svibenski spet začeli dvigati na njenem kolesu. O tem pozneje.

Znotraj rodbine se je v 40. letih 14. stoletja, ko so Evropo obiskovale ena katastrofa za drugo (kobilice, črna kuga in druge epidemije – zlasti od leta 1337 naprej, rušilni potres na Koroškem in Kranjskem leta 1348,¹ klimatske spremembe, dolge zime in deževja v prvem in drugem desetletju 14. stoletja), razbohotila finančna nedisciplina. V 13. stoletju, ko so cene žita naraščale, so bili Svibenski kot veliki fevdalci dobro preskrbljeni z denarjem od zemljiških rent od podložnikov in zakupnikov, ki pa so jih bodisi porabljali za statusno primeren način (luksuznega in viteškega) življenja, porabljali za zadušne darove ter nalagali v produktivno jalove predmete. Cene pridelkov so v letih 1312-1322 zaradi dolgotrajnega dežja in mraza ter posledično slabe letine porasle. Tedaj je izpričano vsaj v Furlaniji (gotovo pa tudi v sosednjih pokrajinah) prišlo do splošne lakote in smrti. Stanje se je po ok. letu 1322 umirilo, cene so spet padle, vendar je prebivalstvo ostalo izčrpano. Dolge posledice lakote so občutno pripomogle k katastrofi Velike kuge sredi stoletja.² Dohodek plemstva in redok dotok gotovine, potreben za razkošno življenje, se je zmanjševal, saj so slabe letine dvignile cene kmetijskih pridelkov le za kratko obdobje. Navidezno prednost je v 14. stoletju dajalo pomanjkanje dobrih zemljišč za kolonizacijo, kar je že obdelanim solidnim zemljiščem dvignilo vrednost. Po drugi strani je upad prebivalstva zaradi naravnih stihij, lakot in epidemij povzročil na nekaterih območjih, zanesljivo vsaj v Posavju in na Dolenjskem, večjo opustelost ter presežek ponudbe zemljišč in s tem padeč rent in cen zemljišč. Kupna moč tistih, ki so imeli denar, je sicer porasla, toda med njimi ni bilo večine srednjega in nižjega plemstva, ki je moč črpalo predvsem ali celo le iz zemljiških rent. Po letu 1353 so cene pridelkov spet padale, nato pa se počasi višale vse do okoli leta 1370, ko so cene žita spet padle. Tem negativnim cikličnim trendom se je pridružilo stalno poslabševanje denarja, še posebej izrazito za časa vojvod Albrehta II. (1330-1358) in njegovih sinov Rudolfa IV. in Albrehta III. od 60. let 14. stoletja naprej,

¹ Bulst 1979, 45 sl. Ziegler 1969, 30 sl.; Travner 1934, 9 sl.; Niederstätter 2001, 14-19, 24-25.

² Po podatkih iz analističnih zapiskov Odorica Notaje iz Pordenona (Bianchi 1844, 38). Gl. Lucas 1930, 343 sl.; Jordan 1996, 18-20, 184-186.

tako da tudi naložbe v posojila niso bile več varne pred izgubami. Slabi gospodarski trendi so celotno plemstvo vodili k drugačnemu, vedno bolj nasilnemu reševanju težav.³ Poleg individualnih napak moramo v teh dolgih trendih iskati strukturne razloge svibenskih in svibensko-planinskih (pa tudi podsreških) gospodarskih težav vsaj od 20. let 14. stoletja naprej. Vsakdo je poskušal reševati osebne težave, tudi na račun najbližjih sorodnikov. Največkrat s prodajo posestnih in dedovanjskih pravic. Toda to družini ni prineslo svežega kapitala, pač pa le prelagalo breme z ene rame na drugo. Še posebej boleče pri Svibenskih je bilo izplačevanje dedovanjskih deležev, poročnih daril svojim ženam in sestram ter realno deljenje vsaj dela jedrne družinske posesti med posamezne veje. Zato je bilo potrebno vedno pogosteje prodajati ali zastavljati družinsko posest, tudi tisto, ki so jo Svibenski s svojo rodbinsko politiko dotlej pred razkrojem obvarovali celi dve stoletji. Morebitna predkupna pravica za sorodnike ni več absolutno veljala in je za večjo posest dejansko nihče več ni mogel uveljavljati. Takšna vedno redkejša dejanja so dobivala značaj individualizma, od bratovske ljubezni, žrtvovanja in podrejanja skupnim interesom pa ni več ostalo veliko. Tudi notranjerodbinska dolžniško-upniška oz. kupo-prodajna razmerja so izginjala, saj si sorodniki niso več mogli zgolj enostavno izmenjevati posesti in denarja, ker svežega denarja od zunaj ni bilo dovolj. Hočeš nočeš so morali vzajemne posele opustiti in se podati v zadolževanje in odtujevanje posesti tujim partnerjem. Nekdanja skupna uprava in strategija, ki je zajemala vse veje Svibenskih, je propadla. Varčevati pa Svibenski – tako kot večina stanovskih kolegov – niso znali in mogli. Šlo je predvsem za ad-hoc preživetveno taktiziranje posameznih družin. Ob vsem tem se vse do 70. let 14. stoletja Svibenski še niso mogli opomoči z dedovanjem po ženinih sorodnikih, ki pač še niso izumrli.

Hartnid in Gertruda sta od januarja 1340 reševala svoj slog življenja in stare obveznosti predvsem s prodajanjem in zastavljanjem oddaljene drobne posesti za izsiljeno visoke cene najprej le razumevajočim kognatskim sorodnikom: npr. eno hubo na Planini za 16 graških mark in ene hube v Griču pri Trebnjem za 6 starih graških mark Herdegnu Ptujskemu.⁴ Ta je uspel pred majem 1341 pregovoriti Hartnida, da mu je odstopil oglejski fevd (tretjino desetine) v šentruperški župniji;⁵ leta 1342 je odkupil tudi fevdni dvor Jurija Svibenskega na Sv. Lovrencu pri Krškem, kjer je živel vazal Winther Prach.⁶ Hartnid je prodal Juriju maja 1341 drobno posest v Hudenjah pri Škocjanu in Gradenjah pri Beli Cerkvi za 7 in pol oglejskih mark;⁷ julija je zastavil bratu Rudolfu in ženi domec znotraj krškega gradu, ki je bil salzburški fevd, za kar 25 starih graških mark.⁸ Med Rudolfom in Jurijem je bilo nekaj nerešenih zadev, ki so jih septembra 1340 razsodili od njiju postavljeni štirje razsodniki (Bertold Emmerberški, Oto Liechtensteinski, Herbard Turjaški in Janž Štrasberški), na čelu s kranjskim glavarjem Herdegnom Ptujskim. Ta je zaradi Krškega s sorodniki manipuliral, tudi na podlagi svoje funkcije, ki mu je dajala na videz nevtralen značaj. Pri stiskanju Svibenčanov se mu je mudilo, saj je imel za tekmeca grofa Friderika Celjskega, s katerim so bili v drugi tretjini 14. stoletja Ptujski v latentnem konfliktu za prevlado na južnem Štajerskem. Rudolf je v svoji listini uporabil celo izraze za fajdo, vendar je najbrž šlo le za verbalne spore, povezane s obojestranskimi poroštvi in nedorečenimi pravicami do razdeljene posesti,

³ Pribram 1938, 10-11 (tabela čistine pfenigov v letih 1156-1456), 72-73 (kurzna tabela 1354-1524); Kulišer 1959, 170 sl.; Abel 1943, 54-94; Abel 1978, 15, 22, 27, 42-56; Gospodarska zgodovina 1970, 82-88; Le Goff 1974, 273-279; Rösener 1982, 482 sl.; Niederstätter 2001, 33-36.

⁴ ARS ZL 1340 I 23.; ARS ZL 1340 VIII 19.

⁵ Zahn 1870, 125; Otorepec 1995/1, št. 918.

⁶ ARS ZL 1342 IV 21.

⁷ ARS ZL 1341 V 12.

⁸ Martin 1934, št. 1247a.

ki si jo je lastil Rudolf.⁹ Kar je Jurij moral storiti leta 1335, je Hartnida in Gertrudo doletelo maja 1343: Herdegnu sta morala prodati svojo tretjino Krškega, odvetništva in sodstva, skupaj s petimi služabniki (Paenzlein, Praentlein in trije bratje Koatschnerji z družinami), dvanajstimi trškimi domci (tri sta obdržala), vinogradom, njivami, brodom pri Rajhenburgu in 23 hubami v vaseh na Krškem polju in gričevju. Prodajna vsota ni bila navedena, menda sta jo zakonca že dobila. Drobna posest je bila sicer Gertrudina jutna, saj ji je Hartnid v več kot dvajsetih letih zakona ni bil sposoben izplačati v denarju.¹⁰ Herdegen, sedaj že dvotretjinski posestnik Krškega, je oktobra istega leta povečal posest še za šest hub v Krški vasi in mlin na Krki, ki jih je kupil od Jurija in Kunigunde¹¹ (gl. tudi tabelo 11).

TABELA 11: FINANČNI TOKOVI HARTNIDA SVIBENSKEGA V LETIH 1323-1357*

	<i>leto</i>	<i>proda za</i>	<i>zastavi za</i>	<i>posodi</i>
+ drugi	1323		50 ogm	
	1327			400 mA
	1340	22 grm		
	1341	<u>7,5 grm</u>	<u>25 grm</u>	
	1350	<u>45 ogm</u>		
+ Henrik II. Planinski.	1351			177 ogm
	1357		50 ogm	96 mbš
<i>SKUPAJ</i>		<i>29,5 grm + 45 ogm</i>	<i>100 ogm+25 grm</i>	<i>400 mA + 177 ogm + 96 mbš</i>

Dvojec bratov Viljema IV. in Ulrika III. je zastavil reševanje na podoben način, le da še intenzivneje. Pri tem sta bila bolj naklonjena zastavljanju kot prodajanju – morda sta celo menila, da jima bo uspelo finančno veriženje slejkoprej spraviti v red (gl. tabeli 12 in 13). Brata namreč nista imela salzburških fevdov in posesti v Krškem, tako kot sinovi Rudolfa I. Od očetove oz. dedove zapuščine so jima poleg deleža na Svibnem ostali le drobci posesti na Dolenjskem in Gorenjskem. Slednjo sta morala spremeniti v fevde podrejenim vitezom: aprila 1340 sta dovolila Ulriku iz Boršta, da lahko proda mekinjskemu samostanu klaris hubo v Trzinu, ki jo je slednji imel dotlej v fevdu.¹² Januarja 1340 je postal Ulrik s Henrikom II. Svibensko-Planinskim porok bratu Viljemu, Diepoldu Kacenštajnskemu in Henriku Pebingerju, ki so bili zanj poroki pri štirih štajerskih Judih za 131 starih graških mark. Nato je Viljema, Henrika in Friderika Žovneškega postavil za poroke drugemu Judu za sposojenih 80 graških mark. Brata sta bila nato še priči Henriku, ki je Frideriku Žovneškemu potrdil prejem dediščine po bratu Ulriku.¹³ Njuna vpetost v krog žovneške (od 1341 celjske) klientele je bila že trdna. Navsezadnje so se omenjeni za posojila odločili pri celjskih in ne ljubljanskih Judih, prvi so bili predvsem finančniki celjskih grofov. Viljem si je avgusta 1342 za tri mesece sposodil od dveh Judov še 6 oglejskih mark in za njih postavil za poroka znanca Henrika Pebingerja.¹⁴ Februarja 1343 je bil Ulrik istemu Judu

⁹ ARS ZL 1340 IX 9.

¹⁰ ARS ZL 1343 V 1.

¹¹ ARS ZL 1343 X 31.

* LEGENDA: brm – marka beneških šilingov, grm – marka graških denaričev, ogm – marka oglejskih denaričev, mA – marka srebra, podčrtano: povezana dejanja med Svibenskimi.

¹² ARS SCH, št. 161: 1340 IV 19.

¹³ CKL, št. 197-199; PA UR, št. 61: 1340 I 29. (= Komatar 18, št. 61).

¹⁴ ARS ZL 1342 VIII 13.

dolžan približno 23 starih graških mark, poroka sta bila Pebinger in Ulrik z Magolnika.¹⁵ Julija 1344 je Viljem spet postavljaj Henrika II. Svibensko-Planinskega za poroka nekemu Judu za 30 starih graških mark do naslednjega februarja.¹⁶

TABELA 12: FINANČNI TOKOVI VILJEMA IV. SVIBENSKEGA V LETIH 1337-1351*

	<i>leto</i>	<i>proda za</i>	<i>zastavi za</i>	<i>kupi za</i>
+ Ulrik III.	1337	<u>60 ogm</u>		300 ogm
+ Ulrik III.	1342			
	1342		6 ogm	
	1343		23 grm	
+ Ulrik III.	1343	100 mA	300 ogm	
	1344		30 grm	
	1349		200 ogm	
	1350		76 ogm	
	1351	1300 ogm	50 ogm	
<i>SKUPAJ</i>		<i>1360 ogm + 100 mA</i>	<i>632 ogm + 53 grm</i>	<i>300 ogm</i>

TABELA 13: FINANČNI TOKOVI ULRIKA III. SVIBENSKEGA V LETIH 1337-1343*

	<i>leto</i>	<i>proda za</i>	<i>zastavi za</i>	<i>kupi za</i>
+ Viljem IV.	1337	<u>60 ogm</u>		300 ogm
	1340		211 grm	
+ Viljem IV.	1342			
+ Viljem IV.	1343	100 mA	300 ogm	
<i>SKUPAJ</i>		<i>60 ogm + 100 mA</i>	<i>211 grm + 300 ogm</i>	<i>300 ogm</i>

Kje so bili konkretni razlogi za to nenavadno intenzivno zadolževanje. Poleg že omenjenih splošnih sta se brata v začetku 40. letih s sorodnico Ano, hčerko pokojnega Huga I. in ženo Petra Liemberškega prepirala glede dediščine po Hugu. Poleg drugega sta pod pritiskom Aninega zaščitnika morala obljubiti, da ji bosta v nekaj tednih plačala 300 oglejskih mark, ker se je odpovedala vsem pravicam na Svibnem. Za trdnost obljube sta ji obljubila zastaviti celo posest v Trebnjem in Svibnem.¹⁷ Brata sta se povsem očitno zadolževala le zato, da bi se znebila na Koroškem poročene sorodnice, ne pa zaradi ugodnih finančnih naložb. To pa je pomenilo neto odliv sredstev iz njune blagajne. Tistih 300 mark sta si morala za štiri mesece in pol sposoditi pri štirih Judih. Njim sta zato maja 1343 imenovala poroka grofa Friderika Celjskega in Viljemovega svaka Henrika Viltuškega. Le celjski grof je bil sposoben jamčiti vrnitev takšne vsote, brata gotovo ne. Zato pa je moral Viljem porokoma obljubiti, da brez njunega dovoljenja ne bo zastavil ali prodal svojega deleža na gradu Svibno.¹⁸ Bilo je prvič, da se je finančna kriza neposredno dotaknila

¹⁵ ARS ZL 1343 II 11.

¹⁶ ARS ZL 1344 VII 1.

* LEGENDA: grm – marka graških denaričev, ogm – marka oglejskih denaričev, mA – marka srebra, podčrtano: povezana dejanja med Svibenskimi, podčrtano: povezana dejanja med Svibenskimi.

* LEGENDA: grm – marka graških denaričev, ogm – marka oglejskih denaričev, mA – marka srebra.

¹⁷ HKA UR 1342 IX 3. Gl. tudi poglavje Čas konkurence.

¹⁸ ARS ZL 1343 V 1. Celje; ARS ZL 1343 V 1. Celje. Gl. Orožen 1963, 243; Kronos 1883, 90.

matičnega gradu. To pa še ni bilo vse. Pred 19. novembrom 1343 sta brata prelomila obljubo in »prodala« Frideriku Ptujskemu iz svojega dela svibenskega gospostva 18 mark rente (ok. 90-100 mark srebra), v kar se je kot (domnevni) fevdni gospod z naknadnim potrdilom vmešal še vojvoda Albreht.¹⁹ Zastavo sta brata pozneje rešila. Breme reševanja njunih zastav je v naslednjih letih padlo na Viljema, saj se je Ulrik pred katastrofo s pomočjo svojih bratrancev, lastnikov Krškega, umaknil v varnejši stan kariernih duhovnikov: leta 1347 je bil kljub nepopolnim cerkvenim redovom imenovan za župnika v domačem Krškem, kamor ga je moral formalno vpeljati sorodnik Albreht Svibenski, tedaj savinjski arhidiakon.²⁰ Olajšava ob tem je bila, da ni bil poročen, kar je posredno potrjevala listina iz leta 1346, s katero je tradicionalni rodbinski cerkveni ustanovi, stiškemu samostanu, le za svoj aniverzarij daroval štiri hube v Lipoglavu pri Grospljem.²¹

Spirala zadolževanja in dajanja poroštev, ki je v začetku sploh še ni izgledala zlovešče, je potegnila Svibenčane v jamčenja svojim porokom. Avgusta 1345 so bili Jurij, Hartnid in Viljem ter Henrik II. Svibensko-Planinski poroki znancu Janžu Štrasberškemu pri treh Judih za 135 starih oglejskih mark.²² Seveda Svibenčani niso bili takoj sposobni izpolniti porošstva z gotovino, pač pa so za to spet najemali posojila. Jurij je ohranil stike z Janžem le še nekaj let: februarja 1347 je npr. pričal pri Janževi izjavi o vazalstvu grofu Henriku Goriškemu in grofu Frideriku Ortenburškemu za delež na Štatenberku, ki ga je kupil brat Uschalk.²³ Konec 40. let je Viljem našel nove prijatelje med dolenskim plemstvom. Deloma je šlo za člane klientele celjskih grofov, kar je bilo zaradi njegove zadolženosti pri grofih razumljivo. Nekaj pa jih je prihajalo iz vrst vitezov goriških grofov – nekdanjih vojaških zaveznikov in mentorjev – npr. Fric Mehovski. Junija 1347 je Viljem skupaj s svibenskim župnikom Neidhardom sopečatil listino za Frica,²⁴ januarja 1349 pa mu je celo podaril za štiri marke rente na Dolenskem, ki jih je Fric dotlej imel od njega v fevdu.²⁵

¹⁹ HHStA AUR 1343 XI 19. Kronos 1899, št. 166. Gl. Loserth 1906, št. 20 (str. 78) in Hebenstreit 1972, I/VI, 4.

²⁰ Oturepec 1995/1, št. 1059. Imenovanje za župnika kljub nepopolnim cerkvenim redovom tudi v 14. stoletju ni bila redkost: leta 1328 je bil Ulrik iz Čedadada že kanonik v Ogleju in župnik v Šmartinu pri Kranju, vendar je prejel četrti red (diakonot) šele februarja tega leta, v mašnika pa je bil posvečen šele septembra tega leta (Levec 1903, 20-21, št. 6 in 7). Tudi duhovniški sinovi so še vedno lahko prihajali do ustreznih cerkvenih služb, npr. neki Kristan, sin duhovnika Germana iz Kranja, je leta 1391 postal subdiakon, nekaj mesecev pozneje pa še mašnik (Oturepec 1995/1, št. 1349, 1350).

²¹ Grebenc 1973, št. 196.

²² PA UR, št. 73: 1345 VIII 24. (= Komatar 18, št. 73).

²³ Muchar 1849, št. 12.

²⁴ ARS ZL 1347 VI 24.

²⁵ ARS SCH 1349 I 6. (št. 187).

ČAS MOLITEV

Krščanski svet in Svibenski so se v času divjanja črne smrti (1348-1352) lotili molitev in priprošenj Bogu, saj so tudi med njimi morebiti za vedno obležali nekateri najbližji: morda že Viljemova žena Agnes, ki je umrla pred majem 1348, ko je Viljem za njen aniverzarij podaril stiškemu samostanu dve hubi v Dolenjih Praprečah pri Temenici.¹ Z njo ni imel otrok, njen sin iz prvega zakona ni živel na Svibnem, pač pa na gradu Viltuš. Leta 1351 se je posredno v dveh listinah kot dostavek k Viljemovi intitulaciji (»Jaz Viljem ..., moja žena in dediči ...«) omenjala neka nova žena, pozneje pa še tako ne več.² Najbrž pa je šlo kar za pisarjev lapsus pri formalizirani obliki intitulacije. Viljema je po Agnesini smrti čakalo še dolgih deset let osamljenega boja s finančno nelikvidnostjo. Le da za datum smrti leta 1348 še ni mogel vedeti.

Tudi v času splošne krize pred sredo 14. stoletja so v cerkvene službe vstopali mnogi mladi plemiči in plemkinje. Delno zaradi iskrene pobožnosti, deloma zaradi nezmožnosti njihovih družin, da bi zagotovile doto, zaženilo in jutrnjo oz. ustreznega poročnega partnerja. Število celibatarjev se je v posameznih družinah povečevalo, še posebej v primerjavi s prejšnjim, gospodarsko ugodnejšim stoletjem.³ Številnost družinskih članov v kleriških službah je bila zelo različna. Zaradi nujno vloženega kapitala je večina družin (ne rodbin!) lahko poslala v kler v eni generaciji le enega, morda dva člana, medtem ko so dinasti politično strategijo lahko udeleževali tudi z več porokami v isti družini. Nekateri propadajoče družine so v želji po dokončni preskrbi določale za klerike čim več moških otrok in pri tem pozabljale ali zavestno zanemarjale nevarnost izumrtja. Po več članov hkrati so imele med klerom tudi številčno močne družine. Takim rodbinam/družinam smemo pripisati določeno stopnjo zavestnega karierizma v cerkvenih službah, najbrž predvsem zaradi finančnih ugodnosti.⁴ Nedvomno so bile najbolj donosne in perspektivne posvetne cerkvene službe, neločljivo povezane z najrazličnejšimi dohodki, prebendami in večjimi možnostmi napredovanja, česar načelno vsaj do 13. stoletja stroge kontemplativno redovništvo ni omogočalo. Vendar je imel pri redovništvu vložni kapital še večjo vlogo. Vložek je moral biti izplačan še pred imenovanjem in seveda skrit očem javnosti. Službe so zagotavljale eksistenco in jih moramo imeti tudi za enega od preskrbovalnih načinov, ne le za karierizem.⁵ Toda, medtem ko je posvetni kler omogočal tudi aktivno gospodarsko življenje njegovim članom, je redovništvo sicer pomenilo popolno starostno preskrbo, a obenem tudi prenehanje posvetnih stikov

¹ Grebenc 1973, št. 199.

² ARS ZL 1351 V 15.; ARS ZL 1351 V 15.

³ Gl. Sablonier 1979, 195 sl.

⁴ Kos 1996/1, 28-29.

⁵ Rübsamen 1987, 427-447; Schulte 1910, 285-287.

z družino. Resda so imeli vsaj nekateri slovenski samostani že v 13. stoletju precejšnjo posest, ki pa ni omogočala nekontrolirano visokega dotoka plemstva (in meščanstva). Plemstvo z obravnavanega prostora je tako imelo največ možnosti v srednjih in nižjih cerkvenih službah (kaplan, vikar, župnik, kanonik), tako zaradi neobstoja najvišjih uradov (škofij) na svojem območju kot tudi (pre)hude konkurence glede na njihove statusne, politične in finančne zmožnosti za to čast. Škof je bil vedno tudi politična oseba, pri njegovi izbiri so igrala bistveno pomembnejšo vlogo politična sprejemljivost in sposobnost, gospodarsko-upravne veščine, nekonfliktnost s posvetno oblastjo ipd., vse to bolj kot globoka osebna pobožnost in izobrazba.

Taka Cerkev in njeni predstavniki vernikom v moralnem oziru že dolgo ni več bila najboljši zgled. Že leta 1074 je papež Gregor VII. v pismu oglejskemu patriarhu Sighardu tožil o zmešnjavi v Cerkvi. Ker se duhovniki brigajo le za svoje koristi, je ljudstvo brez nadzora in dobrih zgledov. Takšno stanje pa je bilo idealno gojišče za teološke spore, ne le širšw simonistične, shizmatične in heretične od 11. stoletja naprej na ozemlju oglejskega patriarhata.⁶ Trd oreh za cerkvene oblasti je bil še posebej zelo razširjen konkubinat duhovnikov, ki so ga papeži z dekretali prepovedovali, ni pa ga bilo mogoče izkoreniniti. Leta 1075 je isti papež pisal patriarhu Sighardu, da naj vsak duhovnik, diakon in subdiakon, ki bi obdržal ženo ali priležnico, izgubi cerkvene fevde in preneha izvajati duhovniško službo. To se seveda ni nikoli uresničilo, zadeva je postajala vedno bolj neobvladljiva. Zaradi tovrstne brezobzirnosti klerikov je prihajalo do sporov tudi z laiki.⁷ Konkubinat je bil kljub ukazom pogost še daleč v novi vek in poročenim nižjim klerikom vse do uveljavitve določil tridentinskega koncila kljub zahtevam sinod izvajanje opravil in posedovanje določenih funkcij niso preprečevali.⁸ Kleriki v vsakdanjem življenju še zdaleč niso bili posebna in vzorna skupnost, tako kot bi pričakovali od najvišjega od stanov (oratores) tridelne fevdalne družbe. Poleg socialno-seksualnih deliktov so bili kleriki nenehno vmešani celo v klasičen kriminal in moralne prekrške.⁹ Nune in menihi so grešili zlasti glede materialnega koristoljubja; posvetni duhovniki so poleg ženskarstva radi kockali za denar, se pretepali, tudi z orožjem in celo po cerkvah, popivali, hodili na plese in maškare, se oblačili posvetno in modno, bili neredko vpleteni v uboje, se ukvarjali s trgovino in gostilničarstvom, dovoljevali kmetom, ki so se ukvarjali z nedovoljeno trgovino, skrivati blago po cerkvah, nižji kleriki so bili pogosto slabo pismeni itd. Zato ni čudno, da je Paolo Santonino na svojem potovanju po Štajerskem in Kranjskem konec 15. stoletja videl zanemarjene župnije in cerkve.¹⁰ Seveda je to ena plat medalje. Hkrati pa je ljudstvo gojilo globoko pobožnost. Medtem ko so npr. simonisti ok. leta 1070 bili usoden boj s papežem Gregorjem VII.,

⁶ GZS 3, št. 281; GZS 4, št. 118, 521.

⁷ CIC X 3.2.1-10; VI 3.2.1.; CICI, D. 28 c. 9-13; GZS 3, št. 288. Primer: precej pred letom 1376 je Bertold Muttel kot slovenjeograški vikar poročil tamkajšnja prebivalca Kunigundo in Henrika Saurerja. Zakonca sta dobila sina, ki ga je Bertold krstil, nato pa spjel Kunigundo, z njo živel štiri leta, lagal Henriku, da je ni pri njem in jo v Zagrebu celo zamenjal z nekim kanonikom za njegovo konkubino. Čisti zvodnik! Oglejski generalni vikar ga je na pritožbo Kunigundinega očeta šele leta 1376, ko je bil že župnik v Beli Cerkvi na Dolenjskem, poklical na zagovor (Otošec 1995/1, št. 1317, 1326).

⁸ CIC X 3.3.1-10; X 3.32.5 etc. Gruden 1908, 144; MDC 11, št. 671; Koblar 3, 63. Še leta 1571 se je v Črmošnjicah svečano poročil tamkajšnji župnik Gregor Pileator. Poročevalec je bil župnik iz Kočevske Reke. Še leta 1594 je bil isti Pileator župnik v Zibiki na Štajerskem, ko je patriarha prosil za odpuščanje za svoje napake, kakor tudi za to, da je bil njegov sin Jurij v Lepoglavi na Hrvaškem posvečen v mašnika brez patriarhove odpustnice (šlo je namreč za drugo škofijo) (Koblar 2, 41).

⁹ Že v letih 858-863 se je papež Nikolaj I. zanimal za preiskavo glede smrti nekega diakona v Karantaniji, ker so sumili, da ga je udaril nek duhovnik in ni umrl zaradi padca s konja (MDC 3, št. 24). Leta 1398 je bil vipavski župnik izobčen, ker je »vzpodbujen od hudiča« ubil nekega duhovnika (Otošec 1995/1, št. 1373). Leta 1399 se je duhovnik Jurij iz Kostanjevice, oborožen, nasilno polastil župnije in cerkve v Hočah (Otošec 1995/1, št. 1393).

¹⁰ GZS 4, št. 70a (izvlečki iz analov in življenjepisov), 98; MDC 1, št. 366, 377; Koblar 1, 9, 21; Koblar 2, 28; Koblar 3, 63-64, 195; Otošec 1995/2, št. 53, 56; Gruden 1908, 27 sl.; GZL III/45; Santonino, 77; Niederstätter 2001, 41 sl.

je Teoderik, opat samostana v St. Hubertu, v Ardenih na romanju v Rim pel psalme in se postil, čeprav so mu hudo prezeblemu na poti prek Julijskih Alp odpadli vsi nohti na nogah.¹¹ Globoko pobožnost Korošcev, Kranjcev in Štajercev, številne procesije, pa tudi praznoverje, čudeže, idolatrijo in poganstvo ipd. so opazili tujci v 12. stoletju. Celo humanistično izobraženi Paolo Santonino ni skoparil s pohvalami o lepem petju v cerkvah, pobožnem blagoslovu neke porodnice in otroka, o čudežih – in to še v grešnem in intelektualno naprednem 15. stoletju.¹² In prav sredi 14. stoletja so npr. celo kronično zadolženi Svibenski (Hartnid ali Koloman) vložili precej sredstev v ureditev in gotiziranje stare romanske kostnice pri Gorenjem Mokronogu.¹³ To pa je pomenilo še vedno visoko stopnjo vernosti, ki jo je morda spodbujal strah pred veliko kugo.

Moralne napake v Cerkvi pa plemiškega karierizma seveda niso ovirale, še več – vse do humanizma in reformacijskega pogleda na moralo so bile cerkvene institucije kot nalašč za materialno okoriščanje. Po drugi strani pa tudi pobožnost ljudstva in asketskih klerikov v tem oziru ni imelo nujno neposredno ugodnega vpliva na plemstvo, ki je z dušnim blagorom pogosto ravnalo kot s tržnim blagom.¹⁴ Načrtnega pošiljanja v cerkvene službe sta se od Svibenčanov v resnici najprej domislila Henrik IV. in Rudolf I. V nasprotju s Henrikom, ki je gradil karierizem otrok znotraj oglejskega patriarhata, se je Rudolf kljub kranjskemu deželanstvu kanil zgledovati po bratrancih s Planine, natančneje po salzburškem kanoniku in poznejšem chiemseejevskem škofu Ulriku II. Svibensko-Planinskem,¹⁵ ter po Ulriku IV. (župnik v Gratweinu) in podsreškem bratrancu Ulriku (1318-1320), passavskem kanoniku in župniku v Pischelsdorfu. Rudolfov sin je bil že predstavljeni Hugo II., škof v Chiemseeju. Salzburška cerkvena usmeritev je bila pri Rudolfu I. logična in posledica njegove vpetosti v visoko naddeželno politiko. Njegovo strategijo pa je še boljše in na klasičnih nepotističnih osnovah do vrhunca pripeljal sin Rudolf II. Deloma zaradi širših strateških interesov, finančne nuje, gotovo pa tudi zaradi globlje religioznosti in upajoč v duhovne in materialne koristi zase in za otroke. Vsekakor je Rudolf s pomočjo kognatskih in agnatskih sorodnikov zasnoval pravo mrežo podporništva in nepotizma med sorodniki v cerkvenih službah. Bil je oče (vsaj) sedmih sinov in ene hčerke, od katerih so kar štirje napravili zgledno cerkveno kariero v salzburški nadškofiji. Tam so njihovi strici in bratraci Weißeneggi že v prvi četrtini 14. stoletja posegali po visokih funkcijah – v letih 1311-1408 so tudi imeli dedno strežništvo na Salzburškem, obenem pa so bili v sorodstvu z nekaterimi rodbinami, iz katerih so tudi Svibenski v 14. stoletju pripeljali svoje neveste, z npr. Devinskimi, Ptujskimi in Viltušskimi.¹⁶ Šlo je torej za isti socialni krog. Na najvišjih salzburških in passavskih cerkvenih funkcijah je bilo precej sorodnikov po ženini strani prav v času, ko je bilo to za Svibenske najbolj pomembno: Katarinin brat Ortolf Weißeneški je bil že leta 1316 salzburški kanonik, leta 1343 prošt in v letih 1343-1365 salzburški nadškof; Gotfrid Weißeneški je bil v letih 1342-1362 passavski škof, Ulrik v letih 1351-1352 krški protiškof in v letih 1355-1371 sekovski škof, Janž že leta 1344 kanonik v Passavu, Hartnid pa leta 1359 prošt v Matseeju.¹⁷ Po Hohenecku pa naj bi bil Rudolfov sin Evstahij poročen z Ano, sorodnico passavskega škofa Albrehta iz Winkla

¹¹ GZS 3, št. 220 (po Vita Theoderici).

¹² GZS 3, št. 100, 417; GZS 4, št. 465; GZS 5, št. 86, 689; MDC 1, št. 160, 161, 512; URBKr 2, št. 59; GZM II/91; Bianchi 1845, št. 699; Koblar 1, 10; Koblar 3, 251-252; Santonino, 15-17, 22, 27, 48 passim, 56; Gruden 1908, 99-100; Gruden 1909, 60 sl.; Juvančič 1984, 49 sl.; Mlinar 1996, 31-33; Niederstätter 2001, 43 sl.

¹³ Bavec 2000, 60.

¹⁴ Gl. poglavje Iskanje tretje poti.

¹⁵ Gl. poglavje Planinski bratraci.

¹⁶ Krones 1900, 105.

¹⁷ Geschichte Salzburgs 1, 373 sl.; Dopsch 1999/1, 323; Fräss-Ehrfeld 1984, 394; Widmann 1909, 230.

(1362-1380).¹⁸ V času njegovega škofovanja je bil tam vplivni kanonik Rudolfov sin Janž. Katarinini in Rudolfovi sinovi so v stricih dobili vso formalno in neformalno podporo, ko je bilo potrebno pri papežu doseči prebende in cerkvene funkcije. Tradicijo in svibensko strategijo, ki je bila sredi 14. stoletja v nasprotju z drugimi rodbinami, ki so stavile tako na posvetne (uradniške in vojaške) kot cerkvene službe ali celo samo na posvetne, usmerjena predvsem v cerkvene službe, je bilo s takimi mentorji lahko nadaljevati.¹⁹ Pomoč klerikov pri gospodarskem reševanju celotne rodbine, varovanju nekoč drago plačanih in, če imamo v oziru nekdanje vojaško udejstvovanje pri salzburških nadškofih, dobesedno krvavo priborjenih salzburških prebend in fevdov sorodnikov, je bila neprecenljiva.

Prvi iz mlajše generacije Rudolfovih sinov se je leta 1344 omenjal komaj petnajstletni Štefan, tedaj že klerik oglejske dieceze, kateremu je stric Ortolf Weißeneski, salzburški nadškof, pri papežu Klemenu VI. izbral nek beneficij – tako kot hkrati sedemnajstletnemu passavskemu kanoniku Janžu Weißeneskemu. Papež jima je zaradi mladosti takoj podelil dispenzo oz. dovoljenje.²⁰ Mladost pri nastopih prvih služb smemo domnevati tudi pri nekaterih drugih Svibenčanih, tako kot je bila navada pri »kupljenih« ali nepotskih cerkvenih službah, po katerih so najraje posegali plemiči. To seveda ni pomenilo, da pozneje niso dosegli zahtevane teološke izobrazbe, toda mladeniči so morali počakati do izpolnitve predpisane starosti in prejema ustreznih cerkvenih redov. To je za dejanski nastop službe zahteval tudi papež Klemen VI. od nadškofa Ortolfa. Beneficij pa je oba mladeniča vendarle čakal. Vsaj Janž Weißeneski je nato študiral v Bologni, enako kot njegova mogočna strica, nadškof Ortolf in škof Gotfrid,²¹ Štefan pa je z (bratom) Viljemom VII. (naknadno) študiral v Padovi kanonsko pravo še leta 1363, enako kot sorodnik Hartnid Weißeneski.²² Štefanova rojstna letnica je pomenila, da se je večina Rudolfovih otrok rodila v drugem desetletju 14. stoletja. Obenem to potrjuje misel, da so Svibenčani zvečine doživljali spodobno starost, če že niso umrli v spopadih. Njihovi najmlajši otroci pa so kot sirote zvečine že odrasli vstopali v samostojno življenje. Leta 1349 je bil komaj dvajsetletni Štefan že župnik v Ankersburgu, ko je v imenu neimenovanih bratov in sestra prodal Andleinu Jägerju 12 hub v Gornjem Brezovem pri Sevnici za 120 graških mark.²³ To je pomenilo, da je bil eden od starejših, če že ne kar najstarejši od bratov, saj je bil drugi, ki se je za njim pojavil v virih, Janž I., dve leti mlajši. Štefan je postal še pred letom 1356 župnik v Brucku, kjer je ostal vsaj do leta 1368, že leta 1363 pa je njegov zaščitnik in sorodnik salzburški nadškof Ortolf pri papežu Urbanu V. prosil zanj še za kanonikat v Freisingu.²⁴

Še uspešnejšo kariero je napravil Janž I., ki je na Dunaju po besedah Wiguleusa Hunda obiskoval gimnazijo (sic!) – najbrž je mislil na predhodnico univerze. Tako kot Štefan je nosil eno najpriljubljenejših svetniških imen, kar dopušča misel, da je oče že ob rojstvu obema namenil kleriško kariero.²⁵ Leta 1351 je bil župnik v Kapellnu, pozneje tudi v Velikovcu in v St. Johannu na Salzburškem. Leta 1351 je kot dvajsetletnik prejel dispenzo za kanonikat v Passavu (do leta 1381), nato pa je bil dekan in (že leta

¹⁸ Hund 1582, 144.

¹⁹ Kos 1995, 207 sl.; Kos 1996/1, 21 sl.

²⁰ Lenzenweger 1974, št. 56, 60; Lang 1906, št. 306, 307e.

²¹ Lenzenweger 1974, 219; Lang 1906, št. 295. Gl. Widmann 1909, 229.

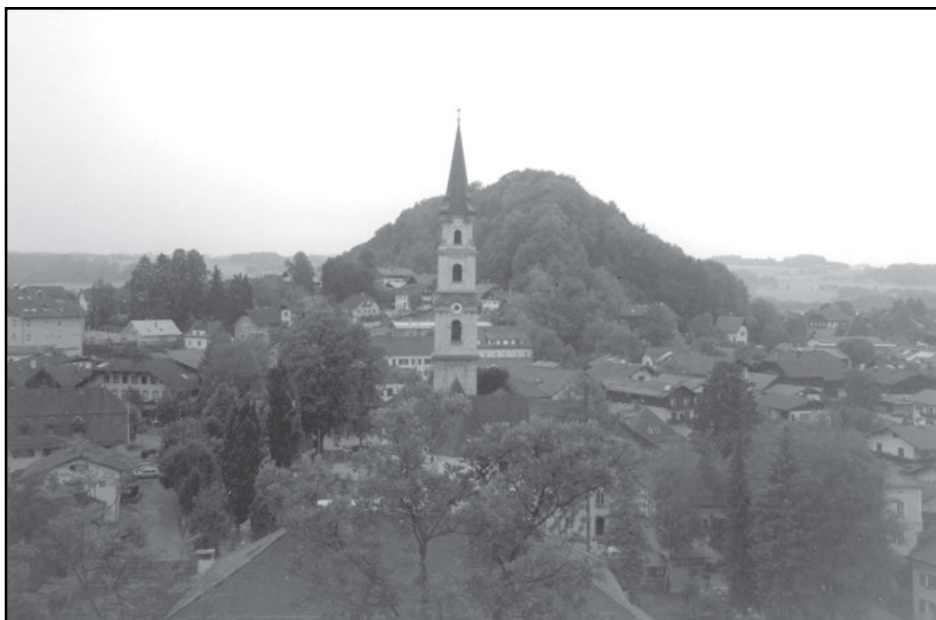
²² Lang 1906, št. 759a. Gl. Widmann 1909, 230; Hebenstreit 1972, 1/VI, 64 (tu je napačno razumljen Widmann in Viljemu ob bok postavljen neki Konrad Svibenski, ki naj bi študiral v Padovi).

²³ StLA AUR, št. 2381: 1349 IV 15.

²⁴ StLA AUR, št. 2570c: 1356 V 6; StLA AUR, št. 2883: 1363 IX 14. Kapfenberg; ARS ZL 1368 IV 14. Celje; Lang 1906, št. 759a. Gl. Widmann 1909, 232. Po Jobu Ennencklu je bil tudi oskrbnik v Burghausnu (Ennenckl II, 88).

²⁵ Mitterauer 1993, 349.

1364 predlagani) kapiteljski prošt v Passavu. Leta 1377 mu je bilo za pet let dovoljeno hkrati posedovati proštije v Passavu, Gospe Sveti in župnijo Haus. Po letu 1379 je bil arhidiakon v Matseeju in med letoma 1381 in 1387, ko je umrl, passavski škof.²⁶ Passavska škofija, ustanovljena že leta 739 in leta 798 kot sufraganska podrejena Salzburgu, je bila v cerkvenoupravnem smislu ena največjih v cesarstvu – segala je vse do reke Raabe ob meji z Ogrsko. Manj mogočna pa je bila njena posvetna oblast (zemljiška posest). V 14. stoletju so bili škofje v primežu bavarskih Wittelsbachov in avstrijskih Habsburžanov, ki so si prizadevali dobiti vpliv na imenovanja škofov. Po drugi strani je škofovo oblast z volilnimi kapitulacijami omejeval stolni kapitelj, ki so ga sestavljali pretežno plemiški kanoniki.²⁷ Pa tudi škofje so pretežno prihajali iz vrst plemstva. Kljub vsem omejitvam je bil passavski škofovski sedež izjemno ugleden, v zgornjem Podonavju in na območju severno od Karavank takoj za salzburškim. Zato si kar težko predstavljamo, kako pomemben moč je bil za passavski in salzburški kler ter za posvetno oblast Janž, da je prišel v kapitelj, nato do upraviteljstva dekanske in proštovske funkcije, končno pa še do mitre.²⁸ Kakšno podporo družine oz. rodbine je moral imeti za to! In to ne od neke povprečne plemenite rodbine, pač pa od daleč okrog sijočih Svibenskih, ki so bili sredi 14. stoletja na Salzburškem in v Gornji Avstriji²⁹ šele prišleki. Sodeč po ohranjenih virih je bil Janž sposoben cerkveni politik. Svibenska krona je z Janžem po desetletjih truda več pomembnih klerikov iz svibensko-planinskega klana, celo chiemseejevskega škofa Huga, dosegla načrtovani vrh. Rodbini, ki je v stari domovini ugašala, se je spet ponudila priložnost za vzpon pod istim simbolom, toda na drugih temeljih – cerkvenih, ne pa še

Matsee na
Salzburškem (foto:
Dušan Kos)

²⁶ Hund 1582, 144; Hansiz 1727, 478, 480. Lang 1906, št. 440, 441, 764, 768a, 1011; Lenzenweger 1974, št. 386; Lenzenweger 1996, št. 23, 26, 45, 72, 73, 110, 122, 123, 250, 276, 311, 324; ARS ZL 1368 IV 14. Celje; UBLOE 8, št. 434, 436, 467, 468, 704, 711, 756; UBLOE 9, št. 8, 349, 363, 480, 587; UBLOE 11, št. 919; MB 4, št. 73; StLA AUR, št. 3553f: 1386 III 31; Rep. Ger. I, 96; Rep. Ger. V, 786, 1101. Gl. Widmann 1909, 232.

²⁷ Bischöfe 1996, 821; Lenzenweger 1974, 221 sl.

²⁸ Po kasnejših tolmačenjih naj bi bil njegov predhodnik Albreht z Winkla, sorodnik Ane – žene Evstahija Svibenskega (1385-1407) (Hebenstreit 1972, I/VI, 119).

²⁹ Po Petru Feldbauerju naj bi se Svibenski tja preselili šele z Ulrikom, ki naj bi bil leta 1381 passavski škof (Feldbauer 1972, 147). To mnenje je v celoti napačno.

posvetnih (vojaških ali političnih), ki so nekoč Svibenske že pripeljali na rob propada. Zdi se, da so uspehi avstrijske veje Svibenskih temeljili prav na kariernih uspehih škofa Janža v korist sorodnikov.

Še dva Rudolfova sinova sta postala klerika: Ditmar in Viljem (VII.). Za Ditmarja, klerika oglejske patriarhije, tako kot je bil v začetku Štefan, je leta 1360 passavski škof Gotfrid Weißeneški prosil in od papeža Inocenca VI. izprosil kanonikat v Freisingu.³⁰ Za svibensko in ne morda za bavarsko, švabsko ipd. Ditmarjevo poreklo govori dejstvo, da je bila Gotfridova sorodnica Katarina poročena z Rudolfom II., njenemu očetu je bil tudi ime Ditmar; klerika Ditmarja pa je škof v supliki imenoval za »krvnega sorodnika« (*consanguineus*). Tudi njegovo osebno ime je prišlo v Rudolfovo družino s Katarino. V tistem času so namreč bili znani in pomembni Weißenečani poleg istoimenskega očeta še nadškof Ortolf (po njem: Ortel Svibenski) in Hartnid (po njem: Hertel Svibenski). Očitno je Katarini uspelo uveljaviti v zakonu močno weißeneško izročilo, ki se je uspešno ujelo s tradicionalno svibensko naslonitvijo na salzburške nadškofe. To je bil še en primer prevlade kognatizma v družini Rudolfa II. Za sorodstvo govori tudi dejstvo, da je bil Ditmar oglejski klerik. Bilo bi nenavadno, ko bi salzburški sufragani prosili papeža prebendo za nesorodnika iz oglejskega patriarhata v freisinški škofiji. Viljem VII. je bil leta 1355, ko mu je papež Inocenc VI. podelil dispenzo zaradi mladosti za pridobitev nekega beneficija, star dvajset let in že klerik salzburške nadškofije. Čeprav je bil njegov zaščitnik nadškof Ortolf, je kljub dispenzi moral na študij. Skupaj s Štefanom, s katerim sta bila nerazdružljiva tako v dolgovih (leta 1356 npr. judenburškim Judom) kot v uku, je leta 1363 študiral v Padovi kanonsko pravo, nadškof Ortolf pa mu je skušal pri papežu Urbanu zagotoviti še kanonikat v Brixnu. Že leta 1356 je bil prošt v Zellu, pozneje pa je postal župnik v Radstatu.³¹ Nato o njem ni več vesti.

Zanimiva osebnost med Rudolfovimi in Katarininimi sinovi je bil Ulrik V. (1363-1381, † pred 1385), ki je že stalno živel v Avstriji. Tam ga je bilo mogoče v 60. in 70. letih opaziti kot sopečatnika v listinah deželnega plemstva, tudi na Dunaju. Ulrik je bil prvič poročen s Katarino z Losensteina, kar je potrjevala listina iz leta 1379, v kateri je Hartnid z Losensteina imenoval Janža Svibenskega za svaka.³² V drugem zakonu je živel z Ano, katere prvi mož je bil neki Liebenberški, drugi pa Dürnsteinski. Že prva poroka je Ulrika, nato pa tudi brata Hertla pripeljala v Gornjo Avstrijo in jima zagotovila deželanstvo. Oba sta kot salzburška najemnika sodelovala vsaj v vojni proti Bavarski leta 1363.³³ Zato je salzburški nadškof Ortolf leta 1363 podelil Ulriku hišo na Ptujju, ki jo je prej imel Jud Moše.³⁴ Tako je Ulrikovo prisotnost moč zaznati na Spodnjem Štajerskem tudi pozneje. Še leta 1369 je npr. bil sopečatnik pri nekem poslu Trappov in Leutschacherjev na Štajerskem, leta 1376 pa je sodeloval pri ujetju in trpinčenju dveh patriarhovih služabnikov na območju salzburških Brežic in bil zato izobčen iz Cerkve.³⁵ Umrli je pred letom 1385.³⁶ Preostala brata, Hertel (po napisu v pečatni legendi »Hartnid« in II. po vrsti, 1368) in Ortel (po napisu v pečatni legendi Ortolf, 1368) nista nastopila cerkvenih služb, sta pa živela zunaj Kranjske. Hertel je bil marca 1365 skupaj s številnimi avstrijskimi plemiči in cerkvenimi

³⁰ Lenzenweger 1992, št. 366, 370.

³¹ StLA AUR, št. 2570c: 1356 V 5.; Lang 1906, št. 759b.

³² Schroll 1876, št. 251; ARS ZL 1368 IV 14. Celje; UBLOE 8, št. 396, 726; UBLOE 9, št. 587; ARS ZL 1378 V 19. Celje; ARS ZL 1381 I 29. Kammer.

³³ Klein 1926, 148.

³⁴ Lang 1939, št. 464/2.

³⁵ Maleczek 1991, št. 14; StLA AUR, št. 3284c: 1377 VII 3. Udine; StLA AUR, št. 3281b: 1377 VI 16. Udine; Otorepec 1995/1, št. 1314, 1321, 1336.

³⁶ Leta 1385 je njegova vdova Ana darovala neko posest avguštincom na Dunaju za prvega moža (HHStA AUR 1385 III 11.). Gl. Hebenstreit 1972, I/III, 32.

dostojanstveniki (deželani) na Dunaju edini od »avstrijskih« Svibenčanov priča vojvodom Rudolfu IV., Albrehtu III. in Leopoldu III., ko so ustanovili visoko šolo oz. (okrnjeno) univerzo. Umrli je 12. julija neznanega leta in bil pokopan pri frančiškanih v Schafhausnu, katerim je bil po besedah nekrologa menda zelo naklonjen.³⁷

Ker so se sinovi Rudolfa II. rojevali od konca 20. do konca 30. let 14. stoletja, ko je Rudolf prodal ali drugače izgubil večino večje posesti in pravic – npr. tistih v Krškem (1328-1332), Lanšprežu (1335), ali ženinih na koroškem Weißeneggu in Hartnidsteinu (1340) – sinovom po njegovi smrti leta 1353 ni ostalo veliko, kar bi si delili. Rudolf jim je omogočil cerkvene (in posvetne) kariere v Avstriji in na Salzburškem, za njih pa očitno moral žrtvovati toliko sredstev, ki jih je lahko dobil le s prodajo svojih kranjskih posestev in pravic, da je v bistvu likvidiral osnovo za obstoj svoje veje na Kranjskem. Je bil to pravzaprav eden glavnih razlogov, da je finančno opešal? Morda, zlasti, če imamo pred očmi tudi podobne stroške za domnevnega strica Ulrika IV. (župnika in kanonika). Toda to ni moglo veljati tudi za brata Hartnida in Jurija, katerih otroci (razen Winterja) niso šli v cerkvene službe in za to niso potrebovali finančnih vložkov (gl. nadaljevanje). Kljub temu so se Rudolfovi sinovi Štefan, Janž I., Ulrik V., Hertel in Ortel aprila 1368 v korist grofov Celjskih odpovedali domnevnim pravicam do očetovega deleža v Krškem.³⁸ Teh pravic, ki jih v resnici ni bilo več, so se previdni grofje z razlogom ali brez ustrašili. Odpoved Rudolfovih sinov ni bila le formalna, pač pa tudi simbolična – z njo so prekinili še zadnjo vez s kranjskimi strici in bratranci, razen z Jurijevim sinom Rudolfom III., ki jim je kmalu sledil v Avstrijo. Sami so se posvetili molitvi, cerkvenim karieram in prebendam ter vojaškim priložnostim na Avstrijskem in Salzburškem.

---

³⁷ Csendes 1986, št. 29, 30. *IV id. iulii: Haertlinus de Scherpfenberg miles de Austria et amicus ordinis, hic sepultus.* (MGH Necr. I, 507).

³⁸ ARS ZL 1368 IV 14. Celje. Ennenckl II, 88.

V ISKANJU REŠITVE

Medtem ko je henrikovska veja na Svibnem do začetka druge tretjine 14. stoletja izumrla in se je drugi del viljemovsko-rudolfinske veje krčevito boril za obstanek, je tretji del (sinovi Rudolfa II.) že zapustil gnezdo. Prvi dve liniji sta v nasprotju z Rudolfovimi otroki ostajali bolj vpeti v lokalno in kranjsko sceno. Tik pred prihodom črne smrti na Kranjsko leta 1348, je Herdegen Ptujski sklenil z Rudolfom II. Svibenskim rešiti stare probleme glede Krškega, ki so že prerasli v pravo fajdo (*chrieg, auflaeuff*). Rzsodbo je prepustil štajerskemu glavarju Ulriku z Wallseeja. Rudolf je namreč nenehno zahteval predkupno pravico za oba bratova deleža, kar je glavar Ulrik z rzsodbo novembra 1348 na Dunaju potrdil. Herdegen naj bi ponudil Rudolfu svoj del v odkup za enako vsoto, kot jo je odštel sam. Toda ponudba je veljala le do junija 1349. Če pa Rudolf ne bi mogel odkupiti dveh tretjin Krškega, bi moral Herdegnu ponuditi v odkup svojo tretjino; ceno naj bi določili za to določeni cenilci. Tudi če bi Rudolf uspel odkupiti Herdegnov delež, bi imel Herdegen možnost odkupa v naslednjih petih letih.¹ Rudolf seveda ni bil več sposoben odkupiti Krškega, je pa s sporazumom vsaj dosegel, da so določili natančen postopek za prodajo svojega deleža. Kmalu potem je umrl, saj je bil zadnjič omenjen skupaj z bratoma v listini Henrika II. Svibensko-Planinskega februarja 1353, vendar ne kot aktivni partner, pač pa so ga omenjali glede nekih Henrikovih starih pravic v sporu z grofom Friderikom Celjskim.² Po dikciji listine se zato njegovega obstoja na tem svetu tedaj ne da več potrditi. Žena Katarina se po letu 1343, ko je z možem prosila in dobila za njunega spovednika od papeža Klemena VI. pravico popolnega odpustka kazni pri smrtnih grehih,³ ni več omenjala, istoimenska hčerka pa celo ne več po letu 1341, ko se je morda poročila ali pa umrla. Na Poslednjo sodbo so že kar v Avstriji čakali njuni sinovi, ki na Kranjsko niso več pogosto zahajali.

Konec se je v 50. letih bližal tudi seniorju rodbine Hartnidu. Življenje na Svibnem z bolj ali manj (ne)zadovoljno Gertrudo, zanesljivo pa s sinovi Rudolfom IV., Kolomanom in Viljemom V.⁴ ter hčerko Getrudo, nezadovoljnimi zaradi siromašenja, zanj ni bilo prijazno. Hartnid je bil tradicionalistični Svibenčan, pristaš patriarhalne strogosti, ljubezni do zemljiške posesti in skrbi za »dostojnost«: sinove je v času življenja še uspel krotiti in se v virih vse do njegove smrti leta 1357 niso pojavljali. Tudi imena otrok so bila pomenljiva:

¹ ARS ZL 1348 IX 25. Dunaj.

² ARS ZL 1353 II 17.

³ Lang 1906, št. 301.

⁴ Leta 1327 se je kot novi kanonik v Olomoucu omenjal neki Hartman Scharfenberški (Lang 1906, št. 124). Pri njem morda niti ni šlo za Svibenčana, pač pa za nekega nemškega Scharfenbergerja. Podatek si kljub temu velja zapomniti, saj je bilo ime Hertel lahko tudi izpeljanka imen Hartwig, Hartnid ali Hartman (Bahlow 1990, 208; Ebner 1973, 118-119). Bi zato morda lahko bil sin *Hartnida* Svibenskega?

enemu sinu je dal ime po očetu Rudolfu I., drugemu po dedu Viljemu II., Getruda je dobila materino ime, le sin Koloman (tudi Kolo) je dobil ime po sv. Kolomanu, patronu cerkve pri Grebinju, ki so jo tedaj nadzorovali Weißeneggi. Hartnid je po prodaji svojega deleža Krškega (1343) uspel utrditi družinske finance (gl. tabelo 11). Z ženo sta nekoč celo dobila v zastavo grad Gorenji Mokronog za 96 mark.⁵ Ta grad je za Svibenske predstavljal vez med Svibnim in Lanšprežem in Trebnjim, zato so si ga Svibenski vse do zapustitve Svibnega prizadevali obdržati. Hartnid je do smrti prodajal le drobno posest in se zadolževal po potrebi: maja 1350 sta z ženo prodala šest hub v Belšinjki vasi bratu Juriju in svakinji Kunigundi za 45 oglejskih mark.⁶ Njegova družba sta bila brat Jurij in Viljem IV., vedno več pa se je zadrževal pri nižjem dolenjskem plemstvu in se obdajal s krajevnimi uradniki (Karel iz Trebnjega, Hainzel Asanch idr.). Osebnosti z nekoč tako koristnimi Weißeneggi je zmanjšal na najmanjšo možno mero: celo s vsakom Hartnidom Weißeneškim, ki je postal leta 1353 kranjski deželni glavar,⁷ se uradno (v pravnih zadevah) ni sestajal. Juriju je bil občasno porok pri Judih, za kar mu je brat avgusta 1351 skupaj s Henrikom II. Svibensko-Planinskim zastavil grad Lanšprež, več kot trideset hub, mlinov, ribolov, gornino, stolp Breitenau, vse v širši okolici Trebnjega in Novega mesta za kar 177 oglejskih mark.⁸ Hartnid je še podeljeval v fevd drobno posest, ki jo je rodbina pred stoletjem dedovala po gospodih Vojniških: junija 1352 npr. dve hubi v Prešniku pri Šmartnem (zahodno od Vojnika) Gestleinu Kolencu, ki sta jo prej imela Ulrik in Katarina iz Boršta.⁹ Že zdavnaj je z brati izgubil ribolov na nekem potoku pri Vidmu (pri Krškem) na račun grofa Friderika Celjskega,¹⁰ sam pa novembra 1353 še tri fevdne hube v Mrtvicah na Krškem polju.¹¹ Z grofom Friderikom so vezala Hartnida še zadnja zemeljska dejanja: maja 1357 sta z Getrudo postavila grofa in njegovega vazala Otleina Kimperškega za poroka dvema Judoma za sposojenih 50 oglejskih mark za šest mesecev.¹² Umrli je kmalu zatem, saj so od aprila 1358 poslovali z dediščino njegovi sinovi, njega in Getrude pa ni več najti v virih.

Še v času, ko je najhujše divjala kuga, zadnjemu »nerudolfincu« na Svibnem Viljemu IV. finančne zadrege niso dale spati. Ker njegova zadolženost ni bila notranje narave (med sorodniki; gl. tabelo 12), se ni mogel zanašati na razumevanje upnikov. Nekaj sovražnikov in prijateljev Svibenskih je sicer pomrlo, nekaj jih je v upanju na zveličanje razdajalo posest med Cerkev in reveže ali celo odpustilo dolžnikom. Njihovi dediči pa niso pozabili na stare dolgove Svibenčanov. Še posebej tega ni za nobeno ceno nameraval storiti grof Friderik Celjski, ki je pazil prav na Viljemove deleže na Svibnem in na manjšinski delež v Krškem. Viljem je bil edini preživeli član in dedič veje Viljema III. in je zato še razpolagal z drobno posestjo, ki jo je podedoval od nekaterih stricev, brata in bratrancev. Julija 1349 sta se Viljem in nekdanji sorodnik žene Agnes Henrik

⁵ Loserth 1906, št. 39 (str. 80). Vsekakor pred 1357, ko je umrl, saj so leta 1358 njegovi sinovi in Viljem IV. zastavili Janžu Turjaškemu *sacz ... Nazzenfüzz* in vse tamkajšnje premoženje, kar je po njihovih besedah storil že oče (PA UR, št. 117: 1358 VI 13. = Komatar 18, št. 117).

⁶ ARS ZL 1350 V 9.

⁷ ARS ZL 1353 IX 29.

⁸ ARS ZL 1351 VIII 1.

⁹ ARS ZL 1352 VI 20.

¹⁰ ARS ZL 1353 II 17.; ARS ZL 1353 II 17. Alois Lang je menil, da je potok potrebno locirati v bližino Šentruperta – Vidma pri Krškem (Lang 1939, št. 537/3). Janko Orožen pa je zapisal, da je šlo za lavo, imenovano *Kossizewitz*. Ta lava naj bi bila vsekakor na Savi, ki je pogosto menjavala strugo, zasipala in delala nove lave. Lavo naj bi navajal tudi brežiški urbar iz leta 1309 (Orožen 1963, 243). Če je pod »lava« mislil na rečni rokav ali kaj podobnega, je potrebno dodati, da Slovar slovenskega knjižnega jezika iz leta 1994 (str. 479) tega pomena besedi lava ne pripisuje. Resnici na ljubo pa je v obeh zadevnih listinah izraz *in der lan ze Kossizewicz*; torej ne »lau« ipd.

¹¹ ARS ZL 1353 XI 11. Orožen 1963, 244.

¹² ARS ZL 1357 V 14.

Viltuški zadolžila pri Frideriku Ptujskem za 100 oglejskih mark; dolg naj bi vrnila najpozneje do 6. decembra 1351, sicer pa zastavila ustrezno premoženje po tečaju 1 oglejska marka rente = 10 oglejskih mark denaričev. Za poroka je Viljem postavil grofa Friderika, vendar kar za 200 oglejskih mark in to do decembra 1352. Za to mu je moral (spet) zastaviti svoj delež na gradu Svibno in vse osebno premoženje.¹³ Viljem se je v naslednjih letih skoraj neprekinjeno zadolževal. Stare dolgove je poplačeval z novimi. Večinoma jih je najemal pri Judih. Pri tem je stopal v dolžniške družbe z drugimi plemiči in skupaj z njimi jemal posojila. Oktobra 1350 je pri dveh ljubljanskih Judih skupaj s Herbardom Turjaškim vzel 76 oglejskih mark, zapadlih do jurijevega leta 1351. Da mu je res tekla voda v grlo, izpričujejo visoke zamudne obresti, ki so bile na letni ravni kar 74 % (na eno marko tri denariče obresti tedensko).¹⁴ Že maja 1351, manj kot mesec dni po zapadlosti dolga, se je moral Viljem zadolžiti pri dveh drugih Judih za 50 oglejskih mark do Jurijevega 1352. Poroki so bili Albreht Viltuški, grof Friderik in njegovi vitezi Diepold in Rudolf Kacenštajnski ter Niklein Kimperški. V sočasno izstavljeni listini naj bi poroštvo veljalo le za 30 mark.¹⁵ Dolg iz oktobra 1350 je bil poplačan šele ok. leta 1356. Do tedaj je (leta 1356 že pokojni) Herbard plačeval mesečne obroke enemu od Judov: najprej 10 mark namesto Viljema, nato je dal njegov sin še 25 1/2 marke, pa spet Herbard 3 marke, pa še poldrugo marko od drugega sina, ki jih je Judu odnesel Herbardov podložnik (zaupanje, ni kaj!), nato pa še Herbard 49 mark po enem od sinov.¹⁶ Skupaj torej 89 mark, kar pa je bilo mnogo manj od zagroženih zamudnih obresti. A tudi uslužnost Turjačanov Viljema ni več rešila.

Vrtinec dolgov je Viljem umirjal le s poplačilom starih dolgov porokom, ki so do tedaj morali poplačati večino zapadlih dolgov. Kaj je bilo mogoče sploh še prodati? Svibnega ne, pač pa posest v Krškem, edini drugi večji preostanek premoženja. Konec julija 1351 je moral Viljem h grofu Frideriku v grad Rogatec. Z njim je sklenil pogodbo o prodaji deleža na gradu Krško, ki je bil prej »last otrok pokojnega bratranca Rudolfa« (II.), poleg tega pa še del trga, nove graščine pod grajskim gričem, 44 1/2 domca, vinograd, del brega, sadovnjake, ribolov, gornino, odvetništvo, sodstvo ipd. pravice v trgu in okolici, dvor in 33 1/2 hub v več vaseh južno od Save ter del desetine v Šentrupertu; vse za impozantnih 1300 oglejskih mark. Viljem je grofu zatrdil, da je vsa posest alodna, a mu obenem obljubil, da bo v primeru, če se izkaže, da so vmes tudi fevdi, od fevdnega gospoda izposloval njegovo dovoljenje za prodajo.¹⁷

Tu se pojavita dve vprašanji. Prvič, kako je Viljem sploh lahko prodajal posest, ki je dotlej izrecno pripadala njegovim še živim sorodnikom, ne pa njemu? In drugič, Krško je bilo prej salzburški fevd. Sedaj pa se je Viljem obnašal, kot da o tem nič ne ve. Viljem se je v tej pogodbi očitno odpovedal tistemu delu Krškega, ki so ga Rudolfovi otroci dobili od očeta v 40. letih 14. stoletja in očitno nato prepustili Viljemu, saj so denar potrebovali v Avstriji. Friderikovih 1300 mark pa je vsebovalo tudi poplačilo starih dolgov. Toda določeno zemljiško posest v širši okolici Krškega so Svibenski postopoma prodajali Celjskim še vse do konca 60. let 14. stoletja, ko še ni bila del že prodanega »gospodstva Krško«. Gospodstvo se je popolnoma oblikovalo šele s popolno združitvijo grajske, trške in kmečke posesti v rokah grofov Celjskih. Vprašanje alodialnosti omenjene posesti je še bolj zapleteno. Krško je bilo formalno fevd salzburške nadškofije, kar sta Jurij in

¹³ ARS ZL 1349 VII 31. Slovenska Bistrica; ARS ZL 1349 VII 31. Slovenska Bistrica.

¹⁴ PA UR, št. 86: 1350 X 20. (= Komatar 18, št. 86). Nekaj podatkov o običajnih obrestih, ki so se v tistem času v Evropi gibale med 20-ok. 300 % na letni ravni, je v: Kulišer 1959, 435.

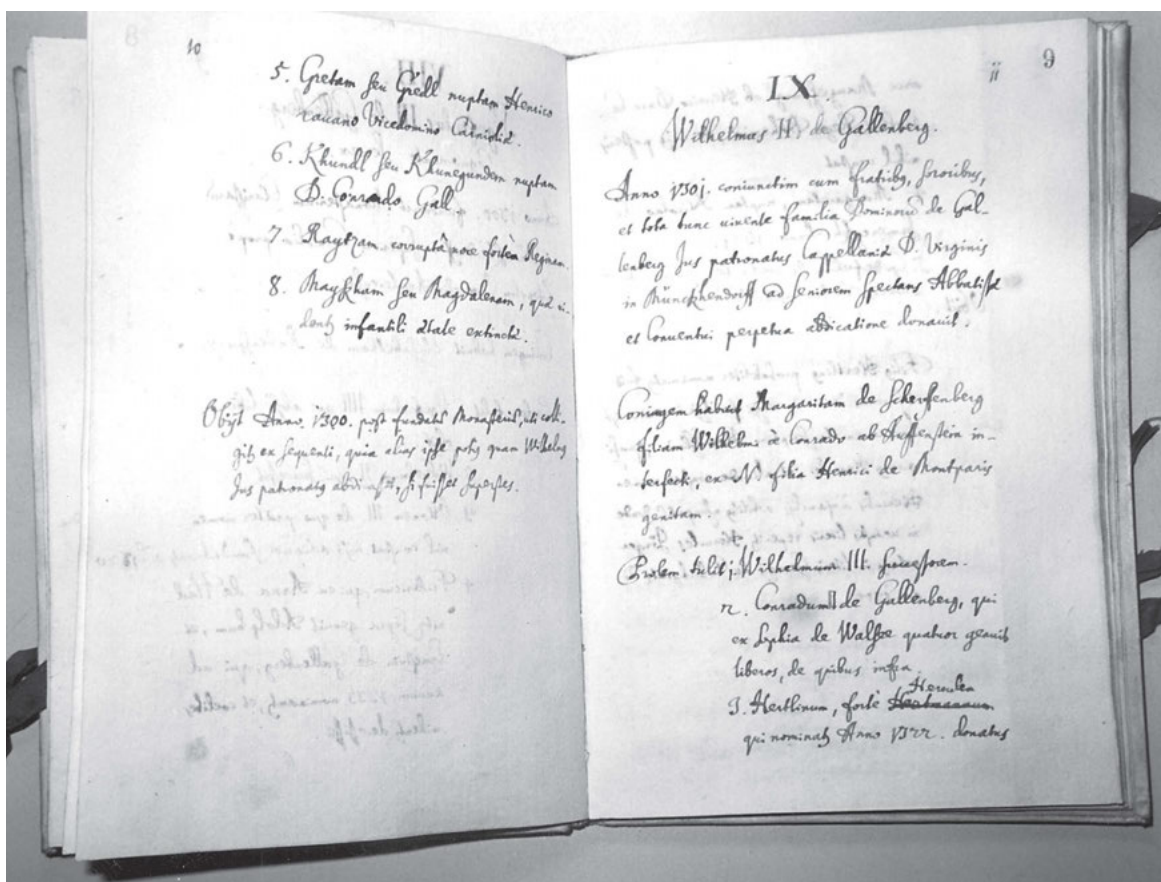
¹⁵ ARS ZL 1351 V 15.; ARS ZL 1351 V 15.

¹⁶ PA UR, št. 109: ok. 1356. (= Komatar 18, št. 109).

¹⁷ ARS ZL 1351 VII 31. Rogatec. Gl. Mlinarič 1977, 32; Orožen 1963, 243.

Hartnid Svibenska priznavala še leta 1328 in 1341.¹⁸ Z menjavo generacij in vazalov je fevdnost očitno kar izginjala. Morda sporazumno, npr. z nam neznano prodajo, saj se salzburški nadškofi nikjer in nikoli do 14. stoletja niso odpovedovali svojim fevdom v korist vazalov. Celó okoli leta 1500, ko so zaradi vojn z Ogrji in Habsburžani za več desetletij izgubili Brežice in Ptuj, so ju po dolgotrajnih pogajanjih le dobili (odkupili) nazaj. Krško pa je tako ali drugače večinsko postalo že za časa Svibenskih kvazialod (vsaj zemljiška posest), kar so grofje pozneje kljub salzburškim nasprotovanjem izkoristili: grof Friderik II. Celjski je v njem imel s prvo ženo Elizabeto Frankopansko celo dvor in prestolnico posestev, ki mu jih je odstopil oče grof Herman II.¹⁹

Viljem je v naslednjih letih pod prisilo grofa Friderika I. prodal še preostalo, sploh ne zanemarljivo posest na Krškem polju in gričevju. Julija 1354 je tam prodal 45 hub in nekaj drobne posesti v Krškem, brez navedene prodajne vsote.²⁰ Torej je spet šlo za formalizirano poravnavo starih dolgov in že izgubljenih pravic. Umrl je brez otrok kmalu

Pg. 11 z genealoškimi podatki o zvezi med Viljemom II. Gallenbergom in Margareto Svibensko iz dela: Joannes Ludovicus Schönleben, *Genealogia illustrissimae Familiae Dominorum à Gallenberg* iz leta 1664 (ARS ZR, sign. R 49; foto: Dušan Kos)

¹⁸ Mlinarič 1977, 32.

¹⁹ Golia 1972, 18. Gl. Žvanut 1994, 84.

²⁰ ARS ZL 1354 VII 25.; ARS ZL 1354 VII 25. Gl. Orožen 1963, 243. Morda se na to nanaša tudi njegova zastava več posesti iz leta 1355 Frideriku »Ptujskemu« (Loserth 1906, št. 91, str. 83). Verjetno pa bi moralo pisati »Celjskemu«.

po aprilu 1358, ko je še sopečatil listino mrzlih nečakov.²¹ Če se je prav nanj nanašal zapis v stiškem nekrologiju samostanskih dobrotnikov, ki niso bili pokopani v Stični in niso imeli tam aniverzarija (poleg njega še Jurij in neki Ulrik), je bil pokopan kar v domači cerkvi sv. Križa na Svibnem.²²

Tako je na Svibnem ostala le še Hartnidova veja. Ta je bila tudi v zadnji generaciji še vedno številna. Generacija je izgubila skoraj vse, kar se je na Kranjskem še dalo izgubiti, nekateri člani pa so zaradi pretiranega nasilništva že prej zapustili skromni dom. Začetki delovanja te generacije sodijo v čas okrevanja gospodarstva in družbe po obdobju hudih vremenskih in populacijskih katastrof. Obenem je bil to čas začetka vladanja odločnega sina vojvode Rudolfa IV. (1358-1365), ki je uspel v kratkem življenju utrditi habsburško oblast v Alpah, zgornjem Jadranu in Podonavju ter naslednikom zagotoviti najpomembnejšo deželo Tirolsko. Za svoje podvige je potreboval pomoč. Vazalska obveza na vojaških pohodih deželnemu knezu že dolgo ni več delovala. Napočil je čas dokončne prevlade denarja v odnosih med deželnim knezom in deželnim plemstvom, doba plemiškega najemništva, iskanja zaslužka v vseh mogočih posvetnih (knežjih) službah. Kranjski Svibenčani so bežali pred usodo, ki je že uničila mnogo sodobnikov in iskali nove vire za preživetje, a jih niso znali v celoti izkoristiti. Morda najbolj zaradi nepredvidljivih značajev.

²¹ ARS ZL 1358 IV 17. Februarja 1356 je prodal še desetino v šentrupeški župniji, ki jo je imel v fevdu od oglejskega patriarha (Otošec 1995/1, št. 1178). Hugo Hebenstreit je menil, da je umrl že leta 1350, rodil pa naj bi se pred letom 1274, ko se je prvič omenjal (Hebenstreit 1972, I/VI, 7, 15, 35, 38). Očitno je Hebenstreit združil življenja Viljema II., Viljema III. in Viljema IV. Žena »združenega« Viljema naj bi bila grofica Agnes »von Haimburg«, pri čemer naj sploh ne bi šlo za koroške Vovbre (Heunburg), pač pa za nek kranjski grad. To ne more držati, saj gradu s tem imenom ni ne na Kranjskem in ne na Štajerskem. Za leto smrti je Hebenstreit uporabil delo Johanna Georga Hohenecka, ki pa je napačno citiral napis v svibenski cerkvi (Hoheneck 1733, 296): *ANNO MCCCL IN VIGILIA DIVISIONIS APOSTOLORUM OBIIT IN CHRISTO ET B. VIRGINE DOMINUS WILHELMUS DE SCHERFFENBERG*. V resnici je šlo za napačno branje že pri Jobu Ennecklu (Ennenckl I, 146) pri Valvasorju objavljenega epitafa, ki ga je kranjski polihistor pravilno predstavil z letnico 1397 (gl. poglavje O svibenski hiši božji). Hebenstreit je povzema Hohenecka tudi glede Viljemovega sorodstva: njegovi hčerki naj bi bili Margareta in Gertruda (ta je bila v resnici Hartnidova hči), sinova pa Jurij in Viljem III. Nič od tega ne drži. Je pa zanimivo, da je navedel domnevni epitaf Margarete, hčere Viljema in po njegovem poročene z Viljemom II. Gallenberškim, umrle 21. decembra 1351, v mekinjskem samostanu: *ANNO MCCCLI DIE S. THOMAE APOSTOLI OBIIT DOMINA MARGARETHA DOMINI WILHELMI NOBILIS DE SCHERFFENBERG FILIA DOMINI WILHELMI DE GALLENBERG CONTHORALIS*. Tudi tu je šlo za napačno Hoheneckovo branje in Hebenstreitovo povzemanje, saj je bila neka Margareta Gallenberška v resnici pokojna že leta 1348. Sploh pa je bilo ženi Viljema Gallenberškega ime Trauta – Gertruda (Kos 1994/1, 18). V resnici se v mekinjski samostanski cerkvi še danes nahaja epitaf, ki delno celo ustreza zgornjemu, le da z drugačno letnico, grbom, ki ni svibenski in, žal, z nekoliko poškodovanim napisom, ki ne omenja ne Svibenskega izvora, ne gallenberškega sorodstva. Objavil ga je že France Stelè in se glasi takole: *ANNO DOMINI MILLESIMO QUINGENTESIMO QUINTO QUINDECIMI APRILIS DEFUNCTA EST NOBILIS D(OMI)NA MARGETA CO(N)IU(N)X NOBILIS ... .. FILIA BILHELMI ... QUORU(M) ... DESU ... ESTO AMEN*. (Stelè 1929, 294-296). Očitno je šlo za neko Margareto, umrlo 15. aprila 1505, sodeč po dveh aliiranih grbih, od katerega heraldično levi (torej primoženi) vsebuje silhueto obzidja s tremi stolpi z zobčasto krono na vrhu, desni (izvorni) pa levo poševno prečko. Obe grbovni podobi bi lahko že v 15. stoletju pripadali vrsti štajerskega in kranjskega itd. plemstva (gl. Krafler 1968, 32-33, 170-172). Vsekakor pa ni šlo za Svibenčanko. Te genealoške konstelacije pa je zapisal že Schönleben v genealogiji Gallenbergov (Schönleben 1664, pg. 9: *Coniugem habuit* (Viljem II. Gallenberški) *Margaritam de Scherffenberg filiam Wilhelmi a Conrado ab Auffenstein interfecti, ex N. filia Henrici de Montparis genitam*; podobno: Schönleben 1680/1, 16, 18). Schönleben drugih mlajših sorodstvenih vezi med Svibenskimi in Gallenbergi ni poznal, a so že ta povzročila starejšim genealogom dovolj težav in napak. V virih pa jih ni mogoče zaslediti (gl. tudi poglavje Svibenski paralelni svetovi).

²² Puzel 1719, 605.

JURIJEVA LEDENA JESEN

V materialnem oziru sta bila do zgodnjih 50. let 14. stoletja sorazmerno likvidna le Jurij in Kunigunda, prebivalca Lanšpreža. Zakonca sta maja 1350 s 45 oglejskimi markami, ki sta jih dobila za 6 hub v Belšinji vasi, celo reševala Hartnida in Gertrudo.¹ Maja 1353 sta posodila Ulriku Črnomaljskemu 32 oglejskih mark in dobila v zastavo posest v Prečni pri Novem mestu.² Toda že avgusta 1351 sta morala zastaviti Hartnido in Henriku II. Svibensko-Planinskemu Lanšprež in večjo posest okoli trga Trebnje za poroštvo pri dveh Judih. Jurij se je začasno moral posloviti celo od sokoljega gnezda (*valchen zenist*), ki ga je v listini dal še posebej omeniti in mu je bilo očitno zelo pri srcu.³ Seveda se zakonca s sinovoma Rudolfom III. in Winterjem nista izselila z Lanšpreža, pač pa sta tam mrzlično zbirala denar. Rudolf III. se je istega dne sploh prvič pojavil v virih, ko je z materjo, a brez očeta, dovolil vazalu Jaklu Derndraelu, da je zastavil 2 hubi v Lomnem Ortolfu Schildu iz Krškega.⁴ Hud udarec Jurijevi družini je prišel iz pričakovane smeri: oktobra 1358 sta morala zakonca prodati grofu Frideriku Celjskemu Kunigundino jutro (10 hub v Jezeru in Spodnjih Ponikvah) za 220 zlatnikov.⁵ Tudi lanšpreško-trebanjskemu gospostvu se je razpolovna doba pospešeno krajšala. Jurij in Katarina sta jo blažila s pospešenimi prodajami večje oddaljene posesti: aprila 1359 podložnike s približno 30 kmetij južno in jugovzhodno od Krškega za 20 oglejskih mark Frideriku Celjskemu.⁶

Kunigunda je decembra 1356 le dočakala tako zeleno deljenje zapuščine po bratu Ulriku Mariborskemu. Ker pa ji nečak Gotfrid ni priznal njenih zahtev, so se morali o zadevi izreči štirje sorodniki kot razsodniki. Kunigunda si je izbrala Henrika II. Svibensko-Planinskega in Bertolda, domnevno sorodnika njenega prvega moža Ota z Wolfsava; Gotfrid pa sorodnika Friderika Emmerberškega in Viljema Viltuškega. Problem pri deljenju zapuščine je bil v tem, da Kunigunda ni vedela, ali je Ulrik napravil (vsaj ustno) oporoko v Gotfridovo korist. Zato ji je po izjavi prič, pripadalo nekaj premičnin, še posebej tistih, s katerimi je bil pokojni brat obdan ob pogrebu. Poleg tega je bilo Kunigundi omogočeno dedovati bratove fevde, zlasti tiste od samostana v Šentpavlu na Koroškem, a le če bi imela ustrezna Ulrikova fevdna pisma, ki bi pravno omogočala dedovati tudi hčerkam (tudi po materi Kunigundi). Glavno vprašanje je bilo, komu naj pripade mariborski Zgornji grad.

---

¹ ARS ZL 1350 V 9.

² ARS ZL 1353 V 8.

³ ARS ZL 1351 VIII 1.

⁴ ARS ZL 1351 XII 6. Lanšprež.

⁵ ARS ZL 1358 X 9.

⁶ ARS ZL 1359 IV 15. Gl. Orožen 1963, 244.

Najnatančnejša določila o družinskih strategijah pred in po smrti, o čustvenih vezeh znotraj njih, pa tudi o dojetanju smrti je mogoče najprej pričakovati v *testamentih*. Do konca 15. stoletja so v celinski Sloveniji prevladoval listine z omejenim testamentarnim značajem, ki niso vsebovale vseh predpisanih formul, poleg tega pa so se omejevale na posamezne dediče, predvsem pa na cerkvene prejemnike glede volil za dušni mir (legati). Urejanje zapuščine z enim samim dokumentom je bilo med plemstvom do začetka 15. stoletja zunaj dežel romanskega kulturnega in pravnega kroga redko.⁷ Nasploh je bil pravi testament odraz solidnejše recepcije rimskega prava v nekem okolju ter vedno močnejše individualizacije posameznikove (samo)zavesti. Poslednjo voljo je bilo pametno detajlno določiti in zapisati, da se do zapuščine ne bi dokopal neljubi dedič, zlasti če ni bilo sinov, zaradi želje po pravični delitvi premoženja, preprečevanja razpada gospodarske osnove družine pa tudi zaradi varnosti volil Cerkvi. Zato je že georgenberški privilegij za štajerske ministeriale iz leta 1186 predvideval (neobvezno) izdelavo testamenta. Toda strah pred morebitnim neredom med dediči po smrti brez zapisane oporoke zaradi solidnega in obvezujočega običajnega prava (za plemstvo), ki je urejalo zapuščanje, na območjih brez trdnih testamentarnih pravil še dolgo ni prevladoval.⁸ Posredna pričevanja o izdelanih ustnih, včasih pisnih testamentih so mnogo številnejša, ker so si dajali prejemniki naknadno izstaviti potrditvene listine od dedičev. Prejemnik je celo sam izdal listino v obliki reverza, ki je navadno ponovil tekst darovalčeve listine.⁹ Posamične testamentne prvine, zlasti bistvo – prenos lastništva na izbrano (pravno) osebo – so torej imele praktično skoraj vse vrste na videz preprostih darovnic, listin o predaji premoženja ne glede na status prejemnika ali listin o poravnavi starih krivic – zlasti Cerkvi.¹⁰ Razlika s praviimi testamenti je bila tudi v tem, da je bil dar večinoma takoj tudi izvršen, testament pa šele po smrti testatorja ter, da so darovnice zelo suhoparne, skrajno objektivne in ohlapne, brez navedb, ki bi nam omogočale neposreden vpogled v miselnost darovalca, njegovega okolja in časa. Kljub maloštevilnosti se zdi, da so pravi testamenti do ok. srede 15. stoletja nastali le, če testator ni imel sinov, pač pa le hčerke ali pa je sploh bil brez otrok. Zato je v njih razdeljeno vse, fevdi in dedno premoženje – seveda le, če bližjih sorodnikov, ki bi uveljavljali deželne običaje, ni bilo.¹¹ Če je testator imel sina, sta, kot rečeno, zadostovala ustna oporoka in deželno pravo. Hčeram in ženi je bilo potrebno posebej natančno razdeliti le testatorjeve premičnine (zadolžnice, nakit, oblačila), ki bi jih sicer dobil sin. Ženine bi tako ali tako prejele hčerke. Iz maloštevilnosti in strukture takih testamentov je mogoče potegniti še en zaključek – obstoj pisnega testamenta je bil navadno posledica konca (vsaj veje) rodbine v moški liniji, ko je bilo potrebno natančno razdeliti med hčere tudi očetovo osebno premoženje, ki bi si ga sicer razdelili sinovi.

⁷ O obvezni izdelavi testamentov v romanskem okolju v neposredni bližini gl. piranski statut (Pahor-Šumrada, lib. VII, čl. VIII-XXVII). Podrobno o srednjeveških meščanskih testamentih s sumarno navedbo njihovega števila v nekaterih evropskih mestih in literaturo v: Baur 1989, passim.

⁸ Zelo majhen odstotek testamentov za 14. stoletje ugotavlja tudi R. Bartsch za avstrijske dežele (Bartsch 1908, 5-13). Gl. še Kos 1994/3, 35-36.

⁹ Bartsch 1908, 46.

¹⁰ Bartsch 1908, 14 sl., 51. Tako je leta 1306 Leopold IV. Konjiški *an meinem siechpette* spokorjeno končal spore z Žičko kartuzijo glede meja med njegovo in samostansko posestjo (CKL, št. 74). Prim. tudi: SUB 1, št. 279 (grof Majnhard I. Goriški leta 1140/1147), MDC 3, št. 737 (koroški vojvoda Henrik pred letom 1141), UBSt 1, št. 220 (savinjski grof Günther Hohenwartski leta 1144), UBSt 1, št. 469 (grofica Kunigunda leta 1161), MDC 3, št. 1175 (Majnhalm iz Pregrada leta 1174), UBSt 1, št. 704 (Oto iz Pucha v letih 1183-1194); MDC 3, št. 1460 (Albert z Eppensteina v letih 1196-1202), GZS 5, št. 50 (avstrijsko-štajerski vojvoda Friderik I. pred letom 1198), MDC 4, št. 2118 (Henrik iz Rappitscha leta 1236), UBSt 2, št. 397 (Liupold II. Vojniški pred letom 1241) itd.

¹¹ Tipičen primer je listina Ulrika z Wallseeja iz leta 1398, s katero je naznanil, da mu je ujec Bernard Ptujski v soglasju s salzburškim nadškofom Gregorjem volil vse svoje salzburške fevde (mdr. gradove in gospostva Ptuj, Ormož, Vurberk, Središče) v dosmrtni užitek (HHStA AUR 1398 II 14.). Ker je Bernard pozneje imel sina, do realizacije ni prišlo. Podobno pa je leta 1428 storil zadnji Ptujčan, Friderik, ki je svaku grofu Hansu Schaumberškemu v primeru, da umre brez sina, volil vse svoje salzburške fevde na Ptuj (HHStA AUR 1428 VI 30. Ptuj).

Najbližjega sorodnika je bilo v 14. stoletju pri zapuščanju že mogoče obiti. Pri tem pa so si konkretna določila enotna v testatorjevi zahtevi, da v primeru, če bi kasneje le dobil sina ali hči, le-ta obdrži vso dediščino, ne glede na predhodna volila. Posebno določilo je veljalo pri vzajemnih pogodbah, ko je vsaka stranka imela pravico dedovanja po drugi, če je ta ostala brez potomcev. Prav v teh modernejših in sodobniku morda manj razumljivih določilih je bilo največ osnov za družinske spore, ki jih je bilo mogoče uravnati le z odpovedmi in sporazumnimi poravnami. Odpovedovale so se drugič poročene žene, hčere, otroci iz prvega zakona, sestre itd., a vedno proti vsaj simbolični odškodnini, saj so bili polbratje (polestre) enakopravni z drugimi testatorjevimi otroki. Odpovedovale so se najbližje sorodnice pokojnika brez otrok v korist deželnega kneza, ki je bil upravičen do prevzema dediščine v primeru izumrtja rodbine po moški strani.¹² Odpovedoval se je lahko tudi oče v korist hčerke iz prvega zakone, ki ji je njena mati zapustila svoje premoženje. Pri delnih odpovedih so si obdržale sestre pravico enakopravnega dedovanja z nečakinjami, če bratje ne bi imeli sinov, ali celo popolnega dedovanja, če bi glavni dedič umrl brez otrok. Za odpoved je bilo sestrinim otrokom navadno dovoljeno obdržati doto, ki se je načeloma vračala njeni družini. Dediščini se je bilo potrebno odpovedati v korist nesorodnika, če je bil testator preveč zadolžen. Kdor pa je bil poročen z žensko višjega ranga, ni imel veliko možnosti, da bi obdržal ženino premoženje, ki je bilo pridobljeno s poroko (dota).¹³

Zaradi starih kupnih in delilnih pogodbah je bil po razsodbi edini upravičenec Gotfrid.¹⁴ Januarja 1357 so se Kunigunda, Jurij, sin Rudolf III. in Oto z Wolfsava formalno odpovedali vsem zahtevam po dediščini v Gotfridovo korist. Gotfrid pa ji je kot odškodnino prepustil hišo v mestu Maribor, domec v mestu, vinograd na Kozjaku in 100 dunajskih funtov. Kunigunda se ni hotela odpovedati fevdom na Koroškem, ki jih je zahtevala po svoji in Ulrikovi materi in jih je do tedaj očitno posedoval Ulrik.¹⁵ V naslednjih mesecih je v sporu posredoval še grof Friderik Celjskih, tako da je Kunigunda junija 1357 končno le prejela od nečaka Gotfrida vsaj 100 funtov.¹⁶ Prvi svibenski zahtevek za mariborski grad je propadel. Vendar Svibenskim meča še ni kazalo vreči v proso.

Šestdeseta leta 14. stoletja so se za Jurija in Kunigundo začela mračno. Projekt z Mariborom ni uspel, poročna darila so bila potrošena, likvidna sredstva so se stalno zmanjševala, nečaki – sinovi že pokojnega Hartnida – pa ostarelemu stricu niso več mogli pomagati. Jurijeva družina niti ni bila več njihova skrb, saj je z odselitvijo na Lanšprež Jurij razrahljal vezi do drugih Svibenskih v družabnem in simbolnem smislu. Finančnim težavam se je pridružil žalostni planinski finale z izumrtjem planinske veje leta 1363. Gotovo je vest o smrti sorodnika in nosilca enakega grba, ki je moral biti po smrti zadnjega moškega člana rodbine razbit, pretresla Svibenčane. Že Henrikovo zadolževanje v preteklih letih in podrejanje grofom Celjskim jim je vzbujalo nelagodje, kaj šele preroško uničenje grba s krono! V tem času sta zamenjala način poslovanja: zemljiške posesti nista več prodajala, pač pa le še zastavljala (gl. tabelo 10). Ker sta želela sinovoma dati v prihodnosti vsaj možnost, da obnovita gospostvo? Nečaki pri tem Jurija niso povsem pustili na cedilu. Še vedno so mu zagotavljali poroštvo pri zadolževanju.

¹² Tako sta se leta 1279 Agnes in Ulrik Vovbrška odpovedala zahtevkom po dedovanju po njenem starem stricu avstrijsko-štajerskem vojvodi Frideriku II. ter njenemu prvemu možu koroškemu vojvodi Ulriku III. v korist kralja Rudolfa I., grof Ulrik pa še proti neki drugi posesti. Seveda sta dobila visoko odškodnino (MDC 5, št. 406).

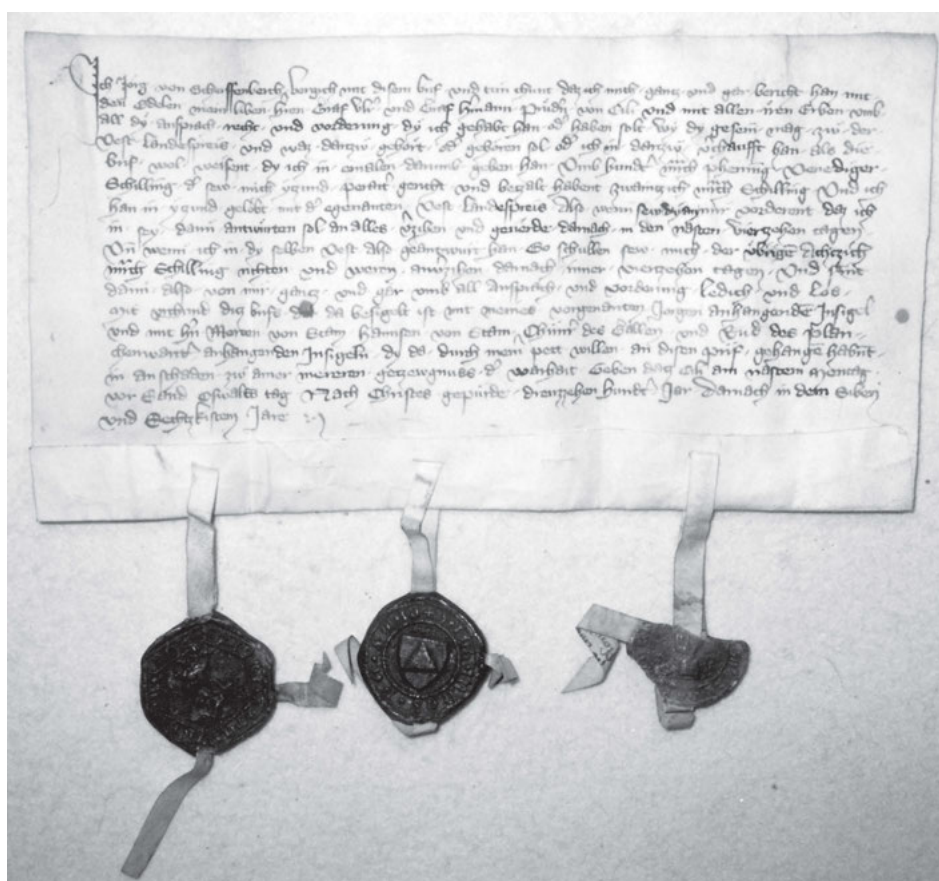
¹³ Primeri v: Kos 1994/3, 44-47.

¹⁴ ARS ZL 1356 XII 18.

¹⁵ ARS ZL 1357 I.

¹⁶ ARS ZL 1357 VI 8.

Aprila 1361 so Jurij, Viljem V., Koloman in še živi Henrik II. Svibensko-Planinski vzeli pri dveh Judih 157 zlatnikov posojila do konca julija istega leta, za kar so postavili za poroka Ulrika Turnskega, povsod znanega finančnega posrednika celjskih grofov. Nenazadnje so Ulriku zagotovili, da bo v primeru neplačila prav celjski grof odločil o njihovem dolgu; odločanje deželnega kneza je bilo predvideno šele na drugem mestu.¹⁷ Zdi se, da je šlo pri vsem tem zgolj za Jurijev dolg, sorodniki pa so bili zraven le kot poroki prve stopnje, saj je Jurij še marca 1366 zaradi zapadlosti poročstva za omenjenih 157 zlatnikov zastavil Ulriku Turnskemu polovico Lanšpreža za mesec in pol. Ta zastava Lanšpreža je bila resnejša od vseh prejšnjih – bila je realna, saj je Jurij moral dovoliti Ulriku postaviti svojega gradiščana na zastavljeni polovici gradu.¹⁸ Jurij torej leta 1361 ni bil več kreditnega zaupanja vreden mož. Že aprila 1362 so Jurij, Kunigunda in sin Rudolf zastavili Kolomanu in ženi Evfemiji večjo posest v Ponikvah pri Trebnjem za 71 zlatnikov.¹⁹ Maja istega leta je Jurijeva družinica podelila dvema bratoma Duringer, ki sta bila njim podrejena viteza, v fevd dve kmetiji v Grobljah pri Šmihelu.²⁰ Verjetno

Listina Jurija Svibenskega iz leta 1367 o prodaji Lanšpreža grofom Celjskim (ARS ZL 1367 VIII 2.; foto: Dušan Kos)

¹⁷ ARS ZL 1361 IV 26.

¹⁸ ARS ZL 1366 III 6.

¹⁹ ARS ZL 1362 IV 22.

²⁰ ARS ZL 1362 V 4.

je šlo pri tej podelitvi, kakor tudi pri tri leta poznejši oprostitvi »zvestega služabnika« Henrika Sachshaimerja za plačilo fevdnih pristojbnin (fevdi pač nikoli niso bili zares »brezplačni«) za desetino od šestih kmetij v Bruhanji vasi, Loki in Mrtvicah ob Krki,²¹ za prodajo »pravice«.

Leto 1365 je Jurijevo životarjenje doseglo dno. Žena Kunigunda je umrla med nekima junijem in novembrom, najbrž po daljšem bolehanju in z zavestjo o neizbežnem slovesu od tuzemske krute stvarnosti. Že januarja in junija sta namreč zakonca v neskladju z njunim dotedanjim odnosom do duhovnih potreb stiškemu samostanu podarila za aniverzarij najprej 12 pustih kmetij v Velikem in Malem Kalu pri Mirni peči, nato pa sta se v korist samostana odpovedala še odvetništvu nad samostansko posestjo v Straži pri Novem mestu.²² Jurij je Kunigundo globoko spoštoval; tudi zaradi desetletja pričakovane dediščine, ki se mu je pred nekaj leti izmuznila. Zato je razumljivo, da je novembra 1365 podaril za njen aniverzarij in večno luč Stični še 5 hub v Dolenji Nemški vasi pri Trebnjem.²³ Kunigunda je svoj zadnji dom našla v stari grobnici Svibenskih v Stični; za njen spomin je bilo potrebno posebej poskrbeti, saj ni bila direktna članica Svibenskih in ni bila avtomatično upoštevana že v prvih velikih darovnicah izpred dveh stoletij. Iz spoštovanja do pokojnice in seveda zadolženosti je Jurij februarja 1366 zastavil kmetijo v Vini gorici pri trgu Trebnje svoji (oz. Kunigundini) služabnici Katarini in njenim otrokom za 20 mark šilingov in 12 zlatnikov, še posebej zaradi njenega šestnajstletnega službovanja (ženi).²⁴

Užaloščeni Jurij po Kunigundini smrti ni imel več volje za ambicioznejše ukrepe. Konec koncev je štel vsaj 60 let, kar je bila tedaj spoštljiva starost. Sledilo je še zadnje dejanje Jurijeve življenjske jeseni: januarja 1367 je v prisotnosti vitezov iz kroga grofov Celjskih in nečaka Kolomana prodal alodialni grad in gospostvo Lanšprež, ki ga dejansko že od leta 1366 ni več posedoval v celoti. Kupca sta bila glavna (posredna) upnika grofa Ulrik I. in Herman I. Celjska. V prodajo ni bilo zajeto le vse njegovo premoženje med Lanšprežem in Trebnjim, vsi podložniki, služabniki in hlapci, pač pa dejansko »vse«, tudi očetova in materina dediščina oz. kar je od nje Juriju preostalo. Obah sinov Jurij v listini sploh ni omenil.²⁵ V prodajni listini vsota ni navedena, je pa v listini iz avgusta 1367, s katero je Jurij naznanil, da bo grofom v štirinajstih dneh predal Lanšprež, nakar bo dobil preostalih 80 mark šilingov (20 jih je dobil že prej).²⁶ Prodajna vsota za »vse premoženje« je bila resnično majhna, še posebej, če se spomnimo, da mu je celo (nesvobodna) služabnica Katarina dobro leto prej lahko posodila kar 20 mark in 12 zlatnikov! Jasno je, da sta celjska grofa od realne vrednosti odštela že zdavnaj zapadle Jurijeve dolgove, zato Juriju razen čistega računa na koncu ni ostalo v rokah drugega kot drobiž. Verjetno sta celjska grofa k temu dodala prežitek na gradu, saj Jurij ni imel kam. Kmalu zatem je umrl in bil pokopan v Stični.²⁷ Sorodniki s Svibnega pa so planili po domnevni ostankih dediščine, npr. po tistih 12 pustih hubah v Kalu, ki sta jih Jurij in Kunigunda že leta 1365 podarila stiškemu samostanu: šele leta 1384 se je hubam proti plačilu 18 mark šilingov dokončno odpovedal nečak Viljem V.²⁸

Sinovoma Rudolfu III. in Winterju je v rokah ni ostalo manj kot bratranec po stricu Rudolfu II. Winter je že pred smrtjo staršev šel v duhovno službo, a šele leta 1392 od

²¹ ARS ZL 1365 IV 15. Nekaj dni zatem je Sachshaimer ta fevd prodal grofom Celjskim (ARS ZL 1365 V 8.)

²² Grebenc 1973, št. 234, 236. Gl. Mlinarič 1995, 153.

²³ Grebenc 1973, št. 237; Puzel 1719, 61.

²⁴ ARS ZL 1366 II 22.

²⁵ ARS ZL 1367 I 4. Orožen 1963, 244.

²⁶ ARS ZL 1367 VIII 2. Celje

²⁷ Puzel 1719, 602.

²⁸ Grebenc 1973, št. 258.

oglejskega patriarha prejel ustrezne kleriške redove.²⁹ Z družino in sorodniki ni imel opaznih stikov. Tudi Rudolf je že pred očetovo smrtjo nihal med rodno deželo in tujino. On je bil tisti Rudolf, ki jo je imel Hugo Hebenstreit za prvega laičnega Svibenčana, ok. leta 1350 stalno naseljenega v Gornji Avstriji (imel ga je za Rudolfa II.). Po njegovem naj bi bil Rudolf brat škofa Janža I. Prva trditev je netočna, saj škof Janž ni imel brata Rudolfa, leto 1350 pa je bilo morda za nekaj let prezgodnje za Rudolfovo preselitev, saj je vse do leta 1365 še vedno izrecno sodeloval pri očetovih dejanjih na Kranjskem. Verjetno se je tja preselil po očetovi smrti in izgubi Lanšpreža. Rudolfa III. je tam doletela podobna sreča kot bratrance po Rudolfu II. – uspelo se mu je okoristiti z ženino dediščino.³⁰ Skupaj z očetom in najbrž s pomočjo bratrancev oz. nečakov se je vključil v gornjeavstrijsko družbo, kjer je Rudolf v prvem zakonu ujel Guto (Katarino) iz Marsbacha, po kateri je ok. leta 1382 prevzel gospostvo Sprinzenstein v Mühlviertlu, fevd passavske škofije. Poleg tega je bil tudi zastavni imetnik škofijskega gospostva Marsbach. Po Gutini smrti (ok. 1396) se je pričkal s passavskim škofom Jurijem glede gospostva Marsbach, kmalu pa se je poročil z Margareto Starchenberško.³¹ S Kranjsko pa po očetovi smrti ni opravil še celo desetletje: leta 1377 je bil eden glavnih akterjev fajde proti Liechtensteinom. Na Kranjskem se je omenjal le enkrat: oktobra 1377 je v Ljubljani sopečatil listino bratranca Viljema V., ki se je obvezal priti na Dunaj in se

V baroku prezidani grad Sprinzenstein v Gornji Avstriji (foto: Dušan Kos)

²⁹ Oturepec 1995/1, št. 1352.

³⁰ Hebenstreit 1972, 1/VI, 118-119.

³¹ Handbuch 1970, 116; Hebenstreit 1966, 151; Hebenstreit 1972, 2/II, 36. MB 30/2, št. 488; UBLOE 11, št. 605.

Grad Marsbach nad Donavo v Gornji Avstriji (foto: Dušan Kos)

ukloniti razsodbi vojvode Leopolda III. glede mnogih obtožb proti njemu.³² Ti dogodki so ga stali nekajletnega izгона iz habsburških dežel. V bližino rodnih krajev je prišel spet šele leta 1400, ko je bil Viljem že pokojen: tedaj mu je sestrična Gertruda, vdova po Janžu Schenku s koroške Ostrovice, prepustila večjo posest na Koroškem – moževo jutno.³³ Bratranec Viljem V. je že dve desetletji pred tem uspel zapraviti še zadnjo večjo rodbinsko posest na Kranjskem in so ga nato kot persono non grato preselili na Štajersko. Za to zgodbo pa se je potrebno vrniti nekaj desetletij nazaj in na Svibno.

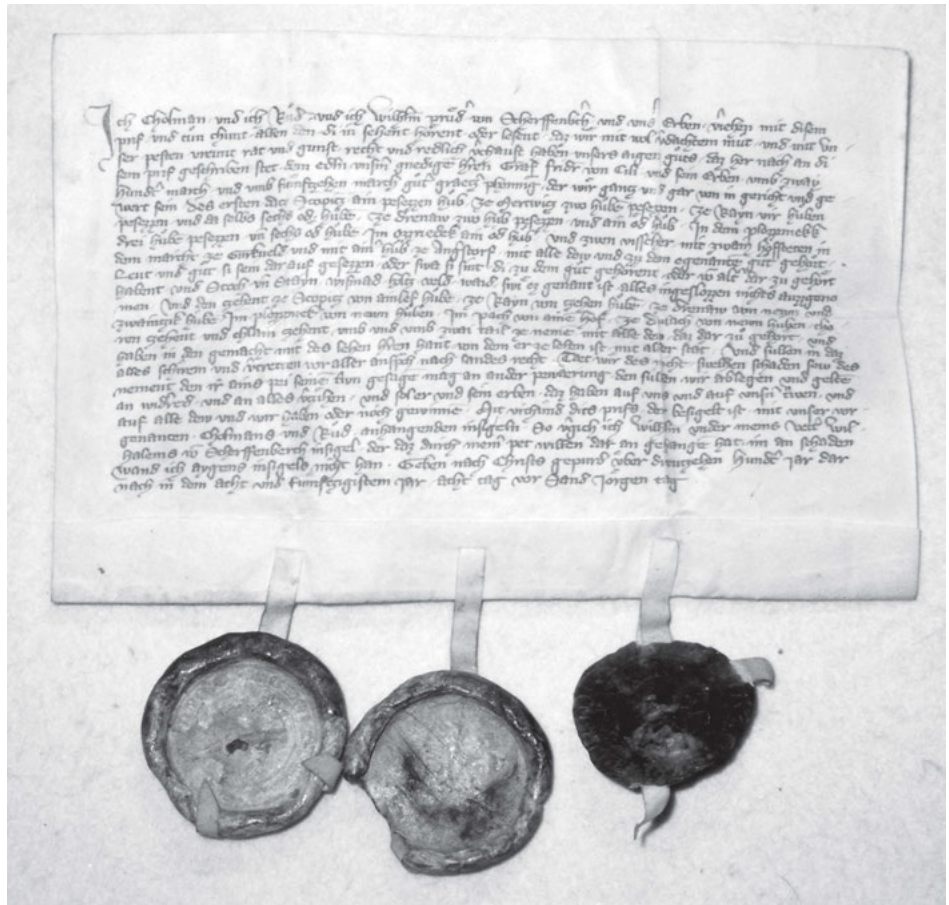
³² HHStA AUR 1377 X 20. Ljubljana.

³³ Wiessner 1977, št. 359, 360; ARS ZL 1401 II 23. Gl. tudi poglavje Nova domovina.

ZADNJA LETA NA SVIBNEM

Aprila 1358 so sinovi pokojnega Hartnida Koloman, Rudolf IV. in Viljem V. končno vzeli v svoje roke skupaj podedovano premoženje. Staremu grofu Frideriku Celjskemu so prodali nekaj posesti v okolici Krškega (27 hub, več desetine in drobne posesti) za 215 graških mark. Listino je sopečatil tudi stric Viljem IV., ki je za nekaj mesecev prevzel

Prva listina bratov Kolomana, Rudolfa IV. in Viljema V. Svibenskih iz leta 1358 (ARS ZL 1358 IV 17.; foto: Dušan Kos)

neformalno seniorstvo.¹ Ker so morali bratje hitro poplačati očetove dolgove, so bile prve zemljiške transakcije nujne. Že junija 1358 so morali bratje zastaviti Janžu Turjaškemu vso družinsko posest okoli Mokronoga, ker je Hartnid nekoč postavil Janževega očeta Herbarda za poroka ljubljanskim Judom; tem so obljubili, da bodo hitro poravnali dolg.² Koloman se je kot domnevno najstarejši od bratov čez nekaj dni odpovedal fevdnemu gospodovanju nad štirimi hubam v Travnišču in Hrastju, ki jih je njihov vazal Fricel St(r)eytel prodal grofu Frideriku.³ Istemu vazalu je maja 1359 dovolil zastaviti še eno hubo v Sv. Lovrencu pri Krškem.⁴

Bratje so kmalu razdelili očetovo dediščino in jo začeli nemudoma prodajati. Do leta 1369 so prodali (morda pa je to storil že njihov oče) vso desetino v župnijah Ponikva, Sv. Križ ob Sotli, Sevnica in Krško grofom Celjskim, ki je bila fevd oglejske patriarhije.⁵ Koloman je že maja 1359 prodal 47 hub in več vinogradov od Sopote pod Kumom (svibensko gospostvo!) do Krškega, Rake in Planine pri Krškem grofu Frideriku za neznan vsoto denarja. Ob tem mu je ob strani stal stric Jurij, a od zadolženega starca Koloman ni mogel dobiti dobrega nasveta.⁶ Koloman je bil tedaj že poročen z Evfemijo (*Offmey*, *Offleyn* ipd.). Njen pečat na listini iz leta 1364 je vseboval v prvem polju deljenega ščita zgornjo polovico vzpenjajočega se panterja ali leoparda (leva), drugo polje pa je bilo prazno.⁷ Najbrž je šlo za Štajerko, po podobnih grbih in statusu pa pridejo najprej v poštev ugledni gospodje Stadecki: Leutold je bil sredi 14. stoletja dejaven v Prusiji, njegov grb je opisal tudi Suchenwirt. Bil pa je tudi avstrijski maršal in leta 1360 kranjski deželni glavar.⁸ Manj verjetno je šlo za viteze Steirerje, Pottendorferje, Ausseje, Raumschüssle, ali celo za Starchenbergerje, Leobenske in Viltuške.⁹ Ti so bili statusno precej nižje od Stadeckov, in Svibenski se (še) niso bili pripravljene poročati zunaj statusno podobnih krogov, če od tega ne bi imeli izrazitih finančnih ugodnosti. Kolomanov izbor žene – v tem sta ga posnemala tudi brat Viljem V. in bratranec Rudolf III. – je bil pomenljiv: ti Svibenčani se niso več čutili dolžne poročati se le s salzburškimi plemkinjami, tako kot so to morali početi njihovi očetje in strici zaradi pogodbe Rudolfa I. s salzburškim nadškofom leta 1299. Dolga salzburška epizoda se je z njimi končala ne le v političnem udejstvovanju, pač pa tudi simbolno s povsem drugačnim, neodvisnim izbiranjem sorodstvenih krogov. Ta svoboda pa je bila v svibenskem primeru navidezna. Namesto tankih ministerialnih vezi, ki so njihovim očetom, stricem in dedu desetletja prinašali prej več koristi kot pa dolžnosti, je nova generacija postala bolj odvisna od trdnosti materialnih vezi z velikimi posojilodajalci, ki so navsezadnje prinesle še večjo neformalno (osebno) odvisnost. Stavek postane razumljivejši, če imamo pred očmi večinskega upnika kranjskih Svibenskih v drugi polovici 14. stoletja – celjske grofe.

Gertruda je Kolomanu prinesla v zakon solidno doto; z njo, z zastavljenimi Kolomanovimi darili, ki pa so pravzaprav ostali zakoncema, in z očetovo zapuščino sta zakonca v naslednjih letih gospodarila skupaj. V začetku 60. let sta celo posojala denar sorodnikom ali pa je Koloman za njih prevzemal poroštvo: aprila 1360 sta posodila spoštljivih 95 oglejskih mark Amelriku iz mariborske veje Emmerberških, a le za

¹ ARS ZL 1358 IV 17. Gl. Orožen 1963, 243.

² PA UR, št. 117: 1358 VI 13. (= Komatar 18, št. 117).

³ ARS ZL 1358 VII 2.

⁴ ARS ZL 1359 V 23.; ARS ZL 1359 VI 8.

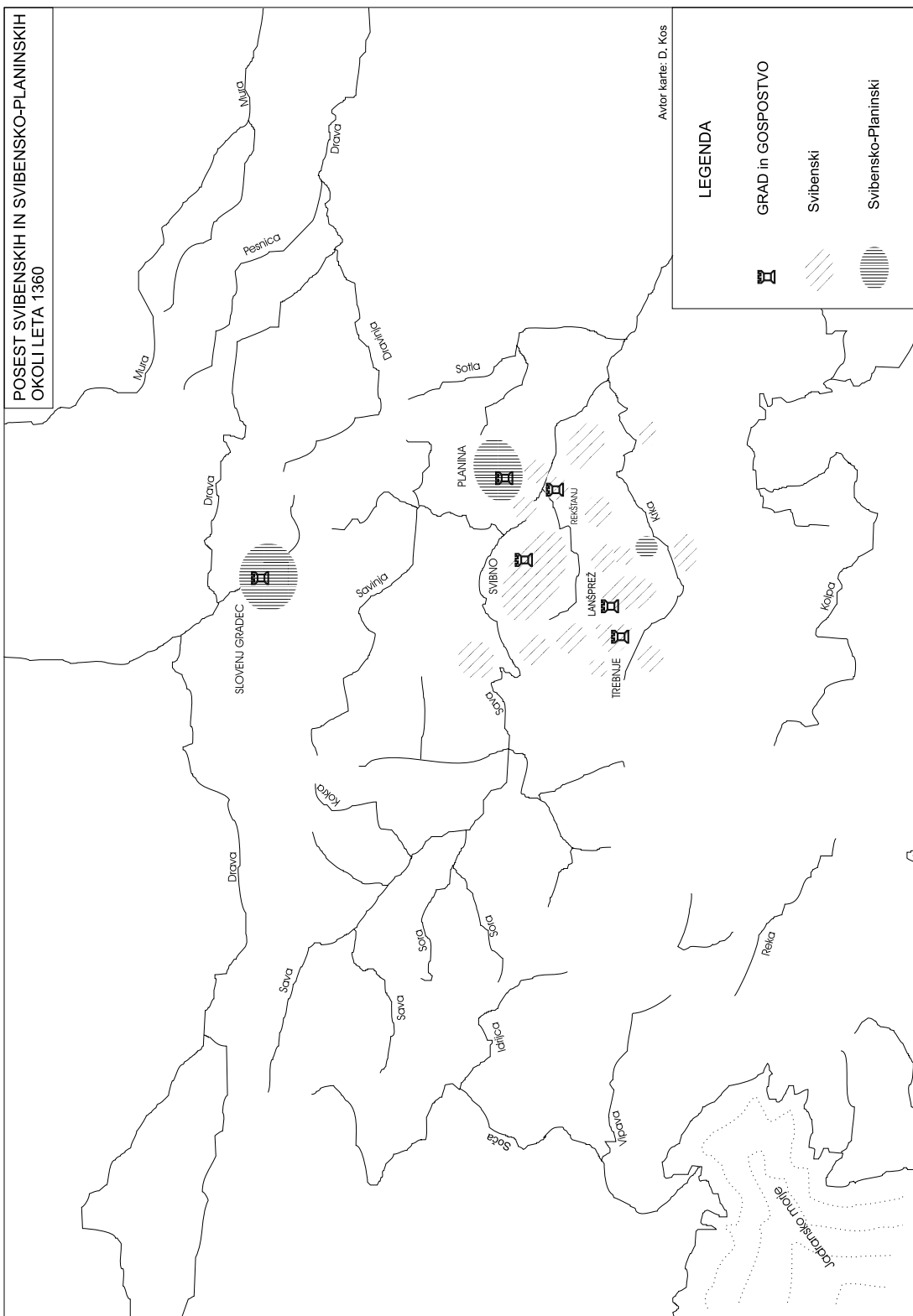
⁵ ARS ZL 1369 XI 13. Vipava.

⁶ ARS ZL 1359 V 30.

⁷ ARS ZL 1364 III 12. Za leto 1362 je Job Ennenckl navedel nekega Carla (Ennenckl II, 79), vendar je šlo verjetno le za napačno branje imena Koloman.

⁸ Suchenwirt, XV/190 sl.; GZL III/3, 4, GZL X/28; MDC 10, št. 603.

⁹ Kraßler 1968, 239, 297.

nekaj tednov in z jamstvom porokov Henrika II. Svibensko-Planinskega in Henrika Sichersteinskega.¹⁰ Vsi akterji so bili sorodniki: Amelrik je bil v svaštvu s Sichersteincem, on ali nek najbližji sorodnik pa je bil v svaštvu z Liembergi in posredno s Svibenčani že vsaj v 40. letih 14. stoletja. Poleg tega je bil njegov sin ali nečak Bertold v svaštvu z Wolfsavi, ki jim je pripadala Kolomanova mati Gertruda. Z bratom ali očetom Bertoldom pa je bil v neposrednem svaštvu Henrik Sichersteinski, čigar žena je bila Ofmey, Bertoldova sestra. Avgusta istega leta je Koloman na prošnjo nečakinje Traute Wolfsavske sopečatil dve listini, s katerima sta Trauta in mož Oto zastavila in prodala ujcu Henriku II. Svibensko-Planinskemu večjo posest. Trauta namreč ni imela svojega pečatnika.¹¹ Toda postavljanje z denarjem v času, ko so Svibenski videli likvidna sredstva redkeje kot Arabci dež, je Kolomana streznilo. Aprila 1361 se je z bratom Viljemom V., stricem Jurijem in bratrancem Henrikom II. Svibensko-Planinskim ter njihovimi soprogami zadolžil pri dveh Judih za 157 zlatnikov.¹² Odtlej sta z Evfemijo denar posedala le še ožjim sorodnikom: stricu Juriju in njegovi družini npr. 71 zlatnikov aprila 1362, za kar sta prejela v zastavo večjo posest v Ponikvah pri Trebnjem.¹³ Leta 1364 je obdobje lagodnega življenja minilo tudi zanju: marca sta morala zastaviti dve hubi v Ponikvah premožnemu ljubljanskemu meščanu Primožu Watmangerju in njegovi ženi za 15 mark beneških šilingov,¹⁴ celjskima grofoma Ulriku I. in Hermanu I. pa sta z vednostjo možnih dedičev bratov Rudolfa IV. in Viljema V. prodala domec v Krškem, ostanek gospostva Krško, za 6 starih graških mark.¹⁵ Celjska grofa sta izkoristila Kolomanovo neodločnost pri reševanju še ne povsem zavoženega finančnega položaja in si zakonca v nekaj letih podredila. Marca 1365 sta odkupila še eno zadnjih Kolomanovih dobičkanosnih pravic, deželsko sodišče v Tihaboju (sz. od Mirne), ki ga je nekoč prevzel od Rudolfa Čreteškega. Prodajna vsota ni bila navedena.¹⁶ Navidez malo pomemben Tihaboj je bil za grofe Celjski zaželena posest vse od leta 1337, ko so prejeli od oglejskega patriarha v fevd grad, gospostvo in mitnico v Mirni.¹⁷ To je bilo eno pomembnejših gospostev v prometnem povezovanju glavne dolenske ceste mimo Trebnjega in Mokronoga s Sevnico ob Savi. Tihaboj je povezoval Litijo in zahodno Zasavje s Trebnjim. Zato so razumljivejša prizadevanja Celjskih po obvladovanju Trebnjega, Mirne in Lanšpreža od srede 14. stoletja.

Zadnji udarec po ponosu je padel 21. aprila 1366, ko je finančno in osebnostno zlomljeni Koloman javno naznanil, da je postal »služabnik« (*dyener*) obema celjskima grofoma in njunim dedičem. Obljubljeno mu je bilo plačilo škode, ki bi jo imel v celjski službi. Mišljena je bila gotovo vojaška služba, ki jo je bil dolžan proti vsem (celjskim nasprotnikom), razen proti deželnemu knezu.¹⁸ To pa je bil vedno element vazalske zvestobe. Prvi član glavne veje Svibenskih je torej dokončno kapituliral med dve generaciji trajajočo ofenzivo celjskih grofov. Grofa sta nekaj mesecev pozneje odkupila od njega še zadnjo večjo osebno zemljiško posest v okolici Krškega (35 hub

¹⁰ ARS ZL 1360 IV 2. Morda mu je denar ostajal od zaslužka v vojaški službi, če bi se nanj nanašalo ime *Comer v. Scharffenberg*, ki je leta 1363 poveljeval osmim vojakom v službi mesta Pisa (Schäfer 1914, 240). Najbrž pa je v tem primeru prej šlo za nekega nemškega Scharfenbergerja.

¹¹ Dve listini z istim datumom: ARS ZL 1360 VIII 18.

¹² ARS ZL 1361 IV 26.

¹³ ARS ZL 1362 IV 22.

¹⁴ GZL II/25.

¹⁵ ARS ZL 1364 III 25.

¹⁶ ARS ZL 1365 III 6. Orožen 1963, 244.

¹⁷ CKL, št. 167, 184. Kos 1994/1, 31.

¹⁸ ARS ZL 1366 IV 21. Orožen 1963, 244.

¹⁹ ARS ZL 1366 VII 25.

in tri dvore v vaseh južno od trga).¹⁹

Kljub vedno slabšemu finančnemu položaju je bil Kolomanov ugled v 60. letih še vedno nad povprečjem (skromnega) dolenjskega plemstva. To je, če zanemarimo sorodstvo, v drugi polovici 14. stoletja predstavljalo standardno družabno okolico Svibenčanov. Ko je junija 1364 z mnogimi dolenjskimi plemiči in duhovniki posredoval pri poravnavi gorenjemokronoškega kaplana Albrehta s Friderikom Mehovskim glede maše v Mokronogu, so samo njega naslovili »plemeniti gospod« (*edel her*), kar je bilo še vedno prihranjeno le osebam po rodu iz svobodnih gospodov in grofov. Vsi drugi, vključno z vitezom Ulrikom Turnskim, kranjskim deželnim upraviteljem in namestnikom kranjskega deželnega glavarja, so bili le »častni gospodje« (*erber her*).²⁰ Od bližnjih sorodnikov je v zadnjih letih življenja stal Kolomanu ob strani le stric Jurij; drug drugemu sta sopečatila zadolžnice.²¹ Značilno je, da sta oba doživela dokončen zlom v obdobju nekaj mesecev: Koloman se je grofom Celjskim uklonil julija 1366, Jurij pa jim je prodal domek na Lanšprežu januarja 1367. Zdi se, da sta celjska grofa Herman in Ulrik najprej želela uničiti gospodarsko substanco prav teh dveh Svibenčanov, preden sta se spravila na bolj bojovita Viljema V. in Rudolfa III.; najbrž zaradi Jurijeve starosti in domnevnih Kolomanovih (značajskih) slabosti. Če ne drugega je bil Koloman vsaj zapravljen, če že ne naiven v finančnih zadevah (gl. tabelo 14). Koloman je bil v naslednjih letih le še uslužbenec celjskih grofov. Leta 1369 je v njihovem imenu upravljal z mitnico pri Mirni in sicer tako zvesto, da ga je moral deželni knez, vojvoda Leopold III., po pritožbi ljubljanskih meščanov opozoriti, naj ne pobira višje mitnine kot je bila prej v navadi.²² Koloman je umrl kmalu zatem, vsekakor pa pred marcem 1372, ko je vdova Evfemija za 55 zlatnikov zastavila grofu Hermanu I. grad Gorenji Mokronog, ki ga je imela sama v zastavi od deželnih knezov. Evfemija si je denar izposodila zaradi lastnih »potreb«, kot je sama omenila, kar je ilustriralo njene finančne težave.²³ Sama se poslej ni več omenjala. Morda je kmalu umrla na zastavljenem gradu, ki ji je zaradi obvarovanja lastnega premoženja (dota, jutrna) nudil varnejše zavetišče za stare dni, kot so ga bile pred njo deležne nekatere druge vdove po Svibenčanih.

TABELA 14: FINANČNI TOKOVI KOLOMANA SVIBENSKEGA V LETIH 1358-1364*

	<i>leto</i>	<i>proda za</i>	<i>zastavi za</i>	<i>posodi</i>
+ drugi	1358	215 grm	157 g	95 ogm
	1360			
	1361			
	1362			<u>71 g</u>
	1364	6 grm	15 mbš	
<i>SKUPAJ</i>		<i>221 grm</i>	<i>157 g + 15 mbš</i>	<i>95 ogm + 71 g</i>

²⁰ ARS ZL 1364 VI 24.

²¹ ARS ZL 1365 III 6.; ARS ZL 1366 II 22.; ARS ZL 1367 I 4.

²² GZL III/8.

²³ ARS ZL 1372 III 14. Celje.

* LEGENDA: mbš – marka beneških šilingov, g- gulden, grm – marka graških denaričev, ogm – marka oglejskih denaričev, podčrtano: povezana dejanja med Svibenskimi.

ZADNJA POKONČNA MOŽA

Okoli leta 1356, tj. približno eno leto pred Hartnidovo smrtjo, je dočkal slast samostojnega odločanja in delovanja najodločnejši od Hartnidovih sinov Viljem V. Ob rojstvu je dobil tradicionalno ime viljemovske veje Svibenskih, vendar zgolj zato, ker je bilo že ob njegovem rojstvu jasno, da stric Viljem IV., čigar družina je pravzaprav od konca 13. stoletja imela »pravico« do tega imena (Viljem III.), ne bo imel sina. Zato je po tradiciji Hartnid »moral« dati domnevno mlajšemu sinu ime, ki ga ni nosil noben od njegovih bratov, niti oče, pač pa stric, bratranec in ded. Tradicija »viljemovstva« z vsemi vzponi in padci je torej živela neprekinjeno tudi v rudolfinski veji. In gotovo ne le simbolno v imenih, pač pa predvsem tudi v želji po ohranitvi veličine rodu in vsaj približne enotnosti v delovanju navzven. Izročilo je razbito rodbino še vedno simbolno držalo skupaj, dejansko pa je ni moglo učinkovito obdržati. Igra usode ali celo intenzivnejši pradedovi in dedovi geni so Viljemu namenili življenje, ki je bilo v marsičem podobno tistemu, ki so ga imeli istoimenski predniki v 13. stoletju. V tem mu je bil podoben bratranec Rudolf III., ki je *moral* zapustiti Svibno in Kranjsko leta 1378. Viljem je bil zadnji Svibenčan na matičnem gradu, a ga je izgubil, se uprl deželnemu knezu (tako kot Viljem I. in Viljem II.), in obubožal, skupaj z ženo in istoimenskim sinom so ga *izgnali* na grad Maribor. Viljem je bil vihrav poznosrednjeveški bojevnik, rojen vsaj sto let prepozno. Izgubljen v času drugačnih vrednot, kot so mu bile drage in kakršne so tako osrečevale njegove prednike še sredi 13. stoletja. Sam jih je razumel drugače: v iskanju zaslužka je pristal pri najemništvu in končno individualnem pridobitniškem nasilništvu, ki se je končalo pri nepravičnih fajdah oz. viteškem razbojništvu. V tej spremembi vrednot še zdaleč ni bil osamljen, saj je npr. Peter Suchenwirt na habsburškem dvoru na Dunaju pesniško objokoval izumiranje pravih viteških vrednot. Na Viljemovo nasilništvo je imelo določen vpliv tudi splošno stanje duha po umiritvi Črne smrti. Preživeli so postali manj občutljivi za duhovne vrednote, življenje za »danes« in ne za večnost jim je razvezalo roke pri iskanju materialnih koristi, v nepotrebem nasilniškem urejanju sporov ipd. Viteški duh, plemenitost, taktnost in spodobnost, kolikor je dotlej teh vrlin sploh še bilo, so se izgubili in mesto odstopili nizkotnejšim pridobitniškim nravem.¹ Seveda je treba biti pri ocenjevanju Viljemove osebnosti oz. katerega koli posameznika glede vpliva časa in prostora skrajno previden. Tudi okolje je ne glede na gene zelo vplivalo pri posameznikovih dejanjih, torej tudi pri Viljemovih. V vojaških zadevah je bil Viljem sposoben bojevnik, vendar je energijo zapravljal v spopadih z okolico, z deželnemu knezu zvestimi plemiči in mesti, namesto da bi resno poskusil stabilizirati zadnje večje gospostvo, ki je Svibenskim še ostalo, matično

---

¹ Gl. napotke mladim vitezom v delu *Der Welsche Gast* (passim) iz začetka 13. stoletja Thomasina de Zerclaere. Rösener 1982, 472-474.

Svibno, ali pa vsaj potegniti dober zaslužek iz najemništva. V poslovnih zadevah je na koncu vedno potegniti kratko. Z drugimi besedami: številne prodaje in zastave posesti, plače in odškodnine ni znal porabiti v koristne namene, pač pa jih je potrošil za vsakdanje življenje (gl. tabelo 15).

TABELA 15: FINANČNI TOKOVI VILJEMA V. SVIBENSKEGA V LETIH 1358-1397*

	<i>leto</i>	<i>proda za</i>	<i>zastavi za</i>	<i>dobi</i>	<i>posodi</i>
+ drugi	1358	215 grm			
+ drugi	1361		157 g		
	1361	100 g		100 g	
	1372	96 duf		100 g	
	1373			100 g	
	1374			100 g	
+ Rudolf IV.	1378	18 duf	20 grm		300 duf
+ Ana	1378				
+ Ana	1379	600 duf			
	1384	18 mbš			
	1385			100 duf	
+ Viljem VI.	1386	3300 duf			
	1397				600 duf
SKUPAJ		<i>215 grm + 100 g + 3814 duf + 18 mbš</i>	<i>157 g + 20 grm</i>	<i>300 g + 100 duf</i>	<i>900 duf</i>

Sredi 50. let 14. stoletja je Viljem pozno mladost najbrž preživljal na domu grofa Janža Pfannberškega, po planinski veji tudi daljnem sorodniku Svibenskih. Njemu je Viljem že maja 1356 sopečatil listino, s katero je grof Janž prodal svojo hišo na Dunaju grofu Frideriku Celjskemu.² Konec 50. letih 14. stoletja je bil Viljem star okoli 30 let. Vsekakor je bil ob očetovi smrti že na pragu zrelih let in je njegovo smrt na tihem sprejel z olajšanjem. Ne zaradi nasprotovanja očetu, pač pa zaradi nestrpnosti po samostojnem delovanju. To mu je bilo do očetove smrti ali vsaj njegovega dovoljenja po običaju nedostopno. Po letu 1356 in 1358, ko je bil pokojen tudi stric Viljem IV., je obveljal za voditelja rodbine. Morda so nekateri v njem videli celo veliki up, toda Viljemova kariera in individualen, celo egoističen življenski slog (sorodnikom npr. ni nikoli pomagal s premostitvenimi posojili), sta že od začetka delovanja kazala, da bo ime Svibenskih sicer zažarelo daleč zunaj meja Kranjske, vendar le kot komet.

Viljem je v prvem obdobju intenziviral menjavanje političnih zavezništev. Medtem ko je velik del podalpskega plemstva v 50. in 60. letih 14. stoletja sodeloval v vojnah proti oglejskemu patriarhu, Bavarcem in švicarskim prisežnim zvezam na strani Habsburžanov,³ je Viljem po polstoletnem obdobju stalnih dobrih odnosov Svibenskih s Habsburžani, prav v času vladanja odločnega vojvode Rudolfa IV. (1358-1365), iskal koristi pri oglejskem patriarhu Nikolaju I. (1350-1358), bratu cesarja Karla IV. Luksemburškega, nato pa tudi pri naslednjem patriarhu Ludviku della Torre (1359-1365). Oba patriarha sta zaradi neugodne situacije med habsburškim in beneškim precepom oponirala Habsburžanom, ki so od 40.

* LEGENDA: mbš – marka beneških šilingov, duf – funt dunajskih denaričev, g- gulden, grm – marka graških denaričev, ogm – marka oglejskih denaričev.

² ARS ZL 1356 V 24. Da ni šlo za strica Viljema IV., priča tudi drugačen pečat.

³ Fräss-Ehrfeld 1984, 440; Baum 1994, 114 sl.

let 14. stoletja zlagoma zavzemali oglejsko posest na zahodnem Kranjskem (Postojna, Vipava, Lož) in prodirali proti Jadranu. Viljem se je bojeval v Istri in na Notranjskem in pred novembrom 1359 celo ujel Janeza Šteberškega, pomembnega habsburškega poveljnika, ki je sodeloval z mestom Trst proti patriarhu in beneški republiki.⁴ Viljemova politična usmeritev je bila že posledica iskanja zaslužka, deloma pa tudi vpliva Henrika II. Svibensko-Planinskega, ki je bil tedaj uspešen v patriarhovi službi. To je želel vojvoda Rudolf na vsak način spremeniti: okoli leta 1360 je naročil kranjskemu glavarju grofu Otu Ortenburškemu, naj pritisne na Viljema, da vrne dolgove novim habsburškim zaveznikom Turjačanom.⁵ Formalno je šlo za izkoriščanje Viljemovih finančnih zadreg, kar je vojvoda preusmeril še v politične vode. Prav zaradi nasprotovanja vojvodu Rudolfu 29. januarja in 27. marca 1360 Viljema ni bilo v Gradcu oz. Ljubljani, ko so se najpomembnejši predstavniki obeh dežel in plemstva svečano poklonili novemu vojvodu.⁶ Nasploh je bilo sodelovanje zadnjih kranjskih Svibenčanov pri oblikovanju deželnih stanov zaradi sporov z deželnim knezom v drugi polovici 14. stoletja neznamno. Nenazadnje po ohranjenih virih niso nikoli imeli kakršne koli javne deželne funkcije, niti jih ni bilo zraven npr. na Dunaju leta 1364, ko so številni najuglednejši deželani in funkcionarji habsburških dednih dežel (mdr. tudi Hartnid Oto iz Wolfsava, Nikolaj Schenk Ostroviški, Ptujski in Kolo Vuzeniški) potrdili dedno pogodbo med Habsburžani in Luksemburžani.⁷ V taki samoosamitvi, ki je bila v absolutnem nasprotju s plemiškim fetišizmom osebnega in družinskega ugleda, ki je za plemiško »preživetje« zahteval čim pogostejšo prisotnost v bližini kneza in prerivanje za dvorno etiketo,⁸ so bili zadnji kranjski Svibenčani, še posebej pa Viljem V., nad kranjskim plemstvom še bolj vzvišeni kot njihovi planinski bratranci. Od teh je bil okoli leta 1348 Henrik II. vendarle vsaj namestnik (*verweser*) koroškega deželnega glavarja.⁹ Drug razlog, da so Svibenski od daleč opazovali konstituiranje deželnih organov je bil tudi v nenehnem precenjevanju svojega rodu in v zavračanju sodelovanja s statusno, ne pa več z materialno manjvrednim deželnim plemstvom. Svibenska sijajna osamitev, ki se je začela okoli leta 1320, je bila torej na deželni ravni še vedno stalnica, le sijaja je bilo vedno manj.

Tako je Viljem kmalu opustil sodelovanje v bojih v Istri in Furlaniji, dokončno pa po poletju 1361, ko je patriarh Ludvik izgubil vojno z vojvodo Rudolfom, bil ujet in 5. februarja ter 21. aprila 1362 prisiljen skleniti neugoden mir v Koprivnici na Hrvaškem oz. na Dunaju. Z njim je moral patriarh prepustiti vojvodu mdr. vse oglejske fevde na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem in na Krasu. Cesar Karl IV., ki se je v tistem času prepiral z Rudolfom zaradi (falsificiranega) »Privilegium maius«, ki je dajal Habsburžanom posebne pravice v odnosu do cesarstva,¹⁰ je bil za kranjske plemiče predaleč in brez dejanskega vpliva. Viljem je nato vso pozornost za nekaj časa posvetil obrambi svojih interesov pred celjskimi grofi. Ti so tedaj že obvladovali večino nekdanjih svibenskih posesti na Kranjskem, vse pa je kazalo, da bodo v nekaj letih prevzeli tudi premoženje zadolženih Svibensko-Planinskih. Med Viljemom in grofoma Ulrikom I. in Hermanom I. je prišlo konec leta 1360 ali v začetku leta 1361 do manjše fajde zaradi posesti, pravic in odškodnin. Fajda je bila v zvezi z dejstvom, da je grof Ulrik I. kot funkcionar in zaveznik vojvode Rudolfa sodeloval v bojih v Furlaniji

⁴ ARS ZL 1359 XI 19. Dunaj. Gl. Dimitz 1874, 230.

⁵ PA UR, št. 131: ok. 1360. (= Komatar 19, št. 131).

⁶ StLA AUR, št. 2727: 1360 I 29. Gradec. Dimitz 1874, 228-229.

⁷ HHStA AUR 1364 II 23. Dunaj.

⁸ Dibie 1999, 116.

⁹ Gl. poglavje Planinski bratranci.

¹⁰ Fräss-Ehrfeld 1984, 435.

proti patriarhu in Viljemu.¹¹ Aprila 1361 so štirje ugledni razsodniki, sicer sorodniki ene ali druge strani (Friderik z Wallseeja, Friderik Lipniški, Janž Kunšperški in Henrik II. Svibensko-Planinski), v Slovenski Bistrici razsodili o sporu. Razsodniki (z glavnim razsodnikom) so, kot je bilo običajno, najbrž razsodili soglasno, z enotnim mnenjem oz. z »zedinjenjem«. Le s soglasno sprejeto razsodbo sta se obe stranki sploh strinjali.¹² Pri odločanju so se posluževali inkvizicijskega postopka in drugih, na sodiščih običajnih postopkov. To je razsodbo zaradi zaslišanja prič in pregleda listin ne le zavlekli, marveč so jo v skoraj vseh bistvenih elementih izenačili s sodbo na uradni instanci. Slovenska Bistrica je bila za oboje očitno najmanj sporen kraj razsojevanja, saj ni bila v posesti nobene od sprtih strani in je bila primerna za daljše bivanje. Izbira je bila pravzaprav pogojena tudi s posestništvom Wallseejevca nad mestom.¹³

Razsodniki so morali delovati diplomatsko, saj niso mogli pustiti celjskih grofov praznih rok, obenem pa tudi ne ponižati Viljema. Tega so namreč v listini spoštljivo naslavljali kot »plemenitega moža (*edel man*), tako kot oba grofa. V osnovi je šlo za odpravo nesporazumov o nekaterih fevdih in posesti, ki so jih že pred tem prodali Viljemov oče in strici Celjanom, Viljem pa menda o tem ni »nič vedel«. Viljemova zahteva po Siguni Ekenštajnski in njenih otrocih je bila zavržena. Gospa je (p)ostala svobodna. Še več, njej in možu Ahacu je moral podeliti preostale (?) fevde in jima povrniti škodo na zaplenjenih posestvih. Viljem je lahko obdržal fevde, ki jih je imel od njega pokojni Herman Kumer (vas Dule pri Liscah pri Zidanem mostu), njegov zahtevek po še treh Kumerjevih hubah pa je bil zavržen. Razsodba v Viljemovo škodo je bila določena tudi glede manjše posesti nekega Ochsleina, ki jo je kupil kljub Viljemovi prepovedi, glede nekega radeškega tržana, ki je moral ostati deželnoknežji podložnik ter glede ubeglega kmeta gospoda Weygleina Massenberškega, ki naj bi ga Viljem vrnil pravemu gospodu. Viljemu je bilo potrjenih 100 zlatnikov, ki mu jih je na ograjnem sodišču v Ljubljani obljubil Friderik s Hriba pri Krškem. Fevdni dvor v Magolniku sta si lastili obe strani. Odločitev o njem se je preložila na poznejše dokazovanje s pričami. Enako naj bi se zgodilo glede spornega odvetništva župnijske cerkve v Trebnjem, o katerem se je Viljem prepiral z Gotfridom Gradeniškim, verjetno dedičem Adelhajde Svibensko-Planinske. Razsodniki so ukazali še pomiritev med Greifom Kumerjem (Viljemovim služabnikom in naslednikom v drugi četrtini 14. stoletja zvestega Nikolaja) in Hainczleinom Mindorferjem glede pretepa in odvzema konja v Radečah. V sporu med Viljemom in Otom iz Zapuž (na Dolenjskem) so se sporazumeli za razsodbo obeh celjskih grofov.¹⁴ Viljem je v tem sporu potegnil kratko, saj je bila odvisnost Svibenskih in tudi razsodnikov od Celjskih prevelika. Že nekaj tednov zatem, ko je Viljem skupaj s stricem in bratom Kolomanom izpričal zadolžitev pri dveh (celjskih) Judih za 157 zlatnikov, so dolžniki poroku Ulriku Turnskemu, zvestemu celjskemu vitezu, namreč obljubili, da se bodo v primeru nevračila podredili razsodbi »naših gospodov« grofov Celjskih in šele nato, »ali deželnega kneza« (= vojvode Rudolfa IV.).¹⁵

V naslednjih letih je Viljem zaradi zadolženosti in habsburškega pritiska postal član širšega kroga celjskih vitezov. Julija 1366 je skupaj z grofom Ulrikom I., tedaj kranjskim deželnim glavarjem, celo razsodil spor med nekim Judom in Gotfridom Mariborskim.¹⁶ Njegova prisotnost ob tem dejanju je bila gotovo v zvezi z varovanjem

¹¹ Gl. ARS ZL 1362 VIII 26. Dunaj.

¹² Heinemeyer 1936, 328-329; Kobler 1967, 22 sl.; Kos 1994/2, 87-88.

¹³ Kos 1994/1, 192; Kos 1994/2, 85-86.

¹⁴ ARS ZL 1361 IV 9. Slovenska Bistrica. Orožen 1963, 243.

¹⁵ ARS ZL 1361 IV 26.

¹⁶ ARS ZL 1366 VII 20.

premoženja Mariborskih, po katerih je računal dedovati v prihodnosti. Odvisnost rodbine od grofov se je formalizirala decembra 1366, ko so Friderik Lipniški, Gotfrid Mariborski in Rudolf Kacenštajnski razsodili in poravnali nov spor med Viljemom in celjskima grofoma. Neposredni razlog ni znan, najbrž pa je šlo za vprašanje dejanske podrejenosti Svibenskih. Viljem je moral priseči, da bo pokoren grofoma v vsem, povsod in vedno, razen proti deželnemu knezu. Grofa naj bi bila odtlej njegova »milostna gospoda«.¹⁷ Priseganje nekemu je pomenilo popolno podreitev oz. celo kapitulacijo. Nepopularnost priseganja med plemstvom zato ni bila redka. Plemstvo je dajalo večji pomen časti, ki je bila zaščitni znak posebnega ideološkega in pravnega položaja. Plemič je imel že po statusu samoumevno čast. Nesvobodni član srednjeveške skupnosti že po svojem rojstvu ni imel »časti« enakovredne plemiču. Vrh tega je priseganje avtomatično vsebovalo sankcijo za kršitev obljubljenega. Izrekovalci prisege so se zavedali, da pri časti in prisegi ne gre za isti akt, marveč za dve različni stvari, kjer je čast nadomeščala prisego.¹⁸ Od takšne prisege je potrebno razlikovati »obljubo zvestobe«, npr. pri prejemanju fevdov. Če se že je, se je prisegalo navadno na evangelij¹⁹ ali svetnike: Viljemovi prisegi iz let 1377 in 1396 v drugih situacijah, sta bili jasni.²⁰

Viljem poloma v resnici ni takoj priznal. V naslednjih letih je ključoval grofom,²¹ zlasti pri materialnih vprašanjih. Ob tem se je Viljem skušal nasloniti na Habsburžane, za katere je menil, da ga zaradi zaposlenosti z vojnami ne bodo mogli prisiliti v pokornost kot grofje Celjski. Tako je avgusta 1369 skupaj s še tridesetimi pomembneži po naročilu vojvode Albrehta III. razsojal spor med krškim škofom Janezom in Ortlom iz Slovenj Gradca glede nekkih krških fevdov.²² To pa je bil zapozneli maneuver. Habsburžani mu niso več mogli pomagati, čeprav so si to zaradi vzdrževanja ravnotežja s celjskimi grofi to želeli. Tudi zaradi prezaposlenosti v Furlaniji in severnem Jadranu, kjer sta se vojvode Albreht III. in Leopold III. pod pritiskom Benetk morala v pogodbi iz leta 1370 odpovedati Trstu, pač pa sta od 1371 dokončno obvladovala Postojno.²³ Tako sta vojvode julija 1371 na njegovo pritožbo razsodila med obema stranema glede zapuščine po pokojnem Ogslu (Ochslein iz listine iz leta 1361). Zapuščino naj bi si enako razdelili Viljem in Ogslovi dediči.²⁴ Zadnje dejanje samostojnosti Svibenskih je napočilo 15. junija 1372 v Metliki, ko je Viljem naznanil, da je postal zvest grofoma Hermanu I. in Viljemu in jima obljubil službo proti vsem, razen proti deželnemu knezu. Zvestoba je vključevala tudi grad Svibno.²⁵ Toda Svibno zaradi tega še ni postalo celjski fevd, saj je bilo za Svibenčane formalno še naprej alod, za deželnega kneza pa fevd, ki bi šele ob izumrtju rodbine po običaju prešel na deželnega kneza. Grofa gradu tudi nista kupila. Leta 1372 je šlo le za klientelno podreitev Viljema v vrste odvisnih celjskih zaveznikov, kot je bil npr. v Metliki prisotni celjski zaupnik Ulrik Turnski. Takšne vrste zvestobe

¹⁷ ARS ZL 1366 XII 10. Orožen 1963, 243.

¹⁸ Priseganja se je držal pridih poganstva: leta 900 so bavarski škofje zanikali obtožbe moravskih Slovanov, da so ob sklenitvi premirja z Ogrji prisegali pri psu, volku in drugih gnusnih stvareh, kot je bil običaj pri poganih (GZS 2, št. 324). Gl. tudi Vilfan 1961, 272-273.

¹⁹ Tako npr. savinjski arhidiakon Bertold leta 1178 ob priliki pomiritve z belinskim opatom Richerjem (UBSt 1, št. 595); leta 1205 na novo povzdignjeni vitezi v Ogleju (GZS 5, št. 94); leta 1261 Gerloh Jeterbenški, Oto Turjaški idr. kot oglejski ministeriali (URBKr 2, št. 294).

²⁰ ... *aid gesworn z den heiligen ...* (HKA UR 1377 X 20. Ljubljana); ... *als ich auch des offenleich zu den heiligen gesworn hab mit aufgerekten vingern ainen gelerten aid ...* (HKA UR 1396 XI 7. Škofja Loka).

²¹ Hugo Hebenstreit je celo menil, da je bil v fajdi s Celjani (Hebenstreit 1972, I/VI, 10-11).

²² Wiessner 1951, št. 278 (str. 402).

²³ Gl. Baum 1994, 162-163.

²⁴ ARS ZL 1371 VII 13. Dunaj.

²⁵ Dve listini z istim datumom in podobno vsebino: ARS ZL 1372 VI 15. Metlika. Orožen 1963, 244.

se je Viljemu izplačala, saj je za protiuslugo uspel od grofa prejeti gradov Lanšprež in Trebnje v fevd²⁶ – gradov, ki ju je stric Jurij moral do leta 1367 prodati (vsaj Lanšprež) grofoma Ulriku in Hermanu. Takšno podreditev sta grofa lahko izpeljala tudi zaradi relativno dobrih odnosov s Habsburžani, ki so septembra 1372 celo pristali na cesarjevo ponovno povzdignjenje v celjske grofe.²⁷

Če ne bi poznali naslednjih Viljemovih dejanj, bi na tem mestu najbrž zaključili, da se je Viljem vdal v usodo. Čez nekaj mesecev je stopil v službo krškega škofa Janeza, ki pa se leta 1375 ni končala v prijateljskem duhu. Tovrstno službovanje za plemiča v 14. stoletju še ni nujno pomenilo, da mu je zmanjkalo sredstev za preživetje. Tudi ni pomenilo osebnega podrejanja, kot npr. pri ministerialih v 12. in še 13. stoletju. Bolj sprejemljiva je domneva, da je šlo za podjetnega plemiča, ki pri iskanju koristi ni več veliko dal na uzance starih družbenih norm. V naslednjih petih letih je Viljem skorajda izginil iz virov žarišča političnega dogajanja. Ukvarjanje z Gorenjim Mokronogom, ki so ga imeli Svibenski v zastavi že od Hartnidovega časa in ga je Kolomanova vdova leta 1372 morala zastaviti Celjskim, ter s službovanjem v krškem Mokronogu ga je zelo zaposljevalo. Z obema gospostvoma – gorenjemokronoškega sicer ni več obvladoval, saj je v njem kot gradiščan celjskih grofov živel Wulfing Vaist – je želel povezati preostalo posest na Dolenjskem, zlasti Lanšprež, s Svibnim. Zasidranje v trgu Mokronog bi torej pomenilo piko na i Viljemovemu prizadevanju po koncentraciji preostankov nekdanj obsežne svibenske posesti. Tako preišljena stremjenja ne kažejo na živčnega zadolženega agresivneža, pač pa prej na pragmatika. Zato je septembra 1372 v koroškem Straßburgu za 100 zlatnikov letno za naslednja štiri leta obljubil brezpogojno službo škofu Janezu. Namesto denarja mu je bila dopuščena podelitev bivališča na mokronoškem gradu, skupaj z gradiščanstvom. Prav ta klavzula pa se je škofu kasneje maščevala. Krški škof se je zavedal, da je Viljem nepredvidljiv, zato nanj niti ni resno računal in je dopustil, da Viljema morebiti sploh ne bo zares potreboval. Tako Viljemu ne bi bil dolžan denarja, razen začetnih 100 zlatnikov. Po štirih letih in izteku pogodbe ne bi bil nihče nikomur nič dolžan, tudi Viljemovi dediči ne, če bi Viljem že prej umrl. Viljem je tako oktobra 1372, novembra 1373 in novembra 1374 potrdil prejem sto zlatnikov. Za leto 1375 pa ni reverza. Zakaj? Januarja 1376 se je Ernest Lobminger odpovedal v korist škofa Janeza zahtevkom po odškodnini za škodo, ki jo je imel v času, ko je zastopal ujca Ginga Trakenbergerja (mokronoškega gradiščana) v sporu z Viljemom in glede Ernestovega ujetništva.²⁸ V tej listini je govor o fajdi (*ouffleuff*), čeprav je šlo za navadno nasilje, med katerim je Ernest ubil enega od Viljemovih služabnikov, Viljem pa ga je zato ujel. Očitno je do nasilnih dogodkov prišlo leta 1375, ko se je Viljem verjetno želel polastiti mokronoškega gradu in dohodkov gospostva. Kljub pogodbi iz leta 1372 škof seveda nikakor ni mogel dovoliti menjave poveljnika vojaške posadke, Viljem pa ni bil pripravljen prepustiti gradu. Prišlo je do spopadov, smrti in Viljemove zmage nad gradiščanom Ernestom. Očitno je Viljem zahteval od Ernesta odškodnino za izpustitev, ki jo je plačal škof, samo da bi se rešil nasilneža. Službena pogodba pa se je s tem razdrla. Toda Viljem v Mokronogu še ni izrekel zadnje nasilne besede. To se je zgodilo nekaj pozneje in posledice v osnovi tipične lokalne fajde oz. nasilništva so bile za Viljema in Svibenske usodne.

Denar iz službene pogodbe in precej osebne posesti zunaj Svibnega, npr. osem hub v Mali Loki pri Trebnjem, ki jo je za 96 dunajskih funtov prodal reinskemu samostanu

²⁶ ARS ZL 1372 VI 15. Metlika. Orožen 1963, 244.

²⁷ Dve listini z istim datumom in podobno vsebino: ARS ZL 1372 IX 30. Brno.

²⁸ KLA AUR, št. C 705: 1372 IX 22. Straßburg; KLA AUR, št. C 704: 1372 X 6. Mokronog; KLA AUR, št. C 910: 1373 XI 1.; KLA AUR, št. C 896: 1374 XI 8.; KLA AUR, št. C 871: 1376 I 21.

Srednjeveški stolp v trgu Mokronog (foto: Dušan Kos)

decembra 1372,²⁹ je Viljem še med službovanjem preveč širokopotezno razdajal. Maja 1374 se je po dolgih desetletjih kot zadnji Svibenčan spet spomnil celo nekdanj tako priljubljenega studeniškega samostana, kateremu je poklonil pet hub v Bojtini na Pohorju.³⁰ Naslednje leto se je v korist istega samostana v prisotnosti zadnjega zvestega viteza (hlapca) in služabnika, Greifa Kumerja, s katerim se je po letu 1361 le spraval, odpovedal še petim hubam v Kalu pri Mirni peči, ki so jih samostanu nekoč poklonili njegovi strici.³¹ Za odmevnejšo slavo in morebiten finančni izkupiček je bilo potrebno storiti več. In že v naslednjem letu se je Viljem v velikem slogu znova pojavil na osrednji sceni.

Še prej se mu je zdelo nujno najprej zamenjati zaščitnika. Od celjskih grofov ni mogel pričakovati več, kot je že dobil. Gorenji Mokronog je bil v rokah grofov in ni bilo verjetno, da bi ga spet dobil nazaj. Vojvodi Leopold III. in Albreht, ki sta bili v prejšnjih letih prezaposlena z vojnami z Benetkami in udejanjenjem dedne pogodbe (1363) po istrski veji goriških grofov († 1374), pa sta ga rada spet dala na seznam zaveznikov. Najbrž je bilo to v zvezi z vojvodskim poravnavanjem posledic izgredov Rudolfa IV., ki je pred junijem 1377 sodeloval v obsežni in še odmevnejši fajdi proti štajerskim Liechtensteinom, proti katerim sta se Rudolf in Janž Kunšperški borila do pozne pomladi leta 1377. Do fajde je prišlo zaradi nasprotujočih se zahtev po dedovanju po leta 1376 izumrlih Mariborskih.

Viljemova druga žena Ana je bila namreč Kunšperščanka, v prvem zakonu poročena z zadnjim moškim Mariborčanom, Gotfridom V. Ta je umrl malo pred aprilom 1376, zatem pa se je prevejani Viljem V. hitro poročil z Ano, saj se je za njegovo zapuščino v vrsto upravičencev postavila tudi ona. Gotfrid je že leta 1359 sklenil z Janžem Kunšperškim dedovanjski sporazum, po katerem naj bi Janžu pripadlo precej posesti, če bi Gotfrid umrl brez otrok.³² V naslednjih letih je v drugem zakonu z Ano (v prvem zakonu s Katarino Lipniško je bil brez otrok) vendarle dobil hčerko Margareto, ki je bila najbolj upravičena do gospostva Maribor. Ker pa Margareta ni bila poročena, sta se Svibenčan in Kunšperčan z Anino pomočjo želela polastiti pričakovane dediščine, pri čemer jima je pomagal na boj vedno pripravljeni Rudolf III. Svibenski. Nasprotniki ad hoc koalicije so bili Liechtensteini, katerih nekatere še živeče ženske članice so bile v 14. stoletju primožene k Mariborskim in Viltuškim: Henrik IV. Viltuški je bil npr. poročen s Katarino Liechtensteinsko, še prej pa Ulrik III. Mariborski z Elizabeto (Gotfrid V. je bil njun vnuk).³³ Dodatni razlog fajde je tičal tudi v sočasni zapuščinskih zahtevah Ane, žene Janža Liechtensteinskega, po zapuščini po bratranecu Hartnidu Ptujskem.

²⁹ Mlinarič 1978, 133.

³⁰ StLA AUR, št. 3189a: 1374 V 25.

³¹ StLA AUR, št. 3228: 1375 VIII 5.

³² Pirchegger 1952, 46 sl.

³³ Prav tam, 52-55 (genealoški debli Mariborskih in Viltuških).

Viljem kljub občasnim pobožnim dejanjem ni in ni mogel iz kože nasilnika. Že kmalu po poravnavi s krškim škofom se je npr. leta 1375 ali 1376 lotil še enega cerkvenega gospoda: tedaj je bil z grofom Hermanom Celjskim omenjen kot eden nasilnikov, ki so nadlegovali samostan v Šentpavlu na Koroškem, o čemer je govorilo pismo papeža Gregorja X.³⁴ To pa so bila privatna razbojništva, ki so jih bili sposobni številni sodobniki, ne pa prave častne fajde, ki so ščitile kler. Zaradi uveljavljanja deželnega miru (za časa kralja Rudolfa I.), tršega vladanja Habsburžanov in v podalpskih regijah tudi Celjanov ter slabših gospodarskih temeljev za vodenje neproduktivnih fajd je ok. srede 14. stoletja število (nam znanih) pravih fajd dejansko upadlo, plemstvo pa se je bolj posluževalo drugih neinstitucionalnih sredstev, predvsem razsojanja in poravnavanja. Toda nasilje se je v absolutnem merilu tudi brez fajd dejansko povečevalo. Ni pa več šlo za t. i. »pravične« fajde, s katerimi je plemstvo poravnavalo pravne anomalije, pač pa za golo pridobitniško nasilje, za ropanje notoričnih nasilnikov, najtesneje povezano z gospodarskimi težavami velikega dela plemstva. Razloge za porast nasilja gre iskati tudi v upadu osnovnih moralnih vrednot, kar se je navzven zrcalilo tudi v zmanjšani klasični viteški omikanosti, pa tudi kot posledice katastrof v prvi polovici 14. stoletja ter povečanega individualizma. Deželna oblast je bila medtem oslABLJENA zaradi sodelovanja v vojnah v Furlaniji, na Tirolskem in Bavarskem, s potovanji vojvodov v Prusijo in notranjimi habsburškimi spori glede delitvijo oblasti in dežel. Potemtakem je plemstvo po letu 1350 našlo večjo in skoraj neomejeno možnost za lahko preživetje s pomočjo elementarnega nasilja. Ker je zasebno nasilje, najsi je bilo upravičeno ali ne, v osnovi slabilo njegovo oblast, je bil deželni knez sedaj odločno tudi proti fajdam in je njihove začetnike imenoval kar »cestni roparji« oz. »deželni škodljivci«, čeprav formalno to včasih niti niso bili. Razlika med razbojništvom in pravo fajdo je v 15. stoletju v očeh deželnega kneza splahnela.³⁵

Janž Liechtensteinski je bil v bojih ujet, kar je poravnavo otežilo; a jo je pravzaprav hkrati olajšalo, saj je postalo očitno, kdo je poraženec. Od konca junija do avgusta se je šest Janževih bratrancev v predzadnjem dejanju formalnega konca fajde, s posredovanjem vojvod Albrehta in Leopolda na Dunaju v več listinah o odpovedi maščevanja zaradi Janževega ujetništva odpovedalo morebitnim akcijam proti Rudolfu in Janžu Kunšperškemu.³⁶ Bivši ujetnik se je javno odpovedal maščevanju šele januarja in potem še enkrat junija 1378, potem ko se je Ana odpovedala zahtevam do Hartnidove zapuščine že maja istega leta.³⁷ Odpoved, ki je pomenila konec fajde, pomiritev in odpoved maščevanju, sta sestavljala »odpoved« (Urfehde) v ožjem smislu (premirje oz. večni mir) in Sühne (pomiritev). Prvi termin je pomenil predvsem odpoved povračilnemu nasilju in je lahko veljal le določen čas, npr. nekaj let. Po izteku roka so bili morebitni poroki odvezani poročstva in jih morebitna kršitev ni več zadevala. »Pomiritev« pa je ostala za vedno.³⁸ Prvi element je bil verbalne narave; bistvo je bila obojestranska prisega oz. svečana odpoved, ki

³⁴ Schroll 1876, št. 274. V MDC 5, št. 208 je listina napačno datirana pod »1275 V 15.«.

³⁵ Gl. razvpit popis deželnih sovražnikov (razbojnikov) iz ok. leta 1440, ki so na Kranjskem in Štajerskem zagrešili veliko zločinov »proti deželnemu pravu« (uboje, oropanje trupla, izsiljevanje, ropanje, cestno razbojništvo, ugrabljanje ljudi, okupiranje gradov, izdajstvo, pustošenje, kraje), vse v službi grofov Celjskih. V resnici pa je šlo za pomagače Celjanov v njihovi dolgoletni fajdi oz. vojni s Habsburžani (Otošec 1996, 331 sl.; Nared 1998, passim). Dimitz 1874, 234-235; Kroeschell 2, 161. O roparskem viteštvu in razlogih (z literaturo) gl. Rösener 1982, 475 sl., še posebej 480-482; o »deželnih škodljivcih« gl. Mitteis 1988, 303; o habsburških notranjih problemih gl. Niederstätter 2001, 172-184.

³⁶ ARS ZL 1377 VI 27. Dunaj; ARS ZL 1377 VI 28. Dunaj; ARS ZL 1377 VIII 24. Murau; ARS ZL 1377 VIII 24. Murau. Kos 1994/2, 118-119.

³⁷ HHStA AUR 1378 I 20. Dunaj; ARS ZL 1378 V 4. Gradec; ARS ZL 1378 VI 16. Dunaj. Kos 1994/2, 119-120.

³⁸ V listinah sta oba izraza tudi kasneje redko izrecno navedena: npr. leta 1283 kot *di vrvehe vnd di sühne* (Zahn 31, št. 374). Da je šlo pri Urfehde za premirje priča listina iz leta 1245, s katero je prišlo do poravnave med oglejskim patriarhom Bertoldom in ortenburškim grofom Hermanom. Nekoč ujeti vovbrški grof Ulrik namreč ni spoštoval »večnega miru, ki se je imenoval *vruehy*«. Zato je od Ortenburžan zahteval od patriarha, ki je pred tem prevzel jamstvo za Vovbržana, odškodnino (MDC 4/1, št. 2320). Gl. še Brunner 1965, 24-25, 105.

je imela pravni in simbolični pomen. Pomiritev, običajno najbrž pospremljena s poljubom med sprtimi, pa je bila pri poravnavi spora predvsem materialne narave in je pomenila denarno globo, ki jo je moral poraženec dati zmagovalcu. S tem je bil vzpostavljen mir med »škodljivcem« in skupnostjo.³⁹ Pred izpustitvijo iz zapora se je moral zmagovalec prepričati o iskrenosti ujetnikovega obžalovanja ali pa so ga prepričali ugledni jetnikovi prijatelji, tudi z izročitvijo talcev (svojih otrok). Hkrati so zamenjali vso zavzeto posest, predvsem gradove. Premagana stran se je v zameno za osvoboditev odpovedala odškodnini za škodo, ki jo je utrpela v bojih in ujetništvu. Odpovedovanje maščevanju konec srednjega veka z recepcijo rimskega prava in absolutističnimi prijemi deželnega kneza ni izginilo, temveč je prešlo v prakso uradnih sodnih instanc in se obdržalo do 18. stoletja.⁴⁰

V to nasilje, ki je imelo status prave fajde, je bil na zmagovalni strani vpleten tudi Viljem. Toda svojo pomoč je v nasprotju s pravili fajde usmeril tudi proti fevdnemu gospodu Ptujskih, salzburškemu nadškofu. O tem govori njegova pisna izjava iz oktobra 1377, v kateri je prisegel, da bo prišel na dvorno večo na Dunaj in se uklonil razsojanju deželnega kneza, vojvode Leopolda III. Listino je v Ljubljani sopečatil tudi bratranec Rudolf III.⁴¹ Slava »Avstrijca« Rudolfa III. Svibenskega pa je v naslednjih tednih hitro zbledela. Vojvodama Albrehtu in Leopoldu je njegova nasilna narava močno presedala. Žal ni konkretnih vesti o vseh njegovih podvigih v prejšnjih letih, ki pa so morali biti že v prejšnjem desetletju tako zlovešči, da jih je leta 1365 omenjal papež Urban III. v pismu vojvodi Rudolfu IV. glede težav za pridobitev poročne dispenze za njegovega brata Albrehta, češ da so mu slaba dela in škandale Svibenčana razkrili krški škof (Janez) oz. njegov oče.⁴² Ker je bil Rudolf v pismu označen za vojvodovega viteza iz Avstrije, je jasno, da je šlo za Jurijevega sina, ne pa za Viljemovega brata Rudolfa IV., zato je (slab) glas o vsakem od nasilniških dejanj s pomočjo tožnikov še hitreje dosegel dvor na Dunaju kot v Avignonu. Glede na tožbe krškega škofa je najverjetneje, da je bil Rudolf III. najbolj divji Viljemov pomagač v fajdi leta 1375, saj škof Viljema kot nasilnika ni izrecno omenjal. A kot pravi Prešernova romanca v neki čisto drugačni zgodbi, 'ga stakne nazadnje, ki bil mu je kos.'

Februarja 1378 je bil nepremagljivi Rudolf že zgodovina, njegov konec pa spektakularen. Tik pred 2. februarjem ali celo istega dne ga je v sodnem dvoboju premagal Friderik Čreteški, Rudolf pa je vojvodoma, ki sta dvoboj dovolila, dal odpoved maščevanja in prisegel pri vseh svetnikih, da se bo najpozneje do kresa (24. junija) za vedno izselil iz habsburških dežel.⁴³ Čeprav je Rudolf vojvodoma celo obljubil, da bo odpotoval »čez morje«, je najbrž ubral krajšo pot do azila. Morda na zahod, recimo na Svibenskim domače Salzburško. Čez nekaj let se je smel vrniti na grad Sprinzenstein in se nikoli več ni vmešal v spopade na Kranjskem in Štajerskem, niti ni iskal družbe Viljema V. Slednji je z njim izgubil glavnega somišljenika v življenjskem slogu. Omenjeni dvoboj (*kamph, den ich mit hern Friczen dem Rēuttenberge^ar getan hab und des ich underlegen bin*), ki je sam po sebi za konec 14. stoletja in današnje vedenje o sodnih dvobojih nekaj izjemnega (morda je bil izjemen že leta 1378) v srednji Evropi, je imel velik odmev in posledice še v naslednjih letih. Do sodnih dvobojev je do 14. stoletja občasno še prihajalo v dokazilnem postopku, ko je izid sodnega dvoboja odločil, na kateri strani je pravica. Georgenberški privilegij iz leta 1186 je pod vplivom cerkvenega reformnega gibanja za

³⁹ Kos 1994/2, 120-122. Leta 1173 sta se s poljubom pomirila sprta Oto z Ehrnegga in krški škof Henrik I., z Otom pa nato še vsi, ki so ga pomagali pred tem ujeti (MDC 1, št. 279).

⁴⁰ Brunner 1965, 26; Vilfan 1961, 264; Kos 1994/2, 125-126. Talci: MDC Erg., 17; MDC 5, št. 369

⁴¹ HKA UR 1377 X 20. Ljubljana.

⁴² Lang 1906, št. 797.

⁴³ HKA UR 1378 II 2. Dunaj; Ennenckl II, 79. Kos 1994/2, 118, 122 (v op. 46).

božji mir Štajercem prepovedal sodne dvoboje kot način božje sodbe in namesto njih uvedel zanesljive priče.⁴⁴ To je leta 1237 potrdil tudi cesar Friderik II., vendar s pristavkom, da le, če je na razpolago dovolj prič.⁴⁵ Ker pa je bil sodni dvoboj v plemiški zavesti že trdno zasidran – tudi zaradi turnirskega dvobojevanja za čast in plen, se je ohranil še daleč v pozni srednji vek. Dikcije listin iz 14. stoletja pri opisu različnih sporov ne omogočajo zanesljivega prepoznanja sodnih dvobojev.⁴⁶ Nenazadnje je v tem času namesto dvoboja v dokazilnem postopku prevladalo pričanje in opiranje na materialne (pisne) dokaze, ki so izrinjali že prepovedovano Božjo sodbo oz. preizkus s svečo, vodo, ognjem ipd.⁴⁷ Upadalo pa je tudi število izgnanega plemstva za zmeraj, kar je bilo npr. do 13. stoletja še povsem običajno pri hudih zločinih, kot dodatna kazen pa v 14. stoletju le še pri posameznikih, ki niso spoštovali pravil fajd ali pa zagrešili najhujše zločine, pa še to le proti plemičem ali Cerkvi.⁴⁸ Rudolf Svibenski je bil eden od takih, pred katerimi družba ni bila varna niti potem, ko se je spokoril. Taki so morali daleč od doma ali pa v smrt.

Očitno sta bila prav spor in fajda s Čreteškimi razlog za jezo Habsburžanov in Rudolfovo izgnanstvo. Čreteški, še posebej Friderik (v virih tudi Fric) so bili namreč, v 70. letih 14. stoletja v posebni milosti Habsburžanov. Elizabeta, Leopoldova žena in leta 1378 že vdova, je bil dvorna mojstrica žene vojvode Leopolda Viride Visconti, Friderik pa je bil njen svak ali pastorek iz morebitnega Leopoldovega prvega zakona. Oba Čretežana sta imela na širšem območju Mokronoga in bližnjega Čreteža v skoraj strnjeni obliki veliko posest, ki se ji seveda nista mislila odreči.⁴⁹ Vplivni Elizabeti je uspelo vojvodo zlahka prepričati, da ji je obljubil tudi Gorenji Mokronog v zastavo. To pa je bilo gospostvo, ki je po Viljemovi fajdi s krškimi uslužbenci edino še teoretično lahko rešilo njega in družino pred propadom. Toda njegovo zastavno pravico so vojvode, zagotovo pa grofje Celjski ugasnili že leta 1372. Viljem se s tem ni sprijaznil, zato se je z Rudolfom v obupnem poskusu zapletel najprej v sodni spor s Čreteškimi, kjer pa je prišlo do pat pozicije. Zato je sledil sodni dvoboj. Očitno je v fajdi sicer imel vojaški uspeh, ne pa sodnega. Vojvoda Leopold ga je prisilil v odpoved vsem pravicam do posesti na Mokronoškem: formalno se je ta spor končal leta 1381 z Viljemovo izgubo gradu in gospostvo Gorenji Mokronog. Pravdanje glede odškodnine zaradi fajde pa se je vleklo še nekaj let. Elizabeta Čreteška

⁴⁴ *Lis exorta vel altercatio super quolibet negocio inter Stirenses non campione, sed probabilium et certarum personarum credibili dirimatur testimonio.* (Spreitzhofer 1986, 15, 64; Vilfan 1961, 273).

⁴⁵ *Si inter Styrienses questionem oriri contigerit, duellum locum non habeat vel probatio per championem, ubi testes ydonei producentur secundum quorum testimonium questio dirimatur.* (Schwind-Dopsch 1895; št. 36).

⁴⁶ Dvoboj se je vedno vršil pred knezom ali njegovim zastopnikom: še leta 1202 so zapriseženi razsojevalci, ki so določili pristojništvo odvetnika oglejskega patriarhata goriškega grofa Manjharda II. v istem obsegu, kot ga je imel že njegov oče Engelbert II., mdr. pričali, da se je dotlej pred dvobojem vedno dala patriarhu varščina, dvoboj pa se je vršil pred odvetnikom ali njegovim odposlancem (Schwind-Dopsch 1895, št. 20). Gl. Kos 1994/2, 117-118.

⁴⁷ Tako je leta 1402 kranjski deželni upravnik razsodil spor med sosesko v Šenčurju in tamkajšnjimi vetrinjskimi podložniki glede raznih služnosti v korist drugih, ki so svoje pravice dokazali z več listinami iz samostanskega arhiva (ARS ZL 1402 VII 29). Za ordal sveče: Otorepec-Žontar 1973, 321-328 (leta 1398); omemba »sodnega potoka«: MDC 1, št. 339 (leta 1187), 392 (leta 1202), 480 (leta 1218).

⁴⁸ Leta 978 sta bila zaradi upora izgnana karantanski vojvoda Henrik in bivši bavarski vojvoda Henrik (GZS 2, št. 464, povečihkronikah, analih in žitjih); zaradi suma sodelovanja pri umoru kralja Filipa II. je bil leta 1208 pregnan andeški grof Henrik IV., ki se je vrnil domov na Bavarsko šele po pomilostitvi leta 1227 (GZS 5, št. 469, po Annales Schefflarienses maiores); leta 1231 sta v zameno za smrtno kazen na opatovo prošnjo morala oditi »čez morje« ministeriala Leonhard in Janez iz Vologa, ki sta vlomila v gornjegrajski samostan in ga okradla. Pri tem sta izgubila vse oglejske fevde, samostanske pa sta smeli obdržati njuni sestri (UBSt 2, št. 285); na Hrvaško je moral neki Ulrik, vitez na Kunšperku, ki ga je njegov gospod izpustil iz ječe šele po odpovedi maščevanju in privolitvi v izgnanstvo (ARS ZL 1377 III 17.); leta 1389 je Ortoľ Göss obljubil grofom Celjskim odhod iz avstrijskih in ogrskih dežel (ARS ZL 1389 V 27. Celje) itd. Tudi meščani so bili lahko izgnani zunaj knezovih dežel: leta 1461 je Nikolaj Paradis, ki je bil v Ljubljani zaprt zaradi umora, obljubil mestnemu sodniku in svetu, da bo odšel na Hrvaško (GZL III/67). Ni pa bil npr. izgnan Viljem z Glanegga, ki je leta 1363 ubil nekega mariborskega meščana in se predal na življenje ali smrt razsodbi vojvode Rudolfa (GZM IV/100). Že leta 1370 se je spet omenjal na Koroškem (GZM IV/121).

⁴⁹ Blaznik 1958, 61-62; Komac 2000, 38, 157.

je še leta 1385 od Viljema zahtevala odškodnino v višini 1000 dunajskih funtov za škodo, ki ji jo je napravil »pred nekaj leti«. Ker je tudi Viljem od nje zahteval odškodnino, se je zadeva razpletala s posredovanjem vojvode Leopolda od leta 1385 naprej. Vojvoda je namesto Elizabete plačal Viljemu 100 funtov, ostale zahtevke so uničili.⁵⁰ Ker se v listini omenjajo Viljemovi »pomagači« (*hellfer*), lahko domnevamo, da je šlo za posledice prave fajde in hudih bojev. Tudi Viljem je zahteval od Elizabete, Friderikove svakinje, poravnavo škode, ki so mu jo prizadejali Čreteški in njihovi zavezniki na Dolenjskem. Toda svibenske pravice do posesti tik pod svibenskim gospostvom v okolici Mokronoga, so bile dokončno izničene. Viljemu so ostale le desetine, odvetništva in vinogradi na jugovzhodu, v gričevju med Krko in Krškim. In novo spoznanje, da se grobi sili nasilniških in roparskih vitezov deželna oblast že lahko učinkovito postavi po robu.

Viljem je istega dne kot Rudolf III. (2. februarja 1378) doživel še en udarec. Tudi njegov mladi sin iz prvega zakona⁵¹ Viljem VI. se je pred (sodiščem) dvobojeval z Janžem z Waldburga (*umb die kemphlichen zúspruêche, die ich gehabt hab hantz Hansen dem drugseczen von Walburg ... hinder die hochgeborn fuêrsten ... herczog Albrechten*). Izid tega dvoboja pa je bil neodločen, zato je Viljem mlajši predal svojo usodo v roke vojvodov.⁵² Zakaj je mladi Viljem prijel za meč, ni jasno; morda kot zamenjava za, recimo bolnega ali kako drugače oviranega očeta. Tako sta v začetku leta 1378 Viljemu V. ostala v oporo edino manj sposobni sin in utišani brat Rudolf IV., o katerem po letu 1378 ni bilo več vesti. Vojvodi Albreht in Leopold sta Viljema spet razočarala, čeprav bi moral samokritično priznati, da je bil pravzaprav on tisti, ki je že poldrugo desetletje let tako ali drugače spravljal v jezo pokrovitelje. Zato ni presenetljivo, da sta brata Viljem in Rudolf že spomladi 1378 spet poslala nekaj pozitivnih signalov celjskima grofoma Hermanu I. in Viljemu. Maja sta se brata nekaj dni mudila v Celju ter grofoma za 18 dunajskih funtov prodala alodialni domec in zemljišče v trgu Gutenwerd,⁵³ nekaj dni kasneje pa sta jima za 20 graških mark zastavila še desetino in gornino od vinogradov v Goleku pri Šentjerneju.⁵⁴

S sodnimi porazi, simbolno pa tudi dvoboji in izgnanstvom, ter z razprodajo »družinske srebrnine« na vzhodnem Dolenjskem se je Viljemovi družini obetal bridek konec, čeprav je bilo matično svibensko gospostvo še vedno kolikor toliko enotno. Mariborska dediščina se je Svibenskim spet (upravičeno) izmuznila, tako kot že nekoč Juriju in Kunigundi ter Hartnidu in Gertrudi.⁵⁵ Še več, v fajdah so Svibenski zapravili mnogo sredstev in na koncu ostali še brez Gorenjega Mokronoga. Viljem in Ana sta sedaj lahko zgolj čakala na Margaretino smrt in upala, da se ne bo poročila in imela otrok. Ana je sicer imela lepo premoženje, ki je izviralo iz dote, jutrne in zaženila, toda z njim je – kot je bilo tedaj že običajno v krogu emancipiranih plemkinj – sama gospodarila. Zdi se, da ji možo

⁵⁰ ARS ZL 1385 X 10. Gradec; PA UR, št. 241: 1385 X 12. Gradec (= Komatar 19, št. 241). Vojvoda Albreht III. je še leta 1389 zastavil Elizabeti posest v (Gorenjem) Mokronogu za 200 dunajskih funtov iz naslova njenih zahtevkov do Viljema (ARS ZL 1389 VIII 17. Dunaj).

⁵¹ Leta 1378 je bil že polnoleten, torej ni mogel biti Anin sin, saj se je ta poročila z Viljemom šele po letu 1376. O Viljemovi prvi ženi sicer ni nobenih podatkov.

⁵² HKA UR 1378 II 2. Dunaj. Zanimivo je, da je v listini sin imenovan za »mlajšega«, oče, ki pa je edini pečatil listino, pa je bil označen za ujca (*vetter*) in »starejšega«. Najbrž je šlo za pisarjevo napako, bodisi tehnično (zamenjava črke a z e). Podobno pravno dejanje je bilo predaja ob porazu v fajdi: leta 1423 se je Jurij Turjaški s svojimi pomagači in imetjem vred predal na milost in nemilost vojvodi Ernestu (HHStA AUR 1423 II 16. Ljubljana). Vojvoda mu je naslednji dan oprostil kazen zaradi tipičnih fajdnih zločinov ter vnaprej storniral morebitne prihodnje sodne postopke proti Juriju na deželnem sodišču (PA UR, št. 334: 1423 II 17. Ljubljana; = Komatar 20, št. 334).

⁵³ ARS ZL 1378 V 19. Celje. Orožen 1963, 244.

⁵⁴ ARS ZL 1378 V 27. Celje. Orožen 1963, 244.

⁵⁵ Gl. poglavje Iskanje tretje poti.

⁵⁶ ARS ZL 1378 V 30. Celje.

finančno stanje niti ni šlo do živega, saj je bila finančno zavarovana. Zato ni čudno, da je maja 1378 posodila za dobo dveh let kar 300 dunajskih funtov Rudolfu Viltuškemu. Za jamstvo je dobila dva poroka, dokaj ugodne pa so bile obljubljeni letne obresti – 12% na letni ravni.⁵⁶ Da je bila sama boljša finančnica in razsodnejše narave kot mož, dokazuje zadolžnica, ki je bila pozneje kasirana oz. je Ana dolg uspela izterjati. Viljem je v tistem času le še prodajal drobno posest, pred aprilom 1379 npr. nekaj drobne fevdne posesti nekim nižjim plemičem.⁵⁷

Vojvodoma Albrehtu in Leopoldu pa je potrpljenje z Viljemom po letu 1379 vidno usihalo. Ne samo njegove nasilnosti, zadolženosti, nezanesljivosti in grobega reševanja najnavadnejših zapuščinskih oz. zastavnih zadev s Habsburžani vedno zvestimi Liechtensteini in Čreteškimi, tudi sina Viljema VI., ki je bil očitno farsična očetova kopija, sta imela dovolj. Nanj in na preostale Svibenčane pri upravi Kranjske že dolgo nista več računala. Konec koncev nobenega Svibenčana že dolgo ni bilo več zraven pri važnih habsburških družinskih pogodbah, kjer so knezi za priče oz. uresničevalce sporazumov pritegovali *najzanesljivejše* – ne pa nujno najodličnejše plemstvo posameznih dežel. Še med reševanjem čreteško-svibenskega spora sta vojvode 25. julija 1379 začela na Dunaju formalni postopek za likvidacijo več kot dvestoletnega svibenskega domicila na Kranjskem.

---

⁵⁷ ARS ZL 1379 IV 16. Celje.

OBRAČANJE V GNEVU

Habsburško nezadovoljstvo z Viljemovo razbojniško ali vsaj prenasilno družino in nasilniškimi reševanjem sporov avstrijskih bratrancev z lojalnim kranjskim in štajerskim plemstvom je konec 70. let 14. stoletja sovpadlo s strahom vojvodov pred uspešnimi potezami grofov Celjskih. Ti so že dolgo gospodovali večini širše okolice svibenskega gospostva, v Savinjski dolini, Zasavju in spodnjem Posavju. Obvladovali so najvažnejše plovne in cestne poti in mitnice med Ljubljansko kotlino in spodnjo Savinjsko dolino. Skratka vse, kar je bilo potrebno za popolno vladanje na njihovem nastajajočem štajersko-kranjskem dinastičnem dominiju. Leta 1377 so grofje sklenili dedno pogodbo z ortenburškimi grofi, po kateri se jim je kmalu v prihodnosti obetalo veličastno dedovanje na Koroškem in Kranjskem. Tako tudi grofje Celjski niso več imeli razloga, da bi še naprej trpeli tujek znotraj svojega teritorija. Ta tujek oz. še vedno sorazmerno celovito in homogeno svibensko gospostvo in v času in novih vrednotah izgubljenega Viljema V. so sklenili dokončno odpraviti. Saj ne, da Viljema ne bi mogli hipoma spraviti na beraško palico in prevzeti njegovega premoženja, toda grofje niso mogli ob tem tvegati nezadovoljstva deželnega kneza in deželnega plemstva. Slednje je v Svibenskih vendarle še videlo najstarejši še živeči simbol kranjskega plemstva. Povrh vsega status svibenskega gospostva ni bil jasen. Ne le, da je šlo za skupek posesti najrazličnejšega izvora, tudi lega nekatere posesti severno od Save, pa okoli Trebnjega in Krškega, je izdajala združbo posesti iz različnega pravnega naslova. Kljub temu bi bilo vse v redu, če bi šlo za čisti alod: Celjski bi ga pač gladko kupili, tako kot že mnoge druge pred tem, Svibenskim pa pustili dosmrtno bivalno pravico. Ker pa si je neke pravice pri tem lastil deželni knez, so nanj najprej položili roko Habsburžani in odrinili Celjane, ki so dotlej že vse pripravili za prevzem gospostva. Ker ni šlo za pravi fevd, pač pa je Svibno v resničnem življenju vezala s knezom le rahla vez, ki je bila v virih povsem nevidna – razen, da so dodelili dohodke iz dela Svibnega leta 1343 Herdegnu Ptujskemu,¹ dotedanje ravnanje z njim in terminologija v virih nista kazala na deželni fevd. Kljub Viljemovi zadolženosti in nasilništvu kneza nista mogla kar tako odvzeti alodialnega gradu in premoženja deželanski rodbini brez krivdnega razloga in sodnega postopka, razen če bi šlo za veleizdajo. Tega načina so se poslužili npr. leta 1368 ob zatrtju upora bratov Konrada in Friderika Aufensteinskih. Tako ravnanje je Habsburžanom omogočal ponarejeni »Privilegium maius« vojvode Rudolfa.² Viljem je bil v 70. letih, še posebej po letu 1378, sicer izrecno dlje časa v »nemilosti« deželnih knezov, ki sta mu odvzela nekaj posesti in še pred 25. julijem 1379 v zaporu na Dunaju.³ Od kdaj, ni jasno, morda od aprila 1379, ko je še posloval na svobodi. Morda pa je bil

¹ Gl. poglavje Iskanje tretje poti.

² Hageneder 1999, 23 sl.; Fräss-Ehrfeld 1984, 437-438.

³ Po besedilu v eni od dveh listin z istim datumom in vsebino: ARS ZL 1379 VII 25. Dunaj: *Wir* (vojvode) *sullen auch dem egen(anten)*

tedaj na pogojni svobodi, medtem ko se je zapor nanašal še na leto 1377 ali 1378. Toda zapornišтво in nemilost še nista bila dovolj za dokončen odvzem domačega gradu. Vrh tega je imel Viljem ožje sorodnike še v Avstriji. Ti bi po Viljemovi smrti lahko zahtevali svibensko gospostvo zase. Celjani, ki so si formalno že leta 1372 podredili Viljema, in Habsburžani so se zato pri deložaciji Viljemove družine morali povezati. Nenazadnje je bilo potrebno z Viljemom barantati.

Kako so potekala pogajanja, ni jasno. Dejstvo je, da bi sklicevanje na domnevne fevdne pravice naletelo le na Viljemova gluha ušesa, pa še trdnih dokazov o tem ni bilo. Zato so Habsburžani Viljemu odvzeli Svibno tako, da so ga enostavno odkupili in za odkupnino ponudili drugo gospostvo. Pogajanja so se končala pred 25. julijem 1379 na način, da sta vojvode obljubile podeliti Viljemu v fevd grad in gospostvo Zgornji Maribor, ki je z izumrtjem Mariborskih spet pripadlo deželnemu knezu. V zameno bi jima Viljem izročil Svibno. Čisti računi! Ob tem je potrebno vedeti, da menjava aloda za fevd za tedanje razumevanje niti ni bila tako slaba. Fevd je imel v normalnih razmerah za rodbino praktično enako vrednost kot alod, z njim je bilo moč trgovati skoraj brez omejitev, če se vazal ravno ni obrnil na gospodove sovražnike. Viljem bi po pogodbi smel obdržati tudi preostale krške, celjske in freisinške fevde. Svibno je moral predati enemu od treh predvidenih razsodnikom, grofu Hermanu Celjskemu, ne pa neposredno Habsburžanom. Vojvoda sta namreč obljubila, da bosta s poznejšimi pogajanjmi s Kunšperškimi odškodovala Viljemovo ženo Ano za vse njene poročne prejemke, ki bi jih izgubila s selitvijo. Za dokončno poravnavo sta vojvoda obljubila Viljemu vrnitev odvzete posesti in oprostitev od vseh dolgov in obtožb, razen glede 3000 funtov, ki jih je zahteval njegov gradiščan. Ob tem je potrebno opozoriti, da je šlo za neverjetno visoko vsoto za uradnika. Le kakšno škodo naj bi za to utrpel?! O spornih zadevah naj bi torej odločali pozneje, vendar najpozneje do 11. novembra istega leta. Če vojvoda Viljemu dotlej ne bi uspelo uresničiti obljub, bi moral Viljem nazaj v zapor na Dunaj, Svibno pa bi dobili njegovi otroci od celjskega grofa nazaj. To je bilo slaba tolažba za Viljema, ki je vedel, da sta vojvoda tokrat odločna glede njegove preselitve. Svibno je tako na pergamentu prišlo v roke grofa Hermana Celjskega, vendar le začasno, do končne razsodbe, in le v vlogi knežjega pooblaščenca. Do tedaj naj bi Svibno upravljali skupaj celjski in svibenski uslužbenci. V primeru, da Viljem z Mariborom ne bi bil zadovoljen, sta mu bila vojvoda pripravljena odstopiti kakšno drugo posest, ki bi jo določili razsodniki grof Herman Celjski, grof Friderik Ortenburški in Hajdenrik iz Maissava.⁴ Vse to je potrdil tudi Viljem v posebni listini.⁵ Toda za udejanitev selitve je stala obema stranema na poti Anina hčerka Margareta. Ta pa je decembra 1379 Anine zahtevke do Gotfridove zapuščine nič kaj hčerinsko ljubeče odpravila s 600 dunajskimi in graškimi funti.⁶ Sporazum je s stisnjenimi zobmi potrdil tudi Viljem, vendar je zakonca tolažila misel, da imata za prevzem Maribora tokrat podporo in odločbo deželnih knezov. Vprašanje je bilo le še, kdaj se bo to zgodilo. Do tedaj sta zakonca ostala na Svibnem, kjer ju je pri vsakodnevnih opravkih ovirala prisotnost celjskih uradnikov. Morda pa sta celo že živela pri hčerki v mariborskem gradu.

Sobivanje na Svibnem se je dokončno končalo malo pred julijem 1382, ko je Margareta umrla. Vojvoda Leopold III. je po delitvi oblasti leta 1379 sam obvladoval Štajersko,

Wilhalmen von S(cherffenberg) aller der guter der er entwert ist dieweil er in unsern ungenaden gewesen ist wider an nucz und an gewer seczen ... Glede zapora – govora je o Viljemovi vrnitvi vanj: ... so sol sich dann darnach derselb Scherffenberger unverczogenlichen wider gen Wienn in unser vanchnusse stellen ...

⁴ Gl. obe listini: ARS ZL 1379 VII 25. Dunaj. Gl. Ennenckl II, 79; Muchar 7, 17. Franz Kroner je imel to menjavo pravzaprav za Viljemovo internacijo zaradi nasilništva in upiranja deželnemu knezu! (Kroner 1900, 154).

⁵ HKA UR 1379 VII 25. Dunaj.

⁶ ARS ZL 1379 XII 22.

Kranjsko, Koroško, habsburško Istro, Trst, Tirolsko in »Prednje dežele«.⁷ V tistih mesecih leta 1382 je miril plemstvo v svojih deželah, ki je izkoristilo smrt ogrskega kralja Ludvika in s fajdami želelo poravnati stare zamere. Po starejših gledanjih naj bi prav leta 1382 prišlo celo do fajde med vojvodo in Viljemom V. Svibenskim, v kateri naj bi bil slednji premagan.⁸ Možno je, da so mislili na fajde iz leta 1377 ali 1378 s Čreteškimi. Lahko pa je res, da je Viljem zaradi poraza za zeleno mizo leta 1381 spet prijel za orožje. Po romantičnih tolmačenjih naj bi se njegov sin Viljem VI. z zavezniki Ehrenfelsi bojeval z vojvodom Leopoldom. Vojvoda naj bi ga ujel, kljub »slavnemu prstanu z zlatega studenca« (sic!) in poslal v hišni pripor k očetu na grad Zgornji Maribor. Šele po posredovanju passavskega škofa Janža grofa (sic!) Svibenskega naj bi bil izpuščen.⁹ Ta zgodba je pomešala lik in delo Viljema V. z njegovim pradedom Viljemom II. in je nastala kot posledica skoraj neprekinjenega spleta nasilniških dejanj mlajšega Viljema od srede 60. let naprej. Vojvoda je Viljemu tako 9. julija 1382 v Gradcu končno formalno podelil grad in gospostvo Maribor v fevd namesto na 2800 dunajskih funtov ocenjenega gospostva Svibno.¹⁰ Hkrati je skupaj s sinovoma Viljemom VI. in Janžem III. na Leopoldovo priporočilo prejel od šentpavelskega samostana v dosmrtno koriščenje fevde na Slemenu pri Mariboru, ki jih je prej imel pokojni Gotfrid Mariborski.¹¹ Selitev v Zgornji mariborski grad je bila s tem končana, vendar je Viljemu še naprej ostala v širši okolici Svibnega tista posest, ki jo je sam nekoč kupil in ni bila podedovana ter ni bila del svibenskega gospostva. Šlo je za desetine jugovzhodno od Krškega v župniji Raka in gospostvo Rekštanj, ki pa so ga Svibenski že pred tem dali v zastavo. Vojvoda je že 14. julija podelil mdr. fevde svibenskega gospostva bratom iz Rogatca.¹² Leopold je Svibno skupaj z gradom Eppenstein še pred majem 1384 podelil v dosmrtno zastavo judenburškemu meščanu Pavlu Ramungu, ki je bil v letih 1354-1370 in 1375-1378 štajerski deželni pisar, leta 1374 kranjski in v letih 1375-1378 koroški vicedom.¹³ Ramung ni živel na Svibnem, pač pa je tam pustil gradiščana in uradnike.

Sodeč po poznejših zapletih je uspel vojvoda Leopold kmalu po juliju 1379 spraviti celjske uradnike z gradu, saj grad nato ni bil nikdar več v rokah Celjskih. Vojvodo je k temu gnal strah pred Celjskimi, ki so prav v letih 1379-1383 dobili od prezadolženih Habsburžanov v zastavo nekdanjo goriško Grofijo v Slovenski marki in Metliko.¹⁴ Če bi si prisvojili še svibensko gospostvo, bi imeli Celjski popoln nadzor nad cestami in plovnimi rekami med Litijo, Celjem, Metliko in Bregano. Vojvoda Leopold je celjski prevzem pravno zlahka preprečil, saj je šlo po letu 1379 pri Svibnem za njegovo komorno gospostvo. Grofje Celjski so bili nezadovoljni z razpletom, vendar spodleteli prevzem Svibnega za njih ni bil usoden. Še naprej so ohranili stike z Viljemom in njegovima sinovoma, predvsem zaradi ostankov Viljemove posesti na Dolenjskem, ki je zadolženi Viljem ni več mogel upravljati z mariborskega gradu, Celjanom pa je prišla zelo prav.

⁷ Fräss-Ehrfeld 1984, 439-440.

⁸ Muchar 7, 22.

⁹ Puff 1847, 63. Hugo Hebenstreit pa je zapisal drugo, prav tako nedokazljivo domnevo: Frideriku Aufensteinskemu naj bi v uporu proti Habsburžanom leta 1369 pomagal Viljem. Vojvoda Viljem naj bi jih skupaj z Hertlom in Rudolfom Weißenškim, Otom Fliegenfussom, Richerjem Grandeneškim in Rochom Liemberškim pomilostil na prošnjo vojvode Ernesta. Pomilostitev pa naj bi moral Viljem plačati in se zadolžiti pri celjskih grofih in njihovih Judih. Ker pa se je spet uprl deželnemu knezu, naj bi bil zaprt na Dunaju in izobčen (Hebenstreit 1972, 1/V, 2-3). Mimogrede, vojvoda Viljem in Ernest leta 1369 še nista vladala.

¹⁰ ARS ZL 1382 VII 9. Gradec; GZM V/41. Pirchegger 1952, 47. Rudolph Puff je prejem mariborskega gradu v posest grofov (sic!) Svibenskih (napačno) postavil že v leto 1381 (Puff 1847, 63).

¹¹ GZM V/38, 39; Schroll 1876, št. 288.

¹² Muchar 7, 22.

¹³ HHStA AUR 1384 V 14. Rheinfeld. Gl. Žontar 1966, 296-297; Kronos 1900, 175; Webernig 1983, 152.

¹⁴ Štih 1999/1, 137-138.

Kronično zadolženi Viljem je hitro uvidel, da mu ne preostane drugega, kot da proda še te ostanke. Novembra 1384 je stiškemu samostanu prodal 12 nedonosnih pustih hub v Kalu. Šlo je za tisto posest, ki jo je v resnici poklonil samostanu že stric Jurij leta 1365. Kljub pravno dvomljivemu dejanju, je le uspel iztržiti 18 mark beneških šilingov.¹⁵ Julija 1386 je v Celju prodal grofoma Hermanu II. (njegov oče Herman I. je umrl leto poprej) in Viljemu še vso preostalo posest na Trebanjskem (stolp, dvor, trg, sodišče, odvetništvo, kmetije) za neznano vsoto denarja. Pri tem je šlo zanesljivo za poravnavanje zapadlih dolgov, o čemer govori druga listina iz istega dne.¹⁶

Tudi sin Viljem VI. z ženo Ano (Ungnad)¹⁷ ni več mogel zadovoljevati finančnih zadreg drugače kot z zastavljanjem posesti. Junija 1385 je z ženo zastavil gornino in desetino v Goleku Otu Wartenuerju in ženi Agnes za 20 dunajskih ali graških funtov.¹⁸ Šlo je za isto posest, ki sta jo oče in stric zastavila celjskim grofom že leta 1378. Viljem »mlajši«, kot se je sam imenoval v tej listini, je bil manj opazna osebnost. Nenazadnje Viljem VI. leta 1385 še ni imel svojega pečatnika, kar po svoje namiguje na možnost, da ga zaradi odrinjenosti na rob poslovnega dogajanja še niti ni rabil.

Kljub temu, da je bila s prodajami leta 1386 svibenska posestna prisotnost na Dolenjskem in Kranjskem omejena na posestvovanje Rekštanja, to prezadolženemu Viljemu V. ni pomagalo. Edina rešitev je bila prodaja gradu in gospostva Maribor. Na mariborskem gradu se Viljem nikoli ni dobro počutil. Čutil se je osramočenega zaradi izgube rodbinskega sedeža, kar je odmevalo daleč zunaj Kranjske in Štajerske.¹⁹ V Mariboru ni imel prijateljev, kvečjemu privoščljivce, najbrž pa je pogrešal tudi domače hribe in ozke doline. Za nameček je bil razočaran nad skromnim obsegom mariborskega gospostva, ki ni štelo več kot ok. 70 hub, pač pa precej viničarjev.²⁰ Viljem, navajen obsežnega sklenjenega svibenskega gospostva, se je zavedel krutih gospodarskih omejitev. Četrtega decembra 1386 so bila končana pogajanja z zainteresiranim kupcem mariborskega gospostva Hugom Devinskim. Z njim je bil Viljem v stranskem sorodstvu – Janž je bil namreč njegov ujec. Zato sta Viljem in sin uspela izkoristiti določen kupčev sentiment in iztržiti kar 3300 dunajskih funtov, kar je bilo opazno več od 2800 funtov, na kolikor je leta 1382 ocenil Viljemove dolgove in svibensko gospostvo oz. zamenjavo z Mariborom vojvoda Leopold. Res pa so bili v posel vključeni tudi šentpavelski fevdi na Slemenu.²¹ Istega dne sta Svibenčana izstavila še eno listino, s katero sta Janžu zastavila mariborski grad in vse drugo za 400 dunajskih funtov. Izjema je bila le neka hiša v mestu.²² Oba Viljema sta izkoristila nepričakovano smrt vojvoda Leopolda III. na bojnem polju pri Sempachu v Švici julija 1386 in zasedenost vojvoda Albrehta III. kot varuha Leopoldovega sina Viljema z nujnejšimi zadevami. Mariborski grad, zadnje omembe vredno posest Svibenskih, ki sta ga imela tako ali tako le dosmrtno v fevdu, sta vnovčila na edini ugoden način. Če bi ga poskušala zadržati do smrti, bi imela z njim le stroške in dolgove. Posojati denarja pa jima ni bil več pripravljen nihče, niti grofje Celjski, ki jim je enkrat že propadel poskus prevzema Svibnega. Tako pa sta Svibenčana celo prišla do večjih likvidnih sredstev.

Viljem V., žena Ana in sin Viljem VI. (Janž III. se tedaj ni omenjal) so se preselili

¹⁵ Grebenc 1973, št. 258.

¹⁶ Dve listini z istim datumom: ARS ZL 1386 VII 29. Celje. Orožen 1963, 245.

¹⁷ Čeprav se njen izvor ne da razbrati iz ohranjenih listin, ga je poznal že Job Ennenckl (Ennenckl I, 187).

¹⁸ ARS ZL 1385 VI 22.

¹⁹ Svibenska preselitev v Maribor je še leta 1725 kot vrinek ob mnogo pomembnejših političnih dejanjih Habsburžanov navedel npr. tudi Hieronimus Pez, ki je citiral nek »star rokopis« (Pez 1725), 63.

²⁰ Pirchegger 1962, 21 (op. 9).

²¹ GZM V/50. Orožen 1963, 245.

²² HHStA AUR 1386 XII 4.

v mesto Maribor. Zdelo se je, da loči to vejo Svibenskih le še nekaj let od izumrtja, popolnega osiromašenja in pomeščanjenja, kar so v 14. stoletju doživeli nekatere stare kranjske in štajerske plemiške rodbine v mestih in trgih na Slovenskem. Tu pa se vzporednice s Svibenskimi končajo. Druge pomeščanjene rodbine so bile po izvoru in statusu neprimerno nižjega in manj slavnega rodu. Svibenski pa se niso nikoli sorodstveno povezali niti s patricijskimi meščani, kaj šele z drugimi neplemiči. Bi se sedaj v Mariboru lahko? Od Viljemove družine že sodobniki niso mogli pričakovati mirnega zatona. Kaj šele mi, ki poznamo zgodovinski lok rodbine bolj kot oni sami. Oba Viljema sta bila v mestu potisnjena med dve čeri: na eni strani sta se izogibala stikom z meščani in meščanskemu načinu življenja, po drugi pa nista imela sredstev za ponovno selitev na kateri koli dostopen grad. Lahko bi se udinjala kot uslužbenca pri celjskih grofih ali deželnem knezu, toda tega jima nista dopuščala ne iluzija stare slave, niti gnev nad usodo in prijatelji, ki so ju »izdali«. Divja Svibenčana si niso želeli videti niti dinasti v vrstah svojega viteštva. Njun razdiralni značaj jima je jemal vsakršno možnost ponovne vključitve v staro družbo in ponovnega vzpona z dna. Leto in pol po selitvi v mesto sta resignirana nad brezperspektivnostjo avgusta 1388 formalno z oporoko zapustila vse premoženje celjskima grofoma Hermanu II. in Viljemu, a z določilom, da se to izpolni šele po njuni smrti. Na sina in brata Janža III. ter ženo in mater Ano, ki sta delila isto usodo, nista več mogla misliti. Obenem je oče Viljem še posebej zapustil grofoma svojega sina (v varstvo).²³ Tovrstno varuštvo grofov Celjskih je bilo pogosto. Z njim so dobili nadzor nad dediščino, ki so jo želeli pozneje dobiti v svoje roke. Varovanec pa jim je po dosegu polnoletnosti običajno predal vsaj del dediščine ali denarno nadomestilo. Ta poteza pa je bila premišljena tudi z Viljemovega zornega kota. Naperjena je bila proti Habsburžanom oz. vojvodi Albrehtu in mladoletnemu vojvodi Viljemu. S pomočjo Celjskih sta se oba Viljema namreč sedaj nameravala vrniti na Svibno. Celjska grofa sta bila pri tem le sredstvo, tiha podpornika pri dajanju potuhe Svibenčanoma. Sama se neposredno seveda nista vpletala v nezakonite načrte obeh Viljemov, saj jima je ohranjanje ravnotežja s Habsburžani konec 14. stoletja še vedno pomenilo več kot svibenski grad. Tega bi ob morebitni uspešni akciji Svibenskih tako ali tako dobila v roke, v nasprotnem primeru pa bi bila pred zakonom čista.

Po besedah pisca »Avstrijske kronike 95 gospostev« se je leta 1389 Viljem s pomagači vrnil na Svibno, kjer naj bi ubil Ramunga. »Naj bi«, ker se je Pavel Ramung po navedbah izdajatelja kronike Josepha Seemüllerja omenjal v virih vse do leta 1399, šele tega leta pa izrecno kot pokojnik. V letih 1383-1392 pa je bil kranjski vicedom v resnici Jakob Ramung.²⁴ Je torej šlo za tega Ramunga? Po drugi strani pa je nekaj desetletij pozneje Thomas Ebendorfer v »Avstrijski kroniki« zapisal, da naj bi se Viljem uprl vojvodu in zasedel Svibno leta 1398. To letnico je še v 18. stoletju upošteval tudi Hieronimus Pez.²⁵ Ta letnica, posledica Ebendorferjeve površnosti pri branju, je skregana z poznejšim dogajanjem, zato je leto 1389 bolj smiselno. Pavel Ramung leta 1389 zanesljivo res ni storil bridkega konca. Viljem se je tako z družino spet preselil na Svibno, saj obračun vicedoma Jakoba Ramunga za leti 1391-1392 Svibnega med drugimi deželnoknežjimi uradi, ki jih je vicedom neposredno upravljal, ni omenjal.²⁶ Bilo pa mu je jasno, da

²³ Dve listini z istim datumom: ARS ZL 1388 VIII 10. Maribor. Za Celjske in varuštvo gl. ARS ZL 1395 III 21. (Andrej Kunšperški iz hvaležnosti zapusti Celjskim grad Kunšperk in jim odpusti večji denarni dolg); Komatar 20, št. 391 (frankopanski grof postavi leta 1437 grofa Friderika II. in Ulrika II. za čas po svoji smrti za varuha svojih otrok in vse posesti); ARS ZL 1437 III 14. Oberdrauburg in ARS ZL 1443 XI 30. Lienz (grof Henrik IV. Goriški postavi grofa Ulrika II. Celjskega za varuha svojih otrok do doseženja polnoletnosti). Gl. tudi HHStA AUR 1399 VI 22. (Lovrenc iz Loke iz hvaležnosti za vzgojo zniža dolg grofu Frideriku Ortenburškemu).

²⁴ MGH DC Österreichische Chronik, 212 (tudi v op. 419). Gl. Krones 1899, št. 328, Webernig 1983, 152. V letih 1383-1392 je bil dejaven Jakob, po Josipu Žontarju sorodnik vicedoma Pavla (Žontar 1966, 297; Lackner 1996, 79 sl.).

²⁵ MGH SS Ebendorfer, 303; Pez 1725, 63.

gradu s kriminalnim dejanjem ne bo mogel obdržati, ne da bi se poravnal z deželnim knezom. Nenazadnje je dejanje odmevalo daleč onstran meja Kranjske in se je še mnogo pozneje zdelo tako nezaslišano srednjeveškima kronistoma, ki sta sicer pisala predvsem o pomembnejših političnih in habsburških zadevah, da sta ga zabeležila. Zaradi notranjih problemov med Habsburžani v desetletjih po delitvi oblasti leta 1379, sporov s sinom leta 1395 umrlega bivšega skrbnika strica vojvode Albrehta III., Albrehtom IV. in z lastnim bratom Leopoldom IV., političnih težav s češkimi Luksemburžani in pripravami na pohod nad Turke, pa se vojvoda Viljem ni mogel zlahka otresti Svibenčanov.

Do poravnave v prisotnosti uglednih prič je prišlo dober mesec po porazu krščanske vojske proti Turkom pri Nikopolju ob Donavi, ko se je prvi šok pri evropskih kraljih in knezih delno polegel in je vojvoda Viljem lahko začel urejati manj usodne zadeve. Sedmega novembra 1396 sta se v neki »Loki« – morda je šlo za Škofjo Loko ali Loko pri Zidanem mostu – Viljem V. in Ana javno sicer odpovedala dednemu posestvanju Svibnega, toda na gradu sta po predhodnem dogovoru z vojvodo lahko ostala do smrti. Ker je pri zasedbi Svibnega očitno šlo za zakonito fajdo, opravičevano z kakšnimi pravicami do rodnega doma, je bilo Viljemovo nasilno dejanje s tem legalizirano. Viljem je Svibno obdržal kot neke vrste zastavščino za 600 funtov. Morda je po prodaji Maribora z izkupičkom celo želel odkupiti Svibno, pri čemer je želel vsiliti mnenje, da je leta 1379 oz. 1382 Svibno zgolj zastavil deželnemu knezu, a mu tega Ramung ni pustil. Zato nasilje. Prav iz listine iz leta 1396 izvemo, da je šlo leta 1389 res za fajdo, v kateri so Svibenskim kot »pomagači« pomagali številni služabniki in sorodniki. Vsi ti so s poravnavo spet prišli v milost deželnega kneza vojvode Viljema, Viljem Svibenski pa jim je obljubil obdržati od vojvod že podeljene svibenske fevde. Viljem je nekaj posesti na Dolenjskem, ki jo je sam kupil, po pogodbi lahko volil po svoji volji, saj ni bila sestavni del pogodbe.²⁷

Viljemovo in Anino zadovoljstvo je bilo kartkotrajno. Sinova Viljem in Janž sta bila leta 1396 že pokojna ali pa sta zapustila habsburške dežele.²⁸ Tudi Viljemovo življenje se je iztekalo. Prav na to je računal velikodušni vojvoda Viljem, ki se je z nekajletno odpovedjo realnemu posedovanju Svibnega v korist Viljema in Ane elegantno rešil nezadovoljstva in novega potencialnega uporništvu zadnjega kranjskega Svibenčana in njegovega avstrijskega sorodstva. Rešitev svibenskega problema pa je prepustil času.

²⁶ Lackner 1996, 79-82.

²⁷ HKA UR 1396 XI 7. Loka.

²⁸ Leta 1424 in 1430 se je omenjal neki Hans Schärffenberger z ženo Gertrudo, ki je bil tedaj sodnik in uradnik v Laškem. Po grbovni podobi (zvezda in orlovo krilo) ni bil član Svibenskih (Komatar 14, št. 49, str. 52; Aigner 1997, št. 366). Po Hebenstreitu naj bi Viljem VI. in Janž umrla precej kasneje, Janž celo šele nekaj pred letom 1432. Tega Janža je enačil s sodnikom Hansem; imel naj bi sina Mihaela († 1446) (Hebenstreit 1972, 1/V, 29-30). Prav tako malo ali celo sploh neverjetna je umestitev že leta 1397 v Kufsteinu na Tirolskem omenjanega trgovca Hans Schärffenberger med Svibenske. Hans se je leta 1404 preselil na Dunaj, kjer je od leta 1418 opravljal več funkcij: mestni svetnik (1412-1415, 1420-1424, 1427-1431), mestni špitalski mojster (1422-1423), kletar (1427-1431), mestni sodnik (1416-1419), župan (1425-1426). Umril je leta 1433. Sin Hans ml. se je omenjal od leta 1425 do smrti leta 1458. Tudi on je bil svetnik (1434-1437, 1440-1443, 1447-1448), davkar (1443) in kovniški odvetnik (1443-1449). Zanj gl. Czeike 1997, 64; Uhlirz 1900, v št. 2150 do 3438. Nedvomno se v tem času še noben Svibenčan oz. Schärffenberger še ni bil pripravljen pomeščaniti.

NOVA DOMOVINA

Viljem V. je – sodeč po omembah v pisnih virih – umrl med novembrom 1396 in najpozneje septembrom 1399, vendar ne leta 1398.¹ Zanesljiva je kar Valvasorjeva vest: v svibenski župni cerkvi je videl epitaf Viljema (V.) Svibenskega z letnico smrti 14. julija 1397 in ga tudi zapisal v »Slavi«.² Žene Ane se po letu 1398, ko se je zadolžila pri sodniku v mestu Laa na Thayi v Nižji Avstriji,³ ni več omenjala. Očitno se je preselila bližje avstrijskih Svibenčanom. Viljem ni želel ali celo ni mogel biti pokopan v grobnici v Stični. Morda se služabnikom ni več zdelo vredno spoštovati izročilo, morda jim tega Viljem v času življenja niti ni izrecno naročil. Ali pa so bili stroški in organizacija prevoza in pogreba previsoki in prezahtevni za stiške menihe, ki so bili tedaj že v viharnih notranjih sporih. Vse špekulacije so dopustne. Svibensko gospostvo je takoj postalo predmet finančnih rokohitrstev deželnega kneza, ki je pod njegovim imenom združil tudi preostale pravice Viljema Svibenskega zunaj jedrnega gospostva: desetine in gorsko pravo okoli Rake ter odvetništvo v širši okolici Trebnjega. Leta 1403 je vojvoda Ernest potrdil prodajo nekih fevdov studeniškemu samostanu, ki so pripadali svibenskemu gospostvu in jih je dotlej imel Janž Kozjaški, njegov oskrbnik na Svibnem.⁴ Grad in gospostvo sta bila odtlej in vse do leta 1620 deželnoknežja last. Vse Viljemove nepremičnine so pripadle vojvodu Viljemu, ki jih je marca 1401 podelil v fevd Janžu z Ehrenfelsa,⁵ skromno premično premoženje pa je dedovala edina preživela članica kranjske veje Viljemova sestra Gertruda. V prvem zakonu je bila poročena s Henrikom Raspom, v drugem pa s pomembnim koroškim plemičem Janžem Schenkom Ostroviškim. Leta 1387 je pokopala tudi tega. Nikoli ni pozabila na slavni rod, saj je imela v pečatniku aliirana svibenski in ostroviški grb. Prvega celo na heraldično uglednejši desni strani.⁶ V rokah ji je ostalo precej premoženja in posesti na Štajerskem in Koroškem, ki jo je podedovala od matere Gertrude in dobila za poročna darila od obeh mož in očeta Hartnida. Gertruda je bila leta 1399 že v poznem življenjskem obdobju in otrok ni imela. Zato je na stare dni sklenila pomagati sorodnikom, tako tistim po moževi kot po očetovi strani. Preostalo posest je od leta 1387 v več korakih podarila ali proti odškodnini prepustila nečakom: leta 1387 npr. Gašperju Ostroviškemu, leta 1391 pa še Nikolaju Ostroviškemu.⁷ Z dediščino, šlo je zgolj za delčke okoli Svibnega in za drobno posest na Dolenjskem – enake provenience, kot je bila tista, ki jo je bežno omenil

---

¹ Puff 1851, 11.

² Valvasor 1689, VIII, 801. Gl. poglavje O svibenski hiši božji.

³ NÖLA PU št. 1470: 1398 XII 24.

⁴ StLA AUR, št. 4115: 1403 IV 23. Dunaj. Za Kozjaškega gl. še: StLA AUR, št. 4116: 1403 IV. 24.

⁵ NÖLA PU št. 1544: 1401 III 27.

⁶ Melly 1846, 247.

⁷ Wiessner 1977, št. 302; HHStA AUR 1391 III 30.

Viljem v poravnalni listini iz novembra 1396 – pa ni osrečila avstrijskih sorodnikov. Ti na Dolenjskem niso mogli pričakovati podpore sorodnika salzburškega nadškofa Gregorja Schenka z Ostrovice (1396-1403), Gertrudinega svaka. Septembra 1399 je tako Gertruda prodala grofu Hermanu II. Celjskemu gornino, 22 hub, več vinogradov, nekaj mlinov na območju med Svibnim in Krko.⁸ Kontinuiteta med Svibenskimi in Svibnim se je posestno končno pretrgala. Celo v popisih štajerskih, kranjskih in koroških deželanov iz začetka 15. stoletja Svibenskih ni bilo več omenjenih.⁹ Če bi preživeli Svibenski imeli na Kranjskem omembe vredno posest, bi namreč lahko še naprej uveljavljali kranjsko deželanstvo. Tako pa so bili Svibenski in Kranjska po dobrih dveh stoletjih in pol spet dva tuja pojma. Daleč na severu se je že napovedoval nov vzpon Svibenskih. To pa je snov za novo knjigo.

Preživeli avstrijski Svibenčani v resnici vse do začetka 15. stoletja niso povsem opravili s Kranjsko, natančneje, z gradoma Zgornji Kamnik in Rekštanj. Slednjega od leta 1327 Svibenčani sploh niso omenjali pri svojih zemljiških transakcijah. Očitno ga je celo Viljem V. prihranil za dediče. Ni pa jasno, kaj je bilo na njem tako pomembnega, da se ga je oklepal. Morda krško fevdno gospostvo, zaradi katerega so zadnji Svibenčani menili, da ga ne gre vrniti škofiji; ali pa dejstvo, da so ga dajali v zastavo, torej so imeli nad njem le omejeno pravico. Rekštanj so tako imeli po letu 1392 in še pred letom 1425 v zastavi od avstrijskih Svibenskih/Schärfffenberških gospodje Čreteški in Turjaški, od njih pa od leta 1425 Janž Perneški, ki je Turjačanom obljubljal vrniti grad, če bi ga Schärfffenberški uspeli rešiti iz zastave.¹⁰ Kranjska posest za Schärfffenberške ni bila več donosna in so se ji kmalu po letu 1425 odpovedali v celoti. Zato ne preseneča, da se je še leta 1400, leto dni pred smrtjo, Gertruda spomnila tudi Rudolfa V., sina Evstahija in Ane iz Winkla, vnuka Rudolfa III. in pravnuka Jurija I. Rudolf je imel še leta 1407 gospostvo Rekštanj.¹¹ Gertruda mu je namesto dolenjske posesti raje poklonila večjo posest na Koroškem, ki si jo je pridržala v dosmrtni užitek.¹² S tem je le pomagala avstrijskim nečakom, ki so si v tistem času prizadevali uravnovesiti gospodarske osnove s središčem v Linzu. To je bila veja, ki jo je osnoval Rudolf III. v tretjem četrtletju 14. stoletja.¹³ Veja otrok Rudolfa II. je razen Ulrika V. izumrla v moški liniji do okoli leta 1400. Evstahij je bil omenjen leta 1399, ko je prodal solidno posest pri Kremsu nekemu lokalnemu plemiču in je bil leta 1407, ko sta sestra Ana in sin Rudolf V. posodila Frideriku z Wallseeja 600 dunajskih funtov, že mrtev.¹⁴ Istega leta pa so ti Schärfffenbergi prodali Wallseejem tudi zastavljeni deželnoknežji grad in gospostvo Zgornji Kamnik. To gospostvo brez dvoma pred tem ni bilo zelo dolgo v schärfffenberški posesti, saj o zastavi Zgornjega Kamnika ni nobenih drugih vesti, pa tudi zadnji kranjski Svibenčani (Viljem V. in VI.) niso premogli toliko sredstev, da bi deželnemu knezu denar celo posojali.¹⁵ Avstrijski bratrance pa so bili že dovolj premožni. Evstahij je leta 1385 in 1398 že imel v posesti gospostvo Schönbüchel v Nižji Avstriji. Leta 1399 je bil upravitelj kolegiatnega samostana v Mattseeju (severno od Salzburga). Tam je bil v letih 1391-1400 namreč prošt Janez Dominik (obenem kanonik v Passavu in župnik v Gmündu). Rudolf III. je imel s po letu 1396 umrlo Guto z Marsbacha še sinove Thoma, Hartnida, Wolfharda (Wolfganga). Slednji je leta 1421 prodal dotedanji

⁸ ARS ZL 1399 IX 1.

⁹ Krones 1900, 233-237; Pirchegger 2, 532.

¹⁰ PA UR, št. 347: 1425 IX 1. (= Komatar 20, št. 347).

¹¹ OÖLA SA, Hs. 5/17, pg. 91 (Hoheneckov prepis Streinovih genealoških zapisov).

¹² Wiessner 1977, št. 359.

¹³ Hebenstreit 1966, 151 sl.

¹⁴ UBNÖ 2, št. 838; ARS ZL 1407 IV 25. Dunaj.

¹⁵ Doblinger 1906, 397. Zgornji Kamnik so sicer že leta 1341 prejeli v grajsko varstvo Ostroviški (MDC 10, št. 141), vendar ni realno domnevati, da bi ga ti obdržali vse do konca 14. stoletja in nato recimo predali Gertrudi Svibenski za poročna darila. Šlo je za deželnoknežjo posest, s katero so poslovali zelo dinamično.

sedež avstrijskih Schärffenbergerjev grad Sprinzenstein rodbini Starchenberg. Hči Ana se je poročila z Vajkardom z Dürnsteina. Z drugo ženo Margareto Starchenberško pa Rudolf menda ni imel otrok. Sin Evstahij je imel sina Rudolfa V. (1400-1446) in Hedviko (1406-1469), ki se je poročila z Albrehtom iz Eckertsava.¹⁶

Iz njihovih vrst so se v naslednjih desetletjih s srečnimi karierami, porokami in zavezništvu dvignili posamezniki, ki so ponovno s ponosom kazali svoj grb, kmalu povišan z baronskim in grofovskim naslovom. Še več, s ponosom so prvi avstrijski Svibenski oz. Schärffenbergerji (njih niti ni več smiselno imenovati »Svibenski«) sodobnike opozarjali na legendarnost rodu, njegovo pomembnost na Salzburškem pa poudarjali s tradicionalnim imenom Rudolfincev, Rudolf. Prva potrditev visokega ugleda je bila dejstvo, da sta bila že Rudolf III. in sin Evstahij člana leta 1386 ustanovljene bratovščine sv. Krištofa v Arlbergu.¹⁷

Schärffenbergerji so bili v popisih gornjeavstrijskih gospodov navedeni od začetka 15. stoletja naprej.¹⁸ Po več kot stoletni avstrijski zgodbi je usoda hotela, da je sredi 15. stoletja izumrla tudi ta veja. Ostali so le še maloštevilni potomci Ulrika V. Končno je njegov potomec Bernard, gornjeavstrijski deželni glavar, po smrti Viljema Fladniškega (pred 1489) kot mož Viljemove sestre Elizabete (edine dedinje), po daljšem pričkanju s Fladniškimi do ok. 1512 postal posestnik gradu in gospostva Hohenwang pri Mürzzuschlagu blizu štajersko-avstrijske deželne meje. V župnijski cerkvi v bližnjem Langenwangu je bila nato osnovana nova rodbinska grobnica.¹⁹ Tisto v Stični so pozabili, samevala pa je tudi novejša v Lorchu. Bernardovi otroci in vnuki so hitro razširili rod Schärffenbergerjev po vsej Avstriji in Štajerski. Matični sedež je vse do leta 1838 ostal na gradu Hohenwang, čeprav je imel Janez Schärffenberški v letih 1554-1579 spet v zakupu gospostvo Svibno.²⁰

Zadnji direktni moški član rodbine grof Hans (1802-1847) se je kot nekoč njegov prapra...stric Viljem V. z dvema hčerkama preselil v mesto Maribor. Skoraj pol tisočletja po Viljemovi selitvi Hans seveda ni več koval zarote proti deželnemu knezu in načrtoval nasilne zasedbe Svibnega ali Hohenwanga. Čeprav je prodal to gospostvo in grad zaradi denarne sile, je odtlej živel v Mariboru lagodno življenje hišnega posestnika in lastnika vinogradov, potoval po svetu, njegova hiša pa je menda veljala za središče mariborskega kulturnega življenja. Bolezen ga je 14. septembra 1847 ob devetih zvečer položila na mrtvaški oder. Z njim je izumrl zadnji moški član nekdanje razvejane in pomembne rodbine. Krsto z njegovimi ostanki, okrašeno s »krono njegove hiše« (grbom), so na pokopališče odnesli mariborski meščani, spremljalo pa ga je »na tisoče jokajočih« pogrebcev od vsepovsod. S tako patetičnim opisom pogreba je leta 1851 končal svojo svibensko genealogijo Rudolph Puff; s kratkim dostavkom, da se je njegova hčerka leta 1851 poročila s pesnikom Bartolom di Carnerijem z graščine Viltuš.²¹ Spet so ženske, ki so v večstoletni preteklosti Svibenskih vedno imele zelo pomembno vlogo, poskrbele, da neke žive svibenski geni še danes.

¹⁶ Ennenckl I, 222, 305, 306, 325, 335. Gl. Hebenstreit 1972, I/VI, 97 in 2/I, 16; Krick 1924, št. 156.

¹⁷ Ströhl 1899, Tafel XXIII/4. Gl. Hebenstreit 1972, 2/II, 62.

¹⁸ Uiblein 1984, št. 408. Feldbauer 1972, 147.

¹⁹ Gl. Meister 1965, 5.

²⁰ Gl. poglavje Gospodarjeva zgodba.

²¹ Pickl 1954, 67 sl.; Puff 1851, 19.

EPILOG

Svibenski so bili med 12. in koncem 14. stoletja v celoti vzeto ena najpomembnejših, a obenem tudi nesposobnih plemiških rodbin. Najpomembnejše zaključno vprašanje je, zakaj Svibenskim v 14. stoletju ni uspelo izkoristiti vseh prednosti, ki so jih dosegli do okoli leta 1300? V odgovoru, ki se je ponujal bralcu od poglavja do poglavja, se skrivata ves blišč in beda povprečnega evropskega plemstva. Obnovimo ugotovitve.

Na polju političnega so Svibenski le do zadnje tretjine 13. stoletja in pod vodstvom enega najspodobnejših članov, Henrika III., vodili enotno rodbinsko politiko, ki je iskala podporo pri tistih knezih, ki so obvladovali Kranjsko, Koroško in Štajersko. Konec 13. stoletja pa se je naslednja generacija odvrnila od novih deželnih knezov Habsburžanov in Tirolsko-Goriških, posamezniki pa so se vse do druge tretjine 14. stoletja nepremišljeno vmešavali v deželne politične zadeve; pri tem se niso branili nastopati proti deželnemu knezu in si izbirali nevarnih zaveznikov. Svibenski so bili v času vrhunca in zatona viteškega življenja slavni, dejavni in priljubljeni med sodeželani; po letu 1300 pa jih je življenjski slog le še oviral in jim zamegljeval trezno presojo. Ker so bili Svibenski od ok. 1270 kronično v knežji nemilosti, niso posegali po vplivnih in donosnih deželnih in dvornih funkcijah. S tem pa se jim je zmanjšala možnost pridobiti najugodnejša zavezništva in prijateljstva. To so enostransko nadomeščali s cerkvenimi karierami, vendar predvsem v Avstriji in na Salzburškem, kamor so v prvi polovici 14. stoletja prenesli svojo politično dejavnost. Niso pa se mogli okoristiti z informacijami, deželnoknežjo posestjo in pravicami doma. Zato se niso bili sposobni priučiti politične komunikacije s sodeželani in knezom. Osamili so se sami, kar je bilo v tem času skrajno nespametno.

Kljub veliki posesti in pravicam Svibenski niso bili sposobni reorganizirati gospodarsko upravo v času krize od konca 13. stoletja. Niso imeli hierarhične, centralizirane uprave, celo sami so se neposredno ukvarjali z zakupništvom in službovanjem pri nekaterih cerkvenih gospodih. Rodbina je že sredi 13. stoletja razdelila del posesti med linije, celo matično Svibno je bilo do začetka 14. stoletja razdeljeno med planinsko in svibensko vejo. Razdeljena je tudi vsa fevdna in druga raztresena posest na Dolenjskem. S tem pa se je zmanjšala moč rodbine kot celote. Vodilni člani svibenskih vej so tekmovali med seboj in razprševali energijo. Svibensko zemljiško gospodarstvo bi v zvezi s Planino in Krškimi lahko zaprlo spodnjo Savinjsko dolino, če ju ne bi delili med linije. Najspodobnejši član ni bil neformalni vodja v političnih zadevah, vsakdo si je lastil pravico do bolj ali manj samostojnega delovanja. Nenehno so živeli prek meja zmožnosti. V 13. stoletju so sredstva zapravljali za drago viteško življenje, v 14. stoletju pa za vzdrževanje zunanjega statusa. Ne

prav pogosto so se udejstvovali v vojnah kot najemniki, saj vojskovanje za njih zvečine ni bilo pomembno kot gospodarska panoga, s katero bi si dobro popravili finančno osnovo. Zato so konec življenja na Kranjskem ok. leta 1400 doživeli osiromašeni in zadolženi.

Svibenski so zaradi ministerialnega statusa še v 13. stoletju lahko sklepali poročne zveze le z ministeriali, statusno celo nižjimi od njih samih. Zato so bili deležni manjših dot in dediščin kot najvišje deželno plemstvo, ki si je tedaj že lahko privoščilo poroke s svobodnim plemstvom. Obenem so Svibenske od konca 13. stoletja z naslonitvijo na salzburški in goriški družbeno-politični krog zadele nekatere ministerialne omejitve, predvsem poročne. S tem jim je bila zaprta pot med dinastično plemstvo, kjer se je dalo s posrečeno poročno strategijo priti do zares bogatih nevest. Nekateri Svibenčani kot izraziti individualisti niso bili sposobni obvladovati značajske slabosti, njihovi sorodniki pa jih zaradi načina (ne)sodelovanja niso mogli pomagati. Mnogi vodilni člani so bili vihravi (Viljem I., Viljem II., Viljem V., Rudolf IV.), nasilni ali vsaj sangvinični, tudi do okolice, in to v času, ko je deželnoknežja oblast v Vzhodnih Alpah že uspešno krotila samovoljo in nasilnost plemstva.

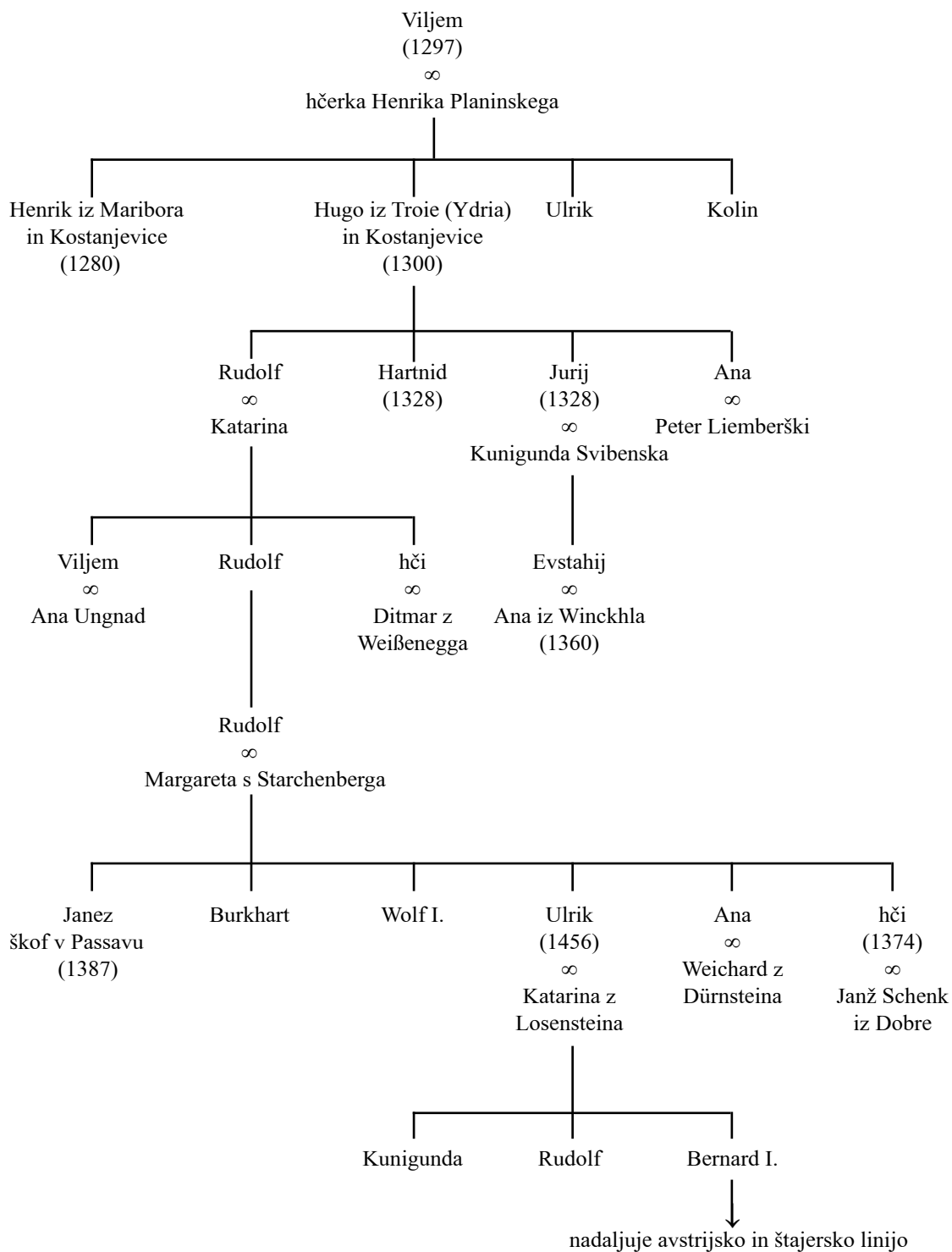
Toda takšna je bila usoda večine starega nedinastičnega plemstva v 14. in 15. stoletju. Svibenčani so bili sicer najbolj bleščeči predstavniki v tem konglomeratu propadajočih veličin, ki niso razumele družbenih in gospodarskih sprememb, ali pa zaradi različnih razlogov niso mogle spremeniti obnašanja. Zato je bila obnova oz. rekonstrukcija njihovega življenja resnično zelo plastična študija o primeru («case-study») za presojo propada poznosrednjeveškega plemstva in starih vedenjskih oblik. V nasprotju z drugim plemstvom, ki je statusno in gospodarsko povsem propadlo ali biološko celo izumrlo, pa so imeli Svibenski veliko srečo. Usoda oz. vizionarstvo dveh edinih sposobnih Svibenčanov v 14. stoletju (Rudolf I. in Rudolf II.) jim je dalo novo priložnost zunaj stare domovine. Ker je Rudolf II. načrtno vlagal svoje premoženje v cerkvene kariere in posest na Salzburškem in Avstrijskem, so tam njegovi otroci uspeli ustvariti nove družbene stike in pogoje za ponovni razcvet rodbine v 15. in 16. stoletju. Toda ti so se za obstoj morali obnašati povsem drugače kot predniki. S kranjskimi Svibenčani sta njihove potomce na severu povezovala le še grb in ime. Tako kot je novoveško plemstvo z visokosrednjeveškim povezovala predvsem le še samozavest o superiornosti. Življenska realnost pa je bila povsem drugačna.

DODATKI

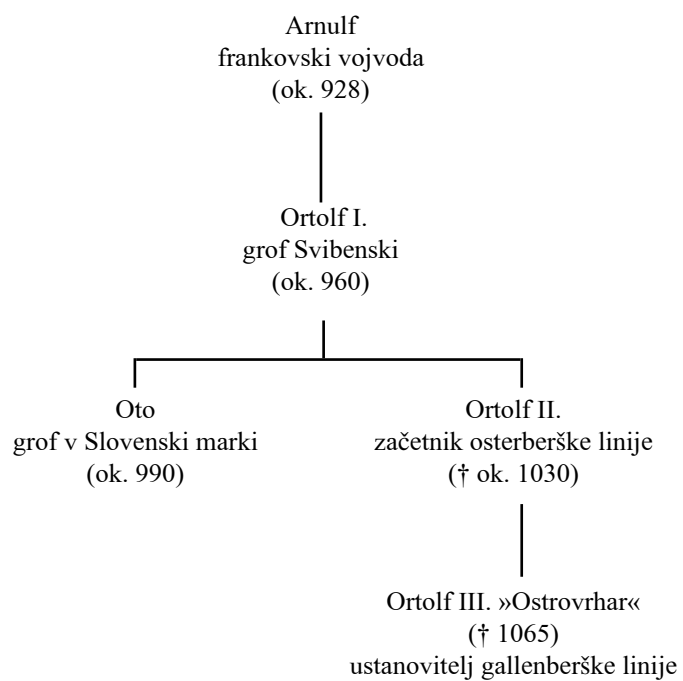
GENEALOŠKE PREGLEDNICE

1. SVIBENSKI

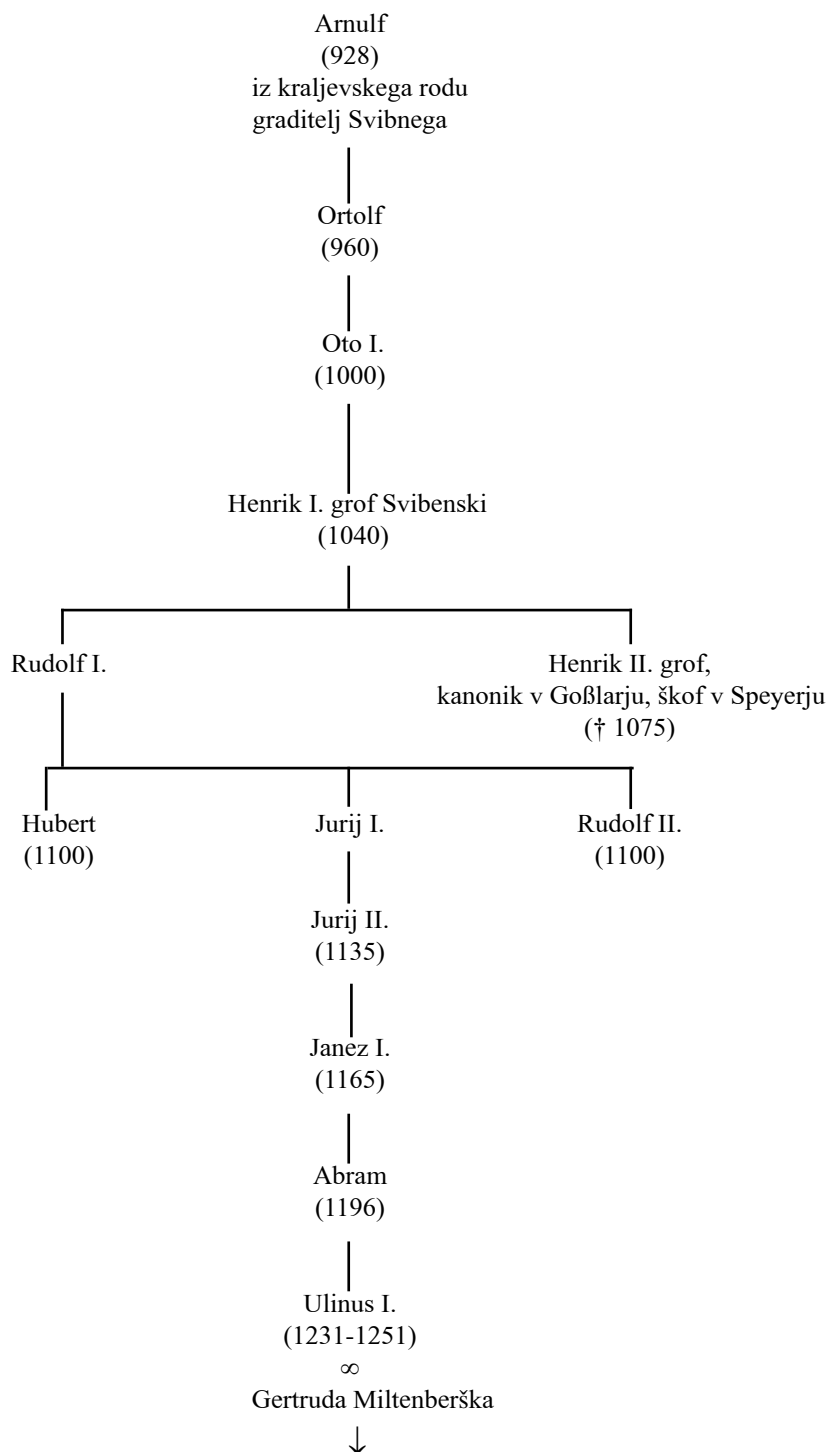
(Preuenhueber 1646: Pettenegg 1871)

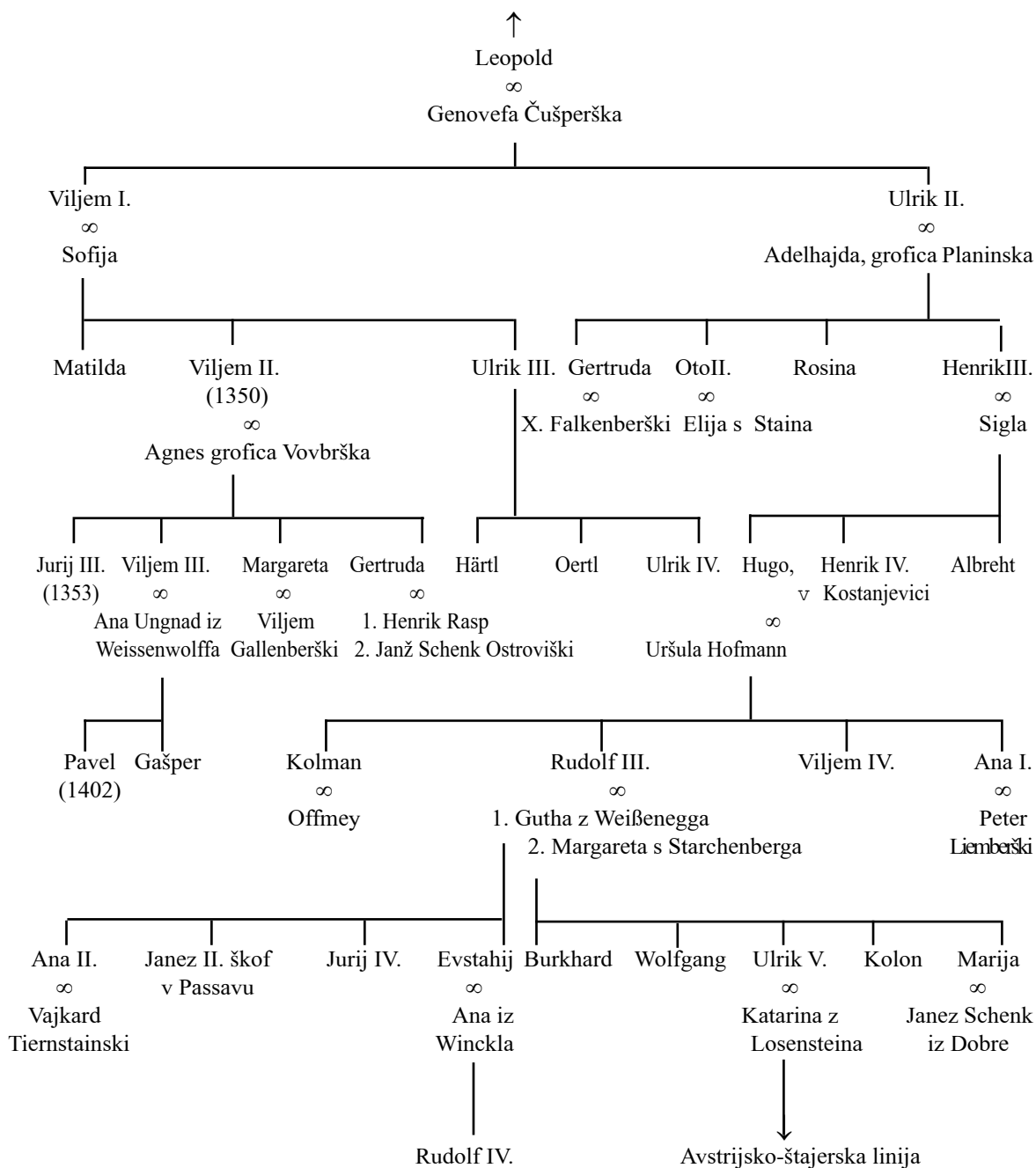
2. SVIBENSKI
(Schönleben 1680/1)

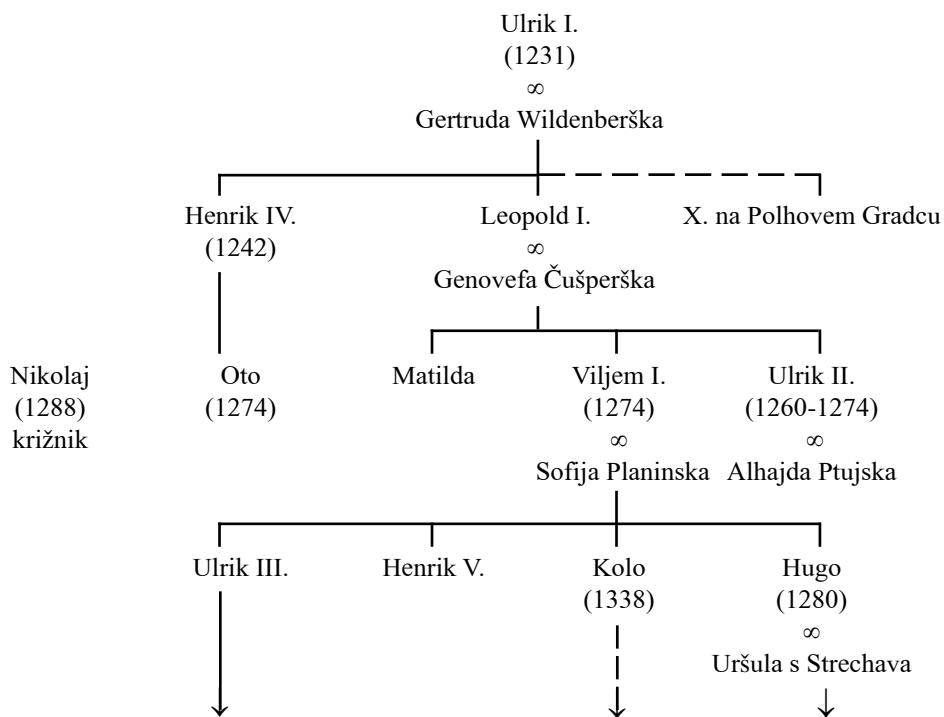
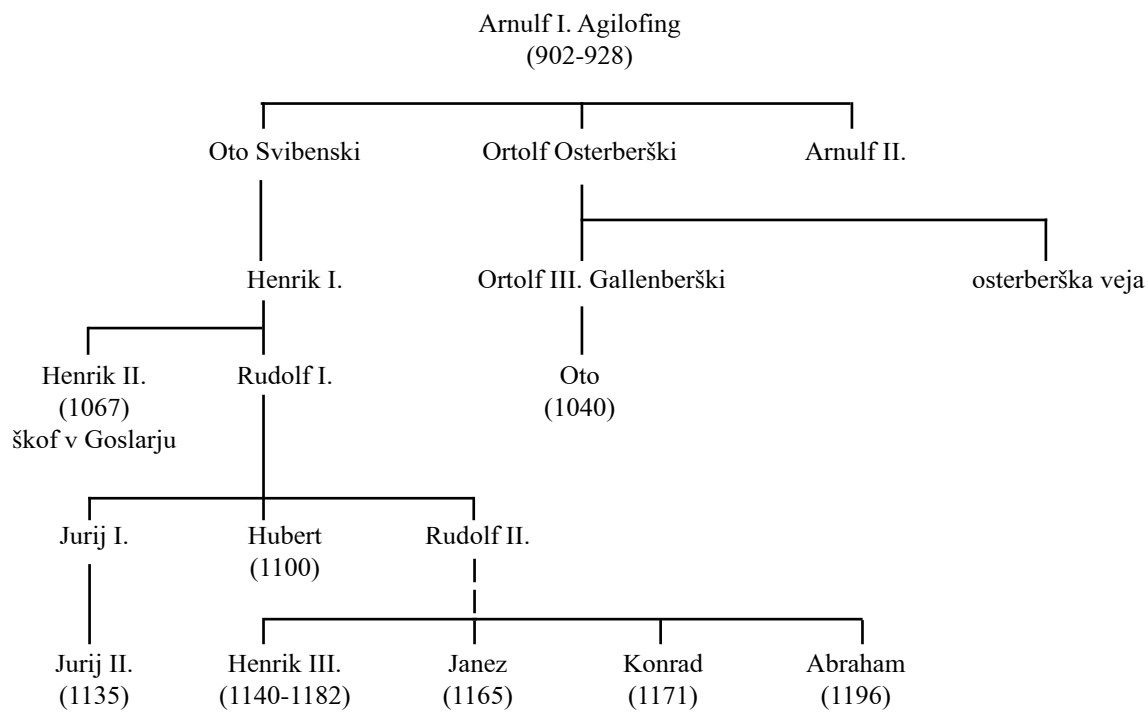

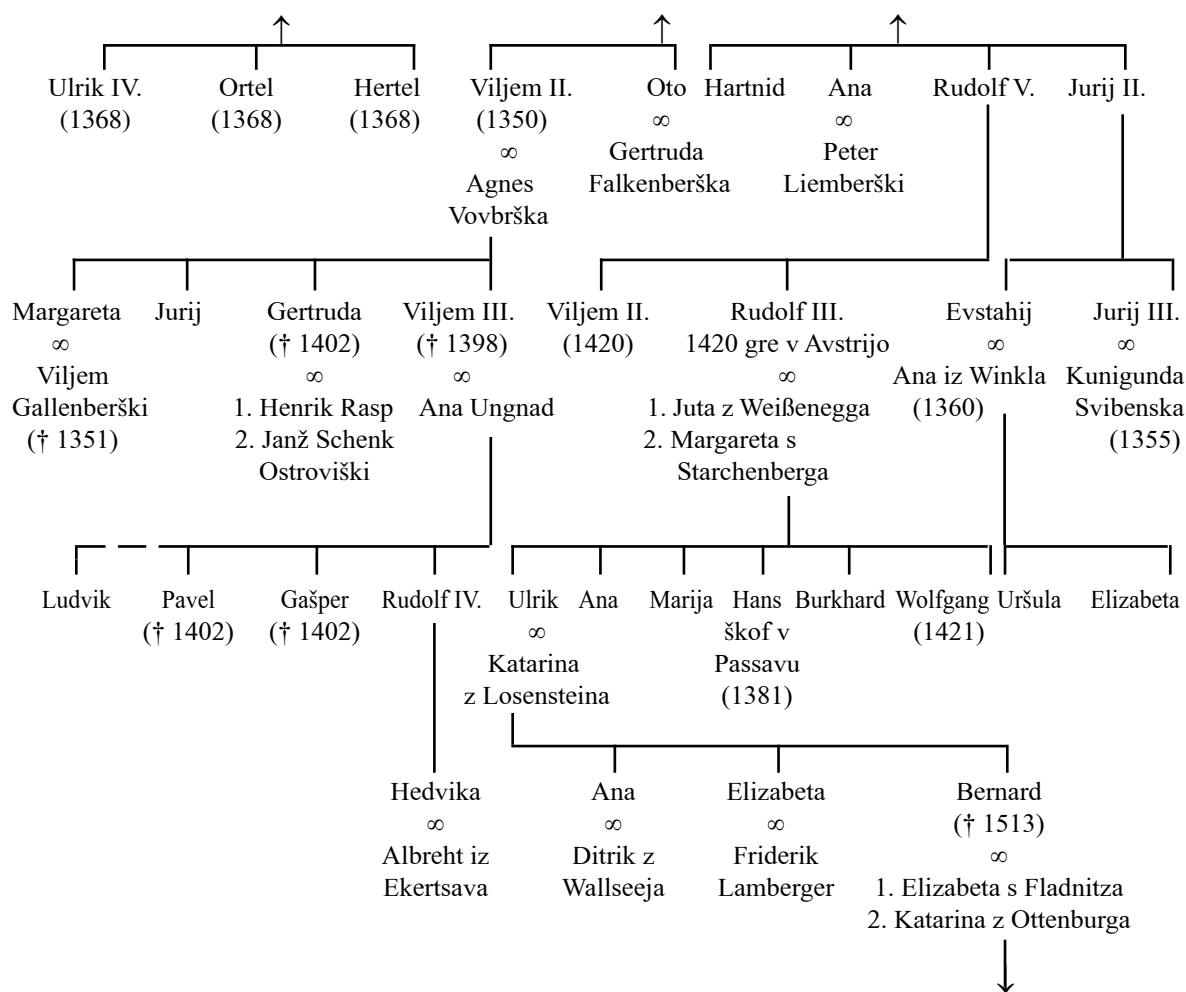
3. SVIBENSKI (Hoheneck 1733)

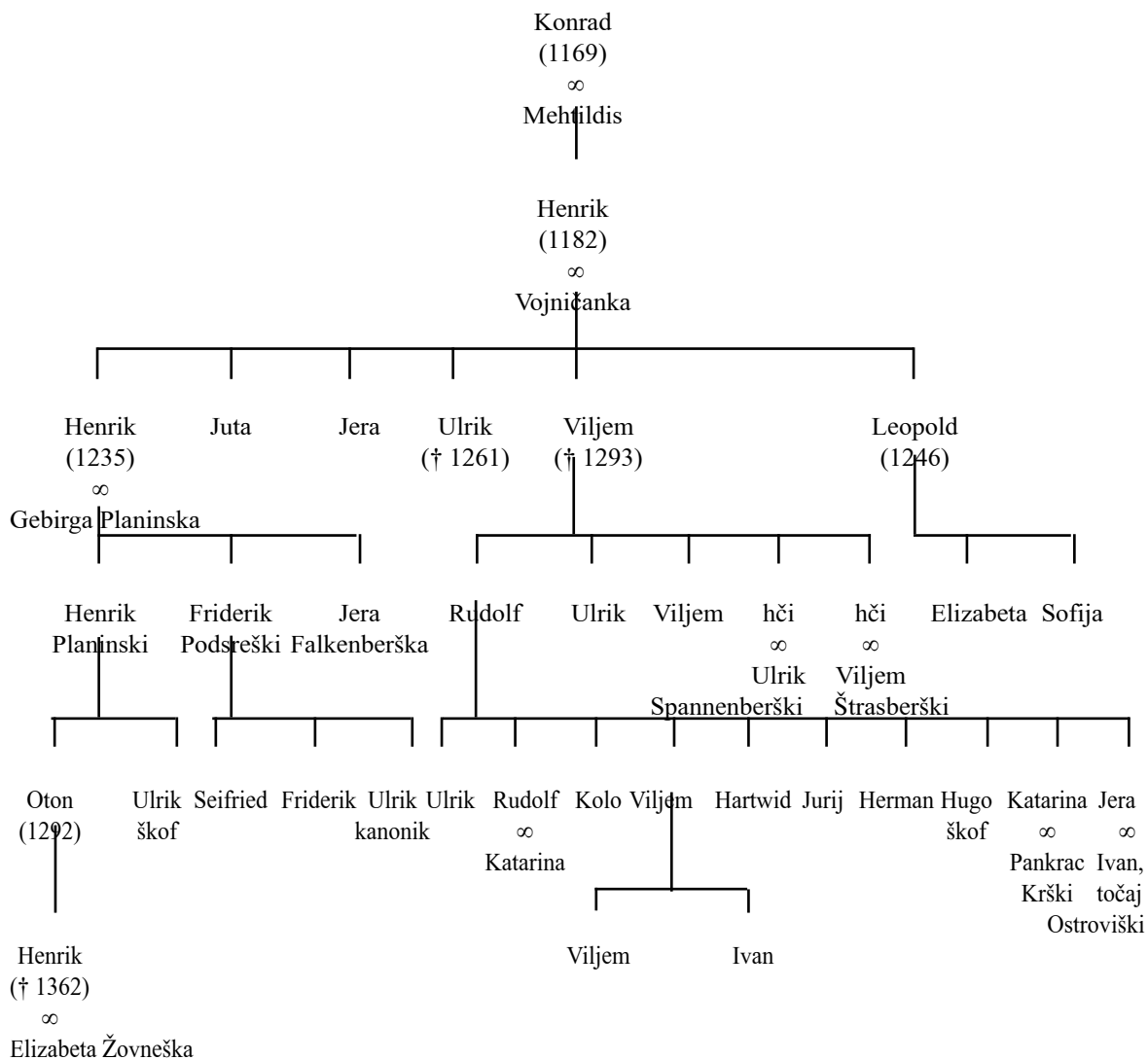

4. SVIBENSKI
(Puff 1851)

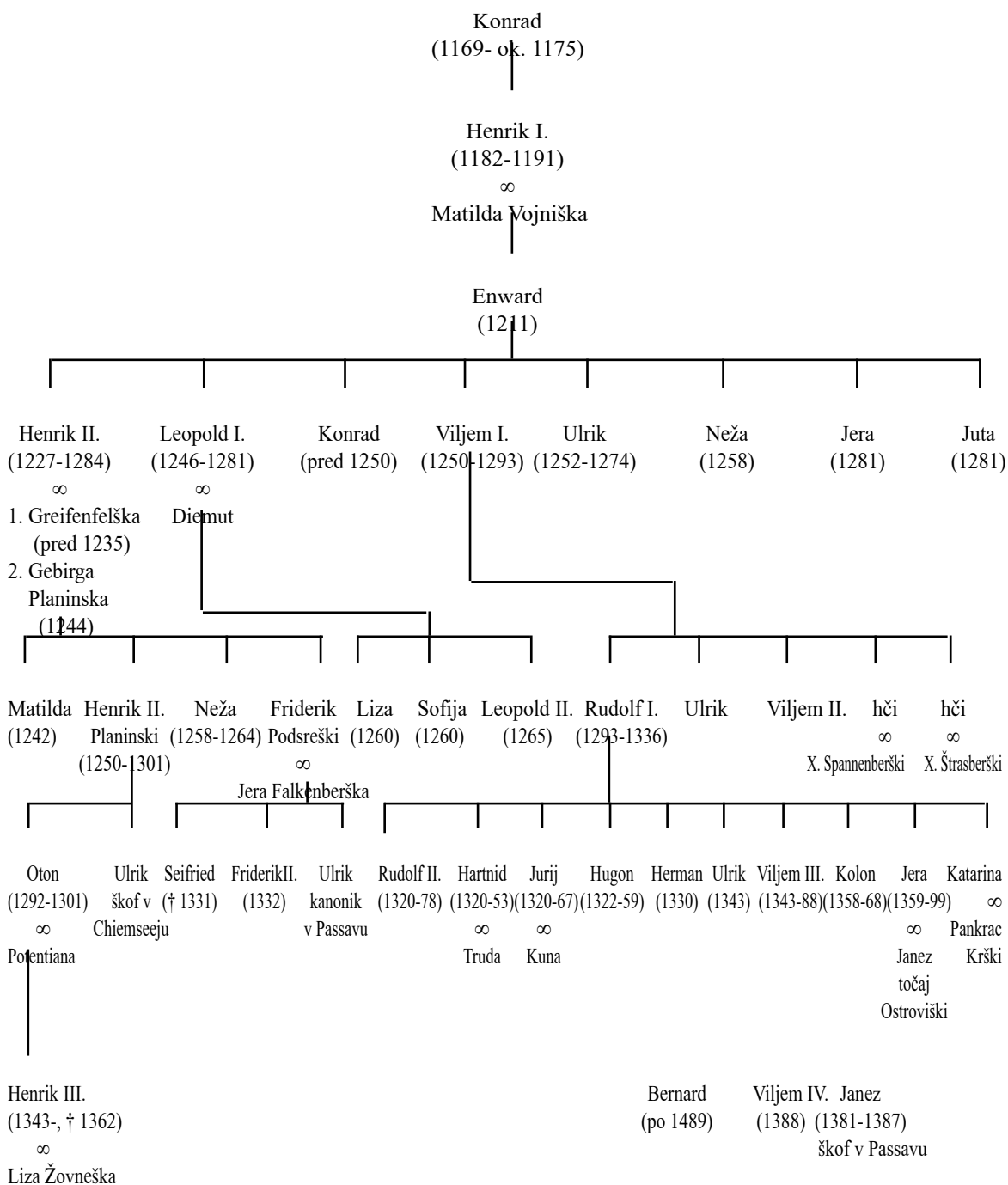

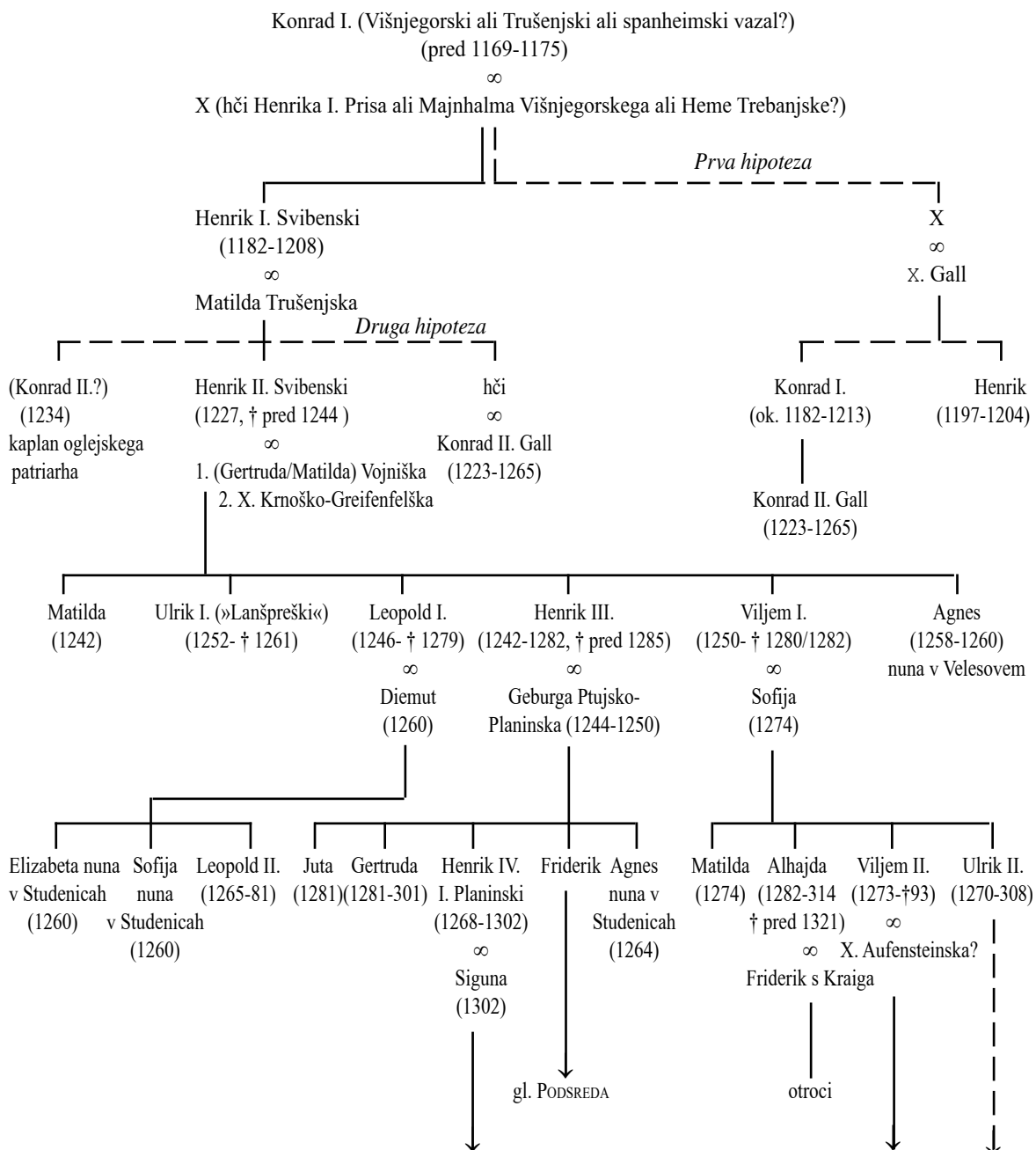
Otroci osnujejo avstrijsko in štajersko linijo, ki izumre z Janezom leta 1847.

5. SVIBENSKI
(Orožen 1963)

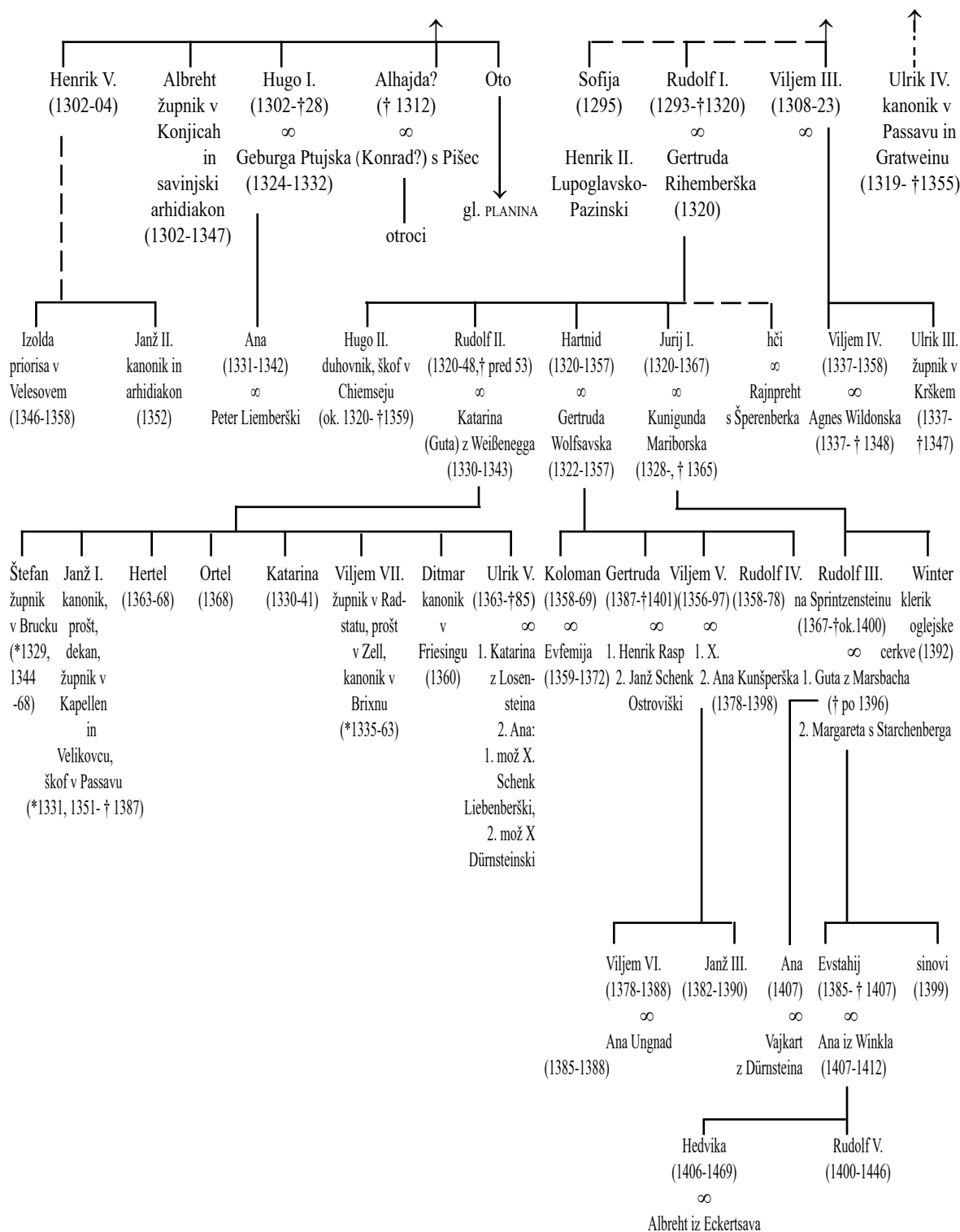

6. SVIBENSKI
(Koropec 1979)

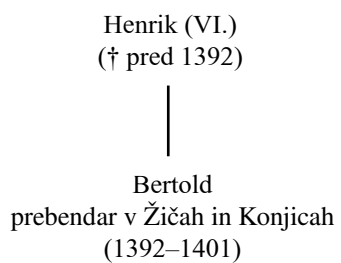
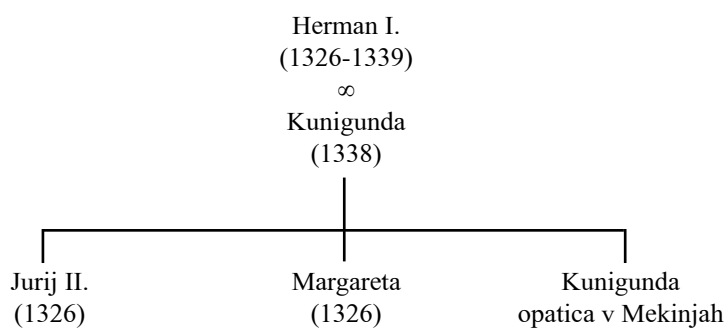

7. SVIBENSKI
(viri)

DODATKI

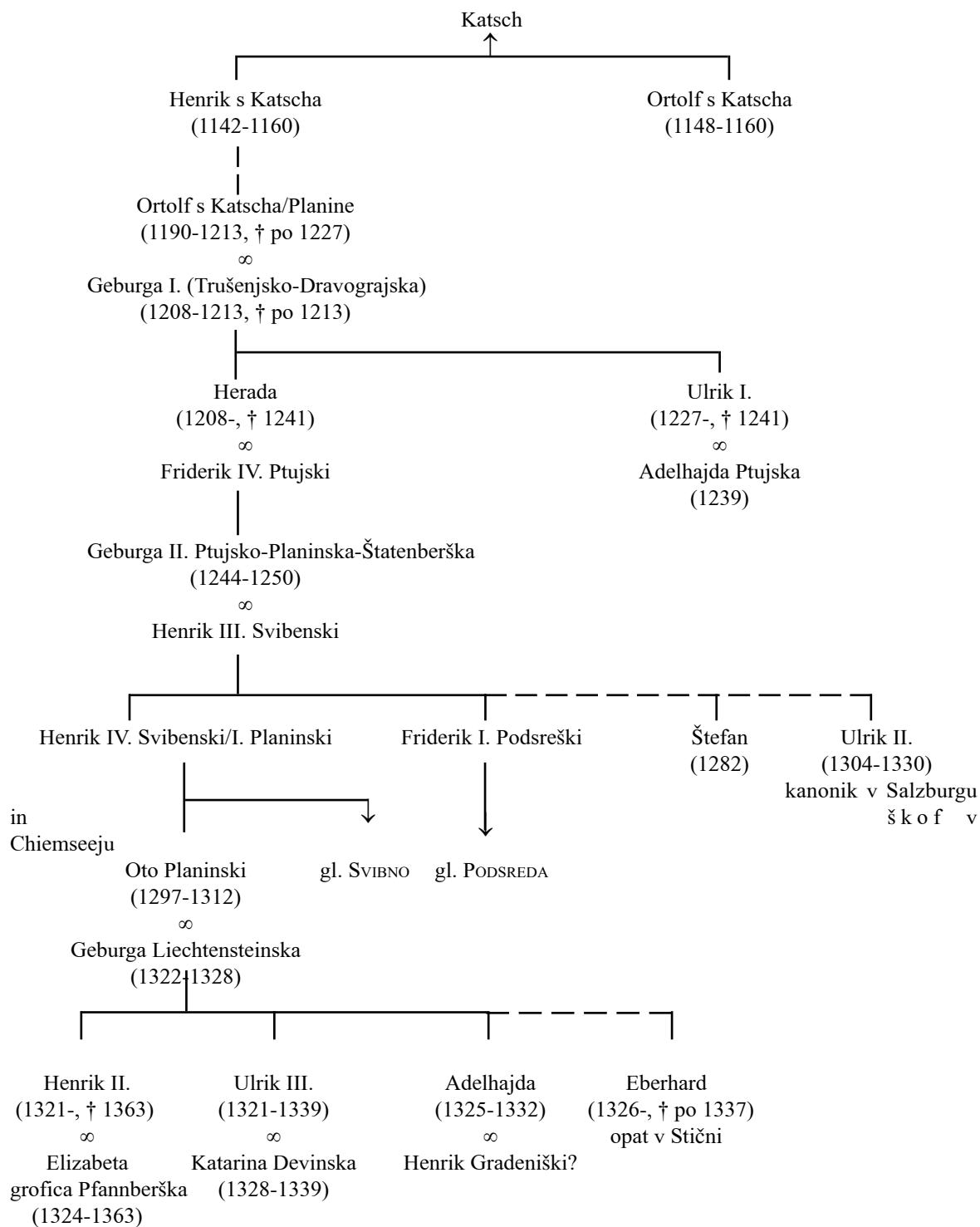

Neumeščeni Svibenski:

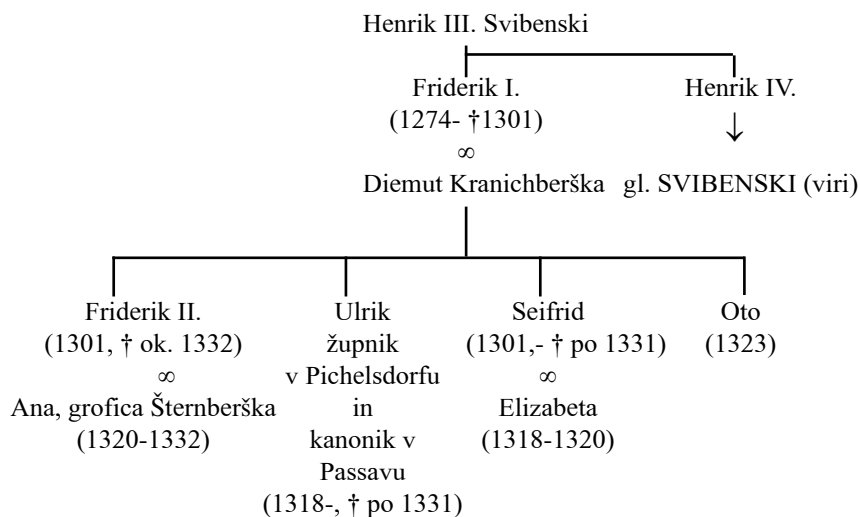

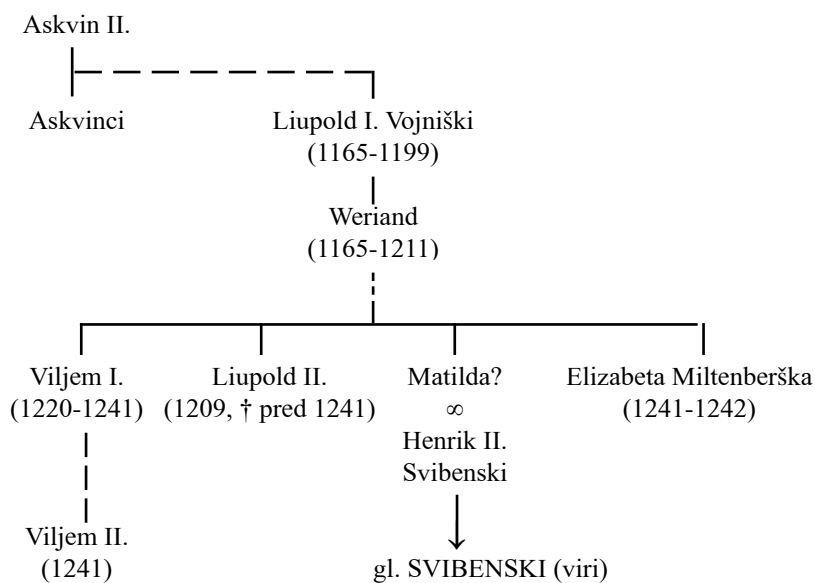
8. PLANINSKI IN SVIBENSKO-PLANINSKI
(viri)

9. SVIBENSKO-PODSREŠKI
(viri)

10. VOJNIŠKI
(Hauptmann 1935, viri)

VIRI IN LITERATURA

V razdelku Objavljeni viri so upoštewane uveljavljene kratice, drugi viri pa so okrajšani z imenom izdajatelja in letnico izida. Okrajšave izdanih nediplomatičnih, literarnih ipd. virov temelje na avtorjih in nimajo letnice izida, pač pa včasih okrajšan naslov dela, če je v seznamu še kakšno drugo delo istega avtorja. Okrajšave nekaterih bolj znanih literarnih del pa gre iskati tudi pod njihovimi naslovi. Objavljena historiografska (literarna in zgodovinska) dela, razen avtobiografij in kronik, so navedena med literaturo.

Objavljeni viri

- Acht 1952* – P. Acht, Die Traditionen des Klosters Tegernsee 1003-1242 (Quellen und Erörterungen zur Bayerischen Geschichte, N. F. IX/1, München 1952).
- Aigner 1997* – T. Aigner, Regesten aus dem Archiv des Stiftes (Klein-)Mariazell in Österreich. Unsere Heimat. Zeitschrift für Landeskunde von Niederösterreich 68 (1997), 278-305.
- Baraga 1995* – F. Baraga, Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva. Acta ecclesiastica Sloveniae 17, Ljubljana 1995.
- Baraga 1998* – F. Baraga, Arhiv Glavarjevega beneficija. Acta ecclesiastica Sloveniae 20, Ljubljana 1998, 97-194.
- Baur 1860* – Hessische Urkunden. Aus dem großherzoglich Hessischen Haus- und Staatsarchive, Erster Band (Die Provinzen Starkenburg und Oberhessen von 1016-1399) (izd. L. Baur, Darmstadt 1860).
- Berry* – Die Très Riches Heures des Jean Duc de Berry im Musée Condé Chantilly (ur. M. Meiss, J. Longnon in R. Cazelles, München 1989).
- Berthold* – Bertholds Fortsetzung der Chronik Hermanns von Reichenau (prev. G. Grandaur v: Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit 10 (recte: 11), Leipzig 1888).
- Bianchi 1844, 1845* – G. Bianchi, Documenti per la storia del Friuli I (dal 1317 al 1325), II (dal 1326-1332) (Udine 1844, 1845).
- Bianchi 1859* – J. Bianchi, Documenta historiae Forojuliensis Saeculi XIII. ab anno 1200 ad 1299. Summatim regesta. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 21 (1859).
- Bianchi 1869* – J. Bianchi, Documenta historiae Forojuliensis Saeculi XIII. et XIV. ab anno 1300 ad 1333. Summatim regesta. Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen 41 (1869).
- Bischoff 1875* – F. Bischoff, Steiermärkisches Landrecht des Mittelalters (Graz 1875).

- Blaznik 1963* – P. Blaznik, Urbarji freisinške škofije (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Viri za zgodovino Slovencev 4, Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Ljubljana 1963).
- Bohinec 1969* – V. Bohinec, Slovenske dežele na zemljevidih od 16. do 18. stoletja (Cankarjeva založba – Trubarjev antikvariat, Ljubljana 1969).
- Boehmer 1868* – J. F. Boehmer, Catalogus episcoporum Spirensium (v: Fontes rerum Germanicarum IV, Stuttgart 1868, reprint: Aalen 1969), 351-355.
- Böhmer 1870* – J. F. Böhmer, Acta imperii selecta. Urkunden deutscher Könige und Kaiser (Innsbruck 1870).
- Bourcy 1928* – H. von Bourcy, Eine kurze Familienchronik der Schärffenberg und Salburg. Monatsblatt der heraldischen Gesellschaft »Adler«, Nr. 565-566, Wien Jänner-Februar 1928, X. Bd., Nr. 25-26, 297-305.
- Brunner 1995* – W. Brunner, Das ältere Gallenberger Urkundenarchiv. Mitteilungen des steiermärkischen Landesarchives 44/45 (1995), 61-208
- Canons of the Councils* – Canons of the Councils (v angl. prevodu izd. leta 1996 P. Halsall, N. P. Tanner na Internetu v: Medieval Source Book).
- CDB V/1-3* – J. Šebánek – S. Dušková, Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1, V/2, V/3 (Praga 1974, 1981, 1982).
- CDC 2* – T. Smičiklas, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalamtie et Slavoniae, II (1101-1200) (Zagreb 1904).
- Chmel 1849* – J. Chmel, Zur Geschichte Kaiser Friedrichs des Schönen. Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 2 (1849), 513-557.
- Chronik des Constanzer Concils 1483, 1536* – Ulrichs von Richental Chronik des Constanzer Concils 1414 bis 1418 (izd. M. R. Buck v: Bibliothek des Stuttgarter Litterarischen Vereins 158, Stuttgart 1882; ponatis: Hildesheim 1962); Ulrich von Richental, Das Concilium, so zu Constantz gehalten ist worden des jars do man zalt von der geburd vnser erslösers M.CCCC.XIII jar (Aulendorfer Cod., izd. M. R. Buck, Stuttgart 1882; ponatis: Meersburg und Leipzig 1936).
- CIC* – Corpus iuris canonici, Gregorii XIII. pont. max. Tomus primus, Tomus secundus (izd. Petrus et Franciscus Pithoeus, 1695).
- CKL* – D. Kos, Celjska knjiga listin I. Listine svobodnih gospodov Žovneških (Ljubljana, Celje 1996).
- Codex Manesse* – Codex Manesse. Die Miniaturen der Großen Heidelberger Liederhandschrift (izd. I. F. Walther, Insel, Zürich 1992).
- Csendes 1986* – P. Csendes, Die Rechtsquellen der Stadt Wien (Fontes rerum Austriacarum III 9, Wien-Köln-Graz 1986).
- Diestelkamp-Rödel 1986* – B. Diestelkamp – U. Rödel, Die Zeit Rudolfs von Habsburg 1273-1291 (Urkundenregesten zur Tätigkeit des deutschen Königs- und Hofgerichts bis 1451, Band 3, izd. B. Diestelkamp, Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz, Köln-Wien 1986).
- Dopsch 1901/1* – A. Dopsch, Ein Verzeichnis des Besitzes der Herzoge von Kärnten in Krain und der Mark (von 1311). Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 22 (1901), 455-462.
- Dopsch 1910* – A. Dopsch, Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark aus dem Mittelalter (Österreichische Urbare 1/2, Wien-Leipzig 1910).

- Fojnica Crest* – Fojnica Crest-Collection (izd. M. Petrinić et alii; Oslobođenje, Sarajevo 1972).
- Fresacher 1968* – W. Fresacher, Die mittelalterlichen Urbare des Benediktiner Stiftes St. Paul in Kärnten 1289/90 und 1371/72 (Österreichische Urbare, III. Abt.: Urbare geistlicher Grundherrschaften, 3. Bd.: Die mittelalterlichen Stiftsurbare Kärntens, II. Teil: St. Paul; Wien 1968).
- Frölich-Pusch 1756* – E. Frölich – S. Pusch, Diplomataria sacra ducatus Styriae (2 zv., Vienna 1756).
- Gantar 1976* – K. Gantar, Sifridova pesem o vojvodu Leopoldu VI. Gesta ducis Leupoldi. Časopis za zgodovino in narodopisje 47, n. v. 12 (1976), 231-243.
- Gemeindelexikon 1905* – Gemeindelexikon von Krain (Wien 1905).
- Golia 1972* – Kronika grofov Celjskih (prev. L. M. Golia, Maribor 1972).
- Grebenc 1973* – J. M. Grebenc, Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135 (Stična 1973).
- GZL* – B. Otorepec, Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, I-X (Ljubljana 1956-1968).
- GZM* – J. Mlinarič, Gradivo za zgodovino Maribora 1-10 (Maribor 1975-1984).
- GZS* – F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev 1-5 (Ljubljana 1902, 1906, 1911, 1915, 1928).
- Hausbuch* – Ein mittelalterliches Hausbuch. Praktischer Ratgeber für Familie, Haus und Garten (izd. in prev. T. Bayard, Olten u. Freiburg im Breisgau 1992).
- Henn.UB 1-5* – Hennebergisches Urkundenbuch 1-5 (I. Theil izd. K. Schöppach, Meiningen 1842; II. Theil izd. L. Bechstein in G. Brückner, Meiningen 1847; III., IV. in V. Theil izd. G. Brückner, Meiningen 1857, 1861 in 1866).
- Hilgard 1885* – A. Hilgard, Urkunden zur Geschichte der Stadt Speyer (Strassburg 1885).
- Jaffé 1885* – Ph. Jaffé, Regesta pontificum romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII, Tomus secundus (ab a. MCXLIII ad a. MCXCVIII) (ur. S. Loewenfeld, F. Kaltenbrunner, P. Ewald, 2. izd.: Lipsiae 1885).
- Joppi 1886* – V. Joppi, Documenti Goriziani del secolo XII e XIII. Archeografo Triestino n. s. 12 (1886).
- Koblar 1-4* – A. Koblar, Drobtinice iz furlanskih arhivov. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 1-4 (1891-1895).
- Komatar 14* – F. Komatar, Ein Cartular der Karthause Pletriach. Mitteilungen des Musealvereines für Krain 14 (1901).
- Komatar 18-20* – F. Komatar, Das Schlossarchiv in Auersperg. Mitteilungen des Musealvereines für Krain 18 (1905), 19 (1906), 20 (1907).
- Korjenic-Neoric* – Grbovnik Korjenic-Neoric iz 1595 (izd. I. Banac v: Grbovi. Biljezi identiteta, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1991).
- Kos 1939* – M. Kos, Urbarji salzburške nadškofije (Akademija znanosti in umetnosti, Viri za zgodovino Slovencev 1, Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Ljubljana 1939).
- Kos 1997/2* – Turnirska knjiga Gašperja Lambergerja – D. Kos, Čas bojevnikov (Ljubljana 1997).
- Kovač 1911, 1914* – K. Kovač, Beiträge zur Geschichte Krains. Carniola 2 (1911) in 4 (1914).

- Krones 1883* – F. Krones von Marchland, Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli, I-II (Graz 1883).
- Krones 1899* – F. von Krones, Urkunden zur Geschichte des Landesfürstenthums, der Verwaltung und des Ständewesens der Steiermark von 1283-1411 (Veröffentlichungen der Historischen Landes-Comission für Steiermark IX, Graz 1899).
- Krones 1901* – F. von Krones, Ergebnisse einer archivalischen Reise nach Linz, Herbst 1899 (Veröffentlichungen der Historischen Landes-Comission für Steiermark XIII, Graz 1901).
- Lackner 1996* – C. Lackner, Ein Rechnungsbuch Herzog Albrechts III. von Österreich (Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde 23, Wien 1996).
- Lampert* – Lamperti monachi Hersfeldensis Annales (prev. A. Schmidt, izd. R. Buchner v: Ausgewählte Quellen zur deutsche Geschichte des Mittelalters XIII, Berlin s.d.).
- Lang 1906* – A. Lang, Acta Salzburgo-Aquilejensia. Quellen zur Geschichte der ehemaligen Kirchenprovinzen Salzburg und Aquileja, Band I/1,2: Die Urkunden über die Beziehungen der päpstlichen Kurie zur Provinz und Diözese Salzburg (mit Gurk, Chiemsee, Seckau und Lavant) in der avignonischen Zeit: 1316-1378 (Quellen und Forschungen zur österreichischen Kirchengeschichte, Serie I, Graz 1906).
- Lang 1931* – A. Lang, Die Lehen des Bistums Seckau (Veröffentlichungen der Historischen Landes-Kommission für Steiermark XXIX, Graz 1931).
- Lang 1937, 1939, 1947* – A. Lang, Die Salzburger Lehen in Steiermark bis 1520 (Veröffentlichungen der Historischen Landes-Kommission für Steiermark XXX-XXXII, Graz 1937, 1939, 1947).
- Levec 1903* – V. Levec, Iz furlanskih arhivov. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 13 (1903), passim.
- Lenzenweger 1974, 1992, 1996* – J. Lenzenweger, Acta Pataviensia Austriaca. Vatikanische Akten zur Geschichte des Bistums Passau und der Herzöge von Österreich (1342-1378), I-III (Publikationen des österreichischen Kulturinstituts in Rom, II. Abteilung, Quellen, 4. Reihe, Wien 1974, 1992, 1996).
- Loserth 1906, 1908, 1911* – J. Loserth, Das Archiv des Hauses Stubenberg; Supplement: Das Archiv Gutenberg; Supplement II.: Archivregister von Wurmberg aus den Jahren 1498 und 1543 nebst einem Wurmberger Schloßinventar von 1525 (Veröffentlichungen der Historischen Landes-Kommission für Steiermark XXII, XXVI, XXVIII, Graz 1906, 1908, 1911).
- Maleczek 1991* – W. Maleczek, Urkunden des 14. und 15. Jahrhunderts für steirische Empfänger aus dem Archiv der Grafen Trapp auf der Churburg (Vinschgau, Südtirol). Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark 82 (1991), 159-133.
- Manzano 1860, 1862, 1865, 1868* – C. F. di Manzano, Annali del Friuli, Vol. III, IV, V, VI (Udine 1860, 1862, 1865, 1868).
- Martin 1928, 1931, 1934* – F. Martin, Die Regesten der Erzbischöfe und des Domkapitels von Salzburg 1-3 (Salzburg 1928, 1931, 1934).
- MB 4, 30/1, 30/2, 39, 41* – Monumenta Boica IV (Monachii 1765), XXX, vol. III. Pars I. (Monachii 1834), XXX, vol. III. Pars II (Monachii 1835), XXXIX (München 1848), XLI (München 1872).
- MDC* – A. von Jaksch/H. Wiessner, Monumenta historica ducatus Carinthiae: 1-4 (Jaksch), 5-10 (Wiessner) (Klagenfurt 1896-1972).
- Melly 1846* – E. Melly, Beitrage zur Siegelkvnde des Mittelalters I (Wien 1846).

- MGH Const. IV, V* – Constitvtiones et acta pvblica imperatorvm et regvm IV, pars I., inde ab a. MCCXCVIII. vsqve ad a. MCCCXIII (izd. J. Schwalm v: Monumenta Germaniae Historica, Legvm sectio IV. Constitvtiones et acta pvblica imperatorvm et regvm, Hannover und Leipzig 1906); Constitvtiones et acta pvblica imperatorvm et regvm V, inde ab a. MCCCXIII. vsqve ad a. MCCCXXIV (izd. J. Schwalm v: Monumenta Germaniae Historica, Legvm sectio IV. Constitvtiones et acta pvblica imperatorvm et regvm, Hannover und Leipzig 1909-1913).
- MGH DC Österreichische Chronik* – Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften (izd. J. Seemüller v: Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chroniken VI, München ponatis 1980).
- MGH DC Ottokar* – Ottokars österreichische Reimchronik (izd. J. Seemüller v: Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chroniken V,1-2, München ponatis 1980).
- MGH D.Co.III.* – Conradi III. Diplomata (izd. F. Hausmann v: Monumenta Germaniae historica, Diplomata regum et imperatorum Germaniae IX, Wien-Köln-Graz 1969).
- MGH D.F.I.* – Friderici I. Diplomata (izd. H. Appelt v: Monumenta Germaniae Historica, Diplomata regum et imperatorum Germaniae X/1, Hannover 1975).
- MGH SS Ebendorfer* – T. Ebendorfer, Chronica Austriae (izd. A. Lhotsky v: Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum n. s. 13, ponatis München 1980).
- MGH Fontes iuris Schwabenspiegel* – Schwabenspiegel, Kurzform. I. Landrecht, II. Lehnrecht (izd. K. A. Eckhardt v: Monumenta Germaniae Historica, Fontes iuris germanici antiqui, Nova series, IV pars I et II., Hannover ponatis 1974).
- MGH Necr. I, II, V* – Necrologium franciscanorum Scaffhusensium (izd. F. L. Baumann v: Monumenta Germaniae Historica, Necrologia Germaniae I, Dioecesis Augustensis, Constantiensis, Curiensis, Berlin 1888, ponatis 1983); Necrologia s. Rudberti Salisburgensis (izd. S. Herzberg-Fränkell v: Monumenta Germaniae Historica, Necrologia Germaniae II, Dioecesis Salisburgensis, Berlin 1904, ponatis 1983); Necrologium patrum minorum conventualium ad s. Crucem Vindobonenses, Necrologium canonice ad s. Hippolytum (izd. A. F. Fuchs v: Monumenta Germaniae Historica, Necrologia Germaniae V, Dioecesis Pataviensis, pars altera Austria inferior, Berlin 1913, ponatis 1983).
- MGH SS Victoriensis* – Iohannis abbatis Victoriensis liber certarum historiarum (izd. F. Schneider v: Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum XXXVI, 2 Tl., Hannover und Leipzig 1909, 1910).
- Milkowicz 1889* – W. Milkowicz, Beiträge zur Rechts- und Verwaltungsgeschichte Krains. Mitteilungen des Musealvereines für Krain 2 (1889), 3-40 (=urbar nekaterih kranjskih deželnoknežjih uradov – tudi svibenskega, ki se sedaj nahaja v ARS ZU, prej v HHStA).
- Muchar 1849* – A. von Muchar, Urkunden-Regesten für die Geschichte Innerösterreichs vom Jahre 1312 bis zum Jahre 1500. Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 2 (1849).
- Ortelius 1570* – A. Ortelius, Theatrum orbis terrarum. Prizorišče zemljekroga, Izbrani listi iz atlasa (Slovenska knjiga, Monumenta Slovenica 8, Ljubljana 1998).
- Otorepec 1995/1* – B. Otorepec, Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) 1270-1405 (Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Viri za zgodovino Slovencev 14, Ljubljana 1995).
- Otorepec 1995/2* – B. Otorepec, Gradivo za zgodovino Radovljice v srednjem veku. Radovljiški zbornik (Radovljica 1995), 10-37.

- Otorepec 1996* – B. Otorepec, Seznam »deželnih sovražnikov« na Kranjskem in Štajerskem iz okoli leta 1440. Iz borb med Celjskimi grofi in Habsburžani v letih 1436-1443 (v: Grafenauerjev zbornik, ur. V. Rajšp, Ljubljana 1996), 331-342.
- Ožinger 1989* – A. Ožinger, Listine lavantinske škofije v Pokrajinskem arhivu Maribor (Pokrajinski arhiv Maribor, Viri 4, Maribor 1989).
- Pahor-Šumrada* – M. Pahor – J. Šumrada, Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Viri za zgodovino Slovencev 10, Ljubljana 1987).
- Pangerl 1872* – M. Pangerl, Urkundenbuch des ehemaligen Cistercienserstiftes Goldenkron in Böhmen (Fontes rerum Austriacarum II 37, Wien 1872).
- Pettenegg 1887* – E. G. Pettenegg, Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien, I (Leipzig 1887).
- Potthast 1874* – A. Potthast, Regesta pontificum romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCCIV, Vol. I. (Berolini 1874).
- Ptujski statut* – Statut mesta Ptuj 1376 (Publikacije Zgodovinskega arhiva Ptuj, Viri 2, izd. M. Hernja Masten et alii, Maribor 1998).
- Radics 1903* – P. von Radics, Familien-Chroniken krainischer Adeliger im 16. und 17. Jahrhundert. Mitteilungen des Musealvereins für Krain 16 (1903), 1-15.
- Redlich 1894* – O. Redlich, Eine Wiener Briefsammlung zur Geschichte des Deutschen Reiches und der Österreichischen Länder in der zweiten Hälfte des XIII. Jahrhunderts. Mittheilungen aus dem Vaticanischen Archive II (Wien 1894).
- Reg. Boic. 1839* – M. de Freyberg, Regesta sive Rerum Boicarum Autographa e Regni scriniis fideliter in summas contracta, Vol. VII (Monaci 1839).
- Reg. imp. 1865* – J. F. Böhmer, Drittes Ergänzungsheft zu den Regesten Kaiser Ludwigs des Baiern und seiner Zeit 1314-1347 (Innsbruck 1865).
- Reg. imp. 1882* – J. F. Böhmer, Regesta imperii V/2: Die Regesten des Kaiserreichs unter Philipp, Otto IV, Friderich II, Heinrich (VII), Conrad IV, Heinrich Raspe, Wilhelm und Richard. 1198-1272 (izd. J. Ficker, Innsbruck 1882).
- Reg. imp. 1892* – J. F. Böhmer, Regesta imperii V/6: Die Regesten des Kaiserreichs unter Philipp, Otto IV, Friderich II, Heinrich (VII), Conrad IV, Heinrich Raspe, Wilhelm und Richard. 1198-1272 (izd. J. Ficker und E. Winkelmann, Innsbruck 1892).
- Reg. imp. 1898* – J. F. Böhmer, Regesta imperii VI/1: Die Regesten des Kaiserreichs unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1273-1313 (izd. O. Redlich, Innsbruck 1898).
- Remling 1852/I* – F. X. Remling, Urkundenbuch zur Geschichte der Bischöfe zu Speyer, Band 1: Ältere Urkunden (Mainz 1852, ponatis Aalen 1970).
- Rep. Ger. I, II, IV* – Repertorium Germanicum, I.: Verzeichnis der in den Registern und Kameralakten Clemens' VII. von Avignon vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien 1378-1394 (ur. E. Göller, Berlin 1916); IV.: Verzeichnis der in den Registern und Kameralakten Martins V. vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien 1417-1431 (ur. K. A. Fink, Berlin 1943).
- RHSt* – A. Redik, Regesten des Herzogtums Steiermark, I. Bd. (1308-1319), 1. Lieferung (Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, VI. Bd.) Graz 1976.
- Riezler 1891* – S. Riezler, Vatikanische Akten zur Deutschen Geschichte in der Zeit Kaiser Ludwigs des Bayern (Innsbruck 1891).
- Schäfer 1911, 1914* – K. H. Schäfer, Deutsche Ritter und Edelknechte in Italien während

- des 14. Jahrhunderts (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte, Bd. 15, Paderborn 1911; Bd. 16: Paderborn 1914).
- Schlögl 1967* – W. Schlögl, Die Traditionen und Urkunden des Stiftes Diessen 1114-1362 (Quellen und Erörterungen zur Bayerischen Geschichte, N. F. XXII/1, München 1967).
- Schroll 1876* – B. Schroll, Urkundenbuch des Benedictiner-Stiftes St. Paul in Kärnten (Fontes rerum Austriacarum II, 39, Wien 1876).
- Schumi 1884, 1887* – F. Schumi, Archiv für Heimatkunde 1, 2 (Laibach 1884, 1887).
- Schwind-Dopsch 1895* – E. von Schwind und A. Dopsch, Ausgewählte Urkunden zur Verfassungs-Geschichte der Deutsch-Österreichischen Erblände im Mittelalter (Innsbruck 1895).
- Sella-Valle 1941* – P. Sella-G. Vale, Rationes decimarum Italiae nei secoli XIII e XIV. Venetiae-Histria Dalmatia (Studi e testi 96, Città del Vaticano 1941).
- Smole 1997* – M. Smole, Vicedomski urad za Kranjsko 13. stol. – 1747, 6. del: Cerkvene zadeve, Lit. S-Z (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Inventarji, Ljubljana 1997).
- Spezialortsrepertorium 1884, 1919* – Special-Orts-Repertorium von Krain (Wien 1884); Spezialortsrepertorium der Österreichischen Länder, VI. Krain (Wien 1919).
- SUB 1-4* – F. Martin, Salzburger Urkundebuch I-IV (Salzburg 1910-1933).
- Štukl 1964* – F. Štukl, Inventar škofjeloškega gradu iz leta 1315. Loški razgledi 11 (1964), 205-208.
- ThUB 7* – Thurgauisches Urkundenbuch, 7. Band 1375-1390 (izd. E. Leisi, Frauenfeld 1961).
- Tusser* – Thomas Tusser, Five Hundred Points of Good Husbandry (prev. G. Grigson, Oxford, New York 1984).
- UBH 1-2* – L. Santifaller, Die Urkunden der Brixner Hochstiftsarchive I (845-1295) (Schlernschriften. Veröffentlichungen zur Landeskunde von Südtirol 15, 1929); skupaj z H. Appeltom II (1295-1336) (1941/43).
- URBKr 1-2* – F. Schumi, Urkunden- und Regestenbuch der Herzogthums Krain (I. Band 777-1200, Laibach 1882/3; II. Band 1200-1269, Laibach 1884 u. 1887).
- UBLÖE 1-4, 8, 9, 11* – Urkunden-Buch des Landes Ob der Enns, 1-11 (Wien 1/1852, 2/1856, 3/1862, 4/1867, 8/1883, Linz 9/1906, 11/1941-1956).
- UBNÖ 2* – Niederösterreichisches Urkundenbuch, II. Band: Urkundenbuch des aufgehobenen Chorherrnstiftes St. Polten, II. Teil: 1368-1400 (izd. J. Lampel, Wien 1901).
- UBSt 1-4, Erg.-bd.* – J. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, I-III (Graz 1875, 1879, 1903); G. Pferschy – H. Appelt, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark IV (Wien 1960-1975); H. Pirchegger – O. Dungern, Urkundenbuch des Herzogtumes Steiermark. Ergänzungsheft zu den Bänden I bis III. (Veröffentlichungen der Historischen Landeskommision für Steiermark 33, Graz 1949).
- Uhlirz 1900* – K. Uhlirz, Quellen zur Geschichte der Stadt Wien, II. Abt.: Regesten aus dem Archive der Stadt Wien, II. Bd. (Wien 1900).
- Uiblein 1984* – P. Uiblein, Dokumente zum Passauer Bistumsstreit von 1423 bis 1428 (Fontes rerum Austriacarum II 84, Wien 1984).
- Vilfan 1986/1* – S. Vilfan (s sodelovanjem B. Otorepca in V. Valenčiča), Ljubljanski trgovski knjigi iz prve polovice 16. stoletja (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Viri za zgodovino Slovencev 8, Ljubljana 1986).

- Vitezović 1702* – P. Ritter, *Stemmatographiae Illyricanae liber primus* (Zagrabiae 1702; izd. I. Banac v: Grbovi. Biljezi identiteta, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1991).
- Vojaški zemljevidi 1996, 1999* – Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763-1787 (ured. V. Rajšp, 2: Ljubljana 1996; 5: Ljubljana 1999).
- Wappen-Bilder-Lexikon 1992* – Großes Wappen-Bilder-Lexikon der bürgerlichen Geschlechter Deutschlands, Österreichs und der Schweiz (izd. O. Neubecker, 2. izd.: Augsburg 1992).
- Wappenrolle 1996, 1999* – Die Wappenrolle von Zürich, Pergamentstreifen II Vorderseite (leta 1996 objavil G. Bigalski na Internetu: <http://people.delphi.com/ivanor/zroadt2v.htm>; leta 1999 objavil Ritter Greif na Internetu: <http://www.von-greifenstein.de/Wappen/Wappenrolle0.htm>).
- Weis 1859* – J. N. Weis, *Urkunden des Cistercienser-Stiftes Heiligenkreuz im Wiener Walde* (Fontes rerum Austriacarum II 16, Wien 1859).
- Wiedemann 1863* – T. Wiedemann, *Die Nekrologien des Domstiftes Salzburg*. Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 28 (1863), 3-286.
- Wiesflecker 1, 2* – W. Wiesflecker, *Die Regesten der Grafen von Görz und Tirol, Pfalzgrafen in Kärnten* (Bd. I: 957-1271; Bd. 2, Lieferung 1: Meinhard II (I) 1271 bis 1295; Publikationen des Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Reihe 4, Abt. 1, Wien 1949, 1952).
- Wiessner 1951* – H. Wiessner, *Gurker Urbare (Bistum und Kapitel) in Auswahl aus der Zeit von 1285 bis 1502* (Österreichische Akademie der Wissenschaften: Österreichische Urbare, III. Abt. Urbare Geistlicher Grundherrschaften, 3. Bd. Die mittelalterlichen Stiftsurbare Kärntens, I. Teil, Wien 1951).
- Wiessner 1977* – H. Wiessner, *Die Schenken von Osterwitz. Geschichte eines durch fünf Jahrhunderte führenden Kärntner Ministerialengeschlechtes* (Klagenfurt 1977).
- Wilmans 1880* – R. Wilmans, *Die Kaiser-Urkunden der Provinz Westfalen aus den Jahren 901-1254, Zweiter Band, I. Abt.* (bearbeitet von. F. Philippi, Münster 1880).
- Wirt.UB 2, 3* – *Württembergisches Urkundenbuch*, 2, 3, 6 (Stuttgart 1858, 1871).
- Wittmann 1861* – F. M. Wittmann, *Urkundenbuch zur Geschichte des Hauses Wittlsbach* (Monumenta Wittelsbachensia, Quellen zur Bayerischen und Deutschen Geschichte, Bd. VI v: Quellen und Erörterungen zur Bayerischen und Deutschen Geschichte, München 1861).
- Zahn 31, 35, 36* – J. Zahn, *Codex diplomaticus Austriaco-Frisigensis* (Fontes rerum Austriacarum II 31 in 35, Wien 1870; III 36, Wien 1871).
- Zahn 1870* – J. Zahn, *Archivalische Untersuchungen in Friaul und Venedig. Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen* 7 (1870), 56-143.
- Zahn 1877* – J. Zahn, *Austro-Friulana. Sammlung von Actenstücken zur Geschichte des Conflictes Herzog Rudolfs IV. von Österreich mit dem Patriarchate von Aquileja 1358-1365* (Fontes rerum Austriacarum II 40, Wien 1877).
- Zahn 1899* – J. Zahn, *Steirische Miscellen zur Orts- und Culturgeschichte der Steiermark* (Graz 1899).

Neobjavljeni viri

- ARS* – Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani.
ARS AD – ARS, Arhiv kranjskih deželnih stanov.
ARS DA – ARS, Gr. A I, graščina Dol pri Ljubljani: fasc. 76 (zbirka epitafov), 79 (zbirka grbov in pečatov), 120 (Breckerfeld I, Genealogica R-Z), 127 (Breckerfeld VIII, Zbirka prepisov epitafov in napisov), 179 (Raigersfeld VII, prepisi listin kostanjeviškega samostana; cit. brez navedbe fascikla).
ARS R – ARS, Zbirka rodovnikov.
ARS SCH – ARS, Zbirka prepisov listin Franca Šumija (z dodatki F. Komatarja).
ARS ST – ARS, Sam. A. I., samostan Stična: fasc. I. (Dominicalia, prepisi listin stiškega samostana).
ARS VA – ARS, Kranjski vicedomski arhiv.
ARS ZL – ARS, Zbirka listin.
ARS ZR – ARS, Zbirka rokopisov.
ARS ZU – ARS, Zbirka urbarjev.
ASt LP – Arhiv samostana Stična, Originalne listine in prepisi iz 17. in 18. stoletja.
Ennenckl I, II – Job Hartman Ennenckl, Collectanea Genealogica I-II; z registrom Johanna Georga von Hoheneckha v OÖLA, Schlüsselberger Archiv (Sammlung Hoheneck, Hs. 109 in 110).
DAP OPL – Državni arhiv v Pragi, Češka republika (Státní ústřední archiv v Praze), Originalne pergamentne listine.
DOZA UR – Arhiv Nemškega viteškega reda na Dunaju (Deutschordens-Zentralarchiv Wien), Vrsta listin.
HHStA AUR – Državni arhiv na Dunaju (Haus-, Hof- und Staatsarchiv), Splošna kronološka vrsta listin.*
HKA UR – Arhiv dvorne komore na Dunaju (Hofkammerarchiv, Wien), Listine.*
KDA UR – Škofijski arhiv v Celovcu (Kärtner Diözesanarchiv, Klagenfurt), Listine.
KLA AUR – Koroški deželni arhiv v Celovcu (Kärtner Landesarchiv, Klagenfurt), Splošna vrsta listin.
NÖLA PU – Niževavstrijski deželni arhiv v St. Pöltnu (Niederösterreichischer Landesarchiv, St. Pölten), Privatne listine.
NŠAL ZL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, Zbirka listin.
OÖLA – Gornjevavstrijski deželni arhiv v Linzu (Oberösterreichisches Landesarchiv, Linz).
PA UR – Privatni arhiv, listine grofov Turjaških; loco secreto** (gl. Komatar 18, 19).
PAM ZL – Pokrajinski arhiv Maribor, Zbirka listin.
Puzel 1719 – Paulus Puzel, Idiographia sive rerum memorabilium monasterii Sitticensis descriptio (Sitticensi 1719) v ARS, Zbirka rokopisov (sign. 148).
Schönleben 1664 – Joannes Ludovici Schönleben, Genealogia illustrissimae Familiae Dominorum à Gallenberg (1664) v ARS, Zbirka rokopisov (sign. 49).
Schönleben 1674 – Joannes Ludovici Schönleben, Appendix ad Annales et Chronologiam Carniolae sive genealogica (1674) v ARS, Zbirka rokopisov (sign. I/42).
StLA AUR – Štajerski deželni arhiv v Gradcu (Steiermärkisches Landesarchiv Graz), Splošna vrsta listin.
StLA Herr. Schärffenberg – StLA, Fond: Herrschaften und Familien, Schärffenberg.
TLF GT – Tirolski deželni muzej Ferdinandeum v Innsbrucku (Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, Innsbruck), rokopisna in tipkopisna zbirka listin albertinske linije Goriško-Tirolskih grofov Hermanna Wiesfleckerja.
ZAL LJU – Zgodovinski arhiv Ljubljana, Lazarinijeva genealoška zbirka (sign. 340).

* Večino listin v tem arhivu sem uporabljal po prepisih B. Otopca, last Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU, Ljubljana.

** Na željo lastnika arhiva.

Literatura

- Abel 1945* – W. Abel, Die Wüstungen des ausgehenden Mittelalters (Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte 1, Jena 1945).
- Abel 1978* – W. Abel, Agrarkrisen und Agrarkonjunktur (Hamburg und Berlin 1978).
- Adelsfamilien 1974* – Beiträge zur Burgen- und Herrschaftsgeschichte sowie zur Genealogie obersteirischer Adelsfamilien (izd. H. Ebner v: Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark XXVIII, Graz 1974).
- Aeneas Silvius* – Aeneas Silvius, Die Geschichte Kaiser Friedrichs III (Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. 2. Bd., 2. Hälfte, Leipzig 1899).
- Agram 1996* – M. Agram, Der Friesacher Pfennig in den mittelalterlichen Alpenländern (v: Die Friesacher Münze im Alpen-Adria-Raum, izd. R. Härtel v: Grazer Grundwissenschaftliche Forschungen 2, Graz 1996), 97-134.
- Anthony von Siegenfeld 1895* – A. Ritter Anthony von Siegenfeld, Innerösterreichische Rosensiegel. Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft »Adler« (Selbstverlag der K. K. Heraldischen Gesellschaft »Adler«), N. F. 5-6 (1895), 461-484.
- Anton 2000* – H. H. Anton, Troja-Herkunft, origo gentis und frühe Verfaßtheit der Franken in der gallisch-fränkischen Tradition des 5. bis 8. Jahrhundert. Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 108 (2000), 1-30.
- Aries 1977* – P. Aries, L'Homme devant la mort (Paris 1977).
- Arnold 1999* – B. Arnold, German Knighthood 1050-1300 (New York 1999).
- Arheološka najdišča 1975* – Arheološka najdišča Slovenije (Ljubljana 1975).
- Ars Moriendi* – Ars Moriendi (prev. J. Laager v: Manesse Bibliothek der Weltliteratur, Zürich 1996).
- Atlas 1892* – Kunsthistorisches Atlas, X. Abt.: Sammlung von Abbildungen mittelalterlicher Grabdenkmale aus der österreichische-ungarischen Monarchie I, II (K.K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, Wien 1892).
- Bahlow 1990* – H. Bahlow, Deutsches Namenlexikon (Bindlach 1990).
- Barthélemy 1990* – G. Duby – D. Barthélemy, Französische Adelshaushalte im Feudalzeitalter (v: Geschichte des privaten Lebens, 2. Vom Feudalzeitalter zur Renaissance, izd. G. Duby, Frankfurt 1990), 47-160.
- Barthélemy-Contamine 1990* – D. Barthélemy – P. Contamine, Interieur und privates Gehäuse (v: Geschichte des privaten Lebens, 2. Vom Feudalzeitalter zur Renaissance, izd. G. Duby, Frankfurt 1990), 371-470.
- Bartsch 1908* – R. Bartsch, Seelgerätsstiftungen im XIV. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Geschichte des Testaments in Österreich (v: Festschrift für Karl von Amira zu seinem sechzigsten Geburtstag, Berlin 1908), 1-58.
- Bartz 1994* – G. Bartz, Mit Ovid durch das Reich der Venus im Mittelalter (v: Liebesfreuden im Mittelalter. Kulturgeschichte der Erotik und Sexualität in Bildern und Dokumenten, Stuttgart, Zürich 1994), 15-80.
- Bauch 1976* – K. Bauch, Das mittelalterliche Grabbild. Figürliche Grabmäler des 11. bis 15. Jahrhundert in Europa (Belin-New York 1976).
- Baum 1994* – W. Baum, Reichs- und Territorialgewalt (1273-1437). Königtum, Haus Österreich und Schweizer Eidgenossen im späten Mittelalter (Wien 1994).
- Baur 1989* – P. Baur, Testament und Bürgerschaft (Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen XXXI, Sigmaringen 1989).
- Bavec 2000* – U. Bavec, Gorenji Mokronog – arheološko najdišče (v: Kulturne poti 2000,

- Dnevi evropske kulturne dediščine, Vodnik po spomenikih, ur. J. Batič in D. Prešeren, Ljubljana 2000), 57-63.
- Bettelheim 1999* – B. Bettelheim, Rabe čudežnega. O pomenu pravljic (Studia humanitatis, Ljubljana 1999).
- Beutin 1985* – W. Beutin, Sexualität und Obszönität in der Erzählliteratur des Spätmittelalters und der Renaissance (v: Psychologie in der Mediävistik, izd. J. Kühnel idr. v: Göppinger Arbeiten zur Germanistik 431, Göppingen 1985), 277-300.
- Bezljaj 1961* – F. Bezljaj, Slovenska vodna imena II (M-Ž) (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Dela 9, Ljubljana 1961).
- Bilowitzky 1977* – H. Bilowitzky, Die Heiratsgaben in der Steiermark während des späten Mittelalters unter stände- und wirtschaftsgeschichtlichem Aspekt (tipkopisna disertacija na Karl-Franzens Universität Graz, Graz 1977).
- Birkham 1999* – H. Birkham, Die literarische Situation um 1250 in Österreich (v: Ich – Ulrich von Liechtenstein. Literatur und Politik im Mittelalter, Akten der Akademie Friesach »Stadt und Kultur im Mittelalter«, izd. F. V. Spechtler/B. Maier, Schriftenreihe der Akademie Friesach 5, Klagenfurt 1999), 157-176.
- Bischöfe 1996* – Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648. Ein biographisches Lexikon (izd. E. Gatz, Berlin 1996).
- Bitschnau 1983* – M. Bitschnau, Burg und Adel in Tirol zwischen 1050 und 1300. Grundlagen zu ihrer Erforschung (Österreichische Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl., SB 403, Wien 1983).
- Bittmann 1991* – M. Bittmann, Kreditwirtschaft und Finanzierungsmethoden. Studien zu den wirtschaftlichen Verhältnissen des Adels im westlichen Bodenseeraum 1300-1500 (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Bh. 99, Stuttgart 1991).
- Bizjak 1998* – M. Bizjak, Posest župnije Svibno in urbar ljubljanskega stolnega kapitlja iz leta 1499. Kronika 46 (1998), 1-12.
- Blaznik 1958* – P. Blaznik, Zemljiška gospostva v območju freisinške dolenske posesti (Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti IV/6, Razred za zgodovinske in družbene vede, Ljubljana 1958).
- Blaznik 1973* – P. Blaznik, Škofja Loka in loško gospostvo (973-1803) (Škofja Loka 1973).
- Blaznik 1986, 1988* – P. Blaznik, Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500 (Historična topografija Slovenije II, 1-3, Ljubljana 1986, 1988, 1989).
- Bosl 1950* – K. Bosl, Die Reichsministerialität der Salier und Staufer, Teil 1 (MGH Schriften 10, Stuttgart 1950).
- Bouchard 1981* – C. B. Bouchard, Consanguinity and Noble Marriages in the Tenth and Eleventh Centuries. Speculum 56 (1981), 268-287.
- Brauneder 1986* – W. Brauneder, Frau und Vermögen im spätmittelalterlichen Österreich (v: Frau und spätmittelalterlicher Alltag. Internationaler Kongress, Krems an der Donau, 2. bis 5. Oktober 1984, Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs, Nr. 9, Österreichische Akademie der Wissenschaft, phil.-hist. Klasse, Sitzungsberichte, 473. Bd., Wien 1986), 573-585.
- Braunstein 1990* – G. Duby – P. Braunstein, Der Auftritt des Individuums (v: Geschichte des privaten Lebens, 2. Vom Feudalzeitalter zur Renaissance, izd. G. Duby, Frankfurt 1990), 471-590.
- Brković 1998* – M. Brković, Isprave hrvatskih narodnih vladara i latinske isprave bosansko-humskih vladara i velmoža (Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, Djela 10, Zadar-Mostar 1998).

- Brunner 1965* – O. Brunner, Land und Herrschaft. Grundfragen der territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter (5. izd.: Wien 1965).
- Brunner 1976* – O. Brunner, Die ritterlich-höfische Kultur (v: Wege der Forschung 349, Darmstadt 1976), 142-171.
- Brunner 1994* – K. Brunner, Österreichische Geschichte 907-1156. Herzogtümer und Marken. Vom Ungarnsturm bis ins 12. Jahrhundert (izd. H. Wolfram, Wien 1994).
- Brunner 1999* – K. Brunner, geluste und gelange. Anmerkungen zur Sexualität im ersten Mittelalter (v: Ir sult sprechen willekomen, Grenzlose Mediävistik, Festschrift für Helmut Birkham, izd. C. Tuczay et alii, Bern-Berlin-Frankfurt a.M.-New York-Paris-Wien 1999), 245-262.
- Bucelinus 1699* – G. Bucelini, Germania topo-chrono-stemmato-graphica sacra et prophana (Francofurti ad Moenum 1699, 1. izd. 1655).
- Budik 1843* – P. Budik, Wilhelm von Schärffenberg, oder Ring der Treue. Dramatisches Gedicht in vier Akten (Wien 1843).
- Bulst 1979* – N. Bulst, Der Schwarze Tod. Saeculum 30 (1979), 45-67.
- Bumke 1990* – J. Bumke, Höfische Kultur. Literatur und Gesellschaft im hohen Mittelalter (München 1990).
- Bumke 1996* – J. Bumke, Geschichte der deutschen Literatur im hohen Mittelalter (München 1996).
- Burgen 1999/1,2* – Burgen in Mitteleuropa, I-II, Ein Handbuch (izd. Deutsche Burgenvereinigung e. V., H. W. Böhme idr., Stuttgart 1999).
- Buschinger 1985* – D. Buschinger, Das Inzest-Motiv in der mittelalterlichen Literatur (v: Psychologie in der Mediävistik, izd. J. Kühnel idr. v: Göppinger Arbeiten zur Germanistik 431, Göppingen 1985), 107-140.
- Cevc 1963* – E. Cevc, Srednjeveška plastika na Slovenskem (Ljubljana 1963).
- Cevc 1970* – E. Cevc, Poznogotska plastika na Slovenskem (Ljubljana 1970).
- Cevc 1981* – E. Cevc, Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom (Ljubljana 1981).
- Chaucer* – Geoffrey Chaucer, Canterburyjske priče (prev. L. Paljetak, Zagreb 1986).
- Ciglencečki 1987* – S. Ciglencečki, Höhenbefestigungen aus der Zeit vom 3. bis 6. Jh. im Ostalpenraum. Višinske utrdbe iz časa 3. do 6. st. v vzhodnoalpskem prostoru (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 31, Inštitut za arheologijo 15, Ljubljana 1987).
- Coreth 1950* – A. Coreth, Österreichische Geschichtschreibung in der Barockzeit (1620-1740) (Wien 1950).
- Crône* – Crône von Heinrich von dem Türlin (v: Bibliothek des litterarischen Vereins zu Stuttgart XXVII, izd. G. H. F. Scholl, Stuttgart 1852).
- Curk 1979* – J. Curk, Radeče in njihova okolica – gradbeno-zgodovinska skica. Časopis za zgodovino in narodopisje 50/15 (1979), 58-114.
- Cvetnik* – Srednjeveški cvetnik. Florarium Mediaevale. Latinska lirika srednjega veka (prev. P. Simoniti, Ljubljana 2000).
- Czeike 1997* – F. Czeike, Historisches Lexikon Wien, Bd. 5 (Wien 1997).
- Ćorović 1925* – V. Ćorović, Pitanje o poreklu Kotromanića. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor 6 (1925), 15-20.
- Čremošnik 1949-1950* – G. Čremošnik, Bosanske i humske povelje srednjeg vijeka, II. Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu n. v. 4-5 (1949-1950), 105-199.

- Dahlhaus 1991* – J. Dahlhaus, Zu den Anfängen von Pfalz und Stiften in Goslar (v: Die Salier und das Reich 2, izd. S. Weinfurter, Sigmaringen 1991), 373-428.
- Dalarun 1993* – J. Dalarun, Die Sicht der Geistlichen (v: Geschichte der Frauen. Mittelalter, izd. C. Klapisch-Zuber, Frankfurt/Main – New York 1993), 29-54.
- Dallapiazza 1990* – M. Dallapiazza, Emotionalität und Geschlechterbeziehung bei Chrétien, Hartman und Wolfram (v: Liebe und Aventure im Artusroman des Mittelalters, izd. P. Schulze-Belli in M. Dallapiazza v: Göppinger Arbeiten zur Germanistik 532, Göppingen 1990), 167-184.
- Davidsohn 1917* – R. Davidsohn, Beiträge zur Geschichte des Reiches und Oberitaliens aus den Tiroler Rechnungsbüchern des Münchner Reichsarchivs (1311/12-1341). Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 37 (1917), 189-233, 365-410.
- Delumeau 1987* – J. Delumeau, Strah na zapadu (od XIV. do XVIII veka). Opsednuti grad (prev. Z. Stojanović, Novi Sad 1987).
- Dibie 1999* – P. Dibie, Etnologija spalnice (prev. G. Moder, Ljubljana 1999).
- Dienst 1986* – H. Dienst, Frauenalltag in erzählenden Quellen des Spätmittelalters (v: Frau und spätmittelalterlicher Alltag, Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs 9, 1986, Österreichische Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl. Sitzungsberichte 473), 213-242.
- Dimitz 1874* – A. Dimitz, Geschichte Krains von der ältesten Zeit auf das Jahr 1813, 1 (Laibach 1874).
- Doblinger 1906* – M. Doblinger, Die Herren von Wallsee. Ein Beitrag zur österreichischen Adelsgeschichte. Archiv für Österreichische Geschichte 95 (1906), 235-578.
- Dopsch 1899* – A. Dopsch, Die Kärnten-Krainer Frage und die Territorialpolitik der ersten Habsburger in Österreich. Archiv für Österreichische Geschichte 87 (1899), 1-111.
- Dopsch 1901/2* – A. Dopsch, Ein antihabsburgischer Fürstenbund im Jahre 1292. Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 22 (1901), 600-639.
- Dopsch 1970* – H. Dopsch, Die Grafen von Heunburg. Carinthia I 160 (1970), 311-342.
- Dopsch 1971/1* – H. Dopsch, Die Stifterfamilie des Klosters Gurk und ihre Verwandtschaft. Carinthia I 161 (1971), 95-123.
- Dopsch 1971/2* – H. Dopsch, Die Ministerialität und Herrenstand in der Steiermark und in Salzburg. Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark 62 (1971), 3-31.
- Dopsch 1977* – H. Dopsch: Der Dichter Ulrich von Liechtenstein und die Herkunft seiner Familie (v: Festschrift Friedrich Hausmann, Graz 1977), 93-118.
- Dopsch 1979* – H. Dopsch, Probleme ständischer Wandlung beim Adel Österreichs, der Steiermark und Salzburgs, vornehmlich im 13. Jahrhundert (v: Herrschaft und Stand. Untersuchungen zur Sozialgeschichte im 13. Jahrhundert, izd. J. Fleckenstein v: Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 51, 2. izdaja, Göttingen 1979), 207-253.
- Dopsch 1989* – H. Dopsch, Hemma von Gurk – Eine Stifterin zwischen Legende und Wirklichkeit (v: Hemma von Gurk, Klagenfurt 1989), 11-23.
- Dopsch 1991* – H. Dopsch, Die Gründer kamen vom Rhein. Die Spanheimer als Stifter von St. Paul (v: Schatzhaus Kärntens. Landesausstellung St. Paul 1991. 900 Jahre Benediktinerstift, II, Klagenfurt 1991), 43-67.
- Dopsch 1999/1* – H. Dopsch, Österreichische Geschichte 1122-1278. Die Länder und das Reich. Ostalpenraum im Hochmittelalter (skupaj s K. Brunnerjem in M. Weltinom, izd. H. Wolfram, Wien 1999).

- Dopsch 1998* – H. Dopsch, Der Lungau. Salzburger Land im Süden der Tauern (v: Reisen im Lungau, izd. A. S. Weiß in C. M. Gigler, Salzburg Archiv 25, Salzburg 1998), 9-52.
- Dopsch 1999/2* – H. Dopsch, Die Freien von Sannegg als steirische Landherren und ihr Aufstieg zu Grafen von Cilli (v: Zbornik mednarodnega simpozija Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja, Celje, 27. – 29. maj 1998, ur. R. Fugger Germadnik, Celje 1999), 23-36.
- Dopsch 1999/3* – H. Dopsch, Zwischen Dichtung und Politik. Herkunft und Umfeld Ulrichs von Liechtenstein (v: Ich – Ulrich von Liechtenstein. Literatur und Politik im Mittelalter, Akten der Akademie Friesach »Stadt und Kultur im Mittelalter«, izd. F. V. Spechtler/B. Maier, Schriftenreihe der Akademie Friesach 5, Klagenfurt 1999), 49-104.
- Duby 1987/1* – G. Duby, Vitez, žena i svećenik. Ženidba u feudalnoj Francuskoj (Split 1987).
- Duby 1987/2* – G. Duby, Wirklichkeit und höfischer Traum. Zur Kultur des Mittelalters (Berlin 1987).
- Duby 2000* – G. Duby, Die Frau ohne Stimme. Liebe und Ehe im Mittelalter (Wagenbachs Taschenbuch 393, Berlin 2000).
- Durkheim 1992* – É. Durkheim, Samomor. Prepoved incesta in njeni izviri (Studia humanitatis, Ljubljana 1992).
- Ebner 1969* – H. Ebner, Das freie Eigen. Ein Beitrag zur Verfassungsgeschichte des Mittelalters (Aus Forschung und Kunst, 2. Bd., Klagenfurt 1969).
- Ebner 1973* – H. Ebner, Kurz- und Kosenamen beim innerösterreichischen Adel während des Spätmittelalters. Blätter für Heimatkunde 47 (1973), 112-122.
- Ebner 1980* – H. Ebner, Die politische und verfassungsrechtliche Stellung der Traungauer in der ehemaligen Untersteiermark (v: Das Werden der Steiermark. Die Zeit der Traungauer, Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives 10, Graz, Wien, Köln 1980), 227-307.
- Ebner 1986* – H. Ebner, Die soziale Stellung der Frau im spätmittelalterlichen Österreich (v: Frau und spätmittelalterlicher Alltag. Internationaler Kongress, Krems an der Donau, 2. bis 5. Oktober 1984, Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienskunde Österreichs, Nr. 9, Österreichische Akademie der Wissenschaft, phil.-hist. Klasse, Sitzungsberichte, 473. Bd., Wien 1986), 509-552.
- Ehlert 1991/1* – T. Ehlert, Die Funktion des Hochzeitsfestes in deutscher erzählender Dichtung vornehmlich des 12. und 13. Jahrhunderts (v: Feste und Feiern im Mittelalter. Paderborner Symposions des Mediävistenverbandes, izd. D. Altenburg, J. Jarnut in H.-H. Steinhoff, Sigmaringen 1991), 391-400.
- Ehlert 1991/2* – T. Ehlert, Die Rolle von »Hausherr« und »Hausfrau« in der spätmittelalterlichen volkssprachigen Ökonomie (v: Haushalt und Familie in Mittelalter und früher Neuzeit, izd. T. Ehlert, Sigmaringen 1991), 153-166.
- Elias 2000* – N. Elias, O procesu civiliziranja, Prvi zvezek (Založba /*cf. 1999, Rdeča zbirka, Ljubljana 2000).
- Erben 1932* – W. Erben, Mühldorfer Ritterweihen der Jahre 1319 und 1322 (Veröffentlichungen des Historischen Seminars der Universität Graz 12, Graz 1932).
- Erdö 1986* – P. Erdö, Eheprozesse im mittelalterlichen Ungarn. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 103, Kanonistische Abteilung 72 (1986), 250-275.
- Erhard 1995* – Zur Baugeschichte von Schloß Tirol. Eine Zusammenfassung (v: Eines Fürsten Traum. Meinhard II. – Das Werden Tirols, Tiroler Landesausstellung 1995,

Schloss Tirol – Stift Stams, Tirol-Innsbruck 1995), 64-77.
ES – Enciklopedija Slovenije.

Feldbauer 1972 – P. Feldbauer, Der Herrenstand in Oberösterreich (Sozial- und Wirtschaftshistorische Studien, izd. A. Hoffmann in M. Mitterauer, Wien 1972).

Feldbauer 1973 – P. Feldbauer, Herren und Ritter (Herrschaftsstruktur und Ständebildung 1, Sozial- und Wirtschaftshistorische Studien, izd. A. Hoffmann in M. Mitterauer, Wien 1973).

Fichtenau 1992 – H. Fichtenau, Lebensordnungen des 10. Jahrhunderts (München 1992).

Fine 1990 – J. V. A. Fine, The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest (Michigan 1990).

Fräss-Ehrfeld 1984 – C. Fräss-Ehrfeld, Geschichte Kärntens. Band 1: Das Mittelalter (Klagenfurt 1984).

Frauenbuch – Ulrich von Liechtenstein, Frauenbuch (izd. F. Spechtler v: Göppinger Arbeiten zur Germanistik 520, Göppingen 1987).

Frauendienst – Ulrich von Liechtenstein, Frauendienst (izd. F. Spechtler v: Göppinger Arbeiten zur Germanistik 485, Göppingen 1993).

Frauendienst-Spechtler – Ulrich von Liechtenstein, Frauendienst (prev. F. Spechtler, Wien 2001).

Frauenlieder – Frauenlieder des Mittelalters (izd. in prev. I. Kasten v: Reclam 8630 [4], Stuttgart 1990).

Freed 1987 – J. B. Freed, Nobles, Ministerials and Knights in the Archdiocese of Salzburg. *Speculum* 62 (1987), 575-611.

Freed 1995 – J. B. Freed, Noble Bondsmen. Ministerial Marriages in the Archdiocese of Salzburg, 1100-1343 (Ithaca and London 1995).

Freed 2000 – J. B. Freed, Noble Serfs (v: Medieval Germany: Associations and Delineations, Claremont Cultural Studies, Musicological Studies LXII/5, izd. N. van Deusen, Ottawa 2000), 93-100.

Freisen 1893 – J. Freisen, Geschichte des Canonischen Eherechts bis zum Verfall der Glossenliteratur (2. izd.: Paderborn 1893).

Galbreath-Jéquier 1990 – D. L. Galbreath – L. Jéquier, Handbuch der Heraldik (Augsburg 1990).

Gams 1931 – P. B. Gams, Series episcoporum ecclesiae catholicae, quotquot innotuerunt a beato Petro apostolo (Leipzig 1931, 2. izdaja).

Gartmayer 1973 – J. Gartmayer, Namengebung als Ausdruck sozialer Veränderungen, dargestellt an österreichischen Adelsfamilien im Mittelalter (tipkopsna disertacija na Filozofski fakulteti dunajske univerze, Wien 1973).

Geschichte Salzburgs 1-3 – Geschichte Salzburgs. Stadt und Land. Band I: Vorgeschichte, Altertum, Mittelalter, Teilen 1-3 (izd. H. Dopsch in H. Spatzenegger, Salzburg 1983).

Golec 1997 – B. Golec, Prebivalstvo in družba dolenjskih meščanskih naselij od 15. do srede 18. stoletja (magistrska naloga na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, 1997).

Golec 2000 – B. Golec, Nastanek in razvoj slovenskih meščanskih naselij – naslednikov protiturškega tabora (drugi del). *Zgodovinski časopis* 54 (2000), 523-562).

Göller 1990 – K. H. Göller, Die Darstellung der Frau in den mittelenglischen Arthurischen *romances*: Die männliche Perspektive (v: Liebe und Aventure im

- Artusroman des Mittelalters, izd. P. Schulze-Belli in M. Dallapiazza v: Göppinger Arbeiten zur Germanistik 532, Göppingen 1990), 39-66.
- Goody 1989* – J. Goody, Die Entwicklung von Ehe und Familie in Europa (Suhrkamp-Taschenbuch Wissenschaft 781, Frankfurt am Main, 1989).
- Gospodarska zgodovina 1970, 1980* – Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog I-II. (Ljubljana 1970, 1980).
- Gotha 1870* – Gothaisches genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser auf das Jahr 1870, 43 (Gotha 1870).
- Graber 1914* – G. Graber, Sagen aus Kärnten (2. izd.: Leipzig 1914).
- Graber 1948, 1949* – G. Graber, Heinrich von dem Türlin. Beiträge zur Ergänzung seines Lebensbildes. Carinthia I 136-138 (1948), 164-176 in 139 (1949), 266-291.
- Grabmayer 1999* – J. Grabmayer, *ir ist gen uns als ungemuot, daz wir in vorchten gen iuch sin*. Eheleben und Sexualität des süddeutschen Landherrenstandes im 13. Jahrhundert: Ulrichs »Frauendienst« und »Frauenbuch« (v: Ich – Ulrich von Liechtenstein. Literatur und Politik im Mittelalter, Akten der Akademie Friesach »Stadt und Kultur im Mittelalter«, izd. F. V. Spechtler/B. Maier, Schriftenreihe der Akademie Friesach 5, Klagenfurt 1999), 245-268.
- Grafenauer 1952* – B. Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 7, Ljubljana 1952).
- Graus 1989* – F. Graus, Troja und trojanische Herkunftssage im Mittelalter (v: Kontinuität und Transformation der Antike im Mittelalter, Veröffentlichung der Kongreßakten zum Freiburger Symposium des Mediävistenverbandes, izd. W. Erzgräber, Sigmaringen 1989), 25-43.
- Grilc 1995* – V. Grilc, Zgodovina Podgrada (Podgrad 1995).
- Grimm 1816* – Die Brüder Grimm, Deutsche Sagen I (Goldmanns gelbe Taschenbücher 1792/93, München s. d.).
- Großmann 1927* – K. Großmann, Reichart Streun von Schwarzenau. Ein österreichischer Staatsmann und Gelehrter aus der Zeit der Renaissance, Reformation und Gegenreformation. Jahrbuch für Landeskunde und Heimatschutz von Niederösterreich und Wien, N. F. 20 (1926-1927), II. Teil, 1-37.
- Gruden 1908* – J. Gruden, Cerkevne razmere med Slovenci v 15. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije (Ljubljana 1908).
- Gruden 1909* – J. Gruden, Praznoverje in mistiške sekte v protestantski dobi. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 18 (1908), 60-66, 19 (1909), 109-113.
- Hageneder 1967* – O. Hageneder, Die geistliche Gerichtsbarkeit in Ober- und Niederösterreich. Von den Anfängen bis zum Beginn des 15. Jahrhunderts (Forschungen zur Geschichte Oberösterreichs 10, Linz 1967).
- Hageneder 1999* – O. Hageneder, Politik und Verfahrensgerechtigkeit in der spätmittelalterlichen Herrschaft zu Österreich (v: Festschrift für Gerald Stourzh zum 70. Geburtstag, izd. T. Angerer idr., Wien-Köln-Weimar 1999), 19-36.
- Haidacher 1995* – C. Haidacher, Die Verwaltungsorganisation Meinhard II. und seine Nachfolger (v: Eines Fürsten Traum. Meinhard II. – Das Werden Tirols, Tiroler Landesausstellung 1995, Schloss Tirol – Stift Sams, Tirol-Innsbruck 1995), 113-118.
- Handbuch 1970* – Handbuch der historischen Stätten Österreich, 1. Bd.: Donauländer und Burgenland (izd. K. Lechner, Stuttgart 1970).
- Hansiz 1727* – M. Hansiz, Germaniæ sacræ tomus I. Metropolis Lauriacensis cum episcopatu Pataviensi (Augustæ Vindelicorum 1727).

- Härtel 2001* – R. Härtel, Zur Herrschaftspraxis des Patriarchen Berthold von Aquileia (v: Kärntner Landesgeschichte und Archivwissenschaft, Festschrift für Alfred Ogris zum 60. Geburtstag; izd. W. Wadl v: Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 84, Klagenfurt 2001), 91-103.
- Hauptmann 1929* – L. Hauptmann, Entstehung und Entwicklung Krains (Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, I/4, Wien 1929).
- Hauptmann 1935* – L. Hauptmann, Grofovi Višnjegorski (Rad historičkog-filologičkog i filozofičko-juridičkog razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 250 (112), Zagreb 1935), 215-239.
- Hausmann 1977* – F. Hausmann, Siegfried, Markgraf der »Ungarnmark« und die Anfänge der Spanheimer in Kärnten und im Rheinland. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, N. F. 43 (1977), 115-168.
- Hausmann 1980* – F. Hausmann, Die steirischen Otakare, Kärnten und Friaul (v: Das Werden der Steiermark. Die Zeit der Traungauer, Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives 10, Graz, Wien, Köln 1980), 225-275.
- Hebenstreit 1966* – H. Hebenstreit, Die Herren von Schärffenberg und ihre Beziehungen zu Linz. Historisches Jahrbuch der Stadt Linz 1966, 151-167.
- Hebenstreit 1972* – H. Hebenstreit, Die Herren und Grafen von Schärffenberg (tipkopis v petih zvezkih v knjižnici OÖLA).
- Heidrich 1991* – I. Heidrich, Bischöfe und Bischofskirche von Speyer (v: Die Salier und das Reich 2, izd. S. Weinfurter, Sigmaringen 1991), 187-224.
- Heinemann 1992* – U. Ranke Heinemann, Katoliška cerkev in spolnost (Ljubljana 1992).
- Heinemeyer 1936* – W. Heinemeyer, Studien zur Diplomatik mittelalterlicher Verträge vornehmlich des 13. Jahrhunderts. Archiv für Urkundenforschung 14 (1936), 321-413.
- Hellmuth 1988* – L. Hellmuth, Die Assasinenlegende in der österreichischen Geschichtsdichtung des Mittelalters (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Historische Kommission, Archiv für österreichische Geschichte 134, Wien 1988).
- Hille 1975* – O. Hille, Burgen und Schlösse im Oberösterreich einst und jetzt (Hörn 1975).
- Historischer Atlas* – Historischer Atlas der österreichischen Alpenländer, Abt. I Landgerichtskarte (Krain: A. Kaspret, Steiermark: A. Mell in H. Pirchegger, Kärnten: A. v. Jaksch in M. Wutte, Salzburg: E. Richter, Oberösterreich: J. Strnadt, Niederösterreich: A. Grund; Wien 1906 sl.).
- Hitzinger 1850* – P. Hitzinger, Der Schärffenberger Ring. Mittheilungen des historischen Vereines für Krain 5 (1850), 4-5.
- Höfler 1986* – J. Höfler, O prvih cerkvah in pražupnijah na Slovenskem. Prologomena k historični topografiji predjožefinskih župnij (Ljubljana 1986).
- Höfler 1992* – J. Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupnija Mengeš. Acta Ecclesiastica Sloveniae 14 (1992), 80-119.
- Höfler 1999* – J. Höfler, Fara Sv. Petra v Komendi pred jožefinskimi reformami (v: Glavarjev zbornik v Rimu, Simpoziji v Rimu 16, Celje 1999), 27-34.
- Höfler 2001/1* – J. Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska: Oglejski patriarhat, Goriška nadškofija, Tržaška škofija (Nova Gorica, Kromberk 2001).
- Höfler 2001/2* – J. Höfler, Srednjeveške freske v Sloveniji, III. knjiga: Okolica Ljubljane z Notranjsko, Dolenjsko in Belo krajino (Ljubljana 2001).
- Hoheneck 1733* – J. G. A. Hoheneck, Supplementum oder Anhang zu dem Ersten Theil der Genealog. und Historischen Beschreibung der Löblichen Herren Herren Stande Des Ertz-Hertzogthumb Oesterreich ob der Ennß (Passau 1733).

- HRG* – Handwörterbuch zur Deutschen Rechtsgeschichte.
- Hucker 1990* – B. U. Hucker, Kaiser Otto IV. (Monumenta Germaniae Historica, Schriften 34, Hannover 1990).
- Hund 1582, 1620* – W. Hund a Sultzenmos, Metropolis Salisbvirgensis, Tomus I (Ingolstadt 1582; 2. izd. z dopolnitvami C. Gewolda, Monachii 1620).
- Hund 1586* – W. Hund von Sulzmoos, Bayrisch Stammen-Buch (Ingolstadt 1586; 2. izd. 1598).
- Hupp 1937-1939* – Die Wappenbücher vom Arlberg. Erster Teil: die drei Original-Handschriften von St. Christoph auf dem Arlberg aus den Jahren 1394 bis rund 1430 (izd. O. Hupp v: Die Wappenbücher des deutschen Mittelalters, Bd. I., Berlin 1937-1939).
- Iwein* – Hartmann von Aue, Iwein (prev. M. Wehrli v: Manesse Bibliothek der Weltliteratur, Zürich 1992).
- Jakič 1997* – I. Jakič, Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine (Ljubljana 1997).
- Jaksch 1928, 1929* – A. Jaksch, Geschichte Kärntens I, II (Klagenfurt 1928, 1929).
- Janez 1938* – P. Janez, Nekoliko iz geologije Dolenjske (v: Dolenjska, Ljubljana 1938), 5-26.
- Janko 1997* – A. Janko – N. Henkel, Nemški viteški liriki s slovenskih tal. Žovneški, Gornjegrajski, Ostrovrški (Ljubljana 1997).
- Jordan 1996* – W. Jordan, The Great Famine. Northern Europe in the early fourteenth Century (Princeton 1996).
- Juvančič 1984* – I. Juvančič, Križarska vojna proti Kobaridcem 1331. Zgodovinski časopis 38 (1984), 49-55.
- Karnein 1994* – A. Karnein, Die Stimme der Intellektuellen im Mittelalter: Andreas Capellanus über Liebe, Sexualität und Geschlechterbeziehung (v: Liebesfreuden im Mittelalter. Kulturgeschichte der Erotik und Sexualität in Bildern und Dokumenten, Stuttgart, Zürich 1994), 81-96.
- Kasper 1995* – C. Kasper, Von miesen Rittern und sündhaften Frauen und solchen, die besser waren (Göppinger Arbeiten zur Germanistik 547, Göppingen 1995).
- Kaspret 1929* – A. Kaspret, Historischer Atlas der Österreichischen Alpenländer, I. Abt.: Die Landgerichtskarte, 4. Lief. (Wien 1929).
- Klaić 1976* – N. Klaić, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku (Zagreb 1976).
- Klebel 1960* – E. Klebel, Der Lungau. Historisch-politische Untersuchung (Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde Erg.bd. 1, Salzburg 1960).
- Klein 1926* – H. Klein, Das salzburgische Söldnerheer im 14. Jahrhundert. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landesmuseum 66 (1926), 98-158.
- Kluckhohn 1910* – P. Kluckhohn, Die Ministerialität in Südostdeutschland vom zehnten bis zum Ende des dreizehnten Jahrhunderts (Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches in Mittelalter und Neuzeit IV, Weimar 1910).
- Kluge-Pinsker 1991* – A. Kluge-Pinsker, Schach und Trictrac. Zeugnisse mittelalterlicher Spielfreude in salischer Zeit (Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Monographien 30, Sigmaringen 1991).
- Knapp 1999* – F. P. Knapp, Die Literatur des Spätmittelalters in den Ländern Österreich, Steiermark, Kärnten, Salzburg und Tirol von 1273 bis 1439, Band 2/1: Die Literatur

- in der Zeit der frühen Habsburger bis zum Tod Albrechts II. 1358 (Geschichte der Literatur in Österreich von den Anfängen bis zur Gegenwart, izd. H. Zeman; Graz 1999).
- Kobler 1967* – M. Kobler, Das Schiedsgerichtswesen nach bayerischen Quellen des Mittelalters (Münchner Universitätsschriften, Reihe der Juristischen Fakultät, Bd. 1, München 1967).
- Kocher 1986* – G. Kocher, Die Frau im spätmittelalterlichen Rechtleben (v: Frau und spätmittelalterlicher Alltag, Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs 9, 1986, Österreichische Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl. Sitzungsberichte 473), 475-486.
- Kolmer 1989* – L. Kolmer, Spätmittelalterliche Testamente. Forschungsergebnisse und Forschungsziele. Regensburger Testamente im Vergleich. Zeitschrift für Bayerische Landeskunde 52 (1989), 475-500.
- Komac 2000* – A. Komac, Vzpon Turjaških v srednjem veku. Zgodovinski časopis 54 (2000), 15-48 (1. del), 151-178 (2. del).
- Komelj 1951* – I. Komelj, Srednjeveška grajska arhitektura na Dolenjskem. Zbornik za umetnostno zgodovino 1 (1951), 37-85.
- Komelj 1967* – I. Komelj, Gorenjski gradovi. Varstvo spomenikov XII (1967), 16-22.
- Koropec 1974* – J. Koropec, Srednjeveško gospostvo Vojnik. Časopis za zgodovino in narodopisje 45, n. v. 10 (1974), 267-277.
- Koropec 1976* – J. Koropec, Laško gospostvo v srednjem veku. Časopis za zgodovino in narodopisje 47, n. v. 12 (1976), 244-275.
- Koropec 1979* – J. Koropec, Zemljiško gospostvo Podsreda do 17. stoletja. Časopis za zgodovino in narodopisje 50, n. v. 15 (1979), 204-218.
- Koropec 1981* – J. Koropec, Žebnik, Radeče in Svibno do 17. stoletja. Časopis za zgodovino in narodopisje 52, n. v. 17 (1981), 204-218.
- Koropec 1985* – J. Koropec, Mi smo tu. Veliki punt na Slovenskem v letu 1635 (Maribor 1985).
- Kos 1917/1* – M. Kos, Oglejski patriarhi in slovenske pokrajine do srede 13. stoletja s posebnim ozirom na vlado patriarha Bertolda iz rodovine Andechs. Časopis za zgodovino in narodopisje 13 (1917), 1-44.
- Kos 1917/2* – M. Kos, Odnosaji medju goričkim grofovima i hrvatskim plemstvom u srednjem veku. Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva 19 (1917), 282-303.
- Kos 1921* – F. Kos, Doneski za krajevne kronike. Časopis za zgodovino in narodopisje 16 (1921), 61-78.
- Kos 1940* – M. Kos, Salzburško posestvo Cesta na Kranjskem. Glasnik muzejskega društva za Slovenijo 21 (1940), 66-73.
- Kos 1956-1957* – M. Kos, O izvoru prebivalcev v srednjem veku. Zgodovinski časopis 10-11 (1956-1957), 7-31.
- Kos 1975* – M. Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), 1-3 (Ljubljana 1975).
- Kos 1985* – M. Kos, Ustanovitev Novega mesta (v: Milko Kos, Srednjeveška kulturna, Družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave, ured. B. Grafenauer, Ljubljana 1985, nekoliko dopolnjen ponatis iz leta 1954), 311-321.
- Kos 1993* – D. Kos, Plemiška darovanja cerkvenim ustanovam (s posebnim ozirom na 14. stoletje). Zgodovinski časopis 47 (1993), 25-52.
- Kos 1994/1* – D. Kos, Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja

- (Zbirka ZRC 1, Ljubljana 1994).
- Kos 1994/2* – D. Kos, *Imago iustitiae*. Historični sprehod skozi preiskovanje, sojenje in pravo pri plemstvu v poznem srednjem veku (Zbirka ZRC 3, Ljubljana 1994).
- Kos 1994/3* – D. Kos, Dediščine, dedno pravo in plemstvo na Kranjskem in slovenskem Štajerskem (posebej v 14. stoletju). Celjski zbornik (Celje 1994), 35-56.
- Kos 1994/4* – P. Kos, Denarništvo na prostoru današnje Slovenije v času od 12. do 14. stoletja (stanje raziskav). *Zgodovinski časopis* 48 (1994), 307-317.
- Kos 1994/5* – D. Kos, Življenje, kot ga je pisala dota. *Zgodovina za vse* 1 (1994), št. 2, 58-69.
- Kos 1994/6* – D. Kos, Pismo, pisava, pisar. Prispevek k zgodovini kranjskih listin (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Građivo in razprave 14, Ljubljana 1994).
- Kos 1995* – D. Kos, Pamet pod šlemom, zvestoba denarju. Plemiški karierizem v luči uradovanja, služenja in vojskovanja v poznem srednjem veku. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 66/31 (1995), 207-235.
- Kos 1996/1* – D. Kos, V primežu pobožnosti, karierizma in (samo)preskrbe (od konca 13. do začetka 15. stoletja). *Zgodovinski časopis* 50 (1996), 21-46.
- Kos 1996/2* – P. Kos, Der Friesacher Pfennig und seine Nachprägungen im slowenischen Gebiet (v: Die Friesacher Münze im Alpen-Adria-Raum, izd. R. Härtel v: Grazer Grundwissenschaftliche Forschungen 2, Graz 1996), 157-190.
- Kos 1997/1* – D. Kos, Pot na Avalon. *Zgodovinski časopis* 51 (1997), 165-186.
- Kos 2001* – D. Kos, Ministeriali grofov Andeških na Kranjskem (do srede 13. stoletja) (v: Grofje Andeško-Meranski. Prispevki k zgodovini Evrope v visokem srednjem veku, Zbornik razprav z mednarodnega znanstvenega simpozija, Kamnik, 22.-23. september 2000, izd. A. Eržen in T. Aigner, Kamnik 2001), 185-255.
- Kos-Žontar 1939* – M. Kos – J. Žontar, Neznana listina o gorenjskih lastniških cerkvah 12. stoletja. *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 20 (1939), 236-243.
- Košir 1999* – M. Košir, Posest malteške komende sv. Petra v času Glavarjevega upravljanja (v: Glavarjev zbornik v Rimu, Simpoziji v Rimu 16, Celje 1999), 281-300.
- Krajevni leksikon Slovenije 1976* – Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga: Svet med Savinjskimi Alpami in Sotlo (ur. R. Savnik in F. Planina, Ljubljana 1976).
- Kraßler 1968* – J. Kraßler, Steirischer Wappenschlüssel (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchiv 6, Graz 1968).
- Krenn 1999* – G. Krenn, Historische Figuren und/oder Helden der Dichtung? Untersuchungen zu den Personen im Roman »Frauendienst« (v: Ich – Ulrich von Liechtenstein. Literatur und Politik im Mittelalter, Akten der Akademie Friesach »Stadt und Kultur im Mittelalter«, izd. F. V. Spechtler/B. Maier, Schriftenreihe der Akademie Friesach 5, Klagenfurt 1999), 105-132.
- Krick 1924* – L. H. Krick, 212 Stammtafeln adeliger Familien denen geistliche Würdenträger (Bischöfe, Domherren, Äbte etc.) des Bistums Passau entsprossen sind (Passau 1924).
- Kroeschell 1, 2* – K. Kroeschell, Deutsche Rechtsgeschichte 1 (bis 1250), 2 (1250-1650) (9. izd.: Opladen 1989; 7. izd.: Opladen 1989).
- Krones 1900* – F. von Krones, Landesfürst, Behörden und Stände des Herzogthums Steier 1283-1411 (Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark, Historischen Landes-Commission für Steiermark, IV. Bd., 1. Hf., Graz 1900).
- Kropej 1995* – M. Kropej, Pravljica in stvarnost (Zbirka ZRC 5, Ljubljana 1995).
- Kuhn 1976* – H. Kuhn, Soziale Realität und dichterische Fiktion am Beispiel der

- höfischen Ritterdichtung Deutschlands (v: Wege der Forschung 349, Darmstadt 1976), 172-197.
- Kulišer 1959* – J. Kulišer, Splošna gospodarska zgodovina srednjega in novega veka, 1-2 (Ljubljana 1959).
- Kummer 1880* – K. F. Kummer, Das Ministerialgeschlecht von Wildonie. Archiv für Österreichische Geschichtsforschung 59 (1880), 177-322.
- Kusternig 1978-1979* – A. Kusternig, Probleme um die Kämpfe zwischen Rudolf und Ottokar und die Schlacht bei Dürnkrut und Jedenspeigen am 26. August 1278. Ottokar-Forschungen, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, N. F. 44/45 (1978/79), 226-311.
- Lambert 1991* – M. Lambert, Ketzerei im Mittelalter (Freiburg-Basel-Wien 1991).
- Lancelot* – Lancelot or The Knight of the Cart (v angl. proznm prevodu na Internetu leta 1997 izd. J. Talley v: Medieval Source Book).
- Lavrič 1988* – A. Lavrič, Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti, I-II (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 32, Ljubljana 1988).
- Lazius 1564* – W. Lazius, Commentarium in genealogiam austriacam libri duo (1564).
- Lazius 1572* – W. Lazius, De gentium aliquot migrationibus, sedibus fixis, reliquiis, linguarumque initiis et immutatibus dialectis libri XII (Basileae 1572).
- Lechner 1985* – K. Lechner, Die Babenberger. Markgrafen und Herzoge von Österreich 976-1246 (Wien-Köln-Graz 1985).
- Le Goff 1974* – J. Le Goff, Srednjevekovna civilizacija zapadne Evrope (Beograd 1974).
- Le Goff 1981* – J. Le Goff, La Naissance du Purgatorie (Paris 1981)
- Lehmann* – J. G. Lehmann, Urkundliche Geschichte der Burgen und Bergschlösser in dem ehemailgen Speyergaue (v: Urkundliche Geschichte der Burgen und Bergschlösser in dem ehemaligen Gau, Graffschaften und Herrschaften der bayerischen Pfalz, 2. Bd., 2. Th. (Kaiserslautern s.d.).
- Leitner 1991* – F. W. Leitner, Die Grablegen in der Stiftskirche St. Paul: Grab-, Gedenk- und Gedächtnisdenkmäler (v: Schatzhaus Kärntens. Landesausstellung St. Paul 1991. 900 Jahre Benediktinerstift, II, Klagenfurt 1991), 517-535.
- Leksikon dravske banovine 1937* – Krajevni leksikon dravske banovine (Ljubljana 1937).
- Leto svetnikov I-IV* – Leto svetnikov I-IV (Ljubljana 1968-1973).
- Letopis 1985* – Letopis cerkve na Slovenskem 1985 (Ljubljana 1985).
- Levec 1896* – V. Levec, Schloss und Herrschaft Flödnig in Oberkrain. Mitteilungen des Musealvereines für Krain 9 (1896), 2 sl.
- Levi 1995* – G. Levi, Nematerialna dediščina. Življenjska pot piemontskega eksorcista iz XVII. stoletja (Ljubljana 1995).
- LexM* – Lexicon des Mittelalters.
- L'Hermite-Leclercq 1993* – P. L'Hermite-Leclercq, Die feudale Ordnung (11. und 12. Jahrhundert) (v: Geschichte der Frauen. Mittelalter, izd. C. Klapisch-Zuber, Frankfurt/Main – New York 1993), 213-263.
- Lhotsky 1967* – A. Lhotsky, Geschichte Österreichs seit der Mitte des 13. Jahrhunderts (1281-1358) (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Veröffentlichungen der Kommission für Geschichte Österreichs 1, izd. A. Lhotsky, II. Band, 1. Teil, Wien 1967).
- Lhotsky 1971* – A. Lhotsky, AEIOV. Die »Devise« Kaiser Friedrichs III. und sein Notizbuch v: Alphons Lhotsky, Aufsätze und Vorträge, Band II: Das Haus Habsburg,

- izd. H. Wagner in H. Koller, Wien 1971), 164-222.
- Lichnowsky 1837* – E. M. Lichnowsky, Geschichte des Hauses Habsburg. Zweiter Theil, von dem Tode König Rudolf des Ersten bis zur Ermordung König Albrechts (Wien 1837).
- Liebenfels 1873* – M. Felicetti von Liebenfels, Steiermark im Zeitraume vom achten bis zwölften Jahrhundert. Historisch-topographische Skizze auf Grundlage kritischer Quellenstudien. Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 10 (1873), 24-132.
- Lindeck-Pozza 1990* – I. Lindeck-Pozza, Schwertleite und Ritterschlag (v: Die Ritter. Burgenländische Landesausstellung 1990, Burg Güssing. Burgenländische Forschungen, Sonderband VIII, Eisenstadt 1990), 96-104.
- Lohrmann 1990* – K. Lohrmann, Judenrecht und Judenpolitik im mittelalterlichen Österreich (Handbuch zur Geschichte der Juden in Österreich, Reihe B, 1, Wien-Köln 1990).
- Lozar Štamcar 1995/1* – M. Lozar Štamcar, Gotsko pohoštvo na Slovenskem (v: Gotika v Sloveniji. Svet predmetov, Ljubljana 1995), 233-260.
- Lozar Štamcar 1995/2* – M. Lozar Štamcar, Svetila v času gotike (v: Gotika v Sloveniji. Svet predmetov, Ljubljana 1995), 261-265.
- Lozar Štamcar 1995/3* – M. Lozar Štamcar, Ure v času gotike (v: Gotika v Sloveniji. Svet predmetov, Ljubljana 1995), 265-266.
- Lucas 1930* – H. S. Lucas, The Great European Famine of 1315, 1316, and 1317. Speculum 5 (1930), 343-377.
- Lucius 1666* – I. Lucius, De regno Dalmatiæ et Croatiaë libri sex (ed. I. T. Trattner, Vindobonæ 1758).
- Machilek 1998* – F. Machilek, Elisabeth von Thüringen, Hedwig von Schlesien und der Dießen-Andechser Himmel (v: Die Andechs-Meranier in Franken. Europäisches Fürstentum im Hochmittelalter, Mainz 1998, razstavni katalog), 93-102.
- Makarovič 1988* – G. Makarovič, Pričevanje romanskega gradu Gamberka o stanovanjski kulturi. Varstvo spomenikov 30 (1988), 125-162.
- Makarovič 1995* – G. Makarovič, Slovenci in čas. Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja (Krt 94, Ljubljana 1995).
- Margetts 1985* – J. Margetts, Die Darstellung der weiblichen Sexualität in deutschen Kurzerzählungen des Spätmittelalters: Weibliche Potenz und männliche Versagensangst (v: Psychologie in der Mediävistik, izd. J. Kühnel idr. v: Göppinger Arbeiten zur Germanistik 431, Göppingen 1985), 259-276.
- Masser 1990* – A. Masser, Gahmuret und Belakane. Bemerkungen zur Problematik von Eheschließung und Minnebeziehungen in der höfischen Literatur (v: Liebe und Aventure im Artusroman des Mittelalters, izd. P. Schulze-Belli in M. Dallapiazza v: Göppinger Arbeiten zur Germanistik 532, Göppingen 1990), 109-132.
- Mayer-Maly 1969* – T. Mayer-Maly, Die Morgengabe im Wiener Privatrecht des Spätmittelalters (v: Festschrift Hans Lentze zum 60. Geburtstag, izd. N. Grass, W. Ogris, Innsbruck-München 1969), 381-395.
- Medved 1894* – A. Medved, Viljem Ostrovrhar. Dom in svet 7 (1894), 356-366, 387-396, 420-428, 455-462, 484-493.
- Meister 1965* – O. Meister, Aus der Familiengeschichte der Grafen von Schärffenberg und der Freiherren von Fürstenwärther. Blätter für Heimatkunde 39 (1965), 3-12.
- Melville 1987* – G. Melville, Vorfahren und Vorgänger. Spätmittelalterliche Genealogien als Dynastische Legitimation zur Herrschaft (v: Die Familie als sozialer und

- historischer Verband. Untersuchungen zum Spätmittelalter und zur frühen Neuzeit, izd. P.-J. Schuler, Sigmaringen 1987), 203-310.
- Mertens 1992* – D. Mertens, Vom Rhein zur Rems. Aspekte salisch-schwäbischer Geschichte (v: Die Salier und das Reich 1, izd. S. Weinfurter, Sigmaringen 1992), 219-252.
- Metz 1983* – W. Metz, Das älteste Nekrolog des Speyrer Domstifts und die Todesdaten salischer Königskinder. Archiv für Diplomatik 29 (1983), 193-208.
- Mihelič 1978* – D. Mihelič, Žena v piranskem območju do srede 14. stoletja. Zgodovinski časopis 32 (1978), 23-36.
- Mihelič 1997* – D. Mihelič, Srednjeveška Tržačanka v ogledalu mestnega statuta. Etnolog 7(LVIII) (1997), 87-102.
- Mihelič 1999* – D. Mihelič, Odnos oblastnih ustanov do žensk in otrok v srednjeveških mestih severozahodne Istre. Acta Histriae VII. (Prispevki z mednarodne konference Sistemi oblasti in oblasti institucij, teorija in praksa držav evropskega Sredozemlja v novem veku s posebnim ozirom na jadransko območje, Koper, 9.-11. oktober 1997), 329-348.
- Mihelič 2000* – D. Mihelič, Ženska čast v istrskih mestih (Trst, Koper, Izola, Piran, 14.-15. stoletje). Acta Histriae IX. (Prispevki z mednarodne konference Čast: identiteta in dvoumnost neformalnega kodeksa, Sredozemlje 12.-20. stol., Koper, 11.-13. november 1999), 29-40.
- Miklavčič 1944-1945* – M. Miklavčič, Predjožefinske župnije na Kranjskem. Glasnik muzejskega društva za Slovenijo 25-26 (1944-1945), 3-64.
- Milkowicz 1889* – W. Milkowicz, Die Klöster in Krain. Archiv für Österreichische Geschichte 74 (1889), 261-486.
- Mikuž 1946* – M. Mikuž, Topografija stiške zemlje. Doneski k zgodovini stiške opatije (Ljubljana 1946).
- Mitteis 1988* – H. Mitteis, Deutsche Rechtsgeschichte. Ein Studienbuch (predelal H. Lieberich, 18. izd.: München 1988).
- Mitterauer 1993* – M. Mitterauer, Ahnen und Heilige. Namengebung in der europäischen Geschichte (München 1993).
- Mlinar 1930* – I. Mlinar, Iz starejše zgodovine Svibenskih plemičev. Izvestje državne realne gimnazije v Celju 1929/30 (Celje 1930), 3-13.
- Mlinar 1996* – J. Mlinar, Kranjska v knjigi resničnih zgodb (diplomska naloga na Oddelku za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, 1996).
- Mlinar 2001* – J. Mlinar, Podoba Celjskih grofov v narativnih virih (doktorska disertacija na Oddelku za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, 2001).
- Mlinarič 1972* – J. Mlinarič, Topografija posesti kostanjeviške opatije 1234-1786 (Maribor 1972).
- Mlinarič 1977* – J. Mlinarič, Krško in njegova gosposčina v srednjem veku (v: Krško skozi čas. Zbornik ob 500-letnici mesta, Krško 1977), 25-40.
- Mlinarič 1978* – J. Mlinarič, Posest cistercijanskega samostana Rein na Dolenjskem. Kronika 35 (1987), 130-143.
- Mlinarič 1987* – J. Mlinarič, Kostanjeviška opatija 1234-1786 (Kostanjevica 1987).
- Mlinarič 1991* – J. Mlinarič, Kartuziji Žiče in Jurklošter (Maribor 1991).
- Mlinarič 1995* – J. Mlinarič, Stiška opatija 1136-1784 (Novo mesto 1995).
- Mlinarič 1997* – J. Mlinarič, Marenberški dominikanski samostan 1251-1782 (Celje 1997).
- Mlinarič 1999* – J. Mlinarič, Malteški red na Slovenskem (v: Glavarjev simpozij v Rimu, Simpoziji v Rimu 16, Celje 1999), 17-25.

- Mlinarič 2001* – J. Mlinarič, Kartuzija Bistra (Ljubljana 2001).
- Moeglin 1991* – Jean-Marie Moeglin, L'anneau de Guillaume de Scherfenberg. À propos d'un récit de la Chronique rimée styrienne. *Médiévales* 20 (1991), 61-74.
- Moro 1948* – G. Moro, Zur Geschichte des Lieser- und Katschtales. *Carinthia I* 136-138 (1948), 176-198.
- Mötsch 1988* – J. Mötsch, Das Hochstift Speyer und der Verlust des Lehens Kreuznach an die Grafen von Sponheim. *Mitteilungen des Historischen Vereins der Pfalz* 86 (1988), 59-78.
- Mravljak 1932* – J. Mravljak, Dravograd. I. del (1161-1261). *Zgodovinski opis* (Dravograd 1932).
- Muchar 6-8* – A. Muchar, Geschichte des Herzogthumes Steiermark 6-8 (Graz 1859, 1864, 1867).
- Müller 1895* – R. Müller, Beiträge zur Geschichte der höfischen Epik in den österreichischen Landen, mit besonderer Rücksicht auf Kärnten. *Carinthia I* 85 (1895), 33-51.
- Münster 1550* – S. Münster, *Cosmography* (Basel 1550).
- Nared 1998* – A. Nared, K zgodovini poznosrednjeveškega razbojništva na Slovenskem (diplomska naloga na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, 1998).
- NDB 12* – *Neue deutsche Biographie*, XII (Berlin 1980).
- Neubecker 1991* – O. Neubecker, *Wappenkunde* (München 1991).
- Niederstätter 2001* – A. Niederstätter, *Österreichische Geschichte 1278-1411. Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter* (izd. H. Wolfram, Wien 2001).
- Oberhammer 1973* – E. Oberhammer, *Untersuchungen zum Konnubium der österreichischen und steirischen Landherren 1200-1500* (tipkopisna disertacija na Filozofski fakulteti dunajske univerze, Wien 1973).
- Obersteiner 1969* – J. Obersteiner, *Die Bischöfe von Gurk 1072-1822* (Aus *Forschung und Kunst* 5, Klagenfurt 1969).
- Oefeke 1877* – E. Oefeke, *Geschichte der Grafen von Andechs* (Innsbruck 1877).
- Ohler 1990* – N. Ohler, *Sterben und Tod im Mittelalter* (München 1990).
- Ohler 1997* – N. Ohler, *Krieg und Frieden im Mittelalter* (München 1997).
- Opitz 1993* – C. Opitz, *Frauenalltag im Spätmittelalter (1250-1500)* (v: *Geschichte der Frauen. Mittelalter*, izd. C. Klapisch-Zuber, Frankfurt/Main – New York 1993), 283-339.
- Orbini 1601, 1968* – Mauro Orbini, *Il regno de gli Slavi* (In Pesaro 1601). Srbski prevod: Mavro Orbini, *Kraljestvo Slovena* (prev. Z. Šundrica, Beograd 1968).
- Orožen 1876, 1881, 1884, 1887* – I. Orožen, *Das Bistum und die Diözese Lavant*. II/1: *Benediktiner-Stift Oberburg* (Marburg 1876), IV: *Das Dekanat Tüffer* (Graz 1881), V: *Das Dekanat Schallthal* (Graz 1884), VI: *Das Dekanat Drachenburg* (Graz 1887).
- Orožen 1963* – J. Orožen, *Ostrovharji. Celjski zbornik* (Celje 1963), 231-248.
- Orožen 1980* – J. Orožen, *Zgodovina Zagorja ob Savi I* (Zagorje ob Savi 1980).
- Otorepec 1976* – B. Otorepec, Grb trga Laško. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 47, n. v. 12 (1976), 292-307.
- Otorepec 1988* – B. Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem* (Ljubljana 1988).
- Otorepec-Žontar 1973* – B. Otorepec – J. Žontar, Božja sodba (ordal) sveče v Kamniku leta 1398. *Zgodovinski časopis* 27 (1973), 321-328.

- Ožinger 1976* – A. Ožinger, Oblikovanje župnij v prafari Laško. Časopis za zgodovino in narodopisje 47, n. v. 12 (1976), 281-291.
- Painter 1976* – S. Painter, Die Ideen des Rittertums (v: Wege der Forschung 349, Darmstadt 1976), 31-46.
- Paravicini 1989, 1995* – W. Paravicini, Die Preussenreisen des europäischen Adels (Beihefte der Francia, 17/1: Sigmaringen 1989; 17/2: Sigmaringen 1995).
- Paravicini 1998* – W. Paravicini, Gruppe und Person. Repräsentation durch Wappen im späteren Mittelalter (v: Die Repräsentation der Gruppen. Texte – Bilder – Objekte, Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 141, izd. O. G. Oexle in A. von Hülsen-Esch, Göttingen 1998), 327-389.
- Parzival* – Wolfram von Eschenbach, Parzival (moderni nemški prozni prevod: W. Stapel, Frankfurt 1996).
- Perceval* – Chrétien de Troyes, Zgodba o gralu. Perceval (prev. V. Klabus, Kondor 276, Ljubljana 1996).
- Pernoud 1999* – R. Pernoud, Der Abenteurer auf dem Thron. Richard Löwenherz König von England (3. izd.: München 1999).
- Pez 1721, 1725, 1745* – H. Pez, Scriptorum rerum Austriacarum, Tomus I (Lipsiæ 1721), Tomus II (Lipsiæ 1725), Tomus III (Lipsiæ 1745).
- Pferschy 1976* – G. Pferschy, Zur Geschichte des Reiner Schwures von 1276. Blätter für Heimatkunde 50 (1976), 168-173.
- Pferschy 1977* – Zur Beurteilung Siegfrieds von Mahrenberg (v: Festschrift Friedrich Hausmann, Graz 1977), 367-378.
- Pferschy 1978-1979* – G. Pferschy, Ottokar II. Přemysl, Ungarn und die Steiermark (v: Ottokar-Forschungen = Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, N. F. 44/45 1978/1979), 73-91.
- Pickl 1954* – O. Pickl, Die Herrschaft Hohenwang. Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark 45 (1954), 51-73.
- Pintarič 2001* – M. Pintarič, Trubadurji (Ljubljana 2001).
- Piper 1895* – O. Piper, Burgenkunde. Forschungen über gesamtes Bauwesen und Geschichte der Burgen innerhalb des deutschen Sprachgebietes (München 1895).
- Pirchegger 1, 2* – H. Pirchegger, Geschichte der Steiermark, 1 (Gotha 1920), 2 (Graz-Wien-Leipzig 1931).
- Pirchegger 1949* – H. Pirchegger, Geschichte der Steiermark (Graz 1949).
- Pirchegger 1951/1, 1955, 1958* – H. Pirchegger, Landesfürst und Adel in Steiermark während des Mittelalters 1-3 (Forschungen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark: XII, Graz 1951; XIII, Graz 1955; XVI, Graz 1958).
- Pirchegger 1951/2* – H. Pirchegger, Die Herren von Pettau. Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark 42 (1951), 3-36.
- Pirchegger 1952* – H. Pirchegger, Die Herrschaft Marburg. Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark 43 (1952), 14-53.
- Pirchegger 1956* – H. Pirchegger, Die Herrschaften des Bistums Gurk in der ehemaligen Südsteiermark. Archiv für Vaterländische Geschichte und Topographie 49 (1956), 5-21.
- Pirchegger 1957* – H. Pirchegger, ocena knjige F. Tyrollerja v: Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark 46/1955, 289-290.
- Pirchegger 1962* – H. Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülten, Städte und Märkte (Buchreihe der Südostdeutschen

- Historischen Kommission 10, München 1962).
- Pizzinini 2000* – M. Pizzinini, Das letzte Jahrhundert der Grafschaft Görz (v: circa 1500. Landesausstellung 2000, Geneve-Milano 2000), 3-12.
- Plechl 1957* – H. Plechl, Studien zur Tegernseer Briefsammlung des 12. Jahrhunderts. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 13 (1957), 418-475.
- Pöhlmann 1961* – C. Pöhlmann, Die Herrschaft Schüpf, ein Lehen des Klosters Weißenburg i. E. Mitteilungen des Historischen Vereines der Pfalz 59 (1961), 62-70.
- Polšak-Železnik 1998* – A. Polšak – A. Železnik, Gradovi (v: Boštanj – 800 let, izd. A. Železnik et alii, Boštanj 1998), 81-98.
- Powell 1986* – J. M. Powell, Anatomy of a Crusade 1213-1221 (Philadelphia 1986).
- Prenner 1840* – K. Prenner, Die Schärffenberge und ihre Seitenlinien in Krain. Carniolia 41 (1840), 161-182.
- Preuenhueber 1646* – Genealogia des Uralten Löbl. Herrngeschlechts der Herrn v. Scherffenberg auf Hohenwang und Spilberg, durch Valentinum Preuenhueber zusambengetragen anno 1646. Izd. E. G. Pettenegg v: Heraldisch-genealogische Zeitschrift. Organ des heraldisch-genealogischen Vereines Adler 1 (1871), 107-129 in 2 (1872), 1-5.
- Preuenhueber 1740* – V. Preuenhueber, Annales Styrenses, samt dessen übrigen Historisch- und Genealogischen Schriften (izd. J. A. Schmidt, Nürnberg 1740).
- Přibram 1938* – A. F. Přibram, Materialien zur Geschichte der Preise und Löhne in Österreich (Veröffentlichungen des Internationalen Wissenschaftlichen Komitees für die Geschichte der Preise und Löhne, Österreich 1, Wien 1938).
- Prinz 1981* – F. Prinz, Bayern vom Zeitalter der Karolinger bis zum Ende der Welfenherrschaft (788-1180). II. Die innere Entwicklung: Staat, Gesellschaft, Kirche, Wirtschaft (v: Handbuch der bayerischen Geschichte, Erster Band: Das alte Bayern. Das Stammesherzogtum bis zum Ausgang des 12. Jahrhunderts, izd. M. Spindler, 2. izd.: München 1981), 352-518.
- Puff 1847* – R. G. Puff, Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte (Graz 1847).
- Puff 1851* – R. Puff, Die Grafen von Schärffenberg. Mitteilungen des Historischen Vereines für Krain 6 (1851), 9-19.
- Rappold 1887* – J. Rappold, Sagen aus Kärnten (Klagenfurt 1887).
- Rattkay 1652* – G. Rattkay, Memoria regvm et banorum regnorvm Dalmatiæ, Croatiae et Sclavoniæ, inchoata ab origine sua, et usque ad præsentem annum M. DC. LII. (Viennæ 1652; prev. Zagreb 2001).
- Reichert 1981* – H. Reichert, Rosensiegel Ulrichs von Lichtenstein. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, N. F. 46/47 (1981), 425-440.
- Reichert 1985* – F. Reichert, Landesherrschaft, Adel und Vogtei. Zur vorgeschichte des spätmittelalterlichen Ständestaates im Herzogtum Österreich. Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte 23 (Köln-Wien 1985).
- Reichert 1999* – F. Reichert, Johannes von Soldania – Ein persischer Erzbischof in österreichischen Handschriften (v: Österreich im Mittelalter. Bausteine zu einer revidierten Gesamtdarstellung, Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde 26/NÖ Schriften 109 Wissenschaft, St. Pölten 1999), 349-365.
- Reindel 1981* – K. Reindel, Bayern vom Zeitalter der Karolinger bis zum Ende der Welfenherrschaft (788-1180). I. Die politische Entwicklung.(v: Handbuch der bayerischen Geschichte, Erster Band: Das alte Bayern. Das Stammesherzogtum

- bis zum Ausgang des 12. Jahrhunderts, izd. M. Spindler, 2. izd.: München 1981), 249-349.
- Reisp 1987* – B. Reisp, Grad Smlednik (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov 156, Ljubljana 1987).
- Remling 1852/2* – F. X. Remling, Geschichte der Bischöfe zu Speyer, 1. Bd. (Mainz 1852, reprint 1975).
- Riedmann 1977* – J. Riedmann, Die Beziehungen der Grafen und Landesfürsten von Tirol zu Italien bis zum Jahre 1335 (Österreichische Akademie der Wissenschaften: phil.-hist. Klasse, Sitzungsberichte 307, Wien 1977).
- Riedmann 1990* – J. Riedmann, Mittelalter (v: Geschichte des Landes Tirol, Band 1, Bozen-Innsbruck-Wien 1990), 293-630.
- Röhricht 1894* – R. Röhricht, Die Deutschen in Heiligen Lande (Innsbruck 1894).
- Roo 1592, 1621* – Gerardus de Roo, Annales rerum belli domique ab austriacis Habsburgicæ gentis principibus (Oeniponti 1592). Nemški prevod: Annales oder historische Chronick der durchleuchtigsten Fürsten und Herren, Erzherzogen zu Oesterreich habsburgischen Stammens (Augsburg 1621).
- Rösener 1982* – W. Rösener, Zur Problematik des spätmittelalterlichen Raubrittertums (v: Festschrift für Berent Schwineköper, izd. H. Maurer in H. Patze, Sigmaringen 1982), 469-488.
- Rossiaud 1994* – J. Rossiaud, Dame Venus. Prostitution im Mittelalter (München 1994).
- Rougemont 1999* – D. de Rougemont, Ljubezen in zahod (Založba /*cf. 1999, Rdeča zbirka, Ljubljana 1999).
- Rübsamen 1987* – D. Rübsamen, Kleine Herrschaftsträger im Pleissenland. Studien zur Geschichte des mitteldeutschen Adels im 13. Jahrhundert (Mitteldeutsche Forschungen 95, Köln-Wien 1987).
- Runciman 1995* – S. Runciman, Geschichte der Kreuzzüge (München 1995).
- Rus 1938* – J. Rus, Kratek zemljepisni pregled Dolenjske (v: Dolenjska, Ljubljana 1938), 47-63.
- Ryba 1976* – M. Rybař, Laško gospostvo v dobi Babenberžanov. Časopis za zgodovino in narodopisje 47, n. v. 12 (1976), 210-230.
- Sablonier 1979* – R. Sablonier, Adel im Wandel (Göttingen 1979).
- Sablonier 1986* – R. Sablonier, Rittertum, Adel und Kriegswesen im Spätmittelalter (v: Das ritterliche Turnier im Mittelalter, izd. J. Fleckenstein, Göttingen 1986), 532-567.
- Sandberger 1976* – D. Sandberger, Die Aufnahme in den Ritterstand in England (v: Wege der Forschung 349, Darmstadt 1976), 84-105.
- Santonino* – P. Santonino, Popotni dnevniki 1485-1487 (izd. in prev. P. Simoniti, Celovec, Dunaj, Ljubljana 1991).
- Schärffenberg* – Wilhelm von Schärffenberg (pesnitev, neznan avtor, 19. stoletje).
- Scheibelreiter 1997* – G. Scheibelreiter, Anthroponymie, Symbolik und Selbstverständnis (v: Personennamen und Identität. Namengebung und Namengebrauch als Anzeiger individueller Bestimmung und Gruppenbezogener Zuordnung, izd. R. Härtel v: Grazer Grundwissenschaftliche Forschungen 3; ter G. Hödl v: Schriftenreihe der Akademie Friesach 2, Graz 1997), 67-84.
- Schlechter 1833* – A. J. Schlechter (Hugo von Schwarzthal), Wilhelm von Schärffenberg (Lirische und romantische Dichtungen, Laibach 1833), 185 sl.
- Schmidinger 1954* – H. Schmidinger, Patriarch und Landesherr. Die weltliche Herrschaft der Patriarchen von Aquileja bis zum Ende der Staufer (Publikationen des österreichischen Kulturinstituts in Rom, I/1, Graz-Köln 1954).

- Schmidtchen 1990* – V. Schmidtchen, Kriegswesen im späten Mittelalter. Technik, Taktik, Theorie (Weinheim 1990).
- Schmitt 2000* – J.-C. Schmitt, Geste v srednjem veku (Studia Humanitatis, Ljubljana 2000).
- Schönleben 1680/1* – I. L. Schönleben, Genealogia illustrisimæ familiæ sac. rom. imp. comitum de Gallenberg (Labaci 1680).
- Schönleben 1680/2* – J. L. Schönleben, Carniolia antiqua et nova sive annales ... Tomi primi, pars III (Labaci 1680).
- Schönleben 1681* – I. L. Schönleben, Genealogia illustrisimæ familiæ principum, comitum et baronum ab Aursperg (Labaci 1681).
- Schuler 1987/1* – P.-J. Schuler, Das Anniversar. Zu Mentalität und Familienbewußtsein im Spätmittelalter (v: Die Familie als sozialer und historischer Verband, Sigmaringen 1987), 67-117.
- Schuler 1987/2* – T. Schuler, Der Generationsbegriff und die historische Familienforschung (v: Die Familie als sozialer und historischer Verband. Untersuchungen zum Spätmittelalter und zur frühen Neuzeit, izd. P.-J. Schuler, Sigmaringen 1987), 23-42.
- Schulte 1910* – A. Schulte, Der Adel und die deutsche Kirche im Mittelalter (Studien zur Sozial-, Rechts – und Kirchengeschichte, Kirchenrechtliche Abhandlungen 63 in 64, Stuttgart 1910).
- Schultz 1880* – A. Schultz, Das Höfische Leben zur Zeit der Minnesinger I-II (1880, reprint: Kettwig 1991).
- Schulze 1992* – H. K. Schulze, Grundstrukturen der Verfassung im Mittelalter 2 Kohlhammer Urban-Taschenbücher 372, Stuttgart-Berlin-Köln 1992).
- Schüppert 1982* – H. Schüppert, Spätmittelalterliche Didaktik als Quelle für adeliges Alltagsleben? (v: Adelige Sachkultur des Spätmittelalters, Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs 5, 1982, Österreichische Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl. Sitzungsberichte 400), 215-258.
- Schütz 1940* – J. F. Schütz, Der Ring des Scherfenbergers. Blätter für Heimatkunde 18 (1940), 4-11.
- Schütz 1998* – A. Schütz, Die Andechs-Meranier in Franken und ihre Rolle in der europäischen Politik des Mittelalters (v: Die Andechs-Meranier in Franken. Europäisches Fürstentum im Hochmittelalter, Mainz 1998, razstavni katalog), 3-54.
- Schwob 1982* – U. M. Schwob, »Herrinnen« in Tiroler Quellen. Zur rechtlichen und sozialen Stellung der adeligen Frau im Mittelalter (v: Literatur und Bildende Kunst im Tiroler Mittelalter. Die Iwein-Fresken von Rodenegg und andere Zeugnisse der Wechselwirkung von Literatur und bildender Kunst, Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Germanistische Reihe, Bd. 15, Innsbruck 1982), 157-182.
- Seemüller 1893* – J. Seemüller, Aus dem Strein'schen Nachlass. Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 18 (1893), 681-688.
- Seyler 1970* – G. A. Seyler, Geschichte der Heraldik (J. Siebmacher's großes Wappenbuch, Band A, Neustadt an der Aisch 1970).
- Siebmacher 1605* – J. Siebmacher, New Wappenbuch (Nürnberg 1605; pomanjšana reprodukcija v: Die bibliophilen Taschenbücher 538, Harenberg Kommunikation, izd. H. Appuhn, Dortmund 1988).
- Siebmacher 1893* – J. Siebmacher's großes Wappenbuch, Bd. IV/15, V: G. von Csergheö, Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone (Nürnberg 1883).
- Siebmacher 1971* – J. Siebmacher's großes Wappenbuch, Bd. VI/1: G. A. Seyler, Die

- Wappen des bayerischen Adels (Nürnberg 1884, reprint: Neustadt an der Aisch 1971 = Bd. 22).
- Siebmacher 1972* – J. Siebmacher's großes Wappenbuch, Bd. D: O. Hupp, Beiträge zur Geschichte der Heraldik (Neustadt an der Aisch 1972).
- Siebmacher 1977* – J. Siebmacher's großes Wappenbuch, Bd. VI/12: G. A. von Mülverstedt (Nürnberg 1907, reprint: Neustadt an der Aisch 1977 = Bd. 20).
- Siebmacher 1983* – J. Siebmacher's großes Wappenbuch, Bd. IV/2: Die Wappen des Adels in Niederösterreich, Teil 2 (Nürnberg 1887, reprint: Neustadt an der Aisch 1983 = Bd. 26).
- Siebmacher 1984* – J. Siebmacher's großes Wappenbuch, Bd. IV/5: A. Freiherr von Starkenfels, Die Wappen des Adels in Oberösterreich (Nürnberg 1904, reprint: Neustadt an der Aisch 1984 = Bd. 27).
- Smole 1982* – M. Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem (Ljubljana 1982).
- Solovjev 1933* – A. V. Solovjev, Postanak ilirske heraldike i porodica Ohmućević. Glasnik skopskog naučnog društva 12 (1933), 79-125.
- Spiess 1978* – K.-H. Spiess, Lehnsrecht, Lehnspolitik und Lehnsverwaltung der Pfalzgrafen bei Rhein im Spätmittelalter (Geschichtliche Landeskunde, Veröffentlichungen des Instituts für geschichtliche Landeskunde an der Universität Mainz, Bd. XVIII, Wiesbaden 1978).
- Spreitzhofer 1986* – K. Spreitzhofer, Georgenberger Handfeste (Styriaca, Neue Reihe 3, Graz 1986).
- Staufer 1977/I-III* – Die Zeit der Staufer (Katalog der Ausstellung, Bd. I-III, izd. R. Hausherr, Stuttgart 1977).
- Steklasa 1913* – I. Steklasa, Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem (Ljubljana 1913).
- Stelè 1929* – F. Stelè, Politični okraj Kamnik. Topografski opis (Umetnostni spomeniki Slovenije I., priloga v Zborniku za umetnostno zgodovino od 1922 do 1929; skupen natis: Ljubljana 1929).
- Stopar 1981* – I. Stopar, K problematiki t. i. »laške skupine«. Zbornik za umetnostno zgodovino, n. v. 17 (1981), 9-31.
- Stopar 1982* – I. Stopar, Svibno (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov 114, Ljubljana 1982).
- Stopar 1990, 1991, 1992, 1993* – I. Stopar, Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji, 1-5 (Ljubljana 1990, 1991, 1992, 1993).
- Stopar 1996, 1997, 1998, 1999, 2000* – I. Stopar, Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, 6-10 (Ljubljana 1996, 1997, 1998, 1999, 2000).
- Störmer 1997* – W. Störmer, Hoch- und spätmittelalterliche »Familien'-Namengebungspraxis vornehmlich beim Niederadel in Altbayern un Franken (v: Personennamen und Identität. Namengebung und Namengebrauch als Anzeiger individueller Bestimmung und Gruppenbezogener Zuordnung, izd. R. Härtel v: Grazer Grundwissenschaftliche Forschungen 3; ter G. Hödl v: Schriftenreihe der Akademie Friesach 2, Graz 1997), 215-236.
- Strassoldo 1994* – M. Strassoldo, Il castello di Soffumbergo (v: Scharfenberg – Soffumbergo. Un castello tedesco nel Friuli medievale, izd. A. Biasi in F. Piuze v: Quaderni Guarneriani, Collana Cataloghi e Monografie del »Museo del Territorio« 1, Berlino 1994), 17-24.
- Ströhl 1899* – H. G. Ströhl, Heraldischer Atlas. Eine Sammlung von heraldischen Musterblättern für Künstler, Gewerbetreibende, sowie für Freunde der Wappenkunde (Verlag von Julius Hoffmann, Stuttgart 1899).

- Strzewitzek 1938* – H. Strzewitzek, Die Sippenbeziehungen der Freisinger Bischöfe im Mittelalter (Beiträge zur altbayerischen Kirchengeschichte. Der Beiträge zur Geschichte, Topographie und Statistik des Erzbistums München und Freising, 3. Folge, 16. Bd., München 1938).
- Suchenwirt* – Peter Suchenwirt's Werke aus dem vierzehnten Jahrhunderte. Ein Beytrag zur Zeit- und Sittengeschichte (izd. A. Primisser, Wien 1827).
- Šidak 1952-1953* – J. Šidak, Bosna i zapadni dualisti u prvoj polovici XIII stoljeća. Zgodovinski časopis 6-7 (1952-1953), 285-300.
- Šidak 1975/1* – J. Šidak, Marginalia uz jedan rukopis »Crkve bosanske« u mletačkoj Marciani (v: Studije o »Crkvi bosanskoj« i bogumilstvu, Zagreb 1975), 127-141.
- Šidak 1975/2* – J. Šidak, Dva priloga o minijaturama u rukopisima »Crkve bosanske« (v: Studije o »Crkvi bosanskoj« i bogumilstvu, Zagreb 1975), 143-149.
- Šidak 1975/3* – J. Šidak, »Ecclesia Sclavoniae« i misija dominikanaca u Bosni (v: Studije o »Crkvi bosanskoj« i bogumilstvu, Zagreb 1975), 177-209.
- Šišić 1962* – F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda (Zagreb 1962).
- Štih 1994* – P. Štih, Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem (Ljubljana 1994).
- Štih 1999/1* – P. Štih, Dežela Grofija v Marki in Metliki (v: Vilfanov zbornik, ur.V. Rajšp in E. Bruckmüller, Ljubljana 1999), 123-146.
- Štih 1999/2* – P. Štih, Oglejski patriarhi kot mejni grofje na Kranjskem. Časopis za zgodovino in narodopisje 70, n. v. 35 (1999), 39-53.
- Štih 2001* – P. Štih, Kranjska v času Andeških grofov (v: Grofje Andeško-Meranski. Prispevki k zgodovini Evrope v visokem srednjem veku, Zbornik razprav z mednarodnega znanstvenega simpozija, Kamnik, 22.-23. september 2000, izd. A. Eržen in T. Aigner, Kamnik 2001), 11-37.
- Štih-Simoniti 1996* – P. Štih, V. Simoniti, Slovenska zgodovina do razsvetljenstva (Ljubljana 1996).
- Tagelieder* – Tagelieder des deutschen Mittelalters (prev. in izd. M. Backes v: Reclam 8831, Stuttgart 1992).
- Tangl 1857* – K. Tangl, Die Grafen von Pfannberg. I. Abtheilung bis 1237. Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 17 (1857), 209-264.
- Tangl 1860* – K. Tangl, Die Grafen von Heunburg, II. Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 25 (1860), 157-312.
- Tangl 1863* – K. Tangl, Die Herren von Windischgratz bis zu ihrer Erhebung in den Freiherrenstand im Jahre 1551. Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark 12 (1863), 143-186.
- Tangl 1864/1* – K. Tangl, Nachträge zum Aufsätze: Windischgratz und die Herren von Windischgratz bis zu ihrer Erhebung in den Freiherrenstand im Jahre 1551. Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark 13 (1864), 171-186.
- Tangl 1864/2* – K. Tangl, Die Freien von Suneck, Ahnen der Grafen von Cilli. Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark 13 (1864), 47-105.
- Tangl 1866* – K. Tangl, Die Grafen von Ortenburg in Kärnten. II. Abt. Archiv für österreichische Geschichte 36 (1866), 3-183.
- Tenenti 1987* – A. Tenenti, Občutje smrti in ljubezen do življenja v renesansi (Studia humanitatis, Ljubljana 1987).
- Thalloczy 1906* – L. Thalloczy, Istraživanja o postanku bosanske banovine sa naročitim obzirom na povelje kormendskog arkiva. Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i

- Hercegovini 18 (1906), 401-444.
- Thoss 1986* – D. Thoss, Frauenerziehung im späten Mittelalter (v: Frau und spätmittelalterlicher Alltag, Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs 9, 1986, Österreichische Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl. Sitzungsberichte 473), 301-324.
- Tillmann 1959* – C. Tillmann, Lexikon der deutschen Burgen und Schlösser, Band II (Stuttgart 1959).
- Topole 1998* – M. Topole, Mirnska dolina. Regionalna geografija porečja Mirne na Dolenjskem (Zbirka ZRC 21, Ljubljana 1998).
- Travner 1934* – V. Travner, Kuga na Slovenskem (Ljubljana 1934).
- Trnek 1989* – H. Trnek, Ring und Anhänger St. Hemmas – Kleinodien der Heiligen von Gurk (v: Hemma von Gurk, Klagenfurt 1989), 145-151.
- Tristan* – J. Bedier, Roman o Tristanu in Izoldi (prev. J. Negro po priredbi J. Bediera v: Klasiki Kondorja VIII, Ljubljana 1995).
- Trotter 1929* – K. Trotter, Die Herren von Reifenberg. Monatsblatt der heraldischen Gesellschaft »Adler«, Nr. 577-578, Wien Jänner-Februar 1929, XI. Bd., Nr. 37-38, 487 sl.
- Trstenjak 1992* – A. Trstenjak, Misli o slovenskem človeku (Ljubljana 1992).
- Tyroller 1969* – F. Tyroller, Genealogie des altbayerischen Adels im Hochmittelalter Genealogische Tafeln zur mitteleuropäischen Geschichte, izd. W. Wegener, Göttingen 1969).
- Umek 1964* – E. Umek, Trgovski promet po Savi v XVIII. stoletju. Kronika 12 (1964), 194-200.
- Umek 1986* – E. Umek, Plovba po Savi v 18. stoletju. Zgodovinski časopis 40 (1986), 233-286.
- Umek 1991, 1992* – E. Umek, Erbergi in dolski arhiv, 1. in 2. del (Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Inventarji, Serija Graščinski arhivi 5, Ljubljana 1991, 1992).
- Valvasor 1679* – J. W. Valvasor, Topographia ducatus Carnioliae moderna (ponatis orig. iz leta 1679, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1995).
- Valvasor 1689* – J. W. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Crain (Laibach-Nürnberg 1689).
- Vecchio 1993* – S. Vecchio, Die gute Gattin (v: Geschichte der Frauen. Mittelalter, izd. C. Klapisch-Zuber, Frankfurt/Main – New York 1993), 119-145.
- Verbič 1967* – M. Verbič, 700 let Novega trga v mestu Ljubljani. Kronika 15 (1967), 70-73.
- Verfasserlexikon 3, 8* – Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfasserlexikon (2. predelana izdaja, izd. K. Ruh et alii, Band 3, 8, Berlin-New York 1992).
- Vidic 1998* – J. Vidic, »Artus« Ulrika Liechtensteinskega (»Artusovo potovanje« v romanu »Fraudienst« Ulrika Liechtensteinskega) (diplomska naloga na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, 1998).
- Vilfan 1961* – S. Vilfan, Pravna zgodovina Slovencev (Ljubljana 1961).
- Vilfan 1986/2* – S. Vilfan, Temelji in razvoj denarnih sistemov v slovenskih deželah do 17. stoletja. Zgodovinski časopis 40 (1986), 397-412.
- Voje 1981* – I. Voje, Katarina Celjska-Kotromanička in njen pečat. Celjski zbornik 1977-1981 (Celje 1981), 287-292.
- Voje 1984* – I. Voje, Romanje Ulrika II. Celjskega v Kompostelo k sv. Jakobu. Zgodovinski časopis 38 (1984), 225-230.

- Voje 1996* – I. Voje, Slovenci pod pritiskom turškega nasilja (Ljubljana 1996).
- Voje 1999* – I. Voje, Balkanska politika celjskih grofov (v: Zbornik mednarodnega simpozija Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja, Celje, 27. – 29. maj 1998, ur. R. Fugger Germadnik, Celje 1999), 103-113.
- Vovelle 1983* – M. Vovelle, La Mort et l'Occident de 1300 a nos jours (Paris 1983).
- Vuga 1990* – D. Vuga, Za zidovi. Ostrovrharjeve prave korenine. GEA, december 1990, 53-55.
- Waldner 1992* – H. Waldner, Die ältesten Wappenbilder. Eine internationale Übersicht (Herold-Studien 2, Berlin 1992).
- Wambrechtsamer 1932* – A. Wambrechtsamer, Planina in njeni prvi gospodarji. Časopis za zgodovino in narodopisje 27 (1932), 65-80.
- Webernig 1983* – E. Webernig, Landeshauptmannschaft und Vizedomamt in Kärnten bis zum Beginn der Neuzeit (Das Kärntner Landesarchiv 10, Klagenfurt 1983).
- Weigand 1981* – R. Weigand, Die mittelalterlichen kirchlichen Ehegerichtsbarkeit. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 98, Kanonistische Abteilung 67 (1981), 213-247.
- Weigl 1991* – H. Weigl, Materialien zur Geschichte des rittermäßigen Adels im südwestlichen Österreich unter der Enns im 13. und 14. Jahrhundert (Forschungen zur Landeskunde von Niederösterreich 26, Wien 1991).
- Weis 1886* – A. Weis, Quellen und Studien zur Geschichte der Pfarre Gradwein. Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 21 (1886), 3-78.
- Weiß 1869* – A. Weiß, Kärnthen's Adel bis zum Jahre 1300 (Wien 1869).
- Der Welsche Gast 1, 4* – Thomasin von Zerclaere, Der Welsche Gast (izd. F. W. von Kries v: Göppinger Arbeiten zur Germanistik 425 I, Göppingen 1984; IV, Göppingen 1985).
- Wenninger 1996* – M. J. Wenninger, Die Rolle der Juden bei der Entwicklung des Geldwesens der mittelalterlichen Alpenländer (v: Die Friesacher Münze im Alpen-Adria-Raum, izd. R. Härtel v: Grazer Grundwissenschaftliche Forschungen 2, Graz 1996), 49-60.
- Werle 1954* – H. Werle, Der Trifels als Dynastenburg. Mitteilungen des Historischen Vereins der Pfalz 52 (1954), 111-132.
- Widmann 1909* – H. Widmann, Geschichte Salzburgs II (von 1270 bis 1519) (Allgemeine Staatengeschichte, Dritte Abteilung: Deutsche Landesgeschichte 9, Gotha 1909).
- Wiesflecker 1955* – H. Wiesflecker, Meinhard der Zweite. Tirol, Kärnten und ihre Nachbarländer am Ende des 13. Jahrhunderts (Schlern-Schriften 124, Innsbruck 1955).
- Wolfram 1995* – H. Wolfram, Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Erg.-bd. 31 (Wien, München 1995).
- Wurzbach 1875* – C. von Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaisertums Oesterreich 29 (Wien 1875).
- Zadnikar 1959* – M. Zadnikar, Problemi »laške skupine« v naši poznoromanski arhitekturi. Zbornik za umetnostno zgodovino 5-6 (1959), 209-233.
- Zahn 1881* – J. Zahn, Ueber steiermärkische Taufnamen. Mitteilungen des historischen Vereines für Steiermark 29 (1881), 3-56.
- Zalaznik 1999* – A. Zalaznik, Srednjeveška podoba Komende, Most, Križa, Suhadol in Žej (diplomska naloga na Oddelku za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze

DODATKI

- v Ljubljani, Moste 1999).
- Zeiller 1632* – M. Zeiller, *Itinerarium Germaniæ nov-antiquae. Teutsches Reyßbuch durch Hoch und Nieder Teutschland* (Straßburg 1632).
- Zgodovina Slovencev 1979* – *Zgodovina Slovencev* (B. Grafenauer et alii, Ljubljana 1979).
- Ziegler 1969* – P. Ziegler, *The Black Death* (London 1969).
- Zotz 1992* – T. Zotz, *Die Formierung der Ministerialität* (v: *Die Salier und das Reich* 3, izd. S. Weinfurter, 2. izd.: Sigmaringen 1992), 3-50.
- Zupanič Slavec 1999* – Z. Zupanič Slavec, *Identifikacija in identiteta domnevnih lobanj celjskih grofov* (v: *Katalog razstave grofje Celjski, Pokrajinski muzej Celje, Celje 1999*), 138-147.
- Žontar 1939* – J. Žontar, *Zgodovina mesta Kranja* (Ljubljana 1939).
- Žontar 1966* – J. Žontar, *Kranjski deželni vicedom. Prispevek k zgodovini srednjeveške finančne uprave na Kranjskem* (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede: Razprave V), 279-318.
- Žvanut 1994* – M. Žvanut, *Od viteza do gospoda* (Ljubljana 1994).

SEZNAM SLIKOVNEGA GRADIVA

1. Pogled s svibenskega grajskega hriba proti vzhodu (foto: Dušan Kos)	14
2. Pogled na svibenski grajski hrib z vasjo Svibno in cerkvijo sv. Križa z jugozahoda (foto: Dušan Kos)	17
3. Širše območje gradu Svibno po franciscejskem katastru leta 1825 (ARS, Franciscejski kataster, katastrska občina Sv. Križ pri Svibnem, list V; foto iz digitalnega posnetka ARS)	19
4. Grajski ostanki gradu Svibno tik pod zahodnim robom grajske planote (foto: Dušan Kos).....	21
5. Grad Svibno v Valvasorjevem času, pogled z juga (iz: Valvasor 1679, 235b)	22
6. Grad Žebnik v Valvasorjevem času, pogled z vzhoda (iz: Valvasor 1679, 237b) ...	46
7. Prepis napisa o prenovi Pavla Svibenskega na koru cerkve sv. Križa v Svibnem in epitaf Viljema V. Svibenskega, oboje iz 18. stoletja (ARS, DA, fasc. 127: Breckerfeld VIII, Zbirka prepisov, epitafov in napisov; foto: Dušan Kos)	57
8. Pogled na lokacijo gradu Pux z juga (foto: Dušan Kos)	64
9. Zemljevid Gerarda Mercatorja iz leta 1589: »Forum Iulium, Karstia, Histria et Windorum Marchia« (iz: Bohinec 1969, št. 3)	84
10. Zemljevid Nicolasa Sanson D'Abeville iz leta 1657: »Hertzogthumber Steyer, Kärnten, Krain etc.« (iz: Bohinec 1969, št. 5)	85
11. Fol. 2r iz dela: Joannes Ludovici Schönleben, Genealogia illustrissimae Familiae Dominorum à Gallenberg iz leta 1664 (ARS ZR, sign. R 49; foto: Dušan Kos)	87
12. Fol. 631 iz dela: Joannes Ludovici Schönleben, Appendix ad Annales et Chronologiam Carniolae sive genealogica iz leta 1674 (ARS ZR, sign. I/42; foto: Dušan Kos).....	88
13. Spominska plošča grofa Jurija Sigmunda Gallenberga iz leta 1682 nad portalom ob zvoniku samostanske cerkve v Mekinjah (foto: Dušan Kos)	101
14. Fol. 89v iz dela: Job Hartman Ennenckl, Collectanea Genealogica II (OÖLA, Schlüsselberger Archiv, Sammlung Hoheneck, Hs. 109 in 110; foto: Dušan Kos)	105
15. Pečat Henrika II. Svibenskega iz leta 1235 (KLA AUR; obj. v: MDC 4, št. 2099; foto: KLA).....	110
16. Nekaj grbov s krono kot glavno figuro iz Siebmacherjevega dela »New Wapenbuch« iz leta 1605: pg. 2 (<i>Schweden</i>), 27 (<i>Schäftenberg</i>), 43 (<i>Schiürf</i>), 47 (<i>Schecken</i>), 79 (<i>Iagendorf</i>), 87 (<i>Scharfenberg</i>), 217 (<i>Haintzlin</i>)	112
17. Grb Moesie v grbovni knjigi Pavla Ritter-Vitezovića (iz: Vitezović 1702, sl. 29).....	117

18. Svibenski grb v Züriškem grbovnm zvitku (iz: Die Wappenrolle von Zürich, Pergamentstreifen II, Vorderseite, št. 102).....	120
19. Reprodukcijska folija z grbom Evstahija Svibenskega iz knjige bratovščine sv. Krištofa na Arlbergu (iz: Ströhl 1899, Tafel XXIII)	121
20. Grb Bolgarije v grbovni knjigi Pavla Ritter-Vitezovića (iz: Vitezović 1702, sl. 10).....	122
21. Grb Tvrtkoviće v grbovni knjigi Korjenić-Neorić (iz: Korjenić-Neorić, sl. 20)	124
22. Grb Kotromanoviće v fojnički grbovni knjigi (iz: Fojnica Crest, sl. 12)	124
23. Grb Bosne v grbovni knjigi Korjenić-Neorić (iz: Korjenić-Neorić, sl. 8)	125
24. Grb Bosne v fojnički grbovni knjigi (iz: Fojnica Crest, sl. 4)	125
25. Grb Ilirika v grbovni knjigi Pavla Ritter-Vitezovića (iz: Vitezović 1702, sl. 1)	125
26. Grb Huma v grbovni knjigi Pavla Ritter-Vitezovića (iz: Vitezović 1702, sl. 16)	125
27. Pečat Henrika Rogaškega na listini iz leta 1234 (KLA AUR 1234.; obj. v: MDC 2, št. 545; foto: KLA)	127
28. Ruševine notranjosti gradu Planina (foto: Dušan Kos).....	158
29. Pečat Ulrika I. Planinskega na listini iz leta 1234 (KLA AUR 1234.; obj. v: MDC 2, št. 545; foto: KLA)	158
30. Pogled na vas St. Michael v Lungavu z juga (foto: Dušan Kos).....	168
31. Ruševine smledniškega bergfrieda (foto: Dušan Kos)	173
32. Listina Henrika III. Svibenskega iz 1250 V 26. (ARS ZL; obj. v: URBKr 2, št. 168; foto: Dušan Kos)	186
33. Poškodovani »rožni pečat« Henrika III. Svibenskega na njegovi listini iz leta 1248 (ARS ZL; obj. v: URBKr 2, št. 160; foto: Dušan Kos)	189
34. Rožni pečati; št. 2: starejši Henrikov rožni pečat (iz: Anthony von Siegenfeld 1895, Taf. 1).....	191
35. Rožni pečati; št. 8: mlajši Henrikov rožni pečat (iz: Anthony von Siegenfeld 1895, Taf. 2)	191
36. Upodobitev viteza »von Scharpfenberg« in njegovega (izmišljenega grba) na fol. 204r v Codex Manesse (iz: Codex Manesse, Tafel 68).....	193
37. Listina Henrika IV. Svibensko-Planinskega iz leta 1279 (KLA AUR 1279 VII 18.; obj. v: MDC 5, št. 391; foto: KLA)	216
38. Pogled na grad Grebinj (Griffen) z juga (foto: Dušan Kos)	232
39. Pogled na grad Weißenegg z zahoda (foto: Dušan Kos)	237
40. Pogled na domnevno območje zadnje bitke Viljema II. (foto: Dušan Kos)	238
41. Marijina zaroka; freska iz ok. leta 1504 na južni steni cerkvene ladje v cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom (foto: Dušan Kos).....	269
42. Listina Hermana Svibenskega iz leta 1330 (KLA AUR 1330 II 19.; reg. v: MDC 9, št. 325; foto: KLA)	279
43. Pečat Friderika II. Svibensko-Podsreškega iz leta 1322 (ARS ZL 1322 IX 29.; foto: Dušan Kos)	306
44. Matsee na Salzburškem (foto: Dušan Kos)	338
45. Pg. 11 iz dela: Joannes Ludovici Schönleben, Genealogia illustrissimae Familiae Dominorum à Gallenberg iz leta 1664 (ARS ZR, sign. R 49; foto: Dušan Kos)	344
46. Listina Jurija Svibenskega iz leta 1367 (ARS ZL 1367 VIII 2.; foto: Dušan Kos)	349

DODATKI

47. V baroku prezidani grad Sprinzenstein v Gornji Avstriji (foto: Dušan Kos).....	351
48. Grad Marsbach nad Donavo v Gornji Avstriji (foto: Dušan Kos)	352
49. Prva listina bratov Kolomana, Rudolfa IV. in Viljema V. Svibenskih iz leta 1358 (ARS ZL 1358 IV 17.; foto: Dušan Kos)	353
50. Srednjeveški stolp v trgu Mokronog (foto: Dušan Kos)	364

SEZNAM TABEL

1. Svibensko gospostvo po urbarju iz ok. leta 1420.....	31
2. Do ok. leta 1420 odtujena posest iz okvira »svibenskega gospostva« (brez fevdov)	32
3. Drobna posest Svibenskih in njihovih vej na Dolenjskem zunaj »svibenskega gospostva«, brez fevdov in posesti v okviru drugih gospostev	33
4. Zemljiška posest gospostev v okviru gorenjskih posesti vseh vej Svibenskih.....	180
5. Finančni tokovi Rudolfa I. Svibenskega v letih 1299-1315.....	262
6. Finančni tokovi Huga I. Svibenskega v letih 1324-1326.....	267
7. Odtujevanje zemljiške posesti Svibensko-Planinskih v letih 1330-1338 (brez podeljenih fevdov).....	292
8. Finančni tokovi Henrika II. in Ulrika III. Svibensko-Planinskih v letih 1322-1363.....	297
9. Finančni tokovi Rudolfa II. Svibenskega v letih 1320-1341.....	321
10. Finančni tokovi Jurija Svibenskega v letih 1327-1367.....	325
11. Finančni tokovi Hartnida Svibenskega v letih 1323-1357.....	331
12. Finančni tokovi Viljema IV. Svibenskega v letih 1337-1351.....	332
13. Finančni tokovi Ulrika III. Svibenskega v letih 1337-1343.....	332
14. Finančni tokovi Kolomana Svibenskega v letih 1358-1364.....	357
15. Finančni tokovi Viljema V. Svibenskega v letih 1358-1397.....	359

SEZNAM ZEMLJEVIDOV

I. Posest gospostva Svibno v začetku 15. stoletja	30
II. Deželska sodišča, gradovi, prometne poti v Savinjski dolini in v okolici Svibnega v 13. in 14. stoletju	42
III. Posest vseh vej Svibenskih in z njimi povezanih rodbin na Gorenjskem do konca 14. stoletja.....	177
IV. Posest Svibenskih okoli leta 1250	184
V. Poročne strategije vseh vej Svibenskih do začetka 15. stoletja	252
VI. Posest Svibenskih in vej na Planini in Podsredi okoli leta 1300	287
VII. Posest Svibenskih in Svibensko-Planinskih okoli leta 1360	355

REGISTER OSEBNIH IN KRAJEVNIH IMEN

Opomba k registru osebnih in krajevnih imen. Register zajema vsa osebna in krajevna imena, ki se pojavljajo v glavnem besedilu in opombah; upoštevana je tudi večina pridevniških imen. Izvzeta so krajevna imena na zemljevidih, v genealoških preglednicah, signaturah v opombah in v seznamih navedenih virov in literature. Ni tudi imen historičnih in sodobnih dežel in pokrajin na ozemlju današnje Slovenije in v njeni neposredni sosesčini (Kranjska, Koroška itd.). Zajeta niso imena bibličnih in romanesknih junakov, pa tudi ne pogostnih oz. običajnih originalnih krajevnih in osebnih imen, če so v besedilu zapisana tudi v moderni obliki. So pa upoštevana osebna imena sodobnih avtorjev (tudi v opombah), če nastopajo v vezanem besedilu. Zaporedno oštevilčenje oseb z istim imenom znotraj posameznih rodbin je napravljeno konzistentno le v registru, medtem ko v besedilu oštevilčenja ni, razen kadar bi lahko prišlo do zamenjav oseb. Rodbinska izvorna imena so v registru poenotena v obliki, ki je značilna za pisanje krajevnih imen; oseba, ki se imenuje po kraju, ima za svojim imenom člen »s«, »z« ali »iz« (razen grofov in vojvod); v besedilu pa so uporabljane tudi pridevniške izpeljanke (-ski, -ški ipd.). Kurzivno so pisana originalna imena (po virih) in imena mitoloških oseb in krajev.

- Adalbero, škof v Metz 164
 Adalbert III., salzburški nadškof 136
 Adalbert IV., salzburški nadškof 137
 Adelhajda, priležnica goriškega grofa Engelberta II. 270
 Admont, samostan 40, 44, 75, 147
 Agilolfingi, rodbina 104, 106
 Aist Dietmar von 273
 Akkon, mesto v Sveti deželi 114, 115, 140
 Albeck Popo z 114, 139
 Albreht, kaplan v Gorenjem Mokronogu 357
 Aleksander III., papež 135
 Alemanija 87
 Alfonz, rimski in kastilski kralj 204
 Alshausen-Veringen Wolfrad iz 70
 Altentann Friderik z 94
 Ambras, grad na Tirolskem 83
 Anderburg Leopold z 188
 Andechs Konrad iz 137
 Andechs-Meran
 – grofje in vojvode 40, 69, 72, 73, 97, 99, 129, 147-149, 172-176, 182, 194, 201, 235
 – Agnes, princesa 97, 129, 147, 148, 176, 182, 191, 203
 – Bertold II., grof 172
 – Bertold III., grof 66, 136
 – Bertold IV., vojvoda in istrski mejni grof 114, 129, 137
 – Bertold V., nadškof v Kaloczi in oglejski patriarh 48, 49, 75, 97, 115, 129, 130, 136, 139, 147, 148, 167, 169, 179, 182, 185, 186, 196, 208, 258, 365
 – Ekbert, bamberski škof 115, 140, 190, 268
 – Gertruda, princesa 128, 129
 – Henrik IV., grof 34, 48, 49, 68, 70, 72, 94, 115, 129, 137, 138, 140, 142, 147, 149-151, 179, 191, 196, 367
 – Oto VII., vojvoda 115, 147, 148, 160
 – Popo, grof 114
 Andrej II., ogrski kralj 128-130, 140
 Anebos, grad pri Trifelsu v Porenju 95
 Anglija 10, 141
 Anisus, gl. Enns
 Ankersburg v Avstriji 337
 Annweiler
 – mesto in grad v Porenju 96
 – Markward iz 94
 Anschouwe, gl. Anjou
 Anthony von Siegenfeld Alfred 126, 190
 Anžuvinci (Anjou)
 – rodbina 128, 129

- Ludvik I., ogrski kralj 118, 123, 128, 131, 264, 372
- Apfater
  - rodbina 55
  - Jurij 38, 145
- Arabci 159
- Aragon, kraljevska rodbina
  - Izabela, princesa 262
  - Jakob, kralj 229
- Ardeni, pogorje 335
- Arlberg
  - kraj 120, 121
  - bratovščina sv. Krištofa 378
- Arnold, grof v hrvaškem Zagorju 279
- Arnsberg*, toponim Babje Loke 50
- Arnulf (Karoling), rimski kralj in cesar 74, 76, 271, 315
- Arnulf (Luitpolding), bavarsko-karantanski vojvoda 91, 92
- Arnulf, mitološki začetnik Svibenskih iz rodu frankovskih vojvod* 76, 86, 87, 91, 95, 99-101, 103, 104, 106, 107, 109, 110, 116
- Artemberg Arnulf von*, gl. Ortenburg Arnulf
- Artus, mitološki kralj 109, 118, 129
- Asanch
  - Albreht 280
  - Hainzel 324, 325, 342
- Askvin I. (Aschwin) 64, 69
- Askvini
  - rodbina 40, 41, 48, 63, 68, 71, 78, 141
  - Starchand II., savinjski grof in namestnik kranjskega mejnega grofa 40, 41, 43, 64
  - Ulrik I., grof 72
- Atrans, gl. Trojane
- Attems
  - rodbina 72, 89, 112
  - Ulrik II., mejni grof Tuscijski 72, 112
- Aue Hartmann von 208, 230, 274, 275
- Aufenstein
  - rodbina 103, 221, 241, 244-246, 267, 280, 313, 320
  - Aleisa s 236, 245
  - Diemut s 278, 279
  - Friderik s 104, 244, 258, 370, 372
  - Konrad st. s 7, 214, 231, 233, 236, 237, 241, 244-246, 254, 261, 265, 267, 278-280, 290, 319, 345, 370
  - Konrad ml. s 245
- Augsburg, mesto 77, 117, 212
- Ausse, rodbina 354
  - Andrej iz 289
- Avari 101
- Aventinus Johannes 83
- Avignon, mesto 366
- Ažental*, toponim pri Trebnjem 50
- Babenberg
  - mejni grofje in vojvode 15, 45, 55, 94, 105, 114, 133, 137, 145, 153, 163, 166, 182, 189, 221, 224, 310,
  - Agnes, hči avstrijskega vojvode Henrika II. Jasomirgotta 126
  - Friderik I., avstrijsko-štajerski vojvoda 114, 347
  - Friderik II., avstrijsko-štajerski vojvoda 48, 97, 113, 129, 130, 133, 144, 146-149, 151, 154, 156, 157, 176, 182, 185, 188, 191, 192, 198, 203, 227, 261, 348
  - Friderik III., sin Margarete 204
  - Gertruda 148, 203
  - Helena, hči ogrskega kralja Geze (Štefana) II. 126
  - Henrik II. Jasomirgott, avstrijski mejni grof in vojvoda 126, 136
  - Leopold V. avstrijski vojvoda 114, 126
  - Leopold V., avstrijsko-štajerski vojvoda 72, 126, 140
  - Leopold VI., avstrijsko-štajerski vojvoda 41, 45, 54, 115, 129, 139-143, 147, 161, 191, 207, 261
  - Margareta 203, 204
  - Teodora, vnukinja bizantinskega cesarja Izaka Angelosa II. 115, 128
- Babilon (*Babylon*), mitično kraljestvo 117, 119
- Babja Loka, toponim pri Trebnjem 50
- Babni vrt, zaselek nad Kranjem 71, 176, 181, 288
- Babonić, rodbina 126, 251, 255, 265
  - Štefan, hrvaški ban 187
- Bačje 51
- Bad Kreuznach v Porenju 102
- Baden
  - mesto in mejni grofje 94, 98
  - Herman iz, mejni grof 203
- Baden-Württemberg, nemška zvezna dežela 96, 118
- Bajnof pri Novem mestu 33, 213
- Balthein, viteški služabnik Svibenskih 322
- Bamberg, škofija 92, 94, 231, 236, 247
- Banac Ivo 121
- Banat 19
- Batsch Laurentz von 118
- Bavarec (s Planine) Henrik 170
- Bavarska, Bavarci 48, 71, 72, 90, 91, 95, 116, 119, 140, 215, 261, 284, 318, 320, 339, 359, 261, 367
  - vojvode 229, 233
- Bederin*, nekje v mokronoškem gospostvu 33, 280
- Begunje na Gorenjskem 169
- Bela Cerkev, župnija 38
- Bela IV., štajerski vojvoda in ogrski kralj 130, 154, 188, 203
- Bela krajina 70, 253
- Bela pri Preddvoru 175
- Beli slap (Bele skale) na Savi 14

- Beljak (Villach), mesto na Koroškem 71, 175, 211, 212
- Belšinja vas 34, 342, 346
- Benetke, republika; Benečani 131, 114, 124, 141, 360, 362, 364
- Berenger, furlanski vojvoda 270
- Bersia*, gl. Britanija
- Bertold iz Smednika 175
- Bertold, menih v samostanu Reichenau na Bavarskem 93
- Bertold, savinjski arhidiakon 362
- Bertold, župnik na Svibnem 53, 214, 217
- Bertolf, posestnik na Smedniškem 172, 173
- Bertrand, oglejski patriarh 264, 296, 298, 301, 320
- Bič na Dolenjskem 68
- BiH (Bosna in Hercegovina), Federacija 126
- Bihač 90, 123
- Billigracz, gl. Polhov Gradec
- Birken (Betulius) Sigismund von 117
- Bistra, kartuzija 103, 177, 198, 202, 257
- Bitiče, vas severno od Litije 68
- Bizeljsko, grad 157
- Bizjak Matjaž 138
- Blagde*, nekje v mokronoškem gospostvu 33
- Blaznik Pavle 216
- Bled
- gospostvo 149
- Kamnik Werso iz 137
- Boccaccio Giovanni 26
- Bodensko jezero (Bodensee) 119
- Bogen
- grofje 63, 175, 315
- Adalbert III., grof 151
- Adalbert IV., grof 115
- Bertold I., grof 66, 172
- Bertold II., grof 115
- Friderik, grof 114
- Hartwik, grof 114
- Bogenšperk, grad 13
- Bojtina na Pohorju 364
- Bolgarija, srednjeveška kraljevina 103, 114, 116, 117, 120, 121, 131-133
- Bologna, mesto 229, 337
- Bonifacij VIII., papež 52
- Bonn, proštija 96
- Borič, bosenski ban 122
- Boriše pri Polšniku 31, 34, 68
- Borl, grad in gospostvo 166
- Borovak pri Polšniku 31, 34, 37, 39
- Boršt, zahodno od Trebnjega 37, 300
- Katarina iz 342
- Ulrik iz 331, 342
- Bosl Karl 95
- Bosna, srednjeveška kraljevina 83, 89, 103, 116, 120-133
- Bosna in Hercegovina (BiH), Republika 126
- Boštanj
- cerkev in župnija sv. Križa 53, 54
- deželno sodišče 51
- kraj, grad in gospostvo 15, 47, 50, 51, 280, 320
- Henrik z 52
- Janž z 52
- Oto z 51
- Pilgrim z 52
- Wulfing z 51, 52
- Bourcy Hans von 86
- Braslovče, župnija 215
- Brdo pri Lukovici 181
- Brdo pri Mokronogu 33, 177
- Breg ob Savi na Gorenjskem 180
- Breg pri Radečah 15
- Bregana, reka 372
- Breitenau, stolp 342
- Brescia, samostan 270
- Bresternica Veidel iz 165, 309
- Brezje pri Mariboru 262
- Brezje Zgornje pri Raki 33
- Breznik 34
- Brezno v Dravskem gozdu 69, 159
- Brezovo Gornje pri Sevnici 337
- Breže (Friesach) na Koroškem
- mesto 137, 140, 230, 231, 233, 257, 280, 301
- komenda Nemškega viteškega reda 179
- Friderik iz 212
- Viljem I., savinjski mejni grof 77
- Viljem II., grof 40, 47, 64, 67, 77, 92, 157
- Seliška (Seltzach) Hema, grofica 40, 41, 47-49, 63-78, 92, 141, 157, 175, 240, 315
- Brežice
- grad in gospostvo 43, 225, 260, 318
- trg in mesto 188, 305, 339, 344
- Henrik iz 300
- Brixen, škof, škofija na Tirolskem 149, 210, 339
- Bris Konrad 98
- Britanija, mitična kraljevina 117-119
- Brložnik 31
- Brnik Zgornji 152
- Bršljin pri Novem mestu 33, 67, 289, 292, 294
- Hilbrand iz 293
- Bruck na Muri 337
- Bruhanja vas 350
- Brunk 41
- Brunner Walter 101, 137
- Bruno, olomouški škof in štajerski deželni glavar 170, 198, 204, 217

- Brussihora*, mitični grad nekje v Bosni 116
 Bucelin(us) Gabriel 82, 103, 104, 266
 Budik Peter 89, 245
 Budna vas pri Vrhovem 32
 Bukovec pri Zgornji Polskavi 143, 195
 Burboni, rodbina 127, 128
 Burghausen na Bavarskem 337
 Burgundija 9
 Burkhard, cesarjev notar 135
 Burkhard, salzburški nadškof 286
- Campeglio pri Čedadu 97
 Carneri Bartolo di 378
 Carniola, kneževina 28
 Celeia, rimsko mesto 14, 141
 Celje
 – gospostvo 153, 154, 227, 290
 – kraj in trg 40, 41, 47, 78, 85, 128, 157, 295-297, 323, 328, 368, 372
 – grofje 16, 33, 45, 47, 49, 50-52, 119, 131, 169, 250, 256, 258, 272, 292, 296, 298, 299, 301-304, 310, 314, 315, 317, 322, 343, 348-350, 354, 356, 357, 361-365, 367, 368, 370-374; gl. tudi Žovneški
 – Ana, grofica 161
 – Barbara, grofica 118
 – Friderik I., grof 160, 220, 289, 296-304, 307, 315, 330, 332, 341-344, 346, 348, 353, 354, 359; gl. tudi Žovneški Friderik
 – Friderik II., grof 118, 145, 146, 270, 310, 344, 374
 – Herman I., grof 49, 81, 120, 131, 133, 165, 270, 300, 302, 315, 350, 356, 357, 360-363, 365, 368, 371, 373
 – Herman II., grof 35, 118, 132, 161, 250, 268, 304, 344, 373, 374, 377
 – Herman III., grof 268
 – Janž, grof 165
 – Gorica Katarina, grofica 169
 – Ulrik I., grof 119, 120, 131, 250, 300, 302, 315, 350, 356, 357, 360, 361, 363
 – Ulrik II., grof 47, 132, 145, 374
 – Viljem, grof 131, 152, 160, 161, 304, 362, 368, 373, 374
 Celovec (Klagenfurt), mesto 142
 Cerklje na Gorenjskem 152, 177, 180
 Cesta, gospostvo na Dolenjskem 70
 Chak, ogrski dvorni točaj 154
 Chalon Janez iz 96
 Champagne Teobald iz, grof 269
 Chaucer Geoffrey 26
 Chiemsee, škof, škofija na Bavarskem 284, 319
Chlam, posest v Podravju 307
 Chrewzpeck Friderik 119
- Christalnick Michael Gothard 86, 87, 245
 Chropf
 – Ulrik, gradiščan na Smledniku 178, 286, 288
 – Fricel 293
 Cirknik Veliki 292
 Clobucciarich Johannes 22, 23
 Cmurek
 – grad 306
 – rodbina 158, gl. tudi Trušnje-Cmurek
Colurete, nekje pri Ždinji vasi 33, 187
 Cortevecchio pri Čedadu 98
Cotromannus Tedescus, Cotromanus Gottus, Cotromanus comes, gl. Kotroman, grof in bosenski ban
 Coz Macelin de 114
 Craingebürg, gl. Idrija
 Cumer, zaselek pri Svibnem 20
- Čatež pri Litiji 16, 35
 Čazma v Slavoniji 264
 Čedad (Cividale)
 – mesto 97, 98, 209, 210, 263
 – Ulrik iz, kanonik v Ogleju in župnik v Šmartinu pri Kranju 333
 Češence
 – zaselek pri Svibnem 20
 – Fric iz 316, 326
 Češka, Čehi 25, 140, 187, 212, 215, 229, 233, 254, 255, 258, 320
 Češnjevke pri Trebnjem 34
 – Haydenreich iz 324
 – Preyd iz 324
 Četež pri Podkumu 31, 36, 39
 Čimerno 31, 34, 37, 41
 Čop Matija 245
 Čretež 367
 – rodbina 47, 51, 221, 256, 257, 292, 313, 367-369, 372, 377
 – Elizabeta s 49, 367, 368
 – Fric s 51, 256, 257
 – Friderik s 81, 106, 299, 366, 367
 – Greif s 67, 256, 257, 262, 265
 – Herman s 256
 – Janž s 51
 – Leopold s 67, 298, 367
 – Ortolf s 256, 257
 – Rudolf s 356
 Črmošnjice 335
 Črni graben 68, 137
 Črni Log 31
 Črnomelj
 – grad 70

- trg 20
- komenda Nemškega viteškega reda 202
- rodbina 110
- Jurij iz 145
- Martin iz 38
- Ulrik iz 346
- Čušperk
  - grad 271
  - Genovefa s 104, 194
- Ćorović Vladimir 122, 123, 129, 130
- D’Abeville Nicolas Sanson 85
- Dabiša, bosenski kralj 123
- Dalmacija 114, 120, 121, 130-132
- Damiette, trdnjava v Egiptu 115, 140
- Depala vas 35, 181
- Derndrael Jakel 346
- Deseniška Veronika 270
- Deutschlandsberg, grad in kraj na avstrijskem Štajerskem 45, 107, 231
- Devin
  - rodbina 294, 336
  - Hugo VIII. 373
  - Janž 373
  - Štefan I. 139
  - Svibno Katarina s 289, 293, 294, 299
- Diessen, samostan na Bavarskem 179
- Dimitz August 246
- Ditrik I., krški škof 159, 207
- Ditrik II. krški škof 198, 208, 215, 216
- Ditrik, komendator ljubljanske komende Nemškega viteškega reda 210
- Ditrik, vitez na Planini 159
- Dobrava 15
- Dobrljevo pri Kandršah 32, 35, 138, 177, 181, 213
- Dobrna, grad 207
- Dobrnič 38, 328
- Dol 34
- Dol v Podbočju 33
- Dol, gosposčina in graščina pri Ljubljani 101
- Dolenja Nemška vas pri Trebnjem 35, 350
- Dolga njiva pri Trebnjem 33, 285
- Dolgo Brdo pri Polšniku 31, 37
- Donawitz na Gornjem Štajerskem 280
- Donzdorf, okrožje pri Stuttgartu 96
- Dopsch
  - Alfons 232
  - Heinz 64, 71, 158, 286
- Dörfflinger, vitez 244
- Dornberger Jakel (Jaklein) 316, 322
- Dortmund, samostan 94
- Dragočajna 180
- Dranek, gl. Treun
- Drava
  - (Tra), gospodje iz 65, 166
  - reka 78, 80, 82, 128, 147, 166, 311
- Dravograd, grad 175
- Drnovo 328
- Drtika 148
- Dubrovnik 121-123
- Dule pri Lisci 39, 361
- Dule pri Škocjanu 32
- Dunaj (Wien) 29, 81, 114, 148, 210, 213, 224, 226, 248, 249, 299, 328, 337, 339-341, 351, 358-360, 365, 366, 369-371
- Dunajsko Novo mesto 248, 261
- Duplje na Gorenjskem 152, 180
- Duringer, rodbina 33, 349
- Dürnkrot, kraj vzhodno od Dunaja 212
- Dürnstein Vajkard z 378
- Dürrenholz Ulrik, deželni glavar na Kranjskem 211, 213
- Dušan Silni, srbski car 121
- Dvorje pri Cerkljah 180
- Ebendorfer Thomas 83, 232, 243, 374
- Eberhard I., salzburški nadškof 136
- Eberhard II., salzburški nadškof 115, 139, 155, 160, 163, 164, 188, 250
- Eberhard iz Kranja 172, 173
- Eberhard, prvi mož Matilde iz Straßburga 164
- Eberhard, stiški opat 219
- Ebersdorfer Janez 35
- Eberstein Oto z, grof 94, 182
- Ebner Herwig 65
- Eckertsau Albreht iz 378
- Egbert, odvetnik 93
- Egipt 115, 130, 140
- Ehrenfels
  - rodbina 372
  - Ana z 88
  - Henrik z 267
  - Janž z 376
- Ehrnegg Oto z 142, 366
- Ek, nekje v mokronoškem gospostvu 280
- Ekenštajn
  - grad v Šaleški dolini 227
  - Ahac z 361
  - Siguna z 361
- Ekhard, vitez na Podsredi 159
- Elizabeta (Jelisaveta), hčerka srbskega kralja Štefana Dragutina 122, 123
- Ellen Rudiger de 159

- Ellenhard, škof v Pulju 102
 Emicho, freisinški škof 224, 226, 254, 256, 260, 263, 285
 Emmerberg
 – rodbina 277
 – Amelrik z 301, 354, 356
 – Bertold z 330
 – Friderik z 346
 – Oto z 227
 Engelskalk, mejni grof v Vzhodni marki 271
 Ennenckl Job Hartman 82, 103, 313, 337, 345, 354, 373
 Enns, reka 72, 80
 Eppenstein
 – grad 372
 – koroški vojvode 41
 – Albert iz 347
 – Adalbero, koroški vojvoda 77
 – Henrik, koroški vojvoda 114
 – Liutold, koroški vojvoda 270
 Erberg, rodbina 90
 Erkenštajn
 – grad 52
 – NN. 299
 Eschenbach Wolfram von 128, 129, 159, 164, 208, 282
 Essenbach Rapoto iz 97
Euerard, gl. Soffumbergo Herbard s
- Falkenberg
 – grad 282
 – Friderik s 209
 – Hartwik s 232, 233
 Feldbauer Peter 338
 Filip II. Avgust, francoski kralj 127, 129
 Filip II., rimski kralj 94, 129, 137, 149, 204, 367
 Filip II., španski kralj 121
 Fiore Joachim da, menih iz Kalabrije 187
 Fladnitz
 – rodbina 378
 – Viljem ml. s 378
 – Viljem st. s 106
 Fliegenfuss Oto 372
 Floehel Friderik 293
 Fohnsdorf Rudolf iz, vicedom v Brežah 233
 Formbach, samostan 137
 Fram, grad 192
 Francija 9, 10, 115, 128, 140
 Frankfurt na Majni 117, 237, 261
 Frankopan
 – grofje 251, 374
 – Celje Elizabeta, grofica 344
 Frankovska, vojvodina; Franki 76, 77, 85, 87, 92, 95, 96, 102, 109
 Frauenburg, grad na avstrijskem Štajerskem 192, 286
 Frauenfeld v Thüringiji 96
Frauheim, gl. Fram
 Freed John B. 155, 158, 159
 Freiberg
 – grad na Koroškem 233
 – Herman s 244
 – Konrad s 244
 – NN. 247
 Freising na Bavarskem
 – mesto 337, 339
 – škof, škofija 33, 43, 63, 137, 149, 167, 168, 172, 174, 201, 210, 235, 253, 255, 258, 286, 290
 Fresacher Walter 97
 Freudenberg (Zreče)
 – rodbina 126, 249
 – Bertolf s 256
 Freudeneegg, grad 41, 45, 52
 Friderik I. Barbarossa, cesar 70, 95, 98, 108, 114, 129, 135, 136
 Friderik II., kralj in cesar 95, 113, 133, 148, 150, 153, 155, 162, 182, 203, 223, 367
 Friderik II., salzburški nadškof 211, 212, 217
 Friderik III., salzburški nadškof 265, 307, 321, 325
 Friedberg, grad v Porenju 94
 Fuchs
 – Bertold 317
 – Nikel 317
 Fugger Johann Jakob 117
 Fulda, samostan 96
 Fürstenfeld na avstrijskem Štajerskem
 – mesto 72
 – komenda Nemškega viteškega reda 179
 Fužine pri Zagradcu ob Krki 175
- Gaal (Geul) Otokar iz 7, 130, 208, 226, 229, 230, 232-234, 236, 237, 239-241, 243-246, 260, 262
 Gaaller Nikolaj 302, 303
 Gabrje pri Moravčah 177, 181
 Gabrovka 37
 Gall
 – rodbina 24, 34, 47, 67, 68, 98, 99, 102, 116, 129, 137-139, 178, 201, 205, 218, 221, 232, 257, 313
 – Ana Marija 271
 – Andrej 271
 – Elizabeta 271
 – Eva Barbara 271
 – Henrik 138
 – Jurij Andrej 271
 – Konrad I. 137, 138
 – Konrad II. 137-139, 148

- Konrad III. 210, 233
- Wilburga 137
- Galle Chónradus*, gl. Gall Konrad I.
- Gallenberg (Gamberk)
  - deželjsko sodišče 41, 138, 139
  - grad in gospostvo 23, 24, 34, 47, 68, 87, 89, 90, 92, 98-102, 106, 137, 138
  - rodbina 34, 68, 86, 90, 98-103, 104, 106, 109, 116, 117, 137, 138, 178, 205, 221, 232, 345
  - Danijel z, grof 90
  - Elizabeta z 68
  - Ernest z 116
  - Janez II. z 106
  - Janez Friderik z 100
  - Jurij Sigmund z, grof 90, 99-101
  - Margareta z 100
  - Seifrid II. z 68, 100, 209
  - Seifrid III. z 257
  - Sigmund z 116
  - Viljem II. z 100, 344
  - Viljem III. z 100
  - Osterberg Jurij z 90
  - *Osterberg Oto I.* z 87, 88
- Gallenstein (Podpeč), grad in gospostvo 34, 47, 68, 98, 99, 138
- Gallo Adalpero* 137
- Gamberk, gl. Gallenberg, grad in gospostvo; deželjsko sodišče, rodbina
- Gameljne ob Savi 177, 178, 181
- Gaming, samostan na avstrijskem Štajerskem 243
- Gandine*, gl. Ptuj
- German, duhovnik v Kranju 333
- Gerold, freisinški škof 147, 219, 280, 291
- Gewerkenegg, grad nad Idrijo 85
- Glad*, nekje na Gornjem Štajerskem 280
- Glanegg
  - NN. 245
  - Rajnbert iz 268
  - Viljem iz 367
- Glaner-Mehovo Katarina 272
- Glažuta, zaselek pri Svibnem 17, 20
- Glinje pri Cerkljah 152
- Glinjek pri Polšniku 31, 36
- Gmindnersee*, gl. Traun
- Gmünd 81, 377
- Goba Mala, Velika 34
- Goetschlein, vitez Svibenskih 322
- Golda, celjska Judinja 270
- Golek pri Šentjerneju 33, 368, 373
- Golo Vršje 31
- Golzenhof*, nekje pri Mariboru 262
- Gorenji Mokronog
  - grad in gospostvo 15, 35, 47-49, 54, 342, 357, 363, 364, 367, 368
  - kostnica 336
  - rodbina 65, 69, 78
  - A(da)lbert z 48, 69
  - Henrik z 48
  - Oto z 48
- Gorica pri Kandršah 31, 39
- Gorica
  - mesto 271, 283
  - grofje 72, 73, 155, 164, 165, 169, 210, 232, 243, 251, 253-255, 257, 260, 262, 266, 283, 285, 298, 311, 313, 320, 364
  - Albert II., grof 168, 169, 204, 209, 210, 212, 213, 215, 218, 227, 232, 233, 243, 250, 251, 253, 254, 283
  - Albert III., grof 227, 253, 254
  - Elizabeta, grofica 146, 152, 160
  - Engelbert II., grof 71, 136, 137, 270, 367
  - Engelbert III., grof 115, 146
  - Henrik II., grof 23, 220, 251, 253-255, 261, 285
  - Henrik III., grof 333
  - Henrik IV., grof 145, 374
  - Henrik V., grof 239
  - Janž, grof 145
  - Majnhard I., grof 347
  - Majnhard II., grof 114, 115, 119, 367
  - Majnhard III., grof 72, 155, 156, 182, 188, 208, 250, 253
  - Majnhard IV., grof 146, 204, 209; g. tudi Tirol–Gorica Majnhard
  - Majnhard VII., grof 152, 160
- Goričane, grad in gospostvo 34, 172
- Goriče (Görtschach na Koroškem ali Goričane?) Valter iz 225
- Gorjanci, pogorje 70, 73, 169, 302
- Gornji Grad
  - benediktinski samostan 23, 103, 174, 175, 202, 215, 227, 231, 256, 286, 290, 301, 367
  - gospostvo 39
- Gorupčev Gradec, toponim pri Svibnem 36
- Goslar, mesto in škofija 93
- Gospa Sveta (Maria Saal) na Koroškem 232
  - proštija 160, 338
- Gospovetsko polje 211
- Göb na avstrijskem Štajerskem 207
  - Ortolf iz 367
- Gosse Friderik 258
- Gotebold, oglejski patriarh 102
- Gotfrid, vitez na Podsredi 159
- Gotfrid, vitez na Ogrskem 122, 130
- Gotfrid, prior v Žičah 288

- Graber Georg 245, 246
 Grac, Gradec, toponim pri Svibnem 17, 28, 77
 Gračeno, grad 265
 Gračnica, potok 161
 Gradac, grad in gospostvo v Beli krajini 39
 Gradec (Graz) na avstrijskem Štajerskem
 – mesto 136, 140, 141, 148, 190, 198, 227, 255, 319, 327, 360, 372
 – rodbina 126
 Gradec nad Jagnjenico 31
 Gradenik
 – rodbina 49
 – Gotfrid z 361
 – Henrik z 49, 289, 325
 Gradenje pri Beli Cerkvi 330
 Gradež (Grado) ob Jadranskem morju 270
 Gradišče pri Svibnem 17, 28, 31, 32, 36, 37, 77, 325
 Grajena, reka 128
 Galant Henrik, kranjski vicedom 254, 255
 Grandegg Richer z 372
 Granitztal pri Šentpavlu na Koroškem 75, 305
 Grasmuk
 – Bertold 317
 – Gotzlin 316
 – Winther 316
 Grassmüller (Grasmuk?) Winter 322
 Gratwein, proštija in župnija na avstrijskem Štajerskem 284, 327, 328, 336
 Grčevje 292
 Grebenc Jože M. 66, 136, 139
 Grebinj
 – cerkev sv. Kolomana 342
 – grad 7, 228-232, 236, 247, 248, 258, 313
 Gregor VII., papež 93, 335
 Gregor IX., papež 130
 Gregor X., papež 365
 Gregor, salzburški nadškof 347
Greian, gl. Grajena
 Greifenburg, grad na Koroškem 188, 227
 Greifenfels
 – rodbina 151-153, 174, 176; gl. tudi Krnos, rodbina itd.
 – Geiselbert II. z 151
 – Henrik II. z 179
 – Henrik III. z 151, 154
 – Matilda z 103, 151
 Grič pri Šentjanžu 32
 Grič pri Trebnjem 330
 – Valter z 316
 Griebitsch pri Greifenburgu na Koroškem 71
 Grimm, brata 230, 245, 246
 Groblje pri Šentjerneju 33
 Groblje pri Šmihelu 33, 181, 318, 349
 Gundlein, plemkinja Svibenskih 322
 Güns, mesto v zahodni Madžarski 226
Gurk, gl. Krka, reka
 Gustičič, rodbina 38
 Guštanj
 – Hartnid z, deželski sodnik v Savinjski dolini 211
 – Janž z 272
 – Lovrenc z 301
 Gutenwerd
 – cerkev 54
 – grad, trg in gospostvo 15, 147, 148, 167, 187, 226, 254, 255, 260, 301, 312, 314, 318, 319, 368
 – Artusius iz 192
 Habsburg, rodbina 19, 43, 45, 48, 81, 82, 117, 119, 152, 154, 167-169, 226, 230, 231, 235, 241, 244, 248, 249, 255, 257, 258, 261, 262, 290, 293, 301, 303, 310, 311, 318, 320, 338, 344, 359, 360, 362, 363, 365, 367, 369-375, 379
 – Albreht I., vojvoda in rimski kralj 7, 45, 83, 95, 96, 104, 105, 167, 222-224, 226-227, 229-231, 233, 235, 244, 247-249, 254, 255, 285, 305
 – Albreht II., vojvoda 295, 298, 299, 301, 320, 329, 333
 – Albreht III., vojvoda 120, 329, 340, 362, 364-366, 369, 373-375
 – Albreht IV., vojvoda 375
 – Albreht VI., vojvoda 106
 – Ernest, nadvojvoda 35, 85, 368, 372, 376
 – Ferdinand, nadvojvoda 38, 127
 – Friderik I., vojvoda in rimski kralj 50, 229, 255, 258, 261, 262, 265, 285, 307, 320
 – Friderik III., vojvoda (V.), rimski kralj (IV.) in cesar 34, 38, 106, 145, 146, 258, 272
 – (Tirolski) Friderik IV., vojvoda 83, 118
 – Katarina, vojvodinja 34,
 – Leopold III., vojvoda 81, 110, 120, 169, 220, 246, 340, 352, 357, 362, 364-369, 371-373
 – Leopold IV., vojvoda 375
 – Maksimilijan I., rimski kralj 106
 – Oto I., vojvoda 265, 320
 – Rudolf I., rimski kralj in cesar 7, 45, 130, 150, 168, 199, 203, 211-213, 215-217, 222, 227, 230, 231, 245, 253, 348, 365
 – Rudolf II., vojvoda 223, 236
 – Rudolf III., vojvoda 254, 255
 – Rudolf IV., vojvoda 168, 302, 303, 329, 340, 345, 359-361, 366, 367, 370
 – Viljem III., vojvoda 190, 244, 373-376
 Hachenberg Herand s 79
 Hačim, Jud 298
 Haimburg (Vovbre) Agnes von 345

- Haintzlin, rodbina 111, 112
 Hajdin, gl. Ptuj
 Hajdina pri Ptuju 128
 Hallegg
 – Friderik s 300
 Hajdenrik s, kaščar v Škofji Loki 187
 Hansiz Marko 82
 Hartnid, vitez Svibenskih 322
 Hartnidstein, grad in gospostvo na Koroškem 324, 340
 Hartwik, škof v Regensburgu 269
 Hašperk, gospostvo 34
 Hauptmann Ljudmil 63, 65, 67, 69, 72, 78, 137
 Haus, župnija na Salzburškem 338
 Hebenstreit Hugo 65, 82, 94, 107, 108, 194, 200, 215, 224, 251, 262, 266, 279, 283, 310, 320, 345, 351, 362, 372, 375
 Hekenberk, grad 166, 261
 Helfenberg Henrik s 233
 Helfenstein
 – grad 198
 – rodbina 96
 Henneberg, grofje 96
 Henrik (Luitpolding), karantanski vojvoda 367
 Henrik I., krški prošt in škof 142, 154-156, 160, 161, 260, 366
 Henrik II., rimski cesar 67, 77, 87, 91, 157
 Henrik III., rimski cesar 102, 239
 Henrik IV., rimski cesar 70, 93, 101, 102, 270
 Henrik VI., rimski cesar 114
 Henrik VII., rimski kralj 94, 95, 98, 203
 Henrik, opat v Admontu 231
 Henrik, bavarski vojvoda 367
 Henrik, župnik v Ljubljani in Svibnem 328
 Henrik, oglejski patriarh in kanonik v Augsburgu 102
 Henrik, opat v Hersfeldu 96
 Henrik, vitez na Podsredi 159
 Henrik, prokurator na Podsredi 170
 Henrik, škof v Regensburgu 247
 Henrik, salzburški nadškof 321
 Henrik, opat v Stični 282
 Henrik, župnik v Smledniku 180
 Herberg, gl. Podsreda
 Herbst Gašper, oskrbnik na Svibnem 38
 Herman, gradiščan na Žebniku 45
 Herman, kronist iz Reichenaua, 93
 Herman, župnik v Polšniku 55
 Herman, župnik v Šentrupertu 55
 Herman, župnik v Vidmu pri Krškem 264
 Hesse Henrik 170
 Hildebrand, vitez na Planini 159
 Hirschfels, samostan 93
 Hirschvogel Augustinus 85
 Hitzinger Peter 107, 245
 Hmeljnik
 – grad 70, 233, 250
 – rodbina 257
 – Rutlib s 219
 Hofftetten Winter iz 160
 Höfler Janez 97, 175
 Hofmann Uršula 266
 Hohenburg pri Tegernseeju 71
 Hoheneck Johann Georg Adam von 58, 103, 104, 106, 123, 136, 171, 194, 259, 280, 336, 345
 Hohenembs, gl. Attems
 Hohenstaufen, grad na Švabskem 96
 Hohenwang, grad in gospostvo pri Müzzzuschlagu 38, 80, 81, 106, 107, 378
 Holandija Viljem, rimski kralj 209
 Hollenburg
 – rodbina 113, 162
 – Albreht s 277, 298
 – Almerik s 137
 – Oto s 137
 – Swiker s 137, 166, 190
 Hompoš Werner iz 195
 Hornegger
 – Baltazar 38
 – Hartman, gradiščan na Majšperku 270
 – Omelija z Majšperka 270
 – Ortolf 295
 Hrastje 354
 Hraše na Smledniškem 172, 181
 Hren Tomaž, ljubljanski škof 25, 60
 Hrib Friderik s 361
 Hrušovje pri Planini 300
 Hrvatinić, rodbina 123
 Hudenje pri Škocjanu 33, 330
 Hudinja, reka 141
 Hum, balkanska pokrajina 121, 124
 Hund Wiguleus 81, 92, 337
 Idrija 84, 85
 Ig
 – gospostvo 34
 – rodbina 232, 257
 – Markvard iz 188
 Ilirik, antična in srednjeveška mitična pokrajina 121, 124
 Ilok Nikolaj iz 132
 Imene 181
 Imma, babica grofice Heme Breško-Seliške 77
 Inocenc III., papež 129
 Inocenc III., protipapež Staufovcev 135
 Inocenc IV., papež 182, 186

- Inocenc VI., papež 339
 Isny-Alshausen, grofje
 – Mangold iz, grof 70
 – Wolfrad I. iz, grof 70; gl. tudi Alshausen Veringen
 Italija 119, 135, 141, 229, 265, 267, 318
 Ivan, župnik v Ljubljani 328
 Ivje pri Močilnem 31, 37
 Izak Angelos, bizantinski cesar 128
 Izlake 138
- Jagendorf, rodbina 111, 112
 Jäger Andlein 33, 337
 Jagnjenica 15, 18, 29, 31, 32, 34, 79
 Jaksch August von 65, 69, 74, 75, 190
 Jama na Smljednškem 180
 Janez, krški škof 51, 215, 216, 227, 362, 363, 366
 Janez III., škof v Sultanyyi 120, 121
 Janez VIII., papež 270
 Janez XXII., papež 96, 319
 Janez, opat v Stični 37
Johannes presbiter, gl. Janez III., škof
 Jaritz Gerhard 288
 Jatna, pogorje nad Svibnim 18, 34
 Jaunegg Richer iz 127
 Javorje 34, 37
 Jedenspeigen, vzhodno od Dunaja 212, 215
 Jelovo 15, 41
 Jelše, zaselek pri Svibnem 20
 Jeprca 181
 Jeprjek 220
 Jernej, župnik v Lučah 272
 Jeruzalem, mesto v Palestini 25, 114, 145
 Jesenova Ravan 34
 Jeterbenk
 – Gerloh z 187, 205, 209, 232, 233, 247, 362
 – Oto z 218, 247-249
 Jezero pri Trebnjem 34, 167, 185, 292, 295, 325, 326, 346
 Ježevc 34
 Judenburg, mesto na avstrijskem Štajerskem 253, 262, 280, 286
 Judice Guillelmo de, kardinal 264
 Jugovic (Vipavec) Ahac 256
 Julijske Alpe 336
 Jurij, duhovnik v Kostanjevici 335
 Jurij, škof v Passavu 351
 Jurij, sin žebniškega gradiščana Hermana 45
 Jurklošter, kartuzija 15, 142, 157, 161, 171, 196, 201, 202, 213, 215, 227, 285, 288, 292, 295
- Kacénštajn
 – grad 166
- rodbina 51, 52, 142
 – Diepold s 297, 298, 331, 343
 – Rudolf (Rudel) s 294, 295, 302, 343, 362
 Kacijanar NN. 99
 Kal pri Doleh 32, 35, 37
 Kal Veliki, Mali pri Mirni peči 33, 350, 364, 373
 Kalikst III., protipapež 135
 Kalocza, škofja na Ogrskem 130
 Kaltenbaeck 245
 Kamnik Zgornji, grad in gospostvo 177, 377
 Kamnik
 – deželsko sodišče 177
 – gospostvo 29, 34, 172
 – mesto 148, 174, 176, 177, 233, 255, 290
 – rodbina 110, 175, 201; gl. tudi Bled Werso iz
 – Gerloh I. s 178
 – Gerloh II. s 178
 – Janž s 45
 – Ortolf s 178
 – Valter I. s 178
 – Valter II. s 178
 – Weriand s, kranjski vicedom 178
 – Witigo s 178
 Kamniška Bistrica, reka 138, 177
 Kancijan, župnik v Cerkljah in gorenjski arhidiakon 256
 Kandrše 68, 138
 Kapellen v Avstriji 337
 Karantanija, Karantanci 28, 76, 104, 239
 Karavanke 63, 77
 Karel Robert, ogrski kralj 123, 128
 Karl, vikar v Šentrupertu 325
 Karlman, rimski kralj in cesar 91
 Karlsberg
 – rodbina 244
 – Vajkard s 115
 Katarina, služabnica Svibenskih 350
 Katsch pri Muravu
 – grad in gospostvo 158, 159, 162, 167
 – rodbina 159, 163, 168, 169, 174
 – Ditrik s 158
 – During s 158
 – Hartwik s 158
 – Henrik s 158
 – Ortolf I. s 158
 – Rudiger s 162
 – Udalschalk s 168
 – Ulrik s 162
 – Planina Ortolf s 158, 159
 Katschberg, prelaz 159
 Kéza Simon de 122
 Khevenhüller Georg 245

- Khünegg, grad na Koroškem 27
 Kidovnik pri Podkumu 31
 Kimberk (Ojstrica) Otlein s 342, 343
 Kircheim Janez iz 300
 Kitajska 121
 Klauzenštajn, grad 41, 45, 52
 Klebel Ernest 64, 65, 158, 159, 168
 Klemen VI., papež 327, 337, 341
 Klenik pri Vačah 32, 138
 Klevevž, grad in gospodstvo 37, 38, 220, 254, 265, 318
 Kleviše pri Polšniku 32
 Ključevica 34
 Klosterneuburg pri Dunaju 139
 Koatschner, rodbina 331
 Koblar Anton 97, 328
 Kocelj, panonski knez 270
 Kočevska Reka, župnik 335
 Kolb, rodbina 38
 Kolenc Gestlein 342
 Kollnitz
 – rodbina 126
 – Hartmut s 75, 305
 Köln, mesto 111
 Koloman, ogrski vojvoda 130
 Kolovec, rodbina 110
 Kolovrat
 – grad 85
 – Greif s 278
 Kolpa, reka 70
 Komenda na Gorenjskem
 – kraj 173, 174, 178-180
 – komenda viteškega reda Ivanovcev 178-180, 201, 202
 – župnija 175
 Kompolje ob Savi 15, 31, 32, 35, 39
 Königsberg, mesto v nekdanji vzhodni Prusiji 111
 Konjice (Slovenske)
 – grad in gospodstvo 27, 126, 261, 264
 – župna cerkev 264
 – rodbina 126, 127, 130, 131
 – Kunigunda s 126
 – Leopold I. s 126
 – Leopold II. s 126
 – Leopold VI. s 347
 – Ortolf I. s 126
 – Otokar I. s 126, 127, 130
 Konrad I., frankovski vojvoda, kralj in cesar 91, 92
 Konrad I., freisinški škof 187
 Konrad I., salzburški nadškof 79
 Konrad II., freisinški škof 197
 Konrad II., rimski kralj in cesar 67, 77, 91
 Konrad II., salzburški nadškof 136
 Konrad III., freisinški škof 260
 Konrad III., rimski kralj in cesar 98, 114
 Konrad IV., freisinški škof 267, 319, 323
 Konrad IV., salzburški nadškof 231, 247, 249, 250, 284
 Konrad, gradiščan v Škofji Loki 256
 Konrad, krški škof 296
 Konrad, opat v Stični 213
 Konrad, škof v Trstu 115
 Konrad, župnik na Svibnem 254
 Konradin, sicilski kralj 204
 Konstanca (Konstanz), koncil 104, 106, 115, 117-121
 Konstantin Veliki, rimski cesar 25
 Konstantinopel 114
 Koprivnica na Hrvaškem 360
 Koprivnica, reka 141
 Korenitka 35
 Koritno Albert iz 204
 Korjenić-Neorić, rodbina in grbovna knjiga 121-125
 Koropec Jože 171, 205, 280, 305
 Korvin Matija, ogrski kralj 132
 Kos
 – Franc 98, 137, 239, 291, 295, 300
 – Milko 64, 67, 72, 128, 129, 175
 Kosača, bosenska rodbina 123
Kossizewitz, nekje pri Krškem ob Savi 342
 Kostanj v Tuhinjski dolini 148, 177, 203
 Kostanjevica
 – mesto 15, 54, 84, 148, 185, 188, 198, 208, 240, 241, 260, 296, 299, 314, 316
 – cistercijski samostan 33, 37, 75, 155, 167, 185, 186, 202, 224, 309, 318
 – grad in gospodstvo 34, 80, 84, 266, 296, 299
 – rodbina 110, 209
 – Janž s 298, 301
 – Ofo s 224, 256, 260, 316
 Kostrivnica, grad 307
 Kotlje Janž iz 160
 Kotroman, grof in ban Bosne 122-130
 Kotromanić
 – rodbina 122-133
 – Elizabeta (*küingin von Woßen*) 118, 123, 131
 – Katarina, žena Hermana I. Celjskega 131, 133, 270
 – Matej Ninoslav, bosenski ban 122
 – Ninoslav 122
 – Prijezda, bosenski ban 122, 130
 – Stjepan I., bosenski ban 122, 130
 – Stjepan II., bosenski ban 118, 122, 123, 126, 131
 – Stjepan Tvrtko I., bosenski kralj 123, 124, 126
 – Tvrtko II., bosenski kralj 123, 124, 132
 – Vladislav 122
 Kotromanović, rodbina 121, 124

- Kotrou*, toponim pod Donačko goro pri Rogatcu 126
 Kovačič Fran 159, 283, 288
 Kozarje 309
 Kozjak pri Mariboru 348
 Kozjak (na Dolenjskem) Janž s, oskrbnik na Svibnem 38, 376
 Kozjansko 292, 307
 Kozje, grad 157, 282
 Kraichgau Janez I. iz 93
 Kraig
 – rodbina 69, 227, 248
 – Alhajda s 233
 – Friderik s 214, 217, 232, 233, 247
 – Rasp s 279
 – Sofija s 247, 248
 – Viljem s 214, 247
 Kraje pri Konjšici 31
 Kralj Matjaž, legendarni kralj 229, 234
 Kranichberg
 – rodbina 174, 225, 254, 306, 307
 – Seifrid s 190, 213, 225, 306
 – Podsreda Diemut s 305
 Kranj
 – mesto 172, 174, 198, 291, 255
 – gospostvo 29, 34
 Kraßler Josef 112, 127
 Krašnja (Spodnja) 177, 181, 290
 Kravjek, gospostvo 267
 Kremen pri Boštanju 31, 37
 Krems v Avstriji
 – mesto 377
 – Oto (pri Voitsbergu na Štajerskem) iz 160, 161
 Kremsmünster, samostan pri Lienzu 208
 Krešič, vitez goriških grofov 23
 Kribitz Hans-Tristan 192
 Krick Ludwig H. 328
 Kristan, subdiakon 333
 Križ pod Lisco 32
 Križate pri Kandršah 32, 39, 138
 Križe, deželnoknežji urad pri Tržiču 29
 Krka (Gurk)
 – gospostvo na Koroškem 148
 – samostan benediktink 40, 47, 65, 78
 – škof, škofija 33, 40, 43, 47, 49-52, 70-74, 77, 142, 143, 149, 157, 162-164, 166, 167, 169, 170, 174, 187, 195, 200, 211, 215-221, 225, 235, 254, 286, 290, 292, 312, 314, 315, 331, 368, 377
 Krka, reka na Dolenjskem 67, 147, 148
 Krmelj pri Mokronogu 49
 Krmin (Cormons), mesto v Furlaniji 142, 253, 285
 Krnos (Gurnitz) na Koroškem
 – rodbina 151, 153; gl. tudi Greifenfelš
 – Alram s 151
 – Bernard s 151
 – Gabein s 192
 – Geiselbert I. s 151
 – Henrik I. s 151
 – Henrik II. s 115, 151
 – Wulfing I. s 151
 – Greifenfels Henrik III. s 147, 151, 179, 180, gl. tudi Greifenfels Henrik III. s
 Kronos Franz 65, 170, 307, 371
 Krška vas 331
 Krško
 – grad in gospostvo 29, 35, 38, 70, 131, 235, 250, 254, 312-318, 321-324, 326, 330, 331, 341-344, 353, 356, 379
 – trg 15, 47, 63, 76, 91, 150, 188, 291, 309, 320, 328, 333, 340, 346, 354, 368, 370, 372
 – župnija 264, 354
 – rodbina 299, 316
 – Bertold I. iz 139, 315
 – Bertold II. iz 316
 – Geiselbreht iz 315, 316
 – Herman iz 316
 – Ortolf I. iz 210, 315
 – Ortolf II. iz 315, 316
 – Oto iz 315
 – Reginmar iz 315
 – Valter iz 315
 – Klara iz 316
 – Pesolt (Poeltel) iz 316, 317
 Krško polje 315, 331, 344
 Krungelsee na Gornjem Štajerskem 44
 Krvavec, hrib 178
 Kufstein na Tirolskem 375
 Kukenberk pri Trebnjem 31, 37, 285, 300
 Kulin, bosenski ban 122
 Kum, hrib 13, 15, 29, 34, 39, 41, 44, 54
 Kumani 307
 Kumer
 – Greif 361, 364
 – Nikolaj 36, 37, 278, 300, 316, 317
 – Herman 361
 Kundel (Kundlein), plemkinja Svibenskih 322
 Kunšperk
 – grad in gospostvo 157, 166, 374
 – rodbina 174, 371
 – Andrej s 374
 – Friderik s 174, 185, 256, 261, 266, 201
 – Janž s 81, 300, 302, 361, 364, 365
 – Oto I. s 127, 136, 160, 161
 – Oto II. s 247, 248, 272
 – Maribor Margareta s 369, 371

- Rihca s 272
- Rudolf s 364, 365
- Kurpfalz 96

- Laa na Thayi v Nižji Avstriji 376
- Labotska dolina (Lavantal) na Koroškem 154
- Ladislav IV., ogrski kralj 215
- Lahovče 177, 180
- Laibach, gl. Ljubljana
- Lamberger
  - rodbina 99
  - Agnes 152
  - Katarina 152
  - Viljem 152
- Lambert iz Aschaffenburga, menih v Hirschfeldu 93
- Lamovje 34
- Landau v Porenju 95
- Landskron Ernox von 111
- Landtrost, gl. Kostanjevica
- Lang Alois 342
- Langenwang, cerkev na Gornjem Štajerskem 106, 378
- Lanšprež
  - grad in gospostvo 15, 35, 50, 143, 154, 196, 197, 223, 259, 301, 315, 318, 323-328, 340, 342, 346, 348-351, 356, 357, 363
  - Ulrik z 223
- Lantieri Lovrenc 271
- Lapide Bobbo de* 96
- Laporje Ulrik iz 294
- Lasch Ulrik 98
- Lašice pod Kumom 68
- Laško
  - grad, urad in gospostvo 40, 41, 43-48, 52, 54, 55, 63-65, 74, 77, 79, 105, 135, 141, 148, 227, 228, 234, 235, 258, 267, 280
  - deželno sodišče 40, 41, 43
  - trg 16, 41, 48, 74, 76, 78, 127, 276, 299, 375
  - župnija 220
- Lateran, koncil 164
- Latomus Matija, župnik na Svibnem in kanonik v Ljubljani 59
- Laupach*, pomerij 327
- Lavant Rikarda iz 77
- Lazius Wolfgang 80-84, 86, 90, 103, 104, 106, 107, 117, 205, 243, 244
- Lebek
  - grad 207
  - Gall z 278
- Lebenau, grofje
  - Bernard grof 140
  - Sigfrid II. grof 74
  - Sigfrid III. grof 74
- Sigfrid IV. grof 114
- Trušnje Matilda iz, grofica 73, 166; gl. tudi Valley Matilda de
- Lechsgemünd Henrik iz, grof 71
- Legnanski vrh nad Svibnem 18, 35
- Lemberg pri Dobrni
  - grad 207, 211, 216-218, 254
  - rodbina 49, 216-218, 227
  - Eberhard z 207
  - Mazza z 211, 216
  - Nikolaj I. z 170, 188, 198, 207-211, 216-219
  - Nikolaj II. z 216
  - Uschalk I. z 209, 211, 216, 217
  - Wernher z 217
  - Štrasberk, rodbina 49, 216-220, 227, 315
  - Štrasberk Agnes z 219
  - Štrasberk Alhajda z 219, 220
  - Štrasberk Bertold z 216, 217, 219, 250, 254
  - Štrasberk Diemut z 250, 251
  - Štrasberk Janž z 218-220
  - Štrasberk Uschalk II. z 218-220
  - Štrasberk Viljem I. z 216, 217, 219, 254
  - Štrasberk Viljem II. z 220
- Lemberg, grad pri Poljčanah 71, 217, 291
- Lengberg, grad na Koroškem 27
- Lenghenamer Janž, glavar v Višnji gori 272
- Leoben, rodbina 354
- Leopold, škof v Sekavu 225
- Lepa ravan, zaselek pri Svibnem 20
- Lepoglava v hrvaškem Zagorju 335
- Leskovec pri Krškem
  - kraj 23
  - župnija 316
- Leutschacher 339
- Levec Vladimir 291
- Levjesrčni Rihard, angleški kralj 95, 140, 240
- Leymtasch Henrik 288
- Libeliče 75, 305
- Lichnowsky Emil 246
- Liebenberg, rodbina 265
- Liebenstein, grad nad Preboldom 192
- Liechtenstein na Štajerskem
  - rodbina 142, 225, 286, 288, 351, 364, 369
  - Ana z 364
  - Ditmar z 115, 139, 140
  - Elizabeta z 364
  - Friderik z 286
  - Hartnid z, krški škof 225, 254, 286
  - Janž z 81, 365
  - Katarina z 364
  - Oto II. z 226, 229, 286
  - Oto III. z 257, 260, 261, 330

- Rudolf I. z 261, 286, 289
- Rudolf II. z 169
- Ulrik z, minezenger 26, 115, 140, 144, 151, 156, 188, 190-192, 207, 211, 229, 240, 273, 275, 286
- Viltuš Katarina z 169
- Liemberg na Koroškem
- rodbina 267, 321, 356
- Elizabeta z 268
- Janž z 45, 267
- Peter ml. z 81, 183, 267, 275-277, 280, 295, 332
- Peter st. z 44, 45, 81, 267, 276
- Roch z 372
- Swiker z 267
- Ulrik z 267
- Viljem z 277
- Lienhard, uradnik na Podsredi 170
- Lienz na Tirolskem
- mesto 72, 155
- Hugo iz 272
- Liesertal nad Gmündom 159
- Lihtenberk, grad in gospostvo 49, 147
- Limberk Gebhard z 178, 210
- Limbuš, rodbina 201
- Linz, mesto v Avstriji 103, 107, 247, 377
- Lipica (Lippitzbach) ob Dravi na Koroškem 236
- Lipnica (Leibnitz) na avstrijskem Štajerskem
- grad 79, 136, 250, 283, 285
- Friderik iz 260, 302, 361, 362
- Katarina iz 364
- Lipoglav pri Boštanju 68
- Lipoglav pri Grosupljem 33, 67, 333
- Lipschga*, mitično kraljestvo 119
- Litija 13-16, 19, 20, 28, 78, 169, 356, 372
- Litva, Litovci 119, 120
- Liupold, brat mejnega grofa Otakarja III. 79, 135
- Liupold, škof v Wormsu 94
- Liutgarda, hči cesarja Ota I. 164
- Liutpoldingi, rodbina 77, 91
- Ljubelj, prelaz 16
- Ljubljana
- gospostvo 89, 90, 172, 176, 202, 217
- mesto 15, 27, 59, 141, 153, 172, 176, 210, 211, 213, 218, 223, 226, 228, 255, 286, 288, 291, 302, 320, 328, 351, 360, 361, 366, 367
- škofija 53
- Ljubljanica, reka 87
- Lobminger Ernest, gradiščan v Mokronogu 363
- Lobnica 305
- Locken Friderik von 119
- Ločna pri Bršljinu 33, 292, 294
- Loenker Henrik Oto 286
- Log pri Vačah 68
- Log pri Vipavi, cerkev 97
- Log, severno od Sevnice 32
- Loka Lovrenc iz 374
- Loka ob Krki 350
- Loka pri Radečah
- kraj 171
- deželno sodišče 41
- urad 45, 47
- vikariat in župnija 34, 35, 38, 53
- Loka pri Vetrinju na Koroškem 71
- Loka pri Zidanem mostu 375
- Lombardija 114, 187
- Lomno 346
- Lomovje 31
- Longo Janez 98
- Lonka*, vas na Gornjem Štajerskem 286
- Lorch, cerkev v Avstriji 378
- Losenstein
- Hartnid z 339
- Katarina z 339
- Lotar III., rimski cesar 96
- Lovrenc, krški škof 294
- Löwenfeld Moritz 27
- Lož
- rodbina 150, 360
- Katarina iz 160
- Luče, cerkev na Savinjskem, 272
- Lučić Ivan 123, 131, 132
- Ludvik VII., francoski kralj 129
- Ludvik, oglejski patriarh 301, 303
- Luksemburg
- kraljevska rodbina 290, 293, 360, 375
- Henrik VII., rimski kralj 255, 258
- Janez, češki kralj 258, 318
- Karel IV., češki kralj in rimski cesar 359, 360
- Sigismund, češki in ogrski kralj 118, 132
- Lungau, dolina med Salzburgom, Štajersko in Koroško 69, 72, 78, 154-156, 162, 163, 169, 170, 286
- Lupoglav-Pazin Henrik II. z 253
- Luther Martin 82
- Lutrško selo pri Kronovem 197
- Luže na Gorenjskem 152, 176, 177, 180
- Machland, rodbina 65, 166
- Mačji Dol pri Trebnjem 37
- Mačkovec
- vas 37
- Nikolaj iz 293
- Madžari 91, 95
- Magolnik, Spodnji, Zgornji
- dvor 361
- kraj 32, 34, 39

- Ulrik (Uli) z 36, 331
- Mainz, mesto 77
- Maissau Hajdenrik iz 371
- Majnhardinci 154, 222, 253, 258, 265, 311; gl. tudi
  - Tirol–Gorica, grofje in vojvode
- Makarovič Gorazd 138
- Makarska, mesto v Dalmaciji 126
- Mako, škofija (Csanad, vzhodno od Szegeda) 264
- Mala Azija 114, 120
- Mala Loka pri Trebnjem 33, 37, 363
- Mala vas pri Ormožu 307
- Malaria, zaselek pri Svibnem 20
- Manzano Francesco di 107
- Marchburg, gl. Maribor
- Marchegg, vzhodno od Dunaja 215
- Marchia (terra, provincia) orientalis*, gl. Vzhodna krajina
- Marckstatt oppidum*, gl. Novo mesto
- Marenberk
  - samostan 197, 202, 203
  - rodbina 175; gl. tudi Trušnje
  - Albert z 174, 175
  - Seifrid z 151, 187, 212, 215
- Margareta, vdova po Ditriku s Puchsa 68
- Maribor, mesto 80, 81, 84, 106, 107, 141, 169, 170, 195, 198, 207, 213, 261, 262, 310, 323, 348, 374, 378
- Maribor Zgornji
  - grad in gospostvo 41, 135, 322, 323, 358, 364, 372, 373, 375
  - rodbina 84, 219, 323, 327, 362, 364
  - Margareta z 364
  - Gotfrid IV. z 185, 322
  - Gotfrid V. z 348, 361, 362, 364, 371, 372
  - Ulrik III. z 188
  - Ulrik V. z 322
  - Ulrik VI. z 346, 348, 364
  - *grofje, gospodje iz »Troje«, Planine in Polhovega Gradca* 80
  - *Kostanjevica Henrik* z 84
  - Svibno Kunigunda z 313, 321-323, 325, 326, 331, 342
  - Viltuš Gotfrid II. z 126
- Markstatt (Novo mesto) 292, 294
- Markvard, *marchio Croniburgensis* 196
- Markvard, oglejski patriarh 165
- Marnberg (?), rodbina 112
- Maroko (Marrack, Morocht), mitična kraljevina 118, 119
- Marsbach
  - gospostvo 351
  - Svibno Guta (Katarina) z 351, 377
- Martin Franz 319
- Massenberg Weyglein z 361
- Matilda, žena cesarja Henrika V. 73
- Matsee na Salzburškem
  - kolegiatni samostan 377
  - kraj 338
- Mavri 140
- Medved Anton 108, 246
- Medvedje 34
- Megiser Hieronymus 86, 87, 245
- Mehovo
  - grad in gospostvo 70, 148
  - rodbina 219
  - Baltazar z 272
  - Filip z 266
  - Friderik (Fric, Friclajn) z 291, 333, 357
  - Guštanj Ana z 272
  - Snežnik Doroteja z 272
- Meister Oskar 101
- Mekinje 178
  - dvor 99
  - samostan 68, 100, 179, 202, 281, 331
  - rodbina 99, 138
- Melje pri Mariboru, komenda viteškega reda Ivanovcev 179, 202
- Mengeš
  - kraj 177, 178, 204, 213
  - grad 174, 182, 194, 316
- Mengeš Mali 148, 181
- Mercator Gerardus 85
- Merchlein, vitez Svibenskih 322
- Metlika
  - trg, mesto 362, 372
  - komenda Nemškega viteškega reda 202
- Metz, mesto v Porenju 96
- Mezija, mitična kraljevina 117, 122
- Michaelbeuern, samostan na Bavarskem 270
- Migore pri Žetalah 213
- Mikuž Metod 66
- Milkowicz Wladimir 29
- Miltenberg
  - grad 50, 153, 154
  - Elizabeta z 153, 154; gl. tudi Vojnik Elizabeta z
  - Gertruda z 103, 104, 194; gl. tudi Vojnik Gertruda z
  - Oto, župnik v Novi Cerkvi in Ponikvi 153
- Mindorfer
  - NN. 299
  - Hainczlein 361
  - Herman 49
  - Oto 325
- Mirenska Gora 49
- Mirna na Dolenjskem
  - grad in gospostvo 15, 49, 70, 147, 356, 357

- kraj 14-16, 28, 37, 50, 68
- rodbina 49, 50
- Gotfrid iz 135
- Mirna, reka 18, 50, 52, 67, 147, 312, 320
- Miroslav, knez Huma 129
- Mitterauer Michael 201
- Mlada gora pri Trebnjem 50
- Mlake pri Prelesju 18
- Mlinarič Jože 126, 136, 161, 178, 190, 288
- Močilno 31, 37
- Modruš-Celje Katarina z 304
- Moeglin Jean-Marie 245, 246
- Moesia*, gl. Mezija 117
- Mokronog
  - deželno sodišče 51, 139
  - grad, stolp in gospostvo 47, 149, 363, 380
  - trg 15, 18, 28, 33, 37, 47-49, 50, 54, 64, 77, 78, 147, 167, 187, 207, 216, 219, 226, 254, 312, 314, 318, 320, 354, 356, 357, 363, 367
  - župnija 53
- Mollualdys Bartolomej de 256
- Montelongo Gregor de, oglejski patriarh 155, 180, 182, 204
- Montpreis*, *Montpris*, *Montparys*, *Montparis*, gl. Planina
- Moosbach
  - Erchenbert iz 72
  - NN. iz 114
- Moravče na Gorenjskem 68, 98, 34, 138, 176, 177
- Moravče jugovzhodno od Litije 16, 68
- Moravska, Moravci 212, 215, 255, 271
- Mordax, Andrej Danijel, posestnik na Žebniku 46
- Morgarten v Švici 262
- Moro Gotbert 159
- Morocht*, gl. Maroko
- Morungen Heinrich von 275
- Moste pri Komendi 174, 177, 178, 180
- Moše, Jud 180, 339
- Mošenik ob Savi 14-16
- Mošenik pri Moravčah 68, 138, 177, 181
- Motnik 174
- Mozirje 256
- Mravljak Josip 75
- Mrtvice na Krškem polju 342, 350
- Muchar Albert 219, 220
- Mühldorf na Bavarskem 265, 266, 318, 320
- München, mesto 146
- Münster Sebastian 121
- Murau na Gornjem Štajerskem 85
- Muta, grad in gospostvo 151, 236
- Muttel Bertold, vikar v Slovenj Gradcu in župnik v Beli Cerkvi 335
- Narpel
  - Konrad iz 293
  - Ot iz 293
  - Ulrik iz 293
- Nasovče na Gorenjskem 152
- Nassau Adolf iz, rimski kralj 230, 249, 254
- Neapelj
  - mesto 121
  - Ladislav iz, ogrski kralj 132
- Neidhard, župnik v Svibnem 58, 264, 328, 333
- Nemška vas pri Trebnjem 34
- Neuburg, grad na Vzhodnem Tirolskem 72
- Neuburg Gebhard z 71, 72
- Neuburg-Falkenstein
  - Oto z 71, 72
  - Rupert z 71, 72
- Neumarkt na Avstrijskem Štajerskem 286
- Neviodunum, rimsko mesto 14
- Newnchirchner Ehel 294
- Niklein, vitez Svibenskih 322
- Nikolaj I., oglejski patriarh 301, 359
- Nikolaj I., papež 335
- Nikolaj IV., papež 217, 231
- Nikolaj V., papež 310
- Nikolaj, vitez Svibenskih 322
- Nikomedijska, mesto v Mali Aziji 25
- Nikopolje ob Donavi 375
- Nirine*, gl. Mirna, reka
- Niš 129
- Niwenburch*, gl. Novi grad Konrad z
- Niwenburch Gebhardus de*, gl. Žovnek Gebhard z
- Nizozemska 229
- Notaja Odorico iz Pordenona 329
- Nova Cerkev, župnija 153
- Novi grad na Gorenjskem
  - gospostvo 152
  - Konrad z 72
  - Wolfgang z 38
- Novi kloster, samostan 60
- Novo mesto 64, 67, 342
- Nürnberg Albreht iz 119
- Oberschüpf Valter iz 98
- Oberzeismering pri Starnbergu oz. Tutzingu na Bavarskem 137
- Obračan, rodbina 38
- Ochslein (Ogsel) 361, 362
- Odalskalk, vitez na Planini 159
- Odderniz*, nekje pri Polskavi 143, 195
- Oefeled Edmund von 97
- Oftrigel, vitez na Planini 159

- Oglej, patriarh, patriarhat 44, 71, 114, 142, 146, 263, 320, 335, 336, 345, 351, 354, 359, 360, 362
- Ogrska marka (Avstrija) 41, 77
- Ogrska, Ogri 92, 114, 128, 129, 140, 141, 157, 203, 204, 230, 233, 254, 264, 307, 338, 344, 362
- Ohmučević Petar (don Pedro), admiral 121
- Oldenburg Oto z, grof 244
- Olimje 160
- Olomouc na Moravskem 341
- Olševak na Gorenjskem 152, 174, 176-178, 181
- Orbini Mauro 121-123, 131, 132
- Orehovica pri Kostanjevici 33
- Orehovo pri Sevnici 32, 35
- Orlek 31
- Orljek pri Klenoviku 31
- Ormož
- gospostvo 347
  - trg 307
- Orožen
- Ignac 284
  - Janko 21, 23, 65, 101, 107, 139, 153, 171, 176, 205, 249, 266, 280, 305, 342
- Ort, grad v Avstriji 80, 81
- Ortenberg na Bavarskem
- grad 92
  - Rapoto, grof 114, 136
- Ortenburg na Koroškem
- grad 92
  - grofje 67, 119, 148, 149, 155, 165, 167-169, 185, 198, 210, 265, 266, 285, 311, 320, 370
  - Albreht, grof 266
  - Arnulf, grof 92
  - Friderik I., grof 81, 198, 215, 220, 227, 248
  - Friderik II., grof 298, 333
  - Friderik III., grof 371, 374
  - Henrik II., grof 115, 154, 198
  - Henrik III., grof 298
  - Herman II., grof 140, 155
  - Herman IV., grof 167, 219, 258, 268,
  - Herman V., grof 365
  - Majnhard, grof 167, 319
  - Oto II., grof 114
  - Oto VI., grof 298, 360
  - Črni grad Albert, grof 114
  - Črni grad-Šumberk Majnhard, grof 66, 67, 114
- Ortnek, grad 320
- Osojsko jezero na Koroškem 71
- Osredok Srednji 34
- Osterberg
- grad in gospostvo 86, 87, 89, 90, 99, 104
  - rodbina 89, 90, 104, 106, 108
- Ostojca Stjepan, bosenski kralj 123, 132
- Ostojčić Stjepan, bosenski kralj 123
- Ostri vrh (Schärffenberg) 123
- Ostrivercher*, gl. Schärffenberg Oto s, Ortolf s itd.
- Ostrohora, gl. Scharfberg
- Ostroschitz*, domnevni grad v Bosni 116
- Ostrovica (Osterwiz) na Koroškem
- rodbina 97
  - Schenk Gašper s 376
  - Schenk Gregor s, salzburški nadškof 377
  - Schenk Janž s 352, 376
  - Schenk Nikolaj s 360, 376
  - Schenk Rajnher s 258
- Ostrovihar, junak balade 245; gl. tudi Osterberger
- Ostrožac, grad na Uni v Bosni 116, 123
- Ostrožac, grad pri Jablanici v Bosni 116
- Otakar III. štajerski mejni grof 41, 44, 65, 74, 78, 79, 81, 114, 136, 141, 175
- Otakar IV./I., mejni grof in štajerski vojvoda 41, 44, 72, 79, 114, 126, 135, 136
- Otakarji, rodbina 15, 55, 73, 78, 79, 105, 114, 133, 137
- Otavnik pri Mokronogu 33, 187
- Oto (iz Wormsa), bavarski in karantanski vojvoda 91, 92, 164
- Oto I., rimski cesar 164
- Oto, freisinški škof 114
- Otobon, oglejski patriarh 285
- Otočec
- grad 70, 290
  - rodbina 219
  - Herman z 290
- Padež 15
- Padova, mesto 265, 337, 339
- Paenzlein, vitez Svibenskih 331
- Palestina 70, 114, 115, 217
- Panonija Spodnja 28
- Paracelsus 245
- Paradis Nikolaj iz Ljubljane 367
- Partinje 262
- Pashal III., protipapež 135
- Passau
- mesto 259, 260, 284, 305, 327, 336, 377
  - škofija, proštija, kapitelj 337, 338, 351
- Pauzwaengel
- Greta 324
  - Otlein 324
- Pazin, gospostvo 34
- Pebinger Henrik 297, 298, 331, 332
- Peca, gora na Koroškem 234
- Peč (Pecs), mesto na Madžarskem 188
- Peče pri Moravčah 68
- Peggau Popo iz 268

- Pekre pri Mariboru 262
 Pencl (Paenzel, Paenzlein)
 – dvor pri Svibnem 32
 – Pankrac z Griča 316, 317, 322
 – Gertruda 316
 – Nikolaj 316
 Peregrin I., oglejski patriarh 66, 71, 173
 Peregrin II., oglejski patriarh 142
 Perger Ulrik, vitez Svibenskih 317, 318
 Pernegg
 – rodbina 51
 – Janž z 51, 377
 – Rudolf z 258
 Perugia, mesto v Italiji 187
 Perzija 120
 Petek, južno od Save 68
 Pettenegg Egon Gaston von 82, 83
 Peutel, rodbina 260
 Pez Hieronim 89, 230, 232, 245, 373, 374
 Pfangower Henrik 268
 Pfannberg
 – grofje 198, 208, 210, 234, 265, 290, 303
 – Agnes, grofica 166
 – Janž, grof 301, 359
 – Ulrik IV., grof 23, 231, 289, 290, 299, 301
 – Celje Margareta, grofica 165, 289
 – Planina-Svibno Elizabeta 289, 290, 293, 294, 296, 298, 299-304
 Phanner Heinzl 294
 Phoffoyczler iz Kostanjevice
 – Luneta 324
 – Otokar 324, 325
 Piccolomini Enej Silvij (papež Pij II.) 146
 Pijavško pri Krškem 326
 – Herman 33, 317, 321
 Pileator
 – Gregor, župnik v Črmošnjicah in Zibiki 335
 – Jurij 335
 Pilštajn
 – grad 157, 192, 198
 – župnija 286
 Pirchegger Hans 64, 65, 71, 74, 75, 111, 126, 141, 158, 160, 161, 211, 226, 186, 189, 313, 323
 Pirniče, Zgornje, Spodnje 172, 175, 181
 Pisa
 – mesto 356
 – Kristina iz 26
 Pischelsdorf v Avstriji 305, 336
 Pišece
 – grad in gospostvo 43, 313
 – Elizabeta s 266
 – Konrad s 225, 247, 248, 266, 283
 – Konrad s 305
 – Potencijana s 300
 – Rudolf s 300
 – Viljem s 266, 283, 295, 307, 322, 328
 Plain v Avstriji
 – gospostvo 78
 – (Puchs) Liutold iz, grof 67, 69
 – Wergand iz, grof 43, 64, 65, 69, 72, 78, 112, 135, 141
 Planina (Montpreis)
 – grad in gospostvo 15, 29, 35, 80, 81, 154, 157-164, 166-170, 174, 197, 200, 208, 210, 213, 242, 289, 291, 294-296, 299, 302-304, 314, 326, 379
 – kraj, trg 15, 32, 35, 107, 221, 293, 300, 318, 330
 – deželjsko sodišče 157-164, 166-170
 – župnija 286
 – Albreht s 294
 – Ekkel s 294
 – Gerhard s 293
 – Wulfing s 282
 – rodbina 49, 158-163, 167, 170, 171, 174-176, 179, 185, 200, 207, 213, 289
 – Adelhajda s 104, 171
 – Geburga I. s 160-163, 167, 170
 – Ortolf s 74, 76, 167, 168, 175, 179,
 – Sofija s 205, 214
 – Ulrik s 158, 159, 165, 176, 201, 288
 – *Ulrik s, opat v Gornjem Gradu* 284, 285
 – Ptuj Herada s 159-163, 165-170
 Planina pri Krškem 354
 Plaz 34
 Plechl Hans 71
 Pleterje, kartuzija 202
 Počakovo 15, 18, 28, 32, 34, 37, 39, 41
 Podbočje
 – kraj 325
 – cerkev sv. Križa 54
 Podboršt pri Šentvidu 33, 34, 187
 Podboršt, zaselek pri Svibnem 20
 Podčetrtek, grad 157, 216
 Podgorica pri Kandršah 181
 Podgorica pri Sevnici 32
 Podgorje 201
 Podkrnos (Gurnitz) na Koroškem, prošt 260
 Podkum 14, 15, 18, 54
 Podlog, zaselek pri Svibnem 20
 Podpeč, gl. Gallenstein
 Podreča na Smedniškem 174, 180
 Poldsreda
 – grad, gospostvo in deželjsko sodišče 29, 43, 154, 157-164, 166-170, 174, 197, 198, 200, 208, 221, 304, 307, 318, 328
 – Friderik iz 307

- Ot iz 278
- Podsvibno, zaselek pri Svibnem 20
- Podturn pri Štatenberku 167
- Podturn, graščina pri Ljubljani 27
- Poetovio, rimsko mesto 141
- Polhov Gradec
  - grad in gospostvo 80
  - rodbina 313
  - Markvart s 256
- Polica na Smledniškem 152, 176, 177
- Poljane ob Kolpi, cerkev sv. Križa 54
- Poljčane na Štajerskem 170, 174, 307
- Polje pri Šenčurju 152, 176, 180
- Poljska, Poljaki 187, 215
- Polšnik, Spodnji, Zgornji
  - vasi 13, 15, 16, 31, 34, 36
  - kuracija in župnija 55, 60
- Polšniški hrib 13
- Polzela, komenda viteškega reda Ivanovcev 179, 202
- Ponikva na Štajerskem
  - kraj 325, 326
  - župnija 153, 354
- Ponikve pri Trebnjem
  - Gornje 34
  - Spodnje 35, 50, 292, 295, 346, 349, 356
- Ponoviče, deželno sodišče 41, 138, 139
- Ponpach*, dvor nekje na Savinjskem 301
- Popo, oglejski patriarh 270
- Pordenone, mesto v Furlaniji 211
- Porenje 92, 114, 254
- Porenje-Pfalz, nemška zvezna dežela 93, 95
- Porger, ljubljanski patriciji
  - rodbina 45
  - Marsa 176, 288
- Portia, knezi 127
- Posch
  - Doroteja 169
  - Nikolaj 169
- Postojna
  - kraj 106, 360, 362
  - grad in gospostvo 29, 34, 147, 182
- Potoče pri Vidmu 249
  - Spodnje 260
- Potok pri Šentjanžu 31, 34, 37
- Pottendorfer, rodbina 354
- Povodje na Smledniškem 181
- Požarnica (Pusarnitz) na Koroškem 145
- Požnik na Gorenjskem 137, 177, 180
- Prach Winther 316, 317, 322, 330
- Praentel (Praentlein) Henrik z Narpla 317, 331
- Praga, mesto 204, 211, 255
- Prapreče Dolenje pri Temenici 33, 35, 334
- Praprečno 41
- Praprotna Polica na Smledniškem 180
- Prečna pri Novem mestu 33, 326, 346
- Predgrad Majnhalm iz 347
- Predjama Erazem iz 229
- Predoslje pri Kranju 152, 176, 180
- Pregorje 41
- Preisegg, Preiseck, gl. Prežek
- Prekopa
  - Diemut iz 325
  - Uschalk iz 295, 325
- Prelesje 34
- Přemysl, češki vojvode in kralji
  - Otokar II., avstrijsko-štajerski vojvoda in češki kralj 45, 49, 52, 76, 119, 130, 133, 154, 155, 170, 188, 203, 204, 208-213, 215-217, 222, 223, 231, 235, 245, 255
  - Vencelj II., češki kralj 215, 230, 231
  - Vencelj III., češki kralj 255
- Prenner Karl 81, 104-107, 246
- Prenner Konrad, oskrbnik na Svibnem 38, 59
- Presično na Kozjanskem 282
- Preslav, sorodnik grofice Heme Breško-Seliške 77
- Prešeren France 89, 90, 245
- Prešnik pri Šmartnem (zahodno od Vojnika) 342
- Pretežje 31, 34, 37, 54
- Preuenhueber Valentin ml. 82
- Preuenhueber Valentin st. 58, 82-86, 101, 103, 104, 117, 126, 136, 205, 243, 244, 259
- Prežek
  - grad in gospostvo 70, 81, 254, 319
  - Alhajda s 322
  - Bertold s 322
  - Pribina, panonski mejni grof 77
- Prikrnica pri Moravčah 177, 181
- Primskovo na Dolenjskem 68, 296
- Pris
  - rodbina 63-78, 98, 133, 135, 155, 158, 168; gl. tudi Puchs
  - Gotfrid 72
  - Henrik I. 64-66, 69, 70, 72-74, 78, 79, 112, 155
  - Henrik II. 64, 70, 72, 137, 168
  - Henrik III. 70, 72
  - Liutberga (Liebyrc) 64
  - Matilda 65
- Pristava, zaselek pri Svibnem 18, 20, 36, 37
- Prusija, Prusi 119, 120, 217, 354, 365
- Prusnik 41
- Pšata na Gorenjskem 148, 180, 203, 288, 291
- Ptuj
  - grad in gospostvo 79, 171, 305, 347
  - mesto 128, 166, 195, 201, 207, 227, 260, 276, 291, 323, 325, 339, 344

- rodbina 65, 73, 113, 119, 138, 142, 161-163, 165-171, 174, 185, 188, 200, 201, 203, 204, 217, 219, 221, 250, 261, 266, 276, 289, 296, 307, 313, 314, 317, 320, 322, 323, 327, 330, 336, 360, 366
- Amelrik s 266, 276, 290
- Benedikta s 161, 166
- Bernard s 120, 347
- Diemut s 245
- Friderik II. s 161, 166
- Friderik III. s 114, 115, 137, 139, 159-161
- Friderik IV. s 155, 160-163, 165-167, 170, 171, 174, 305
- Friderik V. s 154, 163, 165, 170, 171, 188, 195, 198, 208, 211, 212, 227, 305, 364
- Friderik VI. s 266
- Friderik VII. s 298, 307, 325, 333, 342, 344, 347
- Hartnid I. s 162, 163, 165, 166, 169, 170, 190
- Hartnid III. s 217, 254, 260, 261
- Hartnid IV. s 183
- Herdegen s, štajerski maršal 183, 224, 265-267, 276, 277, 280, 295, 296, 298, 307, 313, 316, 321, 322, 328, 330, 331, 341, 370
- Katarina s 313
- Sofija s 170
- Planina Adelhajda s 162, 163, 169, 170, 288
- Planina Geburga I. s 176
- Svibno Geburga II. s 76, 157, 162-171, 174, 178, 185, 186, 207, 305
- Svibno Geburga III. s 166, 291, 319, 321
- Ptujska gora 59
- Ptujsko polje 171, 307
- Pucel Pavel, stiški menih in kronist 66, 196, 288
- Puch Oto iz 347
- Puchs (Pux) na Gornjem Štajerskem
  - grad in gospostvo 64, 70, 72, 78, 155
  - rodbina 34, 37, 43, 50, 55, 63-79, 81, 102, 133, 136, 138, 154, 168, 169, 176, 177, 324; gl. tudi Pris
  - Ditrik 65, 66, 68-70, 155
  - Hema 66, 68, 69; gl. tudi Trebnje Hema s, grofica
  - Majnhalm, Menginhalm (»Kranjski«, »Višnjegorski«) 64-66, 69, 70, 73; gl. tudi Višnja gora
  - Sofija 69
- Puff Rudolph, dr. 58, 106, 107, 136, 171, 194, 205, 214, 244, 246, 372, 378
- Pugert pri Trebnjem 35
- Pulst na Koroškem, komenda viteškega reda Ivanovcev 179
- Pungart pri Svibnem 31
- Puštal Winther s 178, 286
- Pux, gl. Puchs, grad in gospostvo, rodbina itd.
- Raaba, reka 338
- Rabensberg Bertold z 178
- Rabenstein Herman z 209
- Račja vas 321
- Rade, *sentenciarius* na Podsredi 170
- Radeče
  - deželno sodišče 41
  - grad, urad in gospostvo 15, 43, 46, 47, 235, 320
  - kraj in trg 11, 13-16, 18-20, 27, 28, 34, 41, 44, 47, 50, 52, 54, 78, 79, 138, 295, 314, 326, 361
  - vikariat 53
- Radgonica 32, 37
- Radohova vas 33, 35, 66, 67
- Radomlje 148
- Radselo hoff*, gl. Radohova vas
- Radstadt na Koroškem 208, 239
- Radulja, potok južno od Trebelnega 68, 167, 312
- Rafolče 177, 181
- Rahaz Lohenis de* 129
- Rainer Jurij 38
- Rajec pri Trebelnem 185
- Rajhenburg
  - brod 331
  - grad in gospostvo 43, 64, 76, 79, 91, 157
  - rodbina 300
  - Reštanj Gotfrid z 250, 283
- Raka 34, 37, 354
  - gospostvo 34
  - župnija 38, 39, 372
  - Henrik iz 260, 309, 317, 318
- Rakitnik Lovro iz 257
- Rama, pokrajina na Balkanu 124
- Ramung
  - Jakob, kranjski vicedom 374
  - Pavel, meščan v Judenburgu 220, 372, 374, 375
- Ranšperk Uschalk z 207
- Rappitsch Henrik iz 347
- Rappold Johann 246
- Ras Kolo z 216
- Ras Rudolf z 231
- Rasberg, zaselek pri Svibnem 20, 36
- Rasbergov Gradec, toponim pri Svibnem 36
- Rascia*, gl. Srbija
- Rasp
  - rodbina 90
  - Henrik 376
  - Janez Baltazar 90
- Rauchenkatsch, grad na Koroškem 159
- Raumschüssel
  - rodbina 354
  - Janez 300
- Ravne pri Konjšici 34
- Ravne pri Podkumu 31, 34, 35

- Razbore pod Zaplazom 33, 67, 282
 Rechberg na Koroškem
 – rodbina 96
 – Peter iz 288
 Regensburg, mesto 136, 268
 Rein, cistercijanski samostan na Štajerskem 33, 37,
 212, 300, 309, 327, 363
 Rekštanj
 – deželno sodišče 51
 – grad in gospostvo 15, 35, 50-52, 81, 318, 320, 372,
 373, 377
 Ren, reka 95
 Renn Marbord von 275
 Repče 34
 Repič
 – Ambrož 272
 – Anica 272
 Repnje na Gorenjskem 152
 Repuša 288
 Reštanj
 – grad nad Sevnico 52
 – Rajhenburg Gotfrid z 250, 283
 Reuenthal Neidhart von 115, 192
 Reuten, grof 291
 Richental Ulrich von 83, 104, 115, 117-121
 Richer, opat v Belunu 362
 Rifnik
 – grad in gospostvo 216
 – Janez z 220
 – Martin z 220
 Rihemberk
 – rodbina 253
 – Ulrik z 218, 251
 – Volker VII. z 218, 250, 251, 253
 – Lemberg-Štrasberk Diemut z 218
 – Svibno Getruda z 218
 – Turjak-Hmeljnik Agnes z 218
 Rim, mesto 136, 143, 146, 269, 335
 Rimske Toplice 27, 157
 Rintschaid Andrej, graščak na Žlemberku 272
 Ritter-Vitezović Pavel 117, 122
 Rocin pri Pirničah 181
 Rodine pri Trebnjem 34
 Rogatec
 – grad in gospostvo 126, 127-130, 157, 343
 – rodbina 126-131, 372
 – Albert z 126, 127
 – Bertold z 126, 127
 – Gertruda z 127
 – Gizela z 127
 – Henrik (druga rodbina) z 39
 – Henrik I. z 127
 – Henrik II. z 127, 213, 216
 – Prida z 127
 – Rihca z 127
 – Sofija z 127
 – Štefan z 126, 127, 130
 Rogaška gora 128
 Rogaška Slatina, cerkev sv. Križa 54
 Rohas, gl. Rogatec
 Rohr Oto iz 194
 Roje 37
 Roman I., krški škof 68
 Roman II., krški škof 114
 Roo Gerardus de 83, 86, 103, 117, 233
 Rotengrub, grad v Avstriji 80, 81
 Rožac (Rosacco), samostan v Furlaniji 75
 Rožek, grad na Dolenjskem 271
 Roženberk Woko z, štajerski deželni glavar 198
 Roženberk, dvor 327
 Rtiče 31, 39
 Rubčić Stanislav, herold carja Dušana 121
 Ruda (Ruden) na Koroškem 7, 236, 237
 Rudelin, ljubljanski gradiščan 209, 210
 Rudenek, grad na Savinjskem 298
 Rudenštajn, grad na Savinjskem 23
 Rudna vas pri Močilnem 32, 35
 Rudolf, vicedom v Brežah 247
 Rudolf, salzburški nadškof 171, 225, 226
 Runkenstein, gl. Rekštanj
 Sachsenburg, grad na Koroškem 188
 Sachsenhausen, mesto v Nemčiji 261
 Sachshaimer
 – Henrik 349, 350
 – Macz 324
 Sajevec Tristan iz 192
 Salchsdorf, nekje pri Komendi na Gorenjskem 178
 Salmansliten Rudbert iz 68
 Salz
 – Günther iz 96
 – Henrik iz 96
 Salzburg
 – kapitelj 162
 – mesto 186, 231, 261, 263, 284, 319
 – nadškof, nadškofija 43, 52, 70, 78, 155, 156, 158,
 159, 162, 163, 170, 205, 209, 215, 224, 225, 229-233,
 243, 259, 250, 253, 255, 256, 261, 262, 266, 276,
 306, 309, 312-315, 317, 318, 323, 327, 338, 354, 366
 – samostan Sv. Peter 137
 Samuel, makedonski car 133
 San Daniele v Furlaniji 72
 Santonino Paolo 27, 85, 270, 335, 336
 Sarphenberch Conradus clericus de, gl. Svibenski (?)

- Konrad, klerik
- Saška, Sasi 87, 92, 93, 215
- Santiago de Compostella 146
- Saurer
- Henrik 174, 335
  - Kunigunda 335
- Sava
- brod 176
  - reka 13-16, 19, 20, 34, 39, 41, 43, 44, 47, 52-55, 64, 65, 67, 68, 74, 76-79, 86, 87, 95, 102, 138, 139, 141, 149, 172, 175, 187, 221, 224, 258, 312, 315, 320, 342, 343, 356, 370
- Savinja, reka 14, 16, 41, 47, 67, 77, 91, 157
- Savinjska dolina 40, 41, 71, 77, 154, 211, 227, 255, 256, 258
- Scarfenberg de Sibodo comes* 95
- Schaffer Albreht 293, 294
- Schafftenberg* 21; gl. Scharfenberg
- Schafhausen, frančiškanski samostan v Avstriji 340
- Scharfberg, grad na Češkem 89
- Scharfenberc (Scarfenberg) Henricus de*, gl. Scharfenberg Henrik s
- Scharfenberg pri Ambergu v Zgornji Pfalzi
- grad 93
  - Albreht s, minezenger 93, 282
- Scharfenberg, grad pri Brilonu v Westfaliji 92
- Scharfenberg Comer von 356
- Scharfenberg pri Donzdorfu oz. Geislingenu na Württemberškem
- grad 93, 96
  - Friderik s 95-97, 118
  - Gotfrid s 96
  - Oto s 95, 96
- Scharfenberg, grad pri Grottkavu v Šleziji 92
- Scharfenberg, grad pri Hamelnu na Saškem 93
- Scharfenberg Hartman s 341
- Scharfenberg pri Lübecku
- grad 93
  - Johann s 93
- Scharfenberg, grad pri Meißnu 92
- Scharfenberg (Svibno?) Nikolaj s 278, 280
- Scharfenberg med Hersfeldom in Eisenachom v Thüringiji
- grad 92, 96
  - Hardung s 96
  - Herman I. s 96
  - Herman II. s 96
  - Teoderik s 96
- Scharfenberg pri Trifelsu v Porenju
- grad 93-96
  - rodbina 95, 102, 109, 111-113, 279
  - Berta s 93
- Bertold s 95, 96
  - Bertolf s 95, 98
  - Eggehart s 93
  - Friderik s 96
  - Henrik s, škof v Speyerju 93, 94, 102, 104
  - Henrik I. s 96
  - Henrik II. s 94-96
  - Henrik III. s 95-97
  - Herman s 96
  - Scharfeneck-Metz Agnes s 96
  - Scharfeneck Hartlib s 96
  - Scharfeneck-Metz Janez I. s 96
  - Scharfeneck-Metz Janez II. s 96
  - Scharfeneck-Metz Janez III. s 96
  - Scharfeneck-Metz Janez IV. s 96
  - Scharfeneck-Metz Peter s 96
  - Scharfeneck Witego s 96
  - Metz Janez V. s 96
  - Konrad II. s 96
  - Konrad IV. s, škof v Speyerju in Metz 93-95
- Scharfenberg Walrab s, komtur Nemškega viteškega reda 93
- Scharfenburg, grad pri Meißnu 93
- Scharfenburg, grad pri Ursensollnu pri Ambergu v Zgornji Pfalzi 93, 111
- Schärffenberger z Dunaja
- Hans ml., svetnik na Dunaju 375
  - Hans st., sodnik in župan na Dunaju 375
- Schärffenberger iz Laškega
- Hans, sodnik v Laškem 375
  - Gertruda s 375
- Schärffenberg Ortolf I., grof v Slovenski marki* 87, 91, 100
- Schärffenberg Ortolf II.* 87
- Schärffenberg Ortolf III.* 87, 89
- Schärffenberg Oto, grof v Marki* 87, 91, 104
- Scharfeneck, grad blizu Trifelsa 93, 96; gl. tudi Scharfenberg pri Trifelsu
- Scharfeneck Henricus comes a*, gl. Scharfenberg Henrik s, škof v Speyerju
- Scharpffenberg*, gl. Scharfenburg, grad pri Ursensollnu
- Schaumberg
- Elizabeta, grofica 268
  - Hans, grof 347
- Scheblein, Jud 298, 300
- Schecken, rodbina 111, 112
- Scherfenstein, graščina pod svibenskim gradom 84
- Schild Ortolf iz Krškega 317, 346
- Schlechter Anton Jožef (Hugo von Schwarzthal) 89, 245
- Schneiderlechner Carl 107
- Schönbüchel, graščina in gospostvo v Nižji Avstriji

- 377
- Schönleben Janez Ludvik 27, 76, 83, 86-92, 98-104, 107, 109, 112, 113, 116, 117, 121-123, 131-133, 138, 345
- Schrankbaumer NN. 247
- Schrawass
- Rapoto 289-291, 293, 317
  - Ulrik 317
- Schrottenthurn, rodbina 167
- Schumi Franc 65, 175, 190
- Schüpf; gl. tudi Oberschüpf
- rodbina 98
  - Berengar s 98
  - Henrik s 98
  - Konrad s 98
  - Ludvik s 98
  - Valter II. s (z Limburga) 98
- Schurbs Bertold 293, 294
- Schürf, rodbina 111, 112
- Schütz Julius Franz 246
- Schwarzenhorn NN., baron 123
- Schwarzthal Hugo von, gl. Schlechter Anton Jožef
- Sedlo na Šmarni gori 181
- Seeburg Julijan s 212
- Seemüller Joseph 246, 374
- Seifrid, kartuzijan v Jurkloštru 115, 140
- Sekova (Seckau), prošt, proštija 217, 327
- Sele, vas pri Svibnem 18
- Selce (Selzach) na Koroškem
- Bertold s, krški protiškof 74
  - Popo s, grof 271
- Selo pri Lukovici 181
- Selo pri Vodica 35, 178, 180
- Semmering v Avstriji 198, 203
- Sempach v Švici 373
- Sempt-Ebersberg, rodbina 92
- Senovo 52
- Senožeče, trg 127
- Senožeti 260
- Sevnica
- gospostvo 43, 235
  - kopališče 325
  - kraj 15, 41, 47, 155, 157, 193, 318, 325, 356
  - župnija 35, 38, 354
- Sewental, gl. Savinjska dolina
- Sibenec, gl. Šibenik
- Sibenecche Roudgerus de, gl. Žebnik Rudiger I. z
- Sibenegg, Siebenegg, gl. Žebnik
- Sicherstein
- Henrik I. s 298, 301
  - Henrik II. s 356
  - Ofmey s 356
  - Oto s 256, 260
- Sicilija 187
- Siebeneich, rodbina 116
- Siebmacher 111, 112
- Sighard, oglejski patriarh 335
- Silberberger Gamaret 192
- Silbersache Peter 288
- Simeon Veliki, bolgarski car 132, 133
- Simon, savinjski dekan 53
- Sinzing Gerhard von 111
- Sirija 115, 118, 130, 140
- Sisak 98
- Skaručna 180
- Slatna, deželsko sodišče 41
- Slavonija 116, 121
- Sleme pri Mariboru 372, 373
- Slitreisdorf, gl. Žitara vas
- Slovenj Gradec
- gospostvo 147, 301-303
  - mesto 40, 41, 142, 143, 211
  - Gerloh Stupplein iz 290
  - Henrik iz 169
  - Kunigunda iz 160
  - Ortel iz 362
  - Ottel Stuppel iz 294
  - Viljem iz, sodnik v Vuzenici 160
- Slovenska Bistrica, mesto 260, 302, 361
- Slovenska Matreja (Windisch Matrei) na Vzhodnem Tirolskem 71
- Slovenske Gorice 171, 307
- Smedovec, hrib 50
- Smednik
- cerkev 172
  - grad in gospostvo 29, 68, 138, 152, 167, 170, 172-181, 187, 197, 200, 224, 286, 288-293, 295, 326
  - župnija 180
  - Heinz (Henrik) s 178
  - Konrad s 178
  - Majnhard s 178, 293
  - Peterlin s 178
  - Rapoto s 174, 175
  - Ulrik s 173
  - Ulschalk s 175
  - Wergand (Weriand, Wernand) s 174, 175
- Soffumbergo v Furlaniji
- grad 97, 137, 147, 186
  - župnija 53
  - rodbina 72, 97, 98, 107, 279
  - Bertold s 49, 97
  - Friderik s 278
  - Henrik s 97
  - Herbard s 97

- Herman s 97, 278
- Hugo s 97, 102
- Janez s 97
- Matija s 97
- Ulrik s 97
- Veriand s 97
- Scharfenberg Frančišek s 97
- Scharfenberg Leonard s 97, 98
- Scharfenberg Nikolaj s 97
- Soldania*, gl. Sultaniyya
- Solis Virgil 121
- Solovjev A. V. 124
- Sommerecker Nikolaj 100, 300
- Sonneg (Žinek), rodbina 140
- Sopota
  - reka 13-16, 18, 34, 36, 44, 47, 55, 77-79
  - zaselek 31, 35, 354
- Sosterberg*, gl. Osterberg
- Sostro 89
- Soteska pri Moravčah 138, 177, 181
- Sotla, reka 41, 43, 67, 91
- Soune*, gl. Savinja
- Souuuue*, gl. Sava
- Sowenstein de Otto*, gl. Boštanj Oto z
- Sowenstein de Wluingus*, gl. Boštanj Wulfing z
- Spanheim
  - grofje in koroški vojvode 15, 41, 43, 48, 55, 63-79, 89, 92, 93, 102, 114, 133, 147-150, 153, 167, 172, 175, 176, 182, 186, 195, 199, 203, 235, 310
  - Agnes 45, gl. tudi Vovbre Agnes z
  - Bernard, podravske mejni grof 41, 54, 65, 69, 74, 75, 78, 80, 81, 85, 114, 133, 151, 175
  - Bernard, vojvoda 48, 140, 142, 143, 147, 151, 155, 174, 175, 182, 185-190, 193, 204, 207, 222, 258, 316
  - Bernard ml., sin vojvode Bernarda 186
  - Engelbert I., grof 74
  - Engelbert II., istrski mejni grof in koroški vojvoda 175, 269
  - Engelbert III., istrski mejni grof 114, 136, 175, 176
  - Filip, salzburški nadškof in oglejski patriarh 48, 151, 155, 182, 186, 188, 204, 207-211, 316
  - Henrik V., koroški vojvoda 66, 69, 258, 347
  - Herman, koroški vojvoda 136, 139
  - Juta 186
  - Kunigunda 74
  - Matilda 269
  - Rikarda 175
  - Sighard, grof 77
  - Sigfrid I., grof 114
  - Ulrik I., koroški vojvoda 176, 196, 198
  - Ulrik II., koroški vojvoda 114
- Ulrik III., koroški princ in vojvoda 7, 27, 45, 48-50, 148, 151, 155, 178, 180, 182, 187-189, 191, 193, 194, 201, 204, 205, 207-209, 222, 227, 248, 348
- Speyer
  - mesto in škofija 77, 94, 95, 102
  - Nikolaj iz 96
- Spielberg (*Spilbergh*), grad na Donavi 80, 81, 83
- Spittal na Semmeringu 207
- Sponheim, grad pri Bad Kreuznachu v Porenju 77, 92, 102
- Sprinzenstein, grad in gospostvo v Mühlviertlu 351, 366, 378
- Srbija (Rascia) 114, 117, 120, 129-131
- Srebrnica 34
- Središče, grad in gospostvo 166, 347
- Srednja vas pri Velesovem 178
- St. German pri Speyerju 94
- St. Johann na Salzburškem 337
- St. Michael, grad, vas in gospostvo v Lungavu 155, 168, 169
- St. Radegund na Koroškem 205
- Stadeck Leutold s, avstrijski maršal in kranjski deželni glavar 354
- Stanežiče 181
- Stang Teoderik iz, gradiščan na Žebniku 45, 52
- Starchenberg, rodbina 354, 378
  - Eva Regina s, baronica 104
  - Margareta s 351, 378
- Stari dvor pri Jagnjenici 31, 34, 36, 37, 39
- Stari grad nad Kamnikom 106
- Stari grad, toponim nad Krmeljem 207
- Stari grad, toponim nad Vrhovim 52
- Starkenberger Hans 111
- Staudach Herman s 278
- Staufovci, rimski kralji in cesarji 95
- Steierberg Reginher s 114
- Stein, grad na Koroškem 254
- Steindorffer Janez 38
- Steirer, rodbina 354
- Stelè Francè 100
- Steyr, mesto 82
- Stična,
  - cistercijski samostan 16, 33, 37, 44, 47, 50, 58, 65-70, 72, 103, 136, 139, 142, 161, 167, 178, 179, 195-197, 201, 211, 213, 219, 228, 242, 247, 288, 289, 292, 294, 300, 327, 345, 350, 373, 376, 378
  - gospostvo 69
- Stopar Ivan 58
- Stozz Jansel 293, 294
- Stranski vrh 34
- Straßburg na Koroškem
  - grad 160, 254, 363

- Henrik s 164
- Matilda s 164
- Strauss Karl 137
- Straža pri Klauzenštajn 280
- Straža pri Novem mestu 33, 136, 350
- Strechau, grad na Štajerskem 245
- Strein von Schwarzenau Reichart 51, 82, 86, 103
243-345
- Strettweg, rodbina 229
- St(r)eytel Fricel, Friderik 317, 354
- Strmica pri Šmarjeti 197
- Stubenberg
  - rodbina 119, 231, 286
  - Friderik s 234
  - Ulrik s 115, 139
  - Ulvin s 115
  - Wulfing s 190
- Studence, zaselek pri Svibnem 20, 32, 35
- Studenec pri Krtini 177, 181
- Studenica, samostan v Srbiji 129
- Studenice
  - cerkev in špital 272
  - samostan 37, 127, 129, 195, 199, 201, 202, 204,
213, 253, 264, 282, 285, 288, 293, 364, 376
- Studeno
  - Askvin iz 159
  - Bernard iz 159
- Studnik Erchinger 300
- Suchenwirt Peter 119, 266, 354, 358
- Suha pri Kranju 152, 288
- Suhadole pri Komendi 35, 177, 178, 180, 288, 290
- Sultaniyya, mesto v Perziji 120, 121
- Suntheim Ladislav 83
- Sušica pri Muljavi 33, 139
- sv. Ana, podružnica pod Kumom 60
- sv. Barbara, svetnica 25
- sv. Bolfenk (Wolfgang), svetnik 25
- sv. Brikeij, podružnica pri Rtičah 60
- sv. Devica Marija, cerkev v Tržišču 54
- sv. Edmund, angleški kralj in svetnik 109
- sv. Egidij (sv. Ilj), vikariat v Zidanem mostu 53
- sv. Helena, cerkev v Loki pri Zidanem mostu 54
- sv. Helena, mati Konstantina Velikega in svetnica 25
- sv. Jakob, podružnica v Padežu 60
- sv. Janez Evangelist, podružnica na Počakovem 61
- sv. Janez, cerkev pri Svibnem 18
- sv. Jernej, podružnica v Javorju 60
- sv. Jošt, podružnica na Kumu 60
- sv. Jurij, cerkev na Šentjurskem hribu pri Tržišču 54
- sv. Jurij, podružnica v Podkumu 60
- sv. Katarina, podružnica v Borjah 60
- sv. Koloman, kapela v mekinjski cerkvi 280, 281
- Sv. Križ ob Sotli, župnija 354
- Sv. Križ pri Svibnem
  - občina 20
  - katastrska občina 20
  - cerkev in župnija v Svibnem 17, 21, 26, 28, 34, 39,
53-61, 97, 345, 376
  - sv. Križ, cerkev v Vinici 54
  - sv. Lenart, podružnica na Rodežu 54, 60
  - Sv. Lovrenc nad Krškim 317, 330, 354
  - sv. Lovrenc, podružnica nad Selami pri Polšniku 60
  - sv. Marija, podružnica na Ključevici 60
  - sv. Marjeta, podružnica na Jagnjenici 61
  - sv. Martin, svetnik, cerkev in župnija v Laškem 53-
55, 128
  - sv. Matija, cerkev v Slapu pri Vipavi 179
  - sv. Mihael, cerkev na Dunaju 267
  - sv. Mihael, podružnica v Završju nad Savo 60
  - sv. Neža, podružnica na Kumu 60
  - sv. Norbert, svetnik 268
  - sv. Pankracij, kapela na gradu Planina 158
  - sv. Peter, cerkev v Žičah 264
  - sv. Peter, kostnica v Gorenjem Mokronogu 54
  - sv. Rok, cerkev tik pod gradom Soffumberg 97
  - sv. Trojica, podružnica v Čimernem 61
  - sv. Ulrik, zavetnik cerkve v Smedniku 201
  - sv. Uršula, podružnica v Borovaku pri Podkumu 60
  - Sveta dežela 25, 114, 129, 141, 179, 233, 240, gl.
tudi Palestina
  - Sveta gora nad Savo 68
  - Svetopolk, prednik grofice Heme Breško-Seliške 77
  - Svibno
    - deželnoknežji urad 29
    - deželnsko sodišče 68, 138, 139
    - trg 31, 36, 37, 43, 59
    - *Abram s* 104
    - Agnes s, hčerka Henrika II. 155, 194, 203, 264
    - Agnes s, hčerka Henrika III., 201, 203, 205
    - Albreht s 171, 259, 263, 264, 282, 283, 333
    - Alhajda s, žena Friderika s Kraiga 214, 247, 248
    - Ana s 81, 84, 183, 267, 275-277, 280, 295, 319,
321, 332
    - Bertold s 264
    - Burkhard s 81
    - Diemut s 194, 195
    - Ditmar s 339
    - Elizabeta s 194, 199, 201
    - Evfemija s 301, 349, 354, 356, 357
    - *Gašper s* 58
    - *Genovefa s* 171
    - Gertruda s, hčerka Henrika III. 199, 282
    - Gertruda s, žena Janža Schenka z Ostrovice 35,
250, 251, 341, 345, 352, 376, 377

- Hartnid s 84, 113, 219, 265, 278, 280, 301, 309, 313, 316-318, 321-324, 326, 330, 331, 333, 340-342, 345, 346, 348, 353, 354, 358, 363, 365, 368, 376
- *Hartwid* s 280
- *Henrik* s 81, 104
- *Henrik I.* s 64, 65, 70, 75, 115, 129, 135-139, 147, 178, 242
- *Henrik II.* s 50, 70, 73, 94, 103, 109, 111-113, 115, 129, 133, 139-144, 146-149, 151-157, 179, 182, 183, 190, 191, 213, 250, 253, 264
- *Henrik III.* s 68, 70, 72, 75, 76, 94, 103, 106, 113, 133, 139-141, 145, 152-155, 157-172, 172, 174, 176, 178-180, 182, 184-201, 203-210, 212, 213, 217, 221, 226, 227, 243, 260, 263, 265, 282, 283, 285, 295, 305, 313, 321, 379
- *Henrik IV.* (Svibensko-Planinski I.) s 67, 84, 103, 167, 170, 176, 179, 198-200, 205, 206, 212, 216, 225, 226, 233, 241, 243, 249, 251, 253, 259, 263-265, 276, 277, 282, 283, 286, 289, 305, 307, 313, 314, 319, 336
- *Henrik V.* s 171, 214, 217, 243, 248, 250, 251, 259, 263, 264, 282, 283, 285
- *Henrik VI.* s 264
- *Herman* s 96, 97, 278-281
- *Hertel* s 119, 339, 340
- *Hubert (Hovercus)* s 104
- *Hugo I.* s 81, 84, 103, 119, 146, 166, 171, 205, 214, 241, 256, 258, 259, 263-267, 276-278, 280, 282, 283, 291, 295, 310, 314, 318-321, 332
- *Hugo II.* s 319, 336, 338
- *Izolda* s 264
- *Janez (Jo(hannes))* s 81, 104, 116
- *Janž I.* s 81, 82, 337-340, 351, 372
- *Janž II.* s 264
- *Janž III.* s 372-376
- *Jurij I.* s 37, 51, 84, 104, 120, 219, 220, 242, 280, 281, 292, 295, 299, 309, 313, 316-318, 320-328, 330, 331, 333, 340, 341-344, 346, 348-350, 354, 356, 357, 368, 373, 377
- *Jurij II.* s 104, 278, 280, 281
- *Juta* s 194, 199, 282
- *Kolo, Koloman* s 49, 81, 84, 171, 205, 214, 301, 341, 342, 348-350, 353, 354, 356, 357, 361, 363
- *Konrad* s 66, 69, 72, 73, 74, 94, 98, 102, 106, 113, 133, 135-139, 183, 242, 337
- *Konrad (?)* s, klerik 147
- *Maribor Kunigunda* s, žena *Jurija I.* 37, 84, 280, 281, 301, 346, 348-350, 368
- *Kunigunda* s, žena *Hermana* 280
- *Leopold I.* s 69, 103, 104, 142, 143, 155, 171, 182, 183, 188, 190, 192-201, 204, 205, 208, 209, 214, 216, 221, 253
- *Leopold II.* s 194, 198, 199, 201, 216, 221
- *Margareta* s 100, 278
- *Margareta* s, hči *Viljema II.*, žena *Viljema II. Gallenberga* 344, 345
- *Matilda* s, hčerka *Henrika II.* 155, 156, 163, 250
- *Matilda* s, hčerka *Viljema I.* 205, 213, 214
- *Ortel* s 339, 340
- *Oto* s 278, 280
- *Pavel* s 57-59
- *Rudolf I.* s 103, 104, 119, 146, 217-219, 227, 230, 233, 236, 241-243, 247-251, 253-262, 265, 277, 280, 283, 285, 289, 309-315, 318, 319, 323, 324, 326, 331, 336, 342, 354, 380
- *Rudolf II.* s 50, 84, 104, 120, 219, 220, 251, 262, 265, 267, 309, 311, 313, 314, 318-321, 323-326, 330, 331, 336, 337, 339-341, 343, 344, 350, 351, 377, 380
- *Rudolf III.* s 81, 85, 106, 119, 120, 346, 348-351, 354, 357, 358, 364, 366-368, 377, 378
- *Rudolf IV.* s 58, 81, 341, 353, 356, 364, 366, 368, 380
- *Siguna* s 282, 289
- *Sofija* s, hčerka *Leopolda I.* 194, 199, 201
- *Sofija* s, hčerka *Rudolfa I.* 253
- *Sofija* s, žena *Viljema I.* 104, 213, 214
- *Štefan* s 337, 339, 340
- *Ulinus (Ulrik)* s 103, 104, 194
- *Ulrik I.* s 50, 72, 84, 108, 141, 171, 182, 187, 193-197, 201, 205, 209, 214, 221, 242, 259
- *Ulrik II.* s 50, 103, 155, 171, 194, 198, 201, 213, 214, 216, 217, 221, 222, 226-228, 233, 243, 248, 250, 251, 254, 255, 257, 259, 280, 283, 313, 327
- *Ulrik III.* s 67, 97, 171, 205, 214, 242, 264, 276, 277, 297, 298, 307, 324, 326, 327, 331-333
- *Ulrik IV.* s 242, 243, 255, 259, 260, 284, 327, 328, 340, 336
- *Viljem I.* s 50, 103, 104, 139, 142, 155, 171, 182, 183, 187, 188, 190, 193-195-201, 204, 205, 207-214, 216-219, 222, 223, 235, 253, 259, 262, 279, 283, 310, 326, 358, 380
- *Viljem II.* s 7, 8, 11, 27, 35, 81, 83, 100, 103, 106, 108, 155, 213, 214, 216-218, 221-247, 249, 253, 254, 259, 260, 262, 265, 277, 283, 285, 305, 313, 326, 342, 345, 358, 372, 380
- *Viljem III.* s 58, 247, 256, 258, 259, 265, 314, 324, 326, 342, 345, 358
- *Viljem IV.* s 37, 242, 265, 276, 277, 297, 298, 307, 321, 323, 326-328, 331-334, 342-345, 353, 358, 359
- *Viljem V.* s 35, 39, 47, 50, 57-59, 81, 85, 135, 190, 197, 220, 246, 302, 321, 323, 341, 348, 350-354, 356-380
- *Viljem VI.* s 81, 246, 323, 368, 372-377
- *Viljem VII.* s 337, 339

- Winter s 340, 346, 350
- Kunšperk-Maribor Ana s 321, 323, 364, 365, 368, 369, 371, 373-376
- Liemberg-Dürnstein Ana s 339
- Planina Adelhajda s 205, 286, 288, 289, 291, 293, 361
- Planina Eberhard s 201, 288, 293
- Planina-Liechtenstein Geburga s 286, 288, 290, 291
- Planina Henrik I. s 176; gl. tudi Svibno Henrik IV. s
- Planina Henrik II. s 49, 67, 100, 178, 200, 205, 219, 220, 266, 277, 286, 288-304, 320, 324-326, 331-333, 341, 342, 345, 346, 348, 356, 360, 361
- Planina Oto s 71, 103, 167, 176, 178, 200, 201, 205, 241, 248, 251, 253, 256, 258, 259, 261, 283, 285, 286, 288
- Planina Štefan s 201, 282, 285
- Planina Ulrik II. s 205, 220, 260, 283, 284, 318, 319, 336
- Planina Ulrik III. s 67, 103, 178, 220, 286, 288-299, 320, 324-326, 328
- Podsreda Elizabeta s 306
- Podsreda Friderik I. s 75, 170, 171, 200, 205, 226, 282, 305
- Podsreda Friderik II. s 305-307
- Podsreda Oto s 305
- Podsreda Seifrid s 256, 305-307
- Podsreda Ulrik s 305-307, 336
- Ptuj Geburga s, žena Huga I. 276, 277
- Rihemberk Gertruda s 250, 251
- Schärffenberg Ana s, hči Wolfharda 378
- Schärffenberg-Winkl Ana s 377, 338
- Schärffenberg Beatrice s 280
- Schärffenberg-Lamberg Felicita s 98
- Schärffenberg Bernard s, gornjeavstrijski deželni glavar 81, 106, 107, 378
- Schärffenberg Evstahij s 81, 120, 121, 336, 338, 377, 378
- Schärffenberg-Fladnitz Elizabeta s 106, 378
- Schärffenberg Friderik s 98, 116
- *Schärffenberg Friderik s* 278, 280
- Schärffenberg Hans s, grof 106, 378
- Schärffenberg Hartnid s 377
- Schärffenberg Hedvika s 378
- Schärffenberg Janez s 20, 38, 98, 106, 378
- Schärffenberg Janez Dominik s 377
- Schärffenberg Kristof Ulrik s 98
- Schärffenberg Mihael s 106, 375
- *Schärffenberg Mihael s* 132
- Schärffenberg Rudolf V. s 51, 377, 378
- Schärffenberg Thomo s 377
- Schärffenberg Ulrik s 98, 197
- Schärffenberg Ulrik V. s 119, 339, 340, 377, 378
- Schärffenberg Wolfhard (Wolfgang) s 82, 377
- Trušnje Matilda s 139, 147
- Weißenegg Katarina s 313, 319-321, 323, 336, 337, 339, 341
- Wildon-Viltuš Agnes s 326, 327, 342
- Wolfsau Gertruda s 313, 321-323, 330, 331, 341, 346, 354, 356, 368, 376
- Svibnik, vas pri Črnomlju 20
- Swan Jakob 288
- Syria, gl. Sirija
- Ščit pri Svibnem 31, 32, 34, 39, 317
- Šenčur 152, 174, 176, 177, 180, 201, 288, 289, 367
- Šentjanž pri Svibnem 15, 18, 34, 36, 207
- Šentjernejsko polje 314
- Šentjur 157
- Šentlovrenc 37, 300
- Šentpavel (St. Paul), benediktinski samostan na Koroškem 74, 75, 97, 187, 201, 346, 365, 372, 373
- Šentpeter Eberhard iz 232, 237
- Šentrupert
  - kraj 15, 49, 77, 220, 343
  - župnija 47, 53-55, 60, 330
- Šentvid (St. Veit), mesto na Koroškem 112, 189, 208, 233, 253
- Šentvid pri Stični 37, 66, 68
- Šibenik, mesto 123
- Širje, rodbina 299
- Šišenski hrib pri Ljubljani 27
- Šklendrovec, soteska in potok 14, 34, 44
- Škocjan pri Šmarjeti
  - kraj 15, 33, 37, 167, 220, 263
  - župnija 39
- Škofja Loka
  - gospostvo 149, 232, 253
  - gradovi 26
  - mesto 172, 187, 197, 198, 256, 286, 375
  - Konrad iz 210
  - Wernher iz 187
- Škovec 37
- Šlezija, Šlezijci 92, 93, 215
- Šmarčna ob Savi 31
- Šmarjeta na Dolenjskem 68, 167
- Šmarna gora, gradišče 174, 175
- Šmartno pod Šmarno goro 172
- Šmartno pri Litiji 15, 16, 34, 39
- Šoštanj Herman s 268
- Španija 115, 121, 140
- Špital (Spittal), mesto na Koroškem 227
- Špital, vas nad Mošenikom 16, 31
- Špitaler, zaselek pri Svibnem 15
- Špitalič, vas pri Slovenskih Konjicah 16

- Špitalič, vas v Tuhinjski dolini 16
 Štatenberk na Dolenjskem
 – grad 288
 – grad in gospostvo 15, 34, 35, 37, 48, 163, 167-170, 174, 187, 195, 197, 219, 220, 277, 290, 293, 318, 326, 333
 – Rupert s 167
 – Viljem s 167
 Šteberk
 – gospostvo 34
 – rodbina 106
 – Janez s 298, 360
 Štefan Dragutin, srbski kralj 122
 Štefan I., ogrski kralj 126
 Štefan II., ogrski kralj 126
 Štefan III., ogrski kralj 122, 126
 Štefan V., ogrski princ in kralj 154, 195, 204, 210, 211
 Štefanja gora nad Cerkljami 152
 Štrasberk
 – grad in gospostvo 49, 52, 207, 208, 210, 215-220
 – rodbina 49, 299; gl. tudi Lemberk-Štrasberk, rodbina
 – Alhajda s 299
 – Eisenreich s 207
 – Janž s 289, 299, 325, 330, 325
 – Oto s 207
 – Peter s 220
 – Uschalk s 333
 Štrigova 279
 Šubić
 – rodbina 122, 251
 – Mladen II. 123
 Švabska, Švabi 50, 82, 96, 119, 215, 223, 231, 233, 320
 Švedska 111
 Švica, Švicarji 119, 215, 299, 318, 320
- Tacen ob Savi 176, 177, 180, 288
 Tangl Karlmann 246, 266
 Tann Ekhard s 94
 Tassilo III., bavarski vojvoda 104
 Tatari 120
 Taufers
 – Haug s 154, 254
 – Ulrik s 212
 Tegernsee, samostan na Bavarskem 71, 137
 Teheran 120
 Telče pri Tržišču 33, 187, 197
 Temenica, vas 34, 35, 38, 328
 Tenetiše pri Litiji 39
 Teoderik, opat samostana St. Hubert 335
 Tepe Spodnje, Srednje, Zgornje 31, 34, 36, 54
 Thalloczy Ljudevit 122, 126, 128, 129
- Thiemo, salzburški nadškof 257, 271
 Thüringija, Thüringijci 128, 215
 – Elizabeta iz, hči ogrskega kralja Andreja II. 128, 194
 – Herman I. iz, deželni grof 128
 – Ludvik IV. iz, deželni grof 128
 Thurn, rodbina 38
Thusin, castrum novum, gl. Trušnje grad
 Tiffen, grad in gospostvo na Koroškem 71, 155
 Tihaboj
 – kraj 16
 – deželno sodišče 356
 Timur, mongolski kan 120
 Tinger hrib 51
 Tirol
 – grad 66, 236
 – Albert III., grof 115, 188, 258
 – Gorica, grofje in koroški vojvode 168, 379; gl. tudi Gorica, grofje
 – Gorica Henrik II., grof in koroški vojvoda 41, 43, 45, 84, 237, 243, 244, 249, 254, 255, 258, 261, 265-267, 285, 293, 320
 – Gorica Ludvik, grof in koroški vojvoda 233, 243, 244, 247, 249
 – Gorica Majnhard, grof in koroški vojvoda 7, 45, 48, 49, 81, 83, 212-215, 222-224, 226-248, 251, 253, 255; gl. tudi Gorica Majnhard IV.
 – Gorica Oto, grof in koroški vojvoda 7, 233, 243, 244, 248, 255, 257
 Told Henrik, tirolski maršal 236, 237, 244
 Toljen, sin humskega kneza Miroslava 129
 Tolmin, Tolminsko 97, 155
 Tomašević Stjepan, bosenski kralj 123, 132
 Tomaž, gradiščan na Podsredi 170
 Tomažev hrib pri Vojniku 153
 Topole pri Mengšu 35, 148, 177, 178, 181, 213
 Torre della
 – Ludvik, oglejski patriarh 359, 360
 – Rajmund, oglejski patriarh 55, 233
 Toulouse Viljem iz, grof 159
Trâ, gl. Drava
 Trakenberger Ging, gradiščan v Mokronogu 363
 Trapp, rodbina 339
 Traun Hans s 119
 Traunsee (*Gmindnersee*), jezero pri Gmündu 80, 81, 85
 Travnišče 354
 Trboje 172, 174, 180
 Trbovlje
 – kraj 41
 – župnija 60
 Trebnje (Treffen) na Koroškem
 – grad in gospostvo 50, 66, 71

- grofje 50; gl. tudi Puchs, Pris
- Hema, grofica 70-73, 78, 81, 175; gl. tudi Puchs Hema
- Lechsgemünd Wilbirga 71
- Ulrik II., oglejski patriarh 48, 55, 66, 71, 72, 136, 142
- Wolfrad II., grof 66, 70, 81
- Trebelno 48, 167
- Trebensee pri Tullnu 83, 233
- Trebnje na Dolenjskem
  - cerkev 361
  - grad, stolp in gospostvo 15, 34, 35, 50, 80, 155, 277, 342, 363
  - kraj in trg 14-16, 28, 34, 37, 47, 50, 67, 68, 70, 143, 154, 167, 187, 196, 301, 312, 314, 317, 318, 324-326, 332, 346, 350, 356, 370, 376
  - Karel iz 342
  - Rutlib iz 325
- Treffen, gl. Trebnje na Koroškem
- Treun
  - rodbina 113, 260
  - grad 85
  - Bertold s 154
- Trident (Trient), škof 215, 231
- Trifels, grad v Porenju 93-96
- Trnovče pri Zlatem polju 138, 148, 177, 203
- Troie Liupold* 85
- Troja (Troia)*
  - *grad in gospostvo* 80, 84, 85, 103, 107
  - *Kostanjevica Hugo iz* 84
- Trojane 84, 85
- Trotter Kamillo 251
- Troyes Chrétien de 145, 159, 273, 274
- Trst 360, 362
- Trstenjak Anton 236
- Trušnje (Trixen, Truchsen) na Koroškem
  - gradovi 74, 92, 175
  - rodbina 73, 78, 92, 102, 135, 139, 158, 160, 162, 174-176, 194
  - Albreht s 298
  - Geburga s 175
  - Gerolt s 74
  - Gotfrid II. s 74, 137, 139, 160
  - Henrik I. s 73-76, 136, 166
  - Henrik II. s 75
  - Henrik III. s 158
  - Kolo I. s 74-76
  - Kolo II. s 139, 160
  - Konrad II. s 73, 74, 78
  - Konrad III. s 74
  - Matilda s 74-76, 176
  - Matilda s, žena Henrika III. Greifenfelškega 174
  - Oto s 74
  - Reginpreht s 74
  - Ulrik s 175
  - Cmurek Gotfrid II. s 160
  - Cmurek Oto I. s 160
  - Cmurek Rajnbert II. s 114, 115, 139, 140, 155, 160
  - Dravograd Geburga s 76
  - Dravograd Gertruda s 158, 197
  - Dravograd Matilda s 194
  - Dravograd Ortolf I. s 74, 158
  - Dravograd Oto I. s 160
  - Dravograd Oto II. s 158, 194
  - Grafenstein Gotfrid II. s 74
  - Marenberk Albert s 151, 160
  - Marenberk Gizela s 151
  - Vuzenica Kolo II. s 74, 76, 137, 158
  - Vuzenica Kolo III. s 158
  - Vuzenica Kolo VII. s 236, 237, 360
- Trzin 148, 174, 177, 178, 181, 213, 331
- Tržišče 54, 207
- Tuhinjska dolina 177
- Tupaliče 152
- Turčija, Turki 19, 23, 90, 117, 118, 122, 131, 132, 245, 375
- Turjak
  - grad 70, 282, 298
  - rodbina 33, 51, 65, 90, 99, 148, 166, 182, 220, 221, 251, 253, 266, 289, 293, 313, 320, 343, 360, 377
  - Agnes s 250
  - Alber Melcz s 298
  - Alhajda s 289
  - Herbard I. s 209
  - Herbard III. s 219, 299, 330, 343, 354
  - Herbard VIII. s 51, 188
  - Jakob s, dolenski arhidiakon 272
  - Janž s 298, 302, 342, 354
  - Jurij s 368
  - Ortolf s 260
  - Oto s 204, 209
  - Volker III. s 219, 289, 298
  - Volker V. s 256
  - Hmeljnik Majnclin III. s 218, 232, 233, 250, 251, 256, 283
- Türlin Henrik von dem 112, 189
- Turn pri Velenju
  - grad 301
  - rodbina 315
  - Osvald s 302
  - Ulrik s 301, 349, 357, 361, 362
- Turre Andrej a 272
- Tuštanj 177, 178
- Tyroller Franz 71

- Tzernügel Henrik 294
- Ueznach Bernard de* 159
- Ulrik I., krški škof 170, 208
- Ulrik I., oglejski patriarh 172
- Ulrik II., krški škof 299, 316, 327
- Ulrik, passavski škof 115
- Ulrik, salzburški nadškof 208
- Ulrik, vitez na Kunšperku 367
- Ungnad
- rodbina 38
  - Ana 245, 373
  - Konrad 245
- Unrest Jakob 243, 245
- Urban III., papež 366
- Urban V., papež 165, 337
- Urbanus dictus Priesda*, gl. Kotromanić Prijezda
- Uršula, ljubljanska meščanka 272
- Vače
- kraj 34, 36, 68, 138
  - župnija 60
- Vaist Wulfing, gradiščan v Gorenjem Mokronogu 49, 363
- Vajkard, salzburški nadškof 260
- Valburga pri Smledniku
- kraj 180
  - Tristan iz 192
  - Ulrik iz 291, 293
- Valley Matilda de (žena Sigfrida III. Lebenavskega in Henrika I. Trušenjskega) 74-76
- Valter, krški škof 160
- Valvasor Janez Vajkard, baron 13-15, 18-23, 25, 27, 46, 50, 51, 58-61, 86, 88, 89, 91, 98-104, 106, 136, 139, 167, 169, 173, 215, 220, 223, 244-246, 288, 316, 345, 376
- Vannsdorff Rudolf z 244
- Velenje, grad 261
- Velesovo
- kraj 178
  - dominikanski samostan 148, 150, 173, 179, 189, 194, 196, 201-203, 264, 289
- Velika Loka 67
- Velika Nedelja, komenda Nemškega viteškega reda 166, 202, 279, 306
- Velika vas pri Drnovem 321, 328
- Velikovec (Völkermarkt), mesto na Koroškem 74, 237, 242, 337
- Vercelli, mesto v Italiji 270
- Verje pri Medvodah 181
- Vernek, gospostvo 147
- Ana (por. Gall) 271
- Vetrinj (Viktring) na Koroškem
- cistercijski samostan 75, 103, 110, 147, 151, 180, 186, 194, 201, 212, 367
  - Janez iz, kronist 187, 212, 232, 243
- Vetrni vrh, zaselek pri Svibnem 20
- Vetrnik, hrib 51
- Videm (Udine) 142, 263
- Videm pri Krškem 342
- Videm Mali, Veliki pri Temenici 33, 37, 300
- Videm pri Veliki Loki 167
- Vidrna peč, soteska pod Svibnim
- Vikrče 181
- Viktor IV., protipapež 135
- Viktring, gl. Vetrinj
- Vilfan Sergij 65
- Villacaccia pri Vidmu (Udine) 97
- Viltuš
- grad, graščina 334, 378
  - rodbina 323, 327, 336, 354, 364; gl. tudi Maribor, rodbina
  - Albreht I. z 188
  - Albreht III. z 326, 343
  - Albreht IV. z 326
  - Henrik I. z 127
  - Henrik II. z 236, 237
  - Henrik III. z 326, 332, 342
  - Henrik IV. z 169, 364
  - Rudolf z 369
  - Viljem z 346
  - Svibno Agnes z 321, 323, 334
- Vina gorica pri Trebnjem 350
- Vinje 178
- Vipava
- kraj 147, 151, 154, 360
  - grad in gospostvo 34, 147, 182
  - Zgornji grad 147, 179
- Vipavska dolina 97
- Visconti Virida, žena vojvode Leopolda III. Habsburškega 367
- Visoko 152
- Višje 34
- Višnja gora
- grad in gospostvo 34, 40, 65, 69, 148, 182, 255
  - grofje 37, 43, 49, 63-74, 135, 138, 149, 196
  - Albert z, grof 34, 48, 64, 65, 68-70, 72, 73, 114, 137, 139, 142
  - Engelbert z, grof 70
  - Majnhalm z 73, 78; gl. tudi Puchs Majnhalm
  - Andechs Sofija z, grofica 68, 70, 137, 147, 160, 196
- Vitanje 207, 245, 296
- Vladislav II., češki vojvoda 114
- Vladislav, salzburški nadškof 205

- Vlaška, Velika in Mala 117
 Voče pri Kostanjevici 33
 Vodenik, zaselek 34
 Vodice
 – kraj 34, 180
 – župnija 172
 Vogelweide Walter von der 115, 189
 Voglajna, reka 141
 Vojna krajina na Hrvaškem in v Slavoniji 98
 Vojnik
 – grad in gospostvo 64, 141, 142, 153, 154
 – kraj in trg 40, 50, 111, 141, 143, 155
 – rodbina 50, 68, 111, 135, 138, 141, 142, 153, 165, 324, 342
 – Elizabeta z 103; gl. Miltenberg Elizabeta z
 – Gertruda z 141
 – Liupold I. z 70, 141, 142
 – Liupold II. z 142, 143, 153, 347
 – Reinboto z 154
 – Viljem I. z 141, 143, 153, 154, 208
 – Viljem II. z 153
 – Wergand (Weriand) z 70, 141, 142
 Volog
 – Janez iz 367
 – Leonhard iz 367
 Vora, samostan na Štajerskem 135
 Vovbre (Heunburg) na Koroškem
 – grad 155, 345
 – grofje 142, 150, 153-155, 164, 165, 185, 198, 204, 256, 290, 313, 315
 – Agnes, grofica 7, 45, 103, 227, 231, 248, 348
 – Šternberg-Podsreda Ana, grofica 307
 – Šternberg-Žovnek Ana, grofica 170, 204
 – Friderik (Fric), grof 244, 245, 247
 – Gero II., grof 137
 – Hohenwart Günther, (savinjski) grof 40, 347
 – Popo, grof 172
 – Ulrik I., grof 137
 – Malta-Šternberg (Sternberg) Ulrik II., grof 136, 154, 155, 227, 258
 – Ulrik III., grof 7, 45, 75, 83, 155, 210, 215, 226-229, 231-234, 236, 237, 239, 240, 244, 247, 248, 254, 256, 305, 348, 365
 – Viljem II., grof 114
 – Malta Viljem III., grof 271
 – Malta Viljem IV., grof 140, 154, 155, 161, 190, 227, 268
 – Malta Valter I., grof 139
 – Šternberg Valter II., grof 227, 231
 Vrbovec pri Mozirju
 – grad 232
 – rodbina 23
 – Eberhard z 300
 – Viljem z 300
 Vrbsko jezero (Wörthersee) na Koroškem 142
 Vreunt Wulfing 293
 Vrh 37
 Vrhkrka, grad 271
 Vrhovo pri Radečah 31, 32, 35, 39, 52, 79, 265, 278, 282
 Vrhovo pri Šentlovrencu 33
 Vuga Davorin 217, 246
 Vukčić Hrvoje, vojvoda 132
 Vukovje 262
 Vurberk, grad in gospostvo 113, 162, 347
 Vzhodna krajina (marka) 89
 Waidhofen na Ybbsu
 – mesto 267
 – župnijska cerkev 196
 Waldburg Janž z 81, 368
 Waldenstein Liutold z 271
 Wallersberg pri Rudi (Ruden) na Koroškem 7, 8, 83, 236, 244, 247, 267,
 Wallsee
 – rodbina (linija Gradec in Drosendorf) 119, 165, 221, 292, 320, 324
 – Diemut z 290
 – Friderik III. z 302, 361, 377
 – Ulrik I. z 261, 327
 – Ulrik II. z 119, 290, 341
 – Ulrik IV. z 347
 Waltun, plemeniti gospod 65, 74, 77, 91, 92, 315
 Wambrechtsamer Ana 159, 205, 226, 283, 288, 289
 Wartburg, grad v Thüringiji 128
 Wartenuer
 – Agnes 373
 – Ortolf 35
 – Oto 373
 Wasserburg Henrik z 286
 Wasserleonburg na Koroškem
 – grad 216
 – Kolo z 204
 Watmanger Primož iz Ljubljane 356
 Wazenberg
 – rodbina 38
 – Janez Peter, grof 22
 Weimar-Orlamünde
 – rodbina 92, 151, 175
 – Liutgarda 172
 – Popo, kranjski in istrski mejni grof 172, 175
 – Sofija 172
 Weissenburg, opatija v Nemčiji 96
 Weißenegg na Koroškem

- grad 7, 236, 237, 244, 324, 340
- rodbina 219, 290, 300, 313, 319, 321, 336, 342
- Ana z 319
- Wilburga z 250, 276
- Ditmar z 313, 319
- Friderik z 231, 244, 247, 313
- Gotfrid z, kanonik in passavski škof 327, 336, 337, 339
- Hartnid I. z 290, 313, 319, 342
- Hartnid II. z 319
- Hartnid III. z, prošt v Matseeju 336, 337
- Hertel z 372
- Janž z, kanonik v Passavu 336, 337
- Ortoľ z, sazburški nadškof 183, 336, 337, 339
- Oto z 83, 205, 227, 233
- Rudolf z 372
- Ulrik z, krški protiškof in sekovski škof 336
- Weißpriach pri Tamswegu
  - grad 286
  - Oto z 286
  - Ulrik z 100
- Wernher, župnik na Svibnem 249
- Westfalija 92
- Wibert, protipapež 270
- Wien, gl. Dunaj
- Wilton na Štajerskem
  - rodbina 225, 231
  - Hartnid z 226, 326
  - Herrand z 115, 139, 271
  - Richer z 114
- Wilhelminci, rodbina 77
- Windisch Matrei, gl. Slovenska Matreja
- Windischgrätzer Sigmund 145
- Winkl Albreht, škof v Passavu 337, 338
- Winthergesiez*, nekje v gospostvu Planina 201
- Wittelsbach
  - bavarski vojvode in rimski kralji, cesarji 74, 290, 338
  - Ludvik, zgornjebavarski vojvoda, rimski kralj in cesar 212, 247, 261, 282, 293, 307, 318
  - Oto III., spodnjebavarski vojvoda 231, 232, 247
  - Oto IV., rimski kralj 95, 143, 149
- Wolf Merchel 316, 317
- Wolfger, oglejski patriarh 195, 269
- Wolfhard, vitez na Podsredi 159
- Wolfsau na Štajerskem
  - rodbina 323, 356
  - Bertold z 346, 356
  - Ditrik z, lavantinski škof 323
  - Hartnid z 360
  - Oto z 302, 323, 346, 348, 356, 360
  - Trauta z 302, 356
- Worms, mesto 77
- Wrk Ulrik 290
- Wulfing, vitez Svibenskih 322
- Würzburg, mesto 98
- Zabrdo 152
- Zadar, mesto 131
- Zagorica 37
- Zagorje
  - kraj 14, 40, 68, 98, 138
  - župnija 60
- Zagrad, zaselek pri Svibnem 20
- Zagreb
  - mesto 16, 256, 260, 335
  - škofija 264
- Zahn Joseph von 160, 175
- Zähring Bertold, koroški vojvoda 239
- Zalog pri Šenčurju 177, 180
- Zapoge 180
- Zapuže pri Planini
  - stolp 302
  - Oto iz 361
- Zavrh 181
- Zbelovo
  - rodbina 299
  - Henrik z 213
  - Jurij z 280
  - Rudolf z 307
- Zbilje 175
- Zeiller Martin 83, 103, 109
- Zerclaere Thomasin de 269, 275, 358
- Zgornja Pfalza (Oberpfalz) na Bavarskem 93
- Zibika 307
- Zidani most 14-16, 41, 47, 141
- Zilje*, gl. Celje
- Zlato polje 177, 181
- Zloganje pri Škocjanu 33, 265
- Zôtte*, gl. Sotla
- Zrkovci 188
- Ztemats Albert 293
- Zürich, mesto 108, 116, 119, 299
- Žabjek 37, 300
- Žabše pri Kandršah 32, 39, 138
- Žalec, grad in trg 127, 154
- Žalem (Seldenheim, severozahodno od Celovca) O. iz 159
- Žaloviče pri Šmarjeti 33, 300
- Žamboh pri Tepah 31
- Žamerk Sigmar z 142
- Žaženberk, grad 41, 45, 52, 154
- Ždinja vas
  - vas 67, 139

DODATKI

- Henrik iz 293
- Schayd iz 293
- Žebnik
  - kraj 27, 41, 50, 99, 116
  - grad in gospostvo 15, 16, 27, 34, 35, 39, 41-47, 52, 54, 55, 84, 104, 105, 123, 223, 227, 320
  - rodbina 99, 106, 116
  - Berta z 44
  - Oto z 44
  - Rahwin z 44
  - Rudiger I. z 44, 79
  - Rudiger II. z 44, 79
  - Tomaž z 44
  - Wolfil z 44, 135
- Žebniška gora 27
- Žeje na Smledniškem 180
- Žerjavka pri Kranju 181, 288, 290
- Žiča, samostan v Srbiji 129
- Žiče, kartuzija 41, 129, 141, 153, 202, 213, 254, 286, 288, 347
- Žitara vas (*Slitreisdorf*, Sittersdorf), južno od Velikovca 75
- Žontar Josip 374
- Žovnek
  - grad in gospostvo 40, 71, 78
  - Rudolf iz 300, 325
  - rodbina 16, 135, 141, 143, 166, 178, 183, 185, 198, 221, 249, 256, 286, 290, 293, 296, 307, 311; gl. tudi Celjski, grofje
  - Friderik z, 45, 49, 174, 178, 258, 266, 280, 286, 289-292, 295, 296, 307, 313, 325, 328, 329, 331; gl. tudi Celjski Friderik I.
  - Gebhard I. z, 71, 72
  - Gebhard II. z, 71, 142
  - Gebhard III. z, 170, 216
  - Konrad I. z, 140, 165
  - Leopold I. z, 140
  - Leopold III. z, 170, 215
  - Ulrik I. z, 154, 170, 198
  - Ulrik II. z, 217, 256, 260, 261,
  - Pfannberg Sofija, grofica 166
- Žrelec (*Srieliz* pri Celovcu) Herman iz 147
- Žumberk
  - območje 70, 148, 285
  - rodbina 110
  - Engelein z 298
- Župeča vas pri Cerkljah 33, 213, 321
- Žusem Albreht z 295
- Žužemberk
  - kraj 67
  - gospostvo 253

Theaurus memoriae
Series **Dissertationes 1**
Urednik zbirke Dušan Kos

Dušan Kos **Blesk zlate krone.**
Gospodje Svibenski – kratka zgodovina plemenitih nasilnikov

© 2003, Založba ZRC, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

Jezikovni pregled Jože Faganel
Oblikovanje in oprema Milojka Žalik Huzjan

Izdajatelj Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU
Za izdajatelja Darja Mihelič

Založnik Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika Oto Luthar
Glavni urednik Vojislav Likar

Tisk Littera picta, d. o. o., Ljubljana

Knjiga je izšla s podporo
Ministrstva za kulturo Republike Slovenije in
Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence
CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9616358936>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929.52 Svibenski

KOS, Dušan

Blesk zlate krone : gospodje Svibenski - kratka zgodovina plemenitih nasilnikov
/ Dušan Kos ; [izdajatelj] Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU. - Ljubljana :
Založba ZRC, ZRC SAZU, 2002. - (Theaurus memoriae. Dissertationes ; 1)

ISBN 961-6358-93-6
121135872